This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.

+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.

+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.

+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at http://books.google.com/

Det här är en digital kopia av en bok som har bevarats i generationer på bibliotekens hyllor innan Google omsorgsfullt skannade in den. Det är en del av ett projekt för att göra all världens böcker möjliga att upptäcka på nätet.

Den har överlevt så länge att upphovsrätten har utgått och boken har blivit allmän egendom. En bok i allmän egendom är en bok som aldrig har varit belagd med upphovsrätt eller vars skyddstid har löpt ut. Huruvida en bok har blivit allmän egendom eller inte varierar från land till land. Sådana böcker är portar till det förflutna och representerar ett överflöd av historia, kultur och kunskap som många gånger är svårt att upptäcka.

Markeringar, noteringar och andra marginalanteckningar i den ursprungliga boken finns med i filen. Det är en påminnelse om bokens långa färd från förlaget till ett bibliotek och slutligen till dig.

Riktlinjer för användning

Google är stolt över att digitalisera böcker som har blivit allmän egendom i samarbete med bibliotek och göra dem tillgängliga för alla. Dessa böcker tillhör mänskligheten, och vi förvaltar bara kulturarvet. Men det här arbetet kostar mycket pengar, så för att vi ska kunna fortsätta att tillhandahålla denna resurs, har vi vidtagit åtgärder för att förhindra kommersiella företags missbruk. Vi har bland annat infört tekniska inskränkningar för automatiserade frågor.

Vi ber dig även att:

- Endast använda filerna utan ekonomisk vinning i åtanke
  Vi har tagit fram Google boksökning för att det ska användas av enskilda personer, och vi vill att du använder dessa filer för enskilt, ideellt bruk.
- Avstå från automatiska frågor
  Skicka inte automatiska frågor av något slag till Googles system. Om du forskar i maskinöversättning, textigenkänning eller andra områden där det är intressant att få tillgång till stora mängder text, ta då kontakt med oss. Vi ser gärna att material som är allmän egendom används för dessa syften och kan kanske hjälpa till om du har ytterligare behov.
- Bibehålla upphovsmärket
  Googles "vattenstämpel" som finns i varje fil är nödvändig för att informera allmänheten om det här projektet och att hjälpa dem att hitta ytterligare material på Google boksökning. Ta inte bort den.
- Håll dig på rätt sida om lagen
  Oavsett vad du gör ska du komma ihåg att du bär ansvaret för att se till att det du gör är lagligt. Förutsätt inte att en bok har blivit allmän egendom i andra länder bara för att vi tror att den har blivit det för läsare i USA. Huruvida en bok skyddas av upphovsrätt skiljer sig åt från land till land, och vi kan inte ge dig några råd om det är tillåtet att använda en viss bok på ett särskilt sätt. Förutsätt inte att en bok går att använda på vilket sätt som helst var som helst i världen bara för att den dyker upp i Google boksökning. Skadeståndet för upphovsrättsbrott kan vara mycket högt.

Om Google boksökning

Googles mål är att ordna världens information och göra den användbar och tillgänglig överallt. Google boksökning hjälper läsare att upptäcka världens böcker och författare och förläggare att nå nya målgrupper. Du kan söka igenom all text i den här boken på webben på följande länk `http://books.google.com/`

HARVARD LAW LIBRARY

Received JUL 29 1926

HARVARD LAW LIBRARY

Received JUL 29 1926

»Högsta målet för hvarje lagens vårdare och tolk på jorden blifver dock att så vidt möjligt närma sig den högsta rättvisans kraf, i uppfattning som utöfning».

KONUNG OSCAR II.

RÄTTFÄRDIGHET I RÄTTSSKIPNING

EN HISTORISK OCH JÄMFÖRANDE FRAMSTÄLLNING AF NÅGRA HUFVUDPUNKTER I VÅRT RÄTTEGÅNGSVÄSENDE

AF

G. E. FAHLCRANTZ

V. HÄRADSHÖFDING

»Then menige Mans besta är then yppersta Laghen».

Domare-reglerna.

STOCKHOLM
FÖRFATTARENS FÖRLAG

CHRISTIANIA
ASCHEHOUGS BOGHANDEL

KÖPENHAMN
G. E. C. GADS UNIVERSITETS-BOGHANDEL

Printed in Sweden

FOR TX

JUL 29 '26

LUND
BERLINGSKA BOKTRYCKERIET
1903

TILL

HANS MAJESTÄT

KONUNG OSCAR II

ANHÅLLER FÖRF.

UNDERDÅNIGST

ATT FÅ

EGNA

DETTA ARBETE.

Printed in Sweden

FOR TX

JUL 29 '26

LUND
BERLINGSKA BOKTRYCKERIET
1903

TILL

HANS MAJESTÄT

KONUNG OSCAR II

ANHÅLLER FÖRF.

UNDERDÅNIGST

ATT FÅ

EGNA

DETTA ARBETE.

Allernådigste Konung!

Då jag vågar underdånigst anhålla att få tillegna Eders Majestät detta arbete, är det främst i liflig känsla af det rättshistoriska faktum, att det nordiska konunga-

dömet af gammalt varit stödet för *rättfärdighet i rättsskipningen,* och detta med den styrka och till den omfattning, att, gent emot den tidigare formalismen, konungadömet i århundradens utvecklingsarbete betecknade och *betydde* sjelfva rättfärdigheten, verkliga sanningen och verkliga rätten uti rättsskipningen. Ett högstämdt eko från det forna är det som ännu möter oss i de Kungliga orden inför en ny ordning, att rättsskipningens mål måste vara att »såvidt möjligt närma sig *den högsta rättvisans kraf,* i uppfattning som utöfning».[1])

Bygdt på den urgamla rättsförfattningen och utgörande dess bekräftelse har, i allt fall, särskildt det svenska konungadömet under hvarje politisk konstitution en sådan ställning till den rådande rättsförfattningen, att stora frågor fallande derunder städse måste för detsamma hafva betydelse utöfver snart sagdt hvarje annan statens angelägenhet; och, likasom derför hvarje svensk alltid i Konungen ser ej blott *lagens* majestät personifieradt utan också den i rätten högste intresserade, måste helt naturligt en hvar, som vågat upptaga lifsfrågor inom rättsförfattningens och lagens område till genomgående behandling, främst önska att få inför Konungen nedlägga de utredningar och framställningar, hvari hans forskningar resulterat.

[1]) Ur Hans Majestäts tal vid högsta domstolens 100-års jubileum, den 15 Maj 1889.

Mitt arbete må stå i klent förhållande till mängden af år och de mödor, jag offrat på detsamma. Ämnenas obestridliga vigt torde dock i och för sig kunna gifva det något värde, och med hänsyn äfven härtill hoppas jag i underdånighet, att Eders Majestät täcktes nådigst mottaga gärden af min undersåtliga vördnad.

Att jag åter framställer en sådan underdånig begäran *först härmed,* beror derpå, att jag trott det sålunda blifva tydligast uttryckt, att jag ej afser att tillgodogöra mig en hos allmänheten eljest möjligen uppkommen föreställning, att Eders Majestät på något sätt godkänt vare sig riktningen i mitt arbete eller det ena eller andra af de uttalanden, som deri förekomma.

* * *

Att jag öfverhufvud tagit mig, oombedd, före att skrifva i dessa ämnen, förbittrar, som det synes, många och främst en viss modern officialisms målsmän.

Dessa frågor, menar man, skola nog i sin tur och ordning ändå få sin behandling och en officiel behandling, hvilken naturligtvis kommer att vara alldeles oberörd af enskildes spekulationer. Till min ursäkt må jag då få anföra min ohjelpliga öfverty-

gelse, att, med den mest utbredda känsla af, att något på vår rättsskipnings område är i olag, man hittills alldeles icke sett eller velat erkänna, vare sig hvar felen ligga, hvilka och huru stora de äro, eller hvilka rätta botemedlen äro. Särskilda exempel, huru talrika som helst, utvisande, att domar äro gifna med förbiseende af verkliga sanningen, således materielt oriktiga, öfvertyga ej allmänheten om något fel, då våra nutidsdomare enhälligt säga, att det är »parternas sak att utreda sakförhållandena». Att, erkändt, domaren som sådan ena gången efter den andra uttalar, måste uttala, som rätt, hvad han som enskild menniska är öfvertygad vara orätt, finner både han sjelf och allmänheten ligga i juridikens natur, lika väl som man menar det höra till juridiken, att billighet och verklig rätt måste ligga under för formen, och att den, som hänsynslöst kringgår lagen, fattad i dess uppenbara mening, skall af lagen bekräftas som beatus possidens, då han formaliter uppfyllt bokstafvens kraf.

Allt detta menar man sig ej kunna komma ifrån; och beror det på allmänhetens vanliga bedömande, så kommer man ej heller ifrån det, helst naturligtvis hälften af alla de tvistande eller alla de som vunnit genom grundsatserna prisa just *dem* som rättens ovilkorliga stöd.

Den yttre ordning och regelmessighet, hvarmed

det bestående systemet verkar, gäller i öfrigt för de fleste som ett kriterium på dess i det hela försvarliga beskaffenhet.

Med hänvisning vidare till, hvilka omutligt hederliga, i allo aktningsvärde män, som handhafva lagar och författningar, en hänvisning som jag på det uppriktigaste accepterar, och med hänvisning till, hvilka hederliga och aktningsvärda män äro bland dem, som kommit i det af lagens tillämpning gynnade läget, en hänvisning, som jag lika uppriktigt accepterar — säger man så, att blott detta måste visa, att i det hela allt är som det skall vara; det gäller blott en del fel i de yttre formerna, det kräfves något starkare framträdande af domaren, kraftigare processledning, något större snabbhet i förfarandet, någon »modernisering», så är allt godt. Vanliga utgångspunkterna och tankegången föra verkligen dit.

Men rätta frågorna äro ju emellertid dessa:

Är i hvarje fall allt, så vidt menskligt möjligt, bygdt på sanning och verklig rätt? Är det som gifven regel de verkligen berättigade, som sitta i den af lagtillämpningen gynnade ställningen? Har rättsskipningen häfdat heder och god tro, det allmänna bästa, den svagares rätt och den ensam ståendes rätt mot hänsynslösheten? — och kraftigt tillbakavisat dess försök att kringgå lag?

För dessa frågors besvarande saknas en måttstock i sådana förhållanden som hos oss nu, der man tror Konung Gustaf II Adolfs kraf på rättsskipningen, att dermed »all orätt och osanning må nedertryckt och afskaffad varda», och likartade vara omoderna, åtminstone ej få tagas efter orden; der den juridiska teorien gör gällande, att rätten och hvad som dit hör ej får bedömas efter moraliska kraf eller efter allmänhetens naturliga åskådning; der i praxis formen främst bestämmer, och der juristen kan säga, att han ensam vet, hvad som är sanning, hvad som är heder och hvad som är rätt, och att allt det som skett är rätt.

Förhållandet illustreras af våra juristers vanliga sats, att man i Sverige på långa tider ej vet om, att tilltalade i brottmål blifvit orättvist dömda. Det är verkligen mycket lätt att säga så, när man numera — helt olika mot förr, då Konungen sjelf egde bryta orätta domar — alls icke beviljar resning, d. v. s. när vårt nya juristdöme stängt den af lagen gifna allmänna utvägen att få utredt, *om* en person blifvit obehörigen dömd.

Att sådant förekommer, är, enskildt, ej obekant. Men — medan i andra länder det kan vara så, att ingen form, ingen fatalietid hindrar ny pröfning af redan afdömda saker — sluta hos oss formerna hänsynslöst dörren för vidare forskning, sedan en gång

besvärstiden är ute. Så kan man säga, att tilldragelser af ifrågavarande slag äro i vårt land obekanta, officielt taget; men att ingenting dermed är afgjordt rörande verkliga förhållandet, är uppenbart.

Med detta, och då sålunda hos oss på förevarande område allt och hvarje särskildt fall ställer sig öfver kritik, är man i verkligheten kommen derhän, att, om också allt vore otillfredsställande, en riksolycka måste inträffa för att allmänheten skall få ögonen öpna för sakernas verkliga läge. — Och en sådan riksolycka har inträffat. Vi hafva förlorat Norrland och Dalarne; eller i allt fall: våra största provinser hafva till hälften gått förlorade för sina rätta egare *för vårt rättsväsendes skuld.* Utredningen sid. 915—926 torde visa detta oemotsägligt.

Den stora olyckan skulle aldrig hafva inträffat, och särskildt skulle aldrig hela landets, det allmännas bästa hafva så fullständigt åsidosatts, statens skogstillgångar i så oerhörd omfattning kommit helt andra personer och ändamål till godo, än som i författningarne afsetts, om rättsskipningen, rätten i teori och praxis, motsvarat sin uppgift. Den upphöjda satsen: la justice n'a pas de patrie har här fått en sannerligen monumental tillämpning »in absurdum»!

Med en rättsuppfattning och en rättstillämpning på basis af 1734 års lag, sådan denna under 1700-

talet förstods, skulle föga eller intet af missförhållandena hafva inträdt; och det motsvarande är ej tänkbart under rättssystem sådana som nu i de främsta kulturstaterna, likasom motsvarande förhållanden ej äro kända i Norge och ej i någon jämförlig grad kända i Finland, der de faktiska förutsättningarne dock äro så lika med hos oss.

Det är blott i vårt land af dessa dagar, som lagtillämpning sker efter en typ, hvilken utmärkes deraf, att skogsafverkande bolag godtagas som sådana »idoge arbetare», för hvilka enligt afvittringsförfattningarne statsmagterna anslagit kronans skogsmarker.

Och månne man ej nödgas antaga, att den moraliska blindhet i lagtillämpningen, som oemotsägligt uppenbarar sig under den stora norrländska frågan, i många delar går igen uti den civila rättsskipningen i dess allmänhet?

Eller huru kan en rättsskipning tänkas att komma till rimliga resultat, der i hvar sak parterna kunna efter behag gifva domaren sanna eller osanna grunder för sakens bedömande och domarena sjelfva visa fullt ut lika stor hänsynsfullhet mot lögnen som mot sanningen; der alla de, som stå parterna och saken närmast, således de som näst parterna bäst kunde lemna upplysningar, äro såsom jäfviga vitnen undan-

skjutna; der i högre instans undantagsvis och i den högsta aldrig domarena se vare sig parter eller vitnen; der domarena i det hela nöja sig med formernäs sanning och ej tro sig kallade att genomföra den *verkliga* rätten?! Huru kan man med dylika utgångspunkter hängifva sig åt hoppet, att rättsskipningen skall som regel realisera sanning och rätt?

En närmare iakttagelse af förhållandena visar också, att oefterrättligheten är allmän och genomgående, så snart nämligen blott någon önskar draga sanningen och rätten på sned, — och der det gäller något af större intressen, önskar gemenligen någon part detta, helst der, såsom nu hos oss, sådant ej ens ses som klandervärdt.

Förklaringen till det nuvarande tillståndet ligger helt enkelt deri, att, från det vår rätt förr varit ett verkligt rättfärdighetssystem — ett system, deri allt bygdes på sträng utredning af sanningen; deri sakerna öfverhufvud togos sådana de efter vanlig och allmän uppfattning voro; deri lagen tolkades efter dess uppenbara mening och afsigt; deri, just på grund af den stränga sanningsutredningen, god tro och heder hade effektivt stöd; deri den svagare verkligen hjelptes emot hänsynslösheten, som sökte kringgå lagarne — rätten hos oss förfallit i en ytterlighet af formalism, hvilken på hithörande område, civilrättens, när

som helst, i hvilken sak och punkt som helst kan sätta skenet för verkligheten, formens rätt för verkliga rätten.

Och förklaringen till denna olyckliga utveckling eller rättare denna förtorkning af alla naturliga begrepp ligger åter deri, *att,* då förr Konung och folk hade rättsskipningen i sina händer, den nu i sin helhet är omhändertagen af en tredje myndighet, för hvilken ingen Montesquieu kunnat tänka sig en mera absorberande befogenhet eller ensidighet (sid. 868 o. f.), *eller att,* då förr rättsskipningen skedde uti alldeles samma anda och riktning, som bestämde lagstiftningen, eller skedde med den syn på sakerna och den känsla för det allmänna och för de enskilde, som Konung och folk hade, allt nu beror på ett bedömande af sak och rätt efter en synpunkt, som när som helst kan vara en annan än både Konungs och folks. — Rättstillämpningen sker så nu. Och sedan klagas öfver och tros, att »konsten att skrifva lagar gått förlorad»! — och äskas blott oinskränktare befogenheter för den tredje magten!

Men man har kommit mycket längre än till att faktiskt gå efter ett system, som sätter sken och form för verklighet och verklig rätt.

Man *kallar* formalismens rätt för rättvisa, likasom

man när som helst proklamerar formernas sanning som verkliga sanningen. »Sanningen, verkliga sanningen, är för oss ej åtkomlig» och »den högsta rättvisan kunna vi ej nå» — de två satserna äro hos oss den rättsliga pessimismens vanliga både uttryck och tröst, och specielt äro de den herskande regimens trösteord till dem som finna sig besvikna af rätten. De orden få ock gälla som ursäkt för all moralisk svaghet, allt hån af god tro och heder, all förvirring i de allmänna rättsbegreppen, som vår rättsskipning betecknar och skapar; och först och sist få de gälla som bevis på »*nykter*» och »*praktisk*» uppfattning hos dem som handhafva rätten!

Lyckligtvis misstager man sig, då man tror hjelplöshet höra till rätten. Vår egen rättshistoria och nu mångenstädes rådande rättssystem utvisa, att rätten kan syfta till ett mycket högt mål, liggande temligen nära moralitetens och högsta praktiska lags, samt äfven nå ett så högt mål. Rätten kan vara vida mer än en blott den yttre, formbundna ordningens sak; den kan och den skall efter dess rätt fattade väsende och uppgift, ej efter vår juristfilosofis begrepp derom, vara ett menskliglietens och de enskildes främsta hjelpmedel till det goda, en välsignelse i sann och praktisk mening för menniskorna, ej blott för dem som hotas af orätt och måste söka sitt, utan — i

sin återverkan som harmoni, trygghet och styrka i hvarje moraliskt befogad ställning, som menniskor intaga till hvarandra — för hela samhället. Det är i sanning rättsskipningens **pligt** att *›såvidt möjligt närma sig den högsta rättvisans kraf, i uppfattning som utöfning‹*.

Och kan det då råda tvifvel om, att, man måste snart gripa verket an att söka återställa rätten i dess förra höga värdighet?

Men huru?

Möjligheten ligger ej i nya former utan främst deri, att åter en gång den samma rättfärdighetens kungsådra får genomströmma vår rättsskipning, hvilken förr utgjorde lifvet och kraften deri.

Den naturliga, menskliga åskådningen måste komma fram, nämligen sådan den kan äfven i vår tid, hos oss lika väl som i grannländerna, uttryckas af Konungen som viva vox populi, och sådan den omedelbart uttalas af folket sjelf under dess *effektiva* (ej som nu rent skenbara) deltagande i rättsskipningen. Ty det må en gång oförtäckt uttalas, att det icke, som det från vårt juristeris sida i naiv sjelföfverskattning ständigt upprepas, i ringaste mån är någon löslighet eller oförsigtighet att här gifva åt det naturliga, menskliga, åt folket, Konung

och folk sitt, utan att deri fastmer är att se den *enda utvägen* att få praktisk åskådning, vanligt samvete och vanligt sundt förstånd åter in i rättstillämpningen, *enda medlet* att göra rätten till hvad den skall vara, främst en folkets och menniskornas sak, en *hjelp* för de enskilde och för det allmänna. Ju mera en sofrad, rent folklig åskådning kan vinna erkännande och blifva bestämmande — d. v. s., der det i domstolarne ej gäller invecklade lagfrågors lösande, hvilket icke är fallet i tio procent af målen — desto större blir säkerheten för den verkliga sanningen och rätten. Och först när rätten blir, som den skulle vara, det ädlaste uttrycket af den i bästa mening folkliga, allmänna åskådningen, hafva vi i rätten den kraft, som vi söka för nationens moraliska höjande — som kan för de flesta förhållanden gifva rätta synen på tingen, och som kan skapa erkännande för allt det, som på hvarje område är rätt och för staten godt, en kraft således med betydelse närmast efter religionen eller i sin mån ersättande religionen, nämligen för dem, som ej vilja erkänna *henne* som en det allmännas kraft.

Det är på konungamagtens initiativ, som det främst beror, om på rättens område uppslaget skall få helsas till en ny æra, hvilken säkerligen skulle bli

en ny æra för hela vårt fäderneslands utveckling. — Och ett lysande föredöme är här gifvet:

Det som i Tysklands historia verkligen kallas »die neue Aera» inleddes med Prinsen-Regentens, sedermera Kejsar Wilhelm den I:s berömda program (af den 8 November 1858), deri han, beträffande rättsskipningen, proklamerade, att »känslan af *sanning och billighet* måste få genomtränga alla klasser af befolkningen» — långt innan den juridiska teorien hade vågat, inför all då ännu herskande tysk formalism, uttala, att *verklig* sanning (som naturligtvis var den ädle programställarens mening) och billighet skulle vara rättsskipningens ledstjerna. — Att det så bör vara, derför äro *numera* de tyska juristerna ej främmande. Och den utveckling i riktning mot sann rättfärdighet, som i sin helhet det tyska rättsväsendet under sista decennierna vunnit, i anda med det anförda högsinnade uttalandet, är utomordentlig (s. 908).

De af vår rättshistoria gifna, berättigande och förpligtande grunderna för ett reformsträfvande med ett innehåll som det ofvan antydda, har jag i mitt arbete sökt utreda; och har jag jämväl sökt framhålla hvad som i andra rättssystem, främst grannländernas, kan vara oss till ledning, viss om, att man i

många delar först rätt uppskattar vår egen historias lärdomar, när man i särskilda fall ser, huru, från en lika rot, utvecklingen skett på andra håll. Men ett påvisande af, huru det *bestående* systemet i olika detaljer och riktningar verkar, har också synts nödvändigt, för att en hvar må se och känna hvad som brister.

Arbetets vidlyftighet, som ju kan klandras, beror främst på nödvändigheten för mig att gifva historiska verifikationer. För den, som ej vill egna vidare tid åt dem, hoppas jag, att genom arbetets yttre uppställning lättnad skall finnas beredd att inom hvart område återfinna de sökta resultaten.

Med det anförda har inför Eders Kongl. Majestät jag i underdånighet vågat skizzera innehållet eller åtminstone riktningen af mitt arbete.

Svårigheterna vid detsamma hafva ej varit obetydande, då jag, med den uppgiften främst för mig att visa, hvad rätten hos oss förr, under olika perioder, faktiskt varit, ej mer än delvis haft ledning af

den vid olika tider gällande positiva rätten, utan mestadels haft att söka hållpunkterna för uppfattningen uti domböcker, protokoll och andra authentiska aktstycken, gifna af den rättstillämpande verksamheten.

Det är blott mycket litet af allt detta, som hittills bragts i tryck eller i sammanställning af någon historiker bearbetats, och jag har sålunda varit hänvisad till att under omkring fem år använda all möjligen disponibel tid till forskande i riksarkivet, Svea och Göta hofrätters, Stockholms rådstufvurätts och en del i olika städer befintliga arkiv, der handlingar från de forna lagmansrätterna finnas förvarade.

På lika sätt har jag, då det gält att skildra nutida främmande rättssystem, utgått från en öfvertygelse om otillräckligheten af att blott läsa vetenskapliga framställningar om dem. Dylika förutsätta alltid, att läsaren känner mer eller mindre af den för nationen och dess rättslif egendomliga åskådning, som ligger under det hela, hvadan den utländske juristen oupphörligt äfventyrar att fylla förekommande luckor med resonemang efter helt andra grunder än dem, som bestämma det ifrågavarande landets domare. Man måste lefva i det lands högre och lägre domstolar, hvars rättsväsende man vill utforska, höra, huru de ledande domarena der fatta och praktiskt tillämpa rät-

ten, och hafva tillfälle att med dem diskutera rättsfrågor. Sålunda har jag för min uppgift varit nödsakad att tillbringa en ganska lång tid i utlandet, och har denna fördelats med omkring ett år på Tyskland, fem månader på Danmark, några månader på Norge och en helt kort tid på Finland, hvilket sista lands förhållanden jag i ett flertal af de vigtiga delarne varit i tillfälle att erfara genom korrespondens med domare i öfver- och underrätter. Den stora välvilja och jag kan väl säga kamratlighet, hvarmed jag städse mötts inom de olika ländernas domstolar, hafva härvid varit mig till ovärderlig hjelp.

Mina erfarenheter från tidigare långvariga vistelser i Englands och Frankrikes domstolar hafva ock kommit mig till godo.

En betydande fråga vid de direkt för detta arbete påkallade utrikes vistelserna och vid arbetets yttre framställande har varit den om det ekonomiska underlaget; och derutinnan står jag i djupt känd tacksamhetsskuld till herrar grosshandlanden, kommendören Aug. Röhss, direktören, kommendören J. Bernström och en tredje mecenat, hvilka af högsinnadt intresse för vårt rättsväsende, utan att på något sätt binda sig till ett visst program, godhetsfullt tillhandahållit mig en betydande summa, hvarmed en ej ringa del af dessa kostnader betäckts.

Svårigheterna, och ej de minsta, hafva eljest legat i den — för öfrigt helt naturliga — misstämning, officiel och privat, som framkallats af mina angrepp på betraktelsesätt och bestående förhållanden, hvilka för de fleste gälla som allmängiltiga och som oantastliga resultat af en naturlig utveckling. Högst få tro, att vårt rättsväsende efter 1734 års lags tillkomst eller ens derförut varit något väsentligen annat än nu, eller att »utvecklingen» på senare tider hos oss, såsom verkligen fallet är, gått på sidan om alla naturliga rättesnören (sid. 910). Ännu färre vilja tro, att rättsskipning och rättsbegrepp öfverhufvud stå högre i något annat land. De fleste mena i god tro, att rätten alltid varit, nu öfverallt är, och att den efter sitt begrepp *skall* vara ett sådant själlöst formelverk, som den nu är hos oss. I detta ser mången af våra domare just den önskliga utvecklingen af vår rätt. — Och så har det gält, som om allt, hvarmed jag framkommit af jämförelser och erinringar, berodde blott på illvilja, klandersjuka, bristande patriotism och naturligtvis främst och mest på enfald och fantasteri, iråkade under min långvariga sammanvaro med alla opraktiska utländska domare. Öfver reaktionen emot mig personligen har jag ingen glädje af att beklaga mig, men min tacksamhet mot de få, som ej trott mig så illa, och som gifvit mig

sitt moraliska stöd, är större än att jag skulle kunna underlåta att uttrycka den; — och denna tacksamhet går åter och åter till en man, förre öfverdomaren i S:t Louis, den ädle beundraren af Sverige och dess historia, D:r Seymour Thompson, utan hvilkens öfverraskande och upprepade prof på välvilja och förtroende jag antager, att jag fallit för de ofta hårda slagen.

Först och sist — af det som här må omtalas — har likväl det hoppet burit mig, att jag en gång skulle anses ega rätt att med Anaxagoras hafva sagt: *Ἐμοὶ γὰρ καὶ σφόδρα μέλει τῆς πατρίδος,* och att, när det hela väl vore färdigt, Eders Majestät måtte nådigst finna, att det dock ligger någonting för fäderneslandets bästa beaktansvärdt i mitt arbete.

Underdånigst

Gustaf Edw. Fahlcrantz.

INNEHÅLL.

Öfversigt (sid. 3—17).

Uppgiften s. 3.
En vändpunkt, den första hofrättens tillkomst s. 4.
Arbetets plan s. 5.
Gynsamma förutsättningar för utvecklingen hos oss s. 7.
Konung och folk s. 7.
Historiska data s. 7—10.
Motsatser, bestämmande utvecklingen:
I. Domare och nämd s. 10.
II. Två slag af nämd s. 14.
III. Konung och råd s. 15.
Hofmän och bönder s. 16.

Förra afdelningen (sid. 18—693).

Arbetet gäller väsentligen den civila processen s. 19.

Den gamla tingsförfattningen i dess sista yttringar (s. 20—254).

I. **Konungstingen** (s. 20—139).
Konungsräfsten enl. Christoffers landslag s. 20.
Rättaretinget enl. Chr. landslag s. 22.
Räfstetinget och dess nämd, Upsala stadga af 1344 s. 23.
Konungsnämden dömande s. 24.
Annan nämd i räfsten möjlig s. 29.
Förhållandet emellan domhafvande och nämd ej noga bestämdt s. 31.
»Värja» och »fälla» s. 33.
Två slag af nämd s. 34.
Rättaretinget och dess nämd s. 36.
Nämden i verkligheten s. 37.
Domhafvandena s. 37.

II

Striden emellan konungamagten och rådet s. 38.
Carl IX mot räfsteinstitutet s. 40.
Räfsteting i Uplands lagsaga:
1. Vid distingen 1578 s. 45.
Nämden blott stundom omtalad som ransakande s. 50.
Nämden och rättsfrågan s. 53.
Koncentration s. 54.
2. Vid eriksmessan 1578 s. 54.
Muntlighet s. 56.
Nämdens och domhafvandens ställning s 58, 59.
3. Vid eriksmessan 1579 s. 62.
Om ransakning genom nämden s. 66.
4. Vid distingen 1586 s. 67.
Muntlighet s. 69.
Dom gifves genast s. 69.
Vilkorlig dom s. 69.
Dom utföras in specie s. 71.
I regel blott en förhandling s. 71.
Betydelsen af att ransakning ej omtalas? s. 72.
Om ransakning genom nämd s. 73—80.
Om domhafvandens deltagande i ransakningen s. 80.
Stridiga legala principer s. 81.
Räfsten ordnad efter lagmanstingets mönster s. 83.
Hvilken afgjorde rättsfrågorna? s. 83.
Hog. Bielkes sjelfständiga domaremyndighet s. 84.
Meddomare s. 85.
5. Vid eriksmessan 1599 s. 86.
Rättsfrågor uttryckligt skjutna till nämden s. 90.
6. Vid distingen 1602.
Koncentration s. 92.
Om nämdens ransakning s. 95.
Förändrad uppgift för ransakning s. 97.
Om betydelsen af nämdens uttalande i sakfrågan s. 99.
Om beslutet i rättsfrågan s. 100.
Ytterligare räfster och andra ting i Upsala s. 102 och 103.
Konungens extraordinarie domsrätt (1595) s. 104.
Landsting utan konungsdom s. 106.
Första åren af 1600-talet s. 107.
Räfsteting i Vestmanland 1596.
I Arboga s. 108.
I Köping s. 108.
I Vesterås 111.

Räfsteting i Vermland 1600.
Processen kommen på afvägar s. 114.
Nämd och bisittare samt »menige man» s. 114.
Räfsteting i Östergötland.
Ett extra ord. konungsting 1600 s. 116.
Landsting i Linköping 1611 och 1613 s. 117 o. f.
Lagmannen och medsittarena s. 119.
Nämden deltog i rättsfrågan s. 121.
Ang. sakfrågan; Muntlighet s. 121.
Koncentration s. 122.
Räfsteting i Vestergötland
1600 och 1606 s. 123.
1613 s. 124.
Två kungl. domhafvande s. 125.
Manstark domstol s. 125.
Typisk ordning s. 126.
Egendomlig form af konungsting i Finland 1607.
Carl IX mot räfsletinget och rådet (s. 128—136).
Ang. Linköpings riksdags beslut 1600 — betydelsen af orden, att rättareting »i mannaminne ej hållits» s. 128.
Lösning af motsägelsen s. 129.
Carl IX:s utgångspunkt s. 130.
Lagstiftningspolitik s. 130.
Rådet undanskjutes från rättsskipningen vid hofvet s. 132.
1604 års förslag s. 133.
Rådets anläggningar s. 133.
Frågans betydelse s. 136.
Tingens rätta namn — »räfste» eller »rättareting»? s. 137—9.

II. **Lagmanstingen** (s. 140—226).

Lagsagorna s. 140.
Nämd s. 141. »Gode män» — här att skilja från nämd s. 141.
Hogenskild Bielkes lagmansting 1579 s. 141.
Omedelbart slut och snabbhet — jämförelse med nu s. 143.
Förklaring till olikheten s. 144.
Hänskjutande till nämden blott stundom omtaladt s. 151.
Utredning genom syn s. 153.
Hvarpå nämdens ransakning utgick? s. 154.
Nämden *vitnar* stundom s. 157.
Lagmannen bestämmande i rättsfrågan s. 160.
» deltog i ransakningen s. 161.
Men nämden *afgjorde* sakfrågan s. 162.

Erik Sparres lagmansting 1584 s. 163,
Tingsmenigheten s. 164.

Hogenskild Bielkes Lagmansting 1586 s. 164.
Nämdens ransakning mera sällan omtalad s. 165. Nämden vitnar s. 166, 171, 178. Civ. och kriminella mål s. 168.
Praktisk rättshjelp s. 171. Tingsmenigheten s. 171.
Rena lagfrågor afgöras af lagmannen s. 173, 176.
Muntlig förhandling har effekt med sig s. 174.
Ej formlig ransakning, då saken var *uppenbar* s. 175, 177.
Manstark lagmansrätt s. 175.
Parter begära dom utan stämning s. 178.
Lagmannen och nämden samarbeta praktiskt s. 179.
Nämden deltager i dömandet s. 181.
Lagmannen äskar nämdens »betänkande» s. 183.
Jämförelse med det engelska systemet s. 184.

Erik Sparres lagmansting 1596 s. 185.
Nämden vitnar s. 187. Nämden ransakar s. 188.
Undersökning på platsen genom nämd — efter domen s. 188.
Lagmannen afgör rättsfrågan s. 189.

Magnus Brahes lagmansting 1599 s. 189.
M. Brahes frågemetod s. 190. Lagmannen äskar svar om fakta s. 192. Lagmannen äskar stundom yttrande i rättsfrågor s. 193. Jämförelse med det engelska s. 194.
M. Brahe lemnade sällan åt nämden att »ransaka» s. 195. Stundom intet yttrande af nämd s. 195. Domsrätten hos lagmannen s. 195. Värderingar s. 196.
Undervisning till nämden s. 196. Praktisk rättshjelp s. 197.

Magnus Brahes lagmansting 1600 s. 197.
Nämdens »betänkande» s. 198. Dess vitnesmål s. 198.
Lagmannen officielt den dömande s. 200. Nämden berättigad att afgöra sanningsfrågan s. 201.

Magnus Brahes lagmansting 1602—3 s. 202.
Nämden »säger sin mening» s. 202. När sak var *uppenbar* s. 204. Lika i civ. och krim. mål s. 204. Lagmannen den ledande s. 205.

Nils Bielkes lagmansting 1604 och 1607 s. 205.
Manstarka domstolar s. 206. Uppgiften var att *döma* s. 208.
Dom utföres in specie. Mätismän s. 209.
Remiss till häradsrätt s. 210. Muntlighet s. 211.
Dombokens karakter s. 212.

Lagmannens och nämdens ställning till hvarandra s. 213—4.
Öfvergång till ny ordning s. 214.
Lindorm Ribbings lagmansting 1613 s. 216.
Manstark domstol s. 216.
Lagmansting i Dalarne 1618 s. 217.
Muntlig förhandling. Ang. domboken s. 218. Sakerna bragtes till slut s. 220.
Nämdens ställning s. 223.
Nils Bielkes lagmansting 1621 s. 224.
Ny ordning s. 224.
Ett irreguliert lagmansting? s. 225.

III. **Häradstingen** (s. 227—254).

Simtuna häradsrätts dombok från Okt. 1601 s. 228—34.
Häradsnämden utöfvade domstolens hela befogenhet s. 235.
Hvem hade ledningen? s. 237.
Kunde domaren »öfverröstas»? s. 237—44.
Huru förskjutningen af rätta förhållandet mellan domaren och nämden uppkommit s. 244—7.
Stiernhöök s. 247.
1640 års lagkommission s. 248.
Huru ordningen var möjlig s. 249.
Olikhet med de högre domstolarna s. 252.

Nämden under den gamla tingsförfattningens sista period — en sammanfattning (s. 255—306).

I. *Muntligheten och dess betydelse, specielt för nämden* s. 256.

II. *Om nämdemännens individuella rösträtt* s. 260.

III. *Om behöfliga antalet röster för bestämmande af nämdens beslut* s. 262.

IV. *Nämdens fria pröfning* s. 263.

V. *Betydelsen af nämdens tystnad* s. 276.
— Egde domaren pröfva bevisningen? s. 277—89.
Ingen ransakning, när saken var uppenbar s. 289—94.

VI. *Innehållet i nämdens slutliga utlåtande* s. 294—300.
Nämd utan kontradiktorisk förhandling s. 300.
Återverkan från hofrättssystemet s. 302.

VII. *Extraordinär sammansättning af nämd* s. 303.
Tillfällig förstärkning af nämden s. 303.
Nämd i städerna, vid utmätning etc. s. 305.

VI

Hofrättssystemet (s. 307—425).

Den första hofrättens tillkomst betecknar en kompromiss mellan konungamagten och rådet s. 307.

Svea hofrätts öfvergång till en mellaninstans s. 309.

Det muntliga systemets tillbakagång s. 311.

A. Protokoll s. 311. Uppskof s. 313.
Ursprungliga ordningen s. 313.
1660-talet s. 318. 1680-talet s. 322.
Aktbildning s. 323.

B. Berättelser s. 324.

Senare lagstiftning om protokollering s. 331.
Protokollsväsendet fastslaget s. 335.

Muntliga förhör som process-institut, i deras första tid s. 337.
Förhör för fullständigande af akten s. 345.
Muntliga förhör i besvärsmål s. 347.
Nehrman om muntliga förhör s. 348.

Berättelserna närmast efter 1734 s. 349.

Hofrättssystemets återverkan s. 350.

Muntliga förhör i Svea hofrätt i slutet af 1700- och första åren af 1800-talen s. 353 — Förhör ex officio s. 355 — i besvärsmål s. 356, 358 — med häktade s. 359.

Utvidgad tillämpning af tanken i muntliga förhör s. 361.

1. Utomstående personer höras s. 361.
Humanitet och formfrihet s. 362.
2. Domare höras s. 365.
3. Direkt förbindelse med myndigheter efter gifven dom s. 373.
4. Hofrätten anskaffar handlingar s. 376.
Verklighet förr; form nu s. 377.

Muntliga förhören i Svea hofrätt under följande tid, till slutet af 1840-talet s. 378.
— i brottmål, i besvärsmål, ex officio s. 380—3.
i brottmål s. 388, 393.
»Anslag» eller verkliga kallelser s. 384, 393.

Göta och skånska hofrätterna s. 394.

Berättelsen i förhållande till muntliga förhör, i senare tider s. 396.

Innebörden af förändringen i hofrätternas verksamhetsformer s. 398.

1. Likgiltighet för sanning s. 401.

2. Svårighet att åstadkomma bevisning s. 404.
3. Fri bevisprövning i hofrätterna en orimlighet s. 406.
4. Det personligas undertryckande s. 407.

Nya lagberedningen och hofrätterna s. 412.

Lagändringen af d. 14 Juni 1901 s. 416.

Hofrättssystemet under jämförelser:
Finland s. 418.
Norge s. 420.
Danmark s. 422.

Lagmansrätterna i slutet af 1600- och början af 1700-talen (s. 426—454).

Lundii lagmansting 1677 s. 426.
Nämden ensam domför s. 436.
Huru nämdens uppgift möjlig? s. 441.
Lagmansting i Linköping 1695 s. 443.
Nämdens ställning här svagare s. 449.
Andra lagmansting under perioden s. 450—4.

Häradsrätterna i slutet af 1600- och början af 1700-talen (s. 455—469).

Nämden sällan omtalad s. 455.
Nämden afgör sanningsfrågan s. 458.
Förändring af ransakningens karakter s. 459.
Nämden och rättsfrågan s. 459.
Värderingar s. 460. Gode män s. 461, 462.
Skriftligheten tar öfverhand s. 461.
Nämdens ställning i teorien s. 463.
Dess ställning i verkligheten s. 465.
Sista spåren af det verkliga nämdeinstitutet s. 466.
Sammanfattning om nämdens ställning s. 468.

Lagmansrätterna i slutet af 1700-talet (s. 470—494).

I Östergötland s. 470. Protokollet s. 471.
Ny processmetod s. 473. Skriftvexling s. 473.
Lagmannen skref domar hemma s. 474.
Särskilda vitnesför s. 475.
Ingen muntlig förhandling i målen s. 475.
I regel omedelbart slut s. 478.
Nämden åsidosatt s. 478. Jämförelse s. 479.

Andra lagsagor under Göta hofrätt s. 481.
Snabbhet s. 481, 482.
Nämden åsidosatt 482.
Skriftlighet.
I Skåne s. 483.
Under Svea hofrätt s. 484.
»Öfverläggning» om färdiga domar s. 486. Jmfr s. 491
Korta protokoll s. 486.
Ren skriftlighet s. 487. Jmfr 492.
Jämförelse med förr s. 488.
Nämdens yttrande ej officielt s. 492.

Häradsrätterna i slutet af 1700-talet (s. 495—509).

Rest af muntlighet s. 495.
Domaren ensam bestämmande s. 496.
Ny ordning s. 498.
Öfverröstning s. 500.
Nämdens öfvertygelse numera ingen norm s. 500.
Nämden äfven i öfrigt åsidosatt s. 501.
Ringare uppgifter s. 502.
Hvad som återstod af det gamla s. 503.
Nämden blott rådgifvande s. 505.
Jämförelse med nu s. 505.
Inga särskilda slutting s. 505.
Alla beslut gifna under sessionsdagarne s. 505—9.

Om högsta domsrätten, efter dess afskiljande från Svea hofrätt (sid. 510—597).

Öfversigt s. 510.
Den kungl. domsrätten i slutet af 1600-talet; Carl. XI s. 512.
Beskedlig domare s. 512, 521, 527.
Dom genast färdig s. 516, 520.
Konungen deltog i hela arbetet s. 525.
Utredning af sakerna. Muntlighet s. 536.
Förberedande förfarande s. 537.
Sanningspligt s. 538.
Två revisionssekreterare s. 538.
Berättelse och muntlighet s. 540.
Den kungl. rättsskipningen efter 1734 års lag s. 540.
Ett mål hos Kongl. Maj:t 1739—40 s. 541—46.
A. Berättelser s. 457.
B. Muntliga förhör inför nedre revisionen s. 550.

C. Muntliga förhör inför sjelfva rådet s. 554.
D. Om uppläsande i domstolen af parternas till K. Maj:t ställda inlagor s. 555.
E-F. Om rådsprotokollens fullständighet och om betänkandet s. 556.
Rådet och den kungl. domsrätten s. 557.

Den kungl. rättskipningen i slutet af 1700-talet s. 558.
Rådet skildt från den kungl. domsrätten s. 558. Inlagorna upplästes 560. Muntliga förhör s. 562.

Utvecklingen under 1800-talet s. 563.
Lag och praxis s. 564.

Något om innebörden af förändringarne s. 567.
Ang. föredragningen s. 567.
Cirkulering s. 568.
Promemorian och akten s. 568.
Betänkligheter vid metoden s. 569.
Parterna åsidosatta. Ett prof s. 570.
Inlagorna s. 572. Parternas rätt s. 575.
Allt det personliga undertryckt s. 577.
Alla garantier undanskjutna s. 578.
Ingen sakutredning s. 578.
Sanningens förfall s. 579.
Parterna drabbas af urartningen s. 580.

Besvärsmål s. 581.

Lagändringen af d. 14 Juni 1901 s. 582.

Jämförelser:

Finland s. 583.
Norge och Danmark s. 584.
Förslag s. 593—7.

Folkelementet i rättsskipningens tjenst i grannländerna och hos oss (s. 598—657).

A. **Lekmän som ledamöter af rätten** s. 598.

Jurydomstolar s. 599.

Moderna meddomsrätter i brottmål s. 600.

Andra meddomsrätter:

1. Tyskland s. 603.
2. Danmark s. 607.
3. Norge s. 610.

Våra häradsrätter s. 612.

Nämdens domareverksamhet omöjliggjord s. 612.
Färdiga domar läggas för nämden s. 613.
Öfverläggning pro forma s. 613.
I bästa fall blott en föredragning s. 614.
Undantagsvis rum för rådgifvareskap s. 615.
Om särskilda brottmålsransakningar 615.
Legala hållhakar s. 616.
Den vanliga ordningen s. 617.
Innebörden af systemet s. 618
Jämförelse med Finland s. 619.
Nya lagberedningen s. 621.
Lagstiftningspolitik s. 624.
Hvad som behöfves s. 626.

B. **Lekmän i rättens tjenst annorledes än som ledamöter i den vanliga domstolen** s. 627.

Historik:
Syn s. 628.
Gode män s. 630.
Resultatet nu s. 631.
Syn och gode män, »syn och sköu», i Norge och Danmark s. 633. Lekmännen ensamme beslutande s. 637.
Sverige bredvid grannländerna s. 642.
»Frihetstiden» och följande tid s. 643.
Förhållandena skola fastslås s. 644.
Sakkunnighetsinstitutet — dess betydelse s. 645.
Svenskt juristeri s. 646.
Ett ohållbart skäl s. 648.
Ett öfverraskande steg tillbaka (i Danmark) s. 649.
Lagstiftningspolitik år 1902 s. 651.

Om bevisning och om lekmännens, särskildt nämdens ställning i ett på det gamlas grund ordnadt system — ett förslag med motiver (s. 658—693).

Bevisningens uppgift s. 658.
Bristen uti nu rådande teori s. 659.
Ang. den subjektiva sidan (den pröfvande) s. 659.
Ang. den objektiva sidan (materialet) s. 661.
Teorien om bevisbördans fördelning s. 663.
Förutsättningar för bevispröfning efter öfvertygelse s. 664.

A. Ang. materialet s. 665.
Obegränsad sanningspligt. — Dess nödvändighet:
I. Statens intresse s. 669. Parternas dispositionsrätt s. 670. Förment hårdhet s. 671.
II. Parternas intresse (sanningens *rätt*) s. 673.
III. Allmänna rättsbegreppens höjande. Sanningen i England s. 676.
Målet och formen s. 679.
En betänklighet s. 679.
Resultatet s. 680.
B. Ang. den pröfvandes person s. 681.
I. Der speciel sakkunnighet förutsättes s. 682.
II. Bevisning i allmänhet s. 684.
En utgallring af saker nödvändig s 687.
Sakkunnige och bevisnämd s. 688.
Ett alternativ s. 690.
Handelsdomstolar s. 692.

Andra afdelningen (sid. 694—944).

Om innebörden i domarens uppgift — domaren som hjelpare (s. 694—772).

Förr hos oss s. 695. Nu 696.

Domareuppgiften i Danmark (utöfver det hos oss förekommande) s. 696.
A. Utredningar af bon:
I. Dödsbon eller sterbhus s. 697.
II. Vissa andra bon s. 710.
III. Konkursbon s. 710.
Jämf. med Sverige s. 712.
B. Exekution s. 715.
C. Auktioner s. 718.
D. Kvarstad och förbud s. 719.
E. Polismästarens befattning s. 721.
F. Notarii publici befattning 722.
G. Utskrifningsväsende s. 722.
H. Kommunalväsende s. 722.
Ifrågasatta ändringar s. 723.

Domareuppgiften i Norge s. 724—28.
Intet af det omtalade besörjes af våra domare s. 728.
Om arbetsbördan i de olika länderna. Statistiska jämförelser s. 728.

Domareuppgiftens riktning eller form. — Ordningen vid domstol i Norge och Danmark s. 732.
Ordningen hos oss. — Protokollsväsende s. 735.
Domareuppgiftens art:

1. Ang. befattning med förmynderskap.
   I Norge och Danmark s. 739.
   I Tyskland s. 740.
   Hos oss blott en formalitet s. 742.
2. Ang. testamentens upprättande etc.:
   I Tyskland s. 744.
   I Norge och Danmark, s. 744—5.
   Hos oss ger domaren här ingen hjelp s. 745.
3. På den vanliga rättsskipningens område:
   α. Ang. processledning och hjelp i rättegången:
   Hos oss s. 745.
   I Norge s. 746.
   I Danmark s. 747.
   β. Ang. förordnande af gode män s. 752.
   γ. Ang. domarens befattning med pengar s. 752.

Resultat s. 753.
Förändrad uppfattning af rätten hos oss?
Omständigheter ländande till lösning af denna fråga s. 755.

A. Försvunna rättsinstitut eller grundsatser:
   1. Tilltalads frihet mot borgen s. 755.
   2. Vilkorliga straffdomar s. 756.
   3. Collusion. 4. Mortifikation. 5. Betalningsterminer s. 758.
   6. Förbud och kvarstad s. 759.
   7. Likvidationsförfarande s. 759.
   8. Advokatväsende s. 760.

B. Försvagade eller aftynade rättsinstitut eller grundsatser:
   9. Målseganderätten s. 760.
   Fullmagtsväsendet s. 763.
   10. Bona fides s. 766.
   11. Resning s. 767.
   Berättelser och muntl. förhör s. 768.
   Slutsatser s. 768.
   Tillämpning s. 770.

En exponent af förhållandet — domstolarnes olika tillgänglighet för rättssökande i grannländerna och hos oss s. 771.

Begreppet om domstolarne såsom tillsammans utgörande ett organiskt helt (sid. 773—801).

Historik: ang. instansordning s. 773

Ang. bagatelldomstolar s. 774.
Samverkan af öfver- och underordnade domstolar s. 776.
Häradshöfdingarne lagmännens organ s. 777.
Hofrätt såsom spetsen och kraften i ett organiskt helt s. 778.
Konungen förr den högsta ledande kraften s. 782.
Nu hos oss s. 787.
Olika principer i grannländerna s. 788.

Danmark.

1. Högre domare få anlitas omedelbart s. 788.
2. Effektiv hjelp vid förnekad rätt s. 791.
3. Samfäld ansvarighet för domarena s. 791.
4. Flere domstolar hjelpa samtidigt s. 793.
5. Domaren ansvarig för tingsbiträde s. 794.
6. Extra domare ej använda i de koll. domstolarne s. 794.

En exponent af systemet s. 795.
Sällan ändringssökande i Danmark s. 796. Statistik s. 798.

Norge s. 800.

Rättfärdighet gent emot formalism (sid. 802—853).

Rättfärdighetens begrepp s. 802.
Forna principer vid dömandet s. 803.
Allmänna beteckningar af synpunkterna s. 813.
Billighetsskälen angåfvos s. 814.
Nu s. 818.
Fastighetsaffärer s. 819.
Andra rättsområden s. 822.
Karakteren af den dömande verksamheten s. 826.
Intermediära eller mellanliggande momenter:
Stämning s. 829.
Forum s. 832.
Fullmagt och instansväsende s. 835.
Ang. »hjelpa» s. 837.
Förändringens karakter s. 837.
Ett prof: Stämningsmannainstitutet s. 838.
Præstandainstitutet s. 838.
Tillämpning s. 841.
»Formalism» s. 841.

Merita causæ — ett försvunnet begrepp s. 842.
Resultatet: formalismen herskande s. 843.
Formalism i förhållande till enhet i rättsskipningen och till rättssäkerhet s. 845.
Formerna sättas stundom å sido s. 847.
Betänkligheter dervid s. 849.
En följd af domstolsformalismen s. 849.
Om effektivitet i rättsskipningen s. 850.

Blandade ämnen (sid. 854—867).

I. *Domars formulerande* s. 854.
II. *Juridisk utbildning* s. 857.
III. *Decorum* s. 861.

Juristeri och juridisk byråkratism (sid. 868—887).

Konungens ställning till rättsskipningen hos oss s. 868.
D:o i grannländerna; Ang. resning m. m. s. 870.
Folkets ställning till rättsskipningen s. 874.
1 o. 2. Uti och vid domstolarne s. 874.
3. Vid förlikning:
I Norge och Danmark. Statistik s. 875.
Hos oss s. 876.
En illustration s. 877.
Resultat. »Juristeri» s. 878.
Förr och nu s. 878.
Typiska prof s. 880—4.
»Juridisk byråkratism» s. 884.
Dess verksamhetsområde s. 885.

Boströmsk filosofi i förhållande till frågan om rättfärdighet i rättsskipningen (sid. 888—914).

Boströms uttalanden i ämnet s. 888.
Kant s. 892.
Fichte s. 893.
Hegel s. 894.
Vår rättsvetenskaps grundläggare en akademisk tänkare s. 895.
Dansk-norsk rättsvetenskaps grundläggare en praktisk man s. 895.
Örsted s. 895—899.
Jämförelser med andra rättssystem:
Karaktersdrag i dansk-norsk rätt s. 899.
Romersk rätt s. 901.

Engelsk-amerikansk rätt s. 903.
Fransysk rätt s. 907.
Tysk rätt s. 908.
Billighetens *rätt*. De svagares rätt s. 909.
Vår rätt s. 910.
Boström berörde ej den praktiska rättstillämpningen s. 911.
Juristernas filosofi s. 912.
»Statsändamålet» s. 912.
»Sjelfständighet» s. 913.
Den stora fiktionen s. 913.

En illustration — eller två (sid. 915—927).

Norrlandsfrågan s. 915.
Huru olyckorna uppstått s. 916.
Specielt ang. nybyggen och afvittring s. 922.
Unionsfrågan s. 926.

Grunder för en ny ordning (s. 928—944).

Orsakerna till nuvarande tillståndet s. 928.
Om partiella reformer s. 929.
Första åtgärden: ang. nämdens ställning s. 930.
Häradsrätt s. 931.
Rådstufvurätt s. 932.
Landsrätter s. 934.
Ang. hofrätterna s. 935.
Ändringssökande s. 936.
Högsta domstolen. Enhet s. 938.
Ang. processen i allmänhet s. 939.
Billighet och strikt rätt s. 940.
Garantier s. 941.

Bihang, *Rådsprotokoll från 1700-talet, företrädesvis ang. resning.*

Rättelser och tillägg.

Sid. 451 rad 19 uppifrån står 1886 — skall vara *1686.*

» 540 rad 4 nerifrån står 1737 — skall vara *1736.*

» 597 rad 3. Här borde efter orden »som ett samladt helt» hafva stått: *åtminstone der det gäller domstolens hufvudsakliga uppgifter.* Beträffande Norges höjesteret hänvisas för det här afsedda till sid. 800—1.

» 681 sista raderna af det stora stycket står *tillförligt* — skall vara *tillförlitligt.*

» 695 rad 9 nerifrån skulle efter 1720 stå: *och 1772.*

»Nur im Studium der Geschichte und in der Pflege der Traditionen stärkt sich das Bewusstsein einer Nation.»

RÄTTFÄRDIGHET I RÄTTSSKIPNING

ÖFVERSIGT.

Den uppgift jag stält för mig utgår främst på att i vissa vigtiga hänseenden iakttaga den processuella rättens utveckling i vårt land eller att se det nuvarande i sammanställning med de förutsättningar och utvecklingsmöjligheter, som i tidigare förhållanden eller i en tidigare rådande rättslig ordning voro för handen. Uppgiften.

Det gäller sedan att, med hänsyn till praktiska kraf och i all synnerhet under jämförelser med hvad i motsvarande punkter rätten i denna stund är i de oss närmaste länderna, tillse, i hvad mån vi blifvit delaktiga af det som det gamla lofvat, och i hvad mån vi i öfrigt kunna vara till freds med det vi nu hafva, för att slutligen — och om så ej synes vara fallet — söka, med ledning af det inhemtade, gifva en antydan om rätta målet och om medlen att nå eller närma sig detsamma.

Det må väl kunna sägas, att uppgiften är stort tilltagen; och man vill tilläfventyrs tänka, att den borde få anstå, till dess att först en stor filosof, historiker, jurist och statsman, allt i en person, ville taga den om händer. Men jag svarar dertill, att jag beklagligen icke ser någon af de så kvalificerade inom landet bereda sig för verket; och jag vågar dertill tro, att den här efteråt följande framställningen skall visa, det en helt enkel skildring af historiskt gifna förhållanden och ett resonemang efter vanligt förstånd öfver

praktiska företeelser kunna vara temligen tillfyllest. Med hjelp blott deraf kan hvem, som vill, se, ungefär hvad som behöfver ses, eller känna och förstå, hvad som i det för ögonen liggande är godt eller ondt — hvad som är sådant det bör vara, och huru annat bör ändras.

Till en utgångspunkt eller för att gifva ett första jämförelseplan finner jag mig pligtig att söka uppvisa, hurudant, i det här afsedda och vigtigaste, tillståndet var vid en tidpunkt, föregående de genomgripande omgestaltningar, af hvilka man allmänt vill erkänna, att det nu rådande rättstillståndet mer eller mindre omedelbart framgått.

En vändpunkt.

Det lider då ej tvifvel, att hvad som i vår rättsutveckling innefattar en afgörande vändning är öfvergången från den gamla tingsförfattningen, med rättsskipning i alla instanser ute i landsorterna, midt ibland folket och under fullständig muntlighet, till en ordning, hvarunder rättsskipningen i högre instanser bundits, för hela riket, till ett fåtal rum, derifrån folket och till och med parterna såsom förhandlande personer äro utelyckta, och under hvilken ordning i öfrigt allt beror blott på akter och protokoll.

Den nya ordningen har genomförts, till hvad den nu är, helt långsamt och med passerande af många stadier; men den ursprungliga tingsförfattningen var vigd till undergång i och med hofrättssystemets, af politiska omständigheter föranledda införande, om ock, i det inre och hela, förstörelsen af allt det gamla följde blott genom detta systems senare utveckling i en ensidig riktning, vidt skild från dess store grundläggares afsigter, och dikterad af de yttre former, hvari systemet fastlästs.

Det är fördenskull helt naturligt att sätta vändpunkten till året 1614, då den första hofrätten, den i Stockholm, tillkom; och det är perioden närmast derförut och den under sagda period rådande ordning, i den mån den uppenbarar den gamla tingsförfattningen, som utgör vårt utgångsplan.

Det synes emellertid föga ändamålsenligt att söka *i ett sammanhang* skildra rättstillståndet i sin allmänhet eller i alla detaljer under denna period och en hvar följande. Hvarje tidrymds samtliga företeelser kunde, tagna för sig, svårligen till sin betydelse uppfattas, och i allt fall måste materialets mångfald utan motsvarande nytta trötta uppfattningen. Deremot torde det framstå såsom en alldeles naturlig metod för framställningen och för åskådningen att först uttaga och såsom något fristående behandla det hufvudsakliga och vigtigaste, de krafter i sin samverkan, hvilka konstituera domstolarne och obestridligt i det hela bestämma rättsskipningens allmänna anda och karakter. Sedan detta hufvudföremål, med hvad dermed omedelbart sammanhänger, eller det allmänna förfarandet, synnerligen med hänsyn till parternas ställning i processen, skildrats i sin historiska utveckling, och dermed man fått ögonen på, huru strömmen går genom tidskiftena, är man lämpligast förberedd att upptaga till behandling andra ämnen, hvilkas undersökande kan vara för vår uppgift af vigt.

Arbetets plan.

Ett hufvudföremål.

Betydelsen af ett särskildt aktgifvande på dessa, rättsverksamheten och rättstillståndet bestämmande krafter, domstolselementen, framträder särskildt, då man ser, att vårt lands likaväl som hvarje annat lands tidigare historia varit en öppen kamp mellan partier om magten i samhället, samt att under förhållandena det ej vore onaturligt, om de för tillfället magtegande sökt att befästa sin ställning genom att förvärfva och utöfva inflytande i domstolarne.

Olika folks historia visar, att man på många håll väl förstått att tillgodogöra sig det magtmedel, som här var till finnandes.

Vi behöfva derutinnan knappast erinra om ett så allmänt bekant sakförhållande, som att i den romerska staten, så länge dess öden bestämdes af den patriciska senaten, den hypotesen gälde, att inga andra voro dugliga som domare, än senatorer, och att, när magten började göras

senaten stridig, det först var endast de genom sina rikedomar mägtiga riddarne, som frågasattes vara lämpliga att med senatorerna dela deras ställning såsom sjelfskrifna judices.

Ett oss närmare liggande betydelsefullt prof af dylik lagstiftningspolitik gifves oss genom en bekant tysk rättshistoriker, Georg Ludvig Maurers meddelande [1]), att från feodalväsendets tid i Tyskland man icke känner exempel på, att en länsherres anspråk gent emot en underlydande blef underkändt inför en efter feodalväsendets principer inrättad domstol. Och något finnes som ligger oss ännu närmare. Det lärer icke kunna bestridas, att mångenstädes, der man arbetat för ett juryväsendes införande, man ej blott afsett att med juryn skaffa ett stöd för vissa folklagers politiska ställning, utan också drömt om att kunna bereda enskilda, hörande till dessa lager, en eljest kanske ej berättigad fördel i särskilda rättsfall; och i vår egen tid hafva vi i andra länder i verkligheten sett domstolar konstitueras, om hvilka vi trott oss kunna med bestämdhet konstatera, att man just af deras sammansättning beräknat ett visst resultat, lika fullt som man af en, efter ett visst program vald, riksförsamling kan beräkna en verksamhet i viss politisk riktning.

Men månne man skall finna det förekomma, att våra förfäder, medvetet, inlade i de allmänna rättsinstituten någon annan tendens än den att, utan hänsyn till klassintressen, opartiskt göra rätt? Och månne — der vi i verkligheten se, att i domstolar åt vissa stånd gafs ett företräde (åt adeln t. ex. under en lång period) — icke det intryck får rum och är berättigadt, att i allmänhet värdighetshänsyner eller beräkning om duglighet mer än något annat voro bestämmande, eller att det i allt fall gälde något helt annat än att öka utsikterna för detta stånd i rättegångar?

[1]) Geschichte des altgermanischen — — — Gerichtsverfahrens, Heidelberg 1824 sid. 293.

Men må ock speciella ståndstendenser någon gång velat tränga sig fram! — Det må här redan framhållas, att den breda basis, på hvilken samhällsbygnaden hos oss stod, i det nämligen en hvar bolfast man derinom i det hela och officielt hade samma rätt, lände till att principielt stänga rummet för partiskheten. Å andra sidan hade det, ifrån en — efter vanliga nutidsbegrepp — folkmagten *motsatt* pol, nämligen ifrån konungamagten, utgående sträfvandet beträffande rättsväsendet, i centralisationens eller rikstånkens intresse, principielt ej heller någon annan tendens än rättens, ideelt fattad. Båda dessa magter sträfvade i de afgörande brytningsperioderna naturligt åt samma håll, i gemensam kamp mot alla magt- och ärelystna storheter, som reste sig upp med ensidiga anspråk; ty svenskt konungadöme är i verkligheten intet annat än det krönta torn, som ett fritt folk sig till skydd sjelf rest öfver sin samfundsbygnad, sedan det blifvit medvetet om nödvändigheten att hafva det hela under ett tak. Gynsamma förutsättningar hos oss.

Detta samt enkannerligen konungens och folkets eller allmogens omedelbara ställning till hvarandra och enheten i riktning hos dem återgår specielt inom vår rättshistoria, hvilken, så länge en naturlig utveckling fans, i sjelfva verket varit det innersta och sjelfva kärnan af vår stats historia, mera kanske än i något annat land. — Att ingen lagligen blef rikets öfverhufvud, med mindre än att *landskapens eller deras allmoges rättsrepresentanter*, lagmännen, först skulle honom »til konungs döma», var blott ett lefvande uttryck af detta nära förhållande [1]). Konung och folk.

Af urgammalt hade i vårt land folket sjelf rättsskipningen likaväl som lagstiftningen i sin hand, och domarena, häradshöfdingar och lagmän, voro intet annat än rättsför- Historiska data.

[1]) Söderm. lagens, Magn. Er.s och Chr.s landslagars konungabalkar. Schlyter.

bundens, häradernas och landskapens, af dem sjelfva valde förtroendemän.

En sådan ordning var oförenlig med ett, hela riket omfattande och sammanhållande konungadöme, hvilket i första rummet sökte göra sig gällande inom rättssamfunden såsom sådana och enkannerligen genom att få deras förtroendemän framställda jämväl som konungens män.

Göta rikes landskapslagar, deraf den äldsta, den äldre Vestgötalagen från början af 1200 talet, vitna redan om en konungens domsrätt i egen person; men de af dessa lagar som tillkommo efter Birger Jarls och samtidigt med Magnus Ladulås', hela riket afseende fridslagstiftning, låta oss förstå, att — der konungen ej sjelf dömde — domaren i de under denna lagstiftning hörande saker, edsöresmålen, var att fatta som konungens ombud [1]). Enligt Svea-landskapens särskilda lagar, Uplandslagen från 1296, de öfriga från följande århundrade, egde konungen att sätta »dom i händer» på alla häradshöfdingar och lagmän; och enligt såväl Magnus Erikssons allmänna landslag af 1347 som Christoffers landslag af 1442 tillkom konungen en, lika för hela riket erkänd, *utnämningsrätt*, så att han fick »taga» en af de tre, som häradets eller lagsagans särskildt valda ombud föreslagit — enligt landslagarnes ord: till häradshöfding »den han vill och vet dertill fallen vara»; till lagman, »den Gud honom i hug skjuter, och han förstår allmogen nyttig vara».

Beträffande högsta instansen så hade rådets ensidiga politik och de mägtiga jorddrottarnes sträfvande att sig emellan få afgöra sina på arf och bördsrätt beroende stora tvister synbart inverkat på sammansättningen *vid konungens frånvaro* af de domstolar, som dömde konungsdom; men på konungen ankom det dock enligt Christoffers landslag,

[1]) Karl Lehmann, der Königsfriede der Nordgermanen; Karl von Amira, Grundriss des germ. Rechts; K. H. Karlson, den svenske Konungens domsrätt, hafva gifvit framställningar härom. Jmf. i öfrigt Schlyters verk och Nordström, Bidrag till den sv. samhällsförf:s hist. m. m.

att, när han ville, i både räfste- och rättareting sjelf utöfva sin högsta domsrätt. Att han skulle »högsta dom hafva öfver alla verldsliga domare», var för öfrigt en allmänt gällande sats; och i enlighet härmed var samtliga domstolars myndighet väsentligen att se som ett utflöde af konungens uppgift och magt att »all rättvisa och sanning styrka och all vrångvisa nedertrycka och frälsa allmogen sin från vrångvisa män så inländska som utländska», såsom det var hans pligt och rätt enligt landslagens konungsed — se kap. 9 tingm. balken Christoffers landslag.

Svea rikes konung hade i verkligheten sin ställning och var i det allmänna medvetandet konung, i den mån han förmådde genomföra denna sin uppgift som allmogens skyddare eller såsom fridens vårdare, alltsedan Birger Jarl genom sina fridslagar, framgent af hvarje konung besvurna, angifvit den stora insats i samhällsordningen, som det berodde på konungamagten att tillhandahålla.

Det var derför ock såsom utöfvare af det allmännas eller allas intresse, som konungen utsåg landets domare samt sträfvade att frigöra sig ifrån de lagbestämmelser med afseende å hans ställföreträdande i räfstetinget, hvilka inskränkte hans befogenhet; och såvidt desse domare i själ och hjerta voro svensk konungs män och handlade derefter, fans principielt ingen motsättning emellan deras magtbefogenhet eller åskådning och allmogens (eller det allmännas) intresse, — helst den motsättning af formel art, som funnits, undanröjts dermed, att just de kungliga domstolarne konsekvent fordrade en folklig nämd och dermed den enklaste och naturligaste bevismetod och förhandling.

Hade det i praktiken berott blott på den riktning, som bestämdes af konungamagtens sträfvande i förhållande till det element som ursprungligen fans i domstolarne, så hade det knappast blifvit tal om annat än i strikt bemärkelse »samverkande» krafter derinom, ej om några mot hvarandra kämpande. Det var också länge, som full samstämmighet rådde.

Der förekommo dock uppslag till olika strömningar, hvilka äro af stort intresse att iakttaga, enär de ingå bland de faktorer, ur hvilka småningom framgick den omfattande, stora motsättningen och striden emellan å ena sidan naturlig åskådning och samvetsrätt, å andra sidan formalistisk åskådning och bokstafsrätt, ur hvilken motsättning och strid, fortgången genom ett par århundraden, det varit den senaste tidens utveckling förbehållet att på sitt sätt åvägabringa enhet — genom att göra formalismen enarådande.

Motsatser.

De motsatser, som sålunda inverkade på utvecklingen, framträda väsentligen i tre punkter, på hvilka vi böra fästa uppmärksamheten.

Domare och nämd.

I. Det måste uttryckligen betonas, att ingen motsättning emot domaremagt eller embetsdomaresynpunkter från början låg i den nämd, som för oss framstår som den egentliga, eller underrätts-nämden. Såsom redan antydt, var den af konungen nämde domaren i härads- och lagmansrätterne, i väsentligt hänseende, en allmogens man, och han var detta, äfven om konungarne, vid den tid vi afse, redan börjat allmänt åsidosätta ej mindre regeln om, att utnämningen skulle föregås af ett förslag af rättssamfundet, än äfven den regeln, att domaren skulle tagas bland häradets eller lagsagans män. Särskildt under den tidigare Vasaperioden framstodo i synnerhet häradshöfdingarne, likasom de folkliga regenterna sjelfva, såsom *allmogens* värn och hjelpare [1]).

Men dertill var ju, från andra sidan sedt, nämden från början alls icke någon *del* af domstolen. Nämd förekom

[1]) Detta får sitt uttryck t. ex. i Gustaf Vasas bref af 1544 till Lasse Pederson, att denne skulle »förhöra och ransaka alla de klagomål och tvister, som ibland allmogen på färde vara kunde, *och i all synnerhet om de hade något klagomål på fogdarne eller frälset*, samt låta uppskrifva detsamma och gifva konungen tillkänna.»

På ännu mera slående sätt framträder tanken i det af Carl IX upprättade förslag till tingmålabalk, der det, på tal om förfall för häradshöfdingen att sjelf hålla tinget, heter: »då äger han een i stad sin skipa af Svenskom mannom och honom breff sitt giffua, *at han almogen trygger och trogen ware skall*, såsom han siälff tilstädes woro.»

ursprungligen och enligt landskapslagarna allenast i särskilda fall, der det antogs, att sanningen genom nämdens ransakning bättre och säkrare kunde utfinnas än genom de eljest vanliga bevisningsmetoderna, afhörande af vitnen å käkärandens vägnar eller svarandens ed med eller utan anlitande af edgärdsmän; och när sålunda vid ett ting nämd kom till användning i något af de der förekommande mål, så var det efter antydning af domaren, att här ett för ransakning genom nämd egnadt fall förelåg. Sedan nämden, tillsatt af domaren med parternas samtycke, i det målet fullgjort sin mission, nämligen med att angifva, hvad som var sant i saken, så upplöstes den och försvann utan vidare, till dess att möjligen senare ett annat mål påkallade en ny nämd, som likaså tillfälligt utsågs, fullgjorde sin uppgift och derefter upphörde att existera.

Vid dessa förhållanden och så länge nämden i underrätterna var hvad den ursprungligen afsetts att vara, ett blott tillfälligt bevisningsmedel, kunde ej vidare motsättning emellan densamma och domaren komma på tal än emellan domaren och vitnena i ett mål.

Men förhållandet blef i yttre hänseende olika, då vid härads- och lagmanstingen — hvarom vi här tala — en vana uppkommit att låta sanningsfrågorna som regel afgöras af nämd, och derefter man börjat i särskilda mål utse *samma* personer till nämdemän, samt på detta sätt nämden småningom blifvit fast, först för ett ting, sedan för ting efter ting och till sist fast på det sättet, att samma personer kunde sitta i nämden för lifstiden.

Schlyter har antagit, att nämden i allmänhet sedt var fast, så att den utgjorde en del af härads- och lagmansrätten, redan vid tillkomsten af Christoffers landslag. Detta synes förhastadt — hvarom mera framdeles — men säkert är, att nämden allmänt var fast i slutet af 1500 talet. Domböckerna från denna tid visa detta tydligt.

Vid den tiden kunde man sålunda i de lägre domstolarna tänka sig en motsättning emellan två element, ordföranden eller embetsdomaren och allmogemännen i nämden, mellan hvilka man med begrepp, lånade ifrån vår tid, ville föreställa sig, att en olika syn på tingen och en olika uppfattning om uppgiften skulle göra sig gällande.

Numera kunde man också fråga sig, om vid domares tillsättande vidare hänsyn togs till den gamla grundtanken, att desse skulle »allmogen nyttige vara», eller till den under Gustaf Vasas tid i domareregлerna uttryckta satsen, att domareembetet vore till »för menige mans bästa» och icke för domarens eget bästa.

Adeln hade nämligen — likasom den till det mesta inträdt i konungens rätt till utdömda böter — småningom förvärfvat sig sjelfskrifvenhet till de, för sina säkra ränteinkomster eftersträfvade häradshöfdingeembetena, så att, då Johan III år 1569 beviljade adeln nya privilegier, han endast kunde förbehålla till sin fria disposition ett antal särskildt angifna häradsrätter. Lagmansembetena i de gamla lagsagorna voro sedan lång tid tillbaka förenade med rådsvärdighet och tillhörde således sjelffallet den högsta adeln; och dertill hade innehafvarena af grefskap och friherredömen af Johan III tillerkänts privilegium att döma som lagmän i de mål, hvilka vädjats från häradshöfdingarne i deras besittningar.

Oafsedt speciella företrädesrättigheter i enlighet med »gårdsrätter», med den vid vissa egendomar fästade särskilda domsrätt etc., hade genom förenämda allmänna privilegier adeln i slutet af 1500 talet i det hela blifvit innehafvare af all domaremyndighet inom riket — utöfvad dock i kanske flertalet fall genom, af vederbörande sjelfve förordnade ställföreträdare.

Lände nu månne detta förhållande till att införa någon motsats i åskådningen inom rättsskipningen? Eller kunde det sägas, att adeln såsom innehafvande ordförandesätet i

lagmans- och häradsrätterna deruti införde en annan uppfattning om sanning och rätt än den, som ledde folkelementet i domstolarne.

Detta kunde man knappast vänta under en tid, då ännu ingen akademisk filosofi fans, som lärt domaren, att juridisk rätt är ett och rättfärdighet ett annat. I denna del och om lagens och rättskipningens uppgift tänkte juristerna som bönder och bönder som juristerna [1]). Ej heller funnos för juristerna några särskilda bevisteorier, gående utöfver vanligt folks fattning, inga regler för officielt fastställande af hvad som skulle hållas för sant, att handhafvas af domaren ensam, utan domaren visste på den tiden icke bättre, än att, om tolf ärliga och förståndiga män efter undersökning enats om hvad sant vore, ingen heller kunde finna sanningen säkrare.

Det förhållande att ännu intet protokolls- eller aktväsende existerade, utan att hvar sak var att bedöma, efter som den, på grund af muntlig förhandling och vitnesförhör, stod klar lika väl för nämden i rätten som för domaren, uteslöt vidare denne sistnämde från hvarje konstladt öfvertag; och det fans sålunda och allt tillsammanstaget intet, som behöfde störa den gemensamma verksamheten till ett, för alla lika mål.

När åter småningom den muntliga förhandlingen började falla ur sina naturliga verksamhetsformer, eller i samma mån som ett protokoll trädde emellan domaren och nämden, så skapades här den inre motsättningen emellan dem, och denna motsättning fick från början sin karakter af det onaturliga förhållande, att protokollet egentligen blott åt domaren gaf kunskap om de sakförhållanden, som dock enligt teorien nämden fortfarande skulle afgöra.

---

[1]) Respekten hos adeln och de styrande för den gamla demokratiska rättskipningen och deras förtroende till densamma återgår deri, att den enligt gårdsrätter eller eljest adeln medgifna speciella domsrätt alltid utöfvades genom nämd eller med biträde af nämd.

Den här afsedda motsättningen, nämligen emellan embetsdomare och lekmannaelement, vinner således först senare betydelse.

Må man dock i det, som härefteråt framlägges ur domböckerna från första perioderna, hafva uppmärksamheten fästad vid, om det kan sägas, att domarena redan vid denna tid sökte på ensidigt sätt eller i någon sorts byråkratiskt intresse göra sig gällande. Man har nämligen anledning att noggrannast beakta allt som hör under denna punkt, för att kunna, bredvid det man sålunda iakttager, begripa sammanhanget med det, hvartill vi nu kommit, att i våra häradsrätter den praktiska uppfattningens representanter, nämdemännen — de må ock vara ledande män inom riksdagen och dugande på hvilka andra områden som helst — der de sitta i rätten, likväl i det hela äro mera löjliga nollor än säkerligen eljest några ledamöter i en rådplägande församling i hela verlden; ett förhållande, som i sin allmänhet skarpt betecknar innebörden af vår rättsutveckling.

Två slag af nämd.

II. En andra motsättning förefans och gör sig snart märkbar; det är den emellan nämder af två slag. Å ena sidan finna vi för oss den vanliga underrättsnämden, om hvilken vi nyss talat, hvilken ursprungligen var ett tillfälligt bevismedel, och hvilken, äfven sedan den blifvit fast i underrätterna, i principen blott hade att yttra sig om sanningen i målet — eller att *värja* och *fälla* i dessa ords egentliga mening af fastställande af faktum och ansvarigheten.

Å andra sidan framträdde konungsnämden såsom en *dömande* myndighet, ehuru det också om densamma sades, att den skulle värja eller fälla.

Om denna senare nämd blir det rätta platsen att gifva ytterligare meddelanden i sammanhang med framställningen om konungstinget; och sedan man strax här nedan haft tillfälle att läsa denna, lärer motsättningen emellan dessa två olika nämder lätt förstås såsom betydelsefull för den kommande utvecklingen.

III. Ett tredje slag af motsättning berodde uppenbart blott på motsatta politiska magtintressen. Den gälde emellan konungamagten och rådet med afseende å besättande af domaresätet i konungstingen. Konung och råd.

Det skall ihågkommas, att under seklen närmast före den period, hvarom vi nu först komma att tala, rådet, som väsentligen utgjorde en tillfälligt sammanträdande representation af stormansätterna, i sjelfva verket var en magt emellan konungen och allmogen, medeltiden igenom hemligt eller öppet kämpande emot den förbindelse emellan svenskhjertade regenter och allmogen, ur hvilken med Gustaf Vasa den nya samhällsordningen utgick, och ännu under Carl IX:s tid ständigt agiterande emot det ärftliga konungadömet, som utgjorde den bekräftelse på denna förbindelse, hvilken mer än allt annat lände till att stänga utrymmet för och bryta udden af alla för den svenska folkfriheten hotfulla sträfvanden.

Rådet innehade emellertid, som i det följande närmare skall ses, enligt Christoffers landslag, en, i verkligheten emot hela rättsförfattningens anda — åtminstone sådan den af Gustaf Vasa och hans söner fattades — stridande ställning i räfstetinget, der det nämligen såsom en sig sjelfständigt tillkommande rätt, faktiskt, utöfvade konungsdom.

De första Vasakonungarnes anordningar rörande högsta domsrätten antyda ock en bestämd anläggning att undertrycka den extraordinära befogenhet, som en mellanmagt eller som deltagare i konungamagten, hvilken denna ställning för rådet innebar, samt att här sätta sina tjenstemän i rådets ställe; och det synes allt för antagligt, att det var den fara för sin konungamagt, hvilken särskildt Carl IX här såg, som bragte honom in i ett reformsträfvande, som i sina verkningar var riktadt emot hela den gamla tingsförfattningen.

Härförutom hade det lyckats rådet att, ej allenast jämte konungen, utan delvis ensamt komma i utöfningen af den extraordinära högsta domsrätten, således den, der det gälde

befogenheten att döma i mål, som redan afdömts af landslagens högsta instanser, räfste- och rättareting, eller som kanske omedelbart dragits under allra högsta dom, och om hvilken extraordinära högsta domsrätt landslagen blott gifvit en antydning genom orden, att konungen egde »om all mål sanning utleta» och att bryta alla »skroksoknir» och »ofsoknir» d. v. s. att rätta alla orätta eller allt för hårda domar.

Om denna rådets sistberörda befogenhet har det bort allenast göras en erinring. Då det här hufvudsakligen gäller att visa, huru den på gällande landslag bygda gamla tingsförfattningen i sitt sista skede verkade, blir i det följande blott i förbigående något tal om denna extraordinära rättsskipning under denna period; och skulle i öfrigt man förmodligen äfven med god vilja icke derom kunna säga mycket, alldenstund blott få authentiska handlingar äro förvarade eller kända, hvilka kunna antagas omfatta förhandlingar inför konungen eller rådet vid utöfvande af nyssnämda extraordinära funktioner under samma tid.

Hofmän och bönder.

I fråga om motsättningar ville man kanske tänka, att den emellan hofmän och bönder i rättaretingsnämden (se kap. 41 tingm. balken härefter) skulle komma att visa sig ödesdiger eller i allt fall betydelsefull för utvecklingen.

De handlingar, vi hafva att beakta, vitna knappast om något dylikt. En inre förklaring härtill ligger förmodligen i den samstämmiga uppfattning, som i dessa tider inom alla stånd rådde beträffande rättsskipningens uppgift och rättens innehåll, medan dertill den sparsamma förekomsten af rättareting enligt landslagen orsakade, att det väl mera sällan blef fråga om att ställa hofmän (sådane som gjorde rusttjenst) eller adelsmän emot bönder i någon nämd.

Rättens styrka lika mycket som dess innehåll och betydelse för samhället återspeglar sig deri, att hvarje politiskt

betydande magt ingick bland antalet af dess bärare. Hvad det kan för det hela innebära, att en eller flere af dessa magter blifvit undanskjutna, få vi senare rik anledning att göra till föremål för våra betraktelser.

FÖRRA AFDELNINGEN.

et föregående är sagdt väsentligen för att från början fästa uppmärksamheten vid betydelsen i särskilda delar af det material, vi framdeles få att behandla.

I det närmast följande skulle jag i särskilda kapitel, om konungstinget, lagmanstinget och häradstinget, skildra de allmänna dragen af den gamla tingsordningen, i den mån den beror på domstolselementen och bestämmer parternas allmänna ställning, nämligen under en period före den första hofrättens tillkomst, allt väsentligen på grund af de ännu i behåll varande domböckerna — för att derefter se samma saker i deras följande brytningar och faser under senare perioder.

Då det gäller den i landslagen grundade ordningen, hafva vi lika litet anledning att tala om den af Gustaf Vasa, efter förslag af hans tyske kansler, v. Pyhy, och efter tyskt mönster år 1540 inrättade och några år försökta domstols- och processordningen för Vestergötland, som om Erik XIV:s kungliga nämd, hvilken under 1560 talet till större delen sköt å sido landslagens ordning för rättsskipningen i högsta instans. Sedan denna nämd år 1567 dömt dödsdomen öfver sin egen upphofsman, Göran Persson, Erik XIV:s förhatlige kansler, och dermed, som det synes, i det hela afslutat

sin verksamhet, återgick rättsskipningen, i den mån den ordentligen utöfvades, väsentligen i sina gamla spår; och ifrån 1578, då den äldsta kända ännu bevarade räfstetingsdomboken kom till, äro vi i tillfälle att på grund af mestadels ej förr bekanta eller beaktade domböcker gifva en temligen fullständig bild af den gamla rättsförfattningen i högsta ordinarie instans.

Af lagmans- och häradstings domböcker finnas i behåll en del från än längre tid tillbaka, men vår uppgift ger oss ingen anledning att mer än undantagsvis återgå till så gamla aktstycken.

Städernas, af utländskt inflytande vida mer bestämda domstolar blifva i det följande blott i förbigående omtalade. I öfrigt beaktas brottmålsrättsskipningen mindre för dess egen skuld, och hufvudsakligen för att hemta ljus till att belysa förhållandena i allmänhet. Det är väsentligen den civila processen, som detta arbete afser, om också den kriminella blir delvis lika mycket omtalad.

DEN GAMLA TINGSFÖRFATTNINGEN I DESS SISTA YTTRINGAR.

I. KONUNGSTINGEN.

Ehuru mitt syfte är att, väsentligen med ledning af domstolshandlingar, visa, huru rättsskipningen faktiskt försiggick, bör dock en sammanställning med lagbuden ega rum, så ofta som derförutan frågornas innebörd ej kan väl uppfattas.

Just i fråga om den högsta, af landslagen organiserade domstolsinstansen torde det föreligga giltigt skäl att till och med fullständigt återgifva lagstiftningen äfvensom att taga hänsyn till dess historiska tillkomst, alldenstund här äro att finna samlade alla uppslagen till det, som senare framträder såsom det mest betydelsefulla i hela vår rättshistoria, nämligen brytningen emellan olika domstolselement samt dessa elements vexlande ställning och inflytande i domstolarne.

Christoffers landslag framställer den högsta, reglerade domstolsinstansen under två former: räfst eller landsting och rättareting.

Konungsräfsten beskrifves i tingmålabalken af Christoffers landslag sålunda:

Kap. 9. »Nu förty konung svurit hafver all rättvisa och sanning styrka och all vrångvisa nedertrycka och frälsa allmo-

gen sin från vrångvisa män, så inländska som utländska, ty skall *räfst eller landsting åtminstone en tid hvart år hållas i lagsaga hvarje*, som är i Upsala dagen efter sancti Eriks dag, i Strängnäs måndagen efter samting [1]), i Linköping måndagen efter tjugonde dag jul» etc. (tillsammans 10 platser och tider för årligt räfsteting angifna). Lagen.

Kap. 10. »Kan ej konung sjelf närvara å förenämda landsting eller räfster, så skola *biskopen eller två af hans kapitel, lagmannen och två af riksens råd eller andre gode friborne män, som biskopen och lagmannen der till taga i lagsaga hvarje, hafva magt att döma* konungs dom öfver alla de mål, för dem till rätta komma; dock så att lekmän dömen öfver de saker som ej må klerker (döma öfver), och de ärenden, som af lagsaga deras vädjade och skjutna äro under konungsdom, skola der ändas. *Der skola de XII i nämden sitta, som svurit hafva efter konungsbalken rätt styrka öfver dem, som konungsed bryta:* Äro ock några af dem borta, då sättas andre i deras stad.» — — —

Dessa bestämmelser om räfsten fullständigas genom två kapitel i konungabalken, deraf lyda:

Kap. 35. »*Nu kan något brytas mot konungen* af ty som i konungsbalken står, *då ega vara XII män tillskipade i hvarje lagsaga*, samtyckte och valde och till nämde *af konung och 'landsmannom'* (landskapets innebyggare); *de skola alla akt och vilja hafva upp att leta och uppenbara* hvar i sitt landskap — — — alla them som allmogen ofreda mot denna rätt; och skola denna ed svärja å Gud och helgedomarne (helgonens kvarlefvor) och deras jordarikes heder och säga så: vi bedja oss så Gud hjelpa och de helgedomar vi hålla i, att vi skola ingen den saker göra som saklös är, ingen ock den saklös göra som saker är, efter det samvete och förstånd (skælom), som Gud hafver oss förlänt och det ej (under)låta för slägtskaps skuld eller svågerskap, räddhåga, vänskap eller någon veld (partisk välvilja); och binda vi oss sjelfva alla förenämda artiklar och de som än följa i denna balk obrotts-

[1]) En marknad trolligen hållen lördagen näst före första söndagen i fastan. Schlyter.

Lagen. ligt hålla skola under samma förenämda straff (ræth), så hjelpe oss Gud och helgedomarna som vi hålla i. § 1. *Hvem desse tolf eller VII af dem fälla för konung sjelf eller för dem hans dom hafva å räfst* eller landsting, som i tingmålabalken skiljs, *de skola vara fälda* att mista hand, hals, lif och gods eller penningar åt konungen, målseganden och häradet, efter ty brotten äro till; *hvem de ock värja, vare värjde;* och *mot dem må ock ingen vädja.*»

Kap. 36. »Alla (för alla) våldsgerningar eger man kära, efter det honom är orätt gjordt, uppå nästa helgdag (in)för socknemän och någrannar, eller å första tinget, lands eller härads, der han bor i, eller i nästa sex veckor för konungen sjelf eller dem, hans dom hafva, efter det gerningen var gjord;

— — — — — — — — — — — — — — — — — —

Och den som å käres, komme trygg (feloger) *till svars för de XII* och från dem, och hafve XIIII nätters dag; vill han ej innan dess till svars komma, fälles då efter brott sitt, och gånge straff (rætter) öfver honom, efter ty han hafver brutit. § 1. Nu om den som saken gifs, rädes någon af de tolf partiskhet (wrætta wild) hafva mot sig, antingen för skyldskap, svågerlag, vänskap, fejd, afund eller ovilja och gitter (göra) det tydligt bevisadt (merkeliga pröfvat) och fullkomnadt in till en, två eller tre, då eger man dem afsätta, och ej flere och andra så många i deras stad sätta för den gången och ej längre.»

Om **rättaretinget,** som var ett extra ordinärt konungsting, innehållas bestämmelserna i kap. 40 och 41 tingmåla balken. Det förra lyder:

»Nu vill konung eller de hans dom hafva rättare ting hålla, då skall konungen *eller de å hans vägnar äro* kungöra det i landskapet (landscapi thy) med bref sitt sex veckor förr än det hållas skall, i andra tider än som föreskrifvet står. § 1. Hvilken då vill till annan kära, då säge honom till med två bofasta män (in)för socknen eller å tinget, der svaranden bor, inom nästa XIIII dagar, sedan bref läst är; kommer han ej då till svars förfallolös, då skall *konungen eller de hans dom hafva* ej dess mindre *döma* om det målet, som (om) han sjelf till svars vore. § 2. Alla varen ock de i häradet bo pligtiga till förenämda rättareting komma, eller böte hvar en

mark till treskiftes, utan han laga förfall hafver, och den vare målsegande som åkärar.»

Kap. 41. »*I rättareting dessa skall häradshöfding nämd nämna, XII män af häradet*, hälften hofmän (= som med rusttjenst friat sin gård från skatt) och hälften bönder och landbor, goda bofasta män, dem som vederdelomän och häradsmän säga ja till (widher); han skall sanningsälskande män (sannindamen) i nämd nämna och ej osanningsmän, ej vederdelomän och ej de (som) partiske äro; *häradshöfdingen skall sjelf i den nämd vara* och ej annan i hans stad, utan han laga förfall hafver. § 1. *Hvem denna nämd värjer eller fäller, det skall stånda och ej återgånga. Den nämd må ingen vädja mot; dock må konungen om all mål sanning utleta; han må återbryta 'alla skrok soknar oc alla off sokner'*, och lagman eger lag skilja.»

Räfstetinget och dess nämd.

Beträffande först *räfstetinget* och nämden deri, så måste — för att man skall fatta betydelsen af konungsnämdens förenande med landslagens högsta ordinarie domstol, och hvilka tendenser den deruti införde — framhållas, att, hvad kap. 35 och 36 konungabalken af Christoffers landslag om nämden innehålla, alltsammans är hemtadt ur (den likväl vidlyftigare och åtskilligt mera innehållande) Upsala stadga af den 6 Dec. 1344, hvars vigtigaste ordställningar till och med fullständigt i nämda lag återgifvas, ehuru med någon omkastning af ett par af perioderna. Den enda sakliga skilnaden är den, som utmärkes af Upsala stadgas ord: »Hvem desse förenämde tolf eller sju af dem värja, äro värjde för oss och vår dom; hvem de fälla äro fälde under vår räfst med hand och hals, efter thy som brott äro till, om rätt åkärande är till», jämförda med orden i Christoffers landslag konungab. kap. 35 § 1: Hvem desse tolf eller sju af dem fälla *för konung sjelf eller för dem hans dom hafva* å räfst eller landsting, som i tingmålabalken skiljs, de skola vara fälde att mista hand — — —; hvem de ock värja, vare värjde; och mot dem må ock ingen vädja».

Konungsnämden skulle numera sitta i räfsten. — Men det vigtigaste är, att konungsnämden enligt 1344 års stadga var en icke blott ransakande utan äfven *dömande* myndighet samt sålunda införde i räfsten ett begrepp om nämds uppgift i domstol, helt motsatt det som var fästadt vid vanlig nämd, den blott ransakande underrättsnämden. Denna sats lärer icke lemnas obestridd.

Konungsnämden dömande.

Det skall då först, med afseende å här nyss förut citerade mening ur Upsala stadga, bemärkas, att ordet *räfst* derstädes enligt sammanhanget synes vara att fatta i sin ursprungliga och första betydelse af *straff*, [1]) så att, sedan de tolf uttalat sig fällande, på konungen blott ankom att ombesörja verkställighet af straffet. Redan detta innebär, att konungsnämden sjelf vore dömande och ej blott ransakande. En sådan dess ställning bekräftas ock af det, som i stadgan vidare säges: »Den (som) åkäres komme trygg (feloger) till svars *för de tolf och från dem* — —. Vill han ej till svars komma och är utan sann förfall, fälles efter brott sin och gånge straffet (rættren) öfver honom». Här framstå tydligt nog de tolf, såsom utgörande domstolen; och att de i stadgan eljest omtalade fyra personer, som hade konungens dom, ej tänktes som ingående i domstolen med de tolf, ligger positivt i den strax derefter följande föreskriften att, sedan de tolf *åtsämts*, de skulle »oss eller *dem vår dom hafva med hemligt bud underrätta* som fortast (om biuþa sum skiotast) med namn alla deras, de fälde».

Någon vill möjligen grunda en invändning derpå, att stadgan härjämte föreskrifver, att målseganden skulle föra talan (kyære sik) »å helgedag nästa uppenbarligen för socknemän och någrannar, så ock å första ting, lands, härads eller fjerdings, der han bor eller inom nästa sex veckor för oss sjelfva eller för dem fyra, (som) vår dom hafva, efter det gerningen var gjord»; men denna bestämmelse afser up-

[1]) Se Schlyters ordbok.

penbarligen blott, att, då de tolfs, konungsnämdens sammanträden voro tillfälliga, målseganden icke kunde med säkerhet finna dem, i följd hvaraf det var nödvändigt att gifva honom rätt vända sig till något af de ting, som närmast egde rum, med *anmälan* om brottet eller för att utmärka, det handlingen fattades som brott. En alldeles lika skyldighet att göra anmälan föreskrifves i landslagarne (ME. LL. kap. 30, Chr. LL. kap. 22 af eds. b.) vid inträffadt edsöresbrott.

I angifna orden, likasom i nyssnämda fall enligt landslagarne, afsågs visserligen icke, att saken skulle behandlas på det ting, der målseganden således anmälde den; och det låter ej heller gerna tänka sig, att den högtstående myndighet, som konungsnämden utgjorde, vore afsedd att underordnas en härads- eller fjerdingshöfding, vid hvars ting anmälan tilläfventyrs skett.

Af det som förut framhållits framgår det i öfrigt alldeles tydligt, att konungsnämden tänktes sitta ensam. Att den dervid skulle hafva uttalat sig om gerningens brottslighet, men derpå skolat lemna straffdomens afkunnande hvilande längre eller kortare tid, tills en annan dertill egnad domstol skulle hafva sammanträdt, får, såsom i och för sig onaturligt, icke antagas, då eljest intet berättigar det.

Med hänseende till blott dessa omständigheter synes det temligen påtagligt, att redan enligt 1344 års stadga konungsnämden var en *dömande* myndighet.

Men om något tvifvelsmål dock kan råda om konungsnämdens ställning såsom både dömande och ransakande, när man tager hänsyn endast till nämda stadga, så synes all tvekan i detta hänseende vara undanröjd genom det bref, som konung Magnus Eriksson under den 26 Augusti 1346 ställde till »alla män de som bo i Uplands lagsaga», helst om detta bref sammanställes med en punkt af 1344 års stadga, handlande om »tolf manna nämd, som nämd varder uppå de mål som sanning bör omsäga(s)», och om

den händelse, som angifves ofta förekomma, att någon tycker, att nämden honom orätt gör, för hvilket fall det i stadgan säges, att man egde »vädja emot denna nämd med 40 mark under vår sanningsforskning (wara sannind at letæn)». Hade man allenast haft 1344 års stadga att här taga till rättelse, skulle man kunnat tänka, att det här gälde missförfarande af sjelfva konungsnämden.

Nu säger emellertid detta 1346 års bref, att: »För den skuld, att det är för oss kommet, att den tid (stund) vi hafva af landet och riket varit, hafva många män, de som skuld hafver varit gifven om någon sak, som nämd om sattes, vädjat emot deras nämd, sägande, att nämden hafver dem ej rätt gjort, under vår dom och vår sanningsforskning (atletan). Nu för den skuld att vi för riksens ärende skuld både Sveriges och Norges kunna (gitum) ej sjelf när varit, att utleta sanning i sådana mål, då hafva vi satt och skipat i hvarje lagsaga tolf män, som heter konungs nämd, efter samtycke och råd af alla våra rådgifvare, som ut skola följa all de ting, mål och saker, som i vår stadga skrifna och stadgade äro».

Här synes genom motsättningen till konungsnämden uppenbart, att de nämder hvaröfver klagats äro sådana, som för särskilda mål varit i andra domstolar (härads- eller lagmansrätter) tillsatta; och då de till dessa andra nämder hörande mål i samma 1344 års stadga beskrifvas såsom sådana, hvari af nämd blott »sanning bör omsägas» (se föreg.), så faller det i ögonen, att detta uttryck måste vara användt såsom en motsättning emot den större befogenhet, nämligen att jämväl *döma*, som redan 1344 års stadga afsåg för konungsnämden.

Men 1346 års bref är dessutom fullkomligt tydligt i det hänseende, att enligt *detta* konungsnämden är dömande, sjelfständigt dömande och ej blott ransakande; ty det heter vidare: »och gifva vi dem tolf som skipade äro i eder lagsaga, så som äro dessa, herr Gustaf Arvidsson (derjämte

tre andra med herre-titel och åtta andre, som nämnas blott vid namn) fullt våld och magt af våra vägnar (att) sanning i dylika mål och saker utleta; de hafva ock *full vår dom, der om döma och straffa* (rätta) efter landslag, riksens rätt och vår stadga, så som de vilja ansvara både för Gud och för oss; förbjuda ock vi alla de tolf och särdeles hvarje af dem i sin stad, hårdeligen under vår vrede, att de låta sig *ej finnas vånga domar göra* antingen för frändskaps skuld, svågerlag» etc.

Här förmäler konungen för lagsagans innebyggare, att denna nämd hade befogenhet att »sanning utleta» så ock att utöfva *full kunglig domsrätt;* och det kan ej naturligare ses, än att dessa uttryck just afse att klargöra hvad som redan låg i *fälla* och *värja* enligt 1344 års stadga, hvarom brefvet berättar.

Då i öfrigt detta bref var tillkommet just i och för verkställighet af stadgan, så har man i detta förhållande, sammanställdt med det nyss sagda, ett afgörande bevis på, att *jämväl stadgan*, näml. med orden värja eller fälla, afsåg, att de tolf skulle ega sjelfständig domsrätt.

I Magnus Erikssons landslag (1347), kap. 31 och 32 konungabalken, omtalas derefter konungsnämden på närmast lika sätt som i 1344 års stadga: »Hvem dessa tolf eller sju af dem värja varen värjde för konungs dom, härad och målsegande; hvem de fälla äro fälde under konungs räfst, efter hand, hals, lif»; och det lärer ej finnas någon som helst anledning att tolka dessa ord eller motsvarande ord i tingmålabalken af denna lag annorlunda, än som de enligt det anförda oförtydbart äro att förstå i både samma konungs stadga af 1344 och hans bref af 1346, i följd hvaraf konungsnämden äfven i Magnus Erikssons landslag — och derefter tydligen också i Christoffers — ingår såsom en ej blott ransakande utan ock dömande myndighet.

De utaf Ödberg [1]) anförda behållna dombref ifrån 1300

[1]) Den Svenske Konungens domsrätt. II (1319—1389).

talets senare del synas hafva sin speciella betydelse deruti, att man af dem ser, att konungsnämden verkligen fungerade under sagda tid. Den som iakttager, huru formfritt eller oregelbundet i det yttre utförandet organisatoriska bestämmelser ännu mycket senare tillämpades, förvånar sig ej heller öfver, att enligt dessa dombref konungsnämdens skepnad påtagligen var mycket varierande, eller om den framträdde sammanblandad med andra nämder. Också må det — med afseende derå, att efter lagens tillkomst i blott ett fall säges, att nämden *dömt* — framhållas, att i enlighet med hvad jämväl dombref eller domböcker från senare tid gifva vid handen, man alls icke af deri förekommande uttryck, att en nämd ransakat eller vitnat, får draga den slutsats, att dess befogenhet lagligen eller faktiskt stannat dervid.

Enkannerligen det förhållande, att, der nämd var sittande med konungen eller hans särskilde ställföreträdare eller med lagmannen eller någon å hans vägnar, det var desse, som sades gifva eller som afsade domen, utesluter säkerligen icke, att nämden i samma saker yttrat sig i rättsfrågan. Vi få nämligen framdeles se, huru dylikt uttrycks-sätt ofta iakttages, eller t. ex. att domhafvanden säges hafva dömt, ehuru det på samma gång uttryckligen angifves, att nämden fattat beslutet eller deltagit deri; och var det sålunda synbarligen mest af helt naturlig undfallenhet, som man låt konungamagtens eller rättens högste särskilda representanter formelt stå för domen — en oegentlighet som ej är märkvärdigare än den, att ännu i denna stund hos oss högsta domstolens utslag och domar framställas som gifna af Kongl. Maj:t, ehuru konungen *ej på något sätt* deltagit i deras tillkomst.

Resultatet är, att omförmälta dombrefven icke i någon mån motsäga den af Magnus Erikssons landslag gifna ordning, förstådd i ljuset af 1344 års stadga och 1346 års bref, enligt hvilken konungsnämden var dömande.

Lika vigtig är den genom samma dombref gifna upp-

lysning, att, ehuru Magnus E:s landslag ej något nämner om en sådan ordning, konungsnämden ofta framträdde såsom sittande under presidium af lagmannen eller af ställföreträdare för konungen eller för lagmannen eller af båda dessa, stundom under presidium af konungen sjelf; och en sådan ur förhållandenas kraf naturligt utvecklad ordning, blef nu af Christoffers landslag fastställd [1]), i det att konungsnämden, de här ifrågavarande tolf uttryckligen sägas skola »i nämden sitta» å räfstetinget, och således tillsammans med konungen eller hans i 10 kap. tingmålabalken bestämda företrädare. Att nämden dervid skulle enligt lagens ord »rätt styrka» bekräftar i sin mån den ur konungsnämdens egen historia hemtade bevisningen om dess uppgift och ställning.

En bland de allra mest skickelsedigra bestämmelserna i den nya tingmålabalken är nu också säkerligen den, att densamma införde uti högsta ledet af den gamla tingsförfattningen en dömande nämd, en nämd således, hvars ledamöter först ransakade och fastställde sakförhållandet och derefter deltogo med de kunglige domhafvandena i rättsfrågans afgörande, sjelfva dömandet.

Det skall dervid dock bemärkas, att i allt fall det i 10 kap. tingmålabalken blott om konungens förut angifna ställföreträdare uttryckligt säges, att de skulle »döma konungs dom». Dessa ställföreträdare gälde utan tvifvel som de egentliga *domhafvandena*, men att de skulle utesluta konungsnämden från att faktiskt deltaga i sjelfva dömandet, ligger ej i orden.

Att räfsten öfverhufvudtaget ej skulle kunna fungera utan biträde af konungsnämden, synes deremot knappast uttaladt af lagen, hvilken nämligen omtalar de tolf och deras uppgift — att efter sin ed »rätt styrka öfver dem, som ko- Annan nämd i räfsten möjlig.

[1]) Att konungsnämden icke under mellantiden varit glömd eller försvunnen, äfven om de rent svenska urkunderna föga eller intet meddela om densamma, är uppenbart deraf, att enligt 1413 och 1435 års förordningar om en landsrätt i Finland konungsnämd skulle finnas i densamma.

nungs ed bryta» — i sammanhang med angifvande af räfstens kompetens, som jämväl omfattade annat, nämligen mål vädjade från lagsagan. Att räfsten kunde döma utan konungsnämden, förefaller ungefär lika klart, som att bestämmelserna i kap. 35 konungab.: »hvem desse tolf eller VII af dem fälla — — — de skola vara fälde *att mista hand, hals*» etc., blott kunde gälla de i konungabalken förut omtalade brott, missfirmelse mot konungen eller hans råd, rymande undan konungens banér, våldgästning etc. — men icke kunde gälla svarandena i vanliga civila vädjade saker. Hvad som i den delen är uti kap. 10 tingm. b. sagdt, behöfver ej antagas vara mer, än att konungsnämdens, de omtalade tolfs befattning med dessa brott skulle utöfvas vid räfsten, hvaraf det åter följer, att likaväl annan nämd än konungsnämden kunde förekomma vid räfsten, som andra *mål* än brott mot konungen enligt konungsbalken kunde förekomma derstädes.

Men om man nu ej vill godkänna detta resonemang, utan menar att lagstiftaren här måste hafva afsett, att konungsnämd ovilkorligen hörde till räfsten såsom en oskiljaktlig del af densamma, så skall man dock se, att af andra hans ord helt naturligt följde, att faktiskt ej komme att till räfsten höra det som egentligen menades med konungsnämd. Sådan nämd skulle enligt kap. 35 konungabalken utses af konungen och lagsagans innebyggare eller enligt vissa handskrifter af konungen och lagmannen; i alla händelser skulle konungen deltaga i valet; och konungsnämdens föregående likaväl som dess namn angifva dess kungliga ursprung som ett essentiale för densamma, hvarförutan den öfverhufvud ej vore konungsnämd.

Lagen hade förutsatt, att några kunde vara borta af de tolf, som voro behörigen till konungsnämd utsedde, och synbarligen var det tänkt, att sedan antalet kompletterats, de tolf som sålunda sammankommo vore konungsnämd. Men det kunde ej egentligen blifva tal om »konungsnämd», derest konung och lagsagans innebyggare eller lagmannen med

konungen inga ledamöter utsett för det år som förevar. Då emellertid intet i lagen säges om, *huru många måste* finnas tillstädes af de formenligt utsedde, för att en komplettering vore tillåtlig; och då dertill ej heller något säges om, på *hvilken* kompletteringen berodde, så både stod det faktiskt öppet att göra en »komplettering» af sådan omfattning, att den inneslöt val af hela antalet 12, och kunde det under omständigheterna väntas, att denna kompletteringsrätt komme att utöfvas af den, som faktiskt tog ledningen af räfstetinget, eller lagmannen ensam. Både det ena och det andra är just hvad som uppenbarligen inträffade. Der så skedde, är det antal män som sammankom icke rimligen att räkna som verklig konungsnämd. — Att de dock tjenstgjorde som sådan, eller i allt fall som nämd, och att de som nämd delvis gjorde anspråk på eller faktiskt utöfvade rätt som konungsnämd är naturligt nog och föga tvifvelaktigt.

Det är i öfrigt, då man ser på det hela, temligen tydligt, att förut anförda lagrum icke afsågo att på något exakt sätt vare sig angifva formen för de två domstolselementens samverkan eller uppdraga gränsen för hvartderas kompetens. Helt antagligt fans det alls icke behöfligt att söka precisera det ena eller andra. Förut vanlig praxis och ändamålsenligheten i hvart särskildt fall beräknades påtagligen under ledning af de förfarne män, som innehade konungens domsrätt, utan vidare garantera, att sakerna komme att skötas som sig borde. Ej preciserade förhållanden.

I hvilken omfattning det var menadt, att förfarandet skulle lämpas efter omständigheterna, kan man förstå, om man beaktar de särskilda i konungabalken omförmälta brott (som just afsågos med orden: »Nu kan något brytas mot konungen» i kap. 35) och de anvisningar rörande processen, som derstädes, vid de olika fallen, äro gifna, samt sammanställer dessa anvisningar med den i kap. 35 gifna allmänna regeln, att värjandet eller fällandet skulle bero på de tolf i konungsnämden eller sju af dem.

Huru skall man t. ex. tänka sig bestämmelsen i kap. 17 för fall af rymning undan konungens banér: »ligge det till XII manna nämd af resan (»aff resone») och råde halfva nämd hvardera», tillämpad bredvid värjandet eller fällandet genom sju bland konungsnämdens ledamöter?

Eller huru skulle denna bestämmelse om värjande eller fällande *af konungsnämden* tillämpas bredvid föreskriften i 26 kap. konungab. om våldgästning: »Då eger *konungen eller den hans dom hafver* derom å räfst eller landsting sanning utleta [1]) och käranden rätt skipa»?

I våra dagar skulle hos oss sådana efter ordalydelsen stridiga eller oförenliga bestämmelser anses göra lagen till ett nonsens. Men på den tid, hvarom vi nu tala, redde man sig påtagligen mycket väl med eller oaktadt dylika inadvertenser, helt enkelt emedan man uti och öfver alltsammans såg det förnuftiga, af lagstiftaren afsedda målet och icke vidare höll på en ordrätt eller definitionsmessig tillämpning af de hjelpmedel som lagen omtalar. Ena gången kunde antagligen en verklig konungsnämd värja eller fälla på grund af de »aff resone» tagna tolfs yttrande i deras egenskap af nämd [2]); en annan gång kunde kanske konungsnämden fälla eller värja på grund af blott *vitnesmål* utaf tolf eller ett mindre antal af dem som varit med på tåget, och en tredje gång kunde förmodligen tolf män af dem, som varit med på tåget, sjelfva få gälla som konungsnämd. I fråga om våldgästning kunde säkerligen konungsnämden med eller utan tillhjelp af annan nämd en gång stanna vid att på grund af hållen ransakning blott konstatera sakförhållandet, men en annan gång yttra sig äfven om straffet, samt den kungliga domhafvanden i förhållande dertill utöfva sin befo-

[1]) Som ju faller under »värja eller fälla».

[2]) Att konungsnämden i sådant fall, som skulle vara det regelrättaste, var något mer än en ransakningsnämd faller tydligt i ögonen; och visa domböckerna, att verkligen det stundom förekom, att en nämd dömde på grund af en annan nämds uttalande, utan hinder af bestämmelsen i 21 kap. tingmålabalken landslagen: »gånge aldrig ed mot ed eller nämd mot nämd för samma rätt, i samma sak».

genhet i olika omfattning, utan att man hade en tanke på att lagen var förbisedd; och detta behöfde man knappast heller tänka, såvidt som lagen finge anses afse, att en hvar i rätten sittande skulle på det sätt, han bäst kunde, hjelpa till att realisera lagens uppenbara syftemål; och ungefär så synes man verkligen hafva fattat sakerna.

Resultatet, med afseende å nämdens ställning i räfstetinget, blir, att vi i det kommande ej hafva anledning till förvåning, om vi finna den faktiskt sittande nämden i sin verksamhet röra sig på ett område, hvars gräns ena gången bestämmes af analogien med en ursprunglig häradsnämd, hvilken yttrade sig blott om sanning och osanning i saken, och den andra betecknas af 1346 års kongl. brefs ord, att konungsnämden hade konungens hela domsrätt (»fullan warn dom»).

»Värja» och »fälla».

Sjelfva orden *»värja»* och *»fälla»* och deras innebörd, der de förekomma i lagen, måste här specielt beaktas, särskildt med hänseende dertill, att man vanligen synes hafva uppfattat dessa ord som hänvisande hvarje nämd till blott sak- och eventuelt skuldfrågans gebiet. Af det förut, rörande 1344 års stadga, anförda framgår, att orden värja och fälla i denna stadga afsågo sjelfva dömandet, afgörande af rättsfrågan och straffets bestämmande, jämte konstaterandet af sakförhållandet (sanningen i målet); och samma ord, införda i Christoffers landslag om konungsnämden, kunna ej antagas utan vidare der hafva fått en annan betydelse. Det sagda, huru mycket det än må stöta emot en vedertagen teori, är i verkligheten ej besynnerligare än det, som här nyss ur 26 kap. konungabalken i Christoffers landslag anfördes, att *konungen eller den hans dom hafver* skulle i fråga om våldgästning *sanning utleta*, en uppgift, hvilken man städse velat anse som en i domstolen sittande nämds alldeles exklusiva tillhörighet. Förhållandet är påtagligen det, att tanken på konungens prerogativ att om all mål sanning utleta här grep in, orsakande från ett andra håll ett

intrång på den eljest naturliga gränsen emellan domhafvande och nämd. Med afseende således å orden värja eller fälla, der de brukas i Christoffers landslag om konungsnämden, är åtminstone så mycket klart, att sättet eller vägen, hvarpå de inkommit i lagen, absolut utesluta, att samma ord *till något visst mått* begränsade konungsnämdens uppgift. Det må i dessa ord ligga en *erinran* om härads- och lagmansnämdens speciella uppgift att fastställa sanningen i målet, men att i någon mån fatta dem som en terminus tecnicus måste vara orätt. Här likasom i så många andra hänseenden kommer man alldeles till korta, om man ur lagens ord vill leda sig till, huru det vid rätta verkligen tillgick.

Två slag af nämd.

Men i detta sammanhang bör också någon uppmärksamhet fästas på sjelfva ordet *nämds* senare användning, enär denna länder till att bekräfta hvad som här förut sagts om konungsnämdens ställning. Kalmar recess af 1483 omtalar konungsnämden som en särskild, fristående inrättning i hvar lagsaga med uppgift att »fullfölja alla domar och dombrott». Att ordet »fullfölja» afsåg domars gifvande lika väl som deras exekverande torde nästan kunna antagas. I Gustaf Vasas gårdsrätt af den 16 okt. 1544 punkt 22 stadgas, att, om »några trätor och oenigheter» ibland hoftjenarne uppkomme, skulle efter sakens lägenhet och vigtighet tillnämnas 6, 12 eller 24 de förståndigaste hofmän i gården, att sådana saker *ransaka, förhöra och döma;* och denna domstol betecknas i följande punkt, som beskrifver den domareed desse skulle aflägga, såsom *»nämd»*.

Erik XIV:s hofordning af den 19 Nov. 1560 kallar den domstol, inför hvilken de deri omnämda saker, skulle *förhöras, ransakas och åtskiljas*, för *Konungs nämd*, och angifver dertill särskildt, genom att också beteckna denna nämd som »Borgerätt» och genom att omtala, det nämden skulle *»afsäga»* besluten, att densamma utgjorde sjelfva domstolen. Den kort derefter verkligen tillkomna bekanta

domstolen kallade sig sjelf konungsnämd; och då Svea hofrätt år 1614 inrättades, kallades också denna domstol *konungslig nämd*. Dessa domstolar hafva synbarligen alla namnet nämd och konungsnämd såsom en erinran från den gamla konungsnämden, och det synes, som om näppeligen detta namn skulle gå igen i dylika institutioner, om icke begreppet döma hade varit i ordet konungsnämd inneboende. Lika i alla dessa institutioner hade samma beprepp döma ett fast underlag deri, att de samtliga, helt olika med underrättsnämden, voro *fasta* nämder. Är det vidare så, som man har största skäl antaga, att redan 1344 års konungsnämd hade en förebild, nämligen i de uti landskapslagarne sporadiskt omtalade næmda- eller næmninga mæn och vissa nämder [1]) (t. ex. Söderm. lagens folklandsnämd), som hade en helt olika ställning eller en helt olika bestämmande uppgift emot den vanliga bevisningsnämden — så föreligger tydligen här ett, *bredvid* denna underrätternas bevisningsnämd, ända från början i sin mån konsekvent utveckladt institut och andra begrepp af nämd.

Att det kan på särskilda håll omtalas en nämd, hvars rätta hänförande till ena eller andra slaget, ransakningsnämd eller dömande nämd, må vara tvifvelaktigt, kan ej försvaga vissheten om dessa två karaktersskilda slags af nämd samtidiga tillvaro genom århundraden.

Det torde väl få antagas, att, på grund af Christoffers landslags stadgande, räfster med verklig konungsnämd förekommit [2]); och den dervid iakttagna ordning måste påtagligen hafva återverkat på domhafvandenas sätt att sköta sig med nämd af annat slag, eljest sittande i räfsterna, nämligen derhän, att sedan åt konungsnämden lagenligt lemnats rätt Återverkan.

[1]) omförmälta t. ex. af K. H. Karlsson, som äfven erinrar, att redan Dalalagen till och med antyder tillvaron af en konungsnämd.

[2]) Den af Styffe i Bidrag till Skand. Hist. IV sid. CXXI från 1493 omtalade rättegång ang. mord å Hans Åkesson Tott kan hit hänföras, men i viss mån ock under nästa rubrik, rättaretinget, enär der sutto både häradshöfding med 12 bönder af häradet och en konungsnämd af frälsemän, allt vid sidan af 6 rådsherrar »med flere gode friborne män».

att deltaga i sjelfva dömandet, det föll sig naturligt att låta äfven annan nämd eller gode män åtnjuta samma befogenhet. Men enligt hvad Hildebrand meddelat [1]) om behandlingen af högförräderimål i särskilda fall under senare delen af 1400 och början af 1500 talet, synes det, som om ej heller den i Christoffers landslag för behandling af brott enligt konungabalken bestämda ordning nämligen af konungsnämd inför räfsten strikt iakttagits. I verkligheten komma vi att få se, huru mål af sistnämnda slag i *slutet* af 1500-talet behandlades af räfsterna helt lika med andra mål.

Rättaretinget och dess nämd.

Om det på häradstinget bygda *rättaretinget* talar bäst sjelfva lagen; se s. 22. Den deri fungerande nämdens karakteristiskt obestämda uppgift och ställning betecknas ej mindre genom det obestämda i omfattningen af dess, äfven här med »värja» eller »fälla» betecknade verksamhet än äfven genom det förhållande, att häradshöfdingen sjelf skulle sitta i nämden — hvilken skulle vara en af honom inom häradet vald nämd. Likasom förhållandet ännu i denna dag är i England, att juryn, under utöfvandet af sin egentliga uppgift att afgöra sakfrågan (sanningen i målet), den ena gången efter den andra med domarens begifvande i verkligheten också afgör enklare rättsfrågor, så var man i gamla tider hos oss fullkomligt van vid och fann det alldeles naturligt, att vid vanliga häradsting häradsnämdens uttalande faktiskt gick utöfver dess strikt gifna gebiet, sanningen i målet. Men genom bestämmelsen, att vid rättaretinget häradshöfdingen skulle sitta i häradsnämden, var å ena sidan häradshöfdingens ställning, för de här förekommande mål, förändrad till den af en förman för en jury, och dertill å andra sidan påtagligen ett officielt stöd gifvet för den] känslan hos häradsnämden, att *äfven den* i verkligheten egnade sig till något mer än att blott yttra sig om

[1]) Sv. Statsförfattningens hist. utv. s. 143.

sanningen, hvarvid förmodligen häradshöfdingen, som ju representerade lagkunskapen, ej gerna lät det stanna.

Nämden i verkligheten.

Då nu, i det kommande, räfste- och rättareting sammanblandades och dertill äfven ofta sammanblandades med lagmanstinget, det vill säga, faktiskt fungerade äfven som lagmansting, och då vid de konungsting, som under olika namn höllos, i följd af denna sammanblandning, äfven nämdens egenskap (om den vore att anse som konungsnämd af gamla sorten, eller som en specifik rättaretingsnämd eller som vanlig härads- eller lagmansnämd) ofta måste hafva varit ytterst oviss och svårligen bestämbar, så synes det också lätt att förstå, att nämdens eller, som det också sades, »gode männens» ställning och befogenhet vid konungstingen måste te sig ytterst skiftande.

Domhafvandena.

Beträffande den afdelning af konungstinget, som enligt anordningen i Christoffers landslag innehade platsen som *domhafvande*, så är att bemärka en karaktersskilnad emellan de två olika slagen af ting. I båda egde konungen personligen, när han ville, intaga försätet. Men medan Christoffers landslag lemnade öppet för konungen att i rättaretinget i sitt ställe sätta, hvilken det honom behagade [1]), hade lagen, för räfstetinget, med väsentlig anslutning i denna del till Erik af Pomerns stadga af 1413, en gång för alla bestämt, att vissa andliga och verdsliga stormän, representerande vidkommande landsdel, utan vidare företrädde konungen, om han ej personligen höll räfsten. Desse voro biskopen, två af domkapitlet, lagmannen och två af riksens råd, eller de andre »gode, friborne män» inom lagsagan, som *biskopen och lagmannen* kunde taga. Då nu gemenligen lagmannen och före reformationen äfven biskopen voro riksråd [2]), låg

[1]) »Nu vill konung *eller de hans dom hafva* rättareting hålla» etc., heter det blott i kap. 40 tingmålabalken.

[2]) Till och med lagmännen i nya, andra rangens lagsagor såsom på Öland voro ofta riksråd; de öfrige i regel allt ifrån 1200-talet.

också bestämmandet af konungens ställföreträdare i räfsten uti riksrådets hand. När framdeles, i och med reformationen, biskopen och kapitelledamöterna utan vidare försvunno ur räfsten, förändrades icke dermed förhållandet: Lagmannen, den mest betydande ledamoten af rådet i hans landsända, blef blott ensam om att utse medsittarena.

Med afseende å denna skiljaktighet i de två konungstingens sammansättning, och då konungen sjelf sällan kunde hålla dem, är det lika lätt att förstå, det för rikets stormän den form af konungsting, hvilken kallades räfsteting, var synnerligen tilltalande, som att mången gång konungarne ej gerna skulle höra talas om räfsteting, hvilket kanske skulle sätta den, äfven politiskt högst betydelsefulla utöfningen af högsta domsrätten i händerna på deras argaste vedersakare.

Ifrån rättaretingen voro åter stormännen i provinserna uteslutna; och i regel kunde väl ingen annan än den som helt och hållet var konungens man der utöfva hans dom. Denna form af konungsting måste sålunda väl passa konungamagtens intresse i den strid mot rådet, som fortgick genom århundradena. Denna strid *rörde sig också specielt om rätten till konungsdomen:* och vi skola framdeles se, huru som af dess utgång i sina följder hela vår rättsordning i det väsentliga bestämts.

Striden mellan konungamagten och rådet.

Till en början böra några data angifvas, hvilka påtagligt utvisa, att, ända ifrån yngre landslagens tillkomst, allt eftersom öfvermagten låg på ena eller andra sidan, stridens föremål, konungsdomen disponerades på deremot svarande sätt. Sjelf Christoffer, sedan han genom rådet vunnit kronan och efter dess hemliga bedrifvande utfärdat lagen [1]), synes, när han var utom Sverige, hafva utöfvat högsta domsrätten mest genom särskildt förordnade domhafvande [2]). Efter Christoffers död lät Karl Knutsson, som konung,

[1]) Se K. von Maurer, Udsigt over de Nordgermaniske Retskilders Hist. s. 183, och Styffe, Bidrag till Skand. Hist. IV, sid. XCV.

[2]) Se K. H. Karlssons uppgifter om ting och tingshållning vid denna tid.

hålla konungsting genom sin hofmästare och sin kansler, hvaremot biskop och kapitelledamöter sällan förekommo vid tingen, äfven om dessa kallas räfsteting [1]).

I Kalmar recess af 1483, som åter betecknade höjdpunkten af det svenska stormanspartiets och dermed rådets magt, förbehöll sig detta senare, att den kungliga domsrätten skulle vid räfster utöfvas blott af *gode män af rådet*, dervid blott i vissa fall, som angingo kyrkans intresse, biskopen »eller en eller två hans kyrkas prælatar» skulle sitta med i rätten.

I öfverensstämmelse härmed skall den af rådet stödde konung Hans år 1499 hafva förordnat, att räfsteting borde hållas i hvarje lagsaga [2]) af biskop och lagman — hvilka väl dervid tänktes skola utöfva sin rätt enligt 10 kap. tingm.-balken att tillkalla öfriga behöfliga ledamöter af räfsten.

Deremot befinnas under tiden [3]) de mot rådets politik kämpande riksföreståndarena med biträde af tillfälligt tillkallade rådsherrar eller frälsemän hafva dömt konungsdom, der de ej uppdrogo rätten dertill åt särskilda personer. Om också tingen kallades räfsteting, och i sistnämda fall domarena voro rådsherrar, så utöfvade de dock dervid ej sjelfständig domarerätt.

Under förra delen af Gustaf Vasas regeringstid höllos, enligt de af Kreüger i Naumanns tidskrift meddelade domboksutdrag, konungsting i landsorterna, dervid sutto som domare personer, bland dem v. Pyhy och andra utländingar, som påtagligen tillfälligt förordnats af konungen, utan ringaste hänsyn till landslagens bestämmelser för räfstetingets sammansättning.

Den vigtigaste sidan af 1540 års landsordning för Vestergötland var tvifvelsutan den, att densamma öfverlemnade konungens högsta domsrätt inom nämda provins till,

---

[1]) Hildebrand, Svenska Statsförfattningens hist. utveckling sid 139, och K. H. Karlsson.

[2]) Hildebrand s. 139 o. 140.

af konungen utnämde särskilde embetsmän under ledning af ståthållaren men med uteslutande såväl af lagmannen som af de öfrige i landslagen afsedde ställföreträdarne för konungen i räfsten, medan lagmannen underordnades »ståthållaren och regementet»[1]). Lika påfallande synes det, att i Erik XIV:s kungliga nämd stormännen jämväl voro undanskjutne och ersatte med ofrälse domare jämte ett mindre antal tagna ur den yngre adeln[2]), samt att äfven här lagmännens rättsskipning var underordnad nämdens.

Att i båda dessa anordningar en emot högadeln och dess sjelfskrifvenhet i det ordinarie konungstinget riktad tendens var innesluten, betecknas också i sin mån deraf, att medan regementsordningen var tillskapad af en främmande adelsman, som var föremål för den svenska högadelns synnerliga hat, så var det en representant för det ur ofrälseståndén rekryterade »sekreterareregementet», Göran Persson, som Erik XIV:s nämd hade att tacka för sin tillvaro.

Men om de här omtalade, under politiskt olika förhållanden olika uppsättningarne af domhafvande å konungstingen lära gifva ett bestämdt intryck af, att det väsentligen berodde på, om för tillfället rådet eller en mot dess stormannapolitik kämpande riksföreståndare eller konung hade öfvertaget, så vore det ock naturligt, om under den slutliga stora striden emellan stormannavälde och konung Sigismund å ena sidan, Carl IX och Sveriges allmoge å den andra, frågan om räfstetings eller rättaretingssystem alldeles särskildt trädde i förgrunden.

Carl IX mot räfsteinstitutet.

I sjelfva verket skola vi se, att Carl här handlade efter en plan, från början riktad mot räfsteinstitutet.

Under Johan III:s tid synes Carl såsom hertig egent-

[1]) Se punkt 11 i landsordningen, som anvisar lagmännen likasom andra domare att underställa ståthållaren och regementet tvifvelaktiga saker, och punkt 13, enligt hvilken vad ginge från lagmannen till regementet.

[2]) Uppgiften om ledamöternas ställning är hemtad ur afhandlingen »om Sveriges högsta domstol» af Blomberg.

ligen velat ställa sig säker för, att icke något räfsteting efter Christoffers landslag behöfde förekomma i hans furstendöme [1]). Men 1587 års förening emellan konungen och hertigen hade dock proklamerat, att eljest *konungen egde hålla konungsräfst öfver hela riket.*

Af ett sådant prerogativ hade man vid vanliga förhållanden kunnat vänta sig, att efter Johan III:s död, år 1592, Carl såsom regent skulle göra bruk.

Men i stället öfverraskas vi af, att han i sitt patent af den 20 Mars 1593, rörande instansordningen, föreskrifver, att vad från lagmanstinget skola gå direkte till »oss och riksens råd», medan landslagens räfsteting helt enkelt äro *såsom sådana förbigångna.*

Men äro dessa räfsteting, som det verkligen synes, i sin mån afsedda i den följande bestämmelsen i samma patent, att vad från *borgmästare och råd i städerna* finge gå till »landsting, som der blifver hållet marknaders tider, när några af riksens råd kunne vara der tillstädes», så kan åter häri från Carls sida icke ligga något annat än ett afsigtligt bagatelliserande af de utaf riksråd faktiskt hållna tingen och deras nedsättande till något annat än de verkligen voro; ty, enligt hvad vi framdeles få se, ej blott kallades de ofta i sjelfva domböckerna räfster, utan de upptogo äfven mål vädjade från hela lagsagan och fungerade verkligen som räfsteting.

Under det följande året 1594, då det gälde den vigtiga frågan om formen för riksstyrelsen under Sigismunds vistelse i Polen, finna vi rådets och hertig Carls förslag rörande högsta domsrätten gå i motsatt riktning. Rådets förslag utgick på en sådan ordning, att, jämte magten i öfrigt,

---

[1]) Den bekanta föreningen emellan Johan III och Carl af den 13 Febr. 1587 bestämde, i hvad angår denna tvistepunkt, att räfst inom furstendömet icke skulle ega rum »i oträngda» mål och icke »så ofta som lag förmåler», och innehöll dertill den bestämmelsen, att, om räfst skulle hållas i furstendömet, det skulle ske genom konungen »eller den han fullmägtig gör», och att hertigen dervid egde »hafva några sina gode män och tjenare tillstädes.»

Carl IX mot räfsteinstitutet.

äfven konungsdomen komme att ligga hos rådet — i det att i regeringen Carl ej skulle gälla stort mer än en hvar af rådsherrarne — eller enligt senare formulering, att den ordinarie högsta rättsskipningen skulle i konungens frånvaro utöfvas på »almenneligh räfsteting» eller genom af konungen, Sigismund, förordnade gode män och konungsnämd.

I motsats härtill hade hertig Carl fordrat, att saker, som »skiutes eller vedies under» konungen, skulle under Sigismunds frånvaro slitas och åtskiljas af den, han betrott regeringen, d. v. s. enligt Carls förutsättning af honom personligen med rådets råd. Då hans förslag likväl också innehåller, att »räfst» skulle hållas i landsändarne, så kan han dermed, enligt 1593 års patent, ej gerna afsett annat än de från borgmästare och råd vädjade saker. Sigismunds till sist gjorda nödtorftiga anordningar i ämnet gingo synbarligen ut på, att rådet skulle utöfva både högsta domsrätten och regeringen, men kunde ej hindra, att Carl, ehuru väsentligen blott lika ställd med rådsherrarne, på alla områden blef den personligen bestämmande [1]).

Men räfstetingen uppmuntrade han alltjämt lika litet.

Då det under 1595 blef frågan om en riksdag i Söderköping, skref å sin sida rådet till konung Sigismund i Polen och hemställde, förutom en mängd andra punkter, »om icke af nöden vore att konungsräfst måtte hållas öfver hela riket, och hvilka personer uti hvar landsända der till brukas skola» [2]). En likadan fråga är också upptagen bland dem, som, uppenbarligen efter rådets afsigt, skulle menige man vid riksdagen underställas [2]).

Men hertig Carls proposition [2]) till ständerna innehåller derom i stället, att enligt 1593 års patent alla saker och ärenden skulle först ransakas och förhöras vid härads- och lagmansting »*och sedan inför hans furstliga nåd och rik-*

[1]) Se ang. 1594 års förhandlingar Boethius: Den svenska högadeln under konung Sigismunds regering.

[2]) Svenska riksdagsakter.

sens råd»; och riksdagsbeslutet [1]), hvilket, som bekant bestämdes af hertigen, hänvisar i denna del blott till 1593 års patent — enligt hvilket räfstetingen, såsom förut framhållet, voro ignorerade. Carl IX mot räfsteinstitutet.

Hertig Carls »stadga om rättegångar» den 25 Febr. 1598 [2]) vidhåller sedermera samma ståndpunkt och lemnar räfstetingen alldeles ur räkningen, i det, med hänvisning till 1593 års patent, blott talas om vad från härads- och lagmansting direkt under konungen, och detta med åberopande af hans, öfver den regelbundna tingsförfattningen stående, rätt att »all sanning utleta». Men för utöfvande af denna den högsta domsrätten förordnas nu, att ett för hela landet gemensamt rättareting skulle hållas i »Upsala om Distingen», dit för den skull »Riksens råd, så ock alle lagmän, häradshöfdingar, fogdar och andre gode män öfver hela riket» af Carl kallas att sammankomma.

Det är ej antagligt, att något ting efter detta program blifvit hållet. Skulle det kommit till stånd, måste det, med hänsyn till sin sammansättning, kommit att framstå som en verklig riksförsamling, och det synes temligen genomskinligt, att hertig Carl dervid tänkte sig hafva en behöflig motvigt mot rådet uti den stora mängd af lagfarne och icke lagfarne gode män från hela riket, bland hvilka rådet der vore instucket.

Med denna, 1598 års, stadga var hertig Carl inne på den väg, der han synbarligen ansåg sig säkrast komma sina vedersakare förbi. Fortsättningen finna vi i det af Carl dikterade 1600 års Linköpings riksdagsbeslut, der det i punkt 6 heter: »så hafva vi ock öfvervägat och betänkt, *att alldenstund Sveriges lag förmår, det rättareting måtte* efter lägenheten *hållet blifva* här i riket — — —. Och emedan sådana rättareting 'endeles' i mannaminne icke äro här i riket hållne blefne — — — — — — — — — —

[1]) Svenska riksdagsakter.
[2]) Schmedeman.

Carl IX mot räfsteinstitutet.

Derföre, såsom högbemälte vår nådigste furste och herre, *hertig Carl* etc. *det för rådsamt aktat* och väl betänkt haf-ver, att *en gång eller två om året måtte sådana rättare-ting hållna blifva*, om distingen uti Upsala, om sommaren vid St. Peters tid här i Linköping, så synes oss ock nöd-torfteligen och af nöden vara, att så ske måtte antingen båda tider om året eller ock en dera» etc. [1]). Det är mär-keligt, att sedan hertig Carl sjelf undertecknat 1687 års för-ening, med hvad densamma innehåller om konungs*räfst*, samt derefter, under här ofvan antydda strider med rådet under åren 1594 och 1595 haft att parera alla dess planer på räfstetings anordnande, han i Sveriges lag endast läser dess föreskrifter om *rättareting*. Att här oändligt mycket låg under och bakom, kan ej missförstås.

Rättareting ville emellertid hertig Carl hafva till stånd; och det kan väl ej råda tvifvel om, att förklaringen dertill blott kan sökas i landslagens ord och en dermed enlig statsrättslig åskådning, som båda uteslöto möjligheten, att någon kunde hålla rättareting och der — såsom fallet var vid räfster — döma konungsdom, utan att konungen åt honom särskildt uppdragit sin domsrätt.

Hertig Carl tog också mycket riktigt fasta på denna tanke i landslagen. Då det gällde *rättareting* fann han sig alldeles obunden, särskildt af hvarje hänsyn till rådet; rådet var i nu förberedda institution alldeles åsidosatt, ty i fort-sättningen af berörda punkt i 1600 års riksdagsbeslut heter det: »Och när då sådana rättareting hålles, och tillförene der om som lag förmår innan sex veckor utskrifvet och förkunnat varder, så skola då *alla lagmän och häradshöf-dingar, som till samma ting kallade varda, komma der tillstädes och sjelfva i nämd vara*» — och utvisar fort-sättningen af punkten, att icke blott ordinarie lagmän och häradshöfdingar voro afsedda utan jämväl deras ställföre-

[1]) Schmedeman.

trädare, således underlagmän och lagläsare. Blott de *som af hertigen kallades skulle i allt fall här vara domare.*

Här var rättaretingstanken i dess motsättning till begreppet om räfst klart uttryckt och jämväl praktiskt tillämpad.

Vi skola längre fram erfara, huru Carl framgent gick i den riktning, hvari samma tanke lyste.

Men det anförda torde här vara tillfyllest, för att visa det som på denna punkt var påkalladt, innebörden af motsatsen emellan räfste- och rättareting och den praktiska betydelse, som i denna motsats inlades under striden emellan Carl IX och rådet.

Vi öfvergå nu till domböckerna.

Räfsteting i Uplands lagsaga — Upsala biskopsstift.

1. Vid distingen år 1578.

Den 24 Januari 1578 höll Hogenskild Bielke enligt en å riksarkivet förvarad dombok »Konungz Reffst och Lag. mandz thingh medh Almogen aff Upsala Bijskops stigdt» [1]. Detta skedde enligt rubriken uti »Thesse Effther[ne] Welborne, Welbördige och Welförståndige gode mens närvare, som ähre

Her Gabriel Christiersson	Bengdt Håkonssonn
(Oxenstierna) Frijherre thill Mörby	Frantz Mårthensson
och lagman i Södermannelandh	
Hans Kyle thill Erstadwick Ridder	Hans Gardenär
Anders Siffridsson (Rålamb) till Broo	Swerchil Simonssonn
Johan Bagge thill Boo	Effwert Hindersson
Nils Hansson	Päder Larsson» [2].
Nils Jngilsson	

[1]) Orten är ej angifven, men var ganska säkert Upsala. Hogenskild Bielkes namn finnes ej heller i domboken, der det i rubriken, efter datum, säges blott »hult Jagh Konungz Reffst» etc.; men i riksarkivet förvaras ett utdrag ur denna dombok, innehållande här efteråt omtalade tvist emellan Hans Gardener och »Alzekeborna», hvars rubrik angifver, att Hogenskild Bielke hållit tinget.

[2]) Gabriel Christersson Oxenstierna var, enligt E. Hildebrand, riksråd redan under Gustaf Vasas tid; Anrep i »Svenska adelns ättartaflor» angifver honom vidare som ståthållare i Estland; riksmarsk och lagman 1569.

Räfst och lagmansting samfäldt.

Enligt hvad sjelfva rubriken till domboken angifver, dömdes vid tinget både konungs- och lagmans-dom, hvilket jämväl uttryckes i det i domarnas slutstrof innehållna dubla vite för dombrott, dels 40 mark för konungs dom enligt kap. 32 konungs-balken landslagen [1]), dels 6 mark för lagmansdom enligt kap. 39 tingmåla balken samma lag.

Nämd.

De i domboken såsom närvarande angifne gjorde tjenst som nämd, såsom af det följande inhemtas.

I den första saken säges det, att kyrkoherden Hans Erici »kom inför Rätten» och begärde stadfästelse på ett af häradshöfdingen Frans Mortensson [2]), gifvet »dombref» å fastighetsköp. Efter en redogörelse för fastigheterna och utfästa köpeskillingarna samt efter angifvande, att nu närvarande säljarne erkände sig hafva uppburit den yttersta penningen med den första, heter det vidare: »*Hvilket ährende jagh öfverlät* (loth) *till nämdens vidare ransakning; och efter vi alle samtligen förnummo* samme köp alldeles efter lagen vara lagbudet och lagståndet och förenämde Herr

---

Hans Kyle angifves af Anrep som Svea rikes råd, hvilken uppgift dock E. Hildebrand funnit obestyrkt i vidare mån, än att han finnes upptagen å en lista öfver »rådsförvanter» efter 1566; enligt Anrep var han lagman i Södermanland 1575 och ståthållare på Stockholms slott 1582. Af en uppgift i domboken för Hog. Bielkes lagmansting i Upland 1579 framgår, att Kyle år 1572 varit häradshöfding i Erlinghundra härad.

Anders Sigfridsson Rålamb var enl. Anrep »lagman öfver allt Norrland» 1563, och ståthållare i Stockholm 1567.

Johan Bagge till Boo, under-amiral 1584, amiral 1613.

Nils Hansson var antagligen Johan III:s sekreterare, Nils Hansson Brask,

Päder Larsson omtalas i Hog. Bielkes räfstetingsdombok för den 19 Maj 1578 som (under) lagman i Helsingland.

Efwert Hindersson är möjligen samme man, som under det namnet i ett Carl IX:s bref den 14 Febr. 1598 omtalas såsom underlagman i Ångermanland.

De öfrige voro förmodligen alla häradshöfdingars ställföreträdare, »lagförare» eller »lagläsare» ehuru, der de nämnas i domböckerna, de oftast angifvas som häradshöfdingar.

De i parentes här och efteråt angifna slägtnamnen äro i öfrigt mestadels funna med ledning af Hildebrands råds- och frälselängder från senare delen af 1500-talet.

[1]) »Hvilken som bryter doom, then Konunger eller then som hauer Konungs doom gifuit hauer meth dombrefue sino, böte XL mark, Konungs ensak».

[2]) Samme häradshöfding eller lagläsare är namngifven bland ledamöterna af nämden.

Hans nu i sju år alldeles oklandradt förenämda egor händer emellan haft hafver, *dömdes*» ifrågavarande fastigheter under förenämde Herr Hans och hans efterkommande arfvingar till evärdelig oklandrad egendom »och Ingemund i Terff och Nils i Tadom (säljarne) och deras arfvingar (dömdes) alldeles ifrån». Härefter tillägges hotelsen af 40 marks vite för kränkning af konungens dom och af 6 mark, hvad beträffar lagmannens.

En annan sak angående klander af köp om fast egendom i sammanhang med begärd stadfästelse å häradshöfdingens dombref derå lyder enligt domboken ordagrant [1]) som följer:

»Kom för Retthenn Jonn j Mörby wthi Skå sochenn j Färenthuna hered och war begär stadfestelse på Erligh och förståndigh mandh Peder Erichssons Häredzhöffdingz Dombreff lydendes på Tolff öres landh Jord som för:de (förenämde) Jonn j Mörby aff en gamell Bedaget Quinna fått hade Benempd Abbeluna ij Alaby. Hwilken för:de hustru Abeluna war Jon i Mörby nogett skyld, doch longt j slechtene, men för:de hustru Abbeluna war aff fattigdom så förswaget att hon inthet hade inthet till atth föde eller klede sigh medh, så atth hon hade gått medh een staff ij monge årr och tigdt sigh thill föda, doch på thet sidste när honn förnam atth ingen aff hennes slecht eller frender wille kennes widh henne, så haffuer honn sielff kendt för:de Jonn i Mörby och Michil Hanssonn i Wesby för sine neste Arffuinger, ther honn och hade giffuitt them sitt bekennelse breff på som her j Retthenn och jnlades, menn för änn för:de Jonn kom thill någen stadfestilse på för:de Aleby thå hade kommit på Färenthuna thingh en ifrån Orlinge hundretz härede, benemdh Anders i Krogesta wthi Norsunda Sochenn och rechnett sigh nembre skylskap än thenne för:de Jonn i Mörby doch ähr hann på Färenthuna heredz thingh för sigh och sine med Arffuinger aff stilth medh Tretijo lod sölff och ther på haffuer hann in på för:de thingh Effther lagen giffuitt för:de Jonn i Mörby handstrechningh och thereffter haffuer Päder Erichsson sampt the Tolff i nempnden sitthit hade giffuit för:de Jonn ij Mörby sitt faste breff, menn nu kom thenne Anders i Kro-

[1]) Sedan det här gifvits ett authentiskt prof på tidens skriftspråk, återgifvas i det följande domboksutdragen mestadels med moderniserad stafning.

gestad [1]) och wille ogille alt thet han thill förende giört haffuer, opbiudendhe the Tretijo lodh sölff före giffuendis sigh haffue thagit them obetänkt, och like well haffuer han haffft them hender Emellen så ner etth helth år. *Hwilkit ährende Jagh låtth thill nempdens vidare ransakningh och Efftherwij förnumme* för:de Päder Erichssons Breff vare aldelis laglig och rätt, och för:de Anders j Krogesta her för Retthen motthe bekenne sigh ware fulmündigh på flere sine med Arffuingers wegne thill att wpbäre same Sölff vthi en wenligh förlikningh och samme hans medh arffuinger wore och Alle in häredz, Doch the wille nu föregifva atth the på then tidh hade allenist giffuitt för:ne Anders i Krogstad theris fulmacht och samtyckie ath hann för:ne Aleby igen byrde skulle om han thet medh lagen giöre kunne, och seden sielffver besitteth, Menn ville icke bestå honum ath selie sin rätth, Doch war bewisligit att ner för:ne förlichning, om the Tretijo lodh sölff skedde på häredzthingith, thå var ingen aff thesse andre med arffuinger som medh minste ordh lothe sigh höre heller förnimme nogoth widere herom fordre vthen thå aldelis förthiget then rätth som dhe nu ville förmene sigh haffue ath thale ther wppå, *forthenskuld viste mand* (icke) *för:de Pär Erichssons Dom någen motthe ogille* wthen nu her medh stadfester och fulkomligen confirmere samme Tolff öres land i Aleby wnder för:de Jonn j Mörby och hans Efftherkomande födde och ofödde arffuingar och för:ne Anders i Krogestad och hans Efftherkomande arffuinger plath och aldelis iffrån, Vid hwars 40 mark för Konungzdom och 6 mark för lagmandz dom, och för:de Anders i Krogestad felthis thill 3 mark för (brott emot) Häridzdom, och 3 mark för nempndenes dom them hann och her i Retthen vtlade».

I en tredje sak rörande bättre rätt till ett hemman och deri det heter, att Holger Larsson kom inför rätten och om detta hemman, Ufflinge, i Norunda härad, »tilltalade» Peder Anderssons hustru, fick lagläsaren Bengt Håkansson [2]), som också hörde till räfstetingsnämden, redogöra för sa-

[1]) Han var således, likasom jämväl påtagligen hans medintresserade, närvarande vid räfstetinget och hördes under sakens behandling.

[2]) »Sitter i häradshöfdings stad», säges det om honom; han torde vara densamme Bengt Håkansson, som i en härefter förekommande sak omnämnes som häradshöfding i Olands härad.

kens sammanhang. Det upplystes dervid att käranden, Holger Larsson haft med Peder Andersson ett »lösst köp» på hemmanet, men att Bengt Håkansson, då Peder Andersson återburit köpeskillingen, innan laga stånd åkommit, dömt Holger att afträda detsamma, hvarpå dock Holger vädjat »mot häradshöfdingen och nämden» men mot lag och sålunda gifven dom »vällat sig till förenämda Ufflinge och det i tre år förenämde Peder Andersson förhållit». Domboken angifver ock, att K. Maj:ts befallningsman Anders Larsson nu »steg fram» och åtalade Holger, för att hafva olagligen flyttat råstenarna omkring hemmanet.

Efter redogörelse härom, och sedan det omtalats, att det dessutom var mycket, som befallningsmannen lagt Holger till last, hvilket »man sköt till härads-ransakning», heter det: »*Hvilket allt jag lät* (= öfverlemnade) *till nämdens vidare ransakning, och de samt med mig saken således hvar för sig*[1]) *afsade.* Till det första om det lösa köp han hade gjort sades (hemmanet) honom alldeles ifrån och förenämde Peder Andersson till, efter det förenämde Peder Andersson honom icke hemula ville, och samme Holger fäldes till 40 mark för hvart år han egenvilligt (»med velle») förenämde Ufflinge brukat hade, och uppfylle förenämde Per Andersson all skada, han hafver lidit i förenämde tre år. Desslikes fäldes han till 40 mark för de råstenar han hade upptagit och hete tjuf. I lika motto fäldes han till 3 mark för vadet, blef ock afsagdt, att, hvad han icke hafver betala med ko, så böte med kropp».

En fjerde sak, deri nämden särskildt omtalas, angick en tvist om en hage och en vret emellan Mäster Hans Gardener[2]), såsom innehafvare af Morga, och »Alzekeborne», i hvilken sak lagmannen Ture Bielke förut dömt.

---

[1]) Detta uttryck bör bemärkas såsom antydande, att i räfstenämden, såsom landslagen det förutsätter om nämd i allmänhet, en hvar ledamot hade att yttra sig särskildt.

[2]) Nämd som ledamot i räfstenämden.

Efter en redogörelse för saksammanhanget, och sedan dels Anders Sigfridsson (som åtföljt konungen, då denne hösten förut varit på orten, stadd på färd till Upsala) lemnat en upplysning, i anledning af hvad som anfördes från Alzekeboernas sida, om konungens yttrande i ämnet, dels Gardener åberopat sitt »förläningsbref» å Morga, dels Ture Bielkes en »tjenare», Bengt Håkansson [1]) och ännu en person hörts som vitnen rörande en genom bref af Ture Bielke gifven särskild föreskrift, säges äfven här: »*Hvilket ärende jag lät till nämdens vidare ransakning*», hvarefter följer: »och *de samt med mig så* derom nu *afsade*, att efter det både Alzeke och Morga voro mesta parten kronans ägor — —, stod ock förenämda hage nämd uti Kongl. Maj:ts bref, så ock att välbe^te Herr Ture hade med tvenne tolfter synt för^de Morgebor samma hage och vret till, så hafva ock de, som alla man bejakade [2]), utrymme till förenämde Alzeke nog, den hage och vret förutan, *fördenskuld sades* (dömdes) det nu som tillförene under förenämda Morga, med mindre Kongl. Maj:t vill (»synes») derom något förändra; Men om sakören sattes upp till häradstinget att häradshöfdingen derom döma skall efter lagen».

Nämden ransakar.

I dessa fyra mål, alla angående rätt till fast egendom, säges sålunda uttryckligen, att nämden ransakade.

---

[1]) Det torde ej kunna antagas, att denna Bengt Håkansson var samme man som den förut omtalade häradshöfdingen eller lagläsaren med det namnet. Hela hithörande stycke, af hvilket man *dock till äfventyrs* kan draga en märkelig slutsats af förhållandet emellan lagmannen och underdomaren, förtjenar i allt fall, såsom ett kuriosum och som betecknande för rådande förhållanden, att anföras: »Då mente förne Erich Eskilsson, att wälb:e Herr Ture skulle hafva skrifvit sin tjenare Bengdt Håkansson till, det han skulle fara dit och säga Alzekeborna till sin hage igen. Dertill svarade förne Bengt Håkansson, att han aldrig sådant bref hade bekommit, dock likväl stod förne Erich Eskilsson så hårdt derpå, att förde Bengt Håkansson måtte göra sin ed, det han det bref aldrig fått hade, som lydde, det han skulle säga Alzekeborne sin hage igen, utan så lydde brefvet, det Öfvermorgeborne skulle få en del der inne uti samma hage efter de ock hade något röjt deruti. Johan stadsskrifvare ock med honom svor, att han samma bref läst hade, och lydde annars icke än som föreskrifvet är».

[2]) Afser förmodligen den närvarande menigheten.

Andra vid samma ting förekommande mål framställas såsom behandlade på annat sätt. I ett af dessa mål, emellan »Herr Erik i Söderstad med sina socknemän» samt »Herr Abraham och hans socknemän», gälde det tvist om rågången emellan Södersta, Hanebo och Skogskyrkie socknar i Helsingland. Dervid framlades från ena sidan »några gamble beskedelige Breff», som några af »Riksens herrer» samt Erkebiskoparne Olof och Birger hade gifvit angående gränserna för Skogskyrkia, medan från andra sidan företeddes ett dombref af underlagmannen Olof Persson i Lunda, genom hvilket Skogskyrkie-boerna blefve »mycket förträngde». Den saken hade föregående året varit inför Uplandslagmannen Ture Bielke, hvilken jämte »de ärlige och välbördige och förståndige gode män, som med honom i rätten sutte, alla sammans samtyckte och bekräftade den gamle rörgången, som uti erkebiskop Olofs bref står inskrifvet, efter som hans utgifna dombref deruppå vidare förmäler. *Derför* — heter det omedelbart — *kunde eller visste jag* (Hogenskild Bielke), *samt de välbördige och förståndige gode män med mig, nu icke något deremot att säga, utan* nu som tillförene *stadfäste*, hvad som af ålder under förenämde Skogskyrkia varit hafver, och i det förenämda erkebiskop Olofs bref (af år 1324) står inskrifvet, vid 40 mark för konungs räfstedom och 6 mark för lagmansdom».

Olika form i andra saker.

Här talas således icke om någon särskild ransakning genom gode männen eller nämden, och detta framstår såsom helt naturligt vid det förhållande, att något tvistigt sakförhållande ej fans att utforska, utan domhafvanden allenast hade att afgöra den rena rättsfrågan, om erkebiskop Olofs dombref borde lida intrång genom en senare tillkommen dom af underlagmannen Olof Persson.

I tre mål af brottmålsnatur nämnes ej heller något om särskild ransakning. I det ena, der fogden i Tierp fört inför rätten en man, som gjort sig saker till tredje resan hor, heter det: »de två hafver han bötat för och stått kyrkostraff,

det tredje är ännu obenådadt. Hvilket ärende vi uti betänkande togo, och efter han så ofta hafver sig med den slemma hordomslast befinna låtit, ville vi derom intet afsäga utan ställa samma sak intill Konung. Maj:t».

I det andra målet, som angick ett dråp, hade borgmästare och råd i Upsala varit i ovisshet, om de rätt förfarit, i det att de icke dömt dråparen från lifvet utan blott till 40 marks bot, af orsak att dråpet skett i sjelfförsvar, och dråparen var öfvermage; och fördenskull hade de skjutit ärendet under räfstetinget, eller som det i deras dom heter: »in till de ädle, välbördige herrar och riksens råd, att deras ädelheter och strängheter ville samma sak förhöra». — Räfstetinget fick befattning med saken på det sätt, att mäster Hans, »byggmästare på Kopparberget», som var faderbroder till den ihjälslagne, kom inför rätten och »besporde sig» om nämda, borgmästares och råds dom. Domen blef uppläst, hvarefter det heter helt kort: »*Hvilken sententie vi samteligen stadfäste*, efter saken så alldeles hafver sig».

I båda dessa fall är det tydligt, att sakförhållandena voro klara och ostridiga samt att ovissheten blott rörde rättsfrågor. Detta förklarar förmodligen, hvarför ransakning här icke omtalas.

Det tredje brottmålet rörde klagan af Mats Persson i Happestad mot Erik Karlsson i Spongby om olagligt besittningstagande af en äng, i anledning hvaraf »Bengt Håkansson, som är häradshöfding uti Olands härad, hade fält förenämde Erik Karlsson till 40 mark för våldsverk». Erik Karlsson hade hos Kongl. Maj:t beklagat sig öfver häradshöfdingens förfarande, under föregifvande, att Ture Bielke, Uplandslagmannen tilldömt honom ängen. Ture Bielkes fogde, Björn Bengtsson hördes inför räfstetinget och upplyste, att det var ett åkerstycke i en (annan) by, som Ture Bjelke »tillsagt» Erik Karlsson, men icke ängen, *det denne nu ock sjelf inför rätten medgaf*, hvarefter det säges ome-

delbart: »*Fördenskuld fäldes* förenämde Erich Karlsson till 40 mark för egenmägtiga förfarandet (wellet) och 3 mark för häradsdom och förenämde Mats i Happestad till sitt hö igen» etc.

I detta sista mål är det påtagligt, att sakfrågan ansågs afgjord genom Erik Karlssons bekännelse. Här blef i följd deraf vidare ransakning obehöflig; det gälde blott att tillämpa lagen rörande dylikt våldsverk.

Hvarför ej ransakning?

I alla fyra målen framstår uteblifvandet af ransakning såsom en följd deraf, att sakförhållandena ifrån början voro eller under förhandlingen blefvo klara, samt att nämden derför ej hade någon speciel uppgift.

Nämden och rättsfrågan.

Att nämden skulle deltaga med domhafvanden i den andra delen af domstolens uppgift, rättsfrågornas afgörande eller i sjelfva dömandet synes här hafva fallit af sig sjelf; och det var också naturligt nog med afseende å alla bisittarnes egenskap af gamla domare och särskildt å den betydande ställning, som en del af dem innehade. Deras deltagande är också uttryckligen angifvet i tre af sist nämda saker, medan det i den fjerde — mot Erik Karlsson ang. våldsverk — kan antagas ligga inneslutet i den passiva formen »fäldes». Hvad beträffar, de saker, der gode männen först ransakat, utmärkes också i allmänhet deras deltagande *i slutliga yttrandet* genom de brukade uttrycken.

Gode männens, nämdens, ställning i sist berörda del framträder än bestämdare i det ännu återstående, nionde målet angående försök af en kärande att »drifva tillbaka igen» ett lagfaret och af Ture Bielke fastställdt köp af 6 öre och två ortigers land jord i Frijstad. Deri säges, att domhafvanden *sköt detta ärendet till nämden* —, hvarpå det heter, att »*de samt med mig de förra domar ingalunda ogilla kunde*, utan att, efter vi ock nu här närvarande hafva hört (härads-)nämdens vitne, hafva vi samtyckt hvad tillförene hafver dömdt varit», hvilket bekräftas med 40 mark för konungs räfstedom och 6 mark för lagmansdom.

Utredning af sakförhållandena hade, såsom citatet antyder, skett genom vitnesbevisning, hvarom strax förut säges: »Så stod här ock mesta parten af Olands härads nämd samt med välbemälte salig Herr Tures fogde Björn Bengtsson, som alla vitnade, att samma bref voro alldeles rätta och beviste», etc.

Äfven i detta fall får uteblifvandet af särskild ransakning sin förklaring deri, att sakförhållandena voro genom bevisning så alldeles uppenbara, att intet återstod att efterforska.

Koncentration. Det förtjenar i öfrigt framhållas, att alla vid detta räfsteting förehafda saker samma dag bragtes till slut, samt att sålunda förelåg den koncentration af den muntliga förhandlingen till ett enda rättsmöte, som är ett första vilkor för möjligheten af en nämds effektiva deltagande i rättsskipningen.

I hvilken mån åter *förutsättningarna* för denna koncentration förelågo, antydes just af det nyss nämda, att största delen af Olands häradsnämd var tillstädes vid detta räfsteting.

Denna upplysning, med många likartade i domböcker från denna tid, gifver vid handen, att ännu något gälde af den gamla ordningen, det menigheten mangrant skulle samlas till tingen, i följd hvaraf de till sakernas utredning behöfliga personerna också i allmänhet funnos tillstädes, då målen förekommo.

2. Vid Eriksmessan 1578.

Enligt landslagen, IX kap. tingmålabalken, skulle »Räfst eller Landsting åtminstone en tid hvart år hållas i lagsaga hvarje», och var för Uplands lagsaga, som, [1]) omfattade jämväl Gestrikland, Helsingland och i öfrigt hela Norrland, orten bestämd till Upsala och tiden till dagen efter sanct Eriks

[1]) der den sågs som räfstetingsområde,

dag, som är den 18 Maj. I öfverensstämmelse med denna föreskrift höll Hogenskild Bielke ånyo dylikt ting i Upsala [1]) den 19 Maj 1578.

Rubriken till den i riksarkivet förvarade domboken lyder sålunda:

»Anno Domini 1578 Thenn 19 Maij hult Jagh Hogenskildt Bielke thill Åkeröö Ridd. och Frijherre thill Läckööö Konungz Reffzt af Upsale Biskops Sticht, uthi nervare Tesse Effter:ne Welborne, welbördige, welförstondige och gode mens nervare, som ähre

Her Gabriel Christiernnsson (Oxenstierna) Frijherre till Mörby och Lagmand i Södermanneland	Hans Gardenir
Lartz Jerpssonn (Jespersson Cruus) till Årby	Frantz Mårthenssonn
Erich Nilssonn (Cruus af Edeby) thil Wtbo ööö	Matz Oluffssonn
Bengdt Håkonssonn	Christoffwer Larsson
Erich Hindrichsson	Oluff Anderssonn och
Melchier Jönsson	Johann Hanssonn» [2]).

Efter hvad i de särskilda sakerna angifves, gjorde de som sutto med domhafvanden tjenst som nämd. Nämden.

Domboken upptager fem särskilda saker, alla såsom handlagda och afgjorda samma dag.

---

[1]) Att tinget verkligen hölls i Upsala bekräftas af hvad som förekommer i här efteråt anförda, Oluf Gregelssons sak.

[2]) Om Gabriel Christiernson se sid. 45 ofvan.

Lars Jespersson Cruus säges, af Anrep, hafva år 1540 haft »domare-dömet på Kopparberget och öfver menige Dalarne», samt varit 1542 Fogat öfver Vester Dalarne och 1558 öfver Helsingland.

Erich Nilsson Cruus af Edeby var enl. Anrep 1569 »Öfverste Befallningsman mot de Danske vid norska gränsen»; af Hog. Bielkes dombok för lagmanstinget i Upland 1579 inhemtas, att han var häradshöfding i Frötuna skeppslag, medan redogörelsen för första saken i förevarande dombok antyder, att han också var häradshöfding i Broo skeppslag.

De öfrige voro antagligen alla häradshöfdingars ställföreträdare eller underlagmän.

Räfst jämte lagmansting.

De fyra första målen slutade med formliga domar, hvilkas alltid lika slutstrof: »vid hvars och ens 40 mark för konungs räfts dom och 6 mark för lagmans dom» lika väl som sjelfva benämningen på tinget tydligt utvisar, att det gälde utöfvande af den, enligt Christoffers landslag, högsta instansens domsrätt, med hvilken lagmannens var sammanslagen.

Den sista saken, som bragtes till förlikning, torde ej hafva funnits påkalla bruk af den nyssnämda hotelsen.

Fyra af sakerna, inberäknad den sist nämda, angingo jordatvister, och i tre af dessa hade häradsrätt senast dömt, medan i ett af samma tre mål den i häradsrätten tappande parten hade instämt sin motpart till lagmansrätten, utan att likväl denne der iakttagit inställelse — något som dock, helst detta äfven var ett lagmansting, ej hindrade räfste domhafvanden att nu upptaga och afgöra målet [1]).

Den fjerde jordatvisten, den genom förlikning afslutade, hade så vidt man kan se, ej förevarit vid lägre domstol — och detta var i allt fall tydligen händelsen med det femte målet, som var ett brottmål och synes hafva behandlats i viss mån som edsöresmål.

Muntlighet.

I samtliga målen utvisar den vanligen brukade ingressen: »Kom för rätten N. N. och tilltalade N. N.» eller andra förekommande uttryck, att parterna personligen företrädde inför domstolen och muntligen utförde sin talan; och att detta skedde under anföranden vexelvis emellan parterna, eller i anledning af frågor från domstolens sida, stundom med företeende af dokumenter (slägttaflor t. ex.) eller vitnesattester, derom gifvas i de särskilda dombokspara-graferna antydningar. Vitnesförhör inför räfstetinget omtalas i förevarande dombok allenast uti det härefter återgifna brottmålet.

[1]) För »lagmansstämnings försittning» dömdes han likväl till 6 marks bot, likaväl som de, hvilka i de andra målen obefogadt vädjat emot häradsrättens dom, fäldes en hvar till 3 mark, som de strax »i rätten utlade».

Beträffande det ämne, som här mest intresserar oss, förhållandet emellan domhafvanden och nämden med hänsyn till domstolens dubla uppgift, sakutredningen och sjelfva rättsfrågans bedömande, så framställer sig åter frågan, om hvad nämden praktiskt taget uträttade.

I alla de tre genom domstolen afgjorda jordatvisterna säges det, efter en längre eller kortare redogörelse för tvistens innehåll och hvad som af parterna deri anförts eller af vederbörande häradshöfding upplysts: »Hvilket ärende jag lät (eller sköt) till nämdens vidare ransakning, *och efter vi alle samtelige förnummo* (härefter angifves i hvar sak, hvad som konstaterats), derför sades och dömdes» (eller blott »sades», eller »derför dömdes») etc.

Till prof må återgifvas den tredje saken, så lydande:

»Kom för Rätten Lars Staffansson i Nåni uti Estuna socken i Lyhundra härad och tilltalade Per Jonsson i Sida uti Frötuna socken om sex penningeland jord, som han mente sig hafva liggande uti förde Per Jonssons åker, hvilka 6 penningeland han ville förbyta sig till handa utur förde Per Jonssons hemman, som är allt tillhopa icke mer än 20 penningeland. Der till svarade förde Per Jonsson, att samma 6 penningeland aldrig blefvo hans ej heller hans faders, utan hans (L. S.s) faderfader, som var Per Jonssons moderbroder, hade sålt det (till) förde Per Jonssons moder, (som) var hans syster, och samma penningar, som han derför uppburit hade, hade han lagt uti jord igen i Säter uti Edsbro socken, det förde Lars Staffansson icke neka kunde, att hans faderfader hade upburit för förde 6 penningeland 12 mark, efter som jorden går och gäller efter örestalet. Men han ville icke gilla, att det skulle vara köpt utan pantsatt, *hvilket ärende jag sköt till nämdens vidare ransakning*, och *efter vi alle samtlige förnummo*, det förde Per Jonsson hade i så lång tid haft förde 6 penningeland oklandrade, så ock förde Lars Staffans fader hade aldrig derpå talat i sina lifsdagar; så ock denne Lasse Staffansson icke heller förr än nu velat rygga det; till det tredje är ock icke hemmanet större än der kan *en* varda besutten uppå, så bekände ock Lasse Staffansson, att hans faderfader der uppburit 12 mark före, som det ock ej heller mera värdt är, efter pen-

ningelandet gäller icke mer än 2 mark. *Derföre sades* de förne 6 markland förde Lasse Staffansson och hans efterkommande arfvingar ifrån och förde Per Jonsson och hans efterkommande, födde och ofödde arfvingar till evärdelig oklandrade egor, efter den urminnes häfd och köp, som han nu på tredje mans ålder derpå haft hafver, och efter det förde Lars Staffansson hade vadt emot häradshöfdingen om detta förde ärende, fäldes han till 3 mark för vadet, dem han ock strax der i Rätten utlade; att detta så alldeles afsagdt är skall ingen djerfvas sig ytterligare derpå tala vid hvars och ens 40 mark för konungs räfsts dom och 6 mark för lagmans dom».

Nämden fastslår saksammanhanget.

De ofvan anförda och äfven i denna sak återkommande uttrycken: »jag lät eller sköt till nämdens ransakning» angifva genom sig sjelfva, att nämden skulle undersöka sakförhållandena; och då i det hela domhafvanden påtagligt nog hade från lagmanstinget tagit mönstret för förhandlingen, så kan det knappast annat vara, än att nämdens uppgift också utgick på *fastslående just genom nämden* af hvad i saken skulle anses sant. Dermed öfverensstämmer, att i hvarje sak, såsom resultat af undersökningen framställes, hvad som förnummits. Ett typiskt prof derpå ligger i nyss återgifna sak, deri resultatet af ransakningen framlägges under formen af särskildt konstaterade sakförhållanden (att svaranden Per Jonsson haft jorden oklandrad både under kärandens faders tid och under kärandens egen tid ända tills nu; att hemmanet icke var större, än att *en* vore besutten derå; att kärandens fader-fader derför uppburit 12 mark, samt att detta belopp motsvarade jordens värde) på grund af hvilka sakförhållanden lag- eller rättsfrågan derefter var att afgöra genom en fristående akt, sjelfva domslutet — som följer inledt med orden: »Derför sades».

Domhafvandens ställning till sakfrågan.

Då domhafvanden, på hvilken dombokens formulering gifvetvis berodde, säger eller låter skrifva: »*vi* förnummo», så kan fråga uppstå, om dermed afses annat än att han faktiskt deltagit i de ransakandes öfverläggning? — Det kunde möjligen syfta på något, som vid engelsk domstol

kan förekomma, att nämligen domaren *godkänner*, och, om han ej godkänner, förkastar juryns verdict (uttalande om sanningen); men svaret på den frågan torde böra anstå, till dess man beaktat flere fall till jämförelse [1]).

Nämdens ställning till rättsfrågan.

Slutformen, det passiva »dömdes» eller »sades» lemnar å andra sidan öppet, att domhafvanden lika väl här som vid föregående ting medgaf nämden rätt att döma eller deltaga i dömandet.

Det som här framhållits må ytterligare pröfvas med hänsyn till den i domboken innehållna brottmålssak. Dess anförande i blott föga förkortadt skick synes berättigadt af de upplysningar den meddelar om förfarandet vid domstol i allmänhet ej mindre än af dess egenskap af en märklig kulturbild.

Stycket lyder, med kursivering af det här specielt uppmärksammade, som följer:

Samma dag.

Kom för Rätten ärlig och välaktad man Oluff Gregelsson, Borgmästare uti Stockholm, klageligen gifvande tillkänna att Anno 77 om Distingsmarknaden h (= här) i Upsala hafver han efter en gammal sedvänja så väl som ock alla andra haft en sin dräng ståndande ut på isen hos en släde med några lispund salt ål till att sälja och föryttra, till honom äro komne en stor hop bönder, som hafva bjudit sig i träta med honom, gifvande honom skuld, att han skulle hafva haft falsk vigt att sälja med, oansedt att de icke köpte till ett lispund af honom, dermed de hade kunnat bevisa honom utöfver, att han hade varit något brottslig i samma sak, utan strax, oförhördt och oransakadt, hafva de med våld och velde tagit både dräng och gods och fört på konungs gården, kastat drängen i tornet och antvardat Kongl. Maj:ts fogde, förståndig man Per Larsson godset och derutöfver förryckt och bortstulit hans besman, som han skulle hafva till att försvara sig med, gifvande före, att drängen skulle hafva haft en vak vid slädan på isen, deruti han sjelf skulle hafva stungit besmannet, och när nu godset var så uppfördt på gården, som förbemäldt är, lät fogden probera de ålknippen, som dit uppförda voro med Kongl. Maj:ts besman och kunde intet fel finna. — — — — — —

[1]) Se vidare sid. 83.

Emellertid hafver Per Humble i Risby uti Wixtha socken, Ingemund i Huseby i Bondkyrka socken, Mats Pålsson i Stomblebo och Karl Kelmundsson i Anni uti Wale socken gifvit ut sitt vitnesbref, under deras bomärke, dermed de ville ännu blifva vid sin förra mening och stadfästa deras osannfärdiga tillmätning, att Oluff Gregelsson skulle velat låta sälja ett lispund ål, som icke höll mer än 16 mark, hvilket förenämde Per Humble och Ingemund i Huseby än nu uppenbarligen här för Rätten sade sig vilja bestå samme sitt utgifna bref. Dess likes beklagade sig ock Oluff Gregelsson, att han dessförinnan margfaldeligen hafver varit bekymrad om sitt besman — — — — — — till dess han nu på sistone fann på det rådet, att han uppenbarligen både på Rådstufvan och eljest annorstädes utlofvade sig vilja gifva 100 mark klippingsmynt (som än då gångbart var) som honom kunde förskaffa sitt betsman igen, sedan är det af en bonde i Rasbokils socken, benämd Anders Persson i Kiölinge framkommet, hvilken hade det öfverantvardat en borgare här i staden benämd Erich Nilsson, med den besked, att de skola dela samma pengar sins emellan, som förenämde Oluff Gregelsson opbudit hade, och hafver förenämde bonde haft besmanet hos sig mer än ett år och lagt der dulsmål uppå, såsom ock utskrapat Stockholms stads brända märke — — — och är befunnet, att det är rätt Stockholms vigt, efter som här för Rätten nog både skriftliga förseglade så ock muntliga bevis voro uppå. *Detta ärendet sköt Jag till de gode män, som i nämden sutto, hvilka det flitigt öfvervägt och ransakat hafva och dock icke annat befunnit,* än att desse bönder hafva sig deruti mycket försett och förgripit, först i den måtton, att de intet hafva köpt af honom, dermed de hade kunnat beslå'n med, om han hade haft någon falsk vigt eller ej. Dernäst äro ock alla punden befunna vara hvardera ett rätt Stockholms lispund uppå gården, när de äro der proberade blifne, efter som Per Larssons vitnesbref förmäler och redesvennen (sic) uppå Rådstufvan med sin ed hållit hafver; derföre hafva de derutinnan misshandlat, att de hafva fängslat hans dräng och våldfört hans gods och således tagit sig målsegande rätt till, der dem intet borde, oanseende att på den tiden hafva här i staden varit först de ädle välborne herrar, som af Konung Maj:t allas vår nådigste herre och konung hit förordnade voro att förhjelpa hvar och en till lag och rätt, dernäst var här högbemälte K. M:s Fogde och Befallningsman, dernäst

Borgmästare och råd, sedan hafva här ock varit tillskickade 16 gode män af staden som befallning hafva haft till att akta på sådana »fall — — — Desslikes hafva förne fyra bönder aktat förkränka den gode mans Oluff Gregelssons goda rykte — — — och ville än nu bevisa, att han skulle hafva brukat orätt och falsk vigt, hvilket de här för rätten icke neka kunde så skedt vara och synnerligen Per Humbla och Ingemund — — — Desslikes kunde ock förne Anders Persson i Kiölinge icke neka till, att han besmanet i så måtto som förbemäldt är undandolt hafver och begärade nåd. *Derföre efter lång och nogsam ransakning sades ofta bete Oluff Gregelsson alldeles kvitt, fri, ledig och lös för* samma tal och rykte, som honom i så måtto om en falsk vigt tillmätet var, och derföre (blef) till en sententie och dom afsagdt, att icke allenast förne bönder som här i brefvet antecknade äro, utan ock så många som i flock och följe med dom varit hafva om det våldsverk, som honom vederfaret varit, fäldes hvar till sina fyratio mark, så ock till fyratio mark för den tillvällade målsegande rätt; dock äro för deras flitiga och ödmjuka bön skull blifne benådade till att allenast utlägga 40 mark för bägge sakerna. Men förne Per Humble i Risby och Ingemund i Huseby, som än nu stodo på, att vilja bevisa deras vitnesbref som förbemäldt är och dermed ville förkränka hans goda rykte, ära och »lempe» (det de dock intet göra eller fulltyga kunna) blefvo särdeles för denna sak hårdare fälda till deras fyratio mark och att uppfylla honom sin omkostnad och täring. Och om förne Karl Kelmundsson i Anni och Mats Pålsson i Stombleboda i Vale socken i Roenn, som ock äro antecknade i det vitnesbref och deras bomärke under tecknade (hvilka nu icke här tillstädes varit hafva) befinnes, att hvar med deras vetskap och vilja låtit skrifva samma bref och ville dermed än nu tillmäta Oluff Gregelsson förne sak, då kola de i lika måtto vara fälde hvar till sina fyratio mark för »vitsmål». Och hvad den Anders i Kiölinge belangar, så hafver icke kunnat befria honom efter lagen för rån och dulsmål, dock för Oluff Gregelssons förböns skull är benådad till en skälig bot, efter han mente, att hvar bonden icke hade med god vilja låtit komma samma besman tillstädes, hade han icke med så sannfärdigt bevis kunnat försvara sig, som nu skedt är. Till beslut stod oftabete Oluff Gregelsson här för rätten och godvilligt upplät och skänkte de fattige här i Upsala hospital all sin målsegande rätt i förne sakören — — — — — —

Att detta allt således afhandladt och fullkomligen ransakadt och dömdt är, skall ingen djerfvas här uppå att tala vid sina fyratio mark för konungs räfsts dom ock sex mark för lagmans dom.»

Då i en sak, densamma i hvilken intet vite för dombrott förekommer och som afslöts genom förlikning, ingen ransakning omtalas, så belyser också detta, nämdens ställning.

Välbördig Per Månsson i Eda »tilltalade» i den saken på sin systers vägnar fogden öfver Trögds härad Jonn Swart »om ett tunnelands säde, som hans syster, hustru Brita — — — hade sått på ett hemman — — — hvilket förne Jonn Swart hade bodt uppå en tid»; och ville hon hafva hemmanet att bruka efter »den tillsägelse hon af Hertig Magnus derpå hade». Härpå svarades helt kategoriskt: »det icke kan ske, aldenstund förde Jonn med orätt är ifrån nämd», hvarefter säges, att han dock skulle förlika hustru Brita och låta henne »uppskära» åkern, som hon sått och gödt, hvarom båda blefvo ense.

Saksammanhanget var påtagligen alldeles klart och ostridigt mellan parterna. Det fans derutinnan intet outredt att genom nämden utreda; och det var blott en sak för domhafvanden, att ordna efter billighet, hvilket ock skedde. Nämdens ställning såsom tänkt specielt befogad i hvad bevisning angår, framlyser här indirekte.

3. Vid Eriksmessan 1579.

Från den 19 Maj 1579 finnes åter en af Hogenskild Bielke hållen dombok öfver räfsteting i Uplands lagsaga. Tinget går här under namnet »landsting», som enligt Christoffer landslag dock var blott en andra beteckning för det ordinarie konungstinget; och framgår alla dessa beteckningars liktydighet särskildt deraf, att i de två domar, som i domboken innehållas, hotet emot dombrott, eller, som det

här säges, »förbudet» att tala emot gifna domen är bekräftadt med det vanliga 40 marks vitet fästadt, ena gången vid »refftz dom», andre gången vid »Konungs dom». Tillägget äfven här af »6 mark för Lagmandz dom» angifver, att räfsten äfven fungerade som lagmansting. Räfst jämte lagmansting.

Domboken är sammanhäftad med domböckerna för de lagmansting, som samme Hogenskild Bielke under föregående Mars och April månader hållit på 10 olika tingsställen inom Upland.

Rubriken lyder ordagrant sålunda:

»Anno dominij 1579 then 19 maij hult Jagh Hogenskildt Bielke till Åkerö Ridder och Frijherre till Läckö, Lagmann ij Uplandh och all Wester Norlanden rätt Landzthing mz Almogen aff hele Upsale Biskopssticht på Upsale Rådstuffvu, wthij nervare Erlige, wälbördige och välförstondige gode Menn, som ähre

Nempnden Nämden.

Her Hans Kyle till Erstadwick Ridder.	Häredz-höfdinger.	Bengdt Håkonssonn
		Frantz Mårthenssonn
Anders Siffridsonn (Rålamb) till Broo [1]).		M. Hans Frese.
		Christoffer Skott.
Philippus Kiernn Slåttzfougde.	Fougder	Mattz Marcsonn.
Erich Hinrichsonn (Borgmester)		Anders Larsson.
Melchier Jönssonn (Borgmester)		Erich Jonssonn.

De i denna dombok upptagna målen voro blott två [2]). Det första, rörande stadfästelse af fastighetsköp enligt häradshöfdings dombref, lyder sålunda:

---

[1]) Om Kyle och Rålamb se sid. 46.

[2]) Det torde knappast kunna antagas, att i verkligheten vid detta räfsteting förekommo blott dessa två mål. Härvid är nämligen att bemärka, att i riksarkivet finnas från tidigare räfsteting (både det den 24 Jan. och det den 19 Maj 1578) förvarade dels de här ofvan beskrifna »domböckerna» dels ock afskrifter, synbarligen från ungefär samma tid, med likadan rubrik som dessa domböcker, men upptagande blott ett mål af de i domboken innehållna. Det skulle sålunda kunna tänkas, att jämväl här ifrågavarande 1579 års »dombok» är blott en dylik afskrift eller utdrag ur originalet.

Men äfven om den sjelf voro originalet så bemärkes, att t. ex. i landstingsdomboken för Vermland (härefterät införd) blott »de förnämsta saker» angifvas vara införda, såsom det mycket ofta också angifves i häradsdomböcker från slutet af 1500 och början af 1600 talet. Detsamma kan möjligen vara händelsen med denna öfverraskande korta räfstetingsdombok.

»Kom för Rätten hederlig och vällärd man Herr Anders, kyrkoprest i Tenstade i Norunda härad, och framlade ett, Bengt Håkanssons, häradshöfdingsdombref, begärande der på stadfästelse; Hvilket bref lydde, att förne Herr Anders hade lagligen köpt ett heman uti Adeltomta i Tenstade socken af en gammal kvinna, hustru Marit benämd i förne Adeltomta och två hennes söner, Erich och Biörn Jonsson, hvilket är allt 1 1/2 öres land jord, efter som häradshöfdings brefvet, der på utgifvet, vidare i längden förmäler, *det ock Anders Larsson, häradsfogden samt en part af häradsnämden här för rätten bekände sant vara, att så skedt är. Hvilket ärende jag* (Hogenskild Bielke) *samt de gode män med mig i Rätten sutto, i betänkande togo;* och efter *vi alle samteligen förnummo* samma köp vara alldeles lagligt och rätt gjordt och derhos lagbudet och lagståndet, nästom frändom hembudet, och de icke haft råd det igen lösa eller besitta, och ingen sedan der uppå något talat eller klandrat hafver; *Visste för den skuld icke* förne Herr Anders efter sin begäran *samma stadfästelse att förvägra*» etc.

Det senare målet handlade om ett dråp, å Erik Olsson i Gela, jämte våld, som af den dräpnes slägtingar efteråt begåtts mot en i misshandeln å den dräpne delaktig hemmansegare, vid namn Per Nilsson. Målet hade, för afhörande af en, senare, såsom den verklige dråparen misstänkt person, Per Nilssons dräng, Nils Persson, och ett jämväl uteblifvet vitne, uppskjutits från ett föregående lagmansting[1]), till landstinget, der »alla möta skulle». Derpå heter det: »och efter de nu voro här tillstädes, *hafver man tagit saken till ett fullkomligt förhör och granneligen ransakat* båda parterna och dem åtskildt förmanat och tillsport och *i sanning befunnit, att saken* sig till det första så tilldragit

[1]) Redogörelsen angifver, att saken först varit »förhörd» vid Olands häradsting »nu på det fjerde året», och att det var på »nu i vinter» med Frösåkers (och Olands) härad af samme Bielke hållna lagmanstinget, som saken senast varit före. Domboken för Hog. Bielkes samtliga lagmansting vintern 1579 utvisar vidare, att nyss nämda ting med Frösåkers och Olands härad hållits den 27 Mars 1579, och att målet efter vad af målsegandena från Olands häradsting till det af Bielke jämväl vid distingen 1579 hållna landsting, rätteligen skulle hafva förekommit derå, men att målsegandena *då* icke iakttagit inställelse.

hafver, att den förenämde Erik Olsson i Gela (den dräpne) gick med en liten djekne och tigde allmosa i bygden och kom så till denne Per Nilsson i Frögrestade och beddes af honom allmosa, och efter de ett år tillförene hade varit ovänner sins emellan, så att förne Erik Olsson hade gifvit förne Per Nilsson några hugg, voro de icke alldeles fördragne, utan stod dem emellan till klanders ännu, då svarade förne Per Nilsson, att han var honom väl annat pligtig än allmosa och bad så strax sin dräng köra honom ut med en yxehammare, hvilken grep strax till en yxa och slog honom mellan 'herderne' med hammaren, så han flög framstupa — — — och den förne Per Nilsson tog till ett spjut och stötte honom för bröstet» — — — (Per Nilsson hade emellertid samma dag försonat sig med Erik Olsson) — — då bad den förne dräng Nils Persson ock om vänskap, det förne Erik Olsson nekade — — då hade Nils Persson svarat, som djeknen vitnade, att skall det ändtligen vara, så är det så godt nu som framdeles; gick så förne Erik Olsson ett litet stycke fram åt vägen och vände så om mot drängen och bockade sig genom ett hål på gärdesgården, der drängen då strax mötte honom och fick honom i håret, drog och slog honom så länge, de kommo till en vedhop, der fick han en vedkefling kvistig en, den han då fick tvehändes och slog honom ett slag ut med örat, så att han strax störtade ned och hjernan sprack genom näsa och mun, och syntes kvar på keflingen både hull och hår. Strax lopp samme Nils Persson i gården och tog sina kläder och lopp sin kos — —» (sakens sammanhang beskrifves sålunda på ett par tätskrifna helsidor) hvarpå följer: »*Hvilket allt jag samt de gode män, med mig i rätten sutto, i betänkande togo,* och efter tilltal och svar så ock djeknens berättelse med Nils Perssons bekännelse drogo öfverens, så att han på det senaste måtte fritt bekänna, ändock han icke i förstone det gerna gjorde, att han var hans rätta döds baneman, *derför fäldes han nu från lifvet* såsom

tillförene och antvardades målsegandena i händer att göra och handla med honom efter deras egen vilja, antingen att låta straffa honom till lifvet eller ock ställa honom till böter»[1]).

Dom meddelades i ett sammanhang äfven öfver Per Nilsson såsom »rådsbane» och såsom skyldig till misshandel å den dräpne samt öfver den dräpnes slägtingar, om hvilka säges, att, då de — som 18 man starke några dagar efter dråpet hemsökt Per Nilsson[2]) — bastat och bundit honom i hans eget hus, »*kunde man icke befria (dem) ifrån edsöret* efter det 19 kap. i dråpmålabalken och hvardera 3 mark för vadet. Dock för nämdens ödmjuka böns skuld blefvo de våldsmän och våldsverkare benådade till 40 mark, så framt de sig tillbörligen hålla, och med detsamma lystes konungs frid dem emellan vid edsöres straff tillgörandes, der hvar och en af dem hafver sig efter rätta; förbjudandes allom här på tala vid 40 mark för konungsdom och 6 mark för lagmansdom.»

Om ransakning genom nämden.

I intetdera af dessa två mål omtalas särskildt ransakning genom nämden. Det skall dock bemärkas, att i det förra det likväl gälde alldeles samma förhållanden som i det första målet på räfsten den 24 Jan. 1578, näml. fastställelse af öfverlåtelse enligt dombref, deri hänskjutande till ransakning genom nämd egde rum; och i det senare af de två målen vid förevarande ting synes särskild ransakning kunnat vara påkallad fullt lika mycket som i målet angående det mot borgmästaren Olof Gregelssons dräng begångna våld, helst

[1]) Likasom straffet och dess exekverande här framstår som en, målsegandenas ensak, bör det framhållas, att någon allmän åklagare ej omtalas såsom uppträdande i målet, vare sig inför lagmans eller räfstetinget, — hvilket kan intressera dem, som se hufvudintresset i vår processrätts historia uti striden emellan ackusatoriskt och inkvisitoriskt förfarande.

[2]) Domboken från lagmanstinget angifver, att de vid detta våldsamma besök tvungit Per Nilsson att ställa en ny borgen för sig, oaktadt han redan tidigare ställt »4 bofaste män i löfte — — till vidare ransakning». Samma dombok utvisar ock, att Nils Persson, som efter dråpet flytt undan, kommit till häradstinget emot lejd.

både dråpmåla- och edsöresbalkarne, hvad beträffar saker som dessa, uttryckligen föreskrifva ransakning genom nämd.

Beträffande den förra saken synes en tillfredsställande förklaring för utevaron af särskild ransakning genom nämd ligga deri, att häradsfogden och en del af häradsnämden vitsordade allt som dombrefvet innehöll. Sedan detta skett, ansåg förmodligen domhafvanden intet tvifvel om sakförhållandena föreligga och kunde derför ej behöfva anordna om särskild »ransakning», som just skulle hafva ländt till att utreda dem. Han kunde sålunda omedelbart öfvergå till rättsfrågan, och behandlade den tillsammans med nämden, dervid domstolen samfäldt dock först konstaterade tillvaron af alla förutsättningar för fastställelsens meddelande — nämligen såsom dessa förutsättningar angifvas efter orden: »vi samteligen förnummo».

I den senare saken ligger det förmodligen i orden: »hafver man tagit saken till ett fullkomligt förhör och granneligen ransakat» etc., att *nämden* fått uppdrag att verkställa ransakning, helst derefter, fristående, angifves det som i *sanning befunnits* eller sjelfva saksammanhanget, hvilket det just var nämdens uppgift att utreda. Äfven här hade lagmannen sedermera behandlat rättsfrågan samfäldt med nämden.

I den förra saken således hade ransakning som en formlig akt uteblifvit, emedan sakförhållandet fans uppenbart. I den senare hade ransakning otvifvelaktigt egt rum, ehuru *hänskjutning till nämd* ej särskildt omtalas.

4. Vid distingen 1586.

Enligt ännu en i riksarkivet förvarad dombok höll Hogenskild Bielke år 1586 ånyo räfsteting i Upsala [1]), och lyder rubriken till denna dombok som följer:

[1]) Att tinget hölls i Upsala, den enligt lagen rätta platsen för Uplands räfsteting, bekräftas af uttryck i särskilda domboksnummer.

»Anno Dominj 1586 Thenn 24 Januarij Huldt Jag Hogenskildt Bielche Frijherre thil Lechöö och Åkerö, Lagmann i Upland och all Wester Nordlandenn och Ståthollere i Östergötlandh Retth Landz Ting med almogenn aff hele Upsale Biscops stift I nerware thesse Efther[ne] Edle wälbördige och welförstondige Godhe menn, som äre

Nämden.

Nempndenn

Isack Nilssonn (Banér [1])) thill Rungarne	Nils Hanssonnn } sekre-
Erlandh Biörnssonn (Bååt [1])) thil Skatmandzö	Erich Mattzsonn } terer
Johann Bagge thill Sixstadh	af wapenn
Bengdt Arensenn (Örnflycht [1])) till Granhamar	
Christier Karlsson (Månesköld [1])) till Seglinge	Philippus Kernn slotzfougde på Upsala

Johann Sasse	Mons Larsson
Bengdt Håkonssonn	Christoffer Töniesonn
Lass Hinderssonn	Melchier Jonsonn
Mattz Anderssonn	Sverkill Simonssonn
Anders Erichsonn	Jöns Classonn
Perr Anderssonn	Rasmus Christerssonn

Häradshöffdinger»

Nämden bestod sålunda här af tjugu män, deraf fem af vapen, två sekreterare, en slottsfogde och tolf häradshöfdingar.

Råfst jämte lagmansting.

Att tinget utöfvade både den andra och den tredje eller ordinarie högsta instansens domsrätt inhemtas af den i flertalet domar innehållna fastställelsen af både 6 marks och 40 marks vite för dombrott.

---

[1]) Namnen i parentes här, som i andra fall, införda af förf. enligt Hildebrands »frälselängd» för senare delen af 1500 talet. Enligt Anrep var Isack Nilsson Banér fogat på Tawastehus 1540; legat till Ryssland 1564. Erland Björnsson Bååt kammarråd samt ståthållare på Vesterås slott 1606; Svea rikes råd 1609. Om Bengt Arendtsson Örnflycht och Christer Carlsson Månesköld lemnar Anrep inga märkeliga upplysningar. Ang. Johan Bagge och Nils Hansson Brask se föreg. sid. 46.

Erich Matsson Körning var enl. Anrep konung Johan III:s sekreterare 1568, slottslofven på Stockholm 1580.

Den genomgående muntligheten i förfarandet markeras af den äfven här vanliga ingressen till hvarje sak: »Kom för rätten N. N.» etc., medan i de mål, der afvikelse från denna formulering eger rum, man af andra uttryck förstår, att parterna eller ställföreträdare för dem personligen framträdde och förhandlade inför domstolen. Muntlighet.

De vid detta räfsteting behandlade sakerna utgöra enligt domboken ett antal af 14. I enlighet med den vanliga ordningen blef, efter förhandling emellan eller förhör med parterna, i alla målen dom eller slutligt yttrande meddeladt redan samma dag. Dom gifves genast.

I två af målen var dock domen vilkorlig, men i båda fallen innefattande allt det besked, som erfordrades för sakens bringande till slut. Vilkorlig dom.

Frågan rörde i ena saken ett aftal om sytning (underhåll till döddagar i sammanhang med försäljning af fastighet), och ena parten hade företett ett skriftligt vitnesintyg, »vitnesbref», med hänsyn till hvilket vitnesbrefs innehåll dom gafs af lydelse, att undantagsgifvaren, som i underrätten tillerkänts en hel bygd gård, och nu fordrade än mera, skulle »låta sig åtnöja med förenämda hus och byggning», dock med föreskrift af räfstetinget, att den i räfstetingsnämden sittande underlagmannen för Helsingland, Anders Erichsson skulle, »nu då han hem kommer och der ting blifver [1]), låta de som om samma sytning hafva vitnat (underskrifvit vitnesbrefvet) göra sin ed, att de hafva vitnat rätt och icke orätt». Fullgjordes vederbörligen denna ed, säges det: »vare härom, som föreskrifvet är». Domen skulle således här, såsom ej ovanligt vid denna tid, bero på en kompletterande åtgärd vid underrätten.

Den andra saken med vilkorlig dom — det enda brottmålet af de 14 — rörde sig, uppå talan af en borgare i

[1]) I Norrland fans blott en underinstans, lagmansrätten, kallad landsting, men i öfrigt alldeles motsvarande häradsrätten.

Gefle, om ansvar å tre personer, som vid skeppsbrott på kusten af Åland räddat sig i en julle från vraket, men, såsom det påståtts, icke gjort hvad de kunnat för att hjelpa i land ett par af sina skeppsbrutna kamrater, klagandens son »och en lithen drengh som the hoos sigh hadhe», och hvilka höllo sig kvar vid vraket och sedan omkommit.

De tilltalade, tillsporde om förloppet, försvarade sig dermed, att deras julle varit för liten att upptaga alla; att det varit hästar i sjön som velat upp i båten och varit nära att välta den omkull; att vädret varit svårt, och de sjelfve förfrusna, samt att de derför ej orkat mycket; att, då de kommit i land, mörkret fallit på, och att de, följande dag, strax det blef dager, i en större båt begifvit sig ut till vraket, men då kommit för sent.

Slutet, efter denna redogörelse, lyder: »*Men så gjorde dock sådan deras undskyllan icke fyllest, utan blef dem så här afsagdt* för rätten, att de skulle göra en sex manna ed, att de icke kunde eller förmådde göra dem mera bistånd än de gjorde, med mindre de sjelfve skulle sätta lifvet till, och om de den eden icke fullborda kunna, så skola de gifva vådabot. Här på djerfves ingen tala vid 40 mark för konungs dom och 6 mark för lagmans dom.»

Detta var således en dom om värjemålsed, att aflägga af svarandena med edgärdsmän, hvilka senare skulle intyga, att svarandena, enligt deras tro, svure en rätt ed. Det bör anmärkas, att formen af edgångsdomen, deri nämligen på förhand angifves påföljden, om svarandena ej kunde svära [och skaffa de nämde edhjelparne], motsvarar hvad man äfven i senare tider kräft såsom det riktiga, om öfverhufvud värjemålsed skulle bibehållas såsom bevisningsmedel.

Sakerna bringas till slut.

En tredje sak bör i sammanhang härmed omnämnas för att fästa uppmärksamheten vid ett högst egendomligt och för denna period karakteristiskt förfaringssätt, som jämväl gifver uttryck åt principen, att förekommande saker verkligen skulle bringas till slut mellan parterna. Denna sak

var vädjad ifrån underrätt i Helsingland och rörde sig om rätt till några jordlotter. Sedan underlagmannen i Helsingland Anders Erichsson »vitnat», att han ransakat vid tinget i orten »det flitigaste han hafver kunnat», samt angifvit, huru han fattat parternas »samtal», så säges, att »efter hustru Marit säger sig vara för när skedt i bytet, som gjordes med förre hennes man, der skall hustru Marit och hennes man hafva 6 systerdelar och hustru Kirstin 5 systerdelar allenast uti de gamla skiftena uti lilla Näsby, som urminnes häfd är på» etc., och tillägges: »de skole ock nu icke efter denna dag vidare påtala, efter det är så laga fång påkommet». Men man nöjde sig här ej med att gifva en föreskrift, utan man drog också försorg om, att den enligt domstolens afsigt utfördes, och derföre förordnades, att underlagmannen skulle mellan parterna hålla »viss prof och mål och göre derpå en fullkomlig och laglig åtskilnad». Underlagmannen skulle sålunda draga försorg om, att hustru Marits och hennes mans 6 systerdelar och hustru Kirstins 5 systerdelar uträknades och utmättes på marken; och härvid var underlagmannen, som förmodligen tänktes på vanligt sätt biträdd af nämd, synbarligen ej annorlunda att betrakta än som räfstetingsrättens högra hand; någon talan emot sättet för verkställigheten tänkte man sig antagligen ej skola ifrågakomma.

Dom utföres in specie.

En af de vid tinget handlagda och slutdömda sakerna, den sista i domboken, förevar nu vid räfsteting, enligt hvad domboken i förbigående upplyser, tredje gången, ett undantagsförhållande, som har sin förklaring i meddelandet, att ena parten nu aflade ed — som måste hafva förelagts honom och utfästs vid ett föregående ting — samt deri, att ransakning om vissa förhållanden egt rum i bergslagen.

I regel blott en förhandling.

I alla målen försiggick eljest inför domstolen en, synbarligen hela saken ifrån dess början omfattande förhandling, något som i öfrigt påkallades af förhållandenas natur, enär eljest det öfverhufvud ej varit möjligt för domstolen

att, såsom det skedde, omedelbart afgöra alla sakerna på grund af alla ledamöternas kännedom om dem.

Den i det hela muntliga förhandlingen saknade dock icke stöd af skriftlighet, alldenstund vid detta såsom vid föregående ting i många af målen omtalas, att underrätts dombref företeddes.

Betydelsen af att ransakning ej omtalas?

I de nyss omtalade sakerna omnämnes ej någon särskild ransakning af nämden; och i verkligheten är det blott två af alla de 14 nu behandlade, deri det säges, att ärendet sköts till nämden. Båda angingo jordaköp och stadfästelse derå.

Hvad innebar nu denna skiljaktiga beskrifning af processen i dessa mål?

Var nämden utesluten från tillfälle att yttra sig i alla andra?

Frågan — förberedd genom erinringar vid tidigare förekommande fall — torde så mycket förr kunna väntas löst med ledning af denna dombok, som densamma innehåller ännu två saker rörande begärd och meddelad fastställelse på underdomares dombref rörande jordafång, *i hvilka dock intet hänskjutande till nämden omtalas.* Till vinnande af en utgångspunkt för frågans bedömande må de två målen, deri hänskjutande till nämden uttryckligt omnämnes, kortteligen refereras. Ena saken lyder:

»Kom för rätten försigtig Per Andersson [1]) i Berg underlagman i Medelpad och inlade i rätten 4 underlagmans bref, det ena dateradt anno — — — — — begärande på Oluf Pålssons vägnar i Nafvestad stadfästelse på 29 och ett halft mål jord i för:ne Nafvestad, som brefven lyda alla 4 tillhopa, och derför gifvit 149 mark (jämte åtskilliga varor) och för bördsrätten ändå 40 mark till all vidare stadfästelse, hvilket jordköp varit lagbudet och lagståndet och (med)

[1]) Förmodligen samme man Perr Anderssonn som uppräknas bland häradshöfdingarne i nämden.

svärjande hand gjordt, hafver ock stått sin laga tid oklandradt. *Hvilket ärende jag lät till nämdens vidare ransakning; och efter vi förnummo* samma köp vara alldeles lagbudet och lagståndet och för bördsrätt utlagdt och betaldt, *visste jag honom stadfästelse icke förvägra* utan nu härmed stadfäster — — — — vid 40 mark för konungs dom och 6 mark för lagmans dom». Om ransakning genom nämd.

Det skall bemärkas, att här, likasom vi hafva sett det vara vanligt i de föregående räfstetingsdomböckerna, resultatet af ransakningen (att köpet fans behörigen lagbudet och lagståndet etc.) tillkännagifves under sådan form, att domhafvanden angifver sig instämma i eller acceptera samma resultat — näml. med uttrycket »*vi* förnummo».

I den andra liknande saken gifves först en ganska vidlyftig redogörelse öfver köpet, köpeskillingen och dess betalning, derpå verkställdt byte etc., allt synbarligen efter det företedda dombrefvet, hvarefter det förmäles, att en enka steg fram för räfstetingsrätten och begärde, att den, som nu sökte stadfästelse å sitt fång, »ville unna henne af samma köpejord tre mål som låge henne väl till läge, som hon ock var bördig till», hvarom också nu öfverenskommelse träffades; och derefter heter det: »*hvilket ärende jag sköt till nämden*, och blef så tillspordt lagmannen i Helsingland, Anders Erichsson, (som var sittande i nämden) om han visste, att någon derpå sedan klandrat och talat, hvilket han sade icke skedt vara. Derför, *efter detta så lagligen skedt är, hafver jag icke kunnat förneka* min stadfästelse häruppå, utan vill hafva förenämda köp och skifte alldeles härmed bekräftadt och stadfäst, förbjudandes fördenskuld någon härpå ytterligare att klandra vid 40 mark för konungs dom och 6 mark för lagmans dom».

Här utmärker strofen, »efter detta så lagligen skedt är», synbarligen detsamma som det eljest [1]) brukliga uttrycket:

[1]) Jämför föregående domböcker.

Om ransakning genom nämd.

»efter vi förnummo», eller domhafvandens fastslående af ransakningens resultat. Med det ena som det andra tillkännagafs af domhafvanden, att saksförhållandet nu skulle gälla som klargjordt.

Nu är att observera, att i verkligheten den tredje saken om jordafångs och dombrefs fastställelse äfven, ehuru ransakning af räfstetingsnämden deri ej omtalas, innehåller en motsvarande fras, nämligen, efter redogörelse för hvad som i saken förekommit: »*Efter jag förnimmer*», (nämligen att vid en i målet omtalad syn ransakning egt rum rörande området för en köpt lägenhet, att lägenheten dervid tillerkänts den som nu sökte stadfästelse, att klander icke skett etc.), hvarpå decisionen följer med orden: »Jag visste för:de Esbjörn stadfästelse icke förvägra» etc.

Orden »efter jag förnimmer» innebära här näppeligen annat, än att domhafvanden af hvad som förekommit var på det klara med saksammanhanget; och när hvarken någon part eller någon ledamot af nämden uttryckte någon gensaga mot hvad domhafvanden derom uttalade (se innehållet i parentesen) så togs detta omedelbart till grund för afgörandet.

I den fjerde saken, om fastställelse af jordaköp enligt underlagmans dombref, följer beslutet i lagfrågan, domhafvandens fastställelse omedelbart på den vanliga och helt korta redogörelsen om hvad i saken förekommit, hvilket vid sådan framställning lärer innebära, att angifna sakförhållandena tacite af alla godkänts som riktiga, eller utan vidare antagits som riktiga, då ingen ifrågasatte annat.

Preliminärt svar.

Man torde icke af hvad som här i de olika sakerna förekommit och af uteblifvande i de två senare men anordnande i de två förra af särskild ransakning genom nämden kunna hemta något afgörande bevis för, hvad som föranledde det olika förfaringssättet. Men man lärer ej undgå det intrycket af det beskrifna, att i de två sist anförda sakerna domhafvanden icke haft och eljest ej förekommit någon tvekan om sakens faktiska sammanhang, hvilket, med

afseende å de mera invecklade omständigheterna i de två föregående, kunnat vara eller troligen varit förhållandet i dem. I dessa måste en särskild öfverläggning ega rum för att man skulle komma till enighet. I de andra var samstämmig uppfattning hos alla förhanden, så snart de blifvit framlagda för rätten, och enkannerligen: domhafvanden förstod, att nämden var enig, och hvilken dess tanke var. Om ransakning genom nämd.

Är denna uppfattning om förhållandet riktig, så ligger deri helt enkelt den genom våra gamla lagar gående och således då gamla tanken, att, der saken var »*uppenbar*», inga formaliteter erfordrades, och att man kunde utan vidare handla på basis af, och tillämpa lagen på, det som således gälde som verklighet.

Att sakens rättsliga karakter och beskaffenhet ej inverkade på frågan, om formlig särskild ransakning genom nämden skulle ega rum eller ej, förstås af allt som förut iakttagits och särskildt deraf, att alla fyra här sist omtalade och olika behandlade saker voro af samma art, alla gälde stadfästelse af jordafång enligt häradshöfdings dombref.

Stannar man dock, äfven efter beaktande af det här anförda i tvifvelsmål om räfstetingsnämdens ställning med hänsyn till sanningens utredande i de vanliga fallen, eller om det sätt, hvarpå domhafvanden och nämden samverkade med afseende derå, så synas tvänne saker, deri nämd ej omtalas, ytterligare leda oss att se sammanhanget; och dessa sakers något fullständigare återgifvande synes särskildt berättigadt af deras, i det hela, för denna periods rättsskipning i högsta instans, karakteristiska beskaffenhet.

I den ena »kom för rätten Peder Jönsson, borgare och rådman i Stockholm (och) tilltalade hustru Margareta, salig Woldemar Wikmans efterlefverska» — som det heter.

Tvisten rörde sig om ett köp af en gård i Upsala, hvilken icke af köparen, hustru Margareta (eller rättare hennes aflidne man) tillfullo utan blott till en del betalts, hvadan

Om rannsakning genom nämnd.

säljaren Peder eller Per Jönsson, fått köparens tillstånd att sälja egendomen åt en annan.

Emellertid hade hustru Margareta innehaft gården, men hade denna af hennes vanskötsel blifvit »något förderfvad», så att nya köparen ej ville betala så mycket, som i första köpebrefvet bestämts, hvadan säljaren af hustru Margareta fordrade, att hon skulle »uppfylla honom den skadan». Omedelbart härpå säges: »*Då förnimma vi, att* för:ne h. Margareta icke mera än på 4 år haft samma gård i sin hafvande värje, utan Per Jönsson på fjerde år sedan hafver på nytt sålt samma gård till den ädle och välborne Herr Christiern Clason till Åminne — — — — och ändock derutöfver haft hennes utlagda penningar ock i sin värje, allt intill i höstas förliden, och dermed sökt och brukat sitt gagn emot den dom, som honom var afsagd på Stockholms rådhus».

I den saken blefvo nu genast under tinget utnämde 9 synemän, »som tomten och husen värdera skulle, de der sedan bekände för rätten, att der icke skilde öfver 30 daler åt i den summan som första köpet gjord var — — — — och den summa, som gård och tomt nu skattats för», hvarefter domboken lyder: »*hvilket ärende jag samt nämden i betänkande togo och således öfvervägde*, att Per Jönsson icke strax förnöjde hustru Margareta sina pengar, förr än han sålde samma jord till välb. herr Christiern Claeson, utan brukade samma penningar imellertid, och hvad gården i hennes tid, medan hon honom hade, förvärrad är, då jämkar man det ena med det andra, i det Per Jönsson brukade pengarne, om hon än något förvärrat gården, då slås det hvart emot annat kvitt, så att för:ne Per Jönsson intet efter denna dag af för:ne hustru Margareta med någon rätt hafver till att fordra någon betalning för gårdens skadafall, utan sades (hon) nu alldeles derför kvitt och fri. Och när detta afsagdt var, bjöd *jag* Per Jönsson vädja mot mig 1. 2 och 3:dje resan vid en högre rätt [1]), om han med denna

[1]) Dermed afsågs naturligtvis konungen vid hofvet.

sententia icke sig ville benöja låta, det han då nekade. Der- Om ransakning
för sades detta vid sin fulla magt, vid 40 mark för konungs genom nämd.
dom och 6 mark för lagmans dom».

Här återfinner man, huru först med satsen »förnimma vi» fastställas vissa sakförhållanden, som redan i saken tidigare skede lågo klara för domstolen, samt att, efter utredning af det som återstod såsom ovisst, hela saken åter upptogs senare samma dag till samfäldt afgörande af domhafvanden med nämden, dervid först angifvas de fakta, som synbarligen ansågos af största vigt för sakens rättsliga bedömande.

Att det var ett nämdens positiva uttalande efter formlig ransakning, som låg till grund för dessa faktas antecknande synes icke kunna antagas, utan fastmer att, på grund af hvad som förekommit, särskildt synemännens meddelanden, alla skiljaktiga meningar försvunnit, så att domhafvanden, under instämmande af de öfriga ledamöterna i rätten, kunde angifva den sakliga utgångspunkten.

Såsom ett specielt erkännansvärdt drag i förfarandet bör framhållas det omedelbara utnämnandet i högsta instans af synemän, hvilka, medan ännu tinget pågick, höllo besigtning och derefter genast för domarena utredde den punkt, hvarpå till sist hela tvisten hängde. Dermed bereddes möjlighet till afgörande utan allt uppskof af en fråga, som med våra nuvarande ordningar skulle hafva tagit en oberäkneligt lång tid eller förmodligen aldrig blifvit rätt utredd. Denna anordning markerar på ett särskildt sätt den praktiska riktning, hvari en domstol, sammansatt och verkande som den förevarande, helt naturligt inslog.

I den andra här afsedda saken rörde sig frågan om ett större belopp pengar tillhörande omyndiga barn, nedsatta hos en borgare i Söderköping, hvilken för affärers inledande tagit dem med sig på en resa till Tyskland, hvarunder han »blifvit borta» med skepp och gods. Deri säges efter en redogörelse öfver sakförhållandena: »*Hvilken sak*

Om ransakning genom nämnd.

vi i betänkande togo och granneligen öfvervägde alla omständigheter, först huru penningarne voro insatte hos för:ne Didrik Slitting, sedan huru han blef borta med penningar och gods, dernäst huru han var mäster Lars den stora summan i gäld pligtig. *Och dermed afsade denna sententia således*, att *efter vi i sanning förnummo*, att de penningar, som för:ne hustru Margareta fordrar med 2 svurne beskedliga vitnen, voro insatta barns penningar, hvilka hon med rätta före all gäld hade bort hafva tillfyllest — — — men efter salig mäster Lars' summa är så ganska stor och finnes intet annat betale med — — — — — — *Derför är så af oss* till ett fullkomligt beslut ock *afsagdt*, att för:ne hustru Margreta skall hafva för:ne mäster Lars' barne penningar 100 Daler, hvilka penningar Matts Skär, guldsmed i Upsala henne utlägga skall af de penningar, som han för mäster Lars' barn skyldig är och på ränta till lån hafver. Men hvad räntan till denna tid belangar — — —. Att detta så afsagdt är, djerfves här ingen på tala vid 40 mark för konungs dom och 6 mark för lagmans dom».

Jämväl här utmärker ett: »*vi — — förnummo*» det särskildt funna och fastslagna saksammanhanget.

När det gäller att veta, af hvilken sakförhållandena (huru penningarne voro insatta hos Slitting etc.) i verkligheten hade fastslagits, är det af vigt att beakta *dels* det förhål-

Observanda.

lande, att enligt både föreliggande och tidigare domböcker saksammanhanget regelbundet konstaterades *särskildt för sig*, *dels* de synpunkter, som voro bestämmande för uttalandena i sakfrågan, och det allmänna innehållet af samma uttalanden.

Tvifvelsutan inverkade i förra hänseendet känslan från det gamla — då nämd i underrätt tillsattes blott för särskilda fall, att utreda sanningen, der denna eljest ej kunde tillfredsställande utfinnas — derhän, att man öfverhufvud, då nämds yttrande påkallades, till en början ej *tänkte* på att afhandla annat än sakfrågorna, bevisningen, emedan man

på lika sätt tänkte sig rättsfrågan först efteråt vara att särskildt för sig lösa. Om ransakning genom nämd.

I senare hänseendet eller beträffande uttalandets innehåll etc. skall bemärkas, att i domböckerna från denna tid näppeligen kan påfinnas ett fall, der fråga om vitnens jäfvighet, större eller mindre antal af vitnen å ena eller andra sidan, om bevisskyldighet såsom hvilande på ena eller andra parten, om presumption för den ene eller andre eller dylikt anföres såsom grund för ett uttalande i ena eller andra riktningen.

Saken är den, att vid förevarande tid, och innan konstlade bevisteorier gjort sig gällande, sanningen i rättegång likasom eljest bestämdes endast efter det intryck, som vid möjligast noggranna utredning det iakttagna gjorde på ett vanligt förstånd.

Ett tillkännagifvande af detta intryck, uti en form närmast möjligt motsvarande ett kort ja eller nej till den uppställda frågan, var det enda som man begärde. Detta var uttalandets innehåll.

Men man fann det icke tillfyllest, att blott *en* person, huru högt han än var ansedd, såg sakerna på ett visst sätt; man förutsatte och fordrade, att ett flertal män, alla hållna i anseende som ärliga och förståndiga, kommit till samma resultat, emedan man just deruti, att de alla eller en majoritet kommit att fatta saken lika, såg ett kriterium på att uppfattningen var riktig. Detta var den enkla och sunda tanke, som låg bakom och i nämdeinstitutet.

I domböckerna från denna tid lärer man ock förgäfves söka den ringaste antydan om, att en domhafvande på något sätt ifrågasatte, det sanningen kunde på bättre sätt utfinnas än genom nämden, eller om något försök af honom att draga till sig den befogenhet som af gammalt ansågs tillhöra nämd.

Domhafvanden betraktade det synbarligen som det naturliga och som det för honom sjelf mest tillfredsställande att lemna frågan om sanningen eller sakförhållandets fastslå-

ende till nämden, och någonting af ambitionssak tänkte man påtagligen ej ligga i att uti denna del kunna göra sig ensidigt gällande.

Slutsats. Ser man nu på sist anförda två mål och hela föreliggande dombok, i belysning af dessa erinringar, så torde man icke hafva svårt att förstå innebörden af det förhållande, att, af 14 deri upptagna saker, blott två uttryckligt omtalas såsom skjutna till nämden: *Det föll af sig sjelf, att de samtliga voro underkastade pröfning af nämden*, såvidt som något tvistigt sakförhållande fans att utreda. Men ändamålet med ransakningen, det vill säga en fastslagen öfvertygelse inom domstolen om, huru sanningen låg, var ofta vunnen under sjelfva förhandlingen, exempelvis genom svarandens förhållande dervid; och der domhafvanden hörde af nämdemännens yttranden eller såg på dem, att fullständig enighet rådde om en uppfattning som han sjelf hade, så hölls detta tillfyllest, och någon hänskjutning af saken till nämden för en formlig ransakning kom ej i fråga.

Om domhafvandens deltagande i ransakningen. *Men vi se, att domhafvanden deltog i ransakningen.* Likasom det i denna stund är vanligt i England, att uti civila mål, der saken ej är vidare invecklad, jurymännen, kvarsittande på sina platser eller ställande sig något tillsammans i sin »box», öfverlägga och fatta sitt beslut, så hade man synbarligen vid förevarande tid i Sverige kommit ifrån den gamla ordningen, att nämden skulle »sätta sig ensamen» för att ransaka. Ransakningen eller öfverläggningen emellan gode männen eller nämden i sakfrågan egde synbarligen i allmänhet rum, utan att de lemnade domssalen, och domhafvanden hörde förmodligen på eller meddelade erinringar om hvad som förekommit. En sådan ordning framgår tydligt nog af beskrifningen af förhandlingen i de särskilda sakerna såsom fortgående utan vidare afbrott, vare sig särskild ransakning omtalas eller ej [1].

[1]) I 8 kap. bygn. balken ang. olaglig hägnad, säges det dock ännu om synenämd: »så brott (= snart) synemän hafva det sett, då gånge de bort och

Den frågan må då uppställas, om icke med en sådan ordning domhafvanden komme att inkräkta på den uppgift, som naturligen tillhörde nämden såsom specielt judex facti, domare i frågan om bevisningen?

Det skall då bemärkas, att det vid ifrågavarande tid icke var så som i våra dagars häradsrätter, att ordföranden har i sina händer ett protokoll, som gifver honom en kunskap om sakens detaljer, som de andra ledamöterna i rätten sakna. I fråga om det material, hvarpå forskningen utgick, och de grunder, hvarpå beslutet skulle fattas, hade domhafvanden i räfstetinget ingen som helst bekvämare eller bättre ställning än bisittarena och intet öfvertag öfver dem. Alla hade att yttra sig blott öfver hvad de, en hvar i lika omfattning och lika väl, iakttagit; och när nu dertill, lika litet för den ena som för den andra, någon hänsyn till konstlade bevisregler kunde ifrågakomma, utan allt gälde ärlige och förståndige mäns fria, blott af samvete bestämda öfvertygelse och en *samfäld* öfvertygelse, så var i verkligheten intet förändradt dermed, att domhafvanden närvar vid ransakningen och möjligen deltog i nämdens diskussion om sakförhållandena — annat än såtillvida, att en insigtsfull och förfaren man var dem till hjelp. Det var dock alltid ett pluralitetsbeslut af nämden det gälde.

Det bör också särskildt beaktas, att, vid allas lika ställning och lika synpunkter, hvarje orsak till spänning eller motsättning var utelyckt. Det var förmodligen alldeles så, som det i denna stund är i England, att domhafvanden både för sakens och för sin egen skuld ej annat önskade, än att nämden (juryn) skulle med all frihet göra sig på sitt område gällande.

I verkligheten var det, *med hänsyn till lagens bestämmelser*, många principer, som här korsade hvarandra. Var Stridiga legala principer.

talens vid, gången så åter samman till dem som dela (tvista) och sägen det genast, hvem de fälla vilja». Då alla samtliga funno sig i det fria, föll sig detta som det naturliga.

nämden vid förevarande tinget en verklig konungsnämd, så skulle enligt kap. 35 konungsbalken *ingen ega vädja emot dess beslut*, detta dock uttryckligen blott såvidt det gälde brott emot konungsbalken. Men att det dock vore på nämden ensam, som beslutet i sanningsfrågan berodde, ligger uppenbart i orden, se sid. 22. Var nämden en rättaretingsnämd, så skulle jämlikt kap. 41 tingsmålabalken förhållandet vara detsamma, dock att här konungen ytterst hade rätt att om all mål sånning utleta. [1])

Var åter nämden en vanlig nämd d. v. s. för händelse, att, såsom Carl IX ville se saken, tinget egentligen vore blott lagmansting, så skulle rättelse i *dess* yttrande i sanningsfrågan jämlikt kap. 37 tingmålabalken vara att söka vid någon högre nämd, men detta innebär lika fullt, att gifvetvis domhafvanden stod utanför sanningsfrågan. Och till sist gälde likväl enligt antydningen i kap. 26 konungsbalken (se sid. 33), att domhafvanden skulle kunna för sig vindicera ledningen af sanningsforskningen. Men den nämd, som vid de af oss iakttagna tingen var sittande, var icke en egentlig vare sig konungsnämd, rättaretings- eller underrättsnämd. Gode männen äro påtagligen förr att tänka såsom tillkallade enligt den dubla befogenhet, beträffande både konungens egentliga ställföreträdare och nämden [2]), som enligt kap. 10 tingmålabalken stod lagmannen öppen till sammanförande af behörigt antal personer i räfsten; och vid sammanställande af rubrikerna till de befintliga domböckerna finna vi, att lagmannen både med hänsyn till personernas ställning och antal förfor med stor frihet.

[1]) Orsaken dertill, att i 41 kap. tingmålabalken, se sid. 23, uttryckligen hänvisas till konungens rätt att i all mål sanning utleta, medan deremot för de fall som omtalas i kap. 35 konungabalken denna konungens rätt är utesluten, måste påtagligen sökas deri, att den i sistberörda lagrum omtalade konungsnämd, just var innehafvare af konungens extraordinära rätt att om all mål sanning utleta, i följd hvaraf detta kungliga prerogativ vid de ting, der sådan nämd var sittande, redan blifvit förbrukadt. Der åter blott en rättaretingsnämd varit sittande, fans ännu rum för den särskilda kungliga sanningsforskningen.

[2]) Jmfr sid. 30—1.

När nu emellertid så många gode män voro samlade, som lagmannen ansåg sig behöfva, var det tydligt nog alls icke mer fråga om att indela dem i särskilda afdelningar, kungliga domhafvande å ena sidan, konungsnämd å den andra. Utan, med ordningen vid lagmanstingen till förebild, tänktes gode männen *samtliga* som en underrättsnämd och fingo tjenstgöra som sådan, hvarefter hela förfarandet utan vidare inrättades i enlighet med denna utgångspunkt — hvilken gjorde lagmannen ensam till den egentlige domhafvanden. Blott för händelse äfven någon annan af de närvarande var riksråd, torde för värdighetens skuld han räknats med som kunglig domhafvande. Då nu domhafvanden, såsom naturligt, tog hänsyn till tanken i 26 kap. konungsbalken, att den konungens dom hafver egde sjelf »*sanning utleta*», så tillämpades den tanken påtagligen sålunda, att han *utöfvade ifrågavarande rätten genom nämden eller gode männen;* men att han sjelf, som vi sett, *deltog* vid ransakningen, har i tillvaron af berörda prerogativ för domhafvanden sin legala förklaring. Räfsten ordnad efter lagmanstingets mönster.

Frågar man sig nu[1]), om domhafvanden kunde vägra att godkänna ett nämdens uttalande i sakfrågan, så torde blott kunna svaras, att, om sådant i teorien varit möjligt i kraft af den kunglige domhafvandens innehafda prerogativ att sanning utleta, så var dock faktiskt denna rätt uppgifven i och med det, att som organ för detta prerogativs utöfning antagits en nämd, fungerande med ställning och rättigheter som en vanlig ransakningsnämd.

Att nämden i verkligheten skulle afgöra den faktiska delen af saken, och att densamma så gjorde, närhelst tvist eller ovisshet derom förelåg, var tvifvelsutan så klart, att det ansågs ligga föga vigt på, om det i domboken angafs eller ej.

Men vi skulle i detta sammanhang äfven söka slutligen klargöra, hvem som vid Hog. Bielkes ting egentligen var Hvilken afgjorde rättsfrågorna?

[1]) I fullföljd af spörjsmålet sid. 59

domare eller stod bakom det beslut i rätts- eller lagtillämpningsfrågan, som var att gifva på basis af det genom ransakning fastslagna sakförhållandet.

Härutinnan vore möjligen ledning att hemta af formen för det kungliga förordnandet, om nämligen sådant gifvits Hog. Bielke för hållande af de särskilda tingen. Men det är alls icke troligt, att han höll tingen på grund af fullmagt. Man finner visserligen (se handl. rör. Skand. hist. del 29) att både Gustaf Vasa och Erik XIV resp. 1558 och 1563 gifvit fullmagter för särskilda personer att hålla konungsräfst (den förra afsåg Vestergötland, den senare Finland) men detta bevisar så mycket mindre, att fullmagter voro efter lag erforderliga, som sådana öfverhufvud behöfde förekomma under Gustaf Vasas och Erik XIV:s tid för hållande af vanliga ting allenast derför, att desse konungar vid sidan af lagen anordnat andra domstolar, afsedda att sätta å sido den gamla tingsförfattningen. Under Johan III:s tid voro förhållandena olika; och det är all anledning antaga, att Hog. Bielke höll de beskrifna räfstetingen i Upsala allenast i kraft af sin rätt som lagman i Upland och Norrland, då konungen ej sjelf höll dem å vanlig tid. Stödet låg naturligtvis i den sjelfskrifvenhet för vissa konungens ställföreträdare, som 10 kap. tingmålabalken förlänade; och denna sjelfskrifvenhet kunde med godt skäl anses bekräftad genom den bestämmelse, som var intagen i Johan III:s af ständerna gillade 1582 års stadga, att »med konungs räfst följer konungs dom», hvilken bestämmelse var meningslös, för det fall af konungen tänktes gifva fullmagt för räfstens hållande.

Hog. Bielkes sjelfständiga domaremyndighet.

Men det fans efter de andliga ledamöternas försvinnande från räfsten i och med reformationen ingen mer än lagmannen, som uppbar sjelfskrifvenheten; och Hog. Bielkes egenskap af riksråd innefattade dertill, såsom man kan förstå af den i 13 kap. köpmålabalken omtalade domsrätt för riksråd, en ytterligare grund till sjelfskrifvenhet för honom som

konungens ställföreträdare. Denna Hog. Bielkes dubla ställning i och för sig medförde utan tvifvel, att han inför gängse uppfattning framstod som den egentliga kungliga domhafvanden, med andra ord gälde såsom den der i främsta rummet hade att administrera rätten och afgöra lagfrågorna.

Men det kunde dock finnas rum för andre som med- Meddomare.
domare. Lagmannen hade — synbarligen lättare i följd af räfstens förening med lagmansting — kunnat af de tillkallade bisittarna bilda en ransakningsnämd. Men dervid kunde det förhållande icke lemnas obeaktadt, att de tillkallade lagligen egde domsrätt, och detta — enligt hvad förut framhållits — lika väl om de voro att räkna under rubriken konungsnämd, som om de rätteligen vore att anse som, jämte lagmannen, konungens ställföreträdare. Ingenting gifver anledning att tänka, det någon åtskilnad på denna grund gjordes emellan bisittarena i fråga om befogenhet. Ett Carl IX:s bref af den 7 Febr. 1606 till Magnus Brahe med förordnande för honom att jämte Nils Bielke hålla ett ting i Upsala vid distingen, och hvilket uppdrager åt honom rätt att kalla erforderliga personer till biträde, antyder också, att de tillkallade skulle »slita och döma;» och, med hänsyn härtill likaväl som till det förut sagda, kan det lätt förstås, att de i räfsten bisittandes ställning ej var afgjord blott dermed, att de inordnades i formen af en ransakningsnämd. Jämte den ställning de egde som ransakande, beträffande faktum, sanningen, hade de den af domare, att yttra sig i rättsfrågan tillika med lagmannen, hvilken ledde det hela. Att det var med ej mindre än kunglig värdighet, räfstherren på de gamla Upsalatingen framträdde vid utöfvande af denna ledning, kan skönjas särskildt af det från Eriksmessan 1579 beskrifna fall, der gode männens samfälda framställning till Hog. Bielke betecknas som en deras till honom riktade »ödmjuka bön;» och med hänsyn till denna, räfstherrens höga ställning förstås det lätt, att i många fall domen finnes hänförd till honom personligen, utan att derför de medsittandes domsrätt behöfver anses underkänd.

5. Vid Eriksmessan 1599.

Sedan vi här erfarit, huru en af Sveriges säkerligen störste domare administrerade rätten under den urgamla tingsförfattningen, äro vi lyckligtvis i tillfälle att i samma förhållanden jämföra honom med en andra.

Den 21 Maj 1599 höll Magnus Brahe »grefve till WisingsBorg, Friherre till Rijdboholm och Axholm, Lagman i Uplandh och i all Vester Norlanden *Rett LandzTingh medh almogen af Upland och all Wäster Norlanden på Upsala Rådhuus*». De »Welbördige, Wälförståndige, Erlige godhe män», i hvilkas »*närvaro*», såsom det alltid säges, domhafvanden höll tinget, voro Johan Carlsson (Månesköld) [1]) till Runngarn, Måns Larsson (Ulfsparre) till Nårgarn, Bengdt Håkonsson, Matz Andersson, Christoffer Tyenesson, häradshöfdingar, Oloff Andersson under-lagman i Helsingland samt Jon(?) Evertsson under-lagman i Ångermanland.

Nämden. Någon annan nämd omtalas icke, utan bestod nämden påtagligen af bemälte sju gode män, något som bekräftas deraf, att i de handlagda målen beteckningen gode män och nämd användes omvexlande, i fall der det gälde just en sådan funktion, som eljest regelbundet utöfvades af nämd. Målens antal var fem, slutande alla med domar, som bekräftades, samtliga utom den i tredje saken, med det vanliga vitet af 40 mark för konungs och 6 mark för lagmans dom.

Räfst jämte lagmansting.

I dem alla gälde frågan rätt till jord eller stadfästelse af fastighetsfång. Det första angick Olof Erichssons i Seneby yrkande bl. a., att enligt köp, upprättadt om någon, hans svärmoder, hustru Anna tillhörig jord i Seneby, förklaras vara rätt egare dertill, medan Olof Erichssons svå-

[1]) Månesköld var häradshöfding i (eller innehade häradshöfdingeräntan från) Tierp och fyra andra härader, befallningsman på Upsala slott och stad och öfver dess län. Ulfsparre var på samma sätt häradshöfding i Frösåker och tre andra härader eller skeppslag i Upland; enl. Anrep.

ger, Staffan Olsson, »hvilken var en ung dräng» inför rätten protesterade deremot, och »icke ville tillstädja sin moder att göra af sitt i sin lifstid hvad hon ville».

Hustru Anna, modren till såväl Staffan Olsson som Olof Erichssons hustru, hade dock, redan omedelbart som Olof Erichsson, med inläggande af häradshöfdingens dombref, framstält sitt yrkande, inför räfstetinget förklarat, det hon funne sin måg vara berättigad att behålla hemmansdelen, enär denne »hade betalt mycken gäld, som hon och hennes man sins emellan gjort hafver uti sin ålder och sjukdoms dagar», i det att, vid Olof Erichssons giftermål med hennes dotter, hemmanet varit förfallet och förpantadt men återlösts af honom, hvilken derefter födt henne nu i nio år, i följd hvaraf hon ville »med fri vilja gifva sin måg Olof Erichsson, för sytning (vård och underhåll) till sin dödsstund all den jord, som hon och hennes man eger i samma Seneby» etc. Sedan det härefter omförmälts, att domhafvanden tillsport Staffan Olsson, om han ville eller kunde betala sin systers man hvad han utlagt, men att denne intet visste att svara på denna fråga, heter det: »*allt detta satte jag till nämden, hvad den syntes derom likt vara; Då beslutade vi* detta ärende: således hafver han först inköpt fyra ortiger i Seneby, sedan hafver han födt den gamla kvinnan, sin svära nu i 9 år, att lagen säger, att hon skall födas för en ortig om året, och nu lofvar förde Olof Erichsson (föda henne) till sin dödsstund, sedan hafver han betalt sin sväras gäld till en större (»stoor») summa än jorden löpa kan, så att förbemälte Olof Erichsson här för sig och sine arfvingar skall behålla både sin hustrus fädernes och mödernes jord i samma Seneby, som är 4 öre och två penningar land, sig till evärdelig oklandrad egendom, här på skall ingen tala vid 40 mark för konungs dom och 6 mark för lagmans dom.»

Följande sak handlar om en af Hans Hansson i Hästad sökt stadfästelse å jordafång enligt häradshöfdingen Matts

Anderssons [1]) dombref, hvars innehåll i korthet beskrifves, hvarefter det heter: »Då stod der för rätten hans vederparter Jacop i Valby ville neka honom stadfästelse, då beviste Matts Andersson honom, att han var icke bördig i samma Valby så mycket som han sade, utan han (häradshöfdingen?) och väl trettio med honom egde i samma Valby två öre och fjorton penninge land jord — — och ingen ville sälja sin del utan ville hafva jord för jord.» Omedelbart härpå säges: »*hvilket ärende jag sköt till de gode män*, som med oss i rätten sutto, hvad dem der om *syntes rätt vara, och beslutade alla samteligen* så, att efter rikets stadga lyder, den mer hafver i by skall utlösa den mindre hafver, *derföre dömdes* de två öres och fjorton penninge land förde Hans Hansson till med det besked» etc.

I den tredje saken begärde Anders Nilsson i Molstad för sin broder Per Nilsson stadfästelse å jordafång enligt häradshöfdings dombref. Efter angifvande enligt dombrefvet af jorden till skattetal och belägenhet, af köpeskillingen etc., samt sedan det, påtagligen ock enligt dombrefvet, angifvits, att köpet var lagbudet och lagståndet, är antecknadt, att sökandens »wildeparther stodo här för rätten» och gjorde vissa invändningar, hvilka dock undanröjdes genom öfverenskommelse, som nu på tillsägelse från rättens sida träffades (»så befaltes nu fördenskuld förenämde Anders Nilsson, att han skulle ställa dem till freds både med jord och penningar, det han dem tillsade med det första göra vilja»). Härefter heter det: »*hvilket ärende jag sköt till nämden*, och *vi samteliga detta beslutade*, att efter bytet hafver stått i tjugu år oklandradt sin laga tid ut, visste jag honom (Per Nilsson) stadfästelse icke förvägra utan nu stadfäste samma tre öre och en ortig bytt jord och en öre land köpe jord i Svia förne P. Nilsson till att njuta, bruka och behålla till evärdelig oklandrad egendom» (slut).

[1]) Utan tvifvel vr Matts Andersson densamme Matts Andersson, som satt i rätstetingsnämden.

I fjerde målet, der Olof Erichsson i Granby begärde stadfästelse å halfsjunde öresland jord i Granby enligt häradshöfdings dombref, och deri på grund af arfs eller bördsrätt i jorden stadfästelsen bestreds af närvarande personer, omtalas ej något deltagande af nämden. Detta synes här hafva sin förklaring deri, att, enligt hvad domboken angifver, två af svarandena »måste bejaka, att deras fader och moder hade sålt (till) deras moster, förde Olofs moder samma half sjunde öres land», samt att sökanden »bejakade sig godvilligen» skola gifva vederparterna den ersättning, (dels i penningar dels genom sytning) de begärde för afstående från sina anspråk, »så att — enligt hvad det heter — förde Olof skall här efter behålla samma nitton öresland både i arf och köp för sitt lagfångna jordagods till evärdelig oklandrad egendom». Hvarje tvistefråga fans sålunda utesluten, och domstolens verksamhet behöfde endast utgå på att fastställa den sökanden medgifna rätt mot skyldighet för honom att fullgöra angifna vilkor. Både det ena och det andra skedde medelst förklarandet omedelbart efter sist citerade öfverenskommelsen: »och härpå skall ingen djerfvas tala vid 40 mark för konungs dom och sex mark för lagmans dom.»

Den femte saken börjar: »Kom för rätten Lars Jonson i Ythergård uti Orekstad socken och tilltalade Anders i Sätuna uti Huseby socken om fyra öresland liggande i Rijkeby, som förbemälde Lars Jonssons moderfader hade inlöst»; och säges derpå: »då svarade förenämde Anders, *att det var sant*, att förenämde Lasses moderfader hade det inlöst och hans hustrus fader P. Nilsson bytte samma öres land till Åby, der han en tid lång hade bott, och bekände, att samme Lasse Jonsson med sina syskon tillkommer två daler i samma inlösta jord, som är två öre och tu ortig land». Med dessa erkännanden — och sedan derefter Lasse Jonsson och Övde Larsson (som äfven tillständeskommit) framhållit, att »de icke fått afrad af samma jord

i många år», hvilket påtagligen var ostridigt mellan parterna — var väl icke såsom i föregående fall tvisten i sin helhet, men tvisten om faktum i målet löst. Då nu omedelbart härpå säges: »*blef nu fördenskuld* Lasse Jonsson och hans systers man Övde Larsson *tilldömdt*» etc., så synes ej något tvifvel råda derom, att det sålunda, utan omtalande af särskild ransakning, företagna afgörandet af saken hade sin förklaring deri, att här likasom i föregående fallet hvarje orsak till ransakning var genom svarandens erkännande undanröjd. Det kan här invändas, att i nyss refererade tredje saken tvistefrågorna undanröjts genom öfverenskommelse emellan parterna, likasom det skedde i fjerde saken, och att derefter dessa saker sålunda befunno sig i samma läge, men att dock i den första (N:o 3) hänskjutande till nämd egde rum, medan sådant icke omtalas i de senare.

Sådan olikhet kan bero på, att i den förra saken (N:o 3) dock någon bisittare antydt, att han funne någonting outredt, eller att för domhafvanden något syntes oklart, ehuru det ej framgår af anteckningarne. Men det kan ock tänkas, att skiljaktigheten hängde derpå, att i denna sak Magnus Brahe önskade gode männens yttrande i sjelfva rättsfrågan och i denna inbjöd dem att gifva förslag till beslut.

Rättsfrågor uttryckligt skjutna till nämden.

Denna senare förklaring vinner i sjelfva verket större sannolikhet för sig, om man bemärker formen för domhafvandens hemställanden till nämden i de två först återgifna sakerna. Magnus Brahe följde mera allmänt en metod som undantagsvis brukades af Hog. Bielke och afsåg synbarligen i särskilda fall att föranleda nämden till att under ransakningen om faktum jämväl beakta sjelfva rättsfrågan och således gifva ett officielt uttalande om hela rättstvistens ordnande. En sådan afsigt skönjes i frågan, hvad nämden *syntes likt vara*, och är så tydligt som möjligt uttryckt i frågan, hvad dem *syntes rätt vara*. Hänskjutandet af saken i denna form till nämden var uppenbarligen ej skedt

för syns skuld, alldenstund de allmänna besluten hvarje gång framställas som framgångna ur gemensamma öfverläggningen.

Om man ej kan betvifla, att i denna öfverläggning det ännu var nämdens samfälda uppfattning, som ensam och för sig gaf utslaget, i hvad beträffar sjelfva *saksammanhanget*, så betecknar dock den nya metoden synbarligen ett steg fram i riktning till sak- och rättsfrågornas sammanblandande, en riktning och utveckling som i sig inneslöt början till det gamla rättssystemets undergång.

6. Vid distingen 1602.

Ännu en fullständig dombok från räfsteting, hållet af Magnus Brahe, förvaras å riksarkivet. Dess rubrik lyder

»Anno 1602 then 26 Januarij hulth iagh Magnus Brahe Grefve thil Wisingzborgh Frijherre thill Ridboholm och Axholm Lagman i Upland och all Wester norlandenn rätt Landztingh med almogenn af Upsala Biskops stift på Upsala Rådhuus i närvare Erlige wälbördige welförståndige och wällwise gode männ som ähr

Nempdenn

Jören Clasonn (Stiernsköld) thil Biby,
Nils Nilsson (Natt och Dag) thill Säby,
Johan Carlson (Måneköld) thil Rungarn.
Christopher Wernested thil Uthål,
Måns Larssonn (Ulfsparre) Norgarnn [1]).

Lagläsare

Bencht Håkensonn
Christopher Tonnesonn
Matths Anderssonn af Helsingland
Oluf Andersonn
Johann Ottesonn
Jörann Larssonn
Jonn Nilsonn af Gestringelandh
Jörenn Clason i Gefle

[1]) Stiernsköld häradshöfding i Strömsholms län 1588; Hertig Carls furstl. råd 1590; riksråd 1601; marskalk 1602; ståthållare.

Wernstedt häradshöfding i Sollentuna härad 1601; ståthållare på Gefle hus och stad samt öfver Gestrikland med flere provinser.

Natt och Dag hofmästare hos drottningarna Gunilla och Christina, allt enligt Anrep.

Om Ulfsparre och Måneköld se sid. 86 här förut.

Waxala herede (4 bönder namngifna)	Norunde härede (4 bönder)
Rasboo herede (2 bönder)	Olands herede (3 bönder)

Nämden. Helt visst är meningen den, att de åtta lagläsarne jämte de fem frälsemännen och de 13 nämdemännen från fyra särskilda härad tillsammans utgjorde räfste- eller landstingsnämden. Alla domar äro gifna vid 40 mark för konungsdom och 6 mark för lagmans dom.

Räfst jämte lagmansting.

Domboken upptager 20 ärenden, af hvilka ett blott innehåller, att en kärandepart, Nils Nilsson till Säby begärde af rätten »en vitnesbörd», att han varit tillstädes i de saker, som han instämt mot fru Margareta till Brunnholmen, medan hon uteblifvit. Någon behandling af dessa Nils Nilssons saker förekom alls icke, i påtaglig enlighet med den tanken, att om sakerna skulle hafva behandlats, de också skulle hafva bragts till omedelbart slut, hvilket dock ej kunde ske, då motparten ej var tillstädes med sina skäl och vitnen. Det begärda beviset förklarade sig dock domhafvanden »honom icke neka kunna», och säges det: »att så i sanning är, sätte vi vore signeter här nedan» [1]). Ett annat ärende angår en begäran om förnyelse af ett utaf Hogenskild Bielke den 8 Febr. 1582 utgifvet dombref, emedan signetet under detsamma var »söndergånget», en begäran hvilken domhafvanden förklarade sig bifalla, i det han nu förnyade det förra brefvet.

Koncentration.

Alla öfriga saker handlade om rätt till fast egendom; och i de allra flesta eller omkring 14 stycken framställdes begäran om fastställelse af ett af häradshöfding förut gifvet dombref å jordafång.

[1]) Om det menats, att signeten skulle satts under domboken, så är att bemärka, att den här följda å riksarkivet förvarade domdoken är försedd lika litet med underskrifter som med signet.

I elfva af de aderton sakerna säges, att domhafvanden *lät* eller *sköt ärendet till nämden* (eller som det i ett fall säges: «till de gode män, i rätten med mig sutto»). I sju likasom i först omnämda två ärenden omtalas ej hänskjutande till nämd, men i ett af de nämda sju omtalas dock ransakning. För bedömande af orsaken till denna olikhet och innebörden deraf torde man till äfventyrs önska en öfversigt af innehåll och brukade ordställningar i de olika sakerna. Härefter följande tablå återgifver dem utdragna ur domboken efter målens ordning deruti [1]). Tablå öfver målen.

1. N. begär stadfästelse, hvilket *jag* honom för rättvisans skuld icke neka kunde efter (sakligt skäl), utan nu stadfäste.
2. N. begär stadf., hvilket ärende *jag sköt till nämden* och efter jag finner (sakförhållanden) kunde *jag* stadf. icke förneka utan stadfäste.
3. N. begär stadf., hvilket ärende *jag lät till nämden (att) derom ransaka;* och efter vi samtligen förnummo (sakförhållanden) visste *jag* honom stadf. icke förneka — utan dömdes — — den olagliga tvärtäppning (stängning af kungsådra) vid Andre Svidia den skall härefter aldrig mer tillåtas — —
4. N. begär stadf., det *jag* honom för rättvisans skuld icke neka kunde eller visste utan nu stadfäste.
5. N. begär stadf., hvilket ärende *vi sköto (skutte) till nämden*, de derom samt med oss funno (sakförhållanden), derföre visste *jag* honom stadf. icke neka utan stadfäste.
6. N. begär stadf., hvilket ärende *jag lät till nämden*, och vi samtligen icke det neka kunde, efter (sakförhållan-

[1]) En redogörelse eller antydan i tablån om hvad som förekommit under förhandlingen i de särskilda målen synes ej kunna vara till någon nytta, då, såvidt af domboken kan ses, många af de till nämden skjutna sakerna voro fullkomligt lika enkla och obestridda, som andra deri beslut omedelbart meddelades. Der sakerna i domboken framstå som invecklade uteblifver ej hänskjutning till nämd.

Tablå öfver målen.

den), derföre sades samma 10 öresland B. L. till evärdelig egendom.

7. N. begär stadf., hvilket ärende *jag lät till nämden*, de derom *ransakade* och med mig så beslutade, att efter (sakförhållanden), derför kunde *jag* honom stadfästelse icke förneka utan nu stadfäste.
8. N. begär stadf., hvilket *jag lät till nämden*, de der om så med oss beslutade, att efter (sakf.), visste *jag* stadfästelse icke förneka utan nu stadfäste.
9. N. begär stadf., så efter det vi förnummo (sakf.) visste *jag* honom stadfästelse icke förneka utan nu stadfäste.
10. N. begär stadf., hvilket ärende *jag lät till nämden*, och efter vi finner (sakförhållanden), visste derför honom stadfästelse icke förvägra utan nu stadfäste.
11. N. begär stadf., hvilket ärende *jag lät till nämden*, de derom samt med oss så beslutade, hvad morgongåfvor belangar — — arfvingarne hafva på Olands satte tinget sjelfve personligen varit, hemulat och tillstått och befallt der på gifva bref, det hafver sin fulla magt till laga fång, sedan de andre två köp som — — — hafve på satte tinget lagligen gjort, penningar uppburit — — sades nu E. R. till — —
12. (ang. tvist om jord, deri häradshöfdingen och nämden hållit särskild ransakning om »huru derom i sanning hafver sig») hvilket ärende *vi sköto till nämden*, och de med oss samtligen så beslutade, att efter (särskilda ransakningen åberopas) derför tilldömdes nu — —.
13. (tvist om jord) hvilket ärende *jag lät till de gode män* i rätten med mig sutto, de alle samtligen med mig så här om beslutade, att efter (sakf.) så är det nu rättvist — —.
14. N. begär stadf., den *jag* honom icke visste eller kunde förneka, efter (sakf.), utan nu stadfäste.
15. N. begär stadf., den *jag* honom icke visste förneka, efter (sakf.), utan nu stadfäste.

16. (N. begär *nytt* dombref) det *jag* visste icke honom förneka.
17. (vad från Färentuna härad ang. fastighet; många parter), hvilket ärende vi länge dem (parterna) emellan förehade, och fans i sanning, att (sakförhållanden); så *efter noga och flitig ransakning* kunde *jag* icke annars härom döma utan efter etc., derföre tilldömdes.
18. N. begär stadf., det *jag* icke visste honom förneka, helst efter (sakf. och lagbestämmelse). Blef nu fördenskuld N. tilldömdt.
19. (tvist om jord) hvilket ärende *jag lät till nämdens* vidare *ransakning*, och efter det (sakförhållanden angifna), blef det så beslutadt af oss alla, att etc.
20. Vitnesbörd begärdt, det *jag* honom icke neka kunde.

Om nämdens ransakning.

Af alla dessa saker är det blott fyra, deri talas om *ransakning*, och blott en enda, deri enligt Hog. Bielkes gamla formulär uttryckligen säges, att lagmannen *sköt ärendet till vidare ransakning* af nämden, näml. N:o 19. Då man af föregående dombok inhemtat, att Magnus Brahe synbarligen undvek denna formel, är det af intresse att närmare beakta dessa saker och synnerligen den sist nämda. Denna återgifves här närmast fullständigt, helst den äfven i andra hänseenden är af märklig beskaffenhet. Det skall blott på förhand framhållas, att, om Magnus Brahe tagit hänsyn dertill, att »ransakning» i egentlig mening och i motsvarighet till detta ords gamla betydelse förutsatte, att nämden sjelf såg och hörde allt, hvarom den skulle uttala sig, så funnos förutsättningarne i denna sak så tillvida förhanden, att här motparter till sökanden företrädde, och en kontradiktorisk förhandling emellan parter egde rum inför rätten, hvilket ej i allmänhet synes hafva varit fallet under detta ting.

Saken lyder som följer:

»Kom för rätten Anders Sifridsson i Hunungeby i Walby socken och lade i Rätten ett Rasmus Christiersons, häradshöfding i Trögden dombref, dateradt Anno 1587 den 28 Juni, lydande

att Per Jonsson i — — — hade på Trögds ting samma år sålt (till) för:ne Anders Sifridsson två markland hus och jord, liggande i Hunungeby i Walby socken för 100 mark jorden och husen för 48 mark — — hvilka penningar för:ne Per Jonsson hade erkänt sig redligen hafva uppburit och derpå gjort afhändelse ifrån sig och sina arfvingar så ofödde som födde och tillägnat förbenämde Anders Sifridsson och hans arfvingar så ofödde som födde; hafver ock samma 2 mark land varit lagbudet och lagståndet, derföre för:ne Anders begärde nu stadfästelse; då steg här för Rätten 3 bröder vid namn — — — de sade sig vara af brodren och den Per Jonsson af systern, och hade (han) sålt bort deras fädernes arf i samma Hunungeby — — — — och de nu hafva hvarken hus eller penningar efter sin fader; då blef dem svaradt af Anders Sifridsson, att deras fader Engebricht hade uppbudit samma hemman, och deras broder Morthen, som nu tillstädes var, hade varit dit med sin trädes stock och öfvergifvit samma Hunungeby, efter det skulle på den tiden hafva varit mycket illa faret, hvilket för:ne Morthen och hans bröder alldeles neka ville; då beviste för:ne Anders, att denne Morthen hade tagit betalning, och hemmanet nu i två år hafva stått sin laga fång, och hafver derpå mycket bygt, som de 12 mäns bref förmäler i Trögden [1]), och mente, hvar detta skulle gå tillbaka, kunde intet köp blifva ståndande, som så lagbudet och lagståndet är, är ock den, som så upptager hemman eller häfdar dem, bygger och förbättrar (?); mente *lagläsarne alle, att de icke tröstade der med väl tillfreds vara att föra lag och rätt;* så hade de (parterna) ock varit före i lagmansting i Herkeberga förledne två år sedan, och då vore de anviste att förlika sig, så att förbe:de Anders skulle gifva dem förlikning; dertill svarade för:de Anders och lagläsaren i Trögden Johan Otteson, att förlikning är dem ofta bjuden, 20 daler på Trögds ting,och ändå penningar dem tillhanda satte i rättens «tvång», men de hafva icke velat dem mottaga, utan alltid stödt deruppå, att de ville rygga köpet och gå till sitt faderliga arf; hvilket ärende *jag lät till nämdens vidare ransakning*, och efter det samma Hunungeby hafver varit så illa medfaret och nu är i många måtto förbättradt, så hafver det ock lagbudet och lagståndet varit, och den ena brodern penningar upptagit och dem nu penningar i förlikning tillsade; *blef det*

[1]) Trögds häradsnämd hade påtagligen gifvit vitnesbref.

så beslutadt af oss alla, att förbe:de Anders ännu skall gifva dem till 42 daler och sedan behålla för:de 2 mark land i Hunungeby för sitt laga fång, som det nu ock honom tilldömdes; och efter det är nu så lång tid stådt och lagfånget, djerfves ingen derpå tala vid 40 mark för konungs dom och 6 mark för lagmans dom».

I sak N:o 17, der också ransakning omtalas, lyder början: »Kom för rätten Hans Michilsson i Wäsby i Skå socken med sina vederparter, hvilken Hans Mickilsson hade varit tillsagdt Wäsby och hans vederparter ifrån, och derom hade de vadt mot Matts Andersson, häradshöfding i Färentuna härad» etc.; och nämnes det, att vederparterne voro »väl 14«.

Här likasom i föregående sak egde kontradiktorisk förhandling rum, och nämden var i tillfälle att på grund af den omnämda långvariga förhandlingen emellan parterna omedelbart förvärfva sig en uppfattning om sakförhållandena. Dessa finnas också för sig konstaterade, medan deremot innehållet af parternas anföranden, eller hvad som i öfrigt förekommit, alls icke omnämnes.

Att sluta af uttrycken (se tablån) torde dock här icke någon formlig öfverlåtelse af saken till nämden för särskild ransakning egt rum, utan förhandlingen synes fortgått i ett oafbrutet sammanhang, derunder nämden erhållit tillfälle att, såsom nyss sagdt uttala sig om fakta, hvilket uttalande domhafvanden tog till omedelbar grund för sin dom.

Förändrad uppgift för ransakning.

I de två andra af de fyra sakerna, deri ransakning omtalas, synes åter ingen part mer än sökanden hafva varit tillstädes; och man frågar sig, hvad i dem nämdens ransakning omfattade:

I sak 7, som rörde sig om fastställelse af två dombref, utgifna af underlagmannen i Gestrikland, kunde ett behof af »ransakning» tänkas föreligga deri, att af företedda brefven det ena stödde sig på köp under vilkor om sytning (vård och underhåll af säljaren till hans död), samt

att i detta fall egendomen »måst säljas i oskylda händer», ehuru enligt i 31 kap. jordabalken af landslagen (som dock ej i saken omtalas) ingen egde »jord sin bjuda eller gifva för kost sin utan till rätta arfvingar». I detta samma dombref hade det enligt förevarande dombok sagts, att säljaren var ålderstigen och sjuklig, samt att han »hade på mång ting uppbjudit sig till sytning, och hans slägt hafver icke velat eller kunnat honom till sig taga, ej heller (haft) råd något förhjelpa (honom)». Uppgiften för nämden, i hvad sakförhållandet angår, kunde ej utgå på annat än att tillkännagifva, om det för någon dess ledamot vore bekant, om annat förhållande förelåge, än som derom i häradshöfdingens dombref angifvits; och i hvad angår det andra dombrefvet, synes det, att af nämden kunde önskas ett yttrande, om beträffande hembud till fränder, utlöpande af tid för bördsrätts utöfvande etc. något vore dem bekant, stridande emot dombrefvets uppgifter.

I sjelfva verket, och då ingen nämd från Gestrikland var tillkallad, fans väl icke anledning att tänka, det någon mer än underlagmannen Jören Clason, som satt i räfstenämden, derom kunde hafva något att meddela. Det synes för denskuld påtagligt nog, att nämden hufvudsakligen blott kunnat yttra sig om den rättsfrågan, huruvida köpet borde gälla under förutsättning af de förhållanden, som i dombrefven angåfvos. Med hänsyn dertill var det väl ock som Magnus Brahe här blott *lät ärendet till nämden*, i afsigt att de skulle i saken göra hvad de kunde; och då det säges: »de der om ransakade och med mig så beslutade», så synes ej tvifvelaktigt, att ransakningen, beträffande sakfrågan, hade en högst allmän karakter eller utgick blott på att säga, om nämden visste något annat, samt att det vigtigaste låg i det stöd, nämden skulle gifva domhafvanden beträffande den ömtåliga rättsfrågan.

Denna uppfattning, att yttrandet här egentligen skulle utgå på rättsfrågan, vinner ett visst stöd deraf, att i N:o

15 det också gälde stadfästelse af köp emot sytning, dervid dock köparen var en broderson och ingen så ömtålig omständighet som i förra saken förelåg, samt att i detta fall lagmannen utan att spörja nämden synbarligen på eget bevåg afgjorde hela frågan.

I den fjerde saken, deri ransakning af nämden omtalas, N:o 3 i tablån, gälde det ock stadfästelse af köp enligt häradshöfdings dombref, trenne stycken. De två voro af vanligt innehåll, men det tredje omfattade jämväl en fråga om rätt till stängning af kungsådra vid Andre Svidia, hvilken stängning Lyhundra härads och Bro skeppslags »edsvurna män» sägas hafva upprifvit, och förbjudit »här efter aldrig mer igen byggias». Då härom eller i öfrigt i saken ingen tvist med någon motpart omtalas, synes det, likasom i den näst förut omnämda, i sjelfva verket ej kunnat för nämden ifrågakomma annat än att tillkännagifva, om något vore veterligt, som kunde lända till att förringa dombrefvens vitsord, i hvad sakförhållandena angår; ty beslutet i rättsfrågan utsade här domhafvanden ensam.

Om betydelsen af nämdens uttalande i sakfrågan.

Den uppgift, som i sådant fall som detta utöfvades af nämden kan synas mindre betydande. Den fick likväl ett i viss mån positivt innehåll med hänsyn till den offentlighet, som rådde vid denna tids högsta ordinarie instans; ty nämden mottog af den samlade menigheten upplysning, om hvad bland densamma var i ärendet bekant, och om nämdens uttalande sålunda hade det ut sig, att man inom lagsagan icke visste annat än hvad nämden sagt, så hade dock detta uttalande dermed också en betydligt ökad tyngd.

I öfriga fall, der hänskjutande till nämd egde rum, bemärker man, att nämden icke genom formeln var bunden till att *på något visst sätt eller till en viss omfattning* behandla saken; och beaktar man, hvad som derefter i dessa saker förekommer antecknadt, så kan man förstå, att nämden eller de gode männen vid uttalande rörande de vanliga sakfrågorna (om jorden var hembjuden fränderna, om desse

haft lagbestämd tid på sig att lösa den etc.) väsentligen angåfvo, om det dem veterligt förekommit något, som härutinnan minskade dombrefvets vitsord, hvarefter på grund af den sålunda fastslagna basis beslutet i rättsfrågan gafs gemensamt af nämden och domhafvanden.

Att i de fall, der ingen verksamhet af nämden omtalas, förhållandet skulle, hvad saksammanhanget angår, vara omkastadt på det viset, att derutinnan domhafvanden tagit på sig beslutande rätten, är oantagligt blott med hänsyn dertill, att vi eljest alltid se domhafvanden betrakta sanningens fastställande som en nämdens sak.

Deremot är det helt naturligt, att om, vid uppläsandet af åberopade dombref, ingen part och ingen bland menigheten eller gode männen gjorde någon som helst gensaga, dombrefvets sakuppgifter (om hembud, laga stånd, betalnings lemnande etc.) fattades som ostridiga, samt att domhafvanden omedelbart gick till rättsfrågan: om stadfästelse skulle meddelas eller ej. Uttrycken i redan refererade saken N:o 17 synes dessutom, såsom redan omtaladt, angifva, att en ransakning genom nämden, som till en början ej ansågs erforderlig, dock senare, och ehuru man redan gått till öfverläggning i rättsfrågan, kunde af förekommen anledning föranstaltas. Så snart tvifvel yppade sig, om hvad som vore sant i målet, förstod en hvar, att det var nämden som hade ordet. Detta ligger — om ej uttryckligt i det sist anmärkta — dock under och bakom allt hvad i denna lika väl som i tidigare domböcker förekommer.

Om beslutet i rättsfrågan.

Men det är dock i ögonen fallande, att Magnus Brahe, likaväl som före honom Hogenskild Bielke, utan någon tvekan fattade sig som hufvudpersonen i domstolen. Detta framträder lika tydligt, der det gälde ledningen af förhandlingen som der det gälde sjelfva beslutet, i hvilket senare hänseende det befinnes, att Magnus Brahe, der nämden säges hafva deltagit i beslutet, dock ofta låter ordställningen bli sådan, att han i det sista är den som formligen står

för domen, dermed också oförtydbart framhållande sig ensam såsom den egentlige domhafvanden, om han ock faktiskt delat med sig beslutanderätten.

Detta får i öfrigt i sjelfva dombokens yttre beskaffenhet, sådan den för oss föreligger, ett ganska egendomligt uttryck. Det befinnes nämligen, att i största antalet af de fall, deri domhafvanden betecknar sig med »iagh», en skrapning i papperet har egt rum, och att förut på samma ställe stått »wij» [1]) — och har i öfrigt, kuriöst nog, rättelsen skett med sådan energi, att på ett ställe, der det är fråga om hemmanet »Wij» i Ockelbo socken, äfven detta »Wij» i hastigheten gjorts till »jagh». Den vigt, som Magnus Brahe här visat sig lägga derpå, att hans egen person trädde i förgrunden, kan möjligen särskildt vara riktad emot de höga herrarne i rätten, men verkan och betydelsen af dessa korrigeringar gå likväl ut öfver nämden i sin helhet, enär sjelfva domboksrubriken oförtydbart inrangerar desse herrar under nämden.

Till sist anföres här ett mål, N:o 12, i sin helhet, emedan det dels gifver ett prof på den ursprungliga meningen med ordet »ransakning», här anställd af häradshöfding med nämd för utredande af en på räfstetinget beroende sak, dels utvisar, hurusom, enligt hvad redan antydts, räfstetingsnämdens befattning i dylikt fall egentligen utgår på att officielt bekräfta riktigheten af den redan gjorda utredningen samt i öfrigt att enligt domhafvandens uppdrag vara honom behjelplig i rättsfrågan.

»Kom för Rätten Olof Simonsonn i Hammarby uthi Widboo socken och gaf tillkänna, huru han hafver på Widbo ting varit för rätta med sin faderbroder Anders Jåpson i Teftinge och teflade båda om Hammarby, der Simon Jåpson bor, oansedt att hans broder hade utbytt honom, och derpå hade Mats

[1]) Alldeles detsamma förekommer äfven i Magnus Brahes lagmansdomböcker från denna period och i de vid 1602 års räfstetingsdombok fogade koncepten af hans bref till åtskilliga underlagmän.

Olofsons häradshöfdingebref, det Mats Andersson tog ifrån Simon Jåpson, på det han skulle komma Anders Jåpson der in, derför befalte jag [1]) här ifrån landstinget år 1598 Christofher Tönnesson fara till Wäddö ting och derom *fliteligen ransaka med de 12 män*, huru derom i sanning hafver sig, hvilket ock nu skedt är, efter som Christoffer Tönnessons bref, här i Rätten inlagde, deruppå utgifne lyder, att han på Wäddö ting hafver med de tolf edsvurne sålunda derom funnit, att Simon hade bytt sin broder ifrån Hammarby och till Toftinge, der Mats Olofsons bref på gifvet vart lydde, sedan har Simon köpt af sin broder Erik Jåpson hans del i Hammarby, itm en syster del för 16 mark, förutan de 2 1/2 ortig, som han med sin broder bytt hade, så att både byte och köp löper 3 1/2 ortig, hvilket byte i 12 år stått hafver oklandradt, och den Anders Jåpsson hafver der icke mer än 3 1/2 (?) ortig, men Mats Andersson hafver all den oreda vållat, som har tagit bytesbrefvet bort och fört denne Anders Jåpsson olagligen in på sin broder i Hammarby, hvilket ärende *wi sköto till nämden, och de med oss samtligen så beslutade*, att efter Christoffer Tönnessons sannfärdiga domar och ransakning finnes, att Simon Andersson äger de 3 1/4 ortiger land i Hammarby, och han broder icke mer än 2 1/2 ortig land, derföre tilldömdes nu Simon Anderson att behålla samma 16 ortiger land i Hammarby för sig och alla sina så ofödde som födde arfvingar till evärdelig oklandrad egendom och Anders Jåpson till lösa pengar för sina 2 1/2 ortig land; och efter det så skäligen och lagligen ransakadt är, djerfves ingen här på tala vid 40 mark för konungsdom och 6 mark för lagmans dom».

Antydningar om andra räfster.

För Uplands lagsaga känner man icke å riksarkivet för det närvarande flere domböcker från räfste- eller landsting under denna period än de här refererade, ehuru det ej är otroligt, att flere skola komma i dagen, helst flertalet af dessa nu omtalade synas först inom de sista åren upptäckts i olika samlingar [2]).

Emellertid förstår man lätt, att dylika ting hållits ej

[1]) Förut stått »wi».

[2]) Borg- och slottsrätter, hållna i Stockholm och andra orter, äfvensom en del rättssammanträden af mindre lätt bestämbar art, omförmälta i Stockholms stads tänkebok, äro här ej afsedda.

blott å de här ofvan angifna tider. Det är till och med antagligt, att räfsteting i Upsala förekommit i det hela regelbundet å de två för denna lagsaga sedan gammalt brukliga tingstiderna, vid distingen och strax efter eriksmessan under förevarande period, de sista årtiondena af 1500 talet. Stöd för detta påstående eger man uti en del spridda uppgifter eller uttalanden i offentliga handlingar. Så befinnas dels i bref från Hog. Bielke, fogade vid hans räfstedombok den 19 Maj 1578, dels i en af de saker, han förehade å lagmansting med Frösåkers och Olands härader den 26 Mars 1579, både distings- och eriksmesse landsting omtalade på ett sätt, som synes antyda, att dessa ting voro vanliga och bekanta tilldragelser.

Yttranden i Hog. Bielkes lagmansbok för Trögd och Åsunda härader den 9 Mars 1586 antyda, att räfste- eller landsting skulle komma att hållas vid eriksmessan, utom det som vi beskrifvit från den 24 Januari det året; och i domboken för lagmanstinget med Frötuna skeppslag den 18 Februari 1586, 8:de målet, omtalas, att en person »för 3 år sedan kastat vad», men icke det fullföljt, »efter att sedan den tid hafver varit fem landsting», hvilket ju officielt bekräftar, att under den tidrymden de två årliga räfstetingen i Upsala vid distingen och eriksmessan verkligen hållits.

I en dombok för ett lagmansting, som den 19 Juli 1599 hölls i Stockholm af Magnus Brahe, omnämnes ett »landsting», hvilket den 20 Maj 1592 hållits af »Erich Abrahamsson till Ekeberga, lagman i Nerike och herr Clas Bielke, lagman i Småland», hvilket ting med afseende å tiden, då det egde rum antagligen var det vanliga eriksmessotinget i Upsala; och i den sista här förut återgifna sak från Magnus Brahes räfsteting i Upsala år 1602 angifves, att likadant ting hållits i Upsala äfven år 1598.

Regelbundna ting i Upsala.

Men betydelsen af dessa sporadiska uppgifter få en mera allmän bekräftelse af ett par af E. Hildebrand för förf.

påpekade handlingar. Den ena utgöres af ett i kammararkivet (Norrlands handl. för 1590 N:o 6) befintligt bref af Johan III, den 2 April 1585, deri underlagmannen i Ångermanland Efvert Hindersson dels befrias från utskylder från sitt hemman, derför att han »mestadels tvenne resor om året skall draga till *landstinget* i Upsala och göra der besked på de rättegångssaker, syner och annat mer, som derifrån och till öfverlagman skjutne blifva» dels tillerkännes fri fordenskap till Upsala »om distings- och sancte Eriks tid». Den andra handlingen är ett bref af Carl IX den 14 Febr. 1598 lydande: »Göre veterligt, att efter om alla saker och ärender, som under lagmän vädjes och opskrifves, pläge årligen, två gånger om året, som är Erici tid och nu disting, här vid Upsala af lagmannen så ock andre gode män som der till förordnade varde, med underlagmännen af Norlanden granneligen ransakas och dömas» etc. Båda handlingarna utvisa, att tingen vid distingen och eriksmessan regelbundet återkommo. Vi hafva redan sett och få längre fram närmare se, hvad som låg deri, att Carl IX här talar, som om det gälde blott lagmansting, medan Johan III kallar dem landsting.

Tingen höllos dock icke alltid efter det mönster, hvaraf man återfinner gemensamma hufvudsakliga drag uti alla de här ofvan beskrifna, af Hog. Bielke och Magnus Brahe hållna tingen.

Konungens extra ord. domsrätt.

En på riksarkivet befintlig dombok från rättegångsförhandlingar »uti Upsala på slottet och eljest rådstufvan om distingstiden» 1595 synes gälla den domsmyndighet, som af gammalt rådet på konungens vägnar kunde utöfva i allra sista instans och öfver landslagens högsta ordinarie domstolar; men då här upptagas en del mål från lagsagan af samma art, som vid de vanliga räfst- eller landstingen brukade förekomma, är det påtagligt nog, att domstolen fungerade äfven som den vanliga distingsräfsten. Domhafvande voro Gu-

staf Banér till Djursholm, Ture Bielke till Åkerö och Gustaf Gabrielsson Oxenstierna till Fiholm, hvilka uttryckligen beteckna sig som Svea rikes råd och sägas *på konung Sigismunds vägnar* »och uti H. K. Maj:ts frånvaro, efter f. N:s hertig Carls befallning samt de gode herrars riksens råds begäran» stadde vara *att förhöra klagomål och ärenden*. Såsom närvarande »gode män» äro antecknade fyra af adel, två borgmästare samt tre underlagmän.

Någon öfverlagman för Upland synes ej varit närvarande; och bekräftades gifna domar blott vid 40 marks vitet för konungsdom.

I ett mål gälde frågan om giltigheten af ett »pergaments bref af Erich Matsson och Nils Hansson här på Upsala rådstufvu om eriksmessan på det år 90 utgifvet»; i ett annat mål angifves uttryckligen den dom, som öfverklagades, att vara en »konungsdom» förmodligen gifven vid något räfsteting; och just den omständigheten att dylika domar upptogos till pröfning lärer oförtydbart angifva, att här den högsta extraordinära domsrätten utöfvades.

Sessionerna egde rum dels på rådstufvan dels på slottet under den 15, 17 och 18 Februari, men synas med hänsyn till de få målen, blott 9 stycken, ej pågått oafbrutet, som vid de vanliga tingen.

Att de närvarande gode männen gjort tjenst som nämd, angifves icke direkt, men torde ligga antydt i sådant förekommande uttryck, som att ett ärende »togs till förhör och ransakan».

Som de handlande personerna framstå egentligen »välbemälte *herrar*», hvarmed otvifvelaktigt syftades på de tre riksråden; desse buro i rubriken, en hvar, herretiteln, medan denna ej kunde ifrågakomma för de öfrige.

I öfrigt företrädde parterna i de förekommande målen personligen, svarade på frågor från domstolen och förhandlade muntligen; dombref upplästes, vitnen hördes; i ett mål fick underlagmannen d. v. s. domaren i vidkommande

provins af Norrland, som i första instans handhaft målet, redogöra för hvad som deri förekommit [1]), och sakerna behandlades sålunda öfverhufvud på alldeles samma sätt, som vid de ordinarie konungstingen. I ett fall uppsköts en sak till en följande dag, den 18 Febr., för att en part dertill skulle kunna införskaffa sin bevisning.

Det som nyss ur ett domboksnummer citerats om ett ting vid eriksmessan år 1590 gifver att förstå, det då, på den ordinarie tiden för räfst i Uplands lagsaga vid eriksmessan Johan III:s sekreterare Nils Hansson Brask och Erich Mattsson Körning uppträdt som tingshållare. Att två personer gemensamt skulle hafva ersatt lagmannen för hållande af blott lagmansting, synes mindre antagligt; men med hänsyn till personernas ställning [2]), låter det sig väl tänka, att de varit af konungen förordnade att, möjligtvis vid hinder för lagmannen, förestå räfsten, som vi vid den tiden enligt lag skulle hållas.

I allt fall föreligger här också en skiljaktighet ifrån det vanliga eriksmessotinget, dertill rätteligen lagmannen hörde som domhafvande.

Om tinget i öfrigt var likt de af oss bekanta eriksmessotingen, lemnar citerade anteckningen ingen upplysning, men i det som förut sagts, ligger, att antagligen derå dömdes konungsdom.

Dock är det icke gifvet, att på de vid angifna tider i Upsala hållna tingen *alla* gånger dömts konungsdom.

Landsting utan konungsdom.

Den 19 Maj 1581 höll, enligt en å riksarkivet förvarad dombok, Hogenskild Bielke «rätt Landzthingh med allmogen af hele Upsala Biskopssticht»; och nämden var vid detta ting sammansatt ungefär som vid de här förut be-

[1]) »huru han om samma ärende ransakat hade, och med hvad skäl han ville försvara sin dom».

[2]) Nils Hansson nämnes ofta under 1580-talet i Stockholms stads tänkebok, sittande jämte förnäme herrar i Stockholms rådstufva, stundom såsom ensam presiderande för borgmästare och råd.

skrifna räfstetingen; den bestod nämligen af två adelsmän, Isak Nilsson till Rungarn och Anders Larsson till Wernestad, borgmästaren Erik Hindersson från Upsala, tre häradshöfdingar, en slottsfogde och tre rådmän, tillsammans 10 män; men det var dock endast lagmansdom och ej konungsdom, som i de dervid förekommande 6 målen gafs, såsom framgår deraf, att det var blott det vanliga vitet af 6 mark, för lagmansdoms brytande, hvarmed de gifna domarne bekräftades. I öfrigt var ordningen vid detta ting i de här beaktade hänseenden alldeles likadan som vid de ofvan beskrifna räfstetingen.

Att det i allmänhet vid dessa årliga två ting i Upsala under sista årtiondena af 1500 talet dömdes konungsdom, lärer man likväl få antaga med hänsyn till de många anförda domböcker, deri sådan dom uttryckligen omtalas som gifven.

Beträffande början af följande århundrade, så synes åtskilligt tyda på, att den föregående ordningen fortfarande i någon mån följts. Första åren af 1600-talet.

Oafsedt Magnus Brahes ofvan anförda räfstetingsdombok för 1602, så angifver Stockholms stads tänkebok för år 1600 den 14 Januari, att saker från en då på Stockholms rådstufva sittande rätt hänskjutits »till distingen, der både lagmannen och andra komma tillstädes».

I sitt bekanta mandat den 4 Dec. 1602 anlägger Carl IX på att bygga en ny öfverrätt för hela riket på distingen i Upsala jämte pedermessan i Linköping, hvilket i sin mån tyder på, att distingen alltjämt var en så vigtig tingstid, att antagligen framgent någon sorts ting då måste hållas. Såsom förut (sid. 85) omtaladt, var det till distingen år 1606, som Magnus Brahe jämte Nils Bielke af Carl IX anmodades att med bisittare infinna sig för dömande af »en hop missdådare» från det till Uplands lagsaga hörande Norrland.

Men om det ena med det andra visar, att de gamla Upsalatingen ej alldeles upphört, är det dock antagligt, att

de, vid Carl IX:s ovilja mot räfstetingen och hans försök att åvägabringa en centraldomstol, som uteslutande hemtade sin auktoritet från konungen sjelf, ej mera höllos som, utan vidare, konungsting utan blott som lagmansting d. v. s. blott efter särskild fullmagt af Carl IX dömde konungsdom.

Ifrån de öfriga svenska landskapen eller lagsagorna äro de behållna authentiska minnesmärkena från de gamla konungstingen mera sällsynta.

Räfsteting i Vestmanland.

Vestmanland representeras af några i riksarkivet förvarade anteckningar från tre rättssammanträden under år 1596 i Arboga, Köping och Vesterås.

Arboga. Anteckningarna från *Arboga-tinget*, utgöra en dombok öfver de ärenden som 1 och 3 Juli nämda år »förhördes» på Arboga rådstufva »närvarandes» ädle välbördige Per Hansson på Walsta [1]), Sigfrid Hendriksson sekreterare, Ifvar Klemetsson befallningsman på Konungsör och Arboga gård samt 2 borgmästare och 7 rådmän.

Häri förekommande fem saker handlade om gäld, fastighetsköp, ärekränkning; två af sakerna slutade med förlikning. Att här konungsdom dömdes, angifves ej af domboken, men lärer kunna antagas med hänsyn till domstolens sammansättning. Domsformen i första ärendet är: »Blef förde Jacob skomakare för samma kraf och tilltal fri»; och i de följande är formuleringen likartad.

I ett mål, angående ärekränkning säges det: »och sedan de (parterna) med stor vidlyftighet hade handlat och talat med hvarandra, och ingen vån var till att dem förena, *togs detta ärende upp till ransakning* och (blef) så afsagdt» etc.

Köping. Anteckningarne rörande tinget på *Köpings* rådstufva

[1]) som i ett dombref säges haft »öfverste befallningen« öfver Åkerbo och Glanshammars härader med flere orter samt Arboga och Köpings städer.

angifva, att detta var ett *landsting*, hållet den 31 Juli och några följande dagar år 1596 af »Anders Larsson, Ifvar Klemetsson och Mats Månsson item Borgmästare och rådmän», under hvilken sista rubrik uppräknas 10 personer.

Men här kan ej sägas föreligga en färdig eller fullständig dombok, utan de mångfaldiga öfverstrykningarna och anteckningarna i kanten samt luckorna i texten angifva, att man har för sig blott ett koncept eller utkast till dombok, hvilket har sitt intresse derutinnan, att det ger prof på en mycket fullständigare protokollsföring, än man från denna tid eljest känner — om det också är möjligt, att i utskrifna domar framställningen ej blef så vidlyftig.

Första saken lyder exempelvis: »Kom fram för rätten högmägtiga frues K. Göstafs enkedrottnings befallningsman Nils Persson, talade till Jöns Drake, att han hade slagit en hans tjenare, benämd Nils Christersson, så att han nu ligger för döden; svaranden sade sig icke veta något ondt hafva gjort, ej heller annat, än att hans sak skulle vara väl; sades honom väl skola blifva det varse och frågades, hvar för han gick in på annans lag eller drick, efter det han satt uti en annan bod tillförene till öls; svarade han sig dermed intet ondt ment hafva, icke heller trätt med någon. Vidare spordes, huru det då tilldrog sig, att de kommo till slags, svarade han, att de som i boden sutto hafve alle stigit upp och den, (som) skadan fick, haft en dart i handen och aktat öfverfalla honom. Berättade då Matts Månsson, efter han med Olof Jonsson knektehöfvitsmannen hafver varit till den som skadad är, hört hans tal, hvilken skulle hafva bekänt, att, när förde Jöns Drake kom in till dem, steg han upp ville gå sin kos, i det samma bad denne Jöns honom kyssa det slemt var, då bad han honom kyssa det andra emot, och med detsamma steg han ut på gatan och kommo till slags, och förste gången de voro tillhopa, och förde Drake högg honom värjan utaf handen, kände han sig oskadd; andra resan de kommo till slags, blef han i lika

måtto varlös huggen och gick med detsamma sin kos — — — — svaranden sköt sig till en benämd Olof Spelman i Stockholm — — hvilken ock tillstädes kom och berättade, att förde Jöns kom in på deras öl, och, huru de hafva fält några ord tillhopa, bar det strax tillhopa på gatan, och de kommo emellan med stänger, och i detsamma skedde skadan, efter som honom tycktes. Det andra vitnet, Jöns Hålst benämd, bekände, att han och några flere (3 personer) hafva suttit uti en bod, och förde Nils Christerson gifvit dem några kannor öl tillförene; med detsamma är förne Jöns kommen in på deras lag, och kan icke annat veta, än att — (Jöns först sjelf »köpte en kanna öl för sig» och sedan) tagit den kanna öl desse betalt hade och druckit etc. — — — (Vidare flere, med åtskilliga detaljer återgifna vitnesberättelser, allt tillsammans på två tätskrifna helsidor).

Slutet lyder: »*Detta togs upp till ransakning*, och de i rätten sutto af förde vitnesberättelse och eljest alla omständigheter, efter ingen annan var med den som skadd och slagen är, — — — utan oftabemälte Jöns, hvilken ock sjelf icke visste ställa någon annan för sig (härförutom anföres, att presten vitnat, att Nils Christersson på dödsbädden »vitnat och bekänt honom» vara baneman) *derföre kunde han icke nu af rätten blifva friad* ifrån utan fäld till rätte baneman och att hållas i fängelse väl förvarad tillstädes, så länge» etc. (till dess man såge, om den misshandlade doge af såren).

En senare gjord anteckning i domboken visar, att Nils Persson anmält, det den sårade nu aflidit; men man kan ej se, hvad som beslutats i anledning deraf, utan domboken företer här en lucka.

En annan sak lyder exempelvis:

»Kom Tord Abelsson hofman under Uplandsfanan, talade på den dom, edle och välborne herr Erik Sparre gifvit hafver på ett hemman uti Wisura i Tuna socken enom

benämd Erland — — — framläggande ett vitnesbref under några bomärken och kyrkoherdens signet, huru samma hemman hafver gått i många köp ifrån den ene till den andre, och de, som räkna sig börd till, icke hafva klandrat eller talat der uppå, eljest berättade förne Tord sig icke hafva varit till svars då domen utgafs. Blef saken uppskjuten till Mårmesse landsting der välbne herr Erik Sparre ock kommer tillstädes.»

Här egde således uppskof rum i saken.

Anteckningarne från *Vesterås* gifva vid handen, att der- Vesterås.
städes *landsting* hållits den 9 September 1596, men äro i öfrigt så ofullständiga, att det hvarken säges, hvilka personer suttit i domstolen, eller vid de särskilda målen angifves, hvilka utslag meddelats; i regel anföres blott, hvad sakerna handlade om, och i korthet hvad parterna anfört.

Det här återgifna synes hafva sitt större intresse i upplysningen, att det i Vesterås hållna landstinget egde rum den 9 September, hvilket just motsvarar »dagen efter Wårfrudag Natiuitatis», som var den i tingmåla balken bestämda dagen för räfstetinget i Vestmanlands lagsaga. Följaktligen lärer man hafva all orsak att betrakta detta ting som ett räfsteting; och då dertill från det i Köping hållna, jämväl som landsting betecknade tinget, ett mål uppsköts till »Mårmessa landsting», synes ej uteslutet, att inom denna lagsaga likasom inom Uplands, två landsting eller räfster om året hållits [1]).

Räfsteting i Vermland.

Angående räfsteting i Vermland har den upplysning, som varit att få, vunnits vid genomgående af en mängd

[1]) I Erik Sparres dombok för lagmansting år 1596 innehålles en uppgift om, att han den 10 Sept. 1578 på Vesterås rådstufva utfärdat ett lagmansdombref. Om man får tänka, att i denna lagsaga likasom i Uplands räfst och lagmansting höllos gemensamt, så kan denna uppgift antagas som talande för, att bestämmelserna om räfsteting i 10 kap. tingmåla balken i allmänhet efterlefvats under 1500 talets sista årtionden äfven inom Vestmanlands lagsaga.

gamla domböcker, som finnas förvarade i det till kammarkollegium hörande arkivet.

Den här afsedda domboken är försedd med följande påteckning: »En dombok af Carlstads fögderi och Vestersysslet uppå alla de förnämsta saker och ärende, som der för rätta förhörde äro Anno 1600.»

Härefter följer omedelbart en rubrik så lydande:

»Anno 1600 den 19 Februari hölls landsting i Carlstad
19 Febr. 1600. i min nådige förstes befallningsmans närvaro, förståndig Jon Sonesson, Erich Rasmusson samt menige man och råd af staden och nämden af landet.»

Förutom tre uppbud på fastigheter upptager denna dombok allenast ett mål, angående tidelag. Derom heter det blott att svaranden, som namngifves, kom tillstädes »och blef med beskedelig bevis vedertagen och här för rätta det görliga bekände, och efter denna hans egen bekännelse och beskedelig bevis, *kunde menige man och nämden ej värja honom* för det 13 (14?) kapitlet i högmåla exodi 22; och om nåden uppsköts till vår nådigste förste».

Härefter omedelbart står antecknadt: »svar af öfverheten, att han skulle stå sitt straff».

De saker, »som borgerskapet sig emellan» haft, sägas vara antecknade i stadens tänkebok.

Den 9 Okt. samma år 1600 hölls åter »landsting» i
9 Okt. 1600. Carlstad i desse »ädle och välbördige mäns närvaro, Boo Ribbing till Saxby (Säby?), ståthållare öfver Vermland och Dal, Lars Olsson, Botvid Larsson (Anckar) [1]), Nils [2]) Per Knutsson och vår nådige förstes fogde ibid., förståndig Jon Sonesson, i lagmansstad Jacob Persson samt borgmästare och råd och nämden af landet».

---

[1]) Boo Ribbing häradshöfding i Vadsbo härad 1591, hertig Carls furstl. råd 1592; lagman i Vermland 1593; Svea rikes råd 1605.

Botvid Larsson Anckar lagläsare på Dalsland 1612, häradshöfding i Fräkne härad 1624, enl. Anrep.

[2]) Något synes här öfverhoppadt.

Jämväl här hänvisas för borgerskapets rättssaker till stadens bok; de öfriga, i förevarande dombok upptagna sakerna utgöra ett antal af 12. Anteckningarna äro i alla ytterst kortfattade.

Första ärendet lyder:

»Vitnade borgmästare och råd, att hederlig man herr Per Jonsson i Frisdalen hade utlagt gäld för sin broder Anders Jonsson och hafver der gården i Carlstad före till »Andersa» barn kunna till mans komma och inlösa honom igen nämligen silfver 40 lod, goda daler 80 — —.»

Sak 2 lyder:

»Boris i Telstorp är i humismål [3]), att han skulle hafva förgjort en knekt, som bortkom; nekar och fäste lag och värjemål (utfäste värjemålsed) till nästa ting och vidare ransakning.»

I sak 3 berättas, att en Skotte, efter lidet skeppsbrott, öfver Norge kommit in i landet, samt dervid blifvit häktad af länsmannen och Nils Jonsson i Höllens; och påstod nu Skotten, att desse vid detta tillfälle tagit ifrån honom en del pengar. Sedan ett vitne, som också var Skotte, hörts, säges det, att Nils Jonsson «fäste lag och värjemål för sig och sina tjenare till nästa ting och ytterligare ransakning». Länsmannen hade försuttit stämningen och dömdes derför att böta 3 mark samt förpligtades att svara vid nästa ting.

Den 4 saken, handlande om fordran, blef efter afhörande af ett vitne uppskjuten »till vidare ransakning».

Sak 5 lyder helt kort:

»Per i Långenäs hade slagit Per i Säter blånad (dömdes)
i k:s png 2 mark
i h:s png 2 mark.»

Sak 6:

»Bekände sig Jon Benchtsson i Sunnanå och Anders Erichsson lagligen hafva sålt Per Benchtsson i Säter allan

[3]) = misstänkes.

deras arfvelott i Sunnanå för 1 fat jern, som var 1/4 ibid.; upbjöds 1 gången.»

I sak 7 ådömdes böter för stämnings försittande.

Af de öfriga 5 sakerna handlade 4 om vid rätten anmälda köp eller uppbud. I den återstående angifves blott, att en syn utsatts.

Domboken befinnes undertecknad af Jacob Persson, hvilken äfver här säger sig hafva suttit i lagmansstad; men jämte honom hafva Nichlaus Nilsson, Jon Sonesson och Erich Rasmusson satt sina signet under. Denna underskrift afser synbarligen också det första landstinget [1]).

Processens urartande.

Hvad innehållet af dessa domböcker beträffar, synes det mest anmärkningsvärda ligga uti det vitnesbörd, de gifva derom, att i denna landsända, der möjligen folket icke var invandt att komma tillstädes, och der man tilläfventyrs saknade domare med tillräcklig förmåga och erfarenhet, den muntliga processen synbarligen redan kommit på afvägar.

Derom tala de flere förekommande uppskofven samt värjemålseder i stället för sakförhållandenas omedelbara afgörande genom nämd.

Nämd och bisittare.

Der emellertid, såsom i först återgifna saken ifrån det tidigare tinget, slutligt afgörande egde rum, finnes det vara på »menige man och nämden», det ankom att värja eller fälla, således åtminstone att afgöra sakfrågan. Att i sakfrågans afgörande ej blott »nämden af landet», utan ock bisittarne deltogo, är att förmoda, då nämligen man finner den vid de lägre tingen i Vermland vanliga ordningen, att

»Menige man».

»menige man» nämdes såsom deltagande med nämden, gå igen äfven vid detta ting. Var rättigheten att yttra sig i sak- eller sanningsfrågan så långt utsträckt, att menige man eller tingsmenigheten ansågs dertill befogad, kan det knappast antagas, att bisittarne voro uteslutna.

[1]) Var Boo Ribbing vid denna tid lagman i Vermland, så skulle här detsamma hafva egt rum, som man stundom ser förekomma vid häradsting under denna tid, att nämligen den ordinarie domaren presiderade honoris causa, medan den tillförordnade, här underlagmannen, ledde förhandlingarne.

I domboken är ej angifvet, att tinget dömde konungsdom, lika litet som i öfrigt något vite för dombrott omtalas; men med hänsyn till tingets sammansättning, jämförd med hvad vi ifrån andra konungsting känna, lärer det ej kunna betviflas, att tinget motsvarade landslagens ordinarie högsta instans, helst det ju också uttryckligen kallas *landsting*, som enligt Cristoffers landslag var liktydigt med räfsteting. Till belysande af förhållandet länder den omständigheten, att 1590 års *förslag* till föreningsakt emellan Johan III och hertig Carl, infördt i »Riksdagsakter» etc. sid. 1039, är upptagen en punkt, lydande: »Konungs refst schal fursten holle innen sitt furstendöme, like som den af konungen ther til fulmechtig giort är», medan den år 1687 undertecknade förening, såsom förut framhållet, visar, att Carl ville hålla sitt furstendöme, Södermanland, Nerike och Vermland fritt från sådant räfsteting, deri rådet på grund af egen rätt, utöfvade den kungliga domsrätten. Det lider väl ej heller tvifvel, att åtminstone efter Johan III:s död hertigen faktiskt utöfvade konungsdom i sitt furstendöme, och detta bekräftas i sin mån af det som säges i ett mål vid första tinget, att enligt »svar af öfverheten» en dödsdom skulle gå i verkställighet. Den extraordinära högsta domsrätten måste ju i öfrigt legat hos hertig Carl sjelf i hans egenskap af regent och utöfvare af konungamagten i riket, vid hvilket förhållande det enda naturliga är, att den ordinära högsta domsrätten för lagsagan, såsom eljest vanligt, utöfvades på landstinget eller räfsten — dervid naturligtvis Carl kunde för vigtigare fall förbehålla sig pröfning i sista hand. För utöfvande af Carls här angifna rätt kunde den af Sigismund år 1594 gifna konfirmation på furstendömet vara temligen öfverflödig.

Likasom i andra lagsagor synes äfven i denna lagsaga en sed hafva uppstått att årligen hålla två räfsteting — om det ej skall tänkas som något tillfälligt, att år 1600 två sådana ting höllos. De omtalade uppskofven vitna om, att andra likadana ting följde.

Räfsteting i Östergötland.

Från Östergötlands lagsaga är från årtiondena närmast före Svea hofrätts tillkomst ingen äldre dombok för konungsting bekant är en på riksarkivet förvarad af år 1600.

Extra ord. konungsting.

Dess rubrik angifver, att den 17 Mars det året efter hertig Carls befallning hållits »*rättegång*» på Linköpings rådhus, samt att »då i rätten sutto

Nämden
Jöran Claeson (Stiernsköld)
Carl Gyllenstierna» etc.
(ytterligare 23 män namngifne.)

Det stora antalet af domare, med den omständigheten, att de tillsammans angåfvos såsom utgörande en »nämd», medan ingen särskild, ransakande nämd omtalas, tyder på, att det här gälde en tillfällig domstolsorganisation, tilläfventyrs efter mönster af den gamla konungsnämden. Man tänker möjligen på en form af rättareting, men detta slår så mycket mindre in, som vid domstolen handlades mål hörande äfven till andra lagsagor, Småland, Vestergötland och Finland, medan ett rättareting ej bort kunna upptaga andra mål än dem, som tillhörde ett eller vissa härad, från hvilka den nämd af hälften hofmän och hälften bönder vore tagen, som rätteligen skulle finnas vid ett dylikt ting.

Tager man hänsyn till att denna rätt satt under pågående af den Linköpings bekanta riksdag, dervid hertig Carl våldsammeligen ordnade sitt mellanhafvande med det nu i hans händer fallna rådet, så har man också en påfallande förklaring dertill, att för afhjelpande af allehanda öfverhängande rättssaker en extraordinär anordning kom att vidtagas.

Detta rättssammanträde har sålunda föga betydelse der det gäller att se, huru den gamla tingsförfattningen verkade.

I Upsala universitets bibliotek har jag dock, tack vare bibliotekarien Annerstedt, lyckats påfinna en dombok, som märkeligt nog visar, att under de allra sista åren före den första hofrättens tillkomst, på platsen för det forna Liongatinget, ännu något af de gamla traditionerna fans i lif.

Den synnerligt väl skrifna och i prydligt skinnband förvarade domboken har en påteckning angifvande, att Lindorm Ribbing till Nääs, ståthållare på Vadstena slott och lagman i Östergötland, efter hertig Johans af Östergötland vilja och befallning på åtskilliga orter från år 1610 den 17 November intill 1613 den 16 Juni med gode män hållit borgrätter, landsting och lagmansting.

Landstingen äro två, ett för hvardera af åren 1611 och 1613, hållna — i påtaglig öfverensstämmelse med landslagens föreskrift om räfst: »i Linköping måndagen efter tjugondedag jul» — den 14 och 19 Januari resp. år.

Rubriken för det förra tinget lyder:

»Anno 1611 den 14 Januarij Höltz Landz tingh opå 1611
Lijndköpingz Rådhuus uti Eftern Edele wälbördige och welachtadhe godhe mäns närwaro

Lindorm Ribbingh till Nääs och Boxholm, Ståthollere på Wadstena Slått	Anders Classon (Ekeblad) till Fröslunda [1]
Swen Månsson (Some) till Westerbyholm	Swen Somme till Göthewij
Mauritz Jörensson till Wij	Nils Assersson Ryttmester

[1]) Ang. Lindorm Ribbing angifver »Nordisk familjebok», att han blifvit utnämd till lagman först 1615. Med hänsyn till hans egen uppgift i anförda påteckningen till domboken, enligt hvilken han i öfrigt höll två *lagmans*ting år 1613, lär man väl få antaga, att han verkligen såsom lagman höll förevarande räfsteting. 1604 skulle han enligt samma källa blifvit hertig Johans råd, men riksråd först 1624.

Om de öfrige kan enl. Anrep meddelas, att Gyllencreutz var häradshöfding i Vifolka härad 1594; Christoffer Ribbing assessor i Svea hofrätt 1619, ståthållare på Calmar slott och öfver dess län 1620, på Kronoberg och öfver dess län 1626; Ekeblad stallmästare hos hertig Johan, kammarjunkare hos Gustaf Adolf 1612.

Tyke Larsson (Gyllencreutz) till Wijby
Christofver Ribbing till Ulfsnäs

Ifrån Norköping
Mester Pawell
Jören Anesonn
(och ytterligare 4 män namngifne)

Hindrich Hindersson till Böresiö
Jöns Hanssonn Lyttenant

Ifrån Suderköping
Waste Peersson
(och ytterligare 2 män)

Ifrån Lijnköping
(4 män)

Lagläsere
Hindrik Nielssonn
Jost Henkilssonn

Fougder
(4 st. namngifne)»

Rätten bestod sålunda af, utom lagmannen, 28 ledamöter, af dem 9 adelsmän, 13 från städerna, 2 lagläsare, 4 fogdar.

Ehuru Lindorm Ribbing här ställer sig blott vid sidan af öfriga ledamöter i rätten, kan man ej antaga annat, än att han personligen och i sin egenskap af lagman utöfvade ledningen af förhandlingarna.

Detta, och att icke någon slutsats i motsatt riktning får dragas af domarenas placering, kan förstås deraf, att anförda påteckningen å domboken angifver, att han »*hållit*» landstingen så väl som de öfriga tingen.

1613 Detsamma utmärkes också genom rubriken till 1613 års dombok (med hvilken säkerligen intet annat uttrycktes, än som var afsedt i den föregående), lydande denna sålunda: »Anno 1613 Den 19 Januarij äre några saker i Lijndköpingh af Högborne Furstes och herres Herr Johans Sväriges Göthes och Wändes arffurste Herrtigh till Öster Götlandz trogne Man, Rådh och Lagman, der sammastädes tagne till förhöör och ransackning, Närvarandes Edele och wälbördige, wise och förståndige

Axell Drake till Intorp [1]) Per Mattzon } fougder
Jören Larsson till Påtorp Erich Nilsson }
Josth Henkilssonn } Laglesere.
Hindrick Nielssonn }

Här framstår således Ribbing som den ledande, de öfrige som medsittande.

Att åter äfven detta ting, oaktadt den ofullständiga eller bristande beteckningen, verkligen var ett *landsting* bekräftas deraf, att, på det i Juni samma år 1613 af Lindorm Ribbing hållna lagmanstinget, han hänvisar till det »nästförliden vinter (hållna) *landstinget* i Linköping».

Lagmannen och medsittarena.

Icke i någondera domboken framträder emellertid i sjelfva de handlagda målen motsättningen emellan domhafvanden och de öfriga rättsledamöterna så skarpt som på Uplands räfsteting. Man finner ingenstädes omtaladt, att Lindorm Ribbing på tinget ensam beslutade eller eljest personligen handlade på rättens vägnar; men hans egenskap af *domhafvande* och innehafvare af rättens imperium lyser fram i ett par saker, deri *efter tinget* väsentliga åtgärder tänkas tydligt nog skola vidtagas af honom personligen.

Så i en sak från första tinget, der det heter: »blef inför rätten afsagdt, att intill kommande vår skulle förordnas några beskedlige gode män, som förne egor granneligen bese, mäta och syna skola» etc.

Det kan ej betviflas, att det här var Lindorm Ribbing, som ensam skulle förordna desse gode män.

På 1613 års landsting blef en annan sak uppskjuten till lagmanstinget nästkommande valborgsmessa, för att käranden till dess skulle »förskaffa sådana skäl, som lagen gillar och han kan blifva hulpen med», och säges det, att för sådant fall skall »honom all rättvisa utan något vidare uppskof strax vederfaras, *hvar och icke, då vill välbördig lands-*

[1]) Om Drake är bekant, att han senare blef assessor i Svea hofrätt, och att han 1622 kallas ståthållare på Skaraborgs slott och öfver dess län.

höfdingen — det vill säga Lindom Ribbing — såsom rättvist är, förne *Niels Jonssons* (svarandens) *fästebref med sitt eget ytterligare konfirmera och stadfästa*».

Om också landshöfdingen här tänktes handla för lagmansrätten, så är dock uttrycket betecknande nog för landstingsdomhafvandens särskilda ställning.

Med hänsyn härtill, och då tingen i öfrigt höllos vid den vanliga tiden för räfst enligt landlagen, kunna vi ej betvifla, att, i skilnad med det nyss från år 1600 omtalade, förevarande ting äro att anse som vanliga räfste- eller landsting, så att vi på den ena sidan hafva att se konungens eller furstens domhafvande, på den andra sidan nämden, omfattande alla de öfrige.

Men likasom vid sjelfva tingsförhandlingarna lagmannen ej särskildt framhåller sin person som domhafvande, så ser man å andra sidan ej heller de med honom sittande på något ställe uttryckligen omtalas såsom en särskild om sanningen ransakande nämd. »Gode männen» omnämnas eljest ofta, men på sådant sätt, att man ej kan se, om lagmannen inräknades bland dem. Så säges i en sak på första tingets andra dag: »Alldenstund *de gode män, i rätten sutto*, görligen icke förstogo, huru ägorne voro belägne; Derföre blef afsagdt» — — (att en syn skulle hållas).

I en senare samma dag förekommande sak, deruti ett hemman blifvit en person »af häradsnämd tillförene ifrån sagdt«, lyder slutet: »Derföre blef förne dom confirmerad och stadfäst af *de gode män nu i rätten sutto*».

I en annan sak samma dag heter det, att svaranden »*frågade de gode män i rätten sutto*», om hans son vore »pligtig till att göra — någon räkenskap, alldenstund Hindrick Larsson (käranden) han ovårderligen tog honom hans räkningar ifrån, hvilket *de goda män togo i betänkande* och blef på sista så beslutet och afsagdt att» — — (ene parten erbjöd derpå förlikning, hvarefter det heter:) Men

efter gode mäns tillrådning blef alltsammans inför rätten förlikt» — —.

I samma sak om rätt till jord, som här ofvan till sin senare del redan omförmälts (deri landshöfdingen tänktes komma att stadfästa ett fastebref) heter det likaledes: »Då blef Niels Jonsson tillfrågadt, om han något fastebref der på bekommit hade, hvilket ock strax *för de gode män icke en utan tre eller fyra gånger med största flit blef uppläst, öfvervägadt och betänkt*».

Nämden deltog i rättsfrågan.

Citerade uttrycken gifva åtminstone vid handen, att de, som sutto med lagmannen, icke voro förbigångna, och man förstår af dem oförtydbart, att de deltogo med lagmannen i *rättsfrågornas* afgörande.

Ang. sakfrågan.

Att det var på de medsittande, afgörandet af *sakfrågan och sanningen i målen* berodde, följer redan af det, som tidigare framhållits, att sanningsfrågor i det hela aldrig tänktes lösta annat än med hänsigt till det intryck och den öfvertygelse, som rådde hos ett flertal af personer eller hos en samling af gode män samfäldt; och hvad som i dessa nu förevarande domböcker förekommer jäfvar icke denna sats.

Den vid dessa ting rådande ordning torde bäst få sin förklaring, om man jämför dem med här senare beskrifna lagmansting i Östergötland, vid hvilka man ser lagmannen i allmänhet faktiskt handla samfäldt med gode män och nämden, medan dock det *der* tydligt nog framträder, att denna form berodde blott på godvillig undfallenhet från lagmannens sida, samt att de två afdelningarna af domstolen, domhafvanden med gode männen samt nämden i verkligheten bestodo såsom något hvart för sig.

Muntlighet.

Den vanliga inledningsfrasen för hvart mål: »Kom för rätta» etc. utvisar, att här som eljest muntlig förhandling af parterna, personligen eller genom ombud framträdande, egde rum inför rätten.

På förevarande ting är det af allt och ej minst af dom-

bokens kortfattade skildringar af målen uppenbart, att sakerna afgjordes uteslutande på grund af det som domstolens ledamöter under förhandlingen mellan parterna, förhör med dem och förhör med vitnen, och genom egen undersökning af handlingar omedelbart inhemtat. Något protokoll, som skulle meddela alla grunder för sakernas kännedom och bedömande låg ej i domboken, utan det fans blott hvad man under förhandlingen hört och sett, att döma efter.

Koncentration. I flere af målen beslöts uppskof och uteblef all förhandling i anledning af parts utevaro, något som, enligt hvad förut framhållits, alldeles motsvarar den muntliga förhandlingens natur, hvilken ej vill veta om förhandlingar styckevis, — emedan dermed ett protokoll rätteligen nödvändiggöres, och domarena komma ifrån det omedelbara intrycket af saken.

Beträffande förevarande landstings ställning uti instansordningen, är det för oss af största intresset, att landstinget synbarligen räknades som öfverordnadt lagmanstinget, samt att på grund af Hertig Johans ställning enligt 1609 års donationsbref rättelse i ett sådant tings domar kunde vara att söka hos konungen vid hofvet eller möjligen hos hertigen sjelf, hvaremot det är uppenbart att det ej fans något räfsteting öfver dessa landsting. De voro sjelfva räfsteting, om än furstliga i stället för kungliga — dervid dock bör bemärkas, att beteckningen furstlig här mindre innebar något underordnadt än förr en utskiftad *del* af kungligheten.

Räfsteting i Vestergötland.

I Vestergötland förekommer namnet »konungsräfst» äfven under den tid, då Erik XIV:s kungliga nämd eller konungsnämd existerade: Ett par af Ödberg för mig påpekade dombref, befintliga i kammararkivet, angifva sålunda, att den 21 Juli 1565 och den 29 April 1566 »Konungs Räfst» hållits, ena gången i Vartofta, andra gången i Skara.

I hvilken mån saken möjligen förklaras deraf, att konungsnämden sjelf stundom kallade sina sessioner för konungsräfst, har jag dock ej undersökt.

För en lång följd af senare år torde bevis saknas om räfsteting i Vestergötland, men i en dombok från Vista härad den 16 April 1600, af förf. påträffad i kammararkivet, 1600
förekommer följande:

»Kom för rätta Lars Svensson och klageligen gaf tillkänna, att den välborne grefve Axel (naturligtvis den bekante våldsamme Lejonhufvud) utan lag och dom hafver låtit taga en stor summa egodelar ifrån honom — — så efter den välbemälte grefve Axels höghets skull blef det uppskjutet till *konungsräfst.*»

Jämväl vid ting i Vista härad den 4 Maj 1600 blefvo ej mindre än två saker uppskjutna till »Skara Landsting», hvilket väl var detsamma som konungsräfsten i Skara.

I riksarkivet finnes ett utdrag af en dombok, som utvisar, att år 1606 ett räfst- eller landsting hållits inom lag- 1606
sagan, i NyLödöse.

Dess rubrik lyder sålunda:

»Anno 1606 then 11 Augustj Landz ting holdz ij Nylöse wtti de Edle och welbördige och welförståndige mändz närvaro, Jörenn Erickssonn (Ulfsparre) till Öijeredh, Erick Ribbing till Svansiö, Anders Olsson (Oxehufvud) Wddetorp, Söfring Jonsson Ståttholler på Elfborg, Arfvidh Svan till Koltorp, Erick Åckesonn (Soop) till Fornetorp, Oluf Boosonn (Oxehufvud) till Hoff, Oluf Andersson (Oxehufvud) till Bortorp [1]), Peer Knutzonn fouget på Daal, Achsell Drake, Asser Personn, fouget ij Mark och Kindh — — — (jämte några andre fogdar och lagläsare) — — — sampt Borgmester och Rådh ij Nylöse Zså och (= så ock) Askems, Sefvedals och Wette heraders Nempnder».

[1]) Om de här, till slägtnamnen som vanligt med E. Hildebrands hjelp igenfunna personerna kan, mestadels enligt Anrep, meddelas följande:

Ulfsparre var lagman i Vermland 1594, lagman på Öland 1592, häradshöfding i Marks härad 1594, Svea rikes råd 1600, ståthållare på Elfsborg, Gullberg etc.

Eric Ribbing Svea rikes råd och lagman i Tio Häraders lagsaga 1602; jämte Anders Olsson Oxehufvud ståthållare öfver Vestergötland och Dal 1606.

Sjelfva texten af domboksutdraget gifver emellertid rörande rättegången ingen upplysning af vigt. Den utgör allenast en redogörelse under flere punkter för grefvinnan Ebba Lejonhufvuds till Raseborg, genom två fullmägtige framstälda klagomål jämte svar derpå. Saken angår rätten till en egendom Skrepskär, »som henne för några år sedan blef ifrån dömd».

Någon dom är icke att se, men af en i utdraget inlagd skrift med »insager» af grefvinnan »emot de punkter, som de Erlige och welbyrdige och welförståndige Goodhe Män hafva i Nylösse dömpt», inhemtas, att dom gifvits af detta landsting.

Af intresse är att bemärka, det tinget egt rum ungefär vid den tid, som är i Christoffers landslag fastställd för ordinarie räfsten i Vestergötland (i Skara) nämligen dagen efter Vårfrudag assumptionis, hvilken dag infaller den 15 Augusti; och ej mindre betydelsefullt är, att i redogörelsen för klagomålet omtalas på ett ställe »landstinget i förledne år» och på ett annat »nästkommande landsting», hvaraf synes framgå, att landsting eller räfst inom Vestergötland vid denna period ej voro ovanliga företeelser.

1613 Jämväl vid ungefär den för räfsts hållande i Vestergötland lagligen bestämda tid finna vi några år senare, enligt en i riksarkivet förvarad dombok, ett märkligt ting vara hållet i denna provins.

Det var den 12 Augusti 1613 och tinget angifves som »landsting och rättegång». Eljest gör tinget, som var för-

Anders Ols. Oxehufvud landsherre och öfverste i Vestergötland 1609.

Söfring Jönsson till Geddenäs 1603 slottslofven på Elfsborg, kallas 1604 amiral, 1605 åter slottslofven på Elfsborg (enl. Stiernman »Höfdingeminne»).

Arvid Svahn blef 1595 slottslofven på Gullberg (Stiernman).

Soop torde ej haft någon tjenst.

Oluf Boosson Oxehufvud hofjunkare hos Johan III 1593, major vid Carl IX:s lifregemente 1605.

Oluf Andersson Oxehufvud öfverstebefallningsman på Elfsborg och Gullberg, ståthållare på Calmar 1591 och 1594 (för Sigismund).

enadt med syn och hölls i Ornunga af Gäsene härad, intryck att vara extraordinärt.

Två kungl. domhafvande.

Det »hölls», på grund af kungligt bref, af Gustaf Stenbock och Anders Olsson (Oxehufvud) till Uddetorp — den förre riksråd (sedan 1609), lagman i Tio Härad, ståthållare på Skaraborg och hela Vestergötland, den senare, såsom förut nämdt, landsherre och öfverste i Vestergötland.

Såsom närvarande angifvas:

Manstark domstol.

»Herr Svante Stenbock friherre till Kronobäck och Örsten, och arfvinge till Torpa och Lena, Jören Claesson till Såtenäs, Klaus Knutsson till Mållånga, Jon Persson till Olstorp ryttmästare, Nils Knutsson till Möllneby, Lars Kafle till Hallarna, Nils Galle och Botvid Larsson lagförare i Gäsene och Kullands härad samt lagmans och häradsnämder». Lagmansnämden bestod af 17 män från Kullands, »Wrenn» och Laske härader, medan häradsnämdens ledamöter ej äro namngifna. Domstolens sammansättning var påtagligen beräknad att gifva både fysisk och moralisk auktoritet gent emot brottets våldsamhet och gerningsmännens antal, ty det rörde sig om en sammangaddning af bönderna i Ornunga, Asklanda och Liurs socknar och från några angränsande orter, hvilka sammansatt sig att hindra tillkomsten af ett kronotorp, som under namn af Stenhögen enligt bref af både konung Carl IX och konung Gustaf II Adolf skulle anläggas, »K. M[t] och kronan till gagn och godo». Sedan de först en gång huggit ned gärdesgårdarne omkring torpets egor, hade torparen förvärfvat sig skyddsbref af konungen sjelf, så ock bref af Seved Ribbing och af Jesper Mattsson, hvarjämte fogden lyst konungsfrid och förbud; men allt detta oaktadt hade bönderna åter tågat till torpet, der de, såsom det beskrifves, »kastade och hofvo ned hvart hus ned på syllarne och höggo sönder alla knutarna, att de icke

[1]) Om de närvarande gode männen kan meddelas blott, att Svante Stenbock var hertig Carl Philip furstl. råd och senare blef lagman i Södermanland.

skulle kunna upprättas igen, och kastade ut på marken både spanmål och mat och slätt i grunden förderfvade» allt som kunde förstöras. För utrönande af sakförhållandena och särskildt all gjord skada hade båda räfstherrarne med gode männen och båda nämderna besökt platsen »och granneligen synat och ransakat om samma torps lägenhet och så i sanning befunnit, att samma bönder hafva tvänne resor samsat sig och dragit dit» etc. (saksammanhanget, hvad som »i sanning befunnits» angifves derpå, såsom det här förut beskrifvits).

Härefter heter det: »Då tillfrågades samma bönder samtliga tillhopa, om de hade någor mans tillstånd, antingen frälsebönderna af deras husbönder, eller någon annan, att de samma våldshandel sig företaga skulle, dertill de alla svarade, att de ingen tillstånd dertill haft hafva, utan hafva sådant allt bedrifvit af sitt eget onda uppsåt och berådt mod. *Då tillfrågades begge nämderna, om de kunna fria dem för edsöresbrott*, det de icke göra kunde. Då kunde *vi samt de välbördige, gode män och begge nämderna icke annat här af besluta*, utan de vore förfallna till det straff som Sveriges lag uti det 31 kap. i konungs balken och det 3 och 21 kap. i edsören förmäler och utvisar, dock blef det ställdt till H. K. M:t vår allernådigste konungh och herre, hvad nåd H. K. M:t nådigst täckes dermed göra.» Domen gafs således samfäldt af alla, sedan, enligt hvad edsöresbalken i landslagen, 23 kap. föreskrifver, nämden först sagt, om den kunde »antingen värja eller fälla den saken gifs».

Typisk ordning.

Sedan sålunda domstolen uttalat sig om brottet, följer: »Dock befins efter sann och flitig ransakan, både af oss och begge nämderna, att samma torp på ingen sida ligger någon bolby till hinder eller mehn i någon måtto, derföre det ock må och skall här efter häfdas, byggas och brukas, K. M:t och kronan till gagn och godo,» — ett förklarande,

som synbarligen utgick på att med lagens och domstolens auktoritet styrka den administrativa myndigheten.

Domboken slutar, omedelbart efter det senast citerade, sålunda:

»Dess till visso, att så rättfärdeligen förhandladt, ransakadt, synadt och afdömdt är, trycke vi våra signeter här nedan under och med egna händer underskrifva.

Datum ut supra.

(sigill) Gustaff Stenbuk m. p. (sigill) Anders Olsson.»

Detta yngsta dokument från de gamla konungstingens tid innefattar ju i verkligheten en högst karakteristisk illustration af deras verksamhetsformer och gifver i sin lefnadsfriskhet icke intryck af en institution, som behöfde snart dö.

Egendomlig form af landsting.

Till ett prof på de vexlande formerna af landsting, bör ej lemnas oomnämdt det *»landsting»*, som den 5 Maj 1607 ståthållaren på Åbo slott Otto Helmer wan Mörner höll med allmogen af Kumo och tre andra socknar på Kumogård.

Inga bisittare omtalas, men i *nämden* sutto 24 män, tydligen bönder.

I den andra af de vid tinget handlagda åtta saker säges, att *häradshöfdings och lagmans dombref dömdes stadigt och fast, obrottsligen att hållas*, och deraf lärer man möjligen få sluta, att konungs dom här dömdes — ehuru sådant ej rätt väl står tillsammans med den finska »landrättens» ställning, och ehuru hvarken konungs eller lagmans dombrottsböter omtalas.

I hvarenda sak säges uttryckligen, att nämden ransakade, näml. genom det att i slutet af hvarje § äro fogade orden: *»skedde efter 24 mäns ransakan»*.

Men de 24 synas hafva mer än ransakat, ty i t. ex. det första målet rörande itereradt hor säges: »hvilken för:ne sak sköts till för:ne 24 män, som i nämden sutto, att derom ran-

saka; de bekände och vitnade, att han (sv:en) tillförene hafver bedrifvit horeri två gånger och intet förbättrat sitt onda lefverne, som han utlofvat hafver. Derför kunde intet för:ne 24 män i nämden honom värja efter det — — (att han icke afstod från »sitt onda lefverne») — *utan fälde honom, att han måste miste sitt lif efter Sveriges lag. Skedde efter 24 mäns ransakan*».

Eljest står i allmänhet: *dömdes* eller en dylik form. Ingenstädes talas i domhafvandens namn.

En af sakerna uppsköts till nästa ting, emedan ett åberopadt vitne ej var tillstädes. — I alla de andra gafs genast slutligt besked.

Domboken är mycket kort; alla de 8 sakerna upptaga ej mer än 2 hela sidor.

Samma häfte innehåller i öfrigt domböcker ifrån de ting, som derefter under Maj och Juni månader på 7 olika orter af Sigfrid Persson på Willam Spegels vägnar höllos med nämd af 12 män, och hvilka ting synas varit vanliga häradsting.

Konungsting »endeles» erkända.

Genom hvad som här ofvan framlagts af authentiska handlingar synes det påtagligt, att den gamla tingsförfattningen, för den ordinarie högsta instansens vidkommande, ingalunda var, under perioden närmast före Svea hofrätts tillkomst, så kraftlös och åsidosatt, som man det hittills antagit.

Den bland våra juridiska författare vanliga uppfattningen härom synes grundlagd genom bl. a. Hallenbergs och Järtas citat ur Linköpings riksdagsbeslut den 19 Mars 1600 om »rättareting, *som i mannaminne ej hållits*» [1]), i stöd hvaraf man synes hafva ansett den saken afgjord, att hvarken den ena eller andra sortens konungsting derförut förekommit i mannaminne.

[1]) Se sid. 281 i Järtas »Svenska Lagfarenhetens utbildning» och jmfr Hallenberg Gustaf Adolfs hist. III: 121.

Dessa utmärkte forskare, jämte andra, hafva emellertid här förbisett ett ord i riksdagsbeslutet; eller möjligen hafva de, utan kännedom om nu beskrifna domböcker, fattat det som betydelselöst. Det står nämligen i nämda riksdagsbeslut, att »sådane Rättereting *endeles* i mannaminne icke är här i rijket hållit bleffuit [1])».

Ifrågavarande punkt, sådan den i riksdagsbeslutet verkligen lyder, utesluter alls icke, att rättareting (efter Carl IX:s mening med ordet rättareting) på flere eller några orter plägade hållas, utan punkten torde fastmera fått sin lydelse just med hänsyn till detta bekanta förhållande. Men ett annat ord måste härjämte bemärkas, för att man än bättre skall förstå återgifna citatet, näml. »*sådane*» framför rättareting, hvilket ord återsyftar på den i föregående punkt af riksdagsbeslutet förekommande ordställningen, som visar, att der var fråga om rättareting, som »Sveriges lag förmå»; och rättareting enligt Christoffers landslag, nämligen med nämd af tolf män, hälften hofmän, hälften bönder, och med häradshöfdingen som den trettonde och som ledare för nämden, hade, enligt hvad som synes af de här förut beskrifna domböcker, icke brukat hållas. Särskildt med afseende härå kunde väl sägas, att *lagliga* rättareting ej hållits i mannaminne.

Att ting, motsvarande landslagens högsta ordinarie instans, under här afsedda tid brukade hållas, åtminstone i några lagsagor, är emellertid oförnekligt, då man kan hänvisa till så många authentiska aktstycken, som de här redan anförda; och vi böra med afseende å detta klara faktum göra reda för ett och annat, som kan *förklara* den här i flere hänseenden föreliggande motsägelse. Detta må så mycket hellre här ske, som vi dermed just på rätta platsen komma in på det, som förklarar den gamla tingsförfattnin-

Lösning af motsägelsen.

[1]) Stiernman sid. 509, öfverensstämmande, oafsedt stafning, med Schmedeman sid. 117.

gens eljest allt för tidigt slutade utveckling och öfvergången till en i grunden ny ordning.

Motsägelsen är olöslig, om man skulle tänka sig, att Carl IX alla gånger användt exakta uttryck, och att han alla ;ger velat tydligt uttala, hvartåt han syftade.

Men klafven är gifven om, man håller i ögat, hvilket hans syfte var.

Carl IX:s utgångspunkt.

Ingen som iakttagit Carl X:s förhållande till frågan om högsta domsrättens ordnande (se sid. 40 och följ.) kan tvifla om, att han med all magt ville skilja rådet från dess, såsom ett prerogativ för sig, vindicerade utöfvande af den kungliga domsrätten.

Lagstiftningspolitik.

Carl IX ville om möjligt i de konungsting, som faktiskt de sista årtiondena hållits, se blott lagmansting. Det var derföre, som han först i 1593 års patent gjorde en småsak af och sedan i 1598 års stadga öfverhoppade räfstetingen och talade om vad från lagmansting direkt till konungen, dermed antydande att, der räfsteting — såsom brukligt *gemensamt med lagmansting* — hållits, vad finge ske alldeles oberoende af, om domhafvanden också kallat sina domar för konungsdomar, och sålunda erkännande dem blott som lagmansdomar. Måste de hållna tingen gälla som konungsting, så fingo de dock ej betraktas som ett utflöde af eller någon bekräftelse på riksrådets rätt enligt landslagen att hålla räfsteting i konungens ställe, utan som rättareting. I öfverensstämmelse dermed heter det ock i en senare punkt [1]) af det, säkerligen af Carl IX:s vilja dikterade riksdagsbeslutet af år 1600 helt kategoriskt, att »uthi många förledne Åhr icke är hållit *Konungz Räfst* här i Rijket», ett uttalande, som inför de faktiskt hållna konungstingen, är rimligt blott dermed, att dessa rubriceras som rättareting — eller dermed, att man tänker alls icke på Christoffers landslag utan på Magnus Erikssons, som med räfst menar ett ting likt Christoffers rättareting.

[1]) Se Stiernman.

Hela Carl IX:s tendens och riktigheten af den uppfattning, vi härom framstält, får nu, synes det sin fullkomliga belysning af fortsättningen på riksdagsbeslutets punkt om räfstetingen, att nämligen *sådan räfst i landsändarna framdeles borde hållas*, och »therföre wele wij det högb:te Furstlige Nåde hemställt hafue, *hvilke Hans Furstlige Nåde, ther til synes forordne och bruke late*». Det ligger i öppen dag, att förutsättningen för att Carl IX framdeles skulle låta *räfsteting* ega rum, tänktes ligga deri, att han framdeles vore befriad från att låta någon sjelfskrifvenhet gälla för intagande af konungens plats vid hans hinder att sjelf hålla dylikt konungsting, samt att således hufvudsumman af riksdagsbeslutet i denna del var den fullmagt, som det gaf hertigen regenten att, äfven då det gälde hans ställföreträdare i räfsten, gå rådet förbi.

Bemärkes det dertill, att Carl IX låtit uti samma punkt inskjuta några ord, som antyda, att räfstens uppgift blott skulle vara att »Cronan må wette hvad henne medh rätte tilkommer» och att slita andras tvister med kronan om rätt till fastigheter, samt att han dermed på ett i ögonen fallande sätt begränsar räfstetingets lagenliga uppgift, så blir Carl IX:s anläggning mot räfstetinget blott ännu tydligare.

Men det, hvarmed man egentligen hoppades ernå ett praktiskt resultat, såg man påtagligt i anordningar med rättaretinget; och derom hemställer riksdagsbeslutet den ordning, att vid dylikt ting, som borde hållas årligen i Upsala och Linköping, blott *lagmän och häradshöfdingar skulle blifva ledamöter af nämden* eller »sielffue i Nämpdh ware som Lagh säger», en ordning, som så mycket påtagligare var riktad emot rådet, som det efteråt särskildt antydes, att äfven lagmännens och häradshöfdingarnes ställföreträdare här voro medräknade, vid hvilket förhållande det större antalet af de vid rättaretingen närvarande ganska visst komme att utgöras af jurister, vidt skilda från rådsklassen.

Betänkligheter synas dock hos Carl rådt vid upptagande

öfverhufvud af räfstetingsformen — vid hvilken stormännen alltid fästade anspråk; ty i det af honom den 4 Dec. 1602 utgifna öpna mandat åberopas blott riksens ständers beslut om *rättareting;* och det är uti den formen, som han förordnar, att konungsting skulle hållas nu närmast i Upsala vid nästkommande disting den 15 Febr. 1603.

Om Carl IX lät beslutet till sist, som man antager det skett, blifva utan påföljd, *derför* att han i mandatet ej kunnat undgå, att som främst kallade nämna riksens råd, så vore detta blott allt för väl öfverensstämmande med den politik Carl IX fört i detta ämne.

Rådet undanskjutes från rättsskipningen vid hofvet.

Men om tanken på att komma undan rådets intrång på konungstingen genom dessas anordnande på antydt sätt eller under formen af ett par för hela Sverige gemensamma rättareting, snart måste hafva framstått som opraktisk, så försummade Carl IX dock icke, att, under i det hela samma form, som förut stått för honom, skjuta rådet undan delaktighet i den högsta instansens rättskipning. Det gäller här den kungliga rättskipningen *vid hofvet*, hvilken blef så mycket vigtigare, då Carl IX ej uppmuntrade hållande af konungsting i landsorterna efter det mönster, som representeras af anförda domböckerna. Hade Carl IX velat gifva rådet rum för verksamhet, så hade det varit helt naturligt att som förr använda dess ledamöter för utöfvande af konungens rätt att om all mål sanning utleta samt bryta skrock sokner och offsokner. Men vi finna i stället i ett Carl IX:s bref den 24 sept. 1603 till häradshöfdingarne »att hvar sex veckor då skola tolf häradshöfdingar vara vid hofvet tillstädes», som skulle upptaga, förhöra, ransaka och döma förekommande mål; och i bref till rådet den 29 Juni 1604 begär i enlighet härmed konungen, att »en sex häradshöfdingar» skulle i samma ändamål föreläggas »att hålla sig vid hofvet», för att efter en tid utbytas mot andra sex.

Dylika föreskrifter — om hvilkas resultat man ej torde ega någon kännedom — vitna jämte det förra tydligt nog

om, att de åtgärder, som Carl IX riktade mot räfstetingen, voro uttryck af en vidtomfattande plan.

1604 års förslag.

Carl IX:s afsigter och tanken i berörda hans anordningar gå igen uti i det af honom 1604 framlagda rättegångsförslag, »Ordning och process» att gälla för rättegångssaker vid hofvet. Deruti förutsättes, att 7 till 12 personer *helst lagmän och häradshöfdingar som närmast boende äro* — och Carl IX afsåg tvifvelsutan, såsom i 1600 års riksdagsbeslut, i första rummet underlagsmän eller lagläsare — skulle utgöra domstolen vid hofvet. Præses i domstolen eller rättegångsföreståndare skulle vara »den som skickligast är»; och det synes vara blott alternativt, som i en senare punkt säges, att drotseten och kansleren eller ett substitut, af dem utsedt bland riksens råd, skulle vara tillstädes som rättegångsföreståndare.

Rådets anläggningar.

Men Carl IX:s planer och den hänsynslöshet och ifver hvarmed han dref dem framåt, kunna dock fullt förstås, först om man uppmärksammar, hvad rådet å sin sida hade i sinnet.

Det af adelns kommitterade, i anledning af beslut vid 1604 års riksdag utarbetade förslag till hel ny lag, gemenligen kalladt det Rosengrenska [1]), utvisar genom bestämmelser i tingmåla- och vissa andra balkar, att i hithörande frågor adeln och rådet också för sin del funno stora intressen stå på spel; och, gent emot hvad som i särskilda punkter var Carl IX:s uppenbara syften, rödjer förslaget i sin tur också en hänsynslöshet, som temligen går upp emot Carl IX:s.

I motsats till 1593 och 1598 års författningar och i motsats till konungens nyssnämda förslag rörande en rätt vid hofvet, innehåller, det Rosengrenska förslagets tingmåla balk, kap. 9, 10, 37 och 38, att konungens dom skulle utöfvas vid räfst- eller landsting och vid rättareting, hållna *i landsorterna*. Räfsteting skulle ega rum en gång om året

[1]) Efter den förste och ledande bland dessa kommitterade, Ture Jacobson Rosengren till Grentsholm.

i hvarje lagsaga, och om konungen sjelf ej hölle tinget, vore alltid »några gode män af» rådet och lagmannen *sjelfskrifne* att få konungens förordnande som domhafvande, tillika med »andre gode lagfarne män» af lagsagan. Konungsnämd, bestående af 12 män, skulle sitta i räfsten, och voro några af dem borta, så ankomme det på förstbemälte domhafvande att förordna andra i deras ställe.

När konungen sjelf höll tinget, så skulle han ock »*sådane gode män i rätten hos sig hafva*, som förbemält är» — en bestämmelse som saknar motsvarighet i landslagen. Konungen tänkes der som ensam domare.

Rättaretinget, som också upptog till räfsten skjutna (vädjade) saker, och som var ett urtima ting, att hålla, efter 6 veckor förut gjord lysning, i det härad, hvarifrån saken kom, skulle förrättas af »konung eller den hans dom hafver». Nämden skulle här bestå af 6 af adel eller andra gode män och 6 bönder och landtbor, och häradshöfdingen sjelf sitta i densamma.

När denna nämd värjt eller fält någon, så kunde mot dess uttalande ej vädjas.

Landslagens gamla ordning var sålunda här i det väsentliga upplifvad, — med starkt markerande af rådets anspråk på del i konungens domsrätt.

Men rådets tendenser betonas dessutom särskildt deri, att, då här likasom på motsvarande ställe i landslagen, ett tillägg göres om konungens rätt att »sanning utleta», dels markeras, att denna rätt gälde blott saker, deri redan dom vore gifven, i stället förut, enligt landslagen: »all mål», dels här säges, att rätten till domars öfverseende tillkomme konungen »med någon af riksens råd», och således ej konungen ensam som enligt landslagen. Förslaget i denna del innefattade för öfrigt en påtaglig protest emot grundtanken i Carl IX:s egen demokratiska »rätt vid hofvet».

Dessa bestämmelser få dessutom en särskild färg, då de sammanställas med en del andra.

Så säger kap. 1 tingm. balken, att, om allmogen och de gode män, som till landstinget komma, icke nöjdes åt den man, som konungen till lagman skickat hafver, »*då sände till konungen och begäre en annan god man, som de kunna vara belåtna med*»!!

Vidare innehåller 28 kap. konungabalken, att, om konungen »igenom vrång och orättvis berättelse» läte afhända någon jordagods eller annat, den lidande fingo klaga inför *någon i rådet*, och att *konungen egde genom sine fullmägtige* »*låta svara honom inför riksens råd*»; hvilket således gjorde sig till domare öfver konungen.

Der konungen hade »någrom af adel eller eljest lagligen att tilltala«, skulle det ock ske inför rådet, dock konungen öppet att utse en särskild nämd.

Och förslaget hade ej heller försummat att i motsvarighet till det i 13 kap. köpmåla balken landslagen omförmälta fall, der »en eller två af riksens råd» omtalas som domare i sista instans, ifrågasätta en likadan extra ordinär öfverinstans af rådsherrar.

Motsättningen emot konungens planer är i anförda delarne af detta adelns eller rådets förslag ytterligt skarpt utsagd; och man måste, med afseende å det kända sätt, hvarpå Carl IX brukade reagera mot sina motståndare, beundra den oförskräckthet, hvarmed adeln och rådet här kämpa för sin sak. Men att det härvid också enligt förslagsställarnes uppfattning gälde lifsfrågor för ståndet, lärer man så mycket tydligare genomskåda.

Då nu, såsom det föregående visar, Carl IX kämpade för en organisation af högsta domsrätten, hvilken ej i någon punkt sammanföll med rådets förslag, så förstår man, att Carl IX på sitt håll fäste lika stor vigt vid att i allo göra rådets sträfvanden på detta område om intet; och det kan knappast betviflas, att det just är i denna punkt man har att söka det innersta af kollisionen emellan Carl IX och rådet under förevarande period.

Vid att se denna kollision i sin häftighet vill mången förmodligen fråga, huru i en dylik punkt, i en ren rättsorganisatorisk fråga, så stor betydelse kunde inläggas.

Frågans betydelse.

Carl IX:s fruktan för räfstetingsformen kan hafva sin *särskilda* naturliga förklaring deruti, att i den af Johan III den 27 Jan. 1582 undertecknade och af rådet och adeln samma dag samtyckta stadga om kunglig och furstlig rättighet det uttryckligen förklarats, att *med räfsten »följer konungs dom, ifrån hvilken såsom den högste här uti riket ingen efter lagen må vädja»*, en sats, som gent emot räfsten kunde lända till att väcka tvifvel om giltigheten och beståndet af det högsta prerogativet för konungamagtens innehafvare: att om all mål sanning utleta samt att bryta alla orätta domar, hvilken hans rätt i fråga om rättaretingets domar deremot stod öfver allt tvifvel; och det torde icke hafva bidragit att förlika Carl IX vid denna nya grundsats, att han måst se just Hogenskild Bielke, »den gamle räfven (som) var orsaken till allt» [1]), den ena gången efter den andra, hålla »räfsteting» i sin stora lagsaga, troligen utan att fråga om någon konungs lof och blott i kraft af sin ställning som lagman derstädes [2]).

Men man skall dertill och framför allt hafva i minnet, hvad utöfvandet af rättskipningen i dess högsta former i politiskt hänseende betydde vid ifrågavarande tid, i en stat, der konungadömet direkt utgått ur rättsförfattningen. Något deraf ligger uttryckt i Gustaf II Adolfs ord i 1614 års

[1]) Carl IX:s yttrande om Hog. Bielke inför den stora blodsdomstolen vid Linköpings riksdag 1600 under hans personliga åtal mot denne med flere af stormännen.

[2]) (Senare infogad not). Var härtill, såsom det synes, ofvan berörda, konungens extraordinära och högsta domsrätt i begreppet förknippad med konungsnämden, så var i och med dennas uppgång i eller upplösning under räfsten (jämför sid. 30—31) Carl IX:s sträfvande att för utöfningen af denna högsta domsrätt grundlägga en »rätt vid hofvet» ögonskenligen bjudet af de politiskt djupaste och giltigaste motiv, och detta sträfvande *kunde* i sådant fall icke realiseras annorlunda än genom räfsteinstitutets fullkomliga omstörtande.

rättegångs ordinantie, att »*vårt konungsliga embete i synnerhet kräfver, att vi* skola hålla våra undersåtar vid Sveriges lag och all rättvisa och deremot all vrångvisa och olag nedertrycka efter vår yttersta magt»; och det är säkerligen blott en återklang af den gamla känslan om rättsväsendets och rättskipningens betydelse som det högsta i staten, som möter oss i Axel Oxenstiernas ord några årtionden senare, att *domaremagten* utgjorde »Kongl. Maj:ts högsta embete», hvadan Drottning Christina, *för att bevara sin höghet*, borde ibland sitta i domstolen — ord som då voro sanna, fastän de låta obegripliga för en generation, hvilken vant sig att i rättsskipningen se något (till innehåll och form) så beskaffadt, att den, med nya lagberedningen, tror det vara »*uppenbarligen oförenligt med Konungens höga värdighet*» att sitta i öppen domstol [1]).

Innan något af den urartning af rätten till dess idé och till dess betydelse som lif och kraft för samhället, hvarom en sammanställning af dessa uttalanden vitnar, ännu inträdt, och just inför en man sådan som Carl IX, måste det gälla som onaturligt och som en för konungamagten oberäknelig förlust, om rättskipningen i högsta instans kunde disponeras af konungamagtens och det rätta statsskickets fiender; och derför lärer det ej heller vara att anse som öfverraskande, om striden mellan honom och rådet slog sig fast omkring denna punkt.

Tingens rätta namn.

Skall — i anledning af yttrade skilda meningar i ämnet — den frågan besvaras, om de ting vi här förut beskrifvit *i sjelfva verket och rätteligen* vore räfsteting eller rättareting, så må först framhållas, att föga ledning dervid är att hemta från nämdens beskaffenhet, helst om, såsom det synes, Chr. landslag ej bestämt, hurudan nämd skulle finnas vid räfsteting i andra fall, än der det gälde brott mot konungen enligt konungabalken. Det torde blott kunna sägas, att,

[1]) Orden återfinnas i nya lagberedningens principbetänkande af 1884 Del. I s. 103.

med all omvexling i nämdens sammansättning vid olika ting, icke i något fall anledning föreligger att tänka sig den befintliga nämden som sammansatt efter regeln för rättareting — af hälften hofmän och hälften bönder, med en häradshöfding som den trettonde; hvilket dock, och då man tydligen ej strängt iakttog *några* regler om nämdens sammansättning, ej kan anses absolut utesluta tingets egenskap af rättareting.

Sedan biskop och kapitulares försvunnit ur räfsten, var vidare det för ena konungstinget, räfsten, mest karakteristiska elementet på domhafvandesätet också borta, och derför är ej heller lätt att af de personers ställning som sutto der draga några slutsatser om tingets egenskap af räfst eller rättareting. Till räfstetinget hörde emellertid, gifvet, lagmannen. Konungen kunde visserligen icke vara hindrad att förordna lagman att hålla rättareting; men den omständigheten, att lagmannen regelbundet var ordförande vid de ting, som utgöra egentliga föremålet för vår skildring, talar naturligtvis för deras egenskap af räfster.

Men om ingen afgörande ledning från här berörda håll är att vinna, så synes frågan på ett mycket enkelt sätt låta sig lösa med hänsyn till det, som likväl var den egentliga och största skilnaden emellan de två formerna af konungsting, nämligen att rättaretinget var ett extraordinärt ting, som ett visst antal veckor förut skulle utlysas, innan det egde rum — låt vara att det säkerligen också kunde utsättas till den brukliga tiden för räfsten — medan räfstetinget var det vanliga konungstinget. Men, hvad nu angår de af oss bäst kända konungstingen, de i Upsala, hvilka år efter år hela perioden igenom höllos vid distingen och eriksmessan, — huru kan det ifrågakomma, att anse dessa som extraordinära ting?

Det i Vestmanland, å den af Chr. landslag för räfsteting bestämda tid, hållna tinget var väl påtagligen också ett vanligt ting; och ingen anledning synes man hafva att be-

trakta de från Vermland eller från Öster- och Vestergötland omtalade ting, utom kanske det allra sista, annorlunda än som vanliga.

De af oss som räfster beskrifna voro således blott med hänsyn dertill utan tvifvel, såsom de ock kallades, räfste- eller landsting, om också de i furstendömena, Vermland och Östergötland (Hertig Carls och Hertig Johans resp.) äro att beteckna som furstliga ting i stället för konungsting. De ting, som vi omtalat såsom räfsteting, motsvarade också räfstetingets lagliga karakter särskildt deri, att de tydligen gälde för hela lagsagan eller dock ej såsom rättartinget för blott ett härad, det hvarur nämden skulle tagas.

Det synes dock vara af underordnadt intresse att afgöra, om det namn de sjelfva gåfvo sig [1]) var oriktigt, helst man ännu icke känner ett enda ting, som strikt motsvarade Chr. landslags föreskrifter för det ena eller andra.

Att under den tid, vår skildring afser, sjelfva *begreppen* af de två olika konungstingen ej voro sammanblandade, är tillräckligt tydligt af den strid vi beskrifvit emellan konungamagten och rådet om de två formerna deraf.

Men det som sålunda innerst utgjorde den egentliga skilnaden, eller om ett visst ting och dervid utöfvad kunglig domsrätt var att se som ett utflöde från konungen eller från rådet, undandrager sig vår iakttagelse. I det yttre framträdandet föranledde det olika ursprunget ingen skilnad. Rådet betraktade sin domsrätt, sjelfständig som det ville hafva den sedd, lika kunglig som konungens, likasom rådet i denna domsrätts sjelfständiga utöfvande ville hafva bekräftad sin jämnställighet med konungen.

[1]) I föreliggande arbete är namnet »räfst», — der det eljest kunnat sägas »landsting» såsom beteckning på kungligt ting — företrädesvis användt, alldenstund ordet räfst eller räfsteting är särskildt expressift, medan »landsting» föranleder förvexling med både gammalt och nytt, som ej hör hit.

II. LAGMANSTINGEN.

I öfvergå till den så att säga ordinarie andra instansen, lagmanstinget under slutet af 1500 och början af 1600 talen.

Christoffers landslag angifver för det då varande egentliga Sverige lagsagornas antal till nio. Lagsagan, som var lagmannens domsområde och i regel också utgjorde räfstetingsområde, omfattade i allmänhet en provins. Med Norrland egde den egendomligheten rum, att det i sin helhet med Upland utgjorde, icke en lagsaga men ett räfstetingsområde, som synes hafva sammanfallit med Upsala biskopsstift. Uplandslagmannens tingsturer omfattade blott Upland med Roslagen. Gestrikland, Helsingland och andra norrländska provinser hade en hvar sin underlagman, hvilka såtillvida stodo vid sidan af Uplandslagmannen, att vad från deras domstolar gingo till räfstetinget i Upsala. Eljest synas desse underlagmän hafva stått i ungefär samma förhållande, af direkt underlydnad, till Uplands lagman som lagläsarne till häradshöfdingarne[1]).

Lagsagorna.

[1]) Både Hog. Bielke och Magnus Brahe brukade i sin egenskap af lagmän i Upland, enligt bref bifogade deras domböcker och ställda till underlagmän, gifva dessa befallningar, om, huru de i särskilda fall skulle förfara, och utaf ett af den förres bref från 1581 framgår det, att underlagmännen aflagt ed till öfverlagmannen. Att de voro tillsatta af regeringen måste dock antagas, särskildt med hänsyn till hvad som i 1669 års adelsprivilegier innehålla om »häradshöfdingedömen».

De ting, som af underlagmännen i Norrland höllos, och som motsvarade häradstingen, kallades landsting. Jämväl i Vermland fans vid ifrågavarande tid en underlagman som höll ting första instans [1]).

På lagmanstinget satt alltid, ämte lagmannen, en nämd; Nämd.
och synes nämden i allmänhet varit tagen från de härader, för hvilka, under den i lagsagan pågående tingsturen, tinget särskildt gälde. Men ordföranden var dessutom, likasom räfstherren och på samma sätt som fordom i Rom prætorn, regelbundet biträdd af ett consilium eller råd, bestående af Gode män.
någon eller några framstående män inom lagsagan och ett större eller mindre antal häradshöfdingar [2]); och hvilket råd här, i motsats till förhållandet vid räfstetingen, är alldeles skildt från nämden.

Hogenskild Bielkes lagmansting år 1579.

Särskildt för jämförelse med de af oss förut beskrifna konungstingen synes det väl lämpa sig att först taga kännedom om den i riksarkivet förvarade domboken från Hogenskild Bjelkes lagmansting i Upland vintern 1579, hvilken är sammanhäftad med den förut beskrifna domboken för Hog. Bielkes räfsteting vid eriksmessan samma år. Tingsturen började den 12 Mars med Håbo och Erlinghundra härader och fortgick derefter utan afbrott, till dess den 3 April sista tinget hölls med Säminghundra, Sollentuna och Vallentuna härader jemte Åkerryds och »Daneryds» skepps-

[1]) Se förut omtalade domböcker för Vermland af år 1600.

[2]) En sed för domarena att tillkalla rådgifvare, då de sutto ting, synes rådt sedan gammalt. Derom vitnar t. ex. en punkt i Vadstena artiklar af 1524: »Efter fogdar och häradshöfdingar äro samma städes mycket svage, vore nyttigt att andre, dernäst kring bo, hjelpe dem tinga.» Så ock det af Nordström Sv. Samhällsförfattningens hist. s. 527 omtalade, att Gustaf Vasa år 1529 i lagmansbref för Carl Ericsson bjuder »våra trogne män af frälset och adeln, så ock häradshöfdingarne der i landsändan, när han dem tillsägandes varder, att de honom följaktige vara skole och biståndige, lika visst som de oss i den måtten göra skulle». Domareregierna, punkt 39, tala om, att domare borde höra »gode mäns råd» innan de dömde. I resolutioner på adelns besvär af 1664 och 1680 stadfästes sedermera, hvad lagmännen beträffar, seden att kalla »bisittare».

Gode män. lager. Bisittare vid nio af dessa ting voro riddaren Hans Kyle till Erstavik och jämte honom — hvilken sjelf tidigare varit häradshöfding — två eller tre, stundom ända till fem häradshöfdingar. Vid en del af tingen var äfven en eller två andra frälsemän närvarande. Den 26 Mars på tinget med Frösåkers och Olands härader var borgmästaren i Öregrund sittande bland de gode männen.

Nämden. Antalet af nämdemän, hvilka, att sluta af beteckningarne, alltid voro bönder, vexlade vid olika ting ganska betydligt, från 12, som synes vara det regelbundna, till 24.

I regel angifves, från hvilka härader eller skeppslager de voro komne; tydligt synes, att icke, såsom under en tidigare period, nämdemännen tillsatts särskildt för särskilda mål, utan att de, som äro antecknade för ett ting, tjenstgjorde under behandlingen af alla der förekommande saker [1]).

Antalet mål vid hvart ting var ganska ringa, ej någon gång öfver sju [2]); men de synas såsom till allra största delen handlande om bättre rätt till jord, ofta i sammanhang med anspråk på grund af bördsrätt, varit af så mycket större värde och betydelse.

Allenast tre af de under hela tingsturen behandlade saker kunna hänföras till brottmål; ett angående dråp och edsöresbrott (se räfstetingsdomboken sid. 64), två angående åverkan eller olaga besittningstagande af fastighet, »våldsverk.»

Ang. instans. Uti några af förekomna målen säges, att desamma förut varit behandlade vid häradsrätt och derifrån dragits under lagmanstinget. Men då äfven i några andra saker häradshöfdings dombref omtalas, eller böter för brott mot

[1]) Af Lars Siggeson Sparres på riksarkivet förvarade dombok från lagmansting i Nerike 1525, 1528 och följande år till och med 1548 finner man, att på den orten redan *dd* lagmansnämden ofta vid ett ting bestod af alldeles samma män, som suttit i nämden vid föregående lagmanstinget på samma tingsplats.

[2]) Det torde, enligt hvad ofvan, sid. 63 angående konungstingen framhållits, ej vara uteslutet, att i domboken blott de vigtigare målen införts.

häradsdom finnas utfästa etc., kan det påtagligen förekomma, att häradshöfding förut dömt i målet, ehuru det ej uttryckligen säges, att det dragits till lagmanstinget från häradsrätt.

Helt antagligt voro dock flere saker upptagna vid lagmanstinget såsom i första instans.

Omedelbart slut och snabbhet.

Det faller i ögonen såsom något högst anmärkningsvärdt, att de under hela denna tingstur, på tio olika ting behandlade mål alla bragtes till slut genom omedelbart afkunnad dom, med undantag blott af de tre nyssnämda brottmålen. Det angående dråpet uppsköts till det, i derpå följande Maj månad inträffande gemensamma lagmans- och räfstetinget. De två andra hänsköts till lagmanssyn, likväl så att i ett af dem redan nu afsades dom, att gälla för händelse förhållandena vid synen befunnes vara af viss antagen beskaffenhet.

Dessa tre mål blifva här efteråt vidare omtalade.

I några andra saker beroddé den gifna domen på, af lagmannen mellan parterna föranstaltad förlikning, som af lagmannen fastställdes.

Jämförelse med nu.

Detta förhållande, att i alla andra mål lagmansrätten omedelbart kunde gifva och gaf dom emellan parterna, måste väcka öfverraskning hos alla, som äro vana vid den hos oss nu rådande ordningen. Hade dessa i Hogenskild Bielkes dombok upptagna, magtpåliggande och invecklade mål i våra dagar skolat behandlas vid häradsrätt, så är det alldeles påtagligt, att hvarken parter eller domare skulle haft en tanke på, att, snart sagdt, något enda kunde utredas och afgöras utan flerfaldiga uppskof, och att således alla, blott i första instans skulle tagit kanske åratal. Just i dylika frågor om bättre rätt till jord eller klander af fastighetsköp skulle det nu för tiden falla af sig sjelf, att vid första tinget käranden blott utvecklade sin talan, så vid ett andra ting svaranden i en skrift yttrade sig i allmänhet om kärandens påståenden och de af honom åberopade handlingar, möjligen käranden samtidigt hörde ett eller annat

vitne, så vid ett tredje ting käranden hörde några ytterligare vitnen och svaranden kanske några, så vid ett fjerde ting kärandena framstälde sina slutpåståenden och vid ett femte svaranden afgåfve slutligt svaromål — medan det mycket väl kunde gå till åtta eller tio sammanträden, och derunder protokollen växa till högar, innan domstolen slutligen yttrade sig.

Här behandlades dessa invecklade saker en enda gång; domen följde omedelbart.

Förklaring till olikheten.

Man måste se, att det ligger en utomordentlig skilnad i dessa två olika ordningar. Huru skall skilnaden förklaras? En hufvudsaklig omständighet ligger deri, att vi här hafva för oss en domstol med obetingad, stor auktoritet. Det var ju en af rikets stormän som presiderade, omgifven af några utaf lagsagans säkert mest ansedda och förfarna män; medan i nämden sutto vidkommande häraders mest betrodde odalmän. En sådan domstol måste kunnat imponera på sinnena och haft förtroende med sig; och den bör hafva gjort dem, som hade att söka rätt, ifriga att snart få höra dess yttrande, på samma gång säkerligen respekten för personerna bör hafva utöfvat ett nyttigt inflytande på parternas sätt att drifva sin talan. De antydda omständigheterna måste särskildt hafva påverkat parterna till att handla i den riktning och anda, som denna domstol representerade — och riktningen och andan var angifven enkannerligen deraf, att desse domare voro sammankomna för att på praktiskt sätt verkligen göra ända på tvisterna. Parter likasom vitnen kommo derför också utan vidare tillstädes, och för något sådant, som att draga sig undan en motpart med tomma invändningar, lemnade dessa domare påtagligen ej rum.

Auktoritet hos domstolen.

Syftet var att döma.

Sakerna kunde också gå fort derföre, att man i vidsträcktaste omfattning tillgodogjorde sig den bland allmänheten befintliga kännedom om sakförhållandena, hvilket i domboken ofta får sitt uttryck deri, att »hela menigheten» eller «alla de å golfvet stodo» omtalas hafva tillfrågats och

Naturlig sanningsforskning.

fått gifva upplysningar; och i öfverensstämmelse med detta måste det hafva fallit af sig sjelf, att, såsom t. ex. i ett mål den 20 Mars och vid andra tillfällen omtalas, ur mängden, personer sjelfvilligt framträdde, då de kände något om förekommande saker och deri kunde lemna upplysningar.

Det hjelpmedel, som denna allmänhetens, af rätten tillgodogjorda kunskap tillhandahöll, var i dessa tider så mycket mer betydelsefullt, som lagmanstingen höllos på en mängd ställen inom lagsagan, och som den urgamla uppfattningen, att allmogen borde infinna sig vid tingen, medförde, att i allmänhet alla som kände något om sakerna funnos tillhands.

Inga onödiga formaliteter.

Men det sätt, hvarpå eller den riktning hvari förhandlingarne egde rum, öfverensstämde också med det syfte, som fört domarena tillsammans, nämligen utöfvandet af dömande verksamhet i dess egentliga mening. Allt annat, synes det, undertrycktes. I domböckerna finner man således aldrig några formalistiska frågor, vare sig om parters behörighet, stämnings giltighet, ombuds legitimerande eller annat dylikt hafva undanskymt eller uppehållit hufvudfrågan. Man handlade påtagligen vida mer än nu hos oss på god tro; och hvad, som enligt vanlig åskådning och bona fide — beträffande behörigheten att föra talan, stämnings giltighet etc. — var giltigt, fick gälla, om ock åtskilligt brast af det, som en formell noggrannhet skulle hafva fordrat.

God tro.

Intet protokoll.

Men hufvudsaken var, att intet af det nu vanliga, för parter och vitnen likaväl som för domaren och hans bisittare uttröttande och intressedödande protokollskrifveri förekom. Ifrågavarande tids domböcker innehålla, efter antecknande af parterna och saksammanhanget eller tvistens innehåll, oftast blott de af nämden vid hållen ransakning iakttagna eller eljest fastslagna sakförhållanden samt den derpå bygda domen. Om dessutom något antecknats, är det i allmänhet allenast »kontentan» af det som förekommit. Parternas utvecklingar återgifvas blott helt öfversigtligt; vitnes-

målen allenast till resultatet men ej vitnenas ord; ofta angifvas ej ens vitnenas namn.

Denna dombokens beskaffenhet innebär och förklaras dermed, att, så snart en ny sak förekom, parterna och gifvetvis först käranden muntligen androgo allt hvad de funno deras sak påkalla samt derunder hörde sina vitnen och framlade tillgängliga skriftliga handlingar, dombref, köpehandlingar, qvittencer etc. — *men detta allt, allsicke för att få till stånd ett protokoll*, deri de skriftliga handlingarne samt parternas och vitnenas ord skulle återgifvas, *utan uteslutande för att de som sutto i rätten, omedelbart* af allt hvad som förekom och på grund således af hvad de sjelfva sågo och hörde, *skulle draga sina slutsatser* och göra de uttalanden, som på en hvar berodde.

Verklig muntlighet.

Domboken på denna tid var för hvarje sak någonting som behöfde tillkomma och troligen ofta nog tillkom, först efter det hela förhandlingen var slut och domen afsagd, samt afsåg, i riktig motsvarighet till namnet, i hufvudsak blott att fastslå hvad som i en viss sak *beslutats* — till skilnad från vår tids protokoll, hvilket, såsom innefattande allt material, som skall och får afses vid domen, är något som måste tänkas färdigt och afslutadt, innan domen gifves.

Af det anförda kan man förstå, hurusom det var en af förhållandena gifven *tendens* inom domstolen, som framkallade en för *oss* alldeles obegriplig snabbhet i rättskipningen. Snabbheten var vid denna tid blott ett naturligt resultat af de organisatoriska förutsättningarne.

Det är naturligt, att under en tid af så stor politisk osäkerhet som den förevarande, och hvarunder det kunde ske, att de store med våld hindrade andre att söka sin rätt, en mångfald af långvariga och oslitna tvister skulle — som historieskrifvarne anmärkt — förekomma; men der rättskipningen ohindrad fick fortgå, gör den ett tilltalande intryck.

För att på samma gång belysa det sagda och gifva en praktisk utgångspunkt för besvarande af frågan om för-

hållandet emellan lagmannen och nämden vid detta ting, må här få anföras några mål i den ordning de följa i domboken.

De först återgifna tre utgöra hela domboken för tinget Prof. med Tierps och Vendels härader, hållet i Kleringe den 23 Mars 1579. Närvarande med lagmannen var »välbördig man» Johan Sandersson till Finnerånger och tre häradshöfdingar. I nämden voro sittande 12 män för Tierps härad och 12 män för Vendels.

Första målet lyder:

»Samma dag.

Kom för Rätten Mårten Larsson i Försättra i Loffta socken och tilltalade hustru Mariet — — i samma socken om för:ne Ellinge der hon nu bor på, föregifvandes, att hon var der hvarken skyld eller boren till, ty det skulle vara kommet af hans börd, och framlade ett gammalt försegladt bref, som herr Göstaf Carlsson till Eckholm, lagman i Upland för 101 år sedan hade utgifvit, menandes dermed bevisa sin bördsrätt. Då lydde för:ne bref, att för:ne Mårtens moders farfader — gjort der (på tinget) ett lagligt jordaskifte med beskedlig man Per Jönsson — — Deremot gaf för:ne Per Jönsson — — — 1 öres åker i — —, så att de på den tiden hade gifvit hvar androm lyst och fast på samma skifte undan hvarandras arfvingar till evärdelig egendom. *Hvilket ärende, jag lät till nämdens vidare ransakning*, och efter *vi alle samtlig förnummo*, att samma skifte var alldeles lagfaret, och för så lång tid sedan bref på gifvet, och för:ne hustru Mariet var fjerde man ifrån den Per Jonsson som för:de Ellinge lagligen infäst hade af — — — och det nu haft oklandradt och urminnes häfd, så ock att den Mårten Larsson och hans föräldrar hafva alltid — — *Derför sades* det skifte ännu oryggligt stånde och ej åter gånge, undan hvar annars arfvingar till evärdelig oklandrad egendom. Der efter gaf för:ne Mårten Larsson tillkänna, att då Tomas Nilsson var fogde öfver Norre Roden för 20 år sedan, då tog han ifrån honom de 4 ortig i Försättra och lade dem till en annan bonde i samma by, och hafver derföre fått hvarken penningar eller penninge värde — — och derför mente sig hafva orsak att tala på samma gamla skifte, att han till upprättning för de 4 ortig till sina föräldrars utgifna jord igen komma måtte. *Då befaldes nu Kongl. Maj:ts fogde öfver*

Norre Roden Matts Månsson, att han samt häradshöfdingen der om ransake, och skall sedermera förhjelpa honom till det han kan finnas hafva rätt till om för:ne 4 ortig land, så att, om de icke äro honom med någon rätt ifrån gångna, då skall han förhjelpa honom, att han kan komma till sin rätt, antingen till jord igen eller penningar, efter som samma 4 ortig kunna vara värda efter jorderäkningen, och dermed skall han alldeles låta sig benöja. Derför djerfves här ingen få tala vid 6 mark för lagmans dom.»

Andra saken lyder:

»Samma dag

Kom för Rätten Jåp Olsson i Munga uti Tierp socken och tilltalade sin yngre broder Per Olsson der samme städs om deras fädernes hemman, Hals benämdt, som är en mark och 2 ortiger land jord, och gäller jorden tregge mark ortigen, gifvandes före, att han hade det uppbygt med sin fader och honom förestått intill hans yttersta dagar och mycket arbete der nederlagt, *som nämden med honom beviste*, och mente, att han med rätta måtte få vara närmare till att besitta samma hemman och lösa de 2 sina bröder och en syster del ut, än att han af de andre der ifrån trängas skulle; Då svarade för:ne Per Olsson, att de hade varit på Tierpe häradsting, och der hafva de lottat om hemmanet, och då fick han lotten; gaf ock tillkänna, att de hade ännu en broder benämd Anders Olsson i Medhede, hvilken han föregaf ville unna honom sin part uti föreskrefne Hals; han gaf ock tillkänna, att de hade en åldrig och sjuklamad syster, den hafver ock för:ne Per Olsson hos sig, att henne föda och förestå, som ock honom sin part i för:ne Hals upplät; der till svarade för:ne Jåp, att han tog ingen lott ej heller taga ville, ändock att denne Per Olsson tog för:ne lott allena, efter det han förmente sig vilja vara närmare än någon af de andre hennes syskon som förbet är, efter han i all sin lifstid hade varit hos sin fader och stått honom i mans stad, så länge som han lefde, och hans fader hade det sjelf ärnat och uppdragit honom hemmanet, förr än han dödde och sagt, att, efter det han hafver mesta arbetet haft der i gården, då skulle han ock vara närmast efter hans död godset besitta, *hvilket Erich Hindersson häradshöfdingen och Matts Månsson häradsfogden här för rätten bekände sant vara*, och den gamle mannens ord i så måtto hört hafva, *det*

ock hela tingslaget vitnade, att han sin fader uti sin ålderdom sådant bistånd gjort hafver, men om den ålderstigne system sade han vilja taga till sig och henne troligen syta till dödsdagen. Då svarade Per Olsson, att han (Jåp) icke stod sin fader bi till det yttersta, utan drog ifrån honom och till Munga den tid han fick der sitt giftermål, dertill svarade föreskrifne Jåp Olsson, att då han afdrog, då lemnade han en sin äldste fullvuxne gifte son i sin fädernesgård, efter sig, sinom fader till hjelp och bistånd, *hvilket ärende jag lät till nämdens vidare ransakning och efter vi alle samtlig förnummo,* att förne Jåp Olsson hafva der nederlagt all sin ungdoms styrka och så manligt bistånd gjort sinom fader, då de andre hans bröder hafva gått utan vid, och hafver varit ute om sitt eget gagn och bästa, och ingen af dem haft någon synnerlig vårdnad om förne hemman och deras gamle fader, så är ock icke hemmanet större, än der kan en väl bo på, och den ene brodren Anders Olsson i Medhede *(som man af nämden förnummit hafver)* intet tränger på sin andel, utan vill låta lösa sig ut, *Derför tillsades* samma 2 mark land och 2 ortig land jord i Hals förne Jåp Olsson och hans efterkommande, så ofödde som födde arfvingar, att njuta, bruka och behålla till evärdelig oklandrad egendom, med den besked, att han skall *utlösa* de andra sina 2 bröder med lösa penningar både för hus och jord, *efter som gode män dem emellan jämka och laga kunna.* Och sin sjuka och förlamade syster skall han troliga som en trogen broder ägnar och bör, syta och föda till döddagen för hennes anpart, och der han någonledes vet och kan förhjelpa till att betinga sin broder förne Per Olsson någon skatte jord till köps, då skall han sig derom så troligen beflita, som det kunde vara för honom sjelf, dermed de båda för rätten blefvo vänligen förlikte och gåfvo hvar androm hand derpå. Att detta så alldeles afsagdt är djerfves här ingen på tala vid hvars 6 mark för lagmans dom».

Tredje saken lyder:

»Samma dag.

Kom för Rätten Lars Erichsson i Endestad uti Tierp socken och besporde sig om ett dråp, som var för någon tid sedan skedt med en oäkta kvinna, hvilken var förne Lars Erichssons farmoders brodersdotter benämd Ingeborg, den der intet var äkta

gift utan hade ett oäkta barn efter sig, benämdt Anders, som nu var litet och omyndigt, och hon desslikes hade en oäkta broder, hvilken hade förment honom uppbära samma lott, som slägten tillbjudit hade, nämligen 30 daler 3 ortiger och en silfversked, och fördenskull besporde, hvilken samma lott efter lagen uppbära skulle; *då ransakade jag slägten*, och fans ingen, som samma kvinna närmare skyld var på den äkta sidan än denne Lars Erichsson i Endestad, som var hennes faders systers sonson, efter hennes fader hade intet varit äkta gift, men efter hon hade en oäkta sambroder och en oäkta son, som förbemäldt är, hvilka och förmente sig med rätta borde något hafva, den ene efter sin syster och sonen efter modern. *Hvilket ärende jag sköt till nämdens vidare ransakning, och beslutade så* derom till det första, att efter förne Ingeborg var en fattig kvinna, som vaktade Anders i Gotabrunna boskap, och blef derför illa slagen i Munskarebo äng, der boskapen hade inlupit, så att hon allenast lefde två dagar derefter; befans ock, att hon hade intet ärft efter sin fader, ej heller hade något aflinge penningar efter sig. — — *Fördenskull hafver man så sagt och dömt* der om, efter sådana fall sällan förekomma, att der (äro) två oäkta samsyskon och den slagna kvinnans oäkta son, och lagboken lyder så: nu kan frillebarn penningar växa, faller det barn ifrån och äro der penningar efter, lefver fader och moder, tage då fader två delarne och moder treding, är annat dera efter tage alltsammans, äro ej de till, då gånge om det arf som all annan arf; deraf vill det efter ett kristligt samvete och förnuft ju följa, att sonen är ju näst till att upptaga lott efter sin ihjälslagna fattiga moder, helst i detta fall, som är blodsvärde; dock på det att det skall icke blifva något klander i framtiden, utan dess bättre sämjas och förlikas, så hafver så delt samma blodspenningar förne 800 mark klippingsmynt, att sonen skall hafva 500 mark och en silfversked, och brodren, som lät sig vårda om sin syster, och sytt henne i sin svaghet, och icke allenast lät henne komma kristligt till grafven, utan sedan tagit hennes barn till sig, och nu både på dess och sina egna vägnar ock förföljt denna sak till Rätta; derför bör honom hafva af boten 200 mark, och den fjerde äkte männingen Lasse Erichsson i Endestad skall hafva 100 mark, men hvad mer och föga arf finnes efter förne slagna kvinna det skall allt hennes oäkta son hafva och behålla, undantagandes om förne Lars Erichsson kan bevisa, att modern hade något mer ärft efter sin fader

än till 2 mark, då skall han det med rätta igen kräfva och fordra, med mindre att fadern hade gifvit henne något i sin välmagt af sina aflinge penningar. Der med begge parterna låto sig åtnöja, och *efter ingen emot mig och nämden vädja ville Derför dömdes*» (fortsättningen saknas i domboken).

Det i dessa mål för oss vigtigaste är genom kursivering framhållet.

Härefter följer omedelbart domboken för det lagmansting, som Hog. Bielke den 26 Mars höll med Frösåkers och Olands härader »i närvaro» af riddaren Hans Kyle, tre häradshöfdingar och borgmästaren Måns Jönsson från Öregrund.

Nämdemännen angifvas, såsom vanligt vid hela denna tingstur, under särskild rubrik: »nämden», bestående här af 12 män af Frösåkers härad och 12 män af Olands härad.

I de tre första målen säges äfven här, att domhafvanden, sköt »ärendet» till nämdens vidare ransakning, hvarefter i hvar sak beslutet, stödt på de vid ransakningen fastslagna förhållanden, angifves såsom fattadt af domhafvanden och nämden gemensamt — dervid dock skall bemärkas, att i alla tre målen det vanliga 6 marks vitet för dombrott är sagdt gälla »för *min* dom». Härefter följa 4 mål, för samma ting, i hvilka intet hänskjutande till nämd omtalas; och synes det påkalladt, att för iakttagande af denna skiljaktighets betydelse något närmare beakta dessa. Hänskjutande till nämden blott stundom omtaladt.

Den första af dessa saker lyder i sin helhet.

»Samma dag.

»Kom för Rätten Anders Erichsson i Berga i Rasbo socken och Matts Persson i Happestad i Adelunda socken och tilltalade Erich Karlsson och Siffrid Philpusson i Spångeby uti Adelunda socken om ett våldsverk, som de emot räfste och häradsdom hafva nu i sommar afverkat och afhändt på några egor både åker och äng, som af ålder hafver legat under förne Happestad, som de ock med deras rår ville bevisa vara deras fäste egor, och synnerligen tilltalade Matts Persson förne Spångebor om ett öres land både åker och äng, som han innan deras bolstad brukat hafver, hvilket öresland hans fader

och faderfader före honom brukat hafver och den förfång der på gjort hafve och hålle sig vid den syn som *häradshöfdingen och nämden* hade varit på emellan förne byar, hvilka ock *nu bekände*, att ändock den rågång som går närmare in mot Spångebyn är något krokot, dock äro de mere och lagligare att gilla, än den andre rörgången som Spångebyn vill hålla sig vid, den de intet gilla kunna; och efter Happestadsbyn är 2 mark land jord, och ortigen gäller der lika som Spångebyn, der allenast är 12 öresland med förne öresland. som förne Matts Persson tillhörer, så hafver Happestad fast liten äng, och fördenskuld utan tvifvel i förtiden varit samma krokota rör satte och gjorde, efter Happestad är eljest fast intäppt af andra byar, dock bekände de deremot, att Spångebyn hade liten åker, och syntes vara likast att göra dem emellan en förlikning, så att Happestaborna behålla den ängen, som ligger innan — — — på det ingen vidare träta deraf förorsakas måtte. Dertill svarade först förne Erich Karlsson, att — — — — — dernäst svarade förne Siffrid Philpusson — — — (att han hade bytt med Per Michelsson) — —; då steg der fram förne Per Michelsson och sjelf för Rätten nekade sig hafva bytt eller sålt samma half öresland, och att han derför hvarken penningar eller något fullt vederlag uppburit hafver, ändock de sådant af honom begärt hafva; så fans i sanning, att både Erich Karlsson och Siffrid Philpusson hade i den måtten olagligen gjort, och efter de likväl emot syne männens ransakning förmente, att Happestads rörgång gick krokot in på Spångeby egor sig till stor skada, voro fördenskuld begärandes, att de än nu måtte hafva der en *lagmanssyn* på före Erichsmesse landsting, *hvilket dem ock blef efterlåtet*, på det samma träta en gång afskaffas kunde, och skall samma syn ransaka både åker och äng och föreslås, huru mycket på hvart öresland i hvar by sås kan, i lika måtte skall ock ransakas om det pundland åker, som Spångeborne föregifva, att de hafva haft i vederlag för det ängsstycke — — — — och derom vettas (få) besked till nästkommande Erichsmessa. Och då skall lagsökas allt våldsverk, som de hvarandra gjort hafva, och der då efter lagen dömas och rättfärdigas; på samma tid skall ock ransakas om de synemän som länsmannen Olof Persson uti Lodby hafver nämt emot den dom, som på landstinget om Disating 78 fäldes, Happestads och Spångebyborna emellan, och afsagd var, hvilka hafva uppkastat till

40 gamla stakemål för Happestaborna utan häradshöfdingens och fogdens lof och tillstånd».

I denna sak synes det påtagligt, att någon ransakning af nämden icke ifrågakom af den anledning, att utredande af det tvistiga saksammanhanget lämpligare fans böra ske på annat sätt nämligen genom nu förordnad lagmanssyn. Utredning genom syn.

I följande sak var ock fråga om bättre rätt till jord, och häradssyn hade hållits, med hvilken dock svaranden »intet velat låta sig benöja». I anledning häraf säges det: »befaltes Matts Olsson, som sitter i häradshöfdingestad, att han samt med fogden Matts Olsson skall nu strax efter Philippi och Jacobi hafva der en syn och rätt stångemätning dem emellan med 12 beskedlige utsocknes män och sedan derom på landstinget om Erichsmessan gifva tillkänna, om hon (svaranden) hafver mer eller mindre jord än till 4 ortigers skatt, och om der finnes, att hon hafver mer, då må och skall hon derför straffas, som den der svikligen hafver undandolt kronans ränta och afgäld, och sedan skall jorden skrifvas antingen till kyrka (kyrkoherden var nämligen kärande) eller skattejord, då vidare skattlägges».

Här är det också otvifvelaktigt, att tystnaden beträffande nämden var beroende derpå, att det väsentligaste af sakutredningen ankom på blifvande ny syn; och bemärkes det, att i den mån, som domstolens uttalande likväl innefattade en dom, det rörde sig om rena rättsfrågor, vid hvilkas lösande lagmannen icke synes ansett det vara honom behöfligt att inhemta nämdens mening.

Följande sak lyder i sin helhet:

»Samma dag.

Kom för Rätten Per Lenardsson i Vaxund på sina vägnar och Måns i Skogsby på sina barns' vägnar och gjorde vitterligt, att de hade ett markland jord liggande i Spötslinge i Adelunda socken, som dem båda till arf fallet är, och ville det båda besitta; så fans, att det är icke större, än der är en behållen på, för-

denskuld bjöds dem att utlösa hvar annan, antingen med jord eller lösa penningar; då bjöd förne Per Lenardson förne Måns på sina barns vägnar för sin anpart uti förne Sprotslinge 4 öres land i Tomeby, en ortig mindre, och gäller ortigen 2 mark uti Vaxala socken och härad; eller ock bad förne Måns att gifva sig så mycken jord. Då nekade förne Måns, att han hade ingen jord att utgifva. Fördenskuld gafs honom större vitsord, som jord hade att utbjuda, och der med tillsades förne Per Lenardson förne markland i Sprötslinge, till att njuta, besitta och bruka till evärdelig oklandrad ego, och förne Måns på sina barns vägnar de 4 öre i Tomeby. Dock skall förne Per Lenardson icke bruka mer än halfparten i detta året, eftersom de sig derom förenas med god vilja, till dess han sig om ett annat hemman försörja kan, innan fardags tid i tillkommande år.»

I denna sak bragtes, efter förhandlingen emellan parterna, hela tvisten till ett slut, utan att dock något yttrande af nämden omtalas. Förklaringen må sökas deri, att förhandlingen i denna sak synbarligen gjort alla de på rättsfrågan inverkanden sakförhållanden uppenbara, så att en formlig ransakning ej behöfde iscensättas, medan beträffande rättsfrågan ordföranden påtagligen betraktade denna som principielt på *honom* ankommande.

Sakförhållandena uppenbara.

I följande sak, som rörde sig om det förut sid. 64 beskrifna dråpet å Erik Olsson i Gela, uteblef allt uttalande af nämden af den uppenbara orsaken, att i anledning af både den tilltalades och ett vitnes utevaro ingen slutbehandling af målet kunde ega rum, utan detsamma uppsköts till »Eriksmesse landsting».

Men om vi med ledning af här sist anförda saker lätt nog kunna förstå, hvarpå det enligt denna dombok berodde, att i vissa fall ransakning af nämd icke förekom, så är det af intresse att iakttaga, hvad nämdens ransakning, der den förekom, positivt utgick på. I de först anförda tre fallen, deri hänskjutande till nämden omtalas, finna vi alltid strax efteråt angifna särskilda sakförhållanden såsom funna eller för-

Hvarpå nämdens ransakning utgick?

numna; så t. ex. i saken emellan Jåp Olsson och Per Olsson, att den förre hade på egendomen nedlagt all sin ungdoms styrka och manligt bistånd gjort sin fader; att de andre bröderna blott skött om sitt eget, och ej vidare vårdat sig om hemmanet eller fadren; att hemmanet icke var större, än att *en* familj der väl kunde bo etc.

Sedan allt detta fastslagits såsom faktisk, finner man, att lagmannen såg sig hafva de för domslutet erforderliga förutsättningar klara, i följd hvaraf detta också omedelbart följer. Lika ordning iakttager man i öfriga anförda fall, der ransakning genom nämden egt rum.

Att i två af samma saker lagmannen sammanställer sig med nämden vid angifvande af ransakningens resultat näml. med orden »*vi* förnummo», lärer icke hos någon framkalla annat intryck, än att lagmannen faktiskt varit närvarande vid nämdens ransakning samt formelt instämde i eller accepterade den uppfattning, som nämden uttalat; och innebörden af denna ordställning lärer tydligt nog vara densamma, som i tredje saken, der beslutet helt kategoriskt blott åberopar de ur ransakningen utgångna fakta: »efter förre Ingeborg» etc.

Att det var den till nämden lemnade ransakningen som i de särskilda målen åvägabragt den för beslutet erforderliga grunden framgår tydligt ur dombokens framställning, likaväl som att, med denna, den sakliga grundens fastslående, nämden åter träder i skuggan för lagsmannens person, som derefter framstår som företrädesvis bestämmande.

Härmed kan sammanställas hvad som förekom i ett par saker, der det gälde fastställelse af »häradshöfdinge dombref» på jordafång. Sedan det här i båda sakerna angifvits, att N. N. med N. N. gjort »ett lagligt och vänligt jordabyte» etc. säges, lika i båda fallen, att detta skett i 12 fastars närvaro — hvarpå följer: »hvilket ärende jag lät till nämdens vidare ransakning.» Hvad var det då, hvarom nämden här ransakade? Att köpet eller skiftet skett under laglig *form*

med fastar, behöfde förmodligen ej af nämden konstateras, då sådant väl framgick af häradshöfdingens dombref; men saken var ej färdig blott med detta. Omedelbart efter det, att ransakningen säges lemnad till nämden, heter det i den ena saken: »och efter det vi alle samtligen förnummo samma köp vara alldeles lagligt och rätt» etc. och i den andra: »de samt med mig så beslutade, att efter samma skifte och köp var lagligt och rätt på satta tinget gjordt med vänners och fränders samtycke» etc. I båda fallen följer, såsom framgånget af ransakningen, äfven att köpet stått oklandradt i så och så många år, 6 i ena fallet, 7 i det andra, samt med särskild anmärkning i ena fallet, att i denna del äfven »*meniga tingslaget*» betygade och vitnade detsamma. Meningen var påtagligen, att nämden vid sin ransakning funnit samtliga här angifna sakliga förhållanden vara förhanden; och det var sålunda också på allt detta, ransakningen utgått, antagligen efter antydan af lagmannen, hvilka omständigheter nämden borde uppmärksamma. Orden »vi alle», eller »de samt med mig» i citerade uttrycken rörande ransakningens resultat angifva synbarligen äfven här blott, att lagmannen öfvervarit sjelfva ransakningen och var ense med nämdens uttalanden om sakförhållandena. Besluten lyda: i ena saken »*fördenskuld* sades det nu efter denna dag oklandradt stånde och aldrig återgånge undan hvarannan och deras arfvingar»; och i den andra saken: »*derföre* sades förenämda skifte och köp stadigt och fast» etc.; och just formen för slutsatsens förbindande med ransakningens resultat framställer besluten i båda fallen såsom fotade på nämdens uttalande, medan dock omkastningen till det passiva »sades» synes afsedd att leda tankegången öfver på en annan, lagmannen såsom härefter bestämmande.

Nämden fastslår sakförhållandet.

De sista orden i båda domboksparagraferna, den vanliga hotelsen af 6 marks böter för brott mot »lagmansdom» visa ytterligare, att för sjelfva det afkunnade beslutet i hufvudfrågan nämden ej gälde såsom auctor; och af detta får

man ett ännu mer bestämdt intryck i de ofta förekommande fall, deri lagmannen fäster detta hot vid brott emot *min* dom».

I ett annat fall, hvilket också är upplysande, handlar det om ränta, som af ålder tillhört en kyrka, men af en abedissa, fru Bengta för längre tid tillbaka lemnats åt en fogde för fyllande af en uppbördsbrist, hvarefter fogdarne den ene efter den andre brukat samma ränta sig till hjelp. Der finner man, att, sedan nämden på vanligt sätt fått sig uppdragen den »vidare ransakningen» af ärendet, beslutet stödde sig derpå, att det »i sanning finnes, att samma ränta icke är förd i någon räkenskap eller uppbörd i Kongl. Maj:ts räntekammare, utan fogdarne för sitt eget hafva den behållit»; och följer omedelbart derefter: »Derför sades den nu kyrkan igen till hjelp.»

Nämdens uppgift var sålunda här att undersöka dessa afgörande omständigheter; och, med upptagande af nämdens utlåtande, tillämpade lagmannen, på det så fastställda sakförhållandet, rätten — som var att kyrkan måste vara egare till det, som förr tillhört densamma, och hvartill den enda andra möjliga rättsegaren, kronan, icke förvärfvat någon rätt, hvilket skulle ansetts vara fallet, om räntan blifvit uppförd i dess räkenskaper.

Ransakningen afser hela faktum.

Af alla åberopade fall framgår, att det var samtliga de sakförhållanden, hvaraf beslutet i rättsfrågan ansågs berorende, som utgingo såsom resultat af ransakningen, der sådan af nämden hållits; och det var sålunda också på dem samfäldt, ransakningen och nämdens verksamhet som ransakande riktade sig.

Nämden vitnar stundom.

Men här bredvid skall man beakta, hurusom, vid sidan af nämdens ransakning, ofta omtalas, att nämden i sin helhet eller en del af nämdemännen *vitnat*.

Så bemärkes, att i anförda saken emellan Jåp och Per Olsson nämden först och särskildt »beviste», att Jåp å egen-

domen nedlagt mycket arbete etc.; och att hela *tingslaget*, deri säkerligen nämden inbegreps, »vitnade» att han sin fader mycket bistånd gjort; men att efter detta dock sakförhållandenas fastställande i sin helhet sköts till nämden.

I första saken å tinget den 26 Mars säges det, att nämden »bekände» (= intygade) ett visst sakförhållande, samt att »några uti nämden med deras svurna ed vitnade» om ett annat, medan dock i saken, som en särskild och hufvudakt, angifves, att lagmannen låtit »ärendet» — eller saken i dess helhet — *till nämdens vidare ransakning*.

I två särskilda saker d. 12 och d. 14 Mars angifves resp., att »flere af nämden» och »nämden» i sin helhet *berättade*, hvilket antagligen är att likställa med vitnade, om vissa sakförhållanden, medan dock derefter i båda af nämden enligt domhafvandens föreskrift »vidare ransakning» af vanlig allmän innebörd egde rum.

Dessa och flere andra fall, der först »nämden och hela tingslaget» eller t. ex. »en part i nämden» *vitnade* samt derefter »ransakning» af nämden hölls, angifva alldeles särskildt ransakningens allmänna innehåll och dess afslutande karakter, gent emot vitnesmålen såsom något specielt och förberedande.

Härmed böra sammanställas fall, deri sådant *vitnes*mål af nämden omtalas, men ej ransakning egde rum.

Så var förhållandet i en sak rörande ränta af en kvarn, der det säges, att »hela nämden samt de på golfvet stodo» således tingsmenigheten »vitnade», att då en man mottog kvarnen, den var »så illa faren, att han ingen tull förtjena kunde». Detta var en sak, hvilken hvarje bonde i trakten, som hade något att mala, väl erfarit, således ett allmänt kunnigt förhållande, fallande just inom området af det, hvarom enligt vanligt begrepp *vitnesmål* kan afläggas. Men det är anmärkningsvärdt och ser nästan ut som en tanke, att denna sak, deri vitnen hörts, men derefter ingen ransakning af nämden omtalas, icke heller afgjordes genom dom utan ge-

nom förlikning, som af vederbörande medgafs, då, som det heter, »vi alle samtlige föllo till och bådo förne Per Mattsson», att han skulle gå sin motpart till mötes. Hade dom gifvits, så skulle rätteligen ransakning af nämden (omfattande äfven pröfning af vitnesbevisningen) hafva egt rum. Ty det stod alldeles utom domarens uppgift att pröfva bevisningen.

Sammanfattning.

Vi kunna nu sammanfatta förhållandet enligt denna dombok emellan vitnande af nämden och ransakning af nämden. Det var alltid, synes det, speciella, af de enskilda nämdemännen bekanta förhållanden som voro föremål för *omvitnande* af nämden, hvilket också får ett karakteristiskt uttryck uti de på ett par ställen förekommande orden: nämden »vitnade och bekände (betygade) *så skedt vara*». Då det åter gälde *ransakning*, är det likaså tydligt, att nämdens uppgift var af en vida mer omfattande natur, näml. att på grund af allt som i saken förekommit, inräknadt det som upplysts genom nämdens likaväl som genom enskildes vitnesmål, uttala hvad som var sant i hela den omfattning, som kräfdes för den föreliggande rättsfrågans lösande.

Man skulle till äfventyrs vilja säga, att det dock ej borde vara uteslutet, att dom kunde meddelas, efter det nämden blott *vitnat* om någon viss omständighet, eftersom i några fall dom finnes gifven, utan att något som helst yttrande af nämden omtalas. Men detta berodde på någonting i och för sig alldeles egendomligt eller på den från det gamla ärfda uppfattningen, att notorietet uteslöt all procedur och omedelbart medförde lagtillämpning. Der nämden alls icke yttrade sig, är saken så att förstå, att hela sakförhållandet stod absolut klart för domhafvanden och hvar man, eller var allom veterligt och *uppenbart* [1]), så att intet annat återstod än att öfvergå till rättsfrågan. Men hade en gång en viss omständighet blifvit satt i fråga och föranledt vitnens hörande, så torde begreppet notorietet i dess nuvarande tillämpning varit utelyckt, hvadan i sådant fall ransakning

[1]) Jmfr från räfstetinget sid. 75.

genom nämd om vidkommande omständighet rätteligen bort äga rum, såvidt domstolen skulle genom dom afgöra saken. I verkligheten få vi dock se, att någon strikt metod här ej iakttogs, utan att saker kunna framställas som afdömda, utan att något annat deri förekommit, än att nämdemän meddelat speciella upplysningar. Att dervid någon gång medgifvande af vederbörande part mellankommit och att detta ersatte notorieteten, synes ej oantagligt.

Lagmannen bestämmande i rättsfrågan.

Att, beträffande rättsfrågan, domhafvanden vid detta ting ansåg sig deri vara den lagligen bestämmande, har man ej att betvifla. Men att regeln modifierades i praktiken, ligger i det efter ransakningen ofta eller vanligast förekommande uttrycket »vi beslöto». Detta åter är lätt att förklara deraf, att vid det nära förhållandet emellan sak- och rättsfrågan, det, likasom i denna stund i England, ofta inträffade, att nämden i ransakningen yttrade sig jämväl om den rättsliga följden af, att sakförhållandet låge på visst sätt. Då nämden efter ransakning exempelvis enades om, som det i ett mål heter, att »Olof Jåpsson äger allena en half part, som är 9 öre och 9 penningeland — — — och de andre 2 äga ock 9 öre och 9 penningeland *båda tillhopa*», så hade nämden rätteligen bort stanna dervid och låta lagmannen af detta sakliga förhållande ensam draga den rättsliga slutsatsen. I verkligheten föll det sig dock helt naturligt, att, när rättsföljden låg klar för ledamöterna, nämden också uttryckte densamma, i följd hvaraf äfven det i anförda fall efter det nyss citerade heter såsom sagdt af nämden: »så bör ju honom som mera hafver utlösa den som mindre hafver, efter de äro två om».

Undfallenhet mot nämden.

Ett sådant nämdens ingripande på sitt område var Hogenskild Bielke nog praktisk karl att gerna finna sig i — alldeles som de engelska domarena i våra dagar gerna finna sig i dylikt från juryns sida — nämligen såvidt han såg, att i förekommande fall lekmännen voro fullt kompetenta

att draga slutsatsen. Han ville uppenbarligen alls icke utesluta nämden från att göra hvad den lika väl som lagmannen förmådde. Samförståndet i denna del emellan lagmannen och nämden tog, så att säga, ett godmodigt uttryck deri, att han helt enkelt ställde sig invid nämden såsom beslutande, eller, med orden »vi beslutade», både accepterade resultatet af ransakningen och godkände det uttalande i rättsfrågan, som nämden opåkalladt gifvit.

Der åter en rättsfråga förekom alldeles fri från tvist om faktum, är det tydligt, att Hog. Bielke fann sig oförhindrad att afgöra den, utan att spörja nämden om dess mening. I öfverensstämmelse dermed hette det t. ex. i en arfstvist på tinget den 30 Mars: »Så efter de äro lika arftagne, för den skuld *lät jag dem kasta lotten här vid lagmanstinget*» etc. Sedan parternas lika arfsrätt var klar genom förhandlingen, förelåg nämligen här en typiskt klar rättsfråga, rätten till lottning; och med den frågan fann Hog. Bielke att nämden ej hade något att skaffa.

Att i så många fall nämden fick ett ord med i sjelfva rättsfrågan, hängde väl ej så litet tillsammans med en återverkan ifrån räfstetinget, der bisittarena, i kraft af traditionen från konungsnämden, utöfvade rätt som verkliga domare. Och i lagmansrätten torde denna återverkan haft ett naturligt underlag i de der sittande häradshöfdingar och andra betydande personer, hvilka under diskussionerna förmedlade gemensamheten emellan lagmannen och nämden. Men man har knappast anledning att tänka annat, än att, när det under Hog. Bielke förekom, att nämden gaf uttalande i rättsfrågor och detta blef gällande, sådant hvar gång berodde på Hog. Bielkes goda minne.

Lagmannen deltog i ransakningen.

Å andra sidan var det förmodligen också en återverkan från räfstetinget och der rådande praxis (se sid. 80), som gjorde sig gällande, då lagmannen påtagligen i allmänhet deltog i nämdens ransakning om sakförhållandena. Att nämdens sjelfständighet i denna uppgift förmodligen ej led

något intrång af detta lagmannens deltagande följer deraf, att vid denna tid säkerligen ingen tänkte på annat, än att det var nämdens samfälda uppfattning, som bestämde beslutet, i det näml. man just utgick derifrån, att blott det var sant, som lika uppfattats af många, medan det alls icke var något föremål för domhafvandens ambition att här vara bestämmande.

Men nämden *afgjorde* sakfrågan.

Nämdens fristående ställning i sin speciella uppgift markeras särskildt i de fall, då, såsom t. ex. i mål den 26 Mars, Hog. Bielke tillbjöd den förlorande parten att vädja »mot mig och nämden», och än tydligare, då han såsom i mål den 3 April tillbjöd vad »mot mig *eller* nämden».

Förevarande dombok (se sid. 150) likasom andra från samma tid, gifver oss prof på ett fall, deri ransakning framställes såsom företagen icke af nämden utan af domaren, nämligen der det gälde uträkning af slägtlinjer. Förklaringen till detta förhållande sammanhänger påtagligen med den omständigheten, att slägtledningarne — för hvilkas tydliggörande mycket ofta i domböckerna förekomma tablåer med ringar eller fyrkanter, utmärkande personerna — ej kunde lätteligen hågkommas eller till sin betydelse förstås, utan att domaren med ledning af de upplysningar, som inhemtades under »ransakningen» med de vid tinget närvarande, på ett papper genast upprättade dylika tablåer; och när dessa tablåer sålunda förelågo, hade domstolen deruti ett i sig sjelf talande svar på frågan om slägtskapen. Med denna praktiska metod, och då i öfrigt, såsom nu alltid fallet, en ständig nämd var sittande i lagmansrätten, voro landslagens regler om ransakning genom särskildt utsedda personer eller om 12 mannaed påtagligen ansedda som antikverade. Men det från Tierpstinget omtalade fall gifver vid handen, att nämdens naturliga och lagenliga uppgift dock ej var åsidosatt, enär der den af domhafvanden verkställda ransakning och dess resultat ingick i den slutransak-

ning öfver hela det sakliga materialet, som uppdrogs åt nämden.

Erik Sparres lagmansting år 1584.

Ett på riksarkivet förvaradt utdrag ur en dombok för lagmansting hållet år 1584 af Erik Sparre bör ej förbigås, enär detsamma, ehuru innehållande blott två mål, visar, huru vid ungefär samma tid sakerna togos på lika sätt under en annan domhafvande.

Jämte rubriken lyder den första saken sålunda:

»Anno 1584 den 7 Januari hölls lagmansting med gamla Norberg uti den ädle välbördige mans Åke Johanssons och Jacob Näffs närvaro. 7 Jan. 1584.

Samma dag kom för Rätten Kongl. Maj:ts profoss Lars Bagge och tilltalade Bengt Germundsson i Lifsdal, bergsfogde, att han skulle hafva underslagit 2 hemman, som fordom hafva varit 2 mantal och lagt det under sitt — — — *hvilket allt togs till ransakning, och efter det i sanning befans*, att han sig sådana friheter olofvandes tagit hade, hvilket honom mycket mindre än någon annan göra borde, efter att han var tillbetrodd — — — — *dömdes han skyldig för den som* konungs och kronans ingäld svekligen undandragit hade, *så att ingen kunde värja honom för tjufsaken*, som lag förmäler i kong. balken kap. 26 item i jordabalken i det sista kap., och uppfyller kronan skadan igen.»

Att det var en nämd, som hållit ransakningen, och som afses, då det talas om, att ingen kunde värja den tilltalade, torde med säkerhet kunna antagas.

Härefter följer omedelbart:

»Den 10 Januari hölls lagmansting vid Hedemora. 10 Jan. 1584.

Samma dag kom för Rätten herr Valerian kyrkoherre dersammanstäds och berättade, huruledes Kongl. Maj:ts bref var hitkommet i landsändan, att hvar och en skulle vara efterlåtet att lösa

bördsrätten på alla kronohemman, och då hade en kvinna benämd hustru Kirstin i Nastugården utgifvit 8 daler på sin gård, hvilken var skattad för 16 daler, och herr Valerian hade ock köpt en annan gård (sedermera hade byte egt rum) — — — — och sade han samma byte vara gjordt i gode mäns närvaro och med hennes samtycke, och nu ville hon rygga samma byte — — — — — — item vitnade ock häradsfogden Tomas Simonsson, att han samt 24 män, som ock i lika måtto deras skriftliga vitnesbörd derpå gifvit hade, hörde, att hon gaf sig tillfreds samma byte tvenne resor — — — der som närvaro Reinhold i Hella, länsmannen Jöns skräddare och Matts Andersson i Hedemora, hvilket de samtliga vitnade, och hon ändå nekade — — — — *hvarföre läts detta till en noga ransakning till de 12 i nämden sutto och hela tingslaget, hvad derom sant var, och blef så sagdt,* att fogden och de 24, som då hade varit med den tid hon gaf sin viljaförder till, skulle stadfästa det med deras ed, hvilket de ock gjorde på lagboken; sedan efter detta så rätteligen tillgånget var, och herr Valerian hafver betalat båda hemmanen, och jorden hörer kronan till, och efter Konungens utgångna bref och mandat är den närmast, som första penningar utlägger — — — — *derföre dömdes* förbe. herr Valerian till gården. — — —

Erich Sparre
manu propria.»

Nämd. Af denna sak inhemtas att nämden fick formligen ransaka om sanningen i målet; och synes af sammanhanget framgå, att det var på föranledande af nämden, hvilken fann saken tveksam, som de 25 vitnena fingo aflägga ed. Nämden deltog sålunda äfven här i viss mån i dömandet.

Tingsmenigheten. Tingsmenighetens deltagande vid sidan af nämden framträder också här på samma egendomliga sätt som vid Hog. Bielkes ting.

Hogenskild Bielkes lagmansting år 1586.

Vi öfvergå härefter till den å riksarkivet förvarade, innehållsrika domboken för det lagmansting, som Hogen-

skild Bjelke höll i Upland under Februari och Mars månader år 1586.

Det första af dessa ting, med »Beling», Norunda, Ulleråker, Rasbo och Vaxala härader, började den 3 och fortgick åtminstone under den 4 Februari i närvaro af Erland Björnsson till Skattmansö samt två andra män »af vapen» jämte tre häradshöfdingar såsom »gode män» eller bisittare, samt med en nämd af 25 bönder, 5 från ett hvart af de 5 häradena. Gode män och nämd.

Den 7:de Februari hölls lagmansting med Tierps och Vendels härader samt Våla, Elfkarleby och Vesslands socknar, dervid tre män af vapen och fyra häradshöfdingar voro bisittare, samt nämden var sammansatt af 22 bönder, deraf 6 från hvardera af Tierps och Vendels härader, 5 från Våla, 4 från Elfkarleby och en från Vesslands socken, hvarefter ännu ytterligare på 11 olika ställen inom lagsagan lagmansting höllos, det sista den 11 Mars.

Vid dessa ting finner man ej så ofta som vid lagmanstinget 1579 sagdt, att nämden fick uppdrag att »*ransaka*», hvilken formel, såsom vi sett, städse frestade nämden att gå utöfver sitt rätta gebiet, sakfrågan. Ransakning af nämden omtalas t. ex. vid första tinget allenast i tre af der behandlade 13 saker. I en tvist angående en ängshage, deri först häradssyn och sedan landssyn hållits, heter det, att »efter sådana skäl och nämdens eder sades ock nu samma fjäll under Hångstads by» etc. Här var uppenbarligen genom sist hållna synen och den ed som aflades till bekräftelse af dess resultat en grund för domen vunnen, som alldeles motsvarade vanlig ransakning. Men andra fall gifva tydligt vid handen, att lagmannen genom formen af sin fråga direkt afsåg att hålla nämden till rena fakta. Nämdens ransakning mera sällan omtalad.

I en sak, deri stadfästelse begärdes på ett hemman Slafvestad i Vaxala socken, för hvilket fångeshandlingen, »brefvet» bortkommit, tillsporde lagmannen nämden i Vaxala härad, *hvad dem veterligt vore*. »Då svarade» — säges

det — »de alle, att alla de tegar, som nu under Slafvestad ligga, hafva i förne Eskils tid och ännu varit oklandrade, som är 15 öre land — — hvilka 15 öre förne Eric Hansson hafver ärft af sin faders modersyster» etc., hvarefter det heter, att »*efter nämdens vitne och ed*», samt då hemmanet varit oklandradt i så lång tid, lagmannen icke fann sig kunna vägra stadfästelse.

Nämden vitnar.

I en annan sak, deri jämväl det gamla »brefvet» bortkommit och nytt begärdes, beskrifves förfarandet på ungefär lika sätt. I detta fall blefvo »nämderna» [1]) för Norunda och Rasbo tillsporde, »hvad dem der om veterligt var», och gåfvo besked, hvarefter det heter: »Då, efter jag förnimmer, att förne Anders och hans föräldrar hafva der urminnes häfd på — — — visste jag honom der på bref icke förvägra».

I båda dessa fall hade påtagligen lagmannen lika väl som i andra kunnat lemna hela saken till ransakning af nämden. Men om han så gjort, skulle förmodligen nämden, såsom den det brukade, hafva gifvit svar, deruti den, med intygande om alla af nämden eller särskilde dess ledamöter kända sakliga förhållanden — sökandenas arfsrätt eller annat fång, utevaro af klander, urminnes häfd etc. — äfven yttrat sig, om att det äskade stadfästelsebrefvet borde gifvas eller icke borde gifvas. Genom frågans ställande hvarje gång på, hvad nämden »veterligt var», uteslöts tillfälle för nämden att yttra sig i sist angifna del.

I flere bland de saker, deri ingen verksamhet af nämden omtalas, synes det påtagligt, att ingen sådan var erforderlig, emedan intet tvistigt sakförhållande förekom.

Så exempelvis, då, i en tvist emellan två byar, det blef ene byns innehafvare tillbjudet att vädja, för erhållande af lagmanssyn, ändock de försummat att, som de bort, »kasta vad» strax efter det föregående syn egt rum. Här enades

[1]) Säkerligen menadt de ledamöter af lagmansnämden, som kommo från sagda härader.

båda parterna att låta sig nöja med den syn som redan hållits, allenast med vilkor, att synenämden vid nästa ting i häradet ville »svärja synen rätt efter deras yttersta samvete, så att ängsstycket ligger inom Opsätra rör»

Af likartad orsak eller att förlikning mellankom eller undersökning om sakförhållanden eljest blef obehöflig, var det synbarligen, som i ännu flere af sakerna nämden ej omtalas.

Förhållandet emellan lagmannen och nämden framträder ostördt, och som det af lagen var afsedt, i ett af de tre af målen å första tinget, deri ransakning omtalas, rörande stadfästelse å ett jordafång enligt dombref. Typiskt prof.

Efter redogörelse för sakens innehåll heter det här:

> »*hvilket ärende jag lät till nämdens vidare ransakning*, och efter de samt med mig förnummo samma jordelotter i förenämde Ufflinge vara lagbudne och lagståndne efter lagens innehåll, så att derpå hafver ingen sedan talat och nu på lagmanstinget icke heller klandra ville, när der om åtspordes hela tingslaget, och ännu uppbjöds om någon det lösa ville; *Derför visste jag* honom derpå stadfästelse icke förvägra utan härmed stadfäster» etc.

Här ransakade nämden och uttalade sig om de sakliga omständigheterna utan att ingå på sjelfva rättsfrågan, — om stadfästelse skulle meddelas — hvilken fråga således lagmannen utan intrång sjelf fick afgöra.

I ett annat fall säges, att, efter ransakningen, »*de* (nämdemännen) — — så beslutade»; och detta är just ett prof på den vanliga gången, då nämden ransakade. Effekten af nämdens beslut såg man sig tydligen ej kunna ignorera, men den neutraliseras i formen genom det besynnerliga uttryckssätt som följer omedelbart efter orden »så beslutade», näml.: »att efter *vi* förnummo samma köp vara alldeles lagligt och rätt etc., — — *derför visste jag* honom (sökanden) stadfästelse icke förvägra, utan nu stadfäster» etc. Sådana dubbelsidiga formuleringar förekomma ganska ofta och synas

just tillkomna för att förena nämdens i verkligheten utöfvade beslutanderätt äfven i rättsfrågor med lagmannens ställning såsom den, hvilken beslutanderätten derutinnan lagenligt och egentligen tillkom.

Civila och krim.mål.

Målens egenskap af kriminella eller civila föranledde påtagligen ej någon olikhet i deras behandling. Ett vid lagmanstinget med Tierps och Vendels härader förekommet mål om ett dråp lyder sålunda:

»Kom för Rätten hustru Marit i Skinnarboda i Tegelsmora socken och tilltalade Olof i Kråkebol om sin man, som han hade slagit, så att han af hans handaverk är död blefven. Då svarade förne Olof, att han kom endels oskyldig till slagsmål — — — (det hade, berättade han, varit en vanlig träta; och det hugg han gifvit var ej sådant, att någon kunde dö deraf, utan den döde hade varit svag förut) »*Hvilket ärende jag lät till nämdens ransakning, huru om samma slagsmål har varit tillgånget.* Då fans, att denne Olof i Kråkebol och en vid namn Staffan i Uplunda voro något oense och, vid de voro i famnen med hvarandra, och denne förne hustru Marits man var i följe med dem och ställde deras träta till godo, kom så dem emellan och blef huggen i armen, deraf han strax blef död, på samma dygn, så att bloden förlopp honom. Fördenskull kunde *ingen fria honom* (Olof i Kråkebol) för full dråpare, men efter han — — — — — — skall han gifva i mansbot 80 mark och (till) hustrun 12 daler i förlikning, som han henne tillförene tillsagt hade och sedan vara kyrkans rätt och straff undergifven, hvad som der kan afsägas, men hans systers man förne Olof Skomakare, som honom slagit hade tillförene, och derom intet förlikte voro, ej heller någon vårdnad om hans helsa haft hafver, skall gifva i bot 40 mark och sedan böta för hvart såramål, efter som såren äro och hvad lag derom medgifver,«

Nämdens ransakning, här utmynnande i ett svar, att nämden ej kunde fria, utbytes i ett annat brottmål vid samma ting mot nämdens vitnande om några speciella omständigheter.

En man hade nämligen i vredesmod ihjelslagit sin

hustru, då hon efter ett par dagars bortovaro återkom till hemmet, och detta af orsak, att han misstänkt henne hafva nu, såsom ofta förut skett, stulit i andra byar, då hon sålunda varit borta.

Här synas omständigheterna vid dråpet varit erkända och alldeles klara. Nämden i Vendels härad och fogden fingo blott »*vitna*», att hustrun varit »något svag», och om det påstådda förhållandet, att hustrun brukade stjäla, då hon gick igenom byarne, och att i följd deraf och för hennes skuld mannen ofta varit »fången och platsad». Men derefter blef, enligt hvad domboken utvisar, saken i sin helhet omedelbart upptagen till gemensam behandling af lagmannen med nämden; och »blef efter långt betänkande så afsagdt», att dråparen skulle gifva i mansbot 40 marker och förlora del i boet etc.

Att i den slutliga gemensamma öfverläggningen emellan lagmannen och nämden, det var nämden, som i sjelfva verket afgjorde sanningsfrågorna, så vidt de ej på detta stadium redan voro uppenbara, står visserligen utom tvifvel. I beslutet om den rättsliga följden, straffet och förlust af del i boet, fick dertill nämden synbarligen deltaga med lagmannen.

Då det icke är möjligt att i någon mån fullständigt återgifva hela den förevarande domboken, som väl omfattar mera än 100 mål, synes det lämpligaste sättet att ändock bereda en ungefärlig kännedom om densamma, vara att referera några efter hvarandra följande saker. Prof.

De här efteråt först återgifna höra till domboken för tinget med Olands och Frösåkers härader, hållet i Adelunda klockarestufva den 10 Febr. 1586. Som gode män sutto med Hog. Bielke fyra frälsemän och fyra häradshöfdingar. Nämden bestod af 24 odalmän.

Följande sak är den åttonde vid detta ting och lyder:

»Kom för Rätten Erich Erichsson i Wattnestad i Hökhufvuds socken och tilltalade Erich Andersson i Gulersta i Alunda om en ängefjäll, liggande i Linstad i Skefthammar socken, heter

Bredelöt, menande, att det var hans rätta börd, det han ville bevisa med ett gammalt bref dateradt anno (blankt) och föregaf, att denne Erich Andersson icke var honom något skyld eller åkommen och derför väntade, att honom borde mista samma fjäll, *hvilket ärende jag lät till nämden, de derom samt hela tingslaget vitnade, att förde Erich Andersson hade der tre mansåldrar oklandrad häfd på, och denne Erich i Vattnestad med sina medarfvingar ej heller deras föräldrar klandrat aldrig förr än i fjor. Derför afsades*, till en fullkomlig dom, att man honom sin gamla häfd icke ifrån döma kunde, efter det vår lagbok uttryckligen förmäler, att hvar urminnes häfd är på kommen, det hafve ingen magt att klandra eller på tala, efter det är fullt laga fång; *Fördenskuld sades nu* förne öresland Bredlöten, uti Linstad liggande, förne Erich Andersson — — — till evärdelig oklandrad egendom och antvardade honom samma gamla bref, som om jorden lydde, efter det kom honom med rätta till, och här på djerfves ingen tala vid 6 mark för lagmans dom».

Följande sak, N:o 9, lyder:

»Samma dag.

Kom för Rätten 3 bröder, Erich, Michill och Pedher Ericsson i Södra Skefthammar och delte om 5 öresland jord i förne Södra Skefthammar, och ville alla besitta samma 5 öres land, så att ingen ville låta utlösa sig, icke är det heller så stort, *som nämden vitnade*, att der kunna två bo på; då sade den Erich i förne Skefthammar, att han hafver med sin gamle fader häfdat och bygt upp förne gård efter branden och lagt der mycket arbete neder, och de 2 hans bröder hafva varit intet vid, och der i intet bistånd gjort med förne deras fader, *det nämden vitnade att sant vara*, så hafver ock denne Erich nu i 8 år svarat för hemmanet, efter fadren hafver varit så åldrig, att han icke hafver förmått; Desslikes hafver ock nu sin gamla moder hos sig, den der begärer att blifva allenast hos honom och ingen af de andre till sina döddagar. *Om hvilket ärende de, uti nämden sutto, vitnade, och befans*, att den ene brodren, en skomakare, som intet hemman vill eller kan föreslå, hvilken ock är ofärdig, honom blef så tillsagdt, att han skall hafva några vretar under hemmanet, sig till hjelp i sin lifstid, der han kan behjelpa sig med, dermed han lät sig åtnöja, efter han dess förutan skulle få lösen för sin jord, som

ortigen gäller, och för husen, som de kunna skattas för. Men den yngste brodren Per Erichsson ville ingalunda tillåta sin broder att få sin del utan lott, *hvilket jag lät till nämden, de derom samt med mig så beslutade*, att efter förne Erich Erichsson hafver så godt som ensammen bygt gården upp af branden, och stått sin fader och moder troligen och manligen bi, och nu hafver sin gamla moder hos sig, *honom tillsade de* förne 5 öres land till att njuta och obehindradt behålla, dock med den besked, att han skall gifva dem i vängåfva hvardera 10 mark och ändock der utöfver betala dem efter som öre och örtug gäller i byn; men *om bygningen blef så sagdt*, att gården skall skattas och aftagas först husbygning efter branden och skall ändå afläggas (några ord otydliga) för hans stora bekostning och arbete, *efter som gode ovälde män der om syna och ransaka kunna*, sedan skall han betala sina bröder hvad de hafva böra i förenämda jord och hus» (slut).

Praktisk rättshjelp.

Den senare saken gifver i sanning ett monumentalt prof på den oskattbara hjelp, som en den tidens domstol kunde tillhandahålla rättssökande — i det praktiska behofvets såväl som i rättfärdighetens intresse.

Nämden vitnar.

I öfrigt är från dessa saker särskildt att framhålla, att, i båda, lagmansnämden omtalas hafva *vitnat*, dervid man vid granskning finner, att i alla tillfällen det gälde vissa bestämda sakförhållanden, som säkerligen lågo inom åtminstone en del af nämdemännens förut egda personliga kunskap. Att, såsom i det förra målet, »hela tingslaget» vitnade med nämden, är något, som äfven i denna dombok ofta återfinnes, — och är att anmärka som ett bevis på nämdens ännu kvarstående egenskap af blott en representant för hela menigheten.

Tingsmenigheten.

Ang. rättsfrågan.

I senare saken finner man, att, efter det genom nämdens vitnesbörd särskilda i målet vigtiga sakförhållanden fastställts, och en uppgörelse med ena brodren i enlighet dermed anordnats, saken i sin helhet af lagmannen läts till nämden, dervid det ej kan missförstås, att det är på lagmannens önskan, som nämden, på samma gång den fastslår de i tvisten med den andre brodren bestämmande fakta, yttrar, huru

den ansåg, att saken med honom och i öfrigt i återstående delar borde rättsligen ordnas, en anordning som uppenbarligen bekräftades genom lagmannens bifall. De mindre bestämda uttrycken i förra saken lemna öppet, att det der tillgick på ungefär samma sätt.

Nämden ej omtalad.

I några följande saker omtalas åter nämden alls icke; N:o 10 lyder sålunda:

»Samma dag.

Kom för Rätten Matts Mårtensson, borgare i Stockholm och Bencktsson, borgare i Upsala och tilltalade Hans i Tuskiö på Gräsön i Börstelle socken om en brodersdel i förne Tuskiö och Långalme, då fans, att om förne Tuskiö och Långalme ärð 7 bröder och en syster, som alla hade arfvingar efter sig, och jorden i Tuskiö är allt 16 ortiger land, der ortigen gäller 5 mark ock i Långalme 7 ortiger, och ortigen gäller der 6 mark, så att förne Matts Mårtensson och Hans Bencktsson vill allenast tillfalla i förne hemmans jord till 16 mark, och *efter förne Hans i Tuskiö icke hade några bref eller beskedliga vitnen*, som kunde bevisa, det förne borgare eller deras föräldrar voro utlösta; *Derföre tillsades* nu förne Hans i Tuskiö med sina medarfvingar, att de skola gifva förne borgare 20 mark både för hus och jord, och dermed skola de då låta sig nöja. Derföre djerfves ingen här på tala vid 6 mark för lagmans dom».

Följande sak N:r 11 lyder:

»Derefter tilltalade Matts Mårtensson och Hans Bencktsson Per Skomakare i Smedslinge om 5 öre och 1 ortig land jord i förne Smedslinge, der de mente sig vara bördige till. Då svarade förne Per Skomakare, att hans fader och faderfader hafva haft det oklandradt i sina tider och han nu i lika måtto all sin ålder intill 4 år sedan, då hafva desse först kommit och velat klandra samma jordelott, de der ock hafva hvarken bref eller skäl till, *fördenskull blef om det ärendet så svaradt och dömdt*, att efter förne Per Skomakare nu hafva sådan urminnes oklandrad häfd, skall han der behålla för sig och sina arfvingar förne sin lagfångne jord och denne Matts Mårtensson och Hans Bencktsson intet vidare hafva derpå att klandra».

Då man med afseende å dessa två saker frågar sig, hvarför nämden i dem icke omtalas, så synes beträffande

den förra svaret ligga deri, att uppenbarligen ingen ovisshet om sakförhållanden förelåg. Efter det kärandena ostridigt befunnits ega del i fastigheterna, motsvarande 16 mark, och då svaranden förmodligen ej ens påstod, att de erhållit sin del (ty detta torde otvifvelaktigt ligga i orden), så förelåg blott en enkel rättsfråga, om de nämligen egde att utlösa svaranden eller blott hade en fordran att kräfva. Men då det gälde blott en lag- eller rättsfråga, hade, enligt rådande ordning, nämden ingen yttranderätt att kräfva.

Rena lagfrågor afgöras af lagmannen.

I senare saken var det påtagligen ostridigt, att svarandens både faderfader och fader och efter dem svaranden sjelf lång tid oklandradt innehaft hemmanet; och vid dessa förhållanden gälde frågan blott, om detta lagligen var en urminnes häfd, som uteslöt bördsrätt, hvilken rena lagfråga lagmannen ensam egde att afgöra.

I båda fallen hade, genom ransaknings uteblifvande, för nämden tillfälle stängts att — tilläggsvis — yttra sig i rättsfrågan.

Saken N:o 12 lyder i domboken som följer:

»Samma dag.

Kom för Rätten Lasse Hansson i Käboda och gjorde veterligt, att han hade gjort ett jordaskifte med Matts Mattsson i Åby i Morkare socken och fått af honom 9 1/2 öres land i Åby för 9 1/2 öres land i Kleff, Alunda socken, som han hade fått i vederlag af kronan för sitt skattehemman i Käboda, som han hade upplåtit till lägenhet vid Österby hyttebruk, och derpå begärade han stadfästelse. Då steg fram för Rätten Olof Persson i Frista uti Börie socken och sade, att han egde en halfpart lika med förne Matts i samma Åby, och mente fördenskull vilja inträda i samma halfparten i de 9 1/2 öresland med förne Matts Mattsson i Kleff. Då vitnade en gammal man vid namn Karl i Harvik och Sigfrid i Kulla efter en blind man, som hade varit tillstädes hos denne Olof Persson, när som Matts Mattson lefvererade honom och hans fader 40 mark och två silfverskedar till full betalning för deras anpart, och den ena silfverskeden tog Olof Persson och den andra tog hans fader,

hvilket icke förne Olof Persson bestå ville; Dagen härefter [1]) kom fram en vid namn Erich i Lundh, som sjelf var med och beviste denne Olof Persson tog skeden och hans syster tog af penningarne 30 mark, och de andre behöll hans fader. Då bekände ock förne Olof Persson, att han tog skeden, men ville föregifva, att han tog den i betalning för något, som hans fader var honom skyldig och icke på hemmanet, och mente, att hans fader icke var mägtig att sälja hans möderne jord eller uppbära der penningar för, och nekade sig att hafva samtyckt dertill, ändock der bevistes, att han sjelf annammade samma sked och både han och fadren hade annammat förne penningar. Dess likes kunde han icke neka, att han hade varit till förne Matts i Åby och tagit der en kǫ för ett hus i betalning på sin del; derför kan för denna uppbörden på betalningen icke komma till lotten, som han begärade, utan han bör låta utlösa sig med penningar, hvad som ännu i betalning fela kan, och icke tränga sig i hemmanet. Der om anbefaltes häradshöfdingen samma ärende på häradstinget fullända, och sedan när det är lagligen skett, då gifve der stadfästelse uppå.»

Muntlig förhandling har effekt med sig.

Här bör särskildt beaktas det utomordentliga företräde som en rent muntlig förhandling har framför den skriftliga deruti, att när en person, såsom fallet här var med Olof Persson, kommer fram med vrängda och lögnaktiga påståenden samt dervid beslås och afslöjas, detta hos dem, som skola afgöra saken, framkallar ett intryck, hvilket *utan vidare bestämmer domen i saken*. Efter hvad som förekommit, var Olof Persson icke blott i den allmänna uppfattningen — såsom det skulle vara nu — utan *af sina domare* dömd såsom den der dref en orättfärdig sak. Hog. Bielke behöfde säkerligen ej tveka om, hvad nämden skolat om sanningen i målet yttra, derest frågan skjutits till densamma. Detta hade han påtagligen förstått på nämdemännens yttranden under förhandlingen eller på deras miner blott; *saken var uppenbar*, en formlig ransakning genom nämden obehöflig; och blott med hänsyn härtill var det otvifvelaktigt, som han utan vidare öfvergick till det rättsliga bedömandet,

[1]) Tinget fortgick således i två dagar.

hvilket helt enkelt innehöll, att då Olof Persson redan tagit betalning för sin del i egendomen, hans anspråk på utlösen var ogiltigt, och endast en fordran på resterande beloppet återstod.

Då i följande mål, N:o 13 ej heller någon ransakning genom nämd omförmäles, så ligger orsaken uppenbart deruti, att hela saken var beroende på riktigheten af en attest, »ett vitnesbref» af några knektar derom, att en annan knekt ej blifvit död på »Halmstadståget» utan lefvat några år derefter. Lagmannen fann, att den frågan ej kunde afgöras på annat sätt, än att attestgifvarne vid ett senare ting beedigade sin uppgift, och i följd deraf fans nu för nämden ingen uppgift i målet.

I återstående tre mål för samma ting omtalas ej heller någon verksamhet af nämden, ehuru i dem dom afsades; och är otvifvelaktigt förklaringen densamma som i saken mot Olof Persson, att nämligen, med det som i en hvar af dem förekommit, sakförhållandena ansågos hafva blifvit uppenbara, eller att lagmannen förstod, det ingen tvekan derom förekom inom domstolen, hvadan formlig ransakning genom nämden var obehöflig. Ej formlig ransakning, då saken var uppenbar.

Fortsättande efter domboken, möter oss rubriken för nästa ting, lydande sålunda:

»Den 14 Februari höll jag rätt lagmansting med allmogen af Närdinghundra härad samt Häfver och Edbo härads socknar i Knutby socken i Åsby i närvaro desse efterne ärlige välbördige och välförståndige gode män, som äro Isak Nilsson (Banér) till Runngarne, Bengt Arensson (Örnflycht) till Granhammar, Johan Karlsson (Månesköld) till Ora, Christer Carlsson (Månesköld) till Seglinge, Aren Karlsson (Månesköld) till Eka och Christer Hindersson (Lilljesparre) till Krakstad, af vapen, Bengt Håkansson, Måns Larsson, Christoffer Tönesson och Matts Olufsson, häradshöfdingar. Manstark lagmansrätt.

Nämden

Af Närdinghundra härad (12 män namngifne). Af Häfver och Edbo härad». (9 män namngifne).

Första saken lyder:

»Samma dag.

Tilltalade hustru Brita i Fröby i Skefftuna socken hustru Marit, Erich Michilssons i Näs i Fasta socken och sade sig vara bördeman till förne Näs, och ville det igen lösa efter förne hustru Marit hade pantsatt det (till) Vincentius i Söderbyggeby för 10 daler, som var alldeles oskyld dertill. Då mente förne hustru Brita, att hon ville inlösa't och betala't efter öre och ortig, som det gäller i förne Näs, och icke efter som var pantsatt till, hvilket af den andre blef alldeles nekadt, *men denne blef tillsagdt*, att om förne Brita i Fröby ju ville lösa förne Näs in uti rätta börden igen, då skulle hon komma till nästa ting och hafva de 10 daler med, som det är pantsatt före. Men kommer hon då icke, så behålle den i handom hafver eller någon annan löse't in i börden till förne tid, som kan finnas vara dertill näst skyld.»

Lagmannen ensam afgör rättsfrågan.

Här är det alldeles tydligt, att ingen ovisshet om sakförhållandena förelåg, utan att det gälde blott den rena rättsfrågan, om hustru Brita finge lösa till sig den pantsatta fastigheten för det belopp, hvarför pantsättningen egt rum, eller — som hon ville — efter det vanliga värdet å jord i byn; och anledningen till, att nämden här teg, var påtagligt den, att i en dylik fråga lagmannen som den rättskunnige hade ensam beslutanderätten.

Följande sak, ett brottmål lyder:

»Samma dag.

Kom för Rätten herr Erich i Ekeby och ville stå sin trätobroder Jöns Skinnare till svars om den sked, som förne Jöns hade stulit honom ifrån, derom nu i lång tid hafver varit i träta, och han tillförene hafver fäst lag (utfästat ed) här på häradstinget[1]) och den intet fullkomnat, så efter förne Jöns Skinnare var för 3 dagar sedan på lagmanstinget i Adelunda tillsagdt att vara här i Närdinghundra ting och gifva lag för samma sked, efter det att gerningen bör ransakas och dömas der hon sker, då tillspordes nu efter honom och hans lagmän (edgärds-

[1]) Tinget i det härad, hvarför lagmansting nu hölls, menas det påtagligen.

män) som honom derför fria skola. Men han eller de kommo här nu (icke) tillstädes, allenast vitnade en ifrån Mogha i Almunge socken, att han hade kört sin arm ofärdig, så han såg honom möta sig och förde armen uti en båle och derföre icke kunna komma tillstädes och fullborda den laggärd (edgång) som honom var förestäld; Men en part mente, att han hade sådant föregifvit, efter han icke kunde få någon här i häradet (som) ville gå lag (ed) med honom, ty nämden och hela tingslaget gifva honom här alla ett ondt loford; allenast kom för rätten hustru Barbrå, Erich Michilssons i Folkemora i Skefthammars-socken och ville göra den Jöns Skinnare fri för skeden, han var skylder före, i så måtto, att en piga skulle hafva sett samma sked och burit henne till denne hustru Barbrå och bytt med henne, så att denna hustru Barbrå sjelf bekände, att hon gaf henne en poimentz (?) sked igen för samma bytta eller stulna sked — — — — — — och mente härmed fria för^ne Jöns Skinnare. Derför vistes hon hem och hafve ingen tack, för hon hade med flit bedragit samma piga, att då man vet icke, huru sant hon berättade, efter pigan svär och nekade det aldrig skedt vara, och ingen var der mera till, så efter han icke var tillstädes, *sades för^ne Herr Erich fri* och den andre vare och blifve en tjuf, till dess han lägger sig det ifrån (visar sig vare oskyldig)».

Åfven här kan man väl föreställa sig, att förhandlingen hade gifvit ett så bestämdt intryck på en hvar åhörare, att sakförhållandet framstod som uppenbart, och att det derföre också syntes lagmannen alldeles obehöfligt skjuta det till nämden, iföljd hvaraf han genast öfvergick till yttrande i rättsfrågan. Sak uppenbar.

Tredje saken i denna dombok lyder:

»S. D. Tilltalade hustru Marit i Granestad Anders i Korstad, sin systers måg, och ville hafva samma Korstad af honom, och sade, att hon ägde der en tredje part i, hvilket för^ne Anders bekände så sant vara. Men han ville intet svara för sin svära, utan beviste det, att, när han kom till för^ne Korstad, var der så godt som öde och hafver nu bygt och bott der, som han vill stå till svars både för en och annan, *hvilket ock nämden med honom vitnade* så sant vara. Men efter för^ne Anders

hustru hade några syskon, och hans svära var nu icke tillstädes, som dertill med rätta svara borde, derför sattes det ärende upp till häradstinget, att då derom ransakas måtte och åtskiljas och utleta all slägten.»

Nämden vitnar.

Denna sak innefattar ett prof på, hurusom ett *vitnesmål* af nämden blott gälde ett specielt sakförhållande, om hvilket ledamöter af nämden hade direkt kännedom. Efter det detta vitnesmål var aflagdt, var dock icke saken utredd till slutligt afgörande, — hvilket deremot i regel finnes vara resultatet af en »ransakning» — utan, då saken, för en parts utevaro, uppsköts, som skedde till häradsrätt, skulle vidare utredning der ske [1]).

Parter begära dom utan stämning.

Följande sak gäller ett utaf dessa, vid ifrågavarande tid vanliga fall, att personer, som vore oense i rättssaker, samtliga, omedelbart och utan stämning, underställde domstolen tvisten och fingo dess besked — såsom det än i dag sker i England i motsvarande fall.

Saken lyder:

»Samma dag.

Kom för Rätten Matts Erichsson i Åsby i Knutby socken med sine stjufsöner, Mårten och Anders Erichsson och begärde, att man om något arf dem emellan ransaka och åtskilja ville, och till det första gåfvo tillkänna, att det hemman, som för^ne Matts Erichsson och hans hustru hade här till bott uppå, det var allt tillhopa 12 öre och 4 penningeland jord, der ortigen gäller 3 mark — — — — — (det föreslogs från stjufsönernas sida, att Matts Erichsson och halfbröderna skulle »för deras anpart efter mödernet taga fast jord i andra byar»). — — — — Då svarade för^ne Matts Ericsson, att han försåge sig till Rätten, att han nu på sin gamla ålder icke skulle drifvas ifrån all sin bygning och arbete, som han der uppå bekostat hade, och *beviste med häradshöfdingen och nämden*, att de hade hållit en laglig husesyn hos honom, och sedan all hans laga

[1]) Man bör beakta, hurusom det — i öfverensstämmelse med den hela rättsförfattningen genomgående naturlighet — här förutsattes, att Anders i Korstad kunnat utan fullmagt tala för sin svärmoder om han det velat; dervid dock säkerligen också förutsatt, att han påtoge sig ansvarighet för, att hon komme att godkänna det som gjordes.

bygning var aftagen, så hade han ändå till 30 daler öfverbygning, *det och hans stjufsöner tillstodo — — — — hvilket ärende jag lät till nämdens vidare ransakning, de derom samt med mig så beslutade*, att efter gamla lagen innehåller, att bröder skola blifva i bolby och systrar i omegorna, derföre böra de 4 systrarna taga — — — — Derföre är rättvist att hvar behåller lika halfparten af för^ne^ — — — sades häradshöfdingen och nämden att låta stångfälla jorden rätt itu emellan för^ne^ begge kullar — — — — Men efter att den ene tomten är obygd, och på det att de icke träta skola, hvilkendera som skall hafva gamla tomtstaden, som var mera fördel åt med hus och bygning, då blef dem tillåtet, att de må än nu på 3 års tid blifva, såsom här till varit hafver, under ett mantal, och i mellertid skola de samtliga hjelpas åt och uppbygga för^de^ ödestomt af nyes och flytta en part af husen, som umbäras kunna af gamla tomten — — — — och laga så att bygningen på båda tomterna kan blifva något när lika goda efter mätismäns ordom; sedan skola de kasta lott om uppå häradstinget, uppå hvars anpart hvar tomt falla kan, dermed de sedan skola låta sig fullkomligen åt nöja, och lyses konungsfrid emellan dem, så att ingen parten sig på de andre olagligen förgripa skola vid edsöresbrott, utan dele, skifte, bygge och förbättre samtligen såsom kärliga syskon, och dermed bjöd jag för^ne^ Mårten och Anders Erichsson förste, andre och tredje gång att vädja emot mig och nämden, om de här emot någon insaga med lagen hafva kunna, hvilket de icke göra ville; *Derföre dömdes* för^ne^ byte dem emellan alldeles med full magt och oryggeligen att blifva vid deras 6 mark för lagmansdom.»

Lagmannen och nämden samarbeta praktiskt.

Här hölls ransakning genom nämden — dervid naturligtvis ingick såsom ett moment det genom förut aflagdt vitnesmål styrkta förhållandet angående bygnaderna i hufvudgården.

Likasom det var naturligt nog, att nämden eljest, vid det den yttrade sig om särskilda fakta, dermed också gerna förband ett uttalande om den rättsliga påföljden af de »förnumna» sakförhållandena, så kan man väl förstå, att i en sak, så beskaffad som förevarande, lagmannen specielt önskade att få nämdens förslag till den rättsliga anordningen.

Nämdens uttalande grep sålunda också påtagligen in på lagmannens område; men lika väl som det är uppenbart, att nämden här fullt så godt som lagmannen förstod, huru föreliggande landbo-fråga borde lösas för att tillfredsställa parterna, så insåg och erkände synbarligen villigt Hog. Bielke detta; och, med ett sålunda, på enkelt och naturligt sätt fortgående samarbete emellan nämden och lagmannen löstes på en gång de mångfaldiga tvisteämnena, gafs åt de rättssökande den omfattande rättshjelp de behöfde, och bragtes saken i sin helhet till en praktisk ordning — på ett sätt som för vårt nutida domstolsmaskineri helt enkelt skulle vara en omöjlighet.

Resultatet framstår, likasom ofta i dylika fall, väsentligen som till sina materiella delar gifvet af nämden, under sanktion af lagmannen.

Såsom karakteristiska för nu ifrågavarande dombok torde ytterligare för olika ting kunna anföras ett par mål, det ena för tinget med Tierps och Vendels härader med Elfkarleby och Vesslands socknar den 7 Februari lydande:

»Kom för Rätten Jåp Hals på sin brodersons vägnar Olof Andersson i Medhede och tilltalade Per Jonsson i Medhede om 6 öre och 2 ortiger land liggande midt i byn — — — —.

(Jåp ville, att hans »broderson skulle nu börda samma 6 öre 2 ortiger land igen» — och menade, »att det köp icke var alldeles lagfaret och med bref och syn bekräftadt.» — — Två namngifne män »samt flere gamle beskedelige män» stego fram »och beviste, att det var lagbudet och lagståndet» och att säljaren af stor nöd drifvits till att sälja etc.) — — — *»hvilket ärende jag sköt till nämden, och de samt med mig i betänkande togo och således beslutade härom*, att efter här fans sådana beskedliga vitnen, att det varit för 20 år sedan uppbudet och slägten hembudet, och då ingen har velat lösa samma hemman till sig utom denne oskylde Per Jonssons fader, hvilken då gaf för förne 6 öre 2 ortiger land 88 Mark och en 3 lod sked, och hafver han sedan stått det väl före i samma 20 år och mycket förbättrat, *som hela Tierps socknemän vitnade*, allenast att den försummelse har

varit med honom, att han icke har tagit bref derpå, så kan han fördenskull icke mista sin rätt, efter de beskedliga vitnen som nu för Rätten vitnade och betygade, att det hafver varit lagbudet och lagståndet och alldeles oklandradt, *Derföre efter lång ransakning sades* nu samma 6 öre 2 ortiger land, hus och jord i förne Medhede förne Per Jonsson till att njuta, bruka och behålla för sig och sina arfvingar så ofödde som födde allt det som till förne 6 öre 2 ortiger land tilligger och än med rätten tillspörjas kan till evärdelig oklandrad egendom, dock på det att han dess bättre med sämja och kärlek samma hemman njuta och behålla måtte, gaf han förne åtalare tolf mark nytt mynt till en vängåfva för deras bördebud, dermed de ock läto sig väl åtnöja och räckte hvarandra handen för Rätten, så att derpå aldrig efter klandras skall, Derför djerfves här ingen på tala vid 6 mark för lagmans dom.»

Vid denna sak bör särskildt framhållas det deltagande i sjelfva dömandet, som nämden tydligen här utöfvade, och som *kunde* hafva en annan orsak än blott nämdens vana att med uttalande om fakta förena yttrande om den på dessa fakta beroende rättsliga påföljden. Nämden deltager i dömandet.

Den andra saken hörer till det den 2 Mars 1586 hållna lagmanstinget med Broo och Färentuna härader, dervid nämden bestod blott af 12 män, tagna hälften från hvardera häradet. Saken återgifves till prof på skriftspråket fullständigt i sin lydelse enligt domboken.

»Samma dagh.

Beretthede Matz Andersonn som sitter I Häradzhöfdinge Stadh I förne Broo Häredt, att för 3 åhr seden war Skedt Ett dråp på Broo I Anders Siffridhsons Gård och man än nu in till thenne Tidh icke haffver kunnat finne ther till en San och wiss baneman, Endock ther om haffver warit nogsampt randsakat på Häredztinget. Ty hann haffver aldrigh kunnett komme them alle till Tingz, som wore tillhopa thå samme drååp skedde. Tå förskickadhe Jagh nu budh till gården, och Lott stämpna them alle tillstädz till andre daghen, så att nu wore her på Tinget 4 af them som meste misstankarne wore om, Som war Jon Hålstesonn Fougde på Broo, Anders

Westgiöthe, Item en gamell bonde heett Jon i Torpett och en benempnd Sven Timberman, som på then tidhen hadhe waritt drukne, när dråpet skedde på en, heett Oluff Smedh, och wille förne Joenn gerne haffue Saken på förne Bonde Joenn i Torpett, Föregiffuendes Att han skulle hafue en Kniff I handen och En stör tå thenne Oluff Smidh full dödh nidh på marken, Tå åthsporde Man thenne Anders westgöthe och Suen Timberman om the såghe honom någen Kniff haffue i hånden, ther till the tåå aldeles nekadhe, och sadhe att han icke hadhe meer än en stöör i handen, och stötte thenne Joenn Hålstesonn I sidenn med på Kisteupgången, ty the hadhe då thenne Joenn ått fångekisten för något annadt slagzmåll som han och en annan hans medh tienare Benempnd Hillebrand hadhe hafft sine Emillan och tå skulle förne Joen I Torpett fått ett slagh i huffuudet, så hann blödde, och wiste icke annat än thenne Jonn Hålstesonn thett giordt hadhe, och wille förthenskull nu giffue honom hugg igen aff thenn stöör han hadhe I handen, Tå wittnadhe Bådhe Anders westgiöthe så och förne Suen Timberman, att widh the skulle haffue haft förne Joenn ått Kisten hadhe han en Kniff i handen med huilken han hadhe stuckit förne Hillebrand ett stick tilförenne, och stack ther med omkring sigh, och wille ther med freije sigh emott förne Anders westegiöthe och thenne Oluff Smedh som Dödhen Ledh, huilken följde fort efther och wille gripe honom, och tå hadhe thenne Oluff Smedh fått hugg och lågh alleredhe på marken stungen i Lårett thet fast blödde, för än thenne Joenn i Torpet kom till förne Joenn Hålstesonn medh Störenn som förtt står. Huilket förne Suen wittnadhe och Suor på Laghboken, att han thet granneligh sågh och achtadhe, Men förne Anders sadhe sigh ware Druckin och icke föruisse haffue thet sedt eller achtett, Tå sporde Man för Jonn Hålstesonn till om hann tröste gåå Lagh att förne Oluff icke hadhe fåått hugg aff hans hande werk, thett han tå nekadhe, och sadhe om iagh fast wille giöre Lagh som iagh icke tilbiuder, så fåår Iagh ingen som går Eeden med migh, och om thet är så hendt, så beder Jagh migh så sant Gudh till hjelpe, som thet är skedt moth min willie, aldeles migh ouitterligh efther han hadhe och icke trätt ett ord med förne Smedh, thet the andre och wittnadhe. *Huil ket ärende Jagh lott till Nempndens widhere betenckende och the sampt med migh thenne sak så besluthadhe,* att man icke kunne befrije förne Joenn Hålstesonn ifrå Dråpett, Endoch

thett kunne ware skedt honom aldeles emott och ouitterligt I sitt Ölsmåll, efther the hadhe Ingen thrätte tilhopa, uthan widh han hadhe gåått ått Kistan och haftt Kniffuen I händerne, och slängt kring sigh, Hafuer han wthan tuiffuell råkett thenne Oluff Smidh I Låret, ther och haffuer syntz merke på såredt att thet skulle wara skedd med samma hans kniff. Therföre efther sådane wittne och skiell *kunne wij icke frije förne Joen* ath han är Jw then Dödes san baneman, ther till han och fælthes, Men efther thet är så oförseendes skedt och honom Aldeles owitterligt, theslikest haffuer och samme sting icke waritt något Dödz sår, huar som olyckan icke haffuer waritt och döden hadhe waritt honom beskerdt. Therföre Lades then boott här på Tingett till 80 mark och icke högre, sedenn skall förne Jonn ware förtencht till att taghe afflösning hoss Domkyrkion I Upsala, och giöre booth och bättring.»

Vid denna sak är särskildt att bemärka, hurusom yttrandet, att saken läts till nämdens »vidare *betänkande*», direkt antyder lagmannens önskan, att nämden skulle yttra sin tanke i den omfattning, det fölle dem [1]) lämpligt att uttala sig.

Lagmannen åskar nämdens »betänkande.»

Det här senast omförmälta förhållande och i sin mån också hvad som förekommer i nästföregående sak, i hvilken vi äfven se, att formen för dess hänskjutande till nämden lemnade åt densamma frihet att i sitt svar gå utöfver blotta sanningsfrågan, föranleder mig att, såsom sammanfattning af denna domboks innehåll, uppkasta ett spörjsmål:

Såsom motsättning till sist bemärkta formler af vidsträckt innehåll: »hvilket ärende jag sköt till nämden» och »hvilket ärende jag lät till nämdens vidare betänkande», hvilka

[1]) Följande den naturliga tanken kan jag svårligen underlåta att skrifva »dem». Så skrefvo också i lika fall våra gamla jurister — som man i våra domböcker ständigt ser; och på samma sätt heter det i våra dagars juristspråk i England »they», »them» (de, dem) då man, efter tal om jury, vill hänvisa till hvad som juryn sade eller af juryn sades etc., helt enkelt emedan tanken dervid naturligt hänför sig till *personerna*. Inför våra dagars svenska juristspråk är detta skrif- och uttrycksätt ett groft fel, emedan juristspråket nu för tiden hos oss i första rummet hänför sig till *ordet* (här juryn eller nämden) ej till innehållet eller tanken d. v. s. här personerna, som betecknas af ordet. Juristspråket i sin formalism motsvarar här fullkomligt de juridiska begreppen, sådana de blifvit.

formler lemnade öppet åt nämden att yttra sig äfven i rättsfrågan, äro att taga i beaktande de tillfällen, deri *antingen* domhafvanden tillsporde nämden om någon viss omständighet, om klander, urminnes häfd etc., eller om *hvad dem* kanske i sakens hela omfattning *veterligt vore*, och der nämden således vitnade, *eller* dock i viss mån en gräns var gifven genom formeln, att saken sköts »till nämdens *ransakning*», hvilken formel nämligen enligt rätta begreppet af ordet ransakning bort binda nämdemännen att blott yttra sig om fakta, ehuru om *alla* fakta i saken.

Vitnesmål af nämd och ransakning genom nämd i motsats till generella uttalanden af nämd.

Hog. Bielke stod här påtagligen inför samma praktiska spörjsmål, som de engelska civildomarena i våra dagar hafva att lösa, der de sitta med en jury, och hvilket spörjsmål utgår på, huru det skall förekommas, att juryn, öfverskattande sig sjelf, afgör den åt densamma lemnade fråga i större omfattning än juryns förmåga sträcker sig — ity nämligen att det i England i våra dagar är mycket vanligt, att juryn, likasom nämden i Hog. Bielkes, vill formulera svaret på hvad som är sant på ett sätt som i verkligheten löser också lagfrågan, ehuru juryn i principen blott skall hålla sig till faktum d. v. s. sak- eller sanningsfrågan.

Den engelske civildomaren löser knuten dermed, att han förbehåller sig en obetingad rätt att ogilla och till juryn återvisa ett dess uttalande (verdict), som går utöfver de rena sakfrågorna — då kalladt ett allmänt, »general» verdict. Han begagnar dock aldrig denna rätt, der han anser, att nämden väl kan lösa äfven rättsfrågan, t. ex. vanliga fall af ersättnings*skyldighet*, på grund af vårdslöshet och dylika omständigheter, hvilken rättsfråga ofta kan förstås af juryn lika väl som den rena sakfrågan beträffande *ersättningens storlek*. Men han begagnar utan tvekan denna rätt, då han ser, att frågan erbjuder speciella svårigheter, och detta sker då i den form, att han vägrar mottaga det gifna allmänna verdictet och fordrar ett »special verdict», det vill säga ett uttalande af juryn om blott rena fakta.

Special verdict och general verdict.

I verkligheten synes det frestande att antaga, det Hog. Bielke i sin mån leddes af ungefär samma tanke och syfte som de engelske domarena, då *han* i vissa fall lät nämden blott vitna, i andra fall ransaka och åter i andra anmodade nämden att afgifva sitt betänkande, utan att på något sätt antyda, det svaret skulle stanna vid blotta sakfrågan.

Att Hog. Bielke numera ganska sällan finnes hänskjuta mål »till ransakning», skulle då bero på vunnen insigt, att nämden dermed kom att i derför ej egnade fall yttra sig äfven i rättsfrågan.

Hade tanken af lagmännen med full klarhet fattats och rätt utvecklats, och hade samma tanke framgent kunnat ohindradt genomföras, så hade icke vårt nämdeinstitut kompromitterats och förfallit så, som senare skett, och så hade hela vår rättsutveckling kommit i en annan bana än den, som slutats i den återvändsgränd, hvari vi nu stå.

Erik Sparres lagmansting år 1596.

Under år 1596 höll Erik Sparre, »Sveriges rikes råd och kansler, ståthållare och lagman uti Vestmanland, Dalarne och Bergslagen, friherre till Sundby» lagmansting i sin lagsaga. Det första tinget hölls, enligt den i riksarkivet förvarade domboken, den 16 januari med Tuhundra härad i Dingtuna sockenstufva, i närvaro af »Kongl. Maj:ts trogne tjenare Hans Kranck och Sigfrid Henrichsson sekreterare och Lars Harelsson i Vesterås, häradsdom i värje hafvande». Gode män.

Nämden bestod af 12 män från Dingtuna, Sundby och Barkarö socknar. Nämd.

Följande ting hölls den 19 Januari med Siende härad i Balungs klåckarestufva i närvaro af Kongl. Maj:ts befallningsman, välbördig Nils Bengtsson till Hornby, sekreteraren Sigfrid Henriksson samt två lagläsare.

I nämden sutto 12 män från Kungsåra, Irestad, Tillberga, Balung och Håbo socknar.

Den 21 januari hölls ting i Björkestad sockenstufva i närvaro af fogden på Vesterås Nils Bengtsson och fogden på Västby gård Lars Andersson jämte Sigfrid Henriksson. Nämdemännen voro 12 st. från Kumla, Tortuna och Björke socknar.

Så fortgick tingsturen genom lagsagan med ungefär likadan sammansättning, som på dessa först nämda ting; dock att antalet nämdemän i de senare hållna tingen ofta var större, så 17 vid det den 26 Januari hållna tinget i Romfartuna, 22 vid tinget den 16 Februari i Mora, 21 vid tinget den 20 Febr. i Leksand, 14 vid tinget den 27 Febr. i Söderbärke. Af desse sist nämde 14 voro 7 från Norbergs, 2 från Söderbärke, 3 från Norrbärke och 2 från »Gränge» (= Grangärde) socken.

Till att belysa förhållandet vid denna tingstur emellan domaren och nämden synes väl egnad en sak vid det första tinget, så lydande:

»Kom än fram Erich Nielsson i Frölunda uti Håråkers socken i Norbo härad, talade till Sven i Schädestad i Lille härads socken om det hemman i Schädestad, der han sitter på, och Erichs fader för besuttit hafver; Han svarade, att samma hemman hade några år legat öde och ingen af slägten frågat efter (detsamma); så hade Kongl. Maj:ts befallningsman, på den tid Anders Persson, samt länsmannen satt honom derpå att bo och bygga det upp, ty det hade varit mycket förfallet, och sedan göra kronan skatt och rättighet deraf, som förde Anders Persson och länsmannen samt *flere af nämden vitnade. Detta togs till ransakan,* och efter han icke hafver förnöjt bördemännen för deras rätt, blef dem på båda sidor tillsagdt att stiga afsides och förlika sig, och medan det icke kunde ske, utan åklagaren höll sig vid sin börd, blef afsagdt, att förne Erich Nilsson skall betala Sven i Schädestad sin bekostnad, hvad han öfver laga bygning i husen och eljest med åker och ängsbruk desslikes hägnad samma hemman förbättrat hafver den tid han derpå bott hafver, efter som

ovälde, beskedlige *gode män samt med häradshöfdingen dem emellan bäst efter deras förstånd laga kunna*, sammalunda skall han ock uppfylla och betala kronan två års ränta, den hon deraf mist hafver och räkenskaperna utvisa, sedan må han komma till hemmanet igen, dock att den andre icke blifver så hastigt utvräkt eller husvill, utan hafver tid att försörja sig med ett annat hemman igen.»

I denna sak framträder tydligt skilnaden emellan det vitnesmål, som en del af nämden jämte andra personer aflade, samt den derefter af nämden i sin helhet verkställda »ransakning». Denna omfattade den förebragta bevisningen såsom en del af det material, på grund hvaraf saksammanhanget i sin helhet pröfvades. Men nämdens svar torde hafva innefattat ej blott ett uttalande om rena saksammanhanget utan äfven om parternas inbördes rätt, eftersom det synes, att just i följd af ransakningen domhafvanden sökte bringa parterna till förlikning.

Samma egenhet vid ransakningen framträder än tydligare i en jordatvist på följande ting, der det heter: »Det ärendet togs till ransakan, och efter de på båda sidor hafva skäl och bevis, den ene bref, den andre utaf kronans jordabok, som före skrifvet står, uppå det ingendera parten skulle ske förnär, gjordes dem emellan en förlikning i så måtto» etc. Här är det påtagligt nog, att ransakningen gifvit uppslaget till förlikningen.

Nämden vitnar.

Der Erik Sparre afsåg, att nämden skulle allenast yttra sig om saksammanhanget eller sanningen i målet, synes han gerna hafva valt uttryck just egnade att derutinnan binda dem. Så heter det i en sak rörande rätt till ett kvarnställe, deri ena parten åberopade urminnes häfd: »Blef nämden tillfrågad, *hvad dem här om var veterligt*», hvartill svaret blef, att de »icke veta annat, än att förde Nefde boer förde kvarn alltid haft och brukat».

I en annan sak, der en part begärt, att lagmannen skulle »befråga sig med dem i nämden sutto, *om de visste, huru*

det hemman Östanfors är kommet under kronan» säges det, att »nämden vitnade och bekände», medan det äfven annorstädes talas om, att nämden *vitnade*, nämligen när det gälde särskilda förhållanden som lågo inom nämdemännens personliga kunskap.

Nämden ransakar.

»Ransakning» åter synes, såsom förut framhållet, företrädesvis afse den nämdens egendomliga uppgift, att på grund af *allt det som i målet förekommit* uttala sig, hvilket mycket ofta i verkligheten skedde med framhållande jämväl af deras tanke om den rätt, som för ena eller andra parten borde följa af det konstaterade saksammanhanget; och det synes, som om Erik Sparre blott i särskilda fall velat gifva nämden tillfälle att sålunda gå honom i förväg.

Undersökningar på platsen genom nämd.

Att Erik Sparre i öfrigt ville använda nämden på det område, som rätteligen tillkom densamma, finner man af de ofta förekommande fall, deri, likasom i det först refererade målet, nämden eller gode män, ofta med häradshöfdingen, förordnades att göra undersökning, om t. ex. gjord kostnad å egendom, åverkan, stängselskyldighet, skada genom vattenuppdämning etc.; och finnes, såsom vid föregående ting, uppskattning genom gode män ej sällan förordnad för kom-

Efter domen.

pletterande af gifven dom, deri af lagmannen blott *skyldigheten* till ersättning fastställts.

Ofta hänvisades saker för utredning, betecknad med »ransakning» eller »syn», till häradsrätt, hvilken säkerligen dervid afsågs att också döma på grund af sin utredning. Sådan hänvisning till häradsrätt synes som en gifven sak egt rum, så snart någon part uteblef, hvilket här synes hafva inträffat oftare än eljest vanligt.

I ett stort antal fall anordnade Erik Sparre förlikning, ofta dock blott i form af en befallning till ena parten att ställa den andre till freds. I ett fall angående försträckning, sägs, att, emedan det vore ovisst hvad som vore betaldt, »de skulle draga halfva skadan hvar här uti».

Att Erik Sparre betraktade sig så som ensam den laglige domaren i sjelfva rättsfrågan är väl otvifvelaktigt, ehuru det är mera sällan, han finnes framställa sig, med »jag», som personligen beslutande. Lagmannen afgör rättsfrågan.

Till sist må från tinget den 30 Januari 1596 med Hedemora By, Folkerna och Grytnäs socknar anföras en brottmålssak. Det rörde sig om hor och våld, och hade deruti först hörts två vitnen, hvarefter det heter: »Och ändock intet vitnades om gerningen, likväl emedan han med samma hustru äro intagne i ett hus [1]) och *nämden honom icke värja tröste*, blef honom tillsagdt att fästa 12 manna-ed, att gå för lagmannen eller hans fullmägtige; uti lika måtto fäste han och 6 manna lag (ed), sig icke hafva gått in i prestens gård, med berådt mod att vilja öfverfalla honom eller hans folk, antingen med ord eller gerningar. Blef afsatt ifrån bergsfogde embetet emellertid och Lasse Olsson i Busslinge till igen.»

Sammanställes detta exempel med de förut omförmälta, så får man en föreställning om de i mångfald vexlande olika sätt hvarpå, likasom ännu i dag i England, domaren vid ifrågavarande tid tillgodogjorde sig det hjelpmedel som ligger i nämden, samt att i hvarje fall också dess ord vägde tungt, der den yttrade sig. Den försigtighet med hvilken man dock förfor, får i detta mål sitt uttryck deri, att frågan om den tilltalades brottslighet till sist likväl gjordes beroende på, om han sjelf kunde med ed bedyra sin oskuld och dertill kunde finna resp. 12 och 6 män att med ed bekräfta sin tro, att han svure sig »ren och ej men»

Magnus Brahes lagmansting år 1599.

Magnus Brahes dombok för det på våren 1599 inom Upland på olika platser hållna lagmansting omfattar allenast saker angående fastighet.

[1]) Vitnesmålen utgingo ock på: samma säng.

Första tinget hölls den 8 Mars »med allmogen af Norunda, Bälinge, Ulleråker, Rasbo och Vaxala härader i Granby uti Börklinge socken i närvaro ärlig och välbördig Johan Carlsson till Rungarn, Bencht Håkonsson, Christopher Tönesson och Hans Erichsson häradshöfdingar.

Sammansättning.

Af Norunda härad (6 nämdemän namngifne) Af Ulleråkers härad (6 män)

Af Bälinge, Rasbo och Vaxala härader» (5 män)»

Domboken, som förvaras i riksarkivet, är något defekt. Ting höllos på åtminstone sex olika platser, allt inom Mars månad, och är i domboken upptaget äfven ett extra ordinärt ting, hållet i Stockholm den 19 Juli 1599, synbarligen utan medverkan af nämd. Eljest var alltid nämd med.

Samme häradshöfdingar voro lagmannen följaktige hela Mars-tingsturen. Frälsemännen omvexlade något.

M. Brahes frågemetod.

Lagmannens metod gentemot nämden innefattar här en tillspetsning af den i förut genomgångna domböcker iakttagna. I de flesta mål, der nämden omtalas, heter det blott att lagmannen *sporde*, »hvad dem derom veterligt var» — eller »hvad der om sant var»; och i all synnerhet som denna fråga ofta uttryckligen riktas blott till dem af nämden, som hörde till det härad, hvarifrån saken kom, och som således kunde ega personlig kunskap om dess omständigheter, måste man tänka, att med dessa frågor närmast afsetts verkliga vitnesmål af nämden. Betraktar man de gifna svaren, så skall man ock finna, att de här mer än vanligt strikt röra sig om rena fakta. Så t. ex. lyder slutet i några efter hvarandra följande saker sålunda:

1. — — »Då sporde jag [1]) Odelands nämden (som utgjorde halfva antalet af lagmansnämden vid det tinget, deri nämligen också sutto elfva män från Frösåkers härad) hvad dem derom ve-

[1]) Här har likasom på många ställen stått »vi», som ändrats till jag.

terligt var; då sade de, att det köp hade alldeles lagligen skett på satte Odelands tinget och varit lagbudet och lagståndet, så hafver ock samma jordaköp och bref utstått sin laga tid. Derför visste jag honom stadfästelse icke förvägra — —.»

2. — — »Då sporde jag Frösåkers häradsnämden till, hvad derom sant var om samma köp, och (om det) hade skett å satte tinget; Svarade de alle ja dertill och bekände (vitsordade) samma fem öres land vara uppbudne och lagståndne, efter landslagen framföljde. Derföre visste jag honom stadfästelsebref icke förneka, utan — —.»

3. — — »Då sporde jag Odelands nämden, huru dem der om syntes, om det så i sanning hade sig, som förde Olofs (kärandens) bref innehålla. Då svarade de, att hans bref hade alla här på satte tinget varit, der de hade allt byte och köp frivilligt och berådde mode gjort, och (äro) lagbudne och lagståndne, det de samtligen vitnade, så efter nämdens vitne och ed kunde jag icke honom stadfästelse vägra utan nu stadfäste — —.»

I de här anförda fallen är det tydligt, att nämdens uttalande gälde blott hvad vissa dess ledamöter sjelfve sett och hört, eller hvad de i sin offentliga egenskap erfarit. Den omständigheten att t. ex. i första fallet säges, det »köpet *lagligen* skett», och att här sålunda svaret i formen gifver ett rättsligt bedömande af saken, föranleder blott den erinringen, att nämden med angifna uttryck ej behöfde mena mer, än att de yttre omständigheter, hvaraf köpets laglighet berodde, nämden veterligt voro för handen. Att det här hufvudsakligen gälde vitnesmål samt följaktligen något skiljaktigt från vanlig ransakning, betecknas, utom af frågornas form och svarens innehåll, äfven i sin mån dermed, att sedan nämden besvarat frågan, så långt den det kunde, man i ett par fall finner, att lagmannen genom att höra andra personer, t. ex. föregående egare, sökte att få bevisningen kompletterad, — medan vi redan förut haft anledning framhålla, att »ransakning» af nämden principielt, i motsats här-

till, innefattade en slutpröfning af saksammanhanget på *grund af allt tillgängligt material.*

Detsamma ligger deri, att sedan i ett fall lagmannen skjutit »ärendet till nämden, att de skulle säga sin mening derom», det heter: »Då svarade Bro skeppslag (dess nämdemän — men icke hela lagmansnämden) — — — att samma tre öresland voro lagbudna» etc., sammanställdt dermed att lagmannen nöjde sig med dessa nämdemäns uttalande, medan han, om det gält vanlig ransakning, skulle hafva fordrat uttalande af hela lagmansnämden.

Men härvidlag torde särskildt det vara värdt beaktande, att, på samma sätt som i ärendet N:o 3 här ofvan säges, att saken *afgjordes* efter *nämdens vitne och ed*, ännu åtminstone fyra saker i denna dombok i lika sammanhang tala om »nämdens vitne och ed» nämligen såsom omedelbar grund för dom, medan det är tydligt att i sakerna N:o 1 och 2 äfvenledes blott *vitnesmål* af en del utaf lagmansnämden bestämde domen.

Här erbjuder sig sjelfmant anknytningen till det vid afslutandet af Hog. Bielkes lagmansting år 1586 sid. 183—5 framställda spörsmål.

Lagm. äskar svar om fakta.

Med hänsyn till det ofvan anmärkta synes man hafva giltig orsak antaga, att Magnus Brahe under hela detta ting ledts af en bestämd tanke att i särskilda fall genom formuleringen af sina frågor till nämden söka hålla dem till att möjligast inskränka sina svar inom det rent sakligas gebiet, att han således, enligt engelskt uttryckssätt, afsett att förebygga generella verdicts och att i stället i görligaste mått få speciella — och en *följd* af denna hans princip var då helt enkelt, att han i så många fall kunde få uttalanden blott af nämdemännen från det härad, hvartill saken hörde. Sitt ändamål vann han i några fall med att ställa frågan direkt på ett visst förhållande, såsom om nämden visste, huruvida klander egt rum, eller som det i en sak heter:

»om det var så, att förne Bengt hade också på tinget utlöst denne förne Jöns».

Lagm. äskar stundom yttrande i rättsfrågor.

Men stundom finner man åter tydligt, att Magnus Brahe direkt afsåg att föranleda nämden till att uttala sig *utöfver* rena saksammanhanget samt jämväl i rättsfrågan, påtagligen för att han i komplicerade fall skulle af nämdens samvetsenliga och praktiska uppfattning vinna stöd för sin dom. I sådana fall finner man saken hänskjuten till nämden, *att de derom ville säga »sin mening»* eller hvad *dem syntes:* och i öfverensstämmelse med frågans lydelse finner man derefter en gång det heta: »då svarade nämden, att det är ju rättvist och gammal lag och sed, att den mera hafver löse ut den mindre hafver, för den skuld blef nu tilldömdt Jon Rasmusson att utlösa sin faderbroders son» etc.

I ett annat fall heter det: »Då sköt jag samma ärende till nämden, att de sin mening säga skulle; svarade de, att de funno, att samma utjord hafver af ålder varit brukad till Gränby, och om man skulle taga af tio öresland och lägga till 13 öresland, vore det icke svarligt för vår höga öfverhet, måste fördenskull blifva som det är. Men på det man kan förtaga träta och kif dem (parterna) emellan, tillsade jag [1]) dem på båda sidor, att Lasse Månsson skulle hafva sin jord uti en ärende (ett sammanhang) både i åker, äng, hagar och all inhägnad, så gör han dem intet förfång eller orsakar någon oenighet — — — — och befalles Norunda nämd, då de sämja sig om mälningen, att göra stångefall och låta Lasse Månsson få sina elfva ortiger land, allt i ett stycke. Så efter det de på båda sidor läto sig benöja och med sämja det gjorde, derföre här ingen på tale vid 6 mark för lagmans dom.»

I ett fall går lagmannens hemställan till nämden direkt ut derpå, »att de skulle säga, hvad dem *rätt* syntes vara»; och svaret löd, »att de väl visste, att Olof Mattsson borde

[1]) Här har förut stått »vi» som ändrats till »jag»; jfr sid. 101 härförut.

hafva sin del, men han hade aldrig fått honom». Hvarpå det strax heter: »Derföre tilldömdes nu förne Olof» etc.

Att i dessa och dylika fall lagmannens mening var att få af nämden ett yttrande, vidsträcktare än ett egentligt vitnesmål samt omfattande jämväl rättsfrågan eller hvad som borde beslutas, kan ej missförstås.

Jämförelse med det engelska.

Emellertid finner man ock, att likasom den engelske civildomaren i våra dagar gemenligen utan vidare frågar juryn: »hvad finnen I», samt också vanligen tager dess svar till godo, äfven om det omfattar rättstillämpningen — så visade i lika fall ej heller Magnus Brahe något som helst pedanteri eller formalistiskt rättshafveri gent emot nämden. Det förekommer t. ex. en gång att, på lagmannens fråga till nämden, hvad dem »veterligt var», svaret blef: »att den mera hafver bör lösa det mindre till det mera, så ock att det var dem veterligt, att de två öres land och sexton penningeland icke kunna umbäras från hemmanet» hvarefter omedelbart följer: »Derför beslutade jag den sak således» etc., och det blef en dom i enlighet med nämdens uttalande om rätt till lösen.

Det föll tydligen icke Magnus Brahe in, att behandla den första delen af nämdens svar — som rörde sig alldeles direkt om en ren rättsfråga — som ett obehörigt intrång på hans gebiet eller en på något vis förolämpande ohörsamhet mot den i frågan innehållna föreskriften att hålla sig blott till faktum. Alldeles likt en engelsk domare i våra dagar såg han tydligen blott derpå, att nämden dock kunde yttra sig i en så enkel rättsfråga. Hade nämdens yttrande i rättsfrågan varit absolut stridande mot lagmannens uppfattning om lagen, så hade lagmannen säkerligen i de flesta fall kunnat föranleda en jämkning af detsamma, innan det tecknades i domboken.

Men om också lagmannen, stödd af sin stora auktoritet, förmodligen i allmänhet hade tillfälle att neutralisera oförsigtiga eller oriktiga uttalanden af nämden utanför dess

rätta område, så måste det likväl hafva framstått som önskligt att förebygga, det sådana framkomme, helst de synbarligen ansågos som gällande, om nämden dock vidhöll dem [1]).

M. Brahe lemnade sällan åt nämden att »ransaka.»

Af en sådan Magnus Brahes afsigt synes det kunna förklaras, att i ej mer än ett fall omtalas, att saken utan vidare sköt till nämdens *»ransakning»*: Med denna form var enligt praxis fältet lemnadt öppet för nämden att uttala sig i hvilken omfattning som helst; men Magnus Brahe ville hafva det beroende på hvart särskildt fall, om nämden skulle gifva ett allmänt eller ett till blott fakta inskränkt uttalande eller, efter engelsk beteckning, ett generelt eller ett specielt verdict; och derför var det förmodligen, som, efter omständigheterna, ena gången uppdrogs åt nämden att helt allmänt »säga sin mening» eller »gifva sitt betänkande» och vid andra tillfällen att blott yttra sig om särskilda sakförhållanden, dervid i vissa fall den framhållna vitnespligten på det mest förståeliga sätt lände att begränsa uppgiften.

Stundom intet yttrande af nämden.

Men vi hafva härjämte att beakta, det äfven i föreliggande dombok förekomma en del fall, deri *intet* uttalande af nämd omtalas; och det torde ej råda tvifvel, att förklaringen dertill, här såsom eljest är den, att antingen allenast rena rättsfrågor deri förekommo, eller att sakförhållandena framstodo som uppenbara.

Ett typiskt prof ligger i ett domboksnummer, der det heter: »denne Rasmus och Olof Andersson (två tvistande bröder) hafva kastat lott om samma Norrby, och lotten fallit Olof till, så att han hafver både lotten och en ortig mer — — Derföre blef honom tilldömdt utlösa sin broder». Det kan ej missförstås, att dessa två fakta, det Olof vid lottkastning blifvit vinnande och dessutom egde något mera jord, här framstodo som klara, vid hvilket förhållande nämden ej lagligen hade någon vidare uppgift.

Domsrätten hos lagmannen.

Af redan anförda exempel framgår otvetydigt, att Magnus Brahe ej tvekade om, att sjelfva domsrätten lagligen tillkom honom.

---

[1]) Detta var främst fallet, der nämdens uttalande gafs på basis af dess föregående sanningsforskning. Att dess uttalande i rena rättsfrågor senare, der det förekom, fick samma kraft — oafsedt dess betecknande som »mening», »betänkande» eller dylikt — få vi erfara framdeles.

Värderingar. Ofta omtalas i denna dombok värderingar, som synbarligen afsågos att ske genom nämden.

Ett i denna dombok, för tinget den 12 Mars med »Tierps och Vendels härad med Norr Roden», upptaget mål är värdt synnerligt beaktande, emedan det gifver en inblick i, huru lagmannen — troligen såsom vid andra tillfällen — undervisade nämden eller gaf densamma en erinran om, hvad de borde företrädesvis uppmärksamma. Saken gälde en talan af Per Jönsson i Dottkareby mot hans hustrus moster, rörande bättre rätt till ett markland jord i nämda by, hvarpå Erich Michelsson nu bodde. Parterna åberopade mot hvarandra dombref med flere handlingar och sist ett vitnesbref af Tierps nämd. Derefter lyder saken:

Undervisning till nämden.

»Så finnes ock i sanning, att Erich Michelsson och Peders (Per Jönsons) hustru äro af sin syster hvar, vet fördenskull icke med hvad rätt förde Erich Michelsson skall vara närmare till hemmanet upptaga och förbättra än Per Jönsson. Ty vi finne det, att Per Jönsson hafver bäst skäl till att behålla och besitta samma markland i Dott Kareby, för det han hafver tagit och brukat upp hemmanet, det Erich Michelssons systrar hafva förderfvat; det andra skäl är, han hafver häradsdom och är dömd till att besitta och komma hemmanet på fötter igen. Ty af de tolf, som i nämden sutto, der han fick brefvet, äro tre i lifvet, de säga, att brefvet är gilt och godt. Tredje skäl är, att hans hustrus moder är Erich Michelssons systerdotter, *detta allt sköt jag* [1]) *till nämden*, (lagmansnämden som här bestod af 22 bönder) *att de skulle säga sin mening här om.* Då sade de, att Per Jönsson är rättast till hemmanet, efter det han tog det för sig, då ingen i slägten ville, och upprättade hemmanet. *Derför beslutade jag*, att han det ock behålla skall, men, hvad som Erich Michelsson kan med skäl bevisa hafva utlagt eller någon betalat, det skall allt honom redeligen betalas. Här på djerfves ingen tala vid sex mark för lagmans dom.»

[1]) Det anmärkes att äfven här ursprungligen stått wi, hvilket efter radering ändrats till *jag*.

Lagmannens här i domboken återgifna framställning för nämden af saken har sin motsvarighet i det uppsummerande, »summing up» af det i saken förekomna, hvilket är en hufvuduppgift för den engelska domaren i våra dagar, innan han öfverlemnar ett mål till juryn.

Härefter återgifves blott ett domboksnummer som ett prof på huru en domstol, så sammansatt som den tidens lagmansrätt, kunde meddela praktisk rättshjelp. Saken hör till tinget med Långhundra härad och lyder: Praktisk rättshjelp.

»Kom för Rätten hederlig och vällärd man herr Sven i Närtuna med en liten piga, som var hans fränka, och hade tagit sig före att «vette« hennes bästa, efter hon var faderlös och var tillfallet ett godt hemman, benämdt Bergshamra, hvilken piga hade en stjuffader som förfor all hennes lösören, förrötte hemmanet och kom det alldeles på fall både med bygning och gärdesgårdar. Då steg här för Rätten hennes stjuffader, Anders Bengtsson vid namn och nekade det vara intet illa medfaret, då nämdes här af lagmanstinget sex beskedliga män, som skulle bese, huru han hafver der bott, och så öfversågo pigans lösören som han under händer haft hafver. De efter befallning foro dit och kommo under dagen och gjorde veterligt, hvad de synt hade, så att han hade förlamat hemmanet och hade han i tre år bygt fyra års bygningar, det han intet kunde neka till, och sade att han hade dikat mycket, hvilket skall förslås och kvitteras honom i hans bygning, — — sedan hafver han förpantat pigans lösören och dem förskingrat, blef fördenskull alldeles sagdt ifrån samma hemman och befaltes herr Sven och Lasse i Korstade, som är känd för pigans målsman, att de skola fly sig en god åbo derpå, som kan förbättra hemmanet, och satte förde Anders Bengtsson löfte för sig, att han i höst skulle betala pigan sina lösören och sedan intet mer befatta sig med hemmanet, och att det så afsagdt är på lagmanstinget».

Magnus Brahes lagmansting år 1600.

Magnus Brahes å riksarkivet förvarade lagmansdombok för år 1600 omfattar ej en hel tingstur utan blott två

ting, det för Trögd och Åsunda härader den 26 Maj och det för Torstuna och Simtuna härader den följande dagen.

Ang. bisittare. Vid det förra omtalas ej några bisittare; nämden bestod af 24 bönder, 12 från hvardera häradet. Vid det senare tinget omtalas såsom närvarande två häradshöfdingar. Nämden bestod af 12 män från Torstuna och 5 från Simtuna härad. Alla målen, tillsammans blott 8, angingo rätt till jord.

Nämden. Här omtalas nämden såsom verksam i alla mål utom i ett, hvilket ej afslutades, utan deri blott säges, att det »skall skrifvas Nils Benchtsson (möjligen en häradshöfding) till, att han med de bref, som lyda på Johans (svarandens) gård skall komma till Persmesso tinget.»

I ett af målen omtalas nämden från det ena af de två häradena, Torstuna hafva vitnat om ett visst förhållande, hvarefter detsamma på grund af detta vitnesmål afgjordes, med antecknande att parterna »blefvo väl förlikte och togos i händer här inför rätten».

Nämdens »betänkande.» I öfriga målen säges, att lagmannen *sköt ärendet till nämdens betänkande*», eller sköt det till nämden för att de skulle »säga sin mening», eller blott: »sköt till nämden».

I följd häraf befinnas i alla dessa sex saker lagmansnämden med domhafvanden (»vi» eller »vi samtliga» eller »de samt med mig») gemensamt hafva *beslutat* domen, dervid dock i två af sakerna såsom grund för beslutet åberopas vitnesmål af nämden ifrån det härad, deri jorden låg. Då det jämväl i en tredje sak åberopas, att nämden vitnade, det jorden var lagbuden etc., är tydligt nog, att äfven här det var nämden från det härad, dit saken hörde, som gifvit vitnesbördet. En särskild slutstrof i hvar sak, »confirmerar jag», »visste jag stadfästelse icke förneka», »tilldömdes» hänför gemenligen i det sista domen officielt till lagmannen.

Nämdens vitnesmål.

Särskildt omnämda tredje saken lyder som följer:

»Samma dag.

Kom för Rätten Jöns Mattson — — och lade i Rätten — — häradshöfdings dombref — — 1597 — lydandes, att — — — — — der uppå var han begär(ande) stadfästelse, *hvilket ärende jag sköt till nämden*, att [1]) de samt med mig beslutade denna sak således, *att efter jag förnam, som nämden vitnade*, att jorden var lagbuden och lagstånden och häradsbrefvet hade stått sin laga tid ut, *derför visste jag* honom stadfästelse icke förneka utan stadfäste». — —

En annan sak lyder exempelvis:

»Samma dag.

Kom för Rätten Per Erichsson — — och lade i Rätten — — dombref — 1588 — lydandes — — — begär stadfästelse, *hvilket ärende jag sköt till nämdens betänkande, de med mig här om så samtligen beslutade, och synnerligen Trögds häradsnämd de vitnade*, att så sannfärdeligen hade sig, att de alla med god vilja hafva honom sitt faderliga arf upplåtit, och på satte tinget gjort afhändelse, så hafver ock samma köp nu ståndit, sedan häradsbrefvet gifvit är, sin laga tid ut — — — — — så efter det nu så lagligen skedt är, med nämdens vetskap lagbudet och lagståndet *confirmere jag* nu samma markland och 5 penningeland under förbe[de] Per Erichsson — — — lagmans dom».

Här synes det tydligt, att vitnande afsåg blott det, som särskilde nämdemän personligen kände, och som synbarligen är en annan funktion än den, som nämden i sin helhet utöfvade, nämligen som beslutande med lagmannen.

Det är uppenbarligen den senare funktionen, som nu var den för lagmansnämden i sin helhet egentliga; — och denna funktion synes småningom alltmer framträda i stället för den, nämden af gammalt tillkommande ransakningen, medan vitnandet allt tydligare framstår som något tillfälligt, beroende på personlig kunskap hos enskilda ledamöter om sakförhållandena. Att det äfven nu som vid förra tinget var

[1]) Här troligen öfverhoppadt: »de sin mening säga skulle, och» eller något dylikt.

Lagmannen officielt den dömande.

en af lagmannens godvilja beroende rätt, som nämden utöfvade, då den deltog i sjelfva dömandet, kan ej betviflas; och lagmannens personliga stora auktoritet hindrade ännu en tid den uppfattningen att få fotfäste, det ett dylikt bruk innefattade någon sjelfständig rätt för nämden beträffande rättsfrågornas afgörande.

Följande sak är den första från tinget den 27 Maj.

»Samma dag.

Kom der för Rätten Peder Erichsson i Gärelle och tilltalade Oluf Mattsson i Dompta uti Österunda socken om halfåttonde öresland hus och jord, som förbe[de] Oluf Mattson nu på bor, och mente sig vara rättare samma 7 1/2 öres land hus och jord i Dompta besitta på sin hustrus vägnar än han, och med skäl berättade, att hans hustrus fader var tvegifter och med hans hustrus moder köpte han Dompta och egde med henne förbe[de] Peders hustru och en dotter till henne, så att han på sin hustrus och hennes systers vägnar kände sig i samma Dompta 22 öresland mödernes köpejord, dertill förbe[de] Oluf Mattsson icke neka kunde, efter som *Torstuna nämd vitnade sant vara,* sedan gick Peders hustrus fader på annat gifte — — — — så att Per Erichssons hustru tillfaller både efter fader, moder och sin halfsyster — — *är fördenskull ju rättvist, efter* Sveriges lag, att den mera hafver löser ut den mindre hafver. *Blef så nu derföre* förbe[de] Peder Erichsson på sin hustrus vägnar samma Dompta *till dömdt,* att utlösa sin hustrus halfsyster och sedan behålla samma Dompta för sitt rätta fäderne, möderne och köpejord, det förbe[de] Olof Mattsson icke rätt förstå ville, Derföre bad jag honom vädja mot mig under riksens råd, det han ej heller ville, *Sköt för den skull samma ärende in till nämden, att de der om sin mening säga ville, der vi då samtligen afsade* som tillförene, att förbe[de] Peder Erichsson skall utlösa sin hustrus halfsyster, för[ne] Oluf Mattssons hustru och sedan behålla förbe[de] Domta för sitt och sina rätta arfvingars lag fångna jordagods; då lade han strax i Rätten 16 lod silfver för hans del och lofvade honom i vängåfvor en ko, och här på djerfves ingen tala vid 6 mark för lagmans dom; men hvad husen kunna skattas före skall förbe[de] Per Erichsson efter skattningen betala och sedan erhålla samma 7 1/2 öresland i Domta till evärdelig oklandrad egendom».

Det här beskrifna att lagmannen först gaf en dom, som svaranden ej ville förstå, samt att fördenskuld ärendet sköts till nämden, efter hvars uttalande, samfäldt med lagmannen, i samma riktning, svaranden genast ställde sig domen till efterrättelse, synes förtjent af synnerligt beaktande med afseende å den förut ofta berörda frågan om betydelsen deraf, att i vissa mål nämden ej omtalas som i hufvudsaken verksam med domaren. Sammanhanget här är synbarligen det, att lagmannen, efter Torstuna nämdemäns vitnesmål, ansett sakförhållandet alldeles uppenbart, eller med andra ord antagit, att nämden i sin helhet och tingsmenigheten lika med honom funno alla fakta, grundande kärandens anspråk på lösningsrätt, klara, vid hvilket förhållande blott kunde återstå för lagmannen att afsäga domen. Svaranden fattade emellertid icke saken så, utan trodde, att, om nämden, enligt hvad dess rätt vore, finge yttra sig om sakförhållandena i sin helhet och i ett sammanhang, ett annat resultat kunde uppstå, och denna svarandens uppfattning ligger förmodligen uttryckt deri, att han icke ens ville vädja mot lagmannens dom, — emedan denna, som oformligt tillkommen, ej vore giltig. Lagmannen å sin sida erkände, att han möjligen kunde hafva misstagit sig i sin uppfattning om saksammanhangets *uppenbara* beskaffenhet och lät fördenskuld saken gå in i den regelräta formen, ransakning genom (eller nu rättare: samfäld pröfning med) lagmansnämden; och sedan så skett med samma resultat, kände sig svaranden öfvertygad och tillfredsställd.

Nämden berättigad att afgöra saningsfrågan.

Riktigheten af här gifna framställning vinner en sorts bekräftelse deraf, att i omedelbart följande sak (strax i början härförut omtalad) äfvenledes blott vitnesmål af en del af lagmansnämden näml. nämden i Torstuna förekom, samt att, då denna sak blott på grund af detta vitnesmål afgjordes, lagmannen finner sig föranlåten att framhålla, det denna afslutning bekräftades genom formlig förlikning — utan hvilken denna afslutning, under nämdens förbigående, till-

äfventyrs kunnat mötas af samma gensaga som i förra saken.

Magnus Brahes lagmansting vintern 1602—3.

Äfven vintern 1602—3 har Magnus Brahe, enligt ett i riksarkivet förvaradt domboksutdrag, företagit en lagmansstingstur genom Upland.

Sammansättning.

Det första tinget hölls den 11 December 1602 i Erentuna prestgård med allmogen af Ulleråker, Baling, Vaxala, Rasbo och Norunda härader. Såsom besittare omförmälas allenast tre lagläsare eller ställföreträdare för häradshöfdingar; och nämden bestod af 10 män från Vaxala, Baling och Norunda.

Den 14 December hölls ting i Tierps sockenstuga »méd allmogen af Tierps och Vendels härader», i närvaro af samme tre lagläsare samt nämd af 10 män från Tierp, Vendel, Elfkarby och Löfsta.

Följande lagmansting egde rum den 12 Januari 1603 i Lyhundra härad i närvaro af Aren Carlsson till Eeke och 3 lagläsare såsom bisittare samt med nämd af 11 män från Broo, Färentuna, Väddö och Länna; och derefter fortgick tingsturen med sammanträde den 15 Januari med Sjuhundra, Seminghundra och Långhundra härader; den 17 Januari med Sollentuna och Vallentuna härader; den 19 Januari med Håbo, Erlinghundra, Broo och Färentuna, alltid blott med tre lagläsare som besittare och ett antal nämdemän vexlande från 9 till 13.

Nämden »säger sin mening.»

Ordningen synes vid detta ting hafva varit ungefär densamma som vid det föregående. Det vanliga är att sakerna skötos till nämden, för att de skulle *säga sin mening der om*».

Såsom exempel må anföras en sak på det andra tinget ang. dombrefs fastställande, deraf senare delen är så lydande:

»Då sköts det ärendet till nämden, att de derom skulle säga sin mening, och var då tillstädes några af nämden i Elf-

kareby och Vessland, de der bestodo (troligen = vitnade) samme Bengt Håkanssons bref vara så lagligen tillgånget och på satte tinget fullkomligen afhandladt och det gamla köp gilt — — Derföre visste jag förde Lasse Ersson stadfästelse icke förvägra — — Dömdes nu för den skuld —».

Det kan knappast missförstås, att här likasom på 1600 års ting de vitnande ledamöterna af nämden fullgjorde en funktion, som utgjorde en blott förberedelse till det som betraktades såsom nämdens egentliga uppgift näml. att om saken i dess allmänhet säga sin mening.

Intet annat torde ligga i det som säges uti annan sak å samma dag, ehuru formuleringen syns något misslyckad:

»Men förbemälte Matts (käranden) stod på sin rätt, och ville hafva henne (ängen) under Fåneby, *hvilket ärende sköts till Vendels nämdemän* (som voro tre till antalet) *att de skulle säga sin mening derom; då sade de alla, att hon eger ligga till Gumboda* (såsom svaranden påstått) och icke till Fåneby; derför hon ock nu dömdes så till, att ligga till evärdelig ego, vid sex mark för lagmans dom, dem som klandra».

De »alla», som sade, att ängen skulle ligga till Gumboda, voro väl hela lagmansnämden.

I ett fall finner man lagmannen uttryckligen säga, att nämden »skulle säga sin mening *och dom*». Detta förekom vid tinget den 15 Januari 1603 i en sak rörande stadfästelse af fastighetshandel enligt dombref.

Den »dom», som nämden gaf, var väl egentligen att anse som ett förslag, hvilket fick sin laga kraft genom lagmannens godkännande deraf; ty det, som omedelbart derpå följer, är: »då beslutade *vi* alle denna långa handel samtligen således, efter herr Peder — — — — visste *vi* honom stadfästelse icke förvägra utan nu stadfäste» etc.

I en alldeles lika sak för den 17 Januari 1603 heter det: »hvilket ärende jag lät inför nämden, att de skulle säga sin mening derom, *och efter jag finner* samma holme

vara lagligen bytt, jord för jord, — *visste jag honom stadfästelse icke förneka* utan nu stadfäste — — — derför dömdes förenämde byte och köp stadigt och fast att blifva» etc. Denna formulering antyder temligen bestämdt, att lagmannen med dylika öfverlåtelser på nämden icke afsagt sig något af sin speciella befogenhet rörande rättstillämpningen.

Saker förekomma äfven, der ingen funktion af nämden omtalas utöfvad; och är det, såsom anmärkt vid i lika händelser enligt föregående domböcker, påtagligt, att i sådana fall sakförhållandena äfven här antagits såsom uppenbara. Då det så var, och en hvar visste, hvad nämden skulle säga, om den frågades, öfvergick lagmannen genast till domen.

När sak var uppenbar.

Att denna ordning och praxis gälde lika väl för brottmål som för vanliga tvistemål bestyrkes, äfven för detta ting, af ett karakteristiskt rättsfall från den 14 Dec. 1602 lydande i sin ursprungliga form:

Lika i civila- och krim:mål.

»Kom för Rätten Lasse Oluffzon(s) Fugtte (fogde), Carl i Norunda och gaff tillkenna att Erick Jaenson (öppet) tog hans syster som tientte Erickz fader, och gick bortt med henne om een söndag under tierne, (gudstjensten) och sedan sågz hon allrig i lijffwet mera. Dertill swarade Erick, att han hade satt henne i een Båth offvan för een ström i Elffwen att Roo båthen öffver, och han tog een annan Båth nedan strömen, och Roodde den öffver, och så kom pigones Båth uthföre strömen heel och thoor (öppet) hanskan och Liustret låg ther uthi, och pigan war Bortha, mera sade han sig theraff intet wetta, dock haffer han giffvit een Lasse Oluffzons broder Jon Oluffzon och een hanz syster tree Tunnor korn, och meenthe der med wäria sig. Men effter han i een så olaglig tidh tog pigan uthur sins faderz gård oeh gick med henne till siös, och bekenner att hon effter hans wilie kom i Båthen, kan ickie annars wara uthan han moste swara till hennes dödh, fältes derföre till fult dråp».

Det är temligen klart, att, i en sak sådan som denna, nämden icke var ignorerad eller åsidosatt. Under förhandlingen hade lagmannen erfarit, hvad man inom nämden tänkte;

det fans ej rum för olika uppfattningar; han visste, att hans mening var nämdens; saken var uppenbar, och alldeles så, som om nämden efter formlig ransakning förklarat sig ej kunna värja svaranden, fortgick lagmannen till dom.

Ang. gode männen.

Med afseende å lagmannens förhållande till bisittarena [1]) bemärkes, att i Magnus Brahes domböcker föga kan iakttagas af, att de i de särskilda målen gjort sig gällande. Vid sidan af Magnus Brahe voro förmodligen de fåtaliga gode männen allenast bipersoner, hvilkas rådgifvande funktion ej mycket togs i anspråk. De förut anmärkta ändringarna af »wi» till »jag» i Magnus Brahes domböcker synas på vissa ställen bestämdt riktade emot dem, och utmärka i sådant fall, att Magnus Brahe ville hafva det ställdt öfver tvifvel, att han på sitt område var ensam den beslutande. Att han jämväl oemotsagdt och i alla delar utöfvade ledningen inom domstolen är påtagligt.

Lagmannen den ledande.

Nils Bielkes lagmansting åren 1604 och 1607.

Från Nils Bielkes lagmansting i Östergötland under början af 1600-talet äro först att bemärka tre i riksarkivet befintliga blad, utgörande, som det synes, koncept till dombref utgifna på lagmansting å Linköpings rådhus den 14 Juni 1604.

1604.

Det af dem mest i ögonen fallande är, att lagmannen i den på honom hvilande uppgift städse ställer gode männen vid sin sida och angifver dem såsom med honom deltagande i besluten.

Dessa anteckningar träda i skuggan för den hela dombok från lagmansting, som samme Nils Bielke höll i Östergötland under år 1607.

1607.

Det första af dessa ting egde rum den 6 Juli i Tift, Kerna socken, i närvaro af tretton gode män, bland dem först nämde: Tyke Larsson (Gyllencreutz) till Hellerstad,

[1]) — som ju vid lagmanstingen alltid äro att skilja från nämden.

Hans Strangh till Skälfnäs och Truls Lillie till Söderby; derefter nämnas fyra befallningsmän, bland dem en »på Vadstena», och en »på Linköping». En af gode männen var häradshöfding och en borgmästare i Linköping, de öfriga kallas rådmän, förmodligen från Linköping.

Manstarka domstolar.

Nämden bestod af 39 bönder, 5 från Ydre, 12 från Kind, 9 från Åkerbo, 7 från Hanekind, 2 från Bankekind och 4 från Valkebo härad.

Dagen derpå hölls lagmansting på samma ställe, Tift, men i nämden sutto den dagen män ifrån två andra härader, Hammarkind och Gullberg, 7 från det förra, 12 från det senare, jämte 9 från Valkebo härad, tillsammans 28 stycken. Af de dagen förut närvarande gode männen nämnas äfven nu Tyke Larsson, Hans Strengh (eller Strangh) och Truls Lillie, tre af de nämde befallningsmännen, samme häradshöfding och borgmästaren i Linköping. Men af lagsagans stormän voro nu närvarande ytterligare två, nämligen Nils Nilsson (Natt och Dag) till Säby och den bekante Ture Jacobsson (Rosengren) till Grensholm, medan rådmännen denna dag ej omnämnas. Antalet gode män eller bisittare var således denna dag 10.

Det följande lagmanstinget hölls den 13 Juli på Vadstena ladugård Hoff i Göstrings härad, med nämd tagen från Göstrings, Lysings, Aska och Dals härader, tillsammans ej mindre än 47 stycken, medan gode männen eller bisittarne utgjorde ett antal af 22. Af dem äro först nämde Lindorm Ribbing Ståthållare på Vadstena, Nils Nilsson till Säby, Tyke Larsson till Viby, Nils Arfvidsson till Medhammar och Peder Andersson, betecknad som hertig Johans kammerare. Af de öfriga voro: 6 befallningsmän, 2 borgmästare i Vadstena, 8 rådmän från samma stad och en stadsskrifvare derstädes.

Dagen derefter den 14 Juli bestod nämden af samma antal, 47 nämdemän från samma fyra härader; men gode männen, nu 19 till antalet, voro delvis andra personer, så

att t. ex. blott en borgmästare och 4 rådmän voro från Vadstena, medan en borgmästare och en rådman voro tagna från Skenninge.

Den tredje dagen, då ting hölls i Hoff, den 15 Juli, voro nämdemän antecknade blott från Aska och Dals härader, tillsammans 24 stycken, och gode männen, bland hvilka Lindorm Ribbing fortfarande nämnes som den förste, voro blott 5 till antalet; 3 voro befallningsmän och en häradshöfding.

Följande lagmanstinget egde rum den 20 Juli på Vikbolandet (»emellan Wijka») uti Tingsta prestgård med nämd tagen från Lysings och Hammarkinds härader, elfva från hvartdera; gode männen, bland hvilka först nämnas Mauritz Göransson till Vij och Tyke Larsson till Viby, voro 14 till antalet, deraf att nämna 3 lagläsare, en borgmästare från Linköping, två från Söderköping och två rådmän.

Den 21 Juli fortsattes lagmanstinget på Tingsta prestgård, men då med nämd från tre andra härader, Skärkind, 12 st., Östkind, 8 st. och »Berkind», 2 st.

Gode männen, bland hvilka först nämnas Nils Nilsson till Säby och 8 andra stormän, voro denna dag 17 till antalet, bland dem såsom representant för stadsintresset blott en borgmästare från Linköping.

Ännu en tredje dag den 22 Juli fortgick tinget på Tingsta prestgård, nu med nämd från Bråbo och Memmings härader, 12 från det förra, 11 från det senare. Gode männen voro mestadels de samme som föregående dag, dock att nu tillkommit två borgmästare från Söderköping och tre rådmän.

Det måste väcka uppmärksamhet, att vid här omnämda tingstur en så talrik representation af allmogen städse var tillstädes, och att derjämte lagmannen alltid fungerade omgifven af ett så synnerligen talrikt och lysande consilium, hvilket påtagligen inneslöt en stor del af de mest betydande och ansedda män inom lagsagan.

Om en domstol så sammansatt gäller i ännu högre grad än om Hogenskild Bielkes och öfriga hittills beskrifna, att den måste haft med sig en öfvervåldigande auktoritet; och man kan förstå, att, då denna domstol uttalat sig, parter och menighet skulle känna att, så vidt möjligt, rätten funnits.

Uppgiften var att döma.

Här kan man för visso också uttala, att de herrar som följde lagmannen säkert nog icke skulle hafva funnit sig tillfreds med att sitta i domstolen och bevitna ett blott antecknande till protokollet af parters och vitnens anföranden, sådant som vi från nutida ordningar äro vana vid. Intet dylikt förekom heller här.

Domboken från alla dessa lagmansting visar, att, likasom vid de förut beskrifna, om möjligt hvarje sak bragtes till slut samma dag den företogs, ofta under form af en förlikning, som dock synbarligen ej alltid berodde på parternas godvilja.

Der en sak ej kunde definitivt afgöras, gafs dock vanligtvis föreskrift om åtgärder, hvarmed tvisten i allt fall skulle bringas till lösning.

Till prof på ett sådant förfaringssätt kan anföras det första domboksnumret för den 6 Juli, ordagrant så lydande:

»Komm för rättenn Gulbrandh Oluffsonn ij Store Rothult — — — — och klagede om ett torp der sammestädes Liggestorp benempdh, hvilket torp Jönns Pederssonn Befalningz Mann på Wastena hade för nogre åhr sedann kendtz under Cronan, och hade förbete Gulbrand inthet annat beropa sigh uppå uthann på sinn Sveres gamble Jordebock, der utaff hann en Copia hade, så och beropade hann sig på enn Synn som hann sielf der haffver holla Låtidt, och dom derpå tagitt, hvilkenn Copia Mann inge witsordh giffve kunne, som och icke heller denn Synn för laglig holla, Aldenstundh der ingenn fulmyndig war på Cronones wegne *icke tilstodh heller Nempdenn* som der syndt hade dett dombreff som der på uthgiffvit war. *Hvilkett ärende sköttz till Nempdenes betänkiande*, och effter noga ransackningh *kunde iag eller de intet annat ther om döma* eller seija, ähn att förbete Gulbrandh skulle innan näste höstetingh bevisa sin häffd på samma torp, antingen

med förbe^te sielffve Jordebock eller och med enn wiss Copia, vidimeret och försegledt aff Ståtthollerenn på Calmar Hans Erichssonn eller och andre owäldhe beskedelige männ, Der hann och samme sin häffd inthet bevisa kann, då skall der Nempnes enn annan Synn till medh tveggia tolffter, der om Cronenes Befalningzmann Ehrligh och wälachtade Peder Mattzon bestella skall, och ij medlertidh skall Peder Mattzon settia Rentenn ij qvarstadh af samma torp till sakennes widare uthföring. Och denn Pandt som Gulbrandh haffver tagit aff honom som på tårpett Bor skall Gulbrandh giffve honom tillbake i genn».

Här uppenbarar sig energien i det muntliga förfarandet, som städse tenderar till ett slut i sakerna: man gaf för ett synbarligen ganska invecklad fall genast bestämmelser, innefattande lösning af flera olika frågor, och derjämte ordnade domstolen omedelbart beträffande säkerhet för tvisteföremålet, derutinnan man i våra dagar lifligt känner behofvet af hjelp från domstolens sida utan att kunna få någon.

Dom utföres in specie.

Ej sällan förelägges häradshöfding att med nämd i detalj utföra en dom, som i sina hufvuddrag uttalades af lagmansrätten, såsom der i en jordatvist på tinget den 13 Juli säges: »Derföre afsades, att Lasse Jonnson häradshöfdingen med nämden skulle på nästa hösteting utmäta så mycket af tomten, som förbemälte rumpejord kunde lagligen tillkomma, det andra skulle välbemälte Nils Nilsson behålla; och sedan vara en aftalad sak, så att ingen derpå kvälja eller tala skall, vid hvars och ens 6 mark för lagmans dombrott, som lag förmår».

Mätismän.

I fall som detta, likasom der mätismän fingo föreläggande att fastställa ett ersättningsbelopp, är det tydligt nog att, hvad de sålunda förordnade åtgjorde, var att betrakta som gjordt på lagmansrättens vägnar, så att dess dom först dermed var färdig. Då såsom i nyss anförda fall vitet för lagmans dombrott omfattade äfven verkställighetsåtgärden, tänktes denna uppenbarligen som definitiv och icke egentligen föremål för ändringssökande.

Remiss till häradsrätt.

Der domstolen fann sig ej hafva erforderliga materialer för handen, förekommer det emellertid ej sällan att saken hänsköts till syn eller ransakning på häradsting.

Så exempelvis i en tvist om bättre rätt till en skogstrakt, der det gälde att få utredt, »huru vidt Vedumes bönder uti samma skog egande äro.» Der fann lagmannen »*samt de gode män som med mig voro och nämden* rådigast vara» att föreskrifva en syn på nästkommande hösteting, dervid det tillfogas, att detta blef »Lasse Jonson häradshöfdingen och nämden allvarligen befaldt att göra och ransaka».

I en jordatvist, der käranden »icke hade något visst köpebref, ej heller var han tillstädes som förbemälte torp sålt hade» (hvilken var en tredje person och ej svaranden) säges, att *lagmannen samt gode männen och nämden* icke kunde någon viss sentens eller dom gifva, utan det skulle blifva »på nästkommande häradsting ransakadt och så deruppå en dom gifven».

Likadant i en tvist om några hagar, deri det heter: »och efter de på ingendera sidan hade någon viss besked eller vitne, ej heller någon laglig syn på varit hade, *då kunde jag samt de gode män som med mig voro och nämden* intet annat derom döma, utan der skall först hållas en laga syn nu nästkommande hösteting, och då skall häradshöfdingen och nämden låta begge parterna ske så mycket som de kunna vara berättigade till».

I dessa två sista fall skulle förmodligen häradsrätten på vanligt sätt upptaga saken och deri gifva en dom, som antagligen kunde på vanligt sätt öfverklagas. Men man bemärker, att det äfven vid dylik förvisning af mål till häradsrätten ej komme att inträffa afsevärdt dröjsmål, alldenstund i båda fallen häradsrätten förpligtades att redan på nästkommande hösteting vara färdig att afdöma sakerna.

Märkligare än här omnämda hänskjutande af saker till häradstinget är dock, att i två fall vid lagmanstinget den

15 Juli, angående: det ena rätt till en äng, det andra tvist om en oxe, det, utan att någon behandling af sakerna förekom, blott säges, att ståthållaren Lindorm Ribbing lofvade derom »ransaka och beställa».

I fall, der svaranden icke var tillstädes, egde enligt den muntliga förhandlingens natur ingen förhandling rum, utan uppsköts målet utan vidare. Så t. ex. en gång på tinget den 6:te och en på tinget den 20de Juli.

Lika litet här som vid förut beskrifna ting torde ett enda fall kunna uppvisas, der en sak till en del eller i ett särskildt hänseende utreddes, så att ett protokoll uppkom att lägga till grund, eller att tagas till början och utgångspunkt för förhandlingen vid ett senare lagmansting. Ett sådant förfarande skulle hafva varit att uppgifva muntligheten eller det omedelbara intrycket af förhandlingen såsom den enda grunden för nämdens eller domstolens yttrande, och ett sådant förfarande var påtagligen uteslutet, ej såsom följd af någon teoretisk princip, utan helt enkelt derför, att man ej kunde se, huru domstolens ledamöter vore i stånd göra afsedd tjenst, der saken behandlades styckevis på olika tider eller annorlunda, än att samtliga domare på en gång fingo saken i sin helhet lagd under sina ögon. Muntlighet

Då det likväl kunde förekomma att från lägre rätt företeddes dombref eller ransakningar, så måste tydligen genom föredragning inför lagmansrätten dessas innehåll göras för domare och nämd bekant, och i öfverensstämmelse dermed heter det om en dråpsak, som vid åtskilliga tillfällen ransakats vid Vadstena rådstufvurätt, att den »nu repeterades och upplästes för rätten».

I enlighet med grundsatsen, att hvar sak som företogs skulle i ett sammanhang behandlas ifrån dess början till dess slut, och till dess att domarena kände nog af densamma för att gifva dom, måste domstolen inskränka sig till att hvar dag handlägga blott ett fåtal saker; och i regel företogs säkerligen ingen ny sak förr, än den påbörjade var

afslutad med dom; dock att man stundom ser, att en sak balanserats till följande dag för att under mellantiden möjliggöra någon särskild utredning.

Dombokens karakter.

Domböckernas förut anmärkta karakter att hufvudsakligen utgå på sakernas identifierande eller att fastslå resultat återfinnes i allo här.

Typiskt fall.

Beträffande förhållandet emellan domhafvanden och nämden eller sättet för saksammanhangets fastslående må, som ett typiskt fall, anföres en sak rörande en arfstvist för den 6 Juli 1607, lydande ordagrant:

»Samma dagh.

Kom för rätten Nils Oluffsonn ij Staby i Rijsta Sochnn och kärede till Måns Larssonn och Måns Hansonn om ett arff, som the på sine hustrurs wegne tagit hade effter Nilz Månsonn i Staby som död war, och hann hade effter sig inga Bröstarfvinger uthann tvenne samsystrar, hvilke haffve tagidt alt arffvet effter thenn döde, Endoch förbe^te^ Nilz Månsonn haffver och hafft enn broder hvilkenn för nogonn tidh sedann war dödh bleffven, denne hans broder hade enn dotter effter sig denn och dödh ähr, denne Nils Månsonns Broder dotter hade enn Sonn effter sigh som ähnnu leffver, hvilken och inthet aff arffvet haffver bekommit effter sins Moders Fader Broder, *derföre sköttz dett till Nempdenn och effter noga Ransackning* kunde *iag samt de gode Männ* som med mig wore *och Nempdenn* icke annadt *döma* uthann som Sverigis Lagh inneholler och förmeler uthi Erffda Balkenn, att Slicht tager broders Barnn som Broder och slicht Syster Barnn som syster inn till fempte Mann, *derföre dömde wij alla samptligenn* förbe^te^ Nils Månssons Broders dotters sonn een Broders Part till, och effter ingenn mott migh eller Nempdenn der uthi wädie wille, så *dömde iag* detta stadigt och fast wid hwars och enns sex mark som här ytherligere påtale eller qvälia».

Här säges sålunda helt allmänt »ransakning» hafva egt rum; och på grund af hvad som då förnams och af nämden uttalades, är det tydligt, att domen gafs.

Ransakning genom nämden omtalas äfven i andra fall, och på lika sätt sammanställd med beslutet i rättsfrågan, som i anförda saken. Ransakning af nämden.

I ett fall rörande skuldfordran, säges, att »efter noga ransakning *vitnade* nämden». Hvad de vitnade var, »att, sedan han (käranden) för sin ålderdom skuld kom utur kronans tjenst, hade (han) suttit (som) en husman i Högtomta». I en annan sak heter det: »hvilket ock nämden vitnade, *att så tillgånget var*».

Att det i dessa och andra dylika fall var blott några af lagmansnämdens ledamöter eller de ifrån vidkommande ort som egentligen kunde vitna eller betyga sanning på grund af egen iakttagelse, är uppenbart; och kan man ej tvifla, att — likasom man det ser af kursiverade orden i först för detta ting anförda saken, der en nämd vitnade, »tilstodh» inför tinget — här, såsom vid förut beskrifna ting, vitnande, sagdt om nämden, i det hela var en annan dess funktion än den vidsträcktare som faller derunder, att nämden ransakade eller gaf sitt betänkande. Ang. vitnesmål af nämd.

Då uttrycken falla så, att nämden efter hållen ransakning vitnade om ransakningens resultat, torde detta oegentliga uttryckssätt kunna förklaras *så*, att undantagsvis ransakningen icke kunde föra till det åsyftade målet att afgöra sakfrågan i sin helhet, utan att nämden fann sig kunna blott upplysa om vissa speciella förhållanden.

I andra fall brukas uttryck, liknande de vid andra ting vanliga, såsom då i en tvist om en äng säges: »så var derefter (omedelbart efter det tvistens innehåll angifvits) nogsamt ransakadt, och *befans uti sanning*, att förbe[te] Heslekulla, hvilket är ett torp, är bygdt på Minnesjö ägor, och när det i förtiden är blifvet bytt tu syskon emellan, då hafver brodren behållit Minnesjö, och — — —».

Att stundom lagmannen säges hafva *ransakat jämte nämden* häntyder säkerligen icke på någon ny eller speciel metod, då det påtagligen föll af sig sjelf, att hvarje fastslå- Lagmannen öfvervar ransakningen.

ende af sakförhållanden berodde på nämden som en samfällighet, ehuru lagmannen var närvarande vid ransakningen och deltog deri eller kanske rättare *hörde på*.

Ang. nämdens yttrande i rättsfrågan.

Der nämdens yttrande — i olikhet med hvad vi här sett — gick utöfver det faktiska, var det påtagligen af samma orsaker, som förut framhållits, att antingen nämden på eget bevåg lade ett uttalande i rättsfrågan till det som begärts rörande saksammanhanget (sanningen, bevisningen), eller att den bekvämast uttryckte sin tanke om fakta under formen af ett rättsligt uttalande, eller ock att lagmannen genom sakens hänskjutande »till nämdens betänkande» eller annorledes antydt sig önska hafva nämdens uttalande gifvet i den form eller med det innehåll, som de sjelfve funno lämpligt.

Det vanliga är, att nämden framställes som beslutande med lagmannen i rättsfrågan. Men detta är säkerligen ännu att fatta som hvarje gång beroende på lagmannens godvilja; och att lagmannen, om han det velat, också kunnat taga denna del af målen i sin hand, bekräftas af de fall, deri han, såsom i ofvan anförda arfstvisten vid tinget den 6 Juli, till sist framställer sig såsom ensam dömande.

Då vi vid Nils Bielkes ting alltid finna också *gode männen* omtalade som röstande med lagmannen, så är åter detta säkerligen att se blott som ett erkännande af betydenheten och auktoriteten af de personer, som sutto i consiliet vid hans ting. Någon laglig rätt att döma kunde de ega ännu mindre än nämden; men lagmannen kunde åt deras råd och deras ställning som rådgifvare skänka så mycken betydelse, som det honom godt syntes — och kunde låta nämden njuta af samma konsideration.

Öfvergång till ny ordning.

Då emellertid denna efterlåtenhet mot nämden, såsom här, gjorts till en genomgående regel, kan man lätt förstå, att man nu står på öfvergången till en blifvande ordning, deri nämden betraktas som *berättigad* att deltaga med lagmannen i afgörandet af rättsfrågan eller lagtillämpningen.

En märkvärdig och förhållandena belysande sak bör till sist meddelas. Vid lagmanstinget på Hoff den 14 Juli hade Lindorm Ribbing låtit »för rätten komma» Nils Mårtensson i Biörka, som af Gullbergs häradsrätt blifvit för hor dömd till döden, och tillspordes han då inför lagmansrätten, »om han deremot någon gensägelse hafva kunde; då svarade han och sade ingenting», hvarföre, heter det, lagmannen »samt de gode män — — och nämden icke kunde förbe[te] dom ogilla utan dömde honom stadig och fast att vara». Belysande rättsfall.

Domboken för fortsatta lagmanstinget i Tingsta den 21 Juli angifver, att då »kom för rätten Erik Olufsson, befallningsman på Konungsbro och Ingemar Olufsson, länsman i Gullbergs härad, och blef dem tillfrågadt, för hvars skuld de icke efterkommit välbördige Lindorm Ribbings befallning, i det att de skulle straffa Nils Mårtensson i Biörka till lifvet.» Hvad de hade att anföra till sitt försvar var, att då, en af mellanliggande dagar, afrättningen just skulle ega rum, »då kom Inger (den brottsliga kvinnan) till rättareplatsen ropande och sägande, att förbe[te] Nils Mårtensson vore oskyldig», i följd hvaraf de ej vågat verkställa afrättningen.

I dessa förhållanden blef nu den 21 Juli Gullbergs häradsnämd (som fans tillstädes å lagmanstinget) »nogsamt — — frågad och ransakad, och kunde dock icke i sanning befinnas, att hon sådant på Gullbergs häradsting sagt eller förevändt hafver», hvarpå det senare säges: »så blef ännu ytterligare förbe[te] Gullbergs häradsnämd tillfrågad, om de sin förra dom för denna lösaktiga berättelses skuld ville omintetgöra, dertill de svarade, att de i den måtten ingen tro kunde sätta till hennes lösaktiga berättelse.»

Lagmansdomboken fortsätter vidare: »hvilket jag samt de gode män med mig voro samt nämden togo uti noga betänkande, och (med åberopande, att den tilltalade på häradstinget och inför lagmansrätten på Hoff känt sig skyldig) derföre så kunde jag eller nämden honom icke ännu Lagmannen och nämden.

mera än förr fria, utan (blef han) efter den förra domen till saken fäld.»

Lindorm Ribbings lagmansting år 1613.

Enligt den förut (sid. 117) omtalade, å Upsala universitets bibliotek förvarade dombok höll år 1613 Lindorm Ribbing två lagmansting i Östergötland, det ena i »Österstång» började den 7 Juni, det andra i Memmings härad den 16 Juni.

Manstark domstol. Vid det förra voro närvarande 8 gode män, af dem 2 frälsemän, 1 betecknad kammarråd, 1 sekreterare, 2 befallningsmän och 2 lagläsare, samt 40 nämdemän, af dem 9 från Östkinds, 12 från Björkekinds, 12 från Hammarkinds och 7 från Skärkinds härad. Vid det senare tinget voro gode männen till antalet 7 och nämdemännen 47, af dem 12 från Memmings, 12 från Bråbo, 11 från Skärkinds och 12 från Lösings härad.

Domboken, som från det senare tinget upptager blott en sak, är uppenbarligen ej fullständig. På tinget i Österstång »företogos, utgåfvos och konfirmerades» först några jordasyner enligt i domboken införda dombref, hvarefter ett mindre antal mål finnas upptagna och behandlade ungefär på samma sätt som man iakttagit vid Nils Bielkes härförut beskrifna ting.

Gode männen. Lagmannen, gode männen och nämden framställas i allmänhet som handlande gemensamt. Men det förtjenar dock framhållas, till bevis på, att det var blott tillfälligtvis Nämden. eller emot strikt ordning, som nämden framställdes deltagande i sjelfva dömandet — att i ett par fall sjelfva domen uttryckligen säges gifven blott af *lagmannen och gode männen*. I ett af dem, handlande om rätt till jord, heter det: »men efter Jöns hade der på ett kraftigt fästebref, som efter lagen ingalunda kunde göras ogilt, derföre jag med förr och ofta bemälde gode män, med mig i rätten sutto, enhälleligen

dömde Jönses bref att vara laggilt«. Saken fattades här som gällande en ren rättsfråga, och lagmannen kunde der med fog ställa nämden utom deltagande.

Att nämden var beslutande i sakfrågan eller om hvad som vore sant, faller af sig sjelf.

Lagmansting i Dalarne år 1618.

Det kan vara af särskildt intresse att beakta lagmanstingen äfven i det första skedet efter den första hofrättens tillkomst; och jag tillåter mig derföre meddela några notiser från en lagmanstingstur i Dalarne under år 1618. Tinget hölls på Abraham Brahes vägnar, förmodligen af någon vice lagman. Abraham Brahe var sjelf vid denna tid ledamot af Svea hofrätt.

Det första tinget försiggick den 15 och 16 Juni i Mora sockenstufva, enligt hvad rubriken angifver, »med allmogen af Mora, Venjan, Elfvedalen, Orsa och Orett i Österdalarne samt Lima och Malungs socknar i Vesterdalarne»; men nämden, tillsammans 22 män, var delvis tagen ifrån andra socknar, nämligen 8 från Mora, 3 från »Lixandh», 1 från Venjan, 4 från Orsa, 1 från Orett, 3 från Rättvik och 2 från Elfvedalen. Nämden.

Det andra tinget hölls den 18 Juni i Leksands sockenstufva med allmogen af Rättvik, Leksand, Ål, Biursås och Gagnef socknar i Österdalarne samt Floda, Näs, Jerna och Äplebo i Vesterdalarne».

Af nämden, bestående af 24 män, voro tagna: 10 från Leksand, 2 från Bjursås, 4 från Rättvik, 6 från Gagnef och 2 från Ål socknar.

Det tredje tinget hölls »med allmogen af Kopparbergs, Vika, Svärdsjö och Torsångers socknar på Konungsgården», och dagen för tingets början angifves till den 27 Junj, hvilket dock måste vara misskrifning, enär den dagen ting hölls med Hedemora m. fl. socknar. Tinget fortgick äfven föl-

jande dag. Nämden på detta, tredje lagmansting bestod af 24 män, af hvilka 12 tagna från Kopparberg och fyra från en hvar af Vika, Svärdsjö och Torsånger socknar.

Fjerde lagmanstinget hölls den 25 och 26 Juni med Tuna socken, hvilken ensam synes tillhandahållit nämden, bestående af 18 män.

Det femte och sista lagmanstinget i denna tingstur hölls 27 och 28 Juni i Hedemora sockenstufva med Hedemora, Husby, Skedvi, Garpenberg, »Folker», By och Grytnäs socknar, med en nämd af 18 män [1]).

Såsom gode män voro vid de tre första tingen närvarande häradshöfdingen i Dalarne Albrecht Hansson [2]) och en fogde; vid de senare var blott en fogde antecknad som närvarande.

Muntlig förhandling.

Äfven här voro vilkoren för nämdens effektiva deltagande i domstolens uppgifter till fullo för handen, ty domboken för alla dessa ting utvisar, att snart sagdt hvart enda mål utan något uppskof bragtes till omedelbart slut, på grund af en inför rätten försiggången, muntlig förhandling.

Ang. domboken.

Till karakteriserande af domboksanteckningarnes natur, och som för öfrigt upplysande, kan anföras den i domboken för den 15 Juni innehållna, efter hofrättens föreskrift verkställda ransakning rörande ett våldsamt uppträde emellan Orsa- och Mora-bor, lydande:

»Inlades i Rätten ett, de ädle och välborne samt välbördige Grefvars och Herrars i den loflige konungslige hofrätt bref, tillskrifvet häradshöfdingen Albrecht Hansson och befallningsmannen Olof Marqualsson lydande om ett öfvervåld som Orsaborna här i Dalarne hade gjort och tillfogat några andre män i Mora socken i Österbygge Sexting, som var att de i Orsa socken hade med Morakarlarne gjort en förening och rörgång sins emellan om deras ängstegar med bref och sigill och handsträckning, hvilken deras förening och vänliga för-

[1]) I olikhet med här beskrifna ordning, enligt hvilken hvart ting i allmänhet hölls för *flere* socknar, förrättades följande året, 1619 lagmansting *i hvarje särskild socken* af Dalarne och Vesterbergslagen.

[2]) Möjligen var det också just han, som höll tingen.

likning, (som) då gjordes, de nu hafva ryggat och om intet gjort, i det de hafva slagit öfver rågångarne, trampat neder höet, bränt det sedan somt (somligt) upp och deras bodar och kojor med, och röfvat deras kläder och redskap bort, hvilket öfvervåld de skulle nu granneligen ransaka, om det så i sanning var, som klagat är. Då hades fram förne Orsaboer och dem tillspordes om allt detta, det de då på sistone bekände så skett och händt vara, som klagat och förd är, och lade fram i rätten ett den ädle och välborne herres Grefve Per Brahes dombref, lydande om en äng benämd Miöbäcks äng, hvilken äng var dem tilldömd, och hon låg vid deras förenta och samfälte rågång, och förne äng sträckte sig något litet in om rågången på Morkarleborne. Då mente de vilja hafva all ängen efter sitt bref, oansedt att rörgången gick snedt öfver en ände på henne, hvilken del Morkarleborna hade slagit efter rörgången och den förening, som de och andra gode män emellan dem gjort hade; det höet hade de rifvit neder, som var 20 hässjor, och somt kastat på elden, som efter dem brann, då de undan rymde för Orsaboerne vid deras bodar och kojor, utaf hvilket sedan fastnade elden i bodarne och kojorna, och brunno dermed upp. Der låg kvar en yxa och ett par skor, dem togo de bort, och är deras namn som detta gjorde Lasse Hansson (o. 3 till) — alla de andra voro der något ifrån och sågo på och gjorde der intet till. När nu förde inlagde bref lästs till ända och deri förmältes, att det vite, som de sins emellan gjort och lagt hade, skulle uttagas, och de som upphofvet och roten till detta bulret vore skulle ställas i stark borgen och löfte, föllo de till med bön och bådo om nåd och sade, att de icke annorledes visste, än att all den Miölbäcksängen ju nu som förr skulle höra och lyda dem till, oansedt att rörgången gick något öfver och igenom henne, och sade, att de det i fåkunnighet gjort hade, menande att Moraborne hade gjort dem orätt, det de ej annorledes förstode, och lofvade nu med hand och mun och med ed, att de aldrig mer ville så göra, ej heller öfverträda den rörgång, som gjord är, derpå de hafva bref på båda sidor lika lydande, vidlyftigt och grundligt författadt, all deras rörgång från den ena ändan till den andra, och lades nu sjelfva ett vite om, att hvilken af dem härefter till det ringaste skulle den andra oförrätta eller något våld tillfoga, göra eller göra låta, skulle hvardera böta och under kronan hafva förverkat 100 daler penningar. Sedan satte Lasse

Hansson i borgen för sig sin gård och grund, och de andre fyra voro unge drängar, som hos sina föräldrar äro, för dem satte deras föräldrar sina hus och gårdar, till dess att det nu blifver skrifvet den loflige konungsliga hofrätt till, huru detta tillgånget är, och i hvad mening de detta gjort hade. Och efter i brefvet förmältes, att här ifrån skall der nu gifvas skriftligt besked, hafva vi som här för rätta suttit hafva, detta ransakat och förhört, samt med nämden ödmjukeligen E. N. välbördigheter och välborne herrar till ödmjukt svar gifvit.»

Här finner man, att, äfven der det gälde en ransakning, som skulle för öfverdomstolens räkning anställas, lagmansrätten ingalunda fattade som sin uppgift att upprätta ett fullständigt protokoll öfver hvad som förekommit, med ledning hvaraf öfverrätten skulle kunna konstatera, hvad som var sant i saken. I öfverensstämmelse med den uppfattningen, att ensamt den, som sjelf hör och ser parter och vitnen, kan med säkerhet döma om deras uppgifter, eller att likväl han kan göra det bättre än någon annan, konstaterade lagmansrätten helt kort resultatet af hvad densamma erfarit, — och vidtog äfven åtgärder, som deraf föranleddes.

Sakerna bragtes till slut.

Till belysning vidare af den förut omtalade, vid förevarande tid inom alla domstolar rådande tendensen att alltid om möjligt bringa sakerna till slut, kan anföras just den enda sak, deri ej genast definitiv dom gafs eller fjerde saken vid lagmanstinget den 27 Juni lydande:

»Kom för Rätten Sven Persson i Konungsgården i Husby socken och inlade i Rätten ett Albrecht Hanssons dombref, gifvet anno 1593, lydande, att der hade varit två systrar om något arf, och den ena benämd Dordi klagade sig intet hafva bekommit, ty de mente, att hon var oäkta, och hade då lagts fram ett Biskop Ottos bref, det förmälte, att hon var äkta, och dömdes till fullt arf af förde Albrecht Hansson. Sedan lades fram ett annat Albrechts bref dat. anno 1594, lydande att samma h. Dordi hade varit för Rätta, och klagat efter sitt arf, då hade hennes vederpart af den andra systern gifvit henne och medarfvingar 6 skeppund stångjern, och dermed hade

hon låtit sig benöja. Nu kom förne h. Dordis son Joen Persson fram och sade, att hans moder och hennes medarfvingar hade intet jern bekommit, dertill den andres systers arfvingar sade honom och alla dem hafva bekommit. Då på sistone sade Joen, att somliga hafva fått, men hans moder intet, och, efter hans moder och han hafva intet bekommit, vill han hafva sin del igen i jorden. *Då dömdes så*, att alla hans moders medarfvingar skola komma för rätta och göra ed, att de intet hafva bekommit, så skola de få sin jord igen, men hafva somliga tagit och somliga intet, så må de, som tagit hafva, gifva de andre med sig, och detta skola de vid laga ting göra».

I stället för att, om det varit i våra dagar, saken under angifna förhållanden skulle hafva uppskjutits, troligen med föreläggande om flere parters instämmande, gafs här genast en dom i hufvudsaken, ungefär af likartad beskaffenhet, som då lagmansrätten enligt andra domböcker bestämde, att ena parten skulle utgifva ersättning men lät ersättningens belopp bero på en undersökning af häradshöfding med nämd eller af andra värderingsmän, mätismän.

Skilnaden är blott, att det, som här skulle fullständiga domen, var icke vissa ersättningsbelopp, angifna af värderingsmän, utan en hel del till medparter gjorda personers ed, efter hvilka aflagda eders innehåll den slutliga domen skulle utföras i enlighet med de på förhand gifna anvisningar.

Till belysande af det sätt, hvarpå de vanligast förekom- Prof.
mande sakerna, nämligen rörande fastställelse af dombref, vid detta ting behandlades, må anföras några dylika fall.

I det första, från tinget i Hedemora, heter det efter omnämnande af 4 åberopade dombref: »Sedan förenämda bref voro upplästa, sporde jag många resor, om der var någon, som på de köp klandra ville eller kunde; då var der ingen, och somliga af dem, som sålt hade, voro utanför tingsstufvan och torde icke in, ty de skämdes, att de så dyrt sålt, och allt för mycket före tagit. *Då sporde jag nämden till*,

de sade, att efter ingen härtill klandrat eller kvält hafver, och de meste voro här vid tinget, som sålt hade och ville icke nu påtala, måtte det köp väl konfirmeras, *Ty dömde jag* alla dessa jordar — — — under förne Renholdt» — —.

I det andra, förekommande å tinget med Kopparbergs med flere socknar, heter det, efter anförande af köpets innehåll: »*Då lät jag detta till nämden*, de *vitnade* och bekände, att samme Hans Finloo hade med fri vilja sålt förenämde Matts Jörenson samma gård, och att han hafver varit lagbuden och lagständen, alldeles fullföljd som lagen medgifver, och nu äro förlidne fyra år, så efter ingen hafver här till klandrat ej heller nu någon derpå talar, som ofta åtspordes, *Dömer jag samt med hela nämden* förenämde gård under förenämde Matts Jörenson — — vid 6 mark för lagmansdom.»

I det tredje, från samma ting, rörande tre jordafång enligt häradshöfdingedombref heter det: — »Då *sporde jag nämden till*, de öfvervägde och *med mig så dömde*, att efter — — — — *visste eller kunde de icke se* häri något fel vara, och i nu så mång år okvaldt ståndit hafver, som hvart bref för sig utvisar, och nu heller ingen påtalade eller klandrade, *dömde jag* alla hans bref gilla och goda, och allt förenämde Johan Persson och hans arfvingar att behålla evärdeligen.»

Till prof på behandlingen af andra saker må anföras ett par mål.

Det första, från tinget den 15 Juni 1618 handlar om en tvist emellan tvänne byar om några egor, och deri omtalas ett gammalt dombref af lagmannen i Nerike Erik Trolle, enligt hvilket dessa egor hörde under Sollerön. Här säges: »När detta var för dem uppläst, spordes dem till, om de icke ville gilla dennes domar; då begärde de i lika mått lagmans syn, *dertill alla i rätten sutto sade*, att icke kan lagmanssyn hållas på lagmanssyn, utan de först måtte lägga tvänne 40 mark i rätten och sedan besöka konungen om

en räfste syn, det de då intet ville» — — —· Slutet blef att ingen finge föra ytterligare talan vid bot 80 mark »utan nåder».

Det andra målet, från lagmanstinget i Hedemora den 28 Juni 1618 lyder i sin helhet som följer:

»Kom fram Anders Olofsson i Biöränge i Skedvi socken och var begärande en lagmans syn, ty honom hade varit med en häradssyn från synt ett damröte äng, vid Ingers hytte damsjö liggande, och till Nils Larsson i Blekarebo, ty honom hafver varit efterlåtet af salig och högloflig Konung Gustaf att der bygga, dock ingen bolby för när. *Här till svarade nämden, att der skall* göras några eldar upp i rörgången emellan Skedvi socken och Tuna socken; är det då till seendes, att samma damröte äng ligger inom Tuna sockens rörgång, der den nybyggaren bor, då skall han behålla, men ligger hon in om Skedvi sockens rörgång, då skall den syn som hållen är vara om intet, och för^ne^ Anders Olofsson bekomma sitt damröte äng igen.»

Här framträder, såsom man ser, lagmansnämdens myndighet på ett öfverraskande skarpt sätt. Att likväl befogenheten att döma ännu officielt tillhörde lagmannen inhemtas af de flere mål som afslutas med »dömde jag». Nämdens egentliga och rätta uppgift var ännu synbarligen att angifva, hvad sant var i sakerna. Nämdens ställning.

I flere fall säges, att lagmannen tillsporde nämden samt *menige tingslaget*, eller blott *menige man* för erhållande af särskilda upplysningar. Många saker afgjordes, utan att i dem någon verksamhet af nämden omtalas; och var, likasom i förut omtalade likadana fall, förhållandet påtagligen det, att saksammanhanget framstod som uppenbart och enkannerligen af nämden så fattades — helst man, gent emot den myndighet, som nämden i andra fall utöfvade, ej gerna kan tänka sig, att domhafvanden i de förra utan vidare gjorde sin tanke till norm på nämdens naturliga gebiet. Domhafvanden hade påtagligen, af hvad som förekommit, förstått, att nämden fattade saksammanhanget på visst sätt och lika

med honom, och fann derför intet skäl att anordna särskild ransakning derom. Ehuru ordföranden beträffande lagtillämpningen ej *behöfde* inhemta nämdens mening var det troligen, äfven om intet derom säges, det vanliga att så skedde.

En sådan ordning och sed finner man framträda i många fall, och den återspeglar sig, som det synes, typiskt i en jordatvist vid tinget den 25 Juni, deri det, efter framställning af tvistefrågan, heter: »*Då jämkade vi* och lade dem emellan, att de 2 bröder (kärandena) skulle öfverlåta och låta Hans Mattsson behålla den del i samma äng för den betalning, han utgifvit hade, och sedan skulle de efter refningen bekomma 1/4 part i all åker och äng, eller hvad det vara kunde; der räckte de i händren och aldrig mera der om tala.»

Nils Bielkes lagmansting år 1621.

En i riksarkivet förvarad dombok ifrån ett lagmansting den 27 Febr. 1621 utvisar, hurusom Nils Bielke med gode män och nämd ransakade och dömde i en mot borgmästare och råd i Eksjö anhängiggjord sak, om ersättning m. m. för »denegata justitia», vägrad rättvisa. Denna dombok åberopas hufvudsakligen för att ytterligare fästa uppmärksamheten
Ny ordning. vid, hurusom målens behandling i praxis småningom inkommit i en sådan form, att man kan motse, det känslan af beslutets hänförlighet till två gebiet, ett för saksammanhanget, ett andra för lagtillämpningen, temligen snart skall försvinna, och att behandlingen af dessa båda delar af målet vid en något senare period skall visa sig hafva i allmänhet sammanflutit till ett.

Saken lyder i sin senare del ordagrant:

»Hvilket ärende *jag samt de gode män som medh migh voro, och nemnden* togo uti noga ransakning och betenkiande, och efter nogsampt öfverwägande *kunde man för rättwijsans skull inte annat döma* och säga, än att Mester Ambiörn

medh så många af Borgmestere och Rådh, som till sakzens förhalingh skyllige äre, ju äre plichtige at opfylle och betale Jöns Gudmunsson all den omkostnad, som han uthi desse förledne åhr, medan hans rätt hafver warit honom af dem förhollin, lijdet hafver och ahnwendt till samma sakz utföring, helst medan dee hade då händer emillan mest alle dhe skääl och bewijs, som man nu in för rätten hafver hafft at efftergå. Män hvadh straff Borgemester och rådh Jembwäll Mester Ambiörn [1]) skole wara underkastade, I thet dee deres domare Embete icke efter deres Edz plicht hafve effterkommit, såsom och hvad skadeståndh ofte[te] Jöns Gudmunsson bör at hafva, för thet han nu ifrå longh tijdh sin handell och wandell försummadt och mist hafver, det hemställes uthi underdånighett till H. K. M:t och den konungzlige rätt.»

Om, när detta utslag skrefs, behandlingen af både sak- och rättsfrågorna försiggick i ett sammanhang inför lagmannen och nämden samfäldt, så fattade man det förmodligen *då*, som om man för bekvämlighets skuld ginge en ej fullt laglig genväg — och att det rätta dock varit, att först sakfrågan för sig afgjorts genom nämden och derefter rättsfrågan genom lagmannen.

Senare blef det af mången glömdt, att det funnes någon annan väg än genvägen — hvilken till sist blifvit antagen som den enda rätta.

Anförda saken har i öfrigt ifrån materiel synpunkt sin märkvärdighet.

Till kompletterande af anteckningarne rörande lagmanstingen under denna period, i slutet af 1500 och början af 1600 talet, må anmärkas den i riksarkivet befintliga domboken för ett den 19 Juli 1599 i Stockholm hållet ting [2]), der ej någon nämd omtalas. Att på detta blott dömdes lagmansdom framgår deraf, att i tre af de dervid behandlade

[1]) Mäster Ambiörn hade rådt borgmästare och råd att ej döma i Jöns Gudmundssons sak mot Lars Bosson.

[2]) Omförmäldt sid. 190.

fyra målen, hvilka alla omedelbart afslutades med dom, slutfrasen är den för lagmansting vanliga: 6 mark för lagmansdombrott. Af rubriken inhemtas, att ordföranden, Magnus Brahe, betecknande sig blott med *jag*, var omgifven af 6 »gode män», Johan Carlsson till Runngarn, Måns Larsson till Norgarna, borgmästaren Bengt Håkansson i Upsala och borgmästaren Hans Erichsson i Köping jämte två, äfven namngifne häradshöfdingar; och är det anmärkningsvärdt, att alldeles tydligt tre mål och otvifvelaktigt äfven det fjerde gälde tvister om fastigheter på landet emellan parter jämväl hörande till landsbygden inom nuvarande Stockholms län. Att nämd här fans tillstädes, ehuru den ej nämnes i rubriken, är visserligen ej alldeles omöjligt, men, om så vore, borde nämden hafva omtalats i målen, hvilka just voro af den art, deri nämden kanske företrädesvis brukade yttra sig. I blott ett mål talar ordföranden om de »gode män som med mig i rätten sitta» såsom deltagande i ett beslut; eljest brukas den passiva formen: blef afsagdt eller: är tilldömdt. Var detta sålunda ett lagmansting utan någon bondenämd, men med ett consilium af blott 6 gode män, så hafva vi här för oss ett prof på den oregelbundenhet, som i många hänseenden utmärkte ifrågavarande tid.

Troligen är detta ting dock förr att se som ett räfsteting, hvilket af någon orsak, möjligen Carl IX:s markerade ovilja — denna gång ej vågade sig på att döma konungsdom.

Det bör till sist framhållas, att ett betydande antal domböcker från lagmansting under förevarande period finnes förvarade, utöfver de här anförda, hvilka jag dock hoppas skola utgöra en karakteristisk exponent för det hela.

III. HÄRADSTINGEN.

Efter att här förut hafva sökt redogöra för domhafvandens och medsittandes inbördes ställning och förhandlingssättet i räfste- och lagmanstingen, behöfva vi icke vara så vidlyftiga i skildringen af häradsrätterna under samma synpunkter vid ifrågavarande period, tiden före och strax efter Svea hofrätts tillkomst — ehuru vi böra förutskicka, att vi här stå inför en ordning, väsentligen olika den vid de högre domstolarne rådande. Af de å riks- och kammararkiven förvarade domböcker för häradsting vid denna tid har jag genomgått ett stort antal, afseende skilda landsändar; men tror jag mig icke om att kunna bättre gifva uppslag till en rätt föreställning om här afsedda förhållanden än genom att återgifva hela domboken från ett utaf dessa ting eller det med Simtuna härad i Vestmanland på hösten år 1601. Denna dombok kan så mycket förr tagas som ett godt och karakteristiskt prof på gällande ordning, som tinget hölls af en man, »lagföraren» eller vice häradshöfdingen Hans Hansson Dober, hvilken stod i det anseende, att han vid Svea hofrätts tillkomst genast kallades att intaga en plats i denna domstol, medan han jämväl, enligt en anteckning i domboken för 1618 års lagmansting i Dalarne, synes hafva förestått lagmansembetet derstädes [1]).

[1]) Det var säkerligen en frände till honom, som under namn af Petrus Dober fick säte i Göta hofrätt vid dess första tillkomst. Ett under hans namn i Göta hofrätts protokoll för den 11 Okt. 1637 tecknadt »Aros.» antyder, att han härstammade från Vesterås.

I frågavarande domboken lyder som följer:

»Den 12 Octobris Anno 1601 Stoodh Laagh och ting med almogen aff Simmetuna häräde opåå rättann tingstaadh i Simmetuna sochen-stugu.

Nämd. Närwarandes Befalningsmannen Jacob Heed och thesse efftne tålff män såthe i rätten Päär Joransson i Mälby — — (och 11 till).

1. »Dänne daag *saakfälthes* Oluff Hannssonn i Löffsta sochn för Eennfalt hoor, att hann hade leegatt när Hindrich Anderssonns i Wideboos faders hustru hanns stiuffmooder, och skall giffwa till tweskifftes pänninger, fyrotiugu daler konungenom eller Cronan och häradszhöfdingenom och härade penningar tålff dhaler. Croonnann — 24 daler
häradzhöfdingen och häradet — 12 daler.»

2. En sak angående fordringsanspråk, som förliktes.

3. »Kom för rättenn Erich Eskilssonn och tiltaaladhe Mårtenn Jöronsonn i Mälby att roop och rychte waar utkommenn i allemanns mundh, att Mårtenn Jöronsonn skulle haffwe Leegatt närr hanns hustru. Därtill Nekade Mårtenn och sade neij för sigh och begärer att mann skulle öffwertyga och bewijse honnom såådannt. Såå *tilspoordes Nämpdänne om the tröste frija honom.* Swaradhe the *neij, hann skulle frije sig mädh Laagh* (ed), och fäste hann Laagh tils nästkommande tingh att frije sig siälff tålffte medh grannar, Någrannar Erlige och boofaste dannemän som Laggille äre» [1]).

4. En person dömdes till edsöresbrott utan att det dock säges, att nämden yttrade sig: »Samma daag waartt och Mårtenn Jöronssonn i Mälby», heter det, af befallningsmannen anklagad för det han varit i »flock och farnöte» med en annan man, som gjort hemgång, och som påtagligen derför tidigare blifvit dömd.

---

[1]) Desse elfva skulle intyga — om de, efter enskildt hållen forskning, det kunde — att de trodde honom hafva behörigen svurit sig fri.

Efter en redogörelse på några få rader för den gjorda skadan, säges blott: »*Dömpdes til Eeds-öräds* Þråått, effter thätt 3, 5 och 20 Capitlett».

5. En hustru kärade om en kedja, som hon pantsatt hos Per Jönsson i Hoobärga och som af honom åter »bortsatts»: »Såå *bleff här affsaagdt och dömpdt aff nämpden*, att Päär Jönssonn skulle skaffe henne sin käädh i giänn och Päär Jönssonn sökie sin Man».

6. »Samma daagh *dömpdhe och Nämpdänn* Päär Olssonn i Åsetåårp i Altuna sochenn han skulle betaala Päär Laarsson i Fnijsinge twåå mark för eenn hesth, som hans dränngh hade huggitt ofärdigh för honnom. Dätte att göre utlåfwadhe han här för rätta.»

7. »Samma daag bleff förlijcht Päär Jöronssonn doomaren i Mælby mädh Bänngdt Kruses effterlefwerskaa i — — om dänn långliga trätta som emellann hennes salige mann och honnom waaritt haffwer. Och *waartt* nu här fulkombligenn *affsagdt*, att hwilckenn som förbryter sigh opåå hwar antingen med oord eller gärningar och förarger hvar annann i någonn måtte han skall hafwa förwärkat sine 40 mark.»

8. »Kom för rätten Matthesses dotter i Schwijne Karenn Maatz dotter och begärädhe att fulboorda Laag giärdh (värjemålsed) för thätt roop och rychte som hoonn waar udti kommenn och henne waar opååföördh af hennes grannhustru hustru Anne i Schwijne att hoonn skulle haffwe leegat när eenn dränngh och bliffwitt möökränckt Effter som hoonn hade utfäst att wille frije sigh. Och waartt henne effterlååthätt att fulborda Laagenn. Och däsee woore hennes Laaggiärdz qwinnor [1]). Först hon siälff, hustru Abeluna i Markusboodha — (och 5 hustrur till) — och gicke Eedenn och *waartt fördhenskull sagdt* att hustru Anna i Flasta hoonn bör effter Laagh böödhe sine 40 mark och samma

[1]) Kvinliga edhjelpare, som intygade, det de trodde svarandens ed riktig.

hustru Anna ähr Åke Åkesonns till Lindöö Landboo. Och *sades nu* fördhenskull dänne Karinn Maatz dåtther *frij* wäädh hwaars och eenns 40 maark som hänne ohm någonn oähre förbråer i dätta måålett.»

9. »*Dömpde Nämpdenn* att lasse pärsonn i warmesätra hann skall bethala Erich Caarsson i Åleboo i — 8 daler och Eenn mark för dänn hestenn som hann hadhe köfft aff honnom — — — — — och fick hann nu daag tills tommasmesso, Och om lasse päärssonn dåå icke betaalar skall fougdtenn Mester Jacob thätt låtha utmäta utan alla nåde effter laag.»

10. »*Affsades* att mann skulle här ifrån Laag och rätta giffve Oluff Mårthennssonn i Altunaby eett witnessbreff till fowgdtenn Andärss Knuutzsoonn till Kåårbärgett att hann håller dalekarrenn Nieelss Wamb i Mooraa därtill att hann betaalar denn hestenn som han haffwer saagdt goodh förre och Oluff mårthennsonn hann bliffwer kraaffder förre.»

11. »Kom för rättenn Bärtell i fastabärga och begäräde eena Synn opåå enna Enngh effter Oluff i horssbääck hann klandrar att Bärthel hann hafwer slaagit hanns Enngh dåågh (dock) *sattes* dätta ähränndätt *op* till wijdere ransaackning och ena laagliga synn.»

12. »Kom för rättenn Andärs Caarssonn i Dräffle i Altuna sochenn och begäräde att frije sigh mädh Laagh och Eedh effter hanns granne han hadhe förelaagdt honnom att hann skulle haffwe söndärriffvidh hanns kattistorr [1]). Och hans granne Johannes i Altunaby hann haffwer sådannt honnom förwijt (förevitat) och förelagdt (för sådant tilltalat honom), dååg (dock) *will mann* udj (uti) eett såå ringe ährände *iche tilstädie* laag och Eedh att fulborda utann *waart opsatt* till nesta tingett och wijdere ransakan.»

13. »Kom för rätten Lasse Iffwarssonn och haadhe mädh sigh sine laaggiärdz männ (edhjelpare) till att frije sigh

[1]) = katsor, redskap för fiskefångst.

för thätt att marchus maatzonn wdj (uti) forseby hadhe honnom förelaagdt, att hann hadhe huggit för honnom hanns hest i hiäll. Och dässe woore hanns Laaggierdes männ som honnom frija wille Erich pärsonn i Sparsättra (och ytterligare 5) och *waartt hann* för samma saack *frij sagdt.*»

14. »Bleeff föreentt Marchus matzonn i forsseby mädh Lasse Ifwarsonn om dänn hestenn som lasse Ifwarsonn mist hafver och skall hann gifwe Lasse Iffwarssonn twåå daler pänningar daag till 20 daagh.»

15. »*Waartt affsaagdt* att synn skall hållas Emellann Bärgh och Altuna om denn qwaarnenn som salige Bänngdt i Bärga haffwer Bygdt och Altuna sochenn sig myckit deer öffwer beklaagar att the lijde stoor skaada opåå sine Enngier och andra theeras ägorr för samma qwarn skul, och medh samma skall synas broon at (vid) bärga.»

16. »Kom för rätten Lasse eerssonn i finsta och oplätt Andärs Eerssonn i Iseby sine hustrus brooderr twåå öres och eenn ortugh landh huus och Joordh i Eneby i Simmetuna sochenn, därföre han hade gifwidh honnom siu daller reedhe Penninger och eena koo, thätt hann bekendhe redeligen hafwe annammatt och opbuurit af Andärsse i Iseby och därmedh giorde honnom oplåthelse här för Laag och rätta bååthe medh hanndh och mundh» [1]).

17. »Sammaledes kom för rättenn päär i Wänöögiann och sammalundha oplåthelse giorde och lysten (lysning) gaaff Andärs i Iseby sinom hustrus Brooder opåå tu öres och een ortugh lanndh Joordh i Eneby i Simmetuna sochen derföre kändhe (erkände) hann sig udtaff sine hustrues Broder för samma Joordh att hafwa annammat och opbuurith aff honnom rede penningar tijo daaler i godha reedhe och saadhe sigh därmäd aldeles waara förlicht och wälförnögdh.»

---

[1]) Detta fall visar likasom efterföljande, att fastighetsköp upprättades vid domstolen och påtagligen med hjelp af densamma.

18. »Nåch (ännu) kommo för rätta Lasse eerssonn och Erich Laarssonn i Bäreby i Simmetuna sochenn sååldhe oplät och lysten (lysning) gåfwo bååddhee tilhoopaa eenn syster deel, Anders i Iseby i förbemälthe Eneby i Simmetuna sochenn därföre the känndhe sig aff förbemällthe Andärs att haffwa annammatt och opbuuritt pänningar sigh till gooda nöijo och därmädh kände (erkände) the sigh aldeles waara wäl förlicht med the tijo dalar som the af honom annammatt haffwa.»

19. Ett köpebref (»fast jorda breff») blef uppläst samt — »besäglat och confirmeratt med härädshöfdingens, fougdtenns och härädz signeethe» efter »*Nämpdenn witnadhe att såå laagligen köfft war*», som i jordabrefvet angifvits.

20. Ännu ett köpebref blef »här för rättenn besäglatt och confirmeratt», utan att doch här nämdens medverkan omtalas men blott: »effterr såå laagligenn kööfft waar som breeff och segell, them hann (köparen) här i rättenn inladhe, utwijsade.»

21. »Ithem *wart* och *affsaggdt*, att Oluff Jönssonn skall bekommaa Bythesbreeff påå the fäm öreslandh joordh» etc. Nämdens deltagande omtalas ej heller här.

22. Här synes, att gode män värderat egendom, der en person var dömd utgifva mansbot; den skattades till 23 daler, »och samma 23 daler skattades Barnomenn till.»

23. Johann Halffwesonn utgaf inför rätten penningar till lösen för jord; och säges, att summan 15 daler är »effter som goodhe männ hafwa skattat».

24. Angående återlösande af ett pantsatt hemman. Om nämdens deltagande här säges intet mera, än att pengarne räknades upp i *nämdens närvaro*.

25. »*Dömpde Nämpdenn* att effter thätt att Jönns Olssonn i Altuna by hann hafver låssatt (utlöst) eenn broders ock fyra systerdelar i Altuna byenn och opbygdt hemmanne och mächta förbättradh thätt medh huus och hafft thätt sammaleedes i 24 ååhrr, Och effter thätt att där ähr eenn Broder

som ähr outlåssatt Mårthenn benämpdt som tiäner opåå Refwelstaa gåårdh hvilchenn iche will låthe utlåssa sigh, *Af sadhe Nämpdenn* att så frampt att hemmanedt thätt skall wara behållet dåå måste samma Mårtenn låthe utlåssa sig och taaga rätt för sijne halfannan öreslandh joordh som han ähr arffallenn till.»

25. »*Dömpde Nämpdenn* att Lasse Andersson i Hannwaadh han skall betaala hustru Carinn i Hannwadh och hennes medhsyskonne för the halfsiundhe spann säädh, som hoonn kräfwer med sijnn medsyskonne — — — — dätte uttlåffwade han här för rättenn och toogos därpåå i händer och utfäste thätt.»

27. »*Dömpde Nämpdenn* att päär Olssonn i Karlaby skall bethaalla Niels pärsonn i tibbele för denn stuffwan 6 dallar pänningar, Därpåå hann haffwer opbuuritt 6 mark, resten 18 mark och blefve nu sååledes föreenthe att hann skulle betaala honnom medh thätt alra första. Och fick hann daag tils tiugunde daagenn».

28. »Dänne daag waart utgiffwidh här för rätta — — — — — eett fastebreff, lydendes opåå halfftridie öreslannd Joordh huilcke — (E. J.) — — — köfft af sine Modersbrooder — — och haffver hann gifvidh honnom därför — — — därtill medh unndt honnom undann hemmanne een teegh ohm 4 lass höö vdj (uti) tu åår. Och sedann the tu åår ähre framfarne såå skall samme teegh till samme hemmanedh i giänn och där opunder att bliffwa som aff ålder waaritt haffwer, och waart samma Breeff opläsett besäglatt och confirmeeratt.»

29. »Iteem bleeff och utgiffwit eett fastebreeff lydandes påå denn förliikningenn om dädh Boolandett som ähr twåå öreslanndh — — (som varit pantsatt och nu utlösts) — — och waartt och nu samma breeff utgifwidh, opläsett, besäglatt och confirmeerat medh laagförarenns Fougdteenns och häradz signete.

Och Härmädh gaaffz nu Tingslåff.»

Härefter följer en påskrift utvisande, att tinget hållits af Hans Hansson Dober såsom »laagförare». Dennes, befallningsmannens och häradets sigill finnas vidfästade.

Sammanfattning.

I sex af de 29 målen säges uttryckligen att nämden *dömde*. I ett, N:o 3, hade domaren frågat nämden, om den tilltrodde sig att fria den tilltalade, men nämden gick, utan gensägelse af domaren, ett godt stycke utöfver frågan och afgjorde hela saken genom att förelägga svaranden värjemålsed med 11 edgärdsmän. Eljest begagnas, beträffande meddelad dom, former som: »dömdes», blef »afsagdt» etc., dermed ej angifves, från hvilken domen utgick.

I ett mål N:o 19 *vitnade* nämden — påtagligen om hvad de vid tinget förut iakttagit. I ett par omtalas värdering genom gode män; och förmodligen var det nämden eller ledamöter af nämden som fått göra tjenst som gode män.

I 6 mål säges nämden döma.

I de sex mål, deri blott säges att nämden dömde, kan det ej betviflas, att den också sjelfständigt [1]) afgjort rättsfrågan. I andra domböcker ser man sådana uttryck använda, att en dylik nämdens sjelfständighet på det tydligaste framstår. Så heter det i ett fall vid Röna häradsrätt den 25 Juni 1602, då en dubbel uthäradsnämd pröfvat en förut gifven dom: »*Den dom gillade de 24 och sade, att han var rätt och rättfärdeligen dömd* öfver honom (svaranden) och öfver dem med honom varit hafva efter deras brott.» Och det förtjenar specielt beaktande, att en dylik nämdens egna domsrätt ej sällan bekräftas i högre rätter genom det sätt, hvarpå dessa omtala hvad som i häradsrätterna förekommit. Så finnes t. ex. i Lindorm Ribbings dombok från hans lagmansting år 1613 i en sak sagdt: »dömde vi, *såväl som häradsnämden tillförene*, förne Månses brodersöner — — lilla Helbo halfva skatteström ifrån». I den furstliga hofrättens i Nyköping dombok för den 15 Januari

[1]) — om ock säkerligen efter undervisning af domaren om lagens innehåll och mening.

1616 omtalas, att enligt företedd dom från Jönåkers ting år 1609 »*nämdemännen hade sålunda dömt*, att W. Johan Jörensson skulle denna tomtejord obehindradt behålla.» Och med tanken i dessa fall öfverensstämmer alldeles, att i den från Nils Bielkes lagmansting omtalade sak (sid. 215) det endast var Gullbergs härads nämd, ej häradshöfdingen, som tillfrågades om de ville ändra sin dom.

Häradsnämden utöfvade domstolens hela befogenhet.

Men för att återgå till Simtuna-domboken och först till de sex mål, deri nämden säges hafva dömt, så bör det framhållas, att i dem nämden påtagligen också afgjort föreliggande sak- eller sanningsfrågor och således *ensam utöfvat domstolens hela befogenhet:*

Nämdens uppgift ang. bevisning enl. lagen.

Nämden hade ifrån början i häradsrätterna framträdt som ett bevisningsmedel, ersättande i enskilda mål bevisning genom vitnen eller edgång af parterna med eller utan edgärdsmän. Denna nämdens egenskap och uppgift förutsättes i kap. 34 tingm. balken af Christoffers landslag, der blott föreskrifter gifvas om tiden, hvarinom nämden skulle »värja eller fälla»; och i edsöres-, högmälis- med flere balkar omtalas för särskilda fall, hurusom nämden skulle »värja eller fälla», »vita hvad sannast är om det mål» »det mål ransaka» etc. Ingenstädes deremot gifves någon som helst grund för ett antagande, att domaren personligen skulle bredvid nämden hafva någon bestämningsrätt öfver sanningsfrågan — annat än sålunda att, innan nämden blef fast, det berodde på domaren att angifva hvilket bevisningsmedel lagligen skulle i förekommande fall användas. Att personligen undersöka och på grund af förekomna omständigheter afgöra, om något vore sant eller icke, eller att konstatera saksammanhanget låg alldeles utom domarens uppgift [1]). Deremot var det domarens lagliga lika väl som

[1]) En på riksarkivet förvarad dombok från häradsting under åren 1506—9 i sydvestra Tavastland i Finland upplyser oss om ordningen ett århundrade före den period vi nu behandla. Här börja mål efter mål, troligen ett eller annat hundratal, med: »Dömdes» N. N. etc., och sluta lika regelbundet med ett tillkännagifvande, att detta var skedt »efter de XII[s] ransakan», allt i enlighet med formeln i denna

naturliga uppgift att *döma* d. v. s. att på det fastställda sakförhållandet tillämpa lagen [1]); och när nämden hade kunnat obehörigen utsträcka sin befogenhet in på *detta* område, finnes ej någon rimlig anledning att tänka, det den ej bibehållit och utöfvade sin lagliga rätt, pröfningen och afgörandet af sanningen i målen. Detta angående de sex målen, med hvilka N:o 3 sammanfaller.

Ang. de mål deri nämden ej omtalas.

Beträffande de öfriga målen i denna dombok torde man först finna det klart, att, enligt det nyss förut ur lagen framhållna, nämden obetingadt *egt rätt* att afgöra alla föreliggande sanningsfrågor. Med afseende å tillämpningen af denna rätt förekommer till beaktande samma förhållande som vid föregående slag af ting omförmälts, att *formlig* ransakning, som en särskild akt aldrig anordnades, när saken från början var uppenbar; och det kan då, och med denna förutsättning, tänkas, att domhafvanden, *såvidt han hade ledningen* af det hela, ginge nämden förbi, genom att behandla saker som uppenbara, hvilka nämden kanske ej betraktade så.

Men det kan också och å andra sida tänkas, att vid en viss tidpunkt nämden dragit öfver till sig sjelfva rättstillämpningen eller rättsskipningen i sin helhet jämte sjelfva ledningen af domstolsförhandlingen; och i sådant fall blef *ransakning* genom nämden blott ett moment uti den af nämden bestämda proceduren, och ett moment, som ej på något sätt behöfde skilja sig eller framstå som söndradt från förhandlingen i sin helhet — eller med andra ord: i sådant fall kom nämdens lagliga rätt att bestämma öfver sakförhållandet (sanningsfrågan) till allmän utöfning, *derigenom* att den olagligen gjort sig till herre öfver det hela.

---

sak från den 16 Januari 1508: »Dömdes Olof Balk Taustiala sak(er) tiH VI mark för II blonat (två blånader) som han slog Magnus Andersson ibidem efter XII:s (= nämdens, de tolf männens) ransakan». Att ransakningen var en nämdens gifna sak är här så tydligt som möjligt uttryckt.

[1]) »Nu kommer bonde till tings och bedes af häradshöfdingen laga dom — — — då eger häradshöfdingen honom lag döma — — utan han för tinget svär med en ed sin, att han ej lag vet om det mål», tingm. balken kap. 25 Chr. landslag.

Att afgöra, hvilketdera alternativet, är det rätta, eller *hvilken innehade den allmänna ledningen* inom domstolen är af så mycket större intresse, som det alls icke är något undantagsförhållande eller något egendomligt för här anförda dombok, att blott i den mindre delen af förekomna saker nämden angifves såsom dömande. Hvem hade ledningen?

I den mängd af häradsdomböcker från nu ifrågavarande period, som af mig lästs, är det genomgående blott i den mindre delen af målen, som öfverhufvud någon särskild verksamhet af nämden omförmäles. I domböcker för ting på 15 till 20 mål kan förekomma, att man ej ser ordet nämd mer än i rubriken. I andra domböcker kan det hända, att flere mål efter hvarandra, och någon gång flertalet af alla förekommande mål sägas vara afdömda af nämden, samt att derjämte i ett eller flere mål nämden säges hafva ransakat eller vitnat. Men öfver hufvud taget är proportionen af fall, deri nämden säges hafva dömt, ingalunda större än i anförda Simtuna-domboken.

Vi måste emellertid, innan vi ingå på hufvudfrågan upptaga en tanke, som mången vill framkasta.

Detta förhållande, att i en så ringa kvotdel af ärenden, omkring 20, kanske blott 10 procent nämden angifves såsom dömande, skulle tilläfventyrs kunna tänkas innebära, att i sådana fall nämden undantagsvis varit enhällig gent emot en af domaren uttalad mening, och således att i dem, enligt vår nu brukade terminologi, nämden »öfverröstat» domaren. Kunde domaren »öfverröstas»?

Skulle detta vara förklaringen, så borde det dock i något fall förekomma en antydan om någon skiljaktighet emellan domare och nämd, en gensaga af domaren eller en reservation af honom emot nämdens beslut; men ingenstädes lärer man kunna upptäcka spår af något dylikt; och redan med hänsyn härtill synes det icke finnas rum för denna ifrån våra nu rådande förhållanden lånade förklaring. En dylik förklaring är också logiskt utesluten med hänsyn till den lagbestämda ordningen, att nämden skulle ransaka,

fastställa sanningen, och domaren döma. En situation af nämden *emot* domaren kunde ej uppkomma, då nämden och domaren, hvardera, hade sitt särskilda område.

Men i all synnerhet kunde ingenting lagligen bero på *enhällighet* af nämden, då sådan ej af lagen förutsattes för giltighet af dess beslut, utan det i stället heter: »Hvem sju af nämd värja, vare värjd, hvem de ej värja vare fäld»; kap. 35 tingm.-b.

Efter lagens förutsättningar var ett domarens öfverröstande af nämden juridiskt otänkbart, och någonting sådant gjordes i sjelfva verket legalt möjligt först genom orden i 1734 års lag, 23: 2 R. B.: »Varder nämd från häradshöfding skiljaktig, gälle den mening, som nämden faller på», hvilken sats, likasom den i 1: 1 R. B.: *i häradsrätten »dömer häradshöfding med tolf bönder»*, utmärker, att numera gränsen emellan de två områdena, sakförhållanden och lag, var bortfallen och båda områdena gjorda till *ett*, fallande under domarens och nämdens samfälda verksamhet.

Om man åter tänker, icke på det som lagen afsåg, utan på de faktiskt rådande förhållandena, enligt hvilka gränsen emellan de båda områdena vid ifrågavarande tid i verkligheten alls icke upprätthölls, så skulle dock ett domarens öfverröstande förutsätta, att han i det vanliga vore den bestämmande, eller att han ansågs *böra vara* den bestämmande; och såvidt som motsatsen, eller att nämden officielt hade denna ställning, kan framgå ur det efterföljande, så lärer man få erkänna, att antydda förklaring med öfverröstande öfver hufvud är omöjlig.

Vi måste för den skuld, särskildt med afseende å sist ifrågasatta förklaring af förhållandet, söka utreda, hvem som vid ifrågavarande tid i häradsrätterna officielt hade den allmänna bestämmanderätten och var den ledande. Härutinnan är såsom utgångspunkt en i domböckerna liggande omständighet värd uppmärksamhet, nämligen att i dessa, så vidt jag kunnat erfara, icke på något enda ställe embets-

Häradsh. säges aldrig ensam besluta.

domaren i häradsrätten finnes framställa sig såsom ensam beslutande eller föreskrifvande en åtgärd på rättens vägnar. Vid lands- och räfsteting, der konungs dom dömdes, och vid lagmanstingen hafva vi sett, hurusom i formen: »*dömde jag*», domhafvanden markeradt framträdde som den egentlige domaren i rättsfrågan. Vid häradsrätterna åter är det till och med helt undantagsvis man finner domaren tala om sig sjelf såsom *jämte nämden* gifvande den slutliga decisionen.

Sådant förekommer exempelvis i häradstingsdomboken för Valla den 21 Sept. 1609 der det heter: »Kom för Rette Bijrge i Bro, och berettede inför Retten, att hans hustru, dotter och Peer dreng i Gruffve-sätter bleffwe alle bortto i en win wack (vindvak) sampt itt skiutt (ett sto), förmenandes att wele winna någon till Baneman, så effter flitig ransakning kunde häradz Nempd *och iag*[1]) icke Binde någon ther till utan thet skedde genom en hennelse (händelse) thet gudh bättre»; och vid samma ting säges angående ett dråp, — efter det ett vitne berättat, att det hört den aflidne på sitt yttersta förklara, att han ej gaf den misstänkte skuld för dödsskadan: — »ty kunde häredz Nempd icke annat giöra utan *med mig* effther sanferdigh witnesbördh dömde och sade oftabte Nils Swensson frij för alt efthertall.» Men äfven i dessa två fall sättes dock nämden i första rummet. I ett fall vid Vartofta häradsting den 13 Oktober 1606, då Botvid Larsson »tingade», säges, att *han med nämdens samtycke* gaf en svarande, som infunnit sig med sina edgärdsmän, eden upp (efterskänkte eden). I ett fall vid ting den 2 Dec. 1600 i Hölme(?) och i ett den 16 Maj 1601 i Allbo härad heter det: »kunde jag och nämden icke fria». Ungefär lika vid några andra tillfällen.

Dylika fall äro dock mindre vanliga; och något fall, der domaren i häradsrätten framställes såsom *ensam* bestämmande, vare sig det gäller processuella åtgärder eller beslut i hufvudsaken, torde från denna tid knappast kunna

[1]) Domare var Ambjörn Jacobson, lagläsare.

uppspåras [1]). Denna omständighet enbar talar emot antagandet, att, i de fall vid häradsrätterna, der decisionen inledes med »dömdes», »fäldes», »blef afsagdt», det vore domaren, som skulle underförstås som den beslutande.

Domböckernas vitnesbörd.

Huru i sådana fall beslutet tillkommit, och hvilken som i allmänhet var bestämmande i domstolen, torde säkrast kunna uppfattas på grund af följande omständighet:

Såsom rubriken till ofvan anförda dombok för Simtuna häradsting den 12 Okt. 1601 utvisar, *nämnes der icke ens* domaren-lagläsaren, utan det säges blott, att tolf namngifne nämdemän (tolfmän) *sutto i rätten.* Det är ganska sällan som, i likhet med hvad nyss nämdes från ting i Vartofta härad, det i rubriken angifves, att en viss domare »höll» tinget. Det vanliga är, att i rubriken ting säges hafva hållits eller stått å viss ort och tid, i närvaro af vissa personer [2]), bland hvilka tinghållande domaren alls icke nämnes, och att midt under denna rubrik står tecknadt »nämden» och åter derunder de tolf nämdemännens namn; exempelvis sålunda:

»Anno 1609 den 10 Juni stod laga ting i Rickarshult i Wislanna socken i förne härad (Allbo i Småland) i Kronones Befallningsmans närvaro välbördigh Bengt Jönsson till Lästta

Nämden»

(12 namngifne)

---

[1]) Senare har förf. upptäckt ett fall från häradsting i Aretzås (Allbo härad?) den 3 Sept. 1600 deri säges: »och vardt af kronans befallningsman, välbördig Anders Svensson och häradshöfdingen uppå höga öfverhetens nådiga behag, beslutadt, att han (den tilltalade, som flytt till skogs) skulle utgifva till kronan och häradshöfdingen 15 oxar och 15 daler». Fallet synes extra ordinärt särskildt i det hänseende, att en lagläsare Jöns Jörensson synes hafva hållit tinget, men häradshöfdingen Oluf Bosson med fogden förslagsvis gifvit en dom, att underställa konungen. Saken hängde på bedömande af brottsligheten deruti, att den tilltalade »belägrat två kvinfolk, hvilka voro (sinsemellan) skylde till tredje led» och således på en rättsfråga, hvilken hvarken lagläsaren eller nämden torde vågat sig på att lösa. Åt detta fall der allt gick oregelbundet till och enkannerligen blott ett till underställning afsedt beslut gafs, kan jag ej tillerkänna någon betydelse.

[2]) Dessa personer äro i regel en eller två befallningsmän eller fogdar (stundom häradsskrifvaren i en befallningsmans ställe), ofta jämte en eller annan förnämlig herreman, som då alltid nämnes före dem. Ej så sällan finnes landshöfdingen eller ståthållaren hafva varit närvarande, och ej sällan satt den ordinarie häradshöfdingen bland de presiderande, medan förhandlingarna leddes af lagläsaren.

En form som går ut på detsamma är denna:

»Anno Domini 1618 then 23 Januarii uthi häradshöfdingens, ädle och wälbördig John Erichsson till Hwalsta, så och häradsfougdens Jöns Mårtenssons *närwarelse* såto thesse i Nemdh vidh Malma[1])» (12 namngifne), vid hvilket senare tillfälle tinget hölls, alls icke af John Erichsson, hvilken väl för hederns skull presiderade, utan af lagläsaren Magnus Månsson. Tingshållande domarens namn återfinner man vanligen blott i underskriften på dombokshäftet; nämden är den, hvarom allt rör sig.

Men med en sådan formulering af rubriken till domboken, der nämden angifves såsom den principala personligheten, — medan befallningsmannen och de antecknade ståndspersonerna nämnas såsom *närvarande*, och domaren sjelf ej alls omtalas — äro de i de särskilda målen använda uttrycken »dömdes», »fäldes», »blef afsagdt» redan direkt hänförda till nämden.

Detta framträder ännu tydligare, der, såsom i en dombok för Nerike af år 1599, icke ens någon domarens underskrift finnes, utan nämdemännen sjelfva bekräftat domböckernas riktighet. Denna bekräftelse, dagtecknad d. 15 Nov. 1599, länder i öfrigt genom sin lydelse till specielt bevis om, att nämden varit den handlande: »Thess till yttermere visso och sann bekrefftelse at thetta förne så för retta afhandlat, grannelig ransakat och efter lagh *och ytterste förmåga warn* (vår) *alt afdömpt är*, witne wij förbede nempdemän med vårt häradz signet». Härmed står i öfverensstämmelse, att man stundom ser att vitnesed säges vara aflagd *för nämden*, alldeles som om domaren icke fans.

En omständighet, som särskildt pekar på, att nämden var den bestämmande, ligger deruti, att på många ställen, der i den ena saken efter den andra beslut omtalas gifna, utan att det antydts, hvilken som gifvit dem, helt tillfälligtvis i

[1]) Villåttinge härad.

Speciella omständigheter.

en följande sak af samma slag, nämden i specielt kraftig form framställes som den magtegande. Sålunda förekommer exempelvis i domboken för »Siyhwdre» (Sjuhundra) härad den 20 Januari 1602 elfva mål, deri, i det ena efter det andra, dom finnes gifven, utan att vare sig nämden eller någon annan angifves som den dömande, medan i *ett* slutet lyder: »*Så befalte* nämden samt den högborne furstes fogde», att mätning skulle anställas i byn och en hvar få sin andel.

På lika slående sätt uppenbarar sig nämdens ensambestämmande ställning uti en del särskilda fall: Vid nyss omtalade tinget med Villåttinge härad den 23 Jan. 1618 finna vi, hurusom en man, hvilken önskade att få taga till sitt hem en oäkta son, »*förfrågade sig hos Nämden*, om han måtte få taga sitt frillobarn till sigh och dett uppfödha», i öfverensstämmelse hvarmed det strax derpå heter: »*Der till Nemden svarade, att* efter lagh förmår, att modher skall sitt frillobarn födha, dertill det ähr trij åhr gammalt, sedan föde det fadher, der, till det ähr — — — — *derför hafver Nemden dömdt* och afsagdt, att förde Per må taga med lof sitt frillobarn till sig» etc.

Detta fall är så mycket mer anmärkningsvärdt, som det utvisar, att käranden här offentligt adresserade sig till nämden [1]), och dertill det var rena lagfrågor, som här framställdes till bedömande.

Att i en sak vid Simtuna härads vårting år 1601 omtalas, att »*Nämden hade lagt*» 40 marks vite (mot upprepande af obehörigt tal) [2]) är ock synnerligen betecknande, då föreläggande af vite enkannerligen hänvisar till imperium i domstolen.

I andra fall se vi, att nämden tog på sig och utöfvade befogenheter af rent expeditionsmessig karakter, hvilka vi tänka oss sjelffallet bero på domaren, såsom

---

[1]) Oafsedt att i domaresätet satt ordinarie häradshöfdingen sjelf, »ädel och välbördig» John Erichsson till Hvalsta, medan lagläsaren Magnus Månsson synes hafva »hållit tinget».

[2]) Jämför N:is 7 och 8, höstetings-domboken från Simtuna.

då i en sak vid Villåttinge ting den 12 Okt. 1618 det heter: »Anders Olofsson i Krammenäs begärde fastebref uppå det han inlöst hafver i Krammenäs, *hvilket Nämden honom lofvade*»;

då på tinget den 19 Maj 1618 i Jönåkers härad det säges, att på begäran af Herr Knut *nämden lofvade* syn;

och då på tinget den 25 November 1618 i samma Jönåkers härad det säges, att en kvinna *af nämden begärde* och *nämden lofvade* henne ett *vitnes bref* öfver hvad som förekommit vid rätten.

Slutsats.

Sådana fall som de här senast omtalade, sammanställda dermed, att några dylika, om sjelfständigt afgörande vitnande talesätt aldrig finnas använda om häradshöfdingen eller lagläsaren [1]), och att deremot nämden i domböckerna regelbundet finnes satt i centrum, måste innebära, att nämden var den officielt bestämmande, och dertill — då det var domaren som formulerade anteckningarne — att denna nämdens myndiga ställning då för tiden var en så gifven sak, att man ej kunde tveka att i det yttre gifva deråt erkännande. Någon annan att tänka *som den ledande i häradsrätten* än nämden finnes följaktligen icke; och detta åter innefattar 1:o och till svar på frågan sid. 238, att faktiskt icke domaren hade en sådan ställning, att ett *öfverröstande* af honom genom nämden kunde komma på tal, och 2:o och till svar på frågan sid. 236, att nämdens förbigående genom domaren icke gerna kunde ifrågakomma. Ledande det hela, beslöt nämden synbarligen sjelf i alla frågor, lika väl i dem angående lagen eller rättstillämpningen som i dem angående faktum, hvad som vore sant i målet — och detta *i alla*

[1]) Nordström, se svenska samhällsförfattningens historia II, 851, har sett en dombok för 1646 upptagande ett fall, deri efter ransakning af nämd domaren ensam (»jag») dömde ett testamente fast. Förmodligen var detta en lagmansdom. Nu kan det ju väl tänkas att något fall kan förekomma, deri en *häradshöfding* äfven vid nu ifrågavarande tid, slutet af 1500 och början af 1600-talen står antecknad som sjelf dömande, men att sluta af allt som iakttagits, har, om någonsin, sådant skett alldeles undantagsvis eller emot all gällande praxis.

saker. Domaren i häradsrätten var lika påtagligt — ännu vid denna tid — intet annat än nämdens språkrör.

Men om domboksanteckningarne, i den här sammanbragta belysning, synas kräfva denna tolkning, bör man dock ej anse frågan afgjord, utan att det kan förklaras, *huru* en emot lagens förutsättningar så stridande ordning kunnat komma till stånd.

Historisk förklaring.

Rätta förhållandet.

Rätta förhållandet emellan häradshöfding och nämd hade fått sitt uttryck i landslagen uti en sats, som säkerligen har en allmänt gällande betydelse, ehuru utsagd blott om ett särskildt fall: »*Häradsnämd* eger det mål *ransaka*, och *häradshöfdingen dom å gifva*», högm. balken kap. 4, hvilken sats till sin senare del bekräftas af 25 kap. tingmb.: »*Nu kommer bonde till ting och bedes af häradshöfdingen laga dom*, säger han sig ej veta lag om det mål, då må han det uppsätta och huxa sig om till nästa tingsdag, *då eger häradshöfding honom lag döma* eller böte tre mark». Nämden skulle ransaka, fastställa sanningen i målet; domaren döma, tillämpa lagen. Huru hade man kommit ifrån denna naturliga arbetsfördelning emellan nämden och domaren?

Uppslaget till förskjutningen.

Uppslaget till förskjutningen gafs påtagligen genom nämdens vana att, såsom förut [1]) omtaladt, angifva svaret i sakfrågan eller ransakningens resultat *med tillfogande af rättsföljden*.

Om t. ex. nämden vid anmodan af domaren att ransaka om en begången tjufnad funne den tilltalade hafva stulit, och att det var »full tjufnad», så stannade nämden, efter kan hvad man se af skildringen i domböckerna, i regel ej vid att tillkännagifva detta, utan angaf på samma gång det för nämden bekanta straffet, och att godset skulle återlemnas till egaren, hvilka två påföljder rätteligen bort bestämmas af domaren; och likaså, der nämden skulle yttra sig

[1]) — vid framställningen om lagmanstingen se t. ex. sid. 160.

om, huruvida de lagenliga faktiska *förutsättningarne* för ett lagligt jordaköp voro förhanden, angaf nämden, der den så fann, ej blott detta i sina detaljer, utan förklarade tillika, att köpet vore lagligt, ehuru detta sista rätteligen skulle ankomma på domaren.

Lagen otydlig.

Det är å andra sidan allt för troligt, att mången gång, i följd af ovissheten om betydelsen af orden »värja eller fälla», som påtagligen innefattade något mer än konstaterande af blott yttre faktiska omständigheter, domaren ej heller rätt visste, huru långt han enligt lagen skulle låta nämden härvid gå; och om domaren brukat, såsom ofta var fallet, sitta med lagmannen i räfstetinget, och dervid sett honom låta deri sittande nämd i lika fall deltaga i rent dömande uppgifter — såsom *der* naturligt i följd af räfstetingsnämdens gemensamhet med konungsnämden — så måste en sådan erfarenhet blott ytterligare ländt till att göra honom undfallande gent emot häradsnämden.

Andra omständigheter.

Den ringa auktoritet och jämförelsevis obetydande ställning, som de vanliga ordförandena i häradsrätterna innehade, gjorde det påtagligen också i allmänhet vida svårare för dem än för lagmännen att göra sig personligen gällande, hvarjämte det allmänt rådande förtroendet till nämdeinrättningen och den allmänna tendensen till rättsskipning efter samvetsuppfattning naturligtvis måst utöfva stort inflytande i nämdens intresse.

Nämden blifven öfvermägtig.

Nämdens styrka hade påtagligen i följd af angifna förhållanden växt under 1500 talet. Man skulle hafva önskat, att häradshöfdingen ej låtit nämdens förstberörda vana att vid sina uttalanden om faktum äfven yttra sig i rättsfrågan gälla längre, än för så vidt han ansåg rättsfrågan helt enkel och för hvar förståndig man klar, samt att han således behållit för sig alla frågor som verkligen kräfde speciel lagkunskap. Då han emellertid synbarligen af olika grunder var för svag att i sitt förhållande till nämden adoptera en så energisk princip, som de engelska domarena (med ogil-

lande af »general verdicts») i lika fall följa, utan alltid tog nämdens uttalande till efterrättelse, så framträdde småningom, som den i allmänhet beslutande personligheten, nämden, vid sidan af hvilken häradshöfdingen till sist nöjde sig med uppgiften att vara domstolens sekreterare och att som sådan sammanhålla sakerna.

Men vi måste taga med i beräkningen det sätt, hvarpå domaren-sekreteraren naturligen var verksam, och huru det i öfrigt tillgick: Häradshöfdingen påropade naturligtvis målen; han framställde dervid säkerligen frågor till parterna, och svaren upptogos direkt af honom; medan parterna förhandlade, blefvo ofta både sak- och lagfrågorna klara för en hvar åhörande [1]), och hvad som borde tros och beslutas föll så att säga af sig sjelf, utan någon diskussion emellan nämdemännen eller emellan dem och domaren. Hans sammanfattning af hvad som förekommit var allom nog. Men den gälde, blott derför, att den var gjord af honom som nämdens gemensamma språkrör, och den var giltig i det att, och blott så vidt, den uttryckte dess tanke. När helst så ej var fallet, och i öfrigt när den ville, tog nämden, förmodligen genom häradsdomaren, sjelf ledningen. Och det stora flertalet af målen vid Simtunatinget skilde sig ifrån de sju blott deruti, att icke i dem, så som i dessa sistnämda sju, nämden formligen och uttryckligt tagit hela saken i sin hand.

Antagliga sammanhanget.

Må denna förklaring synas öfverraskande; den är dock icke mer öfverraskande, än att i saken N:o 4 vid Simtunatinget ej talas om ransakning genom nämd, ehuru den saken handlade om edsöresbrott (brott mot den af konungen besvurna friden inom landet), i hvilken sorts saker edsörebalken i kap. 22 dock uttryckligen föreskrifver, att »häradsnämd i samma härad skall utleta och vita, hvad sannast är om det

[1]) T. ex. genom nämdens vitnesmål sak N:o 19 eller genom företeende af giltiga dokument, N:o 20.

mål». Förhållandet är det, att under den muntliga förhandlingen saken blifvit för nämden uppenbar, vid hvilket förhållande någon vidare eller *formlig* ransakning genom nämd ej behöfde iscensättas. Det är mycket ofta, som man finner de grōfsta brott afdömda, utan att ransakning genom nämd omtalas, ehuru alldeles otvifvelaktigt allt berott på nämdens uppfattning om och bedömande af sakförhållandet. Så t. ex. vid ting den 23 Maj 1603 i Gällered (i Vartofta härad) ang. mord och den 26 Aug. 1605 i Sköllersta rörande två fall af mord etc., ehuru vid sådana fall högmälisbalken lika uttryckligt föreskrifver, att häradsnämd skall »vita (vitsorda) han (honom) eller hona (henne) sanna eller osanna».

På samma sätt som i alla dessa och många lika fall nämden ej omtalas hafva ransakat, enär den, utan formlig och särskildt anordnad ransakning, likväl afgjort sakfrågorna, nämligen genom att tacite godkänna det uppenbara resultatet af förhandlingarne, så behöfde i det stora flertalet af målen vid Simtunatinget ej särskildt omtalas, att nämden dömt, enär det var allom klart, att ordföranden, i det han åtgjort och afsagt, uttalat blott det som nämden menat och det nämden skulle hafva uttalat om han tillfrågat densamma.

Stiernhöök bekräftar skildringen.

Den här gifna framställningen bekräftas af 1600-talets förnämste svenske jurist Stiernhöök, född 1596 död 1675.

I det namnkunniga arbetet »de Jure Sueonum et Gothorum Vetusto» beskrifver han först, sid. 53—54, nämdens *ursprungliga* ställning sålunda (i öfversättning från det latinska originalet): »Der saken icke var tillfyllest uppenbar, antingen genom erkännande, vitnen eller skriftliga handlingar, var af våra förfäder nämden inrättad att vara till hjelp, och denna hade att för domaren framställa saken eller faktum, sådant detta var på ett eller annat sätt utforskadt, för att domaren utan drōjsmål skulle på detta faktum lägga den ur lagen sammanfattade domen; och således rörde sig doma-

rens uppgift om ett, nämdens om ett annat. Nämden undersökte (cognoscebat) om faktum — — — domaren om rätten».

Derefter säges det något längre fram (sid. 61): »Men enligt sed tager *i våra dagar* nämden del i domarens embete, ty uppgifterna hafva sammanblandats, och *nämdemännen undersöka och döma på en gång om faktum och lagen* såsom assessores (bisittare), medan domaren är blott ordförande (presiderande), och sålunda samlas deras röster antingen af sjelfva rättsdomaren (häradshöfdingen) eller af sakdomaren (häradsdomaren), hvilken är en af nämdemännen och af dem helt egentligt kallas domare, under det att de kalla rättsdomaren blott rätts- och lagläsare. Denne åhör dem, då de talas vid så om lagen som om sakförhållandet, och för att all motsägelse och förvirring må undvikas, framlägger han helt fogligt för rätten åsigterna hos dem, på hvilkas auktoritet domare i allmänhet stödja sig.

I Konung Gustaf II Adolfs rättegångsordinantia af 1614 gifves också ett allmänt uttryck åt nämdens ställning, som knappast kan förklaras annat än med hänsyn till det, som här på grund af samtida domböcker och från Stiernhöök framstälts. Det heter i punkt 1. »Tillägna vi härmed alle häradshöfdingar och lagmän *och deras nämder* — — all *magt och myndighet* i rättegången och domen — — som dem efter Sveriges landslag med rätta bör och tillkommer.»

1640 års lagkommission.

Nämdens anseende och ställning illustreras härtill kraftigt genom ett 1640 års lagkommission — bestående af presidenterna och några assessorer af Svea, Göta och Åbo hofrätter — officielt förelagdt betänkande (»fråga»), deri det heter, att de lagläsare syntes »aldrig tillfyllest plikta kunna, hvilka understå sig sjelfve allena, Rätten förutan, sakerna examinera och derå dom gifva», samt att det var nämdemännen (»sådane som Rätten bekläda»), hvilka hade att ex actis et probatis secundum conscientiam judicera (efter akterna och bevisningen enligt samvete döma) *och igenom*

domaren [1]) *sin mening framsäga, hvilken derefter lagläsaren borde dirigera och moderera efter lagen såsom circumstantierna kunna medgifva.* I anledning af detta betänkande föreslog lagkommissionen, att *lagläsare icke måtte, utan att förut höra nämdens mening, fälla dom* [2]). — Det anförda gifver att förstå, det missbruk i häradsrätter förekommit i det hänseende, att saker af domarena behandlades såsom uppenbara, samt att de skredo till att afsäga dom, såsom om det skedde med nämdens instämmande, utan att dock åt densamma lemnats tillfälle att uttala sig; och nämde institutets förfall fortgick utan tvifvel just på den väg, som här antydes.

Både Stiernhööks uttalanden och hvad som förekom vid 1640 års lagkommission gälla direkt en något senare tid än den, vi här med stöd af anförda domböcker skildrat, men dessa domböcker utvisa sjelfva otvetydigt, att förhållandena vid deras tid redan kommit in i det af Stiernhöök beskrifna läge.

Häradsnämden hade redan i första början af 1600-talet kommit i utöfning af en magtbefogenhet, som var onaturlig, emedan nämden, ehuru icke lagkunnig, skulle afgöra alla rättsfrågor, äfven de mest invecklade.

Huru ordningen var möjlig.

Vi måste göra oss reda för, huru en sådan sakernas ordning öfverhufvud kunde upprätthållas. Naturligtvis berodde mycket derpå, att, så snart någon mera invecklad rättsfråga förekom, häradshöfdingen eller »lagläsaren» verkligen fungerade som lagläsare och *läste lagen för nämden* m. a. o. underrättade dem om, huru vidkommande del af lagen lydde och vore att förstå. Men den första förutsättningen var likväl, att sjelfva rätten inom samhället betraktades såsom i främsta rummet bestämd af samvete och billighet — en förutsättning, som synbarligen vid denna tid och ännu länge förelåg.

[1]) = häradsdomaren.

[2]) Posse. Bidrag till sv. lagstiftningens hist.

Men vidare, och för att hänföra oss till den period, som beröres af de här förut åberopade domböcker, så existerade i verkligheten äfven flertalet af de *yttre* betingelserna för egentlig domareverksamhets utöfvande genom nämden.

Af de 29 ärendena vid Simtunatinget förekom uppskof till följande ting allenast i *ett*, medan två utsattes till syn. I alla öfriga saker skedde på en gång och i ett sammanhang en sådan utredning, att slutlig dom kunde gifvas. Utredningen skedde muntligen, genom anföranden af parterna, frågor till dem samt afhörande af vitnen, framläggande af köpehandlingar och andra dokument i saken; och vid en sådan förhandling *kunde* utan tvifvel nämdemännen, som ju voro förtrogna med sjelfva ämnena, lika väl som domaren, fatta om sjelfva sakfrågan i förekommande fall.

Muntlighet.

Samma ordning som vid beskrifna Simtunatinget, eller att företagna mål i regel fördes till slut vid häradsrätten i ett sammanhang den dag de först der förekommo, framträder allmänt i domböckerna för denna tid.

Uppskjutande af saker omtalas öfverhufvudtaget icke oftare än på Simtunatinget; och när uppskof förekomma, synes det mestadels varit i anledning af svarandens utevaro utan styrkt förfall, hvilken utevaro regelbundet hade till påföljd böter af tre mark till treskiftes. Detta var ett synbarligen ganska strängt straff på den tid, då en oxe skattades till 5 mark, och gifver att förstå, att svarandeparter i allmänhet måste undvika utevaro, helst, såsom man ock kan finna af förekommande ursäkter för uteblifvande, något skamligt ansågs ligga i att undandraga sig möta sin vederpart.

Stundom angifves ock vitnens uteblifvande såsom uppskofsorsak, men det vigtigaste var, att vid förekommande uppskofsanledning all behandling af saken i regel uteblef. Deraf följde, att när nästa gång målet förekom, det då måste företagas som en alldeles ny sak; nämden hade intet att från en föregående behandling ihågkomma eller glömma; *allt* som inverkade på sakförhållandets eller rättsfrågans bedömande

kom före vid detta följande ting, och under sådana förhållanden orsakade uppskofvet ingen svårighet för nämden.

Inga protokoll.

Protokoll i nu vanlig mening, nämligen såsom skriftliga redogörelser, liggande till grund för sakernas bedömande, existerade ännu icke. — Det företräde, som i våra dagar protokollet ger domaren, nämligen såsom en kunskapskälla rörande saken, hvilken ej är tillgänglig för nämden, egde ej domaren vid ifrågavarande tid; och helst han ingen uppgift hade att sjelf lösa sakfrågan, så blef hans uppgift helt naturligt blott att genom erinringar om hvad som förekommit hjelpa nämdemännen i *deras* uppgift med hänsyn till denna fråga. Under dessa förhållanden och vid frånvaron af alla konstlade bevisregler måste också denna ej varit för nämden svårare än hvarje jurys uppgift i våra dagar.

Billighet.

Att nämdens uppgift, så vidt den omfattade *dömande*, också var vida lättare än vi i våra dagar föreställa oss, ligger uti det som redan framhållits, att hela rättskipningen främst utgick på att realisera billighetens och det praktiska behofvets kraf enligt lagens och lagstiftarens mening — såsom den *kändes* af folket.

Senare utveckling.

Vi få senare erfara, att det blef det inom hofrätterna uppväxta protokollssystemet, som förorsakade sådan praktisk svårighet för nämdemännen i fullgörande af deras uppgift beträffande *sanningens* fastställande, att de småningom i allt större omfattning måste afträda denna uppgift åt domaren; och detta uppgifvande till domaren af deras befogenhet att afgöra sanningen i sakerna sanktionerades genom 1734 års lags formella bevisningsregler, hvilka blott af en skolad domare kunde handhafvas. Så kvarstod i allt fall nämdens, emot lagens förutsättningar, förvärfvade rätt beträffande *lagtillämpningen*, men denna rätt, som hade direkt uppväxt ur nämdens efter eget omdöme gjorda pröfning af sakförhållandena och såsom ett tillägg till *denna* pröfning, blef alldeles onaturlig i samma mån, som nämden ej längre sjelfständigt afgjorde dessa sak-

förhållanden; och allt efter som, under nämdens undanträngande, sjelfva den materiella rätten blef allt mer fattad med hänsyn till formelt juridiska och för nämden främmande synpunkter, blef också nämdens *dömande* befogenhet allt mer en anomali och en omöjlighet.

Olikhet med de högre domstolarne.

Vi hafva af det hittills sagda inhemtat, att förhållandet emellan domare och nämd vid ifrågavarande period var i häradsrätterna väsentligen olika det vid räfste- och lagmansrätterna.

Alldeles påtagligt berodde denna olikhet allra mest på skilnaden i auktoritet emellan de store män, — i hela sitt framträdande erinrande om engelske domare i våra dagar — som vid denna tid presiderade i de högre domstolarne, och de mestadels obetydliga personligheter, som innehade domaresätet i häradsrätterna. Desse voro ur stånd att utöfva den högsinnade ledning och upprätthålla de begränsningar, hvarförutan ett jurysystem, som detta i grunden var, förr eller senare urartar.

Men här böra vi till sist fästa uppmärksamheten på en omständighet, som förmodligen bidrog till afvägande af förhållandet mellan domare och nämd i häradsrätterna på ett annat sätt än i de högre domstolarne, och som i öfrigt är af betydelse och intresse.

Det förekommer ofta i domböckerna från häradstingen, att nämdens yttrande omtalas såsom understödt af menighetens; så exempelvis i två fall vid Norrbärke häradsrätt den 12 Oktober år 1600 [1]) der det heter:

»Kom P Östenson och var kommen i ryckte at hafva belägrat Tolw Trulssons hustru Ingeburg Månsdoter, äfter ingen bevis fans äller vitnen, som sin ord bestå ville, vart förnemde peder och hustru ingeburg aff nemden *samt me-*

[1]) Vid tingen der likasom i andra tingslag deromkring sutto i nämden vid denna tid blott 6 män.

nige mann frigiorde till tess någon kann mäd betere bevis dem offver tyka (öfvertyga) denn som dem derför viter (föreviter dem) böte 40 mark.»

I en annan sak, emot Lasse Narffveson i Hagge, som anklagades af Nils Siffridson skrifvare att hafva »skält vår nådige förste för enn skelm», säges: Men angifvaren »stodh nu — — och siälff giorde honom fri for samme ryckte samt nemden och *sedan menige mann*».

Mångfaldiga exempel i domböcker från olika landsändar finnas dessutom, att »*menige man* och nämden värjde»; att »*menige man* och nämden ej kunde värja» tilltalade; att »*menige man* och nämden ej annars (annat) döma kunde» etc. (detta sista d. 17 Juni 1600 i Visnums härad), att» nämden samt *menige man* gjorde honom fri», att »*menige man* och nämden vitnade» etc.

Från både räfste- och lagmanstingen återfinnas ofta exempel på ett sådant menighetens framträdande, som här omtalats, men på häradstingen synes detta varit än vanligare; och det är lätt att förstå, både det menighetens ord här verkade starkare, och att ett sådant hela menighetens allmännare framträdande just lände att stärka nämden, som för menigheten var dess representant i domstolen. Detta sist berörda förhållande får ett särskildt uttryck deri, att stundom i sjelfva rubriken till domboken nämnes »*menige man* och nämden» — alldeles som om menigheten hörde till sjelfva domstolen (se domböcker för Vermland år 1600 i kam. arkivet).

Menigheten stärkte nämden.

Ett annat förhållande är härmed att sammanställa:

Enligt hvad som redan omtalats (sid. 240), voro ofta antecknade såsom närvarande vid häradstingen framstående män jämte befallningsmannen eller fogden, som i allmänhet synes varit dervid tillstädes. Vid några få tillfällen finnes fogden nämd som deltagande i domar; men jag har icke iakttagit en antydan om, att öfriga bisittande personer uttalat sig med domaren, medan det ju alltid skedde så vid

räfstetingen och ofta förekom vid lagmanstingen, att de der som gode män närvarande röstade med dessa tings ordförande. Vid häradstingen synas bisittarena icke hafva skilt sig från den närvarande menigheten och sålunda blott ländt till att stärka dess och nämdens röst.

Bisittarena.

NÄMDEN UNDER DEN GAMLA TINGSFÖRFATTNINGENS SISTA PERIOD — EN SAMMANFATTNING.

Då vi i det föregående, efter den i domböckerna nedlagda praxis, skildrat de särskilda, till den gamla tingsförfattningen hörande domstolarne och deras verksamhet, så hafva vi om vissa allmänna drag eller grundsatser, hvilka te sig ungefär lika i alla instanser, gifvit blott antydningar i afsigt att deråt egna en afslutande behandling, sedan det samfälda materialet framlagts.

Det gäller särskildt frågorna

om förhandlingsformen och om muntlighetens betydelse, specielt för nämden;

om nämdemännens rätt eller pligt att individuelt uttala sig;

om pluralitet eller enhällighet som vilkor för tillkomst af ett nämdens gällande beslut;

om de inre eller logiska grunder, efter hvilka nämden skulle gifva sitt uttalande;

hvarjämte vi, i den vigtiga frågan om betydelsen af dombokens tystnad i flertalet fall beträffande nämdens deltagande med domaren, böra ställa det omdöme, vi derutinnan redan uttalat, under en allmän pröfning med hänsyn till legala hållpunkter.

Till sist böra vi gifva en öfversigt af *innehållet* i nämdens utlåtande och om det sätt, hvarpå nämden var verksam, äfvensom lemna några upplysningar om extraordinär sammansättning af nämd samt om nämd i stadsdomstolar etc.

I. *Med hänseende till den första frågan eller den om förhandlingsformen*, så är af allt klart, att det vid alla domstolar under här beskrifna period rådde en i verkligheten *muntlig* förhandling, vid hvilken nämligen — tack vare alla måls regelbundna afgörande utan uppskof samt frånvaron af protokoll och protokollering — de dömande, på omedelbar grund af det de sjelfva hört och sett, bildade sig sin öfvertygelse om sanning och rätt i målen.

Just och allenast denna rent muntliga förhandling, som utgick på en omedelbar dom, var det, som satte nämdemännen i stånd:

1:o) att verkligen och med intresse följa sakernas utredning och att så *fatta om* förekommande frågor, att de med säkerhet kunde yttra sig i dem;

2:o) att följa utredningen och begripa innebörden i frågorna *lika väl och säkert som domaren*, och i följd deraf också att gifva ett *sjelfständigt* omdöme.

Detta var i verkligheten en lika klar och naturlig följd af det gamla muntliga systemet, som det, beträffande nu rådande system i underrätterna, är påtagligt, *dels* att sjelfva *protokolleringen* med deraf ständigt orsakade afbrott både hindrar sakernas fria framställande genom parterna och dermed förtager intresset hos nämden för sjelfva förhandlingen, *dels* att, när på grund af denna protokollering till sist ett *protokoll* är utskrifvet, domaren, med detta protokoll i sina händer, äfven faktiskt har nämden i sina händer — helt enkelt emedan *det, på grund hvaraf* nämdemännen skulle uttala sig, nu ligger, icke omedelbart *i deras eget medvetande* (såsom förr, då de yttrade sig omedelbart om

det de sjelfva sett och hört) utan i detta protokoll, som domaren disponerar. [1])

Skilnaden i nämdens ställning förr och nu framträder på ett ganska slående sätt deri, att der dock, under den tid vi skildrat, skriftliga handlingar — såsom i hvarje muntligt system — förekomma, det alldeles säkert hölls för nämdemännens pligt och rätt att noga tillgodogöra sig personligen innehållet deraf. Sålunda säges det i en sak vid landstinget i Linköping den 19 Jan. 1613 (se sid. 121), att ett företedt fastebref för de gode män »icke en utan tre eller fyra gånger med största flit blef uppläst, öfvervägadt och betänkt», tydligen i mening, att en hvar god man skulle verkligen »ha' i sig» saken och kunna fatta den efter eget förstånd. Detta har alldeles sin motsvarighet i utlandets och synnerligast Englands nuvarande domstolar med jury, der nämligen, under en möjligast intressespännande anordning af sjelfva förhandlingen, de vigtiga sidorna af sakerna eller det hvarpå allt hänger blifver för juryn framhållet och erinradt flere gånger, medan i Sverige nu för tiden hvilken häradshöfding som helst menar, att han har gjort allt som kan ifrågakomma, om han en gång i rätten hastigt uppläser en skrift, i fall att något beror på dess innehåll, eller om han muntligen framställer de hufvudpunkter, hvarpå han stödt sin dom, — om nu öfverhufvud taget nämden lemnas tillfälle att yttra sig i hufvudsaken.

Beträffande betydelsen och värdet af eller det egen- Ett prof.
domliga i muntlig förhandling, jämförd med skriftlig, skall jag här ansluta mig till det från Hog. Bielkes lagmansting den 10 Febr. 1586 (sid. 173) omförmälta fall, der Olof Persson först en dag uppgjorde en falsk historia för domstolen, men, vid sakens fortsättning dagen efter, sedan ett vitne gifvit en vigtig upplysning, försökte hjelpa sig med en ny vrängd skildring. Hvad muntlig förhandling duger till, synes

[1]) Att det icke är alldeles omöjligt att äfven i ett rent skriftligt system bereda nämden en fullständig kunskap om sakerna, få vi tillfälle att omtala senare.

just här: lögnen i hans plädering drabbade honom omedelbart i form af hela hans talans underkännande.

Detta kunde här utan vidare ske blott derför, att hela förhandlingen i detta mål, såsom alltid, utgick på, att nämden skulle af hvad som inför rätten förekom omedelbart sluta sig till och omedelbart uttala, hvad som deri vore sant. Den behöll i minnet hvad som tilldragit sig föregående dag, och när dermed sammanställdes hvad som tilldrog sig nu, stod förmodligen för en hvar klart, att Olof Persson, blott med stöd af halfva sanningar, gjort upp ett försök att blifva delaktig till hälften i omtvistade egendomen. Af den rent muntliga förhandlingen eller deraf att domstolen omedelbart drog alla slutsatser af det, som den iakttagit, var det en helt enkel följd, att det, som här förmodligen en hvar visste, också utan vidare blef omsatt i dom.

Jämförelse med nu.

Ett likartadt försök af en person i Olof Perssons ställe *uti våra dagar* skulle hafva gifvit uppslag till rättegång kanske i åratal, utan att någon — i en sak som dock var klar, derest allt sågs på en gång — på förhand kunde gissa utgången. Ty nu skulle det hafva skett så, att vid *ett* rättegångstillfälle Olof Persson framstält sitt påstående, med en uppgjord historia, att ingen betalning lemnats till honom, utan hurusom möjligen en annan person obehörigt tagit sådan. Öfver Olof Perssons uppgifter skulle nu uppsättas ett protokoll, deri antagligen alls intet tydde på, att hans framställning vore osann. Först vid *ett senare ting* skulle förmodligen något vitne framställas af motparten, under uppgifter från honom, hvilka — enär Olof Perssons första historia låg blott i det gamla protokollet — icke nu skulle väcka något vidare uppseende eller orsaka någon brytning i saken, helst hvarje bedömande af denna historia skulle anstå till dess att, efter protokolls upprättande för detta ting, Olof Persson vid *ett ännu senare* ting fått bemöta, hvad hans motpart anfört, och denne vid *ett ytterligare* fått svara derpå etc. Men en hvar förstår, att när det så till sist gäl-

ler, att ur allt hvad som står i protokollen från en mångfald af ting afgöra hvad som är sant uti en sådan sak, så behandlad, så är, äfven om dessa protokoll hela läsas för nämdemännen och äfven om desse fullkomligt fatta hvad som står deri, saken likväl gjord till något helt annat, än hvad den var under den ordning, som Hog. Bielkes dombok angifver, då de handlandes tonfall, åtbörder, deras trovärdiga eller af blygsel besvärade uppträdande vitnade *jämte* orden, — medan orden är af alltsammans det enda som protokollet nu återgifver, och naturligtvis detta blott ofullständigt, om ej felaktigt.

I protokollen saknar nämden det mesta af det, hvaraf den helt naturligt drager sina slutsatser.

Men i all synnerhet skall framhållas, att vårt nuvarande system med sitt protokolls- och uppskofsväsende i det hänseende direkt förvanskar sakerna, att det, emot allt hvad som är naturligt, afdelar hvarje sak och dess utredning i en hel del skilda akter och dermed utesluter alla de nya uppslag samt alla de brytningar och belysningar af sakerna, som af sig sjelf uppstå, der allt och alla vederbörande på en gång ställas tillsammans och i kollision inför de pröfvande och omedelbart dömande. Det är särkildt effekten af ett sådant sammanställande vi se i Olof Perssons sak vid 1586 års lagmansting; och det skall bemärkas, att under den rådande ordningen det mycket ofta måste hafva skett på ungefär samma sätt, ehuru det särskildt tydligt lyser fram i detta mål.

På alldeles samma sätt måste effektiviteten af det muntliga systemet gjort sig gällande vid förhör med oärliga vitnen. När i våra dagar ett vitne, som ej vill fram med sanningen, gifver skiljaktiga framställningar af sakförhållanden, sker ofta så, att protokollet lemnar en redogörelse blott för hvad detsamma sist sagt, möjligen blott med anmärkning, att vitnet stannat vid detta efter föregående varningar att hålla sig till sanningen; och då efter förloppet af åtskilliga

ting dom till sist gifves, så är det blott detta sålunda antecknade som tages till rättelse. Hade i dylika fall domen gifvits genast och med hänsyn till den öfvertygelse, de åhörande då erhållit, skulle säkerligen ofta utfallet bli ett helt annat.

Detta betecknar ganska slående otillförlitligheten i många fall af det skriftliga systemet — helst saken mången gång ej skulle hafva hjelpts, äfven om domaren fört till protokollet *hvarje ord*, som vitnet sagt.

II. *Beträffande frågan om nämdemännens individuella rösträtt* skall beaktas, att landslagen för särskilda fall, t. ex. vid ransakning om eldsvåda enligt bygningabalken kap. 36, om mord enligt högmälisbalken kap. 1, om dråp å husbonde enligt kap. 10 samma balk eller om våld, deraf döden följt, enligt såramålb. m. v. kap. 16, uttryckligt angifver, att häradsnämd skulle vita eller vitna och svärja *»hvar sins lästom»* d. v. s. efter en af häradshöfdingen för hvar särskild nämdeman läst (föreläst) ed. Samma regel att svärja hvar sins lästom uttalas ock för konungsnämden vid ransakning om landsförräderi enl. högm. balken. Dessa bestämmelser, som gåfvo uttryck åt en af gammalt gällande regel, inneburo i verkligheten, att en hvar nämdeman också särskildt skulle gifva sin röst. Knappast mer än i ett fall har jag emellertid i domböckerna sett uttryckligen omnämdt, att så tillgått, det är i Hog. Bielkes räfstetingsdombok af den 24 Jan. 1578, der det säges, att sedan nämden ransakat, »de samt med mig saken således *hvar för sig* afsade:» — — —

Gifvetvis hölls alltid en hvar nämdeman *berättigad* att yttra sig särskildt, om han det ville, men det sätt, hvarpå vi finna sakerna och hvad som deri förekommit beskrifna i domböckerna, synes utesluta antagandet, att i allmänhet någon formlig omröstning skedde. För alla vanliga fall fingo under det förhandlingssätt som egde rum, och då allt bedömdes blott efter samvete och naturlig uppfattning,

de åhörande förmodligen en i det hela lika åskådning af saken [1]), och när, enligt hvad Stiernhöök meddelar, *nämdemännens vota samlades* af domhafvanden eller häradsdomaren, så var det antagligen sällan, som någon fans skilja sig från det, den ledande i nämden uttalat. Vidare hade i samma mån som nämden blifvit ständig, det antagligen blifvit vanligt att låta den eller de tidigare aflagda ederna gälla äfven för senare ransakningar, och längre fram fick lika antagligt hvar nämdeman vid sitt första inträde i den fasta nämden aflägga någon sorts allmän tjensteed, hvilken onödiggjorde eds aflåggande af nämdemännen i hvarje förekommande sak [2]). Blott der nämden eller särskilde nämdemän *vitnade om speciella sakförhållanden*, gifva de brukade uttrycken: »efter nämdens vitne och ed» eller dylikt anledning antaga, att vid beskrifna tiden nämden styrkte sitt uttalande med särskild ed. Särskild ed aflades förmodligen eljest i allmänhet icke vid den tid vi skildrat, och detta bidrager också att förklara, det nämdens uttalande vanligen finnes utan vidare omständigheter tillkommet.

Den här anmärkta ordning är dock grundväsentligt skiljaktig från den nu rådande, derutinnan nämligen, att icke någonsin nämden var bragt till tystnad dermed, att en ledamot slöt sig till domaren. Något dylikt var, beträffande nämdens gebiet, *saksammanhanget*, sanningen i målen, ej ens tänkbart, enär domaren derom aldrig afgaf något votum och öfverhufvud alls icke yttrade sig derom, annat än som instämmande med nämden eller sammanfattande dess mening [3]). Det här förut sagda, den vid det rådande förhandlingssättet naturligen uppkomna likhet i åskådningen, medförde blott, att faktiskt de särskilde nämdemännens individuella röst icke brukade komma till användning i någon formlig omröstning.

[1]) En dylik iakttagelse är gjord också om den engelska juryn.

[2]) 1614 års rättegångsordinantie, punkt 6, kan ej gerna anse, att äfven ledamöterna i underrättsnämderna skulle aflägga domareed, men den blef förmodligen så tolkad senare, när uppfattningen om nämdemännen som domare blef rotfäst.

[3]) *Senare* förändrade sig *faktiskt* detta.

Der det åter gälde ren *rättstillämpning*, var ju i underdomstolarne beslutanderätten lagligen tillhörig ordföranden; och då, såvidt den lagliga ordningen följdes, såsom i lagmansrätterna, det blott var i följd af ordförandens godvilja, som nämden på detta område yttrade sig, så var det af mindre vigt, om formlig omröstning egde rum eller ej. Den af nämden i häradsrätterna usurperade öfvermagt så väl som i allmänhet dess beslutanderätt i lagfrågor på basis af hållen ransakning torde också mestadels utöfvats utan *formlig* omröstning och genom den ledande i nämden, häradsdomaren.

I räfstetingen följde synbarligen medsittarne i regel domhafvanden som den ledande, i hvad lagtillämpningen angick.

III. *Med hänsyn till frågan om behöfliga antalet röster för bestämmande af nämdens beslut*, så innehåller landslagen derutinnan dels i konungabalken kap. 35 den för konungsnämden vid räfsteting gällande bestämmelsen: »hvem desse tolf eller sju af dem fälla — — — de skola vara fälde, — — hvem de ock värja, vare värjd», dels i tingmålabalken kap. 35 den allmänna regeln: »Nu kan ej nämd sämja. Hvem sju af nämd värja vare värjd, hvem de ej värja, vare fäld». Samma regel återfinnes ock för särskildt fall i bygningabalken kap. 26. I domböckerna synes dock nämden städse framstå som gifvande enhälliga uttalanden, medan, denna tid, åtminstone jag aldrig funnit omnämdt, att en blott majoritet bestämt utgången, — och detta hade påtagligen sin naturliga grund i samma förhållande som föranledde, att domböckerna så sällan omtala, att öfverhufvud nämdemännen individuelt uttalat sig [1]).

Vid ett förhandlingssätt, som lade saken öppen för en hvar, och der det gälde att taga allt efter samvete och praktisk uppfattning, bragtes åskådningarne naturligen i *en* riktning, och kunde icke skiljaktiga meningar uppkomma så

[1]) Det skall dock bemärkas, att det i förslaget till tingamålarätt af Stiernhöök och medkommitterade ännu säges, att enkel pluralitet skall vara bestämmande.

lätt som det sker, der — såsom nu i våra domstolar — en hvar främst ser till formella synpunkter eller olika tekniska sidor af hvart ämne.

Lagens medgifvande af giltighet äfven åt enkla majoritetsbeslut behöfde derför synbarligen i praxis sällan anlitas; och med ögonen fästade på, huru det enligt framlagda domböckerna tillgick, kan man förutse, att, i följd just af denna vanliga enstämmighet inom nämden, det småningom skulle bli fattadt som ett naturligt *kraf*, att nämdemännen skulle vara alla ense, för att ett nämdens beslut skulle anses föreligga [1]).

IV. *Beträffande de inre grunder, hvarpå nämden, som ransakande, skulle bygga sitt utlåtande* eller *det sätt*, hvarpå nämden skulle leda sig till detsamma, är påtagligt, att lagstiftaren ansåg sig hafva sagt allt hvad som behöfdes, då han i olika fall angifvit, att nämden skulle »ransaka» eller »leta» och så utsäga, hvad om målet »*är sant*» eller hvad derom »*är sannast*», eller om den tilltalade vore »*sanna eller osanna*», eller då det angifves, att nämden skulle om målet *sanning leta* — allt uttryck begagnade på olika ställen i landslagen. En hvar förstod, att sanning ej afsåg annat än angifvande af saken, *som den var i verkligheten;* och till detta hade man säkerligen vid lagens tillkomst ej tänkt sig kunna säkrare komma än genom att låta gode män eller nämdemän, representerande menigheten, undersöka, hvad som tilldragit sig, samt efter vanligt förstånd och fri öfvertygelse uttala sin uppfattning om hvad de iakttagit. Att nämdemännen egde taga hänsyn till allt hvad de personligen kunde känna om förhållandet lika väl som till hvad vid tinget förekommit, är något som vi här blott anmärka, för att senare tala derom fullständigare.

Begreppet »sanning.»

Då det på andra ställen i lagen blott säges, att näm-

[1]) Samma har utvecklingens gång varit i England, der ursprungligen enhällighet af juryn ej fordrades. Thayer: Evidence at the common law.

den skulle *värja* eller *fälla*, är det, vid utevaron af alla vidare regler, klart, att det i denna uppgift ingående fastställandet af sanningen tänktes ske med hänsyn till samma helt naturliga uppfattning af dess begrepp, som nyss angifvits.

Garantier: 1. ed.

Men det enkla systemet hade sina garantier: Nämdemännens, gode männens uttalande skulle göras så, »som de vilja för Gud svara och sin konung», såsom det i ett fall uttryckligen säges (dråpm. med vilja kap. 18) och som det säkerligen alltid menades. De skulle forska efter sanningen med största samvetsgrannhet; och till erinran om den höga förpligtelsen skulle, enligt hvad redan omförmälts, hvarje nämdeman hvar gång aflägga ed, till dess att senare en vid första inträdet i nämden aflagd ed blef hållen tillfyllest.

2. nämden skulle bestå af *gode män*.

Men den allmänna och största garantien, såg man synbarligen deri, att de ransakande skulle vara verkligen *gode män*.

Tingmålabalken hade derutinnan, förutom den allmänna regeln i kap. 33, att i alla nämder likasom »i allom vitnom» skulle sitta »bolfaste män», blott den bestämmelsen i kap. 36, att, om en part *jäfvade* (= misstänkte) *någon i nämd »wäldogan wara», då skall den bortgånga och annan i hans stad sättas, så länge det målet stås* — en regel som i enkelhet har sin motsvarighet i England i denna stund deruti, att om en part i civilt mål har någon misstanke mot en juryman, han blott i all tysthet säger ett ord derom till den nedanför domaren sittande tjenstemannen, dervid denne utan vidare öfverhoppar motsvarande namn, då jurymännen uttagas bland de närvarande. Ingen egde dock enligt landslagen »vräka mer än tre i en sak».[1]) Skulle, såsom Nordström menar, denna bestämmelse ej gälla underrätternas nämder, så hade likväl parter vid dessa

[1]) Nordström, svenska samhällsförfattningens historia sid. 800 uttalar den åsigten, att denna bestämmelse skulle afse blott nämden vid räfstetinget och ej den vanliga underrättsnämden; men detta antagande, alldeles stridande mot orden i lagrummet, synes speciellt vederläggas deraf, att, i det fullständiga lagförslaget från början af 1600-talet, det s. k. Rosengrenska, bestämmelsen utan vidare går igen i dess tingmålabalk.

domstolar fritt tillfälle att hålla undan från nämden alla personer, som kunde misstänkas för partiskhet, så länge som nämd tillsattes för tillfället af domaren, alldenstund han, enligt hvad uttryckligen på många ställen säges, ej kunde förordna andra, än dem båda parterna »sighia jaa widher», d. v. s. godkände. Att, i den mån nämden blifvit ständig, parterna tillgodogjorde sig sin rätt enligt först citerade lagrum är väl antagligt.

Vid en tid som den förevarande, då rättsskipningen stod som det främsta och högsta i samhället, har man all anledning tänka, att domarena icke gillade som nämdemän, andra än sådana män, som i sin ort åtnjöto största anseende för rättrådighet och klokhet; och när från dessas antal uteslutits en hvar, som någon part kunde misstänka vara ovilligt stämd emot honom, så kunde nämden, sådan den till sist blef, också inför en hvar gälla som bestående af verkligen *gode* män.

Invändningar mot satsen om nämdens fria bevisprövning.

Men gent emot en på lagens ordasätt stödd uppfattning, att, under den af oss betraktade period, allt skulle bero blott på nämdens fria forskning och fria öfvertygelse om sakförhållandena, kunna uppställas en del invändningar, hvilka vi, med afseende å frågans stora betydelse, måste öfverväga:

Visst antal vitnen enl. lagen.

a) Nämdens rätt att yttra sig blott efter sin öfvertygelse skulle möjligen kunna anses begränsad af de på mångfaldiga ställen i lagen, såväl i de civila som i straff-balkarna, förekommande bestämmelserna om ett *visst antal* af vitnen. Dervid gäller dock, att i dessa fall bevisningen regelbundet utan vidare tänktes afslutad i och med afhörande af det för hvarje gång sålunda bestämda antalet vitnen — genomförd till den bevisskyldiges förmån, om alla angifna vitnen å bestämd dag enstämmigt styrkte hans uppgift, eller förfallen, om något vitne svek honom, eller eljest någonting brast i de formella bestämmelserna för edgången.

Nämd kom derför — enligt lagens förutsättningar om

nämd som ett tillfälligt anordnadt bevismedel — ej till användning i dessa fall, och föreskrifterna om det bestämda antalet vitnen gingo således nämden förbi.

Någon vill tilläfventyrs säga, att ett fall af de här tänkta, deri nämligen landslagen gör sanningen i saken beroende af ett visst antal vitnen, dock kunde förekomma inför rätten, sedan nämden — såsom det småningom skedde under 1500-talet — blifvit en fast beståndsdel af domstolen, samt att dervid nämden dock måste taga rättelse efter dessa till antalet bestämda vitnens uttalande eller efter det förhållande, att käranden brast i den föreskrifna bevisningen.

Men man skall härvid besinna, att innan nämden blifvit fast i en viss domstol — hvilket säkerligen skedde tidigare i en ort, senare i en annan — så hade först en period förflutit, under hvilken man vid denna domstol, med anledning af det förtroende personerna åtnjöto, behöll samma nämd från en särskild sak till en särskild senare vid samma ting. Och hvarföre använde man nämd i den senare af de två sakerna? Jo allenast derför, att man i denna likasom i den förra skulle hafva de deri tvistiga sakförhållandena utredda genom nämd som bevisningsmedel, i stället för att använda något af de andra i lagen godkända bevisningsmedel, »vitne», formelt taget, eller parts ed, med edgärdsmän. Sålunda kom nämd till användning i ett mindre eller större antal saker och senare i alla saker vid ett ting, just och allenast för att i en hvar af dessa saker nämden skulle, enligt sin gamla uppgift, ransaka och efter fri öfvertygelse afgöra sanningsfrågan. Och när sålunda till sist i en domstol nämden var fast — som vid den period vi beaktat — så *kunde* detta ej innebära annat, än att i den domstolen nämden hade blifvit det regelbundet och i hvar sak brukade bevisningsmedlet, eller att alla saker hade enligt den gamla beteckningen blifvit »nämdamål».[1]) I följd häraf fans,

[1]) I öfverensstämmelse härmed finna vi uti en domstol, der antagligen tidigare än annorstädes nämden blifvit fast — se sydvestra Tavastlands häradsrätt

sedan nämden blifvit fast i en viss domstol, i verkligheten icke något tillfälle eller rum för en procedur på basis af ett visst antal vitnen såsom obetingadt bestämmande sanningsfrågan.

Men frågan är, hvad vitnesmål lagligen skulle betyda, när nämd var sittande i ett mål. Vitnenas allmänna ställning hade af gammalt varit och var ännu enligt landslagen — eller med dess förutsättning om nämden som tillfällig — att, om det af lagen fordrade antalet framställts, och behörigen aflagt ed på det som käranden påstått, hans talan också, *utan någon pröfning af domaren* om den verkliga sanningen, var giltig, medan om käranden ej kunde å bestämd dag framställa just de personer han utfäst, eller någon af dessa ej var edgill, hans talan *lika ovilkorligt* och *likaledes utan pröfning af domaren var förfallen*. Detta var alldeles naturligt, enär, då domaren var sittande ensam, och hans uppgift aldrig tänktes innefatta annat än dömande d. v. s. lagens tillämpning, det ej fans någon tillhands, som kunde göra en pröfning. Under den gamla ordningen dömde sålunda för vanliga fall sjelfva vitnesmålen så att säga mekaniskt. Då nämden numera var fast, hördes vitnena, likasom af gammalt i edsöresmål, *inför den ransakande nämden*, hvilken, i hvad vitnena meddelade, hade *en* källa, bland flere, för sin kunskap om saken. Allenast den omständigheten, att nämden enligt lagens förutsättning (hvarom mer längre fram) skulle taga hänsyn äfven till annan sin kunskap om sakförhållandena, utesluter, att nämden skulle vara bunden af vitnesmålen. De otaliga fall i domböckerna, deruti vi se nämden, äfven i högre rätter yttra sig om alla möjliga omständigheter vid afslutande af köp eller andra fång af fast egendom utvisa ock, att på ett område, der enligt gammal uppfattning det bestämda antalet vitnen var alldeles af-

1506—9 sid. 235 här förut — att, i mål efter mål, nämden uttryckligen angifves hafva ransakat; och då Chr. landslag ännu talar om »vitnesmål och »dulsmål», så ligger nästan i detta enbart också tillfyllest bevis för, att vid denna lags tillkomst nämden ännu allmänneligen ej var fast.

görande, bevisningen numera var absolut fri; och likasom den rörde sig fritt, der det gälde kontraktsförhållanden enligt landslagens civila balkar, så rörde den sig också, som vi sett, fritt i alla fall som kunde förekomma, hörande under straffbalkarne. Vi torde i denna tids domböcker icke kunna upptäcka en enda sak, der domen stöddes på en hänvisning till landslagens bestämmelser om 2, 4, 6, eller annat antal vitnen för det särskilda fallet såsom bindande.

Innan nämden blef fast.

Men det var, såsom antydt, icke blott efter sedan nämden blifvit fast, som vitnen hördes inför densamma. I en sorts mål nämligen först alla dem, deri det gälde brytande af edsöre, den af konungen besvurna friden, befinnes det, att redan under den af landslagen förutsatta gamla ordningen, med nämden som tillfällig, vitnens hörande och nämds ransakning sammanfallit, i följd just deraf att i dylika mål allt sedan 1285 års stadga nämd alltid skulle sättas. Med afseende å dessa mål gälde enligt landslagen, 22 kap. edsörebalken: »häradsnämd — — skall utleta och vita hvad sannast är om det målet. *Äro vitnen till, då gången de för nämd* och svärjen hvar sins lästom (efter en hvar föreläst ed).» Utaf denna bestämmelse framgår ock, att uti dessa mål nämden pröfvade värdet af vitnenas berättelser, ty nämden skulle alltid utleta »hvad sannast är.» Denna grundtanke har också ett pregnant uttryck uti det vanliga tillägget uti de flerfaldiga lagrum, deri särskilda saker göras beroende på nämdens ransakning: »Värja de honom vare saklös, fälla de honom vare fäld» (eller böte eller dylikt), hvilket uttryck synes särskildt markera, att nämdens uttalande var ovilkorligt och icke kunde klandras med hänsyn till några formella synpunkter rörande bevisningens beskaffenhet.

I några enskilda fall utom edsöremål angifver landslagen också uttryckligt, att vitnen skulle höras inför nämd.

Så i köpmålabalken kap. 3, der det säges, att vitnen vid köp, två bofasta män, skulle »vita hvad flärd är såld

eller ej och vitna så för häradsnämd å tinget». Der utmärka de följande orden: »Värjer då nämden honom som sålde vare saklös» etc. synbart, att nämden ej vore ovilkorligen bunden af de två vitnenas yttrande i ena eller andra riktningen.

Och då i 1 kap. dråpmål med våda det heter: »Liggen alla dessa ärenden till vitnen som när voro och häradsnämd», framträder också här oförtydbart den skiljaktiga meningen med vitnesmålens verkan, mot i de fall, der vitnena tänkas hörda, utan att nämd fans, och således blott inför domaren — uti hvilka fall nämligen den ovilkorligen afgörande effekten af vitnesmålen gemenligen ligger uttryckt i de af lagen brukade orden.

Hvad vi komma till, är sålunda det, att rätten att uttala sig efter fri öfvertygelse, som ligger uti nämdens kort uttryckta uppgift enligt lagen, att angifva *sanningen* eller att »värja eller fälla» — bekräftas, med afseende å nämdens förhållande till vitnesbevisningen, alldeles uttryckligt af de fall, deri lagen talar om vitnen såsom hörda i mål, hvilka lågo till nämd, i det att redan på den tid, då eljest vitnesbevisning (lika väl som edgång af part med edgärdsmän) hade en rent formell karakter, samma bevisning *inför nämden* var blott ett medel till den verkliga sanningens utforskande enligt nämdens fria bedömande af medlets värde.

Samma åskådning om nämdens förhållande till vitnesbevisningen, som enligt det anförda genomgår landslagen, återfinna vi i stadslagen. Det heter t. ex. angående röfvare i kap. 24 eds. balken: »Der skola tolf män nämnas, de honom skola värja eller fälla. Om ej äro sex manna vitne till»; och detta motsvaras af hvad som förekommer i andra fall. Förefans det bestämda antalet sex män, och svuro de den tilltalade skyldig, så var saken afgjord utan vidare. Kunde blott fem svärja eller färre, så utsågs en nämd, och denna nämd, som naturligtvis hörde de vitnen som funnos och i öfrigt

tog hänsyn till allt hvad de sjelfva visste eller kunde utleta, värjde eller fälde efter sin fria öfvertygelse: »Fälles han som rofvet vites, då skall han halshuggas» etc. »Värja de honom vare värjd, fälla de honom skall han halshuggas» heter det ock i föreg. kap. för lika fall om vanlig rånare.

Nämdens uttalande framstår såsom ovilkorligt, här som alltid; och att den skulle fritt pröfva sanningsfrågan, ligger särskildt i angifna förutsättningen för dess tillkomst i särskilda fall.

Det är också klart, att det var just denna nämdens förmåga och rätt att gå efter det materielt sanna, som småningom gaf bevismedlet nämd företräde framför alla andra bevismedel och föranledde att nämden blef fast.

Det vore dertill också orimligt antaga, att nämden genom att blifva fast skulle hafva förlorat den dess egenskap, som just föranledde, att den gjorts fast — eller ständig i en viss domstol.

Vitnesjäf. b) Bestämmelsen i landslagen, 33 kap. tingm. balken, nämligen att vitnen likasom ledamöter af nämd skulle vara bolfasta, kan förvisso förefalla oss som en begränsning i nämdens fria forskning efter sanningen. Men denna bestämmelse likasom andra från landskapslagarnes tid gällande af politisk innebörd, såsom att »utländingar» och biltoge ej vore vitnesbäre, verkade förmodligen ej så under förhållanden, der ingen nämdeman ville gifva officielt vitsord åt en utländing, en fridlös eller en »lösker man», och således, om det berott på hvar enskild nämdeman, dock ingen sådan skolat höras som vitne.

Det vigtigaste är dock, att uppenbarligen äfven dylika personers likaväl som ärelöses och eljest enligt särskilda bestämmelser jäfviges uttalanden och alla möjliga omständigheter kunde inverka på beslutet i sanningsfrågan, så länge nämligen nämden enligt lagens afsigt skulle stödja sitt uttalande på hvad dess ledamöter enskildt kände lika

väl som på hvad vid rätten förekommit. Under dessa omständigheter voro i verkligheten alla regler, till hvilka man kunde hänvisa, ej annat än *råd* till nämdemännen, om hvad de med trygghet kunde beakta, och detta är också den rätta innebörden af regler under en rådande fri bevisning.

Domare-reglerna etc.

c) Men om icke landslagen på något sätt band nämden i fråga om bevispröfning, så kan frågas, om icke genom tillkomsten under Gustaf Vasas regering af domarereglerna och af vissa särskilda påbud rörande bevisning inför rätta något intrång utöfvats på nämdens frihet i bevispröfningen.

Det skall då bemärkas, att domarereglernas författare, reformatorn Olaus Petri, i fråga om bevisningen, väsentligen riktar sig mot ett helt annat bevismedel än det som bestod i nämd nämligen emot partseden och synnerligen emot missbruk af edgärdsmannaeden — båda i dessa regler kallade »lag». Der det talas om det bekanta, att *svarandens nej är lika godt som åklagarens ja*, och om det fall, att åklagaren har *något skäl, bevis eller liknelse* eller ock *ett vitne* med sig, eller om det fallet, att han har *fullt vitne och skäl* etc., så hänför sig allt detta till frågan, om svaranden skulle tvingas eller tillåtas att gå ed eller ej.

»En domare skall icke lätteligen låta någon till laggång» och »med ed skall man svara och icke klaga», äro här de genomgående tankarne. Men beträffande nämden, hvilken i dessa regler tydligen tänkes som det yttersta bevisningsmedlet, att anlita der ej saken kunde utredas med vitnen och ed, så ifrågasättes deri ej på något sätt nämdens frihet.

Olaus Petris tankar i den delen synas få sitt allmänna uttryck i punkt 31, som lyder: »Der en varder beslagen med något högmålsärende eller annan svår sak, det som går på lifvet eller heder och ära, och är ej sådan skäl till, att han kan bindas till saken, ej kan heller komma lag (ed, med edgärdsmän) åstad, då säger lagboken, att uppsättas

skall tolf manna nämd; *värja de honom vare värjd, fälla de honom vare fäld.*»

Dessa ord återgifva temligen oförtydbart landslagens urgamla tanke, att ingen regel bunde nämdens uttalande. [1])

Beträffande derefter Gustaf Vasas och riksens råds beslut i Upsala af 1538, hvilket i en slutpunkt i viss mån gifver ett erkännande af grundtankarna i domarereglerna, så synas de i första rummet utgå på att försvåra värjemålseder och anlitande af opålitliga edgärdsmän, i det att såsom odugliga att »lag gå eller vitne bära» betecknas en hel del bränmärkta personer: de som »förakta, missvörda och öfvergifva den kristliga tron och den heliga kyrkas rätta stadgar och kristliga brukningar», kättare, de som begått nidingsverk, fridsbrytare, och andra brottslingar af angifna kategorier, fältflyktige m. fl.; men bland de hindrade återfinner man märkligt nog icke sådana personer, som för slägtskap, intresse i saken etc. enligt våra nu rådande begrepp äro jäfviga som vitnen.

I öfrigt bestämmes väsentligen, att i vissa angifna fall, vid ärekränkning, misstanke för hor, brytande af fred, »som konung eller hans embetsman pålyst hafver», två mans vitne skulle innefatta laga bevis.

Dervid skall dock bemärkas, att författningen förutsätter, att i två af fallen, vid ärekränkning och fridsbrott, så snart de nämda vitnena styrkt uppgiften, dom skulle kunna följa omedelbart på grund af dessa vitnesmål, blott med nämden vid särskildt slag af ärekränkning tilldelad befogenhet att afgöra, »om det *är* okvädins ord eller ej», och om »han det gjorde af hastigt mod». Der berodde således alltid — i det särskilda fallet, sedan nämden blott afgjort frågan om ordens innebörd och om afsigten med dem — utgången uteslutande på, om två vitnen voro till eller ej, och näm-

[1]) Fortsättningen på punkten uttrycker Olaus Petri tanke, att den tilltalade alltid borde vara fri, *om nämden ej kunde fälla* honom, och markerar särskildt nämdens forskning som ultima ratio.

den hade dervid ingen uppgift. I det tredje fallet, ang. hor, gäller, att de två vitnenas uppgift blott var att konstatera »till och frångång» hos den misstänkta hustrun och således att fastslå en viss grad af *uppenbarlighet* i åtalade gerningen, hvarförutan nämligen intet åtal öfverhufvud fick ega rum, hvarefter det lägges till häradsnämd att värja eller fälla, och alltså att efter fri öfvertygelse afgöra, om verkligen hor var begånget eller ej. Med afseende å *sin uppgift* var nämden i författningen tydligen tänkt alldeles oberoende af de två vitnenas intyganden, som nämligen i alla fallen lågo vid sidan af nämdens område; och af denna författning gifves sålunda ingen som helst anledning att ifrågasätta något intrång på nämdens fria pröfning.

I konung Gustafs stadga med riksens råd af 1540 är straff för bannande af fader eller moder gjordt beroende af två vitnen, medan deremot vid våldsam kränkning af fader eller moder hänvisats till landslagens allmänna bestämmelser [1]) samt till »12-mannaed», för den händelse att brottet »honom vites», hvilket sista uttryck här som vanligt förmodligen tages i den bemärkelse, att brottet ej var uppenbart.

I först nämda fall afsågs påtagligen intet val af nämd, utan saken var bragt till slut med de två vitnenas bestyrkande af brottet; i de senare fallen, der den nya författningens bestämmelse om två vitnen ej har tillämpning, är det särskildt värdt beaktande, att derest enligt såramålsbalkarne någon gång (såramål med vilja kap. 13 och 20) två vitnen omtalas — liksom der saken var beroende på ett visst antal edgärdsmän eller »sanninda män» — nämd synbarligen ej heller tänkes sittande.

Samma konungs stadga om »nidsverk eller våldsverk på ens bohagsting» af 1540 fastslår två vitnens intyg som tillfyllest för omedelbar dom och uppställer i motsats dertill de fall, att saken »vites honom och är ej bar åtagen»,

[1]) Om han »varder tillvunnen lagligen, vare det allt i tveböte, såsom skils i landslagen, såramålsbalken».

i hvilka senare fall saken är efter det högre eller lägre värdet gjord beroende på, att svaranden kunde »dylia» med 12 eller 6 man eller »sjelf tredje», eller »sjelfannan», således på värjemålsed med edgärdsmän. Nämd var uppenbart icke i något fall afsedd att vara verksam.

»Några riksens råds betänkande och resolution om hor» af år 1546, tydligen i första rummet afseende vederläggning af falsk beskyllning för sådant brott, återgår till 6 mans vitne, som i domarereglerna för lika fall omtalats som kräfda af Sveriges lag (nämligen der någon »talar» mot konungen eller hans råd, kap. 9 konungab.). Men ej heller här är bestämmelsen om visst antal vitnen någon norm för nämden i dess verksamhet, alldenstund i författningen tillvaron af de sex vitnena blott framställes som ett vilkor för att åtal skulle få ega rum: »ingen bör tillvita någon hor utan bonde hustru eller hustrun bonde, med mindre man tager kvinna inne med sex manna vitne»; medan orden: »då *skall 12 manna nämd värja henne, om de efter lagen ej kunna henne fälla*», tillfyllest utvisa, att nämden här som alltid egde fri pröfningsrätt.

Då senare säges, att heder och ära »icke bör kränkas, med mindre der äro stor skäl och god, myndig och bolfaste vitne till», så är detta påtagligen blott att fatta som ett råd eller en allmän reflexion, men icke något lagbud.

Intet af hvad som här, från Gustaf Vasas tid, omförmälts har således varit riktadt mot nämdens ställning såsom fritt afgörande sanningsfrågan. Nämd tänkes ännu som tillfälligt tillsatt, och de gifna reglerna om visst antal af vitnen att tillämpa, blott der ej nämd var sittande i målet[1]).

[1]) Antaget också att vid tiden för här omnämda författningars tillkomst nämden i allmänhet blifvit fast i häradsrätterna, så var tydligen detta icke något officielt bekant förhållande, utan man tänkte sig uppenbarligen sakerna såsom enligt landslagen, för hvilken nämden ännu var att tillsätta i särskilda fall. Blott med denna utgångspunkt var det rimligt, att man t. ex. i den förra af 1540 års författningar med hänvisning till »såramålsbalken» fordrade, att tilltalad skulle bli »tillvunnen lagligen». Man skall beakta 1. att ordet »lagligen» ej kan syfta på något annat än landslagen och 2. att »såramål med vilja balken» genom bestämmelsen i kap.

Annat vore att säga om Gustaf Vasas gårdsrätt af den 16 Okt. 1544 och Erik XIV:s hofordning af den 19 Nov 1560, derest dessa författning med *nämd*, hvarom de tala, menade detsamma, som vi här förut afsett, ransakningsnämden.

Uti punkt 22 säger nämda gårdsrätt, att »der som några trätor eller oenigheter ibland våra hoftjenare — — sig tilldraga — — då skall det efter sakens lägenhet och vigtighet der till nämnas 6, 12 eller 24 de förståndigaste hofmän i gården — — de samme skola efter deras bästa samvete och förstånd sådana saker ransaka, förhöra *och döma*»; och i punkt 24 säges vidare, att »alla saker, de ransaka och vilja döma, skola, efter som saken är vigtig till, med 2, 4 eller 6 svurna vitnen förhöras, ransakas och efter dömas».

På samma sätt säges derefter i Erik XIV:s hofordning, att »de gode män, som till konungs nämd eller borgrätt förordnade äro» skulle efter som saken är till, *antingen efter två, tre fyra eller sex svurna vitnen döma och dom fälla*, se punkt 56 och 57; men med *nämd* menades på båda hållen — såsom det uttryckligt säges i båda författningarna — ej de personer som voro särskildt utsedde för att blott ransaka om sanningen i målet utan de dömande sjelfva; och det öfverensstämmer alldeles med de gamla principerna, att der det gälde *domarena sjelfva*, de hade att taga bevisningen som en formell sak, så att i det hela vitnena sjelfva på bindande sätt fastslogo effekten af vitnesmålen, der de voro enige, medan saken var förfallen, om det bestämda antalet vitnen brast.

I hertig Carls, sedermera Carl IX:s hofordning af 1590, gafs uttryck åt en större frihet. Ehuru de som sutto i rätten enligt denna författning, p. 33, skulle både ransaka

---

2 om nämd, som parterna »säga båda ja vid», och i öfrigt bägge såramålsbalkarne genom deras allmänna innehåll oförtydbart angifva den utgångspunkten, att nämd i häradsrätterna tillfälligtvis komme till stånd — och detta var, som sagdt, en logisk förutsättning för samtliga omnämda författningarne.

och döma, så synes dock intet band på bevispröfningen vara afsedt, enär det helt allmänt säges, att, de som i borgrätten sitta, skulle i ena och andra hänseendet förfara »som de vilja och kunna vara till svars för Gud, deras öfverhet och hvar ärlig man».

I hertig Carls gårdsrätt af samma år, 1590, talas om vitnesbevisning för vissa fall och om nämd som ransakande i andra, och kan der lika litet spåras någon tanke, att nämden skulle yttra sig annorlunda än som allmänna lagen det förutsatte, efter fri pröfning och öfvertygelse.

Andra författningar rörande vårt ämne torde icke från ifrågavarande tid vara att finna.

Resultatet. Efter denna öfversigt af förekommande bestämmelser om nämd och vitnesbevisning, torde man se, att det *icke* är blott *skenbart* som en fullkomlig frihet från legala bevisningsregler framträder i allt, som uti domböckerna förekommer om nämden — hvilken der nämligen alltid tänkes som ransakande, aldrig som ensam utgörande domstolen.

Det intryck af denna frihet, som domböckerna, lika för alla instanser, gifva, har sin grund och motsvarighet i lagen och de till dess fullständigande eller utveckling under här afsedd tid utgifna författningar, hvari nämligen ingen bestämmelse är till finnandes, som binder den ransakande nämden i dess bevispröfning. Denna pröfning hade ingen annan norm än samvete och praktiskt förstånd.

Att likasom under den nya ordningen, med nämden såsom fast och ransakande i alla mål, vitnesbevisningen blef ett vanligt hjelpmedel för nämden, parts ed med edgärdsmän blef i nämdens hand ett yttersta medel att få sanningen fram, få vi tillfälle att beröra i det följande.

V. En annan fråga af största vigt, då det gäller att förstå ifrågavarande tids domböcker, har redan på sina ställen behandlats men återstår att slutligen lösa, nämligen den

om *betydelsen af nämdens tystnad i särskilda saker eller i allt fall af dombokens tystnad beträffande nämdens deltagande.*

Denna tystnad — dombokens eller nämdens — vill tilläfventyrs någon tolka som innefattande, att i vidkommande fall domaren ensam utöfvade all beslutanderätt.

Vi hafva häfdat den uppfattningen, att i de fall, der intet yttrande af nämden omtalas, sådant berodde derpå, att saksammanhanget blifvit genom den muntliga förhandlingen uppenbart, eller med andra ord, att domhafvanden under förhandlingens gång, enkannerligen af enskilde nämdemäns yttranden eller åtbörder förstått, att nämden fattade saken på ett visst sätt och i öfrigt på samma sätt, hvarpå domaren såg den. Detta nämdens formlösa tillkännagifvande af sin tanke om sammanhanget måste, mena vi, i sjelfva verket utgjort *förutsättningen* för att domaren, såsom vi sett det ofta ske, utan vidare öfvergick till lösande af rättsfrågan, så att denna domarens slutåtgärd, rättstillämpningen städse skedde och var giltig just såsom tänkt skeende *på basis af ett, utaf nämden godkändt, sakförhållande* — derest icke, såsom i häradsrätterna, nämden formligen sjelf påtog sig lösningen äfven af rättsfrågan.

Skulle sammanhanget ej vara detta, så måste man komma dertill, att domaren haft en rätt att sjelf taga sanningsprövningen i sin hand, hvaremot dock strider redan det förhållande, att från den tid vi beaktat, der nämligen alltid nämd var sittande med domaren, man ej torde finna något fall, deri domaren angifver sig fastslå sanningen i målet mot nämden eller utan nämden.

Vi måste här, efter att förut hafva tillfälligtvis berört frågan, taga i definitivt öfvervägande, om det öfverhufvudtaget enligt lag kunde ifrågakomma, att domaren personligen utforskade och fastslog sanningen i rättssaker; och må vi dervid först tala om förhållandena i lägsta instans.

Häradstinget. a) Att häradshöfdingen skulle enligt lagen bestämma, hvilket bevismedel i hvart fall vore att använda, är otvifvelaktigt [1]). Men här gäller frågan, om domaren kunde enligt lag bedöma värdet af det förebragta beviset, eller om han egde att personligen, af hvad som förekommit i saken, draga en slutsats, om hvad som deri vore sant. Betraktar man då de bevismedel, som enligt lagen funnos — och vi tänka oss då naturligtvis tillbaka till den af lagen tänkta ståndpunkten, då nämd blott fans som ett tillfälligt bevismedel — så voro de, förutom nämden sjelf, två:

När nämd ej fans.

1:o) svarandens ed, i regel med edgärdsmän — för att ej tala om de undantagsfall, då vitnesed var förenad med värjemålseden;

2:o) vitnen å kärandens sida, stundom med edgärdsmän.

Svaranden skulle, efter tillkännagifvande af domaren, det han egde fria sig med egen och ett, nu enligt lagen bestämdt, antal edgärdmäns ed, (som skulle svärja, att de höllo hans ed för sann) genast till namnen angifva sina edhjelpare, samt hafva just desse namngifne edhjelpare med sig vid nästa ting, d. v. s. å vanliga tingsdagen i i veckan derefter. Att derest han då också lyckades att framställa dem, och de befunnes edgilla samt verkligen aflade eden jämte honom, han utan vidare var fri från åtalet, och att, om han brast i fullgörande af förelagda eden, han var fäld, ligger i sakens natur och uttryckes i 19 kap. tingm.-balken landslagen med orden: »Gitter han them swå gångit wari saklös: Gitter han ey, wari thå fälder åth sakenne».

Det ligger i öppen dag, att i dylikt fall icke det allra ringaste af hvad som kallas sanningsforskning eller *pröf-*

[1]) Hans uttalande härom gälde som en *dom*. Kap. 20 tingm. balken L. L. omtalar det fall, att käranden ej orkade eller ville svaranden »vid saken binda *efter häradshöfdingens dom*». Att domaren skulle genom dom angifva, hvilket bevismedel lagen för det föreliggande fallet afsåg, förutsättes ock af landskapslagarne. Upl. lagen i kap. 10 tingm. balken säger: »Dömer domare *dom* sin till ed eller vitsord», och i kap. 6 »Går man ed *domalöst* — — den ed eger återgå». I Westg.-lagen Add. förekomma ock likartade bestämmelser. Nordström s. 645.

ning, af hvad som vore sant, från domarens sida ifrågakom. Det var allenast det formella genomförandet af bestämmelserna i edgångsbeslutet eller bristande deri, som bestämde utgången.

När åter käranden enligt domhafvandens »dom» egde att styrka sin talan med ett visst antal vitnen, och käranden i anledning deraf genast, som han det borde, *nämt* d. v. s. namngifvit sina vitnen, så berodde, på den tid hvarom vi tala, också här allt blott derpå, om dessa namngifna vitnen å den bestämda dagen verkligen kommo inför rätten och i föreskrifven ordning aflade eden. Skedde så, så hade parten fullgjort sin bevisning. Kommo ej alla vitnena, eller förelåg något fel i de lagliga formerna, så var bevisningen förfallen. »Nu orkar — säges det i kap. 20 tingm.-balken landslagen — ej den som kärer eller vill ej den han till kärde med vitnen som sagdt är vid saken binda efter häradshöfdingens dom — — böte — — och *den som till kärades dömes saklös*». Domaren hade, här som i förra fallet, intet val; han hade att taga resultatet, som det ur formen, handhafd af parterna sjelfva, framgick[1]).

Att, der svaranden i vissa fall kunde utföra bevisning med vitnen, allt likaså berodde på det formenliga utförandet af bestämmelserna i edsdomen, är ej underkastadt tvifvel.

Men om nu häradshöfdingen, der nämd ej var sittande, hade att taga beviset, som det ur de formella bestämmelserna derom framgick, så följer frågan, om han skulle hafva en friare ställning till sanningsspörsmålet det vill säga t. ex. kunna sjelf draga slutsatser om vitnesbevisningens resultat, der nämd var sittande i saken, såsom senare vanligt. Ett sådant antagande synes i sig sjelf orimligt. Men man må bemärka vissa bestämmelser, som förmenats tyda på, att domaren enligt landslagen tänktes mera direkt än

När nämd var sittande.

[1]) Nordström i svenska samhällsförordningens historia, sid. 750 säger ock härom: »Bevisningen hade — — en blott formel character, och uti de föreskrifna formernas noggranna iakttagande låg hela dess vigt och bindande kraft».

förr ingripa i bevisningen eller sanningsfrågans lösande. Kap. 21 tingmålabalken säger nämligen — har man framhållit — att vitnena skulle »på tinget åtskilde *ransakas*, så att ingendera hör hvad annan vitnar», och att »all vitne och all ed *för häradshöfdingen* skola gångas å rätt tingsdag och tingsstad».

Från dessa satser, sammanställda, har man, ledd af nutida begrepp, utan vidare slutit, att domaren skulle ransaka och sålunda ega en viss pröfningsrätt med afseende å innehållet af hvad de berättade.

Utgångspunkter.

Men man måste för att ej förfalla till oriktig slutsats fasthålla de olika utgångspunkterna förr och i vår tid. Till bevis om den i grunden olika ställning, som domaren vid den tid vi afse intog, behöfver blott erinras, att enligt landslagen 22 kap. tingmåla balken, det var icke häradshöfdingen utan målseganden, som för vanliga fall hade att förestafva vitneseden, medan häradshöfdingen blott undantagsvis egde utöfva denna rätt [1]). Blott häraf kan man förstå, att der det var fråga om »ransakning» och således särskildt om hörande af vitnen och pröfning af deras utsagor, det ej går för sig att utan vidare antaga, att denna ransakning skulle ske af domaren.

Dertill förekomma en del speciella bestämmelser i tingmålabalken, hvilka i och för sig göra det mindre antagligt, att i verkligheten vid lagens tillkomst den här omtalade ransakning af vitnena kunde innebära, att domaren på grund af derunder gjorda iakttagelser sjelf hade att efter sin uppskattning angifva, hvad som vore sant i målet. I kap. 43 tingm.-balken afhandlas t. ex. det fall, att »någon gör märkeligt oljud för rätten», eller att någon »bannar an-

[1]) »Nu kommer den till tings som ed vill gånga och *målseganде* kommer ej, eller är der och *vill ej ed stafva*, gånge då bonde ed sin och häradshöfding eller domare stafve eden och vare den ed lagligen gången». Denna bestämmelse bör kunna vara tillämplig för kärandens vitnesbevisning, lika väl som för svarandens värjemålsed med egärdsmän, helst Uplandslagen uttryckligen stadgat att målseganden egde förestafva vitnesed.

nan uppenbarligen inför rätten, trugar, undsäger eller ljugare kallar» — eller att han »kallar ock någon annan annat okvädinsord». För alla dessa fall föreskrifves: ransake sex män de å tinget voro, om det okvädins ord var eller ej, och om han det gjorde af hastigt mod eller »lange wräkt». Ehuru häradshöfdingen å tinget sjelf lika väl som tingsmännen kunnat iakttaga och bedöma det som förekommit, hade han intet afgörande härvidlag, utan, då tydligen ingen nämd antogs sittande, skulle för afgörande af frågan en särskild ransakningsnämd af den närvarande tingsmenigheten utses.

Enligt 22 kap. tingm.-balken hade ej heller domaren, när någon ville aflagd »ed kvälja», att afgöra, om den »lagliga gången var», utan berodde detta på »tre gode bolfaste män de å tinget då voro». Härmed öfverensstämmer, att enl. 34 kap. dråpmål med vilja, för den händelse någon »kommer till tings och gånger vid sak sin, den han eger död för ljuta, då skola *det tolf mån vita*, hvad han gick vid den sak eller ej». Derest fråga uppstod, om kärande vid tinget ändrat sin talan eller om, huruvida målseganden efterskänkt svaranden värjemålsed (kap. 23 och 24), hade lika litet domaren något vitsord, utan skulle frågan om hvad som förekommit afgöras: i förra fallet genom kärandens ed med sex edgärdsmän, i det senare, genom vitnesmål af sex män, som varit tillstädes å tinget.

Ej heller i en väl mestadels så påtaglig sak som att i bördstvister på grund af meddelade upplysningar bestämma, hvem som vore närmare beslägtad med den som sålt arfvejord, egde rätteligen domaren att draga slutsatsen eller konstatera förhållandet. Lagen säger i jordabalken kap. 6: »Hvardera eger tre män nämna. De sex skola skåda, hvilken dera närmare är, och efter ty som de sex svärja och vitna, då skola dessa börd lösa».

Dessa och dylika bestämmelser tala oförtydbart för, att ännu vid landslagens tillkomst domarens uppgift ansågs

Domarens uppgift var rättsfrågorna.

vara af ett helt annat innehåll än att konstatera fakta eller att på ena eller andra viset befatta sig med sanningens fastställande. Hans uppgift hade synbarligen ännu som förr sitt egentliga innehåll i dömandet, afgörande af rättsfrågorna.

Har man fått uppmärksamheten fästad på här angifna omständigheter, så torde man — då vi nu gå direkt på frågan, om häradshöfdingen tänktes ransaka — erkänna det berättigade i en anmärkning, att i sjelfva lydelsen af citerade satsen ur 21 kap. tingm.-balken: »All vitne och all ed för häradshöfdingen skall gångas å rätt tingsdag och tingsstad» i sjelfva verket icke ligger någon föreskrift om, att all vitne och all ed skulle gångas för *häradshöfdingen*. Den citerade satsen, som i öfrigt åtföljes af föreskriften, att vitne och ed *för konung, biskop och lagman* skulle gångas *ä räfst och ting der de hållas*, måste sammanställas med den första delen af samma kapitel lydande: »Alle vitnesmän för konung, biskop, lagman, häradshöfding *och för deras nämder* skola svärja förr än de vitna, om allt det de vitna skola, svarandenom närvarande (i svarandens närvaro)». Beaktar man, att detta är den första och inledande satsen, så förstår man ganska väl, att, då i det följande bestämmelser gifvas om tid och ort för vitne och ed: »för häradshöfdingen» och »för konung, biskop och lagman», man endast afsett att beteckna de vitnesmål och eder, som egde rum å ting, hållna af resp. häradshöfding, konung, biskop eller lagman. Vitnesmål aflades och tänktes af lagen aflagda — der för öfrigt nämd var sittande i målet — påtagligen lika mycket *för deras nämder* som för dem sjelfva; och i verkligheten tyder ej ett ord i kapitlet och lika litet sammanhanget på, att »ransakningen» skulle verkställas af domaren.

Hvilken ransakade?

Frågan om, *hvilken* som skulle ransaka, beröres ej i lagrummet, utan är frågan derom tydligen att lösa efter grunder, hemtade från helt annat håll.

Och landslagen saknar icke positiva bestämmelser om, hvem det var ransakningen ålåg. En sådan bestämmelse innehålles i här förut (sid. 269) anförda kap. 22 edsöresbalken. För alla edsöresmål d. v. s. för just de vigtigaste målen vid denna tid, föreskrifver detta lagrum, att häradsnämden i vidkommande skulle »utleta och vita hvad sannast är om det mål», hvilket just är innehållet i och meningen med »ransakning»; och tillägget: »Äro vitnen till, då gången de för nämd» angifva specielt, att denna ransakning genom nämden omfattade äfven vitnenas hörande, medan de allra sista orden i kapitlet: »Och häradshöfding stafve eden» lika oförtydbart angifva, att det var blott den formella uppgiften, edens förestafvande, som ålåg och tillkom häradshöfdingen.

I det uti högmålsbalken kap. 4 omtalade fall, ang. sjelfmord, der jämväl nämd skulle sättas, heter det: »Häradsnämd eger det mål ransaka», medan häradshöfdingen skulle »dom å gifva».

De här ofvan, sid. 269—70, från köpmåla och dråpmåla balkarne anförda ord utmärka likaledes, att i der afsedda fall vitnesmålens bedömande ankom på nämden.

Resultatet enligt lagen.

För dessa fall likasom för de nyss omnämda var det gemensamt, att nämd deri var sittande, och sammanhanget kan icke vara annat än det för öfrigt helt naturliga, att, så snart enligt lagens förutsättning nämd förekom i ett mål, det var på densamma, som ransakningen och deruti inbegripna hörandet af vitnena ankom — och naturligtvis äfven *att uttala, till hvilket resultat man kommit vid ransakningen.*

För antagande, att landslagen i någon händelse tänkt sig att häradshöfdingen skulle *pröfva* vitnesbeviset och afgöra hvad som vore *sant*, finnes intet som helst rum.

Domareregelerna.

Om vi öfvergå till *domareregelerna*, så framhålla dessa, beträffande domaren, vigten af att han väl förstår *lagen* »till grund och mening», och att han »ransakar efter sitt

yttersta förstånd om *rätten*»; ty han hade enligt Olaus Petri »Guds befallning till att *döma* rätt». Men i *fråga om bevisningen* är ej att se, det Olaus Petri betraktat domarens ställning och uppgift annorlunda, än att han — enär nämden ej heller ännu var i allmänhet fast — rätt skulle *begagna* bevismedlen. Domarereglerna förutsätta alls icke mer än landslagen, att domaren sjelf skulle pröfva, hvad sant vore.

En annan mening skulle tilläfventyrs kunna inläggas i orden: »All dom skall befästas med uppenbara *skäl och bevis*, ty *domaren skall intet döma utan efter skäl och bevis*», punkt 35, samt: »Förty honom (svaranden) bör vitne och bevis njuta, om *de skäliga äro, och domaren kan gilla dem*» punkt 33.

Men betydelsen af orden »skäl och bevis», på grund hvaraf domaren skulle döma, i den förra punkten, försvagas — med hänsyn till det deri tänkta stödet för en domarens bevispröfning — af det der förut satta ordet *uppenbara*, hvilket ord nämligen gör påtagligt, att det här förutsattes *sådana* skäl och bevis, som enligt lands- eller stadslagens utgångspunkt och regler, om ett visst antal vitnen i särskilda fall, utan vidare ställde sakförhållandet utom all fråga eller tvekan, och med afseende å hvilka skäl och bevis någon pröfning, från hvad håll det än vore, icke kunde ega rum.

En sådan innebörd af ovilkorlighet i här brukade orden »uppenbara skäl och bevis» kan direkt härledas ur orden i punkt 26, der det talas om, att en sak är »så uppenbar vorden med skäl ock bevis, *att ingen beskydning hjelpa kan*» och står, med hänseende till den här framträdande tanken, att sanningsp*röfningen* alls icke var någon domarens sak, i full öfverensstämmelse med orden i punkt 34 rörande edgärdsmäns ed, att »så skall då domaren efter sådana goda mäns tro döma honom fri, och *så hänger då domen på hans ed som lagen* (eden) *går och deras tro*

som med honom svärja, och skall det vara domaren skäl och grund nog till att döma honom fri».

Bevispröfningen fattas här tydligen liggande utom domarens befogenhet. Och denna tanke har för öfrigt ett helt allmänt uttryck i punkt 39, der det säges, att domaren är utan skuld, när han »dömer efter sitt yttersta förstånd *och efter de skäl som honom föregifven varda*».

Med sådana uttryck och en sådan af domarereglernas författare sjelf gifven tolkning af ordens mening är det i allmänhet sedt ej lätt, att, i strid med den sedan gammalt gällande grundsatsen, det domaren skulle blott *döma* (afgöra rättsfrågan) förena den, att han nu tänktes ega *pröfning* af bevisfrågan.

Beträffande specielt orden i punkt 33, så må bemärkas, att frågan om »vitne och bevis» å svarandens sida, som »skäliga äro», i en mängd fall har sin i lagen gifna absoluta norm, nämligen i ett visst *antal* af vitnen. Så alltid der svaranden åberopade ett kontrakt, upprättadt enligt de civila balkarnas regler, och efter brottmålsbalkarne i t. ex. händelserna af svarandens befogenhet att bevisa sin egande-rätt till innehafdt gods, som han misstänktes hafva stulit, enl. 16 kap. tjufvabalken, eller af hans försvar med lysninga vitnen etc.

Dertill kommer, att domarens, i nyssberörda punkt omtalade åtgörande att »*gilla*» af svaranden förebragt »vitne eller bevis» kan hafva sin fulla förklaring i punkt 37, som säger: »Domaren skall icke tillstädja någon oskälig vitnesbörd, efter att det plägar ofta ske falska eder (der-)med, utan ransaka, om det är icke partiskt (vilduga) vitne eller afundsvitne, eller om det är sådana vitne eller skäl med honom som bör, eller om det är en menedare eller ärelös, eller om han är så känd, att någon vet om honom, om han är troendes eller ej; der sådana fel finnas, der *gillas* icke vitnesbördet» etc.

Domarens »gillande» kan med afseende härå alltför

väl vara af domarereglernas författare vara tänkt blott så, att han borde tillse att obehöriga vitnen undanhölles.

Gustaf Vasas författningar.

I allt fall tyda, såsom redan i det föregående (sid. 273 o. f.) omförmälts, de under Gustaf Vasas tid och senare under 1500-talet utgifna författningar i ämnet icke på, att man menade sig kunna komma till ett önskligt friare bedömande af sanningsfrågan genom att bygga på en domarens personliga pröfning, utan fastställande i många särskilda fall af ett *visst antal*, 2, 4, 6 vitnen, der domaren satt utan ransakande nämd, angifver tvärtom, att beviset och bevisningen *i domarens hand* fortfarande betraktades såsom en formell sak, hvilken var att afgöra blott med hänsyn till, om det bestämda antalet vitnen af den bevisningsskyldige parten förebragtes eller ej.

Det är med andra ord af 1500-talets författningar tydligt och motsäges ej af domarereglerna, att ifrån lagstiftarens synpunkt någon befogenhet eller lämplighet att personligen pröfva och afgöra sanningen i domstolsärenden icke tillerkändes domaren, och att således uppfattningen i denna del ifrån landskapslagarnes och landslagens tid kvarstod oförändrad; och det kunde ej vara annorlunda under 1500-talet, då man, såsom förr framhållet, tydligen tänkte, att, såvidt det gälde fri pröfning, garantien låg och måste sökas deri, att ett *flertal* gode män *lika* sågo saksammanhanget.

Generella resultatet.

Rättighet att *pröfva* bevisningen och att pröfva densamma *efter öfvertygelse* tillkom i häradsrätterna allenast *nämden;* och hvarken lag eller domstolspraxis veta ännu och långt fram i tiden öfverhufvud någonting om en *pröfning* af sanningen i sakerna genom domaren.

Hade för öfrigt domaren af lagen och den allmänna uppfattningen ansetts egnad att sjelf afgöra sanningsfrågor, eller hade han sjelf ansett sig egnad dertill, så saknas all möjlighet att förklara det förhållande, att ännu något längre fram, under 1600-talet, *all* domstolens befogenhet i

häradsrätterna faktiskt öfvergick i nämdens händer, medan det å andra sidan ej är tvifvelaktigt, att nämden i häradsrätterna, sedan den der allmänt blifvit fast, kom till en sådan öfvermägtig ställning blott i följd af sin urgamla, i lagen grundade rätt att materielt, det är *efter öfvertygelse* pröfva bevisningen eller sanningsfrågorna.

Under här utredda förhållanden måste det vara klart, att i de vid häradsrätterna enligt domböckerna förekommande fall, deri nämden iakttog tystnad, eller der icke någon ransakning af nämden omförmäles, det absolut icke kan antagas, att domaren ransakat eller efter sin personliga uppfattning afgjort bevisnings- eller sakfrågan. Och detta kan så mycket mindre antagas, som, derest domaren haft en sådan rätt, man säkerligen i något fall skulle i domböckerna se domaren göra bruk deraf, — något som dock, enligt hvad förr framhållits, icke är fallet.

b) Öfvergå vi härefter till den högsta instansen, så är det redan (sid. 33) framhållet, att konungens rätt att »om all mål sanning utleta» gälde såsom en i den allmänna rättsskipningen praktiskt framträdande princip. Konungens domsrätt markerar ifrån början en motsättning till de formella bevisreglerna eller reglerna om visst antal vitnen och om värjemålsed med edgärdsmän. Första gången vi finna den i skrifven lag, är det i samband med nämd. »Konung skall nämd för sig sätta — — på tinget» heter det i äldre Vestgötalagen. Konungstinget.

Den mellan Schlyter, Hjärne, Karlsson, Lehmann m. fl. förda striden om rätta sättet att läsa detta lagrum ställer det utom fråga, att konungen utöfvade sin domsrätt med biträde af nämd; och i öfverensstämmelse härmed bygde hela den från konungamagten utgående edsöreslagstiftningen på sanningens fastställande genom nämd, brukad som jury. I de af oss genomgångna domböckerna hafva vi också alltid sett den kungliga domsrätten faktiskt utöfvad med nämd; och det sätt, hvarpå vi se sakerna deri framställda, ställer

det utom tvifvel, att konungens domhafvande betraktade de medsittande gode männen såsom en *ransakningsnämd*, hvilken afgörandet af sanningsfrågan ålåg och tillkom, medan de synbarligen ej hade en tanke på, att det kunde bero på dem sjelfve att efter sin mening sätta något annat i stället för det som nämden uttalat. Förhållandet emellan det kungliga prerogativet beträffande sanningens utletande och nämdens uppgift som ransakande fick blott en *förmedling* deri, att den kunglige domhafvanden var *närvarande* vid ransakningen. Men ransakningens resultat hänfördes dock säkerligen hvarje gång så mycket förr till nämden, som vid denna tid (och sedan de gamla formella bevisreglerna förlorat förtroendet) för alla utgångspunkten i fråga om bevisning var den, att sanningen ej kunde skäligen fastslås annorlunda än med hänsyn till det lika intryck, som en samfällighet af förtroendemän fått vid ransakning om förhållandena i målet. Att nämden sjelfständigt skulle afgöra saksammanhanget stödes dertill både af Stiernhööks meddelande, att domhafvanden brukade blott *höra på* nämden, då den öfverlade, »audit disserentes», och af den utaf Stiernhöök omförmälta, från Vestgötalagen härledda regeln, att domaren vid straff icke finge »blanda sig i nämdens embete eller på något sätt gå före eller inverka på dem» — en sats, som tvifvelsutan gälde om hvarje ransakande nämd, emedan blott i och med en sådan nämds tillvaro det föll af sig sjelf, att sanningsforskningen berodde på densamma.

Ordförandens egenskap af kunglig *dom*hafvande antyder å andra sidan den *dömande* eller lagtillämpande verksamheten såsom hans rätta uppgift, lika väl som detta af lagen uttryckligen säges om ordföranden i häradsrätten. — Om räfstetingsnämdens deltagande med domhafvanden i rättsfrågornas lösande tala vi ej här.

Lagmanstinget.

c) Hvad beträffar lagmanstinget, så må det vara naturligt nog, att då lagmannen satt som ordförande deri, han påverkades af åskådningen i räfsten, som han kanske nyss

förut hållit. Men som äfven i *denna* ordningen, i hvad förhållandet till nämden som ransakande angår, faktiskt gestaltade sig som i häradsrätterna, så blef det naturligtvis så äfven i lagmanstinget, helst ordningen der i det väsentliga af lagen tänktes sammanfalla med den för häradsrätterna gällande. Det gifves oss af domböckerna ej heller ringaste anledning att tänka, det ordföranden i lagmanstinget trodde sig berättigad eller afsåg att från nämden draga afgörandet af sanningsfrågorna.

Icke i någon af landslagens instanser utöfvade domaren, och lika litet synes han ens för sig ifrågasatt, någon rätt att pröfva bevisningen i målen.

Verkan af att sak var uppenbar.

Nämdens ofta bemärkta tystnad, eller att domaren ofta gick till målens afgörande, utan att det talas om ransakning genom nämden, kan åter ganska lätt förklaras, med hänsyn dertill, att sedan gammalt ingen formlig process tänktes ega rum och i en mängd fall enligt uttrycklig lag ej skulle ega rum, *der saken var uppenbar.*

Lagen ang. uppenbar gerning.

Genomgår man landslagens straffbalkar eller dess bygningabalk, så finner man, hurusom i det ena kapitlet efter det andra först äro angifna fall af brott och dervid straff utsatta såsom någonting omedelbart på brottet följande, medan efteråt, för andra händelser af samma brott, allehanda processuella anvisningar finnas gifna, hvarefter straffsatsen följer, såsom något *ur denna process* framgående. Processen afser saksammanhangets, sanningens utredande; den bör logiskt förekomma, blott der ett behof af dylik utredning är för handen. I de först antydda fallen tänkes sammanhanget som från början allom veterligt eller uppenbart. Der var också enligt landslagens begrepp all egentlig process inför rätten obehöflig.

Jag är skyldig att något närmare visa detta:

Ehuru alltsedan Alnsö stadga, år 1285, brotten emot Birger Jarls fridslagar de s. k. edsöresbrotten i all lagstiftning

varit hänvisade till nämd, och ehuru äfven landslagen i edsöresbalkens 22 kap. innehåller en allmän bestämmelse, att i dylika mål häradsnämd skulle »utleta och vita hvad sannast är», så förekommer till och med i samma balk fall, deri angifves, att saken kunde bringas till slut utan ransakning af nämd, nämligen för den händelse gerningsmannen »warder fången å färska gerning». I kap. 39 rörande viss art af våldsam stympning heter det nämligen: »Hafve då målseganden och hans fränder fullt våld honom till tings föra och vitna låta. Sedan hafve målseganden våld honom till lösen låta (att låta honom försona sitt brott genom böter eller skadeersättning), om han vill, eller ock lem för lem, sådan som han miste, mista låta eller ock lif af honom taga.» Målseganden tänkes uppenbarligen här blott behöfva höra de vitnen, med hvilka brottslingen togs vid gerningen. Någon vidare utredning af omständigheterna i målet och någon ransakning af nämd tänktes ej. Det gälde blott att vid tinget konstatera gerningens uppenbara beskaffenhet; och omedelbart derefter kunde målseganden sjelf exekvera straffet. Andra fall i edsörebalken beskrifvas på samma sätt, och häri ligger en speciel förklaring till, att vi i domböckerna ofta funnit edsöresmål lika väl som andra faktiskt afgjorda utan *formlig* ransakning af nämd.

I följande balkar gifves oupphörligt vid handen, att den formliga procedur, som egentligen förutsattes för det ifrågavarande målet, var obehöflig, derest saken var uppenbar.

Så heter det i högmälisbalken kap. 2 angående det fall att fader eller moder dräper sitt barn eller man sin hustru eller vice versa: »Hwilkit thera (hvilkendera) thet gör, tå skal Man steglas och Konu (kvinna) brännas, än (om) thet är allom *oppinbart*. Nu hvilkom tolkin (sådan) saak witis (tillvitas) och *är ey oppinbart*, Tå skal han wäria sigh medh Häradznempd — — wärs (värjes) han, wari saaklös, Fällis han, tå skal Man steglas och Konu brännas».

Meningen är här så klart uttryckt, som det kan önskas.

Var saken uppenbar, behöfdes ingen ransakning af nämd; och förhållandet blir blott tydligare, om det beaktas, att enligt föregående kapitlet, som handlar om *mord*, häradsnämd alltid skulle »wita han eller hona sanna eller osanna», d. v. s. uttala, om den tilltalade vore med sanning eller osanning beskyld. I landslagens begrepp om mord ingick nämligen just, att handlingen skett hemlighetsfullt eller dolts, i följd hvaraf begreppet »uppenbart» i fråga om mord ej hade något rum, utan följdriktigt utredningen alltid borde bero på nämd.

I full öfverensstämmelse med här antydda grundtanke heter det i kap. 9 högm.-balken: »Nu om man leder å fosterland sitt utländsk här och bär afvog sköld etc. — — då hafver han och alle de med honom voro förgjort både lif och gods» etc. — Saken tänkes uppenbar, straffet som omedelbart vidhängande gerningen. Men i det strax derpå följande förutsättes ett annat fall: »Nu om någon tilvitas sådan sak och är ej uppenbart, *då skall konungs nämd honom värja eller fälla*».

Om samtliga i högmälisbalken upptagna mål heter det slutligen, i dess sista kap.: »Dessa mål, som nu äro sagd, äro urbota mål — — Hvem sådan sak vites *och är ej bar åtagen* (ej tagen å färsk gerning) då värje sig i hvarje sak, som förr är sagdt.»

I tjufvabalken kap. 2 föreskrifves, att den som stal husdjur skulle »bindas och till tings föras med tjufnad» (tjufgods), hvarefter visserligen med tolf män, dock ej efter vanlig ransakning af nämd [1]), det skulle fastslås, att han vore sann tjuf, derpå omedelbart han skulle »dömas till gren och galge» d. v. s. hängas.

Men var tjufven ej fången vid färsk gerning d. v. s. saken ej uppenbar, då skulle enligt kap. 5 den formliga processen med ransakning och värjande eller fällande af nämd ega rum.

[1]) De tolf utsågos säkerligen här af målseganden ensam, medan nämd utsågs af domaren med samfäldt godkännande af båda parterna.

Af 6 och 7 kap. tjufvabalken finner man, att om stulet guld, silfver etc. funnits *vid rätt husransakan*, allenast detta behöfde vid domstol visas, för att domen skulle gå öfver svaranden. Men var ej husransakan hållen och eljest saken ej gjord uppenbar, så skulle nämd värja eller fälla.

Öfriga straffbalkar i landslagen så ock stadslagen angifva i en mängd fall, att den eljest föreskrifna formliga ransakningen var obehöflig, der gerningen var uppenbar.

Ur bygningabalken skall åberopas blott ett fall från dess 18 kap.: »Nu tager man annan huggande i skog sin, han må af honom taga yxa eller kläde hans: utan han hafver lof eller lego för sig, och 'komme engin dyli widh' (får ej värja sig med eljest vanlig ed och edgärdsmän) then som baar och åtakin' (= på bar gerning gripen) är».

Begreppet om »uppenbar» gerning och dess betydelse i rättegången voro af landslagen ärfda från de gamla landskapslagarne. Att när ett sakförhållande var uppenbart, hvarje formlig, egentlig process öfverhoppades, måste sålunda på den tid, de genomgångna domböckerna afse, stått såsom helt naturligt för både domare och menighet; och det vore i sjelfva verket nästan förvånansvärdt, om vi i domböckerna skulle finna, att man i dylika fall blott för ordningens skuld hade stält till med en formlig ransakning, hvars resultat var gifvet på förhand. Att åter bestämmandet om, huruvida en sak vore uppenbar eller ej, rätteligen måste tänkas hvila hos nämden, ligger i sakens natur: Blott någon nämdeman antydde en tvekan, måste gifvetvis ransakning ske.

Sammanfattning. Med hänsyn till det här anförda är det lika lätt att förstå, det, i fall då någon verksamhet af nämden ej omtalas, orsaken blott ligger deri, att man på alla håll i en formlig ransakning såg en alldeles onödig formalitet, som det är klart af hvad som förut framhållits, att icke med denna nämdens tystnad domaren öfvertagit sakförhållandets afgörande.

Om att nämden rätteligen skulle i hvart mål som före-

kom hålla ransakning, såvidt eljest ransakning erfordrades, lärer man i öfrigt så mycket mindre kunna tveka, då enligt lagen nämd var till just för ransakning och sanningens fastställande. Och säkerligen ville under den tid vi afsett ingen ifrågasätta detta mindre än domarena sjelfva, som synbarligen alls icke sträfvade efter denna magtbefogenhet och detta ansvar, och hvilka vi så ofta finna, utan att dertill hafva någon skyldighet, lemna äfven sin lagliga, särskilda befogenhet, *dömandet*, eller delaktighet i sjelfva dömandet åt nämden.

Nämden kunde förbigås.

Må det här anmärkas, att det i särskilda fall, der nämden ej faktiskt sjelf hade hela ledningen i domstolen, kunde tänkas, att en domare förhastade sig i fråga om hvad som nämden menade vara uppenbart, och att sålunda man kunde beklaga sig, att domaren *ginge nämden förbi*; sådant klagomål är också bekant från 1640 års lagkommission [1]).

I detta sammanhang hafva vi anledning blott att framhålla, att detta klagomål och den skarpa form, hvari det framställdes, innefattar ett särskildt bevis derför, att domarena voro i saknad af all laglig befogenhet att sjelfva pröfva sanningsfrågorna.

Förändring i öfriga bevismedels karakter.

I förbindelse med det här omnämda och i domböckerna städse framträdande förhållande, att i den af nämd jämte domare numera sammansatta rätten [2]) all bevisning berodde på nämden, bör det framhållas, att denna omständighet naturligen kommit att medföra en väsentlig ändring i betydelsen af öfriga bevismedel.

Vitnesbevisningen.

På samma sätt som i hvarje sak, der vitnen förebragts, dessa naturligtvis hördes inför nämden — hvilken på grund bland annat af dessa vitnesmål pröfvade sanningen — och på samma sätt som således vitnesmål som en sjelfständig bevisform vid sidan af nämd försvunnit, så hade bevismedlet

[1]) Se sid 249.
[2]) d. v. s. sedan nämden blifvit fast.

Parts ed.

parts ed med edgärdsmän upphört att vara ett i första rummet och, såsom fristående, brukbart sätt för definitivt afgörande af saken.

Ed af part jämte edgärdsmän föreskrefs numera, enligt hvad domböckerna utvisa, af nämden eller af domaren jämte nämden såsom ett hjelpmedel att utreda sanningen eller som en pression på svaranden att afstå från nekande i sådana fall, der nämden ej fann sig kunna med trygghet fria eller fälla [1]).

VI. I sammanhang med de två sista punkterna böra vi behandla en annan fråga, den *om innehållet af nämdens slutliga utlåtande.* Vi skola här ej egentligen tala om, i hvilken mån det var lag- eller sakfrågor, som nämden i olika instanser under den af oss genomgångna perioden afgjorde. Den frågan är behandlad under de särskilda rubrikerna konungsting, lagmansting och häradsting, såsom hufvudföremålet för de der efter domböckerna gifna utredningar.

Förskjutning af förh. mellan nämd och domare.

Här bör i den delen blott erinras, att den gamla grundsatsen: nämden eger ransaka (afgöra sanningen i målen), domaren dom gifva (tillämpa lagen), vid den tid vi betraktat till stor del kommit ur tillämpning. Förhållandena hade i häradsrätterna så förskjutit sig, att nämden afgjorde alla rättsfrågor, tillämpade lagen, lika väl som den afgjorde frågorna, om hvad som vore sant.

I lagmansrätterna tedde sig ordningen i viss mån lika: Nämden, hvilken fastställandet af faktum, sanningsfrågan regelbundet tillerkändes, deltog i verkligheten ofta eller oftast med lagmannen i rättsfrågornas afgörande. Men den betydande skilnaden från ordningen i häradsrätterna rådde dock, att detta nämdens deltagande på detta område i allmänhet framstod som beroende på lagmannens godvilja

[1]) Jmfr. t. ex. ett fall sid. 70, ett annat sid. 189 och ett tredje sid. 228.

för hvart särskildt fall. Imperium och ledningen i domstolen låg obestridt hos honom.

I räfstetinget stod den kunglige domhafvanden än mer obetingadt som den ledande, men nämden fick lika mycket här som i lagmanstinget deltaga i sjelfva dömandet —, hvilken ordning endast här kunde anses hafva stöd i lagens utgångspunkter.

Den härefter följande framställningen afser en annan sida af förhållandet, källan för den nämdens kunskap och uppfattning, som ingick i dess slututlåtande. Vi hafva, följande lagens språkbruk, hvilket också från början synes allmänneligen följdt i praxis, betecknat den nämdens afslutande verksamhet, hvarur dess allmänna utlåtande framgick, med ordet »ransakning». Men denna beteckning hade småningom blifvit oegentlig. Egentlig var den blott så länge, som nämden — efter det möjligen åtskilliga dess ledamöter eller de samtliga vitnat om särskilda sakförhållanden — i ett slututlåtande yttrade sig blott om, hvad »är *sant* om» målet.

I samma mån som vi här få tala om, att nämden (till en början, hvad underrätterna angår, blott i följd af dess ofta anmärkta vana att angifva hvad som vore sant *under tillägg om den rättsliga följden*) ingrep i domarens uppgift att döma, utgör förevarande stycke, så att säga, en korrigering af de två föregående styckenas innehåll — alldenstund der är väsentligen taladt, som om nämdens verksamhet gälde blott saksammanhanget.

Arbetet gestaltade sig olika, alltefter uppgiften.

När det gälde blott fakta.

a) Beakta vi först förhållandena vid de tillfällen, då domaren afsåg att få enbart sakutlåtanden (uttalanden om sanningen) af nämden — och detta var säkerligen för de lägre domstolarnes vidkommande alltid fallet under den tid, då nämd ännu blott tillfälligtvis sattes, nämligen såsom ersättning för andra bevismedel, och äfven ofta derefter — så blir det vår uppgift att angifva, *hvarifrån* nämden tog in-

nehållet i sitt utlåtande, och *på hvilket sätt* den var verksam för att finna detsamma.

Den bästa ledningen dervid gifves oss säkerligen af orden i 34 kap. tingm. balken Chr. landslag: »Hvar som tolf män skola en antingen värja eller fälla, det skola de göra å samma ting eller böta hvardera tre marker. Utan de svärja alla, de deraf (derom) ej sanning veta och ej det mål ransaka kunna den gången (i thy sinne), *då må det uppsättas till nästa ting* (d. v. s. rätta tingsdagen i nästa vecka), *då värjen eller fällen*, eller böten som sagdt är». Man tänkte sig här oförtydbart en skyldighet för nämden att sjelf sätta sig i stånd att fullgöra sin uppgift; och när det säges, att saken kunde få anstå en vecka, men att nämdemännen *då* ovilkorligen skulle värja eller fälla, så är det påtagligt, att de sjelfva skulle *under mellantiden* skaffa sig underrättelse om förhållandena i saken. Då det t. ex. i sak N:o 12 på Simtunatinget (sid. 230) heter, att den blef »uppskjuten till nästa tinget och vidare ransakan», var förmodligen der, i öfverensstämmelse med det nyss anförda, lika mycket afsedt att nämdemännen skulle sjelfva inhemta upplysningar i orten, som att vid nästa ting ytterligare vitnen skulle höras, helst ingen förpligtelse lägges å käranden, att inskaffa vitnen.

Detsamma ligger i lagen för ett särskildt fall, våldgästning, i orden: »Häradsnämd skall med ed deras ransaka målet. Äro der ock vitnen till, svärjen de och gången för nämden», konungsb. 26. Ransakning tänkes här i första rummet ske utan vitnen; men funnes sådana, skulle de höras af nämden.

Nämdens förpligtelse att sjelf och enskildt skaffa sig grunder för sitt uttalande öfverensstämmer med eller var blott en utvidgning af tanken i de gamla lagarne, der de fordra, att nämd skulle tagas från det härad eller mindre distrikt, der omtvistade jorden låg eller der brott var begånget, enär en sådan fordran berodde derpå, att man ville

bygga på det, som särskilde nämdemän personligen i orten erfarit rörande omständigheterna i den föreliggande saken. Formen för underrättelsers inhemtande var naturligtvis den, som en hvar nämdeman fann mest egnad att skaffa honom ett trovärdigt besked. Grundfonden af sitt vetande om förevarande saken beräknades nämden hafva vunnit genom de enskilde ledamöternas enskildt inhemtade erfarenhet derom, hvilken sammanställdes inom nämden vid blifvande öfverläggning.

1:o Föregående privata forskningar.

I andra rummet komma i betraktande vitnens berättelser, aflagda på tinget, samt de upplysningar af allehanda dokumenter, som under målets behandling, enligt hvad vi sett af domböckerna, vid tinget förelades nämden och efter behof upprepade gånger lästes för dem — förutom parternas muntliga meddelanden.

2:o Den offentl. förhandlingen.

Men frågan är härvid, om icke i verkligheten ännu på ett *tredje* sätt nämdemännen brukade skaffa sig upplysningar, till grund för sitt utlåtande. Så är af alla de mångfaldiga tillfällen, der enligt domböckerna domhafvanden under målens handläggning tillsporde tingsmenigheten om särskilda omständigheter, eller der menigheten och nämden vitnade om vissa förhållanden, eller der »menige man och nämden värjde», eller der, som vid 1584 års lagmansting, det lemnades till nämden »och hela tingslaget» att säga, hvad i en sak vore sant, eller der enskilde ur tingsmenigheten framträdde och lemnade upplysningar — åtminstone så mycket klart, att det vid tingen rådde ett synnerligen nära förhållande och en liflig kommunikation emellan nämden och tingsmenigheten. Domböckernas framställning af sakernas gång gifver nu, om man ställer för sig det sagda, anledning att tänka, det tilläfventyrs de särskilde nämdemännen stundom på sjelfva tinget vore enskildt verksamma att tillgodogöra sig de kunskapskällor, som der vore samlade omkring dem.

3:o Enskilda forskningar vid tinget?

I en dråpsak vid lagmantinget år 1586, omtalad sid.

168 här förut, heter det exempelvis, sedan lagmannen öfverlåtit till nämden att ransaka, »huru om samma slagsmål har varit tillgånget», att: »*då fans*, att denne Olof» etc.

Frågans form och innehåll, sammanstälda med svaret, gifva här ett ovilkorligt intryck af, att sakförhållandena på sjelfva tinget utredts af nämdemännen sjelfva, hvilkas »ransakning» således skulle hafva bestått deri, att de, innan de gåfvo sitt svar, på platsen meddelat sig direkt och enskildt med dem bland tingsmenigheten, som kände något om saken.

De fall vid Hog. Bielkes räfsteting och vid andra ting, der det säges, att ransakning hållits, och att de gode männen då »*förnumno*» vissa förhållanden, tyda åt samma håll. Så enkannerligen ett uttryck som detta: »gode männen hafva det flitigt öfvervägt och ransakat och dock icke annat befunnit än att» etc.

Då vid räfsten år 1602 det heter i en sak, sid. 95, att »*noga* och *flitig* ransakning» egt rum, synes man ej heller kunna antaga annat, än att gode männen eller enskilde bland dem på tingsstället förhört sig med närvarande personer; och ett sådant tillvägagående, alldeles öfverensstämmande med hvad som sedan gammalt ingått i ransakande nämds uppgift, torde vid denna tid hafva funnits så mycket naturligare, som vi sett, att ting af alla olika slag kunde vara förenade med syneförrättningar, dervid gode männen säkerligen helt privat inhemtade en hel del underrättelser.

Ett förekommande fall, der man finner en domstol hafva uttryckligen uppdragit åt trenne gode män att hålla förhör och utforska ett visst förhållande [1]), gör det särskildt antagligt, att nämdemännen vid pågående ransakning kunde följa här antydda metod.

De tillfällen, då nämden eller särskilde nämdemän blott vitnade eller lemnade upplysning om tillfälligtvis erfarna förhållanden, behöfva vi ej här beröra.

---

[1]) Se domboken för lagmansting i Småland d. 27 Febr. 1621.

Den praktiska betydelsen af det i hela denna punkt iakttagna framträder, då vi härmed jämföra det sätt, hvarpå i vanliga fall nämden nu för tiden får kännedom om omständigheterna i saken. — Det förutsättes ej vara behöfligt mer än några ord om protokollens innehåll, meddelade af domaren i sammanhang med tillkännagifvande, hvad hans redan färdigskrifna dom innehåller. Betydelsen af metoden.

Lika väl som man förstår, att nämden verkligen kunde gifva ett tillförlitligt besked under den gamla ordningen — om också den ej är mönstergill för oss nu — lika klart ser man, att nämden i allmänhet icke *kan* med sjelfständighet eller vederhäftighet yttra sig under den nu rådande.

b) Vid de tillfällen, då nämden yttrade sig i en ren rättsfråga eller om praktiska åtgärder, som borde vidtagas i målet, är det gifvet att — enär der intet var att »ransaka» — nämdens ledamöter i allmänhet omedelbart höllo en öfverläggning i domarens närvaro eller med honom. När det gälde ren rättsfråga.

Här är det påtagligt, att, såvidt det gälde mera komplicerade rättsfrågor, det i domstolar der nämden ej var lagfaren d. v. s. i underrätterna — och om i öfrigt för *dylikt* fall ett nämdens yttrande öfverhufvud ifrågakom d. v. s. som gifven sak blott i häradsrätterna — var domarens framställning om lagens innehåll, som också gaf innehållet i nämdens yttrande. Men der frågan var enkel eller rörde sig om fall, deri det kunde bero på billighetsuppfattning, eller der det gälde anordningar enligt praktiskt behof, hafva vi sett, att äfven i lagmansrätterna nämden ofta kan skönjas som den efter sin naturliga uppfattning bestämmande, så att lagmannens uttalande framstår såsom blott gifvande den formella giltigheten åt nämdens beslut. I häradsrätterna förmärkes ej ens något af det sist nämda, emedan känslan af att domaren öfverhufvud egde någon beslutanderätt här olyckligtvis var förlorad. Men i så måtto kunde man dock glädja sig åt ordningen — så länge den var möjlig — att, om det icke var strikta lagprinciper, det synbarligen dock icke var

något af forngermanisk formalism utan sund bondeåskådning och praktisk erfarenhet, som gaf innehållet åt nämdens uttalande.

När det gälde både faktum och rätt.

c) Der nämden yttrade sig både om rätts- och sakfrågor, skedde det, såsom ofta framhållet, mestadels så, att nämden på eget bevåg lade ett svar i rättsfrågan till det, som äskats om faktum, sanningen i målet. Det var, när domaren »skjutit saken till nämdens (vidare) ransakning», som i allmänhet denna ordning uppstod, hvilken faktiskt innebar, att nämden för det mesta tog hela svaret, i båda dess delar, ur eget bröst.

I lagmansrätterna mötte lagmännen denna nämdens tendens genom att för vissa fall hänvisa nämden till en uppgift, närmast motsvarande vitnesmål, samt att blott i särskildt dertill egnade fall lemna åt nämden att gifva ett allmänt betänkande i målet.

I häradsrätterna åter lefde nämden en tid framåt i glans på den magt, som just denna form af intrång på domarens område beredt densamma — för att sedan falla så mycket djupare. Och fallet måste följa, särskildt emedan den rättskunskap hvarpå nämden skulle bygga blott till en bråkdel fans hos nämden sjelf.

Nämd, utan kontradiktorisk förhandling.

Men i sammanhang härmed bör också bemärkas en annan sida af saken:

Man vill tilläfventyrs tänka sig ordningen vid domstolarne under förevarande tid så, att det städse var efter kontradiktorsk förhandling emellan parterna samt afhörande af vitnen, som först nämden yttrade sig, och så domaren.

Så var det stundom, och vi hafva förut framhållit, att i alla händelser de vigtigaste förutsättningarne för en verklig muntlig process förelågo dels i förhandlingens koncentration till regelmessigt blott ett sammanträde, eller målets upptagande som nytt och behandling från början, om det

undantagsvis uppskjutits, dels i frånvaro af protokoll och protokollering.

En ordning med kontradiktorisk förhandling under enkla former egde förmodligen i ett tidigare skede *regelbundet* rum inför nämden, alldenstund nämligen nämd ej förekom annat än i de gröfsta brottmålen samt i de vigtigaste civila saker, i hvilka alla saker man kan förstå, att i allmänhet både vitnesförhör anordnades, och mycket var emellan parterna att förhandla inför nämden. Men när så till sist nämd kom att, såsom ständig och fast, blifva sittande i alla mål, fick den för sig a) många mål deruti ingen vitnesbevisning förekom eller behöfdes, emedan, beträffande brottmål, den tilltalande bekänt eller var tagen på bar gerning, och emedan, beträffande civila mål, sakförhållandena voro ostridiga eller utredda genom förebragta dokumenter etc.; b) en hel mängd saker, der öfverhufvud ingen kontradiktorisk förhandling kunde komma i fråga, alldenstund icke mer än en part, såsom sökande, företrädde. Jmfr t. ex. hvad som redan framhållits vid Magnus Brahes räfsteting år 1602. Vid alla sådana tillfällen saknade synbarligen nämdens uppgift sina egentliga förutsättningar, nämligen såvidt vi, såsom med rätta enligt den historiska utgångspunkten, betrakta ransakningsnämdens uppgift såsom riktad på fastställande af omstridda sakförhållanden. Då intet sådant material, framträdande under förhandling mellan parter och förhör med vitnen, fans för nämden att behandla, men ransakningsnämden likväl fans i domstolen, så användes den *dels* för att vitna eller lemna upplysningar, nämligen om hvad särskilda ledamöter kunde känna, antingen enskildt om saker och parter eller om hvad som vid föregående ting tilldragit sig i särskilda mål, *dels* och i all synnerhet till att med domaren yttra sig i rättsfrågor, hvilket i häradsrätterna skedde så, att nämden, såsom utgörande det mägtigare elementet, synbarligen gälde som enaberättigad. En sådan nämdens allmänna domsrätt har tvifvelsutan sin

praktiska förklaring deruti, att, sedan nämden genom långa tider plägat vid utöfvande af sin lagliga ransakningsrätt förena svar om lagens tillämpning med sitt svar om saksammanhanget eller sanningen i målet, man till sist ej såg sig kunna förmena nämden att yttra sig om lagtillämpning, oafsedt om den förut haft att göra en ransakning eller ej.

Vi hafva strax i början af detta stycke sagt, att det i sin mån innefattade en korrigering af det, som innehållits i de två föregående. Med hänsyn just till nyss omnämda förhållande eller dertill, att nämdens omfattande och allt för omfattande uppgifter just utvecklats ur dess uppgift att ransaka, torde också man finna, att det i sjelfva verket varit riktigt och öfverensstämmande med det sätt, hvarpå sakerna i sin tid togos, att vi i de två föregående styckena lagt begreppet ransakning till grund. Men förhållandena skulle missförstås, om man förbisåge det här anförda.

Återverkan från hofrättssystemet.

En särskild bekräftelse på, att man ett stycke in på 1600-talet allmänt såg nämdens uppgift som omfattande både lagfråga och faktum, ligger i 1640 års kommissions förut (sid. 249) omförmälta svar — på anmärkningar om, att vissa lagläsare gingo nämden förbi — nämligen att nämden skulle säga sin »*mening*» i alla mål, hvilket svar ju innefattade, att nämden skulle få yttra sig om allt.

Hade man i stället på denna tid följt Stiernhööks anvisningar, innehållna i hans förslag till »Tingmåla rätt» nämligen att, återgående till den ursprungliga och riktiga ordningen, låta nämden vid lagmans- och häradsrätt »fria eller fälla» i *den bemärkelsen*, att den skulle blott afgöra sanningen i målet, men domhafvanden ensam »lag finna», så hade nämden kommit ur den falska och öfvermägtiga ställning, som innefattade största faran för nämden sjelf. Men det nu i utveckling varande hofrättssystemet, med dess fordran på protokoll och protokollering, med uppskofs- och aktväsende, utgjorde synbarligen här det till

sist oöfverkomliga hindret, alldenstund dermed nämdens utveckling på sitt *rätta* område d. v. s. såsom domare öfver sakfrågan, sanningen i målen, vara omöjliggjord.

VII. *Beträffande extraordinär sammansättning af nämd* så bör först erinras, att vid *räfstetingen* ingen bestämd ordning synes hafva följts för nämdens sammansättning, utan frågan blott gält att få tillsammans ett antal af så pålitliga och ansedda gode män, som det i orten var möjligt att finna.

Varierande antal

Så se vi nämderna vid de räfsteting vi beskrifvit vexla, från en sammansättning af blott 7 personer, adelsmän eller häradshöfdingar (1599) till en sammansättning af 26 personer, 13 adelsmän eller häradshöfdingar och 13 bönder (1602) eller af 28 personer, 9 adelsmän, 13 stadsrepresentanter och 6 lagläsare eller fogdar (1611), för att ej tala om det ovanliga räfstetinget i Vestergötland 1613, se sid. 125. Vid fyra af tingen var antalet jämnt 12.

I hvad angår *lagmanstingen* hafva vi blott att påminna, att dessa höllos stundom för ett enda härad eller för en socken, stundom för ett stort antal härader sammanslagna, och att mestadels i följd deraf en så stor olikhet i de vid tingen närvarande nämdemännens antal förekom, att medan det vanliga synes hafva varit 12, det i Dalarne eller Vesterbergslagen kunde gå ned till 6 eller 7, och i Östergötland ofta steg till emellan 40 och 50.

I *häradsrätterna* återgår jämna tolftalet med anmärkningsvärd regelbundenhet. Helt undantagsvis finner man halfva antalet 6.

Tillfällig förstärkning af nämden.

Men här afsåg jag särskildt att, beträffande en sed att tillfälligtvis förstärka underrätternas nämder, göra ett meddelande enligt domböckerna, som synes vara af ganska stort intresse. I en dombok för Vika socken i Dalarne den 5 April 1608, der 12 män enligt rubriken sutto i nämden, heter det vid en sak rörande rykte om vållande till

annans död, och sedan deri först flere vitnen hörts: »Till detta ärende sattes än nu desse till i rätten, som äro», nämligen 12 st. män, så att nämden blef bestående af tillsammans 24. Strax derefter följer: »Efter den ransakning och vitnesbörd som nu bekändes och vitnades; och Måns (den aflidne) hade sjelf bekänt (nämligen enligt förut omförmäldt vitnesmål af presten) att han var sjelf sin död vållande, och derpå anammade sakramentet, ty sades Johan nu af dessa tvenne tolfter fri.»

I detta fall kan man ej se annat, än att nämden på angifvet sätt förstärktes blott i anledning af den föreliggande frågans magtpåliggande beskaffenhet. Hvem som utsåg de nya tolf angifves icke.

Den ur domboken för Röna häradsrätt den 25 Juni 1602 förut omförmälta saken är här att bemärka. En uthäradsnämd af 24 män var då sittande i rätten i en jordatvist, emedan en part, Sven i Hamra »klagat hafver, att Röna häradsnämd hafver gjort honom orätt».

I denna sak heter det, att de 24 först ransakade rågångarne och vidare: »Dermed ransakade de 24 män den sentens och dom, som Sven i Hamra derförut öfvergången var, den han ock klagat för vår nådige furste och herre, att Röna häradsnämd hafver gjort honom öfvervåld; Den dom gillade de 24 och sade, att han var rätt och rättfärdeligen dömd öfver honom och öfver dem, med honom varit hafva efter deras brott.»

Här var uppenbarligen orsaken till det dubla antalet nämdemän också sakens extraordinära betydelse och särskildt, att det gälde dom öfver en föregående häradsrätts åtgörande, ehuru å andra sidan ett fall förekommer, från Grimstens häradsrätt, enligt en dombok för den 29 Okt. 1622, då i anledning af klagomål emot Grimstens häradsnämd, öfver att de olagligen flyttat råmärken m. m., Hardemo häradsnämd, men blott dess vanliga 12 ledamöter,

voro af landshöfdingen Bror Andersson kallade att »ransaka, skärskåda och döma», såsom den ock det gjorde.

I ett Lindorm Ribbings dombref af den 7 Juni 1613 i sak om rätt till ett strömfall befinnes, att han i egenskap af lagman hade hållit syn jämte gode män och *tre uthäradsnämder*.

Man ansåg sig synbarligen, ehuru lagen knappast gaf anledning till dylika anordningar, vara fri att vidtaga dem i särskilda fall, med hänsyn till sakens svårighet och till blifvande domslutets tyngd och auktoritet; och samma frihet och samma hänsyner var det utan tvifvel som föranledde, att vid andra tillfällen syner enligt anordning af lagmannen skulle hållas af en tolft nämdemän, alla uthärads eller hälften in- och hälften uthärads, *jämte tre häradshöfdingar*, såsom i t. ex. två fall vid Hog. Bielkes lagmansting år 1586.

Till hvad som här är sagdt om landsbygdens domstolar och den högsta instansen vilja vi, med afseende å *stadsdomstolarne* erinra, att stadslagen, den bredvid landslagen gällande särskilda lagen för städerna, jämväl förutsätter nämd och omtalar sådan på öfver hufvud taget lika sätt med landslagen. Att nämd ännu vid tiden för Svea hofrätts tillkomst och derefteråt fans i städerna och användes ungefär som förr, inhemtas af Svea hofrätts dombok för den 8 Dec. 1617 i en understäld sak, lydande: «Efter *stadhssens nembdh* icke kan frija Marcus kopperslagare för fierde gongis hoorsak, Derföre hafwer han efter Gudz Lagh och Konungens strafordning förwerkat Lijfwet efter thet 11 Cap. Edzöres balken. Doch nåden ståår hoos Konungen« — — — — — Småningom torde emellertid rådet i städerna hafva utan vidare trädt i nämdens ställe. Ett exempel på huru således rådmän fungerade som nämd gif-

ves ett par tiotal år senare i 1634 års dombok för Hedemora. Rådstufvurätten derstädes bestod då af 2 borgmästare och 8 rådmän, och saken rörde sig om någon försnillning eller förskingring från kronan. Det säges här: »tillspordes och dem som i Rätten såto, om dhe gofwo Zachariæ (den tilltalade) visord, der till dhe alle neekade, uthan swarade alle medh een mun att han till denne koppar saaker war, och kunde Rätten honom icke derföre frija, uthan felte till saaken efter föregångande dooms lydelse, utgiffen af saligh Johann Olofsson».

I öfrigt hade nämdeinstitutionen sedan gammalt haft tillämpning och användes ännu länge inom *exekutionsförfarandet*, synnerligen vid utmätning. I en mångfald uppgifter, delvis fallande inom det administrativa området och der det berodde på *syner och värderingar*, brukades nämd; och det förtjenar särskildt anmärkas, att häradets nämd skulle vara närvarande vid *utskrifningar* för krigstjenst och ransaka, hvilka som borde utskrifvas [1]).

[1]) Hallenberg Gustaf II Adolfs hist. sid. 715.

HOFRÄTTSSYSTEMET.

Svea hofrätts tillkomst betecknar en kompromiss emellan konungamagten och rådet uti den strid om högsta domsrätten, som, gammal i vår historia, utan afbrott fortgått under Carl IX:s tid.

Rådet hade med all magt sträfvat att såsom sitt prerogativ behålla den kungliga domsrätten, i dess väsentliga utöfning enligt landslagens ordning. Carl IX åter hade med sina genomgripande domstolsreformer ytterst syftat på att undantränga rådet från ett område, som enligt Vasakonungarnes tolkning af landslagen måste vara konungen förbehållet. Dessa motsatta tendenser yppa sig ånyo under 1604 års förhandlingar om ordningen för rättegång vid hofvet och framträda ytterligt skarpt i de förslag till allmän lag, som i följd af samma års riksdagsbeslut från hvardera sidan upprättades. Carl IX:s plan, i hans förslag till »ordning och process», var att få till stånd en högsta domstol af juridiska embetsmän och derför bestående om möjligt af blott lagmän och häradshöfdingar [1]) eller på sin höjd med två eller ett riksråd som rättegångsföreståndare, och sammanträdande på den ort der konungen hade sitt hofläger.

Rådet, som affordrats yttrande om detta förslag, hade väl i det väsentliga godkänt detsamma, dock med erinring, att man ej säkert kunde finna de bästa domarena bland lagmän och häradshöfdingar, och att domstolen borde vara fast

[1]) Se punkterna 2 och 4 af »ordning och process», af hvilka synes följa, att den högsta domstolen i första rummet tänktes kunna bestå af blott underlagmän och lagläsare, såsom uttryckligen afsedt i 1600 års riksdagsbeslut.

i Stockholm, hvarförutom rådets betänkande synes vilja markera, att en särskild rättegångsföreståndare skulle höra till domstolen. Men i det derefter, af rådets och adelns förtroendemän, upprättade förslag till allmän lag påyrkade desse (se sid. 133 härförut) utan vidare återgång till landslagens gamla ordning med konungsting i *landsorterna* samt med rådets ledamöter och lagmannen såsom *sjelfskrifna till konungens förordnande, att*, jämte lagfarne män i orten, i hans frånvaro *förestå räfsten*.

Detta förslag lät Carl IX aldrig komma inför ständerna [1]). Hans eget, som ehuru ofullständigt förelades 1609 års riksdag och der till hans ytterliga harm tillbakavisades, gifver blott genom orden i kap. 60 konungab., att räfst skulle hållas af konungen eller *den* hans dom *hafver* (i motsats till landslagens: *dem* hans dom *hafva*) en positiv antydan derom, att Carl IX stod kvar på sin gamla ståndpunkt gent emot rådets planer på räfsten. Hans tingmålabalk, som utvisar tomrum, der konungstingen skulle hafva omtalats, behöfde ej utföras, för att man — blott med ledning af hans förslag till »ordning och process» vid hofvet — skulle förstå, att Carl IX ej gillade en enda tanke i rådets, nyss antydda förslag om dessa konungsting.

Striden hade blifvit olöst i Carl IX:s lifstid. Gustaf Adolfs tillträde till regeringen innefattade en försoning med rådet, och Svea hofrätt tillkom, genom 1614 års ordinantie, såsom en fast embetsmannadomstol med säte i Stockholm, i sig inneslutande fem riksråd tillika med fem af adel samt fyra andre »lärde och lagfarne ärlige män». Rådet kunde, med en sådan andel i konungsdomen, känna sig tillfredsställdt, och dess anspråk på utöfvande af högsta domsrätten i landsorterna förföll.

Hofrätten kallades »konungslig nämd»; den var sjelf konungsnämd i den gamla meningen, men någon ransa-

[1]) Severin Bergh, Carl IX och den sv. adeln.

kande nämd, så som vid tingen efter den gamla tingsförfattningen, fans ej deri. Likväl betecknades presidenten, i hvilken egenskap riksdrotseten alltid skulle fungera, äfven som »domhafvande», och denna hans benämning innefattade synbarligen under lång tid något mera än »primus inter pares», men gaf honom dock icke den afskilda ställning gent emot de medsittande, som innehades af »domhafvanden» i de förut skildrade konungstingen i förhållande till der sittande »gode männen».

I och med Svea hofrätts tillkomst försvunno räfst- eller landstingen. Vad skulle från lagmän eller borgmästare och råd enligt rättegångsordinantien gå till den nya hofrätten.

Svea hofrätts öfvergång till en mellaninstans.

Det var i verkligheten ganska kort tid, Svea hofrätt kom att utöfva den uppgift af högsta domstol eller innehafvare af konungens högsta dom, hvilken Gustaf Adolf synbarligen från början afsett åt densamma. Redan i den under följande år, 1615, utfärdade »rättegångs-process» utbröt Gustaf Adolf från hofrättens befogenhet den särskilda rätt, som enligt landslagen tillkom konungen, personligen eller med rådet, att, öfver den vid räfst- eller lands- och rättaretingen utöfvade ordinarie högsta lagskipning, »om alla mål sanning utleta såsom ock återbryta alla skrocksokner och offsokner» (rätta alla orätta domar). Han förbehöll sig sjelf denna rätt, enär han måste »ega högsta dom öfver alla domare i Sverige». Det skulle dock icke få tänkas så, som om man egde »vädja» från hofrätten till konungen, utan, om någon kände sig besvärad öfver hofrättens dom, så egde han gifva konungen det till känna genom en ödmjuk böneskrift och njuta hos konungen »beneficium revisionis» (öfverseende af saken). I och med detsamma var i sjelfva verket grunden lagd till en ny ordinarie högsta instans. Ännu under några år förekom dock blott undantagsvis något fall af sådan revision. I stället egde ett verkligt samarbete rum

mellan konungen eller regeringen och hofrätten, så att antingen hofrätten för konungen genom delegerade refererade vigtiga mål, eller att i konungens frånvaro rådet enligt konungens föreskrifter biträdde hofrätten.

Flere hofrätter. Men med räfstetingens upphörande hade det funnits nödvändigt att på särskilda orter upprätta flere hofrätter. Så tillkom en sådan i Åbo 1623, en i Dorpat 1630 och en i Jönköping 1634. Dermed var i allt fall ej vidare möjligt att undgå en betydande mängd af revisionssaker, deri konungens högsta dom äskades, och sedan under en följd af år dylika saker i rådskammaren behandlats som andra på konungen beroende frågor, blef det, på grund af det intrång de gjorde på andra regeringsärenden, slutligen nödvändigt att för framtiden öfverlemna revisionssakerna till en särskild afdelning af rådet, den s. k. justitierevisionen, som i verkligheten blef utöfvare af konungens högsta dom.

Med tillkomsten af hofrätter vid sidan af den första i Stockholm torde man kunna säga, att hofrättssystemet väsentligen var hvad det nu är, ett nytt och främmande element inskjutet i den gamla tingsförfattningen, något som den första hofrätten ej skulle hafva varit, om den förblifvit ensam och innehaft den allra högsta domsrätten. Under 1614 års förhandlingar med enkedrottningen, furstarne och ständerna hade Gustaf Adolf tillkännagifvit, att han möjligen senare ville låta landslagens gamla konungsting lefva upp af nyo. Något sådant kunde ej komma i fråga, sedan i olika delar af riket hofrätter instiftats och kommit i väsentligen samma ställning som förr räfst- och rättaretingen gent emot konungen, vid hofvet, eller rådet. Hofrättssystemet hade dermed definitivt undanröjt dessa led i den gamla tingsförfattningen. Att se det nya systemet i de punkter eller sidor, deri det väsentligen återverkade på de kvarstående domstolarne af den gamla tingsförfattningen, blifver härefter för oss ett hufvudintresse.

Som vi af det föregående inhemtat, hade den ursprungliga, muntliga rättegången naturenligt utvecklats och upprätthållits i kraft deraf, att nämden, för att kunna fullgöra sin uppgift, måste lika väl som domhafvanden höra och se parter och vitnen, så att det väl kan sägas, att den ransakande nämdens tillvaro utgjorde den fortfarande grunden för den muntliga processen.

I och med att en sådan ransakande nämd ej fans i hofrätten, hade också den obetingade nödvändigheten af ett muntligt förfarande derstädes uteslutits; och det som faller främst i ögonen är också:

Det muntliga systemets tillbakagång.

A. Vi hafva, såsom en hufvudpunkt i detta ämne, att först tala om »*protokollet*» i hofrätten. Protokoll.

Den för Svea hofrätt år 1615 utfärdade rättegångs-ordningen, den s. k. »rättegångsprocessen» föreskref i punkt 12, att hofrättens sekreterare, notarier och skrifvare »samptligen skole wara tillstädes på the Tijder och Stunder som något haffs förhänder» samt dervid »med högsta flijt antekna och *protocollera*, hvad af Parterne på båda sijdor kan för Rätta framställas och förhandlas».

Detta var en föreskrift, som (oafsedt rättegångsprocessens förebild, 1604 års förslag) i förra tider hade sin motsvarighet endast uti den år 1540 af Gustaf I:s tyske kansler v. Pyhy efter tyskt mönster på försök inrättade »ordinantia eller landsordning» för Vestergötland. Deruti säges, att alla häradshöfdingar och domare skulle underställa det i Skara eller Nylödöse sittande domarekollegiet, »regementet», särskilda saker, och att, i dessa, *parternas klagomål och svar samt vitnens berättelser vid underrätterna skulle grannaligen uppskrifvas*, medan vid sjelfva »regementet» alla rättshandlingar och allt hvad rådslaget blefve skulle blifva »synnerligen registreret och *prothocolleret*».

Som bekant fick emellertid försöksdomstolen för Vestergötland en mycket kort tillvaro[1]), och det är anmärkningsvärdt, att det, kort efter regementets upphörande, utgifna plakatet af den 9 Jan. 1549, på tal om förhör och ransakningar, förelägger häradshöfdingarne i riket allenast att hålla »beskiedelige Domböcker».

Efter gammal ordning innehålla dessa domböcker ej heller i regel mer än undersökningens *resultat* och domen. Sedermera och innan det blef tal om hofrätterna, förekommer i författningarne om rättsväsendet, så vidt man kan finna, intet om protokoll, och detta helt naturligt, då något sådant fullständigt återgifvande af parters och vitnens anföranden, som med protokoll afses, aldrig tänktes under den gamla tingsförfattningen, hvilken ju alltid och genomgående förutsatte dömande omedelbart, blott på grund af det som domstolens ledamöter sjelfva sett och hört.

I hvilken mån den nyssnämda processordningen för Svea hofrätt förutsatte en härutinnan alldeles ny ordning fattar man af dess 13:de punkt, deri säges: »Och såsom förb. Secreterare medh sine Adjuncter och tillförordnade är skyldigh att fullkomna och reent skrifwa Acterna, sedan saken är nogsampt och tillfyllest af Parterna worden förhandlat, *på thet at wår Domhafvande och Bijsittare måge them thes bättre öfverläsa, förr än the nogon Doom fälla*, så skal och Secreteraren så wäl som Rättegångs Skrifware wara medh tilstädes, när wår Domhafwande och Assessores wele sig samsättia och föreena om sielfwa Domen». Här är det tydligt förutsatt, att, i stället för det omedelbara intrycket af sjelfva förhandlingen, *protokollet* numera skulle i allmänhet vara det bestämmande för domen. Och betecknande är äfven en härmed sammanhörande bestämmelse, innehållen i rättegångsprocessens 26:te punkt, som lyder: »Så

[1]) Återverkan från densamma spåras dock tydligen ännu i den behållna domboken för 1550 års landsting i Skara och Elfsborg, som företer en från öfriga behållna lands- eller räfstetingsböcker vidt skild karakter.

gifwe wij här med wår Domhafvande och Bijsittiare then Macht och Myndigheet, at the antingen på Parternas begäran, eller och af sig sielfwe på deras Embetes wägnar *måge tilstädia upskof eller Dilation*». Uppskof.

Formuleringen af denna punkt gifver vid handen, att det här rörde sig om något, som stred emot gamla principer eller gammal ordning. Det behöfdes för den nya domstolen ett specielt bemyndigande från lagstiftarens sida, för att uppskof i behandlingen af mål skulle kunna ske. Af domböckerna för de olika tingsinstanserna under föregående period har man också funnit, att ett uppskofssystem, sådant vi nu hafva det, då var någonting alldeles okändt, och det är ej tvifvelaktigt, att sakernas regelbundet skeende behandling till slut vid ett enda sammanträde var något som, likt den muntliga förhandlingen i sin helhet, kommit upp utan lagstadgande, blott ur det förhållande att lekmän sutto i domstolarne, och att *de* ej kunde döma i målen utan under förutsättning af både omedelbart afgörande och muntlig förhandling.

Uppskof, förenadt med en behandling styckevis af sakerna vid flere sammanträden, förutsatte, att hvad som förekommit vid de tidigare sammanträdena fans bibehållet, så att det kunde tagas upp till *ett* med det nya materialet — och det var det nyskapade protokollet som möjliggjorde sådant.

Emellertid skall man ej tänka, att muntlighet och omedelbarhet voro med ens kväfda genom den nya processen. Tydligen i kraft både af vissa lagbestämmelser och af gammal vana och tradition *fortlefde länge en till väsentlig del muntlig förhandling.* Ursprungliga ordningen.

Hvad sjelfva hofrätten beträffar, så antyder redan ett yttrande i punkt 7 af 1615 års rättegångsprocess, att muntliga andraganden af parterna voro afsedda. Det säges nämligen der, att ledamöterna ej skulle »taga sig något annat före, medan käranden och svaranden *föra saken i rätten*»,

och att de skulle »gifwa grann acht på thet som aff Parterne kan blifwa framförd». I öfrigt framträder förhållandet tydligt vid en öfversigt af förhandlingen i de två hufvudslagen af mål:

a. I punkt 24, heter det, med afseende å de *saker, som omedelbart i hofrätten upptogos*, t. ex. adelns tvister om arfskifte och jordagods, att parterna skulle »icke allena muntlig, uthan och skrifftlig framstella sielfwe Factum och huru thet sigh til dragit hafwer — — — Och när sielfwe Ärendet således medh alle omstendigheeter är wordet tillkennagifwit, skole the framsättia theras Bön och Begäran och hwad the förmena sigh med Rätta hafwa til att fordra». Muntlighet förutsättes här tydligt.

Der det gälde en ordentlig rättegång, anhängiggjordes saker i hofrätten regelbundet sålunda, att käranden företrädde, sjelf eller genom fullmägtig, och i en skriftlig inlaga, kallad »supplication», begärde stämning, »citation» å sin motpart. Men mycket ofta ser man, att personer »framstego» inför hofrätten och, medhafvande supplication eller ej, muntligen föredrogo sin sak; och finna vi äfven ofta rätten dervid genast fatta det beslut eller vidtaga den åtgärd som påkallades. [1])

[1]) Svea hofrätts protokoll för den 4 Maj 1618 innehåller exempelvis:

»Samme dagh trädde inför dhe godhe men i Rätten sätte (sutto) Anders Hindhersson Borgare och invånare ifrån Norköping och inladhe i Rätten een supplication på sin och een sin medborgares vägnar be:dh Hans Olofsson, uthi hvilken dhe sig högeligen beklagadhe och beswärade uthöfver Welbe. Grefve Johan Casimir, att han för dem een hop ekeverke uthi Westerwijk hafver arrestere låthet, hvarföre dhe ödmiukeligen begierte, att dhe gode herrer, som denne loflige Retten beklädhe, wele förhielpa dem til alt hvad som rättwist wara kan. Då blef af Retten svarat att dhe wele meddele dem en Promotorial schrift, att han rätter sig sielf i saken, hvilket också skedde».

och den 15 Juni samma år heter det:

»Då framstegh een bonde be:dh Jöns Erichsson i Walby i Tilberga socken och inlefrerade sin suplication i Retten, uthi hvilken han ödmiukeligen gaf tillkenna, att hans son var för någon tid sedhan ihielslagen, och effter dråparen icke blef gripen medh ferska gierningen, uthan ähr sedhan framkommen och tilbiudher böther, derföre han nu bedher för honom, att han till böther komma motte. Dett H. K. M. och de godhe herrar i Retten teckes och synes». — — — — — —

»Dernest inlefrerade och Anders Larsson een suplication opå Herman Ganskous wägnar, uthi hvilken han sigh beswärar utöfver sine gäldenärer, och för den skuld ödmiukeligen begärte, att honom här af Retten måtte blifwa meddelat eet manebref hvilket honom och bewiliet blef».

Protokollet den 16 Okt. 1619 innehåller bland annat:

Emellertid blefvo vid olika tillfällen (t. ex. 28 Juni 1620 och 17 Okt. 1640), då framställning om någon åtgärd skett muntligen, vederbörande enligt protokollet ombedde eller befalte att *skriftligen inlägga sin begäran*. I dylika fall, der det således gälde en *ansöknings* framställande, blef antagligen den skriftliga formen småningom den enda vanliga. Men vid förhandling *till utredande af mål* omvexlade skriftliga inlagor och muntliga anföranden. Det var mycket vanligt, att de omedelbart upptagna stora arfs- och jordatvisterna voro före på 15 till 20 olika sammanträden, derunder parterna, omvexlande eller samtidigt, aflemnade skrifter, åberopade handlingar och muntligen yttrade sig; [1]) och en vid Göta hofrätt omedelbart upptagen sak emellan fru Märtha Bagge och fru Anna Bagge, rörande deras arfvegods, förekommer sålunda å icke mindre än 31 af hofrättens sessionsdagar under åren 1635, 1636, 1637 och 1638.

De inlagor under namn af libell, exception, replica, duplica etc., som derunder inkommo med dertill hörande bilagor, blefvo naturligtvis ofta af en besvärande vidlyftighet. Till förekommande häraf bestämde hofrätten stundom på förhand högsta antalet af inlagor, såsom då, enligt Svea hofrätts prot. den 6 Juni 1616 i saken mellan Nils Persson

---

»Samma dagh framstegh een bonde ben:dh Klemet i Rolstompta och gaf till kenna, att Lodwick Gillitz giör honom stoor oförret och inslepper sina södher (får) opå hans sädh, och icke will swara honom till tingh. Honom befaltes söka till Stodholleren om befordringh».

och den 22 Sept. samma år heter det:

»Sedan framstegh Knut Kråka här inför Retten, och opå Borgmestere och Råds vägnar ödmiukeligen begärte denna loflige Rettens Declaration och betenkiande, huru dhe skole stella sigh medh den kalkdrängh, som så jämmerligen een karl her i slotzgrafwen ihielslaghit hadhe, blef sagdt att Stodz syndicus skulle komma her op att giöra om saken Relation, huru hon aflupen ähr».

[1]) För utredning af sakförhållanden åberopades ofta vitnesbevis, meddelade af häradsnämd, hvilka s. k. häradsbevis finnas bilagda, försedda med häradets och domarens sigill. I andra fall och synnerligen i jordatvister förordnade ofta hofrätten ransakning genom häradshöfdingen eller lagmannen jämte vederbörliga nämder eller genom borgmästare och råd; och ej sällan finner man, att hofrätten meddelade den rättshjelp som fans påkallad, genom att skrifva till ståthållaren med anmodan till honom att sjelf hålla eller föranstalta ransakning eller vidtaga en viss åtgärd.

i Kullboda m. fl. och Sefwed Ribbings arfvingar, det säges, att det blef ombuden, »procuratorerne», tillsagdt, att det icke tilläts dem att inlägga flere än tre skrifter ifrån hvardera sidan, med tillkännagifvande, att svarandena skulle »hafva senast inlaga». I många fall finner man, att hofrätten sökte åstadkomma en viss ordning i skriftvexlingen derigenom, att parterna eller deras fullmägtige tillhöllos att uppställa sina processskrifter punktvis, dervid punkterna eller paragraferna i gensvaret skulle stämma emot dem i bemötta skriften.

Inlagor och dokumenter aflemnades alltid inför sittande rätt, och det synes hafva ansetts naturligt, att parter och deras prokuratorer dervid skulle få *muntligen anföra hvad som fans behöfligt.* Protokollen visa också, att fritt tillfälle var lemnadt parterna att till hofrätten *medtaga och der afhöra vitnen;* och friheten att, såsom det för en hvar bäst passade sig, bevaka sina intressen, framträder i all synnerhet då det bemärkes, att hofrätten ej plägade för hvar gång utsätta tid till följande sammanträde, utan, som det synes, i regel lät det bero på parternas bekvämlighet, när den ene eller andre skulle nästa gång framträda för hofrätten.

I hittills omtalade, omedelbart upptagna mål, hade i hofrätterna fri förhandling och särskildt muntlighet rum lika så mycket som i denna dag vid våra underrätter, och bådadera fingo så mycket större betydelse, som alltid dom afkunnades omedelbart efter sista förhandlingens slut.

b. Äfven *vid ändringssökande* mot underrätts dom, som jämväl i både tviste- och brottmål regelbundet började med en inför sittande rätt uppläst ansökning (supplication) om stämning å motparten, synes det vara menadt, att muntlig förhandling finge ega rum, ty det säges med afseende härå i rättegångsprocessen p. 24, att, sedan vad [1])

[1]) Vademålen innefattade vid denna tid äfven det mesta af hvad som vi nu beteckna besvärsmål. Såsom besvärsmål torde vara att betrakta endast sådana, deri en part klagade, att rätten honom *nekats* af underdomare.

visats hafva lagligen skett, parterna skulle »anten på nytt repetera hela Saken, efter som the henne på Häredz och Lagmans Ting, så och för Borgmestare och Rådh tilförenne hafwa drifwit, eller och framstella henne på itt annat Sätt, efter som thet tå bäst wil skicka sigh, Och till itt Besluut begära at ther öfwer motte fällas en tilbörligh Sentens och Doom». Dylika vädjade saker afgjordes lika väl som andra *genast*, derest ingen tvekan om afgörandet förefans [1]). I mera invecklade vademål utvisa hofrätternas protokoll ifrån 1600-talet, hurusom parterna samtidigt med eller efter skriftvexling ofta vidlyftigt yttrade sig muntligt och förhördes emot hvarandra. I en dylik sak, som länge pågick i Svea hofrätt och bl. a. var före den 25 Juni 1621, säges t. ex., att den då *företogs till discurs emellan parterna*. Och då samma sak den 10 och 12 Nov. 1621 föredrogs till dom, samt dervid de tidigare ingifna skrifterna upplästes, finner man, att dessemellan, i anledning af hvarje handlings innehåll, parterna besvarade frågor från domstolens sida och anförde, hvad de funno nödigt, under hvilka omständigheter till och med muntlig föredragning till dom af parterna sjelfva kunde i sin mån sägas ega rum.

Från Göta hofrätt kan såsom prof anföras en från Vadstena rådstufvurätt vädjad sak rörande ett gårdsköp emellan Kierstin Biöneram och Christopher Guldsmed, hvilken sak förevar i hofrätten vid 13 särskilda sammanträden och senast i Juni 1638. Vid 12 af dessa sammanträden vexlades skrifter utan vidare muntlig förhandling, men den 7 Juni framställdes till parternas fullmägtige en del frågor (interro-

[1]) Svea hofrätts prot. den 23 Okt. 1619:

»Samma dagh framstegh Nils Matzon borgare ifrån Westerås och inlade i Rätten en supplication, uthi hwilken han klagade sigh för några ordz skuld wara fälter af Borgmesterne i Westerås til twå resor 60 mk, medh hwilken dom han icke haffwer welatt sigh nöja låtha, utan wadt under denne konungzlige hoffrätt, begärde att the godhe herrer hans saak öffverwåga wele, hvilken doom här upläsen bleff. Honom befaltes giöra afftrån, i medler tidh discureredes i saken, och sedan han igen inkallades, war Rättens Resolution, att Rätten giller Borgmester och Rådz dom i Westerås».

gatoria); och blefvo både frågorna och svaren antecknade i protokollet. Vid slutet af detta sammanträde utgaf hofrätten »till sakzens bättre och tydeligare illustrerande» en s. k. interlocutoriedom (mellandom), deri svaranden förelades att sist den 22 i samma månad till hofrätten ingifva särskilda bevis ifrån Vadstena rådhus angående, enligt hans påstående, gjordt hembud samt verkställda uppbud; och meddelade hofrätten i denna sak slutlig dom, kort efter det dessa handlingar inkommit, den 26 Juni.

Dylika interrogatorier — hvarmed rätteligen torde afsetts skriftligen formulerade frågor — men också fria förhör med parter eller deras ställföreträdare finnas ofta omtalade, i vademål likasom i andra.

Förhör med vitnen, hvilka äfven här parterna utan vidare medtogo till hofrätten, förekommo ofta; och synes i det hela processen i vädjade mål ej vidare hafva skilt sig från den, som i omedelbart upptagna egde rum.

Samma ordning följdes i hofrätterna ännu under senare delen af 1600-talet.

1660-talet. Ett synnerligen belysande prof derpå innehålles i en rättegång, som efter vad från Stockholms rådhus under åren 1664 och 1665 pågick emellan öfversten Hugo von Hamelthon och sekreteraren Gustaf Taubenfeldt angående »1481 Rdr in specie med resterande Interessen som fordras och twistas om», såsom det helt kort säges i hofrättens stämning. Denna stämning, »citation» utfärdades af hofrätten den den 8 Febr. 1664 efter uppläsande af öfverstens ansökning, »supplication»; och kallades derigenom sekreteraren Taubenfeldt att inställa sig i hofrätten den 8 nästföljande Mars.

Borgmästare och råd hade dömt den 1 Februari samma år.

Saken, som väsentligen rörde sig om det sätt, hvarpå öfversten begagnat sin rätt på grund af införsel för sin fordran i Taubenfeldts egendomar och om skadeståndsanspråk

från Taubenfeldts sida, var före i hofrätten icke mindre än omkring 30 gånger, hvarunder till en början en mängd skrifter vexlades. Parterna som hela tiden personligen förde sin talan, yttrade sig dervid ofta muntligen, och några ömsesidiga häftiga utlåtelser hade föranledt påståenden om ansvar för ärekränkning och dermed en särskild aktion, som gick bredvid det civila målet. Hofrätten beklagade sig upprepade gånger öfver den vidlyftighet, hvari saken urartat, och bötfälde derför båda parterna.

Den 14 Nov. 1664 ankom på öfverstens föranledande från Kongl. Maj:t ett bref till hofrätten, att saken måtte afhjelpas med dom, »och med befallning att Parterne förbindes hålla inne med sine widlyfftige skrifter».

Den 15 Febr. 1665 tog hofrätten saken »ad referendum» eller, med andra ord, började föredragning af handlingarne till sakens afgörande.

Den 16 Febr. heter det: »continuerades (fortsattes) åther med saken», och »tå inkallades Hr Hamilton och Welb. Taubenfeldt, och blef aff dhen Kongl. Rätten Taubenfeldt tillfrågat, huru han bewijser det han skrifwer i begynnelsen på sitt breff aff then 18 Decemb. 1655 sigh hafwa några wekor (weckor) tilförende igenom sitt bref tillbudit Hr Hamelthon interesset».

Taubenfeldt svarade.

Så frågades bland annat öfverste Hamilton, om han kunde »giöra sin Eedh sigh aff Taubenfeldt i genom hans skrifwelse interesset wahra tillbudit förrähn arresten (kvarstad) skiedde på Rentan» (afkastningen från hemmanen).

»Her Hamelthon» — heter det — »sade sig dedh tryggeligen giöra kunna» etc.

Emellertid säges, att »saken blef icke heller denne gången slutin (afslutad). Men måste för det widlyftiga läsandets skull tills morgon uppskiutas».

Följande dag, den 17 Febr., då saken åter »företogs», inkallades parterna ånyo; »och tillfrågades Hr Hamelthon,

om han hafwer skrifvit Taubenfeldt till om betalningen», förr än kvarstaden lades. Öfversten svarade, och äfven Taubenfeldt yttrade sig.

Den 20 Febr. »continuerades med sakens relation», men kunde »för det widlyftiga läsandet skull nu icke heller slutas».

Ännu den 21 och 22 Febr. fortgick föredragningen. De sista tre dagarna omtalas icke, att parterna voro tillstädes; men, sedan, den 22:dra, föredragandens votum bifallits, och en skiljaktig mening anförts, heter det: »Doch skohle parterne förekallas och några interrogatorier dhem föreställas».

Den 25 Febr. säges, att parterne inkallades och hördes. Protokollet öfver förhöret är dock ganska kort, upptagande ej mer än en sida.

Den 27:de blefvo åter parterna »uppå anhållan» inkallade, dervid Taubenfeldt äskade, att öfversten skulle bevisa sitt påstående, att Taubenfeldt bedragit honom eller också »derföre tilbörligen plichta».

Efter en kortare redogörelse öfver hvad som förekom »discurerede» hofrätten något öfver saken.

Den 28:de fann praktiskt nog hofrätten, »skäligt wara att iniurierna (ärekränkningarne) på begge sidor emot hwar andra compenseras (kvittas); den ena och grofvaste som Taubenfeldt uthgjutit allenast undantagande» [1]).

Men saken blef dock ännu då icke fullt slut, utan fann sig hofrätten föranlåten att åter den 1 Mars höra båda parterna, hvarpå slutliga domen föll den 3 Mars.

I denna sak finner man således, att — oberäknad den med muntliga anföranden blandade förberedande skriftvexlingen — parterna voro närvarande vid sjelfva föredragningen och detta, som det synes, ungefär så mycket som

[1]) Detta, sedan hans excellens presidenten meddelat, att han enligt hofrättens beslut dagen förut förfrågat sig hos Kongl. Maj:t och den Högl. Kongl. regeringen, om hofrätten i fråga om injurierna »skulle presse blifwa wid lagen eller och arbitrera, och till swar fådt, att Kongl. Maj:t hemställer Kongl. Rätten dher uthinnan giöra, som den saken finner».

de sjelfva önskade. Framläggande af saken i dess helhet berodde i första rummet på en domstolens ledamot, men det är tydligt, att det parterna lemnade fria tillfället att i sammanhang dermed muntligen utveckla sin talan och framhålla sina särskilda skäl och synpunkter, jämte de ofta ex officio af rätten anordnade särskilda förhören, i väsentlig mån ersatte en fullständig föredragning af parterna sjelfva [1]).

I en från borgmästare och råd i Stockholm vädjad sak emellan grefve G. A. Baner och grefve G. O. Stenbock, angående rätt till ett hus vid Fredsgatan i Stockholm, finner man också, att, under det föredragningen i Nov. 1665 pågick, parternas ombud voro inkallade och tillspordes, »om gården är efter lag frändom (slägten) hembuden och lagstånden», samt i ett par ytterligare punkter. I en annan sak, vädjad från Nyköpings rådhus, emellan bröderne de Besch, hvilken »refererades» den 22 Februari 1664, heter det i protokollet för den 5 Mars, att domen »justerades» [2]), och derefter: »Då inkallades Petter och Wellam de Beschs fullmächtige Petrus Carling; honom befaltes inlefwera det qvittens», som hans principaler lofvat ingifva, hvilket skedde. Sedan inkallades motparten Carl de Besch och hans procurator, hvilka fingo besvara några frågor.

I båda anförda fallen egde såsom nyss förhören rum efter börjad föredragning — och vi behöfva ej framhålla, att det var verkligen *muntliga förhör*, påtagligen för inhemtande af kännedom om vissa förhållanden, hvaraf sakens bedömande i materielt hänseende berodde. Det gälde ej blott att mottaga handlingar och lägga dem på hög för beaktande framdeles; utan vid dessa förhör utöfvade domstolen en positiv verksamhet, utgående på att *utforska hvad som var sant*, och hvilken part som *hade rätt*.

[1]) Märkeligt nog finnes ingen berättelse i denna akt; och det synes ej otroligt, att, här likasom i andra iakttagna fall, sådan fans obehöflig, just emedan parterna i så stor omfattning sjelfva deltogo i föredragningen.

[2]) Detta torde väl blott betyda, att man preliminärt enat sig om en viss uppfattning, att gälla för händelse intet nytt framkomme.

1660-talet. Den från 1660-talet beskrifna ordningen fortfor ännu länge. Så visar Svea hofrätts protokoll i vademål emellan Olof Rosenstierna och grefvinnan Sigrid Bielke m. fl. angående rätt till ett ålfiske och en jordlägenhet, att assessoren Mörling den 13 Juni 1682 refererat d. v. s. föredragit saken, och att dagen derpå, den 14 Juni, muntligt förhör, »conference», egt rum, dervid parternas fullmägtige i många punkter »examinerades»; och omedelbart efter en redogörelse på fyra tätskrifna sidor öfver detta förhör, samt sedan ombuden afträdt, säges det: discurerades i Kongl. Rätten och voterades i saken ut in codice Rationum» d. v. s. såsom det kan ses i den särskilda bok, deri domskälen upptecknades [1]).

Här nämnes särskildt, att förhöret var begärdt af parterna; och det är då värdt bemärkande, att denna begäran uppfyldes *så*, att parterna fingo meddela, hvad de funno nödigt, *just under det att hofrättens ledamöter*, genom den förut samma dag verkställda föredragningen, *alla voro som bäst inne i saken* — och omedelbart före beslutets fattande, så att de från parternas sida lemnade upplysningar och skäl kunde utöfva ett direkt inflytande på bedömandet.

På samma sätt skedde i en från Stockholms rådstufvurätt vädjad sak emellan hattstofferaren Matthias Pettersson och kommercierådet Eric Rosenholms arfvingar angående fordringsanspråk, i hvilken sak den 25 Nov. 1684 i hofrätten »discurerades, voterades och slöts ut in cordice Rationum». Derpå heter det, att »Assessoren Hr Cyllenanckar sade sig ej kunna säja sitt votum förr ähn parterne warit till mundteligit förhör», i följd hvaraf de uppkallades till den 28 Nov., då af Petterson »producerades» (framlades) tvenne

[1]) Domsskälen anfördes ofta icke i domen, hvilken för nu förevarande fall icke upptager mer än 6 rader i protokollet, och hvars expedierande derför ej behöfde taga mycken tid.

dokument, hvarefter nämde assessor senare samma dag afgaf sitt votum.

Andra, hofrättens protokoll från samma tid gifva vid handen, att det var bruklgt uppkalla parterna eller deras fullmägtige för att öfvertyga sig, om de tilläfventyrs *något vidare hade att påminna*[1]). Att muntliga förhör egde rum äfven i hvad vi nu för tiden kalla besvärsmål, är naturligt, då dessa ingingo bland vademålen och i allt behandlades som sådana. Så enligt Svea hofrätts protokoll den 18 och 19 Mars 1690 uti en sak, deri slottskansliet beslutat »remitterande till lagligt utförande» af en sak mellan handelsmannen Margraves kreditorer och Kongl. Maj:ts ombudsman, angående försäljning af ett stenhus och företrädesrätt till köpeskillingen derför.

I denna sak får derjämte det muntliga systemet ett anmärkningsvärdt uttryck deri, att, med anledning af besvärens kommunicerande med slottskansliet, slottsfogden Johan Stiernhoff tidigare personligen fått företräda i hofrätten och muntligen göra sina påminnelser.

Det anförda visar, att traditionerna från den gamla ordningen lefde i kraft:

De af parterna i målen ingifna, till domstolen stälda skrifter med bilagor — jämte underrätternas protokoll och domar i mål, som kommo från lägre instans — sammantagna med protokollen öfver hvad som förekommit vid muntliga förhandlingar i hofrätten, bildade för hvar sak en akt, och detta aktbildningssystem var för hofrätterna särskildt karakteristiskt. Hade nu hofrättsdomarena, såsom tanken i rättegångsprocessen synes hafva varit, bygt sina domar blott på ett studium af dessa akter, så skulle dermed det hafva gått förloradt, som är det innersta och vigtigaste af den muntliga förhandlingen — att nämligen domaren lägger till grund för domen det omedelbara intrycket af parters och vitnens med- Aktbildning.

[1]) Prot. den 11 Apr. 1689 m. fl.

delanden. Men vi hafva sett, att — tydligen mest i följd af den gamla uppfattningen och vanan från den forna muntliga förhandlingen — parterna, äfven sedan det förberedande förfarandet var afslutadt, och akten färdig, ej blott kallades till förhör för att gifva särskilda ytterligare upplysningar, utan jämväl, genom att tillåtas närvara vid den formliga föredragningen af hofrättsreferenterna, blefvo i stånd att ännu alldeles omedelbart före beslutet till dom, allt efter som deras sak och intresse kräfde, bredvid föredraganden, lägga sina skäl framför domarena. Om också hvad de nu anförde skulle protokolleras, var dock härmed en *väsentlig* del af omedelbarheten och af det naturliga förhandlingssystemet i verkligheten bevarad.

Berättelser. B. Men vi måste se förhandlingen med hänsyn till en annan hållpunkt för skriftligheten och för det nya systemet — det är *berättelsen*.

Vi hafva erfarit, att i Svea hofrätts första tid i mindre eller enklare mål, äfven vademål, besked ofta gafs omedelbart på grund af en rättssökandes muntliga framställning.

Men på grund af rättegångsprocessens bestämmelse i punkt 30 och 31 utsågos i allmänhet referenter bland ledamöterna att ordna det under rättegången samlade material och föredraga saken till afgörande. Föredragandena eller referenterna, som åtminstone i de vigtigaste målen skulle vara två för hvar sak, upprättade öfver allt, som i skrifter eller muntligen enligt protokollet anförts, promemorier, som med afseende derå att de innehöllo utdrag af akten, ifrån början kallades »extract», hvarå efteråt äfven tecknades de två referenternas motiverade mening i saken.

Promemorian (berättelsen) i nyss omnämda saken mellan Kierstin Biörneram och Christopher Guldsmed lyder sålunda:

»*Extract.*

Opå den tvistiga sak mellan — — — angående — — — ähr aff protocollet til att see, att wälb. fru Kirstin Biörneram haffver

bekommit — — citation på — — effter som hon haffer lag- Berättelser.
ligen appellerat mot Borgmästare och Rådz dom i Wadstena (finnes in Actis pag. 2).

1. Effter förwärffat citation, skrijda parterna till Actionen och inlegger *Johannes Petri* sin Fullmacht (finnes in Actis pag. 6).

2. Inlegger Johannes Petri een skrifft, att medh det kööp som hennes systersson — — — och Christopher Gullsmedh giordt haffwa, icke är effter lagh procederat — — — pag 8.

3. Inlegger han ett bewijs aff — — det han sin son — — alldrigh haffwer giffwit fullmacht — — — — — —

4. Ähn inlegger han tree bewijs af slächt och godhe wänner gifna pag. 11, 12, 13 att samma gård och åcker är alldrig aff — — — hembuden.

Johannes Vesthius theer sin Fullmacht gifvin aff Christopher — — — — — pag. 7.

1. Först inlegger Vesthius sitt swar på — — — der medh han vill bewijsa, dhet war lagligen skeedt uthi dhet kööp — — — — — — — — — — — — — — — — — —

2. Noch (ännu) inlegger han twenne bewijs som i Acten finnas pag. — — — — — sedan ett köpebreff — — —

3. ett bewijs— — — — — — — — — — — — — —

Johannes Petri swarar på Vestij första inlagha, och den till intet göra will, som är aff hans skrifft till att see pag. —

Johannes Vesthius swarar på — — — — — — — —

Den 22 Junij inlade Christophers fullmechtig Johannes Vesthius swar ifrån Wadstena Rådhus — — — — — — —

Ähn inlegger tvenne skrifter — — — — — — — —

Wär meningh uthi denna saak är denna som följer

1. Först effter Anders Klööss inthet bewijs eller Fullmacht hafwer aff sin moder-syster wälb. Fru Kirstin Biörneram att låta upbiudha den gårdh och åckeren uthi Wadstena, mycket mindre till att bortsällia uthan dess weetskap, som är till att see aff twenne Peder Klööss — — — — — — — —

2. Till det andra kan inthet bewijsas, att dett är wälb. Fru Kirstin medh twegge manna wittne hembudit — — —

3. Till det tredie hållom wi oss widh dett 9 Cap. i Jorda B. att Anders Klööss haffwer inthet macht, att sälia wälb. Fru Kirstin Biörnerams jordh bort i hennes frånwaro och alldeles ovetande, alltså synes oss, att samma kööp är aff inthet wärde, och Fru Kirstin träder till sin anpart, som

Berättelser. hon kan bewijsa sigh lagligh wara bördigh till. Hvad dhen andra parten wijdkommer lösa effter lagh.

Hans Hindriksonn Sölffwerhiälm mp *Erik Larsson* mp.»

I en på riksarkivet förvarad revisionsakt i sak emellan Diederich von Tiesenhausens arfvingar och Lars Sparre eller hans arfvingar lyder berättelsen sålunda:

»Extract ex actis passerade i Dörpts hoffrätt emillan S. Herr Lars Sparre och Diderich von Tiesenhusens arfvingar.

A:o 1626 den (öppet) är Herr Lars Sparre medh några godz i Lifland af Sahl. Kongl. M:tt begåfwat, i blandt hwilka och ett Kongthall benämt war. Diderich Tisenhusens tree döttrar Anna, Elisabeth och Dorothea hafwa wijdh samma tijdh hoos Commissorial Rätten i Riga anhollit om immissionen i deras faderlige godz Kongthal, de der des arf och egin wara bewijste 1:o med Bischops i Dörpt Barholomæi breff dateret 1449 och sedhan medh sahl. Kong Carls breff daterat A:o 1601 den 27 Aprilis deruthi interims wijs Diderich Tisenhusen blifver erkändt för en arfvinge till bemelta godz. Fiscalen deremot excipierade at det widh pass 60 åhr hadhe warit bonum publicum, och at — — — — — — —

Status Controwersiæ i den senare actionen hafwer warit, och än är, *om S. Herr Lars Sparre eller dess arfwingar icke äro skyldige, att dotera bem:de Tisenhusens döttrar uhr godzet Kongthall.*

Sparrarne förmena *nej* 1:o ob rem judicatam A:o 1632

2:o. Kunde deras egin fadher dem, döttrarna, uhr Kongthal ingen brudskatt, hvarken tilseija eller gifwa, emedhan han aldrigh godzet effter Norcöpings beslut ägde, allenast satt han i Kongh Carls tijd till en behagligh tijd i godset, deruthaf ingen arfzrätt kan slutas.

3:o — — — — — — — — — — — — — — — —

4:o — — — — — — — — — — — — — — — —

5:o — — — — — — — — — — — — — — — —

Tisenhusens arfwingar förmena *ja*, för efterföljande skäll skull.

1:o — — — — — — — — — — — — — — — —

2:o — — — — — — — — — — — — — — — —

3:o — — — — — — — — — — — — — — — —»

Detta är således en berättelse af en annan typ än den förra, och formen är synnerligen anmärkningsvärd med afseende å den öfversigtlighet som dermed bereddes. Berättelser.

Under 1600-talet skedde ofta, att referenterne, påtagligen blott af omtanke, att intet skulle missförstås eller uteglömmas, gåfvo parterna del af dylika för föredragningen upprättade promemorier, och detta synes småningom hafva blifvit allt mera vanligt, till dess att Kongl. Maj:t i resolution på ridderskapets och adelns besvär den 10 Dec. 1672 förklarar, att Kongl. Maj:t funne godt och nyttigt att »låta communicera med parterne relationerne», »på thet parternes skiäl ther wid måge hörde och uptagne blifwa, och de således få tilfälle at påminna hwad som antingen af Actis kunde wara förgiätit eller och perperam (orätt) infördt», hvartill lägges: »Hvarföre the (parterna) ock sielfwe sådane Relationer skole underskrifva, och *inga andra på thenna händelse i consideration komma.*» Det är uppenbart, att denna bestämmelse gaf berättelserna en väsentligen ökad betydelse; och denna framträder i den form, hvari vi finna berättelser derefteråt uppställda.

Som prof förtjenar att anföras en uti ett vademål vid Östa hofrätt upprättad, så lydande:

»Referat dhen 7 Novemb. 1684. Uthi dhen ifrån Malmö Rådstugu-Rätt hijt appellerade sak emellan Handelsmannen Daniel Crokat å dhen ene kiärande, och Majoren Welb. Hemming Ankergriip å dhen andra sijdan swarande, angående ett emellan them uprättadt contrakt A:o 1667 dhen 8 Januarij, om 4000 Tunnor Rogh med dheruppå utaf Hr Ankergriip accepterade wexel på 9866 $^{2}/_{3}$ Rdr in specie uti Amsterdam att betala, som till halfparten efter vexelrätt bestrijdes och iempte Rättegångs Expencer twistas, *är dhetta att föredraga.*

Relatio facti (framställning af sakförhållandet). Anno 1678 dhen 14 Decembris skall swaranden hafwa slutat ett contract med hans Kongl. Maij:tt och derpå undfått een vexell till Parijs på 91600 dr sm:tt af subsidie penningar p. 75, 25, 53 ett passim in actis, och dherefter accorderar A:o

Berättelser.

1679 d. 8 Januarij uthi Warberg med kiäranden och een annan kiöpman benembd Brome, om 4000 Tunnor Rogh à 18 ½ Mark Tunnen till Cronans behoff, hvaröfwer dhem emellan ett sådant contract oprättas, som pag. 41 uthwijsar; legat. (läses). Samma dato accepterar swaranden af sine contrahenter i förmågo af contractet een växel uppå 9866 ⅔ Rdr in specie till Carmichell efter 6 månaders förlopp från wexlens dato att betala uthi Amsterdam p. 8, 9, 10; dhereffter när swaranden förnimmer att vexlen på subsidie penningarne ej bleff betallta, skrifver han käranden till ifrån Orleans samma åhr d. 30/9 April 1679, dhet han ville på ett par månader lengre opnegotiera sigh så många penningar som hans wexell lyder på — — — — (fortgår så tillsammans 4 sidor. Slutet lyder:) Blifwer altså quæstio, om swaranden skall förplichtas till att fullgiöra bem:te wexell cum damnis et expensis till käranden effter wexell Rätt eller icke.

På min Hr Principals welb. Major
Ankergrijps wägnar:
Casper Edler. *Daniel Crokatt.*»

(Omedelbart härpå följer:)

»Rationes pro Actore (skäl för käranden).

1:o) Beropar Kiäranden sigh p. 4, 5 uppå dhet oprättadhe Contract emellan honom och swaranden dat. Varberg d. 8 Jan. 1677 p. 41, 97 och

2:o) i förmågo af dhes kraftiga förbindelse ofehlbart sustinerar p. 4 ad 8 dhet swaranden (är skyldig) sin giorde acceptation på dhen med honom giordhe wexell p. 8. 100 uppå 9866 ⅔ Rdr in specie att betala i Hållandh efter 6 månaders förlopp ifrån wexlens dato; *böör 3:o)* så mycket skäligare förplichtas den efter vexellcurs och jure cambij med all förordsakad skadha senare ärsättia och betala, som han på sin sijda effter contractet richtigdt har lefwererat dhe honom tillhöriga och uthlofwade 2000 Tunnor Rågh till Kongl. Maj:ts Magasjn p. 44. Hwilken lefwerence war *4:o)* höger och |:serdeles dhe tijder till Kongl. Maj:ts nytta och tienst:| att consiederera, än reda penningar. Och derför bleff vexelen *5:o)* utaff swaranden utan all limation accepterat — — — — —

(Skälen *för* käranden angifna under 12 punkter, deraf de två sista lydande:) »förklarandes sig 11:o) alldrigh heller

hafva warit nöjdh medh dhen reversen eller obligation p. 13 som swaranden A:o 1681 till hans fullmächtige Mons. Kanterberg lefwerat har p. 18, dherföre han densamma igenom Notarium publicum hafwer låtit till swaranden protestando återlefwera pag. 14. För den skull 12:mo ofehlbart menar samma revers så mycket mindre honom præiudicera kunna, som han dhen alldrigh mindre emoot taget eller för godh agnoscerat p. 92, 13, 14 et passim in actis, dherföre förklarar han för dhet öfrige till sin saakz iustificerande dhe obiectioner, som swaranden uthi sine libeller moverar på följande sätt *1:mo* att han genom dhen emottagne desertions skrifften A:o 1680 i Halmstadh, hvarmedh swaranden påstår honom hafwa gått ifrån wexelrätten, dhet han alldeles näkar till, utan dherföre att clausulen etc. — — — — för hwilka orsaker kiäranden säger sigh hafwa af swaranden A:o 1680 i Hallmstadh emottagit bem:te desertionsskrifft men ingalunda dherigenom förlora eller gå ifrån sin rätt, eller annorledes thet förstå än blifwa apart betalter effter wexelrätten så till capital, intresse som skadeståndh; och dhet att wexeln 2:o var protesterat wiste han intet af — — — — — — — — — — —

Berättelser.

(8 punkter dermed käranden söker vederlägga motpartens särskilda invändningar.)

P. S Tillskrifver käranden Concepistens förseendhe warit och emoot kärandens villia eller mening uti Convent. libellen infört dhe orden som skall swaranden för denna handeln blifvit nobiliterat p. 6 dherför käranden sine ord och mening in duplica p. 94 explicerar.

Well extraherat och conformt actis attesterar D. Crokatt.

Rationes pro Reo (skäl för svaranden).

1. Brukar swaranden uthi sin Exception pp. 25 ad 28 sampt duppl. p. 101 ad 105 inclusive till sin saakz iustificerande inga andre skiähl än dhe käranden så under förre instantierne som här under actionen i Kongl. Rätten sielff producerat och allegerat har, hwaruppå så Kiämners som Rådstugu Rättens domar grundade ähro p. 32, 72, 80, hwilka skiähl swaranden sustinerar liusligen åthskillia dhen obefogadhe pretention som kiäranden uthan grundh — — —

(10 punkter, den 10:de lydande:)

10. Actar in genere kiärandens prætension af null och intet wärdhe, och så mycket mindre meriterar uppå hans

Berättelser.

libeller reflectera, som (de) bestå utan grundh, och altså ödmiukeligen anhåller, att icke allenast blifwa beskyddat wedh de förr åtniutne domar p. 30, 80 utan och reservera honom reconvention emot kiäranden för hwariehanda honom tillfogadhe iniurier särdeles dhetta bland mehra, att swaranden hade medh sine uthi Amsterdam stående penningar kunnat betalt wexeln etc. som swaranden näkar till, och dherföre emot samma insimulation med flehre in actis, swaranden på dhet högsta protesterar; Sluteligen anhåller om expenser efter räkningen p. 84 och een rättwijs domb.

Casper Edler.

Härefter följa afskrifna alla handlingarna i målet, vexlade skrifter till hofrätten, förut gifna domar, hofrättens protokoll etc. — Man skall bemärka, att å sjelfva sakframställningen, relatio facti, sedan den upprättats af föredraganden i hofrätten, här inhemtades godkännande af båda parterna, samt att derjämte en hvar part [1]) fick tillfälle att se och yttra sig om, huruvida alla de särskilda skäl och synpunkter, hvarpå han stödde sig, verkligen blifvit sammanförda och rätt förstådda.

Med denna ordning var för parterna — om de ej sjelfva skulle föredraga saken inför hofrätten — beredd en till det yttersta drifven kontroll, att allt komme riktigt fram för samtlige deras domare, och verkligen med en rörande omtänksamhet sörjdt för deras intressen såsom rättssökande [2]).

Men det är å andra sidan ej svårt att förutse konsekvenserna af detta system: Sedan parterna fått, såsom beskrifvits, kontrollera föredragandens verksamhet, var det ej så underligt, om man komme att tänka, det *de dermed fullgjort sin uppgift.* Man kan också vid genomgående af ett större antal akter finna, att i denna punkt, och likadant i högsta instans som i hofrätterna, förhållandena rörde sig omkring två motsatta poler, berättelse eller partföredrag-

[1]) Edler var fullmägtig för Major Ankargrip.

[2]) Bestämmelser om berättelser likartade med dem af 1672 gåfvos 1687 för borgmästare och råd i städerna och 1689 för kammar- och kommerskollegierna.

ning. *Berättelser af angifna fullständiga art och »partföredragning» ersatte hvarandra;* der parterna sjelfva effektivt deltogo i föredragningen, uteslöts berättelse och tvärtom. Sålunda finnes i beskrifna saken Hamilton—Taubenfeldt ingen berättelse. Lika så litet finnes någon berättelse hos Kongl. Maj:t i saken mellan Crokat och Ankargrip; men pläderade också hos Kongl. Maj:t båda parterna personligen i denna sak, medan för samma sak i hofrätten en, såsom man sett, mycket noggrann berättelse blifvit uppsatt, men också i hofrättens protokoll ingenting finnes om, att parterna sjelfva deltagit i föredragningen.

Detsamma kan iakttagas i många saker vid denna tid och senare; och förhållandet har sin legala förklaring i kort här förut omnämda ord i 1672 års resolution, som kunde tolkas så, att när parterna undertecknat berättelser (relationer) intet annat behöfde af domstolen tagas i beaktande.

Den beskrifna ordningen med fullständig och af parterna granskad berättelse, som i öfrigt var en högst erkännansvärd exponent af det nya systemet, var således i sjelfva verket ödesdiger för muntligheten — såvidt muntlighet, såsom med rätta, i första rummet hänföres till den slutliga föredragningen af målet för domarena i saken.

Senare lagstiftning om protokollering.

Men vi hafva anledning att återvända till frågan om protokollet, särskildt för att beakta, hurusom lagstiftningen visade sig verksam på detta område. Här framträder också direkt det nära förhållandet emellan hofrätterna och underrätterna eller återverkan på de senare från hofrättssystemet, i det att man kan säga, att denna återverkan väsentligen bemedlades genom protokollsväsendet i hofrätterna.

Det var synnerligen brottmålen, som i denna del af naturliga skäl blefvo föremål för uppmärksamhet från lagstiftarens sida.

I Svea hofrätts protokoll för dess första år och sedermera en god tid framåt säges ofta, stundom dag efter dag, att fiskalen »framsteg med» en del domar och högmålssaker, deruppå han »togh rättens resolution»; eller att »een hoop domar och criminal saaker blefvo företagne, opläste och resolverade opå».

Härmed afsågs påtagligen sådana mål, deri hofrätten vid genomgående af de från underrätterna insända domböckerna funnit det vara orätt dömdt, samt de från landsändarne »opskutne», underställningsvis insända »högmåls och lifssaker», hvarom i punkt. 10 och 11 rättegångsprocessen förmäles; och det fäster uppmärksamheten, att alla dessa vigtiga saker upptaga ett så obetydligt rum i protokollen. De omtalas, för hela perioder, allenast såsom nyss angifvits, i klump [1]).

Att de tilltalade i sådana mål yttrat sig eller varit tillstädes vid hofrätten torde man aldrig finna; och det är ganska påtagligt, att dessa mål af tjenstgörande fiskalen i regel föredragits till resolution allenast genom uppläsande af de från underdomstolarne inkomna handlingar eller det vigtigaste af dem.

I dessa saker kunde det knappast vara annat än rättsfrågan och straffets storlek, hvarom hofrätten yttrade sig. Sjelfva faktum, hvad som var sant i saken, torde väl i regel fått gälla så som det var fastställdt af underrätten [2]), hvilken, enligt hvad vi sett, i allmänhet alls icke återgaf i domboken, hvad parter eller vitnen detaljeradt anfört, utan helt kort fastslog, hvad som rätten eller egentligen nämden fann hafva tilldragit sig.

---

[1]) Det är ej otänkbart, att särskilda kriminalprotokoll förts i Svea hofrätt, ehuru de för sådant fall skulle försvunnit, och detta har tilläfventyrs kunnat ske vid den eldsvåda som i nittonde århundradets början öfvergick hofrättens hus. I Göta hofrätt fördes under 1600-talet särskilda protokoll i kriminella mål af här ifrågavarande slag.

[2]) »Bätre ransakning» kunde förordnas att ske, såsom enligt Kongl. Maj:ts resol. för Göta hofrätt af 29 April 1641, genom två hofrättsassessorer, landshöfdingen, uthärads nämd och »några andra beskedlige män».

Hade i hofrätten, såsom förr vid räfste- eller landstingen, parter och vitnen personligen tillstädeskommit, så hade dervid den ytterligare utredning, som af den granskande domstolen funnits nödig, kunnat erhållas; och hvad det framlagda domboksutdraget innehöll, hade kunnat anses mindre vigtigt. Det stora afstånd, som gemenligen skilde platsen för ett brottmål och parterna deri från hofrätten, omöjliggjorde emellertid oftast ett kompletterande af handlingarne genom parters och vitnens hörande; och i stället måste så mycket större vigt läggas vid, att domboksanteckningarne i dessa mål vid underrätterna blefve fullständiga och pålitliga.

Ifrån den nya ordningens synpunkt förelåg här en stor brist uti det gamla sättet för domböckers förande i underrätterna, och det var således ej öfverraskande, att 1643 års lagkommission [1]) uti sitt betänkande förklarade det »höghnödigt *serdeles* uthi dhee saker som lijfwet angå» att »underrätterne hålle ett richtigt protocoll på taal och geenswar, inthet uthlåtandes af alt det som föredrages — — och samma protocoll förr ähn rätten slijtes låtha i alle nämbder och den brotzliges åhöran upläsas, på det att, där antingen parterna hadhe något inwända, eller och Nämbden påminna, kunde då alt infattas».

Den tendens, som väckts till lif med det nya öfverrättssystemet, och som specielt synes inneburit, att man *numera ej ville veta om något definitivt eller okontrolleradt afgörande i sakfrågan af underrätt* — har i detta uttalande fått sitt karakteristiska uttryck[2]). Lagkommissionens betänkande föranledde dock icke några nya lagbestämmel-

[1]) Måneskiöld, Stiernhöök, Stiernhielm m. fl.

[2]) Definitivt afgörande af sakerna i sin helhet hade i den år 1614 utgifna »rättegångsordinantie» uppdragits åt underrätterna vid en hel del grofva missgerningar, som icke »utan Guds synnerliga förtörnelse och de enfaldigas förargelse benådas kunde» — under förutsättning af »föregången egen bekännelse». Men här förutsättes och bestämmes, att den af underrätt gifna domen, som i allmänhet gick å lif, omedelbart skulle af befallningshafvandena bringas till verkställighet, i följd hvarmf hofrätten icke underställningsvis pröfvade dessa mål.

ser om protokollsföring; ty ännu hade synbarligen det gamla, af lagmans- och häradsrätter uppburna systemet och känslan af omedelbarhetens betydelse allt för mycket af sin styrka i behåll; och då tio år senare, år 1653, drottning Christinas straffordning utkom, fick frågan i viss del faktiskt sin lösning derigenom, att för en del vanligast förekommande brott såsom enfaldt hor, lönskaläge, tjufnad i lägre grader, underdomstolarne fingo sig till efterrättelse föreskrifna vissa bestämda straffsatser, så att underställning — och oftast kanske ändringssökande — i dessa saker ej behöfde ifrågakomma. Protokollets betydelse blef sålunda *här* förminskad, enär det behöfdes hufvudsakligen blott för underrättens eget eller för exekutionens behof och förfarande kunde i sin mån inrättas derefter.

Frågan om underrätternas »protocoll» — som det äfven för dem numera börjar att sägas i stället för »dombok» — hade emellertid genom tillkomsten af den nya domstolen och dess allmänna granskningspligt blifvit af allt för stor vigt för att kunna skjutas å sido.

Vid 1664 års riksdag hade frågan åter varit å bane, och *då*, likasom sedermera i resolution på adelns besvär d. 17 Sept. 1668, förklarade Kongl. Maj:t angående tingsprotokollen vid underdomstolarne, att de skulle vara *förfärdigade, förr än nämden vid tinget skiljdes åt;* hvarefter i instruktionen för landshöfdingarne den 28 jan. 1687, angående häradsrätterna, säges, att parternas *skäl skulle blifva* »optagne, öfverlagde och *til Protocolls förde*, så at then therpå formerade domen jämte protocollet må straxt för them uti menighetens närvaro upläsas».

Detta innefattade verkliga nyheter i förhållande till hvad som sågs såsom naturligt och var vanligt under den gamla tingsordningen.

Under densamma var sjelfva domen alldeles obetingadt hufvudsaken. Söktes deri ändring, tänktes parterna hafva tillfälle att under muntlig framställning af sin sak vid lag-

mans- eller räfstetingen göra gällande alla sina skäl; och som de först *då* voro af praktisk vigt, kunde man synbarligen ej finna, att underrättens dombok behöfde belastas dermed [1]).

Ej heller kom det förr i fråga att formulera domen *på grund af ett protokoll* (såsom det i 1687 års instruktion tänktes), då nämligen domen gifvetvis stöddes blott på det, domstolen och enkannerligen nämden sett och hört.

I öfverensstämmelse med hvad den nya ordningen kräfde af underdomstolarne, fordrades naturligtvis äfven af hofrätterna en ökad noggrannhet med protokollet; och sålunda tillkommo dels den 24 Nov. 1684 ett kongl. bref till Svea hofrätt med föreskrift, att »Præsidenterna hafwa ett noga inseende med Secreteraren och Notarierne at Codex Rationum och Protocollerne richtigt hållas och straxt inom en dag eller högst twå efter färdiggöras», dels den 9 April 1689 ett kongl. bref till samma hofrätt af innehåll, att, »när några wichtige conferentier», muntliga förhör, parterna emellan hölles, borde »Protocollisterne straxt therefteråt för parterne upläsa hwad som talat och svarat är», föreskrifter, hvilka båda antyda, hurusom i den nya ordningen det allt mer skulle blifva det nedskrifna ordet, hvartill man vid det slutliga afgörandet toge hänsyn.

Protokollsväsendet fastslaget.

Med dessa här framställda samstämmiga nya regler för under- och öfverrätter var i slutet af 1600-talet protokollsväsendet allmänt fastslaget. Detta, tillsammans med de här nyss förut omtalade berättelserna, utgjorde, hvad hofrätterna angår, band, hvarmed det nya systemet och skriftligheten

[1]) Ehuru man verkligen stundom t. ex. vid räfstetingen och äfven inför borgmästare och råd i Stockholm skref längre redogörelser öfver vittnesförhör etc., ådagalägger sättet för domböckernas förande i gemen otvetydigt, huru man såg förevarande sak.

sökte reglera dessas verksamhetssätt. Men det återstod att reglera *den skriftlighet, som berodde på parterna.*

Enligt hvad som säges i 1695 års rättegångsförordning och enligt hvad man af det tidigare anförda väl kan se, hade bredvid protokollet uppkommit ett bruk af »widlyftige och onödige skrifftevexlingar», hvilka förorsakade »stor irring, oreda och besvär så för domaren som för parten»; och i anledning häraf föreskref samma förordning, att, med iakttagande af all möjlig korthet och tydlighet, från hvardera sidan blott *två* skrifter finge inläggas; deremot skulle parterna efteråt få »till munteligit förhör komma en eller flere gånger».

Man må observera, att en procedur med skriftvexling, eller deri parterna till rätten ingifva inlagor, upptagande sakutredning eller rättsliga deduktioner, är något ganska skiljaktigt från ett protokollariskt system, ehuru till äfventyrs hos oss begreppen något förblandats i följd af den alldeles onaturliga anordningen, att i underrätterna alla dylika skrifter ohjelpligen måste *in* i protokollet och således komma att utgöra en del deraf, likaväl som i protokollet äfven måste intagas alla till saken hörande dokumenter, såvidt de skola komma i betraktande vid afgörandet.

Skriftliga inlagor framkallas emellertid i sin mån af ett protokollsystem, emedan, der icke afgörandet alltid följer genast efter muntlig förhandling och på grund deraf, utan ett protokoll skall upprättas, — att sedermera ligga till grund för målets bedömande, — parterna finna det för undvikande af misstag och för vinnande af fullständighet tryggare att vid den muntliga förhandlingen hänvisa till medförda skrifter, upptagande deras skäl, medan domaren naturligtvis gerna ser och följaktligen befrämjar ett sådant förfarande, dermed han befrias från ett stort både besvär och ansvar. Protokollssystemet i hofrätterna hade synbarligen mot slutet af 1600-talet burit sin frukt i ett öfvermått af skrifveri från parternas sida.

»Muntliga förhör» som processinstitut, i deras första tid.

1695 års författning såg påtagligen »muntliga förhör» eller en reglering af hvad man faktiskt deraf haft förut som hjelpmedel mot skriftlighetens öfverdrifter och som regulatorn i ett nytt system; och man skall bemärka, att, med 1689 års författning (sid. 335) till ledning för uppfattningen om muntliga förhör, det alltid fans en rätt för hofrätten att pröfva, om i särskildt fall det förelåge en *så* »vigtig conferentie», att det skulle behöfvas att binda parternas anföranden vid protokollering, eller om man kunde lemna dem tillfälle till en fri afslutande förhandling äfven utan strikt protokollering af allt som förekom.

Angående berättelser, »skriftliga relationer», inskränkte sig 1695 års författning till att fastslå den enligt 1672 års resolution bestående ordning (sid 327). Berättelserna skulle alltid meddelas parterna och af dem genomses och *underskrifvas*, samt återställas inom 8 dagar.

1734 års lagstiftare upptogo systemet från 1695 års förordning, men gingo längre i sin tro på muntligheten, i det att dels både för underrätterna (för vanliga fall; se 14: 1 R. B.) och för hofrätterna i vademål (27: 2 R. B.) skrifternas antal inskränktes till *en* för hvar part, dels uttalades, att i underrätt *»bör käromålet muntligen framställas*, der sakens vigt och vidlyftighet eller andra omständigheter ej fordra att det skriftligen ske må», medan omständligare bestämmelser, än förr funnos, nu i 14 kap. R. B. gåfvos om muntliga förhör i såväl lägre som högre domstolar. Rättegångsbalkens bestämmelser i anförda delar visa således i dubbelt hänseende, att man fått öfvernog af skriftlighet, åtminstone såvidt skriftligheten ankom på parterna. En verklig ljusning för muntligheten är sålunda nu obetingadt att spörja.

Frågan är då hvad som, för hofrätternas vidkommande, vid denna tid låg i de af 1734 års lag föreskrifna *muntliga förhören.*

Var det tilläfventyrs meningen, att vid dem en muntlig förhandling skulle få ega rum, *omfattande saken i hela dess vidd,* så att de förut vexlade skifterna jämte akten i öfrigt skulle kunna tagas blott som den fasta grundvalen för och förberedelsen till denna förhandling? Och var det afsedt, att domstolen skulle kunna afgifva sin dom omedelbart på grund af hvad som vid dylika förhör inhemtats om saken? Hade meningen varit sådan, och hade den nya lagen på det sättet tillämpats, så hade man kunnat hafva en muntlig förhandling i modern mening, helst ej heller förhör med vitnen vid muntliga förhören voro uteslutna. Den paragraf i nya lagen, deri de muntliga förhören fullständigt omtalas, 14: 6 R. B., innefattar intet som hindrade dylik tillämpning. Detta lagrum säger härom blott: »Ej må parterna vid muntligt förhör påstå, eller domaren tillåta, att det uppskrifvas skall, som redan i skrifterna infördt är, eller till saken ej rätteligen hörer. Hvad som vid muntligt förhör uppskrifves, det skall för parterna uppläsas, *om de det önska,* eller *Rätten det nödigt finner*». Häri ligger ej någon begränsning, gifven för omfattningen af förhöret; ej förbud för parterna att genomgå eller för domstolen att tillåta ett genomgående vid förhören af saken ifrån början till slut, ej heller något tvång att binda förhandlingens frihet genom protokollation. I den delen gälde blott, att part ej kunde fordra en onödig protokollering; och hade en hofrätt låtit parterna eller deras ombud vid muntligt förhör sjelfva föredraga saken för omedelbart afgörande på grund af denna föredragning, så hade detta för visso ej varit förbjudet eller olagligt, helst lagen eljest inga bindande regler gifver om ärendenas föredragning eller om ordningen för måls upptagande till dom.

Tillfälle till muntlig förhandling gifvet af 1734 års lag.

Muntlig förhandling hade också kunnat så mycket lättare genomföras, som, med praktisk tillämpning af förefintliga bestämmelser om skriftvexling [1]) och om utfärdande af berättelser, det varit ganska lätt att anordna, det parterna *på förhand vunne den kännedom om hvarandras ömsesidiga ställning och ömsesidiga skäl*, som är erforderlig, för att de vid den muntliga slutförhandlingen ej behöfde stå öfverraskade gent emot nya argument, utan skulle kunna använda denna slutförhandling till att lugnt och objektivt för domstolen framlägga sakerna — hvilket ju är föredragningens ändamål.

Den vigtigaste förutsättningen, för att det muntliga förhöret kunnat blifva till en afslutande förhandling, var gifven genom den i lagen uttryckta tanken, att parterna *på förhand* skulle framlägga grunderna för sin talan, och att *allt skulle dervid ärligt* framläggas.

Det förra var fastslaget i 3 § af 14 kap. R. B., som säger, att *parterna skola alla skäl och bevis genast* (i

[1]) Då det talas om »praktisk tillämpning» af lagbestämmelser, förmodar jag, att mången jurist vill svara, att den vedertagna och nu gällande ordningen just är: lagen realiserad. Jag behöfver då blott hänvisa till följande sakförhållande: Lagens bestämmelser rörande skriftvexling och muntliga förhör voro före tillkomsten af lagen den 14 Juni 1901, likasom de nu äro, desamma för Göta och för Svea hofrätt. Emellertid hade det enligt samma lag blifvit så, att, medan i den senare hofrätten skriftvexlingen i vademål var slut med en skrift från hvardera sidan, hvarefter *berättelse och* efter denna *muntliga förhör måste af parterna afvaktas* för att de, ett halft år, ett år eller längre tid efteråt, skulle åter få taga upp tråden och fortsätta skriftvexlingen, — ty det var ju blott skriftvexling, som i det hela egde rum vid förhören — så hade i Göta hofrätt vanliga ordningen blifvit den, att skriftvexlingen, genom skrifters aflemnande till aktuarien, fortgick mellan parterna utan afbrott såsom fortsättning af utbyte libell och exception samt *afslutades med berättelsen*, i hvilken alla skrifters tillvaro blef anmärkt; allt med påföljd att man i denna hofrätt ej visste af vare sig berättelser såsom en oundgänglig mellanakt eller muntliga förhör såsom den enda möjliga formen för fortsatt skriftvexling — såsom det ena och andra tänktes i Svea hofrätt.

Således hade i de båda hofrätterna en fullkomlig motsatt ordning uppstått i hela det förberedande arbetet i vademålen, och detta såsom sagdt med tillämpning af samma lagbestämmelser. Utaf detta lärer det också förstås, att om man i hofrätterna velat göra skriftvexling, muntliga förhör och berättelser till något, hvarigenom den af 1734 års lagstiftare med så stora förhoppningar sedda muntligheten blifvit realiserad, så hade man visserligen också derhän kunnat tillämpa lagbestämmelserna. Det var något helt annat än *lagens* beskaffenhet som gjorde, att så ej skedde.

rättegångens början) *framte;* och beträffande det senare, så egde enligt 1734 års lag hofrätterna liksom lagmans- och rådstufvurätter magt att genom ed binda parterna i civila mål att »ej någon veterlig osanning eller list bruka eller söka att tiden utdraga, eller saken förmörka, *eller något dölja, som till en rätt upplysning deri tjenar*» se R. B. 14: 9. Ifrån den föregående tiden, nämligen enligt både 1615 års rättegångsprocess och 1682 års revisionsstadga, voro också både domare och parter vane vid att en sådan sanningspligt utkräfdes, — något som alltemellan bekräftas af domstolsakterna från denna tid.

Särskildt finner man stundom i domböckerna prof på en högst erkännansvärd praxis att framtvinga, af parterna innehafda, handlingar och således äfven att, enligt hvad verklig rätt och samvete bjuda, tvinga dem att hjelpa hvarandra vid sakutredningen — en ordning, som ej så litet skiljer sig från vår tids tarfliga processprinciper, hvilka fått sitt uttryck i den populära och som axiom gällande satsen, att »ingen är skyldig hjelpa sin motpart».

Med de legala grundsatser och den praxis, som vid ifrågavarande tid gälde, kunde således påtagligen hofrätterna lätt hafva kommit till det, som enligt nu rådande, moderna begrepp anses önskligt, och som faktiskt är förutsättning för en sin uppgift motsvarande muntlig förhandling.

Närmast efter 1734 rådande ordning.

I verkligheten finner man också *under åren närmast efter 1734 års lags tillkomst* i hofrätterna rådande en ordning, uti hvilken muntlighet och omedelbarhet vunnit ett betydande rum, nämligen genom begagnande af föreskrifterna om muntliga förhör.

Jag har genomgått alla de i riksarkivet bland revisionsakterna för två år kort efter gällande lags tillkomst, 1737 och 1738, förvarade hofrättsprotokoll i de saker, som vidare fullföljts revisionsvägen hos Kongl. Maj:t — hvilka saker dock äro öfverraskande få till antalet — samt dervid inhemtat, att hofrätterna, efter verkställd föredragning och läs-

ning af handlingarne, i regel hållit afslutande muntliga förhör med parterna. Omedelbart derefter, och således väsentligen på grund af intrycken från dessa förhör, egde öfverläggning till dom eller omedelbar votering rum; blott undantagsvis och af tillfälliga orsaker blef denna afslutning någon dag fördröjd [1]).

Men det kan vara af intresse att i några fall närmare se huru det tillgick.

Ett mycket upplysande exempel innehålles uti en till 1737 års revisionsakter hörande sak emellan snickaremästaren Johan Hugo Fürloh och handelsmannen Gustaf Billman, hvar mot annan kärande och svarande, angående bebyggande af en tomt i Stockholm och vädjad ifrån Stockholms rådstufvurätt. I denna sak vexlade parterna libeller den 12 Augusti. Den 19:de »excipierades» å båda sidor.

Den 26 Aug., då saken åter uppropades säges: »Fürloh slöt action, men Billman replicerade. Protokollet för den 25 September angifver, att en »supplique» af Fürloh upplästes, deri han anhåller »att then nu nyligen här uti Kgl. Hofrätten utagerade sak emellan honom och — — — kunde för thes angelägenhet skull til någon wiss Referent tildelas. Och som thenna sak angick byggnad, som Fürloh påbegynt, men så länge saken är oafgiord icke får fullfölja, altså fant K. Hofrätten skiäligt att till Fürlohs ansökning sitt bifall gifwa, och utlät sig Herr Hofrättsrådet Olivecrona att wilja i afräkning mottaga denna sak, hwar med Kongl. Hofrätten ock ense war».

Den 7 Oktober:

»Inkallades» Fürloh och Billmans fullmägtige — »då Kongl Hofrätten förestälte them» om de afstode från formell relations extraderande.

Detta gjorde de.

---

[1]) Att i flere af målen förhandlingen i hofrätterna egt rum före, stundom långt före 1734, torde ej vara af betydelse, då 1734 års, efter tiotals års arbeten tillkomna lag här väsentligen blott fastställde, i praxis redan vedertagen ordning.

Den 14 Oktober: »Begynte» hofrättsrådet Olivecrona att referera saken.

Den 15 Oktober:

»Continuerades med acternes läsande uti referentsaken»

Den 16 Oktober: »lästes acta till slut» — »Hwarefter befaltes, att parterne skulle nästkommande måndag till munteligit förhör sig inställa, försedde med alla the in actis åberopade men ej bilagde skrifter och documenter, som in originali uppwisas skulle,»

Den 18 Oktober:

»inkallades til munteligit förhör bemälte Fürloh med thess fullmäktig Advocaten wälbetrodde Olof Albrecht Stare och — — — — — — Billmans fullmäktig Commissarien wälbetrodde Johan Kiellman, och frågades parterne, om de hade något annat at anföra, än hwad skrifteligen andragit blifwit.»

»Stare beropade sig på Acta, och berättade therhos — — — —

Billmans fullmäktig anförde — — — — — — — — — — — Kongl. Hofrätten frågade (ang. köpebref) — — — Fürloh ingaf sitt köpebref, som ock upplästes, men Commissarien Kiellman berättade — — — — — — — — — — — — — — — Fürloh frågade — — — — — — — — svarade — — Stare anförde (— och anhöll till sist:) thet Kongl. Hofrätten skulle täckas utse några af thes ledamöter att taga sielfwa rummet i ögnasickte» — — — — — — — — — — — — — — — »Och som Herr Referenten och Hofrätts Rådet Olivecrona för sin del aldeles hölt en sådan besichtning nödig, så förklarade han sig nöjd att fara dit».

(Hofrätts Rådet Fredenstierna erbjöd sig följa med;

De skulle begifva sig till platsen följande dag kl. 3).

Den 25 Oktober:

Inkallades parterna åter till förhör och företrädde Kiellman såsom fullmägtig för Billman och Fürloh personligen, åtföljd af Stare. Parterna yttrade sig här så pass utförligt, att protokollet upptager ej mindre än öfver 16 (glest skrifna)

sidor, deraf dock en större del, 9 sidor, upptages af hvad Stare i skriftlig, naturligtvis nu uppläst promemoria anfört. Härefter *togs saken samma dag före till afslutning*, men först dagen efter, den 26 Okt., afgaf referenten sitt skriftliga votum.

Domen gafs och publicerades den 30 Oktober — en således synnerligen rask behandling och afslutning af ett vigtigt och omfattande mål. Det hade, såsom förut nämdt, inkommit den 12 Augusti.

Här är det tydligt, att i verkligheten muntliga förhöret innefattade eller ganska nära motsvarade en föredragning till dom af parterna sjelfva, och betydelsen af deras personliga framträdande var så mycket större, som hofrättens ledamöter, genom handlingarnes redan försiggångna läsning och genom den verkställda besigtningen af platsen, vid tillfället voro fullkomligt inne i saken samt genast efter förhöret, medan intrycket af parternas meddelanden ännu var friskt, skredo till dom.

En likadan ordning förekom i andra mål.

År 1739 förevar t. ex. i Svea hofrätt ett mål emellan hustru Catharina Axberg och hennes dotter jungfru Catharina Christina Axberg å ena samt sekreteraren Anders Rydman å andra sidan »angående trolofning och äktenskapshandel».

Protokollet för den 30 April angifver, att assessoren Roselius den dagen »begynte att refera» nämda sak.

Den 4 och 14 Maj »continuerades» föredragningen; och den 15 Maj i närvaro af sju ledamöter af hofrätten heter det: »Lästes acta till slut uti äktenskapssaken — — och skulle parterna muntligen höras».

Denna dag var således föredragningen verkställd. Den 17 Maj i närvaro jämväl af sju hofrättsledamöter lyder protokollet:

»Uti referentsaken emellan — — — inkallades till munteligit förhör hustru Axberg och thes dotters fullmäktig Auditeuren Brase samt Secreteraren Rydman med sin Fullmäktig Advocaten Carl Serlachius. Kungl. Hof Rätten *frågade*

Parterne, om the hade något widare i saken at påminna förutan thet acta innehålla? Brase så wäl som Rydmans Fullmäktig Serlachius förklarar sig ej hafwa något at anföra, utan förmodade, at the å ömse sidor omständeligen och tillfyllest i saken skrifwit. Kongl. Hofrätten lät jemväl Parterne förstå, at ej widare uplysning af them åstundades; men som Rydman uti thes Exeption anfördt, at innan libellen här i Kongl. Hofrätten ingafs, hustru Axberg och hennes dotter med honom öfwerenskommit, at lysning skulle för Rydman och Jungfru Axberg försiggå uti Bromma kyrkia, efter den ansökning som genom peruque-makaren Ahlström therom hos Kyrkoherden Törning blifvit gjord, och derutaf wil argumentera at förlofning långt förut uti Upsala måste wara skedd, emedan hustru Axberg ej kunnat wilja låta här lysning ske, så framt han icke förut med dottren warit förlofwad. Häröfwer som Auditeuren Brase ej haft tillfälle att sig förklara, altså frågades Brase, hwad han uti den omständigheten hade att påminna. Auditeuren Brase anförde — — — (Br:s anförande upptager öfver 3 sidor). Serlachius anförde, at (helt kort). Kongl. Hofrätten förestälte parterna» (at förlikas: Brase svarade, att hustru Axberg erbjudit förlikning, hvarefter Rydman yttrade sig —).

»Kongl. Hofrätten lät Brase och Serlachius taga afträde, och förestälte Rydman enskilt, at som han nogsamt förmärker at Jungfru Axberg ej har något tycke för honom, så at i fall han skulle undfå dommarens samtycke til äktenskap med henne, han ändå ej kunde giöra sig hopp om någon kärlig sammanlefnad; altså skulle thet synas rådeligast för honom at begifwa sig ifrån thes påstående — — — — — — — (R. var motvillig, men till sist och sedan ombuden inkallats, enades man, att de alla tre på eftermiddagen skulle sammanträda för att söka förlikas) Kongl. Hofrätten tillsade parterne at med det första lämna swar, huruwida någon förlikning erhålles; på thet Kongl. Hofrätten må afgiöra saken medan den uti minne war. Afträdde.»

Den 18 Maj — »inkallades till ytterligare munteligit förhör» Brase, Rydman och Serlachius. De förmälte, att förlikning ej kunnat träffas; utan anhöllo båda ombuden om utslag, »hwarvid Serlachius i synnerhet begiärte, at Kongl. Hofretten wille taga i consideration, hwad å Rydmans sida uti viceversa actionen blifvit anfört om kryddkrämaren Hiellmans witnesmål. Hwaremot Brase sig åberopade hwad han i det målet redan skriftligen swarat. Och som parterna å båda sidor på tillfrågan förklarade sig ej hafva något mera i saken att påminna, så lämnades them taga afträde. Hvarefter Referenten Assessorn Roselius påminte» — — — Derefter företogs omröstning.

— — — — — — — — — — — — — — — — — — —

Den 28 Maj justerades domen, och den 30:de »publicerades» densamma.

Här hade också genom och i muntliga förhöret parterna haft ett utmärkt tillfälle till att omedelbart påverka domstolen — för hvilken det just i denna sak måste varit vigtigt att få ett omedelbart intryck af personerna i saken.

Förhör för fullständigande af akten.

Men muntliga förhören fylde äfven en annan stor uppgift: Enligt hvad jag inhemtat vid genomgående af en del af hofrättens protokoll ifrån 1740-talet, var det den enda vanliga ordningen, att först handlingarne på vederbörande division lästes, samt att kort derefter muntligt förhör egde rum. Blott i ett fall bland många tiotal iakttagna har jag sett förhör omtalat *före* föredragningen. Vid denna läsning af handlingarna genom en hofrättsledamot som referens iakttogs, i hvilka punkter upplysning eller utredning erfordrades, och det var synbarligen särskildt för att inhemta en dylik upplysning eller att föranleda parterna till eller förelägga dem att gifva en utredning, som förhören utsattes. Förhören lände således icke blott till att gifva rum för muntlig förhandling utan äfven och särskildt till att *fullständiga och rätta akten.* Parterna kunde naturligtvis, likasom nu, för detta ändamål påkalla förhör. Men det vigtigaste är,

att vid denna tid, helt olika mot nu, *domstolen* regelbundet använde muntliga förhören till kompretterande af aktens framställning af saken och sålunda för att vinna besked om alla förhållanden af materiel vigt i saken eller om allt, hvaraf den ene partens rätt emot den andre berodde. Detta bekräftas specielt af de frågor, som under redan beskrifna förhören gåfvos parterna af hofrättens ledamöter, likasom af hvad vid andra förhör omtalas hafva förekommit:

Vid ett förhör i Svea hofrätt den 18 Maj 1745 i vadesak mellan H. Diurman och And. Göranssons sterbhus tillfrågades enligt protokollet Diurman, »om han kunde skaffa bevis», 1:o, när en person dog, och när enkan gått i nytt gifte, »2:o bevis utur protokollet om hvad som förelupit» (vid en lagfartsansökning etc.) »3:o om han med theras intygande som i samma ärende gått till Göransson sådant (ett visst förhållande) fulltyga kunde». — Här antydde således hofrätten, hvad den önskade få bevisadt, och gaf anvisning om bevismedlen.

Protokollet den 13 Maj 1745 angifver, att i en vadesak muntligt förhör skulle ske för att af en part utfå originalet af en räkning och för att tillfråga honom, »om han har andra originaldocumenter till upplysning i saken». Samma dag säges i en annan sak, att hofrätten finner nödigt »infordra åtskilliga document och parterne muntligen höra»; och i ännu en annan sak, att parterne och en tredje person »skulle upkallas till i morgon och att C. skulle tillsägas taga med sig H:s utgifna invisning».

I en annan sak den 20 Maj 1745 ser man, att en part förelades att ingifva till hofrätten ett kontrakt jemte »flere i skriftväxlingen åberopade men ej bilagde documenter». Af Svea hofrätts protokoll i en vadesak den 21 Febr. 1743 finner man, att hofrätten beaktat, det en part, kyrkoherden Lexelius i libellen yttrat, »at framdeles till sakens större upplysning ännu något torde finnas nödigt att anföra», samt att muntligt förhör af hofrätten utsatts just för vinnande af

upplysning, »hvad han dermed menat». Allt sådant gifver oförtydbart vid handen, att hofrätten vid denna tid icke betraktade *akten* som ett afslutadt helt, hvilket domstolen tog sådant som det af parterna presterats, utan att man, tydligen under inflytande af den höga principen om hvarje domstols uppgift att realisera den verkliga rätten, ansåg sig i vidsträckt omfattning pligtig att föranleda framläggande af allt det material, som för hofrätten möjliggjorde en sådan dess uppgift.

Förhör ex officio och verkligen ex *nobili* officio voro sålunda vanliga, och tanken har sitt slående uttryck deri, att mycket ofta och vissa tider nästan regelbundet säges, antingen efter föredragningens slut, att parterna skulle uppkallas för att tillfrågas, eller att de, då de efter kallelse infunnit sig, tillfrågades, *om de i saken vidare hade något att påminna* (Svea hofrätts prot. 6 Apr. 1741, 21 Febr. 1743, 18 Maj 1745 m. fl. ställen). Äfven om parterna ej begärde förhör å berättelserna, kommo sålunda förhör regelbundet till stånd; och vidlyftiga förhör, hvilkas återgifvande kräfde 10, 11 och flere sidor i protokollet, äro ej ovanliga.

Stundom finner man, att hofrätten hemställde till parterna att skriftligen uppteckna hvad de ville anföra, eller att de sjelfmant lemnade »dictamina» till protokollet eller lemnade memorial »loco conferentiæ», i förhörs ställe.

Det vanligaste var dock, att parterna yttrade sig muntligen mot hvarandra, och att saken omedelbart derpå företogs till dom.

Muntl. förhör i besvärsmål.

Jämväl i *civila besvärsmål* förekomma muntliga förhör, med öfverläggning till beslut omedelbart derefter (Svea hofrätts prot. 24 Jan. 1740, 13 Maj 1743 etc.; jämför ock protokollet Febr. 1743 och 20 Maj 1745). Efter all anledning hade i sådana fall besvären förut kommunicerats med motparten, och besvärs utställande till kommunikation synes varit den vanliga ordningen. Sådan kommunikation finnes af hofrät-

ten stundom förordnad att ske genom konungens befallningshafvande, hvilken myndighet dervid också hade att mottaga och insända svarandens förklaring (ett exempel derpå i Göta hofrätts prot. 26 Maj och 28 Juli 1733).

Äfven i vademål kallades parter, som ej hade ombud i hufvudstaden, till förhör genom konungens befallningshafvande. Svea hofrätts protokoll den 17 Maj 1745 visar t. ex., att kärandeparten i ett vademål, rådman Sperm, hvilken var bosatt i Askersund, skulle kallas genom »terminssedel», att honom tillställas genom K. B. hafvande, hvarom bref genast uppsattes och »efter någon stund» jämte terminssedeln justerades.

Om förhållandena vid *kriminella* besvär i Svea hofrätt vid tiden närmast efter lagens tillkomst är det svårare att gifva någon fullständigare upplysning, då sjelfva protokollen från denna tid lära, såsom redan nämdt, vara förstörda.

Ej sällan finner man, att hofrätten för vinnande af bestämda besked eller för meddelande af föreskrifter i målen uppkallade embetsmän; så blef i ett fall den 28 Jan. 1743 en landssekreterare hörd rörande en uteblifven förklaring i ett besvärsmål. I en vadesak inkallades den 17 Maj 1745 inkvarteringskommissionens ledamöter för att lemna upplysning rörande kommissionens anordningar, i hvad de angingo parterna. Ledamöter af kämnersrätterna i Stockholm omtalas ganska ofta såsom uppkallade i särskilda ärenden.

Nehrman om muntliga förhör.

Hvad man sålunda återfinner i hofrättens protokoll har sin motsvarighet i den vid just denna tid lefvande Nehrmans framställning af de muntliga förhörens betydelse. I sin »Processus civilis» af 1751 skrifver han derom sid. 212: »Thetta muntelige förhör brukas til at utreda hvad stridigt är; — — Therföre om status controversiæ i skriftwäxlingen är blefwen förwänd eller förmörkad: är thet så mycket nödigare, at sådant warder rättadt genom thetta förhör; som

thet eljest är mycket svårt och nästan omöjeligt, att domen kan blifwa rättwis, och en hwar kan få, thet honom med rätta tillkommer» — —. Vidare säger han sid. 213, att i fråga om, huruvida sjelfva faktum och dess omständigheter äro rätt anförde, så »måste Contraparten, genom frågor och swar therpå, öfwertyga then, som liuger och nekar sanningen, om sakens rätta sammanhang» etc., och det är härvid särskildt anmärkningsvärdt, att Nehrman omtalar parterna såsom sjelfva ledande dessa förhör, så att blott, der »parten ej är wuxen til thenna syslan, bör Domaren genom sina frågor 'försöka' begge the twistande, eller then, som af goda skiäl märckes ej wilja widgå sakens rätta sammanhang».

Berättelserna närmast efter 1734.

Beträffande berättelserna, »relationerna», i hofrätterna tiden närmast efter 1734 års lags tillkomst, är att bemärka, att — likasom på 1600-talet — ofta, i fall der vademål till en större del utagerades vid muntliga förhör, såsom i citerade äktenskapssaken, ingen berättelse synes hafva förekommit; och från målet mellan Fürloh och Billman erinras, att parterna uttryckligt enats att för tids vinnande afstå från berättelse, medan i detta mål i stället en fullständig muntlig förhandling egde rum. Den kontroll öfver föredragningens riktighet, som var parterna tillerkänd genom rättigheten att granska berättelsen, var tydligen der ersatt just dermed, att de sjelfva fingo inför sina domare fullständigt framlägga saken. I andra fall, och stundom äfven sådana, der omständliga förhör egde rum, var dock berättelse uppsatt och lemnad till granskning af parterna. Men berättelserna finnas vara af ganska omvexlande beskaffenhet:

I en sak bland 1737 års revisionsakter — som för öfrigt inkommit genom besvär till Göta hofrätt i anledning af en, landshöfdingens i Christianstad resolution — mellan grefve Frölich och ryttmästaren Eberhard m. fl. är berättelsen af 18 sidors längd med en helt kort rubrik, blott angifvande tvistefrågans innehåll, hvarefter — med hänvisning till första

ordet i rubriken »Relation» — det heter: »som af actis vidare är att föredraga nämligen: 1693 d. 3 Aprilis ingår Magistraten i Helsingborg med Secreteraren Wälb:de Herr Hans Pahls fullmächtig Petter Lupin ett kiöpe Contract, hvaruti den förre uppdrager till den senare» etc. hvarefter, med angifvande af år och dagatal för hvarje till saken hörande handling, köpebref, resolution etc. och med hänvisning till sidor i akten, hvarje handlings innehåll i sammandrag anföres, derest den icke är afsedd att ord för ord läsas.

I andra saker äro hofrättens berättelser på 12 sidor, 9 sidor etc., men stundom blott på 5 eller 4, stundom mindre, och ehuru de påtagligen innehålla uppgift på *alla* handlingar i saken, är dock ofta nog beskrifningen å hvarje handlings innehåll mycket kortfattad, kanske antydd blott med några få ord. Tyngdpunkten låg i hofrätterna synbarligen uti de muntliga förhören.

Tyngdpunkten låg i muntl. förhören.

Hofrättssystemets återverkan:

Gemensam lagstiftning.

Vi hafva här näst förut blott talat om hofrätterna. Men det mest betydelsefulla och det som just visar, i hvilken omfattning hofrättssystemet återverkade på rättegångssättet i allmänhet, är, att den lagstiftning som fans påkallad att reglera ordningen vid hofrätterna, oaktadt de i mycket olika förutsättningarne, gafs tillämpning äfven för underinstanserna, likasom för sådana domstolar som kammar- och kommerskollegierna etc. Så, och för att ej tala om föregående speciella författningar, föreskref 1695 års rättegångsförordning samma ordning rörande *berättelser*, som skulle iakttagas af hofrätterna, att gälla äfven för rådstufvurätterna och för de under dem i städerna befintliga kämnersrätterna — beträffande de sistnämda, »om saken är af någon vigt och der skriftligen ageras». Samma förordnings bestämmelser om *skriftvexling* och *muntliga förhör* gälde i sin allmän-

het lika väl för de lägre instanserna i gemen som för hofrätten.

1734 års lag föreskref derefter *berättelser* i lagvadda eller instämda saker, utom för hofrätterna, blott för rådstufvurätt i de städer der kämnersrätt funnes.

I härads- och lagmansrätt samt i kämnersrätt skulle berättelsers utfärdande bero på domstolens uppfattning, om sakens vigt eller vidlyftighet det fordrade.

Den för hofrätterna gällande bestämmelsen om blott *en skrift* på hvardera sidan motsvarades af en likadan för underrätterna, med tillägg dock: »der saken ej är af dess större vigt».

Beträffande *muntliga förhör* voro nya lagens stadganden gällande äfven för underrätterna, ehuru de (likasom 1695 års bestämmelser derom) synbarligen icke beräknats att tillämpas i häradsrätterna, hvilkas från det gamla nedstammande verksamhetssätt allra minst egnade sig för att inpassas i hofrättens former.

Om samstämmigheten i föreskrifterna om protokollering hafva vi förut talat.

Det i ett föregående stycke ur hofrättsprotokollen meddelade visar, att under tiden närmast efter vår nu gällande lags tillkomst, medan i hofrätterna säkerligen sutto många domare som left sig in i den anda och uppfattning, som rådde bland lagstiftarne sjelfve, en tillämpning af processbestämmelserna i den nya lagen egde rum, till stor del motsvarande den riktning mot ett väsentligen muntligt förfarande, hvartill öppet tillfälle var lemnadt i dessa bestämmelser.

Förändrad betydelse af muntl. förhör.

Men tendensen inom hofrätterna sjelfva, der intet lekmannaelement, såsom i de gamla räfstetingen, fans, gick åt ett annat håll än i räfstetingen, hvilkas »gode män» eller bisittare ej kunde samfäldt göra sig någon uppfattning om sakerna och fullgöra sin uppgift utan en muntlig förhand-

ling. Tillvaron i hofrätten af protokoll och en stab af särskilde tjänstemän för protokollering af allt som förekom samt i följd deraf tillvaron vid sjelfva dömandet af *en akt*, som innefattade hela det väsentliga materialet i hvar sak, medförde, att man i allmänhet *kunde* bringa sakerna till ända, utan parternas medverkan i en allmän slutföredragning; och om hofrättsdomarena dertill kunde anse, att parterna med att underteckna berättelse formelt afstått från anspråk att deltaga i sjelfva föredragningen, så kan man förstå, att muntliga förhören längre fram skulle komma att gestalta sig mestadels som enstaka moment af det förberedande förfarandet eller som blott medel till aktens kompletterande och rättande. I denna deras egenskap se vi dock, att uti dem länge inlades hela den betydelse, som naturligen dem tillkom, nämligen att i den verkliga rättens intresse i särskilda delar af sakerna bereda tillfälle till genomgående utredningar och att skaffa domarena, der så syntes erforderligt, ett personligt intryck af de vigtigaste sidorna af målen. Sålunda blef det särskildt i brottmål vanligt att låta tilltalade, för deras ransakande eller iakttagande i ena eller andra hänseendet, företräda inför hofrätten. Men man gick i verkligheten ofta ut öfver denna trånga gräns, emedan man förmodligen i många fall fann en fri förhandling emellan parterna gifva den enda möjliga ledningen till sakernas rätta bedömande; och man öfverraskas af att finna, det synnerligen i brottmål ett vidsträckt bruk gjordes af denna metod, fri förhandling emellan parterna, för utredning i målen.

Det behöfver knappast framhållas, att förhören regelbundet egde rum först efter verkställd föredragning af målen, och att alla domare kände målens innehåll, då förhören företogos. Detta var ju också en gifven förutsättning, för att de skulle ega någon verklig betydelse.

Ett par generationer efter 1734 års lags tillkomst och sedermera långt in på 1800-talet skola vi sålunda efter Svea

hofrätts protokoll finna muntliga förhören spela en roll och intaga en plats i processen, som vi i våra dagar icke tänka oss.

Muntliga förhören i Svea hofrätt i slutet af 1700- och första åren af 1800-talen [1]).

Redan den ansenliga längd förhören ofta vid denna tid intaga i hofrättens protokoll angifver den betydelse, man egnade åt dem.

Att de muntliga förhören enligt lagens mening användes för att vid dem *få utredning i tvisterna och grund lagd för deras rätta bedömande*, framgår på ett slående sätt af ett protokoll för den 10 Mars år 1802, så lydande:

»S. D. Uti wädjade saken emellan Commissarien Samuel Lundborgs Enka Brita Catharina Lundborg här i Kongl. Hofrätten å ena kärande, och Herr Stats Commissarien ädel och högaktad Carl R. Nauckhoff å den andra sidan svarande föträdde nu Parterne, käranden genom Revisoren S. T. Lundborg, och vice Advocat Fiscalen Sunesson för Stats Commissarien Nauckhoff, då Revisoren Lundborg upviste originalet till den omtvistade skuldsedeln, och ingaf sista bladet af ett bref, dateradt Stralsund den 24 Februarii 1787 och undertecknadt I. C. Popffen, hvilket Lundborg förmälte, skall varit ställdt till hans Fader i lifstiden, och af hvilket han trodde sig kunna styrka, att det anmärkningsmål hos Räntmästaren Maus, hvarifrån hans Faders fordran och det upviste skuldebrefvet ägde sin upprinnelse, redan samma år varit under handläggning och utsökning hos Maus, hvaraf skulle följa, at ifråga varande skuldebref vore af 1781 och ej 1787, hvilket senare vore en under rättegången förelupen och sedermera ej rättad misskrifning; Tilläggande Lundborg, det han väl kunde med vittnen styrka, at ofta berörde skuldebref blifvit af Herr Stats Commissarien Naukhoff förstnämnde år utgifvit, men ansåg på förenämde skjäl sådant numera icke nödigt, utan afstod helt och hållit ifrån en slik ytterligare bevisning. Vice Advocat Fiscalen Sunesson, som förmälte sig vara anmodad

[1]) För att man i hvart härefterät anfördt fall skall kunna fatta betydelsen af hvad som deri förekommer, anmärkes i sammanhang dermed den i vår tid i motsvarande fall gällande praxis eller uppfattning.

af Herr Stats Commissarien Nauckhoff, som af Embets giöromål sjelf vore hindrad, at förhöret i denna sak för honom i dag bevista, förmälte åter, at, då skuldebrefvet ostridigt vore utgifvit 1787 således långt efter den tid den 17 Dec. 1781, då angående Räntemästaren Maus balance Kongl. Kammar Revisionen dömdt, vore all fråga om samma skuldsedels sammanhang med detta balance mål jemlikt förbindelsens ordalydelse origtig; I öfrigt och om emot all sannolikhet skuldsedeln haft sin upprinnelse från tid och sätt som Revisoren Lundborg påstått, kunde betalning derföre så mycket mindre äga rum, som samma förskrifning innehölle det hufvudsakliga förbehåll å Herr Stats Commissarien Nauckhoffs sida, at hans anmärkningsdel skulle först genom laga dom inflyta, hvilket sedermera aldrig skjedt, så at Hr. Stats Commissarien Nauckhoff ej annorlunda än genom Kongl. Maj:ts nåd för visad nit i tjensten d. 4 October 1798 blifvit förund den förmon at komma i åtnjutande af sin andel i Maus balance summa. Häruppå upläste vice Advocat Fiscalen Sunesson et af herr Stats Commissarien Nauckhoff författadt anförande till Protokollet, som til actum lades. Herr Stats Commissarien Nauckhoff, som anmältes vara upkommen, fick företräda, då det företedde original skuldebrefvet honom til påseende lemnades, dervid han sig åberopade hvad såväl här förut som under skriftväxlingen å hans sida anfört blifvit, hvarefter sedan berörde original blifvit Lundborg återstäldt, Parterna afträdde och *förklarade Referenten Assessoren Hilleström sig anse saken nu vara så utredd, att han kunde sitt yttrande afgifva, hvilket han ville skriftligen författa*».

Detta referentens tillkännagifvande betecknar en synpunkt, som nu för tiden är fullkomligt främmande för en hofrätt. Ett yttrande eller votum — menas det nu — kan alltid gifvas. *Derför* kan icke behöfvas någon utredning. Om yttrandet blir rätt, materielt sedt, är en sak för sig.

Det är anmärkningsvärdt, att i ännu en andra sak, upptagen i protokoll för samma dag, föredraganden fann sig just på grund af då hållet förhör med en part färdig med sitt votum, som strax afgafs.

Förhör ex officio.

Protokollen gifva i öfrigt *ofta* uttryckligen vid handen, att hofrätten ex officio utsatte förhör i ändamål att inhämta handlingar, som voro af vigt för *rättsfrågans* afgörande [1]) eller för att i den verkliga rättens intresse inhemta upplysningar rörande sanna sakförhållandena. Till prof härpå kan anföras protokollet i en sak för den 8 Febr. 1802: »S. D. Sedan, uti vädjade saken emellan Bonden Anders Juliuson i Pehrsbo och Bonden Jan Jansson å Fänsiö angående en hemmansdels afträdande, efter skriftväxlingens slut å kärande sidan blifvit ingifne 1:mo Folkare Häradsrätts d. 2:dre November 1795 utfärdade fastebref för Julius Andersson i Pehrsbo å hans dels ärfda dels genom lösen af sina syskon tillhandlade lotter i Fänsiö och Pehrsbo hemman, 2:do Folkare Häradsrätts protocoll af den 1:ste November 1783, 3:tio en motbok med Garpenbergs bruk samt 4:to två stycken attester, och *Kongl. Hofrätten funnit nödigt att låta svaranden af dessa handlingar erhålla del*, hade Kongl. Hofrätten så väl i anledning häraf som *för att erhålla flera upplysningar* denna dag *låtit upkalla parternes fullmägtiga*, Secreteraren uti Canzli Rätten och Cancellisten uti Kongl. Maj:ts Justitiæ Revisions Expedition högaktade Lars Cronholm för käranden och vice advocatfiscalen ädle och lagfarne Johan Evelius å svarande sidan, hvilka efter anmälan lemnades företräde, då, sedan Evelius til närmare granskning mottagit förberörde handlingar, *Cronholm uppå erhållne fråger förmälte*, att Julius Anderson vore död, at sonen Anders Juliusson nu mera vore ägare af hemmanet Fänsiö, samt at han derå erhållit fastebref, hvilket äfvensom Kongl. Maj:ts utslag, uppå Julius Anderssons resningsan-

[1]) t. ex. sådana som voro åberopade i libellen, men som käranden glömt att bilägga (prot. 30 Nov. 1787).

Om detta hofrättens prisvärda och då för tiden säkerligen som helt naturligt sedda förfarande, att nämligen genom erinring om en glömska föranleda ingifvande af de för sakens rätta bedömande nödiga handlingarne, uttalade, på tal om saken, en nutida gammal tjensteman i hofrätten helt kort och godt, att »det var ju inte rätt». Så hafva »rätts»-begreppen på ett århundrade utvecklat sig.

sökning, Cronholm *åtog sig* at vid nästa förhör, som Kongl. Hofrätten funne skäligt utsätta, till Kongl. Hofrätten *ingifva*. *Uppå vidare erhållne frågor* gaf Cronholm tillkänna, att han nu icke kunde upplysa, för hvilken jordadel, antingen Pehrsbo eller Fänsiö arbete förrättades vid Garpenbergs bruk, samt huruvida det vore en ovillkorlig skyldighet för berörde hemmansägare at samma arbete derstädes förrätta. *Cronholm förständigades härefter, det honom åläge at så snart ske kunde förskaffa de af honom nu äskade upplysningar*, hvilka han nu icke kunnat meddela, och derefter gifva Referenten Häradshöfdingen Carlander sådant tillkänna, *då Kongl. Hofrätten ville utsätta en annan dag för parterna att ånyo tillstädeskomma*. Afträdde».

Någon sådan examination faller det icke i vår tid hofrätten in att verkställa, utan låter den det outredda vara outredt *och dömer ändå*.

De muntliga förhören med parterna egde regelbundet rum först efter målets föredragning och sedan handlingarne blifvit lästa. Hvad parter eller ombud vid förhören meddelade, måste således då för tiden också blifva af direkt betydelse för domarenas uppfattning af sakerna uti den del deraf, som vid förhöret behandlades.

Men det var ej allenast i *vädjade saker*, som hofrätten lät den synpunkten gälla, att parternas hörande och beredande af tillfälle för dem att derunder möta hvarandra med sina skäl vore nödvändigt, för att rätt skulle kunna ske dem emellan. Ett likartadt förfarande egde rum äfven *i civila besvärsmål*, hvarom Svea hofrätts protokoll den 12 Okt. 1789 gifver ett slående prof. Protokollet lyder sålunda:

Civila besvärsmål.

»S. D. Föredrogos och upläste de beswär Bönderne Per Carlsson i Dalby (med flere) Selebo härad deröfwer anfört, at Kongl. Maj:ts Befallningshafvande i Södermanland, där klaganderna sig beswärat, at Lieutenanten Högwälborne Baron Eric Carl Wrangel såsom ägare af Husby, under Säby Säteri hörande hemman, ej allenast upsagt dem

ifrån dessa hemman, utan ock påfört dem så dryg husröta, at de icke skola förmå densamma utgöra, samt derföre ej mindre om befrielse derifrån, än at wid hemanen blifwa bibehållne ansökning gjort, genom utslag den 30 April innevarande år pröfwat klaganderne ej annorlunda kunna anses, än som Baron och Lieutenantens antagna Landtbönder, hvilkas skyldighet» etc. — K. B. hafvande hade funnit besvären »aldeles obefogade», såvidt anginge afflyttningen; beträffande husröta hade K. B. hafvande hänvisat bönderna att vid domstol utföra sin talan »det bästa de gitte». Protokollet lyder vidare: »Och som klaganderne åberopade sig de för deras förfäder af Kongl. Cammar Collegio år 1728 på dessa heman utfärdade skattebref, hvilka Baron Wrangel dock bestrider, altså *fann Kongl. Hofrätten nödigt höra Parterne*, hwarföre det åligger så wäl bemälte Bönder som Baron Wrangel, sielfwe eller genom laga ombud wid tio Dr Silf:mts wite för hwardera, den 10 nästkommande November kl. 11 förmidd. försedde med alla handlingar, som til denna sak tjena, sig til mundteligt förhör inställa, hwilket genom *wanlig Terminssedel til Kongl. Maj:ts Befallningshafvande i Nyköping* skulle förständigas».

I våra dagar[1]) är något motsvarande otänkbart, dels emedan man blott tager saken, som den i akten föreligger, dels och i all synnerhet på grund af en officielt vedertagen *supposition*, att parterna i besvärsmål *ej äro närvarande* i hofrätten, hvadan man ej »*kan*» meddela sig med dem.

Under ifrågavarande period förekommo muntliga förhör i civila besvärsmål ofta, både föranstaltade ex nobili officio, emedan hofrätten fann nödigt inhemta upplysningar eller föranleda bättre utredning, och i följd af begäran utaf endera parten. Se t. ex. prot. för år 1787, 5 Sept. 10 Sept., (i 2 mål) 11 Sept., 27 Sept. etc. eller för 1802, 1 Febr., 11 Mars (part för förhöret upphemtad ur häkte) etc.

[1]) Detta skrifvet före lagändringen den 14 Juni 1901.

Kriminella besvärsmål.

I *kriminella besvärsmål* var det vid ifrågavarande tid synbarligen den vanliga ordningen, att, så snart en part begärde det, eller det eljest ansågs behöfligt för en saks utredande, och det praktiskt taget kunde ske, hofrätten uppkallade parten eller begge parterna och hörde dem personligen [1]).

Svea hofrätts protokoll för den 20 Dec. 1790 utvisar, att, i en sak om bodrägt emellan tvänne makar, båda parterna hade varit uppkallade den 16 Dec., då »de begärt tillstånd, at tils i dag sig betänka», och att de nu åter voro före, dervid mannen tillkännagaf, att han ej »kunde eftergifva sin hustru hennes brottsliga uppförande». Hofrätten sökte förlika dem, men då någon förening icke kunde åstadkommas, tillsades, att de skulle afvakta utslag.

Samma hofrätts protokoll den 7 Dec. 1790 innehåller:

»S. D. Efter nästledne dag fogad anstalt instälte sig nu operasnickaren Joh. Rylander och stadsarbetaren Olof Glanström, af hvilka den förre — på Kongl. Hofrättens honom gjorda föreställning om förlikning uti det mellan honom och Glanström samt Eric och Johan Lundberg här i Kongl. Hofrätten anhängiga mål, angående det dessa senare skola öfverfallit Rylander i hans egna rum — af Glansström begärde Tio Riksdaler i ersättning för den kostnad han wid denna Rättegång måst widkännas, yrkande i annan händelse at få detta mål, i hwad det Glanström enskildt rörde, afgjordt och at särskildt få sin talan emot Eric och Joh. Lundberg utföra; Och som Parterne ej kunde förmås till

[1]) Det vanliga uppslaget till behandling af besvärsmål, civila eller kriminella, var emellertid likasom nu, att de utställdes till förklaring med svaranden, som för sådant ändamål fick mottaga besvärshandlingarne för att afgifva yttrande öfver ändringsyrkandet, nämligen derest icke hofrätten fann förklarings inhemtande utan ändamål, emedan alls inga giltiga skäl till ändring funnes anförda, eller likväl obehöfligt. I flere fall, der hofrätten beslutade ändring, kan man verkligen icke se annat, än att det skett *ex incommunicato*, d. v. s. utan inhemtande af yttrande från svaranden, se krim. prot. för 2 Febr. 1790 i hvilket mål sakförhållandet ansågs »ostridigt», och prot. för 10 Febr. 1802, der också frågan blott gälde rättstillämpningen. Ett alldeles klart fall, der ändring skedde uppå besvär utan delgifning med motpart, föreligger i krim. prot. den 31 Jan. 1803.

förening, så fingo de afträda och Resolwerades: At, tå Rylander tilwitt Glanström samt Eric och Joh. Lundberg, at hafwa samfält honom Rylander öfwerfallit och Rylander sådan sin talan emot Eric och Joh. Lundberg owilkorligen icke afstått, någon ändring i Kämners Rättens utslag ej göras kunde».

Protokollet för den 26 Nov. 1790 innehåller följande:

»S. D. Efter i går fogad anstalt förekommo arrestanten Westerberg och hyrkuskåldermannen Nyman, at höras öfver den förres i går gjorda ansökning om lindring uti det af denna stads Kämners Rätt den 12:te sistl. November för begången hustjufnad ådömda kroppsstraff; och fann Kongl. Hofrätten skäligt, uppå Nymans gjorda förbön, samt sedan Westerberg i öfrigt under tjenstetiden wisat beskjedelighet, att det samma uti tolf dagars fängelse wid watten och bröd förwandla» [1]).

Det förtjenar särskildt framhållas, att här såsom i föregående sak utslaget gafs omedelbart efter det parterna hörts. Hade de något af vigt att i saken anföra, kunde det således blifva beaktadt, äfven utan vidlyftig protokollering.

Med *häktade personer* höll Svea hofrätt ofta ransakning — påtagligen dock ej i annat fall, än att de häktade funnos i närheten [2]), och att det således utan vidare svårighet kunde ske. Denna hofrätts protokoll för den 13 Juni 1800 innehåller: Ang. häktade.

»S. D. Efter fogad anstalt woro uti Kongl. Hofrättens Förmak från häktet uphämtade gossarne — — — hwilka för begången tjufnad den 2 sistl. Martii hos Hof-Secreteraren Stenberg (m. fl.) blifwit under ransakning stälde och af Stockholms Norra Förstads Wästra Kämners Rätt genom

[1]) I detta mål var dömdt af kämners rätten den *12 Nov.*; saken föredrogs i hofrätten den *25:te Nov.*, och då förhöret hölls och beslut gafs den 26:te, var här, såsom ej ovanligt denna tid, en erkännansvärd raskhet i förfarandet iakttagen.

[2]) Der det icke gälde häktade, förekommo muntliga förhör i kriminella besvärsmål äfven från aflägsna orter såsom i en af Svea hofrätt den 28 Mars 1791 afdömd sak ang. åverkan å ett kronoнybygge inom Luleå socken.

utslag den 19 Maji dömde; och förehämtades altså ofvannämnde arrestanter hwar för sig, samt efter det de på det alfwarsammaste blifvit förestälde at för Kongl. Hof-Rätten om berörde deras brottsliga förhållande afgifwa en med sanning öfverensstämmande bekännelse, förklarade, uppå gjorda frågor, Hedlund — — — — — Vedberg» — — — — — (m. fl.).

Vid dylika ransakningar eller förhör förekommo ej sällan vitnesförhör; och kunde det hända, att part utan vidare medtagit vitne, som genast efter ed examinerades. (Prot. den 19 Juli 1790).

Då en häradsrätt i understäldt brottmål försummat höra mannen till en »för begångit barnamord» till straff dömd kvinna, så tillskref hofrätten konungens befallningshafvande att från Vermdön inställa honom till förhörs undergående vid hofrätten (Prot. den 30 Juni 1801). Vid dylikt fall skulle man nu utan tvifvel ej funnit sig hafva annan utväg än att återförvisa målet till häradsrätten.

Vid här ifrågavarande tid rådde en påtaglig *tendens* inom hofrätten att ställa sig i direkt förbindelse med de vigtigaste personerna i hvarje sak[1]). I all synnerhet brukade hofrätten genom omedelbart iakttagande af, till svårare kroppsstraff dömda personer skaffa sig egen öfvertygelse om, huruvida straffet utan fara kunde verkställas.

Så heter det i protokollet den 25 Aug. 1800:

»S. D. Upläste Pigan Maria Elisabeth Wahlströms ansökning, att det straff af Nio par ris, hvartill jemte hemlig skrift och aflösning — — (hon hade dömts för inbrottsstöld) kunde i så måtto blifwa lindrat, att hon i det stället sitt brott wid wattn och bröd, finge undergå; och skulle Maria Elisabeth Wahlström till dagen derpå kl. 10 förmiddagen ur arresten till Kongl. Hofrätten uphemtas för at

[1]) Vid bläddrande i 1793 års krim. resolutionsbok fann jag på ett ställe, bland 20 efter hvarandra följande utslag, för 8 angifvet, att parten deri muntligen hörts. Detta dock påtagligen ett ovanligt stort kvottal.

höras, huruwida hon det ådömda straffet undergå kunde eller icke».

I ett protokoll för Nov. 1800 säges, att, i anledning af Dr Fröbergers skriftliga utlåtande, att ett, en person ådömdt »spöstraff borde verkställas med mera snabbhet och lindrigare än vanligen sker, emedan han såsom beswärad af tryckning åt hufvudet eljest skulle kunna blifwa underkastad elaka följder för sin framtida hälsa», hofrätten förordnade, att den häktade L. skulle »ur arresten personligen uphemtas, hwarom anstalt fogades tills morgondagen den» — —. Den 17:de fick fången Liding företräda, dervid han yttrade, »at han som wore 44 år gammal, hade fem små barn, och en svag och sjuklig kropp, i grund hwaraf han yrkade sin ansökning om lindring i det honom ådömda spöstraffet». Hofrätten beslöt, at Dr Fröberger skulle höras »öfwer det af honom utgifna Betyg ang. Lidings besigtigande» — hwarföre Dr Fröberger skulle uppkallas till följande dag.

Utvidgad tillämpning af tanken i muntliga förhör.

1. Afhörande af läkare i fall som föregående förekom ofta, och det synes, att hofrätten gemenligen ej lät utan vidare bero på ett af läkare utfärdadt skriftligt bevis. Utomstående personer höras.

Huru hofrätten äfven eljest genom *direkta meddelanden med olika personer* skaffade sig erforderliga upplysningar för rätt bedömande af speciella frågor, inhemtas bl. a. af dess protokoll den 26 Aug. 1800, så lydande:

»S. D. Upläste de i Nora Bergslags Häradsrätts å särskilte urtima ting hållne ransakningar» (ang. mord genom kvicksilfver); och när man genomgått handlingarne, fann man sig behöfva upplysning om kvicksilfvers verkan, hvadan resolverades, det skulle »Secreteraren i Kongl. Collegio Medico Doctorn Travenfeldt till följande dagen kl. 10 förmiddagen upkallas för att afgifwa Collegii yttrande om qwicksilffrets wärkan på hälsan».

Ett protokoll af den 12 Nov. 1790 lyder sålunda:

»S. D. Instälte sig, efter kallelse, Kongl. Hofpredikanten och Kyrkoherden Drysén samt Medicinæ Doctorn Wertmyller, hwilka tilsades at underrätta sig om en å Smedjegårdshäktet här i staden, för mord å sin dotter sittande hustru wid namn Erlins sinnestillstånd samt med sitt utlåtande derom till Kongl. Hofrätten inkomma; afträdde».

Humanitet och formfrihet.

Det sätt, hvarpå hofrätten i sann humanitet begagnade dylika förhör till att inhemta för personerna vigtiga upplysningar, och de lika praktiska som effektiva åtgärder, som hofrätten, i anledning deraf eller eljest, tydligen med stor formfrihet, ofta vidtog i samma humanitets namn, göra stundom ett rörande intryck. Så utvisar protokollet för den 17 Dec. 1800, att en kvinna i hofrätten sökt lindring i ådömdt straff; och som enligt, vid samma tillfälle, af läkare muntligen afgifvet förklarande, hon lede af venerisk sjukdom, så »skulle emellertid Öfverståthållare Embetet anmodas, at widtaga sådan åtgärd wid skötselen af Pigan Petzin, at hon ifrån sjukdomen kunde blifwa botad på tjenligaste sätt».

Häremot, heter det, woro tre ledamöter i så måtto skiljaktige, att de ansågo pigan Petzin böra afsändas till kurhuset, hvarefter det säges, att sekreteraren i öfverståthållare embetets kansli Rudberg blef uppkallad och underrättad om kongl. hofrättens ofvannämda beslut.

Ett annat anmärkningsvärdt exempel är följande:

Två, hvardera på sitt håll, gifta personer hade för hor blifvit dömda till 28 dygns fängelse vid vatten och bröd, hvarjämte den brotsliga kvinnans, M. H. Sandbergs äktenskap blifvit enligt hennes mans, I. Lunds yrkande upplöst — allt enligt Stockholms södra förstads kämnersrätts utslag den 13 Nov. 1800. Krim. Prot. den 19 Nov. s. å. 1800 utvisar nu, att hofrätten denna dag »pröfwade rättwist Kämners Rättens utslag att gilla». Derpå följer: »Härefter fann Kongl. Hof Rätten för godt at bewilja mannens Lunds ansökning, det

hustru Sandberg (som var hafvande i följd af horsbrottet) finge, emot den ingifna och i Öfwer-Ståthållare Embetets Cancellie upwista borgen komma hem i Lunds hus, samt där förblifwa, intill dess hännes förestående barnsäng gått för sig, hvarom vice Notarien Bäcker, ifrån Öfver-Ståthållare Embetet nu uppkallad, underrättades till behörig wärkställighet».

Protokollet i denna sak från föregående dag, den 18 Nov. lyder: »S. D. Efter anmälan förekom vice Notarien wid Öfver-Ståthållare Embetets Cancellie Bäcker, hvilken gaf tillkänna, at, efter Kongl. Hof-Rättens anmodan den 14 dennes, hade Öfver-Ståthållare Embetets Cancellie affordrat borgesskrift för klädeswäfvaren Lunds hustru, och äfwen hört Löftesmännen, hwilka handlingar nu inlämnades till Kongl. Hof-Rättens widare åtgärd; och, som Kongl. Hof-Rätten inhämtade, at Ransakningen öfwer hustrun Lund blifwit till Kongl. Hof-Rättens pröfning hemställd, så wille Hof-Rätten afbida samma Ransaknings hit insändande, hwarom Bäcker underrättades.»

Allt som här omtalats, från hörande af parterna i brottmål till en sådan anordning som den sist omnämda, är blott lika många juridiska omöjligheter för vår tids hofrätter. Det var påtagligen den inom rättsskipningen rådande naturlighet i uppfattningen eller de juridiska begreppens enlighet med de allmänna, folkliga föreställningarna, som för hundra år sedan gjorde det helt naturligt för hofrätten att så som skedde behandla de särskilda ämnena. — En person som komme och ifrågasatte något af detta inför Svea hofrätt i våra dagar, skulle behandlas som mindre vetande.

Det som i sist anförda protokollet innehålles leder oss in på några flere fall af den egendomliga användning, de muntliga förhören under ifrågavarande tid gafs, nämligen till *meddelanden på enklaste sätt med embetsmyndigheter*, hvilkas *medverkan* hofrätten sålunda tog i anspråk för parterna i särskilda mål.

Jag syftar här ej på det vanligt förekommande, att hofrätten i parternas intresse anlitade konungens befallningshafvande för delgifning af kallelser å parterna, men t. ex. derpå, att, enligt hvad nyss omtalats, sekreteraren i hvad som då motsvarade medicinalstyrelsen uppkallades för att yttra sig på styrelsens vägnar, hvilket, likaväl som notarien Bäckers hörande å öfverståthållareembetets vägnar i borgensfrågan, påtagligen skedde för att vinna tid, undgå onödigt skrifvande, möjliggöra meddelanden i närliggande ämnen och i öfrigt lättast bringa ett praktiskt resultat till stånd.

På detta sätt anlitades representanter för verk mycket ofta: Protokollet för den 4 Febr. 1790 utvisar, att vaktmästaren A. J., som anfört besvär öfver ett utslag, derigenom han dömts att stå vid pålen och till vatten- och brödstraff, »särskildt däröfver klagat, att han, ehuru i häkte inmant, likwäl fattigtraktamente icke åtnjutit».

Hvad som i anledning häraf skedde var, att hofrätten genast sände bud efter en notarie i slottskansliet, och att i följd deraf »efter någon stund företrädde uppå anmälan Notarien Harlingsson och, underrättad om ändamålet med hans hörande, svarade, att J. erbjudit sig att på egen bekostnad uti Fängelset förblifwa, men att J. hädanefter skulle det vanliga fångtraktamentet undfå».

I våra dagar hade alldeles säkert en hofrätt ej funnit sig kunna eller böra något åtgöra i ett dylikt fall.

Vid ett annat tillfälle, den 29 Nov. 1790, finner man, att »Slottfogden och Lagmannen Wälborne Gripenstråle till följe af ärhållen kallelse» var uppkommen i hofrätten och fick lemna upplysning, om »arrestanten Malten för det närvarande på Smedjegården sutte i fängsligt förwar på watten och bröd».

Samme slottsfogde uppkallades vid annat tillfälle för att upplysa, om å smedjegårdshäktet enskildt rum funnes tillgängligt för insättande af en fånge, som ansågs af sina medfångar uppmuntras till nekande; och åtog han sig att »draga försorg om enskildt rum». Prot. 23 Mars 1790.

En annan gång blef en notarie i öfverståthållareembetet uppkallad och fick mottaga hofrättens befallning att »genast draga försorg om», att en tilltalad, hvilken enligt hofrättens samma dag nyss förut gifna utslag skulle ställas på fri fot, blefve utur Castenhofs häkte frigifven (prot. den 11 Jan. 1802).

2. Men märkligast är kanske att iakttaga, huru för ett århundrade tillbaka hofrätten medelst muntliga förhör ställde sig i *förbindelse med de domare*, som förut handlagt, i hofrätten pågående mål för att genom dem erhålla upplysningar eller eljest genom dem befrämja rätten i den sak som var före — utan att vi likväl här tala om det som tidigare varit mycket i bruk, att underdomare inkallades för att i hofrätten försvara den dom, som af honom var gifven. Domare höras.

Här gäller det någonting ganska olika med detta, nämligen i verkligheten ett anlitande af underdomaren såsom ett hjelpmedel för hofrätten i dess praktiska uppgift och verksamhet.

För att gifva en rätt liflig uppfattning om det fria sätt, hvarpå hofrätten härutinnan förfor, och tillika om den verkliga hjelp, dermed gafs parterna, samt således om den stora betydelsen af detta fria förfarande öfverhufvud, kan jag ej göra en bättre början än genom att meddela hofrättens fullständiga protokoll i en sak, deri förhållandet ifrån flere sidor framträder.

Första protokollet i saken är af den 11 Augusti 1800 och lyder:

»S. D. Efter begärt och erhållet företräde, ingaf skepparen Stares hustru, hustru Stare, en af hennes broder Landskamreraren Carl Eklund gjord ansökning, som upplästes, och hwari Eklund anhåller, att, som han i anledning af Stadsfiskalen Assessorn Ståhlströms wid denna stads Kämners Rätt emot honom gjorda påstående blifwit af bemälte Rätt i häckte insatt, utan att något brott emot honom blifwit upgifwit, och då han ej wisste sig hafwa förbrutit annat, än at endast hafwa tagit en afskrift af en stämning, som wid meranämde Rätt

blifwit utwärkad å flere personer, och tillställt densamma en Rättare på Ulfsunda gård i Spånga socken, Kongl. Hofrätten wille befria honom ifrån denna arrest, samt han i laglig ordning få anföra sitt förswar mot ofwannämde påstående.

På därom gjord tillfrågan förklarade hustru Stare, att hon icke ägde den minsta kunskap om orsaken till hans arrestering, trodde endast, att han wore oskyldig till något brott, och instämde derföre i samma anhållan, som hennes broder, att han måtte befrias från arresten.

Då af hustru Stare någon widare upplysning icke kunde ärhållas, lät Kongl. Hof-Rätten foga anstallt om en notaries upkallande från stadens Kämnersrätt, och tillsades hustru Stare, att i förmaket afbida dess ankomst; afträdde.

En stund efter, på skedd anmälan, att Notarien Setterdahl till följe af Kongl. Hof-Rättens kallelse upkommit, blefwo Setterdahl och hustru Stare inkallade, då Notarien Setterdahl, tillfrågad i och för hwad brott Landskamereraren Eklund blifwit häcktad, tillkännagaf, att Eklund skall skrifwit en stämning i Setterdahls namn, men att Setterdahl, som af sådan orsak varit jäfwig i målet och därwid icke fört protocollet, icke hade någon widare kännedom däraf, utan wille tillsäga Notarien Ell, som fört protocollet i målet, att till Kongl. Hofrätten afgifva behörig upplysning därom.

Setterdahl tillsades att föranstalta derom, att Notarien Ell borde hos Kongl. Hofrätten i morgon förmiddag kl. 11 sig inställa; äfvensom hustru Stare antyddes, att vid samma tid sig infinna.»

Den 12 Aug. 1800.

»S. D. Sedan till följe af Kongl. Hof-Rättens förl. dag fattade beslut Notarien Ell från Stadskämners Rätten blifvit uppkallad, att höras öfver den ansökning, Landskamereraren Eklund hos Kongl. Hof-Rätten gjort, och nu anmältes att Ell war tillstädes; så lät Kongl. Hof-Rätten Ell tillika med hustru Stare, som äfwenwäl sig infunnit, företräda, hwarwid Ell, efter att af Kongl. Hofrätten hafwa blifwit underrättad om ändamålet hwarföre han blifwit efterskickad, tillkännagaf, att Landskamereraren Eklunds förgripelse, hwarföre han i anledning af Stadsfiscalen Assessoren Ståhlströms hos Kämners Rätten mot honom gjorda påstående, blifvit skyldig ansedd träda i häckte, bestod deruti, att Eklund hos sistbe-

mäldte Rätt å flere personer uttagit en stämning, hwaraf han sedermera gjort ett transumt på en enda person i Notarien Setterdahls namn och tillställt samma transumt en Rättare å Ulfsunda gård i Spånga socken; wid anstäldt förhör hos Kämners Rätten, har Eklund undandragit sig svaromål och Kämners Rätten gillat hans invändning samt förwist målet till wederbörlig domstol, men likwäl i anseende till brottets beskaffenhet låtit häckta Eklund. Den i målet förda ransakningen wore nu färdig och skulle i morgon afskickas till Häradshöfdingen Arell, hwilken tillhör att målet upptaga och afdöma.

Notarien Ell tillsades, att i morgon förete ifrågawarande originalstämning och transsumt. Afträdde.

Fru Stare androg härefter, att hon för sin broders person förskaffat Tracteuren Abraham Finners och Silhouetteraren Moritz Renners borgen, hwilken hon nu jemwäl, skriftteligen författad och med deras namn undertecknad, företedde och anhöll, att Eklund emot denna borgen måtte lösgifvas.

Kongl. Hofrätten fant nödigt höra Stads-Fiscalen Assorn Ståhlström, innan utlåtande om Eklunds ansökning meddelas kunde, hwarföre anstalt fogades om Assessorn Ståhlströms upkallande till klåckan 11 nästa dag; och hustru Stare afträdde.

S. D. Efter lämnat företräde ingaf Notarien Ell den åskade originalstämningen och det så kallade transumt däraf, som häcktade Landskamreraren Eklund skall författat. Afträdde.»

Den 13 Aug. 1800.

»S. D. Hördes Stads-Fiscalen Assessor Ståhlström — (som dock blott kunde upplysa, att han ej nu mera hade befattning med saken) — — —

Sedan Kongl. Hof-Rätten granskat den emot Kamereraren Eklund gjorda angifvelse — och jemfört det af Eklund författade så kallade Transsumt med den originalstämning, Kämners Notarien Ell förliden dag ingifwit tillika med Transumtet, och Kongl. Hof-Rätten befunnit, att detta så kallade Transumt, endast wore en mindre felaktig afskrift af en stämning som Eklund hos Kämners Rätten utwärkat å Skarprättaren Jonas Bergman och Rättaren Johan Hemming, och hvilken afskrift Eklund skall tillställt Rättaren Johan Hem-

ming, så fant Kongl. Hof-Rätten detta mål wara af den beskaffenhet, att Eklund emot den ställde borgen kunde ur häcktet lösgifvas; hwarom anstalt skulle fogas.

Ifrån hwilket beslut Proto Notarien Lidman och Assessoren Dufva i så måtto woro skiljaktige, att de ansågo Eklund böra utan borgen ur fängelset entledigas. Men Assessorerne Boostrôm och Steenman funno, att då målet till Kongl. Hof-Rättens omedelbara uptagande icke hörde, något yttrande öfwer arresten ej heller kunde meddelas, utan borde i det ställe häradshöfdingen Arell förständigas, att målet till skyndsam pröfning uptaga.»

Här finner man, att hofrätten blott på grund af ett klagomål, utan att något öfverklagadt utslag företeddes, för att hjelpa en person, hvilken möjligtvis lede orätt, eftersände först den ene så den andre tjenstemannen i underdomstolen, som kunde antagas i stånd upplysa, huru saken sammanhängde. Den förste kallades så skyndsamt, att klaganden kunde i hofrätten invänta hans ankomst, medan för den andres tillkallande användes den enklaste utvägen, att nämligen blott låta den förre tillsäga honom. På samma enkla sätt inskaffade hofrätten de handlingar som erfordrades, för att hofrätten skulle vara i stånd att nödtorftigt bedöma saken. Stadsfiskalen tillkallades med motsvarande skyndsamhet för att äfven lemna upplysningar; och omedelbart sedan han hörts, afgjorde hofrätten den ömtåliga frågan, såsom det tydligt synes, utan att hafva läst något underrättens protokoll. Och det ej minst anmärkningsvärda är, att den brådstörtadt häktades syster fick personligen företräda och tala inför hofrätten, äfven ehuru intet nämnes om, att hon haft någon fullmagt för honom. Man tog uppenbarligen hänsyn till det beklagansvärda i förhållandet, och att i dylikt fall en syster hade ett giltigt intresse att framträda, samt tvekade fördenskull ej att behandla henne såsom part, i enlighet hvarmed hofrätten också upptog hennes instämmande i den häktades anhållan att befrias ur arresten.

Inför det här citerade prof på rättskipning, tänker man med beklagande på, hurusom allt det som här särskildt framhållits är lika många absoluta omöjligheter för vår nuvarande hofrättspraxis. Nu.

Vid lika förhållanden i denna dag hade en hofrätt hvarken sett några ledamöter af rådstufvurätten eller stadsfiskalen; den häktades olyckliga syster hade ganska säkert ej fått tillfälle att säga ett ord. Hon hade ej ens fått visa sig inför några domare af hofrätten; hennes broders ansökning hade hon fått ingifva hos aktuarien eller å fiskalsexpeditionen, och hofrätten visserligen intet funnit sig kunna göra, förr än i sin tid underrättens protokoll och utslag blifvit ingifna; sjelf hade hofrätten ej lagt två strån i kors för att de skulle inkomma, hade det ock gält en persons lif. När en gång protokollen inkommit, hade man gått blott efter orden i dem; och då naturligtvis i vårt system en så »modern» tanke som häktades lösgifvande emot borgen ej har något rum, så hade den häktade äfven efter den tid, då till sist protokollen varit färdiga, förmodligen fått sitta qvar.

Till sist: det af en minoritet i hofrätten ifrågasatta förständigande för häradshöfdingen Arell om skyndsamt upptagande af målet hade visserligen ej någon möjlig motsvarighet i det nu rådande systemet, der en hvar domare ej anses hafva någon pligt utöfver det som lagens formella bestämmelser — här rörande tid för ransaknings hållande — utstaka, och i öfrigt den genomgående formalismen kväft hofrätternas betydelse som öfverdomare i allt, der det kunde gälla utöfvande af en praktisk och i detalj framträdande ledning [1]).

[1]) När jag för 16 år sedan utgaf min bok om rättegångsväsendet i England, afslutade jag denna med en skildring af hvad jag vid ett tillfälle sjelf bevitnat, och hvarom jag sade mig tro, att den bättre än hela min bok skulle gifva en föreställning, om hvad engelsk rätt i sin egendomlighet i denna stund är. Jag trodde sannerligen icke då, att jag i en svensk hofrätts protokoll skulle återfinna något så alldeles lika i sundt förstånd och menskighet, hvilket dock ligger i ofvanstående skildring ur verkligheten hos oss — men beklagligen: för 100 år sedan.

Att domare, hvilka förut behandlat saker, som nu förelågo i hofrätten, kallades att deri vid muntligt förhör lemna för hofrätten behöfliga upplysningar var emellertid alls icke något, som sällan eller blott vid extraordinära fall förekom. Ett protokoll för den 26 Aug. 1800 lyder sålunda: »S. D. Uti ingifwen skrift, som upplästes, anhöll slagtaren

---

Ifrågavarande skildring i min bok lyder sålunda:

»Det var den 18 Mars år 1884 och i Appeal Court N:o 2 i London, der ett stort patentmål pågick. The Master of the Rolls och de två andra domarena hade vid vanlig luncheontid afbrutit förhandlingen och stodo just i begrepp att lemna salen, då man får se en ung, svartklädd flicka träda fram emot domarenas estrad. En domare har observerat henne och stannar, vaktmästaren ropar silence, och the Master of the Rolls frågar flickan, hvad hon önskar. Hon säger, att hon kommer från Birmingham (eller Liverpool?) för att bedja domstolen om att inställa en af sheriffen tilltänkt försäljning derstädes af hennes och hennes moders tillhörigheter. Man förstår henne ej rätt bra; hon stammar och får tårarna i ögonen; men slutligen letar the Master of the Rolls ut af henne, att en rättegång i Birmingham pågått emellan ett bolag samt henne och modern, och att i följd af domen i denna rättegång utmätning å deras egendom verkställts. Flickan hade inga papper, åtminstone fingo domarena ej se några, men hon sade, att appell var anmäld emot domen. Är ni säker på, att det skett? frågar the Master of the Rolls. Ja, den och den dagen; men hon hade intet att visa det med.

Hvem är eder motparts ombud?

Jo en viss solicitor i Birmingham — och en advokat i det andra målet, patentmålet, upplyser, att han känner honom.

Hvad sker nu i en sådan sak?

Jo the Master of the Rolls böjer sig ner till sekreteraren i domstolen, som sitter framför estraden, och anmodar honom att sända ett telegram till sheriffen med order att försäljningen skulle inställas ad interim; och flickan får föreskrift att till andra dagen derefter inkalla bolagets ombud, för att då i hennes närvaro yttra sig i saken.

Må vi här bemärka:

En person — och en qvinna — företräder i en appellidomstol, och under det ett annat mål der pågår:

Inga papper, ingen fullmagt, intet bevis om appell, intet protokoll företes, men personen tros på sina ord;

Intet formligt beslut uppsättes, inga formaliteter, men domstolen gör ändå och in optima forma, hvad klaganden verkligen behöfver;

Man anlitar telegrafen för att meddela en domstolens order;

Det är en utmätningsman, som får en appellidomstolens (hofrättens) föreskrift om, huru han skall i ett utmätningsärende förfara.

I Sverige skulle en person behandlas som komplett vansinnig, om han hade emot sig *ett* af alla de formella hinder, som här lågo i vägen, och dock hos en domstol ifrågasatte att få en hjelp, likartad med den, som här behöfdes.

I England gaf man hjelpen (en interimshjelp emot en möjlig rättskränkning), derför att man, alla formella hinder oaktadt, *verkligen kunde* utan ringaste svårighet gifva den».

Johan Rostedt, det kunde hans för begånget brott häktade och under tilltal stälde dräng Magnus Persson emot wederhäftig borgen på fri fot ställas; och skulle Häradshöfdingen Herr Lagmannen ädel och högaktad Erland Juhnbäck til i morgon uppkallas för at öfwer någon omständighet härutinnan höras.»

I protokollet för den 29 Aug. i samma sak heter det, att lagmannen Juhnbäck hördes ang. Rostedts ansökan, att hans dräng skulle lösgifvas mot borgen, och sade, att han ej visste, huruvida drängen blifvit dömd vid hans domstol, enär v. advocat-fiscalen Schöne förestått den under ifrågavarande tid. Schöne inkallades då, och meddelte, att under den tid, han haft domsagan om händer, Anders Persson dömts till 40 daler smt böter eller deremot swarande fängelse (sägs ej för hvilket brott), men att han alltsedan domen föll »för sin swåra sjukdoms skull af veneriska smittan warit på sjukhuset intagen» — »och skulle slagtaren Rostedt til kl. 10 förmiddagen den 1 September upkallas» [1]).

I en sak angående för stöld häktade personer, hvilken företogs i Svea hofrätt den 28 Aug. 1800, sedan Stockholms södra förstads kämnersrätt dagen förut eller den 27 Aug. gifvit utslag, förekom enligt dagens protokoll, att kämnersrätten underlåtit uppgifva »arrestanternas» ålder och kroppsbeskaffenhet. Här hade till samma dag anstalt fogats, att en ledamot af nämda rätt skulle uppkomma; och då i

[1]) Hvad som i saken den 1 Sept. förekom är — ehuru det ej hör under denna rubrik — för mycket anmärkningsvärdt för att här utelemnas: »S. D. I anledning af slagtaren Rostedts hos Kongl. Hofrätten gjorda ansökning att hans dräng Magnus Persson, som för något brott wore i häkte, men för answar derifrån blifwit frikänd, måtte lösgifwas, blef Rostedt inkallad och *förständigad, det bemälte hans dräng wore på sjukhuset intagen, samt att Rostedt kunde honom återhemta, enär drängen blifwit tilfrisknad.*»

Detta belyser ytterligare den välvilliga anda, hvaraf nu omtalade system af muntliga förhör var ett uttryck.

Nu för tiden kunde det ej ifrågakomma, att en hofrätt skulle befatta sig med dylika ämnen. En talan om frigifvande ur häkte, såsom här framställd af af tredje person, husbonden, skulle för öfrigt ej ens upptagas till pröfning af domstolen.

följd deraf rådmannen Lychou företrädde, erhöll han omedelbart förständigande att den äskade upplysningen fordersameligen införskaffa, med erinran till kämnersrätten att iakttaga hvad som genom ett hofrättens universale rörande meddelande af dylika upplysningar vore stadgadt.

En annan gång var primarie-kämneren vid Stockholms södra förstads kämnersrätt uppkallad för att lemna upplysning om en häktads sinnesförfattning, och om han antoge att brottet, sedelförfalskning, blifvit af honom i sinnesförvirring begånget. (Hofrättens prot. 30 Nov. 1790) [1]).

Vid mångfaldiga andra tillfällen, och likadant enligt protokollen för andra år i slutet af 1700-talet [2]) likasom i början af 1800-talet finner man tjenstemän, mest notarier från kämnersrätterna i Stockholm, uppkallade för att aflemna,

---

[1]) Slutet på denna sak enligt kriminalprotokollet den 1 Dec. 1790 må få anföras, lika som det i föregående not omförmälta fall, för att gifva en föreställning om den rättsskipningens anda, som bodde i de här antydda former. Protokollet lyder: »S. D. Förre Bryggaren Lorentz Kinström, som blifwit anklagad att hafwa efterapat Riksens Ständers Riksgälds Contoirs räntesedlar, war efter fogad anstalt från häcktet uphemtad, hwarföre han förekallades, och på tillfrågan berättade, at han sommartiden år 1787 råkat i en svår sjukdom etc. — — — —

— —

Altså fann wäl Kongl. Hofrätten det Kinström för detta sitt brott icke all bestraffning undgå kunde. Men emedan det wore fruktanswärdt, at Kinström, som befants wara af ett mjältsjukt sinnelag samt så fattig, at då han af sin svaga kroppsställning hindras ifrån swårare arbete, nödwändig lifsbärgning för honom måste brista, skulle till sin förra sinnesförwirring åter förfalla, om han komme det å förberörda brott i VIII Cap. 3 § Missgernings-Balken utsatta straff undergå; alltså ansåg Kongl. Hofrätten nödigt, till Kongl. Maj:ts nådiga godtfinnande underdånigst hemställa, om icke Kinström sitt ofwanberörde brott i et för alt med tolf dagars fängelse wid watten och bröd måtte umgälla, samt huruvida genom Öfwerståthållare-Embetets försorg, i händelse Kinströms slägtingar ej skulle äga wilja eller förmåga, att åtaga sig hans wård för framtiden, någon sådan anstalt kunde fogas, at Kinström å Danviks hospital eller annorstädes finge åtnjuta en med dess sinnes och kroppsbeskaffenhet öfwerensstämmande tillsyn och underhåll; äfwen som undersökningen, hwilken tillförene i målet wid Stockholms Stads Kämners-Rätt blifwit hållen, skulle detta Kongl. Hofrättens hemställande i underdånighet bifogas.»

Man torde finna blott af detta, att det i det inre af rättskipningen fans något, som motsvarade humaniteten och välviljan i förfarandet.

[2]) Kriminalprotokollen för åren 1791—1799 äro dock förkomna. Men bland resolutionerna för dessa år finnas äfven protokoll, som gifva, likt resolutionerna sjelfva, värdefulla upplysningar om rådande praxis.

eller erhålla tillsägelse att införskaffa ransakningsprotokoll, prestbevis och andra handlingar eller för att meddela behöfliga upplysningar [1]).

Lagmän och häradshöfdingar finnas också ej sällan uppkallade i likartade ändamål.

Direkt förbindelse med myndigheter efter gifven dom.

3. Men likasom hofrätten, medan saker der förevoro, genom muntliga förhör stod i direkt förbindelse med domare, hvilka förut behandlat sakerna och efter behof med andra vederbörande, så underhöll hofrätten, äfven *efter det dess dom fallit*, en direkt förbindelse med embetsmyndigheter uti parternas eller rättens och rättfärdighetens intresse.

Så blef en gång en ledamot af en kämnersrätt uppkallad för att, sedan hofrätten medgifvit lindring i ett ådömdt straff, förständigas, att straffet »blefwe med den warsamhet werkstält att hustru Bergström däraf icke toge någon skada till sin hälsa». Svea hofrätts prot. 17 Juni 1800.

En annan gång — och särskildt för att här anföra ett prof på, huru hofrätten vid denna tid ställde sig tillgänglig för *förfrågningar* af embetsmyndigheter — fick sekreteraren hos öfver-ståth.-embetet personligen företräda, framställa sitt ärende och mottaga hofrättens besked, enligt hvad ett protokoll, intaget bland 1798 års krim. resolutioner, af den 12 Febr. nämda år angifver, så lydande:

»S. D. Efter det Secreteraren hos Öfwerståthållare Ämbetet högaktad Isac Dellvik fådt företräda, anmälte Secreteraren, att sedan Kongl. Hof-Rätten genom Utslag den 7:de sistledne December fält den, från Landscrona fästning, förrymde arbetsfången Carl Gustaf Lind at, för här i staden fjerde resan öfwad stöld, afstraffas med fyratio par spö, Tre Söndagar undergå kyrkoplikt — samt återsändas till fästningen,

[1]) Af ett Svea hofrätts utslag d. 13 Maj 1791 finner man att i hofrätten, jämte parterna, hörts äfven en notarie i Stockholms rådstufvurätt för att lemna besked rörande en uppgift, att i rådstufvurätten åberopade vitnen ej der blifvit hörda.

at det honom förut ådömde lifstidsarbete därstädes fullgjöra: och Kongl. Maijt den 31 Januarii innevarande år afslagit Linds underdåniga anhållan om lindring i berörde straff; hade imedlertid Fästningens Commendant gifwit Öfwerståthållare Ämbetet tillkänna, att Lind wore angifven för förfalskning, som han skal innan rymmandet begådt, därföre Commendanten begärt Linds återsändande, på det han måtte för nästnämde brott ransakning undergå; i anseende hwartill Öfwerståthållare Ämbetet, som förut blifwit anmodadt om werkställande af Kongl. Hofrättens Utslag, hemställer huru därmed må förfaras; afträdde: och *Resolverades*: at det af Kongl. Hof-Rätten Lind ådömda spöslitandet bör ofördröjeligen werkställas och Lind derefter kyrkopligten undergå, samt han sedermera til fästningen återsändas för at til lifstids arbete hållas, då ock ransakning rörande förfalskningsbrottet kan förrättas. Hvilket blef Secreteraren Dellvik efter inkallande förständigadt, och skulle Öfwer Ståthållare Ämbetet genom Protokolls utdrag kungjöras.»

Ofta ser man hofrätten träda i *direkt förbindelse med fångvårdsmyndigheter* angående straff ådömda personer, såsom i en sak den 1 Dec. 1790, deri slutet lyder sålunda: »Och Resolverade Kongl. Hofrätten, at wid Kämners-Rättens fäldta utslag låta bero; Till följe hwaraf Lustig, sedan han det honom ådömda straff och kyrkoplickten undergådt, skulle försändas till Waxholms fästning, at där i twänne år till allmänt arbete hållas; Wid hwilken tids förlopp Befälhafwaren å Fästningen hade, att gifwa Hofrätten tillkänna, huru Lustig sig förhållit, då Kongl. Hofrätten wille sig utlåta, om han borde lösgifwas eller widare på Fästningen qwarhållas.»

Här var icke hofrättens dömande befattning med målet definitivt afslutad; och hofrätten garanterade sig att af vederbörande erhålla de underrättelser, hvaraf dess fortsatta verksamhet i saken betingades.

Om betydelsen af den befogenhet, hofrätten i dylika fall förbehöll sig, och om vigten af dylika kommunikationer med fångvårdsmyndigheter gifver ett Svea hofrätts protokoll af den 8 Febr. 1802 ett slående intryck. Det lyder sålunda:

»Upläste et af Herr Contre Amiralen af Puke till Kongl. Hofrätten insändt Embets memorial, rörande fästningsfångarne Anders Lindblad och Peter Berglöf, tillika med Amiralitets Krigs Rättens i Carlscrona öfver bemälte fångar hållne undersökning, med förfrågan huruvida Berglöf, som är vorden förvunnen att under sin arbetstid i Ankarsmedjan hafva flere gånger stöld af diverse jernpersedlar begått, måtte ifrån fästningsarbetet entledigas, sedan den honom ådömda arbetstid af 3 år snart til ända gådt, och resolverades: At Kongl. Hofrätten fann skäligt, det arbetstiden borde för Berglöf ökas med et år, efter hvilken tids förlopp Commendanten ägde at med berättelse till Kongl. Hofrätten inkomma, huru Berglöf under samma tid sig förhållit, hvarefter Kongl. Hofrätten sig yttra ville, om Berglöf kunde tillåtas att komma på fri fot.»

En annan gång se vi hofrätten på fångvårdsmyndighet öfverlåta att verkställa en pröfning, som hofrätten ej lämpligen sjelf kunde utöfva. Hofrättens prot. den 30 Nov. 1790 lyder nämligen sålunda: »Resolverades: som af förenämde läkarebetyg blifwit inhemtadt, det Anna Berg ännu icke wore i tillstånd, att risslitande undergå, och hennes sjukdoms beskaffenhet ej eller medgåfwe, at straffet uti fängelse wid watten och bröd förwandla, men hon jemwäl blifwit dömd, at å Rasp- och Spinnhuset förrätta det arbete, som emot tu år swarade, ty fann Kongl. Hofrätten, at Anna Berg skulle sändas till Rasp- och Spinnhuset, hwars Föreståndare ägde at pröfwa, om och hwad arbete hon derstädes kunde förrätta, eller i händelse hon til alt arbete wore otjenlig, gifwa det till känna hos wederbörande, hwilka stadens styrelse anförtrodd är, och således tillkommer, at föranstalta huru med henne förhållas skall, intill dess hon risslitande eller någon annan bestraffning uthärda kan; och hwarom Kämners Rätten uti bref underrättas skulle [1].»

[1]) Denna resolution gafs i anledning af en Stockholms södra förstads kämners rätts skrifwelse, hwaruti kämners rätten »anmält, att sedan Kongl. Hofrätten

De sist omtalade fall afse icke direkt muntliga förhör men stå allt för nära det näst förut omförmälta och beteckna allt för väl den praktiskt ingripande karakter, hofrätten inlade i sin uppgift, — och hvilken i sättet för muntliga förhörens begagnande just fick sitt uttryck — för att här få utelemnas.

Hofrätten anskaffar handlingar.

4. En anmärkningsvärd yttring af den tendens att alltid åvägabringa utredning i sakerna, som föranledde ett så utsträckt bruk af muntliga förhör, bestod deruti, att ofta hofrätten sjelf anskaffade handlingar, som voro af vigt i målen.

Sålunda inhemtas af Svea hofrätts prot. den 14 Dec. 1790, att då hofrätten ämnade företaga en ansökning om ett ådömdt spöstraffs förvandlande till böter, det fans nödigt att till närmare upplysnings erhållande infordra ett par af Kongl. Maj:t gifna utslag, samt att i anledning deraf protokollsföraren till kongl. slotts kansliet »afgick» för att hemta dessa handlingar.

En annan gång, då hofrätten vid föredragningen af ett vademål rörande fordran fann, att »twenne i handlingarne omförmäldte men ej bilagde protocoller» behöfdes i saken, säges helt enkelt, att de skulle ifrån advocat fiscals kontoret anskaffas. Prot. den 30 Sept. 1789.

I enlighet härmed var det som, i en »supplicationssak» mellan aflidne Anders Perssons omyndiga barns förmyndare samt ett par bönder ang. klander af öfverlåtelsehandling, och deri hofrätten fann nödigt att se ett äldre utslag, hvarigenom ene svaranden vunnit utbrytning af en hemmansdel, jämte ett fastebref, hofrätten skref till landshöfdingen Grefve Cronstedt, »hwilken skulle utkräfva» bevit-

---

den 27:de Juli 1789 fastställt Kämners Rättens utslag af den 2:dra i samma månad, hvarigenom spinnerskan Anna Berg blifwit för andra resan stöld dömd at, i brist af tillgång till böter straffas med ellofwa par ris, try slag af paret — (kyrkoplikt och arbete å spinnhus i två år) — hon vid hållen undersökning befunnits synnerligen klen till helsan, så att hennes lif äfventyrades genom risslitning.»

nade afskrifter af utslaget och fastebrefvet från svarandena och sända dem till hofrätten. Prot. 2 Sept. 1789.

Tanken var tydligen den, att hvad som behöfdes alltid skulle anskaffas, *verkligen anskaffas* och derför det sätt användas, som verkligen förde till målet. Då hofrätten nu för tiden ej vid muntliga förhör inhemtar upplysningar af parterna till sakernas utredande, kommer det naturligtvis än mindre i fråga, att hofrätten i privata saker på något sådant sätt, som här från slutet af 1700-talet omtalats, skulle åvägabringa erforderlig utredning. Men saken afgöres ändå, utan utredning.

Verklighet förr; form nu.

Till belysande af olikheten emellan förr och nu på ett nära liggande håll bör omnämnas följande:

I ett vademål, inkommet från Uplands lagmansrätt, hade enligt hofrättens protokoll den 5 Nov. 1789 vädjande parten begärt »blifva muntligen hörd», men »ej någon fullmägtig för sig stält». Der heter det: »så fant Kongl. Hofrätten för godt honom ålägga att den 24:de innevarande November klockan Tijo förmiddagen sig inför Kongl. Hofrätten antingen sjelf eller genom laga ombud inställa, i annor händelse varder saken till afgiörande företagen; och hwarom Bref till Landshöfdingen och Riddaren af Kongl. Maij:ts Swärds orden Wälborne Ulric Ehrenbill (i Upsala) komme att afgå». Hofrätten förstod här, att parten glömt iakttaga det nödiga, och gaf genom bref erinring derom. Likadana fall förekomma ofta.

I våra dagar skulle hofrätten sannerligen icke genom bref till konungens befallningshafvande eller någon annan myndighet kalla en sålunda försumlig eller eljest uteblifven part. Man skulle nu i fall som det nämda gjort något annat. Hvad? Jo man skulle hafva tillsagt en hofrättsvaktmästare att »söka» personen, d. v. s., att *söka i adresskalendern eller att se sig omkring i hofrättens trappor efter en person, som man vet finnas på Upplands landsbygd.* Detta låter ju absolut otroligt, *men det sker dock*

blott så i dylikt fall nu för tiden [1]). Och då naturligtvis vaktmästaren om någon dag lemnar åter sin kallelselapp med tillkännagifvande, att han ej funnit personen, så är saken färdig. Hofrätten anser sig icke kunna göra något mera, utan företager i allt fall målet, för hvars utgång man anser parten få skylla sig sjelf. Saken är den, att der en part begärt muntligt förhör, kallelse till sådant, enligt etablerad ordning, numera ej tänkes kunna ske annorlunda än genom en hofrättsvaktmästare, som med en »kallelselapp» söker parter eller deras ombud. Befinner sig den ena eller andra i Stockholm, så försiggår kallelsen helt bekvämt. Finnes ingendera i Stockholm, så vet man, att metoden är oduglig, men i stället för att då, som ju vore mycket enkelt, sända parten ett bref med underrättelse om dagen för förhöret, så vet man sig icke kunna göra något annat än att låta söka honom i Stockholm. Man låtsar i denna stund, som om det erfordrades en särskild författning för att hofrätten skulle ega *rätt* att anlita någon annan utväg.

Då i andra likartade fall, der en part tror allt vara i rätt ordning, och deri alltid förr en verklig erinring gafs parten om en dock förefallen försummelse, hofrätten nu för tiden blott anordnar ett »anslag» det vill säga antecknar tillvaron om ett föreläggande (t. ex. att ingifva ett felande protokoll) i en bok, befintlig i hofrättens lokal, så är också detta ofta en fullkomligen tom formalitet, hvilken med all säkerhet är utan hvarje verkan till skyddande af parternas rätt, alldenstund nämligen parten förblir lika okunnig om anslaget som han var okunnig om, att något af honom uraktlåtits.

Muntliga förhören i i Svea hofrätt under följande tid, till slutet af 1840-talet.

Den fria och naturliga ordning, hvarpå vi här funnit så slående prof, var icke död med 18:de århundradets slut

[1]) Detta skrifvet år 1900.

utan fortfor ännu länge. I Svea hofrätts *civila protokoll för åren 1810 och 1812* har jag funnit det vanliga vara, att först föredragning af referenten jämte handlingarnes läsning egt rum *och derefter muntliga förhör* med parterna. Det vanliga formuläret är det som återgår i följande, ur prot. för den 29 Nov. 1810:

Muntliga förhör, först sedan domarena studerat saken.

»Refererade Assessoren Landgren den af Uplands Lagmansrätt dömda och hit vädjade sak emellan vice Häradshöfdingen Jac. Henr. Jung emot Secreteraren Graauers sterbhusdelegare; *handlingarne lästes till slut, och skulle parterna höras.*»

Ordningen var allt fortfarande, att muntliga förhören höllos, först sedan hofrättens ledamöter genom handlingarnes läsande satt sig in i saken och således vid en tidpunkt, då man afsåg att afsluta densamma, under hvilka omständigheter förhören naturligtvis egde ett helt annat intresse än nu. Såsom ett prof på tillvägagåendet kan anföras en vädjad sak emellan grosshandlaren Hambré och brukspatron Alexander Seton angående rättelse i arfförening, hvilken sak förevar vid muntligt förhör den 8 Maj 1812. Hambré förde dervid sin talan personligen men Seton genom ombud, hofrättsrådet Carl Johan Örbom, hvilken höll ett vidlyftigt muntligt anförande, återgifvet på 5 sidor i protokollet. Sedan protokollet justerats, skulle Hambré få del deraf för att senare svara; och detta skedde den 12 Maj, då på Hambrés begäran äfven vitnesförhör egde rum.

Stundom finnas sakerna upptagna till dom omedelbart efter förhören, hvarvid naturligtvis betydelsen af parternas muntliga anföranden ytterligare måste framträda. Skrifter voro dock ej heller ovanliga vid förhören.

Vitnesförhör — som nu för tiden ytterst sällan kunna erhållas — höllos, synes det påtagligt, utan vidare omständigheter:

Af protokollet den 17 Oktober 1810 i vädjad sak mellan torparen Michael Hellström och länsmannen Zakarias

Hacksell angående »öfvad landthandel» finnes, att vid då hållet muntligt förhör — utsatt den 15 Oktober — vitnen hördes, utan att hofrätten förr än just då hade tillfälle att yttra sig om vitnesförhör. På nu framstäld begäran fingo vitnena, hvilka funnos i förmaket, komma in, och som vitnena voro finnar, hade vederbörande part medtagit såsom tolk en sergeant, hvilken tilläts att tjenstgöra i nämda egenskap, sedan hofrätten funnit, att han vore mägtig båda språken. Förhöret försiggick, och hofrätten beslöt, att parter och vitnen skulle uppkomma följande dag till justering af nu hållna prokollet. Enligt protokollet för den 18:de kommo de då mycket riktigt, men medhade två nya vitnen, hvilka också utan vidare fingo höras. Jag bör uttryckligen anmärka, att protokollet i saken för den 15 Oktober säger blott, att hofrättsrådet Levin »refererade» saken — »och skulle parterna höras».

Muntliga förhörens karakter får ett slående uttryck i ett föreläggande, som vid ett sådant, den 24 Febr. 1812 gafs *svaranden*, — att vid ett senare förhör framlägga ett mellan honom och käranden upprättadt kontrakt. Man utgick således här på att i den verkliga rättens intresse tvinga sanningen fram, och det är så mycket mer naturligt, att utredningar genom domstolen af vanlig art ej voro för rådande ordning främmande.

Muntliga förhör i brottmål.

Svea hofrätts *kriminalprotokoll från åren 1818 och 1820 visa*, att ännu, såsom i slutet af förra århundradet, parterna i brottmål, der de funnos i närheten, hördes inför hofrätten.

Protokollet för den 26 November 1818 innehåller: »Föredrogos de besvär Grosshandlaren A. T. Pulchau anfört deröfwer, att Stockholms stads Kämners Rätt, hwarest drängen Petter Björkman undergått ransakning för åtskilliga af honom hos Pulchau begångna stölder, och hvilken ransakning härstädes den 19 dennes förevarit, har oaktadt flere ur Puchaus magazin tid efter annan förkomna waror wid

anställd visitation funnits uti Björkmans gömmor, genom utslag den 10 i denna månad bemälte Björkman likväl från alt answar i målet befriat; *och skulle parterna höras.*»

Den 19:de hade i saken blott sagts, att besvären inkommit och »upläste» — »och skulle besvärstiden afvaktas».

Den 27 Nov. var Björkman upphemtad från Smedjegården och Pulchau tillstädes. Björkman yttrade sig först, så Pulchau. Derefter gafs omedelbart utslag.

Dylika förhandlingar mellan parter i brottmål gingo under rubrik »muntliga förhör», och vid dem hördes också ofta vitnen.

Ett mål rörande vållande till annans död, inkommet — påtagligen ej underställningsvis utan genom besvär — från en häradsrätt i Stockholms län, förevar, utom andra dagar, vid »muntligt förhör» med parterna den 14 Dec. 1818; och hofrättens protokoll för denna dag, upptagande äfven förhör med tre vitnen, går på ej mindre än 19 sidor.

I ett annat »ransakningsmål» angående hustjufnad och förfalskning hölls ett kortare »muntligt» men verkligen »*muntligt* förhör» mellan parterna, och förhör med ett vitne den 28 Okt. 1818.

Vid andra tillfällen finner man, att hofrätten för inhemtande af särskilda upplysningar uppkallade målseganden, såsom den 13 Jan. 1820 i en af Villåttinge häradsrätt afdömd sak om ansvar för inbrott. Målseganden — eller möjligen mest korrekt sagdt dess representant, disponenten för ett bruk, ty det var visserligen bruket som lidit af inbrottet — uppehöll sig påtagligen vid tillfället i Stockholm.

Ofta finnes emellertid förordnande gifvet, att vitnesförhör i kriminella besvärsmål skulle hållas vid underrätt.

Att i brottmål, *hörande till hofrätternas omedelbara afdömande*, såsom emot en adelsman rörande stöld ur de kungl. grafkoren i Riddarholmskyrkan, den 23 Februari och andra dagar 1818, vidlyftiga muntliga förhandlingar och

vitnesförhör inför hofrätten egde rum, har jag ej funnit vidare anmärkningsvärdt.

Deremot synes det, i jämförelse med hvad från slutet af 1700-talet anförts, värdt beakta, att bland de flere iakttagna fall, der utlåtanden af läkare äskades, sådana vid nu afsedd tid i regel synas gifna *genom blott skriftliga attester*.

Härefter har jag egnat min uppmärksamhet åt Svea hofrätts civila och kriminella protokoll för åren *1825 och 1835*.

Beträffande de civila målen bemärkes, att ännu sagda år, när förhör egde rum, den regelbundna ordningen alltjämt synbarligen var, att föredragning och läsning af handlingarna *derförinnan* försiggått — enligt följande exempel från den 13 Febr. 1835: »S. D. Refererade Herr Hofrätts Rådet Wretman wädjade saken emellan Rumor-Mästaren O. Hofberg såsom förmyndare för Pigan Anna Sundberg i Norbergs By, å ena och Kungl. Maj:t och Kronan å andra sidan angående klander emot A. Hennholms testamente; *handlingarne lästes och skulle parterne höras.*»

Lika formuleradt är protokollet i två andra saker, som följa strax efteråt; och likadana formuleringar återkomma ofta både 1825 och 1835, t. ex. d. 18 och 19 Mars, d. 14, 15 och 29 Okt., d. 18 och 24 Nov., d. 8 och 18 Dec. 1835.

Förhållandet styrkes af de flere protokoll t. ex. af 11 Maj, 1 och 29 Okt. 1835, deri tillkännagifves, att i särskilda wädjade saker föredragning och läsning af handlingar egt rum, *men att man skulle införvänta berättelsen*, af hvilken nämligen man inhemtade, om förhör äskades. Skulle förhör ega rum, kände sålunda vid dem hofrättens ledamöter alltid sakerna; förhören *kunde* följaktligen hafva effekt med sig, och man kunde den tiden utan ensidighet klaga, om icke ombuden och parterna sjelfva vid förhören kände till sakerna, såsom nya lagberedningen *ensidigt* klagar nu; ty nu för tiden känna, i följd af muntliga förhörens företagande innan divisionens ledamöter läst akten, desse i all-

månhet vid förhören lika litet till sakerna, som parterna eller deras ombud göra det.

Emellertid är det tydligt nog, att i de civila målen muntligheten nu höll på att utsina. I många vademål ser man, att inga muntliga förhör alls förekommo. Parterna yttrade sig visserligen muntligen, öfver hufvud taget, oftare än nu, och ingifna skrifter sägas ofta hafva lästs vid förhören, men i det hela hade man i förevarande punkt tydligen med stora steg närmat sig nu rådande ordning [1]).

Muntliga förhör synas emellertid ej varit ovanligare i civila *besvärsmål* än i vädjade saker. Den 1 Okt. 1835 beslöts, att båda parterna skulle höras i ett besvärsmål rörande intecknings meddelande; den 2 Nov. s. å. uppkallades ena parten i mål angående husröta; och den 1 Sept. s. å. klagandeparten i sak om obehörigt uppskof vid Stockholms läns lagmansrätt. Muntliga förhör i civila besvärsmål.

I, från underrätt fullföljda, konkurssaker omtalas muntliga förhör mycket ofta, se t. ex. prot. 13 Maj och 29 Okt. 1835.

I flere af här afsedda fall företogos synbarligen förhören ex officio; så t. ex. tydligen i ett fall den 4 Nov. 1825, der en konkursgäldenär försummat att enligt hofrättens föreläggande ingifva ett felande protokoll och nu jämte en hans fordringsegare var förekallad samt tillfrågades, om han ännu bestrede betalningsskyldighet. Men det är uppenbart, att hofrätten numera betydligt *mindre ofta än förr* förekallade parter för erhållande af *utredningar* i särskilda punkter. Stundom omtalas dock sådant, och i ett fall, prot. den 1 Okt. 1835 § 23, der hofrätten »inhemtat» och svaranden »i förklaringen anmärkt» vissa oegentligheter vid undertecknandet af en del af klagandenas namn under besvärsskriften och vid fullmagterna, förelade till och med hofrätten konungens befallningshafvande i Jämtlands län att »genom hörande inför Lands-Cancellie protocollet» af ve- Förhör ex officio.

[1]) Detta skrifvet år 1900.

derbörande »söka få rätta förhållandet med namnteckningarne upplyst, eller ock genom vederbörande kronobetjent låta infordra från bemälte personer skriftligt yttrande, som bör vara af vittnen bestyrkt, huruvida samma personers namn äro af dem under fullmagterna egenhändigt skrifna och af dem vidkännas».

Effektiv erinran.

Hvad som i all synnerhet förtjenar beaktande och som innebär en karaktersskilnad emot nu är, att, då det gälde ingifvande af protokoll eller utslag likasom af andra handlingar, parterna synbarligen *regelbundet erinrades om försummelse derutinnan genom direkta tillsägelser*. Det heter den ena gången efter den andra, att parter eller ombud uppkallades (genom vaktmästare) till hofrätten för att mottaga föreläggande om dylikt, och detta likadant i civila besvärs- och vademål; se t. ex. hofrättens prot. för 1835 d. 13 Maj (underinstansens protokoll) d. 15 Maj (utslag och protokoll; 2 saker samma dag) d. 22 Maj (protokoll; 2 saker s. d.), d. 1 Juni (utslag och »fullständiga besvär»; 3 saker s. d.). d. 7 Dec. (auktionsprotokoll).

»Anslag».

Den för rättssäkerheten farliga, nu brukliga metoden att gifva dylika erinringar, der de öfverhufvud förekomma (d. v. s. blott beträffande till akten hörande protokoll och sådana handlingar, som erfordras för att formelt möjliggöra föredragning) *genom anslag*, och dervid det med temlig säkerhet kan antagas, att just den, som behöfde en påminnelse, eller som ej anar att något brister, ej har ringaste nytta af åtgärden, medan han dock förlorar sin rätt om föreläggandet ej efterkommes, — den metoden var *ännu vid denna tid alldeles okänd*.

I fall der part såsom boende på landsbygden ej kunde träffas af hofrättens vaktmästare med kallelse att inställa sig vid hofrätten, jmfr. sid. 377, synes det varit mycket vanligt, troligen regel, att genom konungens befallningshafvande honom meddelades underrättelse, om hvad han måste iakttaga för att ej förlora sin rätt.

På en och samma dag, den 18 Febr. 1835, utfärdade hofrätten i dylikt ändamål i två mål kallelse å utevarande parter genom s. k. *terminssedlar*.

I ena fallet säges det, att referenten anmält, det Unge Lars Olsson i Getsbo för egen del och i åberopad egenskap af ombud för andra personer fullföljt vadetalan emot Upplands lagmansrätts dom af den 10 Juni 1834 men »hvarken sjelf eller genom ombud sig härstädes inställt för att den i målet utfärdade Berättelsen underskrifva samt icke eller vid vadeinlagan fogat Wåhla Häradsrätts i saken förda Protocoll och utslag», i anledning hvaraf resolverades: »Det skulle Lars Olsson genom Terminssedel kallas och föreläggas att onsdagen den 18 nästkommande Martii kl. XI f. m. vid vite 10 Daler Silfvermynt sjelf eller genom Lagligen befullmägtigadt ombud sig hos Kongl. Hofrätten inställa och då medhafva ofvannämnde Häradsrätts Protocoll och utslag i saken.

I den andra saken, ett civilt besvärsmål rörande af konungens befallningshafvande gifvet förbud, afsåg kallelsen vinnandet af en i saken vigtig upplysning, och förelades der alla parterna att sjelfva eller genom behörigt ombud infinna sig i hofrätten, jämväl den 18 Mars och vid vite af 10 dlr smt.

Till bevis på, hvilket besvär hofrätten då för tiden gjorde sig för rättssökande parter, kan anmärkas, att man alltemellan finner, hurusom, efter begäran af klagande i besvärsmål att få med påminnelser bemöta motpartens förklaring, hofrätten genom en hofrättspost underrättade klaganden, när förklaringen inkommit och förelade honom dag, inom hvilken han hade att afgifva påminnelserna. I ett fall finnes begäran att få afgifva påminnelser afslagen, då denna begäran kom allt för sent och skolat uppehålla föredragningen; prot. den 22 Maj 1835. Nu för tiden kallas aldrig en klagande i dylikt fall, men får i stället, om han ej glöm-

mer sig, ingifva ytterligare skrifter, så länge han vill, ända tills målet afgöres [1]).

Vitnesförhör i hofrätten förekommo vid ifrågavarande tid synbarligen ofta.

Stundom finner man, att part helt enkelt medtagit förut ej omnämdt vitne till utsatt vitnesförhör, och att hofrätten utan vidare tillät förhör äfven med sådant vitne försiggå (se civila prot. den 13 och 18 Mars samt 16 och 18 Nov. 1835); och är det tydligt, att öfverhufvudtaget en friare ordning härutinnan och sjelfva upptagandet vid vanligt muntligt förhör af fråga om vitnens hörande och omedelbart afgörande af sådan fråga (se krim. prot. d. 6 Juli 1835) var möjligt, just emedan vederbörande hofrättsdomare, helt olika mot nu, i följd af den regelbundet före förhören skedda föredragningen och handlingarnes läsning, vid tiden för muntliga förhören alltid fullständigt kände sakerna.

Att företeende af attester från vitnena alls icke, såsom nu är fallet, var ett oundgängligt vilkor för att vitnesförhör skulle tillåtas, inhemtas af nyssnämda civila protokoll och prot. den 9 Mars 1835.

Der — såsom i en vadesak, hvilken förevar vid muntliga förhör den 27 Okt. samt 1 och 4 Nov. 1825 — käranden var bysatt, finnes han hvarje gång uppförd ur häktet för att personligen bevaka sin talan och ombesörja förhör med vitnen.

Kriminalprotokollen för åren 1825 och 1835 gifva prof på en lika fri och naturlig ordning.

Det fans då för tiden ej hinder för hofrätten att upptaga besvär blott på grund af en besvärsskrift. Den 15 Februari 1825 ser man, att lagmannen grefve J. H. Gyllenborg, som underlåtit att vid besvärens ingifvande den 6 Juni föregående år foga Oppunda häradsrätts öfverklagade

[1]) Så vidt ej lagförändringen d. 14 Juni 1901 tillämpas på målet.

utslag och protokoll i sak rörande af honom yrkadt ansvar å en mjölnare, fick föreläggande att 14 dagar *efter erhållen del* af hofrättens beslut inkomma med dessa handlingar. Antagligen delgafs honom beslutet genom konungens befallningshafvande. Den 11 Februari 1835 var, i anledning af Jan Anderssons i Solna reservationsbesvär öfver Semminghundra häradsrätts utslag den 23 Maj 1834, hans ombud på kallelse tillstädes samt erhöll föreläggande att senast åtta dagar derefter ingifva häradsrättens »protokoll och utslag, samt då jämväl andraga hvad han vidare kunde akta nödigt, vid äfventyr att å berörde hans skrift något afseende icke kunde hafvas». Besvärsskrift enbar.

Två härmed likartade fall förekommo den 13 April 1835; och dylika påträffas ofta.

I motsvarande fall i våra dagar skulle hofrätten, om öfverklagade *utslaget* ej ingifvits, genast förklarat, att, »då det ej visats, att något så beskaffadt utslag, som det i bevärsskriften afsedda blifvit meddeladt — ehuru det naturligtvis ej funnes någon rimlig anledning att betvifla detta — hofrätten ej kunde å besvären fästa afseende».

Och om väl öfverklagade *utslaget* ingifvits med besvären, *men ej underrättens föregående protokoll*, så skulle hofrätten, om protokollens ingifvande inom viss tid, gifvit ett föreläggande genom *anslag*, hvilket föreläggande, obeaktadt som det lätt blifvit, också allt för lätt föranledt att saken förfallit — i det att, der ett föreläggande genom anslag försummas, hofrätten alltid utan vidare dömer i det skick saken är.

Den 17 Febr. 1825 finner man, att en häktad person, som begärt att inför hofrätten varda muntligen hörd, var under bevakning uppförd i hofrättens förmak samt tilläts att muntligen utveckla sin talan, som gick ut på, »att han vore alldeles oskyldig till det mot honom angifna tjufnadsbrott, hvarföre han helt och hållet återkallade den bekännelse, han inför Öfverståthållare-Embetet för Politiärende

afgifvit» — hvilken bekännelse han påstod vara honom »genom pinliga medel» aftvingad.

Efter det ganska omständliga förhöret skred hofrätten omedelbart till afgörande af saken, dervid skiljaktiga meningar yppades.

Muntliga förhör i brottmål.

Dylika muntliga förhör i brottmål voro helt vanliga.

Ett hofrättens protokoll den 16 Februari 1835 lyder exempelvis som följer:

»§ 2. Af den anledning Protocollet för den 11 innevarande månad omförmäler uti då förehafda besvärsmålet emellan vice Stadsfiscalen, Fältsecreteraren Evald Thavenius, å ena, och Handlanden här i staden N. N., å andra sidan, angående olaga handel, fingo uppå anmälan, att parterne vore i Kongl. Hofrättens förmak tillstädes, de nu förekomma; hvarvid efter dem lemnad underrättelse om orsaken till deras kallande, Fältsecreteraren Thavenius, med tillkännagifvande, att de af honom åberopade vittnen Lands Gevaldigern Johan Eric Boman och Polis Gevaldigern Carl Ludvig Sagniér, nu äfven voro närvarande, anhöll att desse personer kunde få inför Kongl. Hofrätten meddela intygande derom, att N. N. vid beslagstillfället erkänt, att han sjelf höll verkstad och att de anhållne varorne der skola blifvit af honom tillverkade.

Handlanden N. N. bestridde det af Fältsecreteraren Thavenius sålunda äskade vitnesförhör, på den anförde grund att de nu åberopade personer förut vittnat i målet; och då Thavenius fortsatte sin begäran om vittnens hörande, så förständigades parterna att träda af, under öfverläggning till följande, för dem åter inkallade, afsagde *Beslut*:

Kongl. Hofrätten finner den omständighet att de ifrågavarande vittnen blifvit inför denna stads Magistrat hörde till styrka för angifvelsen, det N. N. skall idkat handel med Mathematiske Instrumenter, dertill N. N. förmentes i allmänhet hafva varit obehörig, icke innefatta hinder för det nu begärda vittnesförhöret, till utredande deraf om N. N. dessa sålunda till salu hållne instrumenter sjelf förfärdigat; Hvarefter vittnena fingo företräda, och på den ed de förut aflagt, om hvars vigt de erinrades, hvar för sig hörde, berättade:

1:o) Johan Erik Boman, att — — — —. Upprepadt och erkändt.

2:o) Carl Ludvig Sagniér, att — — — —. Upprepadt och erkändt.

Derefter anhöll Handlanden N. N., att Polis Gevaldigern Nils Fredrik Scharin, som förut vittnat i målet, äfven måtte blifva inför Kongl. Hofrätten hörd; men att då N. N. ämnade inom några dagar företaga en resa till Christinæhamns marknad, med målets vidare handläggning kunde två eller tre månader få anstå; hvilket åter af Thavenius bestriddes.

Parterne, som förmälde sig i öfrigt ej hafva vidare att anföra, tillsades att afträda, och efter föregången öfverläggning, fingo de åter förekomma, då för dem Afsades:

Som N. N. ej anfört besvär emot Magistratens utslag, anser Kongl. Hofrätten sig ej kunna lemna bifall till N. N:s begäran att härstädes få vidare bevisning förete; utan kommer målet, i det skick det nu befinnes, att till slutlig pröfning företagas och utslag deruti efter anslag[1]) meddelas; efter underrättelse hvarom parterna fingo afträda.»

Den 3 Juli 1835 § 7 heter det, att strumpväfveriarbetaren Carl Anders Scharins besvär öfver ett den 4 Juni gifvet utslag af en af Stockholms kämnersrätter föredrogos, »och skulle i anledning af Scharins anhållan att varda munteligen hörd» Scharin från häktet upphemtas till förhör den 6 Juli.

Den dagen uppgaf han efter framstälda frågor, det han med två namngifna vitnen »tilltrodde sig kunna styrka, det de persedlar, för hvilkas tillgripande han blifvit af Kämners Rätten ansedd saker till stöld, blifvit af ägaren honom till låns lemnade», hvarefter hofrätten omedelbart resolverade, att för utredning i denna och närstående delar målet återförvisades till kämnersrätten.

Protokollet för den 23 November 1835 utvisar, att en för stöld dömd och häktad kvinna i besvärsskriften begärt »muntligt förhör», och att, då hon i följd deraf nu var för

[1]) *Doms* meddelande *efter anslag* skedde i full öfverensstämmelse med rättegångsbalken i 1734 års lag som i öfrigt i 27: 2—4 angifver, när anslag skall ske; och bland angifna fallen ingå alls icke de i det föregående omtalade.

hofrätten inställd, hon »uppå fråga om afsigten med omförmälda begäran» förklarade, »att hon ej återfått åtskilliga saker, hvilka blifvit henne af Polisbetjeningen frántagne vid häktandet, som skall verkstälts af Polisgewaldigern Löfqvist»; och fann hofrätten »nödigt att inhemta ytterligare upplysning om» berörda förhållande samt lät till följande dag uppkalla Löfqvist.

I ett protokoll för den 18 Maj 1835 gifves ett slående prof på ransakning i besvärsmål emellan på fri fot varande parter. Saken rörde egenmägtigt förfarande af en utredningsman i sterbhuset efter en afliden kamrer Kjellsson, dervid synnerligen målseganden fick på frågor utreda en del omständigheter, och i öfrigt sakförhållanden blefvo konstaterade.

Protokollet för den 11 Maj 1835 § 2 lyder sålunda:

«Af anledning protocollet för den 1 i denna månad utvisar uti då förehafda besvärsmålet emellan Qvinspersonen Maria Zetterström och Enkan Hedvig Eleonora Carlbom angående emot Zetterström anstäldt åtal för olofligt tillgrepp af bland annat ett Carlbom tillhörigt silfverfickur, Zetterström blifvit från häktet reqvirerad, fingo, uppå anmälan, att Zetterström vore under bevakning i Kungl. Hofrättens förmak tillstädes, äfvensom att kofferdiskepparen Gustaf Weström blifvit från Gäldstuguhäktet inställd, bemälde personer nu förekomma dervid:

1:o) Maria Zetterström uppgaf, på fråga, att hon af Enkan Hedvig Eleonora Carlbom en dag i November månad sistlidne år, hvilken kunde hon ej bestämdt påminna sig, erhållit tillstånd att hos Weström pantsätta ett Enkan Carlbom tillhörigt silfverfickur, på det att Zetterström måtte komma i tillfälle att utlösa en henne tillhörig och af henne pantsatt kappa af bombasin; samt att hon sedermera flera gånger varit hos Weström för att utlösa berörda fickur.

2:o) Gustaf Weström, att han af Maria Zetterström i pant emottagit ett silfverfickur, hvilket han på assistansen pantsatt, men förlorat den derifrán erhållne pantsedel; att Weströms hustru flere gånger underrättat honom, att Zetterström under hans frånvaro sökt honom för att till sig lösa

uret; och förklarade sig Weström villig att ofördröjligen ersätta Zetterström värdet af ofvannämde ur.

Kungl. Hofrätten ansåg nödigt, att Enkan Carlbom borde i målet höras, i följd hvaraf ej mindre Carlbom skulle kallas till i morgon klockan XI förmiddagen än ock Zetterström och Weström till samma tid här inställas — afträdde«.

Den 12 Maj hördes ytterligare både Zetterström, Carlbom och Weström, hvarefter utslag *omedelbart gafs.*

§ 1 af samma prot. för den 11 Maj utvisar, att jämväl i deruti upptagna sak en part, målseganden varit uppkallad inför hofrätten, nämligen för att — enär hon i en skrift uttryckt den tanken, att hofrätten »vidtagit något beslut, hvarigenom Enkan Qvietsky (den tilltalade) förklarades berättigad att ifrågavarande af Öfverståthållare-Embetet i förvar tagne silfverpersedlar återbekomma» — erhålla hofrättens »förständigande», att något sådant beslut ej vidtagits.

Äfven i en tredje sak samma dag var part, t. f. fiskalen i banken, Montan uppkallad i hofrätten, dock blott för att mottaga ransakningshandlingar.

Enligt protokollet för den 30 April 1835 hölls samma dag dels i en sak förhör både med en häktad och med målseganden, dels i en andra sak förhör med kärandeparten, hvarefter i båda sakerna hofrätten omedelbart gaf utslag; hvarjemte i en tredje sak stadsfiskalen assessoren Salomonsson var »uppkallad och fick efter anmälan förekomma, dervid Assessoren, förständigad att inlemna det af honom öfverklagade utslag i målet, tillkännagaf, att han återkallade sina deruti anförda besvär», för att ej omnämna, att i en fjerde sak samme t. f. bankofiskal Montan fick företräda och emottaga ransakningshandlingar.

Ehuru jag ej för någon annan dag iakttagit så många fall, lärer man på grund af anförda exemplen kunna konstatera, att muntlighet, direkt förhandling af parter inför hofrätten eller ransakning med dem ännu år 1835 var myc-

ket vanlig i brottmål, och, i dem till och med varit mer i användning än i civila mål under samma tid.

Senare utveckling.

I våra dagar[1]) finnes det *ingen* utsigt för en tilltalad, häktad eller på fri fot, att få tillfälle genom omedelbart framträdande för sina domare i högre instans eller genom afhörande inför dem af vitnen påverka deras öfvertygelse. Allt beror nu blott på papperen i akten.

Det är betecknande för förhållandena, att då jag för kuriositetens skuld understält flere äldre och yngre ledamöter och tjenstemän i hofrätten, huru man nu för tiden skulle upptaga en af häktad person framställd begäran att blifva muntligen hörd, en stor ovisshet rådt, huru hofrätten skulle kunna och böra förhålla sig gent emot ett så sällsamt anspråk.

Man synes i allmänhet velat se saken så, att den, som sådant begärt, *i verkligheten ej kan ifrågasätta eller egentligen mena annat*, än att få ingifva en ytterligare skrift, — hvarmed konungens befallningshafvande ju har att tillse, det den häktade får hjelp. Från den känslan och tanken, att den häktade verkligen kunde ha ett behof af, och att rättvisan kunde vinna något med, att han personligen hördes af sina domare — från den känslan och tanken är man alldeles kommen; och, efter allt hvad jag kunnat inhemta, skulle helt säkert slutet bli, att i våra dagar hofrätten funne sig ej kunna »fästa afseende» å en dylik begäran — som dock med våra utgångspunkter är lika naturlig, som den är med lag enlig.

1840-talet.

De af mig från olika år på *1840-talet* genomgångna protokollen i såväl civila som kriminella mål utvisa, att *ännu då* man i mycket var fjerran från den nu rådande formalistiska ordningen.

Lika väl som i vademål förekomma äfven i besvärsmål muntliga förhör.

[1]) Detta skrifvet före lagändringen d. 14 Juni 1901; och blir förhållandet härefter bättre, så måste det bero på något annat än den nya lagen, hvilken ger parterna mindre rätt än den ändrade, gamla.

Så finnes af krim. protokollet den 26 Mars 1844, att i anledning af en häktad persons i besvärsskriften framstälda anhållan »att varda muntligen hörd», han från rådstufvuhäktet blifvit rekvirerad och nu var inställd, dervid »han på tillfrågan förklarade, att anledningen till hans begäran om förhör endast var att muntligen utveckla det af honom i besvären framstälda påstående, att det af Rundström (den häktade) innehafda ur icke vore detsamma, som blifvit Brukspatronen Gavelius frånstulet». Muntliga förhör i brottmål.

Den häktade fick synbarligen anföra så mycket som han i saken önskade. Efter förhörets slut företogs målet genast till afgörande.

Protokollet för den 27 och 29 Nov. 1849 utvisar, att å dessa dagar en för våld mot sin moder tilltalad och häktad person jämte allmänne åklagaren och flere vitnen varit tillstädes i hofrätten, och att dervid en omfattande och verklig ransakning egt rum. Förra dagen hörda vitnen hade åberopats af den häktade; och till senare dagen hade stadsfiskalen inkallat ett vitne.

Omedelbart efter senare ransakningen företogs målet till afgörande.

Dylika ransakningar synas dock numera förekomma ganska sällan och som undantag.

Vitnesförhör medgafs, utan att man, som nu, ovilkorligen fordrade, att en attest af den person man, önskade höra, skulle först företes (se civilprot. den 13 Dec. 1844). Vitnesförhör utan attest.

Då muntliga förhör egde rum, synes alltid, i vademål likasom i besvärsmål, läsning af handlingarne förut hafva försiggått, i följd hvaraf, och då det sålunda kunde gälla omedelbart afgörande af sakerna, intresset och betydelsen af förhandlingen naturligtvis var större än under nuvarande förhållanden. Afgörande af mål omedelbart efter förhör.

Den nu brukliga metoden att gifva parter föreläggan- Verkliga kallelser å parter.
den *genom anslag* eller att låta vaktmästare *pro forma ef-*

tersöka dem inom hofrättshuset hade synbarligen ej heller ännu på 1840-talet uppfunnits.

När hofrätten hade något att förelägga en part, *så underrättade också hofrätten honom verkligen, om hvad han hade att göra*, vanligen så, att han genom bud uppkallades till hofrätten och direkt mottog föreskrift eller, beträffande vademål så, att å den parten tillställda berättelsen en resolution tecknades, med föreskrift att han skulle ingifva felande .protokoll.

I åtminstone ett par af mig iakttagna fall, der nu för tiden blott fiktivt eftersökande, på sätt som härförut omtalats, skulle egt rum, lät hofrätten genom konungens befallningshafvande underrätta eller erinra parter, att de hade intressen att iakttaga i hofrätten. I ena fallet enl. prot. den 4 April 1845 hade ett ombud, efter att å berättelsen tecknat begäran om muntligt förhör, aflidit; i det andra, enligt prot. den 12 Maj 1846, hade parten sjelf i vadeinlagan begärt förhör med uppgifna vitnen, men sedermera ej låtit sig afhöra.

Göta och Skånska hofrätterna.

I *Göta hofrätt* följdes med afseende å muntliga förhör en helt annan praxis än den i Svea hofrätt iakttagna.

Under forskningar i förstnämda hofrätts protokoll från sista delen af 1700- och de första åren af 1800-talen har jag till min öfverraskning funnit, att der snart sagdt alls intet återfinnes af den muntliga förhandling och naturliga ordning, som enligt det föregående uti Svea hofrätt — allra mest vid angifna tid — sticka så bjert af mot det nuvarande.

»Muntliga förhör» i civila mål synas — i motsats till hvad nu eger rum — visserligen mycket ofta förekommit, äfven ex officio, men i allmänhet blott för skriftvexling och ingifvande af dokumenter; och hela förfarandet i dessa

mål synes ej vidare olikt det vi under innevarande tid [1]) känna från Svea hofrätt, med skilnad blott, att redan *då* den *nu* för tiden vid Göta hofrätt vanliga ordningen att genast i sakernas tidigare skede bevilja vitnesförhör vid underrätterna synes allmänt praktiserad.

Ransakningar i kriminella besvärsmål med häktade, som ännu för några årtionden sedan förekommo i Svea hofrätt, har jag ingenstädes funnit omtalade i Göta hofrätts protokoll, och enligt erhållen upplysning har under hela 1800-talet säkerligen ingen dylik ransakning i denna hofrätt egt rum.

Redan för hundra år tillbaka betydde i Göta hofrätt parterna påtagligen ungefär lika litet som de nu i vår tid betyda i Svea hofrätt.

Saken har, hvad civilmålen angår, ögonskenligen sin väsentliga förklaring uti den vid Göta hofrätt sedan gammalt existerande hofrättskommissarieinstitutionen. Några personer hafva derstädes hofrättens officiella förtroende att som mellanhänder tillhandagå parter i allt hvad som vid hofrätten förekommer. Dessa *lefva* så att säga i Göta hofrätt. Intet anslag kan der gifvas, vare sig om domar och utslag eller om föreläggganden till parter att ingifva protokoll och handlingar etc., utan att dessa kommissarier genast bemärka det och omedelbart kommunicera i ärendet med vederbörande parter. Dessa personers tillvaro, ehuru de blott hafva den mekaniska omvårdnanden af sakerna om hand, har tydligen sedan gammalt funnits så underlätta den rent skriftligt ordnade behandlingen af sakerna, att parternas tillkallande för personligt hörande kunnat undgås och för det mesta funnits obehöfligt för maskineriets gång.

Förhållandet i kriminella mål torde få ses såsom en återverkan från ordningen i de civila målen; och i det hela sedt torde nyssnämda instituts tillvaro väsentligen förklara

[1]) Detta skrifvet före lagändringen den 14 Juni 1901.

den märkligt uniforma karakteren af de yttre förhållandena i denna hofrätt nu och mer än ett sekel tillbaka.

Skånska hofrätten anordnades vid sin tillkomst år 1821 mest i öfverensstämmelse med Göta hofrätt men iakttager numera [1]) med afseende å muntliga förhör en ordning liknande den i Svea hofrätt. Det i skånska hofrätten förut existerande kommissarieinstitutet är faktiskt utdödt.

Berättelsen i förhållande till muntliga förhör, i senare tider.

Berättelsen hade en gång innehållit en så fullständig — och dessutom af parterna kontrollerad — framställning af hela saken, att faktiskt på grund af densamma dom kunde gifvas, samt att den sålunda kunde ersätta parternas egen föredragning eller deras deltagande i föredragningen, der den, såsom senare, väsentligen berodde på två eller en af domstolens ledamöter. Denna vigtiga handling, berättelsen, återfinna vi i slutet af 1700-talet i hofrätterna allmänt öfvergången till ett proformadokument.

Lagens bestämmelser i 22 kap. R. B., att, *i lagvadda och till hofrätten instämda saker*, berättelsen efter utsättande af sjelfva målet och hvari tvisten emellan parterna egentligen bestode, skulle kortligen angifva innehållet af de »skriftliga skäl och bevis, som de vid sina inlagor fogat», tillämpades numera ej, utan gafs efter en rubrik allenast en *förteckning å ingifna handlingar*, hvilkas innehåll blott med några ord antyddes. Berättelsens förra uppgift och tillfälle för parterna att genom påminnelser vid densamma kontrollera föredragningen hade dermed gått om intet. Föredragningen till dom måste naturligtvis varit i det hela alldeles oberoende af en sådan handling. Föredragandens motiverade votum fick i stället så mycket större betydelse, medan dock läsningen af sjelfva akten utgjorde den officiella grunden

[1]) — såvidt ej lagändringen den 14 Juni 1901 tillämpas.

för hofrättsdivisionens dom. Berättelsen, som sålunda förlorat hvarje betydelse vid föredragningen, saknade dermed så mycket mer hvarje materiel betydelse för parterna. Att berättelsen började förses med en rubrik, fullständigt angifvande den i målet förda talan och deri tidigare gifna domar, och att denna ingress småningom började användas som ingress till hofrättens blifvande dom, var naturligtvis af ingen vidare nytta för parterna.

Dessa hade emellertid en ersättning för den förra tidens berättelser i de muntliga förhören, så länge som dessa bibehöllo något af sin karakter af ransakningar för utredande af de för sakens rätta bedömande vigtiga omständigheterna deri.

I våra dagar och sedan blott en del årtionden tillbaka begagnar dock, som förr antydt, Svea hofrätt, lika litet som sedan gammalt öfriga hofrätter, förhören till att af parterna vare sig införskaffa upplysningar om outredda sakförhållanden eller till att infordra handlingar, hvarpå rätten mellan parterna beror — äfven om de tydligen kommit bort från akten eller parterna uppenbarligen blott glömt bilägga dem.

Förhör utsättes nu för tiden [1]) i det hela blott för händelse en part sådant begärt; och dervid förekommer numera öfverhufvud intet annat än att han ingifver en skrift, med eller utan bilagor, för att vid ett, till senare dag utsatt förhör mottaga svar derå af motparten, jämväl skriftligen.

Hvad som i vademål var *ersättningen* för den verkliga berättelsen d. v. s. den muntligen skeende sakutredningen är sålunda lika väl som sjelfva berättelsen borttorkadt. Ingenting fins kvar af lagens garantier för rättssökande om verklig och värdig ställning som parter i rättegången mer än de tomma formerna och namnen.

De till blott okontrollerade skriftvexlingar emellan parterna öfvergångna muntliga förhören blifva i Svea hofrätt

[1]) — och såvidt lagändringen den 14 Juni 1901 ej kommer i tillämpning.

och Skånska hofrätten *satta i gång* genom en å den s. k. berättelsen tecknad anhållan om förhör, — och detta är i denna stund den enda betydelsen af berättelsen, hvilken sålunda, för parternas del, lika väl kunde ersättas med ett skrifvet eller oskrifvet papper, hvilket som helst.

I hofrätterna förekommer emellertid icke någon sådan halfofficiel dubbelgångare till berättelsen, som i högsta domstolen uppträder under namn af föredragningspromemoria, och detta har den erkännansvärda innebörden, att besluten i hofrätterna grundas direkt på studium af akten, vare sig nu akten cirkulerar emellan ledamöterna för läsning i hemmet, såsom vanligt i Svea hofrätt, eller den, såsom i Göta hofrätt och mestadels i skånska hofrätten officielt läses på embetsrummet.

Den omständigheten, att i hofrätterna besluten principielt byggas på sjelfva akten, och icke på ett blott extrakt derur, gifver i sjelfva verket förfarandet derstädes ett icke ringa företräde, i fråga om trygghet för parterna, framför det som i högsta instans iakttages.

Om i vademål parterna emellertid hafva förlorat både muntliga förhör och berättelser, sådana som 1734 års lag afsett dem, så hafva de i *besvärsmålen* ej haft annat att förlora än muntliga förhören, enär denna lag ej för besvärsmål afsett berättelser; men att också i praxis muntliga förhören i dessa mål fullkomligen borttorkat, är redan framhållet.

Innebörden af förändringen i hofrätternas verksamhetsformer.

Vi hafva här förut under en historisk öfverblick sett förfarandet i hofrätterna ifrån synpunkten af muntlighet eller skriftlighet, hvilken synpunkt gifver oss tillfälle att iakttaga förfarandet i dess allra vigtigaste sida nämligen med afseende å det material hvarpå det riktar sig. En öfverrättspro-

cess kan tänkas, i och för dess första uppgift, saksammanhangets fastställande [1]), *antingen* rikta sig på verkligheten sjelf och således i sig innesluta en fordran och en kontroll derpå, att allt som framlägges för domstolen är öfverensstämmande med verkligheten, eller är sant; och i ett sådant system äro helt naturligt parterna personligen det vigtigaste kunskapsmaterialet, emedan de i regel bäst känna verkligheten; *eller* den kan taga till material något som utan vidare antages återgifva, hvad parter och vitnen hafva att meddela, således dels protokoll, som utgöra uttryck af en underdomares mer eller mindre exakta uppfattning af hvad som inför honom parter och vitnen sagt, dels skrifter af parterna, deri en hvar på det sätt, som dervid må falla sig naturligt, framställer hvad som förekommit. Den först nämda metoden framstår för oss, med våra vanor, som föga annat än ett nonsens och en juridisk omöjlighet, ty den förutsätter, att verkligheten i en rättssak eller parternas medvetande om denna verklighet är något som tillhör domstolen, och som domstolen får hänsynslöst tillgodogöra sig, medan för den nu herskande juridiska skolan a och o är den ömmaste finkänslighet gent emot parternas svaghet och tendens att vilja undanhålla allt, som kan vara dem oangenämt att meddela — vid hvilken utgångspunkt naturligt nog ingenting af värde i rättens intresse står att vinna genom direkta meddelanden med parterna. Denna först nämda metod sågs dock en gång hos oss som den enda naturliga, nämligen väsentligen ännu på Carl XI:s och 1682 års revisionsplakats tid, enligt hvilket sistnämda en ändringssökande fick afsvärja sig sjelfva partiskheten och förpligta sig att »som en opartisk man» förfäkta sin sak; tidigare i lika måtto, då ordningen bestämdes af Gustaf II Adolfs anda och hans författningar; och

[1]) Här förutsatt naturligtvis, att icke saksammanhanget skall anses definitivt fastställdt genom en lägre domstols uttalande.

metoden gälde säkerligen i all synnerhet som naturlig och i sin fullaste omfattning under en derförut gående period, från hvilkens praxis och rättsåskådning antydda författningar blott voro en återklang, och under hvilken rättsskipningens mera framträdande religiösa karakter lika väl som dess offentlighet medförde, att man förmodligen utan vidare fordrade och kunde i regel vänta sig, att den oförstälda sanningen skulle framläggas.

Bland nutida rättssystem återfinna vi samma grundtanke i det engelska [1]) med dess oinskränkta sanningspligt för parterna, så som om de sjelfva ej vore annat än vitnen, och med procederande parts formliga förpligtelse att hjelpa sjelfva motparten att få rätt, såvidt han har rätt; och i England herskar också samma grundtanke så absolut och tränger så igenom hela systemet, att detta just dermed fått en karakter, som ställer det som ett kuriosum inför jurister af många andra länder. Men denna grundtanke af sanning förer också med sig, att de från parterna kommande meddelanden verkligen gifva ett material, som domstolen kan stödja sig vid, och ett mera korrekt material som utgångspunkt, än något annat som kan ifrågasättas.

Den andra tänkta metoden för en öfverrättsprocess, som gör innehållet i protokoll och skrifter till omedelbart och enda material vid saksammanhangets fastslående, stämmer emellertid med hvad som hos oss nu är gängse åskådning om det lämpliga och möjliga; och mycket riktigt är inom våra hofrätter i denna stund den uppfattningen rådande, att sjelfva säkerheten och soliditeten i hofrätternas rättsskipning ligger just deri, att den stöder sig på akter och ej på direkta meddelanden af parterna.

Mellan båda de extrema metoderna ligger det system, hvilket väsentligen bygger på det i underrätt samlade materialet men förutsätter dess justerande och fullständigande

[1]) Vi tala i detta arbete väsentligen om civilprocessen.

med ledning af upplysningar af parterna, inhemtade under, med dem föranstaltade, förhör — och hvilket system i stöd af 1695 års rättegångsförordning och 1734 års lag under hela 1700- och ett godt stycke in på 1800-talet iakttagits af Svea hofrätt.

1:o Likgiltighet för sanning.

Om det gäller att göra klart för sig, *hvad det nu hos oss rådande extrema systemet innebär*, så hafva vi att först beakta det deruti mest karakteristiska, att domaren, med att bygga blott på tidigare protokoll och på parternas skrifter, också i allo afsagt sig att personligen kontrollera parternas sakuppgifter eller sanningen i deras ord — utom så vidt det möjligen kan ske genom andra deras ord i akten.

Såvidt som likväl verklighet och sanning skall vara det bestämmande, skulle således förutsättas, att innehållet i dessa skrifter vore kontrolleradt förut och befunnet riktigt. Men nej detta, vet en hvar, är icke i ringaste mån fallet. Något sådant som att parters skriftliga uppgifter om sakförhållanden skulle till underdomaren gifvas under edspligt, såsom i England, kan en nutida svensk domare ej tänka sig. Underrätternas protokoll kunna, vid utevaron hos oss af all kontroll på sanningen i parternas andraganden, i hvilket mål som helst innehålla lika mycket lögn som sanning; och detsamma är naturligtvis lika väl fallet med de till hofrätten inkomna inlagor. Detta står för en hvar hofrättsdomare klart.

Men om en domstol vet, att materialet lika väl kan vara osant som sant och ändå ej pröfvar hvilketdera det är, så kan det ej gerna vara annat, än att denna domstol, det är hofrätten, är alldeles *likgiltig* för verkliga sanningen i sakerna.

Denna slutföljd innefattar en djupgående anklagelse emot våra dagars hofrättssystem; och hvem som har ögon kan förneka dess sanning?

Men om man icke inser anklagelsens befogenhet utaf blott det anförda, så måste man inse den, om man beaktar,

Systemets innebörd.

huru hofrätterna kommit till sin nuvarande ståndpunkt i förevarande hänseende. Den föregående skildringen, under rubrik muntliga förhör, utvisar, huru fordom hofrätterna i verkligheten på allt sätt sökte få reda på verkliga sammanhanget i sakerna, till dess att detta numera alldeles upphört, och huru man till sist kommit derhän, att hofrätterna ej ens erinra parterna om att ingifva vigtiga handlingar i målet, som de kanske uttagit och af uppenbar glömska underlåtit att återställa — utan döma så som om handlingen öfverhufvudtaget ej funnes till. Denna förändring utmärker väl inträdd likgiltighet på det möjligast slående sätt.

Men detsamma ligger också i det sätt, hvarpå man förr i hofrätterna enligt lag och praxis reagerade emot lögn och vrängning af parterna, jämfördt med det sätt, hvarpå man nu för tiden förhåller sig emot sådan lögn och vrängning.

Enligt 1615 års processordning egde hvarje kärande och svarande rätt att af hvarandra fordra sanningsed, utgående på: för käranden, att han, så ofta han af rätten tillspordes, skulle »icke förtiga sanningen utan henne uppenbarligen bekänna»; för svaranden, att han, på rättens fråga ville, så mycket honom veterligt vore, »bekänna sanningen och till framstälda spörsmål svara»; och sådan ed skulle på begäran ena eller andra parten förestafvas, så framt hofrätten befunne det »rådligt».

Men dessutom medgaf 1615 års författning hofrätten att utan afseende på, om någon part begärt det eller ej, ex officio förelägga käranden eller svaranden en ed, att det han framstälde och begärde vore *icke af en vrångvis mening, ondska och arghet eller till att förhala tiden, utan att hans nödtorft så fordrade.*

1734 års lag fråntog parterna rätt att äska ed af hvarandra men medgaf hofrätten, att, om sanning ej annars utletas kunde, i civila mål pålägga parterna såväl som fullmägtige vrångoed, deruti de bland annat förbundo sig att

ej »saken förmörka eller något dölja som till en rätt upplysning tjenar». Systemets innebörd.

I våra dagar anses denna hofrätterna gifna och ännu i lagen kvarstående befogenhet vara förfallen, och den enda lagbestämmelse, riktad emot osanning i rättegång, som gäller, är den i 8 § kap. 14 R.B., som med ett blott bötesstraff bemöter veterlig och bedräglig osanning.

Men äfven denna bestämmelse tillämpas snart sagdt aldrig, huru uppenbart det än må vara, att en part ej annat afser än att med lögn draga till sig en önskad dom; och man kan väl säga, att i denna stund inför hofrätten såväl som vid andra domstolar parterna kunna dölja sanning och bruka osanning, ungefär så mycket som de sjelfva vilja, samt äfven göra ett ganska vidsträckt bruk af denna sin rätt och frihet.

Således: der förr parterna bundos vid ed till att tala sanning och följaktligen voro straffbare som menedare, om de ljögo eller sveko pligten, der reagerar man nu för tiden med böter och detta, om straffet någon gång utkräfves, alltid till ett alldeles obetydligt belopp, medan man i alla vanliga fall alls icke straffar lögnen i rättegång utan låter den alldeles oanmärkt passera.

Denna förändring i lag och praxis innebär i allt fall oemotsägligt, att, der det förr rådde nit, der råder nu slapphet och likgiltighet gent emot rättsskipningens första uppgift, sanningens stödjande. *Deri ligger den första sorgliga betydelsen af förändringen i hofrätternas verksamhetsformer.*

Härvid bör uttryckligt framhållas, att det är med tydligen jämna steg och under ömsesidig påverkan, som parternas sanningspligt och muntlig förhandling sjunkit ifrån sin förra höga och naturliga ställning till den låga nivå eller till den egenskap af fiktion, som båda i denna stund innehafva. Det omedelbara sammanhanget emellan båda begreppen är också i ögonen fallande: Samband med muntlighetens undergång.

Systemets innebörd.

Muntligheten eller den hos oss urgamla processmetod, enligt hvilken domaren omedelbart från parter likasom från vitnen hemtade kännedomen om sakerna, medförde, i ett samhälle der i öfrigt rättrådighet och sanning sattes högt, ovilkorligen och sjelffallet, att de muntligen och *dermed också offentligen* talande parterna höllos af andra och sjelfve höllo sig hafva samma skyldigheter i fråga om sanning, som eljest i det allmänna lifvet. De stränga bestämmelserna om sanningens framtvingande, der någon ville dölja densamma, voro endast naturliga uttryck af samma uppfattning.

Skriftligheten åter utestänger offentligheten och allmänhetens kontroll samt ställer en hvar part utom inflytande af hvarje annan ambition än den att besegra motparten; och när parter den ena gången efter den andra erfara, att de, utan att på något sätt kompromitteras, kunna nå sitt mål med lögner och falska framställningar, inskjutna i skrifterna, så är det egentligen så pass naturligt, att de skola begagna sig af denna bekväma metod, att man näppeligen kan det ringaste deröfver förvåna sig.

2:o Svårighet att åstadkomma bevisning.

Med den här omförmälta likgiltigheten för sanning och med den uteslutande skriftligheten sammanhänger något annat som här bör framhållas.

I det engelska systemet kan en part vinna sin sak på grund af sin egen framställning af sakförhållandena. Han tros nämligen på sina ord, enär han talar under vitnespligt och straffas som menedare, om han talat osant. Under den af oss först i detta arbete beskrifna period, med dess muntliga förhandling i högre såsom i lägre domstolar, och då en nämd afgjorde sanningsfrågan efter sin fria öfvertygelse, gälde säkert nog väsentligen detsamma, eller att kärandeparter kunde vinna sin sak blott på sina ord, äfven om de ej hade vitnen till hands.

Något af detta fans, i ett senare skriftligt system, ännu

i behåll, så länge som hofrätten för utredning af saksammanhanget kallade parterna till, eller de sjelfva kunde påkalla ransakning vid, verkligen muntliga förhör, och således motparten inför domare, som kände saken, hade att muntligen yttra sig om åberopade skrifters innehåll samt att verkligen göra reda för sina skäl, om han ville bestrida riktigheten af anförda sakförhållanden. Jmfr föreg. sid. 348—49. Systemets inebörd.

Men utaf detta finnes absolut intet i behåll, der, såsom hos oss nu, de mest ohemula förnekanden icke föranleda någon gensaga från hofrättens sida, än mindre föranleda någon nitisk undersökning vid förhör af hofrätten om verkliga sammanhanget, utan der domstolen utan vidare låter det bero vid det lösa bestridandet och dömer i enlighet dermed.

Med denna ordning, som helt naturligt leder till, att parterna i allmänhet utan vidare »bestrida» allt hvad från motsidan anförts, är man ock kommen derhän, att af allt hvad en part andrager, utan att åvägabringa särskild bevisning genom vitnen eller oemotsägliga dokumenter, alls ingenting gäller, utom det som han säger sig till nackdel.

Allt annat, som parterna anföra i fråga om saksammanhanget, blir behandladt af hofrätten såsom skrifvet i luften; och det händer allt för ofta, att sålunda allt, som i saken är faktiskt och sant, elimineras bort som blott falska föregifvanden, eller att en blott ringa del af verkliga saksammanhanget blir konstateradt, allt till oändlig skada för det allmänna rättstillståndet. Har derför rättsskipningen i vekhet och slappnad känsla för sanning och rättfärdighet beredt parter och rättssökande ett behag, med att fritaga dem från hvad som är oangenämt, sanningspligten, så få de också dyrt betala behaget, nämligen genom att ej heller vinna med den sanning de frambära; och det är blott skada, att dervid fördelen var mest på de ohederligas sida — eller deras, som ingen sanning hade att frambära, eller som blott »bestridde» —

Systemets innebörd.

medan väsentligen de hederliga drabbades af olägenheten, till dess att till sist äfven de mestadels lärt sig att vid rättegång kasta hedern öfver bord och kämpa med sådana medel som systemet kräfver.

En ökad svårighet att åstadkomma bevisning och dermed ökad osäkerhet i rättstillståndet[1]) *är således att anteckna som en andra följd af förändringen i hofrätternas af lagen afsedda verksamhetssätt — för att ej här tala om den demoralisation, som det nya systemet innebär.*

Härvid förtjenar i hög grad en annan omständighet att bringas till beaktande:

3:o Fri bevispröfning i hofrätterna en orimlighet.

Då hofrätterna nu för tiden som material för saksammanhangets fastställande uteslutande använda föreliggande aktstyckena, utan att i någon mån lita till omedelbar ransakning med parterna, och då parternas i olika delar af akten innehållna framställningar af sakförhållandena röna beaktande, blott så vidt en af dem talat emot sig sjelf, så återstår för domstolen, der det ej kan ankomma på dokumenter af ett eller annat slag, för dess hufvuduppgift, saksammanhangets fastställande, egentligen blott de i underrättens protokoll innehållna vitnesberättelserna; och det är uppenbart, att hofrätten, som sjelf ingen slutsats kan draga af vitnenas sätt att framträda eller af deras uttalanden, utöfver hvad som underrättsdomaren infört i protokollet, verkligen är hänvisad till att i hufvudsak mekaniskt räkna med vitnenas i protokollen återgifna *ord*. Att på grund af ett sådant material och vid dylika omständigheter utöfva fri bevispröfning är uppenbart ett fullkomligen abnormt konststycke. För fri bevispröfning måste nämligen i första rummet förutsättas några för fritt och samvetsenligt öfvervägande tillgängliga, kontrollerade grunder, och visserligen då *alla* de

[1]) — såvidt med rättstillstånd menas en ordning öfverensstämmande med det verkligt rätta.

grunder och omständigheter, som framträda, då den dömande sjelf iakttagit alla framstälda vitnen och allt öfrigt bevismaterial, medan dock hofrätten, så snart den träder ut öfver orden i protokollet, stiger i luften eller intet annat har till fotfäste än fullkomligt lösliga suppositioner eller intryck. — Det sista gäller i all synnerhet, der hofrätten tager till rättelse, af parterna ingifna attester, utan att på effektivt sätt pröfva *riktigheten* af deras innehåll. Systemets innebörd.

I allt fall är det dock just en af hofrätten utöfvad fri bevispröfning, som man nu menar skola gifva en nödhjelp uti den oerhörda fattigdom på giltigt material, hvartill hofrätten genom urartande af dess egen praxis försatt sig; och det synes här vara på sin plats att erinra, att under omständigterna en sådan, frisinnadt klingande metod att klyfva frågorna ej kan lända till annat, än att skapa en ny öppning för slumpen — ett ämne, som det torde blifva tillfälle att framdeles ytterligare behandla.

De här förut omtalade två momenten: det omedelbara förhandlingssättets eller de verkligen muntliga förhörens försvinnande och den inträdda likgiltigheten för sanningen i sakerna hafva blott en andra sida uti *personernas och det personligas undanskjutande;* och detta är i sjelfva verket det mest karakteristiska innehållet i den nu rådande hofrättsordningen och kan väl betraktas som innebörden, djupast sedt, af det nuvarande systemet. 4:o Det personligas undertryckande.

Förhållandet framträder ju allmännast i det först antydda — aktens sättande i personernas ställe och officiel ringaktning för parternas *ord* — och derom är tillräckligt taladt i det föregående. Men detsamma, ringaktningen *för sjelfva parternas personer och deras undanskjutande,* går igen på många andra sätt i hofrätternas arbetsformer. Parterna hållas undan.

Medan *förr* det föll af sig sjelf, att när helst en person hade någon framställning eller meddelande till domstolen att göra, han också kunde företräda inför sjelfva domarena i hofrätten, så kommer numera en rättssökande

Systemets innebörd.

för vanliga fall, eller der det gäller hofrätten som öfverinstans, aldrig längre än till en hofrättens registrator eller aktuarie; och när ett framträdande af en part inför sjelfva hofrättsdivisionen ifrågakommer, d. v. s. efter särskildt medgifvande och kallelse af hofrätten, så är det, så vidt det gäller en rättegång i andra instans [1]), i det hela aldrig frågan om annat än att få aflemna en skrift, som en följande gång får besvaras af motparten.

I ett särskildt hänseende framträder typiskt denna hofrättens nu rådande motvilja mot allt som icke är papper och särskildt mot att hafva något med parterna personligen att skaffa, nämligen där det gäller extraordinära undersökningar.

Från ett tidigare skede, mediet af 1700-talet, har jag (sid. 342) haft tillfälle att uppvisa ett fall, der hofrättens ledamöter, uti en tvist emellan grannar rörande bygnads uppförande, togo förhållandena på platsen i ögonsigte; och efter all anledning voro parterna närvarande vid besigtningen, då den ju skedde officielt.

Svea hofrätts protokoll för December 1787 utvisar, huru-som, i likhet härmed, uti vademål emellan grefve Hamilton och hustru Nyman »angående den tvistiga fråga, om hustru Nyman må tillåtas att med en våning påbygga ett sitt å Blasieholmen belägna hus, Kongl. Hofrätten den 23 i nästlidne November månad bifallit hustru Nymans begäran, att besigtning anställas borde, på det erfaras kunde, om och huruvida genom den af hustru Nyman tilltänkta byggnad utsigten från Herr Grefvens och Öfverstens hus n:o 92 betages» — samt att sådan undersökning på platsen nu *i parters och ombuds närvaro* egde rum. Dervid utviste muraremästare ålderman Valmstedt en ställning, som han låtit uppsätta å taket till hustru Nymans hus, motsvarande konturerna af den tilltänkta byggnaden; och beskrifves i protokollet, i hvilken mån denna träställning syntes och

[1]) — och såvidt ej 1901 års lag kommer att föranleda en annan ordning.

inverkade på utsigten från olika våningar af grefve Hamil- Systemets in-
tons hus. nebörd.

Parterna egde här tillfälle att på det mest objektiva sätt göra gällande sina skäl och synpunkter.

Något sådant vill gifvetvis en hofrätt i våra dagar ej vara med om.

Vid ett tillfälle, och i anledning af hvad förf. under ett samtal derom erinrade, meddelade en ledamot i Svea hofrätt, att i sjelfva verket hofrätten likväl brukade vid behof göra undersökningar på tvistestället — *men detta skedde enskildt;* och han omnämde särskildt, att i en omfattande vattenrättstvist referenten i saken personligen besökt platsen, sett på dammar och bygnader etc., ehuru platsen låg på betydligt afstånd från Stockholm.

Vid ett annat tillfälle lära alla ledamöterna af en hofrättsdivision ha tagit en bygnadsplats i ögonsigte.

Detta är nu helt erkännansvärdt. Men hvarför ske ej som förr sådana undersökningar officielt och i parternas närvaro?

Jo förklaringen är äfven här påtagligen den, att man icke *vill* hafva något med parterna att göra; deras närvaro skulle, menar man, ej kunna lända saken till något gagn!

I ännu ett och ett ytterst magtpåliggande hänseende återgår den i hofrätterna nu herskande tendensen att göra sig oåtkomlig för parterna. Förr i tiden rådde i hofrätterna en i ögonen fallande beredvillighet och ifver att utan omgång och formaliteter gifva parter stöd emot sjelfrådighet och felaktigt förfarande af underdomare, i enlighet med den tanke, som ligger i Johan Skyttes ord vid invigningen af Göta hofrätt, att hofrätterna skulle vara »assijla dijt dhe beträngde och nödlidande kunde haffwa sin tillflycht och recurs».

Den som ansåg sig förfördelad kunde omedelbart företräda inför hofrätten eller en särskild division deraf, och det är lätt att förstå, det de dervid framstälda klagomål skulle

Systemets innebörd.

hafva en helt annan kraft — likasom vederhäftighet — med sig, än der allt beror på en inlemnad skrift [1]).

Ordningen närmade sig sålunda den i England nu rådande. Enligt denna kan i stort nödfall en person, som tror sin rätt ohjelpligen kränkas af en underdomares åtgörande, direkte träda in för öfverdomstolen, till och med under pågående behandling af ett annat mål; han kan afbryta den som föredrager deri, samt utan vidare lägga den brådskande saken för öfverdomaren och — om fara verkligen är förhanden — mottaga hans omedelbara resolution eller kanske en ad interim gällande föreskrift till vederbörande embetsman [2]).

I våra dagar, då en hofrätt ej, som förr, omedelbart emottager procederande parter, är det blott naturligt, att en nödlidande rättssökande i det hela *aldrig* kan från hofrätten i behörig tid erhålla här afsedd hjelp, hvaraf dock vid allt för många tillfällen behofvet vore mycket stort. — Detta förhållande belyser de förut framhållna fall eller omständigheter, och resultatet af dem alla är detta:

Ifrån ett sakernas skick, under hvilket hufvudpersonerna i hvarje mål icke blott hade fritt tillträde till hofrätten utan vid alla tillfällen, så vidt praktiskt görligt, af domstolen drogos fram — synbarligen emedan man kände, att hvarken sanningen eller rätten kunde som sig borde utfinnas, utan att domstolen mest möjligt stod i direkt förhållande till dem,

Resultatet.

— *så har man kommit derhän, att just dessa hufvudpersoner, parterna, ses ungefär såsom den hinderligaste och*

---

[1]) Den rättshjelp, som i dylika fall på skriftlig eller muntlig framställning gafs, kunde på 1600-talet bestå deri, att hofrätten förordnade fiskalen att vara närvarande på Stockholms rådstuga, då klagandens mål der voro före — näml. i anledning deraf att borgmästaren skulle hafva visat honom afvoghet och illvilja (12 Juni 1618), eller att hofrätten skref en »förmaningsskrift» till underdomaren (25 Febr. 1634) etc ; och i slutet af 1700-talet t. ex. deri, att, domare, som kunde finnas i staden genast uppkallades till hofrätten att gifva besked (se redan anförda fall), att bref skrefs till vederbörande med föreläggande, etc.

[2]) Se Fahlcrantz, Rättegångsväsendet i England, sid. 435.

obehöfligaste delen af hvarje rättssak, hvadan man tror sig böra mest möjligt hålla dem undan [1]).

Detta är hufvudresultatet af »utvecklingen» och, hvad Svea hofrätt specielt angår, i all synnerhet af de senaste årtiondenas utveckling.

Tidpunkterna för förändringarna.

Ännu för femtio år sedan följdes inom vår historiskt mest betydande hofrätt, såsom vi det visat, i många delar den gamla, naturliga, på parterna som hufvudpersoner beräknade ordningen ifrån 1734 års lag, sådan den af sina stiftare afsågs, medan i de två andra hofrätterna kommissarieinstitutionen å ena sidan ännu tidigare satt parterna personligen tillbaka men å andra sidan likväl ändt till att alltid upprätthålla en *förbindelse* mellan hofrätterna och parterna bredvid akten.

Beträffande Svea hofrätt så var ännu i principen parternas naturliga ställning erkänd, så länge hofrätten aldrig, parterna ovetande och på grund af akten enbar, fattade ett definitivt beslut minskande deras rätt, utan vid behof i vigtiga fall alltid effektivt varskodde dem — om t. ex. en brist i akten förelåg, som kunde medföra rättsförlust. Men i och med det att hofrätten upphörde med att vid dylika tillfällen verkligen kalla parterna att iakttaga sitt intresse och lät kallelsen eller erinringen ersättas genom en formalitet, vidtagen så att säga *i sjelfva akten*, som blott ökades med en dertill fogad resolution [2]), så var det också ute med parternas ställning som de förstberättigade i hvar sak; och i och med

Akten definitivt satt i stället för parterna.

[1]) Effekten af detta visar sig i parternas ställande i många fall utom möjlighet att iakttaga sin rätt: Kräfver saken i följd af särskilda förhållanden speciellt skyndsam behandling, kunna de intet åtgöra för att åstadkomma sådan; lika litet kunna de göra hvad som erfordras för att efter behof få saker sammantagna till behandling, och lika litet för att efter behof få en sak behandlad till olika delar i viss ordning, till formaliteterna skildt från hufvudsaken t. ex., allt fall derutinnan i grannländernas öfverrätter parterna berättigade anspråk kunna bringas till heders. I Tyskland beror det alldeles på parterna, i hvilken omfattning en sak skall af domstolen behandlas, eller *när* den skall upptagas och afgöras. Domstolen väntar blott på, när parterna äro färdiga.

[2]) Se ang. »anslag» sid. 378; jmfr sid. 393.

det att ej längre deras personliga rätt utan akt-hänsyner, hofrättens arbetsordning eller »ordningen» i och för sig blef det främsta, så var det naturligt nog, att processens karakter snabt skulle förfalla i andra hänseenden.

Det må vara senare forskare förbehållet att utreda, å hvilka särskilda tidpunkter — i den utvecklingsprocess, som vi följt blott till 1840-talens utgång — öfriga förändringarna i praxis till parternas nackdel inträdt. Här må blott framhållas, att det antagligen var först en del år efter 1849, den nyssberörda ändringen i sättet för erinringars meddelande till parterna egt rum.

Det synes nämligen högst antagligt, att det är lag-kommitténs och äldre lagberedningens förslag af resp. 1826 och 1849 som utgjort stödet för Svea hofrätt, då denna bröt med sin förra välvilliga praxis att *alltid verkligen delgifva* kallelser med parterna, och då 1826 års förslag om kallelser å parter genom anslag ej ensamt föranledt hofrätten att ändra sin praxis, så är det troligen först sedan 1849 års förslag hunnit verka, som man bestämt sig att i berörda del följa dess fingervisning[1]).

I alla händelser har först efter inträdet i senare hälften af 1800-talet Svea hofrätt och processen derinom blifvit till hvad vi nu se framför oss.

Nya lagberedningen och hofrätterna.

Sedan man efter hofrätternas egna protokoll och domböcker erfarit, hvilket naturligt och fritt förfarande inom dem förr egt rum och delvis ännu för ganska kort tid tillbaka iakttagits, verkar det i hög grad öfverraskande att läsa nya lagberedningens framställning i sitt förslag af 1884 i—

[1]) Det kan härvid ej annat än väcka uppmärksamhet, att Svea hofrätt utan vidare upptog denna tanke, då den icke låtit sin praxis i ringaste må påverkas af de delar uti samma förslag, deri gällande lags bestämmelser om berättelser och muntliga förhör i parternas intresse så omständligt utvecklas. I verkligheten betecknar detta tydligt nog, hvilken tendens, som numera rådde inom hofrätten.

om de tryckta vilkor, hvarunder hofrätterna vore lagligen bundna. Lagberedningens uppgift var nämligen att visa, det hofrättssystemet utgjorde den enda och den rätta basis för då afsedd reform af vårt rättegångsväsende. Lagberedningen.

Då dock obestridligen vid första ögonkastet hofrätterna måste synas föga lämpade som motor och hjerta i ett nytt, tidsenligt system, var det blott helt naturligt, att man skulle i främsta rummet söka för sig och andra klargöra, att det berodde blott på en del utom hofrätterna liggande orsaker, att de i denna stund ej vore, hvad de borde vara.

Man påstod då, *att hofrätterna ej hade erforderliga befogenheter; lagen bunde dem obehörigt i deras funktioner*. Lagberedningen beklagar sålunda (sid. 37—41 Del. II) hofrättsförfarandets »uteslutande skriftliga karakter» och bristen bland annat på »tillfälle till medverkan från domstolens sida vid processledningen och sanningsforskningen», eller, som på annat ställe uttryckt, att hofrättsdomarena saknade »tillfälle till personligt initiativ eller ingripande i utredningen»; att, när domstolen företager ett mål, det i regeln anses »såsom något i och för sig afslutadt, vid hvilket hvarken parterna eller domstolen behöfva eller ens kunna vidare åtgöra något för att utreda och förklara, hvad som kan vara otydligt eller obestämdt»; att ombuden saknade »mången gång både vilja och förmåga — — — att gifva en väl behöflig anvisning till bristernas afhjelpande»; att hofrättsdomaren *tvingades* »nära nog att fästa uteslutande vigt icke vid det verkliga lifvet utan vid den skrifna bokstafven»; »att parterna icke tillåtas öfvervara föredragningen, än mindre utöfva någon kontroll deröfver, att den verkligen är fullständig och samvetsgrann» etc. — Med en sådan skildring af sakerna och af hofrätternas obehörigt nedtryckta ställning kunde man ju ej begära, att hofrätterna skulle vara i stånd att utveckla allt det goda, som funnes inom dem.

Hvem eller hvad är det då, som har gifvit hofrättsförfarandet »en uteslutande skriftlig karakter»? — Hvem eller

Lagberedningen.

hvad är det som betagit hofrätterna »tillfälle till medverkan vid — processledningen och sanningsforskningen»? — eller betagit dem tillfälle till »personligt initiativ eller ingripande i utredningen»? Jo hofrätterna sjelfva, sedan de åsidosatt sin rätt och pligt enligt lagen att, såsom förr, hålla *verkliga, muntliga förhör* med parterna för utredning af sakerna likasom och sin rätt att låta dem taga del i föredragningen.

På hvem eller hvad beror det, att i regeln målet vid föredragningen anses »såsom något i och för sig afslutadt, vid hvilket hvarken parterna eller domstolen behöfva eller ens kunna vidare åtgöra något för att utreda och förklara, hvad som kan vara otydligt eller obestämdt»? — Jo på hofrätterna, som först i senare tider börjat så intresselöst och opraktiskt taga sakerna.

Eller för att citera ett annat af lagberedningens klagoformulär: Hvem eller hvad har nödgat hofrättsdomaren att allt för ofta »till följd af bristande utredning i ämnen, der en enkel fråga till parten hade kunnat åstadkomma klarhet och visshet, lemna rum för tviflet, huruvida hans uppfattning af akternas innehåll är riktig, och hans deråg grundade domslut materielt rätt»?

— Hofrätterna hafva sjelfva bortkastat sin lagliga, så länge förr behörigen utöfvade befogenhet att fråga parterna och åstadkomma alla nödiga utredningar.

På hvem och på hvad beror det att parterna icke »tillåtas» — — utöfva någon kontroll vid föredragningen? Jo på hofrätterna sjelfva, som undandragit sig den af lagen genom berättelserna för parterna afsedda kontrollen, utom det att de onödigtvis ställt parterna utanför föredragningen.

På hvem beror specielt en *anordning* af »muntliga förhören» sådan som den nuvarande, vid hvilken det omöjligen kan beräknas, att det med förhören ursprungligen afsedda syftet, sakernas utredande genom parterna kan vinnas?

Jo på hofrätterna, som sjelfva numera, olikt mot förr, regelbundet hålla muntliga förhören vid en tid, då ledamö-

terna sjelfva ej känna saken, och således ej ens *kunna fråga* om sådant som behöfver utredas. Lagberedningen.

Hvem eller hvad tvingar hofrätterna »nära nog att fästa uteslutande vigt icke vid det verkliga lifvet utan vid den skrifna bokstafven»? Har lagen föreskrifvit allt detta eller något af detta, hvilket lagberedningen beklagar som fel eller brister?

Har det i någon af här angifna punkter förr i tiden praktiserats så, som nya lagberedningen beskrifver det, med blott nutidens urartningar och missbruk för ögonen?

Nej icke i någon enda punkt. Lagen har ej hindrat förr, gör det ej heller nu [1]). Hofrätterna hafva förr kunnat i alla punkter göra hvad som behöfts för ändamålet, — och för ett mål vida högre satt och vida mer motsvarande den moderna processens kraf än det som nya lagberedningen uppstält.

Då lagberedningen specielt representerade hofrättsintresset och då den väsentligen har sett förhållandena med hofrättsdomares ögon, så innefattar dess här anförda uttalanden en förvisso i hög grad beaktansvärd kritik öfver det nu rådande systemet. Men lagberedningens framställning gifver ingen utredning af de lagbestämmelser, enligt hvilka hofrätterna haft att verka, och än mindre någon upplysning om, huru de som deltogo i 1734 års lagstiftningsarbete sjelfva och efter dem hofrätterna under många generationer tillämpat dessa bestämmelser.

Då nu ett jämförande studium af hofrätternas egna protokoll och domböcker visa, att under samma lagens regler, som nu [1]) gälla, ett muntligt förfarande, en domstolens medverkan vid sanningsforskningen, en noggrann utredning af målen, ett parternas deltagande i föredragningen och allt annat, som lagberedningen angifver som önskemål, förefunnits och tillgodogjorts af hofrätterna, samt att rättsskipningen och

[1]) — före lagändringen d. 14 Juni 1901.

rättssökande ännu till för jämförelsevis kort tid tillbaka delvis njutit af samma förmåner, alltid under de samma lagens regler som nu finnas, så lärer väl en hvar se, att felet ej ligger i reglerna. Skulle de regler som nu gälla eller en del af dem eller de af lagberedningen afsedda, som blott till ringa del syfta på den fria och naturliga ordning som fordom iakttogs, upprepas i en ny lag, att gälla för samma hofrätter, så skulle samma derinom rådande tendenser, som kväft lifvet i de gamla reglerna, utan mycket tvifvel ganska snart medföra ett liknande resultat med den nya författningens.

Hofrätterna äro, med allt tungt och träget arbete och med de framstående krafter som nu likasom förr finnas i dem, ej numera i stånd att på ändamålsenligt sätt fullgöra uppgifterna De sakna synbarligen den önskliga lifskraften och den önskliga naturliga tendensen.

Lagändringen af 14 Juni 1901.

Sedan förestående redan satts i press, har tillkommit lagen af den 14 juni 1901, hvilken förändrat de bestående bestämmelserna om förhandlingssättet i hofrätterna.

Den stora grundtanken i nämda lagändring går uppenbarligen ej ut på annat än att fastslå resultatet af den rättsförtorkande *praxis*, som i dessa domstolar rådt under senaste tider, och som strider lika mycket emot 1734 års lags tydliga afsigt och anda, som emot den derur flytande förra praxis.

Någon tanke på, att hofrätterna så, som det menats i 1734 års lag, och som det derefter i generationer praktiserats, skulle effektivt *utreda* verkliga saksammanhanget, sanningen i målen, har uppenbarligen icke föresväfvat den justitieminister som framlade förslaget; och lika liten pietet har han visat den stora principen i 1734 års lag om parterna som de förstberättigade i hvar sak, hvilken princip

egde sitt uttryck i den parterna tillerkända obetingade rätt att i hvarje sak — såvidt praktiskt görligt — personligen få företräda inför sina domare: icke ett enda ord om skyldighet för hofrättsdomaren att vinnlägga sig om sanna saksammanhangets utforskande [1]), är att finna i den nya lagen, ehuru uppenbarligen uttryckliga bestämmelser derom varit nödvändiga, då det icke numera, såsom förr, betraktas som fallande af sig sjelf, att hofrätten *skall* besörja utredning af saken. »Till vinnande af upplysning», som pröfvas erforderlig, eger hofrätten blott *rätt* att anordna muntligt förhör. Men *parternas* rätt att fordra muntliga förhör är dem frántagen. Lagen 14 Juni 1901.

Borttagen är dessjämte *berättelsen*, som enligt 1734 års lag skulle, i vade- likasom i instälda mål, gifva parterna tillfälle att — på ett andra sätt, bredvid det som bereddes genom muntliga förhör — garantera, att domstolen finge saken rätt framlagd för sig, och att den komme att beakta alla vigtiga omständigheter deri.

Den njugghet, hvarmed parternas rätt och sjelfva rättsskipningens uppgift och ändamål tillgodosetts, kan knappast hafva fått ett mera slående uttryck än uti den föreskriften, att, om en ändringssökande i vademål behöfver yttra sig vidare än han det gjort i sjelfva vadeinlagan, så kan han dock icke fordra ens att få ingifva en ytterligare skrift, *annat än under den förutsättning, att han redan i vadeinlagan förbehållit sig sådant.* Har han glömt det eller trott det obehöfligt, så har han förlorat sin rätt.

Det är gjordt beroende på hofrättens *medgifvande*, om en part, såsom förr, skall få, efter som han finner det erforderligt, utföra sin talan.

Den nya lagen har — äfven medräknadt att den talar om förhör i besvärsmål — högst väsentligt afknappat parternas befogenheter enligt förut gällande lag och i många hän-

[1]) — genom frågor till parterna etc. såsom enligt tysk processrätt, Civ. Pr. Ordn. § 139.

seenden deras befogenheter till och med enligt senast rådande praxis.

De under fyra punkter sid. 401 o. f. framställda erinringar emot systemet stå ej blott alla kvar i sin kraft utan hafva vunnit ökadt berättigande. Genom afskaffande af skyldigheten att fullgöra vissa præstanda vid ändringssökande hafva lättnader i rent yttre hänseende beredts för processande. Men genom de nu fastställda stela förhandlingsformerna och genom att vid obetydliga processuella försummelser, begångna sedan saken väl inkommit i hofrätten, häfta förlust af talan d. v. s. förlust af sjelfva den omtvistade rätten, har man positive, och vida utöfver hvad som behöfde ligga uti de gamla föreskrifterna om præstanda, fastslagit processens karakter af, främst, en ordningssak. Hvad som i första rummet borde hafva afsetts, rättsskipningens ökade förmåga att främja verklig sanning och verklig rätt i förevarande mål, har synbarligen icke ens stått lagstiftaren för ögonen i de sista ändringarne.

Finland. Det är af ej ringa intresse att, med urartningen af både praxis och lagstiftning på detta område hos oss, se huru förhållandena på samma område gestaltat sig i Finland, sedan detta land skilts från vårt.

Både muntliga förhör och berättelser — dessa stödjepelare för parternas behöriga ställning i hofrätterna — hafva från det, som förr rådde i Sverige och Finland gemensamt, både bibehållit sig och utvecklats i det senare landet. Instituten hafva icke, såsom hos oss, öfvergått till tomma formaliteter, som man derför menar sig i skenbar gedigenhets intresse böra kasta bort.

I de finska hofrätterna hafva aldrig de muntliga förhören, såsom hos oss, förlorat sin karakter af verkliga muntliga förhör. Parterna ega vid dem tillfälle till kontradiktorisk förhandling. Den som sökt förhöret har i vanligaste fall uppsatt en skriftlig promemoria, men denna uppläses i så fall alltid vid förhöret, under åberopande efter behof af

medförda kartor, attester eller andra handlingar; motparten svarar derpå genast muntligen, åberopande äfven han de handlingar, hvarpå han kan stödja sig, hvarefter ytterligare replikskifte emellan parterna kan ega rum vid samma tillfälle. Finland.

Vid *ett* förhör afhandlas i regel allt som, i anledning af begäran derom, påkallas. Blott undantagsvis och af någon särskild anledning eger ett andra muntligt förhör rum. Vid den tid, då muntligt förhör hålles, har emellertid icke — såsom förr i Sverige vanligt — föredragning eller läsning af akten egt rum; det är blott referenten, som känner saken, och det är sålunda han, som egentligen leder förhöret.

I lag af den 14 augusti 1901 har parternas rätt att på begäran varda muntligen hörda inför hofrätten blifvit fastslagen. Anhåller part att få framställa bevis, beror enligt samma lag sådant på hofrättens pröfning, om skäl dertill äro. Medgifvande lemnas alltid — och blott efter ett mera ytligt bedömande på grund af referentens framställning — om något sorts skäl eller utsigt, att parten kan åvägabringa bättre utredning, föreligger; och bevisningen kan föranstaltas att ske antingen vid hofrätten eller vid underrätt.

Men muntliga förhör *med parterna* skola ske inför hofrättsdomarena sjelfva [1]).

Berättelserna äro bibehållna. Men de hafva icke heller som hos oss någonsin blifvit till blott konstmessiga och för parterna intresselösa rubriker till hofrättens blifvande dom. Hvad de innehålla ingår visserligen i hofrättens dom. Men alltsammans är uppställdt på ett helt annat sätt än det hos oss vanliga och gifver enligt 1734 års lags afsigt parterna en verklig och behöflig öfversigt af saken och skälen. En rubrik finnes, men denna angifver, såsom fordom hos oss brukligt, blott det som tarfvas för målets betecknande, nämligen parternas namn och hemort, jämte uppgift om

[1]) Parterna kunna ej der som hos oss afspisas med att få visa sig för en annan domstol.

Finland. hvad saken gäller, t. ex. med ordet »fordringsmål». Så följer i vanligt skriftspråk, i lättfattlig och naturlig form, en redogörelse af sakens sammanhang — en verklig »relation», som undantagsvis hos oss [1]) förekommer —, i det att först för sig angifves, hvad käranden i underrätten påstått och anfört, derefter svarandens invändningar och skäl, så underrättens utslag; och vid sakens företagande i hofrätten uppläser referenten först denna till parternas godkännande utlemnade berättelse, hvarefter aktens uppläsande följer.

Med en sådan gestaltning af berättelsen kan denna hafva sin verkliga nytta för parterna, och något skäl till dess afskaffande har man synbarligen ej ansett föreligga.

Men med bibehållande af både förhör och berättelser enligt bådaderas gamla mening, är också parternas ställning i de finska hofrätterna tydligen också en helt annan än hos oss. De framstå verkligen som parter och som berättigade personligheter — men äro ej *ersatta* genom akten.

Detta sista framträder speciellt deruti, att man i Finland [2]) icke använder föreläggande genom »anslag» på ett för parterna så äfventyrligt sätt som hos oss. Der kallelser genom anslag ega rum, sker det faktiskt så, att vaktmästare lemna vederbörande parter resolutionerna. Om åtér en part, som är borta från hofrätten, skall fullgöra något i rättegången, och han eller hans ombud ej kan träffas genom en vaktmästare, så delgifves honom föreläggandet genom bemedling af guvernören (landshöfdingen), alldeles på samma sätt, som det förr brukades i våra hofrätter.

Norge. Från Norge är om dess öfverrätter att till jämförelse framhålla följande:

Förhandlingen är principielt skriftlig, men vid det tillfälle, då skrift från ena sidan skall ingifvas, kan också förekomma, att part yttrar sig muntligt, gemenligen dikterande, hvilket ej rätteligen skulle tillåtas i längre tid än en kvarts

[1]) — ehuru då regelbundet i den stela »attformen».
[2]) — åtminstone i Åbo hofrätt.

timme. Parterna få i regel ingifva hvardera blott två skrifter; allenast om en part åberopar särskild bevisning, kan motparten ytterligare få uttala sig, nämligen med afseende å denna bevisning, derest den är af någon afgörande betydelse i saken. Norge.

Vitnesförhör ega aldrig rum vid öfverrätten; men förhör med vitnen kunna deremot af parterna på eget bevåg, således utan något tillstånd af domstolen, anordnas vid underrätt [1]). Praktiskt taget är enda vilkoret att motparten kallas till förhöret, men eger motparten, såsom ofvan antydt, ändå begära att få yttra sig vid öfverrätten rörande den förebragta bevisningen. Såsom ett missbruk, dock ej ovanligt, betraktas det, att vitnesattester åberopas utan att vara beedigade. Detta förekommer dock mest, der det gäller blott omdömen af vitnen, ej upplysning genom dem om faktiska förhållanden.

Af synnerligen stor betydelse är den ordningen, att när en part skall utarbeta sin inlaga, han utan vidare från rätten erhåller hela akten — med originaldokumenter, om de ej äro särskildt svårersättliga — till låns, och således alltid med ett fullständigt och riktigt material för ögonen kan göra nödiga framställningar. Äro de företrädande sakförare, så faller detta af sig sjelf; men äfven parterna sjelfva eller andra ombud än sakförare få åtnjuta samma förmån, om de äro kända och trovärdiga.

Denna ordning innebär bland annat också, att det ej i Norge kan ske så lätt som i Sverige [2]), att parter i öfverrätterna misstaga sig om, hvilka handlingar verkligen finnas

[1]) Enligt Christian V:s lag 1—13—28 skulle nya bevis kunna framläggas, blott under förutsättning att parten utan egen skuld varit hindrad att tidigare framlägga dem. Men i praxis beror allt på, att motparten ej protesterar mot vitnesförhöret, och en dylik protest är mycket sällsynt. Göres den dock, så är följden blott den, att man får hos stiftsamtmannen söka tillstånd till vitnesförhörets anställande; och detta tillstånd är som man säger »kurant» d. v. s. lemnas utan vidare, som en gifven sak, blott mot erläggande af en fastställd afgift.

[2]) — der parterna på sin höjd kunna i hofrättens vaktmästarerum eller under en vaktmästares tillsyn (!) få taga del af aktern

Norge. i akten, eller att de på det enklaste sätt erinras, om något brister, och sålunda få tillfälle att komplettera det. Men skulle i allt fall i akten vara uteglömd någon handling, som man kan se vara förut framlagd, så erinrar justitssekreteraren eller en domare gifvetvis parten derom, genom bref eller telefon. Något sådant, som att detta skulle inbegripa en orättvisa emot andra parten — såsom det ses i Sverige —, förstår man ej i Norge. Och lika litet kommer der i fråga eller har någonsin kommit i fråga något så vidunderligt, som det hos oss numera vedertagna, att erinring om dylik förekommen glömska eller brist, kan gifvas genom en resolution, antecknad i en bok, hängd på en tafla d. v. s. genom ett »anslag», som i många fall alldeles säkert vederbörande part aldrig får se, och som det i allt fall aldrig gifves någon säkerhet för att han får se.

Det är blott en naturlig praxis, ej något lagbud, som ledt till denna i Norge brukliga metod att verkligen underrätta parter om det de behöfva veta. Och motsvaras detta af den, äfven blott genom human praxis födda ordning, att skrifter kunna ingifvas till öfverrätten äfven genom vanligt »bud» från en advokat, utan att detta bud är försedt med fullmagt, samt att öfverrätten upptager inlagor som med posten blifvit insända. Hos oss skulle som bekant rättvisan och »god ordning» anses kräfva, att hofrätten ej låtsades veta om, på dylikt »oformligt» sätt inkomna handlingar. Angående postsändningar gäller nog detsamma i Danmark. Danmark som hos oss.

Förhållandena vid de danska öfverrätterna öfverensstämma eljest i det väsentliga med det, som här ifrån Norge meddelats. Bland skiljaktigheter bör främst framhållas, att parterna praktiskt taget äro oförhindrade att ingifva så många skrifter de önska. I sjelfva öfverrätten eller i sammanhang med skriftvexlingen derstädes höras aldrig vitnen. Deremot äro parterna, under samma förutsättningar som i Norge, berättigade att, utan någon begäran derom hos öfverrätten,

föranstalta om vitnesförhör i underrätt d. v. s. vid vitnets forum; och detta innebär för Köpenhamns vidkommande, eller med hänsyn dertill, att Landsover- samt Hof- och Stadsrätten är både appellrätt (för underliggande landdistrikt) och första instans (för Köpenhamn), att förhör med vitnen från Köpenhamn faktiskt ega rum vid öfverrätten eller i allt fall i vitneskamrar, hörande under den samfälda domstolen, ehuru på tider, som äro särskildt utsatta blott för hållande af dylika förhör.[1]) De verkställas dervid alltid af en ensam domare af sagda domstol, hvilken är lika väl öfver- som underdomare. En annan sak är det, att dylika vitnesförhör förutsätta, att nödigt anstånd eger rum, för att tid skall finnas för förhören, Men sådant anstånd medgifves af öfverrätten — för händelse möjligen medgifvande skulle behöfvas i anledning af motparts påstående, att öfverhufvud sakens afgörande ej längre bör förhalas — med hänsyn till helt andra grunder än sådana, som hafva att göra med frågan om vitnesförhörets behöflighet, nämligen blott med hänsyn till de, i öfrigt högst liberala, bestämmelserna om uppskof, i följd hvaraf i verkligheten tillfälle till, enligt partens uppfattning behöfliga, vitnesförhör sällan saknas. Något bevisbeslut — om hvem bevisbördan åligger, eller om hvad som bör bevisas etc. — gifves icke af öfverrätten. Med afseende derå, att vid motparts protest mot framläggande af ny bevisning (annan än sådan som tillkommit efter underrättsdomen, eller som förut var obekant) tillstånd af administrativ myndighet är att söka, så bör framhållas, att den derför bestämda afgift ofta nog plägar efterskänkas. Danmark.

Det skall framhållas, att öfverrättsdomarena i Norge och Danmark ej mera än hos oss äro verksamma för utredande af sakerna. Så till vida kan det förebrås dem likgiltighet för sanningen lika väl som våra. Men en stor

[1]) Blott för en speciel sorts saker förekomma vitnesförhör vid »hufvudrätten» enl. en förf. af 1839.

Norge och Danmark.

skilnad ligger deri, att enligt det anförda parterna i Norge och Danmark ega bästa möjliga hjelp för utredning af sakerna och för ömsesidigt kontrollerande af hvarandra uti de förhör inför underdomaren, som de fritt kunna företaga vid vitnenas forum. Härtill kommer ock, att parterna i allmänhet biträdas af rättskunnige advokater; och dessa förhållanden gemensamt, sammantagna dermed, att akten vid behof alltid får uttagas från rätten, orsaka, att behof af utredning genom öfverdomaren mera sällan ifrågakommer.

Att parterna alltid äro berättigade att sjelfva, personligen, utföra sin sak vid öfverrätterna, bör särskildt framhållas. Vilja de låta annan tala för sig, hafva de valet mellan en advokat eller en anhörig, »frænde», eller tjenare.

I Danmark, lika litet som i Norge, förekommer någon *berättelse* eller föredragningspromemoria. Detta står i öfrigt i sammanhang dermed, att ej heller någon referent finnes i öfverrätterna eller ejest i de kollegiala domstolarne. Sedan den, efter en viss uppgjord ordning af rättens ledamöter, i en viss sak först voterande läst akten och skrifvit sitt votum, öfverlemnas bådadera till den följande i ordningen (hvilken i Danmark utgår på en ständig omvexling) o. s. v. Och en hvar af domarena läser alltid hela akten. Allenast i det fall, att en part uteblifvit eller att svaranden genmält affirmativt, förekommer något motsvarande referentskap hos oss — hvilket i många fall medför, att de senare voterande domarena i våra hofrätter faktiskt ej läsa sjelfva akten.

Härvid förtjenar det framhållas, att man ej heller i de finska hofrätterna känner till annan ordning, än att vid sakers upptagande till dom dess ledamöter sjelfva läsa hela akten.

Någon *lottning* af målen emellan ledamöterna, såsom i våra hofrätter, eger ej heller rum i Norge eller Danmark, utan fördelas målen genom rättens ordförande.

Om sjelfva förhandlingsordningen i Norge och Danmark skulle mycket kunna sägas, enkannerligen till utveck-

ling af hvad det betyder, att i grannländerna »*eventualmaximen*» är förherskande. I verkligheten gäller det här intet annat, än att man i Norge och Danmark i det väsentliga genomfört samma tanke, som i vår 14: 3 rättegångsbalken står som en from önskan, att nämligen hvardera parten genast, i rättegångens början, skall framte »alla dess skäl». Den stora strängheten i denna fordran, som innebär, att man enligt norsk och dansk ordning senare får yttra sig blott i anledning af motpartens genskäl — dock med rätt att utan hinder af eventualmaximen när som helst förebringa bevisning — modifieras i norsk och dansk praxis väsentligen derigenom, att det är beroende blott på parterna, ej på domstolen ex officio, att göra gällande vetorätten, samt att det ej är vanligt att parterna dervidlag äro hänsynslösa mot hvarandra. Metoden har likväl satt sin prägel på hela processväsendet; och om man i denna stund till och med kan höra jurister i Norge och Danmark förneka, att eventualmaximen ännu herskar, så är detta nog beroende derpå, att dess grundtanke så gått in i den allmänna uppfattningen, att den knappast numera kännes som ett tryck [1]). Norge och Danmark.

[1]) Förestående skildringar från Finland och Danmark äro benäget granskade af en ledamot af en, hvartdera landets öfverrätt, och den från Norge af norska jurister.

LAGMANSRÄTTERNA I SLUTET AF 1600 OCH BÖRJAN AF 1700-TALEN.

Sedan vi, uti de för vår uppgift vigtiga sidorna, tagit kännedom om det genom 1614 och 1615 års författningar grundlagda hofrättssystemet, är det af stort intresse att iakttaga, huru de på urgammal nationel grund hvilande domstolarne voro i stånd att ännu länge fortlefva och verka på gammalt sätt, oaktadt det tryck, som naturligtvis skulle öfvas på dem i en hittills främmande riktning genom den nya öfverdomstolen.

Man kan näppeligen iakttaga detta eller styrkan af de gamla traditionerna bättre än genom att betrakta en dombok för något af de lagmansting, som mot slutet af samma århundrade höllos af professoren Carl Lundius. Denne var som bekant en utaf den tidens mest framstående jurister, och han hade under förarbetena till 1734 års lag haft särskildt uppdrag att granska förslaget till dess rättegångsbalk.

Lundius höll såsom vice lagman flere lagmansting inom Upland; och den dombok, förvarad i riksarkivet, som jag närmast afser, har denna rubrik:

»Anno 1677 den 25 Octobris begyntes Ordinarie Laghmans Tingh i Sigtuna stadh, närwarandes Profes-

sorn och vice Lagmannen höglde Carolus Lundius, Borgmästaren i Sigtuna Wtt Anders Erichsson, Borgmästaren i Öregrund Wtt Anders Andersson Höök och Laghmans nämbd som föllier, Matts Jngemundsson domare [1]), Erich Olsson i Pleninge domare, Hans Ersson i Bärga domare — — — (samt 14 vanlige nämdemän, namngifne utan uppgift om, från hvilka härad de voro komna; och står under namnen:) Tolffmän» Bisittare. Nämd.

Lagmanstinget pågick dag för dag ända till den 21 Nov., och behandlades derunder en mycket stor mängd af saker. De första dombokspargraferna lyda sålunda:

1. »Samme dagh præsenterade Nils Persson i Löfsta och Funbo Socken, Tolfmann, een Waxala härads domb aff den 26 Junij innewarande åhr, angående föröfwat slagsmåhl förledne höst på Landswägen aff Ryttmästaren Hr Pär Stråle på Pär Jonson i Löfsta och Funbo socken, då Hr Stråle hafft 7 eller 8 karlar med sigh och öfwerfallit Pär Jönsson — — — — och såsom Herr Stråle oachtadt sin insinuerade (ingifna) skrifftel. Excus (ursäkt) — — — warit baneman till Pär Jönssons undfångne hugg är dömpd såsom den medh i flock och farnöte warit 1) till 40 mark smt för landsvägens frids brytande — 2) sammaledes för 9 såår — — — (blott redogörelse för domen) — — dy anhölt nu Tolfmannen om Laghmans Rättens utslagh här uthinnan, särdeles effter häradsrätten saken till Lagmans Rätten remitterat (förvisat). *Dhetta skiötz till Nämbden, och slötz* omsijder enhälleligen, att denna saak här intet uptages, uthann häradz domen lämnas Executoren». Sköts till nämden.
2. »Förekom Bengt Olsson ifrån Ormsta och Wästerha-

[1]) = häradsdomare.

ninge sochn framwijsandes een Sotholms Häradz domb aff d. 14 och 15 Maij 1673 innehållandes, dhet han anbudit bördesmännerna till Aska, dhet dhe hans broders deel dher sammastädes beståendes i — — — Landh, som nu upbudin är, skulle inbörda, i widrigt fall nödsakades han sökia en annan, som honom penninger dherföre gifver, begiärandes nu få behålla 2 öres landh och 2 örtugar. Sadhe, Thenna domb uppå ett annat tingh näst dher effter aff vice häradzhöfdingen corrigerat, och wärderingen på öres landet så ringa, att han nödgades dher emot appellera (vädja). Men hade eij eller till datum sidsta domen uthtagen.

Tillfrågades, om han emot Häradzdomen Lagl. wadt, swarade ja, men kunde intet sådant fulltyga, (sade) sigh uppå Laghmanstinget i Stockholm wändt (väntat) effter sina wederparter i 14 dagars tijdh, men dhe intet kommit tillstädes, hvarföre han är förorsakat sielff reesa effter dhem, men dhe än då intet comparerat (inställt sig), och då han kommit tillbaka till Tinget är dhet ändat, han således dhen gången intet kunnat komma till något sluut.

Uppå tilfrågan, om hans wederpr nu wore stämbde, swarade ja, frågades uthaf hwem, swarade aff Länsmannen, men kunde intet bewijsat, icke heller något gifwit för Stämpningen, hade eij häller någon zedell eller skrifftligt bewijs ifrån länsmannen, att dhe woro stämbde, med påstodh åthskillige reesor, att wederparterne woro stämbde, men swarat intet willia comparera (inställa sig). Honom förehöltz hurusåsom han bordt sökia lagl. Stämningh vppå dhem, effter han af Länsmannen förnummit dem intet willia tillstädes komma, han swarade dhetta warit sitt oförståndh.

Remonstrerades (framhölls för) honom och offta, huru Lagmansrätten swårdt kunde inlåta sigh i saa-

ken, för än han bewijste Wederparterne lägl. wara citerade (stämde), och att han appellerat i saken.

Bengt Olsson anhöll åthskilliga reesor om Domb i saken, mädan han länge warit uthsluten ifrån sitt, och nu reest längh wägh. Rätten tog hans begiäran i betänkiande, och om Bengt i anseende till sin fattigdomb på något sätt kunde blifwa hulpen [1]), emädan han så hårdt påstår sig icke allenast appellerat, uthan och nu igenom länssmannen låtit sina contraparter Stämma, som ändoch medh ingen skrifft eller wittne kunde bewijsas. »Rätten» betänkte.

Omsijder fanss skiäligit, att dher wadet ock stämningen skola kunna bevijsas, att honom hans rätt förbehålles till nästa antingen ordinarie eller extra ordinarie Laghmans Tingh, eller om han, innan dhenna juridica (tinget) ändas, kunde medh sådane skiääl inkomma, warandes han här medh recommenderat till wälbde Herr vice häradzhöfding mehrbete domb att uth bekomma, och winna om wadet dher emot uthaff protocollo attestatum, såsom och aff Länsmannen Larss Bothwidsson i Weggera om stämningh till dhetta Laghmans Tingh.»

3. »Insinuerades (ingafs) sahl. Pastoris i Graans sochn Olaij Sevelij efterlefverskas hust. Karin Mårtens dotters skrift dat. Graan d. 23 nästl., hwaruthinnan hon anhåller af Laghmans Rätten, dhet hon måtte winna dilation (uppskof) och wara uhrsächtat, att hon ej nu antingen sielf, eller igenom någon laga fullmächtig comparerar uthi dhenna saak, som (saken beskrifves). — — — Dhenna sak uppskiötz till emot sist uppå lagmanstinget efter hennes begiäran.» Nämd ej omtalad.

4. »Erich Pärsson ifrån Wäster-grimsta inlade en Lagmans Rättens interlocutorie domb (en mellandom, gifven till

1) Denna domarens sträfvan att *hjelpa* fattiga rättsökande är värd uppmärksamhet.

ledning i rättegången) de dato Stockholm den 23 Juni 1675, emot Erich Hindersson ibm, som nu döder är, hvars enckia Ragnill Pärsd[r] ännu lefver, angående Expenser och omkostnader för rättegångsprocesser, han måst användt af orsak, att sal. Erich Hindersson angifwit honom mehra jordh brukat, än han warit berättigadh till.

Hwar wedh uppläste Laghmans protokollet af ofwanstående dato såsom och Laghförarens Fuhrboms förklaringh, af innehåld, att Erich Hindersson, in caussa principali (i hufvudfrågan) tappat saken, då Erich Pärsson fordrat Expenser, för dhet Erich Hindersson dragit honom till Rättegångh nl. 16 d[r] k[mt], hvilket och härads Rätten funnit skäligt, men Hindersson emot domen appellerat.

Härom discurreredes (samtalades) och Erich Pärsson tillfrågades, om han nu för dhenne resan fordrade några Expenser, sade giärna willia hafva något — — *Dhe aff nämbden tillfrågade*, hwad de om dhesse 16 dlr samt Expence fordran tykte [1]), *höllo alla skiäligt att dhe effter Härads Rättens anledning bestås Erich Pärsson, men hwad dhe Expenser widkommer, som Erich Pärsson för nu giordh reesa använt, kommo dhe således öfverens, att honom allenast bestås 6 d[r] Kmt.*

Nämden dömde.

Resol. Aldenstund Erich Pärsson i Wästergrimsta effter Lagmans Rättens interlocutorie (mellankommande) domb af d. 23 Junij 1675 i Stockholm inskaffat ifrån Sootholms häradz Tingh den förklaringh om saksens beskaffenhet millan honom och sal. Erich Hinderson angående Rättegångs Expencer, dy kiänner Laghmans Rätten Erich Hindersons Enckia och arfwingar plichtiga att bethala till Erich Pärsson dhe 16

[1]) Här som på en mångfald andra ställen ser jag mig nödsakad att återgifva originalets ij med y.

dr Kmt giorde och i häradzd. d. 7 Octob. 1673 mentionerade (omförmälta) Expenser såsom och för dhe nu sedermehr anwände efter sal. Erich Hindersons på sidsta Laghmans tingh giorde uthfästningh, att taga på sitt answaar 6 dr Kmt«.

5. Lika sak med föregående; slutet lyder: »*Samptl. aff Nämbden höllo skidligt, att* Oloff Siffersson widh häradsdomen blifwer maintinerad (bibehållen), och i anlening dher aff bekomma 20 dr Kmt Expenser, såsom och för dhenne Rättegångs omkostnad 9 dr Kmt. Nämden dömde.

Resol. Effter dhen förklaringh, som Oloff Siffersson i Eneby effter Laghmans Rättens interlocutorie domb aff d 23 Junij 1675, i Rätten nu inlefvereradh af Laghföraren, angående 20 dr Kmt Rättegångs Expenser, han wedh Sootholms härads Tingh vunnit af sal. Erich Hinderson i Wästergrimsta den 12 Junij 1675, finner Lagmans Rätten skäligt, dhet sal. Erich Hinderssons Effterlefverska och arfwingar samma 20 dr Kmt till Oloff Sifferson ehrläggia och betala, såsom och effter sal. Erich Hindersons wedh sidsta Laghmansting försäkring att willia swara till alla Expenser, hinder och skadeståndh 9 dr Kmt för sedan dherpå föliande bekostninger».

Ännu många mål förekommo denna dag; men må det tillåtas att, i stället för att fortsätta med dem, anföra de första sakerna på en af de följande rättegångsdagarne t. ex. den 5 Nov.:

1. »S[r] (= Seigneur) Petter Heller på Hr Öfverste Packmors wägnar emot sahl. Advokatens Brijnings Enkias Fullmächtigh Effwert Gete, begärde dilation (uppskof) till den 14 hujus».
2. »Anders Isakson insinuerade (ingaf) een Löfstadh och Hollnäs häradz tingsd: d. 22, 23 Junij nästl. angående en wattuqwarn och damb som Hr Bruksförwaltaren Häggebohm A. 1675 kijndermässodagh straxt efter predikan, uthan någon laga Ransakningh och domb klagas i grundh nederrifvit för Anders Bertilsson i Gunbo, uti hwilken Ransakningh An-

ders begiärat, dhet Hr Häggebohm för sådant stoort förövadt wåldh, i synnerhet på en sådan stoor högtidesdagh måtte plichta, hwar uppå han ock efter noga Ransakning och skärskådan är sakfälter efter dhet 28 Capit. Kongsb. L. L. till 40 mark samt med fördubbling, efter dhet är skiedt på een stoor högtidsdagh och dher till medh att reparera qwarnen och qwarndammen, emot hvilken domb Hr. Häggebohm hafwer appellerat (vädjat). Anders Isaksson uppwijste jämpte sin libell (vadeinlaga) först ett kiöpebreff af 3 Nov. 1638, medh hwilket han bewijsar sin principals Antecessorem (företrädare) sal. Hr Henrich Lemmens kiöpt strömen wedh Hillebåla och Åkerby aff Cronan till frälse, hwar uppå han och (ock) inlade hennes Maj:t Drottningh Christinæ confirmation dat. Stockholm den 1 Octob:r 1642, såsom och några gode mäns attestata dat. Löfsta den 12 7bris angående ofwanbede qwarn och dess häfdande. Item Drottning Christinæ sedermehra Confirmation af d. 20 Apr. 1646, att ingen skall hafwa macht något nytt wärck i damen upsättia utan bepröfvande af General Bergzamptet.

Bookhåln Brynill Brinck, fullmächtigadh af Berttil Anderson den 28 Octob. nästl. swarade ehrkiänna Kongl. breff gode och giltiga och hålla dhem i sin höga och tilbörl. respect, men intet Häggebohm så mycket förmå, att han kan gambla bohlbyars gambla häfd ikullslå, sade och intet något nytt wärk uthi åen eller sjelfwa damen wara uppbyggt, uthan dhenna aff ålder warit, och allenast upbyggt uthi en Rännil, hwar igenom Hr Häggebohms wärk intet kunde prejudiceras (lida intrång).

Upplästes ett Extract af Löfstadh och Hollnäs Tingz protokoll af d. 17 Junij 1665, dher som så ståår, att några gode Männ aff Nämbden skulle Ransaka, huruledes Bertill Andersson uthi Gunnboo hafver medh sin qvarndamb öfver Åkerby åån byggt, så och hwadh Petter Lemmens af dhen hafwer sedermera låtit sunderhugga, prövwandes wedh samma tilfälle, om Åkerbij bruuk aff samma qwarndamb något meen kan lijda, uthi medler tijdh må hwar sin häfdh och egendomb obehindrat åthniuta, williandes här medh bewijsa intet wara någon nyy byggnadh, uthan gammal och af ålder, begiärandes han, dhet Häggebohmen efter häradsdomen måtte plichta och refundera (ersätta) Bonden Anders Berttilson all tagen skada och skadeståndh, efter han uthan någon dhen ringesta föregången ransakningh nederrifwit qwarnen.

Anders Isakson uppå tillfrågan, hvarföre icke wore appellerat (vädjat) emot häradsdomen, som kiänner hwar och en berättigad wedh sin häfd till wijdare Ransakning; swarade intet härtil.

Borgmästr[n] W[tt] Anders Anderson Höök, som nu tilstädes war och domen fält, sade samme domb wara klaar, och hwar een wara dömbdh wedh sin gambla häfdh till wijdere Ransakning, och i synnerheet Berttil Andersson i Gunnbo wedh sin af ålder hafda Rätt.

Dhetta defererades (öfverläts) *till Nämbden, stadnandes omsijder alle enhälleligen dher uthi,* att häradsdomen på goda skiäl fotades, approberas och gillas, såsom och att Häggebohm bötar för domqwaal, och 15 dr Expencer åth Anders består. *Resol.* Häradsdomen, aff goda skiääl bestående, blifver här med gillat och approberat, och Bruksförwaltaren Hr Häggebohm pålägges betala till Anders Berttilson 15 dr Kmt Expenser, såsom och för dom qwaal plichta med 3 marker silfwer mynth». Nämden dömde.

3. Vädjad tvist om en utjord. Sedan käranden ingifvit en skrift, hvars innehåll i sammandrag anföres, och derpå svaranden muntligen yttrat sig, allt tillsammans återgifvet på ½ sida, följer omedelbart: »Fans skiäligt att Herr Borgmästaren (käranden) med dess bröder niuta dhe beneficia (förmåner) som Sveriges Lagh och processen fordra. Resol. Effter med stämpningen och annat intet är procederat som lagh förmår, dy (ty) blifwer härmed häradsdomen upphäfven och af intet wärde kiändh, hafwandes Herr Borgmästaren och samptl. interessenterne att niuta de beneficia juris (rättsförmåner) som processen effterlåter». Nämd ej omtalad.

4. Vadesak ang. ett torpställe. Resolution, derigenom saken visades från lagmansrätten såsom ej laga forum, gafs äfven här, utan att något föregående yttrande af nämden omtalas. D:o.

5. »Hr Häradshöfding Wändler uppwijsade Wändels härads resolutioner 3:ne st: d. ena af d. 12 Feb. den andra 28 Maij, den 3:je 15 Octob. innewarande åhr, angående skadegiäldh i anseende till huggen wedh på hans skogh, oppå hwilken Hr Häradshöfd. hafft besichtningh; men honom sades dhetta nu intet kunna optagas, effter parterne eij wore citerade (instämde) eller nu tilstädes, ty begiärte han få hafwa alla sina beneficia Juris sigh förbehåldne till nästa ord. el. extra ord. laghmanstingh, klagandes och mycket dher öfwer, att han anhållit aff Länsmannen, dhet han måtte parterne citera, men D:o.

intet swar af honom bekommit. Honom bewilliades dilation effter begäran».

Nämd ej omtalad. 6. Vädjad sak ang. fordran uppskiöts, på begäran af käranden, efter medgifvande af svaranden, till nästa ting. Ingen behandling förekom.

Härefter komma denna dag en mängd saker, ungefär lika många med uttryckligt uttalande, att nämd yttrat sig, som de, deri nämd ej omtalas. Till att gifva närmare bekantskap med det förra slaget meddelas här några deraf:

»Acad:fullmächtigen Befallningsmann W^tt Jacob Ringius inlade en Åsunda häradz Tings domb. dat. d. 26 Juni 1677 angående dhet klagomåhl högwälb^ne Hr Landshöfd^n Hr Jacob Duvalt då i rätten insinuerat öfwer Academiebonden Mattz Gustafson i Dorsilla och Tillinge sochn, som skall i några åhr olofwandes hafwa tillwällat sigh wälbe^te herres Jordh i samma by och emot förbodh infördt säden, sampt upgräfwit ett äppleträdh, för hvilket procedere (förfarande) Mattz Gustafson wore för olaga åwärkan saakfälter till 3 Mark S:mt plicht, och att restituera åhrswäxten efter dhet 16 Cap. byggn. b. L. L., emot hvilken domb då tilstädeswarande Acad. Befallningsman Lars Unonius appellerat, Berättandes Befallningsmannen Ringius, saken wara af sådant sammanhangh, att Hr Landshöfd^n hafft 2:ne ödesheman i samma by, så att Academien är förorsakad der aff att gifwa Bonden Mattz Gustafsson 3 1/2 tunna effter hwart åhr till den ändan, att han skulle hängna och stängna i byn, på dhet Academiehemanet icke måtte tillika medh dhe andra, så wäll Hr Landshöfd^s som ett annat skatteheman blifwa öde, men hwadh dhen säden widkommer, som Mattz sådt på Hr Landshöfd^s ödesheman, så har han dhet giordt effter Hr Landshöfd^s Befallningsmans Christer Staffanssons loff och tillståndh, sammaledes till den ändan, att han skulle hålla hägn och stägn, hwaruppå upwistes gode mäns attester under dheras egit nampn och bomärke dat: Tillinge d. 22 Octob. nästl. såsom Erich Olssons (8 män). Hr Landshöfd^s fullmächtigh S:r (Seigneur) Johan Petræus effter fullmachter af d. 20 nästl. Septemb. excipierade här emot, säjandes fogden intet hafwa någon credit hoos sin herre, dessutom borde Mattz Gustafsson sökt lagl^n dher han lidit någon ohägn, igenom sin herres ödesheman, som allenast ett åhr warit öde, nekade och

Mattz något stängt, hwar om han begiärte bewijs måtte förskaffas; Inläggandes Hr Landshöfd:s protest af fölliande innehåldt: Att efter han ingentingh hwarken med Academiefogden Lars Unonius på häradstinget hafft giöra utan allenast sökt bonden Mattz Gustafsson för olaga åwärkan, och han nu incompetenter låtit citera sigh hijt till Laghmanstinget han 1:o temerarium litigium må tillbörl:n plichta och betala Expenser åtminstone 30 dr S:mt och betala fullmächtigen 2° att såsom Matts Giöstafsson i sin privat saak intet appellerat utan tacendo acquiescerat (genom tystnad hvilat) wedh häradsdomen, honom altså intet competerar (till komme) någon widare action, han må bestå omkostnadh åtminstone 10 dr smt. Ringius sade bonden Mattz Gustafsson högst fådt 8 skylar sädh på åkern, men Gustaf sade mehra bekommit än 6.

Här emot protesterade Jacob Ringius, att Hr Landshöfdingen måtte påläggias refundera Academien den skada dess heman tagit igenom ödesheman, förmedelst hwilket dhe most efftergifwa 3 $^1/_2$ tunna på afradz spannemåhlen. Petræus sade åthskilliga resor sigh hördt Hr Professoren Åkerman säga, dhet bonden intet wore mächtigh på sitt egit heman. Christer Staffansson sadhe Befallningsmannen Ringius wara citerad (stämd) af Laghmans R:n men eij comparerat, begiärte han dherföre måtte plichta, Petræus nekade honom fått citation. *Lagmans Nämbden togh ofwanstående stridighet i noga betänkiande, finnandes ändtel. skäligt,* att bonden Mattz Gustafson befrijas för alt hwadh uthi häradzdomen förmäles såsom för de 3 mark smt böter för wåldh, emädan han efter Bef. Christian Staffanssons tillstånd sådt på ödeshemmanet. Item befrijas han tillbaka lefwera dhen sädh han på åkern bekommit, emädan honom bordt dhen skiäligen hafwa och åtniuta för sitt omak medh hägn och stängiande, hwilken hägn han igenom gode mäns attest bewijst sigh hållit. *Resol. Lagmans Nämbden hafwer tagit denna parternas stridighet i noga öfverwägande och betänkiande,* att ehuruväl Hr Högwälb. Landshöfd:n öfwer Academie bonden Matz Gustafsson i Dorsilla klagar, som skulle han olofwandes sigh hafwa tillwällat och brukat sin jordh i be:te heman och åhrswäxten dher aff infördt; doch såsom befintligit är, aff gode mäns 2:e inkomne attester d. 1 af d. 22 Oktob. nästl. af innehåld, att Mattz Gustafsson hafft loff och tillståndh aff högwälb:ne Hr Landshöfd:s Befallningsmann Christiern Staffanson, att såå några små åkrar både medh hafre och bland-

Nämden dömde.

sädh uppå högwälb:ne Hr Landshöfd:s ödesheman, men dher emot wara förplichtadh hålla hägn och stägn både om åker och ängh, den 2 sammaledes af gode männ, under dess nampn och bomärckie underskrifwen d. 16 Juni nästl., hwaruthinnan betygas, att dher Mattz Gustafsson welat sin sädh behålla, och något höö af ängiarne inbärgia, så har han nödwändigt måst dhe nedfallne giärdzgårdarna på sin egen bekostnadh upstängia, dhet han och medh all flijt förrättat; *kiännandes alt fördy Lagmans nämbden skiäligt*, att dhetta hans arbete med hägn och stängiande medh någon löön recompenseras, emot hvilket dhen ringe sädh, som uppå några små åkerstycken såsom dess utan öde legat, blifwer beräknadt som högst berättas wara till 8 skylar innewarande åhr; warandes och här med i dhet öfriga Mattz Gustafsson befrijat för dhe 3 mark S:mts böter och parterna härmed åtskilde. (Ingen skiljaktighet omnämd. Strax efter står:) Emot domen begiärte fullmächtigen S:r Johan Petræus appellera, men appellation blef honom wägrat emedan saken eij war appellabel.»

Nämden ensam domför.

Vid denna sak är anmärkt, att ordföranden under dess behandling »tagit afträde» (= trädt ut ur rätten) af angifven orsak, att akademien, hvilken han tillhörde såsom professor, var part. Rätten ansågs uppenbarligen lika väl domför.

I en annan sak lyder slutet: »*Nämbden tillfrågades hwadh dhe om dhe gamble härads och lagmansdomar tyckte*, Gubbängen angående, såsom och till then besworne uhrminnes häfdh uppå åkertäpporna.

Nämden dömde.

Till dhet förriga swarade dhe enhällel. och medh en munn intet kunna kullslå dhe twänne gamble domar, uthan dhe blifwa i sin krafft, i synnerhet Laghmansdomen angående, effter dhe uthan förbehåll el. wederbörandes lagl. giorda protest om ägorne slutha urminnes häfden, sedan dhen en gångh besworen är, tillstår eij el. dhem att qwälia eller ogilla.

Resolutio — (deri säges ej hvem som formelt ansvarade för domen: »Ty kan dhenne instantien» etc.)

I en annan sak s. d. heter det: »*Samptl. aff Nämbden kommo öfwerens, att* Mårten Larsson betalar till Eric

D:o.

Erssons hustru och hennes syster dhe återståenee 27 dr 27 sk. 2 r. och sedan i förlijkningh, omkostnadh och förbättringh 10 dr kmt.

Resol.: Lagmans Rätten finner skiäligt» etc. (innehållet som ofvan).

I en sak ang. ett åkerstycke i Björkeby säges: »*Nämbden tycker eenhäll.* effter inga wittne för dhe andre produceras, att määtningh skeer. *V. Lagman påminte her widh*, ingen böra sielf taga sigh wittsordh emot lagh, effter nogh wore bewijsligit att sal. Cammereraren Nils Anderssons arfwingar wore possessores (besittare) men klaga sine wittne intet få för Roxens skull hijt till Tinget, och måste effter processen den förr warit possessor komma i possessionen igen, förr än till mätningen dömas borde. Nämden mot lagmannen.

Resol. Lagmans nämbden finner skiäligt, att, effter inga wittnen produceras (framställas) af sal. Lands Cammererarens Nils Anderssons arfwingar om be:te åkerstyckes possession (besittande), att een rätt mätning nästkommande wåår anställes medh dess bekostnadh som tappar, warandes Lars Larsson skyldigh plichta med 3 dr Smt för åvärkan — — — —

v. Laghmannens meningh finnes uthi Protocollo. Emot uthslaget hafwa sl. Cammer:s arfwingar i rättan tidh appellerat.»

I en annan sak, den följande säges: »*Nämbden fann skiäligt, att* Mattz Olsson bekommer sitt uthsäde igen, i anseende dher aff att hemanet elliest som i åhr warit osådt såsom och att Cronan aldrigh vill — — — Nämnden dömde.

Resolutio: Lagmans R:n pröfwar skiäligt och helt rättwijst, att krukomakaren Mäster Mathias af Befallningsman Wäld:e Anders Rox sitt utsäde och arbete, som skiäligt kan pröfwas wara användt, igen bekomma, hälst emedan åkern» — (etc. just de af nämden gifna skäl) — — —

I ett annat fall heter det: »Consulterades häröfver, om

icke saken bör remitteras till häradstinget» — — »*hvilket af samptel. fans skiäligt. Resolutio:* Lagmansrätten etc.

Till sist må för d. 5 Nov. anföras ett domboksnummer så lydande: »Advocaten Wälbde Elias Kelvitius inlade en Håbo Hds Tingsdomb af d. 27 Jan. 1676 emillan fordom Gen: Cammers sal. Lars Janssons effterlåtne Enkia, dygdesamma Matrona hust. Karin Skogh och Kyrkioherden wyrdige och wälde Hr Oloff Sevelium, angående några åhrs återstående uthlagor af stadzhemmanet Dannekumla i Öfvegran sochn, och inbördande efter wärdering, påminnandes v. Laghmannen, hurusom Sevelij effterlefwerska wedh begynnelsen på lagmanstinget begiärdt dilation till nästa Lagmanstingh, i anseende till dhet att hon wore i stoor sorgh begrijpen för sin mans nyligst dödeliga frånfälle, förmedelst hwilket hon eij stort kunnat befatta sigh medh sådana saker, och nu i Octob. nästl. begrafwen, påminnandes henne och 2 gångor sökt hoos sigh om uppskoff.

Nämden beslöt sjelfständigt.

Rp (= svarades) *Laghmans Nämbden fann betänkligit, om häruthinnan skulle gifwas något uppskoff*, och såsom saken i sig sielf är klar, och sal. Pastor Sevelij sin laga tijd eij observerat och bevakat sin bördsrätt, dy kunde intet giöra, än omsijder häradsdomen så wijda confirmera.»

Här finner man, hurusom ordföranden i rätten till nämden gjorde sina påminnelser, men att nämden, som fann betänkligheter vid att gå i den riktning, som dessa påminnelser angåfvo, fattade ett helt motsatt beslut, hvilket ordföranden, utan någon som helst gensaga, lät gälla.

Af en sak den 31 Okt. må anföras slutet lydande:

Nämden och en bisittare.

»*samptel. af Nämbden, så ock Borgmästaren W:t Anders Ersson* (god man) höllo thenne synen oskiäligh, och att här öfwer må förordnas een uthhärads syn; omsider stadnade alle i detta slutet.

Resolutio: Alldenstund beskaffenheten af dhenna syn bewijsas sådan wara som tillförne och här ofvan till förmälet är; Hwarföre pröfwar Laghmans Rätten skiäligt och pro-

cessen lijkmätigt, dhenna syn såsom uthi sigh sielf härigenom olaglig att ogilla och inprobera; förbehållande hvar och een sin Rätt och Rättigheet, som effter Sweriges Lagh honom tillkommer.»

Af här införda utdrag af Lundii lagmansbok inhemtar man, att ännu vid slutet af 1600-talet nämdemannainstitutet var långt ifrån att hafva förlorat sin lifskraft — der nämden såsom under denne ordförande lemnades tillfälle att fullgöra sin uppgift enligt gamla traditioner; och man finner, att nämden här användes vida utöfver det mått, som tillkommer densamma, der den, fungerande såsom jury, blott yttrar sig om faktum, hvad som är sant i saken. De angifna fallen visa, att nämden lika väl afgjorde frågor hörande till processen (se N:o 1 d. 25 Okt.) som sjelfva den i sakerna liggande rätts- eller hufvudfrågan, medan sakfrågan aldrig finnes afsöndrad till särskildt och föregående afgörande af nämden. På samma gång faller det i ögonen, att tanken om enhällighet såsom en förutsättning för nämdens beslutmessighet håller på att tränga igenom, om man ej får säga, att den tanken redan trängt igenom. Alldeles afgjord torde ej den frågan ännu varit, ty i vissa fall synes det, af uttrycken att sluta, ej ovilkorligen behöfva antagas, att lagmannen öfvertygat sig om rådande enhällighet inom nämden, för upptagande af dess yttrande såsom afgörande. Sammanfattning.

Af åtskilliga i denna dombok omtalade fall inhemtar man, att gode männen eller — såsom de äfven benämnas — »assessorerna» stundom röstade med nämden. Så i det här ofvan från den 31 Okt. citerade och i ett annat samma dag, deri det säges: »*Nämbden, uppå tillfrågan, medh Assessorerna föllo dher uppå*, att Erich Pärsson som först haffwer kiöpslagat medh Hr professoren Åkerman i Upsala och redan gifwit pngr må blifwa wedh hemmanet» — —

I allmänhet, der nämden yttrar sig, omtalas dock denna ensam. Det yttrande, som nämden afgifver, har alltid karakteren af dom. Vi hafva utaf det föregående inhemtat,

att det egentligen var alldeles emot lag, som denna dömanderätt af nämden utöfvades; men, genom praxis utvecklad ur en laglig befogenhet — nämligen att fastställa sanningen i målet — som i sig sjelf var obetingad och oinskränkt (se föreg. sid. 160 och 244) hade under ett eller annat århundrdaes utöfning, denna dömanderätt, synbarligen nu äfven för lagmansrätterna, fått samma helgd, som den befogenhet, hvarur den utgått.

Vid sådant förhållande och då följaktligen lagmannen ej heller sjelf, såsom vore han befogad att ensam döma, någonsin uttalade en preliminär dom, är det också klart, att nämdens uttalanden vid detta ting icke principielt hade något gemensamt med de från vår tid förekommande fall, då nämden öfverröstar domaren. Att lagmannen efteråt (se sid. 437) kunde tillkännagifva, det han hade en annan uppfattning än nämden, är en helt annan sak.

Det är påtagligt att för Lundius *nämden gälde såsom innehafvare af domstolens hela beslutanderätt,* förmodligen dock allenast der den var enstämmig; och på denna hans uppfattning om förhållandet ligger en bekräftelse i det sid. 434—36 anförda fall, uti hvilket nämden utöfvade domsrätt, ehuru lagmannen sjelf trädt ifrån rätten. Att lagmannen kunde döma utan nämd, var deremot naturligtvis icke händelsen; och tyngdpunkten i domstolen låg sålunda obetingadt hos nämden.

Hvad som låg deri, att i ett stort antal saker, och kanske ungefär hälften, icke talas om något deltagande af nämden, synes vara att bedöma, med hänsyn till den nyss framhållna sjelfständiga och hela domstolens rätt omfattande befogenhet, som af nämden innehades. Efter all anledning ligger — här såsom i lika fall vid lagmans- och häradsrätterna under förut beskrifna period — förklaringen till nämdens tystnad deri, att i vidkommande fall rättens ordförande för egen del fann det sjelffallet, hvad som skulle i en hvar sak åtgöras, och förstod, att nämden alldeles delade

Betydelsen af nämdens tystnad.

hans mening, vid hvilket fall någon orsak att föranleda ett nämdens formliga uttalande ej förelåg.

Förklaringen till att nämden här öfverhufvud mägtade att utöfva en verklig domareverksamhet ligger 1:o) i den välvilliga ledning, som denna domare synbarligen gaf nämden i syfte att underlätta dess omfattande uppgift, och 2:o) deri, att ännu vid denna tid sakerna i regel bragtes till slut omedelbart på en enda muntlig förhandling, medan nämdemännen ännu sågo klart för sig allt som förekommit, samt att påtagligen af nämden intet annat begärdes, än att den i sina uttalanden skulle gå efter sin bästa öfvertygelse, hvilken respekterades utan vidare hänsyn till formalistiska åskådningar. Huru nämdens uppgift möjlig?

I hvilken mån uppskof i målens behandling stred emot hela andan i denna tidens rättsskipning, framgår på ett slående sätt af här nyss förut citerade domboksparagraf, deraf man finner att Karin Skogh ej fick uppskof, ehuru hon, med åberopande af sin mans nyligen inträffade död, tillkännagaf, att hon ej kunnat bereda sig.

När åter i en den 10 November förekommande sak en enka anmälte, att hennes man så nyss förut dött, att liket ännu var obegrafvet, fick hon verkligen uppskof. Och en annan gång meddelade lagmansrätten uppskof till nästa ting, då ena parten anförde, att alla hans till saken hörande skäl och dokumenter »voro på hans gård arresterade, och ehuruväl han supplicando inför den Kongl. Hofrätten inkommit om arrestens lösgifvande, han dock intill datum intet svar bekommit, begärandes fördenskull denna gången blifva excuseratt.» Här förelåg påtagligen giltigt hinder; men då anståndet beviljades, säges det ändå, att motparten »protesterade på expenser, hinder och skadestånd».

Lika betecknande som framställandet af ett sådant yrkande, är det, att i först omtalade fallet, det var nämden, som genomdref målets omedelbara afgörande. Det är tydligt nog, att nämden kände, att med uppskof dess magt

att verka vore bruten; och vid denna tid, då domstolen såg sin uppgift i *dömande*, framstod dertill helt visst uppskof såsom något motbjudande och onaturligt — så olikt mot i vår tid, då, efter en stunds förhandling, uppskof är den första tanken hos både parter och domare, hvilken sistnämde finner sin närmaste uppgift i att sammanfatta ett protokoll öfver det stycke förhandling som dittills egt rum. I öfrigt finner man af föreliggande, Lundii, dombok, att uppskof egde rum, då endera parten alldeles uteblef, hvilket dock ej synes hafva ofta inträffat; eljest [1]) förekom uppskof allenast vid sådana extraordinära förhållanden, hvarpå här nyss gifvits prof; och hvad som dervid i all synnerhet faller i ögonen är, att, om ett mål uppsköts på den ena grunden eller andra, aldrig någon förhandling egde rum innan uppskofsbeslutet gafs. Hade man företagit saken, så skulle detta varit för att bringa slut deri; såg man sig ej i stånd att vid samma ting gifva dom i saken, så behandlades den icke alls. Och det är också detta, att sålunda aldrig någon förhandling styckevis egde rum, och dermed ej heller behof förelåg att upprätta ett protokoll — att lägga till grund vid fortsatt behandling af saken, vid ett följande ting — som utgör den, i jämförelse med nu rådande ordning, allra mest karakteristiska egenheten i denna dombok.

Muntlig förhandling.

Derma egenhet är ett slående uttryck deraf, att man vid Lundii domstol ej visste af annat än en väsentligen muntlig förhandling, med det omedelbara intrycket af hvad domstolens ledamöter hörde och sågo såsom basis för deras beslut.

Ett hänseende, hvari muntligheten kunde sägas lida intrång, betecknas deraf att parterna till rätten ofta ingåfvo skriftliga inlagor. Men dessas innehåll delgafs förmodligen nämden i lämpligt sammandrag på samma sätt som skrifterna i domboken återgåfvos i dylikt sammandrag, och de upplästes förmodligen flere gånger — som vi sett, det förut

[1]) Här förut citerade fall deri »dilation» till nästa ting skulle ske, emedan det ej var stämdt, är naturligtvis här ej att räkna.

skedde — när så behöfdes. Ingen enda skrift finnes här inhäftad i domboken.

Att Lundius i allo var den formelt ledande personen vid detta ting, framgår tydligt af domboken. Denna eller »protokollet», som det i underskriften säges, fördes af Johan Groot såsom »Judicij Provincialij Notarius».

En å riksarkivet förvarad dombok för ett lagmansting i Östergötland år 1695 gifver oss ett prof på, i någon mån, lika förhållanden som vid Lundii beskrifna ting. Rubriken lyder som följer:

»Anno 1695 den 19 Junij ordinarie Lagmansting medh Wadstena Lähn, uppå vanligit ställe, Wadstena slått, hållit öfwerwarandes Lag Mannen Wälborne Hr Pehr Fredenhielm, Hauptmannen Wälborne Hr Jacob Du Rees, och Lagmans Assessorerne: Bisittare.

Häradshöfdingen Wällagfahrne
Niels Åkerman,
Häradshöfdingen Wälbne
Hr Carll von Rudbeck,
Krijgzmanshuus Bookhållaren Wälbde
Gustaff Huss,
Borgmästaren Wällagfahrne
Hr Jöns Wätterman
och Rådmannen Wälb.
Hans Andersson Barkhuus.

Tillijka med fölliande Härads Nämbd uthur Nämd.

Giöstrings härad	Aska härad
— (3 st.) —	(3 st.)
Lysings härad	Dahls härad
(3 st.)	(3 st.)»

Till prof på förhandlingsordningen må anföras »tvistigheterna» emellan Majoren Anders Gyllenållon och hans Förhandlingen.

svåger Lieutenanten »Wählmanhaftig» Carll Gustaff Hollm. Den ena rörde sig om fordringsanspråk m. m. och var af Giöstrings häradsrätt afdömd den 21 Maj samma år, samt efter vad och stämning — som då brukligt — kommen till lagmansrätten. Majoren, personligen närvarande, förordnade till sin fullmägtige mönsterskrifvaren Vättergren. Öfverklagade domen ingafs härefter och anmärktes i protokollet, hvarefter majorens »gravamina» (särskilda anmärkningar) i 7 punkter mot häradsdomen upplästes och jämväl till innehållet antecknades, samt han som vädjande äfven fick muntligen angifva »sakens sammanhang». Härpå begärde lieutnanten Hollm att få mottaga majorens skrifter till förklaring, hvilket beviljades sålunda, att han redan på eftermiddagen samma dag skulle derpå svara.

Emellertid fick majorens fullmägtige omedelbart fortsätta med en annan sak emot samme lieutnant Hollm hvilken sak »wijdh Aska häradzting den 9 Junij nästledne uptagen och af dömbd ähr och d. 14 dito under Lagmans Rätten appellerat, angående prætenderat Bruudskatt, som Hr Lieut. af Hr Majoren i sin Fru Barbro Gyllenållons wägnar, uthur Medhambra gårdh och gods fordrar.»

I denna sak tillgick så, att först häradsdomen upplästes, derefter majorens fullmägtige ingaf sin vadeinlaga, »libell», som äfven upplästes, och att derpå handlingarne »communicerades Hr Lieutnanten till förklaring». På eftermiddagen företogos åter båda sakerna, dervid lieutnanten först inlemnade de skrifter han mottagit och derefter begärde att få »mundteligen dock korteligen tahla och swara», hvilket beviljades. Så egde en diskussion mellan parterna rum, hvarefter af ordföranden ställdes ett par frågor till dem; och sedan de sagt, att de intet vidare hade att anföra, utan att en »hwar håller sig vijdh sine här nu inlefweerte skrifter», säges: »Ty togo de afträde, och ventileras till dombs.»

Nämdens deltagande.

Omedelbart härefter följer: »*Nämden stadnade wijd denne meening*, att hwad som Hr Majoren wijd häradz

Tinget pådömdt ähr så till Capitall som interesse och expenser det bör stå. *Efven och bijfölle dhe andre Lagmans Assessorerne häradzdomen*, i synnerheet som Hr Majoren aldrig emoot Attesterne för protesterat, mycket mindre wijd des hemkombst Hr Lieutnanten sin utgifne fullmacht tillstält, så bör och Hr Majoren Lieutnanten sitt fulla Capitall, och Interesse, ifrån den tijden Capitalet blef löös gifvet a 5 pro Cento betahla. Men Expenserne modereras in alles till 24 dr Sölfmt på sätt och wijs som underskrefwne dom utwijsar.»

Omedelbart derpå följer domen så lydande:

»Öfwer den å Giöstringz ordinarie häradzting i Hogsta den 21 Maij innewarande åhr afdömbde, och d. 24 ejusdem till ordinarie Lagmanstinget lagl. appellerade twistiga Saak, emellan Majoren af Östgiöthe Infanteriet, Wälborne Hr Anders Gyllenållon, Appellant, kärande å den ena, och des Swåger Lieutnanten Edel och manhafftig Hr Gustaff Hollm å andre sijdan Swarande, angående för detta i Rijkzens Ständers Banco ståndne Ett tusende Twåhundrade, Nijetije och fämb dr kopp:myntz Capitall, härrörandes af Hälmfältiske Sterbhuusset, hwilka penningar b^te^ Hr Lieutnant inför häradzrätten medelst för detta Banco Bookhållarens Iohan Vollkammars, så och för detta krigzbookhållarens Niells Phalleens förskaffade Attester, den förre af d. 21 Julij, den ande af 21 Iunij 1694, bewijst, att dess Swåger Hr Majoren hafwer ombestält att dee uhr Banco hoos Hr Niels Phalleen deponerats, och dy nu som för påstår, att bem^te^ Hr Major i förmågo af gifwen revers d. 8 Januari A:o 1688, moot den förres fullmacht, bör dem betahla och erläggia, hwaruppå Hr Lieutnanten, häradz Rättens favorable domb erhållit, Jämpte prætenderat Interesse och Rättegångz expenser; hvilket altsammans käranden disputerar; Åhr detta Lagmans Rättens ändteliga domb afsagt å ordinarie Lagmanstinget på Vadstena Slått d: 19 Junij åhr 1695.

Såsom Majoren Wälborne Hr Anders Gyllenållon medh dess fullmächtige här in för Rätten icke neka kunnat, det desse twistiga penningar Juu genom dess anstalt ähro uhr Banco till bem^te^ krigz Bookhållaren lefwererade wordne, mycket mindre kunnat förneka eller infringera des egenhändiga,

moot fullmacht gifne revers, som förmår att ofelbart och å fulla nöije lefwerera Hr Lieutnanten tillhänder sin lått: dy har Lagmans Rätten eij annars kunnat, änn ofwan bete häradzdomb hwad Capitalets betalning angår, confirmera; Men med prætenderade Interessen för detta Capital, så funnit skäligt att de, från den dagen capitalet blefwit sequestrationen qvit och till betalningsdagen, skole betalas fämb procento: Expenser bestås i alles Tiugu och Fyra D:r Sölf. Mt och som Hr Majorens inwänningar här inför Lagmans Rätten icke direkte berört hufwud Saaken, stånde honom dy för det öfrige fridt, om så behagas, i sitt regress sökiande hoos desse Attestanter, som elliest sig deraf att betiäna. Actum Anno, die et loco ut supra.

Emoot denne domb hafwer bemte Hr Major fuller lagl. Appellerat; men såsom des wederpart på gode och klare skääl nu i twänne Instantier wunnit, kan Hr Majoren ingen Appellation tillåtas, medh mindre han först fullgiör den 4:e artic: af Kongl. Maij:ts nådigste påbudh till alle domstolar om executions befrämiande, åhr 1669 sålunda: att han sätter så stoor summa i qwarstadh, som des Hr Swåger nu tilldömt ähr, den honom frit står mot nöijachtig borgen att lyffta etc., och så wijda detta af Hr Majoren fullgiöres, bör han i godh tijdh uttaga stämning på des wederpart Hr Lieutnanten, att saken i nästa högl. Kongl. Giöto hoff Rätts session må kunna afhulpen blifwa.»

Strax härefter följer ock domen i tvisten om brudskatten. I densamma hade majoren af häradsrätten dömts in contumaciam; och då han icke förmådde ännu »göra något förfall bewijseligit till des utheblifwande wijd förre instantien, som och wederparten sig beswärar försent, nämbl. först d. 9:de Junij wara instämder», blef deri häradsdomen utan vidare »confirmerad» och majoren dömd till expenser.

Nämden ej omtalad.

Något deltagande af nämden i denna sak finnes ej omförmäldt.

I en annan sak vid samma ting, angående rätt för hemmanet Runnesta till jord inom Ingewallstorps by, yttrade sig åter nämden, såsom synes af senare delen af domboksnumret, så lydande:

»Parterna utwijstes, då om denna sak till dombs ventillerades (förhandlades). *Och tillspordes Nämpden, hvadh deras mening nu i denne saak ähr, då dee swarade*, att effter det gambla faste brefwet ähr som een gammal doom, så kunna dee eij annat säija, än att i Jngewallstorp måste denne 1/2 åtting finnas.» Nämdens deltagande.

Omedelbart härefter heter det:

»Men som nödigt pröfwades sig i denne saak än wijdere kunnog giöra, så inkallades Cappellanen Hr Swän Axstelius[1]) och tillfrågades honom, om han dhe senare sine skattebref tillstädes hafwer — — — —

Tillspordes honom, huru länge han teegarna i ängen niutit och brukat, och om dee altijdh legat och lydt under Runnersta. R. (= svarades). Jag hafwer dem i långan tijdh innehafft och man för mig, som öfwer 80 åhr gammal warit.

Frågades wijdere om des påberopade witnen tillstädes ähre.

R. (= svarades). Jaa allenast några.

Interlocutoria; Lagmans Rätten finner nödigt det Cappellanen Hr Swän Axstelius bör till i morgon, will Gudh, icke allenast införskaffa dhe sine nyare skattebref på Runnesta skatte hem, uthan och sine påberopade wittnen till större oplysning i saken. Vid N:o 15.»

Följande dag den 20 Juni under N:o 15 fortsattes sålunda saken. Axtelius uppviste ett fastebref af 1651, deri dock intet förekom om 1/2 åtting i Ingewallstorp. Han hade ock med sig ett vitne, Pharman, som hördes om en förut företedd attest, och finnes i domboken infördt, hvad denne omvitnade. Sedan heter det: »Dhe andre alle hans vittnen, som han nu tillstädes hade, tillspordes, om dee någon viss kundskap om denna halfåtting hafwa, att der om oplysning gifva. Men de swarade, att af sigh sielfwa hafwa de ingen wetenskap här om, uthan det de berätta weeta, wara dem af den gamble mannen Niels Swänsson sagdt, wijdare intet.»

[1]) Käranden i målet.

Domen följer strax härefter, lydande:

»Öfwer den wijd Ordinarie häradztinget i Åby år 1687 afdömda och till Lagmanstinget lagl. appellerade och för åtskilliga förhinder skull, som förledne års lagmans Protocoller utwijssa opskjutne twistige sak emellan — — — angåendes — — —: ähr detta Lagmans Rättens Resolution, afsagd å ordinarie Lagmanstinget på Wadstena Slått d. 20 Junij Anno 1695.

»Ehuru wählbde fastebref förmåler om denne halfåttingen i Ingewallstorp, dock hafver Landtmätaren Hr Gabriel Nielzon — — (funnit något för mycket jord i Ingewallstorp, men ej mycket) — — —; der till medh hafwer Hr Swäns Axtelij här wijd tinget producerade Attestanter samptel. bewitnat hwad dee af een gammal och nu för een tijdh sedan döder man Niels Swänsson bd hördt, nembl. att Runnersta skolat ägt byggninga tomt i Ingewallstorp, medh flere små tillägor sampt rättigheet i skog — — — men icke förmått utwijssa, om denne halfåtting rört af ett eller flere hemman i Ingewallstorp, och hwarest den skolat till häfden warit belägen, som och (ock) detta vittnet nu dödh och icke mer än ett warit: Understår sigh Rätten, wijd sådan sakens twifwelachtiga beskaffenheet icke något wist att determinera, uthan lemnar Runnestas åboer wijdh det dhe nu wärkeligen häfda i Ingewallstorp. Actum ut supra.»

I denna sak synes sammanhanget vara det, att nämden icke ansåg sig kunna gifva ett omdöme om annat än ett faktiskt förhållande, nämligen att Runnersta tillhörig jord fans inom Ingewallstorps byaområde, hvilket förhållande dock icke var tillfyllest för hela rättsfrågans afgörande. Lagmannen var derför också oförhindrad att från annat håll söka de för ändamålet erforderliga grunder, nämligen genom fortsatt förhör med parterna och vitnesförhör.

I den förut beskrifna saken, deri nämden tillsports, hade deremot nämden icke tvekat att uttala sig i sakens hela omfattning, såväl med afseende å rätts- som sakfrågan; och det mest anmärkningsvärda synes ligga deri, att lagmannen i båda målen påtagligen just afsett att få tvisten i sin hel-

het bedömd af nämden. Utan vidare togs dock icke dess uttalande i förra saken till grund för den formliga domen, utan se vi, att i en detalj, nämligen rörande räntans beräknande, lagmannen följde den af assessorerna derutinnan yttrade mening. Äfven i fråga om expenserna synes nämdens yttrande blifvit något modifieradt; och dessa jämkningar fingo sitt rum i den formliga domen, utan att någon meningsbrytning är synbar. Dylika jämkningar torde ej heller behöft anses stridande emot nämdens mening med sitt uttalande, hvilket förvisso blott afsåg att i breda drag angifva hvad som borde ske.

Förutsättningarna för nämdens effektiva deltagande i rättskipningen voro vid detta ting blott delvis förhanden. Om målen äfven nu i allmänhet afgjordes efter en, hela saken omfattande förhandling under de två dagar lagmanstinget pågick, så är dock tydligt, att protokoll och akter här fått ett vida större rum i förhandlingen än förr; och då saken väsentligen låg i dessa skriftliga handlingar, måste det i verkligheten bero på en anordning för hvarje gång af lagmannen, i hvilken mån nämden med sakkännedom skulle kunna uttala sig. Och denne lagman torde vida mindre än Lundius lagt vigt derpå. Nämdens ställning här svagare.

Att assessorernas, bisittarenas ställning ännu som förr var blott den af rådgifvare åt lagmannen, är otvifvelaktigt [1]). Men samma förhållande som orsakat försvagande af nämdens ställning, nämligen det framträdande aktväsendet, ökade faktiskt assessorernas betydelse, då naturligtvis de hade tillgång till akterna ungefär lika lätt som lagmannen; och denna omständighet förklarar det synbart kraftigare framträdandet af dem vid detta ting.

Af de saker, som vid detta lagmansting förekommo, var det allenast de här ofvan anförda två, deri något utta-

[1]) 1734 års lag säger senare härom: »Och må Lagman taga till hjelp och råd några lagfarna män, att sitta i Rätten; men Lagman med Nämnden eger allena döma.»

lande af nämden omförmäles. De öfriga hade antagligen lagmannen behandlat och afgjort under nämdens stillatigande och förmodligen presumerade instämmande.

Vid andra lagmansting under ifrågavarande period omtalas emellertid nämden såsom deltagande ännu mindre, än vi det senast sett.

Redan vid ett lagmansting, som 1679, från den 14 Juni till den 23 Juli, af riksrådet och lagmannen Georg Gyllenstierna hölls i Stockholm på riddarhuset, och vid hvilket dock Lundius var närvarande, ehuru blott som bisittare, låter nämden knappast i något mål höra af sig. Muntligheten i förhandlingen finnes också till stor del kväfd i skrifter och inlagor, och nämden hade derför svårare än vid Lundii egna ting att följa med hvad som föregick. Dom gafs dock som vanligt genast i hvar sak; och då alla handlingar derförut upplästes, så ersatte detta i någon mån.

I domböcker för lagmansting i Nerike 1676 och 1678, förekommer ej ett enda fall, deri nämden, i de särskilda målen uttryckligen omtalas såsom verksam i ena eller andra hänseendet. Öfverallt talas blott om »lagmansrätten» såsom beslutande, och allenast den stundom förekommande formeln »efter nøga *ransakning* — — — befinner Lagmans Rätten» gifver en antydan om, att nämden på något sätt deltagit. Vid sist omnämda lagmanstinget omtalas i första rummet landshöfdingen såsom närvarande. Efter honom, utom underlagmannen, fyra personer, jämte nämden.

Förhållandena, i hvad nämden och förhandlingssättet angår, te sig i allmänhet likadant, som här sist omnämts, i domböckerna från sista fjerdedelen af 1600-talet.

Vid genomgående af en mängd domböcker från lagmansting i Upland, Vestmanland, Dalarne, Södermanland, Nerike, de norrländska provinserna, såväl som från ting i Vester- som Östergötland samt i Tiohärad (Småland) under nämda tid har jag funnit nämden vanligen alls icke omtalad

i de särskilda målen. Dess tillvaro — utom att den alltid nämnes i rubriken — gifver sig för det mesta tillkänna blott derigenom, att före domen omtalas, det »öfverläggning» egt rum. Men det fäster uppmärksamheten, att efter allt utseende öfverläggning emellan lagmannen och nämden alltid egde rum, *innan* någon dom skrefs [1]).

Alldeles oförmodadt kan man dock i någon dombok från denna tid i särskilda mål finna nämden framställd som den bestämmande i rätten. Så i en sak vid Södermanlands lagmansrätt den 11 Dec. 1683, deri det heter: »Saken togs i betänkiande och skiötz till Nembden, hvars mening war, det Häradsdomen confirmeras bondens gerning angående, men dhen andra quæstitionen (frågan) om uhrminnes häfden och bohlbyrätten kan Rätten sig öfwer intet uthlåta.

Ty blefwe parterne igen inkallade och Resolutionen för dem afsades som föllier. Lagmans Rätten har bägge Parternes skiäl noga öfwerwägat, icke kommandes» etc. (allt i enlighet med nämdens beslut).

Vid lagmanstinget i Stockholm 2 Aug.—3 Sept. 1886 befinnes nämden i flere fall omtalad som bestämmande domen. I en sak heter det exempelvis: »Parterne togo afträde och förehöltz Nembden hvad de heer om hadhe til säija, hwilka Eenhälleligen föllo på dhen mehning, att, effter det intet wore dömbt i första instantien, att dhet måtte remitteras till Härads Rätten igen tillbaakars deer att dömas, hvilket af lagmans Rätten bijfölls» etc.

Äfven vid samma års lagmansting i Vestmanland angifves i flere fall domen som bestämd af nämden. I en sak heter det: »Sedan parterne intet wijdare till dhetta måhl hade att föredraga, förestälte Hr Lagmannen Nämbden controversen nembl. om skattäganderne uti Wäster Säby böra wedergälla Sahl. Häradshöfdingen Bollii arfvingar — —? Hvarpå Nämbden efter något öfwerläggiande sins emillan

[1]) — ej som nu, då häradshöfdingen först skrifver domen färdig och så håller »öfverläggning».

enhälleligen swarade, dhet dhe uthi sine samweten icke kunne gå ifrån Härads domen i dhetta måhl, på hvilken mening och (ock) Rådmannen Järnstedt föll af desse skiähl såsom» (sex punkter angifna). Skiljaktighet rådde dock emellan bisittarena, och heter det efter redogörelsen derför: »och alldenstund Rättens ledamöter ginge uti diverse meningar öfwer dhenne twist, fördenskull slötz ex pluralitate votorum, som nedan skrifne domb uthtryckeligen förmähler» — —

Af denna likasom nyssomtalade Södermanlands och Uplands domböcker synes det i öfrigt framgå, att, vid dessa ting, nämden *i första hand* uttalade sin mening i sakerna, och förmodligen ansågs i allmänhet under förevarande tid detta vara den rätta ordningen. Förhållandet är synbarligen blott ett uttryck af den grundtanken, att det var nämdens rätt att utöfva domstolens hela befogenhet. Men förutsättningen derför var dock, att nämden var enhällig.

Att eljest domböckerna tala blott om »lagmansrätten» som handlande och beslutande, betecknar lika otvifvelaktigt, att i alla vanliga fall målens framläggande nu skedde på ett sådant sätt, att nämden faktiskt icke fick tillfälle att utöfva sin enligt teorien densamma tillkommande befogenhet.

Muntliga framställningar af parterna jämte frågor till dem af lagmannen till utredning af sakerna hade dock ofta ett icke obetydligt rum bredvid parternas skriftliga inlagor. Upplysande om, huru det kunde tillgå, är hvad som säges i en synesak, som i Oktober 1678 förevar vid Vestergötlands lagmansrätt: »Och förmantes parterne uppå wanligit sätt och wijs att träda fram för Rätten medh beskiedenhet att 'induera' sine skiäl, icke fallandes dhen ene dhen andre i tahl eller swar, då Lagmans Rätten will näst Guds hielp beflita sig att, efter sakens noga öfwerwägandhe och skiärskådandhe sampt hwars och ens befintelige skiähl gifwa deth utslag som lag lijkmätigt ähr». Ett liknande vitnesbörd om muntlig förhandling ligger i en dom, som den 19 Januari 1684 gafs af Kopparbergs bergslags och Dalarnes lagmans-

rätt deri säges: »Lagmansrätten hafver Parternes widlyftigt föredragne skiähl med flijt genomlupit, dhem sielfve, uti hwad behöfz, mundteligen förhördt och alt på det nogaste öfwerlagdt, befinnandes» — —.

Vid genomgående af domböckerna finner man den vanliga ordningen varit den, att, efter vexlande af libell och exception, ett ordbyte emellan parterna, stundom ett särskildt anordnadt muntligt förhör, »conference», egde rum. I hvilket fall som helst innefattade muntligheten likväl blott ett kompletterande element i framställningen af saken. Blott den som disponerade handlingarna d. v. s. domaren beherskade saken fullständigt.

Det förtjenar anmärkas, att vid många af tingen landshöfdingen omtalas såsom närvarande — förutom ett antal bisittare (borgmästare, rådmän etc.), som stundom uttryckligen angifvas vara tillkallade af lagmannen.

För åren 1703—till omkring 1710 har jag derefter genomsett en hel del domböcker från snart sagdt alla landsändar; och gifva de vid handen, att skriftligheten allt mer vinner insteg på den muntliga förhandlingens bekostnad. Processen fortgår väsentligen genom, parterna eller ombuden emellan, *kommunicerade* inlagor; och ehuru alltjämt hvart mål, hvart efter som dess behandling afslutats, företogs till öfverläggning, och nämden både i hvad som kunde yttras bredvid skriftvexlingen, och i handlingarnas uppläsande hade stöd för en uppfattning om sakerna, så är det tydligt, att detta stöd var allt för svagt att upprätthålla nämdens ställning bredvid domaren, som i och med akten hade i sina händer all kunskap om målet.

Man kan ej antaga annat, än att domstolens beslutanderätt ännu såsom förr i teorien ansågs ligga hos nämden; men då nämden i följd af förhandlingssättets allt mer genomförda öfvergång till skriftlighet måste haft svårt att, i någon mån så godt som ordföranden, följa med och fasthålla hvad som föregick, så kunde den naturligtvis sällan

framkomma med någonting af vigt i målen och blef förbigången.

Lagmanstingen synas numera i de flesta lagsagor ega rum på en fast plats. Vid de i Stockholm hållna tingen finner man, att nämdemän från ett, högst två härader inkommo i tur på bestämda dagar. Saker från ett härad synas dervid i regel blifvit behandlade inför nämd ifrån andra orter.

I andra lagsagor brukade nämden för lagmanstingen tagas från två eller några härader, utan att någon regelbunden omvexling af nämdemän egde rum. Inom Göta land är vanligt att finna hvart härad, som hörde till lagsagan, representeradt, genom en ledamot i lagmansnämden.

Antalet nämdemän stiger eljest sällan öfver 12. Någon gång befinnas blott 4 eller 5 nämdemän antecknade som närvarande.

HÄRADSRÄTTERNA I SLUTET AF 1600- OCH BÖRJAN AF 1700-TALEN.

Vid genomgående af en del domböcker för häradsting inom *Uplands* lagsaga under 1670-talet, har jag, anmärkningsvärdt nog, alls icke funnit nämden hållen i sådan heder eller använd i sådan omfattning som lagmansnämden af Lundius vid hans beskrifna ting.

Nämden sällan omtalad.

Häradsdomböcker finnas, deri — ehuru naturligtvis rubrikerna alltid utvisa, att nämd var sittande med domaren — nämden ej i ett enda mål under hela tinget omtalas såsom ransakande eller dömande, tilläfventyrs blott någon gång omnämd såsom intygande ett enstaka obetydligt sakförhållande; och det är sålunda helt undantagsvis som t. ex. i domboken för Lagunda härads ting den 21 Januari 1676 i ett skuldfordringsmål det förekommer något som detta: »Så aldenstund skuldhen ähr ständigh och Oluff Joenson mäst mothwilligtwijs medh betalningen så länge dröjdt, *Ty föll Nämbden i dhen resolution*, att Oluff Joenson samma skuldh nu owägerligen betalar in alless med» — —

Undantagsfall.

Ett annat dylikt undantagsfall förekommer vid tinget i samma Lagunda härad den 22 Januari 1678. Der var en dräng tilltalad, för att genom nedkörande i en vak hafva vållat, att hans husbondes hästar omkommit, och der heter

Nämden dömde.

det: — *»föll Nämden i detta omdöme och betänkiande i saken,* att emädan fiskiarenar (fiskarena) lijkwähl bordt för allehanda olycka skuld bättre uthmerkt waaken, och denna olyckeligha skadhan skulle wara alt för stoor att dragas aff kyrkioherden och drengen alena, dedh fiskiarena pro quota helpas åth att boota och wedhergelda denna skadhan med 20 dr koppt. parterandes betalningen som dhe haft dehlar i nooten» — — —

I dessa domböcker är det eljest regelbundet »rätten», som framställes såsom den beslutande och handlande personen.

Detsamma är förhållandet ett par tiotal år senare eller under 1690-talet. Men äfven här kan man helt oförmodadt finna fall uttryck, erinrande om den gamla ordningen. Så vid ting i Vaxala härad den 2 Juni 1690, der efter anmälan af två Upsalaprofessorer, att deras prebendegårdar nedbrunnit, en lång ransakning hållits med en för eldens anläggande misstänkt person, och der det till sist säges:

Fria eller fälla.

»Härpå gjorde äntel. parterne afträde, och sedan Rätten noga och medh flijt ånyo igenomlupit och öfwerwägat alla skiäl och omständigheeter, *tillspordes Nämbden* i anledning af de 12 och 13 Cap. högm. B. L. L. *hwad dee anten Bencht Mårtenson frija eller fälla willia* för det han nu hålles misstänkt och anklagats före, som skulle han denna eld williandes optändt eller förorsakat eller och af någon wangiömo? *hwartill dee alla gåfwa till swars sig* af den här öfwer hullne ransakan och dee skiäl och wittnen som der till andragne äro, sampt dee misstankar, som på honom vara kunna af dee onda önskningar och unsäijelser han giordt, *intet kunna finna saken så klar, att dee honom till een så groof gerningh fälla kunna,* helst effter han intet kan med något wittne eller skiäl der till öfwertygas, att han då om aftonen hanterat eller utburit någon eldh, icke heller (är) fulleligen bewijst antingen denna eldh först opkomit i hans gårdh eller hoos hans granne Erich Ersson, *hwarföre kiendes nu Bengt Mårtensson,* för det att han medh willia denna eld skolat opsatt eller förorsakat i förmågo af berde Capitel *alldeles frij,* så wäl som

och att han af någor wangömo eller försummelse den skolat till wäga bracht, emedan inga sådana teckn der till finnas, som i det 35 Cap. B. B. L. L. omröras, och han, som sagdt är, den afton intet bewijsas någon eldh eller lius handterat och uthburit *och dy honom jämwäl för den wåda edh som i berde 35 Cap. omtalas befrijade*, helst efter man ingen säker kunskap derom hafwer, att denna eldh i hans gård skolat först upkommit, synnes och så otroligt, att den af gnistor kunnat förorsakas, efter der så liten eld warit, och gethuset, som vill sägas att elden först skolat kommit löös uthi, så långt ifrån stugan warit. Remitterandes och hemskiutandes dock först uti ödmiukheet denna ransakningh och domb under den högl. Kongl. hoff-Rättens wijdare skiärskodan samt högwijsa approbation och godtfinnande».

I domboken för Rasbo häradsting den 29 och 30 Januari 1700 förekommer ett liknande undantagsfall. Talan fördes mot en man derom, att han skurit en annan med en lie, och fallet är anmärkningsvärdt äfven derför att, såsom i öfrigt vid denna tid ej ovanligt, kontumaciedom gafs i brottmål. Det heter nämligen att, ehuru svaranden ej var tillstädes, dock, då det var utredt, att han fått del af stämningen och ej vist eller låtit frambära laga förfall, »dy blef nu denna saak ändå till doms företagen, *och som nämbden på tillfrågan förklarade sig intet kunna skatta detta för eller af wåda utan mera en owålenheet skedt wara*, efter Gåfman een och annan gång förr blifwit åthwarnat till achta sig, *dy pålades nu honom* derföre att böta 20 mark för full sår och att gifwa Oluff Matzson för häraf hafd sweda, werk och tidspillan 5 dr Sölfmt« —; men domen skulle uppläsas för Gåfman, som finge söka ändring vid nästa ting.

Vid ett extra ordinarie ting med Rasbo härad den 20 Mars år 1700, fortsatt från den 10 i samma månad angående en stöld, säges det, efter referat öfver hvad som förekommit vid ransakningen:

»och som Rätten giorde sig den tankan, der Bergström och Richtig först skulle blijfwa dömde, skulle då

sedan Richtig snarare komma till bekiennelse, icke allenast på sig utan ock på Pipare, *altså tilspordes nu nembden* i förmågo af dät 7 Cap. Tiufb. *hvad de* af dee skiäl och omständigheeter dee wijd denne Ransakning hördt och funnit, *finna sig antingen kunna frija eller fälla Richtig* för denne tiufnad, *dee der effter något samtal sade sig ej annat kunna finna*, effter Bergström så enständigt bekienner på sig och honom, hvilka och bägge då en afton följgdz åth ifrån mötet och gått ifrån Hoff i skymningen och intet kommit till Öninge $^1/_2$ mihl derifrån för än 2 timar effter dagsättningen, på hwilken wäg dee långt ifrån intet behöft så lång tijd at gå, icke heller kan han säja mindre bewijsa, at dee imedlertijd och under wägen någon annorstädes warit och dröjt än i Träby (?) der han intet längre dröjt än allenast köpt sig för ett runstycke tobak, så at alt så deraf oemotsäijeligt och klart synes, det dee annorstädes mest dröijt och då imedlertijd warit på Älfgiärde och denna stöld begått, kunnandes Bergström intet hafwa sagt osant på sig och honom, efter han så noga med alla omständigheter wettat beskrijfwa, huru rummen der på Älfgiärde sedt uth, och hwar det eena och dät andra af stölden der warit och sätat, der han likwäl aldrig der inne förr warit, och *fördenskull kunna dee intet ifrån denna stöld Richtig befrija; Hvaruppå* dy Richtig och Bergström nu i krafft och förmågo af den 3:ie puncten i 1653 åhrs straffordning och den högkongl. hoffrättens bref till alla domstolar af d. 5, 9:br 1698 *dömdes* till döden och att ophängias, doch så at denna domb och ransakning först öfwersändes till den hög Kongl. HoffRätten» (men dom öfver Pipare skulle anstå till nästkommande fredag.)

Nämden afgör sanningsfrågan.

I dessa tre fall, som alla gälde brottmål, ser man nämden, i fullkomlig öfverensstämmelse med sin ursprungliga och så länge regelbundet utöfvade uppgift, uttala hvad som borde anses sant i målet. I två af fallen finner man, att denna uppgift fullgjordes just under den ideala formen, att nämden gaf svar på ordförandens fråga, *om nämden kunde fria eller fälla*, hvilket väsentligt motsvarar den engelska juryns funktion att uttala skyldig eller oskyldig.

I det tredje fallet utgick uppgiften i sjelfva verket på

detsamma, ehuru formen var den, att nämden skulle afgöra, om det var af våda eller »ovålenhet», svaranden skadat käranden med lien. Äfven här var det domarens fråga, som framkallade nämdens yttrande.

Hvad som förekommer i mordbrandsmålet låter oss se, att alldeles som ännu i våra dagar vid de moderna jurydomstolarne, nämden, förr än den skred till fullgörande af sitt vigtiga uppdrag, tillsammans med domaren och naturligtvis under hans ledning tagit en slutlig och granskande öfversigt öfver hela det material, som var föremål för dess pröfning. *Rätten* hade, säges det, derförinnan »noga och med flijt ånyo genomlupit och öfvervägat alla skiäl och omständigheter», och med »Rätten» menas här naturligtvis nämden *jämte domaren*. Denne sistnämde hade sålunda framhållit för nämdemännen allt det vigtigaste, som förekommit. Efter all anledning gaf han också derunder, likt en nutida domare sittande med jury, åt lekmännen de anvisningar om lagens rätta mening som funnos nödiga.

Förändring af ransakningens karakter.

Domboksanteckningarne i denna sak likasom i stöldmålet synas gifva vid handen, att nämden vid denna tid ansågs hafva att hålla sig vid den kännedom om saken, som under sjelfva ransakningen vunnits. Det var numera ej som för ett århundrade tillbaka (sid. 297), att nämdemännen utläto sig väsentligast på grund af den kännedom om sakförhållandena, som de förut hvar ifrån sitt håll kunnat vinna. Men sjelfva protokollet band dem visserligen icke; till allt hvad de sett och hört samt till parters och vitnens beteende vid rätten, om också derom intet fans i något protokoll, hade de naturligtvis frihet att taga hänsyn. Det är ej här i alla fallen, utan blott i mordbrandsmålet, angifvet, att nämdens uttalande var enhälligt gifvet.

Nämden och rättsfrågan.

I de två citerade fallen från Lagunda häradsrätt åren 1676 och 1678 tog nämden på sig en vida större myndighet än i de senast omtalade, nämligen att ej blott säga hvad som i målet var sant utan att döma i hufvudsaken

och således jämväl afgöra sjelfva rättsfrågan. I de tre senare målen synes åter häradshöfdingen med nämden hafva gifvit domen, sedan nämden löst sakfrågan, hvad som var sant.

Att det var i strid med domarens vilja, som nämden i de omnämda två målen gjorde sig gällande, eller att den «öfverröstat« domaren, kan icke alls antagas. Påtagligen ansågs nämden ännu vid denna tid, och i fortsättning af åskådningen i 1600-talets tidigare skede, vara i sin fulla rätt, då den i något fall uttryckligen tog på sig afgörandet; och om domaren känt sig obehörigt förbigången eller ogillat nämdens uppträdande, skulle förmodligen något tecken deraf spårats i dombokens uttryck; men detta är dock ej fallet. Tvärtom gifver formuleringen i domboken af anförda målen vid handen, att nämden såsom den i grunden först — eller ensam — berättigade tagit saken i sin hand, och någonting likt ett »öfverröstande» kunde så mycket mindre ifrågakomma, som domaren icke för sin del uttalat sig, innan nämden gaf sitt beslut.

Vi hafva här omtalat det såsom undantagsfall, att nämden i något mål vid denna tid framställes såsom ransakande eller dömande. Men det är likväl *en* funktion, som man finner, der så tillfälle gafs, snart sagdt regelbundet öfverlåten åt nämden, nämligen att bestämma värden; så i tjufsaker rörande förloradt gods, mångfaldiga gånger i tvister emellan husbonde och tjenare, särskildt vid afvikande ur tjenst rörande lönens belopp eller värdet af tjenstehjon tillkommande persedlar, i tvister om skadeersättningar på olika grunder etc. Men jag har i det föregående tänkt mig detta som något, hvilket ej kan tillerkännas en så stor betydelse som afgörandet af sanningen i saken i dess hela omfattning såsom grund för sjelfva domen, och än mindre som jämförligt med dömandet i dess helhet; och i sjelfva verket synes denna funktion af nämden såsom mätismän vid ifrågavarande tid framstått som en sjelffallen sak. I fall, der

Värderingar.

ersättning ifrågakommer, finner man en fras, »efter nämdens värdering» eller »efter nämdens ompröfvande» eller något dylikt, såsom det synes helt slentrianmessigt inskjuten. Formen gifver ett intryck af, att domaren ej fann det annat än som en förmån för sig och som helt naturligt, att på det angifna enkla sättet, genom nämden, få en sådan fråga afgjord; och man torde i öfrigt, beträffande ersättningar, icke tänkt sig en utredning med vitnen och på öret såsom motsvarande det praktiska behofvet eller billighetens kraf.

Denna ordning, värdens åsättande genom nämd, hade sin motsvarighet i en metod att förordna gode män som domstolens representanter till besigtningar, särdeles i grannelags- eller jordatvister, hvilken metod äfven finnes ofta använd. Så exempelvis vid tinget i Vaxala härad den 3 Juni 1690 i sak af sistberörda art, der det heter: «lembnas dem (parterna) att taga enn par gode män på hvar sin sida, som här om ransaka«. Följande dag efter verkställd besigtning på platsen afgåfvo desse gode män, som blifvit utsedde bland nämden, sin berättelse, på grund hvaraf rätten dömde. Gode män.

För att kunna fullfölja jämförelsen mellan verksamhetsformerna inom lagmansrätterna och häradsrätterna har jag särskildt genomgått en del domböcker ifrån häradsting under 1690-talet inom *Östergötlands* lagsaga, särdeles inom det härad, derifrån de utförligt omtalade målen vid 1695 års lagmansting inkommit. Hade man i dessa mål vid lagmansrätten haft att iakttaga, huru skriftligheten börjat taga öfverhand, så finner man här, vid häradsrätterna, en fullkomlig motsvarighet dertill och derjämte allmänt rådande en vana att uppskjuta mål, som ytterligare ökade svårigheten för nämden att vinna fast kännedom om sakerna och kunna fullgöra sin uppgift. Skriftligheten tar öfverhand.

Protokollen upptaga ofta en mängd skrifter, i stället för att eljest sådana plägade omnämnas blott till innehållet.

Det vigtigaste målet emellan majoren Gyllenållen och lieutnanten Holm angående obehörigt disponerande af den senares kapital hade först förevarit vid Göstrings häradsrätt den 6 Februari 1693 och derifrån uppskjutits till sommartinget samma år. I Oktober det året hade häradsrätten gifvit en interlokutoriedom med angifvande af de bevis, som häradsrätten fordrade för att kunna bifalla lieutnantens talan, eller rättare med angifvande, huru häradsrätten komme att döma under förutsättning att vissa förhållanden utreddes.

Först på andra året derefter, den 21 Maj 1695 gaf häradsrätten definitiv dom. Skriftligheten var fullkomligt genomförd i detta mål. Något deltagande af nämden, i vare sig konstaterande af fakta eller afgörande af rättsfrågan, är icke omtalad och kunde ej heller lätteligen ifrågakomma under ett sådant förfarande.

Men äfven i öfrigt är vid Göstrings häradsrätt under de tre åren 1693—1595 nämd nästan aldrig omtalad i målen, nämligen uti sin egentliga och rätta egenskap af ransakande eller såsom dömande. Blott *ett* undantagsfall har jag påträffat, och detta i så måtto, att det i en sak vid e. o. ting den 9 Juni 1693 omtalas, att vid föregående tinget *Härads Nämbd Johan Ersson Wetterstrand fuller ifrån wåldtächten af särdeles skiähl befrijat, lijkwähl* så medelst desse som flere skiähl in Actis *honom till lägersmåhlet skyldig kiändt, och ty där för fastställt att böta* 40 mark Silfmt till treskiftes — — Detta undantagsfall antyder likväl, att nämdens *befogenhet* att göra sig gällande enligt den gamla ordningen ännu icke varit satt i fråga; det var blott det vedertagna rent skriftliga förfaringssättet som i allmänhet praktiskt omöjliggjorde nämdens uppgift.

Gode män. Här, såsom vid de upländska häradstingen, förekommer ganska ofta, att ett par gode män af nämden, gemenligen tillsammans med länsmannen, förordnades att vid besigtning på platsen undersöka omtvistade sakförhållanden; så skedde åtminstone i två fall vid dessa Göstrings ting,

dervid det gälde ena gången frågan om gärdesgårds oduglighet, den andra gången olaga skogshygge. Vid båda tillfällena föreskrefs, att parterna skulle vara närvarande; och att den af dessa rättens förtroendemän gjorda undersökning skulle lända till efterrättelse, synes framgå af ett i det förra fallet gjordt tillägg, att, sedan de skadan besigtigat och värderat »domb i saken sedan föllia skall».

Nämdens ställning i teorien.

Domböckerna för Hanekinds härad af Östergötlands lagsaga för ifrågavarande tid, hvilka i öfrigt uppvisa samma karaktersdrag, gifva i ett par domboksnummer uttryck åt en ifrån förra tider bibehållen uppfattning om nämden såsom hufvudpersonen i häradsrätten. Uti ett något invecklad ärende rörande lagfart å ett hemman för fru Beata Juliana Sparre hade vid vårtinget 1695 förekommit, att ordföranden i rätten, häradshöfdingen Germund Cederhjelm, från en sida beskylts för något obehörigt enskildt ingripande i affären, i följd hvaraf han *hemskjutit »till nembdens betygande* — — — om han någonsin warit inclinerad någon att skada eller förfördela, hwar emot alle enhälligt contesterade sig aldrig annat af honom förstått än en from rättsinnighet».

Då derefter å följande ting, den 20 Juni s. å. befallningsmannen Claes Elgh »insinuerade till rätten en skrifvelse» i samma sak, heter det, att »Häradshöfdingen Cederhjelm uppsteg och *hembskiöt Nembden deröfwer att resolvera*, emedan han för den wid förra tinget insinuerade protest sig derifrån kommer att absentera, hwaruppå *Nembden bewilliade* dett begiärte wittnes bördh om Fataliernas förlopp, och att intet realt klander eller någon deposition af penningar är der innom i Rätten giordh». — och då kronobefallningsmannen reserverade sig här emot, »*förklarade Nembden*, wid denne Tingskiötningen(s) bewilliande, Cronans rätt aldeles oförkränkt och den förlupne tiden till lösen och bördh allenast för Sälliaren och Bördemännerna i genom de försiggångne laga budh och stånd wara förflutne».

Följande dag aflemnades en förklaring öfver den af befallningsmannen ingifna protest, och då säges det, att häradshöfding Cederhjelm, »emedan han på öfverste Wellings wägnar denne handelen slutit», äfven nu »lembnade Nembden», hvarpå *nämden tog saken i betänkande* och med hänvisande till hvad förut förekommit *intog denna «reprotest« i protokollet* till den kraft och verkan som lag förmår.

Nämden ensam domför.

Af hvad som här beskrifvits, framgår det, att vid denna tid häradsrätten ingalunda ansågs ur stånd att fungera, dermed att häradshöfdingen afträdde, såsom gifvetvis nu för tiden skulle vara fallet; nämden ensam kunde uppbära hela rättens myndighet, jurisdictio och imperium; och med afseende derå, att den ledande personen, Cederhjelm var en man med sådan auktoritet, att han sedermera blef både president i Göta hofrätt och landshöfding, torde man ega rätt antaga, att hans åtgörande, att låta nämden, såsom det skedde, fungera, ej stod i strid med gällande uppfattning om nämdens ställning.

Vid genomgående härefter af domböcker från *härad i olika landsändar* jämväl för 1690-talet har jag icke funnit några väsentliga afvikelser ifrån den här ofvan angifna ordningen. Allt går i regel i »rättens» namn.

Det är sällan man finner nämden uttryckligen framställd som afgörande sakfrågan. Särskildt har jag ganska noga genomgått en del domböcker från Stora Kopparbergs län för denna tid och blott påträffat ett fall, der nämden omtalas i denna sin karakteristiska egenskap. Detta var vid Norrbärkes häradsrätt under vintertinget 1698, der i en stöldsak, efter referat öfver ransakningen, det heter: «*Alltså håller Nämnden för lijkt och sant*, att dessa fyra (svde) på förberörda gång tagit icke allenast dhe återburne 12 uthan och dhe wijdare dher uthöfwer saknade 9 fierdingar råg; hvilka tillsammans räknade 21 fierdingar Råg wärderas efter då warande markegång för 68 d. 8 Rmt.« — — — Här-

efter säges: derför skola de »göra fyllest» etc. — »och skola dhe dessutom plichta». — —

Hvilken det var som sålunda formelt gaf domen kan man ej se; men det var påtagligen, efter numera regelbunden ordning, rätten d. v. s. domare och nämd samfäldt, sedan med det använda uttrycket, att nämden höll »för lijkt och sant», det tillkännagifvits, att nämden *fälde* de tilltalade eller fann dem skyldiga.

I samma dombok förekommer i ett par fall ett uttryck, som synes markera den ståndpunkt i utveckling, hvarpå man vid denna tid befann sig. I ett barnuppfostringsmål säges t. ex.: »Altså kan *Nämden och Rätten intet annat finna*, än dhenne Olof Larsson rätte barnafader är» — — — och i ett annat dylikt mål: »alltså kan *hvarken nämden eller häradsrätten* frija honom derifrån, att han ju är rätte fader». — Man hade påtagligen en känsla af, att här förelåg en nämdens uppgift, men förmodligen redan så allmänt kommit ur de former, som förutsattes, för att nämden skulle kunna sjelfständigt utöfva sin befogenhet, att det faktiskt i allmänhet ej blef annat af än en gemensam verksamhet, ett gemensamt beslut af domaren och nämden, dervid utgångspunkten: att nämden handlade genom domaren, allt mer föll i glömska, och i stället domaren gälde som rätten. Nämdens ställning i verkligheten.

I öfverensstämmelse härmed finnes vid samma ting en vana att uppskjuta saker rådande, så att t. ex. vid ett ting i Norrbärke uppskof omtalas i ett tiotal saker, då ett århundrade tidigare ytterst sällan uppskof förekommer eller i allt fall som regel, då en sak företogs, den behandlades *ifrån början*, och alls icke behandlades, om man ej genast kunde göra slut i densamma. Med andra ord: nu hade en metod att behandla saker *styckevis* fått insteg; med detsamma hade protokollet vunnit ökad betydelse och samtidigt domaren börjat allt mer taga sakerna ensam i sin hand, i hvilka omständigheter nämdens positiva framträ-

dande blef något mer eller mindre tillfälligt — beroende i det hela på domarens lynne och godtfinnande.

Det dröjde emellertid ännu, innan spåren af nämden såsom en sjelfständig institution alldeles försvinna ur domböckerna. Ännu i 1707 års dombok för Tjusts härad i Små-

Sista spåren af det verkliga nämdeinstitutet.

land finner man en sak tydligen lemnad till nämdens bedömande. Fiskalen J. Köhrling hade på order af landshöfdingen instämt samtliga Segellrums åboer »för dhet dhe wåldsammeligen skola burgit och borfört höet uppå ehn äng» — — och i den saken heter det: »Ting Rätten tog saken i betänkiande och *förestältes detta nembdens ompröfwande, hwilka tyckte rådeligast wara*, att deth måtte dröja med denna saaks afdömmande, till däss» att vissa sakförhållanden blifvit utredda. Och domboken för 1710 års sommarting i Simtuna härad, Vestmanland, gifver oss fullkomligt rena prof på en nämdens verksamhet efter gammalt mönster.

I en sak heter det »Olof Olofsson och Hustru Margreta Maatz dotter i — — — beswärade sig öfver pijgan Maria Olofsdåtter och klagade, huruledes denna pijga tillagt dhes små Barn Lars och Erich den ohemula beskyllning, som hade de hafft tijdelag med en lijten kwijge kalf —

Häradshöfdingen [1]) *förestälte nemben alt detta, med begiäran wid dessa omständigheter dhe wille seija dheras betänkiande, som förklarade*, att emedan af Nembdemännens Olof Perssons i Mälby och Olof Larssons uthsago pigan Maria ej finnes wara dhen som af arggheet tillagt dessa gåssar beskyllningen, som hade gåsson Lars i synnerheet Påsketijden hafft tydelag med qwijge kalfwen, hwilken blifwit upwijst; eij heller gåssarne kunnat tvingas till någon bekännelse, *så kunde fuller dhe samma* både i anseende till dheras unga åhr, som dhet, att dhe eij woro öfwertygade, (icke) *med något straff beläggias; ej heller kunde dhe finna pijgan Maria gjort sig till något straff bråtslig*, den dher icke kiänt dessa gåssar tillförene, utan förmantes Föräldrarna hafwa inseende på dheras barn, och

[1]) Hans Baumgartt.

hålla dhem till gudzfruktan, och andra Christeliga dygder, kommandes dhen at straffas, som dessa gåssar i detta mål utan laga bewijs söker förebrå».

Här lemnades nämden att fritt afgöra hela sakfrågan, fastställandet af hvad som var sant i målet, och i verkligheten synes lekmännen hafva på samma gång, såsom förr vanligt, fått afgöra sjelfva rättsfrågan.

En annan domboksparagraf lyder:

»Ländzman Wält Matthias Hellman wijste, huruledes han på Högwälborne Hr Baron och Landzhöfdingen Gustaf Cronhielms wägnar, Lagfarit medh 6 öresl. i Mällerstad, som Per Persson der sammastädes åbodt och låtit upbiuda nembl. den 8 Octobris 1707, d. 10 Februarii och 23 Junii 1708 emot resterande utlagor för åhren 1705, 6 och 7, hwilken rest utgiorde till en summa af 177 dr 20 öre rmt, och som Lars Larsson i samma Mällerstad sig anböd att lösa samma lord efter werdin, så begiärtes, att nu af Häradz Rätten öreslandet måtte skattas, hwad dhet kunde wara wärdt. *Detta ährende skiötz till Nembden,* som i Lars Larssons närwaro effter sin emellan öfwerwägande werderade öreslandet till 45 dr Rmt, som Lars Larsson begiärte honom måtte till bewijs lemnas, hwilket bewilljades».

I ännu ett fall, der frågan rörde sig om ett yrkande af en delegare i ett hemman att få lösa till sig en meddelegares andel, finner man, att, sedan *rätten öfwervägat saken* och beslutit, att svarandena skulle taga lösen för deras $^1/_6$ af hemmanet »efter mätismanna ordom», *nämden* fick såsom mätismän *fastställa* lösesummans belopp, som sålunda sattes till 120 daler kopparmynt för hvart öresland »blifwandes alt tilsammans för dhenna $^1/_6$, 310 dr Rmt».

Då jag derefter genomgått en och annan dombok af senare år för Simtuna, t. ex. för 1718 och 1732 — sistnämda undertecknad af Johan Funck, och likasom den föregående samlingen ända från Dobers tid utmärkt för en ovanlig noggrannhet i stil och framställning, som gör dom-

böckerna för detta härad till värdefulla monument öfver dess domare — och jämväl påsett en del domböcker för andra härad från ungefär samma tid, har jag ej funnit något ytterligare fall af nämdens framträdande i dess gamla funktion. Det torde, sedan man kommit ett stycke in på 1700-talet, ej vara stor förhoppning att vidare påträffa många prof af nämden i dess gamla ärevördiga egenskap.

Sammanfattning om nämdens ställning.

Skulle man söka att i korthet angifva karakteren af nämdens ställning vid den period, vi nu senast betraktat, slutet af 1600 och början af 1700-talet, så torde man först böra konstatera det såsom resultat af undersökningen, att nämden, i dess egentliga funktion som ransakande eller i dess usurperade som dömande, framträdde ytterst sällan, men dock, der det skedde, gjorde sig gällande med sin fulla kraft. Det var icke blott ett betänkande till domaren, som nämden uttalade, då den yttrade sig, utan den afgjorde definitivt den fråga, som lemnats till densamma. Der dess yttrande i *sak*frågan gick till förmån för käranden eller för svaranden, eller der »nämden fälde eller friade», så var det en sjelfklar sak, att den formliga domen genast bekräftade detta uttalande, så att rättens dom, afkunnad af ordföranden, blott utgjorde en tillämpning af nämdens uttalande i sakfrågan. Nämdens yttrande var ett bindande verdict (vere dictum, uttalande af sanningen) likasom den engelska juryns.

Afgjorde nämden *rätts*frågan och dermed saken i sin helhet, gälde påtagligen dess uttalande omedelbart såsom rättens, och var i och med detsamma rättens *dom*. Det faller härvid i ögonen, att nästan aldrig — blott ett par fall äro af förf. iakttagna — domaren finnes göra någon gensaga emot de af nämden gjorda uttalanden. Helt visst skulle man, om alla domböcker kunde genomgås, finna, att så flere gånger skett; men af en undersökning i sådan omfattning,

som den från min sida kunnat ifrågakomma, kan man tvifvelsutan draga den slutsatsen, att den *enda vanliga* ordningen var, att domaren utan vidare accepterade nämdens uttalande såsom rättens, vare sig uttalandet var af större eller mindre omfattning — och accepterade han det ej, så gälde det ändå.

Saken kan ej bero på annat, än att nämden, vid det den sjelfständigt tog saken i sin hand, stod på rättslig grund, eller på en grund, som stöddes af den juridiskt gällande uppfattningen och af traditionen från det gamla.

Frågan är då, hvarför vid denna tid nämden icke mera allmänt gjorde sig gällande i målen. Svaret och förklaringen ligger alldeles påtagligt i de yttre omständigheter, hvarunder numera nämden hade att verka.

Protokollet och uppskofven — framkallade af det med hofrätterna grundlagda skriftliga systemet — hade i praktiken stält nämden utanför sakerna och bragt dess omfattande befogenhet ur användning. Nämden blef förbigången, emedan den ej kunde följa domaren, hvilken med protokollen i sin hand ensam egde full kännedom om sakerna. Att vid Lundii lagmansting nämden så lifskraftigt framträdde, berodde uteslutande derpå, att domaren bragte nämdens befogenhet till heders — nämligen genom ett förfarande i gamla tiders anda, muntlighet i möjligaste omfattning, undvikande af uppskof och minskande dermed af protokollets öfvermagt.

LAGMANSRÄTTERNA I SLUTET AF 1700-TALET.

I Östergötland.

ill kännedom om den egendomliga ordning, som under 1700-talet utvecklat sig vid lagmansrätterna, kan jag icke bättre gifva upplag än med ledning af den dombok för Östergötlands lagmansting på sommaren 1795, som först föll under mina ögon vid ett besök i arkivet å Linköpings slott.

Detta lagmansting hölls på samma slott af hofrättsrådet friherre Cast. von Otter, på grund, som det heter, af »Nådigste transport-fullmagt» efter aflidne lagmannen Joh. Ad. Spaldencreutz; tinget började den 28 Maj och slutade den 30 Juni.

Inga bisittare.

Här förekommer icke mer något sådant lysande consilium af lagsagans stormän, som vi, tvåhundra år tillbaka, sågo omgifva Östgöta-lagmannen; ej heller funnos några assessorer-embetsmän såsom 1695. Icke ens en befallningsman omtalas såsom närvarande; förmodligen var, såsom eljest vid denna tid vanligt, allenast en länsman tillstädes för att tillhandagå. Tio nämdemän, deraf några representerande en hvar två härader, och förordnade af respektive häradshöfdingar, voro tillstädes, till »*biträde*» åt lagmannen. Redan detta, som af rubriken framgår, antyder,

Nämden.

att lagmannen numera var den ende, som något betydde i lagmansrätten. Sedan det omtalats, att gudstjenst hållits, lyder vidare protokollet:

»Derefter företogs, att enligt de från häradshöfdingarne in- Protokollet.
komna vadelistor uppropa och med särskildt numer utmärka the ifrån härads Rätterna vädjade och fullföljda mål.

§ 1.

Herr Häradshöfdingen Brandts domsaga

Hanekinds härad

Sommartinget 1794.

N:o 1. Samtel. gärningsmän och Inhyses Hjon i Slaka församl. emot Lectorn, Probsten och kyrkoherden dersammastädes Magr. Marcus Wallenberg; angde präste Rättigheters utgiörande. Inspector Værnqwist inger inlaga, som af probsten magister Wallenberg emottages at beswara d. 30. Dom N:o 59.

N:o 2. Herr Majoren Swante Montegomerie och Herr Lectorn och Probsten Magr. Wallenberg, ömsom wädjande angående prästerättigheters utgjörande. För Major Montegomerie anmäler sig Lieutenant Stridsberg, som med probsten Magister Wallenberg pärsonligen närwarande öfwerenskommer at emottaga hwarandras inlagor at med första med genswar till Lagmans Rätten inkomma. Som Lagmans Rätten tillåter.

N:o 3. (Upprop skulle ske framdeles.)

N:o 4. Afledne Stadsfogden Syréns sterbhusdelägare och Auscultanten Eric Isberg, ömsom wädjande angående ärsättning för origtig upgift wid en handel om Målbäcks gästgifwaregård. Isberg infinner sig personligen och afgifwer inlaga. För Syréns sterbhus anmäler sig Commissarien Rydbeck efter fullmagt. Bägge anhålla om witnens inkallande, som bewiljas till den 3 näst. Junii, hvartill målet anstår.

Bankekinds härad.

Prot. N:o 5. Inspectoren John Wærnqwist och vice Häradshöfding Carl Fredr. Blomqwist, emot häradsdomaren Nils Johansson i Kedinge, angående den sistnämdes rättighet att ärhålla fasta på $^1/_2$ hemman Kedinge Storgården. Værnqwist personligen tillstädes, men v. häradshöfdingen Blomqwist begär anstånd i anseende till felande handlingar. För Nils Johansson anmäler sig v. Häradshöfdingen Dahlstedt, som emottager Værnqvists inlaga, at besvara tillika med Blomqwists inlaga, som denne *sednare tilläts at utom domstolen* v. Häradshgn Dahlstedt tillställa innan nästa weckas slut.»

N:o 6. Torparen Anders — — — (ombud ingaf här kärandens inlaga; svaranden ej tillstädes).

N:o 7. Rusthållaren Anders Lundberg — (m. fl.) och Bonden Israel Gustafsson i Vintergata ömsom wädjande angående klander i et Testamente.

Kärande ombudet Inspectoren Værnqwist ingifver inlaga; Men för Israel Gustafsson anmäler dess son, med präste- och apotekare-bewis styrkt, sjukdomsfall, som skall varit honom hinderligt at för sig ställa Fullmägtig; men som v. Häradshöfdingen Dahlstedt, hwilken wid häradsrätten Israels talan utfördt, nu närwarande ärböd sig at jämwäl här wid Lagmans Rätten målet bewaka; så tillsades sonen Johan Wærnnell at till målets widare fullföljande ofördröjligen anskaffa fadrens fullmagt för bemälte v. häradshöfg. ell. någon annan.

N:o 8. (Ömsom wädjande parter, angående husröta m. m. Från båda sidor ingåfvos inlagor, »som af dem — ombuden — ömsom emottogos till beswarande d. 30 i denna månad».)

N:o 9. Herr v. häradhöfgn Blomqwist som förmyndare — — — Blomqwist anhåller om anstånd och att få *aflämna sin inlaga utom domstolen till swarande*

ombudet v. häradshöfgn Dahlstedt, at beswaras inom nästa weckas slut som bewiljades.» etc.

Ny processmetod.

Jag har återgifvit ett stycke af sjelfva protokollet, för att man må få ett påtagligt intryck af en processmetod, som skiljaktig från det gamla, också skiljer sig ganska betydligt ifrån allt, hvarvid vi nu för tiden äro vana.

Vid ifrågavarande ting var det icke mindre än 92 mål, samtliga vädjade tvistemål, som af lagmansrätten handlades och afslutades genom formlig dom. Derförutom anmältes i åtminstone 23 mål, att vederbörande afstode från ändringssökandet, i följd hvaraf häradsrättens domar i dessa mål blefvo gällande. Tillvägagåendet i dess helhet förutsatte, att häradshöfdingarne inom lagsagan före tinget till lagmannen insändt förteckningar, upptagande alla mål, deri någon part behörigen erlagt vad. Lagmannen uppropade enligt dessa förteckningar häradsvis målen; och hvart efter som ett mål sålunda förekom, mottog lagmannen af den ändringssökande häradsrättens protokoll och dom jämte hans inlaga med ändringspåståenden och den utredning han fann skäligt prestera. Denna inlaga, kallad libell, öfverlemnades till svaranden, med föreläggande för honom att å en viss dag under tinget ingifva sitt svaromål, kalladt gensvar eller exception.

Skriftvexling.

Enligt hvad af det anförda inhemtas, och enligt flere exempel längre fram i domboken, förekom det ofta, att parterna vid uppropet enades om att enskildt sig emellan utbyta inlagor och handlingar; och således egde stundom ett förfarande rum, påminnande om det vanliga i flere utländska domstolar, t. ex. i Frankrike, der dock denna skriftvexling både börjas och afslutas emellan parternas ombud avouéerna, utan att domstolen får någon kännedom om hela saken, stämningen inräknad, förr än hela detta förberedande förfarande är afslutadt.

Här var skriftvexlingen en sak som hade sin gifna

hållpunkt i domstolen; och blott der det i särskilda fall var lämpligt, således i första rummet der parterna eller deras ombud funnos på platsen och önskade enskildt meddela sig med hvarandra, lemnade lagmannen parterna tillfälle till en sådan bekvämare procedur; men lagmannen såg till att svaren skulle afgifvas, skriftvexlingen afslutas samt alltsammans till honom aflemnas, så tidigt, att han skulle medhinna att under det pågående tinget meddela slutlig dom.

Var icke svaranden tillstädes, mottogs libellen af rätten, för att senare tillhandahållas svaranden.

Denna första åtgärd med målen, parternas uppropande för afgifvande af libeller, och utsättande af tid för vidare behandling, jämte läsning af protokollen i en del saker synes hafva upptagit de två första dagarne; och ännu på den 3:dje dagen, den 30 Maj, ingafs en libell nämligen i ett mål, deri käranden vid upprop första dagen ej hade handlingarne färdiga.

I mål, deri svar utsatts att ingifvas den 30, mottogos nu dessa svar i skriftlig form utan vidare omständigheter, och protokollet innehåller blott, att »Uti målen N 1. 8 etc. (13 st.) vederbörl. genswar blefwo afgifna, hwarmed skriftväxlingen i dessa mål var slutad».

Men det var blott en del mål, som utsatts att åter förekomma den 30 Maj; de öfriga voro utsatta till resp. den 3 eller 6 Juni eller senare dagar. Den 1 och 2 Juni hade lagmansrätten intet sammanträde. Den 3 Juni lyder en paragraf sålunda: »§ 10. Uti följande mål fullbordades skriftväxlingen genom genswars ingifvande näml. 2. 10» o. s. v. (en hel mängd saker). § 11 för samma dag lyder derefter: »Aflämnades domar och utslag ifrån och med N:o 1 till och med N:o 11, och originale handl:ne återställtes parter och fullmägtige». Man finner sålunda, hvartill dagarne den 1 och 2 Juni användts; lagmannen hade derunder suttit hemma hos sig och författat domar i angifna elfva mål, hvilka domar nu »aflemnades».

Lagmannen skref domar hemma.

Särskilda vitnesförhör.

Härefter höllS, d. 3 Juni, vitnesförhör i de saker, vid hvilkas första uppropande och första behandling sådant förhör utsatts till denna dag; och angifver protokollet, huru jäfsanmärkningar mot vitnen framstälts, vitnena aflagt sin ed, och hvad de derefter berättat, ungefär på samma sätt som nu sker vid häradsrätterna. Men målen upptogos icke till dom omedelbart efter vitnesförhören, utan man inhemtar, att protokollen öfver dessa förhör utskrefvos särskildt [1]), och att, sedan motparten genom utskrifter fått del deraf, skriftvexlingen fortsattes, stundom enskildt emellan parterna eller ombuden. Således förekomma ofta flere skrifter ifrån hvardera sidan. Då under den senare skriftvexlingen någon handling af synnerlig vigt inkom, hvilken motparten tilläfventyrs kunde förbise, förekommer, att den som ingaf handlingen fick föreläggande att kommunicera den med motparten eller dess ombud, som vid vite skulle yttra sig derom inom viss senare dag och återlemna handlingen, — och bör härvid beaktas, att hela den här brukade ordning var möjlig blott dermed, att ombuden i allo representerade sina hufvudmän, så att kommunikationer kunde giltigen ske med ombuden.

Ingen muntlig förhandling i målen.

Muntliga anföranden i sjelfva saken synas alls icke förekommit i sammanhang med vitnesförhören; och protokollet angifver i öfrigt blott en och annan processfråga såsom föremål för muntlig behandling, alltid i största korthet.

Den 4 och 5 Juni var åter intet sammanträde. Protokollet för den 6:te angifver, att rättens ledamöter då sammanträdde »för arbetets fortsättande». I första paragrafen för dagen säges det, att skriftvexlingen genom gensvars afgifvande nu blef fullbordad i ytterligare ett antal af 13 mål; hvarjämte, samma dag under särskilda paragrafer, omtalas särskilda mål såsom handlagda medelst skriftvexling. I en sak förekommer exempelvis, att en kärandepart ingaf en skrift, deri han bestred de af svaranden i exceptionen åbe-

[1]) Ordningen med dylika särskilda vitnesförhör erinrar om den i Norge och och Danmark nu ofta nog brukliga.

ropade attester, intill dess de blifvit med ed fästade. Denna skrift utställdes till kommunikation med motparten, som skulle svara inom 8 dagar vid 1 $^{3}/_{8}$ dalers vite. Så förekom ej något sammanträde förr än den 10 Juni, då dagens första paragraf lyder: »*Efter föregången öfverläggning med Nämden afkunnades för öpna dörrar Lagmans Rättens författade domar* och utslag ifrån och med N:o 12 till och med N:o 43; och parter och fullmägtige tillsades att vid domarnes utlösande hos domaren få återtaga deras inlemnade originalhandlingar.»

Härmed bekräftas, att lagmannen under de lediga dagarna sjelf hemma författat domarna, hvarefter en proforma-öfverläggning egde rum med nämden förrän domarna afkunnades. Samma dag inlemnades enligt en följande paragraf uti åtta mål »nu fullbordade skriftväxlingar, och målen afslötos till doms».

Härefter hölls ej sammanträde på en hel vecka eller förr än den 17 Juni. Å den dagen omtalas under en paragraf, såsom förut, de mål, i hvilka skriftvexlingen nu blef fullbordad, och i hvilka intet vidare återstod än deras afslutande med dom vid ett senare sammanträde, medan under särskilda paragrafer omtalas några mål, deri ytterligare kommunikationer af handlingar eller dylikt förekom.

Vidare heter det:

»*Efter föregången öfverläggning med Nämden afkunnades vid öpna dörrar* efter intaget anslag *domar och utslag* ifrån och med N:o 44 till och med N:o 57.»

Särskildt bör från denna dag omtalas, att vid protokollet är lagdt ett papper med rubrik »Anslag», deri tillkännagifves, att parter och fullmägtige i fyra till den 17 Juni för skriftvexling utställda mål, hvilka icke iakttagit inställelse och ej anmält förfall, vid vite af 1 rdr 32 sk. förelades att sist inom den 22 Juni »them åliggande skriftväxlingar till Lagmans Rätten eller undertecknad Lagman aflemna». Anslaget innehöll äfven, att, »som åtskilliga så kärande som svarande parter ifrån Tingets början utan an-

mält förfall uteblifvit, the påminnas och åtvarnas att vid laga påföljd sig ofördröjl. anmäla, på det att deras talan genom Lagmans Tingets förestående slut icke må af them blifva försummad.»

Sedermera förekom ej något sammanträde förr än den 22 Juni, då, på samma sätt som förut, en del domar »efter föregången öfverläggning med nämden» aflemnades. I andra mål emottogos skrifter, dervid antingen skriftvexlingen förklarades afslutad eller svar infordrades till viss senare dag. I åter andra mål tillkännagafs, att förlikning mellankommit; eller framställas »desertionspåståenden» i anledning af motparts uteblifvande under tinget.

Slutet af dagens protokoll lyder: — »Och som endast uti några få mål skriftväxlingarne återstodo, som hindrade Tingets slut, hwilket dessförinnan icke kunde utsättas, så skulle den nu återstående sista sammanträdesdagen genom tidigt anslag blifva kundgjord, och alla hitintills uteblifna parter deruti kundgöras att sig då ofelbart inställa, så vida de sin talan fullfölja vilja». Så förekom intet sammanträde och ingen anteckning i protokollet förr än den 30 Juni, då det först säges, att »Efter förliden gårdag gjort anslag med tillkännagifvande, att Lagmans Rätten i dag för sista gången sammanträder, voro Rättens ledamöter nu till tingets afslutande församlade».

Derefter finner man af protokollet, att i en del saker under mellantiden skrifter vexlats inför lagmannen. En part hade den 27 hos domhafvanden mottagit motpartens inlaga och dagen derpå besvarat den. En annan hade den 25:te hos domhafvanden anmält, att saken förlikts, o. s. v. I de mål, deri domar skulle gifvas, voro sådana nu färdiga och »aflemnades efter föregången öfverläggning med nämden».

Några »under hela tinget och jämväl nu vid upprop efter utfärdat och intaget anslag uteblifna parter» pliktfäldes enligt 12 kap. R. B. I slutet af protokollet säges, att alla till lagmansrätten inkomna mål nu voro »afgjorda utan att nå-

got deraf återstod el. någon närvarande hade något vidare att andraga, hvarföre, under innerlig tacksägelses hembärande till det Högsta väsendet för dess meddelte nåd och bistånd under denna förrättning, Tinget aflystes och Nämden hemförlofvades».

I regel omedelbart slut.

Blott tre mål af alla de 92 blefvo ej slutligen afgjorda utan uppskjutna till nästa lagmans ting, 3:dje rättegångsdagen.

I det ena var det fråga om en förlikning, som erbjudits af ena parten, medan motpartens svar ej ännu erhållits. I det andra hade vigtiga handlingar ej ännu kunnat framskaffas. I det tredje hade ena parten aflidit, och sterbhusdelegarne ansågos böra erhålla tillfälle att yttra sig.

I alla sakerna förekommo således högst giltiga skäl för anstånd. De 92 domarne finnas lagda tillsammans, hvar under sitt nummer, efter protokollet. Såsom prof på formuleringen må utaf en bland dessa domar en del anföras: »Östergötlands med Wadstena läns Lagmans Rätts dom uti then vid Aska härads tings Rätt den 19 Juni förledet år afdömda och therifrån under Lagmans Rätten vädjade sak mellan — — — — — — — — — — — — — — — och är rättegångskostnaden parterna emellan qvittad, hvarom jemte härstädes fordrad kostnads ärsättning twistadt warit; afsagd å Lagmanstinget uti Linköping den 3 Juni 1795. Ehuru then af parterna åberopade» — — — — etc. Men mera vanligt är, att, efter en rubrik lik den nyss anförda, det heter: »Hvad Kⁿ till ändrings vinnande — — anfört, svaranden deremot påmint och handlingarne för öfrigt innehålla, har Lagmans Rätten uti behörigt öfverwägande hos sig komma låtit; och pröfvar rättvist» — — etc.

Nämden åsidosatt.

Hvad som i den framlagda förhandlingsordningen, jämförd med den ett århundrade tidigare vanliga, synes i första rummet värdt bemärkande, är, att lagmannen vid detta 1795 års ting, efter slutad skriftvexling i ett antal mål, hemma hos sig sammanfattade domarne deruti, samt först derefter vid sammanträde med nämdens ledamöter lät dem om de

färdigskrifna domarna få kännedom. Det är alldeles påtagligt, att det, som sålunda redan var sammanfattadt af lagmannen, allenast derför att det hela var färdigt, ifrån början måste för nämdemännen framstå såsom något, hvarvid de ej utan en viss ogrannlagenhet kunde röra. Och om någon eller några af nämdemännen äfven bestämt sig för att söka framkalla ett annat slut i saken, huru skulle de kunna få fram sina skäl? Huru skulle de kunna framlägga dem så, att det blefve någon kraft i erinringarne, då nämligen domaren hade alla handlingar hos sig, samt de öfriga nämdemännen måhända förlorat allt minne af hvad som innehölls i handlingarne, när de några dagar eller någon vecka tidigare hastigt upplästs — jämte handlingarne i en mängd andra mål. Allenast bristen på en fast hållpunkt måste hålla nämdemännen i en sådan osäkerhet, att de högst sällan vågade yttra — och säkert aldrig kunde emot lagmannen, som stöddes af de i hans hand befintliga protokollen, vidhålla — en sjelfständig mening. Också kan man af det sätt, hvarpå »öfverläggning med nämden» och domarnas afkunnande å särskilda dagar omtalas, ganska tydligt se, att det här blott var en formalitet som fullgjordes. Icke ett ord antyder, att vid dessa »öfverläggningar» nämden i någon enda sak eller i något enda hänseende gjorde sig gällande. — Och dock var det vid denna tid för lagmansnämderna vida fördelaktigare ställdt än i allmänhet för nämden i våra dagar vid afslutande af ett häradsting, äfven der i häradsrätten nämden öfvervarit alla förhandlingar i målet. Hela förhandlingen i ett hvart vid lagmansrätten förekommande mål försiggick, som regel, vid en *enda* session, och då under densamma häradsrättens protokoll och vexlade skrifterna brukade läsas, kunde nämdemännen i allmänhet träda till öfverläggningarne med en viss öfversigtlig kännedom om sakerna eller med kännedom åtminstone om någon detalj deri. Men felet — »fel» ifrån deras synpunkt som önska, att nämden skall verkligen vara med

Jämförelse.

— låg deri, att, med blott *uppläsande* af handlingar, ingen nämd och ingen jury kan få en *sådan* kännedom om en rättssak eller några *sådana*, för dess bedömande erforderliga fasta hållpunkter, att saken i sin helhet står klar för alla ledamöterna. Skulle nämden kunnat uträtta någonting, så hade det varit, derest exempelvis i sammanhang med hållet vitnesförhör i ett mål, parterna 1:o) fått muntligen lägga fram saksammanhanget och derpå 2:o jämväl under muntlig diskussion göra gällande de i skrifterna innehållna rättsliga skäl och synpunkter, samt om nämdemännen *omedelbart derefter*, och sedan domaren med dem repeterat saken och framhållit dess rättsliga sidor, fått gifva domen deri. Men om något sådant var det ej fråga.

Lundii metod ett århundrade tidigare var att, efter muntlig förhandling, och efter nämden gifna erforderliga erinringar, låta nämden yttra sig enligt sin naturliga uppfattning om sanning och rätt samt att omedelbart derpå i enkel form och vanligt skriftspråk sammanfatta nämdens beslut. Det var således verkligen dess uppfattning, som i Lundii domar återgick. Nu var ordningen en helt annan. Lagmannen, som författade domarna hemma hos sig, var ensam bestämmande, och efter blott de synpunkter, som ledde honom, bestämmande; nämden redan nu allenast en folklig dekoration bakom honom.

1734 års lag. Man hade under mellantiden i 1734 års lag kunnat utan äfventyr fastslå nämdens allmänna beslutanderätt, förutsatt blott dess enstämmighet. Den förhandlingsmetod, som man befrämjade, uteslöt möjligheten, att de under frihetstidens byråkratregemente ringaktade bönderna kunde i nämderna mer än skenbart utöfva något inflytande.

Men denna förhandlingsmetod, af hvilken jag tillåtit mig att redan nu framhålla hufvuddragen, var ej en egenhet blott för detta 1795 års lagmansting. Lagmanstinget på sommaren år 1797 hade genomgående samma karakter.

Det började den 17 Maj och afslutades den 15 Juni, under hvilken tid 120 domar och utslag afkunnades efter skriftvexlingar, och vid sammanträden på några dagars eller kanske en veckas mellanrum, alldeles såsom två år förut. Vid en hastig öfversigt af ännu ett par domböcker, bland dem den för år 1800, undertecknad af Jonne L'Orange, synes ordningen i det hela varit likadan, dock att sistnämda ting ej pågick längre än från 15 Maj t. o. m. 1 Juni.

Extra ordinarie lagmansting synas ej sällan hafva förekommit; och protokollet ifrån ett sådant, som egde rum i Nov. 1795, angående en testamentstvist, gifver ett ganska slående bevis på, huru snabt vid denna tid en rättegång kunde gå genom instanserna. Den 6 Maj 1795 hade Lösings häradsrätt dömt; den 17 Juni lagmansrätten vid ordinarie tinget; den 8 Okt. hade hofrätten gifvit utslag om återvisning till lagmansrätten; den 30 Nov., allt samma år, dömde lagmansrätten ånyo. Snabbhet.

Tillfälle till jämförelse med förhållandena vid samma tid i andra lagsagor af Göta rike erbjuder Göta hofrätts arkiv Derstädes har jag genomgått en del lagmansdomböcker från 1700-talets sista årtionde för Tiohäraders, Malmöhus läns, Christianstads läns och Blekinge läns lagsagor samt äfven från lagsagorna inom Vestergötland; och dessa samtliga uppvisa en hufvudsakligen lika ordning som den vid Östergötlands lagmansting iakttagna. Andra lagsagor under Göta hofr.

1793 års lagmansting med Tiohäraders lagsaga hölls i Vexiö af grefve Arvid Eric Posse »Landshöfding och ordinarie lagman». Nämdemännen, en från hvart och ett af de 10 häraderna, sägas här såsom eljest vanligt vara tillstädes för att »biträda»; gode män eller assessorer omtalas ej; tinget började den 23 September, afslutades den 24 Oktober och varade sålunda omkring en månad, men med sammanträden under denna tid blott å spridda dagar, sedan under de första dagarnas upprop maskineriet satts i gång.

En olikhet förekom derutinnan, att vid detta ting vitnesförhör ofta nog egde rum genast vid första uppropet af målen, hvarefter dag för skriftvexling utsattes. I en sak med den modernt klingande beteckningen »angående ärsättning för upphäfwen trolofning», begärde vid första uppropet kärandens fullmägtige lagmannen Lorentz Munthe, att vitnesförhör vid Eksjö rådstufvurätt måtte tillåtas med en rådman derstädes, mot hvilken anhållan svarandens ombud, borgmästaren Werlin ej hade något att erinra. Vi stå här inför något, som i nu innevarande tid förefaller oss som ett oupphinneligt ideal — sedt nämligen från parternas sida — att nämligen under ett pågående ting, vitnesförhör vid en annan domstol kunde ega rum och komma till användning vid dom under detta samma ting. Detta inträffade här, i det att lagmansrätten förklarade det ansökningen bifölles »på det sätt, at detta vitnesförhör skyndsammeligen under lagmanstinget skall inkomma, hwarförinnan parterna tillsägas att ingifwa behörig skriftwäxling i målet».

Snabbhet.

Vid detta ting, likasom vid Östergötlands lagmansting, skref lagmannen påtagligen domarna hemma, hvarefter de afkunnades vid sammanträden efter anslag dagen förut. Af något nämdens effektiva deltagande, sålunda att den vare sig ransakade eller dömde eller verkligen deltog i dömandet, finnes ej heller här det ringaste spår.

Nämden åsidosatt.

Domböckerna för 1797 och 1798 års lagmansting i samma lagsaga, båda hållna af Lagmannen Stockenberg, förete alldeles samma karakter. Båda tingen började den 7 September och fortgingo, det förra till den 23 Oktober, det senare till den 11 Oktober resp. år. Under 1797 års ting meddelades å tre särskilda dagar domar, tillsammans 167 st.; vid 1798 års ting var antalet domar 136, deraf afkunnade: 7 den 13 Sept. 93 den 8 Okt., 36 den 11 Okt. Ganska talrika vitnesförhör höllos å båda tingen, vid det senare i 19 olika mål, de flesta under tingets första dagar, men i ett mål ännu den 8:de Okt. och i ett å tingets sista dag. Vid hvartdera tinget

träffades förlikning eller afstods eljest fullföljden i ett stort antal mål, resp. 104 och 100. Längsta uppehåll från offentliga sessioner var vid 1797 års ting från och med 15 Sept. till och med 2 Okt., vid 1798 års från och med 15 Sept. till och med 7 Okt. Af protokollen vid dessa ting är alldeles klart, att, här likasom annorstädes, vid vitnesförhören alls inga muntliga anföranden i saken egde rum, och att i öfrigt jämväl allt berodde på hvad som i skrifterna anfördes. Icke mindre tydligt är det, att, likasom intet ingripande af nämden i något enda mål omtalas, ej heller något rum fans eller kunde vara afsedt för dess verkliga deltagande under en ordning, der stundom 75 till inemot 100 färdigskrifna domar afkunnades på en dag. Till den ena af dessa domböcker höra 4 protokoll från urtima förrättningar. Skriftlighet.

De skånska lagmansdomböckerna upptaga ett betydligt mindre antal afdömda saker, Malmöhus läns för åren 1797 och 1798 resp. 101 och 100, Christianstads läns för t. ex. 1798 blott 40 saker; och dessa ting varade äfven vida kortare tid, de förra 2 ½ till 3 veckor, de senare, Christianstads tingen, två veckor och mindre. Vid det här mera forcerade tingsarbetet var det blott några få sammanhängande dagar i slutet af tingsperioden, hvarunder session ej hölls, och hvarunder lagmannen sålunda hade ostörd tid att utarbeta domarne. Christianstads läns lagmansting 1798 fortgick sålunda dagligen från och med den 6:te till och med den 12 Sept. — utom den 9:de, söndag — under skriftvexling och vitnesförhör. Men från den 12 Sept. var uppehåll till den 18:de, då alla domarne afkunnades. Vid Malmöhus läns lagmansting voro de afsagda domarne fördelade på två eller tre särskilda dagar. Från nämda Christianstads ting förtjenar anmärkas, att redan dagen efter dess slut, den 19:de började en urtima förrättning, en syn hvilken fortgick i tre dagar. I Skåne.

Hela karakteren af dessa ting är densamma, som förut beskrifvits: upprop efter vadelistor, insända från häradshöf-

dingarne, för igångsättande af en skriftlig procedur genom vexlade inlagor, dervid det enda muntliga momentet utgöres af vitnesförhör inför den samlade rätten. Vitnesförhör förekomma dock mindre ofta. Deremot voro uppskof till följande ting här vanligare; exempelvis vid 1798 års lagmansting med Christianstads län i minst 4 eller 5 mål.

Ordförande vid 1797 års ting i Malmöhus läns lagsaga var juris professor Tengwall, vid 1798 års i båda lagsagorna lagmannen Vesslo.

Under Svea hofrätt.

För utrönande af förhållandena vid lagmansrätterna under Svea hofrätt vid 1700-talets slut har jag — efter att först i Linköping och Jönköping upptäckt det här ofvan anmärkta material — i främsta rummet tagit kännedom om de på Upsala slott förvarade domböckerna för »Upplands lagmansrätt» och för »Stockholms läns lagmansrätt» samt om de ifrån mediet af 1700-talet å Vesterås slott förvarade domböckerna från Vestmanlands läns lagsaga, hvarjämte jag å riksarkivet haft tillgång till *renoverade* exemplar af domböckerna för andra lagsagor.

För att först tala om de två främst nämda lagsagorna, så kunna de genomgångna domböckerna ifrån 1790-talet sägas gifva ett ännu skarpare uttryck åt den egendomliga metod och ordning, som mera omständligt, i synnerhet beträffande Östergötland, är här förut framställd. Rubriken för 1798 års lagmansting med Stockholms län lyder:

I Stockholm.

»År 1798 den 19 Junii, I följe af K. M:ts och Rikets Höglofl. Swea HR:ts Constitutorial af den 3:dje sistl. Maij började undertecknad assessor i Högbemälte Kongl. Hof-R:t ordinarie Lagmanstinget med Stockholms Läns Lagsaga uti Stockholms stad. Närwarande behörig krono Betjent och

Nämden.

följande nämdemän — — — (11 stycken från 6 olika härader eller skeppslag).

Efter bevistad Gudstjenst i Nicolai eller Stadens Storkyrka, sammanträdde Lagmans R:ns Ledamöter på Stadens

Rådhus uti Lofl. Byggnings och Embets Collegii Sessionsrum, och sedan Lagmansting och tingsfrid blifwit utlyst, så uppropades de mål, som stodo antecknade på de ifrån Häradshöfdingarne insända wadelistor, hwarwid följande, dels sjelfwa närwarande dels genom antagne Fullmägtige, återkallade deras emot härads Rätternas utslag tagne wad.

Ifrån Wäddö skeppslag 1:o» etc. (12 saker från olika härad). Vi böra anmärka, att numera blott tvistemål förekomma vid lagmansrätterna. Besvärsmål och särskildt alla brottmål från häradsrätterna gingo direkt till hofrätterna.

Efter anteckningen om de återkallade ändringsansökningarne, angifves i största korthet hvad som förekom i några mål: Först kommer en sak, deri käranden begärde anstånd till nästa ting, på den grund att han ej vore försedd »med documenter, som till libellens författande vore nödige». Men sedan motparten bestridt uppskofvet och framlagt häradsrättens protokoll samt förklarat sig villig tillhandahålla alla andra erforderliga handlingar, ålade lagmansrätten honom att vid detta ting fullfölja saken.

I nästa sak hördes ett vitne, hvarpå kärandena begärde »at längre in på tinget» få ännu ett vitne hördt, hvilket medgafs, och utsattes förhöret med detta vitne till den 23 Juni. Följande paragraf i protokollet lyder:

»S. D. Upplästes P:nes skrifter och handlingar.

1:o. Uti bördestvisten emellan Unge Olof Olofsson i Mästernäs emot Brodren Jan Olofsson och systern Margareta Olofsdotters förmyndare Bonden Olof Olofsson i Senneby och ingafs en förlikning, införd i Lagmans Rättens dom den 23 Juni N:o 2.

2:o. Uti tvisten om fördels ägor emellan Bonden Anders Andersson i Fors och hans hustru emot förre Bonden Jan Hansson på Fors ägor, och afsades den 23 under N:o 3.

3:o. Emellan Marma byamän och Herr Secreteraren

Baron Stiernstedt. Lagmans Rättens förenings dom den 23 Juni N:o 5

och 4:o Högby och Wäsby jordägare emot Herr Secreteraren Baron Stiernstedt den 23 Junii under N:o 6.»

Ser man så efter, hvad som förekom å den i alla dessa mål omtalade dagen den 23 Juni, finner man först i protokollet för denna dag: »*Öfverlades med nämden om domsluten uti de till i dag anslagna mål*, hwarwid nämden tilsades, at derest någon af dem erinrade sig, at wid Härads Rätten hafwa öfwerwarit någon af dessa saker, så wore han nu jäfwig att wid Lagmans Rätten deröfver wara domare, hwilket wid alla öfwerläggningar med nämden äfwen sedermera wid Lagmans tinget upprepades: hwarefter domarne afkunnades.»

»Öfverläggning» om färdiga domar.

Likt det beskrifna innehålla protokollen för 20, 21, 22 och 25 Juni, att handlingarna eller »parternes växlade skrifter och handlingarne» upplästes i ett antal mål, utan att med ett enda ord någonstädes antydes, att i dessa mål någon vidare procedur än denna uppläsning egde rum, hvarefter vid hvar sak antydes, att domen deri vore att finna under det eller det numret å viss senare dag; och å denna dag angifves alltid lika kort, som från den 23 Juni anförts, att de domar, som voro anslagna till den dagen, afkunnades efter öfverläggning med nämden om domsluten. Nämden hade tydligen blott till uppgift att nicka bifall till hvad som redan var färdigt.

Bredvid dessa anteckningar förekomma å de särskilda dagarne blott några helt korta anteckningar för ett eller annat mål. Således upptager exempelvis protokollet för den 23 Juni, jämte det här ofvan citerade, (ang. öfverläggning till och afkunnande af domar) redan omtalade och till denna dag utsatta vitnesförhöret i en sak samt förmäler att handlingar upplästes i fyra andra mål; och detta protokoll och första dagens, hvars innehåll redan angifvits, äro dock de vidlyftigaste för hela tinget.

Korta protokoll.

Under några dagar af tinget förekom ej mer än att handlingarne d. v. s. häradsrättens protokoll och utslag samt parternas vexlade skrifter upplästes. Antalet mål var jämförelsevis ringa, i det att ej mer än 41 domar afgåfvos. Dessa afkunnades å tre särskilda dagar, sista gången den 28 Juni, då också tinget afslutades, således efter att hafva varat blott tio dagar. Under tiden hade rätten haft sammanträden alla dagar utom två, af hvilka en helt visst var söndag. Men som tiden ej var mycket upptagen i domstolen fick lagmannen likväl erforderligt tillfälle att hemma uppsätta domarna.

Ren skriftlighet.

Att skriftligheten var förherskande vid detta ting, bekräftas deraf, att i de vid protokollet lagda 41 domarna inledningen efter rubriken lyder antingen: »Lagmans Rätten har parternas växlade skrifter med dervid fogade handlingar (eller blott »the inkomna handlingar») sig föreläsas låtit samt theraf thenna saks beskaffenhet inhämtat och pröfwar rättwist» etc. eller: »Lagmans Rätten har af de inkomna handlingarne denna saks beskaffenhet inhämtat» etc.

I Upsala.

Domboken för samma års, 1798, lagmansting i Upsala med Uplands lagsaga gifver ett högst slående prof på, huru litet allt annat än inlagorna betydde under denna slags procedur, ty för detta ting finnes i originaldomboken ej ens något särskildt protokoll. Såsom surrogat derför har man väl att betrakta den på förhand enligt vadelistorna upprättade förteckningen öfver vädjade mål, hvilken finnes inrättad med kolumner, så att i hvar öpning af arket första sidan innehåller parternas namn jämte annat som erfordrades till beteckning af de deri uppförda sakerna, medan på den andra sidan nödtorftigt rum finnes för anteckningar, om hvilka parter eller ombud kommo tillstädes, om libells eller exceptions mottagande, dag för dom etc.

Då lagmannen hade beredt sig till tinget med en sådan registerbok, är det tydligt nog, att han icke afsett att lemna mycket rum till förhandling mellan parterna; och mycket

riktigt kan det ej heller spåras, att någonting af muntlig förhandling i målen förekommit. Vitnesförhör i tre saker förekom dock. Antalet utgifna domar och utslag var 104.

Bland renovationerna på riksarkivet finnas nyssberörda anteckningar bragta till ett protokoll, deraf man ser, att tinget började den 15 och slutade den 31 Maj, att under denna tid rätten haft sammanträden alla dagar utom 5, samt att sammanträdena, oberäknadt de tre vitnesförhören och utbytandet af skrifter, upptagits dermed, att lagmansrätten låtit sig i parternas närvaro föreläsas handlingarne i ett antal mål, hvarefter eller hvaremellan öfverläggning egde rum.

Jämförelse med förr.

Dessa »öfverläggningar» *mellan lagmannen och nämden* utgjorde naturligtvis något helt annat än de förr i tiden af nämden, inom sig, *i åhöro af domaren* hållna öfverläggningar, hvilkas resultat för hvar gång var ett, af nämden såsom sådan, gifvet yttrande, hvilket utan vidare afgjorde målet i den del som yttrandet omfattade, eller var sjelfva domen, som i lagmannens omedelbart derpå skrifna dom blott fick sin formulering.

Om det här dock skett så, att ordföranden efter handlingarnes läsande, låtit nämden helt allmänt yttra sin tanke om de särskilda målen, och derefter hemma hos sig uppsatt domarna med hänsyn tagen till hvad nämden yttrat, eller om han efteråt underställt nämden hvar särskild dom, så skulle man likväl haft något af det gamla i behåll. Men lika litet som man ser någonting af, att, efter handlingarnes läsande, nämdens yttrande blef, såsom förr, fastslaget i protokollet —, och då så ej skedde, är det gifvet, att ett af nämden möjligen gjort uttalande ej hade någon sjelfständig betydelse — lika litet har man anledning tänka, att nämden fick tillfälle att efteråt utöfva någon verklig domarefunktion. Det är fastmera påtagligt, att äfven den vid detta ting rådande ordning betecknar en nämdens fullkomligt underordnade och i det hela blott dekorativa ställning i lagmansrätten. Lagens ord i 3 kap. R. B.: »*Lag-*

man med Nämden eger — — — döma», hade rätteligen ej bort föranleda en sådan ordning. Det var blott det nu genomförda fullkomligt skriftliga systemet, under hvilket nämden var ur stånd att så som förr följa och sammanhålla hvad som förekommit, hvilket medförde, att nämden nu faktiskt blef förbigången.

Detta ting likasom det nyss förut omtalade, med Stockholms läns lagsaga, hölls af assessoren Carl P. Sebenius.

Domböckerna från lagmanstingen i Uplands lagsaga — numera och sedan länge skild från Norrland — och i Stockholms läns lagsaga för andra år i slutet af 1700-talet uppvisa samma karakter af förhandlingen och af förhållandet emellan domhafvanden och nämden.

Inga rättskunnige bisittare förekomma vidare; blott en länsman närvarande »för att lagmansrätten betjena», som det säges vid t. ex. 1797 års lagmansting i Stockholm. Inga bisittare.

Vid detta sist nämda ting, som började den 19 September, höllos förutom å den dagen, sammanträden den 20, 23 och 27 samma månad för vexlande af skrifter emellan parterna, för vitnesförhör i en del saker och för uppläsande af handlingarne i de färdiga målen, hvarefter protokollet för den 28:de korteligen lyder: »S. D. Sammanträdde lagmansrätten till öfverläggning om de wid detta ting förehafda mål; och beslöts at anslag til domarnes afkunnande skulle utfärdas till i morgon.»

Till den dagen hade således lagmannen hemma hos sig färdigskrifvit alla domar och utslag för hela tinget; och det kan, då man tänker på huru fordom nämden yttrade sig efter muntlig förhandling i hvart mål, och domaren på grund deraf omedelbart på sjelfva tinget afslutade sak efter sak, ej bli tal om annat, än att den här omtalade »öfverläggningen», var en fullkomlig formalitet. Något yttrande af nämden omtalas ej heller; och följande dag den 29 September finner man blott tillkännagifvet, att domar afkunna-

des i de vid tinget afgjorda mål, »hvarefter tinget aflystes och nämden hemförlofvades.»

För Uplands lagmansting i Juni 1797 kan alls intet protokoll upptäckas, men renoverade exemplaret i riksarkivet upplyser, att tinget börjat den 15 Maj och slutat den 3 Juni, på hvilken sistnämda dag alla domarna för tinget, 134 stycken, äro daterade. Karakteren af detta ting synes i allo vara densamma som nyss omtalade Stockholmstingets för samma år. Domare vid båda var lagmannen Christian af Stenhof.

I Vestmanland.

Samma grunddrag som utmärker sist beskrifna lagmansting återfinnes i Vestmanlands läns lagmansdomböcker. Dessa, af hvilka jag för ifrågavarande tid genomgått ett par, af 1779 och 1780, gifva dock ett mera bestämdt uttryck åt en tendens att i sin mån sätta nämden i tillfälle att med någon sakkännedom yttra sig i sakerna.

Det som åsyftas framträder, då härefter återgifves ett stycke ur förstnämda årets protokoll för andra tingsdagen, den 10 Sept. 1779:

»S. D. Efter ytterligare upprop inställte sig följande parter med sina handlingar, som i theras närwaro upplästes, nämligen.

1:o gamla Norbergs bergslags häradsrätts utslag af den 24 Febr. sistl. som tillåtit Erik Persson i Hästbäck hemmansdelning i Örbek genom tvänne nämdemän, theruti Anders Olofsson om ändring anhållit och påstått, at samma delning måtte genom Landtmätare förrättas — — (11 mål uppräknade omedelbart härefter) S. D. Sedan parterna tagit afträde, *öfwerwägades alla åfwan anförde mål och beslöts* öfwer hwart och et särskildt som domboken innehåller.» Protokollet för dagen är med detta slut.

Här lästes sålunda handlingarne i 11 mål efter hvarandra; och efter en sådan förberedelse »öfwerwägades» på en gång alla dessa mål.

Följande dag den 12 Sep. börjar protokollet: »Tillsades,

at the parter, som woro tillstädes både på kärande och swarande sidan samt woro beredde at sina käromål utföra, kunde nu hwar efter annan förekomma, och inställte sig följande neml.» — och uppräknas derefter 15 mål, nämligen blott så, att parternas namn, och hvad saken angick, anföras. Omedelbart derefter heter det: »S. D. Efter parternas afträde företogos ånyo tre mål, som i dag af parterna anmälte och utförde blifvit, och blef af Lagmansrätten beslutit och afgjordt, som domboken öfwer hwart och et mål serskildt innehåller.»

Påtagligen afses, att öfverläggning skedde med nämden; och det är beaktansvärdt att här, innan någon dom formulerades, nämden sålunda fick tillfälle att yttra sig. Men huru kunde den väntas yttra sig? Öfverläggning före dom.

Man må bemärka, att någon muntlig, mer eller mindre intresseväckande förhandling emellan parterna sjelfva ej på något sätt antydes, och säkerligen ej heller förekom. I sjelfva domarna åberopas regelbundet blott skrifter och handlingar. Vid detta ting egde ej en gång ett enda vitnesförhör rum. Allt berodde på skrifterna. Om nu blott i ett mål handlingarne *lästs*, och nämden derefter skolat uttala sig, är det klart att vid svårigheten för hvem som helst att vid en blott hastig uppläsning af handlingar få fasta på alla bestämmande omständigheten, nämdens uttalanden vid samråd med domaren i regel måste, såsom yttring af sjelfständig domareverksamhet, bli alldeles betydelselösa, — om ens någon kunnat tro sig om att yttra någon mening. Och då här »öfverläggning» med nämden egde rum, efter det handlingarne i, en gång 11, en annan gång 15 mål lästs, kan man med visshet sluta, att som gifven regel domhafvanden efter fullgörande af denna formalitet kunde med fog mena, att hela arbetet återstod för honom, som ensam bestämmande.

Ville åter lagmannen i någon sak eller punkt hålla diskussion med nämden, så gaf visserligen den beskrifna ord-

ningen dertill ett godt tillfälle. Men den fullkomligt ändrade karakteren i nämdens ställning har här som under hela denna period ett stumt uttryck i det förhållande, att, om nämden yttrade det ena eller andra, sådant ej mera omtalas i domboken eller protokollet som en officiel tilldragelse.

Nämdens yttrande ej officielt.

Nämden hade faktiskt sjunkit till betydelsen af en privat rådgifvare åt domhafvanden.

De vid detta ting gifna domar innefatta stundom, ehuru deras omständliga formulering med rubrik gifva anledning att vänta annat, blott beslut om uppskof eller återvisning. Tinget höllş af lagmannen Magnus Joh. Lundh, i Köping på gästgifvaregården.

Uppskof.

Det under följande året af samma domare i Sala hållna lagmanstinget för Vestmanland hade samma karakter, som nyss beskrifvits.

På riksarkivet har jag härefter genomgått en del domböcker från andra lagsagor vid ungefär samma tid; och återfinner man exempelvis vid 1783 års lagmansting i Örebro med Nerikes lagsaga likasom vid samma års lagmansting i Visby med Gotlands lagsaga en i det yttre vida mer omsorgsfull procedur, än som vid förut beskrifna ting iakttagits. De särskilda sakerna handlades nämligen regelbundet hvar för sig, under särskilda nummer, dervid man inom den förra lagsagan till och med tog sakerna så omständligt, att häradsrätternas motvädjade utslag blefvo införda vid hvart mål.

I Nerike.

Större omständlighet.

De särskilda domboksnumren vid Nerikestinget innehålla ofta i korthet parternas påståenden med grunder derför enligt deras muntliga anföranden eller en anteckning, att parterna hänförde sig till hvad som förut i saken förekommit eller till deras ingifna eller upplästa skrifter och handlingar; men dessa äro ej heller här intagna i protokollet. Derefter förekommer regelbundet en anteckning, att lagmansrätten »tog målet uti öfverwägande och detsamma afslöt som domen N:o utvisar.» Denna öfverläggning egde

dock påtagligen icke rum genast, utan får sistnämda anteckning sin belysning deraf, att, sedan tinget börjat den 23, först den 30 Maj och derefter några följande dagar hvarje dags protokoll börjar med ett alltid lika lydande tillkännagifvande, att, »*sedan Lagmans Rättens ledamöter om domsluten öfverlagt*, afkunnades domar efterföljande parter emellan».

De under tinget gifna 37 domarna voro sålunda fördelade på 4 eller 5 dagar; och det är tydligt, att derförinnan lagmannen hade hemma hos sig uppsatt dem, hvadan öfverläggningen, såsom vanligt numera, var en i det hela formell sak.

Protokollet slutar under den 4 Juni med tillkännagifvande, att alla »till innevarande års Lagmansting inkomna mål blifvit — — — afgjorda»; och visar det sig också vid genomgående af domarna, att ingen enda innefattade något uppskofsbeslut. Inga uppskof.

Vid lagmanstinget på Gotland nämda år genomgingos alla målen under skriftvexling på de tre första dagarna d. 23, 24 och 25 Juli, hvarefter sammanträde ej egde rum förr än den 4 Augusti, sedan under mellantiden lagmannen ensam för sig sjelf färdigskrifvit alla domar. På Gotland.

Den 4 Aug. säges det sålunda, att lagmansrättens ledamöter åter församlade sig »tå, *sedan Nämnden blifvit noga underrättad om innehållet af de imedlertid författade domar och desamma enhälligt bifallit*, berörde domar, sådana de här nedanföre i Bokstafven lyda, genast blefvo för wederbörande parter afkunnade».

Vid Vester Norrlands lagmansrätts sammanträde i Gefle samma år 1783, dervid ting hölls med Gestrikland, Helsingland och Härjeådalen [1]), uppgick åter hela den förberedande I Gefle.

[1]) Lagmansting under namn af »Wester Norrlands Lagmansrätt» hölls med Jämtland och Medelpad samma år 7—11 Juli i Wattjoms gästgifvaregård, medan »Ångermanlands Lagmansrätt« i slutet af Maj och början af Juni satt i Docksta gästgifvaregård.

proceduren i en skriftvexling, så mekanisk, att den blott innefattade, att inlagorna öfverflyttades från den ena partens hand till den andras. Protokollet var här, likt det vid beskrifna tingen i Upland och Vestmanland, mest att se som ett sorts register till domarna och var ej mer individuelt för hvar särskild sak. Det kunde dermed bringas till den ytterliga korthet, att t. ex. för en hel dag det ej innehåller mer än dessa ord: »Inlemnades än ytterligare flere libeller, som till förklaringars afgifvande utlemnades», medan det den följande dagen lika kort och godt heter: »Ingåfvos ej mindre åtskilliga libeller, hvilka åt svarandena utlemnades, än flere exceptioner tillika med thy åtföljande handlingar.»

Detta ting började den 21 Juli och afslutades den 2 Augusti. Denna sistnämda dag ser man, att handlingarne i de särskilda målen, 34 st., blefvo — förmodligen ej alldeles fullständigt — upplästa, samt att i några mål parterna jämväl muntligen yttrat sig, hvilket då antydes i domen; och naturligtvis egde en sorts öfverläggning med nämden rum före domarnas afkunnande. Men vid en så hastig procedur, och helst då man bemärker, att lagmannen såsom vanligt kom till detta slutsammanträde med färdigskrifna domar, är det påtagligt, att här som eljest denna öfverläggning blott var en formsak, och att det ej var meningen, att nämden skulle komma med något sjelfständigt yttrande — af hvilket också här lika litet som vid andra lagmansting under denna period förmärkes ett spår.

Vid genomseende af en del domböcker från lagmansting under 1800-talet finner man, att öfverhufvud samma förhandlingsordning vid dem bibehållit sig, tills dessa domstolar år 1849 försvunno ur vårt rättsystem.

HÄRADSRÄTTERNA I SLUTET AF 1700-TALET.

Då i lagmansrätterna vid denna tid den muntliga förhandlingens totala undergång gifvit åt nämden en ställning af blott »biträde» till ordföranden och gjort lagmannen till faktiskt ensam domare, kan man förstå, att det nu i häradsrätterna fullkomligt genomförda protokollsväsendet, med regelbundna uppskof och behandling af sakerna stycke-vis, skulle äfven der försvagat nämdens verksamhetsförmåga och beredt åt häradshöfdingen den obetingadt ledande ställningen i dessa domstolar, äfven om icke 1734 års lag, i sin första punkt af rättegångsbalken hade stadgat, att *der dömer häradshöfding* med tolf bönder.

Men om också protokollen i häradsrätterna utgjorde den officiella grunden för alla beslut, och så tillvida skriftligheten der var herskande lika väl som numera i lagmansrätterna, så förutsatte dock häradsrätternas protokoll för sin tillkomst en till det mesta muntlig förhandling; och denna muntliga förhandling — äfven om den störtes och förlorade sitt intresse genom protokolleringsarbetet — möjliggjorde dock för nämden att taga fasta på hvad som förekom vida bättre än den i lagmansrätterna vanliga upplåsningen af protokoll och skrifter. Härtill kom, att antydda

Rest af muntlighet.

ordning i häradsrätterna lemnade för nämden derstädes öppet att i verkligheten taga hänsyn till mycket, som ej blef i något protokoll infördt. I följd häraf och endast i följd af hvad utaf den gamla muntliga förhandlingsordningen fans kvar, betydde i häradsrätterna nämden vid denna tid säkerligen ej så litet mer än i lagmansrätterna. Men i det hela var äfven häradsnämdens ställning en helt annan nu än förr.

Det är ej så mycket hvad som uttalas i domböckerna, som angifver detta. En sådan fras som den i domboken för Vendels härad år 1795 i en sak förekommande: N. N. framkom »*för mig* uti sittande Rätt» etc. må visserligen kunna sägas beteckna, att man numera kommit alldeles ifrån den i början af 1600-talet rådande ordning, då ordföranden ställde sin person i skuggan af nämden — nöjande sig med att vara nämdens sekreterare — och äfven ifrån den i slutet af samma århundrade rådande, då nämden, när helst den så verkligen fordrade, kunde taga ledningen af sakerna i sina händer. Men det vanliga vid nu förevarande tid är dock alls icke, att domaren talar i sitt namn; utan fastmer är det karakteristiskt, att regelbundet alla beslut och all verksamhet hänföras till »rätten». Att likväl under denna beteckning domaren vid sakernas regelrätta gång var den i allo bestämmande, framgår af domböckernas hela karakter och af den bild af förfarandet, som deras innehåll i sin helhet gifver.

Domaren ensam bestämmande.

Finner man någon gång, att nämden bestämt ett rättens beslut, så är det under sådana förhållanden, att fallets egenskap af ett uppseende väckande undantag tydligt framträder. Ett anmärkningsvärdt rättsfall vid vintertinget i Norunda härad (i Upland) år 1795 skall gifva anledning till att framhålla skilnaden mellan då och förr. Afsedda saken lyder under § 26 för tingets andra dag, den 13 Febr. sålunda:

»S. D. Sedan afledne corporalen Kolboms Enka Hustru Brita Kolbom i Fjukby til sistledit ting inkallat Bonden och Kyrko-

wärden Anders Andersson i Östad Ehrentuna socha med påstående at wisa Laga redo för de af honom hållne flere auctioner på Diverse Hustru Kolboms ägendom bestigande sig til Sextio Rdr 6 sk. specie, och betala det återstående deraf med Sex Procent ränta ifrån förfallodagen till betalning följer samt Rättegångskostnad, och Swaranden Anders Andersson då för ett af käranden til honom den 13 Februarii 1793 uti 2:ne wittnens, Böndernas Lars Erikssons och Erik Larssons i Grimstad öfwerwaro lemnat qvitto, at han icke allenast gjordt behörig redo utan ock aflemnat auctionsmedlen, men käranden anförd, det ehuruwäl hon igenkänt sitt bomärke, hon dock icke mindes at hon detsamma underritat, och att hon icke eller fått några penningar, så har Härads Rätten genom utslag den 21 October förledit år sig utlåtit, at til styrko af det upwista qvittobrefwet ålåge Anders Andersson at til detta ting, hwartil saken upskjöts instämma de under nämnda qvittobref tecknade vitnen til edeligt afhörande. Wid detta måls företagande woro parterne tilstädes, då (A. A. begärde vitnesförhör samt vitnena, närvarande, »warnades och berättade hwar för sig:»)

1) Lars Ersson: at wid det tilfälle, då ifrågavarande qwittence lemnades, hade wittnet, som warit närwarande, sedt det Anders Andersson först lemnat Hustru Kolbom 12 eller 15 daler uti penningar samt sedan en hel hop räkningar eller qvittencer, hwars belopp eller innehåll wittnet icke hade sig bekant, och hwarpå Anders Andersson sjelf skrifwit et qvitto af innehåll berördt är, hwilket, sedan det blifwit upläst och til dess innehåll af Hustru Kolbom erkänt samt af henne med bomärke undertecknadt, vitnet jemwäl underskrifvit. Vid detta tillfälle har hustru Kolbom warit sjuk, men dock, enligt hwad vitnet mindes, nöjd med hwad swaranden uträttat.

2:o) Erik Larsson gjorde med föregående witne enahanda berättelse.

Anders Andersson yrkade derefter så wäl böter på Hustru Kolbom för det hon ånyo kräft gäld, hvilken han både med skriftligt betyg och vitnen styrkt wara gulden som at från käromålet aldeles befrias samt njuta ersättning för rättegångskostnader; hwaremot hustru Kolbom anförde, at om ock, det hon likwäl icke mindes, bomärket utaf henne blifwit på qvittencet undertecknat, och hon wid berörde tillfälle förklarat sig nöjd med hvad svaranden uträttat, hade sådant skedt uti sjukdoms yra och af god tro till Anders Andersson,

hwilken hwarken då eller sedermera wisat henne fullkomlig redo för berörda auctionsmedel, och hwarföre hon ytterligare påstod, hwad hon uti stämningen andragit. Enär detta mål skulle till afgörande företagas och parterne tagit afträde, samt domhafwanden underrättat Nämnden, det *borde*—såwida Anders Andersson genom företedt qvitto, hwars riktighet blifvit af 2:ne samtida witnen styrkt, bewist sig hafwa för den hållna auctionen i Fjukby wist behörig redo samt till Enkan aflemnat både räkningar och qvittencer, det denne sistnämnde icke eller gittat neka —, Anders Andersson förthy från käromålet befrias, *yttrade nämnden samfäldt, det de woro öfwertygade derom*, at Anders Andersson upburna medel wid ifråga warande auction icke rätteligen Enkan godtgjordt, hwarföre, *efter deras tanke han borde wisa ny redoräkning*, styrkt med behöriga qvittencer och verificationer, så inrättad at den samma kunde med Ed fästas å nästa ting, hwartil saken således skulle upskjutas och Anders Andersson åläggas at då försedd med berörde räkning vid förelagt wite tilstädes wara.

I anledning häraf afkunnades för parterne, sedan de åter inkallade blifwit, följande

Utslag.

Ehuru Swaranden Anders Andersson med 2:ne witnen styrkt, det han för förwaltningen af auctionsmedlen vid Fjukby wist käranden behörig redo, dock som denna sistnämda, hwilken wäl ej gittat bestrida at qwittence derpå blifwit af henne underskrifwit och godkänt, föregifwit, at hon såsom då sjuk och af god tro ej kommit at dervid göra nödiga anmärkningar, hwadan hon desammas riktighet nu sedermera bestridt; alltså pröfwar härads Rätten skäligt uppskjuta här med til nästa ting, med åliggande för Anders Andersson wid En Rdr 32 sk. vite at då wara försedd med en ny redoräkning, enligt med auctions Protokollet och styrkt med behöriga verificationer och qvittencer, så inrättad at Anders Andersson kan den samma med Ed fästa om så fordrat warder, och hwarefter Härads Rätten sig widare utlåta will.»

Ny ordning.

Jämför man detta rättsfall med den gamla ordning, som vi här förut iakttagit, så är skilnaden i nämdens ställning tydlig. Det tillgick nu ej så, som i landslagen förutsattes,

att domaren anmodade nämden att uttala hvad *som vore sant i målet*, för att på grund af detta uttalande han sedermera skulle afgifva domen deri. Ännu mindre var ställningen sådan, som enligt den i slutet af 1500 och under åtminstone större delen af 1600-talet rådande praxis, att (se sid. 235 o. 245 här förut) nämden, såsom den obetingadt bestämmande personligheten i domstolen, utan vidare afgjorde *både sannings- och rättsfrågor*.

Vi finna i bestämd motsats till både det ena och det andra, att domaren här utan vidare tillkännagaf för nämden, hvilket beslut rätteligen skulle fattas, lemnande till nämden att, om den så tilltrodde sig, sätta ett annat beslut — ett olagligt i stället.

1734 års lag hade stält saken på den fot, att en fråga, om hvad som vore sant, icke som förr var att bedöma efter nämdens fria öfvertygelse på grund af hvad dess ledamöter erfarit i saken, utan efter vissa i lagen fastställda regler rörande vitnens antal, jäf etc.; och enligt dem måste det i nyss anförda fall rätteligen anses afgjordt, att käranden redan fått sin rätt, om också domstolens ledamöter alls icke voro öfvertygade derom, och äfven om de voro positivt öfvertygade om motsatsen. Domaren hade här ej skyldighet och knappast rättighet att öfverlåta på nämden att efter sin öfvertygelse bestämma frågan, om käranden i verkligheten mottagit valuta af svaranden eller ej, utan han förfor påtagligen alldeles strikt riktigt, då han först uttalade sig och för nämden framhöll, att under föreliggande omständigheter käromålet borde ogillas [1]). Men för nämden hade stälts öppen den äfventyrliga rätten att taga till sig beslutandemyndigheten och döma i strid med hvad som för domaren och i allmänhet gälde som lagligt. Nämdens

[1]) Detta skedde i enlighet med 23: 2 R. B. af 1734 års lag: »När dom å Härads eller Lagmansting fällas skall; underrätte Häradshöfding och Lagman Nämnden om saken, och de skäl deri äro, så ock hvad lag i ty fall säger» — — sammanstäldt med 1: 1 R. B.

ur dess lagliga ransakningsrätt olagligen utvecklade och i praxis länge erkända allmänna domsrätt hade nämligen i senare delen af 23 kap. 2 § RB gått igen i den formen, att, om alla i nämden vore ense, de egde bestämmanderätt *mot domaren*, som nu förutsattes alltid hafva först uttalat sin tanke. Det var den här sist omtalade oppositionella domsrätten, som nämden i förevarande sak utöfvade, med *öfverröstande* af domhafvanden — mycket möjligt, dock i verkligheten efter domarens *enskildt* uttryckta önskan eller angifna mening, om hvad som rättfärdeligen borde ske.

Öfverröstning.

Vid ett annat ting samma år med Norunda härad ser man, att, vid framstäldt jäf emot nämden, denna af ordföranden »underrättades, att enligt 13 Cap. 1 § 1 mom. RgsB. ägde de att sjelfwe yttra sig om detta jäf», och att »the efter rådplägning med domhafvanden det samma biföllo, hwarmed ock domhafvanden sig förenade».

Sist omnämda fallet torde få tagas som ett kuriosum; hvad som deri tilldrog sig berodde uteslutande på en tolkning af lagens ord i fråga om det särskilda fall, att en part i ett mål vill jäfva domaren, lydande: »döme domaren sjelf om det jäf». I vår tid skulle de flesta jurister säkerligen tagit ordet »domaren» såsom liktydigt med rätten; och så till vida ligger det också ett visst intresse i att iakttaga, huru åtminstone denne 1795 års domare (Klinteberg) synbarligen ännu hade ett intryck om nämdens gamla ställning.

Oaktadt lagens uttryckliga bekräftelse af nämdens beslutanderätt — derest nämden var enhällig — och oaktadt denna rätts oinskränkta omfattning, var nämdens styrka numera bruten, *derför* att, om nämden såsom i först anförda sak tog sig för att döma efter sin öfvertygelse, denna öfvertygelse numera ej var den allmänna lagliga normen. Hvar gång nämden på sitt naturliga område eller beträffande bevisningen ville gå sin egen väg, gent emot domaren, som följde de formella reglerna, löpte nämden fara, att kompromettera sig; och nämdens lagliga magtbefogenhet

Nämdens öfvertygelse nu ingen norm.

var sålunda för densamma i verkligheten ett tveeggadt svärd, som lätteligen träffade nämden i ryggen, hvarje gång den skulle begagna sig deraf. Om det med hänseende dertill falska i sin ställning hade häradsnämderna påtagligen redan vid förevarande tid fått både känsla och erfarenhet. Nämdemännen förstodo lyckligtvis att tiga, och nämden existerar i domböckerna för denna period, såvidt dess gamla och egentliga uppgifter angå, i det hela som en död eller afsomnad personlighet.

Det är dertill högst märkvärdigt, att i domböckerna från denna tid iakttaga, hurusom nämden konsekvent sköts undan äfven ifrån de uppgifter, som stodo närmast dessa för vårt nämdeinstitut karakteristiska.

Förr i tiden kan man se, att nämdemännen voro sjelfskrifna »mätismän», så snart en värdering var på domstolen beroende. Något dylikt, eller att värderingar — i vanliga rättegångsmål — verkställdes af nämden såsom sådan, torde man sällan om någonsin återfinna vid nu ifrågavarande tid. Man finner deremot ofta, att värderingar anställdes af »rätten», och detta förhållande kan man ju också uppfatta som en tillämpning — ehuru ej ovilkorligen påkallad — af den allmänna satsen i 1734 års lag, att »häradshöfding *med* tolf bönder» dömer i häradsrätten. Men det var dock icke alltid rätten sjelf, som verkställde ifrågakommande värderingar. Rätten brukade förordna särskilda gode män för ändamålet. Men desse gode män utsågos numera lika väl utom nämden som bland dess ledamöter, och det torde snart sagdt aldrig förekomma, att ens i senare fallet de gode männen handlade på rättens vägnar, såsom förtroendemän, hvilkas utsago domstolen utan vidare lade till grund för sitt beslut.

Nämden äfven i öfrigt åsidosatt.

Likadant var förhållandet i de talrika fall, deri särskilda gode män blefvo använda för verkställande af allehanda undersökningar, likartade med värderingar. Man finner gode män, mestadels två, förordnade för besigtning af diken och vägar; i tvister om del i gärdesgårdar, eller för-

summad stängselskyldighet; för utredning af parters proportionerliga deltagande i af käranden inköpt och gemensamt förbrukadt gods; för fastställande af återstående arrende, derå afbetalningar in natura skett; i tvister om gränser emellan lägenheter, om eganderätt i mark, om rätt till uppdämning, om arfvingars rätt i bo[1]) etc. Det synes långt ifrån opraktiskt att i dessa och dylika fall gode män fingo rättens uppdrag att åvägabringa erforderliga utredningar; men det ligger något betecknande deri, att desse gode män, — lika väl som vanliga mätismän — om de också ofta voro nämdemän, ej framställas såsom utgörande en delegation för nämden, och synbarligen ej heller voro att betrakta som en sådan delegation.

Gode män finnas också vid denna tid öfverraskande ofta anlitade för utredande af räkningar eller för likvidationer emellan parter, och detta äfven utom den händelse, som i 24 Kap. 2 § RB. förutsättes. Äfven desse gode män kunna i sin mån anses utöfva en uppgift, som i förra tider naturligt tillhörde nämden — men de togos lika så mycket utanför som ur nämden; och när man tager allt tillsammans får man ett ganska bestämdt intryck deraf, att godemansväsendet nu var en anordning, som brukades för att komma förbi nämden i åtskilliga för densamma naturliga uppgifter.

Deremot finner man prof på, att nämden fick vitsorda en parts fattigdom, eller yttra sig om personers anseende, eller att nämden fick uttala sig om tillvaro af rykte etc.; och det lider intet tvifvel, att domaren brukade lika som nu för tiden inhemta upplysningar af nämden om väglängder för bestämmande af vitnens reseersättningar, om arbetspriser och om personers lämplighet till förmyndare. Men i dessa och dylika fall utöfvade också nämden så underordnade uppgifter, att det inför den nu herskande byråkratismen ej kunde råda någon betänklighet vid att till och med utan vidare

Ringare uppgifter.

[1]) De flesta fallen äro hemtade från ting i Dalarna och Vesterbergslagen.

taga ett nämdens yttrande derutinnan för godt. Kärnan i förhållandet är, att intet af hvad som här omnämts hör till det, som fordom utgjorde nämdens karakteristiska uppgift, ty denna innefattade alltid afgörande af en *hufvudfråga* i förevarande saken, antingen sanningsspörsmålet i sin helhet eller sannings- och rättsfrågorna samfäldt.

Hvad som återstod af det gamla.

Af en sådan allmän uppgift fans ej mera kvar än det som betecknas deraf, att domar eller utslag sägas gifna »efter *öfverläggning* med nämden». Detta är å andra sidan också ett naturligt uttryck af den genom 1734 års lag grundlagda nya ställningen, att, såsom det normala, *häradshöfdingen dömer* med nämden [1]). Det kunde ej såsom under den derförut gående period gälla, att domaren skulle genom erinringar om sakförhållandena och upplysningar om lagens lydelse och mening *bereda nämden att gifva ett sjelfständigt beslut*, utan det gälde, att domaren och nämden skulle enas om något som domaren dikterade. Visade nämden någon tendens att sjelf besluta och således att frångå domarens yttrade mening, så var den nu inne på något, som förr principielt var uteslutet, en strid med domaren; och slöt sig nämden enhälligt om en ny tanke och sjelfständigt bestämde, så förelåg officielt en ställning, der domaren tagit sin hand ifrån nämden.

Men i en strid, som skulle föra till ett nämdens sjelfständiga handlande, i en strid emot domaren, intog nämden en erbarmlig ställning.

Såsom en följd af de numera i hvarje sak regelbundet förekomna uppskofven och af tillvaron således af ett större eller mindre antal protokoll, kunde i allmänhet nämden ega en blott ringa eller sväfvande kunskap om beskaffenheten och de bestämmande omständigheterna i hvar sak, medan deremot i samma mån domaren, med protokollen i sin hand, hade en afgjord öfverlägsenhet i fråga om möjligheten att

[1]) Att efter all anledning bönderna icke förstått, att det låg så mycket i orden, är en annan sak.

uppfatta och tala om saken i sina detaljer. Häraf orsakades åter, att öfverhufvudtaget i en diskussion blott de sidor och synpunkter kommo fram och blefvo föremål för behandling, som af domaren enligt protokollen meddelades nämden.

Domaren kunde förakta nämden som meddomare; ty, medan förr alla i rätten kände saken lika väl som han, var han nu den ende, hvilken egentligen bestämdt och korrekt visste, hvad det var frågan om.

Kom så härtill, att, som följd af 1734 års lag formella bevisregler, bevisningen och hvad, som skulle gälla såsom sant i hvarje mål, numera berodde på en betraktelse och uppskattning af sakliga omständigheter efter grunder, som med nämdens vanliga åskådning föga hade gemensamt, så var det sjelfklart, att i de allra flesta fall nämden numera måste vara ur stånd att med någon sorts vederhäftighet göra sig gällande. Men om vederhäftighet eller sjelfständighet var det numera ej fråga. Ett af nämden bestämdt beslut var ej afsedt annorlunda än *antingen* som en desperat åtgärd, vid hvilken — under nämdens obekantskap med protokollen och under dess saknad af domarens välvilliga ledning — alla utsigter voro för handen att nämden skulle hugga i sten, *eller ock* som en illegal anordning, genom hvilken domaren under hand lemnade åt nämden att under öfverröstningens form gifva ett af honom önskadt beslut, för hvilket, såsom stridande emot lagens formella eller strikta bestämmelser, han sjelf ej ville stå personligen i ansvar [1]).

En sådan absolut ovärdig ställning har i verkligheten nämden enligt 1734 års lags utstakning och med dess förutsättningar (om protokollsväsende och bevisning enkan-

[1]) En främmande jurist skulle härtill vilja erinra, att det dock återstode det alternativet, att nämdemännen hemma hos sig finge läsa protokollen, dermed de kunde sätta sig i stånd att lika godt som domaren inhemta omständigheterna i särskilda mål samt att således på fullt fast grund utöfva domsrätt. Men detta är en utväg att lösa frågorna emellan domaren och nämden, som hos oss säkert nog i alla tider stått utom all räkning.

nerligen), och dessa hafva ej heller förfelat både att fullständigt bringa om intet den gamla tanken i institutet och dertill på det olyckligaste kompromettera hela lekmannaelementet och dess höga uppgift i domstolarne.

Under gifna förhållanden kunde praktiskt folk sittande i nämden i längden ej tveka om att i det hela kasta sjelfva uppgiften öfver bord. Med alla sjelfständighetens oberäkneliga risker för ögonen, nöjde man sig med den af nolla och fattade saken så, att man skulle efter förmåga stå domaren till tjenst i en uppgift, hvilken gälde som ensamt hans: således lemna de upplysningar som domaren kunde önska och, så godt man under omständigheterna förmådde, uttala sin tanke, der domaren frågade derom. Men så var också af nämdens förra höga uppgift intet annat kvar än den som *rådgifvare* åt domaren. Nämden blott rådgifvande.

Men i sin ställning som rådgifvare och som omyndiga rådgifvare voro likväl vid förevarande tid nämdemännen behandlade på ett vida hänsynsfullare sätt än i våra dagar vanligt. Jämf. med nu.

Ännu i slutet af 1700-talet visste man intet om en ordning för häradsting, sådan som den nu för tiden allmänt vedertagna, att efter sakernas slutbehandling och öfverlemnande till afgörande, rätten åtskiljes, och domaren derefter hemma utan vidare uppsätter alla beslut och så efter en eller flere månader, på nytt sammanträde, framlägger dessa beslut färdiga för nämden.

Alla domar och utslag gåfvos vid ifrågavarande tid omedelbart efter sakernas öfverlemnande till afgörande, i det att domhafvanden och nämden förblefvo samlade på tingsstället så lång tid som för ändamålet erfordrades. Inga särskilda slutting.

Omtalade tinget i Norunda härad i Februari 1795 upptog allenast den 12:te och 13:de af denna månad, under hvilka två dagar domar och utslag beslutades och afgåfvos i alla de mål, som vid tinget kunnat bringas till slut. Tinget i Vendels härad på hösten samma år upptog

blott den 22 och 23 September. Vintertinget i Trögds härad år 1798 fortgick oafbrutet alla söknedagar från den 12 till och med den 21 Mars, å hvilken sistnämda dag besked i alla saker voro af rätten meddelade. Höstetinget i Åsunda härad samma år upptog en vecka 22—29 Okt. — och på lika sätt finner man allmänt under samma period inom Upland tingen hafva varat blott sjelfva sessionsdagarne, hvarunder också allt på rätten beroende arbete blef afslutadt.

Vintertinget år 1795 med Mora, Sollerön, Venjan och Särna socknar i Dalarne med 193 domboksnummer började den 18 Februari och var slut den 5 Mars. Derunder hade enligt protokollet afbrott i domstolens sessioner utom för söndagar egt rum blott den 1 och 2 Mars — hvilka dagar dock möjligen också varit helgdagar. Vintertinget med Orsa och Elfvedals socknar — 138 domboksnummer — började den 9 Mars och var slut den 17 Mars 1795. Tinget i Stora Tuna härad, med 251 domboksnummer, började den 10 April och slutade den 4 Maj. Vintertinget samma år i Norrbärke började den 16 och slutade den 21 Februari; det i Söderbärke började den 9 och slutade den 14 Mars o. s. v. Under angifna tider, och medan rätten var samlad, hade alla domar och utslag beslutats och afkunnats.

Lika förhållande rådde synbarligen allmänt inom Svea land.

Under de korta tider, som tingen varade, behandlade rätten dagligen ett vida mindre antal mål än nu är vanligt, tydligen just emedan man, efter förhandlingarnas afslutande i hvar sak, också deri höll öfverläggning och beslutade utslaget. Der parterna så önskade, för afhörande af ytterligare vitnen, för inskaffande af felande handlingar eller för annan orsak, utsattes ofta måls handläggning till en senare sessionsdag, i följd hvaraf vid ett sådant ting lika mycken utredning kunde åstadkommas som nu på två eller flere.

Under Göta hofrätt synas i viss mån idéer ifrån lag-

manstingen fått rum i häradsrätterna. Så finner man t. ex. vid vintertinget 1798 i Memmings härad, börjande den 1 och slutande den 7 Mars, att den 6:te Mars enligt protokollet »användes att reglera och förfärdiga tingsexpeditioner», medan af samma års hösteting, som började den 22 och slutade den 27 Oktober, den 25 och 26 »användes att författa expeditioner». Under sommartinget i sistnämda härad synes åter den ledighet hafva fått räcka till, som bereddes genom den under tinget infallande Christi himmelsfärdsdag.

Vid Åkerbo härads sommarting 1798 finner man först den 4 och sedan den 6 och 7 Juni, för domars och expeditioners uppsättande, lediga från sessioner, men då tinget börjat den 1 och slutade den 8 i samma månad var raskheten dock erkännansvärd.

De längsta dylika uppehåll, som jag funnit vid någon häradsrätt för denna tid, var vid det stora vintertinget med Slättängs tingslag af Vartofta härad, börjande den 14 och slutande den 28 Februari 1798, der ledigheten gick på 5 dagar, och i Göstrings härads vinterting samma år, der den upptog en hel vecka eller åtminstone 6 dagar.

Förklaringen till dessa uppehåll gifver, för det förra tinget, domaren dermed, att han i protokollet den 22 Februari säger: »Som domhafwanden till oafkunnade utslagers uppsättande, Protokollens renskrifwande och collationerande tarfvar rådrum, så utsättes onsdagen den 28 i denna månad till widare sammanträde.»

Men i andra domsagor under Göta hofrätt förekom åter alls intet sådant afbrott. Så i häradshöfdingen Temptanders stora domsaga omfattande Åhs, Gäseneds och Kullings härader, der i regel tingen synas pågått alla dagar, och således allt antingen färdigskrefs inför sittande rätt eller fullbordades på kvällar och nätter, möjligen med tillhjelp af särskilda biträden.

Resultatet af det iakttagna är således, att, som det

regelrätta, under sjelfva de dagar, som rätten i sin helhet var sittande, och således å tingsstället alla de domar och utslag beslötos och afgåfvos, hvilka det ankom på domstolen att gifva. Om dervid äfven ordföranden ofta uppsatte besluten på sin kammare vid tingsstället, så hade nämden dock så nyligen bevitnat sista förhandlingen i saken, att den vid blifvande öfverläggning oftast måste hafva ett intryck af någon del af saken och ett så pass friskt minne deraf, att den kunde föra någon diskussion deri. För öfrigt är det påtagligt nog, att, då domaren alldeles omedelbart, innan han skred till domens författande, satt med nämdemännen samlade omkring sig, han förr skulle komma att genast ingå i meddelanden med dem om målet, än der han, såsom nu, i regel ej tänker på att uppsätta domen, förr än efter någon månad, då han skulle hafva glömt hvad nämden sagt, om han tillsport dem. Säkerligen voro härtill också i regel samma nämdemän, som förut öfvervarit målets behandling, närvarande vid dess afgörande, i följd hvaraf de då också temligen kände detsamma.

Alla beslut gifna under sessionsdagarna.

Samma nämd.

För utöfvande af en rådgifvande verksamhet var således ännu i slutet af 1700-talet i häradsrätterna så mycket af de yttre förutsättningarna för handen, att man icke kunde fatta en hvar nämdens egentliga uppgift som alldeles skenbar.

På 1800-talet finner man ännu länge den ordning vara iakttagen, att häradshöfdingen på tingsstället, med nämden omkring sig, afslutade alla på tinget förekommande och för afdömande färdiga saker. Ännu för några årtionden sedan förekom det någon gång äfven i stora tingslag, att häradshöfdingen under sjelfva sessionsdagarne bragte hela tinget till slut, utan att något särskildt slutting för afkunnande af hemma uppsatta domar förekom. I denna stund sker så högst undantagsvis i något mindre tingslag eller der, så som

i de nordligaste obygderna, domaren för de stora afståndens skuld. önskar undvika dubla resor. Det normala är som bekant, att domarna för de särskilda tingen uppsättas af domaren utan någon som helst hänsyn till nämdens tankar. Att vanligen andra nämdemän sitta i rätten, då saken afgöres, än som öfvervarit dess behandling, markerar blott ytterligare oefterrättligheten.

OM HÖGSTA DOMSRÄTTEN, EFTER DESS AFSKILJANDE FRÅN SVEA HOFRÄTT.

ådets gamla anspråk på delaktighet i sjelfva den kungliga domsrätten hade inom hofrättssystemet fått sitt erkännande i och med de fem rådsherrar, som utgjorde de främste ledamöterna af Svea hofrätt[1]).

Förlusten af tillfälle att i räfsterna, — försvunna vid den första hofrättens tillkomst — döma konungsdom inom hvar lagsaga kunde för rådet så mycket förr anses ersatt med denna anordning, som riksrådens forna ställning af »konungar, hvar i sin landsort»[2]), småningom förändrats till den af rikets högste embetsmän med fast vistelse för flertalet i hufvudstaden[3]).

---

[1]) Riksråds insättande som de främsta ledamöterna i senare inrättade hofrätter betecknar, att det ej blott var rättsskipningen i allra högsta instans som låg rådet om hjertat. Enligt 1634 års regeringsform skulle presidenten i hvardera af Göta och Åbo hofrätter vara riksråd; enl. 1660 års reg. form skulle dessutom två ledamöter af hvardera hofrätten vara riksråd.

[2]) Enligt Carl IX:s uttryck.

[3]) Af det numera ordinarie antalet af rikets råd, 25, voro enligt 1634 års reg. form 5 innehafvare af de högsta riksembetena, 14 ledamöter af Svea hofrätt och kollegierna, en var riksmarskalk och en öfverståthållare; och i landsorterna, der förr rådsherrarne mestadels lefvat på sina gods, funnos således numera ej många. Jfr Hildebrand s. 270.

Under dessa förändrade förhållanden kunde ock så mycket lättare realiseras den gamla tanken om utöfvande genom rådet af konungens extraordinära domsrätt eller den, som landslagen förutsatte, der den, utöfver rättskipningen vid konungsting i landsorterna, talar om konungens rätt att om alla mål sanning utleta samt bryta skrocksokner och offsokner.

Äfven denna rätt hade, såsom redan i kapitlet om hofrätterna omtalats, ursprungligen tänkts ingående i Svea hofrätts befogenhet, men snart, genom bestämmelsen i 1615 års rättegångsprocess om beneficium revisionis, utbrutits ur densamma; och ehuruväl Svea hofrätt, såsom fortfarande »konungens högsta nämd», torde ännu länge i teorien gält som rikets högsta domstol, så hade likväl faktiskt i och med rätten att söka revision småningom uppstått en instans öfver hofrätterna[1]).

Afgörandet af revisionsärenden låg författningsenligt i konungens hand lika som andra regeringsärenden; men i all synnerhet i följd af Gustaf II Adolfs upprepade frånvaro för krig, och under förmyndareregeringen efter hans död, hade rådet helt naturligt kommit att väsentligen och ensamt utöfva högsta magten äfven i förevarande del, hvilket slutligen mestadels kom att ske genom en dess afdelning, justitierevisionen. Ett specielt uttryck för rådets numera befästade ställning till rättsskipningen i högsta instans ligger i 1660 års regeringsforms bestämmelse, att riksdrotset ej skulle vara ordförande i Svea hofrätt utan ega »öfverinspectionen af justitiæ wäsendet på alla orter» samt i revisionen företräda konungen. Äfven sedan Carl XI:s envåldsförfattningar i öfrigt skjutit rådsherrarne i skuggan,

[1]) Revisionsplakatet af den 28 Juni 1662 beklagar sig öfver att parterna af beneficium revisionis *gjorde en ny instans* genom att ständigt framkomma med »nye Documenter och skäl», hvilket ej var afsedt, enär revisionen rätteligen skulle vara blott en »Examen Actorum prioris Instantiæ». Den tanken stod emellertid synbarligen ej att upprätthålla.

sutto kongl. råd, som de under envåldstiden kallades, uti justitierevisionen.

Det är ej af vår uppgift påkalladt att visa, i hvilka olika former den högsta domstolen framträdde under utvecklingsarbetet. Deremot synes det vara af praktiskt intresse att — såsom en utgångspunkt för jämförelse med det som senare kommit — visa, hvilken ordningen var inom förevarande, högsta instans vid en tidpunkt, då förhållandena, hvad densamma angår, hunnit stadga sig eller mot slutet af 1600-talet och således under en rund period före 1734 års lags tillkomst.

Den kungl. domsrätten i slutet af 1600-talet.

Det tillgängliga materialet ställer främst för oss bilden af en envåldskonung-domare, hvilken i humanitet och fullständig frihet från all byråkratism — likaväl som i samvetsgranhet och upphöjd rättvisa — för alla tider framstår som ett mönster för alla domare; ett mönster högeligen värdt att beaktas särskildt af många småtyranner till ordförande i våra nutida *underrätter*.

Carl XI. Rådsprotokollen i justitieärenden för 1685 och flere följande år utvisa, att konung Carl XI med en otrolig flit, vecka efter vecka, ofta dag efter dag, under åratal, sjelf såsom ordförande i justitierevisionen behandlade dit hörande rättegångsärenden; och detta efter en ordning, alldeles motsvarande den på muntlighet och parternas omedelbara framträdande grundade, som på samma tid egde rum i hofrätterna. Det skall särskildt beaktas, att Carl XI:s egenskap af typ för

Beskedlig domare. en »beskedlig domare» — som landslagen och domareregllerna ville hafva det — och hans frihet från hvarje godtycke i domarekallets utöfvande framträder särskildt i den hänsyn han ständigt visade de med honom som assessorer sittande råden. Desses ställning som en hvar för sig sjelf-

ständig domare led knappast något intrång af Carl XI:s när- Carl XI.
varo i rådskammaren.

Den 25 Maj 1685 — heter det exempelvis — voro närvarande H. Kongl. Maj:t, således Carl XI, jämte Hindrich Horn, Joh. Stenbock, G. Oxenstierna och And. Torstenson; och förekom dervid en »*revisionssak*» emellan löjtnanten Johan Stråhle och kaptenen Eric Koskull.

Sekreteraren Lovisin[1]) föredrog saken, dervid först upplästes Göta hofrätts tvänne domar af Oktober 1684, så hofrättens domsskäl (»rationes»), så fyra assessorers särskilda vota och sist »häradsransakningen». Derefter heter det:

»*Inkommo Lieut. Strähle och Capit. Koskull.*

H. Kongl. M:t frågade dem, om dhe hade nogot meera till att säija, änn det de skrifftteligen hade ingifwit. Stråhlen tackade H. Kongl. Maj:t som hafver behagat uptaga saken. Sade sigh intet kunna neka, at han icke sagt, det Koskull tahlte som en skälm; men intet sagt honom hafwa tiänt som een skälm.

H. Kong. M:t: att dhe orden lijkwähl således stodo uthi ransakningen.

Stråhlen hemstälte Gudh, som all ting weet, huru som be:de ransakning inrättadh war.

Koskull badh, att honom effterlätes att hafwa till städes sin fullmächtige, som honom kunde wara till assistence och hiälp, och wiste bäter att tahla änn som hann, hvilket honom efterleetz.

Samma fullmektigh, warandes een ynglingh, *inkom.*

Stråhlen läste upp aff paperet det som han tahla wille — — — — beklagade sigh öfwer ransakningen, och att häradshöfdingen wore hans afwundzman.

H. Kung Maj:t: hwarföre han icke exciperade (gjorde invändning) mot honom.

Stråhlen sade sigh intet kunnat troo, det häradshöfdingen skulle — — — — — — (göra orätt) badh att h. Kongl.

[1]) Erik Lovisin, som var revisionssekreterare sedan 1676.

Carl XI. Maj:t wille sij derpå, att hans twenne witnen woro ikullslagne.

H. Kongl. Maj:t frågade, hvarför det skedde.

Koskulls fullmechtige: först derföre, att the wore nära skylth medh Stråhlen — — —

Stråhlen sade, att dhe wore lijka när slächt med Koskull som medh honom.

H. Kongl. Maj: hwarföre Koskull då icke hade protesterat emot dem enär ransakningen höltz?

Fullmechtigen sade, det hans Principal intet hade förstått processen men — — —

Stråhlen — — — — — — — — — — — — — — — —

Fullmächtigen — — — — — — — — — — — — — —

Stråhlen — — — — — — — — — — — — — — — —

Fullmächtigen — — — — — — — — — — — — — —

Parterna togo affträde. Discourerades öfver saken pro informatione.

Fans gott att låta upläsa rationes å nyo. Reflecterades derpå, att Koskull hade tagit flychten och således lijka som tagit saak sielf på baak.

H. Kong. Maj:t: tycker sigh hört, att enär han sågh, att dhe twänne witnen aflade Eeden, hafwer han gifwit sigh på flychten. Befalte att fråga honom om han warit borta.

Wallenst(edt)[1]) kommer igen berättandes Koskull säija sig hafwa warit borta, men fått leide att komma in igjen — — — *sade at advocaten begiärte det dhe motte komma inn igen* — — — continuerades medh upläsandet af rationibus sententia.

H. Kongl. Maj:t — — — — — — — — — — — —

Gr. Gust. Oxenst. — — — — — — — — — — — —

Parterne kommo inn.

H. Kongl. Maj:t: Frågade, hwadh dhe hade til at säija, emedan som de begiärt hade till at komma inn.

Advocaten wille påminna att — — — — — — — —

H. Kongl. Maj:t frågade — — — — — — — — —

Advocaten sade — — — — — — — — — — — —

H. Kongl. Maj:t — — — — — — — — — — — —

Advocaten — — — — — — — — — — — — — —

Stråhlen — — — — — — — — — — — — — — —

[1]) Som 1683 blifvit statssekretere och kansliråd.

Advocaten badh att hans principals deduction måtte Carl XI.
uplåsas.

Stråhlen sade — — — — — — — — — — — — — —

Togo dermed affträde.

Discoureradas.

Uplästes häradshöfdingens attest lit. o.

Uplästes Eric Koskulls deduction.

Gr. Anders Torstenson — — — (1 ½ sida),

Gr. Gust. Oxenstierna — — — (2 ½ sida).

Gr. Joh. Stenbock — — (2 sidor; slutet lyder:)

Beer altså

1:o) att Kongl. Maj:t warnar hofrätten — — — — —

2:o) att bägge, så Stråhlen som Koskull, blifwa befrijadhe alldeles.

Herr Hind. Horn: Tycker underligit aff hoffrätten gjort, att de hafwe låtit honom, Koskull befrija sigh med edh, der lijkawähl twänne wittnen tillförenne hade efter aflagd Eedh witnat deremot — men efftersom hofrätten hafwer effterlåtit det, holler han före bäst wara att lembna det under Guds dom, och att den andre, Stråhlen må ock alldeles blifwa frij.

H. Kongl. Maj:t: här wore twänne saker — den ene som angick Koskull och den andre Stråhlen. Hwadh Stråhlen widkommer, tycker H. Kongl. M. honom aldeles böra befrijas, warandes mycket swårt, om den som kommer till att höra sådane ordh af en karl och finner effter sin plicht att icke kunna förtigat, att den iust moste hafwa 12 witnen eller i widrigt fall wara underkastadh reconvention; att hofrätten för den skull moste förehollas dess härwid begångne feehl medh förmaningh att sij sigh bätre före een annan gongh iembwähl att hofrätten ehrsätter Stråhlen expenserna, att dem och föreholles den — — — (ett annat fel); angående Koskull så blifwer han och så wijda frij som han hafwer giort sin Eedh; lembnandes det under Gudz dom».

Secreteraren påminte — — — — — — — — — — —

Reflecterades och der uppå, att hofrätten hade tagit revisionspenningar uti denna saak som war criminel.

Resol. Fans godt, att Stråhlen blifwer befrijadh och således hoffrätzdommen, gifwen in Decembri, uphåfwen sampt heele actionen emillan honom och Koskull.

Item att breef upsättes till Hofrätten, deri den föreholles alle desse feehl, medh ordre att dhe deröfwer inkomma medh

Carl XI.

deras förklaring; finnes den intet nöijaktig, så få de spatsera hit upp.

Oplästes conceptet och aiusterades med tilläggiande, efter H. K. Maij:t gjordh påminnelse, aff den clausul — —

Dom genast färdig.

Uplästes conceptet som var aiusteret och approberades.

Parterne inkallades och dommen afsades.

Stråhlen tackade och lofvade tiäna redeligen inn till sin döödh».

Rådsprotokollet för den 2 Juni 1685 lyder — beträffande en redan vid skildringen af hofrätterna (sid. 327) omtalad sak — som följer:

»Præsentibus H. Kongl. M:t (konung Carl XI) Gr. Gust. Oxenstierna, Gr. And. Torstenson, Gr. Axel de la Gardie —

Företogs revisionssaken öfwer twisten emillan Maioren Henning Anckergrip och handelsmannen Crokatt från Wardberg angående (le)verans och betalning enligt vexelrätt). Lov(isin) upläste Kongl. M:tz medh Anckergrijp slutne contract dat. d. 14 Oct. 1678.

Uplästes contractet emillan Anckergrijp och Crokatt — — — — wäxelen — — — — definitionen af wäxeln uthur wäxellrätten — inkallades Gyllenborg som upkallad war.

H. K. M:t frågadhe, om liqvidationen hade bestått Anckergrijp 12 eller 8 p cento?

Gyllenborg svarade att honom war bestått 6 p cento — — — Uplästes — — — contract.

H. K. M:t påminte sig, det Molier hadhe 1679 subsidierna.

Gr. Gust. Oxenstierna sade — — — — — — — — — —

Gyllenborg, att — — — (gick för att inhemta närmare upplysningar, och återkommen berättade han, att A. hade 6 pro Cento för varor och 8 för kontanta pengar, samt att riksdalern intet considererades utan att »alt giörs på Sölf:r mynt»).

H. K. M:t läste sielf något af räkningen.

Walrave [1]) läste Anckergrijps clausul ad finem — — —

Uplästes Assessorum vota — — — — — — — — — —

[1]) — som kom med Gyllenborg.

Gr. Oxenstierna upläste Hierzells attest — — — — — Carl XI.
H. K. M:t upläste den 15 p. i wäxell Rätten.
Uplästes Anckergrijps bref — — — — — — — — — —
Inkommo Parterne nl. Ankergrijp medh Advocaten Appiarius sampt Crocatt medh Söderman.
H. K. M:t frågadhe, om han wiste hvadh dagh som Crokatt hadhe fått det bref, som Anckergrijp hade honom tillskrifvit ifrån Franckrijke.
Anckergrijp: kunde intet weta iust hwadh dag som Crocatt — — — men wiste wähl när han det skref — — — —
Appiarius sade, att Crocatz Cammerat, som interesserade i contractet, war mycket wähl tillfredz medh den betahlning som Anckergrijp hade giort.
Crocat sade, det Anckergrijpz bref skulle uthwijsa, det han intet nekat att betahla interesse effter wäxell cours, enär han honom räkningen hade derpå tillsändt.
Anckergrijp sade sig intet fått någon sådan räkning men tillbudit altijdh att bestå billigt interesse.
H. K. Maj:t frågade Crokatt, när han fick brefwet ifrån Anckergrijp.
Ille: att det war in Julio.
K. M:t: om han intet wisst weet enär han det fick.
Ille: kunde intet annat weta; men hade giort leverentzen i April.
Anckergrijp: att han giorde lefverantz in Augusto, ty enär som H. K. M:t bröt upp medh arméen, hade dhe ändå intet lefvererat, och det war in Julio.
Söderman sade, der finnes Anckergrijps qvittents, som förmäler lefweringen wara richtig och således i föllie af contractet.
Anckergrijp: kunde bewijsas een deehl wara lefwererat in Augusto i Göteborgh.
Söderman: att sådant då behöfdes på den ohrten.
H. K. M:t påminte, att parterne hade tahlt om prijset i acterne.
Söderman: att Anckergrijp hade wunnit i prijset 25 p. cento, ty han hade fått 18 dl. kopparmynt af H. Kongl. M:t och sielf intet mera gifwit till Crokatt än 18 $^1/_2$ mark silfwermynt tunnan.
Anckergrijp sade — — — (nära en sida).
Appiarius sade detta intet war nogen rätt wäxell, ty här war ingen valuta som der till reqvireras, der till medh war

Carl XI. allenast 4,000 Rdr som gick tilbaka; men heela posten war 9000 Rdr, hwilket han deducerade wijdare medh fem skähl. Sade, att Crocatt hade obligerat sig till residenten Pahl att betahla à 12 pr Cento, men Rätten lijkwähl befrijat honom der ifrån, badh det måtte upläsas.

Söderman protesterade der emot som ett nytt document, hwilket han förmodade K. M:tt icke worde till exempel effter fölliandes.

H. Kongl. M:tt: hwadh Crokatt swarade der till, att han i rättan tijd intet hade protesterat.

Söderman: att han haade protesterat i rättan tijdh och lagligen der uthe; men intet kunde procequera straxt lagl., emedan som både brefvet och protesten war förmedelst krijget så länge borta förr än som fick det i händer igen, och sedan lofwade Anckergrijp altijdh betahlning.

H. Kongl. Maj:t frågade, om Anckargrijp hade förskrifwit sig till att betahla 12 p. Cento.

Söderman: att han fuller intet hade förskrifvit sigh till 12 p. cento men — — —

Appiarius swarade derpå.

H. K. M:t påminte: Anckergrijp förmäler att willia betahla medh billigt interesse; men intet nämbner qvantum.

Anckergrijp: att det war så — — — upläser Anckargrijps breef, deruthi nämbnes om billigt interesse.

Söderman sade, att enär det bref kom, så hade Crokatt fullgiort lefwerantzen.

H. K. M:t upläste Crokats breef till Paul, deri han sielf kallar Anckargrijps sedell obligation.

Här uhtfölle bägge parters fullmecktige i sådan ordwäxlingh, att ingen kunde förstå wähl minder fatta deras tahl.

H. Kongl. M:t frågadhe, huru länge Crokatt hade wäxlen hoos sigh, förr änn som han tahlade der på.

Anckargrijp: han hade den ett åhr och 6 månader.

Söderman det kom der aff att Anckargrijp etc.

Söderman — — —

Anckergrijp — — —

Uplästes första Anckargrijps obligation d. 11 Maj 1680; änn den andra af 27 Maj 1681.

Gr. Gust. Oxenstierna påminte, att Crocat skall hafva tillsändt Anckergrijp räkningar och beräknat honom 1 p. Cento om månen, och den andras bref låge der, att han wille betala, hvilket han funne för sin persohn wara ett stoort

skähl emot Anckargrijp. Doch wore dock fullr och andra skähl deremot. Carl XI.

Uplästes aff Crokatts räkningh dat. d. 16 Septembris 1682 och Anckargrijps swar aff den 27 Fbr samma åhr.

Lov: Anckargrijp nekar sigh hafwa fått nogon räkning.

Upplästes (kämners- och rådstufvurättsdomarne).

H. Kongl. Maj:t: Emedhan som Anckargrijp niuter aff Kongl. Maj och Cronan åtta p Cento, så är skähligt, att han gif:r så mycket till den andre också.

Fans gott att låta upläsa Crokatz deduction.

Lov. refererade det Crocatt förkastar Anckargrijp, att han derföre blef adladt att han giorde denne försträkning.

H. Kongl. M:t: att det skedde intet derföre, uthan i anseende att han hölt sigh mycket wähl både i belägringen för Malmöö sampt på skeppen som der under retirerade sigh.

Kongl. Maj:t: att Rådet skulle säja sina tankar.

Gr. Axel de la Gardie — — — ($^1/_3$ sida).

Gr. And. Torstenson — — — (helt kort, båda utgående på, at Crocat gått ifrån sin vexelrätt genom att mottaga obligationer).

Gr. Gust. Oxenstierna: att det wore nästan för honom twifwelachtigt, hwadh som han skulle säija i denna saken; ty om han skall taga saken som han finner henne, att honn är protesterat och res wore integra, så skulle Anckargrijp betahla 12 p. Cento; men enär som han deremot considererar, att Anckargrijp, för uht in Aprili longt förr änn förfalldagen inföll, notificerade, att inga medell i Frankrijke wore til att förwänta, och att han intet kunde betahla honom förr än längre fram, och i fall att det intet kunde skee, han då måste gåå till andra medell och säija sig ifrån handeln. Om nu samma bref är bortkommit, eller som han säger seent kommit honom till handa, det råder han intet för. Det andra skählet är, att fast Crokat een gångh hafwer protesterat i Hollandh, så hafver han dock intet fohrtfahrit dermed i föllie aff wäxellrätten uthan simpelt krafft des uppå, hafvandes A—p sigh eij häller förbundit till något wisst interesse. 3:e så hafver och Crokat tagit emoot obligationer uthaff A—p, och således begifwit sigh wäxelens rigeur emot honom 4:o så är det och ett stoort moment, att Anckargrijp hafwer ingen profijt deraff, i anseende att han sielf ännu i dagh är obetahlt 5:o Efftersom A—p ej förnimmes niuta meer änn som 8 p Cento af H. Kongl. M:t, så synes eij heller medh

Carl XI. skäl böra meer fordras aff honom. Flere skähl sade han sigh nu intet kunna påminna. Kan fördenskull af desse ofwanomtahlade intet sij, att man kan förbinda A—p till högre interesse, änn som han sielf bekommer. Angående valvationen aff Riksdalern finner han i lijka motto, att det blifva böör widh så högt som den A—p beräknas uthij liqvidationen».

H. Kongl. Maj:t: Wäxellcoursen böör fullr altijdh gått för sigh; men att det skall kunna skee här som Engländaren prætenderar, kan Kongl. Maj:t intet sij för de skähl, som uprepadhe äro. *H. Kong. M:t påminte sigh och* der widh, att Anckargrijp budit denn andre penningar uthij Lijflandh, men har intet wilat taga dem emot. Anckargrijp hafver honom och tillskrifwit, enär som han såg sig inga penningar bekomma i Franckrijke, att han skulle transporterat på enn annan, och han wille bestå alt billigt. *Uthaff hwilket H. Kongl. M:t intet kunde sij.* Anckargrijp nogot hafve giort af malice, uthan att han warit olyckeligh, i det att subsidierne uthi Franckrijke intet föllo, som han war assigneradh uppå. Sedan så haffver Crokat intet föhrfahrit lagligen att protestera, uthan först sökt honom fem åhr dereffter.

Gr. Gust. Oxenst. förgatt att säija det skähl der till, att Crokat ändå haffver hafft så stoor profijt på denne handel, som det sades till centum p. cento. Härtill hoos kommer och det, att Anckargrijp honom een så stoor post betallt haffver, Crocats interessent hafver låtit sigh benöija medh den betahlning, som Anckargrijp denna hafwer tilbudit och gifwa will. Anckargrijp hafr och giort stoor bekostnadh på resor.

H. Kongl. Maj:t sluter altså, att interesset böör Crokat åhtniuta à 8 p. cento, som Anckargrijp aff Kongl. M:t åhtniuter, beräknandes Riksdalern så högt som deras dem emillan uprättade contract förmäler, och att expencer sampt skadeståndh uphäfwes.

Resol: Anckargrijp böör betahla Crokatt 8 p cento räknandes Riksdalern effter det prijs, som deras contract inneholler, compensatis expensis.

Uplästes conceptet till dommen och iusterades, sampt oplästes å nyo och approberades.

Dom genast färdig.

Parterna inkommo och dommen publicerades.

Anckargrijp jembwähl och Söderman tackade.»

En sak från den 7 Dec. 1685 bör anföras för att framhålla den verkliga välvilja och frihet från ensidigt juristeri, som utmärkte den store konungen-domaren, och som i en upprörd tid synbarligen kunde göra hans rättsskipning till en helande kraft inom samhället likaväl som till välsignelse för de enskilde: Carl XI.

Närvarande den dagen jämte konungen voro Bengt Oxenstierna, Joh. Stenbock, Lars Fleming, Axel De la Gardie och Anders Thorstensson.

Saken lyder:

— »Uppläste Wattrang [1]) Ryttmästaren Styltenhielms supplication och besvär emoot kyrkoherden och probsten Mag: Marcus Simming, begärandes aff honom satisfaction för dhet han skylt sigh hafwa hindrat honom i hans Embete (2) hindrat församblingens uppbyggelse (3) hållit Ryttaren från lagh och rätt, (4) patrocinerat honom att han ey welat bekänna sin missgärningh (5) klagat sig aldrig hafwa frid för Ryttmästaren hwarken i sakerstijan eller soknstufwan och dy supplicerat till Kongl. M:t att taga sigh i hägn och beskydd.

Grefwe Torstensohn. Tycker dhetta wara sådant att dhe borde in foro competenti dhet samma moot hwarannan uthföra.

Lovisin. Men så böör här determineras hwarest forum skall wara, ty inthet kunna dhe komma till Consistorium därmedh effter prästen där samestädes ähr declarerad oskyldig.

Kongl. M:t. Hwadh Ryttaren widkommer, så ähr han dömbd i Häradz-Rätten, och om dhär något fehl ähr skett, kan dhet ändras i Håfrätten, men hwad dhetta widkommer, *tycker mig dhet allenast wara ett missförståndh, och dy bäst att dhe förlijktes.*

Lovisin och Wattrang uthskickades att tala med dhem, och förnimma huruwijda dhe kunde wara benägne att förlijkas, efter K. M:t håller detta för missförstånd.

Hwilka när dhe åter inkommo, berättadhe dhem i underdånigheet ährkänna sådant för een hög K. M:ts nådh, haffwandes Ryttmästaren uthlåtit sigh att han gärna wore benägen till förlikning om kiörkoherden allenast wille taga igen

[1]) Sekreterare.

Carl XI. sina ordh, och han finge därpå Extractum protocolli; hwaremoot kyrkoherden swarat sigh inthet hafwa sagt dhet Ryttmästaren honom anklagar före, ey heller på ett eller annat sätt injurierat eller klagat på honom.

Greffwe Johan Stenbock kom in.

Grefwe Axel Delagardie geck nidh i Reduction.

Ryttmästaren Styltenhielms supplication lästes åter upp.

Grefwe Johan Steenbock tycker Ryttmästaren wara hårdt angripen om dhet så ähr som här refereras.

Wallenstedt sadhe Ryttmästaren wara benägen att förlijkas om prästen allenast gofwe honom ett gott ordh.

Kongl. M:t tycker dhe kunna wäl förlijkas efter dhet doch inthet ähro några ähreröriga beskyllningar.

Wallenstedt och Lovisin gingo uth att tala med dem om förlikningen.

Kommo sedan tillbaka berättandes Wallenstedt att Ryttmästaren begär dhet prästen wille taga igen sina ord i soknestufwan eller gifwa honom satisfaction på sådana beskyllningar.

Lovisin sadhe att prästen på sin sijda och begär satisfaction, haffwande Ryttmästaren befalt Ryttaren stiga in i sin stool i kyrkan, när prästen på Embetes wägnar tillsagt honom blifwa dädan, men sig i ingen måtto injurierat Ryttmästaren.

Wallenstett: Ryttmästaren håller dhet för en stoor injurie att prästen sagt dhet han så patrocinerat Ryttaren att han därigenom ähr worden hindrat att bekänna sin missgärning.

Lovisin. Trätan dem emellan ähr aff ringa wärde och kunde lättelig bli förlijkt, om Kongl. M:t täcktes göra dem den nåden att få komma in.

Ryttmästaren och kiörkoherden inkallades.

Kongl. M:t sadhe derass skriffter wara uppläsna, och som dherass disputer befinnas wara aff ett blått missförstånd, frågade Kongl. M:t om icke dhet skulle wara bäst att dhe förliktes.

Ryttmästar Styltenhielm, betackade K. M:t i diupaste underdånigheet för den höga nåde Kongl. M:t i så måtto täckes bewijsa honom: säijandes sigh så mycket mehra wara till förlikning benägen, som han altid abhorrerat ifrån actiones och process, hafwandes han aff hiärtat önskat, att H:r probsten tillförende ährkänt dhetta för missförståndh och ey på ett och annat sätt sig sedhermera angripit och hoos Kongl. M:t sökt att swerta; och som han ibland annat be-

skylt sigh hafwa patrocinerat Ryttaren så att han ähr worden hindrat att bekänna sanningen och sin missgärning så tycker han sigh hafwa fog att stå därpå att kiörkoherden tager sådana ord igen, och där på orten förklarar att han eij beskyllt honom därföre. Carl XI.

Kiörkoherden Simming betackadhe Kongl. M:t i lijka måtto på dhet underdånigaste, att Kongl. M:t icke allenast i nåder welat effterlåta honom att få inkomma och sin oskyldigheet förklara, uthan och nådigast tillbiuda sigh och sin wederpart att träda med hwarannan till förlijkning, warandes han därtill aff hiärtat benägen, allenast Ryttmästaren eij deriverar skulden på honom, sågandes han sigh hwad Ryttarens saak angår däruthinnan hafwa precederat effter klörkoordningen och Gudz ordh, haffwandes han eij kunnat eller bordt annorlunda göra, än när Ryttaren kom i uppenbart Rychte och sedan eij comparerade widh tinget, eller kunde præstera den honom pålagda 12 manna Eedh, låta honom ståå från Herrens Nattwardh och förbiuda honom stoolrummet, aldenstund han ställte sig mitt j kyrkan, hwilket war heela församlingen till stoor förargelse, och så mycket mehra sigh och ministerium till föracht, som han hade honom förbudit till att gåå i stolen, hafwandes han wäl kunnat ställa sigh på lectarn, hwilket honom intet war förwägrat, men Ryttmästaren hade befalt honom gåå i stoolen igen och sagt sigh willia swara därföre, hwarigenom Ryttaren bleff uppstuzig och Prediko Embetet föraktat.

Styltenhielm. Jag sade Ryttaren sedan att han eij skulle gå i Stolen, för än dhen skulle sättia honom dijt, som hade tagit honom dädan.

Simming sade Ryttaren doch ståtт där, och att Ryttmästaren såwäl i Sacristijan som i Socknestufwan sigh altidh angrijpit, hafwandes han doch aldrig klagat öfwer honom, utan ähr worden nödgat att till sin exculpation berätta sakens sammanhang.

Styltenhielm undrar att kyrkoherden will säija, dhet han honom i Soknestufwan och Sacristijan angripit, där han doch nogsampt lärer sig kunna påminna att han talte med honom på det wänligaste, och alt hwad han sade war allenast dhet, att när kyrkoherden eij kunde tåla honom, hade han sagt, Gudh weeth huru iag skall kunna tala att dhet ähr Eder till lags.

Simming: j wille examinera mig om iag giort rätt med

Carl XI. Ryttaren eller eij, men hwadh gick dhet Ehr an, wåra Embeten äro distinct, hafwandes iagh inthet att göra medh Edra sysslor och intet heller j med mina.

Kongl. M:t tycker deras dispute wara aff inthet wärde, och alltså bäst att dhe förlijktes.

Styltenhielm ähr gärna därtill benägen, allenast kyrkoherden tager igen dhet han beskylt honom före och att sådant medelst extract aff protocollet kunde blifwa dem där i orten kunnigt, warandes dhet een hårdh beskyllning att han sagt sigh patrocinerat och colludera medh Ryttaren att han eij bekänner sin missgärning, och blifwit nödgat att fly till Kongl. M:t omhägn och beskydd, likasom han eij elliest skulle kunna för sig wara säker.

Och wijste Ryttmästaren sedan aff Ransakningen att kyrkoherden skolat sagt det han colluderat om Ryttaren.

Simming. Jag haar aldrig dhet sagt att Ryttmästaren colloderat med Ryttaren eij heller att han styrkt honom i dhet onda och att förtijga sanningen, utan att Ryttaren lijtar till honom, och således inthet aktar någon annan, och för dhet öfrige haar iag eij widare begiärt hägn och beskydd, än att iag i underdånighet alt submitterat till Kongl. M:t och begärt att obehindradt få gjöra mitt Embete.

Ryttmästarens breef till Biskopen upläste beswärandes sigh kyrkoherden att han och i Örebroo blifvit för Kl. M:t anklagat, där han likwähl aldrig annat än alt wähl talt om Ryttmästaren.

Kl. M:t: Hwad dhet angår som i Örebro passerade så kom dhet alt aff Ryttaren som gaff öfwer sin supplique.

Styltenhielm påminte kyrkoherden huruledes han ofta i förstone hade tackat honom i soknestufwan, att han halp till att goda ordningar blefwo widh makt håldne, och sagt att wår herre hade skickat honom dijt, och nu klagade han åter sigh inthet hafwa fridh för honom, hwarken i soknesstufwan eller sacristijan.

Simming hade sigh inthet annat kunnat betyga än att Ryttmästaren i förstone war mycket godh och halp sig i een och annan måtto emoot dem, som wore motsträfwige och olydige, men sedan owänskapen upkom om Stolerum, skedde sådant intet mehr, säijandes sigh nu hafwa tiänt i 35 åhr och aldrig warit för dhet ringaste uthi sitt Embete anklagat.

Kongl. M:t frågar om dhe icke wille förlijkas och således nu till helgen wara wänner?

Styltenhielm sade sig lämna altsammans till Kl. M:ts nådiga behagh, warandes han nögd med dhet som Kongl. M:t täckes göra, som han och i sådan regard will Probsten allt efterskänka. Carl XI.

Hwarmed han gick uth.

Simming. Såsom dhet ähr christeligit att förlikas och Gudh sådant sielff befaller, så ware långt ifrån mig att iagh skulle wara där emoot, uthan iagh lämbnar alt till Eders Kongl. M:ts nådigaste gottfinnande som iagh och förklarat mig att iag inthet ontt meent emoot Ryttmästaren eller beskylt honom för dhet han klagat öfwer.

Togh afträde.

Kongl. M:t: Håller deras träta ej af något wärde uthan finner dhet wara ett blott missförstånd, så att dy wore bäst, att denna dem emellan uppkomne twist, på begge sidor upphofwes och dhe sig emellan förliktes.

Lovisin uthskickades att fråga dhem, om icke dhe wore därmedh nögde och tillfridz?

Kom sedan strax tillbaka, och sade dem uthi underdånighet betacka Hans Kl. M:t, och att dhe wore aldeles därmed nögde, begärandes dhe allenast extract derom aff protocollet.

Hwilket och upplästes aff fölliande innehåldh.

Samma dag upplästes Ryttmästarens H:r Laurents Styltenhielms och Probsten Mag: Marcus Simmingz emoot hwarandra ingifne skriffter angående något dem emellan förelupit ordewäxlande, och aldenstundh sådant befanz wara ett blått missförstånd, dhe iämwäl muntelig förklarade sig inthet ondt därmedh hafwa meent och ty wore till förlijkning benägne. Resolverades att denna dem emellan uppkomne twist på bägge sidor upphäfwes, börandes dhe häreffter uth medh hwarandra lefwa i gott förtroende och wänskap, och den ena den andra på inthet sätt något häruthinnan förewijta».

Det skall bemärkas, att det icke var allenast till slutligt utförande utredda och färdiga saker, hvarmed Carl XI tog befattning, utan att han påtagit sig den stora mödan att, såsom en ordförande i en häradsrätt i våra dagar eller som en hofrättspresident i slutet af 1600-talet, behandla saker af den mest olika beskaffenhet och i olika skeden af för- Konungen deltog i hela arbetet.

Carl XI. beredelse, samt att i en hvar föranstalta om de olika åtgärder, som sakens beskaffenhet och läge påkallade.

Till prof må återgifvas rådsprotokollet i justitieärenden den 8 Januari 1685, å hvilken dag voro med konungen sittande sju riksråd:

»A° 1685 d. 8 January præsentibus
H:s Kl. Maij:tt

Gref Bengt Oxenstierna	Gref Johan Stenbock
G. Lars Flemming	Gref Gustaf Oxenstierna
Gref Anders Torstensson	Gref Axel dela Gardie
G. Clas Flemming.	

1. *Kongl. M:t berättade* om Grefvinnan Köningsmarks saak med dess barn, att dhe hafva begärat dilation till onsdagen, om de kunna förlijkas, hvar om icke måste hela saken å nyo upptagas efter hvarken hofrättz domen eller Explicationerna hafva blifvit bestående.

Gref Johan: hon menar sig hafva sådana skäl att testamentet alldeles bör gåå omkull.

Gref Torstenson: hon säger, att hennes man haar disponerat öfver länegodzen som honom inthet hafver tillstått.

2. Secret. Wallenstet upläste relationen om Per Perssons sak i Grufeboo och Tierp Sochn angående restitutionen in Integrum af en testaments saak, påminte wederparten inthet wara tillstädes.

Resol.: Communiceras med landzhöfdingen att låta wederparten dhet see at hielpa dhem till rätta så wijda han kan.

3. Lovisin berättade om tvisten emellan Cam. Hillebrandt angående Sikfors och Hellfors bruks intressenter. Upläste Kong. Cammar Collegii berättelse om beskaffenheten af denna tvist. — — —

Saken och dess behandling är vidlyftigt återgifven i protokollet. Landshöfdingen Gustaf Lilliecron var tillkallad för att lemna upplysningar. Parterna, Gillius Bossart och Hindrich Hillebrand pläderade personligen inför konungen, och detta med rätt mycken häftighet, såsom man

finner af ett yttrande af Hillebrand, sålunda återgifvet i pro- Carl XI.
tokollet: »Om jag har låtit hugga något öfver dhet, som mig ähr sålt, will jag mista mitt hufvud; män Bossart har altidh giordt mig tort (orätt) och stött mig ifron min ägendomb; jag ähr redeligen kommet till dhetta bruk och redeligen handlat, kunna i bewijsa mig haa huggit öfwer rågången, will iag mista mitt hufvud, iag har inthet fått documenterna» — — —

I en sak, som rör ens heder och hela ens väl och Naturlighet.
ve, är det helt naturligt, om en part också inför domstol är upprörd och äfven gifver uttryck åt sina våldsamma känslor. Carl XI var tydligen den man, som förstod och respekterade detta.

I våra dagar skulle den obetydligaste ordförande i en härads- eller rådstufvurätt anse sin och domstolens värdighet kränkt af dylika yttranden som de anförda och förmodligen alls icke låtit dem inflyta i protokollet, huru betecknande för *rätten* i saken de än kunde vara. Men protokollet skulle i stället mycket väl kunna innehålla en upplysning, att ordföranden gifvit den talande en tillrättavisning för oskickligt beteende.

Slutet af saken lyder som följer:

Kongl. M:t.: Wore inte bäst att saken restitueras in Integrum, och Bergz Collegium får dhem emellan förordna, och att bref går till Håfrätterna att dhe inthet befatta sig med Bergz Collegii saker, och att dhe och låta breef afgåå till Underrätterna härom.

Gref Johan: han nekar inthet att dhet ähr allmenning derföre kan E:s M:t statuera derom.

H. Lars Flem: om allenast hans wederdeloman inthet tillåtes att refua dhem emellan, så kunde dhe begge blij behålne.

Gref Johan dhet ähr bäst att saken restitueras in Integrum och dhe andre domarna hwijla och Bergz Collegium dömer dhem emellan.

Gref Gustaf Oxenst.: så borde Bergztingen med bättre bijsittare förses.

Carl XI.

Kongl. M:t man måste sättia därtill sådane som förstå sig däruppå.

H. Clas laas upp af Bergzordningen om grufuer att dhe inthet få sellies, mente när dhetta wärket blijr rätt hanterat hafuer dhet ingen nöd.

Resolution: Saken Restitueras in Integrum, domarne hwijla och Bergz Collegium giör dherutinnan huad dhe finna skäligt.

H. Clas man kunde wäl och sättia in att Collegium söker till att conservera Sikfors bruk så mycket dhet skee kan.

4. Gref Johan gaf fram H. Drotzens supplic till Kongl. M:t om en Execution i Westergötland hvilken af Secret. Lovisin upläste.

Gref Johan. Wij ähre nögde med Kongl. Hofrättens Resolution, hafuer Kongl. Drotzen något att sökia oss om in foro competente så står dhet honom frijtt.

Kongl. Maj:t Drotzen talar wist något om dhe saker som Landshöfdingen hafuer arresterat för än han feck wetta att arrendepengarne woro betalte.

Resol.: Dommarne och Executorerne måste göra sina embeten efter sakens beskaffenhet, der medh Kongl. M:t ähr förnögd, män anbelangande Kongl. M:t rätt så skall landshöfdingen vigilera derutinnan, till hvilken Kongl. Maj:t will sig hålla.

5. Wallenstedt androg Patrik Uggelwijs saak emot Rådmannen Ernest Bahn refererade huru be:te Ugglewij först har tappat wijd desertions domen, derutinnan om Expenserna wijses till Hofrätten, och sädan andre gången tappat i Revisionen der inthet ähr nembt om Expenser, derföre han nu söker om förskoning för dhem som i hofrätten wore honom pålagde.

Resolut.: Kongl. Maj:t will inthet förändra Hofrättens domb om Expenserne.

6. Lovisin upläste Svea Hofrättz förklaring öfver owäsendet i Börstels församling om Cappelanswahlet, Item Consistorij Upsaliensis förklaring deröfuer.

Kongl. M:t: huad säger Consistorium.

Lovisin dhe beropa sig på Skattmästarens ovation.

Kongl. Maj:t: ähr det regalt gäld så hafuer han inthet att säija, dhet wore bäst att dhe finge den dhe begära och Consistorium gifuer den andre Tenstad Cappellans tienst dhet ähr ont nog att höra den presten man hafuer något emot. Carl XI.

Gref Gustaf: Församblingen borde likwäl fåå tilltahl att dhe ha giordt sig rätt sielfue.

Lovisin: om de finge böta något till dhe fattige.

Resolutio: att Hr Torges blifver Cappellan i Börstell, män dhe af Församblingen som ha warit uphoof dertill att körckionyckeln bårttogs böta hvar sine 2 dl. Sölfverm. halfparten till kôrkian och halfparten dheras ägne fattiga.

7. Resolutio: att Cammarrätten tillsäyes att vara tillstädes i Onsdag uthi fogdens Sven Andersons saak.

8. Secret. Wallerstet. Upläste Ingel Knutsons supplic om förskoning för Fiscals Action.

Kongl. Maj:t: dhet ähr honom så ofta warnat om den supplicationen, dhe komma med gamble saker som man skall sittia öfuer och angrijpa ett heelt Collegium som haa giordt efter sitt embetes plicht och samwettet, han har och fått ut acterne utur Collegio, och ähr 12 åhr sädan, fålket döö sin koos och sådan beskylning henges på dhem.

Bergenhielm refererade att han beropat sig uppå Hr Baltzar Marschalck, att han honom skulle gifuit sin supplic, och att Cammar Rätten ha låfuat at bedia för honom.

Resolutio: Om Cammar Rätten bedier för honom och gifuer honom sitt förseende till, så will Kongl. Mai:t taga hans underdåniga ansökiande i wijdare betraktande.

Kongl. M:t: han borde tillhålles att säija hvem som hafuer gifvit honom ut Acterne.

9. Resolverades och att Hr Per Sparres supplication skall Communiceras med Gref Axel Delagard, att förklara sig deröfuer.

10. Lovisin Upläste Göta Håfrättz breef om en ransakning öfver Gref Duglas fogde Anders Masson, om Kongl. M:t will förordna Commissarier dertill.

Resol.: Kongl. M:t gifuer Håfrätten tillstånd att sielf bestämma om denne ransakning som dhe finna sakens beskaffenhet fordra.

Carl XI.

11. *Kongl. M:tt befalte* att secret. Wallerstet skulle communicera med landzhöfdingen Lilliechron dhet slåtzfogden har skrifuet om Johan Hanson.

12. Lovisin Upläste Åboo håfrättz breef till Kongl. M:tt af d. 13 Decembr. 84 angående Majoren Sigfrid Jockumson och hans son; Item samma håfrätts domb i denne saken.

Resolutio: att dhe fullföllia Actionen emellan Majoren och hans wederparter, män angående Arresten, kunna dhe sielfue determinera om dhe emot Borgen kunna slippa uthur fengelsset, efter dhe bäst kunna wetta om dhet ähro Capitalsaker heller inthet.

13. Item Åboo håfretz bref om Magistratens i Wiborg träta med Borgmästaren Smitt.

Resolutio: Om parterne ähro nögde der med uphäfues Iniuriæ processen på begges sijdor, derom Kongl. M:t giffuer Kongl. hofrätten frija händer att determinera.»

Ytterligare en sak ur samma år rådsprotokoll måste till en del refereras, särskildt för framhållande af den naturliga ordning och det praktiska hänsynstagande till alla förekommande omständigheter, som rådde under Carl XI:s domareregime.

I en sak emellan landshöfdingen Jacob Fleming och landshöfdingen Hindrik Falkenberg jämte kammarrådet Lars Eldstierna angående den förstnämdes påstående på sin hustrus vägnar om vidare räkenskap för förmyndareskap, heter det i rådsprotokollet den 19 Januari 1685:

»Inkommo Parterne landshöfdingen Hr Jacob Fleming och Cammar Rådh Lars Eldstierna medh sin Advocat Scheffer.»

Konungen sjelf utfrågade och formligen ransakade parterna om de ledande omständigheterna i saken; en mängd handlingar lästes, och parterna yttrade sig synbarligen med den största frihet, allt efter som de funno sin sak det kräfva.

Så heter det som följer: Carl XI.

»Uplästes Gavelij attest, hvad som bokhållaren skolat hafva svarat, eller att han intet kunde gifva det begiärta uth, uthan Eldstiernas tillståndh.

Tahltes om Lantzes attest.

H:s Kongl. Maij:t frågade Sterbhuus Bookhollaren eller Cammereraren om han hafuer nekat dem dhe underrättelser som dhe hade aff honom begiärt.

Jlle: Ney aldrigh der till medh sitter nyckelen i dörren; hafuandes han bedt dem inhämpta huadh vnderrättelser som dhe wille hafua: men han kunde intet giöra arbetet för dem emedan som han intet åhtnööt nogon löhn derföre.

H. Jacob Flemmingh att han iu ännu parerade Förmyndarne.

Bookhollaren Så wijda som det angick Jungfruun.

Eldstierna sade att om han wore skyldig till det som H. Jacob Flemmingh honom tillade så wille han giärna derföre plichta; men sådant skulle aldrigh kunna bewijsas.

H:s Kongl. M:t: Huru det war beskaffat medh dhe acter som sades wara förseglade.

Hr Jacob Flemmingh att det waar en hoop documenter som han aldrig hade fått sij.

Eldstierna refererade der medh således wara beskaffat att 1674, enär som H. Carl Bonde reste uht till Franckrijke, så wore der nogra concepter som han tyckte intet huar boorde sij, då förseglade han dem; men intet hafua förmyndarne wetat der af; det skedde innom hans fatalia. Dess föruthan så war det eij heller sådane acter som H. Flemmingh kunde nogot betiäna sigh der aff, aldrigh häller hade han begiärt dem; icke häller dhe wetat att han dem wille hafua förr änn A:o 1680.

H:s Kongl. M:t Frågade Bookhollaren om H. Jacob Flemmingh hade begiärt de förseglade paperen förr änn som 1680.

Jlle Aldrigh förr, badh sigh så sant Gudh hiälpa, det han kunde betyga medh sin Siähl saligheets Eedh.

Hr Jacob Flemmingh, att der låg een annan attest som denne intet angåår.

Eldstierna hafuer aldrigh wetat der aff, förr än som 1680, och ifrån 1672 till 1680 hafuer han aldrigh inlagt mera änn det lilla documentet.

Carl XI.

H. J. Flem.: refererade sigh på det som dem emillan uthj Hoffrätten discourrerat wore.

Eldstierna Badh att Jacob Flemmingh intet motte så onäpst slippa, enär som han dem så hårt angrijper.

H. Flemmingh Frågadhe om icke Eldstierna hade sagt det han intet wille giöra wijdare räkningh.

Eldstierna Ja jagh will intet giöra mera räkningh änn som giort är.

H. Flem.: att han förr intet dertill hafuer nekat uthan lofvat.

Eldstierna Intet uhtan wijst honom till böckerne.

I det som Parterne skulle taga affträde och Cammar-Rådet Eldstierna gick först åht dörren, blifuandes warse att H. Flemmingh intet så snart efter kom, steegh han tilbaka säijandes Ney Min Herre behagadhe marchera föruht, på det han icke må giöra nu som han mig giorde i Hoffrätten, att enär jag war uhtgången, bleef han qwar, och sade för Kongl. Rätten det iagh hade lofvat att willia giöra wijdare räkningh, hvilket dock aldrigh sant war.

H. Flemmingh läste upp samma passage aff Hoff Rättzacten, och som han läste upp dhe orden att Kgl. Rätten hade samma hans uhtsaga medh stoort missnöije upptagit, ströök Eldstierna på footen säijandes H. Jacob Flemmingh tagen J det samma till godho.

H. J. Flem.: upläste aff een Assessors voto som förmälte det han skulle hafua hört det; men sade sig intet heller hafua det hört. Badh sakerna motte ställas i det tillståndh att man kunde sij huru dhe woro, enär Hans Sal. Svärfader bleef döödh och huru deras beskaffenhet war 1672.

Togo der medh affträde.

H. Christopher Gyllenstierna tyckte Hoff Rättzdommen wara så rättrådigh som han nogon tijdh kunde wara, Böckerne hafua aff Förmyndarne warit giorde, H. Jacob Flemingz egen goda man som war Camar Rådet Bertill Ruut hafuer lupit dem igenom och sagt dem rätteligen wara giorde. Förmyndarne hafua intet heller undandragit sigh att gifua honom all information och förklaringh han kunde desiderera uhtaf dem, allenast han wille snart och på een gångh dermedh inkomma: men som det intet skedt är, weet han intet om man skall kunna fåå protrahera tijden in infinitum. H. Jacob Flem. kan intet heller wijsa att H:s Kongl. M:ts tiänst hafuer hindrat honom att han iu kunnat behörigen derpå tahla

i rättan tijdh. Han kan fördenskull intet ändra sina tanckar emot det som domen förmäler. Carl XI.

Gr. Axel dela Gardie Såsom H. Jacob Flem. intet uthj heela Siu åhren hafuer tahlt dem till lagl. der om, så kan han intet annat sij, än förmyndarne böre aldeles wara frije för wijdare anspråk.

Gr.: Anders Torstenson är och af samma mening helst och emedan han af intet document kan sij H. Jacob Flem. hafua alt ifrån 1672 till 1680 vigilerat. Conformerar sigh således med Hoffrätzdommen.

H. Lars Flemingh: hvadh som i sådane saker skall giöras, det böör lagl. skee; men såsom H. Jacob Fleming det intet giort hafuer, så böre Förmyndarne efter Hoffrättzdomen wara frije.

Gr. Johan Stenbock. Hans meningh wore denne att såsom han intet trodde att nogon domare undantagandes H:s Kongl. M:t sielff skulle underståå sigh till att arbitrera; Så kunde han lijkwähl bevijsa af det som uptagit är att nogra hafua voterat både emoot lagh och Förmyndareordningen, för huilcket han tyckte det dhe borde hafua näpst enär han conformerar sitt votum medh lagh och Förmyndareordningen, så irrar han intet. Enär iagh will tilltahla min Förmyndare för hans förde administration, så moste iagh giöra det i rättan tijdh huilcket iagh intet finner Hr Jacob Flemingh håfua giort. Kan altså intet sij uhtan Hoff Rätzdomen böör confirmeras.

Hr Georg Gyllenst.: Upläste af Förmyndareordningen att en pupill sedan han är kommen till sina myndige åhr böör lagl. fullföllia sin åtahlan som han kan hafua på förmyndarne, det han intet finner H. Jacob Flemingh hafua giort, ehuruwähl som sijs det Förmyndarne här sielfue hafua pousserat på att han skulle komma fram medh det som han kunde hafua på deras förde administration att säija: men han kunde intet sij huru somblige aff dem i Hoff Rätten hafua kunnat säija annorlunda; ty sedan 1673 hafuer han allenast lagt inn ett reservatum, huilcket intet giorde tillfyllest att det lagl. åtahlt war, ty sedan detta documentet inlagt war i Hoff Rätten och Förmyndarne finge deraf communication, så hafua dhe svarat deruppå och tilbudit sigh att willia gifua honom all förnöijelse allenast han kommo inn medh sina gravamina snart och på een gångh. Men det hafuer han intet giort

Carl XI. uhtan hela 7 åhren och till 1680 der medh stilla tegat, kan altså intet annat finna änn HoffRätzdommén böör stå.

H:s Kongl. M:t: kan intet sij huru Förmyndarne kunna graveras effter så monga åhrs förlopp att suara Jacob Flemingh. Dhe säija wähl i HoffRätt att Förordh bryter lagh i det förmyndarne skole hafua lofuat att willia wara honom responsables; men dhe säija intet medh huadh conditioner dhe det lofuat hafua, nembl. att han skulle medh sina gravationer komma inn straxt och medh dem alla på een gångh. Om det då är straxt sedan han heela 7 åhrs tijdh dermedh innehollit och wijdare intet imedlertijdh der till giort hafuer. Böckerna hafua legat färdige, till huilka dhe honom wijst hafua att sij huru administrationen wore fördh. H:s Kongl. Maij:t kan altså intet annat sij änn det böör förblifua effter HoffRätzdommen, och att ett breef skall gåå till HoffRätten deruthinnan dem förholles som hafua understått sigh så sällsampt att votera.

Resol.: HoffRätzdommen approberas och H. Jacob Flemingh tillehrkiännes att ehrläggia till wederparten 200 D:r Smts expencer, samt 500 D:r Smt till Kalmare kyrckia propter temerarium litigium.

Uplästes proiectet till dommen och aggreerades.

Parterne kommo inn och dommen afsades.

Eldstierna tackade — — —.

Det här genom kursivering framhållna betecknar i sin mån innebörden och karakteren af förfarandet. Det gälde *då* att få den föreliggande saken — med parternas rätt och goda tro — verkligen utredd, och för det ändamålet begagnade man sig af och lät man begagnas hvarje omständighet, ländande dertill, som kunde yppa sig; medan nu för tiden sjelfva verkligheten ofta förbises, och blott beaktas de till rätten talade ord eller det som kan inordnas under protokollssystemets och den s. k. »goda ordningens» vanliga form [1]).

[1]) En domstol, hvilken som helst, i våra dagar och hos oss skulle, med andra ord, icke låtsat sig hafva hört en sådan utlåtelse utom protokollet, som Eldstiernas; och man skulle, huru naturligt och vigtigt för hans rätts bevarande hans åtgörande än var, säkerligen i första rummet fäst sig vid detsamma som *otillständigt*. Den nutida opraktiska likgiltigheten af här antydda art inom våra

Protokollet i sin helhet utvisar, likasom de föregående, Carl XI.
att konungen i allo personligen ledde förhandlingarne, samt att domen gafs, efter det vid behof råden, såsom meddomare, uttalat sin mening; och öfverraskas man af att, ena gången efter den andra, finna konungen vara den, som klarast fattade kärnan i saken samt både först intuitivt utvisade rätta riktningen och till sist, mera rakt på sak, än någon annan det förmådde, klöf rättsfrågan.

I andra saker finna vi ofta återkomma uttryck af konungen utgående på att *rätten vore lika för alla*, eller att det alltid måste vara »en likhet»; och det är betecknande för konungens opartiskhet, att vid ett tillfälle, i en sak emellan drottning Christina och förre guvernören Appelman, konungens ord: »Wij måste alltid wara oss lijka», egentligen utgingo på det, att *drottningen* ej skulle hafva *sämre* rätt än motparten. Att hon skulle gynnas, stod utom all tanke.

Då Carl XI vid ett tillfälle, den 7 Jan. 1685, anslöt sig till den formalistiskt klingande satsen, att »fatalia äro strictissimi juris», så skedde också detta »*uppå dhet att alle måtte niuta en rätt*».

Carl XI:s hela riktning som domare gick dock tydligen, efter tidens uttryckssätt, ut på *merita causæ* eller hvar saks verkliga värde och betydelse, med underordnande af formella synpunkter; och i öfverensstämmelse dermed stod också hans rådgifvares åskådning, der vi se dem i särskilda fall tala om *rättfärdigheten* i sakerna, och der de fördöma dem som »subdole», illistigt, skött sig i målen [1]).

---

domstolar fick för några år sedan inför förf:s ögon en slående illustration i Stockholms rådstufvurätt. En person skulle aflägga en värjemålsed samt gjorde dervid genom den ytterligaste ångslan och oro, under hvilken han till och med i vanmagt segnade ned på golfvet, för en hvar temligen påtagligt, att allt ej stod rätt till. Man skulle väl tänka, att ordföranden här skulle hafva begagnat tillfället att pressa sanningen fram. Men nej. Han låtsades ej se hvad som försiggick; och eden fick som en vanlig formalitet fullgöras.

[1]) Begreppet »merita causæ» har sin påtagliga motsvarighet i det uti Englands nutida juristspråk vanliga begreppet »merits of the case», eller saken sedd

Carl XI. Den djupa uppfattningen hos konungen om domarevärfvets betydelse får ett uttryck i en under hans ordförandeskap den 22 Dec. 1685 gifven resolution lydande: »— aldenstund detta är en wiktig saak och angår denna Syndarens ewiga Siäls saligheet — — — dy skall detta ährendet communiceras så wäl med Biscoparna — — — som med Hoffrätten — —».

Carl XI var en *rättfärdighets*-domare, och den bild som rådsprotokollen derutinnan gifva af honom, låta oss bättre än något annat förstå, att då han företog och genomdref reduktionen af bortskänkta kronogods, så var det också blott hans starka känsla af rättfärdigheten, af den verkliga, allmänna rätten och af fäderneslandets välfärd, som gaf honom kraft gent emot allt motstånd och allt hat, som det stora verket naturligtvis framkallade.

Beträffande karakteren af sjelfva den yttre processen så tala också derutinnan protokollen bäst för sig sjelfva.

Utredning af sakerna. Det är tydligtvis ur den här antydda grunduppfattning hos Carl XI och ur en allmänt rådande tro på rättsskipningens förmåga att realisera den verkliga rätten, som den städse iakttagna metoden att fråga parterna och utreda sakerna framgick.

Muntlighet. Der det gälde det slutliga afgörandet af saker, egde en väsentligen muntlig förhandling rum. Parterna synas alltid hafva fått närvara och hade dervid fullaste tillfälle både att sjelfva tillse, det allt som stod i skrifterna blef riktigt framlagdt för konungen, och att genom fria anföranden söka bibringa honom en riktig uppfattning om deras rätt, medan de å andra sidan lika mycket stodo der för att gifva besked

---

frigjord från alla formella hållpunkter eller som en ren rättfärdighetsfråga, hvartill den engelske domaren alltid anser det som sin pligt att möjligast reducera hvarje tvist. Det karakteristiska för nutida svensk rättsskipning ligger i motsats härtill deruti, att för den svenske domaren ett frigörande af en rättssak från dess formella bestämningar i hvarje fall framstår som ett tomt tankeexperiment eller en juridisk omöjlighet. För honom *är* hvarje sak rätteligen en formsak.

vid konungens förhör eller ransakning efter rätta sammanhanget i sakerna. Carl XI.

Det muntliga förfarandet hade redan sitt stöd i 1662 års revisionsplakat, som föreskref, att, der en part ville bemöta motpartens deduktion, »så skall det ske muntligen, när saken företages»; och det var väl i öfverensstämmelse härmed, som vi uti en sak se Carl XI, på Per Sparres begäran att få svara på en suplik, förklara »dhet inthet kunna tillåtas att göra skriftligen, uthan allenast munteligen».

Förberedande förfarande.

Men målen hade före slutföredragningen undergått erforderlig, förberedande behandling under ledning af revisionssekreterarne eller motsvarande tjenstemän. Parterna i revisionssaker fingo nämligen efter fullgörande af prestanda ingifva underdåniga inlagor, »deduktioner» öfver aktens innehåll. Öfver det samlade materialet uppsatte revisionssekreterarne berättelser, »relationer», hvilka kommunicerades parterna för att, efter nödiga påminnelser af dem, jämväl af dem undertecknas; se revisionsplakatet den 31 Aug. 1682 jmfrdt med det af den 28 Juni 1662 samt K. M:ts förordning om process i kammar- och kommerskoll. etc. den 29 Nov. 1689. Enligt instruktionen för föredragandena den 17 Juli 1663 egde desse under det förberedande förfarandet höra både parter och vitnen; och de, enligt hvad dervid inhemtats, justerade eller fullständigade berättelserna blefvo slutligen jämte deduktionerna och andra handlingar, gemenligen före, men stundom också under den muntliga förhandlingen lästa inför konungen.

Med afseende å såväl här ofvan anförda ransakningar med parterna af konungen sjelf som å förhören med dem inför nedre revisionen är det af största vigt att bemärka, att det alltid verkligen gälde att få fram sanningen. I en muntlig förhandling lärer alltid en hvar part känna, att det icke passar att ljuga, och denna känsla gjorde sig säkerligen särskildt starkt gällande inför konungen, personligen sittande

Carl XI. som domare, försedd med magt att »i all mål sanning utleta». Men sanningspligten var dertill förstärkt på det kraftigaste sätt som kan utfinnas, derigenom att hvarje part var
Sanningspligt. bunden till sanning genom ed och således var straffbar som menedare, om han talade osanning. Bland de flere eder, som i revisionssaker skulle afläggas, innehöll nämligen enligt 1682 års revisionsplakat en, som affordrades revisionssökanden, att, så ofta han om något kunde blifva tillspord, han ville »eij förtiga sanningen, utan henne uppenbarligen bekänna, och hvad honom i så måtto kan wara kunnigt och witterligit dierfweligen gifwa tilkänna, och icke löna och fördölja utan all arg list och påfund». Och svaranden skulle likaså förbinda sig att, så ofta han utaf rätten blefve om något tillspord, vilja, så mycket honom veterligt vore, »bekiänna sanningen och til förestält spörsmåhl swara, och thet utan arga list och påfund».

Den som vunnit eller svaranden måste dertill svärja att vid försvaret eller förfäktandet af sin sak *sig som en opartisk man vilja hålla* och *ingen arghet, veterlig osanning eller andra funder bruka, hvarigenom hans motpart kunde skadas.*

Sanning var här grundtanken i processen.

Med en sådan princip som ledande kan man förstå, att Carl XI icke behöfde finna det »stridande emot sin höga värdighet att sjelf sitta i rätten», hvilket nya lagberedningen finner det vara för konungen i våra dagar.

Två revisionssekreterare. Af hvad som förekommer i några fall (se t. ex., utom det å sid. 522 anförda, rådsprot. d. 22 Dec. 1685) får man det intryck, att af de *två* revisionssekreterare, som ofta framträda i hvarje särskild sak, hvardera specielt bevakade en parts intresse och tillsåg, att hans synpunkt ej afglömdes.

Det har ej varit mig möjligt att genomgå protokollen så pass noggrant, som erfordras för att fullständigt verificera rik-

tigheten af denna min iakttagelse; men frågan synes vara af det intresse, att önskligt vore, om densamma vid framtida forskning i berörda rådsprotokoll blefve närmare beaktad.

Året efter det som afses i genomgångna rådsprotokollen eller under 1786 togs, genom en lagkommissions bildande, det första afgörande steget till det stora arbete, hvarur 1734 års lag framgick.

Under reformverkets fortgång utfärdades i särskilda delar författningar, hvilkas innehåll angifva det helas karakter och riktning; och äro i här förevarande del i hög grad betecknande Carl XI:s resolution af den 9 April 1695 samt en § i Kongl. Maj:ts ordning för Cancelliet den 14 Juni 1720.

Det säges i den förra, att vid de muntliga förhören in- 1695.
för Kongl. Maj:t missbruk gjorts dermed, att parter medförde vidlyftiga memorialer, som de uppläste från papperet, och dessutom yttrade sig muntligen; detta medförde, utom besvär för Kongl. Maj:t, att sakerna förmörkas, »jämväl then andre parten öfwerilas, at hon sig tå i hastighet icke kan öfwer alt förklara, som wederbör»; fördenskuld blefve nu sådana skriftliga memorialer förbjudna, och *parterna skulle* helt och hållet »*munteligen och utan stor widlöftighet föredraga*» hvad de utöfver deduktionerna funne nödigt. Derjämte klandras de advokater, som, sedan de skrifvit deduktionerna, »draga the sig likwist undan inför Kongl. May:t i Person saken at företräda, lämnandes sine Principaler i sticket»; och säges, att de, som sig så undandroge, skulle, om saken förlorades, likväl straffas för obehörig rättegång, »på thet the måge lära intet annat at för sig taga eller ock skrifwa, än thet the tänckia sig inför Kongl. Mayt at kunna förswara».

Denna författning är lika anmärkningsvärd derutinnan att den så träffande antyder, hvad muntlighet i processen innebär och är värd, som deruti att den framställer för oss parterna såsom sjelfva *föredragande* inför Kongl. Maj:t.

Afsedda §, 13, i kansliordningen lyder som följer:

1720. — — — — »När uti Revisions Saker alt är effterkommit, hwad derwid af Parterne til föllie af Förordningar bör i akt tagas, och Parterne med deras deduction och contradeduction äro inkomne, då måste Secreteraren, som har Acten under händer, der utur författa en skrifftelig *berättelse* om Sakens egenteliga beskaffenhet, samt i anledning deraf formera rätta Statum quæstionis, hwilken han uti *Parternes närwaro upläser* för Iustitiæ Cantzlern och den andra Secreteraren, och sedan de jemwäl om Sakens sammanhang fått fullkomlig kunskap och öfwer hwart omtwistade måhl *hört Parterne*, samt gifwit dem tilfälle, at andraga alt hwad de sielfwa eij allenast til uplysning i Saken finna tienliget, utan ock wid den formerade Statum quæstionis hafwa at påminna, medan saken ännu är i friskt minne, den samma Kongl. Maij:tt i Rådet föredraga, och sedan relationen och Acterne blifwit upläste samt *parterne å nyo hörde*, har Revisions Secreteraren, effter det fallne utslaget, domen *straxt* at upsättia, och den wid öpna dörar at upläsa». — — — — — — — —

Berättelse och muntlighet.

Af den här innehållna ordning för hela processen hos Kongl. Maj:t är i all synnerhet att framhålla den parterna förbehållna naturliga och inflytelserika ställning både vid fastställande af den skriftliga berättelsen i saken och derutinnan, att de fortfarande förutsättas hörde och således muntligen yttrande sig både inför föredraganden i nedre revisionen och inför Kongl. Maj:t. Deras egenskap som sjelfve föredragande är dock här mera satt i skuggan.

Den kungl. rättsskipningen efter 1734 års lag.

För att gifva ett lefvande intryck af den i 1734 års lag sedermera fastslagna ordningen torde man ej kunna följa någon bättre metod än att efter authentiska handlingar återgifva, huru ett vanligt mål inför rådet behandlades ett par år efter det lagen, i September 1737, trädde i gällande kraft.

Det mål som här framlägges angick inbördande af halfva skattehemmanet Lunnagården på Vestra Hisingen, och dess beskaffenhet inhemtas af berättelsen så lydande:

Ett mål hos K. M:t 1739—40.

»*Relation* uti den af Kongl. Maj:t och Riksens Giötha hofrätt genom domb under d. 10 Maii förl:t åhr (1738) afslutade, men sedermera förmedelst gratis sökt och erhållit Beneficium revisionis till Kl Maj:tts Justitiæ Revision inkomna sak, emillan Christopher Person och Elsa Olofsdotter i Laxby sökande och Lars och Olof Olofssöner å egna och deras faders Olof Larssons i Hästewijk wägnar swarande, ang. halfwa skattehemmanet Lunnagårdens inbördande hwarom jemte rättegångskostnaden twistas, af actis utdragen som följer:

1701 d. 6 Febr. hafwer Tings Rätten på Wästra Hisingen dömt, at Olof Larsson må imot 298 d. smt ifrån Lars Christensson Odelsparten i Lunnagården inlösa, dock at Lars qwarblifwer wid bruket till nästa fardag emot 5 dr smts recognition — läses pag. 11 & 12 N:o 5.

1703 d. 6 Febr. beordras länsmannen Daniel Erichsson hoos Lars Christensson bem:te 5 dr smt genom utmätning uttaga, så framt han dem godvilligt ej betala skulle p. 13.

1703 d. 20 October hafwer Lars Christenson desse femb dr smt betalt, enl. qvittencet p. 13. — Pagina 46 läses Christopher Perssons till Kl. Hofrätten ingifne suppl. och ansökning, at Tingsrättens d. 6 Febr. 1701 fälte utslag och det d. 29 October samma åhr meddelta fastebref på halfwa skattehem[t] Lunnagården måtte uphäfwas p. 46 Lit. C. hwaruppå

1734 d. 15 Maj Kl. Hofrätten för skäligt pröfwat det Tingsrätten utan afseende på hwad tillgiordt blifwit må twisten emellan Christopher Persson och Olof Larsson med laga slut afhielpa — p. 42 Lit. A.

1736 d. 3 Martii har Christopher Person wid Wästra Hisinge Härads Tingsrätt, sökt ifrån Olof Larsson få gården inbörda, hwarom parterna twistat, sees p. 49 L. D. — — —

— — — — — — — — — — — — — — — — — —

Berättelsen, fortgående i denna form, upptager 9 sidor och är försedd med anteckning, att den 28 Aug. 1738 Christopher Larsson och Elsa Olofsdotter genom auskultanten Anders Stare ingifvit sin underd. deduktion och den 29 samma månad Lars och Olof Olofssöner genom landsfiskalen eller kommissarien Ruda sin kontradeduktion,

Ett mål hos K. M:t 1739—40.

»hvilken — heter det — så wähl som sielfwa deductio nu komma *inför Hans Kongl. Maj:t ord ifrån ord at upläsas.*»

Status controversiæ eller den till Kongl. Maj:t pröfning lemnade rättsfrågan är icke, såsom eljest vanligt, särskildt angifven, möjligen emedan dess enkla beskaffenhet här var genom sjelfva ingressen tydlig. Parternas fullmägtige, Stare och Ruda, finnas hafva påtecknat berättelsen, allenast med tillkännagifvande af hvardera fullmägtigen, att det skett på hans hufvudmans vägnar. Ingendera begärde muntligt förhör. Men nedre revisionen föranstaltade ex officio ett första förhör den 8 Maj 1739, dervid tillvägagåendet inhemtas af protokollet så lydande:

> »S. D. Upläste acta uti den af Giötha Håfrätt afdömda och gratis till Kungl. Maj:ts Justitiæ Revision inkomna sak emellan Christopher Persson — — och — angående — — —.
>
> Parterna inkallades, då Elsa Olofsdotter med dess fullmächtig Auscultanten Stare sig inställte emot Landsfiscalen Ruda såsom fullmechtig för swaranderne. Hwaruppå dem lemnades frihet at erhindra hvad de uthom acta hade at andraga. Stare efter aflagd tacksägelse yttrade sig, att alla skähl woro så wäl i acten som deduction så utförde på sina principalers wägnar, at han nu ej hade något at andraga, utan underkastade saken Hans Maj:ts nådiga godtfinnande.
>
> Ruda framtedde en af 2:ne gode männ underskrefven attest, hwaraf han wille bestyrka at hans principaler woro i slächtskap och sålunda till börden — berättigade.
>
> Stare utlät sig det han alldeles bestridde — — — (yttrandet upptager en sida).
>
> Ruda yttrade sig — — ($^1/_2$ sida).
>
> Stare framtedde et document af år 1618 hvarmed han will bestyrka — — ($^1/_2$ sida) —.
>
> Ruda nekade väl icke — — ($^3/_4$ sida) —.
>
> Stare yttrade sig derpå — — (en sida).
>
> Parterne afträdde.»

Längre fram hade man i nedre revisionen synbarligen funnit, att ännu flere punkter kräfde utredning; och finnas på ett halfark antecknade följande frågor:

»1:o. När Christopher Persson blifvit gift med hustru Elsa Ett mål hos K. M:t 1739—40.

2. när hennes moder Börta Rasmusdotter blifvit död

3. om hon ej haft förmyndare

4. om hon deponerat bördeskillingen för 1/2 hemmanet Lunnagården.

5. om det aftal, som Olof Larsson år 1701 skall hafva giordt med hustru Elsas moder, att hemmanet quæstionis skulle hållas nästa bördemann till handa, finnes wara skriftteligen författat eller bewijs däråå kunna framtees, hwarom förmäles uti Conference Protoc. i Nedre Revis. d. 8 Maji 1739.»

Frågorna anföras här för att visa, hurusom de, en hvar, afsågo materielt vigtiga omständigheter i målet, eller sådana omständigheter, hvaraf parternas rätt emot hvarandra eller möjligheten för Kongl. Maj:t att riktigt bedöma denna rätt, ansågs beroende; och skall det redan nu anmärkas, att i vår tid nedre revisionen i motsvarande fall ej skulle gjort dylika frågor eller föranledt utredning af parterna, emedan principen numera är att akten tages sådan den är.

Svaren på de anförda frågorna finnas helt kort med annan stil tecknade å samma papper, och nedre revisionens prot. för d. 18 Dec. 1739 utvisar, att inför revisionssekreterarne Silfwerschiöld och Iserhielm parterna — på kärandesidan auscultanten Anders Stare och Elsa Olofsdotter och för svarandena landsfiskalen Ruda — hörts omständligt just i angifna punkter. Början af protokollet angifver, »att de — såsom det säges — nu voro uppkallade til att närmare gifwa underrättelse om en och annan omständighet i denna sak», som snart skulle afgöras.

Hustru Elsa var den, till hvilken frågorna egentligen ställdes, och som äfven besvarade dem. Blott den sista upptogs af Stare, och uppstod derom en vidlyftig diskussion, dervid delar af häradsrättens protokoll lästes. Hela förhörsprot. upptager 10 ganska täta sidor. Protokollet upplästes och vidkändes af parterna dagen efter, den 19:de Dec.

Ett mål hos K. M:t 1739—40.

Saken var före i rådskammaren första gången den 25 Januari 1740 i närvaro af deras Excellenser Herrar Grefve Lagerberg, Grefve Cronstedt, Baron Åkerhielm, Olof Nordenstråle, Baron Adlerfelt, Baron Rosen, Baron Sparre, Carl Ehrenpreus.

Protokollet angifver, att revisionssekreteraren Iserhielm *först uppläste berättelsen*, »relationen» i saken, samt att derefter upplästs:

1:o *tingsrättens dom* af 6 Febr. 1701 — hvars innehåll angifves —

2:o *Christian Perssons supplik* till Göta hofrätt (innehållet beskrifves på mer än en tät sida),

3:o *Göta hofrätts resolution* af 15 Maj 1734 (som också anföres på en sida),

4:o *tingsrättens protokoll* (innehållet angifves på nära tre sidor)

5:o *dess dom* af 5 Mars 1736 (som korteligen anföres)

6:o *Göta hofrätts utslag* af 11 Mars 1737 (ang. rätta förståndet af 1734 års resolution)

7:o *lagmansrättens dom* den 16 Sept. 1737

och 8:o *hofrättens nu öfverklagade dom* (innehållet af båda anföres)

Den 31 Januari fortsattes saken, då samme revisionssekreterare upläste

9:o Göta hofrätts *voteringsprotokoll*

10:o Chr. Perssons *deduktion*

11:o *nedre revisionens protokoll vid muntl. förhör* den 8 Maj 1739 (korteligen refereradt)

12:o *protokollet i nedre revisionen* den 18 Dec. (innehållet i korthet angifvet)

13:o Olof Larssons samt Lars och Olof Olofssöners *kontradeduktion* (yrkandena anförda i protokollet).

Härefter heter det:

»Theras Excellencier togo sedan hwad såwäl i dag, som sistl. 25 hujus blifwit i denne sak föredragit, uti behörigt öfwerwägande, och funno däraf sakens sammanhang därutinnan egentligen bestå: att »— (2 sidor) — — — — — — — —

Ett mål hos K. M:t 1739—40.

»Sedan nu deras Excellencier alt thetta jämte det öfriga som in actis anfördt är öfwerwägat, samt funnit att status controversiæ therutinnan egenteligen består, hwilkenthera af dessa parter må hafwa bättre rätt till inlösningen af Lunnagården, antingen — — — och therwid i betraktande kommit att Olof Larsson såsom bördeman sig i rättan tid infunnit — — — — förthenskull funne deras Excellencier intet skiäl — — — — Utan bifôllo theras Excellencier, så i anseende till desse som flere i Hofrättsrådets[1]) upläste voto anandragne skiäl och omständigheter, *så widt wederbörande, som i morgon komma att höras, ej hafwa någon annan omständighet att wid handen gifwa,* det slut, hwarutinnan Giöta Hofrätt i dess fälte dom — — — den 10 Maj 1738 — — — så att Olof Larsson wid meranämde skattehemman bibehålles, samt att rättegångskostnaderna — — — qvittas».

Den 1 Febr. säges det,

att saken »den 31 Januari så wida afgiordes, att wederbörande parter och fullmächtige, innan ett ändteligt slut faststältes, tills i dag skulle uppkallas och mundteligen höras om the något widare än det, som the redan såwäl mundteligen som skrifteligen andragit, hade i detta måhl att anföra; Ty blefwo nu parterna med deras fullmächtige, som berättades wara i förmaket, inkallade. Och sedan them i nåder blifwit wid handen gifwit, thet Kongl. Maj:t nu låtit sig thenna saken med ther till hörande acter föredragas, samt ville then samma med slut afhiälpa; men likwäl förut i nåder lämnade parterne tillstånd att, i fall the, utom thet redan i saken både mundt- och skrifteligen anfördt är, hade något widare att andraga, thet nu i underdånighet att giöra, så anförde Christopher Perssons fullmächtige Auscultanten Anders Stare följande:

att emedan Olof Larsson tager thess förnämsta styrka till besittnings- och äganderättens förswar af Lunnagårdens lagfart — — — — så ärinrade Stare therwid i underdånighet

[1]) Man kan ej se hvilket hofrättsråd som afses.

Ett mål hos K. M:t 1739—40.

1:o — — — — —
2:o — — — — —
3:o — — — — (3 1/2 sidor)

Uppå tillfrågan hwarföre Elsa Olofsdotter — — icke i stöd af gamla lagen talt och bewakat thess bördetalan — — swarade Stare: — — — — — — —

Vidare förehölts Stare — — — — — — (1/2 sida tillsammans).

Olof Larssons samt — — — — fullmächtig Landsfiscalen Ruda yttrade sig (1/2 sida) — — — —

Parterne afträdde.

Deras Excellencier öfwerwägade »— — och funno, att Stares skäl ej kunde föranleda ändring i deras preliminärt fattade beslut.

Ordningen enligt 1734 års lag.

Af detta helt hvardagliga måls behandling finner man således:

A) att *berättelsen*, relationen, som utlemnades till parterna för granskande af dem, var alldeles samma handling, som i första rummet föredrogs inför Kongl. Maj:t, d. v. s. att sjelfva föredragningspromemorian var berättelse;

B) att *muntliga förhör* och verkliga muntliga förhör, med kontradiktorisk förhandling emellan parterna, egde rum inför föredragande revisionssekreteraren, i nedre revisionen, samt att föredraganden sjelf anstaltat om förhören för att inhemta de för sakens rätta bedömande nödiga upplysningar;

C) att vid föredragningen inför Kongl. Maj:t eller i rådskammaren — förutom allt annat — *parternas till Kongl. Maj:t ställda skrifter lästes ord för ord;*

D) att man icke lät det vara nog med detta, utan, för yttermera trygghets skuld eller för att parterna skulle få framlägga ytterligare tänkbara skäl, anordnade ett *muntligt förhör inför sjelfva rådet eller Kongl. Maj:t* — hvilket förhör tilläts utsvälla till en verklig muntlig förhandling mellan parterna;

E) att, utöfver all den redovisning till parterna för målets behandling, som ligger i afgifvande af en berättelse,

sådan som den beskrifna, Kongl. Maj:t sjelf *i sitt protokoll* för efterverlden i detalj *redovisar*, huru hela saken behandlats, så att en hvar med egna ögon kan se, att allt skett så noga, som det på något vis kan ifrågasättas.

Att något *betänkande* af nedre revisionen, efter allt hvad man kan se, *icke* förekom i denna sak, förminskar visserligen icke intrycket af att all nödig noggrannhet iakttagits.

Men ordningen i denna sak var emellertid icke annan än den som allmänt och regelbundet iakttogs vid denna tid, åren närmast efter 1734 års lags tillkomst, och i enlighet med dess bestämmelser. Vi inhemta detta vid behandlande af frågorna under nedanstående rubriker:

A. Om berättelser.

Berättelsen, relationen i här beskrifna sak var synnerligen kortfattad, emot hvad i mer invecklade mål var vanligt.

I en revisionssak angående rätt för grefve David Frölich, att, mot en i Christianstads landtränteri gjord deposition af 8,765 daler silfvermynt, få inlösa det under Engeltofta sätesgård lydande Bondegods, upptager berättelsen *76* helsidor; och är, efter framställande af rättsfrågan i saken å berättelsen tecknadt: »Skulle i öfrigt något emot denna Relation wara att påminna, kan sådant wid Relationens underskrifvande, eller vid munteliga förhöret i Kongl. Maj:ts Nedre Revision andragas». På berättelsen finnes ock tecknadt båda parternas godkännande af Februari 1736 — hvilket ju bekräftar att någon särskild proforma-berättelse för parterna icke fans.

I en annan revisionssak, mellan riksrådet grefve N. Gyldenstiernas enka född grefvinna Brahe med flere och kammarrådet Lindecreutz, är berättelsen 86 sidor lång och

Berättelser. undertecknad af parternas fullmägtige. Af dem erkänner den ena berättelsen »såsom med actis aldeles conform»; den andra säger, att han »med lika ödmjuk tacksägelse underskrifver». — Detta i Februari 1739.

I en sak, som återfinnes bland 1745 års revisionsakter, emellan Rücker och Drufva rörande ett skeppsköp, är berättelsen på ej mindre än 83 blad, 166 sidor.

Strax före 1734 års lags tillkomst likasom i sjelfva brytningstiden var ordningen densamma, såsom man kan se af en berättelse från nedre revisionen af 1733 på jämväl 86 sidor. Derpå har ena parten tecknat: »Att föregående Relation är rätteligen utur acten extraherat, så att undertecknad i största underdånighet intet härvid att påminna hafver utan allenast:

1. — — — —

2. — etc. — anmärkningar i 5 punkter.

Andra berättelser finnas på 40 till 50 sidor; andra på 18 till 20; ett mindre antal är af så ringa omfång som 8 till 10 sidor. Alltid äro de försedda med påteckningar af parterna om godkännande eller — dock mera sällan — med erinringar, hvilka jag i en sak, bland 1745 års revisionsakter, sett framställda under den formen, att ena parten bifogade ett memorial, som han begärde måtte »i nådig consideration tagas». I alla fallen voro berättelserna *verkliga berättelser*, gifna synbarligen lika mycket till redovisning för parterna, huru föredraganden uppfattade deras sak, som till basis för föredragningen inför Kongl. Maj:t. Då nu just de af parterna genomsedda berättelserna alltid upplästes i rådskammaren — antingen i en följd eller med föredragning hvartefter af åberopade handlingarna — så visste också verkligen parterna, att för deras högste domare sakerna kommo fram så, som de, hvar från sin sida, sågo dem.

Det vanliga är, att berättelserna, under rubriken: status controversiæ eller quæstionis, sluta med en redogörelse för

de frågor, som, i anledning af det i berättelsen utredda rättsförhållandet, *borde komma till öfvervägande* hos Kongl. Maj:t; och det behöfver ej sägas, att, dessa frågor *i detalj och med hänvisning just till föreliggande sakförhållandena angifva tvistepunkterna.* Berättelser.

I här förut berörda saken rörande rätt till inlösande af Bondegodset under Engeltofta säteri lyder den: »Om Öfwerste Lieutenanten Grefwe David Frölichs påstådda rättighet, att, emot den uti Landtränteriet i Christianstad giorda deposition af 8,765 dr smt med 3 månader uplupen interesse, få inlösa det under Engeltofta Sätesgård lydande Bondegods, som des afl. swärfader Secretararen Hans Pahl åhr 1693 till Kyrkan och Hospitalet i Helsingborg pantförskrifvit, är så klar och ostridig, at deröfwer in foro Executivo bordt resolveras».

I den nyss omnämda saken bland 1745 års revisionsakter, deri memorial åberopades vid berättelsens underskrifvande, innefattade status controversiæ:

»i processen» 5 frågor
och
»i hufvudsaken» 3 frågor;

alla specifikt angifna.

Berättelsen i en sak bland 1765 års revisionsakter emellan Gotthard Hildebrands arfvingar och Magdalena Walle innehåller 7 frågor i rättegången och 3 i hufvudsaken.

I en annan sak, emellan advocatfiscalen Joh. Dubb och Brigitta Haddorf slutar berättelsen med 8 specificerade frågor, som underställdes rådets pröfning. I allmänhet stannar det dock naturligtvis vid *en* fråga, hvilken likväl ofta kan vara formulerad så, att den faktiskt förutsätter flere svar. Alltid är dock frågan uppställd med speciel och direkt tillämpning på det föreliggande målet — medan i vår tid den regelbundna formuleringen, i den handling, som nu kallas berättelse, är denna:

Berättelser. »Frågan är, om det underdåniga ändringssökandet bör bifallas eller Hofrättens dom fastställas?» en formulering, som är för berättelsens författare utomordentligt bekväm, ithy att han opåsedt kan använda den om alldeles hvilken sak som helst — men hvilken formulering ej heller säger parterna det allra ringaste.

Äfven i *besvärsmål* finnas stundom berättelser uppsatta. Vanligare är dock att i dessa mål, under benämning »rotulus actorum», påträffa en förteckning, om ett par eller några sidors längd, öfver handlingarne i saken eller öfver parternas i saken anförda skäl eller sakliga grunder, hvilken rotulus troligen ej var afsedd att delgifvas parterna.

B. Om muntliga förhör i nedre revisionen.

Muntliga förhör i nedre revisionen af lika beskaffenhet med de nyss ifrån saken om Lunnagården anförda äro helt vanliga.

I en sak emellan bryggaren Wire och kammartjenaren Hellenberg lyder protokollet från muntligt förhör den 9 Juni 1737 inför justitiekanslern och en protonotarie sålunda:

> S. D. Woro Bryggaren Simon Wire med dess Fullmächtig HåfRättsAdvocaten Olof Stare samt Cammartienaren Anders Hellenberg och dess fullmächtig Håfrätts Advocaten Carl Serlachius uppå tillsägelse tillstädes uti Kongl. Maj:ts och nedre Revisions förmak; och sedan de blifwit inkallade förestälte Herr Justitie Cancelleren Nordenstråle Parterne, att Hans Maj:t wille sig den dem emellan twistiga sak ang. utbrytning in natura af tre sextondedelar uti en gård och åker wid Norrtull belägen nu till entel[t] afgiörande företaga, och att de till den ändan wore efter Hans Maj:ts allernådigste befallning upkallade att, om de hade något mera att påminna än hvad de redan in actis anfört, wore för dem nu lemnat fritt innan förenämde sak kommer Hans Maj:t att fördragas.
>
> Häruppå — — — (uttryckte parterne sin tacksamhet hvarefter:).

Muntl. förhör i nedre rev.

Yttrade sig Advokaten Stare således — — —
Serlachius svarade — — —
Stare anförde — — —
Serlachius erinrade — — —
Vidare anförde Advocaten Stare — — — —
Advocaten Serlachius gaf härvid följande vid handen:
1:o — — — —
2:o — — — —
3:o — — — —
Stare refererade sig emot det första momentet uppå thet — — — — hvad det andra momentet angår — — Ytterligare framtedde Advocaten Stare — — —
Adv. Serlachius erinrade — — —
Vidare sade advocaten Stare — — —
Svarade Advocaten Serlachius — — —
Sedan ingåfvo parterne följande documenter neml.» —

Protokollet upptager 14 sidor; och finner man af det som derutaf återgifvits, att förhöret innefattade en verklig muntlig förhandling mellan parterna.

I en annan revisionssak emellan riksrådet grefve Creutz och hans aflidna frus arfvingar lyder protokollet öfver förhöret, som egde rum den 2 Nov. 1738 inför justitiekansleren Nordenstråle samt revisionssekreterarne Cederholm och Silfwerschiöld, sålunda:

»Sedan Protocollet war uppläsit, som den 23 nästl:ne October hölts uti Kongl. Maij:ts nedre revision öfwer det som därstädes passerade, då Hans Excellence Hr Riksrådet Grefwe Creutz och dess afledne Fru Grefwinnas Ebba Margareta Baneers arfwingar woro kallade till conference uti Saken angående Inventarii uprättande, men Conferencen icke kunde gå för sig, emedan samtelige af Swaranderne ej voro tilstädes, med mera; Inkallades nu bemälte parter å nyo.

Då sig på Hans Excellences Hr Riksrådets Grefwe Creutzes wägnar instälte Advocaten Olof Forsberg, och på Swarande sidan Auditeuren Edvard Planck samt Advocaten Olof Albrecht Stare.

Och enär Kongl. nedre revisionen åtspordt Advocaten Stare, om han efterkommit det som den 23 October blifwit

Muntl. förhör i nedre rev.

honom af Kongl. nedre Revisionen antydt, angående de öfrige Swarandernes tilsäijande, att sielfwa eller genom Fullmächtiga inställa sig till Conference, med hwad mera som Protocollet för den dagen utwisar, samt Advocaten Stare gifwit till swars: at han sådant efterkommit.

Ingaf Auditeuren Planck Hans Excellences Hr Riks Rådets Grefwe A. Baneers honom gifne Fullmacht, at på Hans Excellences wägnar bijwista Conferencen; hwartil äfwen Assessoren Eric Wallstadius såsom Curator för Baron Fredric Ulric von Rosen honom befullmächtigadt, vide, Sub Signo 0.

Men Advocaten Stare war allenast tillstädes för afledna Fru Grefwinnan Maria Gustava Gyllenstiernas arfwingar.

Hwaruppå, emedan alla de som relationen i denna Sak underskrifwa låtit, nu hade sina Fullmächtiga närwarande; ty blef dem af Kongl. nedre Revisionen antydt, det de hade tilstånd at munteligen andraga, hwad de, utom det som finnes in actis, kunde til Saksens uplysning hafwa at påminna. För hwilket de hwar för sig på deras Principalers wägnar tackade.

Säijandes Advocaten Forsberg, at som både Kongl. Hof-Rätten i des til Kongl. Maij:t ingifna underdåniga utlåtande, och Contraparterne uti Deras underdåniga Förklaring andragit, så hwad Processen som merita angår, — — — ty utbad han sig sådant at få giöra. Och anförde först *i Processen* 3:ne Puncter nemligen.

1:o). Det nya lagen synes wäl wara tydelig derutinnan, at Inventarier hädanefter böra uprättas; men när den quæstion existerar, huruwida den som i kraft af ett under gamla lagen giordt, och efter den tidsens Lag lagligit warande Testamente blifwit för Inventarii uprättande frijkallad, bör, efter en sedermera utkommen lag mista den förmon han, efter förra lagen bordt åtniuta; så emedan något slikt i den nya lagen icke in specie finnes omrördt, stadgadt och afgiordt, kan förmodeligen aldrig annat säijas, än at twifwelsmål dymedelst existeradt om lagens rätta förstånd, besynnerligen när de omständigheter anmärkas

1:o. Kongl. Maij:s nådigsta försäkran uti nya lagens Stadfästelse, at afgiorde Saker icke få uprifwas.

2:o. At alt hwad genom särskildte Privilegier är fastställt har i den allmänna lagen icke kunnat inflyta, och det altid warit en Ridderskapet och Adelen tilständig rättighet, at sluta och ingå slika pacta och testamenten om deras aflinge och

lösa egendom, samt uti dem införa sådane befrijelser ifrån Inventariers uprättande som ock wisas med Högsta Konunga Domar blifwit fastställt, til bestyrckande af hwilken position åberopades en Kongl. Maij:ts Resolution af d. 26 November 1699 om pacta emellan barnlöst folk om deras aflinge.» Muntl. förhör i nedre rev.

I 5 moment utvecklar advokaten Forsberg sitt påstående, hvarefter det heter:

»Til de uti denna Första Puncten anförda 5 momenta, swarade Auditeuren Planck som följer
1:o — — —
2:o — — —
Hwarwid Advocaten Forsberg inföll och sade — — —
Därpå Advocaten Stare swarade at — — —
3:o. Anförde Auditeuren Planck at — — —
Wid hwilket Advocaten Forsberg sade at — — —
Hwarpå Advocaten Stare gaf til swars: at om Inventarier — — —
4:o. Sade Auditeuren Planck — — —
Hwartil Stare lade det: at när så händer — — —
5:o. Androg Auditeuren Planck, at — — —
Sedan androg Advocaten Forsberg *in Processu*
2:o. At Hans Excellence — — — åberopar sig sitt i Kongl. Hof-Rätten ingifna memorial, som skal tydeligen utwisa — (vidlyftigt utfördt).
Auditeuren Planck swarade häruppå, at det inkastet, huruwida först Kongl. Hofrätten bordt communicera — — —
Advocaten Stare, som — — —, sade at — —
Widare androg Advocaten Forsberg *in Processu* — —
3:o at acta utvisa — — — — —
Advocaten Planck swarade härtil at — —
Hwaremot Advocaten Forsberg sade: at Hans Excellence — — —
Ytterligare androg Advocaten Forsberg *in meritis:*
Hwad det angår, at Kongl. Hofrätten — — — så erhindras deremot
1:o Att Hans Excellence — — —
2:o förmenas och wara märkwärdigt, at lagen icke synes — — —
Auditeuren Planck sade sig — — —
Advocaten Forsberg anförde — —» etc.

Muntl. förhör i nedre rev.

Protokollet slutar sålunda:

Och som Kongl. nedra Revision pröfwade nödigt, at om detta hafwa Grefwinnan Wellings och Grefwe Bondes eget skriftelige utlåtande; ty anmodades Advocaten Stare sådant med det forderligaste inskaffa, som Stare låfwade werkställa, på det sättet, at han i morgon will gå till Grefwinnan och tala wid henne derom, samt laga, at det då äfven skrifves til Grefwe Bonde, hwars swar han förmente kunna hafwas wid nästkommande weckas slut.

Hwarmed Parterna afträdde.

För Parterne upläst, och af dem widkiändt.»

Äfven här finner man, att muntliga förhöret blef en omfattande kontradiktorisk förhandling mellan parterna.

Vid genomgående af samtliga de revisionssaker, som år 1740 behandlades af Kongl. Maj:t — hvilka dock ej voro flere än 7 — befinnes, att muntliga förhör, en eller flere gånger, egt rum inför nedre revisionen i en hvar af dem. Sin väsentliga betydelse fingo dessa förhör dermed, att de verkligen voro *muntliga*, eller att vid dem ingående diskussion emellan parterna egde rum, och att således en hvar part hade tillfälle att uppfordra motparten till bestämda uttalanden uti punkter, i hvilka han eljest kunnat undandraga sig hvarje yttrande; och kanske lika vigtigt var, att föredraganden sjelf just begagnade förhören till att vinna utredning om de materiella omständigheter, hvaraf han fann, att verkliga rätten parterna emellan berodde.

Äfven i ett *kriminelt* besvärs- eller rättare resningsmål finnes muntligt förhör hafva egt rum inför nedre revisionen den 12 Jan. 1740, likasom en annan gång, den 5 Nov. 1740, i en sak anhängiggjord genom *nådeansökning*.

C. Muntliga förhör inför sjelfva rådet.

Beträffande muntliga förhör *inför rådet* eller Kongl. Maj:t så finner man, att sådana hållits, icke såsom ett un-

dantag i den refererade saken om Lunnagården, utan i en och hvar af de under samma år 1740 afgjorda revisionssaker. Protokollet angifver, att i dem alla parterna varit uppkallade för att höras, om de hade något att andraga i saken utöfver det de redan anfört. Muntl. förhör inför K. M:t.

I anförda saken om Lunnagården hafva vi sett, att förhöret inför rådet egde rum, sedan först detsamma preliminärt uttalat sig, samt att, efter en ganska omfattande muntlig förhandling mellan parterna vid detta förhör, den definitiva domen omedelbart gafs.

Äfven i en annan revisionssak, mellan riksrådet grefve Axel Banér och grefvinnan Ebba Maria Sparre skedde förhöret, efter det redan ett beslut provisoriskt fattats; men eljest egde förhöret rum såsom omedelbar fortsättning af föredragningen, så att öfverläggning till definitiv dom skedde utan afbrott.

Det vanliga var i öfrigt icke att parterna höllo långa föredrag. I de flesta fall uttryckte de sin tacksamhet för det dem erbjudna tillfället till påminnelser, men inskränkte sig till att åberopa, hvad de förut anfört. Och om de yttrade sig i saken, var det helt kort, för att fästa uppmärksamheten vid någon viss hufvudsynpunkt eller någon viss omständighet. Vid ett eller annat tillfälle besvarades någon från rådets sida framställd fråga.

I besvärsmål under ifrågavarande år 1740 och tiderna närmast deromkring — så vidt jag kunnat utsträcka mina iakttagelser — synas parterna aldrig brukat höras inför sjelfva rådet.

D. Om uppläsande i domstolen af parternas till Kongl. Maj:t stälda inlagor.

Beträffande denna omständighet bemärkes, att snart sagdt i hvarenda en af de mångfaldiga berättelser, jag ifrån flere

Underd. inlagorna lästes ord för ord.

års revisionsakter under denna period iakttagit, uttryckligen angifves, att *deduktionerna ej i berättelsen intoges, **emedan de komme att ord ifrån ord Kongl. Maj:t föredragas.*** Detta tillika med den omständigheten, att i alla de rådsprotokoll från åren efter 1736, jag genomgått, deduktionerna alltid särskildt omnämnas såsom lästa, synes ställa utom all fråga, att de också verkligen och såsom en gifven sak *i sin helhet lästes.*

I besvärsmål nämnes också allmänt i rådsprotokollen, att *de till Kongl. Maj:t ställda skrifterna*, besvärsskriften, förklaring och påminnelser i *rådskammaren upplästes.*

E. Om rådsprotokollens fullständighet.

Hvad angår rådsprotokollets anmärkta fullständighet eller kanske öfverdrifna omständlighet i först anförda saken, är att framhålla, det rådsprotokollen städse och regelbundet både i revisions- och besvärssaker uttryckligen tillkännagifva, *hvilka särskilda* handlingar jämte berättelsen — som alltid sättes först — upplästes, och dervid lemna ett, oftast kort, men stundom ganska omständligt referat af deras innehåll.

F. Om »betänkandet».

Det återstår allenast att angående nedre revisionens *betänkande* framhålla, att något sådant, det vill säga ett af nedre revisionen gifvet förslag till Kongl. Maj:ts dom, ej synes hafva förekommit under första tiden efter 1734 års lags tillkomst.

Senare blefvo sådana betänkanden vanliga, och t. ex. i 1765 års rådsprotokoll för justitieärenden torde vid hvarenda revisionssak ett nedre revisionens förslag till dom

vara bilagdt protokollet för den dag, föredragningen skedde. Betänkandet.

Derjämte förekomma betänkanden ej så sällan i civila, någon gång äfven i kriminella besvärsmål. (Se rådsprot. 1765 den 14 aug. rörande besvär öfver General Krigs och Leuterationsrättens utslag). För öfrigt bör det bemärkas, att betänkandet vid ifrågavarande tid i det yttre tedde sig som en helt olika handling, mot nutidens. Vid den tid, då ännu ingen sådan särskild formalakt som vår nutida berättelse fans, kunde ej betänkandet stödja sig på något annat än sjelfva den af parterna granskade och (efter hållna muntliga förhör eller i anledning af parternas skriftliga erinringar) justerade föredragningspromemorian. Betänkandet hade sålunda alltid till premiss hela föredragningspromemorian eller den verkliga berättelsen, medan betänkandet nu för tiden formelt stöder sig blott på det i senare tider tillskapade instrument, som *kallas* berättelse, och som, innehållande allenast ett referat öfver underrättens och hofrättens domar, utlemnas åt parterna till påseende i stället för den af lagen afsedda berättelsen — det vill säga föredragningspromemorian.

Under här sist afsedda tid hade, i kraft af 1719 och 1720 års regeringsformer, rådet kommit i en, ifrån dess gamla synpunkter sedt, idealisk ställning med afseende å den kungliga domsrätten. Rätten att »i alla mål sanning utleta och bryta skrock- och offsokner» (orätta domar) tillhörde konungen *»med råds råde»*; och rådet, sammanträdande till justitierevision, utöfvade densamma faktiskt ensam. Då konungen undantagsvis var personligen närvarande, egde han ej såsom förr beslutande-rätten utan blott två röster bredvid de närvarande riksråden, som, minst sju till antalet, hade en röst hvar — dock med bestäm- Rådet och den k. domsrätten.

manderätt för konungen vid tilläfventyrs uppkommande jämna vota.

De närmare omständigheterna härutinnan falla utanför ramen för detta arbete; och hafva vi lika litet anledning att vidare än erinringsvis omnämna det under den s. k. frihetstiden rådande missbruk, att ständerna tillegnat sig och utöfvade domsrätt *öfver* Kongl. Maj:t i rådskammaren, eller om det lika stora missbruket, att särskilda kommissioner eller extra domstolar brukade tillsättas att verka vid sidan af de vanliga domstolarne.

Den kungl. rättsskipningen i slutet af 1700-talet.

Vi böra efter förestående skildring iakttaga förhållandena ett halft århundrade senare, i slutet af 1700-talet, hvilken tidpunkt vi särskildt uppmärksammat för hofrätternas vidkommande.

1772 års revolution hade lemnat rådets ställning som utöfvare af konungens domsrätt väsentligen oförändrad; men Gustaf III:s åter en gång uppflammande strid emot adeln och stormannapartiet förde, i och med 1789 års förenings- och säkerhetsakt, till en epok i Sveriges rättshistoria.

Rådet skildt från den kungl. domsrätten.

Rådet såsom sådant beröfvades i ett slag sin urgamla ställning som utöfvare af konungens domsrätt, och denna — med förbehåll för konungen personligen blott af hans två röster — lemnades i stället till ett embetsverk, stående alldeles vid sidan af rådet.

»Högsta domstolen», i Gustaf den III:s »förordnande» af den 15 Maj 1889 äfven kallad »Justitiæ Revision», inneslöt under sin första tillvaro några få riksråd. I öfrigt var den sammansatt hufvudsakligen af revisionssekreterare, hofrättsråd, hofrättsassessorer och lagmän; stundom satt också deri generalauditören och en borgmästare, alla för kortare tid förordnade. Högsta domstolen framträdde ifrån början

såsom ett kollegium af 12 utaf landets specielt betrodde juridiske embetsmän, medan i den gamla justitierevisionen lekmannaelementet i viss mån varit representeradt genom de flere riksråd, som säkerligen ej kunde betraktas såsom tränade jurister. Slutet af 1700-talet.

I den nya domstolens protokoll från 1790-talet finner man redan en yttre ordning af föredragningen, som — oafsedt att föredragningen ofta skedde af protokollssekreterare eller protonotarier — närmade sig den nu vanliga, eller dock skilde sig afsevärdt från den förra.

I revisionssaker säges regelbundet, efter en ganska fullständig beskrifning af saken som föredrages, allenast: »handlingarne» — eller »de hufvudsakligaste handlingarne» eller »det nödiga af handlingarne» — »afhördes tillika med nedre Revisionens underdåniga betänkande, deruti i underdånighet hemställes — — —. Och *tillstyrkte* Högsta Domstolen» etc.

I besvärmål heter det, efter beskrifning af saken, blott: »handlingarne hördes», etc.; och sålunda lemnas ej heller här, såsom förut vanligt, redovisning öfver, huru mer eller mindre fullständigt sakerna tilläfventyrs togos. Det var dock icke, som nu, blott föredragningspromemorian som lästes i högsta domstolen; utan sjelfva handlingarne, bland dem parternas underdåniga inlagor, lästes och utgjorde den direkta grunden för besluten.

Betydelsen af det i nyss gifna citatet förekommande uttryck »tillstyrka»[1]) får sin förklaring i de särskilda protokoll, hållna inför konungen sjelf i närvaro af några riksråd och andra ledamöter af högsta domstolen jämte justitiekanslern, dervid konungen yttrade sig öfver högsta domstolens förut gifna tillstyrkanden enligt nu framlagda »listor». I civila mål synes det härvid ej gält annat än en formell be-

[1]) Ofta brukadt i Gustaf III:s tid äfven före 1789.

Slutet af 1700-talet.

kräftelse af de beslut, som under namn af tillstyrkande fattats i högsta domstolen; men i brottmål finner man ej sällan, att konungen gjorde sjelfständiga förfoganden, mestadels dock tydligen att hänföra under benådningsrätten.

Ännu vid denna tid förekommer, att mycket omfattande berättelser i revisionssaker upprättades och delgåfvos parterna. Exempelvis i en sak, emellan brukspatronen Vegelin på Skisshyttan och torparen Lars Olofsson i Tyrisbo, gifver berättelsen först, som rubrik, en redogörelse för parternas påståenden mot hvarandra, så för innehållet i konungens bef.-hafvandes utslag om vräkning å Lars Olofsson, och så för hofrättens derpå gifna utslag, hvarefter följer sjelfva berättelsen, »af handlingarne utdragen efter tidens ordning som följer» etc. De särskilda handlingarne, angifna till dato och med hänvisning till sidor i akten, anföras med beskrifning af innehållet.

I denna berättelse säges uttryckligt, att de till Kongl. Maj:t af parterna stälda inlagor, deduktionerna, ej blefve »härstädes till dess innehåll upptagna», *emedan de »komma att ord från ord för Kongl. Maj:t uppläsas»*.

Inlagorna upplästes.

Berättelsen afslutas med två specifikt utförda frågor, den senare innefattande ett Vegelins yrkande i deduktionen; och på berättelsen är antecknadt, att den föredrogs i nedre justitierevisionen den 13 Okt. 1794, då det resolverades, att parterna egde inom 8 dagar efter delfående »andraga, om de härvid hafva något att påminna». Parternas påskrifter angifva, att berättelsen af dem »erkändes».

Berättelsen var föredragningspromemoria.

Till jämförelse härmed bör anmärkas, att nu för tiden de från nedre revisionen utgående »berättelserna» allenast förses med påskrift om att parterna ega berättelsen »genomse, underskrifva och återställa».

Att parterna skulle göra erinringar vid berättelsernas innehåll, omtalas praktiskt nog icke. Nutida »berättelsen» — eller det papper, som under detta namn tillställas par-

terna, — innehåller nämligen intet så beskaffadt referat af handlingarne, som förr lemnades och skulle lemnas i berättelsen, och är för den blifvande föredragningen närmast likgiltig, enär föredragningen sker efter en helt annan handling, den *verkliga* berättelsen, som man nu kallar föredragningspromemoria, och som man emot lagens mening undanhåller för parterna [1]). Slutet af 1700-talet.

Berättelse och föredragningspromemoria sammanföllo tydligen uti Vegelins—Lars Olofssons sak.

Emellertid voro berättelserna i slutet af 1700-talet ofta vida kortare än den nyss omtalade och innehålla stundom efter rubriken blott ett memento: »Handlingarne läsas i följande ordning», hvarefter på ett par sidor handlingarna angifvas till dato, medan deras innehåll blott med ett par ord *anlydes*.

Det är dock här ännu synbarligen alltid sjelfva föredragningspromemorian, som är berättelse, och som till parterna utlemnades, med tillfälle för dem att dervid göra erinringar; och parternas påteckningar stå alldeles i öfverensstämmelse med denna berättelsens uppgift, i det att de ofta innehålla, att parterna betyga sig funnit den »conform» eller enlig med akterna — eller såsom i anförda fallet, att *dess riktighet* erkändes.

Anmärkas bör, att, der en dylik berättelse eller föredragningspromemoria förekom, revisionssekreterarens föredragning af saken för högsta domstolen ej kunde, såsom nu, ske med blott uppläsande för domstolen af denna berättelse eller promemoria enbart. Föredragningens kärna låg i uppläsning af sjelfva aktstyckena i lämplig systematiserande ordning — förmodligen förenad med fria muntliga framställningar i särskilda delar — samt i läsning af betänkandet i de saker, der sådant uppsattes.

[1]) I samma mån, som lagen af 14 Juni 1901 kommer i tillämpning, försvinner alldeles den förra, *den så kallade* berättelsen — och den verkliga är, så att säga lagligen, ställd utanför parternas kontroll.

Slutet af 1700-talet.

Muntliga förhör *inför nedre revisionen*, d. v. s. inför föredraganden jämte ett par andra revisionssekreterare, omtalas naturligtvis ej så allmänt som nu [1]), — då de efter vedertaget bruk begagnas för skriftvexlingens fortsättande. De förhör som egde rum voro dock vida mer än nu verkligen *muntliga*, ehuru också blott utvexling af skrifter redan synes kunnat förekomma. Den skiljaktiga karakteren af förhören emot nu framträder särskildt deruti, att, då skrifter ingåfvos, dessa ofta uttryckligen omtalas hafva upplästs. Om olikheten vitnar också den omständigheten, att, ehuru sakerna och förhören då voro få till antalet emot nu, nedre revisionens protokoll utvisa, att förhör brukade ega rum å flere dagar i veckan, stundom dag efter dag, då numera en mångfald muntliga förhör expedieras på en timme eller halftimme hvar lördags middag. Vida mera sällan än strax efter 1734 års lags tillkomst anställdes förhör af föredraganden ex officio för utrednings vinnande.

Muntl. förhör.

Helt karakteristiskt för den då för tiden rådande ordningen synes ett yttrande vara, som förekommer i protokollet för ett muntligt förhör i nedre revisionen den 24 Mars 1795. Ena partens fullmägtige, lagmannen Nordlin, fick dervid tillsägelse »att iakttaga sin skyldighet att icke falla Kongl. Maj:t besvärlig med upprepande af sådana skäl, som förut i handlingarna finnas upptagna».

Med detta angifves en tydlig begränsning för omfattningen af parternas muntliga anföranden. Men man kan också af tillrättavisningen sluta, att ännu såsom förut protokollen från dessa förhör likasom parternas underdåniga skrifter i hvarje fall ansågos böra för Kongl. Maj:t d. v. s. i högsta domstolen upplåsas; ty blott sålunda blef Kongl. Maj:t besvärad af upprepningarne.

Att parterna hördes omedelbart *inför Kongl. Maj:t* omtalas numera aldrig; och detta bruk torde många årtionden tidigare eller redan under 1740-talet hafva upphört.

[1]) — nämligen innan lagen af d. 14 Juni 1901 kommer i generel tillämpning.

När någon gång, såsom vid ett iakttaget fall under år 1792, på särskild begäran hos Kongl. Maj:t, muntligt förhör af högsta domstolen medgafs, så föranstaltades detsamma att ske inför nedre revisionen. Se just. rev. prot. den 10 Sept. 1792.

Utvecklingen under 1800-talet.

I det år 1809 grundlagda nya statsskicket ingick den redan 20 år tidigare instiftade högsta domstolen, med numera fast, om ej oafsättligt [1]), anställda ledamöter, såsom depositarie af konungens högsta domsrätt. För konungen sjelf blef i och med hans två röster, der han personligen ville vara tillstädes, så mycket i behåll af Sveakonungens urgamla prerogativ att om alla mål sanning utleta och bryta alla orätta domar, att en formell grund fans för att fortfarande framställa rättskipningen i högsta instans såsom utgående från Kongl. Maj:t.

En reminiscens.

Af rådets gamla prerogativ beträffande högsta domsrättens utöfvande var åter det ännu en reminiscens, att justitie statsministern alltid skulle vara ledamot af högsta domstolen. Då detta år 1840 ändrades, beseglades i full frid slutet på en, århundraden igenom fortgående och för hela vår rättsutveckling högst betydelsefull strid. Stridens föremål var placeradt i tredje mans hand.

Men de under åren 1789, 1809 och 1840 vidtagna förändringarna rörde endast domstolens sammansättning.

Beträffande processen eller det rättsliga förfarandet derstädes samt domstolens och parternas ställning till hvarandra och enkannerligen beträffande parternas befogenhet gäller ännu samma 1734 års lag [2]).

Af den korta öfversigten af den i slutet af 1700-talet rådande ordningen befinnes, att, redan då, man i flere hän-

[1]) Ang. vilkoren för afsättning, se reg. form. §§ 101 och 103.
[2]) — såvidt ej redan lagändringen af 14 Juni 1901 tillämpas.

seenden börjat i olika delar åsidosätta de i lagen gifna bestämmelserna eller ofullständigt genomföra dem eller den i dem liggande grundtanken.

Lag och praxis.

Efter den tiden har det fortgått i samma riktning, och detta med det resultat, beträffande först revisionssakerna, som framgår af nedanstående öfversigt af hufvudpunkterna i förfarandet. Vi erinra dervid under en hvar punkt, huru 1734 års lag omedelbart efter sin tillkomst, således så att säga af sina stiftare, förstods och tillämpades, och framhålla derefter, huru samma 1734 års lag nu förstås och tillämpas.

1:o. *1734 års lag förutsatte:*

en af föredraganden uppsatt, till läsning inför högsta domstolen afsedd berättelse öfver saksammanhanget och hela tvistematerialet, hvilken skulle af parterna granskas [1]).

Nu tillgår på följande sätt:

En berättelse uppsättes i och för sjelfva föredragningen af vederbörande revisionssekreterare, och föredragningen består väsentligen blott deri, att denna berättelse för högsta domstolen uppläses [2]). Men denna berättelse är nu gjord till ett för parterna fullkomligen hemligt dokument, som kallas föredragningspromemoria, och som parterna, ej ens efter det målet afgjorts och handlingarne lemnats till arkivet, alltid kunna få läsa, enär föredragandena betrakta denna föredragningspromemoria som sin privata egendom och anse sig berättigade att uttaga densamma ifrån akten — hvilket dock ej brukar förekomma [3]).

---

[1]) Se 30: 13 R. B.: »Den saken hos Konungen i hans Råd föredrager uppsätte förut skriftlig berättelse om sakens beskaffenhet, och hvari tvisten egentligen består, med skälen å begge sidor, och låte parterna den skrifva under: vilja de påminna något dervid; det må dem ej vägras», och jämför de ofvan anförda exempel från praxis strax efter lagens tillkomst sid. 546, 547 o. f.

[2]) Domstolens ledamöter göra under denna läsning ofta frågor om särskilda förhållanden, dervid — såsom vi se att det förr tilligick — föredraganden får, genom hänvisningar till akten, hålla sig beredd att gifva besked ur denna.

[3]) Fall hafva förekommit, der part i justitierevisionsexpeditionen, innan akten lemnats till riksarkivet, begärt att få läsa föredragningspromemorian i redan

Deremot lemnas parterna till påseende och underskrifvande en annan handling, som *kallas berättelse*, men som hufvudsakligen blott innehåller referat af underrättens och hofrättens domar, hvilka parterna känna förut, och som det ej det ringaste gagnar dem att se [1]).

2:o. *1734 års lag förutsatte:*

förhandling, under muntlig diskussion, emellan parterna inför föredraganden, hvilken dervid tänktes dels ex officio utreda verkliga sammanhanget, dels, och särskildt med ledning af hvad som vid förhören inhemtats, skola fullständiga eller justera berättelserna [2]).

Nu gäller följande:

Föredragandena föranstalta aldrig muntliga förhör för att vinna utredning af sakerna eller för att inhemta för deras rätta uppfattande nödiga upplysningar, utan parterna anses få skylla sig sjelfva, om de ej till fyllest utredt allt, och om de glömt ingifva någon handling, hvarpå deras rätt kan bero [3]).

Då »muntliga förhör» ega rum i anledning af en parts begäran [4]), blifva i verkligheten aldrig dessa förhör muntliga, och någon kontradiktorisk förhandling, med effekt som förr, kan ej ifrågakomma, då vid förhörens hållande föredragandena sjelfva oftast ej ännu läst akten och således ej känna saken.

---

afgjord sak, men sådan begäran blifvit vägrad. *Före* föredragningen får aldrig en part tillstånd att läsa denna promemoria, hvilket dock var hans rätt enligt 1734 års lag. Lagen den 14 Juni 1901 betager indirekt parterna denna rätt.

[1]) I den mån lagen af d. 14 Juni 1901 redan genomförts, är denna »berättelse» numera försvunnen.

[2]) Se 14: 6 och 30: 13 R. B. och jmfr den förr rådande praxis sid. 542, 550 o. f.

[3]) Blott för den händelse, att i akten saknas en handling, utan hvilken föredragning öfverhufvud ej kan ske, såsom ett underrättens protokoll eller en till akten hörande karta, så erinrar föredraganden vederbörande part att ingifva handlingen; och sker detta vid ett s. k. muntligt förhör, hvartill vederbörande part eller ombud kallas. — Att förhören efter nya lagen skola användas i 1734 års lags anda, är mera att hoppas än att tro.

[4]) Lagen af d. 14 Juni 1901 har betagit parterna rätten att fordra muntliga förhör. Skriftvexling vid förhör försvinner i den mån lagen kommer i tillämpning.

För den skuld kunna ej heller dessa s. k. förhör, i den mån de ännu förekomma, användas som medel för en part att nödsaka den andre till att lemna sanningsenliga och upplysande meddelanden i målet; utan det enda som vid dem kan ifrågakomma är att inlemna en skrift, med eller utan bilagor, som får vid ett senare tillfälle af motparten bemötas med en skrift från hans sida — utan att någon som helst kontroll öfvas, om hvad som förekommer i skrifterna och i dertill fogade handlingar är sanningsenligt eller icke.

3:o. *1734 års lag förutsatte:*

jämte uppläsning genom föredraganden af den af parterna granskade berättelsen, äfven uppläsning inför den högsta domstolen af alla vigtiga aktstycken, och särskildt fullständig uppläsning af parternas, till den högsta domstolen stälda inlagor [1]).

Nu gäller följande:

Sjelfva handlingarna i akten och parternas skrifter uppläsas aldrig af föredraganden för högsta domstolen utan blott föredragningspromemorian, med de utdrag af handlingar och skrifter, som föredraganden deruti infört, oafsedt det, som tillfälligtvis kan af någon ledamot begäras läst ur akten.

4:o. *1734 års lag förutsatte:*

muntliga förhör eller förhandling af parterna inför sjelfva den högsta domstolen [2]).

Nu är detta alldeles ur bruk:

Vår högsta domstol tillåter aldrig en part eller ett vitne att framträda inför sig.

5:o. *1734 års lag förutsatte:*

redogörelse i den högsta domstolens protokoll

[1]) Se anförda rättsfall från tiden strax efter 1734 års lags tillkomst sid. 544.
[2]) Se 14: 6 R. B. och anförda exempel sid. 545 o. 554 och jämför den före lagens tillkomst rådande ordning.

för alla handlingar som lästs och för allt som vid föredragningen förekommit [1]).

Nu förekommer intet af detta:

Högsta domstolens protokoll i våra dagar angifva helt summariskt blott, att föredragning af saken egt rum [2]).

Något om innebörden af förändringarna.

Ang. föredragningen.

Den i sista punkten anmärkta förändringen sammanhänger närmast dermed, att den läsning af skrifter och aktstycken inför domstolen, hvilken förr alltid egde rum såsom en senare afdelning af sjelfva föredragningen, numera, såsom ofvan antydt, har försvunnit. Denna afdelning af föredragningen är nämligen ersatt dermed, att *dels* regelbundet, omedelbart efter det revisionssekreteraren uppläst sin promemoria, en ledamot af domstolen, väsentligen enskildt, läser vissa delar af akten till *kontroll* öfver promemorians riktighet, *dels* ofta — sedan domstolen efter denna kontroll-läsning [3]) öfverlagt och beslutat — en eller flere af ledamöterna, någon gång kanske alla, under följande dagar, och innan beslutet nästa måndag justeras, ytterligare till öfvervägande genomgå vigtigare delar af akten [4]).

[1]) Se sid. 544.

[2]) I vår nuvarande högsta domstols protokoll heter det, då en revisionssak förekommer, blott sålunda:

»Revisionssekreteraren N. N. föredrog i underdånighet revisionssaken emellan N. N. sökande samt N. N. svarande, uti hvilken sak Nedre Revisionen afgifvit underdånigt betänkande: Bil. N:o», hvarefter i följande kolumn blott återgifves högsta domstolens beslut, t. ex.: »Högsta Domstolen finner ej skäl vara anfördt, som kan verka ändring i Hofrättens dom» — jämte bestämmelser om rättegångskostnader hos Kongl. Maj:t. Är sjelfva beslutet vidlyftigare, så blifva naturligtvis också anteckningarne längre; och uppstå skiljaktiga meningar, få äfven dessa sitt rum i samma senare kolumn. Men någon anteckning om annat än sjelfva besluten eller någon redogörelse öfver förfarandet meddelas ej.

[3]) I revisionssaker samt i egodelnings- och dispachemål uppläses nu också »betänkande», förslag till dom af föredraganden och två andra ledamöter af nedre revisionen.

[4]) Det sker dervid ofta så, att några ledamöter dela akten eller det vigtigaste deraf mellan sig.

Cirkulering.

Blott der någon ledamot, enligt 23: 6 RB. formligen begär rådrum att sig nogare betänka, bestämmer högsta domstolen — d. v. s. vidkommande afdelning — att hela akten skall cirkulera emellan dess ledamöter, hvilka dervid under följande veckor enskildt, i hemmet, läsa handlingarne. Denna ordning förekommer dock mera undantagsvis eller blott i några få procent af hela antalet mål, och äfven då cirkulering eger rum, kan det ske, att ledamöter, som redan äro på det klara med sitt votum, låta akten gå sig förbi.

En följd af den sålunda för hvarje händelse numera väsentligt privata karakteren af sjelfva aktstyckenas läsande, är det nu, att högsta domstolens protokoll, som blott afser det som sker inför sjelfva domstolen, ej numera lemnar några upplysningar om, hvad som läses.

Promemorian och akten.

I och med den här antydda genomgripande förändringen eller hela aktens öfvergång till en, officielt obeaktad, verifikation till föredragningspromemorian, — på grund af hvilken promemoria domstolens beslut i allmänhet direkt byggas — har också denna promemoria vunnit en motsvarande, utomordentligt förhöjd betydelse. Denna handling skall följdriktigt innehålla allt det af akten och saken, som högsta domstolen behöfver beakta. Är den felaktig, ofullständig eller grundad på missuppfattning af sakläget, eller är den grundad på förutfattad mening om en parts rätt, eller är den t. ex. grundad på det, kanske oriktiga antagandet, att högsta domstolen ej fäster afseende på vissa billighetsskäl, som utgöra ena partens hopp, och som derför af promemorians författare alldeles uteslutas eller sättas i skuggan eller dock icke i hela sitt sammanhang framhållas — så äro utsigterna för att det skall bli rätt i saken mycket ovissa.

På det undantagsfall, att domstolen beslutar cirkulering, och att alla dess ledamöter komma att enskildt läsa hela akten, kan en part alls icke räkna, helst ett beslut om cirkulering beror på omständigheter, lika oberoende af sakens art som af partens åtgörande. Allt hänger för vanliga fall på

den regelbundna kontroll-läsningen af en ledamot före beslutet och derpå, att efter beslutet, om saken är magtpåliggande, en eller annan ledamot förmodligen läser ett eller annat aktstycke, möjligen någon allt det vigtigaste.

Men kan kontroll-läsande justitierådet med säkerhet beräknas att på några minuters eller en kvarts, låt vara en half timmes, ögnande i en akt, hvars noggranna läsande till äfventyrs tager en half eller en hel dag eller flere dagar, öfvertyga sig om, att begge parternas skäl kommit till sin fulla rätt i den blott en gång hörda promemorian? Denna fråga kan knappast besvaras med ja[1]). Betänkligheter vid metoden.

Och är det icke väl möjligt, att, om en ledamot, efter redan fattadt beslut, i en skrift finner nya skäl och synpunkter, som ej införts i promomorian, han lika väl som föredraganden kan finna dem opraktiska och värdelösa eller dock ej för deras skuld vill förorsaka sakens upptagande till nytt öfvervägande, medan likväl, om afsedda delen i sitt sammanhang lästs för alla, en pluralitet af domarena kunnat påverkas deraf i sitt beslut? Kan man med andra ord säga, att en sådan tillfällig läsning genom en och annan af ett och annat med säkerhet skaffar fram för domstolen allt, som ett hvart justitieråd kunnat finna beaktansvärdt? Nej omöjligen!

Och hvad duger hela metoden till, om i en sak alla ledamöterna på god tro tänka, att promemorian var till fyllest, om ingen tvekar om sitt redan gifna votum, och således om ingen heller läser något vidare af akten?

Man kommer ovilkorligen åter till detta, att rättssäkerheten för parterna i högsta domstolen öfverhufvudtaget hänger på föredragningspromemorian.

På denna handling borde sålunda det allra yttersta af omsorg nedläggas.

---

[1]) På sista tiden har man till och med mest uppgifvit berörda omfattande kontroll, af promemorians öfverensstämmelse med akten, — det särskilda justitierådet läser hastigt blott sjelfva inlagorna till Kongl. Maj:t.

Af det föregående hafva vi inhemtat, att 1734 års lagstiftare vid promemorians eller berättelsens uppsättande alltid beräknade påminnelser och kontroll af parterna. Men i allt fall tänkte man sig ingalunda, att Kongl. Maj:t skulle döma på grund enbart af berättelsen, utan skedde det på sjelfva de upplästa handlingarne i målet.

Parterna åsidosatta.

När nu för tiden handlingarna i målet och enkannerligen de till Kongl. Maj:t ställda skrifterna ej läsas för sjelfva domstolen, så vore, synbarligen, än mera påkallad en noggrann kontrollering genom parterna af föredragningspromemorian — i hvilken parterna således borde kunna påkalla införande af allt, som de önskade få beaktadt af sina högsta domare. Men i stället för att man tillåter detta, så uteslutas helt enkelt parterna absolut från all befattning med denna handling, och en nutida revisionssekreterare uppträder gent emot parterna så, som om det icke det allra ringaste anginge dem, huru han uppställer promemorian eller i öfrigt sköter deras sak.

Att denna utgångspunkt och hela ordningen är olaglig [1]) framgår af det förut anförda; att den betecknar en byråkratisering i det yttersta af hela rättsskipningen i högsta instans är lika påtagligt; och säkert är också, att ordningen är lika orimlig inför hvarje modern juridisk uppfattning, som den är stridande mot 1734 års lags stiftares. Icke i något annat land kan man återfinna något jämförligt. Man vill förmodligen svara mig, att man i vårt land har, och är skyldig att hafva, förtroende till revisionssekreterarne; och i verkligheten är det hela ju bygdt på det mest barnsliga förtroende till dem.

För min enskilda del må jag få säga, att jag uppriktigt sätter desse embetsmän mycket högt; men förtroende har jag *absolut icke* för dem *i det hänseende, hvarpå* allt här kommer an, nämligen att i ett mål, der jag är part, de verkligen för

[1]) — till dess att 1901 års lagändring indirekt legaliserat ordningen —

högsta domstolen framlägga alla de skäl och synpunkter, i kraft hvaraf jag tror mig hafva rätt, och att de framlägga mina grunder i det sammanhang och i den sammanställning med sakförhållandena, deri de gälla för mig, och deri jag hoppas, att de skola gälla för mina domare. Att de ej det göra, det vet jag med fullkomlig säkerhet på förhand. Det blir ej mina ord eller min framställning af saken i sin helhet, som lägges fram för mina domare, utan blott så mycket, *som revisionssekreteraren finner passande*, och alltsammans i den form och den sammanställning, *som han kan finna passande*. Helt enkelt det förhållande, att föredragande revisionssekreteraren aldrig i promemorian inför parternas till konungen ställda skrifter i sin helhet, samt att dessa skrifter ej heller efteråt läsas för högsta domstolen, bevisar och innefattar hvad jag här sagt.

De i riksarkivet förvarade revisionsakterna visa också tillfyllest och i detalj, huru litet parterna och all deras möda betyder under revisionssekreterarnes händer, nämligen då man beaktar, att allt hvad de sistnämde i hvar sak uppläsa för högsta domstolen är blotta promemorian — utom då tillfälligtvis någon ledamot begär att få höra något ur akten — samt att sålunda högsta domstolen som sådan af parternas skrifter i regel ej får tillgodo mera än hvad som deraf i promemorian införts. Man skall då vid en undersökning finna, att detta regelmessigt är otroligt litet.

Ett prof gifves i en remarkabel sak, som år 1884 den 31 januari afdömdes af högsta domstolen, emellan statsministern grefve Arvid Posse såsom förmyndare för friherre S. å ena sidan samt grefve Pontus Axel De la Gardie, baron Carl Klingspor och grosshandlaren och kommendören J. J. Ekman å den andra sidan angående skyldighet att utse gode män för afgörande af rätt till fardagsår. Ett prof.

I *den* saken ingaf Grefve Posse genom v. häradshöfding A. O. Beckman en till Kongl. Maj:t ställd inlaga på $5^1/_2$ tätskrifna sidor, hvilken af föredraganden i promemorian

återgafs med — och af hvilken sålunda högsta domstolen fick till bästa — allenast åtta, säger 8 rader. Grefve De la Gardies och medparters inlaga till Kongl. Maj:t på två sidor återgafs med följande ord: »Grefve De la Gardie och medparter upprepa hvad de förut anfört; yrka fastställande af Hofrättens dom. Fordra (enligt förteckning i contradeduction) expenser, porto, stämpel och lösen» (beloppen angifna).

Grefve Posse hade också genom sitt ombud utverkat sig ett muntligt förhör inför nedre revisionen, dervid ombudet ingaf en promemoria för framhållande i det sista af några hufvudpunkter, upptagande öfver en sida. Denna skrift fann sig föredraganden böra expediera med orden: »Grefve Posse (vid muntligt förhör) åberopade en del af hvad han förut anfört.» Således: ingen af de till Kongl. Maj:t ställda skrifterna blef för högsta domstolen uppläst; och det ojämförligt allra mesta af det som förre statsministern Grefve Posse och hans distinguerade motparter andragit till Kongl. Maj:t behandlades ungefär som blott värdelösa dumheter eller onödiga upprepningar.

Exempelvis i en annan revisionssak af samma år, emellan snickaren F. L. Bohman och handlanden J. Pettersson finner man den förres, af en jurist uppsatta klagoskrift till Kongl. Maj:t på 12 sidor, representerad af 17 rader uti föredragningspromemorian, medan Petterssons, likaledes af en jurist uppsatta underdåniga deduktion på 6 sidor, återgår med 16 rader samt 7 tecknade i marginalen. På samma knapphändiga sätt återgifvas nu för tiden ofta parternas till Kongl. Maj:t ställda inlagor. Ena gången efter den andra finner man, att domstolen af vidlyftiga, motiverande skrifter får höra blott sjelfva de nakna yrkandena.

Inlagorna. Summan är den, att då förr alla, parternas till Kongl. Maj:t ställda inlagor i sin helhet och ord för ord förelästes domstolen, så är det nu för tiden blott ett eller annat utdrag ur skrifterna enligt föredragandens uppfattning om

hvad som kan vara vigtigt och nytt, som föreläggas domstolen; och ofta kan det ske, att af allt som parten i största oro för sin rätt sammanfattat, för att gifva Kongl. Maj:t en klar uppfattning om hans sak, ej en enda mening blir vid föredragningen uppläst, emedan alltsammans anses vara värdelöst eller »redan sagdt».

Detta allt strider absolut emot den naturliga tanken, att parterna hafva en rätt fordra, det deras domare höra hvad parterna i saken säga dem; och orsaken till, att rättssökande och allmänheten utan klagan funnit sig i den rådande ordningen, är säkerligen blott den, att, vid den hemlighet, som råder i våra högre instanser, till och med flertalet af landets jurister utan tvifvel varit alldeles okunniga om, att de underdåniga inlagorna i högsta domstolen så förbises, som verkligen är fallet [1]).

Sjelf har jag blott efter långvariga forskningar lyckats få kännedom om dessa förhållanden; och först sedan jag fått klarhet derom, förstår jag också, huru stundom högsta domstolens utslag kunnat utfalla, så som skett. I särskildt en eller två saker har jag alltid haft och har ännu den fullkomliga öfvertygelsen, att högsta domstolen icke *kunnat* döma så som den gjort, om jag sjelf fått lägga saken fram för densamma, eller om mina skrifter i sin helhet blifvit lästa.

Man möter mig antagligen med det svaret, att, om i promemorian, redan uti redogörelsen för hvad som förekommit i någon föregående instans, omnämts ett visst skäl, det icke gagnar parten och i öfrigt ej bör förekomma, att detta anföres å nyo ifrån en inlaga till Kongl. Maj:t, samt att skäl, hvilka absolut säkert högsta domstolen icke fäster sig vid, eller som äro alldeles betydelselösa, ej behöfde af domstolen höras.

---

[1]) Man torde erinra sig, hurusom för några år sedan revisionssekreteraren C. O. Montan framställde dessa saker: Allt upplästes, hette det. Sedermera, då man kom in på detaljerna, visade det sig, att »allt» kunde betyda några få rader af flere sidor. I nedre rev. expeditionen har jag också sjelf hört det svar gifvas på parts fråga, om justitieråden komme att läsa hans skrifter, att de läste »allt».

Gent emot det förra framhålles, att då parterna numera ej sjelfva få företräda inför sina högsta domare, det minsta de kunna begära, är, att deras till konungen ställda skrifter höras utaf dessa domare; att den sammanfattning af saken, som en part kan hafva gjort till Kongl. Maj:t, stödjande sig på *allt* som i målet förekommit, bör kunna gifva en fullare och noggrannare bestämd öfversigt af hans rättsliga ställning än någon i tidigare skede gjord framställning och desföre bör beaktas framför hvarje annan, samt att, om parten inskränkt sig till att framhålla för Kongl. Maj:t blott särskilda punkter i saken, dessa också af likartadt skäl böra, just i den form, de innehafva i den till Kongl. Maj:t ställda skriften, läggas inför högsta domstolen. Detta måste vara utgångspunkten. Det oafvisliga kravet kan verkligen icke neutraliseras dermed, att man så ordnat promemorian, att en upprepning skulle komma att ega rum. Må då förr — om en upprepning är något så olyckligt — promemorian så ställas, att man från skrifter i lägre instans kan hänvisa till dem i högsta domstolen, i stället för tvärtom, såsom nu.

Beträffande det andra argumentet, att högsta domstolen ej bör besväras med hvad som i saken är alldeles värdelöst, så äro ju alla domare till, just för att döma öfver parternas skäl; och om en embetsman, revisionssekreteraren, utesluter något skäl eller i promemorian framställer det annorlunda eller kortare [1]) än parten sjelf, så går han i sjelfva verket domstolen i förväg och *dömer* om partens skäl, och detta synes hvarje part hafva fullkomlig rätt att undanbedja sig. Den här uttryckta uppfattning, om hvad som är parternas naturliga rätt, är ej heller någon annan än den, som våra lagstiftare haft och uttalat:

I Gustaf II Adolfs rättegångsprocess p. 24 säges, att parterna vid ändringssökande skulle antingen »på nytt re-

[1]) Här afses också det, att icke alla skälen komma fram i det af parten afsedda sammanhang.

petera hela saken», efter som den i lägre instans förut framställts, eller ock »*framstella henne på itt annat sätt, efter som thet tå bäst wil skicka sigh*». Att hofrätten, såsom då varande högsta domstol skulle höra saken, så som parterna i sista instans sjelfva framstälde den, uttryckes härmed på det bestämdaste.

Då 1734 års lag i 30: 13 R. B. säger, att berättelsen skall upptaga »skälen å båda sidor» utesluter den också, att en föredragande, såsom mellankommande domare, skulle få åsidosätta några skäl; och i den fordom alltid iakttagna ordningen att för den högsta domstolen uppläsa parternas inlagor *ord för ord*, är lagens tanke lika klart uttryckt.

I stöd både af sakens natur och gällande lag [1]) borde följaktligen utan ringaste tvifvel parternas till kommagen stälda skrifter i sin helhet för högsta domstolen uppläsas såsom en från promemorian oskiljaktig del eller som appendix till den samma; och om promemorian det oaktadt skulle gifva en fullständig framställning af parternas i lägre instanser anförda skäl; eller om promemorian skulle ordnas mer som en öfversigt af saken, och alla vigtiga handlingar i original läsas, samt således upprepningar skulle förekomma, så blefve den derigenom för högsta domstolen orsakade tidsförlusten uppvägd af en motsvarande fördel: Parternas rätt.

Vid muntlig förhandling, särskildt i domstolar, der lekmän äro sittande, har man i de moderna rättssystemen anlagt derpå, att de vigtiga delarne i hvar sak blifva flerfaldiga gånger repeterade; och till och med för de mest tränade domare är det tvifvelsutan svårt och ofta omöjligt att utan all repetition klart fatta och säkert bedöma en stor sak blott på grund af en promemorias uppläsande. Ett erkännande derom ligger deri, att i andra länders högsta domstolar ledamöterna låta ställa till sin disposition tryckta utdrag af akten, omfattande hela framställningen af fakta i må-

[1]) — eller så länge man angifver sig stå kvar på dess grund.

let [1]). Särskildt hos oss utvisar det från högsta domstolen kort förut omtalade, nämligen att efter beslutets fattande enskilde ledamöter bruka genomgå delar af akten, intet annat, än att, då beslutet tillkom, domarena ej alla voro tillräckligt beredda. Något sådant förekom ej förr, utan visa rådsprotokollen likasom författningarne (se sid. 540), att definitivt beslut brukade fattas omedelbart efter föredragningen samt jämväl omedelbart afkunnas — naturligtvis just emedan föredragningen var sådan, att alla ledamöter derunder kunde erforderligt öfverse och fatta om allt som var vigtigt.

Det lärer ej heller råda det ringaste tvifvel, att med sådan ordning rättssäkerheten var större, än der som nu föredragningen kräfver ett komplement uti en privat läsning af handlingar, *efter det att beslut redan föreligger* — äfven om mången med stor fördomsfrihet efter omständigheterna ändrar sitt beslut, och helst denna fördomsfrihet ej alltid kan påräknas. Får man se saken så, att i många fall beslutet *fattas* först vid justeringen följande måndag, så kommer man i allt fall dertill, att nödig aktläsning (som det förstås i andra länder) derförut aldrig kunnat ske af mer än högst en eller annan domare. Den fördel jag syftade på, nämligen af den nyss omtalade dubla läsningen inför hela domstolen, skulle just bestå deri, att behofvet af ett osäkert hjelpmedel förminskades; och en sekundär fördel af metoden vore den, att tidsutdrägten för domars utfärdande kunde förkortas; ty det ligger ett obetingadt missförhållande deri, att, medan parter förr kunde omedelbart efter föredragning och votering få erfara utgången, det nu, såsom fallet är, skall derför behöfvas regelbundet 2 till 3 veckors väntan.

Det har ofvan framhållits såsom otillfredsställande, att en revisionssekreterare, genom sitt sätt att dissekera och

[1]) Den i vår högsta domstol brukliga ordningen, att ledamöterna hafva en hvar för sig ett exemplar af berättelsen eller rubriken till blifvande dom, stundom afskrifter af särskilda vigtiga handlingar t. ex. trassliga räkningar, kartutdrag, gifver tydligen en otillräcklig nödhjelp. I besvärsmål utdelas »rubriker» blott i särskilda fall.

undertrycka [1]) innehållet af inlagorna till Kongl. Maj:t, i verkligheten gör sig till domare öfver deras skäl. Men denna obehöriga domarefunktion drabbar mig, om jag nu tänker mig sjelf som part, ej blott i mitt förhållande till mina egentliga domare, utan drabbar mig jämväl i mitt förhållande till min motpart, ty allt hvad som härvidlag sker mig till skada, länder motparten till favör. Att nu, specielt med afseende härå och å promemorians betydelse *för afvägande af rätten emellan parterna*, revisionssekreterarens faktiska och okontrollerade envälde är lika mycket en orimlighet som det är olagligt, kan ej vara tvifvel underkastadt. I förra tider då revisionssekreterarne voro två om föredragningen, och således en kunde specielt företräda hvar parts intresse och synpunkter, var äfven härutinnan, och oafsedt alla andra garantier, rättssäkerheten en annan.

I hvad beträffar sjelfva föredragningen af revisionssaker eller tillvägagåendet vid dessa sakers läggande under den högsta domstolens ögon och bedömande, är sålunda — ifrån en lagstadgad ordning, deri, med fullt erkännande af parternas förstberättigade ställning, allt var gjordt för att hvarderas personliga åskådning och skäl skulle komma fram för domstolen — en ordning bragt till stånd, i allo vid sidan om lagen, derunder ej blott parternas personer äro fullkomligen undanskjutna [2]), *utan också deras skriftliga framställningar äro underkastade en onaturlig förpröfning och urgallring, hvilken som material för domstolens pröfning frambringar ett torrlagdt, för parterna hemligt aktextrakt, som till sist skiljer domstolen ifrån akten nästan lika mycket som från parterna.*

Allt det personliga undertryckt.

[1]) Jag syftar med uttrycken blott på det *yttre* i åtgörandet; att revisionssekreterarne med stor samvetsgranhet och skicklighet till ett helt sammansätta *allt hvad de mena* vara vigtigt, erkänner jag fullkomligt. Först om det motsvarande gjordes af en föredragande, som såge saken *med partens ögon*, vore det som sig borde.

[2]) Lagen af d. 14 Juni 1901 utgår på att legalisera detta.

Framhålles här slutligen, att detta aktextrakt, promemorian, hvilken dock är den egentliga allmänna grunden för domstolens beslut, anses som ett privat papper, hvilket revisionssekreteraren kan behålla för sig och förstöra, så torde för en hvar framträda, att *den rådande ordningen — såsom motsats till den ursprungliga — principiellt ställer sig utanför alla garantier, lika mycket som principiellt oberoende af parterna som i processen berättigade personer.*

Alla garantier undanskjutna.

Vi hafva här talat om hufvudmomentet af processen i högsta instans.

Parternas tillbakavisande från hvarje delaktighet i hvad, som hör till slutförhandlingen i högsta domstolen, har sin fulla motsvarighet i det, som skulle vara det förberedande förfarandet. I och med det att, såsom förr framhållet, föredragandena numera aldrig föranstalta om förhör med parterna för sakutredningar, och sålunda från domstolens sida visas den fullkomligaste passivitet i denna del, saknar också en hvar part allt stöd i domstolen för frampressande från motparten af nödiga upplysningar och sanningsenliga konstateranden. Då numera parterna ej heller hafva någon del i föredragningspromemorians fastställande, kan det väl sägas, att något förberedande förfarande *till sakernas rätta utredande, som lagen tänkt sig det*, helt enkelt icke förekommer.

Ingen sakutredning.

Men för illusioner lemnas ett stort rum. Parterna göra sig ju ofta på egen hand ett utomordentligt arbete med att söka till högsta domstolen sammanskaffa ny bevisning eller bättre utredning, nämligen genom attester af vitnen och sakkunnige, enkannerligen genom syneinstrument på grund af hållen undersökning af ingeniörer, skogstjenstemän, väg- och vattenbygnadsofficerare etc. — Parterna göra dermed hvad de kunna; de hafva ju ej tillfälle att få sina vitnen

hörda på ed [1]). Jag antager också, att föredragande revisionssekreteraren framlägger hvad han af detta material, som opartisk man, håller vigtigt. Men lika säkert är det, att *i de allra flesta fall högsta domstolen icke fäster ringaste afseende vid allt detta okontrollerade material*, som ofta kostat dem mycket stora pengar — ehuru parterna få tro, att det gäller något.

På sätt, som vi det framhållit för hofrättssystemets vidkommande, att nämligen muntlighetens tillbakagång och slutliga förfall gått jämna steg med intresset för den materiella sanningens upprätthållande, så har förhållandet varit detsamma äfven i högsta instansen. Sanningens förfall.

Vi hafva ofvan, sid. 399 o. 538 sett, hurusom inför Carl XI, med en i alla hänseenden muntlig förhandling under föredragning af parterna sjelfva, dessas sanningspligt gjordes gällande i sådan omfattning och så utan hänsyn, att sjelfva rätten till partiskhet förnekades dem.

Efter 1734 års lags ordning, deruti muntlig partförhandling ingick under namn af förhör och således företrädesvis som ett kompletterande moment i beredningen eller föredragningen, gälde ej antydda, till formen drakoniska, bestämmelser enligt Carl XI:s revisionsplakat, ej heller omtalas i 14: 9 R. B., såsom för hofrätterna, någon rätt för konungen att ålägga parterna vrångoed. Men det lider ej tvifvel, att sistnämda befogenhets hänförande blott till de lägre domstolarne allenast berodde derpå, att konungen enligt 1720 års regeringsform innehade den urgamla konungsliga rätten att »i all mål sanning utleta»; och denna rätt, utöfvad af rådet i justitierevisionen, förutsattes säkerligen lägga samma pression på de der framträdande parterna som någonsin vrångoeden. Må det vara blott vördnaden för ma-

[1]) Som bekant tillåtas aldrig vitnesförhör till sakernas utredande före föredragningen. Först när föredragning till sakens afgörande i vanlig tid och ordning sker, kan det som undantag inträffa, att förhör med särskilda vitnen vid underdomstol tillåtes.

jestätet, hvilken här verkade som tryck, så stod dock säkerligen en hvars pligt till sanning inför den högsta domstolen klar för en hvar, så länge parterna stodo i någon mera personlig ställning till rättsskipningen derstädes.

I våra dagars process, med dess exklusiva skriftlighet och med akten som ställföreträdare för parterna, står känslan hos dem af sanningspligt eller af sanningens rätt inför konungens högsta domstol ej i någon mån högre, än vi det redan omförmält, i hvad hofrätterna angår. — Parterna tro sig och äro fullkomligt oförhindrade att äfven i högsta instans ljuga och vränga fakta, ungefär så mycket som det passar dem. Allmän sanningslöshet lika mycket som officiel likgiltighet för sanningen är såsom i hofrätterna en innebörd af förändringen i förfarandet hos Kongl. Maj:t.

Parterna drabbas af urartningen.

Följderna återfalla emellertid på parterna. Då man ej har ringaste garanti för, att de skola uppenbara verkliga sanningen, så kan en föredragande väl säga, att det ej är mycket bevändt med att kalla dem till muntliga förhör, för vinnande af utredning i målen[1]); och *en*, och dertill en giltig grund till, att man låter parterna gå miste om den för dem dermed afsedda fördel, ligger tvifvelsutan i denna med rätta pessimistiska uppfattning om förhörens nytta under förevarande förhållanden.

Att vid fastställande af sakförhållandena en hvar parts, uti skrifterna innehållna uppgifter ej heller tillerkännes ringaste vitsord, parten sjelf till förmån, är blott en andra sida af samma sak eller har sin giltiga förklaring i hela processens moraliska urartning.

Äfven här återfinna vi således samma företeelse, som för hofrätterna i motsvarande del framhållits. Men vi hafva här för oss en tillspetsad situation, hvilken för öfrigt blott återspeglar hvad på andra områden af lifvet under lika förhållanden är naturligt. Der menniskor nöja sig med att lefva obe-

[1]) Jmfr hvad muntliga förhören voro förr, enl. Nehrman sid. 348 härofvan.

rörda af principer, hvilka eljest iakttagas af respektabelt folk, förlora de sin ställning och sjelfständighet, och andra göras till deras herrar; och så är det, när allt kommer omkring, på sitt sätt naturligt nog, att med tvistande parters frigörande från alla sannings- och hederspligter, detta byråkratiska regemente uppkommit, derunder en betrodd man, väl förstående hvad rättssökandes ord äro värda, blott tager deras papper och af dem, efter sitt högre bedömande, lagar tillsammans hvad som det kan passa sig att lägga fram för deras högsta domare — en ordning som var lika otänkbar hos oss under någon som helst föregående period af vår historia, som den är oförenlig med nu rådande europeiska begrepp, både om hvad af rättssökande kan förutsättas och fordras, och om hvad högsta instansens egen rätta värdighet kräfver.

Det vi hittills talat om, är »revisionssakerna», motsvarande vademålen i hofrätterna.

I *besvärsmålen*, således bland annat alla ändringssökanden i brottmål, är skilnaden i praxis vid tiden närmast efter lagens tillkomst och i våra dagar ungefär lika stor. Någon ransakning med parterna af revisionssekreteraren för utredning af särskilda punkter eller för inhemtande af upplysningar förekommer icke. I gröfre brottmål kan deremot något sådant ske, som att mediko-legal undersökning förordnas, likasom det i dylika och andra mål ej sällan förekommer, att högsta domstolen infordrar utlåtande af centrala embetsmyndigheter. Så *skall* i mål rörande kronans parker och allmänningar kammarkollegii yttrande inhemtas. Hvarje kontradiktorisk förhandling mellan parterna, vare sig inför nedre revisionen eller högsta domstolen, är naturligtvis i hvarje fall utesluten. Besvärsmål.

Beträffande särskildt brottmålen faller det i ögonen, att med den vedertagna ordningen det ofta eller oftast måste

ske, att ingen mer att föredragande revisionssekreteraren och ett enda justisieråd — det kontroll-läsande — läser (eller hör) de underdåniga inlagorna; och detta innebär ju, att faktiskt den tilltalade kan komma att stå alldeles utan målsman inför högsta domstolen, ehuru han enligt papperen har ett ombud för sig.

Akterna i brottmål utvisa positivt, att stundom af långa besvärskrifter eller förklaringar ej mer än sjelfva det slutliga yrkandet blifvit läst för högsta domstolen. En underdånig besvärsskrift på tre tättskrifna sidor finnes t. ex. en gång återgifven med orden: »I und. besvären yrkar (N. N.), att Hofrättens utslag måtte upphäfvas, samt att motpartens talan måtte ogillas». Detta är nu föga tillfredsställande eller egentligen alldeles orimligt — den tilltalade får plädera blott för föredraganden. Då emellertid systemets egendomligheter och särskildt sanningsforskningens svaghet och osäkerhet faktiskt komma just den tilltalade till godo, så har han häri en sorts ersättning. Och då en hufvudsak är, att en tilltalad ej straffas oskyldigt, så förstår man, att i allt fall brottmålsrättsskipningen i högsta instans obetingadt verkar mindre otillfredsställande än rättsskipningen i civila mål.

Lagändringen af 14 Juni 1901.

Efter det förestående skildring var uppsatt i tryck, har tillkommit lagen af den 14 juni 1901. Denna utgår, likadant som det angifvits för hofrätternas vidkommande, jämväl på att fastslå den i högsta instans under det sista århundradet uppkomna steriliserande regimen: Berättelsen, — sedan den förut gjorts för parterna värdelös genom dess anordnande som ett proformapapper, bredvid den egentliga berättelsen d. v. s. föredragningspromemorian — har *borttagits;* parterna hafva utestängts från sin *rätt* att fordra muntliga förhör och från sin rätt att personligen framträda *ens för föredraganden;* akten och papperen äro absolut satta i stället för parterna som personer. Men äfven par-

ternas rätt att genom inlagor utföra sin talan och komplettera akten är kringskuren på samma sätt som i hofrätterna; och sjelfva akten kommer att hädanefter, lika fullt som förut, blott tillfälligtvis eller i särskilda fall läsas af domstolens ledamöter sjelfva. Hvad en föredragande embetsman behagar förelägga dem, kommer framgent att stå utom hvarje kontroll af parterna. En rättslig ordning kan icke tänkas djupare fallen i byråkratism; parters naturliga rätt och värdighet ej mera undertryckt. Och från hvilket föregående är detta kommet! Hvarken Gustaf II Adolf, Carl XI eller 1734 års lagstiftare skulle begripa en sådan utveckling.

I jämförelse med det, som sålunda gäller hos oss, är det rätt egendomligt att iakttaga den ordning för revisionssaker, som, äfven efter vissa lagändringar under år 1901, råder i Finland. Finland.

Både berättelser och muntliga förhör äro bibehållna — och upprätthållna till stor del i det skick och till den praktiska nytta, som vår gamla gemensamma lag afsett.

I senatens justitiedepartement, Finlands högsta domstol, uppsätter föredraganden enligt R.B. 30: 13 i 1734 års lag en *skriftlig berättelse*, hvari ingår:

rubrik, upptagande parternas namn och hemort, jämte kort beteckning af målet;

den vid underrätten kärande partens yrkande och i korthet skälen derför, åtminstone de hufvudsakligaste, och vidare svaromålet, af hvilket äfven det väsentligaste upptages;

underdomstolens utslag, så fullständigt som möjligt;

hofrättens dom, likaledes;

uppgift på, hvari rättsfrågan består, under rubrik »Frågan är», sålunda att i korthet angifves först sökandens i senaten och sedan motpartens rättsliga förhållande till saken, i regel med hänvisning till hvad de tidigare i sådant afseende framhållit, men hvarvid äfven, efter omständigheterna, sakens beskaffenhet vidare utvecklas;

Finland. sökandens yrkande i senaten och motpartens, der han tillstädeskommit, påstående i anledning deraf.

Vid *muntligt förhör*, hvilket af part begäres vid berättelsens undertecknande, är han i tillfälle att inför föredraganden, i motpartens närvaro, då denne infunnit sig, till stöd för sin talan åberopa nya skäl och tillika inlemna nya handlingar, d. v. s. förut icke tillgängliga. Dessa muntliga förhör förekomma icke så sällan; och har vid dem inträffat, att anmärkning gjorts mot uppställningen och affattningen af berättelsen.

Vid *föredragningen* inför senaten tillgår så, att föredraganden uppläser berättelsen och det väsentligaste från akterna i målet och för öfrigt muntligen utlägger saken. Der så nödigt är för målets klargörande, upprättar föredraganden promemoria, upptagande i ordnad följd de olika yrkandena med skälen för desamma och likaledes svarsmålen, samt äfvenså i ordnad följd bevisningen å hvardera sidan, hvarvid dock i regel, och isynnerhet om något tvifvelsmål om innebörden kan uppstå, vitnesmålen läsas från akterna.

Föredraganden afger ett skriftligt *betänkande*, innefattande förslag till decision i målet.

Om icke allt här bibehållits och utvecklat sig, som af 1734 års lag gafs och möjliggjorts, så hafva dock Finnarne påtagligen hållit fast vid det mesta goda, som i båda länderna fans kvar, då skilsmessan skedde: i hufvudsak parternas ställning som i någon mån kontrollerande föredragningen och som berättigade att efter behof tala i saken — medan hos oss det yttersta och sista jotat af en anständig ställning för parterna inför högsta instans byråkratiserats bort.

Norge och Danmark. I Norge och Danmark mötas vi på detta område af förhållanden af en vida högre art och anda.

Ordningen är i båda länderna väsentligen lika, grundad på den naturliga principen, att parterna, personligen, eller genom dem representerande höjesteretsadvokater, träda inför sina högsta domare eller dock alltid sjelfva besörja

sakernas framläggande till högsta bedömande. Förhandlingssättet är till principen muntligt. Muntligt behandlas också utan undantag alla brottmål. Men för civila mål förekomma, i båda länderna, med hänsyn till det praktiskt lämpliga, undantag, så att i verkligheten en ej obetydlig del af dem behandlas rent skriftligt [1]). I dem taga domstolens ledamöter ensamt ur akternas innehåll grunderna för sin dom. Men äfven i den muntliga proceduren begagnas skriftligt underlag i all den omfattning, som för säker uppfattning af sakerna kräfves. Norge och Danmark.

Om inkomna civila saker skola behandlas muntligt eller skriftligt, bestämmes i de båda länderna faktiskt efter något olika grunder. I Norge beror det på bestämmande af tre de äldsta ledamöterna af Höjesteret, och den ledande grundsatsen är dervid, att de till aktens omfattning största sakerna bestämmas för muntlig förhandling. Det är således allenast de mindre civila sakerna som behandlas skriftligt; men afgörandet sker diskretionärt, dock att, der svaranden i civilt mål uteblir, behandlingen alltid blir skriftlig. Det förtjenar anmärkas, att till och med räkenskapssaker, om i dem båda parterna äro tillstädes, oftast hänvisas till muntlig behandling.

I Danmark blifva allenast de civila saker behandlade skriftligt, i hvilka en af parterna uteblifver, och den bestämmande synpunkten är härvid den, att domstolen med läsning af akten säkrast förvissar sig om, att alla omständigheter, som tala för den uteblifna parten, blifva beaktade. Det beror dock äfven här på ordföranden och två af domstolens ledamöter att efter framställning af parterna bestämma, om äfven eljest i någon sak skriftlig procedur skall ega rum.

Der i Danmark *skriftlig procedur* eger rum, betyder detta, att akten cirkulerar bland alla de ledamöter, som votera i saken [2]), dervid densamma läses i sin helhet af en

[1]) I Norge har några år vida mer än hälften behandlats så.

[2]) Detta kan bli alla de tretton, som bilda Höjesteret, ty cirkuleringen stannar ej förr, än en majoritet på sju är vunnen. Minst nio deltaga i hvart fall.

Norge och Danmark.

hvar bland dem. Detsamma gäller äfven för Norge, dock der med den skiljaktigheten, att, der parterna i akten förstryka hvad de önska hafva läst, det öfriga förbigås. Uteblifver svaranden, så läses dock allt. För begge länderna är i öfrigt härvid att bemärka, att ofta en dubbel cirkulering kan komma att ske; ty den regel gäller, att om, efter det den förste afgifvit sitt votum — som naturligtvis följer akten — någon afgifver ett annat votum, detta nya votum äfven skall ses och öfvervägas af alla dem, som förut haft akten hos sig.

Det behöfver ej sägas, att, innan cirkuleringen börjar, parterna eller den som iakttagit inställelse haft tillfälle att ingifva deduktioner — högst två skrifter från hvardera sidan — hvilka naturligtvis också följa akten till läsning af ledamöterna.

Efter här beskrifna cirkulering förekommer i Norge saken vid gemensam öfverläggning emellan ledamöterna, hvarefter »domsafsigelse» eger rum. I Danmark sker voteringen som regel utan föregående samfäld öfverläggning [1]).

Vid den *muntliga förhandlingen* är först att bemärka den synnerligen praktiska metod, som i båda länderna iakttages för beredande af det erforderliga skriftliga underlaget för proceduren. Man vet ej om någon så konstmessig handling som den af vår lagberedning föreslagna »sakframställning», utan den ändringssökande förstryker helt enkelt med blyerts i akten det af sakförhållanden och bevisning (således särskildt protokoll öfver vitnesförhör), som han vill hafva beaktadt, samt äfven det, som han förstår att motparten vill hafva beaktadt af domstolen. Derefter lemnas akten till motparten eller hans advokat, som nu genomgår akten och öfvertygar sig om, att allt kommit med, som bör vara med, samt således i akten förstryker allt det vigtiga, som tilläfventyrs kan vara förbigånget; och detta, som så-

[1]) I Sverige sker aldrig, som i Norge och Danmark, dubbel cirkulering, men deremot samfäld öfverläggning före omröstningen — enligt K. Förkl. 7 jan. 1830.

lunda utmärkts, tryckes på offentlig bekostnad och utdelas till rättens ledamöter, så att de samtliga, då saken förekommer, hafva ett sådant tryckt och lättläst extrakt framför sig [1]). Norge och Danmark.

Derest senare någon part finner, att det vore önskligt att framhålla ytterligare sakomständigheter, så beredes på lika sätt ett tilläggsextrakt, hvilket på samma sätt tryckes och utdelas. Flere tilläggsextrakt kunna förekomma. I små och obetydliga kriminalsaker ersättas stundom i Danmark de tryckta, omfattande extrakten med hektografiskt gjorda aftryck af decisionerna i gifna domar. Föredragningen går derefter både i Norge och Danmark till på följande sätt:

1. Domstolens sekreterare eller en hans medhjelpare uppläser inför den samlade domstolen, minst 7 ledamöter i Norge, 9 i Danmark [2]), den öfverklagade domen i sin helhet — samt, om ännu en lägre domstol behandlat saken, den domstolens dom eller åtminstone sjelfva decisionen deri.

2. Tager ändringssökande parten, appellanten, eller dess fullmägtige ordet och gifver en framställning af saken i dess sakliga omständigheter såväl som i dess rättsliga sidor.

För Danmark bör bemärkas den egendomligheten, att i brottmål aktor eller åklagaren alltid yttrar sig först, äfven om den tilltalade sökt ändring — hvilket medför att den tilltalade alltid får sista ordet. I Norge är det alltid ändringssökanden i Höjesteret, som der först tager till orda.

3. Härefter vidtager den så kallade dokumenteringen, hvilken består deri, att appellanten, med extraktet i sin hand, genom några ord för hvart aktstycke angifver för domstolens sekreterare, hvad som bör för domstolen ur akten föredra-

[1]) Jämväl erforderliga kartor bruka anskaffas och kopieras i flere exemplar, så att hvar domare har ett till sin disposition — allt på offentlig bekostnad.

[2]) I Sverige kunna »ringare» mål pröfvas och afgöras af 5 ledamöter; 4 äro tillfyllest, der alla äro eniga. För »vigtigare» saker erfordras 7. Flere än 7 lära aldrig sitta i en dömande »afdelning». Grundlagsenligt få högst 8 på en gång deltaga i pröfning af mål, dock att i vissa fall frågor skola slitas i plenum, dervid alla 18 ledamöterna böra tillstädeskomma.

Norge och Danmark.

gas. Säger appellanten intet, så läser sekreteraren allt i kronologisk ordningsföljd.

När sekreteraren läser, följa domstolens ledamöter erforderligen med i sina aktexemplar. Appellanten begagnar stundom tillfället att med några ord betona, hvad som är vigtigast. Motparten kan ock hafva tillfälle att i förbigående inkasta ett ord, och detta, förstås, gäller särskildt de aktstycken, som han åberopat. Stundom förekommer, att sekreteraren föranledes genom appellanten att något fullständigare än enligt extraktet återgifva akten — sådant har jag t. ex. i Danmark hört förekomma beträffande uppgifter om förut begångna förbrytelser af den tilltalade.

4. Sedan sålunda dokumenteringen — hvilken ju äfven omfattar det som motparten åberopar, och således hela sakframställningen — afslutats, framställer appellanten sina *påståenden*, hvilka i Norge omedelbart böra i två skrifna exemplar öfverlemnas till domstolen. I Danmark nedläggas påståendena skriftligen allenast i särskildt invecklade saker, der sålunda t. ex. flere poster eller alternativ förekomma.

5. Tager andra parten eller hans advokat till orda och utvecklar saken till faktum och lag, efter som han finner omständigheterna påkalla. Han kan dervid, förstås, också särskildt hänvisa till olika af de redan lästa aktstyckena. När han afslutar sin framställning, skall i Norge äfven han öfverlemna sina yrkanden i skrift.

6. Härefter eger appellanten än en gång yttra sig, replicera, så ock svaranden bemöta detta, duplicera, men i kriminella mål förekomma replik och duplik sällan.

Har en part antagit fullmägtig för sakens utförande, — och sådan kan tagas blott bland Höjesterets-advokaterna — är han likväl berättigad att korteligen göra erinringar, när han funnit fullmägtigen hafva glömt eller eljest förbigått någon omständighet. I båda länderna ega alltid parterna sjelfva föra sin talan inför sina högsta domare — på

samma sätt som jag också sjelf sett svarande part personligen framträda inför Tysklands högsta domstol, Reichsgericht i Leipzig — men denna rätt begagna parterna mycket sällan. Skälet är säkerligen det, att om parten förvirradt förer sin talan, så faller hans sak dermed. Det är ej som i England, att domarena låta parten sjelf föra sin talan, om han kan göra det redigt, men förelägga honom att anlita advokat, derest de finna honom ur stånd att gifva klara besked i saken. Norge och Danmark.

Ordningen är, såsom synes, i Norge och Danmark i det hela lika, men der förekommer en skiljaktighet, som bör omnämnas.

I Norge är det nu för tiden högst vanligt att se Höjesterets ledamöter med pennan följa advokaternas plädering, och advokaterna tala oftast mycket långsamt, för att möjliggöra detta.

Stundom, mest i stora saker, har dock appellanten på förhand tryckt och bland ledamöterna utdelat sammandrag af hvad han ämnar anföra, och i sådant fall hålles också hans muntliga föredrag med vanlig hastighet.

I Danmark föredraga alltid parterna med, vid talande, vanlig hastighet; men äfven der ser man ej sällan Höjesterets ledamöter göra anteckningar under argumenteringen — särskildt då dervid förekommer afstående från talan i någon del, ett medgifvande eller dylikt.

Efter föredragningens slut företages, lika i hvartdera landet, saken genast af domarena till afgörande eller, i hvarje fall, senast dagen efter. Dervid hålles i Norge först en privat diskussion. Domstolens president går derunder igenom saken, yttrande sig om särskilda punkter, derest sakens innehåll så föranleder, hvarefter, fortfarande helt diskussionsvis, öfriga ledamöter uttala sina tankar. Härefter börjar den officiella voteringen, och denna sker i Norge alltid offentligt, och på det sätt, att en hvar ledamot muntligen och gemenligen i fritt föredrag angifver sina sakliga och rättsliga motiver och derefter decisionen.

Norge och Danmark.

I Danmark eger, som förut antydt, ingen privat diskussion rum, utan man skrider der genast till voteringen, som brukar ske hemligt. Domen uppsättes genast af ordföranden och två, gemenligen de yngsta ledamöterna — om densamma gifvits efter den mening, de såsom först voterande uttalat. Omedelbart derefter uppläses den definitiva domen och utgifves, efter godkännande, strax genom sekreteriatet till parterna. Ingen ny sak kan lagligen företagas, innan domen i den sist behandlade är fullständigt färdig. Derföre kan ett dröjsmål — och detta i alla händelser blott till följande dag — i Danmark ega rum, allenast der en dom tillkommer vid slutet af dagens session.

Här beskrifna ordning i båda grannländerna synes i hög grad både naturlig, enkel och förtroendegifvande, och det synes — i förbigående sagdt — mindre begripligt, att icke vår lagberedning tagit densamma direkt till föredöme. Man kunde blott önska, att de norske och danske höjesteretsdomarena, likt de engelske domarena, under föredragningen efter behof framstälde frågor till parterna, särskildt för att bringa dem till att orientera domstolen i punkter, som den kanske behöfde hafva utredda eller fastslagna såsom utgångspunkter för uppfattningen. En sådan frågerätt begagnas emellertid aldrig vare sig i Norge eller Danmark; den anses vara utesluten genom bestämmelsen om parternas ohindrade föredragning. Med den praktiska ordningen, att en hvar domare har i sin hand ett aktutdrag, omfattande alla sakliga omständigheter, kan tilläfventyrs en rätt att inbringa förhandlingen i formen af en diskussion emellan domstolens ledamöter och parterna ej vara så nödig; men jag har dock hört domare omtala saknaden af denna frågerätt som en brist.

Men om beskrifna ordningen måste förefalla synnerligen tilltalande, så vinner densamma dock ett utomordentligt tillskott i betydelse, om dermed sammanställes den

enkla och praktiska metod, hvarmed för domstolen åvägabringas erforderlig utredning om sakförhållandena. Norge och Danmark.

Enligt principen skulle intet nytt, som kunde hafva tidigare gjorts gällande, få indragas i processen i Höjesteret, men enär denna sats, strängt tillämpad, i verkligheten ofta skulle leda till orätt, så har den i praxis blifvit så modifierad, att numera i sjelfva verket allt nytt får tagas med, som i rättvisans intresse bör beaktas. Författningar och en human praxis hafva samverkat derhän, att till och med på ett alldeles extraordinärt sätt underrättas inskaffande af allt erforderligt material, innan rätten i högsta instans talar; och sålunda har den stränga satsen om förbud för »nova» faktiskt tagit form i blott en fordran, att motparten eller hans fullmägtige alltid skall underrättas om nya dokumenter eller nya sakliga erinringar, så tidigt före målets afgörande, att han hinner öfvertyga sig om giltigheten af det som förebringas samt efter behof kunna skaffa motbevis.

I kriminella mål råder i Danmark full frihet att efter behof komplettera materialet.

Denna rätt utöfvas så, att, sedan saken inkommit för Höjesteret, parterna ega att utan vidare omständigheter, — utan att behöfva söka eller afvakta något tillstånd, — genom underdomaren i orten anordna om förhör med vitnen eller om utredningar af hvad slag som helst, med den följd, att i dessa saker på detta enkla sätt och utan vidare tidsutdrägt alltid åvägabringas all den utredning, som från någondera sidan önskas. I kanske hälften af antalet saker begagnas denna metod.

Det är innehållet af de inför domaren sålunda uppkommande förhörsprotokoll, som oftast föranleder de tidigare omtalade tilläggsextrakt, hvilka före den muntliga förhandlingen lemnas till domstolens ledamöter.

I civila mål gäller detsamma allenast med den skilnad, att för rätt att förebringa nytt material erfordras antingen motpartens medgifvande eller en hemställan till justitiemini-

Norge och Danmark.

steriet; och en dylik hemställan bifalles alltid och utan anförande af skäl — men mot skyldighet att erlägga en afgift af 33 kr. 66 öre, hvilken afgift sålunda utgör en sorts straff för försummelsen att redan i föregående instanser förebringa all utredning. I fall af fattigdom, eller då eljest fri process eger rum, efterskänkes afgiften.

Ordningen är för Norge i här omhandlade del väsentligen densamma, dock att bemärka, det, efter den år 1887 införda nya kriminella processordningen, sakförhållandet alltid blir definitivt fastslaget i underinstansen. Der dock något förhållande af egentligen rättslig art är outredt — såsom om ovisshet uppstår, om en tjuf förut är straffad tredje eller blott andra resan, — så anordnar vederbörande advokat utredning derom med biträde af vederbörlig underdomare, på samma sätt som från Danmark omtalats. Någon anledning för Höjesteret att förordna om ytterligare utredning har blott ytterst sällan förekommit.

I civila mål är det i Norge Höjesteret sjelf, som — derest motparten gör gensaga — på ansökning lemnar medgifvande till bevisningens fullständigande; och plägar sådant medgifvande lemnas som en sjelffallen sak, d. v. s. utan behof af särskilda skäls åberopande.

I regel göra icke parterna hvarandra svårigheter med nya utredningar, och de föranstaltas i hvarje fall af vederbörande advokat eller part sjelf genom underdomaren, likasom vi beskrifvit det från Danmark. Vid sjelfva Höjesteret förekomma vitnesförhör aldrig annat än i militära straffsaker.

Gäller det åter anförande af nya rättsliga grunder, nya »indsigelser» eller »paastande», så är, i Norge likasom i Danmark, vid behof medgifvande att söka i justitiedepartementet under anförande af giltiga grunder. Det gifves blott mot erläggande af ett »bevillingsgebyr», i Danmark om 16 kronor, i Norge 40.

Att parterna fritt få utreda sakerna, och att det blir ett kontrolleradt material, som lägges för domstolen, är här den betydelsefulla olikheten med vårt [1]).

Med här beskrifna ordning inom grannländerna för ögonen, torde man få ett ännu starkare intryck af den alldeles oerhörda urartningen hos oss — en urartning, som i sjelfva verket innebär, att i flertalet af mål högsta domstolen dömer utan nödig utredning af verkliga saksammanhanget och således helt säkert ofta på grund af positivt oriktig uppfattning derom, samt följaktligen att, med den fullkomligaste heder och samvetsgrannhet hos domarena personligen och med all lärdom och skicklighet hos dem, rättsskipningen i högsta instans uti de civila målen ofta *måste* verka mera otillfredsställande än ett lotteri. Å andra sidan gifver den redan sedan lång tid pröfvade ordningen i Norge och Danmark vid handen, att något bättre, det verkligen behöfliga och tidsenliga, ganska lätt kan åvägabringas.

Det naturliga och försigtigaste första steget synes vara att, med upplifvande och utveckling af tanken om två betrodde föredragande — enligt 1615 års rättegångsprocess och senare praxis i just. revisionen [2]) —, man ställde en revisionssekreterare på hvardera sidan, eller gjorde en revisionssekreterare till målsman för hvarje hufvudgrupp af anspråk, som stå emot hvarandra inför Kongl. Maj:t. »Betänkandet», som ju bland andra olämpor äfven har den, att, der det förekommer, det principielt förorsakar den ensamma föredraganden att intaga en ståndpunkt på ena partens sida, skulle sjelffallet försvinna, och då i alla saker, hvartill betänkande nu hör, två revisionssekreterare (se note Förslag.

[1]) Förestående skildring från Norge och Danmark är benäget granskad af en ledamot i hvartdera landets högsta domstol. Den från Finland är authentisk.

[2]) Se sid. 538.

Förslag. 3 sid. 567) skulle bli fria från befattning dermed, så blefve det i samma mån lättare att vinna den för ifrågasatta ordningen, med i regel två föredragande revisionssekreterare i hvar sak, nödiga, ökade arbetskraften.

Med en revisionssekreterare på hvardera sidan uppkomme under i öfrigt gifna förutsättningar muntlig förhandling, så att säga, af sig sjelf och som det normala. Vid den till muntlig förhandling hörande offentlighetens införande kunde näppeligen någon betänklighet råda, — om man ej menar, såsom dock i detta ögonblick allmänt hos oss, att till offentlighet hör privilegium för alla ortens vagabonder att sitta och värma sig i sessionssalarne. Med alla de praktiska metoder till ledning, som i Norges och Danmarks högsta instans äro i bruk, skulle man lätt finna det motsvarande lämpliga hos oss. Man hade ställt sig på en, med förhållandenas natur enlig grundval, och utan behof af omständligt reglerande, skulle, med sådana betrodde män, som här tänkts, uppbärande den nya ordningen, denna, utan att någon behöfde känna sig oroad, spontant komma att lämpa sig efter behofvet och de giltiga krafven.

Men i den tänkta nya ordningen ligger det tvifvelsutan en hufvudvigt på, att de i egenskap af särskilda parters representanter nu framträdande revisionssekreterarne dock aldrig skulle komma i den ställning, att de kunde framstå såsom blott osjelfständiga språkrör för parterna. Parten skall veta, att han har en representant, som häfdar hans rätt, men denna representant skall också vara en så betydande man, att parten i fullt förtroende och godvilligt lemnar till honom att, efter noga öfvervägande af alla omständigheter, säga, huru saken skall tagas, och hvad som skall göras. Med den gifna förutsättningen vunnes också ett uppslag eller en möjlig utgångspunkt för en ordning, hvarigenom parterna likasom i Norge och Danmark kunde, utan att behöfva afvakta något beslut eller medgifvande af högsta domstolen, vid underrätt föranstalta om nya vitnens

hörande eller om nödig utredning på annat sätt om sak- Förslag.
förhållanden, för en ordning sålunda, medförande garantier, att efter behof ett kontrolleradt nytt material lades inför högsta instansen i stället för allt det tvifvelaktiga, som nu hopas därstädes. — Beträffande allt det faktiska och dermed det i allmänhet vigtigaste kommer man i öfrigt aldrig på rätt spår, förr än parterna blifvit nödsakade att redan på ett tidigare stadium af saken sanningsenligt uppenbara allt hvad de veta derom.

För att emellertid upprätthålla den nu som partrepresentant framträdande revisionssekreterarens ställning och auktoritet, ej blott gent emot parten utan jämväl inför allmänheten och i sin mån äfven inför domstolen, bör det utan tvifvel metodiskt ordnas så, att hvarje sken och misstanke utestänges, att föredraganden uppgifvit den sjelfständighet och integritet, som han bör förutsättas ega. Fördenskuld borde han aldrig på något alldeles oregleradt eller i det yttre alltför förtroligt sätt kommunicera med parten. Det allra bästa tillfälle att härutinnan uppehålla det nödiga dekorum erbjudes af sig sjelf med den gifna utgångspunkten, nämligen så, att revisionssekreteraren, i anknytning till den nu rådande ordning, skulle förhandla med parten allenast på det embetsrum, som af gammalt står honom till buds, och detta helst, som regel, i närvaro af en person i protokollssekreterarens ställning. Sjelfva sakutredningen, resp. den allmänna korrespondensen med parten, skulle ske genom ett sådant biträde eller genom den vanliga affärsjuristen.

Bland annat, som följde såsom vinst af en ordning lik den här tänkta, skulle också det vara, att allmänheten lärde sig förstå, att ett företrädande af en part inför rätta *icke* betyder detsamma, som att den företrädande är »öfvertygad om», att hans klient har rätt eller skall få rätt. — Detta blefve ett direkt resultat af, att man såge två personer i revisionssekreterares ställning argumentera emot hvarandra i samma sak. Men det gäller dertill det utomordentligt vigtiga att

Förslag. visa, hvad positive företrädande af part inför rätta betyder, nämligen ej blott att alla giltiga skäl skola med behörig kraft göras gällande, utan allra främst att inga andra än absolut ridderliga medel skola användas, för att påverka domstolen. Till ridderligheten hör naturligtvis, som regel, att ett ombud icke utför en sak, som han ser vara omöjlig; men, taget i sin helhet, är här allt så beroende på ett grannlaga och riktigt bedömande af alla de särskilda och egendomliga omständigheterna i den speciella saken, att någon allmän regel omöjligen kan uppställas för föredragandens prövning af frågan, när han skall vägra sin tjenst. Att ombudet ser — och att allmänheten vet, det ombudet ser — allt från en synpunkt som verklig gentleman, är dock här af en betydelse, som ej kan öfverskattas. Båda delarna vinnas lättare än eljest tänkbart, om ombuden-föredragandena inför Kongl. Maj:t tagas bland de, allmänt med stort förtroende sedda revisionssekreterarne, och inga kunna i vårt land beräknas med större säkerhet förmå genomföra den vigtiga uppgiften, hvarom jag här talar, nämligen att bringa till klarhet för allmänheten ett partombuds rätta ställning till den sak han representerar.

Ett specielt skäl för att gå här ifrågasatta väg till reformen ligger deri, att man sålunda lärer kunna undvika behofvet af grundlagsändring — se § 24 reg. formen, att justitieärenden *skola i nedre justitierevisionen beredas till föredragning och afgörande* i högsta domstolen — såsom vilkor för att komma ur den nuvarande oefterrättligheten.

Med alla redan befintliga olika kategorier af revisionssekreterare lärer det ej vara svårt att finna en lämplig metod för kårens erforderliga rekryterande. En utveckling till sist ända derhän, att parterna sjelfva må få profva på att föredraga sin sak inför högsta domstolen, behöfver med utgångspunkten ej vara utesluten.

I Sverige arbetar högsta domstolen på ända till tre afdelningar, medan i Norge och Danmark den högsta domstolen städse framträder som ett samladt helt. Jämte vår högsta domstols befattning med lagstiftningsfrågor är det det omåttliga tillflödet af ändringssökanden, som nödvändiggjort denna otillfredsställande ordning; denna betager formligen sista instansen den karakter af högsta sammanhållande enhet, som borde höra till densamma. Genom 1901 års lagändring, som, ganska förhastadt synes det, undanröjt det för vår rätt egendomliga vilkoret för saks dragande under Kongl. Maj:t, att den som tappat i hofrätt skulle fullgöra hofrättens dom, är ett ytterligare stort tillflöde af mål öppnadt. Att fördela högsta domstolen på ännu flera dömande afdelningar är lika otänkbart som att minska antalet af dömande ledamöter på hvarje afdelning. Med hänsyn till dessa omständigheter lärer en fullständig omgestaltning af vår högsta instans och af arbetssättet derinom, äfven i andra afseenden än här berörda, eller en reform, afseende alla instansers förhållande till hvarandra, framstå såsom en alldeles oeftergiflig uppgift för en nära liggande tid.

FOLKELEMENTET I RÄTTSSKIPNINGENS TJENST I GRANNLÄNDERNA OCH HOS OSS.

A. Lekmän som ledamöter af rätten.

Den tidigare lemnade skildringen af särskilda slag af ting under olika perioder gifver vid handen, att vår nämds förmåga att fullgöra en verklig domstolsuppgift och dess sjelfständighet städse varit beroende derpå, om en muntlig eller skriftlig förhandling egt rum.

Detta förhållande är, vid våra egendomliga utgångspunkter, egentligen alldeles naturligt. När det, såsom i det muntliga systemet, gäller att direkt höra och iakttaga parter och vitnen och att ej blott af deras ord utan af allt som förekommit omedelbart draga slutsatser, så är detta något, som lekmän verkligen förmå, så mycket hellre som det för dem ligger ett lefvande intresse i en dylik uppgift. Gäller det åter, som i det skriftliga systemet — låt vara också, att skrifterna tillkommit efter protokollering af hvad som muntligen anförts — att draga slutsatserna med ledning af skrifternas ord, så är detta för lekmännen svårare, emedan de äro mindre vana att sköta sig med ett dylikt abstrakt material, hvilket utesluter många synpunkter, af hvilka de eljest taga rättelse, hvarjämte hela arbetet i samma mån

blir dem mer eller mindre motbjudande. Dessa omständigheter i och för sig medföra i detta system, att hos lekmännen en vana naturligt nog uppstår att i den med dem sittande domaren se den, som egentligen skall utföra hela uppgiften, och dermed en tendens hos nämden att vara osjelfständig. Men är det sedan så, som af gammalt hos oss, att skrifterna, protokollen från de flerfaldiga rättssammanträdena, hållas tillgängliga blott för domaren, åt hvilkens godtfinnande det är öfverlemnadt, hvad och huru mycket derur skall nämdemännen meddelas, så är denna tendens till osjelfständighet förvandlad till praktisk omöjlighet för nämden att vara sjelfständig.

Den beklagansvärda förändringen i nämdens ställning är i sjelfva verket närmast att hänföra dertill, att vid den forna muntliga förhandlingen, åtföljd af omedelbar dom, nämden, då domen gafs, *kände saken lika godt som domaren*, medan i ett skriftligt uppskofs-system, sådant som nu hos oss, nämden i regel ingen fast och sjelfständig kunskap eger om det, hvarom den skall yttra sig, enär detta ligger i protokollet, som domaren ensam disponerar.

Detta att domaren ensam disponerar protokollet d. v. s. (enligt den rådande metoden hos oss att i protokollet införa allt som skall beaktas) ensam disponerar hela det skriftliga materialet, utgör just den vigtigaste af de egendomliga utgångspunkter för utvecklingen hos oss, hvarpå nyss hänsyftades.

Man skall förstå detta utaf hvad som senare följer.

I andra länder, der man, respekterande det folkliga rättsmedvetandet, sträfvat att verkligen föra detta rättsmedvetande såsom ett bestämmande element in i rättsskipningen, har man mestadels, och då alltid i full omfattning, låtit lekmännen åtnjuta det muntliga systemets förmåner.

I Tyskland och Norge likasom i England och öfverallt, der det finnes en *jury* — som vår nämd var från början — gäller som första grundsats, att alltid hela målet lägges

Jurydomstolar.

fram för jurymännen i ett sammanhang, således vid *ett* sammanträde, utan annat uppskof än det som måste göras till följande dag, om saken ej medhinnes den första; och framläggandet af saken sker alltid medelst hörande af parterna, vitnena, sakkunnige och alla, som kunna något upplysa i målet, samt i öfrigt på ett *sådant sätt* (med repetitioner i nödiga delar etc.), som mest möjligt underlättar uppfattningen, stöder hågkomsten af det vigtigaste och håller intresset hos de åhörande vaket, allt i syfte att jurymännen, på grund af det de sjelfva hört och sett, omedelbart och efter egen och fri öfvertygelse må uttala sig i den del, som på deras yttrande beror — d. v. s. om sanningen i saken.

En sådan anordning ställer stora kraf på parterna, som måste göra sig beredda att till en enda och viss dag hafva all utredning och bevisning färdig; på det allmänna, som måste sörja för att alltid kunniga och intresserade målsmän och hjelpare finnas till hands på hvardera sidan, der målsegande och tilltalade ej sjelfva förstå eller förmå att utföra de ömsesidiga uppgifterna; på vitnena, som måste skjuta allt annat å sido för att å denna dag stå till rättens disposition; på domarena, som skola sammanhålla alltsammans, undervisa och vägleda juryn samt vara beredda att genast lösa alla rättsfrågor. Men ingenstädes har man tviflat om, att, huru stora bördor och kostnader än lades på både enskilda och samhället, dock alla de antydda förutsättningarne måste uppfyllas, för att icke hela ändamålet med juryns närvaro skulle förfelas. Muntlig förhandling, med allt hvad som fordras, för att den skall bli en verklighet, är öfverallt sedd som ett obetingadt vilkor, för att icke en jurys deltagande skall bli ett tomt sken.

Moderna meddomsrätter i brottmål.

Men det är icke allenast, der man tillgodogjort sig lekmäns deltagande i rättskipningen under juryns form, som man kastat skriftlighet och protokollsväsende öfver bord

samt i stället bygger på muntlighetens princip. Detsamma gäller för de moderna meddomsrätterna i brottmål.

De tyska Schöffen-domstolarne, sammansatta af en rättslärd ordförande och två lekmän såsom meddomsmän, en hvar med sin särskilda röst, erbjuda ett prof på, huru man funnit en verklig muntlig förhandling företrädesvis egnad att sätta lekmän i stånd att verka enligt ändamålet.

Vanliga tillvägagåendet inför dessa domstolar, som i Tyskland behandla mindre brottmål, är följande: Ordföranden, sittande mellan de två meddomsmännen, uppläser först stämningen och förhör derefter den tilltalade, med ledning af ett vid förberedande polisförhör upprättadt protokoll, hvarefter åklagaren, der Staatsanwalt, och den tilltalade eller hans advokat, der Rechtsanwalt, om sådan är tillstädes, har tillfälle att framställa frågor; så höras vitnena, om sådana finnas, genom ordföranden och med frågerätt för parterna; derefter ger åklagaren en öfversigtlig framställning af saken, angifver dervid de bestämmande sakliga och rättsliga omständigheterna i målet och gör straffpåståendet, gemenligen också föreslående sjelfva straffmåttet; så yttrar sig den tilltalades fullmägtige eller den tilltalade sjelf, hvarefter de tre domarena med rättsskrifvaren draga sig in i ett tillgränsande rum, der öfverläggning hålles, och efter omröstning beslut fattas, hvilket alltid genast afkunnas, ehuru i allmänhet motiverna ej ännu äro skriftligen uppsatta. Dessa meddelar likväl ordföranden i fritt och obundet föredrag.

Uppskof kunna ifrågakomma, t. ex. i följd af den tilltalades utevaro, eller någon gång för afhörande af något nytt vitne, men uppskof förekommer dock så sällan, att exempelvis i Dresden en domare meddelade mig, att samma dag, då han varit sittande med två Schöffen, lekmannadomare, 13 mål behandlats, men uppskof icke förekommit i något, samt att i öfrigt under hela veckan intet mål blifvit uppskjutet, utan samtliga bragts till slut.

Med en sådan ordning, i de vigtigaste delarne lik den, som fordom förekom vid våra häradsrätter, äro utan allt tvifvel de två tyska meddomarena, lika väl som förr våra nämdemän, godtj i stånd att i hvart mål genomskåda både saksammanhang och brottslighet samt således också att gifva ett sjelfständigt omdöme i målet; och man behöfver knappast framhålla, att vid den tyska domstolen de två lekmännens uppfattning så mycket lättare också kan göra sig gällande, som domarens röst ej gäller mer än en hvar meddomsmans. Vid förhandlingarne inför de beskrifna tyska meddomsrätterna är protokollering föreskrifven. Men protokollering blir alltid i Tyskland till något helt annat än vi tänka oss derunder, likasom sjelfva protokollets betydelse också i Tyskland är en annan än hos oss. Rättskrifvaren gör visserligen anteckningar öfver det vigtigaste som han finner förekomma; men det förmärkes aldrig, att frågor till parter eller vitnen eller dessas svar och anföranden på ringaste sätt uppehållas för protokolleringens skuld. Allt fortgår utan någon hänsyn till ett protokoll; något tidigare protokoll finnes i öfrigt aldrig för domstolen att beakta som grund för dom, men denna är att stödja uteslutande på det som domarena sjelfva hört och sett vid den i ett sammanhang fortgående förhandlingen.

I de *norska meddomsrätterna* för brottmål, motsvarande här beskrifna tyska Schöffendomstolarne [1]), och äfven de sammansatta af en lagfaren ordförande och två lekmän, äro, i hvad angår möjlighet och lätthet för de senare att följa förhandlingarne och sjelfständigt bilda sig ett omdöme, förutsättningarne i fullt lika omfattning som i Tyskland för handen. Att den norske domaren aldrig går till inkvisitionsmessigt förhör, som man ofta återfinner i Tyskland, samt att i Norge genom regelmessig närvaro af försvarsadvokat, den ackusatoriska principen är fullt genomförd, är en annan sida af saken.

[1]) — ehuru de norska meddomsrätternas kompetens är mera omfattande.

På det kriminella området är i Tyskland och Norge muntlighetens grundsats således fullständigt tillämpad äfven i de från juryrätterna skiljaktiga domstolarna.

Andra meddomsrätter.

Men på olika håll finnas andra dylika domstolar med ett mindre antal lekmän, deruti den muntliga förhandlingen antingen i verkligheten till stor del skjutes å sido, eller den öfverhufvudtaget ej varit afsedd, *och i dessa har man allestädes på annat sätt ordnat så, att lekmännen ändock komma på lika fot med den lagfarne ordföranden och kunna utföra en sjelfständig domareverksamhet.*

1. Tyskland.

I *Tyskland*, der i teorien äfven civilprocessen är stödd på muntlighet, är faktiskt uti denna process underlaget för domen ofta lika mycket aktstycken som det omedelbart hörda och sedda, och detta i all synnerhet i sådana sorts saker, deruti parternas rättsförhållanden äro fastslagna i dokumenter och skrifter — hvilket särskildt i *handelssaker* synnerligen ofta är fallet.

För behandling af handelssaker äro på de största handelsplatserna lekmän anlitade, nämligen så, att två köpmän jämte en särskildt förordnad ledamot af den allmänna landtdomstolen vid densamma bilda en särskild afdelning eller kammare [1]); mångenstädes äro flere dylika kammare bildade. — Och i dessa finner man nu, att i de verkligen tvistiga målen skriftvexling eger rum och digra akter bildas, samt att det i sjelfva verket väsentligen är på dem, som utslagen grundas [2]); den muntliga förhandlingen är faktiskt åsidosatt. Der åter ingen tvist om fakta föreligger, utan saken blir klar för domstolens ledamöter efter *en* muntlig förhandling, gifves af dem utslag omedelbart på grund af denna förhandling. Men der ej så sker, utan uppskof hafva meddelats för utredning, och sålunda akter upp-

[1]) Eljest upptager den allmänna civildomstolen handelssaker.

[2]) — ehuru enligt § 313 i Civilprozessordnung det alltid egentligen skulle ske »auf Grundlage der mündlichen Vorträge der Parteien».

stått, *så läsas också dessa akter af köpmännen-meddomarena lika väl som af den lagfarne ordföranden.* [1])

I Berlin, der arbetsbördan kanske är störst, är det vanligt att köpmännen, »handelsdomarena» för ändamålet medtaga akter till hemmet. I andra städer, t. ex. Leipzig, Dresden, Frankfurt, brukas i allmänhet ej detta, utan man kompletterar det, som erfarits vid de muntliga förhandlingarne, genom läsning af aktstycken uti domstolen och genom samtal om de särskilda sakerna efter slutad förhandling deri, eller efter slutet af hvarje dags arbete, eller vid enskildt sammanträffande. I en af Stettins kammare för handelssaker meddelades mig, att »ordföranden går igenom sakerna med köpmännen, angifver för dem rättssatserna och friskar upp minnet af sakförhållandena».

Det må vara naturligt att, såsom en ordförande i en af Berlins handelsdomstolar anmärkte, der en köpman saknar större andlig begåfning och erforderlig energi, han blir en nolla i domstolen; och detta är i sin mån också fallet med en lagfaren ledamot af ett domarekollegium. Men det är alldeles tydligt, att allting är af lagstiftningen och af vedertagen praxis anordnadt, i syfte att lekmännen verkligen skola bli i stånd att fatta om alla saker till både deras sakliga och rättsliga innebörd, samt att i verkligheten de utöfva sitt domarekall lika sjelfständigt som ordföranden.

Ett väsentligt stöd för möjligheten dertill ligger i den principen, att, när en sak är uppskjuten, den för hvar gång betraktas som en ny sak, samt att densamma för den skuld också för hvarje gång behandlas från början, såvidt ej domstol och parter finna det obehöfligt. Då denna muntlighetens grundtanke, såsom ofta händelsen, modifieras på det sättet, att parterna enas med domstolen, att vissa aktstycken skola *anses* som upplästa, ehuru de ej uppläsas, så förstår man, hurusom, blott med hänsyn till det praktiska

[1]) Jag åberopar särskildt det af mig antecknade omdömet af presidenten i Dresdens Landgericht.

behofvet i särskilda fall d. v. s. med hänsyn till den säkrare uppfattningen genom domarena af förhållandena, aktläsning och skriftlighet satts i stället.

För att de praktiska männen skola kunna fullgöra sin uppgift, kräfves äfven, att sakerna få tagas utan formalism, efter deras verkliga betydelse och innehåll; och denna förutsättning är också i dessa domstolar förhanden dermed, att man städse söker få utredning af allt som är oklart [1]). Då således jag en gång i en handelsdomstol i Stettin hörde ordföranden säga till ett ombud: »Jag har ingen klar bild af den frågans innehåll. Ni måste utreda detta», och strax derefter i en annan punkt: »Ni måste först skaffa information af Eder mandant», så torde detta, efter hvad jag kunnat inhemta, beteckna, huru i allmänhet ifrågavarande domstolar taga uppgiften. Det är påtagligt, att särskildt i denna metod, i utöfvande af den lagbestämda frågerätten och pligten att söka utreda sakerna samt i den genomgående tendensen att alltid finna sakens kärna, ett väsentligt stöd är gifvet för lekmännens effektiva medverkan eller för möjliggörande af sakernas bedömande efter lekmännens naturliga uppfattning och således med sjelfständighet.

Ett uttryck af denna de tyska handelsdomarenas sjelfständighet ligger i ett yttrande gifvet mig, samfäldt, af alla de tre ledamöterna i en af Leipzigs handelsdomstolar. Desse herrar meddelade mig nämligen, att, efter hållen öfverläggning om de vid en dags sammanträde färdiga sakerna: »ordföranden sätter upp besluten *som han vet att vi* (köpmännen) *mena det.* [2]) Detta uttalande stämmer i öfrigt rätt väl öfverens med de flere jag hört, utgående derpå, att i

[1]) — i öfverensstämmelse med föreskriften, att: ordföranden skall genom frågor föranleda att oklara framställningar blifva tydliggjorda, ofullständiga uppgifter — — fullständigade, bevismedlen angifna och öfverhufvud alla för saksammanhangets fastställande vigtiga förklaringar afgifna. § 139. Civ. Pr. Ordn.

[2]) Den ene handelsdomaren talade nämligen i ordförandens och den andre handelsdomarens närvaro, syftande med »vi» på sig och den sistnämde.

alla vanliga fall den lagfarne ordförandens och köpmännens meningar *sammansmälta*.

Öfver betydelsen af detta ord samt hela förhållandet mellan de två domstolselementen har man helt säkert den mest träffande förklaring och bästa belysning i tvänne uttalanden till mig af tyska domare. Det ena af presidenten i Dresdens Landgericht (hvarunder finnas 5 afdelningar för handelssaker) Dr Müller, innehöll, »att efter något års samarbete juristen-ordföranden *tänker* som köpmännen», medan det andra, af presidenten i Sachsens Oberlandesgericht, Dr Lossnitzer, lydde, att, »om ordföranden skulle visa sig som formalist, så skulle nog köpmännen lära honom bättre».

Ett yttrande, som i grunden utgår på detsamma eller derpå, att man i Tyskland i denna stund ej syftar på annat än att lemna åt lekmännen i domstolarne att efter sin åskådning göra sig fullt gällande, är det af Dr Braun, president i Berlins Landgericht (innefattande 35 civila eller kriminella kammare och 16 kammare för handelssaker), att det låge magt uppå och *ej vore så lätt att finna lämpliga ordförande i handelsafdelningarne*.

Skulle man få fatta det aktuella förhållandet emellan juristen och lekmännen i de tyska handelsdomstolarne så, som jag vid andra tillfällen hörde det betecknas: att köpmännen rätta sig efter ordförandens mening på hans område (rena lagfrågor) och denne efter köpmännens mening på deras område (kutymer, affärspraxis etc.), så utmärker detta blott på annat sätt grundtanken i nyss antydda ordning [1]).

[1]) Med de tyska handelsdomstolarne och deras, som det synes, enstämmigt i Tyskland lofordade verksamhet för ögonen, kan man tveka, om man med fog kan för vårt land förorda ett system af handelsdomstolar enligt fransyskt mönster, i hvilka således köpmän skulle sitta som ensamme domare, och en jurist ej hafva rum annat än som domstolens sekreterare. I Frankrike vågar man ej tänka på en juridisk embetsman som ordförande, helt enkelt emedan man befarar, att en sådan ordförande skulle inom kort binda domstolarnes hela verksamhet i banden af en formalistisk-byråkratisk regime, mot hvilken det fransyska systemet af handelsdomstolar, till sin uppkomst och utveckling, är en lefvande protest, och man fruktar inom fransyska handelskretsar ett dylikt inflytande så mycket mer, som

Då jag tillåtit mig en viss vidlyftighet uti framställningen från de tyska handelsdomstolarna, har det varit för att, på ett af de praktiskt vigtigaste områdena för lekmäns deltagande i rättskipningen, visa, hurusom det är på fullaste allvar, man i Tyskland afser att göra sig till godo den ovärderliga insats, som lekmän äro egnade att gifva på vissa områden af rättskipningen, äfven der det för dem gäller en rent dömande uppgift [1]).

Der i *Danmark* lekmannadomare användas, äro de i det hela satta i en med ordföranden-juristen jämnbördig ställning. 2. Danmark.

Ifrån det gamla äro dylika folkdomare bibehållna allenast i *underrätterna, då lifssaker der förekomma.* De utses för det särskilda målet, fyra till antalet, af domaren bland

---

man på vissa orter erfarit, att till och med den juridiske sekreteraren varit i stånd att i sin mån byråkratisera handelsdomstolen.

De citerade yttrandena af tyska auktoriteter äro anförda, just för att framhålla, att i Tysklands rätt i våra dagar alls icke herskar vare sig formalism eller byråkratism, i någon mån motsvarande vare sig det hos oss hemmahörande eller det fransyska. Det är ett misstag, om man tror, att det för de tyska juristerna i vår tid finnes ett särskildt »juridiskt tänkande», såsom mättgifvande för domstolarnes sätt att se och taga sakerna.

Frågan beror på, hurudant förhållandet derutinnan är hos oss. Hos oss och inom vårt juridiska intelligensparti gäller ett speciellt »juridiskt tänkande» såsom blomman af juridisk intellektuel utveckling; och ser jag dertill på, huru i Sverige juristeriet verkar gentemot våra häradsnämder, eller huru det framträder i högre instanser, der intet lekmannaelement förekommer, så hyser jag ingen förhoppning, att förr än efter lång tid våra juristers »tänkande» skall komma så i nivå med vanliga menniskors, att vare sig en sammansmältning med deras naturliga tänkande kan komma på tal, eller att svenska domare skulle förmå sig att gifva uttryck åt köpmäns eller annat praktisk folks rättsuppfattning, eller skrifva domar *efter som de veta att lekmännen mena det*, såsom Leipzigerdomstolen fann det naturligt. Utan denna förutsättning, eller utan att jurister kunna förmå sig att *tänka som köpmän*, är dock en handelsdomstol med en jurist som ordförande en byråkratisk institution från början.

Vi måste först återupprätta det väsentliga i de gamla verksamhetsformerna, söka frammana den anda, som lefde i dem och låta denna anda verka en tid framåt, särskildt för att återväcka den naturliga uppfattning och sjelfständighetskänsla, som förr ledde lekmannadomare hos oss, innan det går med trygghet för sig att förena jurister och lekmän till en samfäldt dömande korporation

[1]) I de tyska Gewerbe-Gerichte, *handtverksdomstolarne*, der en jurist som ordförande sitter med en mästare eller arbetsgifvare och en arbetare, råder en högst enkel muntlig förhandling, som, förutsatt lika begåfning, tvifvelsutan sätter lekmännen i stånd att bedöma sakerna lika godt som domaren.

ortens mest ansedde män och företrädesvis bland sognefogdarne, hvilka äro förtroendemän inom socknarne, utnämde af amtmännen för biträde i exekutiva och polisärenden.

Desse fyra, hvilka fungera som meddomsmän, en hvar med en röst, skola rätteligen vara närvarande vid alla tillfällen, då, efter förhörets slut, målet behandlas vid domstolen, och de sättas jämväl i tillfälle att läsa protokollen och handlingarne i saken, innan den afgöres. En gång lär det hafva inträffat, att en dom i dylikt mål ogillats af orsak, att *samma* meddomsmän ej närvarit under hela målets handläggning.

Det här nämda, äfven om dermed sammantages, att meddomarena kunna fordra ett enligt deras mening ej behörigen utredt måls återupptagande till ny behandling, och att de alltid ega läsa handlingarne, kan dock ej vara tillfyllest att gifva lekmännen deras behöriga ställning, blott med hänsyn dertill, att de i regel ej äro med om förhörsstadiet, som jämväl omfattar afhörande af vitnena [1]).

Jämte meddomsmännen förekomma alltid i domstolen två rättsvitnen, endast med uppgift att kontrollera protokollet.

Sjö- och handelsrätten i Köpenhamn gifver oss prof på en ordning väsentligen öfverensstämmande med den från Tysklands handelsdomstolar omtalade. Den lagfarne ordföranden sitter här omgifven af 4 meddomare, utom i i saker af mindre värde än 100 kr. samt vid afhållande af vitnesförhör, då blott två lekmäns närvaro jämte »Formanden» erfordras. Grundtanken i förhandlingssättet vid denna domstol är den, att parterna skola på förhand fullständigt underrätta hvarandra om sina skäl af hvarje slag, samt att, på grund af en sålunda vunnen allsidig kännedom om allt

[1]) Det just nu af den danska riksdagen behandlade stora reformförslaget afser att gifva lekmannaelementet en vida mer omfattande betydelse i brottmålsrättskipningen.

som i saken talar för och mot, parterna må, utan att störas af nya invändningar, kunna i lugn inför domstolen framlägga sakförhållandena och de rättsliga grunderna, och detta i *ett* öfversigtligt sammanhang. Den muntliga framställningen, i ren kontradiktorisk form, tager här vida större rum än i Tysklands civildomstolar; och det, som hos domarena kan brista i fullständig uppfattning om sakerna, fylles genom läsning af handlingarne vid derefter skeende cirkulation emellan ledamöterna. Den öfverläggning, som i hvar sak efter den muntliga förhandlingens slut eger rum emellan ordföranden och meddomarena, och vid hvilken i allmänhet, preliminärt, ett beslut fattas med hänsyn till den hos flertalet rådande uppfattningen, länder särskildt till att garantera meddomarena, att deras åsigt ej blir förbisedd i det förslag till dom, som ordföranden derefter uppsätter, och hvilket följer med akten, då denna derefter passerar emellan ledamöterna.

Äfven i de *vanliga sjörätterna* i Danmark, som, sammansatta af underdomaren i orten och två sjökunnige män, behandla både civila och kriminella mål, sammanhängande med sjöfartsförhållanden, förutsättes alltid, att desse meddomare *skola ega fullständig kännedom* om sakerna, innan de afdömas. Allt är anordnadt i detta syfte.

En domare meddelade mig, att han brukade möjligast sammanföra förhandlingarne till ett helt, så att lekmännen lättare kunde följa och förstå sakerna. I öfrigt läsa alltid meddomsmännen akten, och helst ofta syner af dem företagits i målen, hafva de sålunda i regel all önsklig grund för ett sjelfständigt bedömande af förhållandena. Att de äfven döma med både sakkunskap och sjelfständighet har också på det bestämdaste vitsordats för mig ej blott af nyssbemälte domare utan af ännu en andre, som också brukar som ordförande hålla sjörätter.

Här omtalade domstolar äro nya inrättningar. Den Köpenhamnska sjö- och handelsrätten från 1861; öfriga sjörätter från 1892.

3. Norge. Men ifrån *Norge* — och jag tänker då icke på den nya ordning, som der grundlagts genom 1887 års lagstiftning om jury och meddomsmän i brottmål, utan på den gamla, derförut och ännu i civilmål rådande — erbjuder sig det mest slående exempel på, huru under naturligt utvecklade förhållanden lekmän i domstolarne sättas i tillfälle att verkligen fullgöra den på dem hvilande uppgift. Hvad vi här få se inför oss är af så mycket större intresse, som — likt hvad angår de danska meddomsrätterna i lifssaker — det gäller dels ett skriftligt förfarande, motsvarande det hos oss brukliga, dels ock domstolar, uppvuxna ur samma rot som våra häradsrätter och temligen lika dem, ehuru i Norge, likasom i Danmark, lekmännen ega en hvar sin röst. Jag afser i första rummet de meddomsrätter, bestående af underdomaren (eller i Christiania af en ledamot af den kollegiala »Byretten») samt 4 lekmän, som fungera i *odels*- (börds eller lösnings) *saker samt tvister om fast egendom*, i hvilka det förutsättes, att besigtning af platsen egt rum.

Vid behandling af dessa saker sitta alltid, eller så vidt ej ett extraordinärt förfall mellankommer, *samma* personer som bisittare under alla rättsförhandlingarna. Då emellertid proceduren till allra största delen består i vexlande af skrifter emellan parterna, så är det ej mycket, som meddomarena derunder inhemta rörande sakernas innehåll: blott det, som undantagsvis kan af någon part under högst en kvarts timmes tid dikteras till protokollet [1]), samt vitnesberättelser, förutom det, som de vid hållen syn sjelfva direkt inhemtat.

Men när förhandlingarne emellan parterna äro afslutade och akten färdig — ty man känner i Norge likasom i Danmark och eljest på kontinenten ej till något som att ingifna skrifter skola omskrifvas i protokoll — så iakttages såsom allmän regel följande ordning:

1. Ordföranden kallar meddomsmännen, lekmanna-

[1]) I den *gamla* norska och danska, väsentligen skriftliga proceduren tillåtes ej, att tiden för muntliga anföranden upptages mer än högst 15 minuter af hvar part.

domarena, till en öfverläggning om den förevarande saken och allenast denna sak, dervid han, med ledning af en af honom på förhand upprättad promemoria, med dem genomgår målet i dess sakliga sammanhang, med framhållande af de rättsliga omständigheterna och lagens bestämmelser samt med sammanställning af bevisningen. Härefter hålles en allmän diskussion, dervid en hvar har tillfälle att uttala sina tankar.

2. Med ledning af denna diskussion och med hänsyn till den uppfattning, som dervid gjort sig gällande, uppsätter ordföranden ett förslag till dom, hvilket förslag jämte förut omnämda promemorian och hela akten sändes omkring bland meddomsmännen, som, en hvar, hemma hos sig hafva erforderlig tid att begrunda saken och skrifva särskilda vota, om de så önska.

3. Sedan handlingarna sålunda cirkulerat, eger en afslutande förhandling rum emellan ordföranden och samtlige meddomsmännen, dervid omröstning företages, och den definitiva domen, efter omröstningens utfall, uppsättes.

Detta är den vanliga ordningen, dock att, derest saken ej beror på annat än rena lag- eller rättsfrågor, den första allmänna öfverläggningen kan öfverhoppas; men handlingarnes cirkulering bland ledamöterna och den sist beskrifna öfverläggningen anses i hvarje fall oundgängliga. I ett omtaladt fall, der en domare vid första öfverläggningen hade föreläst en promemoria öfver saken och sitt förslag till dom samt derefter låtit meddomsmännen genast rösta, ansågs det, att rätta ordningen blifvit betänkligt åsidosatt — och detta vore dock öfverhufvud det mesta tänkbara för en nämd i Sverige!

I *sjörättssaker*, der en domare efter 1893 års lag sitter med två sjökunniga bisittare, är ordningen densamma; så ock i de år 1881 anordnade *handtverksrätterna*, hvilka, sammansatta af en domare samt en handtverksborgare och en arbetare, döma i vissa saker emellan mästare och deras arbetare eller lärlingar.

Sammanfattning.

Det som här från grannländerna meddelats, är framställdt för att visa, hurusom ett muntligt system der gäller som det normala medlet att bibringa lekmännen i domstolarne nödig kunskap om sakerna, men också för att visa, att detta mål kan vinnas och lekmännen få en med juristen jämnbördig ställning äfven i ett blott delvis muntligt och äfven i ett rent skriftligt system, samt i all synnerhet för att visa, att *man ingenstädes utanför vårt land använder lekmännen pro forma eller utan att i uppriktighet gifva dem fullt tillfälle att efter ändamålet göra sig gällande.*

Som magtmedel i en juridisk byråkratisms hand känner man ingenstädes utanför vårt land lekmannadomstolarne.

Våra häradsrätter

Med det ofvan beskrifna för ögonen är det af stort intresse att beakta, hvilken den nu rådande ordningen är i våra häradsrätter, der domaren sitter med tolf nämdemän eller minst med sju — icke såsom jury, men snarare som meddomsmän. De deltaga nämligen, enligt teorien, i domarens kall i hela dess omfattning och i alla saker, ehuru blott med en kollektiv röst, som dock är bestämmande, mot domaren, nämligen der ingen brutit kollektiviteten, utan alla nämdemännen äro enhälliga.

Nämdens domareverksamhet omöjliggjord.

Det stora flertalet eller snart sagdt alla tvistesaker och brottmål vid häradsrätterna behandlas vid mer än ett och mestadels vid ett flertal rättssammanträden, och dessa rättssammanträden skilda af betydande tidsrum, minst fyra eller åtta veckor, lika ofta fyra till sex månader. Allt som förekommer i sakerna protokolleras eller ligger i skrifter, som införas i protokollet; och likasom det hos oss vanliga, störande protokolleringsarbetet mestadels förtager lekmännen intresset af förhandlingarna och föranleder att de ej noga följa det som muntligen anföres, så blir innehållet af skrifterna naturligtvis blott dunkelt bekant för dem, äfven om skrifterna af ordföranden skulle högt läsas, hvilket ofta ej sker. I allt fall måste de fleste under de långa uppskof-

ven glömma hvad de möjligen hört. Och i verkligheten tjenar det mycket litet till att nämdemännen lägga sakerna på minnet, ty när dessa skola afdömas, sitta, efter den ordning som iakttages, mestadels andra nämdemän i domstolen; och det händer till och med ofta, att, då sakerna upptagas till dom, ingen enda af de nämdemän, som tidigare suttit i rätten, utan helt nya befinna sig vid sidan af domaren.

Men om också samma tolf nämdemän under ett eller två eller tre års ting suttit med domaren och således samtliga öfvervarit hela behandlingen af alla de mål, som vid ett visst tingssammanträde lemnas till dom, så betyder ju i sjelfva verket ej heller ett så lyckligt undantagsförhållande det allra ringaste till fromma för sakens afgörande.

Färdiga domar läggas för nämden.

Ty den svenske domaren söker sannerligen icke som den norske att utforska meddomarenas tankar i målen, innan besluten affattas. Sedan alla sakerna blifvit emellan parterna slutbehandlade, reser han från tingsstället, och när en gång han hemma fått alla protokoll färdigskrifna, läser han der för sig sjelf alltsammans och sätter upp domar och utslag utan att egna en tanke åt, hvad möjligen nämdemännen kunna mena om de olika målen. Så, när tiden för slutting eller nästa sammanträde är inne, och han således först åter ser nämden samlad omkring sig, så *lägger han på dombordet alla domar färdiga, utskrifna och undertecknade.*

Ett tillvägagående som detta, hvilket betecknar den öfver hela landet vanliga ordningen, måste visserligen inför en hvar, som vet något om, huru lekmän i domstolarne behandlas i andra länder, i sig sjelf framstå som ett uppenbart hån emot folkdomarena.

Öfverläggning pro forma.

Men detta hån förmildras skenbart dermed, att *nu* ordföranden håller en »öfverläggning» med nämden. Må vi här lemna å sido, att det i verkligheten är innehållslöst att tala om »öfverläggning» beträffande det, som redan är färdigt, och må vi till en början antaga, att nämden företoge

sakerna så som om det gälde, att nu först komma till beslut. Om öfverläggningen också omfattade blott *en* sak, och om nu vore tillstädes alla de nämdemän, som närvarit under förhandlingarne emellan parterna i den saken, så skulle det, om man ville hafva fram ett på sakkunskap grundadt och sjelfständigt omdöme af lekmännen, säkerligen vara lika nödvändigt som i liknande fall i Norge (se sid. 610 och 611), att domaren först genomginge den saken med dem, derpå läte dem, en hvar hemma, läsa och begrunda akten, med ledning af en öfversigtlig promemoria, samt derefter hölle en öfverläggning till dom, dervid en hvar finge afgifva sin röst.

I bästa fall blott en föredragning.

Men *om också saken vore en enda*, så skulle en domare hos oss aldrig finna tiden tillåta eller nämden kunna begära mera, än att han muntligen redogör för de sakens omständigheter, som han funnit vigtigast, och för sin dom och derefter låter nämden, utan någon betänketid, genast yttra sig. Att detta yttrande, i nämdens saknad af hvarje fast grund för en egen mening, eller hvilket oftast är att gifva på grund af *de skäl*, som domaren funnit tala för *hans* dom, icke kan komma att gifva uttryck åt en nämdens sjelfständiga uppfattning om saken, är sjelfklart. Och om äfven någon domare toge en sak så omständligt, att alla skäl, mot som för, framlades för nämdemännen, kan det dock ej tänkas, att de, med den hast, hvari besluten skola fattas, med trygghet kunna stanna vid något, som strider mot den riktning, deri domaren vill gå. Nämdemännen äro helt enkelt och så att säga af blott samvetsgrannhet i alla vanliga fall *nödsakade* att, i brist på hvarje *sjelfständig* kunskap om saken, afstå från sin formliga rätt att sjelfva döma och nödsakade att döma efter domarens anvisning. Der de göra annorlunda, handla de mestadels i uppenbar fåvitsko [1]).

[1]) Att de, som stundom sker, öfverrösta domaren, efter öfverenskommelse med honom, emedan han ej vill stå för ett formelt äfventyrligt, men eljest riktigt ansedt beslut, kan ej heller betraktas som fullt tillfredsställande.

Enskilde nämdemän kunna, der domaren, såsom här förutsatt, redogör för saken, göra erinringar om särskilda omständigheter. I anledning af dylika erinringar kan också domaren tilläfventyrs bestämma sig för en annan dom, än han först afsett. Men detta *är tydligen något helt annat, än att nämden sjelfständigt dömer.* Undantagsvis rum för rådgifvareskap.

Man kunde här — alltid under förutsättning att domaren vore beredd att efter nämdens tanke ändra sitt votum — tala om, att nämden utöfvade en viss funktion som *rådgifvare;* mera vore det naturligtvis icke. Men när nu i verkligheten domaren oftast mer eller mindre fattar det som en hederssak att göra gällande den dom, som han lagt färdig fram; när han, såsom innehafvare af protokollen, har i sin hand alla de argument, som nämden kunde behöfva för att effektivt kritisera densamma, och helst när det icke gäller *en* dom utan en mångfald, samt följaktligen nämden måste fördela den för blott en sak otillräckliga tiden på en mångfald saker, deri parterna nu stå utanför tingssalen och vänta besked, så kan en hvar förstå, att öfverläggningen ytterst sällan är annat än ett proformaverk för att uppehålla ett sken af folklighet i rättsskipningen. Detta äfven der verkligen en redogörelse om saken förut gifvits nämden af domaren. Att folkligheten ej skall bli annat än ett sken, garanteras här sålunda för alla vanliga fall genom det af praxis skapade förhandlingssättet, hvilket helt kort kan betecknas dermed, att lekmännens behöriga underrättande om sakerna så litet är en princip, att de faktiskt i hvarje här afsedt fall få en så ofullständig kunskap om dem, att ingen domare skulle anse det försvarligt, om han med en motsvarande ytlig kunskap dömde deri.

En plats för sig — hvarpå vi dock i detta sammanhang må kasta ögat — intaga de undantagsfall, der gröfre brottmål särskildt för sig behandlas vid extra sammanträden, och i hvilka dels ransakningarnes hållande i närmare följd dels sakernas spännande intresse och den mera fram- Om särskilda brottmålsransakningar.

trädande muntligheten för lekmännen underlätta uppfattningen om förhållandena. Der i dylika fall samma nämd får tjenstgöra, som dock beklagligen ej ens här brukar iakttagas, skulle utan tvifvel nämden, oaktadt protokollsväsende, uppskof etc., ej vara alldeles urståndsatt att fullgöra en uppgift, äfven utan hjelp af en utaf domaren gjord sammanfattning af hvad som förekommit eller erinran om hvad som lagligen bör beaktas. Men här, eller så snart eljest en möjlighet för nämden att göra sig gällande föreligger, framträder gent emot nämden den *första, af 1734 års lag gifna hållhaken*, nämligen att icke nämden beräknas skola, ledd af domaren, angifva, huru saken bör bedömas, utan principielt blott tillåtes att pröfva på, om den kan kullkasta en af domaren först uppställd [1]) dom eller ett af honom först gifvet och motiveradt votum. Då det enligt den gamla ordningen var *nämden*, som ej blott efter sin fria öfvertygelse afgjorde sanningsfrågan eller fastställde sakförhållandet i målet utan jämväl dömde, tillämpade lagen [2]), så är det nu enligt första raden i rättegångsbalken *häradshöfdingen* som *dömer*, ehuru *med nämden*, under det att, beträffande sakförhållandets fastställande, icke lagens ord: »häradshöfdingen *dömer*» [3]), utan de af 1734 års lag fastslagna formella bevisreglerna faktiskt hafva lagt äfven *denna* uppgift — sakförhållandets fastställande — i domarens hand. Betydelsen häraf framträder nu på det mest ingripande sätt deruti, att vid hvarje fall af öfverläggning i en häradsrätt utöfvandet af hela domstolens uppgift framstår som egentligen domarens sak, i följd hvaraf ett nämdens sjelfständiga framträdande principielt — och helt olika mot förr — har en karakter af opposition och af ett mer eller mindre sårande ingrepp på domarens område.

Legala hållhakar verksamma i undantagsfallen.

[1]) — ehuru här naturligtvis icke en redan utskrifven och undertecknad —

[2]) Det senare skedde mot lagens afsigt men enligt lång praxis.

[3]) Ty med »döma» afsågs af lagstiftaren säkerligen blott sjelfva lagtillämpningen.

Blott detta förhållande i och för sig måste väsentligen hindra de enskilde nämdemännen från att positivt framhålla en egen mening; och med hänsyn dertill är det temligen obehöfligt, som man lagt den *ytterligare hållhaken* på nämden, att dess mening öfverhufvud ingen verkan eger, blott en enda af dess ledamöter skiljer sig ifrån de öfriga. Lagens fordran på enhällighet inom nämden har gjort domarens envälde beroende på, om i nämden en osjelfständig man finnes. Båda de nämda hållhakarne måste, äfven vid här omtalade brottmålsransakningar, oftast få en oemotståndlig effekt, då i verkligheten man ej här mer än eljest vakar öfver att samma nämdemän öfvervara alla ransakningstillfällen. I de allra flesta fall äro åtminstone några nya nämdemän närvarande, när slutlig dom gifves, och då desse således skola döma utan att känna mer än en del af hvad som deri förekommit, *måste åtminstone desse* vara osjelfständiga. Skulle de visa sjelfständighet, så kan detta icke gerna vara på giltiga grunder.

Men vi hafva här ofvan talat om undantagsfall. Det säkerligen största antalet af häradsrätters domar tillkommer officielt på det sätt, att domaren vid ett slutting eller deremot svarande sammanträde, omgifven af nämdemän, af hvilka de fleste alls intet känna om sakerna, och utan att låta någonting likt en föredragning eller redogörelse för saken föregå, blott meddelar nämden ur de redan underskrifna utslagen, att han dömt så och så, dervid för hvart mål allt anses färdigt dermed, att någon, på hvilken han kastar ögat, nickar eller iakttager tystnad [1]). Här är det klart, att, utan allt behof af de legala hållhakarne, och enbart i kraft af nämdens, i det hela, absoluta okunnighet om sakerna, densamma är utesluten ej blott från möjligheten att utöfva en allvarsamt menad domareverksamhet utan till och med från möjligheten att med någon sorts vederhäftighet och

Den vanliga ordningen.

[1]) Äfven ett sådant tillvägagående kallas »öfverläggning».

värdighet utöfva en uppgift som *rådgifvare* — i sjelfva domarekallet — åt ordföranden. Att särskilde nämdemän kunna på fråga lemna upplysningar om väglängder, arbetspriser etc., efter hvilka upplysningars mottagande domaren kan fullborda någon bipunkt i domen, är tydligen något helt annat.

Hvad vi här skildrat är folkelementets nuvarande ställning i våra häradsrätter [1]).

Innebörden af systemet.

När man ser, hvad vår nämd förr varit och nu är, och iakttager, hvad lekmän i domstolarne i denna stund betyda i andra länder, menar jag, att ställningen hos oss bör anses alldeles otillfredsställande, allenast med hänsyn till den ringaktning mot folkets representanter, som i denna ställning är uttryckt. Men besinnar man, att denna ringaktning af personerna blott betecknar en lika stor ringaktning af den rent praktiska och samvetsenliga uppfattning, som lekmännen uppbära [2]), så är påtagligen ordningen dubbelt att beklaga.

Det är i den civiliserade verlden blott *ett* land, som i

[1]) Tryckfrihetsjuryn, der sådan förekommer vid våra rådstufvurätter, är i det mesta som här omtalats helt annorlunda ställd. Det vigtigaste är, att denna jury, grundlagsenligt, alltid ensam och utan närvaro af domaren gör sig bekant med aktens innehåll. Så till vida är dess sjelfständighet tryggad. Men sjelfva denna skriftliga metod medför afsevärda olägenheter. Den gör uppgiften tung och tröttande och utesluter omedelbarhetens friskhet. Det väsentliga felet ligger dock i sättet för juryns bildande, som medför, att två tredjedelar af dess antal — utsedde af respektive parter — gemenligen känna sig som försvarare resp. af målseganden eller svaranden, mera än som opartiska domare; och enkannerligen med hänsyn dertill måste det här, på ett afskildt område, anordnade jurysystemet framträda som en abnormitet, utan förmåga att på värdigt sätt häfda folkligheten i rätten.

Beträffande rådstufvurätterna sjelfva, der de ännu existera som sammansatta af en lagfaren ordförande och illiterata ledamöter, är det uppenbart, att vi här hafva för oss något mycket likartadt med de tyska kamrarne för handelssaker. Den stora skilnaden ligger deri, att dessa rådstufvurätter utöfva hela den allmänna kriminal- och civiljurisdiktionen, och att de ej lagfarna ledamöterna sålunda i de flesta fall som förekomma stå *under* uppgiftens kraf. Det är fördenskuld visserligen blott uttryck af en naturlig uppfattning, att dessa domstolar betraktas som försvinnande institutioner, och någon anledning att här vidare tala om dem föreligger icke.

[2]) — eller som de hos oss säkerligen skulle uppbära, om de ej demoraliserats af formalismen och lögnaktigheten i systemet —

förevarande hänseende kan ställas i jämnbredd med vårt, nämligen Finland. Men man skall dock icke tro, att, sedan Finland skilts från Sverige, de folkliga rättsinstitutionerna der förfallit så som hos oss. Finland.

I ett par de vigtigaste punkter finna vi uti de finska häradsrätterna förutsättningarne kvarstå för nämdens effektiva deltagande i domstolens verksamhet, der samma förutsättningar försvunnit hos oss:

1. Det förekommer icke i Finland, såsom regelbundet hos oss, att domaren, efter det sakerna genomgåtts vid de allmänna sessionsdagarne, tager alla handlingar hem till sig och der uppsätter besluten utan medverkan af nämden. I stället råder allmänt i Finland den sed, som ända tills in på 1800-talet rådde i Sverige, att tingen afslutas medan rätten är samlad. Något sådant, som att domaren kommer till ett »slutting» med alla domar och beslut färdigskrifna, är således i Finland alldeles okändt[1]).

2. I enlighet härmed tillkomma domar och utslag i finska häradsrätter *först efter hållen öfverläggning med nämden*, och denna öfverläggning har en verklig betydelse, alldenstund dels densamma eger rum *omedelbart efter afslutad förhandling i hvar sak*, dels ock före öfverläggningen handlingarne i målet upplåsas af häradshöfdingen, som i sammanhang dermed söker klargöra detsamma för nämden.

Derest ett mål är vidlyftigt eller svårt, kan det för vidare öfvervägande balanceras öfver till en senare dag, om flere sessionsdagar förekomma, men alla domar och andra beslut uppsättas sålunda dock alltid under sjelfva sessionsdagarne, medan domaren har nämden samlad omkring sig, och de meddelas parterna omedelbart derefter.

Man fäster i Finland lika litet som hos oss vigt vid,

[1]) Den finske domaren följer, efter häradshöfdingens i Pilkis domsaga ord till mig, allenast den regeln i 24: 5 R. B., att häradshöfdingen skall gifva dom »innan han från tingsstad reser». Hos oss har den regeln, likt så många andra, som skulle skydda folkligheten i rättsskipningen, tolkats bort.

att samma nämdemän (minst 5 män) skola deltaga i slutliga utslaget, som närvarit vid målets föregående behandling; men detta är ock i Finland af mindre vigt vid den ordning, som der iakttages, att före öfverläggningen bereda den då sittande nämden verklig insigt i målen.

Men om folkelementets ställning i våra häradsrätter — med hvilket land vi än jämföra oss — är i hög grad och på det orimligaste undertryckt, så är likväl det för våra förhållanden och för den hos oss rådande riktning mest betecknande, att man öfverhufvud alls icke afser att gifva lekmännen i domstolarne en ställning, motsvarande den de ega i andra länder.

Detta åter har ett naturligt sammanhang dermed, att, medan man i alla andra länder bygt på förtroende till det folkliga rättsmedvetandet och dess bärare, så utgår man hos oss från ett proklameradt misstroende mot folkelementet. Man inhemtar detta af det som är vår juridiska skolas och våra ledande juristers program, nya lagberedningens betänkande af år 1884.

Nya lagberedningen.

Uti kapitlet »om lekmäns deltagande i rättsskipningen» gifver lagberedningen först sid. 23 Del. I en erinring om den betänkliga »uppoffring af tid och krafter, som genom en dylik tjenstgöring lägges på den enskilde medborgaren»; [1]) och derpå heter det: »Men ännu tyngre är för den samvetsgranne lekmannen bördan af den ansvarighet, han nödgas taga på sina skuldror genom att utöfva domarekallet, för hvars mångahanda olikartade uppgifter *han måste erkänna sig vara ofullständigt förberedd* [2]).»

[1]) Beträffande denna uppoffring gäller, att densamma under normala förhållanden borde gå igen uti full valuta både för de enskilde och för det allmänna.

[2]) Till ett sådant uttalande har lagberedningen kunnat komma allenast der med, att beredningen emot vår rättshistorias lärdomar och emot alla andra länders erfarenhet om hvad som är riktigt och rimligt, *utgår just derifrån att folkelementet, nämden skall belastas med fullständig domareuppgift i alla saker* och i hvarje punkt af processen. Ett lekmannaelement i domstolarne bör ej användas vidsträcktare än så, att det 1:o) *i brottmål* svarar på frågan skyldig eller

Härefter säges det 1:o, att, likasom lekmannen är uppenbart »underlägsen i afseende å juridisk sakkunskap, erfarenhet och vana att uppfatta samt gifva exakta uttryck åt juridiska fakta och begrepp», han är »mera än yrkesdomaren tillgänglig för fördomar äfvensom personliga sidoinflytelser»[1]! Vidare och 2:o att »med hans sjelfständighet är det icke alltid väl beställdt», i hvilket hänseende till bevis framhållas åtskilliga omständigheter och först den, att »underlägsenheten i juridiskt hänseende gör honom mer eller mindre beroende af yrkesdomarens hjelp»[2].

---

oskyldig eller »värjer eller fäller» d. v. s. yttrar sig om bevisningen men deremot ej om lagtillämpningen, samt 2:o) *beträffande civila saker* jämväl i dem som regel blott yttrar sig om sakliga förhållanden men utöfvar dömande uppgift allenast i sådana saker, som särskilda kategorier af lekmän i följd af sin lefnadsverksamhet i grund känna t. ex. handelssaker. I alla dessa fall kan ej någon särskild beredelse ifrågakomma. Lekmännen, antaget de med urskiljning utses, äro på förhand »fullständigt förberedda» för sin uppgift, sådan den i andra länder begränsats och rättfärdeligen måste begränsas.

[1]) »juridisk sakkunskap» är ett alldeles oegentligt uttryck, hvilket väl skulle beteckna, att lekmännen borde ega juridiska specialkunskaper. Sådana fordrar man dock ingenstädes eljest af dem, medan man deremot annorstädes blott kräfver, att de skola till domstolen föra det folkliga rättsmedvetandet eller en grundlig praktisk kännedom om de särskilda sakliga förhållanden, hvarmed domstolen befattar sig. »Exakta uttryck» för juridiska fakta och begrepp finner man vara af ganska underordnad betydelse i system, som utgå på rättsskipningen som en rent praktisk uppgift.

Beträffande fördomar, så tror jag för min del, att i följd vår enastående akademiska filosofi och dess opraktiska teorier om rätt och moral i sitt förhållande till hvarandra, i följd af den bland vårt lands jurister allmänt rådande formalistiska åskådningen af alla rättsliga företeelser, de högre domarenas afskildhet ifrån parter och vitnen och från hela det praktiska lifvet — det i denna stund icke finnes i landet ett mer fördomsfullt stånd än våra yrkesdomares.

Beträffande större eller mindre tillgänglighet för sidoinflytelser, så beror sådan väl uteslutande på, huru af naturen karaktärsfasta och förståndiga personer finnas inom den ena eller andra kategorien, yrkesdomare å ena sidan, tillfälliga domare å den andra. Inom riksdagen se vi å ena sidan yrkesdomare och å den andra just personer, af hvilka nämderna sammansättas. Med all aktning för de förre, tror dock ingen, att de senare äro lättare tillgängliga för sidoinflytelser af någon art. Hvarför så skulle vara fallet, der de sitta i nämden, är ej lätt begripligt.

[2]) Detta argument har också sin plats allenast under den i grunden alldeles oriktiga ordningen, att lekmän användas på områden, för hvilka deras begåfning alls icke passar, och att förhandlingssättet är så illa anordnadt, att all kunskap om den särskilda saken tillhandahålles blott ordföranden, medan de andra förbigås.

I utländska sjörätter, handels- eller handtverksdomstolar erkänna utan tvekan yrkesdomarena, att de behöfva hjelp af bisittarena lika väl som de senare behöfva

Omedelbart efter uppräkningen af alla dessa brister och svagheter hos folkelementet heter det emellertid sid. 25, att det är »ett oeftergifligt hufvudvillkor för folkelementets gagnelighet — — att förfarandet i rättegången ordnas så, *att det lemnas öppet för detta element att fritt utveckla sina goda sidor* utan att dervid på detsamma ställas anspråk, som icke kunna uppfyllas» [1]). Härefter säges det, att juryformen icke bör komma i användning; utan att det är tryggare att använda »de former som redan förefinnas i full verksamhet vid våra svenska underrätter äfvensom vid de tyska Schöffenrätterna» (meddomsrätterna), samt att »det *bör sålunda icke vara folkelementet 'betaget' att deltaga i* pröfningen af såväl skuld- som straffrågan, af mildrande eller försvårande omständigheter, äfvensom i lagtillämpningen, straffmätningen, uppskattningen af skadestånd m. m. i korthet *allt som tillhör den dömande funktionen*».

Ovanligt resonemang.

Ett besynnerligare sammanhang emellan premisser och slutsats än i det anförda torde man sällan finna. Lagberedningens betänkligheter beträffande den tunga bördan och ansvaret för lekmännen, deras bristande juridiska sakkunskap, oförmåga att uppfatta juridiska begrepp, tillgänglighet för fördomar och osjelfständighet skulle väl rimligen medföra, att lagberedningen önskade deras uppgift *inskränkt*, och då

hjelp af domarena; och det förra är kanske fallet i högre grad. I forna tider hos oss, då en verklig muntlig procedur rådde, voro ock nämdemännen efter förhandlingens slut lika väl i stånd att bedöma hvar sak som ordföranden. Att beteckna den hjelp beträffande särskilda rättsfrågor, som domaren i nutidens brottmålsprocess gifver sina medsittande, såsom innebärande de senares osjelfständighet, skulle säkerligen aldrig falla en engelsk, en tysk eller norsk domare in. De tänka i full öfvertygelse, att de behöfva, eller att rättskipningen behöfver medsittarena, lika väl som rättskipningen behöfver dem — domarena; och så tänkte ock våra egna domare i förra tider.

[1]) Till förklaring af denna — i sista raden innehållna — ifrån lagberedningens sida alldeles nya sats är det strax efteråt sagdt, att yrkesdomaren bör »ansvara för processledningen, omvårdnaden om *rättegångens formaliteter* och upprätthållande af disciplinen inför rätta» — ehuru ingenstädes i utlandet, emot hvars praxis lagberedningen riktar sig, ifrågasättes, att lekmännen som bisittare skulle befatta sig med dylikt, medan å andra sidan hos oss dock i verkligheten efter lagberedningens förslag äfven en god del af detta skulle falla inom nämdens behörighet.

naturligtvis till de mindre kräfvande sannings- eller sakfrågorna — såsom förr lagligen hos oss.

Och premisserna föra lika ovilkorligt och logiskt till, att lekmännen i principen ej skulle befatta sig med rättsfrågor, i hvilka dels uteslutande den »juridiska sakkunskapen» och förmågan att uppfatta och exakt uttrycka juridiska begrepp tagas i anspråk, och dels just faran af lekmännens antagna större tillgänglighet för fördomar och sidoinflytelser samt af deras osjelfständighet skulle vara förhanden — hvilken fara deremot icke, eller alltid i ringare grad, behöfver fruktas, der lekmännen, mera i egenskap af vittnen eller som ransakande, yttra sig om sanningen i målet eller om rena sakfrågor.

Lagberedningen har emellertid i strid med dess egna betänkligheter uppstält det kravet, att nämden skulle med domaren deltaga *i alla hans uppgifter*, de rent juridiska lika väl som de bevisningen angående; och genom att angifva det som obehörigt att »betaga» nämden något af befogenhet låter den läsaren tro, att ingen vore mera mån om nämden än just lagberedningen. Sammanställningen med de tyska Schöffenrätterna väcker specielt den föreställningen, att enligt förslaget våra nämder skulle komma i lika inflytelserik och aktad ställning som meddomsmännen ega i dessa tyska domstolar — medan dock detta icke i någon mån blir fallet.

Huru skall då allt detta, en sådan kombination af motsägelser förstås? — och hvad är meningen? Ja allt är oförklarligt, om man icke antager, att lagberedningen här ansett sig hafva att genomföra en rent diplomatisk uppgift: Man talar med patos om storheten af lekmannadomarenas uppgift och ansvar samt förklarar, att ej någon befogenhet får betagas dem — och så gifver man dem **skenet** *af en stor och ansvarsfull myndighet.* Man låter allmänheten tro, att det stora, som lekmannadomare bäst kunna få sig betrodt, är något så eländigt, som att de, vid sidan af domaren, skola alla tillsammans hafva *en* röst, samt att det icke bru-

kas och icke behöfs att låta dem få en verklig och sjelfständig kännedom om sakerna.

Nämden särskildt skall tänka, såsom den det länge fått, att den intager en för densamma alldeles passande ställning i domstolen, jämnbördig med folkdomare i andra länder, att den således *är* verklig domare.

Det skall härvid bemärkas, att lagberedningen äfven på andra ställen och med andra ord än de nyss angifna alldeles uttryckligt proklamerar, att nämdens ställning i häradsrätterna vore högst betydelsefull och skall vara den af verklig domare. »De böra — — utses bland de bästa, erfarnaste och sjelfständigaste männen i samhället» heter det, samt direkt beträffande kallets innebörd: »Härvid är dock *icke nog* att lekmännen hafva allenast en *rådgifvande* röst» och till yttermera visso tillägges: »Beviljades dem allenast en sådan, skulle känslan af ansvar hos dem försvagas och rådfrågandet snart *nedsjunka till en tom formalitet.*»

Detta är orden.

Att nämdens ställning i denna stund icke ens med fog och rimlighet kan betecknas med ordet »rådgifvare», torde inses blott med hänsyn till det förut framhållna, att nämden för alla vanliga fall uteslutes från kännedom af de saker, hvarom den skall yttra sig. Om en domareställning kan det icke med någon uppriktighet bli tal. För en hvar icke svensk jurist *är* nuvarande ordning i sin helhet en tom formalitet — och intet annat; *och i det kommande skulle nämden vara en mägligt lysande nolla, sammansatt af de »bästa, erfarnaste och själfständigaste männen i samhället»; domaren, med denna folkliga dekoration bakom sig, enarådande!* Detta är den organisatoriska utgångspunkten för hela lagberedningens plan — som i grunden synbart utgår på politik mera än på rättsskipningens intressen.

Lagstiftningspolitik.

Enligt den af lagberedningen för processen i häradsrätterna föreslagna ordning skulle nämdens ställning bli

i ögonen fallande bättre än nu, *så till vida* att förhandlingarne komme att i allmänhet försiggå på färre sammanträden än nu vanligt, att mindre protokollsskrifvande skulle förekomma, och i regel muntlig förhandling ega rum, samt i all synnerhet så till vida, att, omedelbart efter förhandlingens slut, hvar sak för sig skulle omedelbart företagas till dom.

Men muntligheten är med alla dessa bestämmelser blott skenbar, då icke, så som fallet förr var hos oss och såsom det enligt lag nu är i Tyskland, det muntligen framlagda eller det som nämdemännen sjelfva hört och sett är det officielt *rätta underlaget* för domstolens beslut. Akten skulle hos oss alltjämt bli en rättsligen gällande basis för domstolens beslutande verksamhet, i och hvarmed också den som disponerar akten har ett afgjordt öfvertag öfver alla de öfriga ledamöterna i domstolen. Men utan afseende härå, eller *äfven* om nämdemännen skulle vara berättigade att taga till uteslutande efterrättelse det de sjelfve hört och sett, så är det, så snart uppskof ega rum och faktiskt en akt bildas — och bådadera skulle här bli det vanliga — i allmänhet *lika litet för lekmännen som för domaren möjligt att bygga på* blott det muntligen anförda. Ett studium af akten med repetitioner af det vigtigaste deri är oundgängligt för en hvar, som vill sjelfständigt uppfatta och bedöma frågorna.

Läsning af akten och således sjelfständig kännedom om sakerna är dock af lagberedningen ej afsedd som något essentiale för nämden. Blott ordföranden får någon med sig af nämdemännen, skulle han, utan afseende å de andras önskan att läsa handlingarne, kunna genast företaga saken till afgörande — och denna bestämmelse i och för sig icke blott innefattar ett direkt underkännande af deras värdighet som domare utan markerar, att nämden, väsentligen såsom i denna stund, skulle vara blott ett »biträde» eller ett bihang åt ordföranden.

Hvad som behöfves.

Utan en verklig muntlig förhandling, vid hvilken domen får grundas blott på det alla hört och sett, är, för att lekmännen skulle kunna handla med sjelfständighet, en ordning motsvarande den vi beskrifvit från de norska gamla meddomsrätterna sid. 611, säkerligen nödvändig.

Men denna norska ordning är olik den af lagberedningen föreslagna, icke allenast i fråga om den omsorg, hvarmed lekmännen beredes kunskap om sakerna, utan jämväl i andra hänseenden af största vigt. I den ordning, som af lagberedningen föreslagits, skulle visserligen nämdemännen beredas en öfversigt af saken, fullt motsvarande den som de norske meddomsmännen vinna vid den första öfverläggningen. Men härpå framträder genast den stora skiljaktigheten: I Sverige skulle slutet af öfverläggningen med nämdemännen vara, att »ordföranden säger sin mening först», för att de derefter må pröfva på, om de kunna såsom enhälliga öfverrösta honom. De norska meddomsmännens vid den första öfverläggningen uttalade tankar skola åter vara domaren till ledning för upprättande af ett *förslag* till dom. Om så detta förslag till sist uttrycker en tanke, som domaren är ensam om, så gäller det dock ej mer än *ett* vanligt votum och ej mer än det votum, som en hvar meddomsman kan efteråt afgifva; och deras sjelfständighet är tryggad ej blott derigenom utan lika mycket genom det fria och ostörda studium af akten, som de derförinnan regelbundet företaga, medan, för de svenske nämdemännen, *dels* det städse skulle bli beroende på andras nåd, om de skola få tillfälle att läsa akten och skaffa sig den säkrare kännedom om saken, som de finna sig behöfva, *dels* de skulle få göra denna läsning utan både promemoria och domsförslag till ledning, *dels och* hela arbetet skulle sakna verkligt intresse för dem vid det förhållande, att hvad en nämdeman föreslår, icke uppbäres af en myndig mans röst utan blott af en ringa kvotdel af en röst.

Principen, att domaren skall rösta först, jämte den, att

nämdemännen ega blott *en* röst tillsammans, och ingen röst, om någon skiljer sig från de öfriga, garantera till öfverflöd — och utöfver den alltjämt otillräckliga, ehuru skenbart ökade kunskapen om sakerna — att nämden allt framgent skulle vara en nolla. Men man skulle naturligtvis i följd af anordningarne komma att ställa större pretensioner på nämden än förr; och slutet skulle bli, att nämdeinstitutet komme att utgå ur profvet om möjligt än mera kompromitteradt, än det redan blifvit genom 1734 års lags ordning och genom återverkan af hofrättssystemet och det dermed grundlagda protokollsväsendet.

Af lagberedningens ord, på tal om ordningen för beslutsfattande i häradsrätten, kan man ock förstå, att lagberedningen sjelf icke beräknar, att saken skall gestalta sig väsentligen olika mot nu.

Ordföranden, heter det, »skall först framställa sin mening och angifva skälen derför. *I regeln torde dessa skäl — — verka öfvertygande på de icke lagfarne ledamöterna*». Det kan ju icke vara frågan om, att ordföranden alla gånger träffat det rätta i sin dom, eller att nämden kan vara öfvertygad om att så skett — helst ju en hvar vet, huru domar ändras i högre instans. Men för nämden skall det gälla, som om domaren, han må ock vara den oerfarnaste af extraordinarier, vore ofelbar. Nämden skall verka under sådana former att, som det normala, någon sjelfständig tanke från densamma ej kan komma fram eller åtminstone ej får taga form i ett gällande beslut. Det är just denna tanke, som ligger i anförda orden.

B. Lekmän i rättens tjenst annorledes än som ledamöter i den vanliga domstolen.

Det föregående gäller lekmännen, der de sitta vid domarens sida på tinget under utöfningen af den vanliga rätts-

skipningen. Om vi erfarit, att derutinnan lekmännen hos oss äro och enligt planen framdeles skola vara reducerade till alldeles imaginära kvantiteter, så är det dock en ännu mer nedslående jämförelse vi hafva att göra emellan vårt och hvad som finnes hos våra närmaste grannar, i Norge och Danmark, när det gäller en lekmännens verksamhet för domstolens uppgifter utanför domstolens vanliga sessioner.

Hufvudformen häraf är den som betecknas med nam-
Syn. net »syn»; och detta institutet »syn» hos oss härstammar alldeles påtagligt ur samma rot med den dansk-norska rättens »syn och skön». Likasom det äldsta i vår rätt förefintliga stadgande i detta ämne är att söka i Vestgötalagens ord om synenämds befattning med »*marka-skiœl*», råmärken, så ligger också i den danska rätten första upprinnelsen till institutet »syn og skön» uti den gamla jutska lagens bestämmelse, att i fråga om »*Marke skjel*» sandemænd (hvartill åtta bönder i hvart härad voro utnämde af konungen) skulle »svärja», synbarligen om hvad som vore sant i saken.

I våra yngre landskapslagar och i landslagarne finna vi derefter mångfaldiga bestämmelser om, att synenämd skulle hålla besigtning rörande gränsskilnader, gärdesgårdar, broar, kvarnar och fiskebygnader m. m.; och framhålla vi särskildt två hufvudpunkter: 1:o. Det var häradshöfdingen eller annan embetsman, som utsåg synenämden med partернas samtycke. 2:o. Det utlåtande, som nämden gaf, kunde, som regel, ej ändras annorlunda än efter ransakning af en högre nämd, lagmansnämden.

Samma grundsatser återfinnas i norsk och dansk rätt. Den gamla norska Frostatingslagen fordrar, att de män, som på grund af syn skulle afgifva omdöme om särskilda förhållanden, »skönsmännen», skulle vara »jafnyndir Menn» d. v. s. lika behagliga för begge parterna[1]), och denna grundsats synes alltid hafva strängt upprätthållits i både norsk

[1]) Hertzberg, den ældste norske Proces sid. 15.

och dansk rätt, derigenom nämligen, att utnämnandet af skönsmännen städse berott på offentlig myndighet. I motsvarighet till vår gamla rätts ordning om vad i sanningsfrågan från härads- till lagmansnämden finna vi vidare, att i Norge »skön» (som ej blott sjelfva förrättningen utan ock utlåtandet kallades) från underrätten, med domaren som »bestyrer», kunde genom vad dragas under lagmannen, hvilken i sådant fall med lagrätten (motsvarande vår lagmansnämd) anställde ny undersökning och afgaf »öfverskön». I Danmark hade den sed tidigt uppstått, att synemäns utlåtande på grund af hållen undersökning understäldes yttrande af ett *dubbelt* antal synemän. Der de första synemännen, skönsmännen voro 24, så kunde den med deras yttrande missnöjde begära tillsättande af en öfversyne-rätt, »overskön» af 48 män. I enskilda tvister om fast egendom var minsta antalet resp. 8 och 16. Men i saker, som berodde på formlig rättegång, var männens antal i regel 4, medan öfversynen bestod af 8 män.

De af Sylow[1]) tryckta kungliga domar från slutet af 1600- och början af 1700 talen visa dessutom, hurusom ännu vid denna tid, i motsvarighet till våra nämdemäns och gode mäns vexlande funktioner, sandemænd och nævningar (nämdemän) till olika antal framställas: än som fastställande sakförhållanden, än som bestämmande ersättningar och än till och med som dömande.

Vi se sålunda, att i allt det hufvudsakliga en påfallande öfverensstämmelse ifrån början och länge egde rum emellan vår gamla synenämd och de två grannländernas motsvarande institut; men det är att framhålla, att detta institut åtminstone i Danmark hade en svagare ställning än hos, så till vida att domstolen der synes gemenligen hafva betraktat godemännens utlåtande som underkastadt pröfning af domstolen, medan i Sverige nämdens uttalande i sakfrågan var obetingadt bindande för domaren.

[1]) Den materielle Bevisteoris Udviklingshistorie i dansk Ret.

Gode män.

Men bredvid detta institut syn — som i verkligheten utgjordes af en ransakande nämd af det vanliga antalet af 12 gode män, sammanträdande på den plats som skulle synas i stället för på vanliga tingsstället — finner man hos oss, som ett vigtigt organ för rättsskipningen, i de gamla domböckerna oupphörligt omtalade »gode män», hvilka synas hafva utgjort en mindre delegation af domstolen eller kanske rättare af nämden, eller ställföreträdare för nämden, förordnade af domaren för utförande af speciella undersökningar eller andra uppdrag. Då i Norge och Danmark syn- eller skönsmän förekommo i olika stort antal, föreligger sannolikt här ingen karaktersskiljaktighet emellan det svenska systemet och grannländernas. Men den senare utvecklingen har gått i vidt skilda banor.

Sedan hos oss 1734 års lag, med upphäfvande af den gamla grundtanken om nämdens fristående och sjelfständiga ställning, helt tvetydigt uttalat den allmänna satsen, att häradshöfding och lagman vid det vanliga tinget *dömer med nämden*, så finna vi, *ej blott* att med samma dubbeltydighet återgifves förhållandet emellan domaren och nämden vid häradssyn och laga syn (häradshöfdingen skulle syn hålla *med nämden* och döma, se 14: 1. J. B. och 27: 2 BB), samt att i följd deraf häradshöfdingen äfven vid syner kunde göra sig till den egentlige domaren, *utan äfven* att nämdens eller enskilde nämdemäns förra verksamhet som gode män (mätismän, värderingsmän) alltmer begränsades.

I kraft af häradshöfdingens och lagmannens framställande, om ock i förtäckta ord, såsom ensamme *dömande* och af nämdens placering som ett bihang till dem drogo domarena i det följande, och ständigt allt mer afundsamt, till sig personligen alla domstolens uppgifter. De understöddes i denna tendens deraf att, i följd af bevisningens beroende enligt 1734 års lag på en mängd legala och formella omständigheter, allt hvad som till bevisningen hörde småningom kunde dragas in under begreppet »döma», ehuru

detta ord vid lagens tillkomst rätteligen afsåg blott lagens tillämpande på det utredda sakförhållandet — och under dessa omständigheter saknades både den för syneinstitutets och för godemansväsendets utveckling i folklig anda nödiga lifsluft.

Skulle vi här angifva resultatet af utvecklingen måste vi först afskilja något, som blott skenbart hörer till förevarande ämnet. Resultatet nu.

Med sådane gode män, som vi här tala om, som vi se tidt och ofta omnämde i domböckerna före 1734 års lags tillkomst, och hvilkas benämning »gode män» då just afsåg att utmärka deras opartiskhet, äro naturligtvis alls icke att sammanställa de i nu rådande rättspraxis ofta anlitade »gode män», af hvilka hvardera parten utser en och dessa två den tredje. Af dessa tre äro de två just motsatsen till hvad förr menades med »gode män» och betrakta sig vanligen sjelfve i första rummet som förkämpar, en hvar för den som utsett honom. Dylika sammansättningar af »gode män» beteckna ett helt annat institut, den nyare tidens kompromisser; och dessa nybildningar, ej så litet äfventyrliga, som de för rättstillståndet ofta äro, hafva uppkommit just emedan den naturliga utvecklingen från de gamla rättsinstituten hindrats.

Dylika kompromissrätter kunna naturligtvis tänkas användа för utredningar om sakliga förhållanden, men oafsedt särskilda rättsförhållanden (skada genom flottning t. ex.), deri de hafva rum i kraft af särskild lag, beror deras användning på föregående bifall af motparten, och de äro i följd deraf så mycket mindre egnade att ersätta verksamheten af *sådana* gode män, som förr funnos i vår rättspraxis.

Resultatet af »utvecklingen» beträffande vårt gamla syneinstitut och vårt gamla godemansväsende torde sålunda vara följande:

1. Begreppet af rättslig syn har stannat vid att enligt jorda- och bygningabalkarne omfatta fastighet och rena land-

boförhållanden, och synen utgöres af »Rätten» såsom sådan, ehuru, såvidt sjelfva värderingen angår, nämdemännens utlåtande, faktiskt, förvisso i regel blir afgörande.

Närmast dylik syn äro att ställa sådana syner, som hållas af kronofogde, länsman eller annan tjänsteman med nämdemän; men, fallande väsentligen på det administrativa området, äro de ej att räkna hit.

2. Af- och tillträdessyner mellan jordegare och brukare gifva prof på fall, der faktiskt synemäns uttalande ofta blifva afgörande, men dylika syner hafva dock ingen annan karakter än den af ett vanligt bevismedel, som på vanligt sätt bedömes af domaren, lika väl som så är fallet med uttalanden af vitnen i stöd af eljest, på enskildes initiativ, verkställda besigtningar.

3. De i allmänna lagen afsedda fall, der nämdemän eller gode män *ensamme* egde hålla syn och gifva utlåtande, hafva delvis förlorat all praktisk betydelse. Så torde t. ex. vara fallet med »egandesynen» enligt 14: 1 J. B. Der i öfrigt, såsom i fråga om skada af fä å andras egor, »ojäfvige män» ega att syna och värdera, beror i hvarje fall det slutliga afgörandet ytterst på domaren. En särskild ställning intager bestämmelsen i 24: 2 R. B. om gode män för vidräkning rörande vidlyftiga räkningar, men äfven detta speciella institut har under tidernas lopp fått en alltmer begränsad användning och gäller i öfrigt ej egentligen förevarande ämnet.

4. Alldeles undantagsvis har genom särskild lagstiftning för något visst rättsområde såsom angående expropriation lekmäns utlåtande på grund af hållen undersökning tillerkänts afgörande betydelse.

Tages sålunda allt tillsammans, så är det i ögonen fallande, att hos oss i denna stund lekmännens användning på förevarande område, och så vidt det gäller ett sjelfständigt handlande på rättens vägnar och således med bindande verkan, är inskränkt till det oundgängligaste minimum. Och

följden af detta lekmannaelementets undanträngande uppenbarar sig i det bekanta faktum, att sedan generationer det i vårt land i en mängd af de vanligaste och vigtigaste rättsförhållanden varit absolut omöjligt för rättssökande att åstadkomma bevisning och få sin rätt, och särskildt deri, att skadelidande, vare sig det gält egendom, kropp eller ära, snart sagdt aldrig kunnat erhålla behörig godtgörelse.

Syn och gode män i Norge och Danmark.

Vi komma nu till hvad i Norge och Danmark blifvit af lekmännens uppgift beträffande syn och godemanskap.

I de båda ländernas sist tillkomna allmänna lagar, den danska af 1683 och den norska af 1687, förekomma som utgångspunkter ytterst knapphändiga bestämmelser om »syn och besigtning», innefattade i en enda paragraf i hvardera lagen, och denna paragraf från början afseende allenast fast egendom. Men dessa bestämmelser hafva, allra väsentligast blott genom domstolspraxis, utvecklats till omfattande och detaljerade system för att möta det praktiska behofvet ej blott beträffande fast egendom utan på *de mest skiljaktiga områden*, i följd hvaraf man uti intetdera af dessa länder vet om en sådan lagskipningens hjelplöshet i en mängd af rättsförhållanden som hos oss.

I följd af vissa skiljaktigheter i uttrycken uti berörda punkt i de norska och danska lagarne har institutet fått en något olika utbildning i de båda länderna. Skiljaktigheterna lågo deri [1]) att:

1. Gode männen skulle i Norge utnämnas af fogden, i Danmark af domaren. Med fogdeembetenas upphäfvande år 1894 har dock utnämningsrätten äfven i Norge öfvergått på domaren.

2. Medan i Danmark gode männens ställning mera närmar sig den af vitnen, framträder syneförrättningen i Norge som en domarens och gode männens förenade verksamhet; dock så att domaren allenast leder det yttre förfa-

[1]) Schweigaard. Den norske Proces. I sid. 572.

randet, i det han alldeles dragit sig tillbaka från hvarje ingripande i gode männens bedömande af själfva de förhållanden, som falla under synen.

Härtill var gode männens antal i den norska lagen bestämdt, nämligen till sex män, tagna bland underrättens lekmannaledamöter, jämte domaren; i den danska obestämdt; men hafva sakerna så utvecklat sig, att i alla vanliga fall i Norge syn och skön förrättas af 4 män, öfversyn af 8; i Danmark syn af 2, öfversyn af 4 män.

I båda länderna har institutet, som vi må kalla syn [1]), sin egentliga karakter deraf, att gode männens kompetens beror på deras fullständiga opartiskhet, garanterad genom deras utnämnande af offentlig myndighet.

1. Synens (= syns och sköns) *verksamhetsområde.* Detta bestämmes ungefärligen af den naturliga betydelsen af ordet »syn» och ordet »skön» (= öfvervägdt omdöme). Hvad som kan vara föremål för iakttagelser genom våra naturliga sinnen, ej blott synen men äfven hörseln eller något annat, eller i det stora hela allt, hvars beskaffenhet kan vara föremål för utredning genom vitnen, kan ock vara föremål för syn. »Skönets» namn åter angifver såsom uppgiften att bedöma följderna eller verkningarne af ett sakförhållande, hvilket kan framstå som redan klart för sakkunnige, men hvars konstaterande i de flesta fall kräfver en gode männens föregående verksamhet äfven såsom synemän. Så att säga alla frågor om orsak och verkan med hänsyn till yttre företeelser falla sålunda inom »sköns» område. Föremålet för »syn och skön» kan vara så väl lös som fast egendom, kropp och helsa, moralisk okränkbarhet. Om man skulle söka antyda fall, hvari detta institut i praktiken kommer till användning, så kunde man t. ex. angifva:

[1]) ehuru i Norge och Danmark det för oss mera främmande namnet »skön» mest användes.

landboförhållanden af alla slag, frågor om gränsskilnader, stängning, dikning, skogshygge, vattenuppdämning, broar och vägar, inlösen af jord (expropriation), egors häfdande, bygnaders beskaffenhet och underhåll, hyresförhållanden och allt annat, fast egendom angående, hvarom det på land eller i stad kan tvistas, med hänsyn till beskaffenhet, skada, ersättning etc.

alla möjliga tvistiga förhållanden rörande köpt, såldt, hyrdt eller eljest brukadt löst gods, således särskildt alla på handelns, sjöfartens, industriens områden uppkommande tvister om varors beskaffenhet, skada derå och ersättning under alla möjliga förhållanden, om vårdslöshet och försummelse vid leveranser, i transporter etc.

frågor om omfattningen af kroppslig skada, minskad arbetsduglighet, skada å kredit, ära, medborgerligt anseende etc. etc.

För att man rätt skall förstå innebörden af institutet, måste jag här göra en erinring om, på hvilket sätt man hos oss har att hjelpa sig i en sak, som i Norge och Danmark beror på syn. Förekommer hos oss en tvist, omfattande något här antydt ämne, t. ex. om ersättning för skogsåverkan eller för skada genom flottning, om leverans af underhaltig vara etc., så kommer en hvar part till domstolen med sina vitnen; och helst der dessa på förhand enligt utvisning, en hvar af sin uppdragsgifvare, företagit en undersökning om förhållandena, erfar man som gifven regel, att ett hvart vitne hufvudsakligen har att meddela blott för dess uppdragsgifvare fördelaktiga upplysningar. I leveransfrågor kan man så höra, att af börsens förnämste män först fem till sex tillkännagifva, att de funnit varan dålig eller oduglig, och så kanske strax derefter lika många, framförda af andra parten, att den är fullkomligt leveransgiltig. I rättegångar der specielt sakkunnige, skogstjänstemän, ingeniörer, väg-

Vid motsvarande fall i Sverige.

och vattenbygnadsofficerare vitna om skogsafverknings- eller flottningsförhållanden eller dylikt, är ständigt samma iakttagelse att göra — en hvar ser mer eller mindre med dens ögon, som bedt honom bistå sig, och som utredt saken för honom.

Ett sådant i den menskliga naturen och i de yttre omständigheterna grundadt förhållande, hvilket med alla dess olägenheter egentligen en hvar praktisk man känner, har aldrig föranledt våra domare till ingripande, ehuru det visserligen alls icke varit omöjligt för dem att i praxis råda bot, med att befrämja undersökningar genom, af dem förordnade opartiske män. Och när *lagstiftningen* på något särskildt område ingripit, har det ständigt skett genom föreskrift om »gode män», att utses en af hvardera parten med rätt för de så utsedde att välja en tredje — om hvilket hjelpmedels olämplighet och otillräcklighet vi nyss haft tillfälle att gifva en erinring. På ett ojämförligt mer ändamålsenligt sätt och för öfrigt i hela dess vidd fylles luckan i Norge och Danmark genom institutet »syn och skön».

Ett af den danske justitieministern, excellensen Alberti, mig godhetsfullt gjordt meddelande belyser, huru det i praktiken återverkar: Der t. ex. i en leveranstvist ena parten skulle komma med vitnen, kan domstolen på motpartens protest helt enkelt vägra att höra dem och hänvisa till skön af opartiska personer, utsedda af domstolen.

2. *Synens bildande och förfarandet.* Ordningen för en syns åvägabringande är i *Norge* denna: En hvar som önskar en sådan begär hos domaren, att han må utsätta förrättningen till viss dag och ort samt förordna gode män. Motparten måste vara på förhand underrättad, så att han kan vara närvarande och yttra sig om personerna. Förslag kan framställas af sökanden; men domarens pligt är att för alla händelser välja kunniga och opartiska män. Blott när parterna äro enige om *alla* gode männen, och *de äro villige* att fungera, behöfs ej någon officiel utnämning. I regel tagas

gode männen inom det antal af 18 till 72 män, som inom hvart tingslag finnas för dylika uppdrag utsedde af den kommunala myndigheten jämte länsmannen eller magistraten.

Vid inhemtad kunskap om någon redan förordnads olämplighet, kan domaren utan vidare förordna en annan god man. Antalet gode män för hvarje förrättning var förr talrikare, men är nu som förut nämdt i regel 4.

Då förutsättningen för synens giltighet är, att det rätta antalet förrättningsmän är tillstädes, utses i regel suppleanter att genast vid någons förfall inträda.

På den utsatta tiden och platsen sammanträda domaren och rättsskrifvaren med de utnämde för att verkställa förrättningen; och platsen bestämmes med hänsyn till det föremål, som skall besigtigas, och till en del i ämnet af lagen gifna föreskrifter. Gäller det fast egendom, sker synen naturligtvis alltid på tvisteplatsen. Gode männen utse inom sig en »opmand», förman, som har utslagsröst, der rösterna falla lika. Parterna hafva tillfälle att förete alla önskliga utredningar och upplysningar, jämväl att höra vitnen inför gode männen; och dessa kunna af parterna infordra de underrättelser, som finnas behöfliga för rätt uppfattning af förhållandena.

Vitnen inför gode männen.

Förr deltog domaren med gode männen i undersökningen lika väl som i det omdöme som var att afgifva; men alltsedan i senare delen af 1700-talet ändringssökande gent emot gode männens uttalande blef att ställa till öfversyn af dubbelt antal män, i stället för till öfverdomstolen, har domaren frånträdt allt deltagande i utlåtandet, som nu helt och hållet beror på de fyra gode männen. Han leder nu mer blott det formella; men han kan gifva råd och bör, i fall ett intresse berörés, som icke har målsman närvarande, tillse att detta skyddas.

Lekmännen ensamme beslutande.

Någon lag- eller rättsfråga, om sådan skulle uppstå, kan icke behandlas, än mindre afgöras af gode männen, utan om en dylik fråga måste lösas, hvilar detta på domaren

ensam, hvilken exempelvis också kan förelägga gode männen att efter en parts yrkande företaga undersökningen i äskad vidsträcktare omfattning. Undantagsvis i sjörätterna, der syn eller »skön» af dem företages, fungerar också domaren som god man jämte de vanliga gode männen, hvilka å andra sidan sitta jämväl som domare i dessa domstolar.

Den skriftliga redaktionen af synemännens utlåtande åligger domaren, »efter hvad männen tillsäga» [1]). Han har dervid särskildt att tillse, det missuppfattning och motsägelser ej få rum.

Utlåtandet är färdigt, sedan det inskrifvits i rättsprotokollet, och detta undertecknats af gode männen och domaren. I särskildt fall kan ny förrättning för komplettering af utlåtandet ega rum.

Då gode männen efter en lag af år 1854 aflägga en allmän tjensteed, är det förr vanliga särskilda beedigandet af utlåtandet bortfallet.

För händelse alls ingen föregående syn eller besigtning erfordras, inställa sig gode männen omedelbart inför domstolen och afgifva der sitt utlåtande.

I *Danmark* är, hvad denna punkt angår, i all synnerhet att bemärka den skiljaktighet, som följer deraf, att sedan domaren efter stämning eller, under redan pågående rättegång, efter en parts begäran utsett gode män, desse fungera såsom sjelfve ledare af förrättningen, till hvilken de kalla parterna. Domaren är sålunda i allmänhet ej tillstädes, men gode männen kunna i särskilda fall begära hjelp af honom eller af rättsskrifvaren för att redigera deras utlåtande.

Parterna hafva i öfrigt äfven här tillfälle att yttra sig om personernas lämplighet. Gode männens antal är i regel blott två; kräfvas för sakernas bedömande kunskaper af olika slag, som ej finnas förenade hos samma personer, så väljas dock två representanter för hvart kunskapsområde.

---

[1]) Schweigaard. I sid. 620.

Sedan gode männen uppsatt sitt yttrande, skola de underrätta parterna, när de vilja inställa sig inför den dömande rätten för att aflemna och beediga detsamma; och ega dervid både domaren och parterna tillfälle att till gode männen framställa spörjsmål för vinnande af närmare förklaringar.

3. Om *öfversyn.*

Den af parterna, som är missnöjd med gode männens utlåtande eller finner det *till innehållet* otillfredsställande, är, enligt gammal och häfdvunnen praxis, som småningom stödts af lagstiftningen, i Norge berättigad att fordra utnämnande genom domaren af dubbelt antal gode män, för att af dem såsom utgörande en högre instans erhålla en ny pröfning af spörjsmålet.

Dylik öfverpröfning genom blott gode män eger rum, äfven der det första yttrandet är gifvet af en meddomsrätt eller sjörätt, i hvilket sista fall antalet gode män i öfversynen är 5. Äfven här är domaren i egenskap af formell ledare närvarande. Vid den syneförrättning, de nya gode männen hålla, böra ledamöterna i första synen tillstädesvara, för att lemna upplysningar, om huru de sett saken.

Äfven i Danmark är det allenast på ett dubbelt antal gode män, som pröfningen af den första synens resultat är beroende, och systemet med öfversyn har äfven här väsentligen utvecklat sig ur praxis.

4. Om *rättskraften* af gode männens utlåtande.

Redan af hvad som här ofvan sagts om öfversyn förstås, att domaren är utesluten från hvarje pröfning utaf det resultat i sak, hvari gode männen stadnat; och det behöfver knappast framhållas, att det är blott deras fria öfvertygelse, som är för dem bestämmande. Men derest ett på gode männens uttalande inverkande fel i förrättningen föreligger, således om partiska eller odugliga personer deltagit deri, om de bygt sitt omdöme på en oriktig förutsätt-

ning om förhållandena etc., så kan besvär ega rum, som då naturligtvis ligger uteslutande till vederbörlig domstol. Att icke domaren är bunden af något gode männens möjligen gjorda uttalande i rättsfrågor eller utöfver det dem tillhörande område, det rent faktiska, är redan antydt.

Sådana uppgifter som de här ifrågavarande, d. v. s. bedömande af rent sakliga förhållanden, som kännas och förstås till alla delar blott eller bäst af personer, hvilkas lefnadsverksamhet rör sig om dylikt, hafva sedan urminnes de norska och danska domarena synbarligen funnit helt naturligt att lemna till sådana personers bedömande.

Domaren oberättigad att ingripa på lekmännens område.

Det har följaktligen der blifvit så, att öfverhufvudtaget domaren anses göra orätt med att sjelf pröfva hithörande frågor; och förhållandet betecknas derutinnan skarpt genom Schweigaards ord, att »*genom parternas öfverenskommelse* domaren *kan bemyndigas* till att fastställa något genom eget 'skön' (efter eget bedömande), hvartill han utan ett sådant medgifvande skulle vara oberättigad».

Dock, fortsätter han, »har detta medel till att undgå formliga undersökningar ett temligen inskränkt område, i det att domstolarne *kunna med rimlighet träda i stället för utnämde män, allenast när föremålet för bedömandet är af den beskaffenheten*, att det hvarken kräfver en säregen kunskap eller någon besigtning utanför rätten».

Detta för Norge. I Danmark gäller samma synpunkt, och domaren anses, oafsedt några särskilda fall, kunna sjelf utöfva »skön» (= pröfva ett på syn beroende förhållande) allenast der föremålet är ett dokument eller kan bifogas sjelfva akten.

Bland danska domare synes dock råda en tendens att här stundom förbehålla sig en viss pröfning. Men frågan om, hvad som derutinnan skall anses riktigt, synes hafva fått ett auktoritetsstarkt svar af professoren Deuntzer, den nuvarande konseljpresidenten. Han säger nämligen i sina föreläsningar öfver den danska civilprocessen, »att

ett skön (= gode mäns utlåtande i sakfrågan) icke kan kullkastas eller till sin kraft försvagas genom andra bevismedel, men blott genom ett nytt skön (öfverskön), och *då det naturligtvis heller icke kan kritiseras af domaren sjelf*, blifver skönet afgörande för bedömandet af den punkt, som det angår». De fall, då de danska domarena, efter deras egna uttryck, »öfva kritik», torde också i det hela vara att hänföra till sådana, der för de sakkunnige brustit något i de naturliga förutsättningarne, för att de med säkerhet skulle kunna fullgöra sin uppgift, och der det således rätt egentligt för domaren gäller att från *rättslig* eller från *logikens* synpunkt utöfva en justering.

5. Specielt bör framhållas, att i båda länderna syn eller skön mycket ofta hålles först *efter gifven dom* och för att komplettera densamma. På grund af förebragt utredning om ersättningsskyldighet är det nämligen vanligt, att domstolen i formlig dom angifver, om dylik ersättningsskyldighet föreligger eller ej, och i förra fallet lemnar ersättningens belopp att bestämmas genom gode män, syn, utnämd på samma sätt, som der syn begäres under rättegång. Med denna ordning befrias parter från de kostnader och all möda, som kunde påkallas för en utredning om skadans storlek, hvilken blir onödig, derest rätten förklarar ersättningsskyldighet ej föreligga.

Blir någon part missnöjd med ersättning, fastställd af dylik syn, så kan på vanligt sätt frågan underställas ett dubbelt antal gode män, såsom bildande öfversyn. Men dess yttrande är inappellabelt och orubbligt.

Syneinstitutets betydelse förhöjes äfven dermed, att det genom domarens bemedling kan komma till användning utanför rättegång, således emellan parter, som vilja i godo ordna sitt mellanhafvande, men blott önska opartisk utredning om något visst sakförhållande. Äfven vid exekution, vid auktioner och i en oändlig mängd förhållanden, ordnade genom administrativa författningar användes i Norge

syn (skön). Stundom sker dervid utnämningen af gode männen genom fogden eller annan tjensteman, och den formella ledningen af sjelfva förrättningen kan liggä hos annan embetsman än domaren.

I Danmark är institutet, mindre utveckladt som det der är, ej bragt i så omfattande användning.

Der det gäller undersökningar som kräfva alldeles speciella vetenskapliga insigter, betraktas i Norge de vanliga reglerna för syn och skön som icke tillämpliga.

6. Gode männen, som anses utöfva en medborgerlig pligt, njuta ersättning blott efter viss taxa [1]).

Sverige bredvid grannländerna.

Det, som här senast under rubriken syn och skön samt gode män omtalats, hör under frågan om bevisningen. Men så är också rätteligen fallet med allt som angår nämden. På båda hållen gäller det för lekmännen en väsentlig del af sjelfva domstolsuppgiften.

Det norska syneinstitutet verkar ju för öfrigt alldeles som en domstol, ehuru förrättningen försiggår skildt ifrån handläggningen af hufvudsaken; gode männen (syne- eller skönsmännen) fullgöra i stor omfattning den mission beträffande sanningsforskningen, som helt egentligt tillhör lekmännen i den dömande rätten; domaren intager vid synen gent emot synemännen alldeles väsentligt samma ställning som den engelske domaren till civiljuryn eller som i förra tider hos oss domaren till nämden. Blott genom synens alltigenom tillfälliga och sjelfständiga karakter och dess uteslutande riktning på sak- eller sanningsfrågan utan lemnadt tillfälle till ingrepp på rättens gebiet, är det som institutet gått fritt från den ödesdigra *bundenheten* vid domaren, som ruinerat vår nämd.

Den norska ordningens öfverensstämmelse med grundtanken i det gamla hos oss ligger i öppen dag. Alla de

[1]) Om institutet se vidare Schweigaard och Hagerup samt Nellemann och Deuntzer.

oräkneliga och till de mest skiljaktiga områden hörande ämnen, som behandlas och afgöras af syne- och skönsmän, höra till det, hvarom nämden förr hos oss egde gifva afgörande besked; och i fall der icke bekvämligen sjelfva häradsnämden kunde verkställa erforderlig undersökning och på grund deraf gifva yttrande (skön, som man säger i Norge och Danmark), förordnades ledamöter af nämden eller andra lämpliga personer under beteckningen gode män eller mätismän etc. att handla på rättens vägnar.

»Frihetstiden» och följande tid.

Det var frihetstidens embetsmannavälde och dess, af den tidens riksdagars historia nogsamt bevitnade förakt för bondeståndet, som, med hjelp af 1734 års lags formella bevisregler och af dess bestämmelser om häradsrätternas verksamhetsformer, gingo ut öfver våra vanliga nämder. Bundna till ett med domaren förlorade nämdemännen småningom allt hvad af sjelfständighet och handlingsförmåga, som det med hofrätterna skapade protokollsväsendet lemnat kvar, tills de slutligen blifvit ansedda som odugliga och ovärdiga att verka, annat än som omyndiga biträden åt domaren. Och samma inflytelser var det synbarligen, som också både kringskuro våra *syn*enämder och dertill gjorde alldeles slut på lekmännens användande i sjelfständig ställning som gode män — allt under det att i Norge och Danmark, till och med under enväldets statsform, folket på rättens område arbetade sig upp till en allt mera betydelsefull, allt mera för rättsskipningen och rättstillståndet nyttig och till en allt mera fri, sjelfständig och värdig ställning.

Hvad vi sett för ögonen, inom domstolarne och utom dem, går allt i samma riktning. Vare sig det gäller lekmännen som ledamöter i de vanliga domstolarne eller som utanför sjelfva tinget verksamma i rättens intresse, finna vi stadigt tillbakagående, en allt mer ensidig byråkratism hos oss —, mot ett allt större framåtskridande, en allt tydligare framträdande tendens hos domarena sjelfva att gifva folkets representanter, hvad dem tillkommer, i grannländerna.

Och det nuvarande tillståndet hos oss betecknar snart sagdt det ytterst möjliga af missförhållanden — detta ej blott om vi jämföra oss med Norge och Danmark, utan i jämförelse särskildt med våra, derefter närmaste stamförvandter. Det är sant att i Tyskland ej användas samma former för utredande af sanningen med lekmäns biträde, som vi senast, omständligt, beskrifvit; men folket har i Tyskland i stora drag sin rätt erkänd i kriminella både meddoms- och juryrätter samt i handelsdomstolar och handtverksdomstolar.

Förhållandena skola fastslås.

Men märkligt nog afser vår juridiska skola enligt nya lagberedningens program ej heller på här sist berörda område, eller der det gäller det mot norsk och dansk syn eller skön närmast svarande, någon som helst utvidgning af lekmännens användning eller befogenhet.

1. Lagberedningen, som för nämdens ledamöter tillsammans ej vill veta om mer än en röst, således ingen röst, om de ej äro enhälliga, medger visserligen, att en sådan nämd med underdomaren må i rättegångsmål hålla syn å fast egendom; men när hofrätten eller högsta domstolen förordnar syn, skall gälla 1849 års ordning, enligt hvilken synen i regel verkställes af *blott embetsdomare*.

Då det härefter föreslås, att nämdens befattning jämte underdomaren vid vissa husesyner *skall upphöra* — se kap. 7 domstolsförfattningen i nya lagberedningens förslag — så innefattar detta visserligen icke, att nämdemännens användning minskas, men att en ej obetydlig del deraf flyttas öfver ifrån rättskipningens område till det administrativa, och skulle således medföra en afsevärd minskning af nämdens inflytande på det förra området.

2. Frågor om skadestånd i allmänhet »*skola ej öfverlemnas*» till nämd, såsom tidigare, af 1826 års lagkommitté, föreslagits; se kap. 18 § 20 lagber. försl. Som skäl angifves först, att afgörande af dessa frågor genom nämd skulle vara allt för omständligt och tidsödande — ehuru det är klart att det ej behöfver så ordnas. Vidare säger man, utgående

från den orimliga förutsättningen om skadeståndsnämders väljande af parterna sjelfva, att nämdemännen skulle afgifva sina röster »ensidigt till den väljandes förmån» och anför som specielt »opraktiskt» att låta nämd, *efter* det ersättningsskyldighet fastställts, bestämma ersättningens storlek — något som dock uppenbarligen i många fall skulle vara för parterna eller för den af dem som har rätten på sin sida synnerligen fördelaktigt.

Lagberedningen erbjuder dock någonting, som ser ut som en ersättning för de af folkelementet lidna förlusterna, näml. *sakkunnighetsinstitutet.* Hvad betyder då detta institut? Sakkunnighetsinstitutet.

Jo det innebär, att domstolen skulle ega att förordna personer, erfarna i viss vetenskap, konst, yrke eller handtering, och företrädesvis embetsmän, att om sakliga förhållanden, d. v. s. öfverhufvud i sådana fall deri uti Norge och Danmark syn eller skön eger rum, gifva utlåtande till rätten. Således: lekmännen skola få en ny officiel användning. Men detta skall vara blott för att »lemna domaren upplysning och *ledning*», hvilket uttryckligen [1]) förklaras medföra att — i strid med hvad i Norge och Danmark anses naturligt — domaren alls icke skulle vara bunden af hvad de sakkunnige meddela utan kunna besluta alldeles oberoende deraf. De sakkunnige hafva fått sig anvisad alldeles samma ställning som blott »Gehilfen des Richters», domarens osjelfständiga hjelpare, som de innehafva i det tyska systemet, hvilket här tydligen gält som mönster. *Sjelfva institutet innefattar i följd häraf i ett system, der ingen motvigt är lagd på något annat håll, en proklamation* — ehuru i, för mängden oförståeliga talesätt — *af domarens personliga allmagt.* Detta vore för oss ett sakkunnighetsinstituts betydelse. Dess betydelse.

Specielt hvad angår skadeståndsfrågor angifves, del. I sid. 47—48, att, i stället för den förkastade skadestånds-

[1]) Lagbs. betänkande af 1884, del. II sid. 307.

nämden, »domstolen» skulle begagna »friare bevisprövning» och ega »enligt egen åsigt» — vid behof efter sakkunnigas hörande — fastställa skadans belopp; och då, i fråga om en häradsrätt, »domstolen» i följd af alla konstlade anordningar i de allra flesta fall betyder detsamma som *domaren* ensam, så skulle äfven här, huru uppenbart än just här vanligt folks erfarenhet och omdöme gifva bästa normen, alltsammans vara offradt åt ensidig juriståskådning.

Särskildt gent emot detta lagberedningens förslag och dess tendenser må anföras ett till denna punkt spardt yttrande af ett i grunden konservativt lands erkändt konservative f. d. justitieminister, den gamle vördade excellensen Nellemann i Danmark. I hans bok om den allmänna civila processen heter det på tal om »Värderingar», således särskildt också skadestånd: »Det har — — blifvit den herskande åsigten, att värderingar i regeln borde företagas genom särskildt dertill förordnade män under en särskild förrättning. Men denna regel modifieras dock sålunda, att *rätten* antingen *efter parternas öfverenskommelse* eller genom en särskild lagbestämmelse *kan bemyndigas* att utöfva en taxation, så vidt detta kan ske utan att anställa undersökningar utanför rätten, och såvidt *särskilda kunskaper icke behöfvas dertill*».

För Danmark gäller det som sjelfklart, att domaren icke skall taga från de praktiske männen deras naturliga uppgift; sådant kan, om ej uttrycklig lag gör undantag, ske allenast *med båda parternas medgifvande*; men äfven detta dock förutsatt, att *icke särskilda kunskaper behöfvas*; ty då kan det ej ifrågakomma att domaren skall afgöra saken.

Svenskt juristeri.

Men hos oss kommer det alls icke an på, om domaren verkligen har de erforderliga särskilda kunskaperna — sådant måste enfaldeligen presumeras. Det kommer icke an på, att parterna kunna hafva intresse i att saken afgöras af den verkliga sakkunskapen. Det kommer öfverhufvud ej an på några praktiska synpunkter, utom den, att

domaren skall framstå som den ensam berättigade och ensam omdömesduglige. Och emot detta svarar hvad som på bredvid liggande områden af vår juridiska skola fordras: att nämdemännen fortfarande skola sakna personlig rösträtt; att de blott köpmannabildade rådstufvuledamöterna skola förlora sin; att inga handelsdomstolar skola inrättas; att blott åt domaren beredes fullständig kunskap om sakerna; att öfver hufvud sjelfständigheten hos nämden skall bindas!

Men hvad har då inträffat med vårt folk, att det i sin helhet och en hvar enskild har kommit alldeles ifrån den duglighet, den heder och den intelligens, som förr i tiden gjorde det alldeles naturligt, att medborgarena på sitt område skulle få göra sig gällande?

Hvad hafva de alla förbrutit, att, när på alla andra håll man just i folkets medverkan söker kraften för rättens och rättsväsendets höjande, man i Sverge vill lagstifta, som om det gälde att hålla alla vanliga medborgare i schack?

Man skall besinna, att det nu dock icke såsom under frihetstiden är frågan blott om bondenämder, hvilka, likasom riksdagarnes bondestånd, de tre andra ståndens kunde finna fördelaktigt att hålla i tygel, utan att nämderna, som förr enligt lag sammansattes blott ur hemmansegareklassen, i våra dagar kunna bestå likaväl af adliga och oadliga godsegare, andra stora jordbrukare, före detta militärer, bruksegare och förvaltare och af representanter för all erfarenhet och duglighet i landsbygden. Om något af de gamla ensidiga ståndsintressena kan det ej nu vara tal. I konungamagtens intresse kan folkets tillbakahållande som omyndigt sannerligen ej vara, ty denna magts intresse har hos oss alltid varit detsamma som folkets. Det allmänna embetsmannaintresset går öfverhufvud alls icke i den riktning, att det äskar dylikt.

Men i det mest inskränkta af alla intressen, det rent juridiskt byråkratiska, kan visserligen den ordningen vara önsklig, enligt hvilken en jurist hvilken som helst, sittande

med 12 nämdemän eller ett antal andra lekmän hvilka som helst, är bland dem den ende, som officielt taget har sundt förstånd och är myndig att besluta i de för samhället och de enskilde vigtigaste frågor. Man har redan hos oss i praktiken nått nära detta ideal, och att man har kunnat komma derhän, beror icke litet på den hos allmänheten rådande och synnerligen af nya lagberedningen befrämjade okunnigheten om våra processrättsliga instituts verkliga innebörd, om hvad sakens natur kräfver, om hvad som förr varit hos oss, och om hvad som i denna stund i samma punkter gäller i andra länder [1]). Men att nu genom lagstiftning befästa dylik praxis och åskådning, synes alldeles oförsvarligt.

Ett ohållbart skäl.

Jag vet alltför väl att man till detta svarar, att nämdemännen — d. v. s. allt vanligt folk, enär nämdemän väljas ur snart sagt alla klasser — och i öfrigt lekmän öfverhufvud äro så opålitliga, att juristerna *måste* taga sakerna i sina händer för att det skall bli rätt. Af denna invändning mötes jag alltid i Sverige. Men jag genmäler dertill, att om vårt folk så förfallit, att man icke nu som förr kan lita på dess representanter, så måste detta uteslutande tillskrifvas den sanningslöshet, den brist på heder och tro och den ringaktning af det verkliga i rätten, som blifvit karakteren i *det praktiska rättsväsendet* under en ordning, deri *folket* systematiskt underhållits från hvarje reelt inflytande på detsamma.

Ty jag tror fullt och fast, att — som de engelska juristerna tänka — rättfärdigheten i ett lands rättskipning *beror derpå*, »om folket har mycket att säga deruti» [2], samt att, om

[1]) Det behöfves blott att erinra derom, att nya lagberedningen, såsom så ofta sättande skenet för verkligheten, upplyst allmänheten om, att *spörjsmålet om lekmäns deltagande i rättsskipningen är »i vårt land besvaradt i ovanligt vidsträckt omfattning»!!* Detta oerhörda förekommer å sid. 18 del. 1 principbetänkandet. Då allmänheten skall tro, att hos oss lekmän deltaga mer än i andra länder, så får den väl också tro, att felen i vår rättsskipning bero *derpå*, och att vi genom att minska detta deltagande ställa oss närmare den i andra länder rådande ordning!

[2]) Enligt Lord Lindley's ord: Fahlcrantz, Rättegångsväsendet i England s. 430.

enbart juristerna deruti äro bestämmande, den formalistiska ensidigheten småningom får fäste och blir förherskande, och detta ovilkorligen — och äfven om formalismen icke hade ett så extra ordinärt underlag som i den akademiska filosofi, hvilken bestämmer våra juristers tankegång [1]).

Det står för mig följaktligen också klart, att den opålitlighet hos folket såsom bärare af domstolsuppgifter, hvarom våra jurister tala, allenast utgör en tillfällig återverkan på den allmänna uppfattningen från ett i grunden och i sina detaljer mest af formalism, minst af rättfärdighet bestämdt process-system; och det kan icke lida något tvifvel att, derest man återger vårt folk sin behöriga ställning i rättsskipningen — och dermed ändrar rättsskipningens riktning — folket snart nog skall visa sig i stånd att lika godt som förr utföra de dermed förbundna uppgifter.

Då ej heller något annat medel finnes att återgifva vårt rättsväsende dess förlorade karakter än att gifva det folkliga, sunda rättsmedvetandet behörigt rum att verka derinom, så är det också på yttersta tid, att man gör anstalter i denna riktning och icke i den motsatta.

Ett öfverraskande steg tillbaka.

Det bör här ej lemnas oomnämdt, att det just nu af den danska riksdagen behandlade reformförslaget, öfverraskande nog, i förevarande punkt betecknar ett steg i lagberedningens riktning. Syn- och skönsinstitutet är der beröfvadt sin ursprungliga och egendomliga karakter. Domaren skulle komma att bestämma gode männens antal; han skulle efter sitt bedömande kunna utse en enda skönsman; han skulle kunna vägra att öfverhufvud höra några gode män; — och det skulle komma att bero på domarens fria pröfning, hvilket

[1]) Att domarena såsom hos oss äro personligen hedersmän, hjelper mycket litet upp förhållandena, då man ser, att det i följd af systemets påverkan kan för de bästa ofta komma att gälla som en pligt att sätta å sido både lagstiftarens uppenbara mening och all praktisk uppfattning om sanning likaväl som om rätt — blott derför att de äro jurister!

värde kunde tillerkännas gode männens utlåtande, hvarmed sammanhänger, att både skön (gode mäns utlåtande) till kompletterande af dom, således för fastslående af ersättningsbelopp, sedan domstolen fastställt ersättningsskyldigheten, och öfverpröfning genom öfverskön, af dubbelt antal gode män, skulle försvinna. Man skulle således af det syn- eller skönsinstitut, som utan tvifvel mer än något annat ländt till att bringa den danska civilprocessen till en helt annan nivå än vår, göra blott ett sakkunnighetsinstitut enligt vår egen lagberednings sinne. Förslaget är i denna del öfverraskande reaktionärt, och det kan näppeligen förstås annorlunda än så, att man i Danmark icke tillräckligt känt, huru i Sverige förhållandena gestaltat sig i följd af saknaden utaf något motsvarande skönsinstitutet, eller så att man tilläfventyrs icke beaktat, huru man i Norge blott genom iakttagande af vissa nödiga försigtighetsmått — domarens biträde med de formella delarne, det noggranna förebyggandet af rätts- och sakfrågors sammanblandande, garanterande af en stamtrupp lämpliga skönsmän i hvart härad etc. — alldeles lyckats hålla institutet uppe i dess fulla verksamhetskraft och undvika vissa olägenheter, som kanske dervid yppat sig i Danmark.

Genom att låta den tanke af civiljury, som ligger i det gamla skönsinstitutet, falla, synes den tilltänkta danska brottmålsjuryn komma att få en äfventyrligt fristående ställning — medan Norrmännen sammanbundit båda instituten uti de för båda gemensamma valförrättningarna; och förefaller detta att vara en specielt allvarsam sida af det danska tillbakagåendet i förevarande punkt.

Det danska förslaget torde hafva en speciel förklaring deri, att man i Danmark icke vet om en sådan, allting absorberande juridisk byråkratism, som hos oss, och icke tänker på någon fara från ett sådant håll.

Men dylik byråkratism har förr ej heller funnits hos oss; den har skapats af institutionerna.

Af synnerligen framstående norska jurister, såsom af min högst ärade vän Johannes Bergh, har jag ledsamt nog hört allvarsamma gensagor emot det norska skönsinstitutet, grundade på förekommande fall af vidt skilda uttalanden om samma sak af olika skönsmän. Sådant är ju gravt nog. Men jag kan gent emot detta ej annat än erinra, att, om det gäller att kunna prestera olika uppfattningar om samma sak, så torde visserligen juristerna obetingadt taga rekorden — föranledt naturligtvis af deras större fallenhet att se frågorna från formernas synpunkt, dervid en form kanske binder ens omdöme, en andra form en annans och en tredje form en tredjes. Om hvilka ämnen kunna exempelvis icke våra domstolar skilja sig i två eller tre eller många fler olika meningar? Något ditåt förekommer knappast vid lekmäns beräkningar, och man borde ej vara strängare mot dem.

Lagstiftningspolitik år 1902.

Sedan det förestående var skrifvet, hafva de behandlade frågorna fått ett aktuelt intresse genom det af justitieministern Hammarskjöld föranstaltade, 1902 års riksdag före lagda förslag till lag om ändring i vissa delar af rättegångsbalken och särskildt om bevisning inför rätta.

Ehuru ej — såsom i de vid 1897 års riksdag och tidigare framlagda förslag i samma ämne — bestämmelserna *om sakkunnige* och *om syn* framträda i särskilda kapitel utan ingå bland mängden af andra paragrafer i ett nytt 17:de kap. rättegångsbalken, och ehuru hvarken i hithörande protokollen inför Kongl. Maj:t eller i det i högsta domstolen förda, innehålles ett ord om vare sig sakkunnige eller syn, så är det icke tvifvelaktigt, att det är just bestämmelserna derom d. v. s. §§ 31—36 samt 44—46, jämte de dermed i historiskt och logiskt samband stående §§ 1 och 2 om fri bevisprövning och om skadestånd, som utgöra den egentliga kärnan af förslaget — utan hvilken detsamma ej skulle hafva kommit till.

Hvari ligger förslagets största betydelse?

Det är för öfrigt icke så mycket för frågan om bevisningen i sin allmänhet, som dessa bestämmelser hafva betydelse. Den största och mest genomgripande betydelse hafva de med afseende å en sak, som ej heller är med ett enda ord antydd vare sig i förslaget eller i tillhörande handlingar, nämligen med afseende å nämdens ställning eller å förhållandet mellan nämden och embetsdomaren i häradsrätterna och i öfrigt med afseende å lekmännens ställning i rättens tjenst sin allmänhet, således med afseende å det fundamentala i frågan om domstolsorganisationen och det dermed närmast sammanhängande.

A. För nämdens ställning.

A. Beträffande nämdens ställning ligger återverkan af de föreslagna bestämmelserna om sakkunnige och syn i öppen dag, om man blott erinrar sig

1. Ang. dess allm. befogenhet med hänsyn till sanningsfrågan.

1:o att det i förra tider var våra nämder, de vanliga och synenämderna, som i första rummet fungerade som *sakkunnige*, alldenstund deras funktion som sakkunnige ingick blott som en del i deras uppgift att sjelfständigt afgöra *alla* sakliga frågor.

Blefve en gång ett, såsom det i förslaget afses, väsentligen embetsmessigt ordnadt sakkunnighetsinstitut officielt infördt som ett organ i rättsskipningen, lärer det der efteråt icke förefinnas stora utsigter för att få nämden erkänd såsom den, hvarpå saksammanhangets fastställande eller afgörande af sanningsfrågorna i målen skall bero. Man skall naturligtvis, gent emot hvarje blifvande förslag att i modern anda återupplifva vårt gamla nämdeinstitut, hänvisa till det nya sakkunnighetsinstitutet, hvilket i väsentlig omfattning ersätter, eller kan användas som ersättning för, det förra.

2. Ang. frågan om särskild skadeståndsnämd.

2:o att frågan om rätta sättet för skadestånds bestämmande, ända sedan lagkommitténs tillvaro i början af 1800 talet, varit, såsom i det föregående omnämdt, förknippad med tanken på organiserande af en särskild »*skadeståndsnämd*», hvilken utan domarens medverkan skulle fastställa ersättningars belopp.

Med antagande af nu föreslagna § 2 i kapitlet om bevisning inför rätta, hvilken gör skadestånds bestämmande till en uppgift för »Rätten», skulle man också för framtiden hafva uteslutit frågan om en dylik nämds inrättande; och det skulle för det kommande vara afgjordt, att i häradsrätterna skadeståndsfrågor faktiskt skola afgöras af *domaren* ensam, eftersom han i häradsrätterna enligt gällande ordning är *i verkligheten* ensam bestämmande, eller kan ensam bestämma ungefär så mycket som han vill — blott med att ej gifva nämden behöfligt tillfälle att genomskåda och sjelfständigt bedöma frågorna.

B. Beträffande återverkan af de föreslagna bestämmelserna om sakkunnige och syn å lekmannaelementets ställning i rättens tjenst i sin allmänhet, eller utöfver det område, som betecknas af nämdeinstitutet och af frågan om en särskild skadeståndsnämd, skall bemärkas följande: B. För lekmännens ställning i öfrigt.

3:o. I lagberedningens betänkande af 1884, del. II s. 307, angifves sakkunnighetsinstitutets karakter dermed, att det för hvarje fall, der sakkunnige yttrat sig, skall »*uteslutande bero af domarens egen uppfattning*», hvilket afseende må fästas på de sakkunniges mening. Detta eller något deraf förekommer visserligen icke i de handlingar, som åtföljde det Hammarskjöldska förslaget; och i detta är jämväl uteslutet den punkt i 1884 års förslag till lag, som i motsvarighet till *dess* motiver uttryckligen, såsom redan omnämdt, angaf, att de sakkunniges yttrande skulle lända domaren blott till »*ledning*». Men att, oaktadt den synnerligen oskyldigt lydande formen af det framlagda förslagets paragrafer om sakkunnige, meningen var, *att domarens egen personliga uppfattning om den föreliggande saken skulle vara afgörande*, är alls intet tvifvel underkastadt. 3. Ang. ett syne- och godemans institut.

Området för en sådan, domarens fria befogenhet skulle vara alldeles obegränsadt, ty det omfattar alla de fall, som kunna tänkas under norsk och dansk syn och skön (sid. 634—5), äfven sådana fall, som bero på speciella vetenska-

per; se § 31 i jämförelse med §§ 34 och 44 af det föreslagna kap. 17 R. B.

Om lämpligheten af att fastslå en så oerhörd magtbefogenhet för domaren, som det här gäller, må man hafva full rätt att tvifla *med hänsyn* till den urgamla ordningen hos oss, enligt hvilka domaren icke hade någon som helst pröfningsrätt i fråga om hvad som vore sant i saken, *och med hänsyn* till 1734 års lags ord, som väl gåfvo domaren den principala befogenheten i fråga om sjelfva *dömandet* (häradshöfdingen *dömer med* nämden) men som deremot gjorde alla sanningsfrågors lösande beroende på bestämda regler, hvilka uteslöto domarens fria pröfning. Och man måste äfven tveka *med hänsyn* till den rättsuppfattning som gäller i både Norge och Danmark, enligt hvilken *syne- och skönsmäns* d. v. s. sakkunniges utlåtande *är bindande för domaren*, nämligen i allt som angår det faktiska.

Men med etablerande af sakkunnighetsinstitutet skulle utan vidare all dylik tvekan vara löst. Om ett institut motsvarande det norsk-danska syn och skön eller om upplifvande af vårt eget gamla godemansväsende skulle man derefter lika litet kunna tala som om utvidgning af våra vanliga nämders befogenhet rörande sanningens afgörande eller om anordnande af en särskild skadeståndsnämd.

4. Ang. särskilda handelsdomstolar.

4:o. Men icke nog härmed: Lagberedningen, som icke vill vara med om särskilda handelsdomstolar, har städse kämpat för den mening, att dylika domstolar borde ersättas med sakkunnighetsinstitutet, och således skulle, med dettas etablerande, *frågan om särskilda handelsdomstolar* visserligen också vara förfallen eller bestämd att lösas på ett visst sätt, kanske alldeles stridande mot det, som allmännast önskats.

En hvar af dessa fyra frågor, om den vanliga nämdens ställning till sak eller sanningsfrågan, om särskild skadeståndsnämd, om ett syne- eller godmansinstitut, om särskilda handelsdomstolar, är dock för rättstillståndet i sin

helhet och för vår kommande rättsutveckling af en så stor betydelse, att den påtagligen kräfver ett grundligt öfvervägande, omfattande alla omständigheter, som äro förknippade med just det institutet. Men att ett sådant öfvervägande beträffande alla de fyra instituten icke kunde komma att ega rum, när det, såsom här, ej ens var antydt, att saken anginge dem, är lika uppenbart, som det är orimligt, att samtliga dessa instituts öde skulle afgöras blott såsom en konsekvens af det beslut, som fattades i en helt annan fråga — nämligen rörande anordnandet af ett sakkunnighetsinstitut, som man tror vara en helt oskyldig inrättning.

Fyra stora organisationsfrågor skulle afgöras i förbigående.

Riksdagen tog emellertid frågan så, som om det i det hela gälde allenast fri bevispröfning eller legaliserande af en sådan fri pröfning — som man supponerade redan existera. Om särskild skadeståndsnämd, om särskilda handelsdomstolar, eller om upplifvande af ett verkligt godemansinstitut talade man ej ens. Att alla planer på dylika inrättningar skulle, med förslagets antagande, vara undertryckta, och att förslaget i öfrigt kunde hafva någon djupare innebörd, behöfde ju ingen tänka, sedan justitierådet Afzelius ersatt justitieministerns tystnad derutinnan med upplysningen, att reformen vore »icke stor, icke vidtgående» och icke »farlig».

Men inom andra kammaren hade man lyckligtvis en känsla af, att reformen dock ej vore alldeles oskyldig: Blefve fri bevispröfning fastslagen, så skulle under förhållandena också gifvetvis det bli domaren, som komme att utöfva den och dermed få en ökad magt. Då man ej kunde finna detta resultat, som ju ginge ut öfver nämden, önskligt, så fordrade man, att nämden skulle lättare än hittills få taga till sig domarebefogenheten eller ega att utöfva domsrätt, blott tre fjerdedelar af nämden vore ense om en mening — i stället för att hittills enhällighet inom nämden fordrats, för att densamma skulle kunna bestämma ett beslut.

Det är påtagligt, att denna andra kammarens, af lagut-

skottet uttryckta fordran, icke går i riktning emot jury utan emot häradsrätternas förvandling till meddomsrätter. Målet vore vunnet, om en hvar nämdeman hade en röst och domaren en, samt om pluraliteten af alla dessa röster vore bestämmande, vare sig frågan gäller sanningen i målet eller rättstillämpningen. Afståndet emellan en dylik ordning och lagutskottets förslag är dock afsevärd, och man må visserligen säga, att det sistnämda innehåller minimum af hvad som kunde begäras. Så länge som det icke både är garanteradt, att samma nämdemän öfvervara hela behandlingen af målen, eller att dem annorledes beredes fullständig kännedom derom, och antydt, att, som det normala, beslutanderätten ligger hos dem, förblir äfven med den äskade ändringen, nämden alltid ett osjelfständigt bihang till domaren.

Gent emot det moderata anspråket uppstod likväl en rörelse, som tydligen betecknar, att, med alla vackra ord som i kamrarne från domarenas sida egnades nämdeinstitutet, man dock bland dem icke har mycket af hjerta för det innersta i detsamma.

Nämdens »magt är för dess uppgift tillräckligt stor», utropade samme man, justitierådet Afzelius, hvilken nyss förut förklarat, att nämden vore för honom »en utomordentligt dyrbar institution», vid hvilken »man icke skall tumma i onödan». En annan representant för domareståndet fann det rent af vara att förminska nämdens »vigt och värde», om man ökade dess inflytande. Med hänsyn till dylika uttalanden kan man ej tvifla om, att på alltför många håll inom den herskande skolan nämdens vigt och värde verkligen ligger deri, att den skall vara en vacker, folklig dekoration bakom domaren.

Vill man icke ha det så, borde man ej funnit det betänkligt, att — sedan nämdeinstitutet under sista århundradens praxis »tummats» så, att i denna stund nämden saknar all sjelfständig betydelse — för en gång göra en »tum-

ning» på institutet, som kunde gifva detsamma någon lifskraft eller åtminstone ett litet intresse att lefva, och att låta nämden åtnjuta denna lifskraft, till dess en gång, i sammanhang med en verklig reform af vårt rättsväsende, alla frågor om nämden kunde tagas upp och det hela bringas i önsklig ordning.

Lyckligtvis föll till sist hela frågan. I jämförelse med de förluster, som folkligheten i systemet [1]) skulle hafva gjort med antagande af sakkunnighetsinstitutet och alla dess konsekvenser för den blifvande rättsutvecklingen, skulle vinsten af nämdens ifrågasatta befogenhetsutvidgning varit alltför orimligt dyrköpt.

[1]) — eller de, som hålla på utvecklingsmöjligheterna —

OM BEVISNING OCH OM LEKMÄNNENS, SÄRSKILDT NÄMDENS STÄLLNING I ETT PÅ DET GAMLAS GRUND ORDNADT SYSTEM — ETT FÖRSLAG MED MOTIVER.

»Ingen Lagh är bättre att föllia åhn sanningh.» [1])

Bevisningens uppgift.

Utgångspunkten för frågan om ett bevissystems rätta ordnande måste vara en riktig uppfattning om bevisningens uppgift.

Denna uppgift kan icke vara någon annan än att, enligt våra gamla lagars enkla och naturliga uttryckssätt, få angifvet *hvad som är sant om det mål*, som är lagdt inför domstolen. Bevisning afser utfinnande af *sanningen*, hvilket ord åter enligt våra lagars mening oförtydbart afser den *verkliga sanningen*, eller saksammanhanget i det förevarande målet, sådant detta sammanhang i verkligheten var; och förvisso måste denna bevisningens uppgift vara den rätta för alla tider, likasom den var det inför våra förfäder, så länge som allt hos oss på rättskipningens område togs på ett med sakens natur enligt sätt.

---

[1]) Anteckning vid ett exemplar af landslagen, som synes hafva tillhört den furstliga hofrätten i Nyköping år 1618.

Emellertid utgår man hos oss i vår tid, vid tal om bevisning, regelbundet från en helt annan sats, nämligen att bevisningen syftar på att åvägabringa *en öfvertygelse hos domaren* om sanningen. Om att denna sats, som på visst sätt fattad har sitt fulla berättigande, dock i och för sig icke är egnad att utgöra norm för frågans lösande, torde man genast få ett intryck blott med hänsyn dertill, att samma sats dels helt direkt hänvisar till den rent subjektiva uppfattningen hos en person dels saknar hvarje bestämmelse beträffande det material, hvarur denna öfvertygelse skall hemtas. Bristen uti nu rådande teori.

Våra gamla lagar ställde principielt bevisningens uppgift vida högre än att öfverhufvudtaget binda den vid en viss persons öfvertygelse. Bevisningen hade ej fullgjort hvad dermed afsågs, om den ej tillfredsställde en hvar förståndig man eller hela samhället; och i öfverensstämmelse med denna utgångspunkt stod den, i både landskapslagarne och senare i de allmänna landslagarne, uttryckta grundsatsen, att i allra sista hand konungen, såsom representant för hela riket, egde »om all mål sanning utleta.» I bevisningens syfte att tillfredsställa en hvar förståndig man ligger i det hela blott ett andra uttryck af den först framställda regeln, att bevisningen utgick på att finna den verkliga sanningen, och denna stora uppgift hade samhället, folket för alla normala fall obetingadt förbehållit sig sjelf samt utöfvade den vid tingen, högre som lägre, genom sina representanter eller förtroendemän, tolf män, bildande en för hvar saks utforskande tillsatt nämd. Der konungen utöfvade uppgiften, var det, som vi förut sett, också regelbundet genom en nämd, eljest säkerligen alltid genom män, hvilka framstodo som hela landets högsta förtroendemän. Denna tanke, bevisningens egenskap af en hela samhällets sak, har sitt uttryck i det, som vi förut sett från rättskipningen vid högre och lägre rätter under 1500 och 1600 talen, nämligen att tingsmenigheten d. v. s. folket sjelf, såvidt det kunde framträda, mycket ofta gaf upplysningar och yttrade Ang. den subjektiva sidan (den pröfvande).

sig med nämden; och samma tanke fortlefver ännu i det land, som, beträffande rättsliga institutioner, i gamla tider stod oss närmast nämligen England, der den som litar till juryn säges förtro sig till sitt fädernesland — hvilket dervid utan tvifvel tänkes stå inne för hela och fulla sanningen, den verkliga sanningen, såvidt den öfverhufvud är för menniskor tillgänglig. Deremot kom det hos oss förr aldrig i fråga, att domaren sjelf skulle utforska sanningen. Om att bereda *honom* en öfvertygelse om sakförhållandena var det aldrig tal [1]). Han hade att taga sakförhållandena, sådana de voro på folkets vägnar utredda och fastslagna genom nämden, till äfventyrs genom en högre nämd, om någon var missnöjd med den första nämdens yttrande, alldeles så som han ännu tidigare haft att taga sakförhållandena, sådana de fastslagits genom parts ed eller ett visst antal vitnen. Icke i något fall hade domaren sjelf hos oss att undersöka eller fastslå sanningen — men deremot att ensam tillämpa lagen på det genom nämden fastställda sakförhållandet. Och denna ordning och grundsats gälde ännu officielt ända till 1734 års lags tillkomst; jmfr s. 278 o. f. 468—9 och 498—9.

Ej heller denna lag har gifvit domaren eller ens domaren med nämden någon generel rätt att afgöra sanningsfrågorna efter sin öfvertygelse. Domaren var enligt denna lag bunden af de regler för bevisning, som 17 kap. R. B. innehöll, och var rätteligen skyldig att i många fall underordna sin öfvertygelse under de formella reglerna, att uttala som sant, hvad han sjelf ej trodde på, samt att förneka den öfvertygelse, som han verkligen hyste.

Det var allenast för särskildt angifna fall, som pröfningsrätt var lemnad till domaren [2]) nämligen der det gälde vitsord och verkan af skriftliga bevis, der vitnens utsagor

---

[1]) Tidigare författare synas vid behandlingen af detta ämne ej så litet hafva påverkats af moderna begrepp.

[2]) — här tvifvelsutan enkannerligen tänkt som understödd af nämden —

voro mörka och stridiga, eller der vitnen förekommo, som särskildt hvar för sig och ej tillika något sett och hört; men dessa falls egenskap af undantag lända blott att bekräfta grundtanken i lagen, att domaren skulle anse det vara bevisadt, som framginge såsom resultat ur de af lagen godkända bevismedlen, såvida de kommit till användning i förevarande saken.

Den enda situation, der det eljest kan sägas, att ett uttalande om sanningen principenligt skulle bero på öfvertygelse, var den, der nämden såsom enhällig sjelf tagit saken i sin hand och dömer emot domaren, alldenstund det vid dylika fall ju förutsättes, att nämden går sin egen väg och emot de skäl domaren angifvit som lagliga. Men der någon gång så sker, föreligger ju också något som strider emot den regelrätta ordningen, och rätten att gå blott efter öfvertygelse ligger der ej hos »domaren» i vanlig mening utan hos nämden.

Nu för tiden är det i det hela domaren ensam, som afgör sannings- såväl som rättsfrågan, och på hvars personliga öfvertygelse allt är beroende.

Det anförda rör den subjektiva sidan af frågan.

Ang. den objektiva sidan (materialet).

Beträffande den objektiva sidan deraf så framträder skilnaden emellan förr och nu, om vi erinra, att under första perioden efter det nämden blifvit fast i våra domstolar, det var denna, som i alla saker gaf domaren den sakliga basis, på hvilken han hade att tillämpa lagen, och om vi påminna oss, huru nämden dervid förfor [1]. Enhvar af de tolf nämdemännen ransakade, enskildt, utan hänsyn till hvad ena eller andra parten anfört; eller med andra ord de sökte, en hvar på det sätt, han kunde finna ändamålsenligt, utleta hvad som tilldragit sig i saken; och när de på tingsstället derjämte hört parter och vitnen och sett de af parterna åberopade handlingar samt derpå vid hållen öfverläggning sig emellan

[1]) Se sid. 296—7.

sammanstält alltsammans, så fans i regel inför dem allt det material, hvarpå sakens bedömande kunde bero.

Allt blef med andra ord *utredt*, utan hänsyn till om det lände till nytta för den ene eller andre, och det var detta allsidigt utredda och af nämden fastslagna saksammanhang, hvarpå domaren bygde sin dom.

Efter all anledning var också den verkliga, fulla sanningen målet för judex eller recuperatores i det gamla Rom, då de efter uppdrag af prætorn skulle besvara en hufvudfråga med tillägg respektive af frågan, »om i denna sak ingenting har blifvit gjordt eller göres genom svek?», eller af frågan, om emellan käranden och svaranden icke har träffats någon ny öfverenskommelse, upphäfvande det åberopade aftalet — enligt Gaius 4: 119. Alldeles säkert är det, att i den nu rådande engelska civilprocessen utfinnande af den verkliga och fulla sanningen är det man syftar till, och som utgör förutsättningen för hvarje dom. Inkvisition efter sanningen råder här hänsynslöst — ehuru inkvisitionen i den engelska processen utöfvas ej af domaren men af parterna emot hvarandra.

Den fullkomligaste motsats till denna metod och den dermed vunna allsidiga utredningen af sakerna är att finna i den nu hos oss för civila mål brukliga, uti hvilka mål nämligen i följd af den bristande kontrollen om sanningen i hvad parterna sjelfva anföra och af vitnesjäfvens omfattning, eller i följd af domarens likgiltighet såväl som parternas hjelplöshet [1]) i fråga om verkliga sanningens framskaffande, dom i regel gifves utan att en verkligen tillförlitlig utredning i målen föreligger [2]).

[1]) I England har en part till sin disposition säkerligen tio olika medel att tvinga fram sanning i rättegång, om hvilka vi i Sverige ej göra oss någon föreställning. Se »Rättsväsendet i England» af Fahlcrantz sid. 191 o. f. och 264.

[2]) Det herskande tyska systemet är också ännu fjerran från Englands höga ståndpunkt. I Norge och Danmark närmar sig påtagligt juristernas uppfattning alltmer emot grundtanken i det engelska, om ock ordningen i dessa länder må sägas i det officiella vara karakteriserad med Hagerups ord, att det i civilprocessen gäller blott »en genom parternas procedur bestämd *formell sanning*». Den norske Straffeproces s. 7.

Uti dessa förhållanden hafva vi att uti en modern teori om bevisningsskyldighet och bevisbördans fördelning se ett hjelpmedel för domaren att kunna på ett eller annat sätt »skilja» emellan parterna; och denna teori har utan tvifvel just och blott derför fått hos oss en så omfattande tillämpning, att den, principielt, länder till att befria domstolen från ansvaret för bristande utredning och i hvart fall låter det framstå såsom partens eget fel, om han icke får den rätt, som han måhända skulle vara berättigad till. Teorien om bevisbördans fördelning.

Den enkla och naturliga satsen: »käranden åligger sitt käromål lagligen bevisa» i 1734 års 17: 33 R.B. är i sig sjelf alls icke ansvarig för antydda missutveckling. Felet ligger i främsta rummet deri, att, medan det förr, i nämden eller gode män såsom delegerade för nämden, fans för parterna ett villigt hjelpmedel att vinna utredningar rörande rent sakliga förhållanden (skadegörelses omfattning, ersättning etc.) så hade i följd af 1734 års lags ord, att häradshöfding »dömer med tolf bönder», nämden småningom blifvit så sammanknuten med domaren, att det derefter alltmera sällan tilläts densamma och till sist alls icke tilläts nämden att ensam eller genom delegerade gifva parterna hjelp med dylika utredningar. För att få den hjelpen skulle domaren hafva varit med, såsom vid en formlig syneförrättning; men då han dertill ofta kunde vara förhindrad, och ej den tendens var inneboende i vårt rättsväsende, som i det norska eller danska föranledt utvecklingen af systemet »syn och skön» (sid. 633), så uteblefvo de utredningar genom domstolens bemedling, som af gammalt tänkts som komplement till den af parterna anordnade vitnesbevisning.

Felet ligger i andra rummet deri, att parternas pligter emot hvarandra, synbarligen under återverkan af vårt skriftliga system, i senare perioder tolkats alldeles oefterrättligt, så att i denna stund (helt olika mot förr, se t. ex. s. 348—9) den ene ej anses hafva någon som helst orsak att med den sanningskunskap, som innebor hos honom, stå den andre till hjelp. I

följd häraf har utöfvandet af bevisningsskyldigheten på ett onaturligt sätt försvårats eller gjorts ensidig; och på de båda omständigheterna tillsammans, jämte domarens passivitet, beror det, att satsen: »käranden åligger sitt käromål lagligen bevisa» kunnat urarta till den torftighet, som betecknas af vår tillspetsade och hårklufna teori om bevisbördans fördelning.

Som en nödvändig fyllnad till denna teori äro att räkna de i sig sjelfva oförsvarliga normerade ederna, i första rummet värjemålseden, hvars värde som bevismedel kan förstås, om man sammanställer den med vanlig vitnesed och frågar sig, om det vore rimligt, att domaren afstode från att höra hvad i detalj vitnet erfarit, men fordrade att vitnet skulle med ja eller nej besvara frågan, om en tilltalad vore skyldig, under löfte om beviljande af någon mycket stor fördel åt vitnet för händelse det svarade nej på frågan — motsvarande den fördel, svaranden har, när han svärjer sig fri från ett käromål.

Den tillspetsade teorien om bevisbördans fördelning jämte detta komplement har med hela sin formalism kommit i stället för den legala bevisteorien, emedan man, då denna sistnämda sköts å sido, i verkligheten ignorerat de förutsättningar rörande materialet, hvarunder först en bevispröfning efter öfvertygelse kan ega berättigande och blifva hvad den skall vara, i följd hvaraf också fri bevispröfning i denna stund hos oss ej är stort annat än en orimlighet och en speciel fara för rättssäkerheten.

Förutsättningar för bevispröfning efter öfvertygelse.

Efter att med det föregående hafva antydt utvecklingens gång hos oss och tagit fasta på, att i denna stund valspråket är bevispröfning *efter domarens öfvertygelse*, må jag få söka att angifva de allmänna förutsättningar, hvarunder, allena, en dylik metod eger berättigande.

Till en början torde det kunna fastslås som något hvarom alla äro eniga, att ordet »öfvertygelse», för att öfverhufvud kunna lända som norm, alltid måste fattas såsom afseende en *af samvete och förstånd bestämd öfvertygelse*,

i och med hvilken förklaring vi ansluta oss till det grundbegrepp, som härutinnan ledde 1826 års lagkommitté.

I öfrigt torde vi kunna leda oss till hvad som härutinnan är rätt från ett par satser, hvilkas riktighet en hvar lärer erkänna.

A. *En öfvertygelse hos den dömande* om saksammanhanget, sanna förhållandet i ett mål, *är värdelös och förtjenar ej att läggas till grund för det rättsliga afgörandet af saken, om den stöder sig på ett väsentligen oriktigt eller väsentligen ofullständigt material.* A. ang. materialet.

Om en kärandepart åberopar ett kontrakt, som till svarandens fördel blifvit ändradt genom ett efterföljande aftal, så är det uppenbarligen alldeles otillfredsställande, om den dömande grundar sin öfvertygelse om sakens sammanhang blott på först omnämda kontrakt och på vitnesbevisning om dess tillkomst och mening. Detta är kanske dock det enda som för rätten framlägges, medan allt det senare tillkomna kanske blir undanskjutet — möjligen emedan de vitnen, som åhörde det muntliga tilläggs-aftalet, äro jäfviga, eller emedan ej svaranden utan blott motparten kan visa, hvad som menades med de uttryck i ett hans telegram (kanske affattadt på chifferspråk), som fastslagit ändringen.

Det kan väl ej lida något tvifvel, att, om domaren här till nytta för sanningen skall döma efter öfvertygelse, så skall han först hafva hört sist omförmälta vitnena eller kunnat tvinga käranden att framlägga det af honom sända telegrammet i dess rätta lydelse. Att i senare fallet domaren skall ega att draga slutsatser käranden till nackdel, om denne vägrar att efterkomma angifna skyldigheten, är blott en utveckling af grundsatsen.

Och om i en handelstvist en kärande framlägger den mellan parterna förda skriftvexling, men utelemnar en sin kopia af ett vigtigt bref från honom, hvilket motparten förlorat, så är, lika uppenbart, alls intet hjelpt dermed, att do-

maren förklarar sig på grund af det som i saken förekommit vara alldeles öfvertygad om saksammanhanget.

För att domarens fria öfvertygelse skall vara till någon nytta, erfordras tydligen, att han skall framfordra det af käranden utelemnade brefvet, eller, om det i allt fall icke kommer fram, t. ex. vara berättigad att låta svaranden med ed fästa dess innehåll eller helst höra båda parterna på ed.

När åter i en tvist om skadeersättning, rörande t. ex. under åratal notoriskt bedrifven afverkning på en stor skogstrakt, domaren yttrar sig om skadans belopp med ledning af räkning af trädstubbarne genom vitnen, och det befinnes, att blott beträffande 331 stubbar vitnen kunnat intyga, att de härröra från träd hugna af svarandebolagets arbetare efter anordning af bolagets inspektor — medan dock kanske bolagets egna böcker, om de framlades, utvisa att bolaget från samma trakt flottat åtminstone 100,000 träd; hvilken nytta eller hjelp har man i dylikt fall deraf, att domaren på grund blott af denna vitnesbevisning säger sig vara »öfvertygad», blott om att 331 träd obehörigt afverkats?

Det är ju uppenbart, att i dylikt fall likasom i de två förut angifna domarens öfvertygelse, grundad såsom der först förutsatt, ger orätt resultat, *icke kan gifva annat än orätt resultat*. Och så blir det naturligtvis i oräkneliga fall, då man utan vidare garantier räknar på domarens öfvertygelse.

Men vi skola se saken an från en mera omfattande synpunkt:

Der såsom hos oss 1:o parterna äro oförhindrade att bära fram osanna uppgifter lika väl som sanna och undanhålla för domstolen hvad helst de vilja hafva doldt, der 2:o alla eller de fleste af de personer som stå saken och parterna närmast äro uteslutna från vitnespligt, och 3:o en part ej heller eger någon allmän rätt att från motparten infordra handlingar som tala för hans (den förres) sak, är det i flertalet fall allenast ett med partiskhet utgallradt eller mindre tillförlitligt material, hvarifrån domstolen har att draga

sina slutsatser om sakförhållandet. Om nu i dylika fall domaren skall döma efter sin »öfvertygelse», så finnas två alternativ: Han kan *antingen* förfara så, som om det framlagda materialet vore riktigt och fullständigt, eller med andra ord som om det omfattade allt som är att veta i saken. Men i sådant fall —, och hvilka af de otillförlitliga eller kanske blott till hälften riktiga eller af de blott skenbara, eller blott oriktiga grunder han än bygger på —, *måste* resultatet eller det af honom efter bästa öfvertygelse uttalade omdöme också blifva otillförlitligt eller blott till hälften eller blott skenbart riktigt eller helt oriktigt.

Men han kan möjligen ock, med insigt om, att det verkligen är blott ett oriktigt eller ofullständigt material, man bjudit honom, bestämma sig för att derifrån *draga slutsatser* till hvad som rätteligen är sant. Men i och med det, att han sålunda lemnar det fotfäste, som utredningen gifvit, stiger han ju i sjelfva verket i mörkret; han kan ju ej bättre än med större eller mindre skicklighet gissa sig till hvad, som verkligen förekommit emellan parterna, eller till hvad som möjligen kunde meddelas af dem, som närmast känna förhållandena, om de hörts, eller till hvad som står i de undandolda handlingarne; och kallar man den tankeoperation, som sålunda göres, »domarens öfvertygelse», så lärer dock en hvar inse, att det finnes högst ringa säkerhet för, att det rätta träffats dermed. Men exempel eller detaljerade bevis för min sats äro obehöfliga: Det är en axiomatisk sanning, att en öfvertygelse stödd af väsentligt oriktiga eller ofullständiga grunder är alldeles värdelös.

Men om denna sats är riktig, så måste ock den deremot svarande vara riktig, att endast under förutsättning att ett väsentligen riktigt och fullständigt material af den pröfvande tages till grund för hans öfvertygelse om sanningen i målet, denna öfvertygelse — oafsedt möjliga andra förutsättningar — har verkligt värde och bör läggas till grund för det rättsliga bedömandet.

Det kan derför knappast vara äfventyrligt påstå, att, om man ej garanterar, att i hvart mål allt som hör till saken kommer riktigt fram, det kan vara lika mycket i sanningens intresse att fasthålla en legal bevisteori, hvars regler kunna för många fall gifva fullständig garanti, medan ett hänvisande till domarens öfvertygelse *enbart* aldrig gifver en fullständig garanti.

Skall man nu bygga på den pröfvandes öfvertygelse, med uppgifvande af legala bevisregler — om två ojäfviga vitnen för skyldighet för en svarande att uppgifva en viss rättsställning etc. — *så inträder alltså ovilkorligen kravet på åvägabringande i hvart mål af ett riktigt och fullständigt material.* Hvad denna fordran i sin allmänhet innebär, lärer förstås af det redan anförda; men vi böra något närmare bestämma dess innebörd för undvikande af missuppfattning.

Med processmaterial mena vi en sammanfattning af fakta eller sakliga förhållanden, af hvilkas tillvaro eller verklighet parternas rätt emot hvarandra i förevarande målet beror.

Ett dylikt faktum utgör ej blott a) den tilldragelse eller handling och hvarje vigtig detalj deraf, som bildar utgångspunkten för parternas inbördes rättsförhållande, utan äfven b) hvarje tilldragelse eller handling som är egnad att modifiera eller bestämma samma rättsförhållande och särskildt c) hvarje hos någondera af parterna eller hos annan person inneboende kunskap och hvarje i något dokument nedlagd antydan om dylik tilldragelse eller handling.

Fordran att processmaterialet skall vara *riktigt* innefattar följaktligen, att ett hvart af omförmälta bevisfakta skall, såvidt någon parts rätt derpå beror, komma inför den pröfvande i dess verkligheten möjligast noga motsvarande form; och krafvet på *fullständighet* innebär, att intet som är af vigt uteslutes.

Då man derefter kommer till frågan, huru ett så be-

skaffadt processmaterial skall sammanbringas, så är svaret gifvetvis, att det skall tagas der, hvarest det finnes; och det finnes i de flesta fall hos parterna och mycket ofta fullständigt blott hos dem. I den mån de disponera något af alla de bevisfakta, som, efter motpartens eller domstolens uppfattning, äro af vigt, för att domstolen skall kunna få en rätt öfvertygelse om saksammanhanget, måste sålunda en hvar part vara pligtig att framlägga detsamma.

Obegränsad sanningspligt.

En alldeles obegränsad pligt för parterna att på anfordran utgifva alla saken angående handlingar, editionspligt, och en lika obegränsad pligt att sanningsenligt lemna upplysning om allt som förekommit i eller rörande saken, sanningspligt i inskränkt mening — båda tillsammans ingående i sanningspligten i dess vidsträcktare mening — äro således första fordringarna, och deraf följer i lika omfattning editionspligt och sanningspligt för alla andra personer, som känna något om förevarande saken.

Emot dessa fordringar, särskildt så vidt de äro riktade mot parterna, råda på många håll betänkligheter, och jag skall söka visa, hvarför alla betänkligheter här måste vika.

Sanningspligtens nödvändighet.

Jag skall då icke mera tala om, att hela systemet om domarens rätt att döma efter sin öfvertygelse, innefattar fullständig löslighet och ett uppgifvande af alla principer, derest ej en sådan domarens befogenhet förenas med kravet på, att allt material i sin rätta form framlägges för honom:

Andra skäl af allmän och bjudande art finnas:

I. Statens intresse.

I. Staten är till för att realisera rätten; detta är inåt dess första och allt genomgående uppgift och dess högsta uppgift. Att nu staten genom sina organ skall fullgöra sin högsta funktion, utan att för hvarje gång i det yttersta görliga sörja för, att rätt också blir gjord, är helt enkelt orimligt och måste innebära en kränkning af allt, som kan hänföras till statens idé. Men då det är sjelfklart, att rättsskipningen ej kan ske riktigt, utan att sanningen först i

hvarje sak är klargjord, måste också staten fordra, att sanningen i hvarje sak kommer fram, och utkräfva den i första rummet hos parterna, så mycket mer som det är för deras skuld, som staten i det föreliggande fallet är verksam och ingen orsak och ingen rätt har att kompromettera sig och sin höghet för deras skuld [1]).

Parternas dispositionsrätt.

Man har i sammanhang med detta ämne framhållit, att i civila mål parterna sjelfva disponera öfver sina rättigheter, att de kunna afstå dem genom aftal eller uppgifva dem genom afsägelse, och att de hafva rätt att göra så äfven inför domstol; och derifrån har man kommit till den satsen, att om en part under pågående sakutredning inför domstol afstår från att framlägga positiva skäl eller erkänner något, sig till skada, ehuru det icke är sant, sådant må gälla emot honom, utan att domaren har någon pröfningsrätt rörande verkliga förhållandet.

En dylik sats, förstådd så som den rätteligen menats, må vara ganska riktig. Men det lider å andra sidan ej tvifvel, att hela denna teori, lika väl som den tillspetsade teorien om bevisbördans fördelning, kan i ett lands rättspraxis hafva för sin uppkomst att tacka helt enkelt en tendens att under ett system som ej utgår på materiel sanning, utfinna en ursäkt för att domstolarne döma emot verkliga sakförhållandet, eller den kan med andra ord bero på en tendens att kasta ansvaret för otillfredsställande rättsskipning på parterna.

I all synnerhet, om det kommit derhän, att ej blott parters uttryckliga erkännande, äfven der det strider emot det faktiskt sanna, lägges till grund för dom, utan jämväl en parts försummelse att framlägga en handling, hvars tillvaro han tydligen antager, att domaren känner, eller hans underlåtenhet att »bestrida» ett osant påstående från motsidan,

[1]) Att, som det skett från våra ledande juristers sida, säga, att *staten intet omedelbart intresse hade* af att hindra parter från att inför rätta ljuga till sig rättigheter, är endast ett slående uttryck af den negativism eller, man kan väl säga den anarkiska tendens, hvartill vår olyckliga akademiska filosofi gifvit upphof.

kan tagas till utgångspunkt för dom, äfven om domaren må vara öfvertygad, att försummelsen eller underlåtna bestridandet blott berodde på glömska, eller derpå, att parten aldrig kunde tro, att en uppenbart osann uppgift skulle tagas af domstolen till skäl emot honom — i all synnerhet här är det alldeles påtagligt, att teorien om parternas dispositionsrätt öfver tvisteföremålet öfvergått till ett omfattande och för rättssäkerheten högst äfventyrligt missbruk.

Förstås emellertid satsen om parternas dispositionsrätt öfver tvisteföremålet så, att ett medgifvande i strid mot sanningen och vederbörande part sjelf till skada, grundlägger dom, der och blott der sådant verkligen var af honom afsedt; och ordnas öfrigt i förhållandena så, att en hvar som har rätt också trygt kan lägga fram alla omständigheter, utan att en motpart kan på obehörigt sätt tillgodogöra sig eller draga orättmätig fördel af hans uppriktighet, — dermed nämligen att, han kan uttvinga samma uppriktighet af denna motpart — så har också teorien om parternas godvilliga uppgifvande af sina skäl så ytterst ringa rum i processen, att man alldeles icke behöfver upptaga en dylik parternas rätt att sjelfva dölja den för dem nyttiga sanningen såsom ett argument emot det allmänna kravet, att sanningen skall i sin fulla omfattning af alla parter framläggas.

Förment hårdhet.

Man har vidare, och emot grundtanken, att äfven i civila mål all sanning måste fram, anfört, att det vore hårdt för parter — likasom det kan vara hårdt för vitnen — att framlägga förhållanden, som kunna vara obehagliga att hafva allmänt bekanta, samt att fördenskuld och med hänsyn till obehagets storhet gent emot värdet af den sak som är i fråga en eftergift i sanningspligten borde medgifvas (jmfr här nya lagberedningens resonemang om »grannlagenhetsjäf»). Allt beror dock härvid på, huru högt man sätter statens uppgift i och för rätten och statens värdighet i utöfningen af dess högsta funktion.

Der någon för att undslippa att kompromettera i ena

eller andra hänseendet söker undgå sanningens framläggande — och han ej vill godtgöra vederbörande det värde, som går för honom förloradt dermed, att sanningen döljes, — borde egentligen blott motpartens rätt och berättigade intresse vara tillräcklig grund för att säga, det sanningen dock måste fram. Men med hänsyn till det än större intresset, att statens värdighet och rättens höghet ej kompromettéras, borde all tvekan vika.

De vanliga invändningarne emot en oinskränkt utkräfvande af sanningspligten i rättegång synas blott i anledning af det här framhållna ej kunna tillerkännas ringaste betydelse.

Till den stora grundsatsen, såsom absolut kräfd från allmän synpunkt, torde man lika godt komma från ett helt populärt sätt att se sakerna. Det må vara helt rimligt och naturligt att icke i det vanliga lifvet i hvarje ögonblick rigoröst utkräfva den fulla och allvarliga sanningen af hvarje menniska. Om någon som erhåller ett olägligt besök låter säga, att han »icke är hemma», är jag alldeles beredd tänka, att detta uttryckssätt är ursäktligt eller till och med kan vara ganska lämpligt. Angifvande af den verkliga grunden kan möjligen innefatta ett onödigt sårande af en person, hvilket åter vore en större synd än att använda en liten höflig nödlögn. I många fall förstås uttrycket, konventionelt, som afseende blott, att den hemsökte har förhinder, och är då blott i den yttre formen, ej till innehållet, en lögn. På lika sätt må det kanske någon gång ligga en osanning i att underteckna ett bref »högaktningsfullt»; men jag bör i regel hellre göra mig skyldig till denna osanning än att skymfa addressaten med att i stället uttrycka min missaktning — vore det ock blott med att sätta namnet omedelbart under brefvets text. Att på skämt, och der skämtet kan beräknas vara förstådt, säga osanningar i obetydliga ting, behöfver alls icke alla gånger strängt bedömas; och att gå omkring och säga sina medmenniskor sanningar, finner jag

till och med i regel högst omoraliskt. Att i krigstider en befälhafvare döljer omfattningen af lidna förluster, kan, likaså, mången gång vara lika berättigadt, som att han så mycket som möjligt döljer sina anfallsplaner, innan drabbningen eger rum, och jag kan väl tänka mig fall, synnerligen i krigstid, der en menniska, ställd mellan sanningspligt och pligt emot en medmenniskas, kanske nära anhörigs lif, absolut bör underordna sin sanningspligt. Man må tveka i valet emellan pligten till sanning och pligten mot *sitt eget* lif. Men gent emot pligten att skydda en annans lif har jag inför obehörig inkvisition, ej rätt att låta min stolthet råda, utan jag får ljuga så godt jag kan. I sådana lägen må man välja det mindre orätta. Men att under det staten utöfvar den heligaste af sina uppgifter, och der det på allvar gäller en annans rätt, skada denna eller bereda sig gent emot denna rätt en förmån genom lögn eller döljande af sanning, har uti sig alla kriterier på brott — möjligen utom att staten ej dervid fogat behörigt straff; och att staten låter parter inför sig med lögn till vapen lika gerna som sanning strida om rätt, är svaghet ända till löjlighet, och det är förfall.

II. Parternas intresse.

II. Ifrån parternas synpunkt sedt, bjudes deras oinskränkta sanningspligt i rättegång ej allenast af moralen, hvars bud härutinnan är absolut tydligt, ehuru uppfattningen deraf slappats under den långa tid, vi vant oss att se rättegång (vi tala här om civila mål) som en parternas strid med formella öfvertag som hjelpmedel. Men ett sanningssystem bjudes lika mycket deraf, att det i alla hänseenden är *för rättssökande fördelaktigast*. Detta beror derpå, att ett sådant system a) gör det lättare för parter som ha rätt att också få rätt, b) minskar omgång, arbete, tidsutdrägt och kostnader för rättegångar och c) ensamt är i stånd återbringa parterna uti en värdig ställning inför domstolen.

Jag må först behandla frågan under a., om den rent processuella fördelen för rättssökande att underkasta sig oinskränkt sanningspligt. Denna fördel följer omedelbart

deraf, att med en sådan ordning en hvar part blir likställd med ett vitne, samt att, då en sådan ordning just förutsättes höra till ett system med *fri* bevispröfning, deri *ett* vitnes utsago kan vara tillfyllest, en kärande kan vinna sin sak blott på sitt eget vitnesmål.

Det blefve således exempelvis en naturlig följd, att den som har en fordran på grund af en räkning, möjligen kan bringa densamma till dom allenast derned, att han — gent emot en gäldenär, som fått del af denna räkning jämte stämningen — högtidligen betygar, att räkningen är riktig, naturligtvis under motsvarande ansvar, om hans förklarande är osant. Att han i svarandens utevaro vid dylikt fall skall vinna *tredskovis* d. v. s. utan afseende på om sanningen är på hans sida, eller utan någon sorts garanti derför, är i sig sjelf oförsvarligt.

Men äfven om saken ej är så enkel, som här tänkts, utan motparten har genskäl, och således kanske andra vitnen också komma att höras, eller om också svaranden blir hörd som vitne, så har dervid dock kärandens sanningsenliga uttalande sin vederbörliga betydelse.

Svaranden förlorar i detta system tillfälle att som nu göra godtyckliga invändningar, ty han står under ansvar inne för, att det han invänder är sant. Men den sanning i saken honom till fördel, som kanske blott *han* sjelf känner, kommer också till sin rätt.

Då i en stor mängd saker intet annat än parternas egna vitnesmål erfordras, för att en hvar och särskildt domaren skall se verkliga sammanhanget, är det en sjelffallen följd, att mycket ofta, der eljest och enligt nu rådande ordning, andra personer måste inkallas för att lemna upplysningar, sådant blir alldeles obehöfligt, hvilket åter just innebär, att man vinner de i punkt b. angifna fördelar.

Beträffande punkt c. så borde visserligen en hvar af oss — om vi i Sverige ej vore förhärdade under en demoraliserande rättspraxis — behjerta det alltigenom ovärdiga

och uppförande deri, att om hos oss en person kommer inför rätta med ett påstående, fullständigt eller kort utfördt, han, ifrån början och till slut, ses och behandlas, som om allt hvad han anfört och under rättegången säger intet annat vore än lögn. Om, såsom ordagrant är fallet, intet af alltsammans, för dess egen skuld, tros, utan försåvidt det innehåller något för honom skadligt erkännande, så betecknar detta ej blott något för parten i saken synnerligen ofördelaktigt, utan det ligger visserligen deri ett nedsättande af den personliga värdigheten, så förödmjukande, att det under normala förhållanden helt enkelt ej kunde lidas.

Hos våra förfäder stod under det muntliga förhandlingssystemet sanningskrafvet och sanningens rätt synbarligen vida högre än nu. Engelsmän och Amerikanare i våra dagar förstå alls intet af en ordning, der lögn och sanning gälla ungefär som jämnbördiga. Vi åter, under påtaglig påverkan sedan några århundraden från Tysklands förra formalistiska system, hafva kommit derhän, att vi ej ens känna det onaturliga i den nuvarande situationen.

Men det är ej blott så, att i allmänhet menniskovärdigheten här kräfver en återgång till det gamla, att en ärlig mans ord skola ega trovärdighet; utan sådant är specielt nödvändigt, såvidt man vill undandraga den med lögnsystemet, som uppväxt ur skriftligheten, alldeles jämmåriga byråkratiska domstolsregimen sina första förutsättningar.

Denna regime har så att säga sitt berättigande uti en ej utan skäl supponerad allmän, hela förfarandet genomgående oärlighet eller deruti, att i verkligheten tvistande parter såsom sådana i allmänhet icke kunna fordra respekt för sina ord eller vederbörlig respekt för sig sjelfva, alldenstund det af nämda oefterrättlighet helt naturligt följer, att den, under hvilken de framträda, gör sig till förmyndare och herre öfver dem. Jmfr s. 580—1.

Med hänsyn till alla anförda omständigheter är det icke rimligt att se sanningspligtens genomförande som något

äfventyrligt eller blott idéelt önskligt. Ingenting är mera praktiskt fördelaktigt. Vi kunna förstå detta deraf, att verldens mest praktiska folk, Engelsmännen, i hvarje punkt af deras rättsväsende genomfört sanningskrafvet eller bättre att säga: gifvit sanningen sin vederbörliga rätt och sin vederbörliga heder, äfven när den ligger hos en part.

III. Allm. rättsbegreppens höjande.

III. Betydelsen af ett genomfördt sanningssystem ligger ej blott deri, att det gifver höghet och ädelhet åt statens rättskipande verksamhet samt bättre än allt annat gagnar de rättssökande. Betydelsen ligger lika mycket i systemets återverkan på de allmänna rättsbegreppen och i dess kraft att skapa karaktersstyrka och manlighet inom nationen.

Den åskådning som i dessa ord beherskar mig skall tilläfventyrs lättare vinna anslutning, om jag gör en erinring om, hurusom man i vår tid söker väcka riktiga begrepp och ädla tendenser bland allmänheten genom teaterns, den dramatiska konstens tillhjelp. Utan tvifvel kan denna konst verka mycket i rätt riktning. Men hvad betyder detta vid sidan af hvad den rätta behandlingen och lösningen af det dagliga lifvets dramer i rättssalarna kunna erbjuda?

Det är naturligt nog, att man, med bilden af vårt nuvarande för ögonen, svårligen kan förstå en sammanställning med något som verkar upplyftande och vårt rättslif.

Men må man besinna, att ingen strid i verlden till sin natur är mer dramatisk än den emellan sanning och lögn, samt att domssalarne rätteligen äro till, för att en hvar intresserad och hela samhället må få bevitna, huru i hvarje särskildt kollisionsfall lögnen afslöjas, undertryckes, krossas, och huru sanningen, der den misshandlats, hjelpes fram, lyftes på sitt äresäte och får sin rätt. Alltid, der dylika kollisionsfall behandlas efter sitt verkliga värde och efter sakens natur, innefattar åskådandet deraf något djupt gripande.

Det är sällan eller aldrig vi återfinna något af detta i våra nutida domstolar. Men må vi ställa framför oss en

domstolsförhandling i ett land, der man verkligen sökt ordna förhållandena i motsvarighet till idén i rättsskipningen. Ingenstädes och aldrig förr i verlden har begreppet sanning inför rätta haft en sådan höghet som nu i England; ingenstädes och aldrig har allt så anordnats med uteslutande hänsyn till sanningens behof och suveräna berättigande som der. Endast och just i följd af den respektfullhet, som der i hvarje ögonblick på rättens område visas sanningen, har kampen om rätten, som vi se den inför domstolarne, något obeskrifligt rörande uti sig, ofta lika mycket i obetydliga saker som i stora, och denna kamps utveckling verkar så obetingadt upplyftande, emedan man till sist dock alltid får se, huru den hånade sanningen träder segrande fram.

Det ligger således alls ingen öfverdrift i mina ord, då jag säger, att icke något skådespel — behandlande de största historiska eller drömda tilldragelser — gjort på mig ett så öfvervåldigande och så hänförande intryck, som rättsförhandlingarne i en del civila saker inför någon af de stora engelske domarena sittande med en jury, allt emedan man derunder på det mest åskådliga och dramatiska sätt ser, huru egennytta, oärlighet, lögnaktighet — blott i kraft af den frihet och styrka hvarmed sanningen kämpar — alltid och säkert måste småningom släppa sitt tag och till sist stå der föraktade, dömda, medan sanningen och dermed också hedern åter vunnit en triumf.

Det stora ligger deri, att en hvar som går till rätta i England vet, att sanningen, den må vara än så mycket misskänd, till sist skall bli erkänd; ty han vet, att efterforskandet och framdragandet af sanningen är alldeles ovilkorligt, att, när saken kommit under lagen, lögnen nu förlorat sina chanser, samt att till sist, när domen gifves, ingen i verlden känner sanningen i saken bättre än domaren som dömer. Den utfinnes och blir erkänd i England i hvarje sak, såvidt det öfverhufvud är för menniskor möjligt att finna den — tack vare främst parternas sanningspligt.

I följd af detta genomförda sanningssystem äro de engelska domssalarne uppfostringsanstalter i vida högre grad än någon teater kan vara det, och rättsskipningen såsom sådan blir i England urkällan för all den moraliska kraft, som gjort och gör engelska folket till hvad det är [1]).

Bredvid hvad jag sålunda lefvat mig in i under högheten i engelsk rättskipning, förstår jag mycket väl, ej blott att de fleste svenska läsare omöjligen finna någon anknytning emellan det sagda och sina processbegrepp, utan äfven att ett lagutskott hos oss för några år sedan kunnat rent af förorda inskränkning i offentligheten (n. b. utöfver de fall der sedligheten beröres) för minskande af den skadliga inverkan på outvecklade sinnen genom åseende och åhörande af processförfarandet och rättsskipningen, sådana de hos oss bedrifvas. Lagutskottets tanke är under existerande förhållanden alldeles naturlig; det är verkligen ofta högst demoraliserande att se och höra, huru rättsskipningen hos oss tillgår. — Och lagen af 29 Mars 1899 har mycket riktigt sökt begränsa faran deraf i enlighet med utskottets recept.

Jag menar med afseende å det sist anförda, att om den allmänna processen hos oss i denna stund är något, hvarifrån man med vämjelse vänder sig, och från hvars bevitnande man bör skydda de oerfarne, så kan man förstå, af hvilken genomgripande betydelse det vore för rättsbegreppens höjande, om just i det allmänna processförfarandet eller den allmänna rättskipningen man kunde få en kraft, som bättre än alla verldens moraliserande dramer och teatrar kunde gifva intryck af sanningens och hederns storhet, segerrätt och segervisshet.

[1]) Jag har stundom hört svenskar, som haft rättegångar i England, beklaga sig, att de ej fått rätt der. Jag vill med afseende derå blott framhålla, att om man inför engelsk domstol kommer fram med blott det minsta, som hör till det normala hos oss, d. v. s. börjar med att göra anmärkning mot fullmagter, jäfvar trovärdiga vitnen, undandrager sig att framlemna handlingar eller att gifva opartiska upplysningar eller eljest framträder, som om det gälde en särskild moral för rättegångar, så har man från början gjort sig sjelf så misstänkt eller bragt sin sak så på sned, att den ej lätteligen kan bringas till rätta.

Men om vi nu kommit dertill, att sanning i rättegång är, från alla synpunkter, för rättssökande som för det allmänna, ett stort och obetingadt godt, så, bör man för visso ej tveka att såsom mål uppställa för sig en ordning, obetingadt bygd derpå, att all sanning i rättssaker, som är af vigt för någon part, skall fram, så att undantag medgifvas blott för särskilda fall, der förtegenhet af någon extraordinär hänsyn må vara en ännu större pligt. Målet.

Betydelsen af denna fordran yttrar sig, såsom redan antydt, främst deri, att då i de flesta fall parterna äro de som bäst känna sanningen i sakerna, de i regel komma mera än förr att träda i förgrunden uti rättegångar, nämligen i ändamål af den sakliga grundens fastställande deri.

Det är förut också antydt, i hvilken form detta bör komma att ske, nämligen så, att parterna framställa sig som vitnen eller förpligtas att undergå vitnesförhör, ehuru det visserligen dervid är alldeles tillräckligt, om de blott på heder och tro binda sig till att tala sanning. Det kriminella ansvaret för svikande af sanningspligten bör tvifvelsutan efter omständigheterna förenas också med skyldighet till att betala skadestånd åt den motpart, hvilken tillskyndas förlust och rättegångskostnader genom dylik brottslighet. Formen.

Editionspligten, skyldigheten att framlägga alla innehafda handlingar, som blott är en andra sida af den allmänna sanningspligten och i allmänhet bör komma i utöfning under ett förberedande, eventuelt ett utomrättsligt förfarande, länder, der den effektivt göres gällande, i sjelfva verket i en mångfald af fall till en fullkomlig ersättning för parternas vitnespligt i sjelfva domstolen. Blott parterna få ömsesidigt veta, hvilka handlingar finnas, samt jämväl få se och granska dem, behöfves ofta intet mera för att få slut på sakerna.

Mången som helt ytligt betraktar förhållandena kan härvid anmärka, att der båda parterna höras såsom vitnen i samma sak, måste lätteligen en komma att vitna osant. En betänklighet.

Denna invändning har alls icke den innebörd, som det vid första ögonblicket kan synas. Äfven der parterna om samma förhållande hafva olika uppgifter, kan detta mycket ofta förklaras af den olika synpunkt, hvarunder de sett saken, och af den olika uppmärksamhet, som den ene egnat en, den andre en annan sida deraf — alldeles på samma sätt som sakkunnige, utsedde en hvar af särskilda parter, så ofta finnas på alldeles olika sätt bedöma samma sak. Mened behöfver alls icke utan vidare föreligga vid dylikt fall; en förståndig domare kan utan tvifvel oftast skilja, från hvilken orsak de olika uttalandena äro att härleda. Då jag i England första gången såg parter höras som vitnen, gjorde jag mig sjelf och andra just den frågan, om icke fara för mened här förelåge. Engelske domare meddelade mig dock, att, under den första tid institutet tillämpades, domare funnos, som voro fallna att alltid se mened i dylika skiljaktigheter emellan parters yttranden, men att man snart nog hade fått syn derpå, att för parterna samma sakförhållande helt naturligt ofta kunde te sig i olika färg, samt att man numera alls icke hade någon svårighet att gifva behörig rätt åt det dervid naturliga. Mot parternas absoluta sanningspligt finnes intet giltigt skäl — annat än den rutnande svaghetens.

De i de angifna tre punkterna innehållna argumenten äro i öfrigt af den art, att de ej kunna, ej få underkännas.

Resultatet. Vi hafva sålunda kommit till ett positivt resultat med upptagande till pröfning af den ena af de två satserna beträffande domarens fria bevispröfning — nämligen till ett kraf på fullständig utredning af sakerna och i följd deraf främst på absolut sanningspligt för parterna, hvarförutan i de flesta fall fullständig utredning af sakerna är otänkbar. Om den drifvande kraften skall utöfvas af domaren såsom ransakande, eller om den ej förr bör utöfvas så att säga af part mot part under domarens hägn och kontroll, är en fråga, som man ej behöfver diskutera, förrän man enats om hufvudsaken.

En andra sats, som torde befinnas lika axiomatiskt sann som den först härofvan under A uppställda, är denna:

B. *För att ett afgörande af sakliga förhållanden efter öfvertygelse skall ega något värde, erfordras hos den öfvertygade i vissa fall speciella kunskaper eller speciel erfarenhet, i andra fall icke.* B. Ang. den pröfvandes person.

Der t. ex. för bedömande af ett föremåls duglighet till ett visst bruk eller af dess värde, eller der för afgörande af frågan om orsak och verkan en omfattande och detaljerad kunskap erfordras i fysik, kemi, medicin eller annan vetenskap, är det påtagligen blott fysikern, kemisten eller vidkommande vetenskapsman, som med auktoritet kan uttala sig, såvidt det rent sakliga förhållandet angår [1]); och der frågor skola afgöras, förutsättande en grundlig *erfarenhet* på ett visst område, exempelvis der det gäller bestämmande af en skogsegendoms beräkneliga afkastning, ett vattenfalls brukbarhet för ett visst ändamål, en maskins drifkraft, ett konstföremåls värde, ett boksluts riktighet, är det lika påtagligt blott personer, som mycket sysslat med dylika speciella saker, och som äro allmänt kända för att förstå dem, af hvilka ett tillförligt uttalande kan väntas.

I dylika fall lärer ej heller någon vanlig domare förmena sig vara kompetent att gifva ett omdöme.

I vanliga civila och kriminella mål åter, der det gäller att på grund af förebragt bevisning bedöma sakliga förhållanden, fallande inom det dagliga lifvets erfarenhet, eller sådana, som en bildad man med egnande deråt af nödig uppmärksamhet kan klart uppfatta — är naturligtvis domaren till fullo kompetent att gifva ett omdöme. Den omständigheten, att i dylika saker jämväl andra personer än den lag-

[1]) Att exempelvis beträffande en persons tillräknelighet det icke som gifven regel lemnar tillfredsställande resultat att skjuta afgörandet till läkaren eller ens till den mest framstående psykiatriker, beror helt enkelt på, att specielt i detta fall sjelfva sakfrågan, tillräkneligheten, ofta är att bedöma med hänsyn till omständigheter, af hvilka läkaren såsom specialist behersKar blott en del, medan flertalet omständigheter kanske bättre uppskattas af en annan erfaren person, t. ex. en erfaren kriminalist.

farne domaren kunna gifva ett riktigt omdöme, är likväl också att beakta.

I. Der speciel sakkunnighet förutsättes.

I. Vi skola här först blott uppställa den frågan, om och i hvilken omfattning domarens pröfningsrätt uttryckligen bör göras beroende af det förhållande, att, enligt det ofvan nämda, vissa sakförhållanden uppenbart och erkändt falla utanför hans omdömesförmåga, talande sålunda om de fall, der för saksammanhangets fastställande erfordras speciella kunskaper eller speciel erfarenhet, utöfver hvad som af domare förutsättes. — Att domaren, sedan ett sakförhållande blifvit fastslaget, derutaf skall draga de rättsliga slutsatserna, står utom fråga; här är fråga blott om bevisningen eller sättet att fastslå hvad som skall gälla som sant.

Der domaren, såsom nu hos oss vanligt, i saker af berörda slag gifver ett omdöme, består gemenligen tankeoperationen antingen i att erkänna såsom riktigt ett föreliggande uttalande af en auktoritet eller i att i större eller mindre omfattning förkasta detsamma eller ock i att välja emellan möjligen förefintliga olika uppfattningar af olika sakkunnige. Men icke i något af dessa fall kan det anses tillfredsställande, att denna tankeoperation vidtages af den, som notoriskt ej förstår saken. Än mindre rimligt är det, om domaren *utan något stöd af förfarna personer* skall afgöra frågor som de nämda.

Hvilken ordning härutinnan förr rådt hos oss, och hvilken ordning nu gäller i de närmaste grannländerna, hafva vi sökt visa i föregående kapitel, och erinra blott derom, att hvarken förr hos oss ansetts eller nu i Norge och Danmark anses, att domaren skall bedöma sakfrågor som erfordra särskild sakkunskap.

Grunden, till att man nu hos oss menar något helt annat härom, ligger tvifvelsutan och uppenbart deri, att, sedan i följd af den legala bevisteoriens verkan att göra sakfrågor till lagfrågor (sid. 630) uppfattningen af skilnaden emellan faktum och rätt (eller lag) blifvit fördunklad, doma-

rena hafva kommit att se det som ingrepp på deras naturliga befogenhet och värdighet, om man ifrågasätter, att någon annan skall gå i pröfning om äfven de renaste sakförhållanden.

Härutinnan framhålla vi emellertid,

1:o att, sedt från historisk synpunkt eller ifrån synpunkten af domareembetets ursprungliga och rätta innebörd och likaså sedt ifrån synpunkten af den närmast omkring oss rådande uppfattning, det *icke* ligger något angrepp på domarens värdighet i ett förnekande af, att han bör bedöma sakfrågor af här ifrågavarande art eller sådana som faktiskt ligga utanför hans omdömesförmåga, samt att det i öfrigt synbarligen vore bättre öfverensstämmande med domarens värdighet, att han undandroge sig dylika uppgifter.

2:o att såvidt de som sakkunnige anlitade äro, som de böra vara, verkliga auktoriteter i förevarande sakfråga, det enda naturliga är att *de* afgöra densamma, samt att domaren haft allt inflytande på frågan, som han skäligen bör hafva, om valet af de sakkunnige berott på honom.

Med afseende å här angifna hufvudsakliga skäl, och då i öfrigt det norska systemet syn och skön, sådant det i sina hufvuddrag är angifvet, sid. 633 och följ., torde i de flesta hänseenden bättre än något annat motsvara det praktiska behofvet och lända till att upprätthålla en riktig åskådning om domares och lekmäns rätta ställning till hvarandra, så synes också detta system med skäl kunna i det hufvudsakliga tagas till förebild för ordnande af föreliggande ämne. Att vi dermed vunne hvad som ligger i vårt eget forna godemansinstitut, borde göra det norska institutet så mycket mer tilltalande för oss. Vi behöfde i öfrigt blott taga grundtankarne deraf. De sakkunniges yttrande borde således i alla händelser, såvidt de rent sakliga förhållandena angår, vara bindande för domaren, som hade att på grund af detta yttrande gifva domen. Bestämmandet af, hvilka ämnen som skola göras beroende på sakkunnighet, och

Slutsatsen

bland hvilka de sakkunnige böra utses, m. m., må påkalla särskildt öfvervägande; men på dessa detaljer behöfva vi ej här ingå.

II. Bevisning i allmänhet.

II. Med hänsyn härefter till de under bevisningen hörande vanliga fall, deri domaren naturligtvis *kan* gifva ett omdöme, synes det föga rimligt att lemna å sido vare sig det förhållande, att, såsom förut vidlyftigt utredt — se hela framställningen af de gamla tingen —, ända till 1734 års lags tillkomst, sanningsfrågornas lösande eller fastställandet af saksammanhanget lagligen tillhört nämden, eller det förhållande, att 1734 års lag lemnat saksammanhangets fastställande åt domaren, allenast under den allmänna förutsättning, att detta fastställande skedde i öfverensstämmelse med vissa af lagen bestämda regler, helst i samma mån som dessa regler undanröjts, en rätt för nämden att inträda i den urgamla befogenheten synes falla sig helt naturlig. Den omständigheten, att i snart sagdt alla kulturländer rättegångsreformerna stödja sig just på tanken om lekmännens effektiva deltagande uti denna domstolsuppgift, kan ej heller lemnas utan afseende, enär denna omständighet gör det påtagligt, att den gamla ordningen hos oss hade för sig grunder, hvilka ingalunda i vår tid förlorat giltighet. Att lekmännen hos oss i vår tid också snart skola visa sig dugliga för uppgiften, lika väl som de voro det förr, står utom fråga.

Oafsedt angifna grunder, ligger det första och allmännaste skälet till att lekmännen icke skulle undanskjutas synbarligen deri, att det ej kan vara nyttigt utan fastmer skadligt att göra vården om rätten, i vidare omfattning än nödvändigt, till en uppgift för ett särskildt skrå eller yrke, alldenstund det ligger i öppen dag, att, handhafd blott af ett skrå eller af medlemmar utaf ett visst yrke, fara alltid är för handen, att rätten i sin utveckling i öfvervägande grad kommer att bestämmas af den särskilda åskådning, som kan i följd af allehanda omständigheter råda bland

dessa yrkesidkare, och som kan vara främmande för folket i sin allmänhet. Men också om det kunde tänkas, att dessa yrkesidkare i alla delar såge sakerna med samma ögon som alla vanliga medborgare, måste det, förr eller senare inträffa, att allmänheten ej känner sig förvissad om att så är fallet. Och då rätten i sin helhet enligt sitt väsende hvilar på den allmänna folkuppfattningen, måste det också vara en olycka, om blott tvifvel råder inom samhället, huruvida rätten i särskilda fall också stöder sig på densamma, medan rättsskipningen förer blott ett skenlif och väsentligen är förfelad, derest det blir vanligt, att den i konkreta fall försiggår i strid emot det allmänna lagenliga rättsmedvetandet. Ifrån tillämpningen af *lagen* böra lekmännen som allmän regel vara uteslutna, emedan de icke ega kunskap om lagen. Men enligt sakens rätta natur och i den mån bevispröfningen göres fri, är sanningspröfningen (bevispröfningen, sakförhållandets fastställande) ej en lagfråga, utan den kräfver för vanliga fall, eller der särskild sakkunskap ej fordras, blott godt förstånd och samvetsgrann forskning, ej lagkunskap; och det rättsskipningens område, hvarifrån det fördenskuld är orätt utestänga lekmännen, är hela det område som betecknas af den vanliga sanningspröfningen.

Såsom det andra så att säga rent juridiska stora skälet för lekmännens deltagande anföra vi det, att lekmän — valda bland ortens förståndigaste och samvetsgrannaste män — föra med sig i domstolen, utom lika stor förmåga som juristen i hvad det sakliga angår, ej blott ett lefvande intresse för uppgiften, som naturligt nog ofta är större än yrkesdomarens, utan, då lekmännen komma från olika kretsar och kunna utgöra ett betydande antal, äfven en mångsidighet i åskådningen, som för uppgiften måste vara af största vigt. När en stark majoritet af sådana personer se resultatet af sakutredningen lika, föreligger tvifvelsutan den största garanti som kan vinnas, att resultatet är riktigt. Att deltagande af ett betydligt antal lekmän kan vinnas billi-

gare än en ökning i äfven ringa grad af antalet embetsdomare är också en härvid afsevärd omständighet.

Den politiska sidan af saken, som beror derpå, att rättsskipningen också är en magtutöfning, och det påtagliga förhållande, att det ej kan vara lämpligt att utöfver behofvet lägga magt hos utöfvare af ett visst yrke, hvilket ej kan ske utan på bekostnad af alla vanliga medborgare, behöfva vi här ej vidare beröra. Lika litet behöfva vi vidare beröra den sociala sidan af saken, som väsentligen beror på den uppfostrande och förädlande återverkan, som den effektiva befattningen med all rättsskipning af rätt art är egnad att utöfva på alla dem, som dermed få förtroende. Men äfven dessa politiska och sociala skäl tala i bestämd riktning.

Slutsatsen. Med hänsyn till här anförda hufvudomständigheter torde frågan, om lekmän böra — äfven utöfver de fall, der det ankommer på speciel sakkunnighet, — effektivt deltaga i domstolens första uppgift, den att pröfva sanningen i målen, vara att besvara jakande.

Sjelfva nya lagberedningen har anfört ett skäl som obetingadt förer dit. »Domarens öfvertygelse som jurist och som embetsman måste sammanfalla med hans öfvertygelse som menniska», heter det. Och vidare: »Ju mindre derför den juridiska sanningspröfningens regler aflägsna sig från den vanliga allmänt menskligas, ju mindre skråmessig, den framträder för folkuppfattningen, desto större blir ock förtroendet till dess resultat». Detta är lagberedningens ord. Om nu den allmänt menskliga uppfattningen verkligen skall få sitt uttryck i bevisningens resultat, så måste också, synes det, representanter för denna uppfattning bestämma resultatet eller hafva en gällande röst i domstolen. Lagberedningen har emellertid af den alldeles riktiga premissen dragit en slutsats efter sitt sinne, nämligen att domaren-juristen skulle vara fri från legala bevisregler och sjelf (eller med lekmännen sittande som nollor vid hans sida) efter fritt bedömande få pröfva bevisningen eller fast-

ställa sakförhållandena. Men att med denna ordning det allmänt menskliga löper den största fara att blifva förbisedt, och att med densamma den specifikt juridiska uppfattningen likväl till sist blir bestämmande, är lika otvifvelaktigt, som det är uppenbart orättvist att frånkänna just vårt folk de egenskaper af förstånd och samvetsgrannhet, som, om de förutsats, ovilkorligen måste hafva föranledt den slutsatsen af lagberedningens premisser, att sakpröfningen till en väsentlig del borde läggas hos lekmännen.

En utgallring af saker nödig.

Men om nu lekmäns effektiva deltagande som nämd i den del af domstolsuppgiften som angår sanningspröfningen, är i högsta måtto önsklig, så lärer det dock omöjligen kunna beräknas, att man *i alla saker* kan få en sådan medverkan af lekmännen, äfven om de, såsom skäligt är, hafva ersättning för sitt arbete[1]). Man måste utgå derifrån, att de i hvarje sak skola, förrän de yttra sig, hafva först fått en fullständig kännedom om alla framlagda omständigheter deri. Detta kan allenast ske genom en verklig muntlig förhandling, koncentrerad till ett rättegångstillfälle, eller derigenom att, om förfarandet är skriftligt eller sådant som nu hos oss, ledamöterna ungefär på sådant sätt, som från Norge beskrifvits (s. 601—1), få först af domaren en sammanfattande framställning af saken, så få en hvar läsa akten jämte den promemoria deröfver, som domaren upprättat etc.

Men hvilken metod än användes, blir arbetet för lekmännen alltför stort och betungande, om i *alla* mål sakpröfningen skulle verkställas af dem.

Man nödgas att göra en utgallring och tvifvelsutan lägga till väsentlig grund för densamma *dels* den tanken, att allt beror på lekmännens verkliga intresse för uppgiften, samt att beträffande den allmänna rättsskipningen detta i

[1]) Nämdemännen synas förr haft större ersättning än nu, nämligen ej blott för extra förrättningar utan ock för besvär och omak i allmänhet, i form af frihet från dagsverken, rotering och gärder eller motsvarande kontanter — utom sakören och tingsgästningspengar — enligt förf. och landtböcker från 1600 talet. Andelen i sakören betydde troligen förr vida mer än nu. Friheterna torde nu vara mestadels försvunna.

allmänhet kan beräknas blott för större saker och särskildt för brottmål, *dels* den tanken att både lekmännens intresse hålles bättre vid magt, och att uppgiften faller sig för dem lättare, om verklig muntlig förhandling eger rum i målen.

Men förutsatt att det, från många andra synpunkter sedt, stora önskemålet, ett afsöndrande af bagatellsaker för särskild behandling eller för behandling af särskilda domstolar, en gång vunnes, så uppstode den önskade utgallringen väsentligen af sig sjelf. I dessa bagatellsaker skulle som regel intet deltagande af lekmän ifrågakomma.

I de återstående målen, som efter närmare reglering komme att omfatta gröfre brottmål samt vigtigare civila mål, skulle yttermera lekmän som sak- eller bevisningsdomare ej vara påkallade i den mån, som sakkunnige, enligt den redan hemstälda ordning, i dylika mål komme till användning i sådan omfattning, att de i målet stridiga sakfrågorna blefve genom deras utlåtande lösta.

Sakkunnige och bevisnämd.

I den mån sakkunnige ej afgjort sanningsfrågorna, skulle sålunda afgörandet, af hvad som vore sant i de större målen, bero på lekmän fungerande som nämd, utan rätt för denna nämd att yttra sig i rättsfrågan, hvars lösande skulle bero på domaren ensam. Nämden skulle knapt behöfva tjenstgöra, förr än vid den slutbehandling af målen, som borde ega rum, sedan under ett förberedande förfarande parterna ömsesidigt fått fullständig kännedom om hvarandras skäl, eller i brottmål den förberedande ransakningen afslutats.

Hvad nämden uttalat rörande sakfrågan skulle vara bindande för alla instanser, dock med rätt under vissa förutsättningar för missnöjd part att få sakfrågan ytterligare pröfvad af en ny och till antalet förstärkt nämd, uttagen bland de i hvarje tingslag befintliga, väsentligen efter nu gällande grunder valda nämdemän, inför hvilken förstärkta nämd under underrättsdomarens ledning hela målet å nyo skulle framläggas. Nämden skulle, derest den komme att vara verksam i mål, deruti sakkunnige först gifvit utlåtande,

blott kunna yttra sig om ämnen, liggande utanför samma utlåtande. De sakkunnige, antager jag, borde kunna utses med en sådan omsigt, att blott i extraordinära fall något öfverklagande af deras yttrande behöfde medgifvas, men i sådant fall borde nytt utlåtande ankomma på ett förstärkt antal sakkunnige.

Frågorna skulle för öfrigt i hvarje fall behandlas under gemensam öfverläggning emellan domaren och lekmännen, och domaren ej blott vara berättigad utan pligtig att gifva dem alla upplysningar och erinringar, som han kunde gifva och de kunde behöfva för utöfvande af sin uppgift; och särskildt skulle det bero på domaren att föranleda lekmännen att yttra sig om alla sakliga omständigheter, som behöfde vara fastslagna till stöd för domen. Han borde ock hafva full frihet både att gifva råd och meddela lekmännen, hvad han sjelf tänker om saksammanhanget. Men uttalandena i de särskilda punkter, som domaren funne nödigt att uppställa, och som efter behof kunde kompletteras, skulle gifvas af lekmännen ensamma och efter deras egen fria öfvertygelse.

Der lekmännen i någon punkt funne erforderlig utredning saknas, skulle de vara berättigade att fordra, det parterna kompletterade densamma, med rätt eventuelt för dem att vägra yttrande, till dess att detta så vidt möjligt skett.

Att gifva dom på grund af det så fastslagna sakförhållandet skulle, som redan sagdt, alltid vara domarens sak.

I kriminella mål borde förhållandet emellan lekmän och domare kunna vara väsentligen detsamma som i civila saker, dock att lekmännens uppgift i regel skulle utgå på att uttala, om den tilltalade vore skyldig eller oskyldig till den åtalade och af domaren enligt lagens ord och mening beskrifna förbrytelsen. Undantagsvis skulle nämden kunna stanna vid att konstatera blott yttre sakförhållanden. Dess uttalande skulle som regel vara bindande för domaren. Men i särskilda fall, der ett uttalande genom nämden af skyldig kunde anses oförsigtigt, skulle domaren kunna inlägga sitt

veto eller ock möjligen fordra ny pröfning inför ny nämd. Nämden skulle ega rätt att uttala, om den funne förmildrande omständigheter vara för handen eller ej, och jämväl att uttala sin åsigt om det lämpliga straffmåttet, men utan att dessa uttalanden bunde domaren, på hvilken utan inskränkning rättstillämpningen skulle ankomma.

Förutsättning. Det är påtagligt, att hela det här tänkta förfarandet, väsentligen motsvarande det af landslagen afsedda, förutsätter en verklig muntlig procedur, vid hvilken nämden yttrar sig på grund af det densamma sjelf sett och hört — likasom det af förut gifna skildring af vår gamla tingsförfattning framgår, att det var den muntliga förhandlingens förfall, som utgjorde orsaken till, att nämden småningom kom ifrån tillfälle och möjlighet att utföra sin lagenliga uppgift.

Man kan ju ifrågasätta, om här tänkta ordning, med muntlig procedur, vore lämplig annat än för brottmål; men med hänsyn till våra föregående torde man ej hafva skäl att dertill inskränka nämdens befogenhet.

Ett alternativ. I den mån deremot, som nämden icke kommer i fullt åtnjutande af det muntliga systements fördelar, måste dess ledamöter, för att i öfrigt kunna fullgöra någon domstolsuppgift, hafva tillfälle och skyldighet att läsa handlingarne, i samma omfattning, som detta är nödigt för domaren.

Men härvid komma två nya omständigheter i beaktande.

Å ena sidan komma i och med skriftligheten lekmännen ifrån tillfälle att i fråga om sakbedömandet taga rättelse af de mångahanda omständigheter, som ej återgå i protokollen, och å den andra finna de i handlingarne allt det af parterna förebragta, som afser de rent rättsliga sidorna af saken, och hvaråt de sålunda vid läsning af handlingarne få egna lika mycken uppmärksamhet som åt det rent sakliga.

I dessa förhållanden, eller i och med det att lekmännens specifika uppgift förfaller eller förvanskas, uppstår helt naturligt den tanken, att nyssberörda, lekmännens arbete

bör kunna tillgodogöras i en verksamhet, sammanfallande med domarens såsom dömande i rättsfrågan. Lekmännen skulle med andra ord vara meddomare och domaren i samma mån befogad att deltaga i lekmännens uppgift beträffande sakpröfningen.

Onaturligheten i en dylik situation framträder egentligen deri, att lekmännen således skulle få att utföra en verksamhet, för hvilken de sakna de nödiga förutsättningarne, lagkunskap, men som en följd deraf också att hela deras verksamhet får en skenbar innebörd, att deras sjelfständighet går förlorad, att de få öfver sig en ansvarighet som egentliga domare, hvilken det är mindre rimligt att pålägga dem, eller med ett ord att hela den inbördes ställningen mellan domare och nämd blir konstlad — om vi ock i detta ögonblick äro färdiga att på grund af gammal vana se den som den enda naturliga.

Att emellertid, om man stannar vid detta, en hvar nämdeman bör hafva en röst lika väl som domaren, kan ej lida tvifvel, *då* deras ställning officielt är densamma som hans, *då* domaren i allt fall blir den i allmänhet ledande, samt der en majoritet likväl ställer sig emot honom, man har all anledning tänka, att de hafva giltiga skäl för sig, *och då* vi hafva all rätt att hysa samma förtroende till våra lekmän i egenskap af domare, som man i andra länder visar de der anlitade lekmannadomare [1]).

[1]) Det bör här framhållas, att, såvidt jag under ett års vistelse på olika trakter af Tyskland kunnat erfara, ibland de tyska juristerna allmänt råder obenägenhet emot jurysystemet men deremot afgjorda sympatier för de nuvarande meddomsrätterna. Såsom skäl härtill gäller mestadels, att jurymännen ej sällan skulle hafva gjort sig skyldiga till missuppfattningar, som kunde hafva undvikits, om de fattat sitt beslut, sittande omkring domaren, och ej, såsom nu fallet, alldeles ensamma. Mycket riktigt rådde ej här berörda missförhållande hos oss under beskrifna tiden för vår nämds blomstring, utan nämden öfverlade i domarens närvaro och fick efter behof upplysningar och råd af honom, hvarefter den beslöt sjelfständigt, d. v. s. utan att domaren derförinnan gaf något votum. En sådan domarens och nämdens inbördes ställning är också tänkt som ett essentiale i den främst ifrågasatta ordningen. Då ingen anledning finnes att tänka sig nämden sammansatt på annat sätt än hittills hos oss vanligt, bör ej heller den omständigheten, att jurytanken der går igen, verka afskräckande.

Handelsdomstolar.

Skulle vi hafva att tänka oss lekmän sittande som meddomare vid utöfvande af den allmänna rättsskipningen och således behandlande som domare saker, som ofta falla utanför deras dagliga erfarenhet, så bör man så mycket mindre finna något oroande i tanken, att lekmän eller vissa klasser af dem skulle fungera som domare i saker, hvarmed de äro förtrogna från deras beständiga sysselsättning, så som fallet är med handelssaker för köpmännen och med sjöfartssaker för sjöfartsidkare.

Ett specielt behof af dessa näringsidkares deltagande i dylika sakers behandling inför rätta härflyter ur det erkända förhållande, att juristerna i allmänhet äro alldeles oförfarna på dessa områden, och att företeelserna på dem svårligen kunna till vare sig sin praktiska eller rättsliga betydelse fullt uppfattas utan ett helt lifs verksamhet derinom, äfven om ej samma företeelser i sjelfva verket reglerades af oskrifna kutymer och praxis lika mycket som af lagar, tillgängliga för juristerna.

Fråga kan blott råda om, huruvida, enligt föredöme synnerligen från Frankrike, på dessa områden lekmännen böra ensamme bilda dylika domstolar, med en jurist blott som sekreterare och hjelpare, eller om juristen skall fungera som ordförande med lekmän af angifna kategorier som meddomare; jmfr sid. 606 noten.

Det som här sist sagts gäller ock med afseende å tvistigheter emellan mästare och arbetare inom handtverks- och fabriksindustrien; men vi hafva icke anledning att här vidare ingå i detaljer rörande dessa spörjsmål.

I både Norge och Danmark är en väsentlig del af det här ofvan tänkta redan realiseradt, åtminstone i färdiga lagförslag, och det återstående, specielt grundsatsen om en genomförd sanningspligt för parterna, står för juristerna i dessa länder allmänt nog som det rent af närmaste önskemålet. Ifrån svensk sida har det deremot vid 1899 års

juristmöte tillkännagifvits, att allt detta för oss icke hörde till den »aktuella lagstiftningspolitikens fält».

Alltsammans borde också enligt min mening få bestå ännu i lång tid, om frågan vore afgjord med det, som på samma gång till skäl och förklaring anfördes, nämligen att »den onatur och formalism, som den rena skriftligheten alltid för med sig» och som rådde på andra håll, ej rådde hos oss.

Det är verkligen sant, att den onatur och formalism, som finnes hos oss, icke är densamma, som må finnas i Norge och Danmark; den beror verkligen ej på, blott och bart, skriftlighet, utan är af sin alldeles särskilda art; ty den är ett utslag af en specifik nysvensk juridisk byråkratism, hvartill intet motsvarande finnes i grannländerna eller eljest i vår verldsdel, och vårt systems onatur och formalism yttrar sig också på ett för naturlig uppfattning ojämförligt mera stötande sätt än något som torde kunna uppställas från annat håll.

Måtte nu icke den »aktuella lagstiftningspolitiken» egna sig åt att skydda vår onatur och formalism blott för den unika artens skuld — eller som om det gälde *en nationel, en nationen tillhörig*, skatt och egendomlighet!

ANDRA AFDELNINGEN.

Allt det vi hittills under olika kapitel omtalat faller väsentligt under frågan om förhållandet mellan domare och lekmän, och hvad som dermed omedelbart sammanhänger, derest vi ej skildrat institut och förhållanden, som i den historiska utvecklingen — med lekmännens fullkomliga undanskjutande — kommit i stället för sådant som rätteligen hörer hit. Med den frihet, jag strax i början af detta arbete vågat förbehålla mig, skulle jag derefter upptaga ett och annat ämne, hörande till annat område, som kan vara af principal vigt för processen och domstolsförfattningen, och jag kommer då först till frågan

OM INNEBÖRDEN I DOMARENS UPPGIFT — DOMAREN SOM HJELPARE.

Till utgångspunkt för framställningen härom skall jag ej ens söka att med någon sorts fullständighet skildra hvad som på detta område förr, på olika tider, varit hos oss. En sådan skildring, om jag ock kunde gifva den, skulle under omständigheterna vara utan all praktisk betydelse, alldenstund vi dock hade att stanna vid ett slutresultat af möj-

ligast negativa innebörd, medan alla utvecklingens rötter, såvidt det gäller någonting utöfver det kvarstående minimum, äro borttorkade för en så lång tid tillbaka, att det ej kan bli tal om att *ur dem* härleda någon kraft för bildande af nya former, eller arter af verksamhet för domaren.

Förr hos oss.

Allenast för att gifva en *antydan* om hvad saken gäller, skall jag framhålla, att exempelvis enligt landslagen 10 kap. jordabalken domaren på tinget var vederbörande kontrahenter behjelplig med afslutande af den tidens vigtigaste afhandlingar, köp och skifte af fast egendom. Vid pantsättning af jord var likaledes domaren, jämte fyra bolfaste män, verksam som parternas hjelpare, enligt 7 kap. J. B. I stadslagen säges att köp, skifte och gåfva skulle »göras» å rådstufva. Och i enlighet med dylika bestämmelser hafva vi från den först här skildrade perioden sett, hurusom ej blott offentliggörandet af här ifrågavarande afhandlingar utan sjelfva deras upprättande plägade försiggå inför tinget och synbarligen under hjelp af domaren.

Jämväl böra bemärkas de talrika fall (se t. ex. sid. 71 och 209), der domaren i detalj eller in specie ombesörjde sjelfva genomförandet af domar, verkställde delning af egor, utläggande af lotter mellan flere parter etc., hvilka fall alla gifva en föreställning om ett rent praktiskt ingripande af domaren för ordnande af rättsförhållanden.

I den gamla rättsförfattningen var domaren i stor omfattning verksam i och för vanlig utmätning; och i öfverensstämmelse härmed ålåg det ännu efter 1720 års reg.-form hofrätterna att hafva inseende öfver exekutorerna.

Det som ofta förekom, att domaren genom meddelande af förbud preventivt motverkade rättskränkningar, eller att han meddelade »arrest» hör också hit [1]).

Då den föregående skildringen gifver prof på, huru rättssökande med motsatta intressen kunde omedelbart och

[1]) Till denna och föreg. punkt hör t. ex. ett fall enl. Svea hofrätts civ. prot. 20 Sept. 1787, då hofrätten gaf föreskrift om inställande af utmätningsförfarande.

utan alla formaliteter vända sig till domaren på tinget och få sina stridigheter i allehanda ämnen bilagda eller enligt lagen ordnade med bindande verkan, är äfven detta något, som bör här beaktas.

Nu. Ställa vi gent emot detta det nuvarande hos oss, så finna vi domarena, så vidt ordnande af förhållanden parter emellan angår, således på det af oss egentligen beaktade området, civilrättens, hafva till uteslutande uppgift att efter stämning och rättegång, d. v. s. regelmessigt först efter veckor, månader eller år, gifva en formell norm till lösande af förekommande frågor. Detta är i denna stund och i det hela taget innebörden af domarens uppgift på angifna område.

Man må tilläfventyrs med det här anförda få en viss föreställning om hvad frågan gäller. Men en full och bestämd uppfattning derom erhåller man bäst genom en jämförelse med ett främmande rättssystem af vår egen tid. Och då omständigheterna bragt mig till att på detta område först inom Danmark närmare beakta förhållandena, skulle jag söka att först derifrån framhålla det som må lända till att visa, hvad domareuppgiften *kan* omfatta — utöfver det som vi tänka oss: dömande efter stämning och formlig rättegång.

Domare-uppgiften i Danmark.

Vi finna då de danske domarena *dels* gifva rättssökande och parter en utomordentligt betydelsefull rättshjelp på en del områden, der hos oss de enskilde alls ingen dylik hjelp hafva att vänta från det offentliga, eller der de erhålla hjelp af domaren på ett sätt, som alldeles icke eller högst ofullständigt motsvarar ändamålet, *dels* utföra uppgifter, för hvilka hos oss helt andra myndigheter äro verksamma.

Vi komma först till den danske domarens befattning med

A. *Utredningar af bon.*

I. *Dödsbon eller sterbhus.*

A. Domaren utreder sterbhus etc.

Först en erinran om förhållandena hos oss på detta område!

Vårdnaden af en afliden persons kvarlåtenskap är de efterlefvandes eller rättsegarnes ensak.

Med bouppteckningen tager domaren ingen annan än en alldeles formell befattning, bestående för alla vanliga fall blott deruti, att, sedan den af andra upprättats, han inför den i ett protokoll, huru beskaffad den nu må vara.

Än mindre tager den svenske domaren öfverhufvud någon del i eller gifver någon hjelp med sjelfva utredningen eller delningen. Båda delarne bero på de intresserade eller den första bästa, som på deras vägnar kan få boet om hand. Uppkomma tvistefrågor i särskilda punkter mellan fordringsegare i bo och dess förvaltare eller mellan sterbhusdelegare inbördes, så må de lösa dem bäst de gitta. Fordringsegare få »stämma», om ej deras giltiga anspråk godkännas, d. v. s. vinna sin rätt efter månader och år i bästa fall. Stridiga åsigter och påståenden mellan testamentstagare och arfvingar bero på stämning och årslånga formliga rättegångar; domaren löser ingen dylik fråga under hand. Ett par redliga och trovärdiga män hvilka som helst behöfva blott närvara vid skiftet; är någon sterbhusdelegare fjerran stadd, så förordnar domaren en god man för honom; kunna delegarne ej enas om tid och ort för skifte, så bestämmer rätten derom efter ordentlig rättegång. Eljest ingriper ej rätten på något sätt; och så kan det väl ske, att alls intet ordentligt skifte eller behörig boutredning någonsin kommer till stånd, utan att allt förfaller i chaos. Ingen kontroll af vare sig domstol eller annan myndighet utöfvas; undantagsvis blott der omyndig finnes i bo, och då i regel blott genom en utnämd förmyndare, med hvars tillvaro domaren undandrager sig allt vidare ansvar. Detta är ordningen i Sverige med undantag blott i viss mån för Stock-

holm, i så mycket nämligen som på den der befintliga förmyndarekammaren beror, för att ej tala om, att lagen *förutsätter*, det bouppteckning och delning i vissa städer skola verkställas af borgmästare och råd.

I Danmark åter har sedan århundraden domaren i allt detta gifvit allmänheten en omfattande rättshjelp, och enligt nu rådande ordning är regeln den, att det offentliga, genom domaren i hans egenskap af skifteförvaltare, »skifteråtten», tager ett hvart dödsbo under behandling.

Detta sker då i hvarje punkt fullkomligt effektivt, *verkligen* genom domaren eller den som utöfvar hans embete (tingsbiträdet [1]), icke, som vi skulle tänka oss det, till formen blott, således icke i enlighet med hvad som sker i Stockholm, der det är vaktmästare, som upprätta bouppteckning och värdering på borgmästares och råds eller förmyndarekammarens vägnar, och dessa vaktmästare i öfrigt, hvad upptecknings angår, blott taga för godt de uppgifter om godset, som en sterbhusdelegare lemnar dem.

I Danmark har — såvidt boet underligger offentlig behandling — domaren först

a) att snarast möjligt efter erhållen underrättelse om dödsfallet *taga boet i vård*, genom dess försegling, värdehandlingars noterande etc.

b) att *verkställa bouppteckning* (registrering).

c) att såsom boets representant *mottaga vexelprotester*, *uppsägningar*, *anmälningar af fordringar* etc.

d) att anställa *undersökning om arfvingar och testamentstagare* och, såvidt behöfligt, gifva dem underrättelse om dödsfallet samt att besörja, det förmyndare och gode män förordnas för omyndiga och frånvarande [2]).

Beträffande särskildt bouppteckningen så är det domaren sjelf eller hans juridiskt bildade biträde, fullmägtigen,

[1]) — som kallas domarens »fuldmægtig».

[2]) Sjelfva förordnandet för förmyndare och gode män gifves i Köpenhamn af magistratens första afdelning, utanför Köpenhamn af skifterätten.

som personligen med två vitnen för ändamålet infinner sig i vederbörande sterbhus, dervid sjelfva värdesättningen göres af vitnena. Blott i små bon på landet kan sognefogden träda i domarens ställe. I Köpenhamn kan det tillgå så, som jag vid ett tillfälle erfor, att en af de vid den s. k. skiftekommissionen anställde, biträdande domarena jämte en assistent, representerande skifteskrifvaren, och en rättens betjent under en förmiddag besöka 8 à 10 sterbhus samt verkställa lika många uppteckningar af små bon.

Specielt anmärkningsvärdt är, att de dervid medföra den officiella protokollsboken. Uti densamma införes omedelbart och på stället en hvar bouppteckning med värdering samt undertecknas, så att med afseende å en stor del af dessa 8 à 10 fattiga sterbhus allt, som är att göra, på samma förmiddag eller strax derefter kan bringas till definitivt slut, nämligen i öfverensstämmelse med domarens rätt att; när ingen tillgång finnes, utöfver hvad som åtgår till begrafningskostnaderna, afsluta ett sådant bo med att anvisa tillgångarne åt den, som bekostat begrafningen, således i regel åt den närmaste efterlefvande.

En dylik bouppteckning, slutande med ett värde på tillgångarne af 50 kr., var, strax efter uppgiften derom, försedd med denna anteckning: »som tillika med en begrafningshjelp af 50 kr. utlades (= lemnades till fri disposition åt) enkemannen till ersättning för begrafningsomkostnaderna» — och med detta var uti detta sterbhus allt bragt i legal och giltig ordning, utan ett öres kostnad och med för oss otroligt ringa omak för det fattiga sterbhuset.

Dödsfallet skulle blott hafva anmälts för skifterätten; presten får ej verkställa begrafning utan att se attest om att dylik anmälan skett.

I vanliga fall sker bouppteckningen i närvaro af de tillkallade sterbhusdelegarne. Sedan bouppteckningen, »registreringen», är gjord, inträder en olikhet i förfarandet, allt

eftersom alla [1]) sterbhusdelegarne åtaga sig ansvar för boets gäld, eller deremot ett sådant åtagande icke göres.

När gäld ej vidgås.

I senare fallet eger ett förfarande rum närmande sig konkursbehandling; men boet förvaltas af skifterätten, som innehafver boets penningetillgångar och besörjer, att en hvar får sin rätt. Der de på »skiftesamling» närvarande rättsegarne enas om ett beslut, är dock detta, såvidt ej någons rätt derigenom kränkes, i allmänhet bindande. Till sin hjelp vid administrationen af boet, såsom för förvaltning af fast egendom, granskning af boets böcker och handlingar etc., är skifterätten alltid befogad att anlita lämpliga personer; och gemenligen fordrar rätten, att af rättsegarne i boet utses en inkassator, som indrifver boets fordringar, upprättar förslag till auktionsvilkor rörande boets lösegendom etc.

Jämväl kan, om rätten så finner lämpligt, med hänsyn till boets storlek och beskaffenhet, af bodelegarne utses en *kurator*, hvilken ej får stå i tjensteförhållande till skifterätten, och hvilken såsom skifterättens medhjelpare ombesörjer korrespondens m. m., samt, om ej särskild inkassator är antagen, äfven utöfvar dennes befattning.

Sedan tiden för fordringarnes anmälande är utlupen, är nu den vanliga gången af sakerna denna:

1. Skifterätten sjelf eller genom inkassatorn upprättar en lista öfver de anmälta fordringarne samt gör dervid erforderliga erinringar —. Gemenligen eller åtminstone ofta tillgår det så, att inkassatorn framställer erinringarne förslagsvis och domaren öfverser dem.

2. Denna lista, med erinringar, genomgås, vid utlyst stämma, af rättsegarne [2]), å hvilken stämma domaren eller

---

[1]) Skifterätten tillser, såsom nyss antydt, ex officio, att icke andra arfvingar finnas än de, hvilka som sådana anmält sig.

[2]) Som rättsegare betraktas i bon der gäld ej vidgåtts, fordringsegarne, ända till dess de erhållit sin betalning eller fått säkerhet derför, eller till dess, efter proklamatidens utlopp, det kan visa sig, att boet är solvent, hvarefter, likasom i bon, der arfvingarne (universaltestamentarier inräknade) vidgått gälden, det är de, som egentligen föra talan å skiftestämma, »skiftesamling».

hans tingsbiträde, »fullmägtige», för ordet, och de närvarande hafva tillfälle att yttra sig.

3. En hvar som vill göra anmärkningar skall framställa sådana nu eller sist inom 4 veckor efter stämman.

4. Öfver gjorda anmärkningar, och såvidt ej förlikning kan åvägabringas, dömer skifterätten. De fordringar, mot hvilka ingen anmärkning gjorts, anses godkända.

Uppstår öfverskott, sedan alla fordringsegare fått sitt, kan boet på framställning af sterbhusdelegarne möjligen blifva öfverlemnadt till dem sjelfva för delning. Eljest, och enkannerligen om omyndiga finnas, så uppgör domaren förslag till »repartition», delning, vid hvilket förslag sterbhusdelegarne få göra erinringar, hvarefter domaren, om ej alla enas, »afsäger», huru den skall ske.

I det fall åter att sterbhusdelegarne vidgå boets gäld, utgår förfarandet egentligen blott på en utredning och delning af boet i sterbhusdelegarnes eget intresse. Derest de äro eniga, behandlas boet af rätten i öfverensstämmelse med deras önskan; men vid oenighet dem emellan, eller om de uteblifva, vidtager rätten erforderliga dispositioner. När gäld vidgås.

Kreditorerna i boet behöfva i allmänhet ej inkallas, — alldenstund deras rätt icke i någon mån berörés af bodelningen. Men der fordringsegare anmäla sig, hvilket är det vanliga, så är det domaren, skifterätten, som i egenskap af boets representant och förvaltare af egendomen betalar dem, i den mån deras kraf — vid en sådan pröfning, som skulle gjorts af en rättrådig sterbhusdelegare sjelf — befinnas giltiga.

Delningen af boet mellan arfvingar och testamentstagare verkställes derefter af domaren eller skifterätten, med tillfälle för sterbhusdelegarne att på utlyst stämma yttra sig om delningen och allt tillhörande, dock att naturligtvis äfven här boet kan komma att utlemnas för privat delning, hvarmed boets kostnader proportionsvis minskas.

Man skall bemärka, att, med den ordning, hvaraf här

gifvits konturerna, lösas af domaren utan stämning eller rättegång otaliga tvistigheter, på samma gång aflidnas tillgångar tagas i möjligast säkra förvar och i behörig ordning bringas i vederbörande rättsegares händer.

Proceduren. Till öfversigt af proceduren i särskilda fall, hörande under här beskrifna offentliga skifterättsförfarande, må meddelas följande:

a). Om en af någon fordringsegare anmäld fordran motsäges af sterbhusdelegarne eller inkassatorn, så eger fordringshafvaren att till domaren, skifterätten, ingifva de handlingar och skriftligen meddela de upplysningar, som lända att stödja hans anspråk. Sterbhusdelegarne, gemenligen genom inkassatorn, svara med skriftliga inlägg, och så fortsättes skriftvexlingen, så länge som behöfs. Anmärkningar af enskilde kreditorer eller sterbhusdelegare kunna göras förut, men skola, som redan antydt, göras senast inom 4 veckor efter utlyst stämma.

Skiftedomaren, som leder stämman, skall alltid söka förlika parterna, och särskildt dermed, men äfven genom parternas rätt att inför protokollet, vid »session», yttra sig uppstår också muntlig förhandling.

Vitnen kunna äfven afhöras, dock blott så vidt de godvilligt inställa sig, i enlighet med den i Danmark gällande regel, att personer kunna tvingas till vitnesförhör allenast vid den allmänna domstol [1]), hvarunder de lyda. Vägra de att inställa sig, så höras de genom sin rätta domstol. Syn och skön samt parts ed kunna ock komma till användning.

Skiftedomarens utslag kan appelleras till högre rätt, som dock sällan sker. Vanliga appellfristen är 12 veckor.

Här skall anmärkas, att de fordringar, som boet kan ega hos utomstående, ej bero på skifterättens afgörande utan utkräfvas vid gäldenärens lagliga forum. Der gälde-

[1]) — och skifterätten räknas som en *särskild* domstol —

nären har fordran i boet, kan dock skifterätten gifva beslut om kvittning, så långt boets fordran räcker, likasom rätten, såsom vilkor för att den, som fordrar ett föremål utlemnadt ur boet, skall utfå detsamma, kan kräfva, att han uppfyller sin förpligtelse mot boet.

b). Der olika meningar uppstå emellan delegarne i boet, rörande arfslotternas beräknande, tolkning och tillämpning af testamente etc., kunna, på samma sätt som ofvan om fordringar i boet sagts, parterna utan stämning skriftvexla i målet och i öfrigt utföra sin talan, hvarefter, och sedan sterbhusdelegarne samfäldt haft tillfälle att yttra sig på den utlysta skiftestämman, domaren afgör frågan genom utslag, hvarefter delningshandlingen upprättas i enlighet dermed.

c). Beträffande specielt delningen bör framhållas, att, sedan utredningen af boet, vanligen efter proklama, (3 månaders i vanliga fall, 6 månaders om någon rättsegare antages finnas utom Europa) är färdig, samt förutsättningarne för delning sålunda äro förhanden, domaren genom tidningarne kallar alla vederbörande till skiftestämma. Under 14 dagar derförinnan äro då räkenskaperna och af domaren uppsatt förslag till delning, »repartition», tillgängliga i skifterätten, som efter omständigheterna kan rätta förslaget i anledning af gjorda anmärkningar, eller, om ingen erinring gjorts, affattar den slutliga uppgörelsen enligt förslaget. Domaren, som alltid är ordförande på förekommande stämmor, söker såvidt möjligt förlika parterna; och tendensen synes öfverhufvudtaget, såsom en skiftedomare det uttalade, vara — här som på hela föreliggande området — ej så mycket att alltid finna det till formen absolut riktiga, men att bringa det hela till ett godt praktiskt resultat.

De kontanta medel, som enligt delningen tillfalla omyndiga, aflefvereras omedelbart af domaren till det för hela Danmark gemensamma öfverförmynderiet i Köpenhamn. Blott ett belopp under 200 kr. kan lemnas förmyndaren.

Det bör här med afseende å förhållandena i Köpenhamn framhållas, att ett hvart under skifterättens (»skiftekommissionens») behandling hörande bo omhändertages af en utaf de tre domare, som bilda skifterätten, men att de mest magtpåliggande utslagen, »decisionerna», gifvas af de tre domarena samfäldt. Då dessa tre domare äro assessorer af öfverrätten, faller det af sig sjelf, att appeller mot deras beslut ligga till Höjesteret, högsta domstolen. Detsamma gäller ock arfskiftesutslagen, »repartitionerna», ehuru de beslutas af blott den assessor, som handhafver boet [1]).

Den utomordentliga fördel af säkerhet och ordning, som här beskrifna, de danska domarenas hjelp med boutredningar gifver allmänheten, är billigt förvärfvad.

Billigt. Den vanliga afgiften till skifterätten belöper sig till $^1/_2$ procent af den behållna förmögenheten med tillägg af: för bon, i hvilka gälden vidgås, $^1/_8$ procent, och för bon, deri gälden ej vidgås, utan hela deras mellanhafvande med kreditorerna omständligt ordnas, $^3/_8$ procent af hela förmögenhetsmassan, utan afdrag af gäld. I vissa fall nedsättes afgiften till hälften eller en fjerdedel. Fritagna från afgift äro bon, hvilkas förmögenhetsmassa icke utgör 400 kronor. Utlägg för utredningen, aflöning till inkassator, till särskilda förvaltare m. m. betalas särskildt af boets tillgångar.

För Köpenhamn är här särskildt att bemärka en menniskovänlig institution.

För att möjliggöra utredningar genom domaren på här förut beskrifvet sätt, har i de flesta fall denne varit nödsakad att tillgodogöra sig biträde af en sakförare såsom kurator för boet. Utanför Köpenhamn kan en sådan ej anställas, utan att minst hälften af de i boet röstberättigade framställa kraf derpå; men i Köpenhamn föll mestadels ett

[1]) Då repartitionen alltid föregåtts af förlikningsförhandlingar och jämkningar emellan parterna, samt vid behof de svåra frågorna afgjorts genom »decisioner», så är repartitionen (delningen) en jämförelsevis enkel sak, som nästan aldrig öfverklagas.

sådant biträdes anlitande af sig sjelf, förorsakande i små bon en kostnad af 30 à 40 kr., som för dem var kännbar.

Assistance kontor.

Till att åstadkomma besparing härutinnan hemstälde under år 1898 justitieministeriet, på framställning af öfverrättens president, »justitiarius», om anslag af medel till upprättande af ett kontor, hvilket utan kostnad för sterbhusen kunde tillhandahålla det biträde, som sakförarena eljest gåfvo med utredningen, och hvilket kunde anlitas i den mån, vederbörande öfverrättsassessor som boförvaltare funne sakförares medverkan kunna undvaras. Riksdagen anvisade, med bifall till denna framställning, nödiga medel; och för en kostnad af omkring 7000 kr. för år existerar nu för Köpenhamn ett skifterättens (skiftekommissionens) assistancekontor, bestående af en direktör samt tvenne assistenter och ett »bud». Der detta kontor anlitas, som i allmänhet ej sker för bon med större förmögenhetsmassa än omkring 1000 kr., hörer bobehandlingen fortfarande, hvad hela ledningen beträffar, under den assessor af öfverrätten (en af de 3 hvilka bilda skiftekommissionen), som från början på vanligt sätt fått boet under sin vård; men efter hänvisning från honom till kontoret ombesörjer detta de praktiska utredningar som äro påkallade.

Häri ingå a) mottagande af anmälningar om och förtecknande af fordringar i boet, b) utredande af boets aktiva samt inkassering och anordnande af försäljningar, som i allmänhet ske genom vederbörande auktionsförvaltare, c) utforskande af rätta sterbhusdelegare och anskaffande af besked, om de vidgå boets gäld eller ej, besörjande af proklama, sedan den upprättats i skiftekommissionen, etc.

Kontoret får ofta om hand pengar för verkställande af betalningar, men den egentliga medelförvaltningen åligger vederbörande öfverrättsassessor. Alla tvistiga frågor afgöras af sjelfva skifterätten (skiftekommissionen); men sterbhusdelegarne hafva tillfälle att yttra sig i dem på stämma, som vid behof utlyses och hålles af den öfverrättsassessor,

som har boet under sin vård. Utom dess kan en hvar intresserad när som helst på kontoret inhemta och meddela upplysningar. Att sterbhusdelegarne vid behof jämväl kunna direkt meddela sig med behörig öfverrättsassessor faller af sig sjelf.

När till sist utredningen är färdig, ankommer den formliga »repartitionen» eller arfdelningen, arfskiftet, på skifterätten (skiftekommissionen). Denna repartition skulle rätteligen först förelagts en stämma af sterbhusdelegarne, utlyst 14 dagar förut. Men der alla sterbhusdelegarne komma inför skifterätten, kan ofta uppgörelse ske under hand inför skifterättens protokoll. Stundom kan också boet komma att utlemnas till sterbhusdelegarne för delning privat, genom dem sjelfva.

Med tillhjelp af assistance-kontoret utredas — utan annan kostnad än den billiga skifteprocenten och kontorets obetydliga utlägg — årligen öfver 100 sterbhus, och stundom de som påkalla mest af besvär.

Vi hafva i det föregående talat om fall, der domstolen tager om händer hela förvaltningen af dödsbo.

Testaments-exekutorer.

I testamenten kunna vara förordnade *exekutorer* att utreda dödsbon. Dylika testamentsexekutorer ega ej fungera utan erhållet kungligt tillstånd, som dock, derest intet är att påminna beträffande deras pålitlighet och vederhäftighet, brukar utan vidare lemnas genom öfverpresidenten (för Köpenhamn) eller genom amtmännen (för landsorten) mot erläggande af en afgift på 33 kr. 66 öre. Der ej exekutorer äro förordnade genom lagligt testamente, eller der utsedd exekutor är afliden, beror fråga om exekutors förordnande på justitieministern. Exekutorerna mottaga vid förordnandet dels en skiftesprotokollsbok dels en kassabok, båda »auktoriserade» af vederbörande myndighet, och är detta ett uttryck deraf, att det äfven här gäller *offentlig behandling af boet*. Detta återgår vidare deri, att testamentsexekutorerna äro skyldiga en eller två gånger om året till öfverrättens

president [1] i Köpenhamn eller amtmannen på landet aflemna kassaboken eller extrakt deraf till granskning; att sterbhusdelegare eller fordringsegare, som är missnöjd med exekutorernas åtgöranden, kan göra anmälan derom till domaren, i Köpenhamn öfverrättens president, som i anledning deraf kan förelägga exekutorerna att göra reda för sig; att de i boet intresserade kunna till justitieministern framställa klagomål öfver boutredningens obehöriga fördröjande, i hvilket fall han kan efter exekutorernas hörande förordna om boets öfverlemnande till vederbörlig skifterätt; samt att, efter bobehandlingens afslutande, skiftesprotokollen med tillhörande handlingar skola öfverlemnas till amtmannen eller i Köpenhamn till öfverrättens president, som dels sjelf granskar eller genom en assessor låter granska dem dels öfverlemnar dem till slutlig revision i revisionsdepartementet. Offentlig kontroll.

Exekutorerna stå sålunda under en mångsidig kontroll, hvilken dessutom, vare sig den beror på domstol eller på administrativ myndighet, är fullkomligt effektiv, innebärande, att åtgärder för rättelse i fall af behof genast följa.

I öfrigt intaga exekutorerna samma ställning till bobehandlingen som domaren. En af dem förer ordet på skiftestämmorna; de omhänderhafva boets tillgångar och göra utbetalningar deraf, men de ega ej numera såsom förr afgöra tvistigheter emellan olika rättsegare.

Den vanliga domaren, skifterätten, hjelper äfven här på det mest praktiska och enkla sätt. Uppstår en tvistefråga emellan delegarne i boet, om deras olika rätt deri, tolkning af testamente etc., så söka testamentsexekutorerna vanligen att förena dem. Lyckas ej detta, så få de enhvar inför exekutorerna framställa och utveckla sina påståenden, som dem bäst synes. Hvad de anföra tages till exekutorernas protokoll, hvartill parterna kunna foga skrifter och bilagor; och sedan de inför exekutorerna anfört allt hvad Hjelp af domaren.

[1] Obs.! denne att skilja från »overpresidenten», magistratens förste man.

de önska, insända exekutorerna protokollsboken och saken tillhörande handlingar till skifterätten.

Denna hör parterna, är pligtig söka förlika dem, och låter dem, om de önska, ytterligare fortsätta skriftvexling, hvarefter frågan afgöres genom skifterättens utslag.

Detta lemnas sedan till exekutorerna och ligger till grund för deras ytterligare förfarande — om det ej öfverklagas i högre domstol [1]). Om domaren sålunda en gång hjelpt de intresserade till rätta, hindrar detta icke, att de när som helst, en andra och en tredje gång eller huru ofta som helst, kunna lita till hans hjelp med andra frågor.

Privat boutredning.

Men äfven *privat sterbhusutredning* förekommer ofta. Dock kan sådan ej ega rum utan under den allmänna förutsättning, 1:o att alla arfvingar (inräknadt universal-testamentstagare) begära det, 2:o att de alla äro myndiga och närvarande, 3:o att icke arflåtaren har förordnat om offentlig sterbhusutredning. Den som efter dansk lag betraktas som »minderårig», d. v. s. har uppnått 18 men ej 25 års ålder, och som i följd deraf i vissa rättsliga förhållanden skall biträdas af kurator, kan dock i förening med sin kurator deltaga i privat sterbhusutredning.

Utan afseende å en arfvinges omyndighet kan privat skifte ega rum, när skifterätten på grund af inhemtade upplysningar kan antaga, att boets förmögenhet är mindre än 400 kr., och att gälden icke öfverstiger detta belopp, samt om derjämte i boet finnas en eller flere myndiga arfvingar, hvilka jämte förmyndarena för de omyndiga vidgå boets gäld.

En del detaljbestämmelser lemnas här ur sigte.

Vid privat skifte hålles boet i vård af den, som derom får allas förtroende; kunna de ej enas, råda de öfver boet samfäldt. Utredningen i sin helhet och delningen bero ock på samfäldt åtgörande. Den ledande grundsatsen är i öf-

[1]) Dylika vad äro i Danmark ytterst sällsynta. I Köpenhamn ligger vadet direkt till Höjesteret.

rigt den, att ingen bestämmelse kan vidtagas emot någon enskild sterbhusdelegares protest, och uppkommande oenighet lösas dermed att, på framställning af någon missnöjd, utredningen och delningen af boet utan vidare öfvertagas af domaren eller skifterätten. Det gifves dock sterbhusdelegarne tillfälle, att, om tvistigheten angår någon särskild fråga — t. ex. tolkning af testamente, eller eljest omfattningen af en enskild delegares rätt — underställa sådan fråga skifterättens förliksmäkling eller bedömande, och detta utan stämning samt blott med framläggande från hvardera sidan af påståenden och skäl. Härför är dock förutsatt, att alla äro ense om att på dylikt sätt lösa frågan. Att den kan göras till föremål för process i vanlig form vid den vanliga domstolen, faller af sig sjelf. Men detta torde sällan ifrågakomma, då, vid en oenighet, som här förutsättes, antagligen någon alltid fordrar offentligt skifte genom domaren, hvilket i sådant fall sker. Hjelp af domaren.

Vid privat skifte åligga sterbhusdelegarne vissa förpliktelser. De äro skyldiga att till skifterätten framställa begäran om rätt att öfvertaga boet och att tillhandahålla skifterätten de upplysningar, som med afseende å denna fråga skifterätten kan önska; de äro i visst fall pligtiga att offentligen efterlysa möjliga andra arfvingar; i andra fall äro de pligtige att besörja proklama å kreditorerna, att förelägga skifterätten räkenskaper och uppgörelser till godkännande etc.; i allmänhet äro de pligtiga att inom ett år hafva afslutat bodelningen. Derest sådana dem åliggande förpligtelser åsidosättas, kan, efter omständigheterna, skifterätten förordna om boets behållande eller öfverlemnande till skifterätten sjelf för utredande och uppdelning. På motsatt sätt kan det inträffa, att en sterbhusutredning, som påbörjats af skifterätten och fortskridit till en viss punkt, kan efter de intresserades önskan få öfvertagas och fortsättas af dem sjelfva, jämväl om omyndiga finnas i boet och utan afseende å boets storlek, nämligen såvidt skifterätten kan öfvertyga sig om, att de omyndigas Offentlig kontroll.

(eller frånvarandes) intresse icke dermed utsättes för fara. Skifterätten utöfvar dervid dock en af lagen i flere punkter närmare bestämd kontroll öfver, att de omyndige och med dem lika stälda få sin rätt; och de myndiga sterbhusdelegarne äro derförutom solidariskt ansvarige för, att de af lagen till förmån för de nyssnämde gifna bestämmelser efterlefvas, ej mindre än för återbetalning i särskilda fall af uppburna belopp.

Till bevis om det förtroende, som den af domaren besörjda boförvaltning åtnjuter, bör framhållas, att i många fall, der tillfälle till privat utredning står sterbhusdelegarne öppet, de dock, utanför Köpenhamn, öfverlemna den till domarens fullmägtige att utföra den efter reglerna för privat skifte — hvaraf han här naturligtvis har en inkomst.

Om nya medel tillflyta ett bo efter hållet skifte, så börjas ett nytt skifteförfarande (»reassumtion» eger rum); och åtminstone i Köpenhamn tager i dylikt fall helst skifterätten sjelf saken om hand, ehuru det kan ske, att sedan skifterätten tillsett att kreditorerna få sin rätt, boet för delningens verkställande, på ansökning, lemnas till arfvingarne.

Hvad som rör makes rätt att sitta i orubbadt bo måste vi lemna å sido.

II. *Vissa andra bon.*

På frågan om ordningen vid upplösande af äkta makars bo (vid skilsmessa) och af intressentskap förbjuder oss jämväl utrymmet att här ingå.

III. *Konkursbon.*

Äfven i konkursutredningar, som dock i principen verkställas af kreditorerna sjelfva, deltager domaren hjelpande och ordnande på ett helt annat och vida mer effektivt sätt än i Sverige. Jag skall derutinnan blott framhålla:

a). Vid konkursens begynnelse tager domaren eller en skifterättens ledamot sjelf boets medel i förvar, förseglar skåp och dörrar etc.

b). Domaren förvaltar ofta sjelf tillsvidare boet, ehuru det kan ske genom en förordnad »bestyrer», och derest domaren skulle lemna åt »bestyreren» att omhändertaga boets medel, så är domaren sjelf dock ansvarig för desamma.

c). Sedan kreditorerna hunnit sammankomma samt utse syssloman (kurator) och möjligen äfven ett särskildt förvaltningsutskott, står dock domaren allt fortfarande kvar i sådan ställning till förvaltningen, att hans råd och hjelp städse stå till disposition för det gemensamma intresset, i all synnerhet dermed, att det är han som sjelf är ordförande på alla stämmor af fordringsegarne.

d). Gäller det små konkursbon finnes tillfälle att låta hela utredningen ske genom domaren.

e). Domaren förer i alla händelser tillsyn öfver sysslomannens kassabok och medlens användande.

f). Der intet förvaltningsutskott valts af fordringsegarne, utför domaren hela den uppgift, som eljest åligger detta utskott.

Det faller af sig sjelf, att den danske domaren i öfrigt utöfvar samma uppgifter af rent dömande art som domaren hos oss. För det betydande arbete, den förre utför i fordringsegarnes gemensamma intresse, har han ingen som helst ersättning.

Kontroll å domarena.

Den beundransvärda ordning, af hvilken vi här afsett blott att framställa de karakteristiska dragen, framstår till sin utomordentliga praktiska betydelse ännu skarpare, om vi till sist framhålla, att skiftedomarena sjelfva med afseende å sin förvaltning stå under kontroll — af amtmännen för landet, af justitieministern för Köpenhamn. Justitieministerns kontroll öfver den Köpenhamnska skifterättens medelförvaltning är mera begränsad än amtmännens och inskränker sig till en revision af sportelafgifternas beräkning. Men justitieministern mottager för hela landet klagomål öfver skifterätternas försummelser beträffande utredningars främjande och gifver efter omständigheterna föreläggganden för dem. Amt-

männen kunna ock till justitieministern göra anmälan om förekommande missbruk och »förorättelser».

Handelsverldens intresse.

Som en speciel praktisk sida af systemet bör till sist framhållas, att handlandes, fabrikanters och skeppsredares konkurs-bon i Köpenhamn utredas genom sjö- och handelsrättens skifterättsafdelning, bestående af två af denna rätts lekmanna-ledamöter jämte presidenten eller vicepresidenten.

Muntl. upplysningar.

Mer än genom något annat torde man kanske få en känsla af den stora betydelsen af de danska domarenas befattning med skiften och af hvad vi härutinnan sakna, om man några dagar är närvarande i en dansk domares skiftekontor och erfar, hvilken mängd af förfrågningar och oroliga spörsmål, som af besökande dagligen helt muntligt framställas till honom eller hans tingsbiträde, och således jämväl erfar, hvilket omfattande verk af praktisk stor nytta den danske domaren gör på detta område, utan att något deraf synes i protokoll eller offentliga handlingar.

Det teoretiskt intressanta spörsmålet, om ett skifterättens utslag gäller som res judicata eller ej, och det förhållande, att ett dylikt utslag ej kan exekveras genom fogden, behöfva vi ej vidlyftigt behandla.

Beträffande det förra, är det för ändamålet tillfyllest, att när skiftedomaren eller, efter appell, högre rätt bestämt, för hvilket belopp en fordran »skall komma boet till utgift», eller när i öfrigt ett utslag på hithörande område är gifvet och vunnit laga kraft, så är det i afseende å bodelningen bindande.

I det senare hänseendet gäller, att exekution genom fogden öfverhufvud ej behöfves, enär skifterätten sjelf omedelbart utför sina beslut, eller, der sådana meddelas rörande bon som behandlas af testamentsexekutorer, det i praktiken ej kommer på tal, att de skulle söka undandraga sig att utföra samma beslut.

Jämf. med Sverige.

I Sverige finnes som redan antydt endast undantagsvis någonting, som motsvarar en eller annan punkt af det här beskrifna danska systemet.

Förmyndarekammaren i Stockholm utöfvar, i hvad angår till Stockholms stad hörande omyndiga, frånvarande eller okända (ofrälse) arfvingars förmögenhetsintressen, i viss mån den vårdnad, som tillkommer en skifterätt i Danmark, hvarjämte samma förmyndarekammare förvaltar och fruktbargör dessa omyndigas och likställdas tillgångar, hvilken sista uppgift i Danmark för hela riket utöfvas af det s. k. öfverförmynderiet i Köpenhamn. Detta förmyndarekammarens arbete, inbegripet särskildt det genom den kammaren underordnade kuratorn utöfvade, är otvifvelaktigt af stor betydelse och nytta, men, frånsedt sjelfva medelförvaltningen, utgör det påtagligen blott en ringa del af det arbete, som utföres af en dansk skifterätt. Något praktiskt ingripande från rättens sida uti boutredningar eger hos oss rum i mycket ringa omfattning, jämfördt med hvad i Danmark är bruk:

Om Stockholms rådstufvurätts befattning med *bouppteckning* såsom en väsentligen formel sak hafva vi redan gifvit en antydning. Att en af embetsmännen sjelfva verkligen förrättar eller deltager i bouppteckningar förekommer numera snart sagdt aldrig. Det är i regel ett par vaktmästare vid rådstufvurätten eller af sterbhuset engagerade enskilda personer, som besöka sterbhuset och der mottaga den af någon sterbhusdelegare lemnade uppgiften på boets tillgångar och värdera desamma; och embetsmännens befattning med ~~bouppteckningen~~ — utom att formelt kontrollera värderingen af fastigheter och värdepapper — är faktiskt blott att på embetsrummet företaga en omskrifning af den från sterbhuset lemnade »uppgift» med tillhörande värderingar och dervid gifva densamma namn af »bouppteckning» samt förmäla, att den gjorts af rådstufvurättens deputerade [1]). *Del-*

[1]) I Danmark kan det förekomma att förrättningen eger rum utan domarens deltagande — äfven vid andra tillfällen än der sognefogdarne fungera — nämligen när det gäller fasta egendomar eller varulager, som det är svårare att värdera. Men dervid blifva alltid lämpliga personer särskildt förordnade af rätten för ändamålet.

ning af bo eller skifte genom rådstufvurätten eller dess deputerade eger rum blott en eller två gånger om året, och detta blott der, efter fruktlösa försök mellan sterbhusdelegarne att enas om skifte, någon af dem formligen instämt de öfriga, och efter utförd rättegång rådstufvurätten förklarat skifte böra ske genom dess deputerade d. v. s. en sterbhusnotarie och en assistent.

Om sterbhusdelegare enas om att låta skifte ske genom rådstufvurättens deputerade, så kan det ock ske så, men detta förekommer lika sällan.

Det enda vanliga är att sterbhusdelegarne skifta sjelfva, vare sig omyndiga finnas eller ej.

Det sagda gäller Stockholm. Ingen annanstädes finnes någon förmyndarekammare eller något som ersätter den. För en del städer utom Stockholm är, såsom förut nämdt, stadgadt, att bouppteckningar och delning bero på borgmästare och råd. Men ingenstädes vet man om, att derur en ordning på något, det ringaste, sätt motsvarande den på effektiv och praktisk hjelp utgående danska, har kommit till stånd. Det gäller blott ett gammalt sätt för lönens uppbärande, och domstolens deltagande betyder ej att någon annan metod följes, än der de enskilde skifta sjelfva.

Kongl. Förordn. den 24 sept. 1861 gifver häradshöfdingen och häradsrätten befogenhet att gifva föreskrifter om, huru dödsbo skall vårdas; men det förgår säkerligen i många domsagor åratal, utan att någon dylik föreskrift gifves eller sökes; och än mindre kan det vara tal om att ur samma författning utvecklat sig någonting som en ordning för rättshjelp *genom domarena* vid boutredningar.

Men om det förefaller oss ofattligt, att domare kunna vara allmänheten till hjelp på det praktiska sätt och i den utomordentliga omfattning, som här under rubriken boutredning (eller »skifte») från Danmark beskrifvits; eller om en svensk svindlar vid blotta tanken på något sådant, som att — motsvarande det danska — tre hofrättsråd skulle på

embetets vägnar taga omedelbar vård om och sjelfva besörja utredningen af alla sterbhus och en god del konkursbon i Stockholm; hvad säger man då månne om, att i Danmark utanför Köpenhamn det är domaren sjelf som är fogde, samt att han, förutom mycket annat, jämväl sjelf och personligen håller alla auktioner?

Vi skola först tala om, att i Danmark som regel

B. *All exekution besörjes af domaren.*

B. Domaren är exekutor.

Man kan förstå, att hos oss på landet, der mestadels en föga rättskunnig person, länsmannen, utförer det som till exekution hörer, ofta frågor skola uppstå, hvilkas lösande innefattar större svårigheter, än som motsvaras af hans kunskaper. Om dock domaren, i fall af ovisshet hos länsmannen eller vid framställning från endera partens sida, utan omgång och formaliteter gåfve nödig anvisning och hjelp, vore mycket vunnet, och borde i allmänhet mera kunna vinnas än med de förfrågningar hos konungens befallningshafvande, som utmätningsmannen kan framställa. Men det är blott efter stämning och formlig rättegång, således efter en procedur på kanske åratal, som domaren ingriper, och äfven detta högst undantagsvis eller t. ex., der hos en gäldenär utmätts gods tillhörigt tredje man, och denne vill skydda sin rätt till godset, eller der det gäller giltighet af lösörekköp. Men den härvid uppstående oerhörda omgång utvisar just det otillfredsställande i det stora afståndet mellan rätt och exekution hos oss.

Tänker man derefter på den i de större städerna och enkannerligen i vår hufvudstad rådande ordning, enligt hvilken alldeles okunniga personer, ett par vaktmästare, utan hjelp, hvad detaljerna angår, utföra dessa ömtåliga uppgifter, så kan man knappast förvåna sig öfver, att ordningen mångenstädes och mest i hufvudstaden förfallit till snart sagdt oefterrättlighet. Må man blott erinra sig, hvad som offentligen meddelats från en juridisk affärsbyrå i Stockholm: Årligen i några hundra af denna byrå besörjda saker

har utmätning sökts och slutat med officielt bevis, att gäldenären saknade tillgångar. Derefter har gäldenären sökts i konkurs, och i mer än hälften af dessa fall betalar han omedelbart! [1]) Må man i öfrigt blott beakta, att desse exekutorer naturligt nog ofta äro så ur stånd att bedöma omständigheterna i saken, att de ena gången efter den andra låta sig dragas vid näsan derigenom, att gäldenären såsom en laglig lösöreköpsafhandling företer ett dokument, som har en yttre likhet med en dylik handling, och derför från utmätning utesluta deri upptaget gods, samt att fordringsegarne, här likasom öfverallt i Sverige, icke kallas till utmätning och oftast ej kunna erhålla underrättelse, när utmätningen företages, och således icke sjelfva kunna göra något för att bevaka sin rätt. Läggas härtill svagheten i utredning om gäldenärens tillgångar och lättheten för honom att dölja dem, är det otillfredsställande resultatet helt naturligt.

Då jag i Danmark första gången erfor, att domaren — sjelf eller genom en person i samma ställning som det vanliga tingsbiträdet hos oss — utför allt till exekution hörande, hade jag ju svårt att sätta mig in deruti, att verkligen och effektivt han personligen utförde det härtill hörande, och det behöfdes nästan att, som det skedde, jag en gång lät engagera mig som vitne vid en utmätningsförrättning och följde domaren in i gäldenärens bostad, för att jag kunde komma ifrån den känslan, att detta dock var något, som stod under hans uppgift.

Beträffande sjelfva innebörden och formerna för utöfvandet af det kall, som här ligger på domaren, finnes ingen anledning att ingå i vidlyftiga detaljer. En hvar vet, hvad ungefär saken gäller, men har att hågkomma, att enligt dansk rätt exekution ej är en administrativ utan en judiciel förrättning eller en rättshandling.

[1]) Förhandl. från Sveriges Advokatsamfunds årsmöte 1901.

I några få punkter skall blott framhållas det vigtigaste eller karakteristiska i ordningen. [1])

a. Som redan antydt är det utanför Köpenhamn i allmänhet den ordinarie underdomaren, som personligen verkställer exekution. Då han dertill använder sitt juridiska biträde, fullmägtigen, så handlar denne, som alltid, på domarens ansvar.

I politisaker är dock på landet politi- eller polismästaren exekutor.

Två vitnen skola tillstädesvara vid hvarje förrättning.

I Köpenhamn fungerar som exekutor i alla saker en särskild »konungens fogde», med biträde af ett antal assistenter eller fullmägtige, alltid jurister. Desse ega, i olikhet med fullmägtige på landet, ej afkunna utslag t. ex. med anledning af gjorda invändningar, utan i fall af sådan måste de sända protokollsboken till konungens fogde, som sjelf afgör frågan — en opraktisk ordning, om hvars rättande förslag föreligger.

b. Domaren som exekutor afgör alla frågor, som uppstå vid förrättningen rörande dess verkställande, äfven om dessa frågor efter sin natur eljest skulle höra under allmän domstols behandling och afgörande. Han kan naturligtvis låta utöfva tvång som erfordras för förrättningens genomförande, men kan ej som fogde ådöma straff för opassande uppförande eller rättsstridig procedur. Han kan utsträcka exekutionen till att omfatta ersättning för kärandens kostnader för sjelfva exekutions-förrättningen, samt kan i vissa fall fastställa samtliga fordrade processomkostnader, nämligen der en dom lyder på skadeslös betalning af alla omkostnader i saken.

c. Vid exekutiva förrättningar föres protokoll, såsom vanligt med omedelbar anteckning i sjelfva protokollsboken. Allt som parterna önska beaktadt skall upptagas deri.

[1]) Ur «Læren om Exekution» af J. Nellemann.

d. Exekutionen kan också vara riktad på en svarandes person och således utgå på häktande.

e. Den kan i undantagsfall utgå på att, utan stöd af dom eller deremot svarande rättsgrund, förlikning, insätta en person som egare af gods eller att sätta en person utom besittning af ett ting efter ett mera summariskt bedömande af förhållandet.

f. Utkräfvande af skatter och andra skyldigheter till stat och kommun falla också under domarens uppgift som fogde; och kunna dessa skyldigheter likasom många andra, t. ex. skyldighet att utgifva underhåll till äkta eller oäkta barn, föräldrar, öfvergifven eller frånskild hustru etc. göras gällande genom »utpantning» eller besittningstagande af, den skyldige tillhörande föremål, som pant för att han uppfyller sin förpligtelse. Underdomarens uppgift att för underhållsberättigade afkräfva vederbörande bestämda bidrag utföres mestadels genom sognefogdarne. Som sista tvångsmedel, der fäder till oäkta barn och dylika gäldenärer försumma sin förpligtelse, plägar domaren förelägga fängelse på vatten och bröd.

g) Ändringssökande gent emot en exekutiv förrättning ligger naturligtvis till en högre domstolsinstans.

C. Domaren förrättar alla auktioner.

C. *Försäljningar genom auktion*, och detta i ordets vidaste omfattning, falla i Danmark jämväl under begreppet af jurisdiktion. På landet är den ordinarie underdomaren auktionsförvaltare. I de vanliga köpstäderna tillhör denna syssla byfogden (stadsdomaren) och byskrifvaren eller ock borgmästaren, medan den i Köpenhamn är uppdragen åt en särskild auktionsdirektör. Den utöfvas utanför Köpenhamn alltid i närvaro af två vitnen. Det märkvärdigaste är, att det är ej blott tvångsauktioner eller sådana auktioner, hvilka utgöra slutakter i ett exekutionsförfarande — härunder äfven inräknade de af skifterätter eller testamentsexekutorer för utredning af konkurs- eller likartade bon anordnade försäljningar — som således till-

komma domaren, utan att jämväl alla af enskilde frivilligt anordnade auktioner såsom juridiska akter besörjas af en juridisk embetsman och utanför Köpenhamn eller åtminstone alltid på landet af den ordinarie domhafvanden eller hans vanliga biträde inom domsagan.

Att en förmiddag närvara vid den auktion, som hölls af birkedomarens i Fredriksberg fullmägtige d. v. s. tingsbiträde, har varit mig en högst intressant erfarenhet.

Blott undantagsvis eller i husmäns eller andra fattigas bon kunna auktioner förrättas af andra personer än de här angifne, konstituerade af amtmannen och af honom försedde med särskildt auktoriserad protokollsbok.

Att ingå på detaljer i detta ämne påkallas ej af min uppgift. Det torde blott böra anmärkas, att, der det gäller egendom, fast eller lös, tillhörig ett konkurs- eller likartadt bo (deri arfvingarne ej vidgått gälden), auktionsvilkoren fastställas, efter vederbörande rättsegares i boet hörande på utlyst stämma, genom skifterätten, samt att influtna behållningen af auktionen jämväl fördelas genom denna rätt. I enlighet härmed blir hela det arbete med exekutiva auktioner, köpeskillingslikvider etc., som hos oss hvilar på konungens befallningshafvande eller annan administrativ embetsmyndighet, i Danmark utfördt genom domare. När man så betänker, att *allt* hvad auktion heter i allmänhet i Danmark ligger på domaren, så förstår man åtminstone, att den danske domaren måste vara en flink embetsman.

Härjämte hafva vi att beakta ännu en uppgift, som under namn af »fogdeförrättning» i Danmark utöfvas af domaren — i samma omfattning ungefär som fallet är med exekutioner:

D. På domaren beror meddelande af kvarstad och förbud.

IV. *»Arrest» och förbud* bero i Köpenhamn på konungens fogde men utanför Köpenhamn af den vanlige underrättsdomaren, handlande i närvaro af två vitnen.

Karakteren af både arrest och förbud ligger i deras syfte, som är, icke att vinna godtgörelse för ett anspråk, men att vinna säkerhet för, att ett anspråk i sin tid skall

blifva infriadt. »Arresten», som kan vara riktad såväl mot en svarandes person (säkerhetsarrest i motsats till förut omtalade exekutionsarrest) som emot hans egendom (motsvarande således närmast kvarstad eller skingringsbud hos oss), skall garantera, att tillgångar för exekutivt utkräfvande af en fordran skola komma fram eller vara tillhands. »Förbud» syftar på att hindra allehanda svarandens åtgöranden, hvilkas resultat kunde bli, att han till sist ej vore i stånd infria sin förpligtelse till sökanden.

Arrest förutsätter en giltig och förfallen fordran, men det kräfves för arrests erhållande icke, att fullt bevis förebringas om rättighetens tillvaro. Fogden-domaren skall icke medgifva arrest, om han har anledning att anse sökandens fordran oriktig, osannolik eller motbevisad. (Deuntzer).

Den personliga arresten omfattar särskildt det hos oss kända förbudet att lemna orten (reseförbud), likaväl som band på en konkursgäldenärs personliga frihet. När säkerhet finnes i gods, är dylik arrest i principen utesluten. Ej heller eger personlig arrest rum, då fordringen understiger ett visst belopp, 100 kr. Men strängheten är i Danmark vida större än hos oss, och arrest å person förekommer följaktligen också der i en mängd fall, då vi ej tänka oss sådan i Sverige — t. ex. vid vägran af gäldenären att lemna ordentliga upplysningar om gods, som kan beläggas med arrest.

Effekten af arrest å person framträder deri, att jämte det han ej njuter sin frihet, han ej heller kan disponera öfver sin egendom, så länge sökanden ej är godtgjord. Om vilkoren för arrest å vare sig person eller egendom, t. ex. om skyldigheten för sökanden att svara för all svarandens olägenhet genom arresten, om möjligheten att undgå arrest genom säkerhets ställande, om skyldighet för sökanden att ofördröjligen instämma saken till domstol etc. hafva vi ej anledning att vidare tala; men det är, då man beaktar både ämnets innebörd och omständigheterna dervid, påtagligt, att för rättssäkerheten och särskildt för vinnande

af den nödiga raskheten i förfarandet det måste vara af stor betydelse, att domaren, som i allmänhet bäst bör känna alla förhållanden i saken, sjelf utöfvar här ifrågavarande befogenhet — nämligen förutsatt, domaren i öfrigt och i sin allmänhet tager sin uppgift på ett ändamålet motsvarande sätt.

Detsamma kan med fog sägas om »alle slags förbud». *Förbud* är enligt detta, lagens uttryck tänkt att kunna komma till användning i vidt skilda omständigheter. Som exempel på fall, der sådant af domaren som fogde enligt dansk rätt meddelas, må anföras: förbud att ingå äktenskap, förbud att nedhugga skog, att inhösta och bortföra gröda från viss mark, förbud mot utöfvande af en viss olaglig näring, hvarigenom en annan kränkes i sin rätt, förbud mot tilltänkt ärekränkning, förbud att bortföra ett föremål etc.

Utan att tala om speciella omständigheter vid förbudsinstitutet böra vi framhålla, att effekten af meddeladt förbud upprätthålles på helt annat sätt än hos oss. Åsidosättelse af sådant kan af sökanden åtalas vid polisdomstol. Men han kan också omedelbart söka hjelp för förbudets upprätthållande hos den exekutiva myndigheten det vill säga hos fogden, domaren. Vid anmälan hos denne om förelupna förhållanden kan han efter omständigheterna kräfva omedelbar handräckning af polismyndigheten för sökandens räkning. Men der sökanden redan tagit dom af polisrätten, kan han sjelf omedelbart af polismyndighet äska hjelp mot kränkning af det erhållna förbudet.

Den af 1683 års lag gifna rätten att vinna arrest genom anlitande af tvenne dannemän kvarstår ännu, men är i praxis af ingen betydelse. [1])

Vi vilja särskildt erinra, att den svenske domarens befattning med kvarstad och förbud, ehuru förutsatt i lagen, praktiskt taget, närmast upphört.

E. Underdomaren är i allmänhet sjelf *polismästare*. E. Domaren är polismästare.

[1]) Om samtl. förestående ämnen. Se närmare Nellemanns och Deuntzers arbeten.

F. Domaren är not. publicus och för handelsregistren.

F. Äfven *notarii publici befattning* utöfvas i Danmark af den vanlige underdomaren. Han för ock i regel handelsregistren.

G. Domaren har befattning med utskrifningsväsendet.

G. Domaren, hvilken särskildt såsom polismästare eger en betydlig personalkännedom, har en ej ovigtig befattning med det *militära utskrifningsväsendet*, nämligen *öfver* de kommunala myndigheter, som dermed hafva närmast att beställa.

H. Domaren har befattning med kommunalväsendet.

H. Underdomaren, i synnerhet der stad hör till hans distrikt och ej särskild borgmästare finnes, har äfven en betydande befattning med *kommunala eller administrativa förhållanden*, nämligen som »formand» ej blott i magistraten utan jämväl i bygnads-, sundhets- och brandstyrelser.

I mångfaldiga ärenden har han derjämte att tillhandagå amtmännen med utlåtanden och allehanda åtgärder, det sista i synnerhet i sin egenskap som polismästare [1]).

Att den danske domaren besörjer lagfarts- och inteckningsväsende äfvensom det på myndigheter beroende angående lösöreköp — allt inbegripet under beteckningen »tingsläsning» — väcker icke vår förundran, enär detta ju också hos oss tillhör domaren.

---

[1]) En dag, — bland de många — då jag besökte birkedomarekontoret i Fredriksberg, hade nyss dit inkommit en hel packe ärenden af sistnämda slag. I ett fall gälde det yttrande om lämpligheten af, att en person adopterade ett barn, och det var då ej frågan om blott att göra allmänna betraktelser, utan domaren skulle komma att gifva sitt yttrande, efter att först hafva gjort en praktisk utredning. Sålunda ämnade han i den saken inhemta betänkande af en damekomité, som utöfvar tillsyn öfver fosterbarn i distriktet; vidare skulle lämpliga personer göra förfrågningar om den tilltänkte adoptivfadren hos grannarne i det hus, han bebodde etc. I en annan sak, der det rörde sig om skilsmessa emellan makar, ämnade domaren föranstalta om undersökning i polisväg om förhållandet dem emellan. Likaledes skulle i en tredje sak, rörande af en man åskad befrielse från lemnande af underhåll till en afviken hustru, polisundersökning om förhållandena föranstaltas.

I dessa saker beror enligt ordningen i Danmark beslutet på amtmannen; men vi finna att domaren dock icke står utanför dem. Hans yttrande på grund af gjorda undersökningar torde i de flesta fall vara bestämmande för utgången. Det anförda länder till att visa, huru praktiskt ingripande äfven här den danske domarens befattning är. Det borde ingå i kursen för svenska domare att tillbringa 8 dagar på birkedomarekontoret i Fredriksberg!

Ifrågasatta ändringar.

Den här beskrifna ordning skulle enligt den sista processkommissionens förslag komma att undergå någon väsentlig ändring, allenast i hvad angår förhållandena vid boutredningar. Derutinnan skulle ändringen bestå i, att fordringsanspråk, påståenden om rätt att från boet utfå visst gods samt särskilda påståenden af arfvingar och testamentstagare — der dylika yrkanden af någon bestredes — skulle af skifterätten hänvisas till undersökning och bedömande af den allmänna domstolen, vid hvilken dessa uppgifter beräknats skola, med den förutsatta ordningen, utföras lika snabt.

Sjelfva öfvertagandet, förvaltningen och utredningen af boen skulle, såsom förr, hvila på skifterätten eller domaren, fungerande som skifterätt. Grunden till först berörda ändringsförslag är det af oss förut antydda förhållande, att enligt häfdvunnen uppfattning vitnens afhörande kan utkräfvas allenast vid vitnenas eget forum, samt att den af kommissionen fordrade tillämpningen af omedelbarhetens grundsats sålunda ej kan genomföras vid skifterätterna, såsom icke varande allmänna domstolar. Pr. kom.s motiver sid. 190.

Det af folketinget för lagförslagets granskande tillsatta utskott har åter hemstält, att icke blott skifte-(boutrednings-) väsendet, såvidt ren administration angår, utan jämväl all befattning med auktion, exekution, arrest och förbud, likaväl som lagfarts- och inteckningsväsende samt allt till »tingsläsning» i öfrigt hörande, skulle öfvergå från domaren till »övrigheden», i sjelfva verket till en nyinrättad administrativ myndighet. Med en sådan ordning afser man att vinna, det domaren komme ifrån hvarje befattning, som bunde honom under inflytelser ifrån regeringsmyndigheten, och att han finge sysselsätta sig med rena domarevärf, äfvensom att antalet underdomare skulle kunna reduceras, — ända ned till 50 för hela landet. De administrativa embetsmännen, med namnet syslomän, som, med afseende å beskaffenheten af här ifrågavarande till dem lemnade värf, främst önskas

vara för befolkningen lätt tillgängliga, skulle finnas till dubbelt antal mot domarena, två inom hvarje underrättskrets.

För att ytterligare möjliggöra en sådan ordning tänkes domsrätt i små fordringssaker tillagd, i hvarje kommun tillsatta, förlikningsmän, under namn kommunedomare.

Vid det sålunda föreslagna bör det särskildt framhållas, att hela den magtpåliggande befattningen med boutredningar i hvarje fall tänkes såsom hittills åliggande offentlig myndighet.

Beträffande förhållandena på motsvarande vigtiga områden i Norge kunna vi här blott gifva några antydningar.

Domare-uppgiften i Norge.

A. *Boutredningar*. Äfven i Norge besörjas dessa väsentligen och som det normala af det offentliga. I Christiania finnas två »skifteförvaltare», mot hvilkas utslag — gifna ej samfäldt, utan af en hvar som ensam domare i de saker han handlägger, — appell ligger till Christiania stadsrätt. Blott undantagsvis, vid fråga om försättande i konkurs, är rättelse att söka omedelbart i Höjesteret.

Eljest är i allmänhet den vanlige underdomaren, byfogden i stad, sorenskriveren på landet, bofövaltare. I sorenskriverens eller hans tingsbiträdes, »fullmägtigs», ställe kan länsman ombesörja försegling af bo samt boupptecknings.

När testamentsexekutorer finnas förordnade, hafva de jämväl befogenhet att tolka testamentet och efter sitt bästa omdöme om testators mening göra bodelningen. De ega sålunda i viss mån domsrätt.

Den som är missnöjd med deras beslut har att instämma saken i vanlig rättegångsväg till domstolen. Verklig och fullständig domsrätt, omfattande äfven förhållandet emellan kreditorerna och boet, ega testamentsexekutorer utöfva, allenast under förutsättning att de på ansökan erhålla regeringens förordnande som kommissarier. Men sådant

förordnande har under de sista årtiondena allenast högst undantagsvis förekommit i något fall, der en mycket omfattande boutredning skulle hafva lagt beslag på hela skifterättens arbetskraft.

Att i hvarje fall testamentsexekutorer betala de fordringar i boet, som de finna riktiga, faller af sig sjelf.

Boutredning genom arfvingarne sjelfve eger öfverhufvud rum, blott när alla äro myndiga och närvarande. Der någon finner sig otillfredsställd med de öfrigas åtgörande, kan han äska hela utredningens öfvertagande af skifterätten [1]).

Reglerna angående »skifte» gälla både dödsbon och utredning af äkta makars egendomsgemenskap men tillämpas numera ej för intressentskaper.

De gamla spridda lagbuden om förevarande ämne hafva ej, såsom det skedde i Danmark år 1874, blifvit i Norge sammanförda till någon enhetlig författning.

I det väsentliga sammanfalla dock systemen. I Norge likasom i Danmark blifver af skifterätten utan stämning och formlig rättegång både förhållandet emellan boet och dess

[1]) Ett sådant fall bevitnades af förf. inför skifteförvaltaren Skatteböl i Christiania den 7 Juni 1902. En delegare i ett sterbhus menade, att de öfrige och bland dem den som utredde boet ej gifvit behörig redovisning, och hade derför ej velat emottaga den honom tillbjudna lott, utan i stället anmält förhållandet i skifterätten och äskat, att densamma skulle öfvertaga både utredning och delning. I anledning deraf voro nu bodelegarne kallade inför skifteförvaltaren. Han sökte mäkla emellan dem; men då anmälaren visade sig synnerligen påstridig och dertill nu anmärkte, att han ej heller ville godkänna ett testamente, som lagts till grund för uppgörelseförslaget, så förklarade skifteförvaltaren, att han toge boet om hand. I anledning deraf fingo parterna, till beredande af en öfversigt af boet, genast lemna upplysning om aktiva och om hvad som utbetalts. Alla räkenskaper och handlingar jämte värdepapper och boets kontanter öfverlemnades omedelbart till skifteförvaltaren, hvilken medan allt detta pågick hade dikterat redogörelse derom till protokollet — fördt af en bland de två rättsvitnena. Till sist tillkännagaf skifteförvaltaren, att det, som nu först komme att ske, vore bouppteckning, eller en revidering af den bouppteckning som redan gjorts, samt att frågan om testamentet skulle komma att dryftas på en senare utlyst stämma inför skifteförvaltaren. Det förstås af sig sjelf, att vid denna stämma parterna komme att få anföra till protokollet allt hvad de önska samt äfven vexla skrifter. Önskar någon anlita juridiskt biträde, får han ock det, och kan skriftvexlingen fortsättas å senare stämmor inför rätten.

fordringsegare ordnadt och boets delning emellan rättsegarne genomförd.

De intresserade bodelegarne ega på utlysta sammanträden, »skiftesamlingar», tillfälle att efter önskan uttala sig i förekommande administrativa eller tvistefrågor, och mestadels blifva sålunda dessa efter godvillig öfverenskommelse afgjorda. Der så ej sker, afgör domaren frågan.

Systemets praktiska och på allmänhetens *hjelpande* riktade tendens, för hvilken den i alla detaljer fulländade formenligheten är något ganska underordnadt, återgår här såsom i Danmark — efter hvad man godt kan iakttaga genom att i praktiken följa skifterättsdomares arbete och höra dem uttala sig om uppgiften.

Beträffande skifterättens befattning med *konkurssaker*, gifves ett intryck af den ganska genomgående skiljaktigheten från det hos oss rådande redan dermed, att, såsom i Danmark, *hvarje* sammanträde af fordringsegarne hålles af domaren sjelf eller i Christiania af en af de två skifteförvaltarne eller af en deras »fullmägtig» —, motsvarande en tingsbiträdande jurist hos oss. Alldenstund hvarje sådant sammanträde gäller som en domstolssession, äro också två rättsvitnen alltid närvarande dervid.

I öfrigt skall jag med afseende å detta ämne i dess allmänhet blott framhålla, att såsom i Danmark domaren kan taga konkursboets medel om händer, men, om han det ej gör, dock utöfvar en effektiv kontroll öfver förvaltningen deraf, derigenom att han vid särskilda tillfällen låter »bestyreren» eller konkursförvaltningen redovisa för kassan.

Den speciella omständigheten, att konkursgäldenären kan föra talan om ersättning för obehörigt sökande i konkurs i sammanhang med sjelfva frågan, om, huruvida konkurs öfverhufvud bör ega rum, samt att han till och med kan göra påstående om dylik ersättning omedelbart i högsta domstolen utan afseende på, om han talat derom i lägre instans eller ej — må till sist anföras till belysande

både af karakteren i det norska konkursförfarandet och till markerande af den betänkliga brist på hjelpmedel, hvaraf en konkursgäldenär hos oss lider.

B. *Exekutionen* påligger i Norge i vår tid enligt regel andra tjenstemän än domarena nämligen länsmän och politimästare. Blott undantagsvis är i en del städer byfogden — hvilken i första rummet är domare — jämväl exekutor. Vid vissa af de större fiskeriplatserna exekverar också domaren sjelf de af honom gifna domar.

Ett minne af det gamla ligger deri, att exekutionen betraktas som en judiciel akt, och att den exekutiva myndigheten säges bekläda en exekutions*rätt*, till hvilken också höra rättsvitnen, två till antalet.

C. *Tvångsauktion* verkställes i allmänhet af underdomaren i närvaro af tvänne rättsvitnen. Blott i Christiania hörer auktionsförvaltningen under en särskild embetsman.

Frivilliga auktioner åter bero efter 1869 på de enskilde, men domaren eger ock rätt att verkställa sådana. Allenast om vissa slag af auktioner, betecknade som »nödvändiga», gäller, att de, likasom egentliga tvångsauktioner, skola verkställas af viss embetsman.

D. Om *arrest och förbud* gäller en ordning temligen likartad den från Danmark beskrifna. Båda förrättningarne bero i regel på underdomaren, biträdd af två rättsvitnen.

Beträffande arrest — kvarstad å gods eller frihetstvång å person — bör framhållas den egendomligheten, att underdomaren, i och med det att han, efter utredning af förhållandena, tilläfventyrs upphäfver arresten såsom olaglig, regelbundet också plägar i ett sammanhang uttala sig om skyldighet för sökanden att gifva ersättning till den genom arresten lidande. Ersättningen beräknas dervid ej blott för den ekonomiska skadan utan ock för liden smälek, »spot» och bestämmes alltid till beloppet genom gode män, »skön».

Som ett belysande exempel på *förbuds* tillämpande må anföras, att förbud kan inläggas gent emot en anordnad

frivillig auktion, hvarvid det vanliga är, att auktionen kan fortgå, allenast om auktionsförrättaren ställer säkerhet för sig.

E. Äfven i Norge utöfvas *not. publici befattning* af underdomaren, och enligt lag af 1894 skola underdomarena på landet, likasom förut de i städerna, *föra handelsregistren*.

Intet af det omtalade besörjes af våra domare.

Alla här ofvan nämda uppgifter äro *i vårt land*, såvidt de öfverhufvud här uppbäras af offentliga funktionärer, lagda på en flerhet andra embets- och tjenstemän — konungens befallningshafvande, kronofogdar, länsmän, notarii publici m. fl. Våra domare befatta sig ej dermed; och säkert står det för de fleste svenskar som en fullkomlig gåta, att de norske och de danske underdomarena mägta att utföra allt med dessa uppgifter förenadt arbete *utöfver det, som* de hafva gemensamt med de svenske d. v. s., hela den allmänna civila [1]) och brottmålsrättsskipningen, jämte bestyret med lagfarter och inteckningar etc.

Hvari ligger förklaringen?

Om arbetsbördan i de olika länderna.

Man skall bemärka, att i Norge och Danmark *antalet af underdomare i förhållande till folkmängd* ej är större än hos oss utan mindre, och att i Norge med hänsyn till landets areal och kommunikationer domarena ej ha' det fördelaktigare ställdt än våra, utan i allmänhet tvärtom:

Antalet underdomare i Norge är 135 (deraf 82 ordinarie landtdomare, sorenskriver) emot en folkmängd, enligt 1902 års statskalender af närmast 2,240,000. Detta gifver en domare för 16,592 innevånare.

[1]) Härvid skall bemärkas, att våra svenska domare i verkligheten icke ens medhinna allt det, som rätteligen hörer till den allmänna civila rättsskipningen. Under t. ex. år 1900 inkommo till öfverexekutorerna i riket ej mindre än 20,645 lagsökningsmål, hvarifrån således domstolarne voro befriade. Allt som motsvarar våra lagsökningsmål handlägges i Norge och Danmark också af underdomarena.

Statistiska jämf.

I Danmark är antalet underdomare 156 (som alla utom de 14 i Köpenhamns kriminal och politiret, äro gemensamma för stad och land), hvilket emot en folkmängd om 2,448,000 den 1 Febr. 1901 gifver en domare för 15,692 innevånare. Tager man hänsyn till, att i Danmark en del öfverrättsdomare upptaga saker i första instans, blir sistnämda sifra afsevärdt mindre.

I Sverige utgör antalet underdomare, (för städerna dock ej räknade de illiterata rådmännen) omkring 334 (deraf 119 ord. landtdomare), hvilken sifra emot en folkmängd enligt 1902 års statskalender af inemot 5,137,000 gifver en domare för 15,380 innevånare.

Ej heller skall man tro, att *antalet af de civila och kriminella mål*, som den svenske domaren afgör, är större än det, som faller på den norske och danske.

En jämförelse är, med afseende å de olika förhållandena och det olika ordnandet af det statistiska materialet, temligen svår att uppställa; men några sifror från de sista år, hvarifrån i resp. länder statistiska uppgifter varit mig tillgängliga, kunna dock gifva ett approximativt riktigt intryck.

Beträffande civila mål under år 1898 kan sålunda sammanställas, att de *norske* underdomarena det året afdömde 5,020 saker, hvilket med beräkning af 135 domare gifver 37 domar åt en hvar af dem, medan samma år de *svenske* underdomarena afdömde 19,384 civila mål, hvilket gifver 58 domar för en hvar af våra till 334 beräknade underdomare [1]).

År 1897 voro vid de *norska* domstolarne under pröfning 22,485 förbrytelser, hvilket efter samma beräkning gifver 166 förbrytelser att bedöma åt hvarje norsk domare, medan af de samma år i *Sverige* vid underrätterna behandlade 43,859 brottmål 130 komma på hvarje domare [2]).

[1]) För 1897 gifva statistikens sifror 36 civila mål åt hvarje norsk domare och 61 åt hvarje svensk.

[2]) År 1898, för hvilket år jag ej haft tillgängligt något material från Norge, föllo på hvarje svensk domare 148 brottmål. För Norge är sifran år 1896 något litet högre än 166.

Statistiska jämf.

Den norske domaren har årligen ett par tiotal större antal brottmål att handlägga än den svenske men afdömer ett par tiotal färre civila mål.

Skiljaktigheten på hvardera hållet torde temligen jämnt uppväga hvarannan. Deremot skulle man kunna säga, att det betydande antalet af förlikta eller förfallna civila mål vid svenska underrätter — för år 1898 uppgående till 17,293 — förorsakat de svenske underdomarena en hel del möda, som ej uppväges af något motsvarande i Norge. I Norge blefvo visserligen samma år ej mindre än inemot 70,000 mål förlikta, men de allra flesta af dessa hade behandlats af de särskilda förlikningskommissionerna, deri domare ej sitta, och blott ett mindre antal (privata politisaker, sjörätts- och vexelsaker etc.) voro föremål för förliksmäkling genom domaren [1]). Men det skall här bemärkas, att, när förlikning eger rum i Norge inför rätta, också domaren haft ett mäklingsarbete, medan i Sverige det är mera sällan, som domaren sjelf mäklar förlikning mellan parterna, och deremot, der sådan skett, vanligen parterna sjelfva eller deras privata hjelpare utom rätten föranstalta förlikningen. I följd häraf hafva i förmodligen det stora flertalet af fall domarena hos oss icke med förlikning haft annat att göra, än att, vid parternas utevaro och lemnad upplysning om orsaken, afskrifva målet som förlikt.

Det kvarstår dock, att med förlikta saker våra domare hafva en hel del arbete —, oafsedt stämning, ofta handläggning vid ett och annat rättegångstillfälle — mera än som i dylika saker faller på den norske domaren.

I *Danmark* var år 1898 och 1897 antalet civila mål, »domssager», resp. 32,720 och 31,901, hvilket, beräknadt på

---

[1]) Förklaringen till det förhållande, att den norske domaren har befattning med ett så mycket mindre antal civila mål, ligger naturligtvis just deri, att så många saker förlikas genom förlikningskommissionerna och derför aldrig komma till rättegång, medan alla tvister under boutredningar etc. ej räknas med som civila mål.

156 underdomare, gifver för 1898 åt en hvar domare 209 och 1897 åt en hvar 204 saker. Antalet för egentliga förbrytelser och offentliga polisförseelser *dömda* personer, under år 1898 och 1897 resp. 7,498 och 7,670, gifver för år 1898 ett antal af 48 och 1897 ett antal af 49 dömda personer på en hvar underdomare. De här sist framkomna öfverraskande låga sifror förklaras deraf, att i Danmark det allra största antalet af polisförseelser bestraffas med böter, utan att dom förekommer, d. v. s. sålunda, att den tilltalade godvilligt finner sig att för dylik förseelse betala ett böteshelopp. Statistiska jämf.

Antalet sådana fall, för hela Danmark år 1898 och 1897 resp. 32,294 och 33,005, gifver hvarje domare resp. 207 och 211 saker.

De inför förlikningskommissionerna förlikta eller återtagna civila sakerna, för år 1898 och 1897 resp. 37,803 och 36,925 (något mer än hälften af det antal resp. 63,244 och 60,906 som inbragts hvardera året inför kommissionerna) äro här ej afsedda, ehuru i Köpenhamn domare sitta i kommissionerna

De sifror vi här framlagt, föra ej till, att på det för de svenska och för grannländernas domare gemensamma området, den allmänna civil- och kriminalrättsskipningen, de senare skulle åvägabringa ett ringare resultat. Ganska antagligt är, att antalet lagfarter och inteckningar eller det deremot svarande ej är proportionsvis mindre i Norge eller Danmark än hos oss, utan att domarena i dessa länder på detta område åvägabringa ungefär lika stort arbete som hos oss.

Lika litet kan man söka förklaringen till, att de norske och danske domarena medhinna så mycket annat än sina svenske kolleger deruti, att de senare skulle *arbeta mindre intensivt* än de förre. Den omständigheten att domstolssessionerna hos våra grannar ofta börja en timme tidigare

på dagen, än hos oss, redan kl. 9 på morgonen [1]), betyder derutinnan alls intet, helst i dess ställe sessionerna hos oss både i stad och på land säkerligen i allmänhet vara mycket längre tid än i Norge och Danmark; och vi kunna tvärtom förvisso säga, att underdomarena hos oss och i all synnerhet våra landtdomare ofta hafva ett mera ansträngande arbete än önskligt och säkert nog i sitt kall göra sig lika stor möda som i allmänhet embetsmän i andra länder i samma ställning.

Förklaringen till, att med all denna möda våra svenska domare åstadkomma så litet, ligger i något helt annat. I rent yttre hänseende framträder den för oss i följande:

Domareuppgiftens riktning eller form.

Medan i Norge och Danmark allt utgår derpå, att domaren skall genom dom, beslut eller praktiska anordningar lösa allehanda för de rättssökande eller det allmänna vigtiga uppgifter, så egnar vår svenske underdomare den ojämförligt största delen af sin tid åt att skrifva protokoll.

Ordningen vid domstol i Norge och Danmark.

Om detta missförhållande får man bäst insigt, då man i Norge eller Danmark uti en underrätt hvilken som helst iakttager sakernas gång under pågående session och dervid har för ögonen det motsvarande i Sverige. Förfarandet är i båda grannländerna — med undantag för vissa mindre saker och naturligtvis för den år 1887 i Norge införda nya brottmålsprocessen — 1:o verkligen skriftligt, och detta innebär, att i alla vanliga fall parterna i skriftliga inlagor före sessionen både utredt det sakliga förhållandet och gjort alla nödiga rättsdeduktioner, i följd hvaraf också i regel förhandlingen vid domstol består blott deri, att vederbörande part ingifver sin inlaga med bilagor, att af motparten besvaras vid en senare session. Men vidare och 2:o existerar icke i något af de båda länderna den opraktiska anordningen, att den af en part ingifna inlagan skall omskrifvas i ett rättens protokoll, utan denna inlaga utlem-

[1]) I Tyskland börjar man somligstädes redan kl. 8.

nas omedelbart till motparten, som sålunda med denna inlaga i sin hand också genast kan börja att bereda sig till dess besvarande vid en nästa session [1]). Denna naturliga metod får i praxis en synnerlig betydelse dermed, att framgent, under pågående skriftvexling en hvar part, hvarje gång han har att uppsätta en ny inlaga, får från domstolen utlåna hela akten och sålunda kan för hvar gång, med alla saken berörande handlingar framför sig, bereda sitt nya genmäle.

Det är ej blott de auktoriserade sakförarne emellan, som detta är vanligt, utan om domaren ej har någon särskild anledning att misstänka en part eller annan hans fullmägtige (frände, tjenare eller förmyndare) får denne också uttaga hela akten och begagna den för sakens ytterligare utredande. I båda länderna gäller härutinnan samma sed, både i lägre och högre domstolar. Den lättnad i sakernas behandling, som dermed beredes både domstolen och parterna, är i ögonen fallande.

Men äfven protokollsanteckningar i vår mening förekomma, nämligen — förutom det nödiga till utmärkande, att genom viss person inlaga för visst ändamål ingafs etc. — a) undantagsvis till redogörelse för parternas andraganden i vanlig rättegång enär *dels* i hvilket mål som helst korta anföranden, upptagande högst en kvarts timmes tid, få ega rum, *dels* i vissa saker, angående faderskap till barn, tvist emellan husbonde och tjenare m. fl., domaren på ef-

[1]) Enligt hvad som inhemtats från skildringen af lagmanstingen hos oss, var det vid dem, sedan skriftliga inlagor börjat komma i bruk, vanligt, att dessa omedelbart delgåfvos motpart, utan att deras införande i något protokoll ifrågakom. Samma sed iakttogs jämväl vid rådstufvurätterna, så nämligen att ena exemplaret af parteus in duplo ingifna inlaga genast utlemnades till motparten för besvarande å viss senare dag. En dylik praktisk ordning förutsattes också enligt den lydelse, som den 18 April 1849 gafs åt 14: 2 R. B., men har, som bekant, så fullständigt kväfts af den allt öfvervåldigande tendensen hos oss att göra protokoll, att förmodligen i denna stund hvilken rådstufvurätt som helst skulle såsom alldeles obehörigt tillbakavisa ett yrkande af en part att genast få utbekomma en motparts inlaga till besvarande »åtta dagar derefter», som det heter i lagen.

fektivt sätt »vägleder» parterna eller genom frågor och anvisningar utreder målet för dem, i hvilket fall alltid en muntlig förhandling eger rum, för hvars innehåll redogörelse skall gifvas i protokollet,

b) till utförlig redogörelse för hvad som förekommer vid sådana särskilda rättssessioner, som vid sammanträden i dödsbon, konkurs etc.

c) till redogörelse för hållna vitnesförhör, förhör med sakkunnige, skönsmän etc., hvarvid blott bör anmärkas, att — för undvikande af uppehåll i det löpande arbetet med skriftvexlingar eller i den vanliga förhandlingen i målen — vitnesförhören ofta ega rum vid för dem utsatta särskilda sessioner. [1])

När nu emellertid i här antydda fall protokollering eger rum, så framträder 3:o) det från vårt fullkomligt skiljaktiga förhållandet, att alla anteckningar omedelbart göras i en officiel, för just den ifrågavarande klassen af saker inrättad (bunden) protokollsbok, samt att protokollet är för hvarje sak fullkomligt färdigt, i och med att sakens behandling är för den gången slut.

Domaren kan icke — såsom en norsk jurist det sade — »sätta sitt finger» till en ändring eller tillägg i protokollet, sådant det en gång vid sjelfva förhandlingen blifvit affattadt.

Gemenligen hör man både i Norge och Danmark, åtminstone i hufvudstäderna, domaren diktera till protokollet för rättsskrifvaren, stundom får parten eller hans advokat diktera sitt yttrande — på landsbygden torde oftast domaren sjelf nedskrifva protokollet — och detta protokoll upplåses derefter regelmessigt för godkännande af vederbörande part eller vitne. Men det vigtigaste är, att detsamma omedelbart vid sessionens slut påtecknas af domaren jämte rättsvitnena, de till domstolen hörande två eller fyra lek-

[1]) Inför landtdomarena torde det dock vara vanligast, att vitnesförhören hållas i sammanhang med skriftvexlingen.

män, som officielt kontrollera förhandlingarne; och i och med att detta skett, står det fast. Domaren har intet vidare att göra dervid, än att vid behof låta afskrift deraf tagas.

Denna protokollets egenskap af en afslutad och färdig sak, framträder på ett slående sätt, der, så som i Christiania och Bergen, enligt den för dessa städer fastställda ordning, rättsskrifvarena ej sortera under stadsrättens domare utan under ett särskildt justitssekreteriat, hvilket innebär, att i dessa städer domarena, sedan protokollet en gång är färdigt, ej hafva någon som helst befattning ens med utskrifter deraf; sådana utskrifter äro der att af parterna begära hos rättsskrifvaren, hvilken sjelfständigt besörjer allt dithörande.

Detsamma gäller äfven för Köpenhamn, der rättssekreteraren lyder under »justitiarius», domstolspresidenten i *hans egenskap som administrativ* embetsman — hvilken hans egenskap är att skilja från den, han har som juridisk embetsman.

Den här beskrifna ordning med protokoll och protokollsföring för med sig, att såväl i Norge som Danmark de allmänna rättsförhandlingarne försiggå med en snabbhet, hvarom vi svenska jurister ej kunna drömma. 50 à 75 saker på ett par timmar, en förmiddag mellan 9 och 11, är intet ovanligt. Och efter hvarje rättsförhandlings slut är domaren färdig med alla dervid behandlade saker, såvidt det ej kan gälla att affatta domar i ett större eller mindre antal af dem.

Ordningen hos oss.

Må vi härmed jämföra ordningen hos oss: Parters muntliga anföranden och vitnens berättelser antecknas blott promemorievis, för att ordföranden eller den, som med eller utan diktamen af honom gör anteckningarne, derefteråt, och ofta veckor och månader efteråt, skall med ledning af dessa anteckningar uppsätta det verkliga och officielt gällande protokollet. *Då* skola också, af parterna ingifna inlagor

Protokollsväsende.

jämte dokumenter i saken inpassas på lämpliga ställen, och för att detta skall kunna ske måste domaren på nytt läsa och öfverväga det hela. Resultatet är, att, der en häradshöfding på landet hållit ett ting, som upptagit tre dagar, han i allmänhet använder lika så många veckor och säkert nog ofta längre tid för att efteråt i protokollsform utarbeta allt detta — förutom det som hör till lagfarts- och inteckningsprotokoll etc.

Han har att hålla flere ting, kanske på olika tingsställen; för ett hvart af dem gäller detsamma, och sålunda blir han sjelf och kanske dertill en tingsbiträdande jurist upptagen dag efter dag i månader för hvarje vinter-, vår- och höstetingsperiod blott för att skrifva protokoll samt besörja och justera afskrifter deraf, och ofta nog så upptagen af allt detta skrifvaregöromål, att, för öfvervägande och affattande af domar och utslag, en kanske alltför knapp tid blir honom öfrig.

Der särskilda ransakningar i brottmål hållas, framträder detta oerhördt tunga protokollsskrifveri lika skarpt. Efter en ransakning på en dag i en mordsak se vi våra domare efter bruklig metod behöfva att par veckor på sig för att få protokollet färdigt och derefter kunna åter taga sig före ett nytt stycke af målet.

En landtdomare hos oss, som utom det vanliga har att förrätta några större brottmålsransakningar och kanske dertill några syner i vattenmål etc. eller sammanträden i egodelningsrättssaker under sommaren, är på detta sätt så upptagen af allt dithörande skrifveri, att han nätt och jämt hinner draga andan [1]).

[1]) Hela detta oerhörda skrifvaresystem förtager ofta i praktiken all nytta af de på många håll införda tätare rättssammanträdena. Jag har erfarenhet om fall, der domaren fann det för protokollens skuld omöjligt att taga en del större mål åter före vid det nästa, efter 8 veckor hållna sammanträdet. Parterna måste se sakerna balancerade öfver till sammanträdet 16 veckor derefter, och likväl voro några af protokollen färdiga att få först vid tingsstället.

Att tala om, att han skulle åtaga sig förvaltningen af dödsbon inom domsagan och således vara skiftedomare, skulle redan, under dessa omständigheter, betraktas som orimligt. Protokollsväsende.

Men hvarifrån skulle han få tid och krafter att besörja exekutioner, hålla auktioner, behandla frågor om förbud och kvarstad, utöfva notarii-publicibefattning och föra handelsregister?

Intet af detta kan hos oss ifrågasättas — blott derför att domaren måste skrifva protokoll, justera och expediera protokoll dag ut och dag in under åtminstone elfva af årets tolf månader.

Man finner, vid aktgifvande på detta, också handgripligen, att det är just detta oändliga protokollsskrifveri, som fyller det stora tomrum i domarens uppgift, hvilket öppnar sig för våra ögon, då vi se allt, hvarmed grannländernas domare tillhandagå rättssökande och det allmänna — och hvarmed våra domare ej taga ringaste befattning.

Men kan man tvifla på, att denna sed och denna hufvuduppgift för den svenske domaren, att skrifva protokoll, också skall återverka på hans sätt att taga sin egentliga uppgift, som *dömande* eller definitivt beslutande i det jämförelsevis ringa antal saker, deri sådan åtgärd ifrågakommer? Protokollen utgöra grunden för besluten; intet som ligger utanför dem får beaktas. Det är ej på en fri betraktelse af allt som förekommit under förhandlingen, som omdömet skall byggas — såsom i den tyska processen; utan de skrifna orden ifrån parternas anföranden likasom ifrån vittnesmålen skola sammanställas eller ställas emot hvarandra, och ur en tankeoperation, som sålunda får en påfallande anstrykning af addition och substraktion, skall resultatet an-

1 domsagor, der sammanträden ega rum hvar fjerde vecka, torde ofta eller oftast hvartannat sammanträde blifva användt blott för utlemnande genom domaren af det protokoll, han under mellantiden hunnit skrifva färdigt från det föregående sammanträdet, så att i följd deraf sakerna ej blifva behandlade fortare än ske kunde, om sammanträdena egde rum hvar åttonde vecka.

Protokollsväsende.

knytas till protokollens innehåll. Protokollen skola följaktligen också egentligen vara färdiga, innan någon dom kan affattas, och mången underdomare finner sig i förlägenhet, om det gäller blott att afkunna ett obetydligt mellanbeslut, innan hela materialet är bragt i den vanliga protokollsformen. Med detta sammanhänger, att våra svenska domare ej lätteligen kunna komma till den t. ex. i Tyskland i brottmål vanliga ordning, att domens hufvudinnehåll, straffbestämmelsen, efter öfverläggningen enbart antecknas och läses från papperet, under det att grunderna allenast muntligt och i fritt föredrag angifvas, för att först efteråt nogare formuleras; och lika tydligt pekar på det rent skriftliga momentets öfvervigt äfven den konstmessiga metoden att affatta domar och utslag, som regel i en oafbruten punkt, i hvilken form alltför ofta återspeglas främst en abstrakt logik och ett sträfvande att ej komma i kollision med förutsättningarne enligt protokollet, medan verkligheten, sådan den föreligger inför ett vanligt omdöme, lätt kommer i bakgrunden. Då den svenske domaren icke vill veta om upprättande af ett »Thatbestand» såsom i Tyskland eller något som den deremot svarande sakredogörelsen i Norge och Danmark, så betecknar också detta blott, att det redan af honom i protokollsform bragta materialet binder honom, derhän, att han ej gerna kan tänka sig en mellangrund — sådan som en koncentrerad sakredogörelse skulle vara — emellan protokollet och domen.

Skrifveri och protokollsväsende — i motsats till egentlig domareuppgift — sätter karakteren på hela vårt rättskipning; och om någon tvekar om att acceptera den satsen, så hänvisar jag honom blott till våra hofrätter, der unga jurister för sin information och utveckling hänvisas till att i månader och år studera det formenliga uppsättandet af rubriker till hofrättsdomar eller med att författa föreläggande och skrifva protokoll efter hofrätternas vedertagna mön-

ster för olika sorters saker — medan de alls intet få befatta sig med någonting, som till praktisk juridik hörer.

Och tvekar man ännu fortfarande, så hänvisar jag till denna orimliga metod i både hofrätterna och högsta instans — först under senare perioder uppkommen — att, sedan ett beslut fattats, i medeltal ett par veckor anslås för detta besluts formliga uppsättande d. v. s. dess formulerande, justerande och utskrifvande. [1])

Det är protokollsväsendet, som, genom det omåttliga arbete det kräfver och ej mindre genom den riktning det gifver domaren, utgör den yttre orsaken, att stora rättsområden, boutredningar, auktioner etc., i grannländerna fallande under domarens uppgift, hos oss ligga alldeles utanför densamma. Men det hittills sagda gäller domareuppgiftens omfattning och form. För att känna dess inre art måste vi beakta, att på andra områden hos oss domaren väl är verksam men märkligt nog ej, såsom i andra länder, tager direkt befattning med *de rent praktiska arbetena* eller ej egnar hänsyn åt sjelfva ändamålet. Det mest karakteristiska exemplet erbjuder kanske förmynderskapsväsendet.

Domareuppgiftens art.

1. Befattning med förmynderskap.

Må vi först kasta en blick på, huru detta ter sig i grannländerna.

I *Norge och Danmark* iakttager domaren de omyndigas rätt och intresse dels genom att tillse, det en förmyndare finnes för tillvaratagande deraf, dels genom egna anordningar, utgående på vårdande af de omyndigas ekonomiska fördelar.

Sorenskriveren, landtdomaren i Norge håller årligen inom hvart tingslag särskilda »förmyndareting», dervid han, tillsammans med de för tingslaget, af dess kommunala styrelse utsedde två öfverförmyndarena, bildar en sorts administrativ förmyndarerätt.

[1]) I Svea hofrätt förgå emellan beslut och färdigt utslag oftast 5 à 6 veckor.

Befattning med förmynderskap.

Samtliga förmyndare inom tingslaget kallas att der sammankomma, ej blott för afläggande af redovisning för omhänderhafda medel, utan jämväl för att få besked om de viktiga frågor, som kunna förekomma rörande deras myndlingars förhållanden (om försäljning af myndlingars fasta egendom, värdehandlingars säkerhet, anslående af medel, der myndlingen skall besöka särskild läroanstalt etc.). Sjelfva värdehandlingarne handhafvas af öfverförmyndarena och framläggas här af dem. Äfven frågor om behof af ny förmyndare och dylikt förekomma och afgöras på dessa ting.

Beträffande specielt förmyndarenas räkenskaper, så beror dessas granskande i detalj på de två öfverförmyndarena. Desse afgifva derpå redogörelse för det hela, och denna redogörelse lemnas först till sorenskriveren och derefter för ytterligare granskning till en särskild revisionskomité af två personer, valda af amtförmanskapet, samt »decideras» slutligen af amtmannen i förening med två »decisorer».

Men utom vid förmyndaretingen kunna en myndlings angelägenheter när som helst bringas under sorenskriverens beprövande, dervid han efter omständigheterna gifver föreskrifter eller praktiska anvisningar.

I Danmark har amtmannen — i Köpenhamn öfverförmynderiet — den allmänna uppsigten öfver förmyndare och tillsynen om de omyndigas intressen. På dessa myndigheter ankommer t. ex. medgifvande till försäljning af omyndigs fastighet. För Köpenhamn har också öfverförmynderiet bestyret med granskning af förmyndares räkenskaper, men utanför Köpenhamn är det skifterätten d. v. s. domaren, hvilken denna granskning åligger. Det effektiva sätt, hvarpå den danske domaren ingriper till skyddande af omyndigas förmögenhetsintressen, framträder dock synnerligast uti hvad som förut derom nämts vid framställning om det danska skifte- eller boutredningsväsendet.

I *Tyskland* uppenbarar sig på ett öfverraskande sätt domarens personliga och direkta ingripande för att skydda

omyndigas rätt och för att verkligen hjelpa dem i allt som är för dem vigtigt. Gäller det försäljning af omyndigs fastighet, så icke allenast beror det på domaren att gifva eller neka tillstånd, utan han granskar i hvarje del, om en köpehandling är för myndlingen fördelaktig och betryggande, han bestämmer efter omständigheterna, *huru* den skall i olika punkter lyda. Förmyndarnas räkenskaper granskas af domaren sjelf; jmfr Bürg. Gesetzbuch § 1840. Äfven den omyndigas personliga förhållanden äro föremål för domarens iakttagande och ingripande, B. G. B. §§ 1838 och 1839. Jämväl der fader lefver men gör sig skyldig till försummelse af barn eller till vanhederligt eller osedligt förhållande, vidtager domaren erforderliga anstalter för afvändande af den fara, som hotar barnet, se § 1666. Befattning med förmynderskap.

Gäller det exempelvis att ett barn är placeradt någonstädes, der äfventyr för dess sedlighet är förhanden, så förordnar domaren, att barnet skall tagas bort från den platsen; innan en omyndig får bindas genom kontrakt att »gå i lära» eller att vara i viss tjenst eller arbetsförhållande, *skall domaren först hafva hört den omyndige* [1]); så ock der det gäller förfoganden öfver myndlingens fastighet och i flere andra fall, såvidt myndlingen uppnått 18 års ålder; uppstår fråga om, att en omyndig skall utvandra, så gifver domaren råd eller föreskrift. Vid skiljaktiga meningar emellan förmyndare rörande någon anordning för den omyndige bestämmer domaren. När »familjeråd» sammanträder, är domaren ordförande deri. Både förmyndare och omyndiga besöka, när helst de känna sig i behof af råd och hjelp, domaren, och han ger dem bådadera såsom praktisk man och menniskovän; — »det rent juridiska har jag alldeles kastat öfver bord», yttrade på tal om saken amtsdomaren i Spandau till mig; och de tyske domarena synas allmänneligen på detta om-

[1]) Hos oss kan åter en förmyndare insätta sin myndling på dårhus och med eller för honom vidtaga ungefär hvilken anordning som helst, utan att domaren på ringaste sätt är verksam för att vid behof skydda.

Befattning med förmynderskap.

råde tänka så. Genom bref likaväl som genom muntliga meddelanden stå de till tjenst efter omständigheterna, och de äro härutinnan i hög grad anlitade. Men den tyske domaren sträfvar sjelf att komma i ett nära och direkt förhållande till både saken och personerna i förmynderskapsärenden.

I öfverensstämmelse härmed är det, som amtsdomarena en eller flere gånger om året plåga hålla sammankomster med de i orterna utsedda tillsyningsmännen för omyndiga, »die Waisenräthe», för öfverläggning med dem om allt som här är af praktisk vigt. Pastorerna i församlingarne, synnerligen på landet, äro dervid ofta närvarande. Vid sådana tillfällen hafva, såsom jag särskildt känner, bland annat hithörande lagbestämmelser varit föremål för utredning bland de närvarande genom domaren. Men i ett cirkulär af den 8 Okt. 1900 tillkännagifver den preussiske justitieministern »i samförstånd med inrikesministern», att dylika sammankomster af domaren och nämda tillsyningsmän borde periodiskt ega rum både för undervisning om gällande rätt och för »utredande och öfverläggning om särskilda fall inom förmynderskapsväsendets område». Den rent praktiska karakteren af den tyske domarens befattning med förmyndareskapsärenden ligger i det här anförda klar.

Uppkommer för myndlingen skada genom domarens fel, »vorsätzlich oder fahrlässig» pligtförsummelse, så är han ersättningsskyldig, och jämväl denna omständighet är betecknande. Det är den lägsta domstolen, Amtgericht, som bestyret med förmyndareväsendet egentligen åligger, men den högre, Landgericht, eger dock att utöfva en viss tillsyn öfver förmynderskapsregistren.

Hos oss blott en formalitet.

Sammanställer man med detta och med det från de två närmaste grannländerna anförda den *i Sverige* rådande ordning, så befinnes det, att hos oss icke i någon punkt ett sådant direkt och praktiskt ingripande i dessa vigtiga angelägenheter från domarens sida eger rum. Så snart en förmyndare blifvit förordnad, så känner sig också domaren

hos oss fri från allt ansvar för den omyndigas intressen [1]). Befattning med förmynderskap. Gäller det försäljning af hans fasta egendom, får förmyndaren upprätta salubref bäst han gitter. Det nödiga tillståndet till försäljningen gifves i regel af rätten som en formel sak blott efter ett yttrande af nämden, om sjelfva köpeskillingen kan anses tillfyllest. Någon som helst direkt befattning med omyndigs personliga förhållanden tager icke domaren. Granskning af räkenskaperna beror på de inom kommunerna utsedde gode männen, och domarens befattning inskränker sig mestadels till att emot lösen gifva föreläggganden om räkningars afgifvande, om sådant försummats inom föreskrifven tid, samt till att efter gjord anmälan efter omständigheterna förordna ny förmyndare eller om säkerhets ställande för omyndigs medel.

Särskildt den omständigheten, att vid förelupet missförhållande domaren (rätten) förordnar god man att mot förmyndare föra myndlings talan inför domstolen, utvisar, hvilken blott medlande ställning domaren sjelf intager till förevarande rättsförhållande. Den utgår i verkligheten — oafsedt förmyndares förordnande och entledigande — blott på att lösa särskilda rättsfrågor, som i formlig ordning, resp. genom gode männens berättelser, bragts inför domaren eller riktigare inför rätten i sin helhet. Personligen gifver domaren såsom sådan ingen effektiv hjelp. Föreskrifterna om de anteckningar, som skola göras i förmynderskapsboken, markera särskildt det rent formella i domarens uppgift beträffande hela förmyndareinstitutet; och då denna uppgift af lagen betecknas som »vårdnad», så är det ganska påfallande, hvilket olika innehåll ligger deruti mot i det som hör derunder enligt norsk och dansk och i all synnerhet enligt tysk ordning och uppfattning [2]).

[1]) Den tanke, som d. 18 Jan. 1739 uttalades af Kongl. Maj:t i rådet, att *en domares pligt fordrar att vårda fattigas och omyndigas rätt och tillse, att ingen orätt dem öfvergår,* har i våra dagar, hvad särskildt omyndiga beträffar, intet som helst rum annat än i den formaliteten, att domaren förordnar en förmyndare.

[2]) Tillfälligtvis har jag kommit att erfara, hurusom i en svensk domsaga

2. Ang. testamentens upprättande etc.

Ett annat exempel på, huru det rent praktiska uti domstolsuppgiften kan komma fram, erbjuder den *tyska* amtsdomarens befattning med testamenten. Den som önskar göra ett sådant kan vända sig till honom; han hjelper då i närvaro af rättsskrifvaren eller två vitnen, lika väl med afseende å testamentets innehåll eller till tydligt utförande af testators afsigt samt med råd, om hvad som bör bestämmas, som äfven med afseende å det formella. När ett testamente sålunda kommit till, har testator full trygghet, att det ej för formella skäl skall gå om intet. Hvad som motsvarar vår bevakning och delgifningen med arfvingarne besörjes genom domaren, som förvarar testamentet. Vid erhållen kunskap om testators död öpnar han testamentet i närvaro af de genom honom tillkallade arfvingarne. Är testator vid sin död hörande under annan domstol, så öfversändes det till denna för delgifning med arfvingarne.

I *Norge* tillhandahåller domaren i sin egenskap af notarius publicus en viss hjelp med testamentens upprättande. Man kan åtminstone, och detta mot en billig afgift, påräkna att få hans biträde i det formella; och tack vare enkannerligen skifterättsinstitutet ordnas faktiskt också det, som kan motsvara vår bevakning och delgifning, i hvarje fall på ett sätt, som utesluter allt det af äfventyr och tidsutdrägt, som en testamentstagare hos oss är underkastad.

Men sjelfva lagen vet ej heller i Norge om den formalistiska strängheten hos oss i fråga om bevakning inom

rättens vårdnad om förmynderskap vunnit en ganska intensiv utveckling. Der praktiserades så, att förmyndarena trädde inför domstolen och hemställde om rättighet att göra utlägg, hvilka som helst af myndlingens kapital. De hade sedan gammalt vants vid den ordningen, och trodde icke det vore lagligt att göra dylika utlägg utan rättens tillstånd, som meddelades genom protokollsutdrag — mot lösen. En förmyndare, som skulle utlägga 5 kr. för sin myndling fick betala en lösen af — jag tror — 1 krona, för att allt skulle vara i laga form!

Att det här gälde en ren »ordnings»- och dertill »lösens»-fråga och intet annat, är i ögonen fallande. Att det ej var frågan om att *hjelpa* någon, är uppenbart.

viss tid etc. På grund af en ofrivillig försummelse förlorar i det hela aldrig en testamentstagare i Norge sin rätt.

I *Danmark* är förhållandet ungefär detsamma. Det må särskildt framhållas, att enligt en författning af den 22 Nov. 1837 den danske bonden har rätt att fordra domarens hjelp med upprättande af testamente.

Hos oss gifver som bekant domaren eller rätten ingen som helst hjelp härutinnan. Man kan få vitnesförhör för dödsfalls skuld anordnade; men det gäller der blott sjelfva bevitnandet eller innebörden af vitnesmeningen under testamentet, sedan allt i öfrigt är färdigt [1]). Hos oss ger domaren här ingen hjelp.

I följd häraf, och i följd än ytterligare af alla oberäkneliga förhållanden, som efter testators död vid bevakning och delgifning kunna förekomma, kan hos oss aldrig vinnas full säkerhet för testamentariska förordnandens bestånd.

Men samma förhållande, domarens ställning som officielt likgiltig för det rent praktiska i uppgifterna, eller för det, som egentligen borde afses med den förevarande handlingen, träder oss till mötes i särskilda hänseenden, fallande under den vanliga rättsskipningen. 3. Den vanliga rättsskipningens område.

Det talas hos oss så mycket om domarens processledning och den välsignelse, som denna skulle innebära. I häradsrätterna — jag afser naturligtvis här blott civila mål — utöfvar helt visst mången domare denna processledning i syfte att få verklig utredning i sakerna, såvidt som det öfverhufvud kan vara tal om verklig utredning, då i allt fall hvarje part anses berättigad att dölja och undanhålla allt, som kan vara honom till skada, samt i hvarje ögonblick kan svara, att han ej behöfver tillhandagå sin motpart. Men för alla vanliga fall innebär processledningen hos oss blott, att domaren efter sin uppfattning ordnar materia- *a*. Ang. processledning och hjelp i rättegången.

[1]) Der någon gång en testator företräder inför domstol och vitsordar sitt testamente, finner sig domaren ej ens skyldig att rätta de mest uppenbara fel och bakvändheter. Se ett ex. i Holm J. A. 1893 s. 482. Det anses till och med mest korrekt att ej ingripa utöfver skyldighet.

Hjelp i rättegangen.

let till reda och tydlighet; den kan mycket väl yttra sig blott deri, att domaren föranleder parterna att göra »distinkta bestridanden» emot hvarandra; och att framtvinga verkliga sanningen och leda det hela till ett rättfärdigt slut fatta de fleste domare alls icke som en uppgift för sig.

Någon hjelp åt en svag eller hjelpbehöfvande part, blott derför att han är hjelpbehöfvande, eller gent emot en öfvermägtig eller hänsynslös motståndare tillhandahåller icke heller den svenske domaren under namnet af processledning [1]).

Det förekommer deremot i grannländerna åtskilliga förhållanden, som här äro värda uppmärksamhet.

Domaren utöfvar i *Norge och Danmark* i allmänhet ingen processledning, och om detta är en olägenhet eller fördel, må för ögonblicket lemnas derhän; faktiskt torde i de flesta större saker sådan vara obehöflig, då nämligen i sådana rättskunnige personer vanligen representera parterna.

Men i vissa saker, der med hänsyn till särskilda förhållanden parter verkligen behöfva hjelp af domaren, lemnar han sådan åt dem på ett effektivt sätt och helt olika med det, mest på formel ordning utgående, som hos oss kallas processledning.

För *Norges* vidkommande hafva vi härutinnan att beakta de saker, hvilka betecknas som privata politisaker och bagatellmål, och i hvilka domaren oftast har att vänta inför sig, åtminstone på ena sidan, en part som är fattig eller befinner sig i ömmande omständigheter. Privata politisa-

[1]) Förr finner man hos oss domaren hafva fattat det som en pligt att hjelpa speciellt de fattige eller dem, som af okunnighet ej kunde tillvarataga sin rätt, se t. ex. fallet från Lundii lagmansting sid. 429. 1739 d. 18 Januari, uttalades, såsom redan nämdt, i rådet, att »en domares pligt fordrar att vårda fattigas och omyndigas rätt och tillse, att dem ingen orätt öfvergår»; och de flerfaldiga tillfällen, der fattigdom, enfald eller okunnighet på 1700-talet anföras såsom orsak till resning eller efterskänkande, resp. lindring af straff etc., visa, att förr domarens uppgift här togs mycket olika mot nu.

ker omfatta nämligen tvister emellan husbonde och tjenare, handtverksmästare eller fabriksegare och deras arbetare, förorättelser genom polisens tjenstemän, faderskap till barn etc.; bagatellsaker omfatta mål angående fordran ej öfverstigande 120 kronors kapital. Hjelp i rättegången.

För alla dessa gäller följande:

a) Domaren ombesörjer inkallande af svaranden såväl som af vitnen och sakkunnige.

b) Domaren är effektivt verksam för utredande af »sakens sanna sammanhang» och »vägleder» parten rörande de »upplysningar, som böra inhemtas», i hvilket hänseende domaren meddelar parten, hvilka vitnen eller annan bevisning in konkreto han bör införskaffa. Parterna examineras af domaren, och processen blir här regelbundet muntlig.

c) I alla privata politisaker kan käranden äska sakens företagande vid extra sammanträden, »extraret», som för sådana ändamål också äro vanliga [1]).

d) I privata politisaker erhåller i öfrigt kärandeparten en väsentlig hjelp dermed, att saken kan instämmas med »aftenvarsel» d. v. s. efter stämning dagen förut — medan hos oss, uppenbarligen i följd af de formella svårigheterna vid, att, oaktadt lagen det medgaf, i brådskande fall få (i stad) stämning på kortare tid, den nya lagen af 1899 helt enkelt afskaffat förmånen att, der »målet ej tål uppskof», få den vanliga fristen förkortad [2]).

I *Danmark* råder öfverhufvudtaget samma ordning, och må jag som illustrationer deraf få anföra några fall,

[1]) I Sverige är det nu för tiden aldrig i dylika saker och mycket sällan i någon som helst sorts privata mål möjligt att för tids vinnande få ett extra eller urtima ting.

[2]) Då hos oss allt tages möjligast chablonmessigt, kunde kärandeparter aldrig öfvertyga någon domare, att ett fall förelåge, der i anledning af omständigheterna undantag från den vanliga stämningstiden borde gifvas. Bestämmelsen om den särskilda fördelen blef, som så ofta hos oss i dylika fall, oanvänd och blef såsom oanvändbar, som sagdt, afskaffad.

Hjelp i rättegången.

som jag sjelf bevitnat i Köpenhamn uti de under kriminal- och politirätten hörande »civilkammare» och i närgränsande birkedomaredistrikt.

a) I en sak rörande faderskap till oäkta barn framstälde svaranden, som var spårvagnskusk, exempelvis en fråga till domaren, om det vore lämpligt, att han från spårvagnsbolaget skaffade sig ett bevis om, att han en viss dag »körde första vagnen», alldenstund han från denna omständighet kunde leda sig till minnes, vid hvilken tid den här afgörande akten försiggått, och domaren tog saken i ett ögonblicks öfvervägande, och sade, att det funne han nog skäligt. Så frågade svaranden, om domaren funne lämpligt, att han åberopade ett bref från käranden, deraf man skulle kunna förstå, att hon systematiskt anlade på, att bedraga honom eller rätten rörande det i saken vigtiga datum, och domaren gaf äfven derutinnan besked. Hade det varit i Sverige, så lider ej mycket tvifvel, att domaren — oafsedt sin beprisade processledning — helt enkelt svarat, att det komme honom icke vid, huru svaranden ville utföra sitt svaromål; det vore hans egen sak. Det, den danske domaren här gjorde, är hvad som i Danmark kallas: utöfva vägledning; och detta är uppenbart något, som det är verklig nytta med.

Dylik vägledning kan i öfrigt stundom ske så, att om domaren vid läsning af akten finner, att en part (i här ifrågavarande sorts mål) bör iakttaga något för sin rätts häfdande, t. ex. åberopa viss bevisning, han uppkallar parten till domstolen och gifver honom erinringar eller anvisningar. När sålunda det bestämts, att vissa personer skola inkallas som vitnen, besörjes också detta direkt genom domstolen eller justitskontoret.

b) I ett par fall bevitnade jag, hurusom domaren till en part öfverlemnade pengar, som motparten nyss förut eller vid ett tidigare tillfälle utbetalt, såsom ersättning för rättegångskostnader, i sammanhang med träffad förlikning eller

frivilligt åtagen ansvarighet. Det gälde i båda fallen vanlig ärekränkning, genom förolämpande utlåtelser. Det sätt, hvarpå dylika saker behandlas i Danmark synes i öfrigt i hög grad bealtansvärdt. De afslutas mycket ofta dermed, att, efter hållet meningsutbyte, domaren hemställer till parterna, om ej saken lämpligast kan uppgöras dermed, att de förnärmande uttalandena »mortificeras», d. v. s. tillbakakallas och dödas, »så att de ej skola komma klaganden till skada på hans goda namn eller rykte», samt att svaranden betalar ett lämpligt belopp till en fattigkassa och godtgör klaganden hans rättegångskostnader [1]). I de flesta fall finna sig alla vederbörande utan tvifvel bäst med en dylik anordning, derigenom formlig dom undvikes, praktisk upprättelse erhålles, samt hela frågan på det snabbaste bringas ur verlden. — Att i verkligheten domaren ofta nog *dikterar* förlikning, synes alls icke illa. Så skedde ofta förr hos oss i dylika saker. Hjelp i rättegången.

Att man i våra dagar hos oss ofta måste betrakta en klagan öfver en personlig förolämpning och dermed följande rättegång såsom ett större ondt än sjelfva förolämpningen, beror ej blott på den svenska nutidsdomarens rent formella uppfattning af sjelfva saken utan äfven på, att för mål af detta slag procedur och korrektiv äro lika illa afpassade för ändamålet.

c) I flere fall hade jag tillfälle att iakttaga, huru de olyckliga kvinnor, som hafva att söka utfå bidrag till uppfostran af oäkta barn, i Danmark få en väl behöflig hjelp af domstolen. Egentligen gäller det här blott fastställande af faderskapet, ty det är blott den frågan, som kommer inför domaren, nämligen då den som barnafader angifne nekar. Det är amtmannen — i Köpenhamn öfverpresidenten — till hvilken kvinnan i dylikt fall först har att vända

[1]) På lika sätt finna vi förr hos oss ofta nog, att injurier blefvo »ophäfne»; i ett fall i Göta hofrätt 1685 med tillägget: »utan någonsdera Læsion». Jmfr fallet Hamilton-Taubenfeldt s. 320.

Hjelp i rättegången.

sig. I anledning deraf förekallar han den angifne barnafadren och förhör honom; erkänner han sig vara den sannskyldige, gifves af nämda myndighet genast utslag om förpligtelse att utgifva visst årligt bidrag. Härvid förtjenar beaktas den omständigheten, att detta bidrag plägar fastställas att gälla blott *tillsvidare*, i det att i utslaget uttryckligt angifves, att beloppet »efter omständigheterna kan komma att förhöjas eller nedsättas». Med hänsyn tagen till barnets behof eller föräldrarnas förmåga, gifver efter vederbörandes framställning bemälta myndighet när som helst senare nytt beslut [1]).

Skulle nu emellertid den angifne neka sig vara fader till barnet, så hänskjuter amtmannen eller öfverpresidenten saken för undersökning i denna del till domaren; och hvad jag då här afsåg att framhålla var det, att domarena öfver hela landet utan vidare formaliteter gå hvarandra tillhanda för att gemensamt hjelpa kvinnan i hennes bekymmersamma belägenhet. Hon behöfver sålunda hvarken sjelf begifva sig till den ort, der mannen finnes, eller anlita någon advokat derstädes, utan hon behöfver blott vända sig till eller kan skrifva till domaren i den ort, der hon finnes, och denne domare anmodar i anledning deraf domaren på mannens uppehållsort att inkalla honom till förhör. Dervid ransakar denne sistnämde domare den angifne barnafadren, hör vitnen etc., och protokollet öfver denna ransakning sändes så till domaren på kvinnans uppehållsort. Han kallar henne för sig och gifver henne del deraf, och sedan hon yttrat sig, sänder han protokollet till den förre domaren. Det kan hända, att akten sålunda går flere gånger emellan domarena på olika orter. I ett fall hörde jag domaren i anledning af särskilda omständigheter tillråda kvinnan att vara närvarande

[1]) Från Norge må härvid framhållas den högst beaktansvärda ordningen, att den administrativa myndigheten kan efter kvinnans angifvande af viss barnafader pålägga honom viss underhållsskyldighet, *med förpligtelse för honom, att, derest han nekar sig vara den sannskyldige,* inom viss i resolutionen bestämd *tid anhängiggöra rättegång* mot kvinnan och visa, att han ej är barnets fader. Tiden för instämmandet kan under vissa omständigheter förlängas.

vid blifvande ransakning inför den andre domaren. Resultatet är, att kvinnan oftast i lugn och ro kan sitta der hon är, medan hela hennes sak utredes, utan att hon behöfver göra sig något af allt det besvär och af de kostnader, vi tänka oss i dylika fall naturliga — nämligen för en vanlig rättegång efter den allmänna typen, så att saken kommer till behandling blott en gång under hvarje tingsperiod, således kanske blott 2 eller 3 gånger om året, hvadan i en dylik högst brådskande fråga slutet ofta låter vänta på sig i åratal. Hjelp i rättegången.

När i Danmark frågan om faderskapet är afgjord, återgår ärendet till amtmannen eller öfverpresidenten, som efter omständigheterna fastställer det skäliga beloppet [1]).

d. Då en gång en af assessorerna i kriminalrätten skulle visa mig, huru akterna i hans domstol voro beskaffade, befans det, att i det allra största antalet mål handlingarne voro utlånade och i denna stund innehades af särskilda parter för att af dem begagnas vid måls utarbetande. Detta är en omständighet, belysande en redan af mig lemnad uppgift, hvilken här också förtjenar att framhållas. Den utgör ett bevis på, hurusom sakerna i de danska domstolarne, vida mer än hos oss, ses från parternas synpunkt, likasom den vitnar om ett förtroende man och man emellan, som på detta område hos oss ej öfvas.

Jag behöfver för svenske läsare knappast framhålla, att i öfrigt intet af allt, det jag här under särskilda punkter omtalat, kan tänkas vid en svensk domstol.

Beträffande det, som är hufvudsaken, »vägledningen», skall man bemärka, att det är, likasom i Norge, blott på ett alldeles begränsadt område, sådan gifves af domaren i Danmark, nämligen, utom i privata politisaker, blott der sakens värde ej öfverstiger 200 kr., och alltid allenast under förut-

[1]) En menniskovänlig och praktisk anordning är härtill att bemärka: Fattigvårdsstyrelsen utbetalar till kvinnan det i regel halfårligt förfallande beloppet och tager på sig att indrifva fordringen hos mannen; detta dock blott så länge han finnes kvar i landet och lefver.

sättning att part sjelf sköter sin sak. Har han sakförare för sig, så är denne ansvarig för att partens intressen tillgodoses. Och det kan sägas, att den danske domaren helt hänsynslöst undandrager sin hjelp i alla andra fall än de särskildt privilegierade. Med hänsyn till arten af de fall, der domaren hjelper, kan man i någon mån försona sig med detta. — Det vore dock önskligt, att en domare lagligen kunde och skulle ingripa i *hvarje fall*, der dessförutan orätten uppenbart blefve gällande.

β. Ang. förordnande af gode män.

Att domaren i Norge och Danmark är i mål af alla slag parterna till tjenst med att utse och förordna gode män, skönsmän; att domaren hos oss förr plägat dermed tillhandagå, men att han numera icke befattar sig med dylikt, hvarom allt vi förr talat, sid. 630 o. f., är också en omständighet, som är i detta sammanhang att beakta — tillika med följden af denna olikhet, bestående enkannerligen deri att behöriga skadeersättningar på hela det allmänna område, der skadeersättning borde ifrågakomma, hos oss i vår tid aldrig varit att erhålla [1]). Jämväl här, likasom der det gäller speciel hjelp för fattiga och okunniga parter, är det en ren praktisk uppgift, fallande under den allmänna rättsskipningen, som vi se våra domare hafva stält å sido.

γ. Domarens befattning med pengar.

Vi hafva kort förut omtalat särskilda fall, der i Danmark domaren tagit om hand pengar, hörande till af honom behandlade saker. Detta är en mera karakteristisk omständighet, än man först tänker sig det. I ett praktiskt anlagdt och ordnadt rättsväsende faller pengars mottagande och utlemnande ganska lätt och naturligt inom ramen för underdomstolarnes uppgifter. Sålunda finna vi specielt i England — och för att ej tala om det, som der och annorstädes sammanhänger med boutredningar — underdomstolarne i stor omfattning gå parterna tillhanda med att från gäldenärer utkräfva och uppbära medel för att i sin ordning tillhandahålla dem åt fordringsegare, med att mottaga deposi-

[1]) Efter den nya lagen om jernvägs drift är ett bättre förhållande att erkänna.

tioner etc.; och dessa domstolar blifva sålunda i verkligheten också penningeförvaltande verk. I Sverige var det förr vanligt, att domaren såsom depositarie eller för att hjelpa parterna sålunda tog i vård kontanta medel, utgörande tvisteföremålet, exempelvis i bördstvister. Nu för tiden förefaller det den svenske domaren som något nästan stötande, om han skulle direkt befatta sig med sjelfva tvistens föremål. Något sådant som att -- likt hvad jag sett i Danmark — domaren i sin hand och förvaring skulle taga tjufgods, för att i sin tur tillhandahålla det åt vederbörande [1]), kan, i Sverige, såvidt det gäller annat än godsets egenskap af bevismaterial, ej ens tänkas.

I Norge tillhandahåller och utlägger med egen hand domaren ersättningar till vitnen — der de betalas af det allmänna — omedelbart efter aflagdt vitnesmål, en ordning som naturligtvis är för vitnena ytterst bekväm. Hos oss kan ej ens sådant ifrågakomma, utan vitnena hänvisas att hos administrativ myndighet utbekomma hvad domaren tillerkänner dem.

Hittills vunnet resultat.

Det som vi hittills under jämförelse med förhållandena i grannländerna iakttagit pekar oförtydbart på en skilnad i domareuppgiftens inre art, lika stor som den beträffande dess föremål eller form.

Beträffande det, att domaren hos oss rent af icke utöfvar någon som helst uppgift på *först* omtalade stora områden — angående sålunda boutredningar, exekution, auktioner etc., der grannländernas domare äro verksamma, — är framhållet, att hos oss det omåttliga protokollsskrifvandet och den riktning, detta omedelbart gifver, faktiskt hindrar domaren att befatta sig med dylika saker. Då emellertid domaren hos oss, enligt hvad strax i början af detta kapitel

[1]) Domaren på Fredriksberg visade mig ett helt rum, der han hade i förvar tjufgods af den mest omvexlande art, som han vid olika tider mottagit och höll tillhanda åt rätta vederbörande.

antydts, fordom i ej ringa omfattning sysselsatte sig med det, hvarom här är tal, återstår frågan, huru man hos oss kommit i det nuvarande läget; och man torde vara beredd svara, att alla de ifrågavarande befattningarne måst utgå från domarens uppgift, just emedan, vid det skriftliga eller protokollariska väsendets utveckling, det ej blef domaren möjligt att disponera tid för dem. Att detta dock icke är en tillfyllestgörande förklaring, följer enbart deraf, att Norrmän och Danskar, som förr också left under ett muntligt system men småningom likt oss kommit under skriftlighetens herravälde, dock alls icke kastat ifrågavarande domareuppgifter öfver bord, utan, som vi sett, utvecklat dem och gifvit dem ett allt rikare innehåll. Och hos oss kunde det ej heller gerna vara *blotta* intresset för att skrifva protokoll, som från början undansköt de praktiska uppgifterna.

Se vi härefter på den af oss uppstälda *andra* kategorien af uppgifter, befattningen med sådana saker som förmyndareväsende och testamentens upprättande, och än mer om vi se på den *tredje* kategorien af omtalade uppgifter — fallande inom den allmänna civilrättsskipningen — vägledning af hjelpbehöfvande parter i motsats till processledning, utnämnande af gode män etc., så är det tydligt nog, att den förbrukning af krafter och tid, som skulle för dessa uppgifter påkallas, antingen är ingen eller dock ej behöfde vara synnerligt stor, samt att, der ökadt arbete uppstår, domaren i allmänhet får sin möda till fullo godtgjord, genom undslippande af en mängd rättegångar eller dessas lättare afslutande, derest han, på sätt som i grannländerna eller förut i Sverige, gått parterna till handa.

Protokollsväsendet och arbetsbördan äro derför omöjligen den ursprungliga, åtminstone ej ensamma orsaken till domarens passivitet — på först ifrågavarande stora område såsom på de senare omtalade. På dessa sista områden framträder passiviteten som princip. Just denna omständighet, jämte de från samma håll anförda detaljer, gifva en led-

ning till gåtans lösande, och man torde redan hafva en känsla af, att verkliga förklaringen till det nuvarande läget bör sökas i en olika uppfattning om rättens innehåll och syfte hos de domare, som förfara på det ena eller andra sättet. Förändrad uppfattning af rätten?

Om verkligen förklaringen ligger i ett dylikt andligt moment, torde man med säkerhet kunna bedöma, först sedan man beaktat utvecklingen hos oss på andra håll, der nämligen man mestadels har för sig manifestationer af sjelfva de inre rättsliga begreppen.

På de speciella områden eller i de speciella punkter, om hvilka jag för den skuld här kommer att tala, torde man finna, att, efter sakens natur, domaren i hvart särskildt tillfälle måste hafva haft en temligen vidsträckt handlingsfrihet; om utvecklingen skulle komma att ske i ena eller andra riktningen, måste väsentligen hafva berott på hans bedömande eller hans personliga riktning.

Hvad vi då få erfara är, att:

A. en hel del rättsinstitut eller juridiska begrepp och grundsatser, i hvilka det forna naturenliga rättslifvet tog sitt uttryck, absolut försvunnit.

B. i många rättsinstitut eller juridiska begrepp och grundsatser framträder en tendens till förtorkning, som låter förstå, att de ej mer uppbäras af samma uppfattning och anda som förr.

Under den förra rubriken är att anmärka:

1:o. Tilltalads rätt att vara på fri fot emot borgen, fastställd som grundregel redan i 35 kap. rådst.b. af den gamla stadslagen, har sedermera enligt domböckernas vitsord under århundraden i både högre och lägre domstolar kommit tilltalade till godo [1]). Den återgår i sin mån ännu i en K.F. af 12 Dec. 1835 ang. oloflig införsel och utförsel af varor, hvars 17 § handlar om att den, som anträffades med olof- A. Försvunna rättsinstitut eller grundsatser. Tilltalads frihet mot borgen.

[1]) Se ex. sid. 219—20, 363 m. fl. Dylika fall påträffas ofta.

ligen infördt gods, egde ställa »borgen eller säkerhet för sin person». Men institutet är nu så fullständigt borttorkadt ur vår rättspraxis, att nya lagberedningen icke kunnat drömma om, att det någonsin funnits hos oss, utan i sitt betänkande af år 1884 (III: sid. 195) omtalar frigifning mot borgen som något, hvilket funnes i utlandet, men som vore en »hittills för vår rätt främmande bestämmelse».

Vilkorliga straffdomar.

2. Systemet med vilkorliga straffdomar eller hela den innersta tanken i detta system har fordom haft rum i vår rätt [1]). I denna stund är allt, som dit hörer, hos oss så

[1]) Exempel på hvad som här afses föreligger redan ifrån Hogenskild Bielkes räfsteting i Upsala år 1579. Den 19 Maj nämda år hade han jämte gode männen, nämden, enligt domboken funnit en del personer för hemfridsbrott skyldige till edsöre — således ett brott, derpå ett ytterst strängt straff oftast var att vänta — hvarefter säges, att på nämdens förbön »blefwe the wåldsmen och wåldzwerkare benåde till 40 mark *så frampt the sigh tillbörligen holle,* och medh thet samme lystes konungz frijd them emillan widh Edzöres straf tillgiörendes».

Vilkoret för den lindrigare bestraffningen var således, att de brottslige *förhölle sig tillbörligt.* Ojorde de ej så, skulle de vara förfallna till det högre straffet för edsöre. Tanken är här påtagligen ganska nära densamma som vid vilkorliga straffdomar i våra dagar.

Ett annat exempel är följande:

Göta hofrätt dömde den 4 Nov. 1637 en lagläsare till straff för fel i domareembetet med förklarande, att hofrätten »wäl kunne hafwa godt fogh och schäll at lägga (honom) een anseenligh summa penningheböther uppå» — — dock »för hans ödmjuka böön schull» hade hofrätten icke velat »så strängt medh honom handla — — till dhen ända att han sigh här efter för sådhana excesser tagher till wara. Men der han oftare på sådant eller annat sätt ighen kommer, schall det honom icke så lätt afgå».

Han fick nu böta 80 mark, hvilka pengar i stället skulle strax erläggas.

Den 4 Juni 1690 gaf Waxala häradsrätt en dom, hvaraf slutet lyder sålunda: »och sattes i det öfriga på deras begiäran 20 Dr Silfmtz wijte dem emellan, hwar till den förutan laga plicht skall vara förfallen, som först här efteråt den andra med hugg och slag eller schielsordh förolämpar och öfverfaller, *då och denne sak, dee nu emot hwarandra haffl, igen för dem skall öppen stå*».

I sist anförda orden ligger uttalad en vilkorlig straffdom eller rättare en dom med vilkorligt eftergifvande af straff *i rent idealisk form.* De tilltalade straffades nu ej alls; de tillhöllos blott på det strängaste och vid vite att uppföra sig väl, men bröte de detta föreläggande, så skulle de drabbas af straff både för det nya brottet och för det gamla.

Den 10 Oktober 1693 gaf uti en våldsak Göstrings häradsrätt följande dom: »altså hade fuller Rätten haft foug at dem (sv:ene) därför medh stora böter beläggia, män af särdeles skiähl för denna gång allenast saakfält Per Håkansson och b:te dhes 2:ne söner för samma deras förövade Nijdings wärk at böta 40 mark Silfver till treskiftes — (och förskaffa motparten 2 så goda »krokar» och tömmar

fullständigt borttorkadt, att när vi läsa främmande juristers förslag och reflexioner om ett dylikt system, alltsammans för oss framstår som originella idéer, hvilka svårligen kunna få något gemensamt med svenskt rättsväsende.

igen som de sönderhugna). -- Dy till at förekomma all wijdare splijt, onödige trätor, kijf och twädrächt desse grannar emellan hvaraf myckit ondt förorsakas, fant Rätten skiäligt i anledning af 14 Cap. Rådst. B. St. L. at för honom Per Håkansson och dess 2:ne söner sättia wijte, ett par oxar, där dhe någonsin mehra på sådant sätt igenkoma».

Vid ting i Daga härad år 1700 dömdes en svarande för hårdrag till 3 marks böter »och sattes parterna till fredlighet 5 dr smts vite, hvilket den utläggia skall, som sig först emot annan med ord eller gierningar förbryter». Sådana fall — hvartill motstycken oupphörligt återfinnas i domböckerna för denna tid, — motsvara nära nog den i England i våra dagar brukliga metoden att vid vite förelägga oroliga sällar att iakttaga godt uppförande. Den omständigheten att andra personer hos oss ej behöfde, såsom nu i England, träda i borgen för svaranden, lärer för mången göra tillvägagångssättet än mera värdt beaktande än det motsvarande engelska.

Ett högst märkeligt fall föreligger från slutet af 1700-talet, se sid. 372 här förut, noten.

Detta fall länder ej blott till prof på en praktisk tillämpning af *tanken* i systemet vilkorliga straffdomar, utan i all synnerhet till prof på den humana och varmhjertade karakter af ett rättsväsende, till hvilket ett sådant system hörer.

Ännu under förlidet århundrade kan man finna prof i sin mån på tillämpning af systemet, såsom då enligt Svea hofrätts protokoll den 17 Nov. 1800 en man, som våldfört sig å sina föräldrar, af Kongl. Maj:t först fått ådömdt dödsstraff af nåd nedsatt till bl. a. arbete å fästning under eventuelt bestämd tid af 4 år, och sedan denna tid förlupit, samt han derunder visat godt uppförande, ytterligare straff efterskänkt emot »*alfwersam åtwarning at hädanefter föra en stilla lefnad*» etc. Dervid är att framhålla, att sjelfva straffdomen innefattat, att, om den brottslige under bestämda arbetstiden förhölle sig väl, samt sådant intygades af kommendanten å fästningen, utsigt för honom funnes, att efter de 4 åren straffet vore slut, medan formuleringen angaf, att i motsatt fall ytterligare straff kunde följa.

Det här sagda jämte talrika andra fall visa oförtydbart, att den modern ansedda tanken i systemet vilkorliga straffdomar både under århundraden varit hemmahörande i vår rätt och derinom tillämpats i betydande omfattning.

Hagerup har med påtagligt fog sagt, att förutsättningen och vilkoret, för att ifrågavarande system skall kunna trifvas och bestå i ett land, ligger deri, att domaren har frihet att förfara efter det konkreta tillfällets kraf; att med stela, bindande regler institutet är förfeladt, och att det förutsätter ett stånd af fördomsfria, erfarna och praktiskt anlagda domare.

Lika så visst som detta omdöme lärer vara riktigt, lika så visst gifver den omständigheten, att institutet i det väsentliga förr existerat och tillämpats hos oss, en antydan, att också förr i tiden vårt rättsväsende i sin helhet och anda var någonting, genomgående, annat än nu.

Collusion. 3. Ett begrepp om »collusion» (träffad hemlig öfverenskommelse mellan personer, hvilka antagas stå i spändt förhållande till hvarandra) såsom en brottslig handling har förut varit i konstant tillämpning hos oss; och det ligger till grund för en hufvudsats i 1734 års lag, att äktenskap ej kan upplösas på grund af blott öfverenskommelse emellan makarna. Denna grundsats upprätthålles på det strängaste i de flesta kristna länder. Men hos oss har man kommit derhän, att af våra rådstufvurätter, och särskildt Stockholms, skilsmessa oupphörligen beviljats på grund af antaget egenvilligt öfvergifvande (en resa till Köpenhamn eller Lübeck af ena maken), ehuru en hvar förstått, och lika väl domstolens ledamöter måst förstå, att här lagens förutsättningar om malitiosa desertio alls icke förelåge, utan att makarna i godo enats om att skiljas och att föra domstolen bakom ljuset. Våra domstolar hafva beklagligen låtit sig efter önskan så brukas, och det höga begreppet om collusion har fått torka bort. K. Maj:ts dom den 11 Juli 1902, Holm J. A. s. 266, gifver till och med sanktion åt senare tidens praxis.

Mortifikation. 4. Det praktiskt högst betydelsefulla begreppet »mortifikation», d. v. s. dödande eller upphäfvande, af ärekränkningar, som fordom, se noten sid. 749, hos oss varit i tillämpning, och hvilket ännu fortlefver i norsk och dansk rätt, är i vår rätt borttorkadt.

Betalningsterminer. 5. Från 1600-talet och ännu några årtionden in på 1800-talet finner man i högre och lägre domstolar förekomma, att gäldenärer, vid deras förpligtande att betala skuldbelopp, fingo nödig tid på sig för pengarnes anskaffande och erläggande, eller att de tillerkändes rätt att terminvis afbetala skulden.

I denna stund vet man hos oss ej om annat än åläggande till omedelbar betalning — för många fall en hård-

het och obillighet, som af den till betalning dömde besvaras dermed, att han genom obehörigt ändringssökande och döljande af tillgångar sjelf bereder sig (olagligt) anstånd med betalningen.

Förbud och kvarstad.

6. I alla våra instanser finna vi — likasom vi det omtalat för grannländerna — domstolarne förr hafva utöfvat befogenhet att i de mest skiljaktiga omständigheter meddela förbud. Äfven arrest (kvarstad), meddelad af domstol, omtalas ofta i domböckerna och förekom ännu några årtionden tillbaka ej sällan. Bådadera äro i denna stund att betrakta som för våra domstolar borttorkade befogenheter, — domstolarne hjelpa dermed snart sagdt aldrig rättssökande.

Likvidations-förfarande.

7. Fordom finner man af domstolarne, vid fråga om redovisning eller om likvidation af invecklade räkenskaper, mycket ofta använd den praktiska metoden att låta gode män sammanträda med parterna för utredande af förhållandena, och blef dervid parterna ofta förelagdt vid vite att framlemna handlingar och meddela upplysningar. I sjelfva hofrätterna förekom det stundom, att några bland dess ledamöter utsågos att på sådant sätt förhandla med parterna [1]). De likvidationskommissarier, som förr voro anställda vid hofrätterna biträdde eljest derstädes i dylika saker. Af allt detta finnes egentligen intet i behåll. De under anförda rubriker förekommande saker behandlas nu för tiden i vanlig rättegångsväg, med vitnesförhör eller dokumenters och räkningars successiva ingifvande till rätten, allt med resultat, som i de flesta fall måste anses närmast hjelplöst, om ej annat med hänsyn till den tidsutdrägt, som ett sådant, för sakernas utredande alldeles olämpligt, förfaringssätt medför. Det gamla praktiska likvidationsförfarandet är borttorkadt.

[1]) Detta ämne är något fullständigare utfördt i »Vår nämd och vårt rättsväsende förr och nu» af Fahlcrantz.

Advokatväsende.

8. Fordom har i Sverige ett i viss mån regleradt advokatväsende funnits, hvarom gifves en antydan af bland annat de på 1600-talet och senare ofta förekommande titlar »hofrättsadvokat», »procurator» etc. Hundra år tillbaka finna vi i Svea hofrätt och inför Kongl. Maj:t närmast uteslutande jurister eller dock personer med bildning använda som fullmägtige för parter. I denna stund finna sig våra domstolar lika godt med hvilken obildad eller ovederhäftig person som helst, såsom medlare emellan domstolen och sakegaren.

Att vi med det här ofvan anförda blott angifvit exempel på borttorkade institut, och att flere visserligen kunde tillfogas, torde knapt behöfva framhållas.

B. Försvagade eller aftynade rättsinstitut eller grundsatser.

Under rubriken B. hafva vi karakteristiskt nog att i främsta rummet anteckna:

9. Sjelfva målseganderätten eller befogenheten att göra rättsanspråk gällande har under senare tider på ett öfverraskande sätt kringskurits.

Målseganderätten.

Förr kunde denna befogenhet utöfvas synbarligen när helst en person efter naturlig uppfattning hade ett intresse att bevaka. Nu ser man ofta i praxis den, som med fog betraktar sig som målsegande, blifva tillbakavisad:

En man har af K. Maj:t förklarats oberättigad att såsom målsman för sin hustru öfverklaga underrätts utslag, hvarigenom hustrun blifvit dömd för brott — då hustrun förklarat sig nöjd med underrättens utslag (4 Febr. 1884, Holm sid. 59).

En man äfvenledes förklarad oberättigad efter hustruns död föra talan om ansvar och skadestånd för tjenstefel, som stadsfogde förmenats under hustruns lifstid begått i fråga om utmätning hos henne (28 Jan. 1884, Holm sid. 34).

Föräldrar hafva förklarats oberättigade att fullfölja sin (under det rättegången låg i hofrätten) aflidne sons talan om ersättning för, honom genom olaga häktning och obefogadt åtal, tillskyndadt lidande; K. Maj:ts utslag d. 3 Apr. 1900, Holm J. A. s. 219.

Fader har ansetts obehörig att öfverklaga underrätts utslag rörande ansvar å hans sons dråpare. (13 Nov. 1890, Holm sid. 473). I Broxviksmålet förklarades fru Taube ej behörig tala angående misshandel å hennes aflidne man. Målsegande-rätten.

Hustru har förklarats oberättigad att tala rörande giltighet eller verklighet af hennes underskrift å skuldsedel, intecknad i henne enskildt tillhörig fastighet; K. Maj:ts dom d. 23 Febr. 1900, Holm J. A. s. 40.

Sedan en hustru sökt få undanskifta fast egendom i makarnas konkurs, och häradsrätt gifvit dom i saken, erlades vad deremot genom hennes man; vadet emottogs af domaren, och ingen part synes hafva framstält anmärkning emot domarens åtgärd att mottaga vadet. Men hofrätt och K. Maj:t funno vadet ej lagligt på det formella skäl, att mannen »icke egt under tiden för makarnes konkurs målsmanskap för hustrun utöfva» (30 Juli 1885, Holm sid. 253) — således icke egt skydda hennes rätt!

Sysslomän i konkurs hafva förklarats obehöriga att i sådan egenskap ang. tvistiga fordringsanspråk genom vad förvara borgenärernas eller gäldenärens talan (20 Okt. 1880); och i öfrigt har såsom allmänt bekant i mångfaldiga hänseenden genom olika domar konkurssysslomän frånkänts en rätt till talan, hvartill de enligt naturlig uppfattning bort anses befogade.

Brandstodsbolag har förklarats obehörigt föra talan mot försäkringstagare om ansvar för ovarsamt umgående med eld, hvarigenom en hos bolaget försäkrad bygnad förstörts (28 Febr. 1890, Holm sid. 95). Många äro i öfrigt de tillfällen, der talan om ansvar eljest ogillats af den formella grund, att som kärande angifvits ett bolag, der rätteligen styrelseledamöterna personligen bort ställa sig som kärande.

Klara församlings kyrkoråd har den 15 Okt. 1897 förklarats obehörigt att tala emot pröfningsnämdens beslut om en firmas beskattande inom annan församling.

Stadsfullmägtige hafva i särskildt fall förklarats oberät-

Målsegande-rätten.

tigade att genom bevakning upprätthålla ett testamente, derigenom en fond för välgörande ändamål inom staden stiftats; K. Maj:ts dom d. 14 Aug. 1890, Holm J. A. s. 311.

Landsting har förklarats obehörigt att föra talan för länets landtbruksinstitut (Holm 1889, sid. 185). Enskild part är obehörig att öfverklaga hofrätts utslag rörande åtal mot domare, såvidt det kriminella ansvaret angår (Holm J. A. 1882 sid. 174), likasom enskild man öfverhufvud ej eger sjelf anställa åtal mot domare. Blomman af förtorkningen ligger väl dock deri, att en omyndigs åtgärder till försvar för sin egen rätt regelbundet *ogillas*, äfven der åtgärderna redan vidtagits med full framgång.

Alla dessa exempel gifva oförtydbart vid handen en tendens att inskränka befogenheten att vid domstol göra rättigheter gällande — nämligen i förhållande till hvad denna befogenhet omfattade enligt 1734 års lag eller enligt naturlig åskådning.

Härunder hör ock det speciella förhållandet, att nu för tiden en *nådeansökning* för en till straff dömd ej upptages, derest ej den dömde sjelf framstält densamma eller förklarat sig önska mottaga nåd [1]).

Men också der målseganderätten obetingadt står en person öppen, mötes han dock nu för tiden ofta af förr obekanta hinder att fritt göra den gällande. Ett egendomligt uttryck af den nya tendensen ligger deri, att i våra dagar, när en per-

[1]) Man torde ej allmänt föreställa sig, att en sådan sak som den sistnämda *förr* hos oss togs helt olika. Men t. ex. rådsprotokollet för år 1743 den 5 Januari visar, att den dagen sex fångar, som i många år undergått arbete på Göteborgs fästning, erhöllo frihet på ansökning blott af generalmajoren landshöfdingen Stobée -- och likartade fall äro vanliga från den tiden.

Så sent som år 1800 förekom ett likartadt fall, i det att, enligt Svea hofrätts protokoll den 26 Aug. det året, en dräng, som var tilltalad och häktad för brott, frigafs mot borgen på ansökning af hans husbonde.

Att uti här omtalade fall sökandena säkerligen hade ett giltigt intresse, då de framträdde, samt att i likartade fall sökandes åtgörande också säkerligen som regel godkännes af den närmast intresserade, är i våra dagar en underordnad synpunkt.

son antagit ett ombud, många domare förmena parten att sjelf också framträda till tingsbordet och der yttra sig. Att saken icke togs så förr hos oss, torde ej vara ovisst; och säkert är, att det nu för tiden i både Norge, Danmark och Tyskland gäller som partens ovilkorliga rätt att vid sidan af ombudet träda fram och att yttra sig, efter som han finner önskligt. Det uppslag till »advokattvång», obligatoriskt anlitande af sakförare i de högre instanserna, som faktiskt gifves genom nya lagberedningens förslag, betecknar dock en ännu större fara för den fria målseganderätten. I Norge och Danmark vet man ej af sådant tvång, ehuru lagberedningen trott det existera; se 1884 års försl. I: 59 o. 64.

Fullmagtsväsendet bereder hos oss i denna stund utomordentliga hinder och svårigheter för parterna. Fullmagtsväsendet.

Under den af oss först beskrifna period ser man mycket ofta, hurusom *utan fullmagt* broder talade för syskon. son för fader, fästman för fästmö, tjenare för husbonde, en arfvinge för sina medarfvingar etc., och man märker, att i det gamla den naturliga uppfattningen rådde, att en person kunde vid domstol iakttaga en persons rätt, blott han också svarade för, att hans åtgörande komme att godkännas af rätta parten. Från tiden efter 1734 anmärker jag blott, att, efter invändning af motpart, fullmägtig för två personer ansetts behörig, ehuru hans fullmagt var undertecknad af blott en af desse, alldenstund de båda egde »gemensam talan», Göta hofr. prot. d. 2 juni 1763; att en sterbhusdelegare egde, ehuru saknande fullmagt från sina medarfvingar, »å theras wägnar — — tala», Kongl. Maj:ts dom d. 14 Nov. 1764; att ett ombud fick tala vid muntligt förhör, efter tillkännagifvande, att han egde fullmagt, ehuru han glömt medtaga den, och mot löfte att senare ofördröjligen ingifva densamma, Svea hofr. civ. prot. d. 17 Febr. 1741. Stundom

Fullmagtsväsendet.

finner man, att domstolen vid behof förordnade ombud för parter [1]).

Naturlig uppfattning i grannländerna.

I Norge och Danmark är här i denna stund det mesta bygdt på bona fides och förtroende. Advokaterna behöfva ej förete någon fullmagt. Man kan ej antaga, att de skulle framträda, utan att parterna afsåge det. Är rätte advokaten frånvarande, då något formelt mått och steg skall företagas i domstolen, t. ex. vid skriftvexlingen, så träder hvem som helst af de andre närvarande advokaterna upp och uppbär för tillfället partens intresse. I Köpenhamn kan man vid gäldkommissionens sammanträden se en förfaren praktiker, som i öfrigt blott är en advokats biträde, samtidigt tala för en mångfald parter, utan all fullmagt; och detta går för sig blott på grund af det förhållande och den åskådning, att det dock alltid är någon legitimerad advokat i rummet, och att denne när som helst kunde gifva honom det erforderliga juridiska stödet.

I Christiania brukar justitssekreteraren i Höjesteret anordna, att två yngre advokater äro vid skriftvexlingarna närvarande; desse besörja då för samtliga parter allt det nödvändiga.

Att, der i Norge flere parter finnas på en sida, den som möter är berättigad iakttaga alla de öfrigas intresse, är ett specielt uttryck för friheten och den naturliga uppfattningen.

Hos oss finnes absolut intet af vare sig den gamle friheten eller humaniteten hos oss förr eller af det nyss beskrifna från grannländerna.

En hvar må än så väl se och förstå, hvad som menas, och att vederbörande afser, att den framträdande skall handla för honom, och vill vara bunden af ombudets åtgörande.

[1]) Rådsprot. d. 5 Juli 1727 och 28 Apr. 1743 utvisa exempelvis, att i särskilda fall en »hofrättsadvokat» förordnats att biträda parter. Af ett Svea hofrätts utslag d. 5 Mars 1799 erfar man, att hofrätten förordnat en fullmägtig att »utan betalning bevaka» parts talan. Detta sista, eller att domstol förordnade sakförare att gratis biträda fattiga parter, betecknar i och för sig ett förloradt institut, af stor betydelse och användning i utlandet i denna stund.

På detta lägga våra domstolar ingen vigt. Allt skall nu hos oss vara formelt korrekt [1]), utan annan nytta än att i en otalig mängd af fall, blott med hänsyn till formella brister, saker blifva obevakade, parter förlora rättigheter, eller hafva onödiga kostnader och lida obehöfliga uppskof, samt i förhållande dertill ofta också en motpart gör sig obehörig vinst på den andres bekostnad. Fullmagtsväsendet.

Den nu rådande riktningen på detta område betecknas på ett högst slående sätt af ett betänkande om telegrafisk fullmagt, framställdt af professoren Trygger. Utgående derifrån, att fullmagt rätteligen vore att betrakta som ett »rektapapper», kommer han den till den fordran, att för giltigheten af dylik form för rättegångsuppdrag det handskrifna konceptet till telegrammet skulle insändas till domstolen såsom bekräftelse på det provisoriskt gällande telegrammet; komme konceptet ej in efter domarens föreläggande, så skulle telegramfullmagten vara förfallen. Tidskrift for Retsvidenskab, 1888 sid. 280.

Att det vid en dylik fordran gäller, framför allt annat, teoretisk spekulation och en vetenskaplig logik, som intet har gemensamt med det praktiskt behöfliga eller för allmänheten nyttiga, synes alldeles uppenbart. Inom en juridisk skola med känsla för rättslifvets giltiga kraf äro förslag i dylik anda näppeligen tänkbara.

[1]) Helt karakteriskt är efterföljande fall:

I en kriminel sak låg originalet till fullmagten i hofrätten; klagandens ombud åberopade denna i högsta domstolen med ingifvande af en afskrift deraf, men detta fans af högsta domstolen otillräckligt, då akten och originalfullmagten från hofrätten inkommit först efter besvärstidens utgång. Högsta domstolen upptog ej besvären till pröfning; K. Maj:ts utslag d. 6 Mars 1902, Holm J. A. s. 51. Hade händelsevis akten rekvirerats tidigare från hofrätten, så hade klaganden haft sin rätt i behåll. Beslutet, fattadt af högsta domstolens afdelningar samfäldt och infördt i minnesboken, betecknar tillfyllest, hurusom hela tanken i fullmagtsinstitutet officielt reducerats så nära till en formalsak som möjligt. Denna ytterlighet af formalism har ett högst egendomligt motstycke: Om ombudet helt enkelt undertecknat besvärsskriften med klagandens namn utan att nämna om någon fullmagt, så hade det aldrig blifvit tal om sådan, utan allt befunnits i god ordning, äfven om, som jag förutsätter, en hvar sett eller förstått, att klagandens namn var skrifvet genom ombudet. Hvilketdera är här rätt? Mången domare rekommenderar den senare metoden. — Eller hvart föra oss våra domstolars principer?

De symptom vi här berört, tydande på sakeganderättens fortgående inskränkning, må visserligen betraktas såsom ej blott praktiskt utan ock teoretiskt oroväckande. Det gäller här *personlighetens* rätt och styrka, en förtorkning sålunda, som drabbar sjelfva utgångspunkten eller fästet för all rätt. Tillvaron af en dylik torrläggande tendens torde finnas specielt bekräftad af det som förut, i kapitlen om hofrättssystemet och om högsta domsrätten (resp. sid. 407 och sid. 577), redan framhållits beträffande det personligas undertryckande i processen uti dessa båda instanser.

Bona fides.

10. Bland begrepp, lifskraftiga under den gamla ordningen, men numera förtorkade, om man ej måste säga borttorkade, hafva vi beklagligen också att räkna »bona fides», god tro såsom någonting rättsligt gällande.

Det är gifvet, att under ett system, väsentligen bygdt på sanning och på den grundsats, att den verkliga sanningen skulle utredas, som förr hos oss rådt, god tro på civilprocessens område måst hafva en helt annan betydelse och åtnjuta ett helt annat erkännande än under de härutinnan nu rådande, högst otillfredsställande förhållanden.

I denna stund torde man få erkänna, att den rättsliga betydelsen af god tro knappast på något rättsområde gör sig, efter hvad vederborde, gällande. I afhandlingar om fast egendom förspörjes detta i all synnerhet. Formen bestämmer der allt [1]). Man går knappast för långt med att säga, att i vår nuvarande juridiska praxis ordet god tro ej ens är efter sin ursprungliga mening förstådt; i domstolars

[1]) På 1500-talet t. ex. vid Hog. Bielkes lagmansting 1579 och 1586 finna vi fastighetöfverlåtelser godkända oaktadt förekomna brister i de formella föreskrifterna om fastighetsköp eller ehuru formligt köpebref saknades. I en Svea hofrätts dom d. 3 Juni 1791 blef ett formligt köp om fastighet till kraft och verkan upphäfdt på grund af utredning derom, att säljaren föranledts till upplåtelsen genom osanna upplysningar från köparen om faktiska förhållanden. Vitsord tillades erkända bref. Skadestånd utdömdes. I ett annat fall, d. 17 Febr. 1791, gjorde hofrätten uttryckligen köpeskillingens belopp beroende på utredning om god tro å köparens sida, synbarligen emot köpebrefvets formliga lydelse. En hvar lärer vara på det klara med, att hos oss i denna stund frågor sådana som de berörda äro vid fastighetsaffärer fullkomligt skjutna å sido för den enda hänsynen, om en formenlig handling föreligger eller ej. Jmfr s. 809 o. 820.

motivering förekommer det ej sällan i en på sjelfva ordalydelsen stödd betydelse eller så, att en person antages hafva *trott* någonting rörande ett faktiskt förhållande. Att det rätteligen gäller ej tro utan förtroende, och förtroende till, att i en parts förhållande till en motpart allt skall af honom tagas, och att deras inbördes rättsförhållande skall förstås så, som den allmänna hedern fordrar, detta har till stor del alldeles gått ur den juridiskt gällande uppfattningen: Domarena i vårt land utkräfva icke god tro i den mening, som ordet nu har i andra länder, eller som det hos oss haft förr, och de rättigheter, som enligt lagens mening uppbäras af god tro, komma ej vederbörande parter till godo.

11. Resning d. v. s. återställande af försutten tid eller häfvande af laga kraftvunnen dom, detta institut, som i all synnerhet utgår på häfdande af den verkliga rätten eller af rättfärdighetens kraf och god tro gent emot form, har tvinat bort i vår rättspraxis. Det kan, sådant vi se det tillämpadt under den närmaste tiden efter 1734 års lags tillkomst, sammanställdt med det sätt, hvarpå det fastslagits i lagen, med fog betraktas som en hörnsten deri. I all synnerhet ansågs det vara till för att, enligt en ständernas skrifvelse af 1727, »fattigt och enfaldigt folk» ej skulle förlora sin rätt. Resning meddelades också, närhelst naturlig och billig uppfattning om rätten sådant kräfde, t. ex. på något mera än ett års tid af 1739—40 i åtminstone 10 fall; stundom öfverlåts på hofrätten att afgöra dylik fråga (ex. rådsprot. 5 Dec. 1739). I våra dagar äro de här berörda, af lagstiftaren afsedda synpunkter alldeles underordnade — derhän att det har kunnat förgå 10 till 15 år utan att i ett enda fall resning har medgifvits. Först under de allra sista två eller tre åren har i något extraordinärt fall högsta domstolen bifallit ansökning derom. Det har då gält sådant som att få rättad i utslag förekommande misskrifning (liter i st. f. hektoliter, Holm 1899 s. 49); att få rätt till talan vid domstol återställd för person, Resning.

som der afvisats såsom omyndig, Holm 1901 s. 403; undanrödjande af det missförhållande, att en person för samma sak af samma domstol dömts två gånger, eller kanske att person, genom två domstolars beslut att ej utgöra laga forum för honom, blifvit ställd utom hvarje forum. Således i hvarje fall har det knappast gält annat än, så att säga, reglerande af kolliderande former eller rättande af de mest skriande orimligheter uppkomna genom domstolsåtgörande (— och i det första af dessa fall borde, såsom i andra länder, rättelse kunnat ske utan vidare af vederbörande domstol d. v. s. utan behof af resning.) Men om något resningsinstitut i dess gamla mening, af en öppen väg för billighet och rättfärdighet bredvid strikt lag eller öfver dess formella hinder, kan det i denna stund hos oss ej bli tal. Till prof på resning, sådant detta institut afsågs i 1734 års lag hänvisas till bihanget. Huru fullkomligt olika denna billighetstanke tillämpas i grannländerna, få vi tillfälle att i ett senare kapitel iakttaga (sid. 870 o. f.).

Berättelser etc.

12. Må vi till sist, specielt från processen i de högre instanserna, erinra, att både berättelser och muntliga förhör, det senare institutet i dess egenskap af en rätt för parterna, fråntagits dem, sedan först bådas karaktär alldeles urartat.

Äfven under denna rubrik kunde exemplen flerfaldigas.

Med hvad som innehålles i de angifna punkterna — och deras innehåll torde stå som oemotsägligt — hafva vi redan för oss ett material, tillräckligt talande, för att vi derur kunna draga vissa slutsatser:

Slutsatser.

I. Inom flertalet af dessa punkter hafva vi sett det nya i ett sådant förhållande till det förr rådande, som af sig sjelf framkallade det uttryck, att vidkommande institut eller juridiskt gällande tanke »torkat bort»; och tages allt det i berörda punkter omförmälta, nu gällande, tillsammans, gent emot den förra allmänna ordningen, så synes det alldeles oemotsägligt innebära, att — icke någonting som en lifskraftig eller rätts-

stark utveckling egt rum — utan att en allmän förtorkning på rättslifvets område gjort sig gällande.

II. Att utvecklingen i hvar särskild punkt och i sin helhet gått från ett bättre och till ett sämre, från tillfredsställande af samvetsenliga eller praktiska kraf till ett tillstånd, hvarunder bådadera äro förbisedda, ligger så i öppen dag, att det ej lärer behöfva mera än påpekas.

III. I samtliga de uppstälda punkterna ligger en förändring i det hänseende, att, medan domaren förr *hjelpte* de rättssökande eller positive och direkt *sökte främja den verkliga rätten*, något sådant numera i dessa punkter ej ingår i hans uppgift.

Vi framhålla här i all synnerhet denna sista sats. Om man härmed sammanställer domarens verksamhet förr i och för sanningens utredande i målen och hans overksamhet och likgiltighet derutinnan nu [1]), så skall man ej kunna undgå att se, det *sjelfva den allmänna karakteren af vårt rättsväsende bestämdes förr af en domarens ställning som hjelpare, men i våra dagar af* — relativt — *likgiltighet hos domaren för en dylik uppgift.*

I sjelfva verket lärer knappast satsen om likgiltighet bestridas. De svenske domarena torde allmänt i vår tid i fullaste god tro antaga, att detta begrepp af hjelpare i alla tider varit och begreppsmessigt skall vara för domaren främmande. I det hela — och säkerligen mest i följd af en öfverspänd uppfattning om förhandlingsmaximens betydelse — tänker sig domaren hos oss blott som den der skall »skilja» mellan parter, utan afseende på, om någon blir hjelpt eller ej. [2]).

[1]) — enligt hvad som på särskilda ställen förut framhållits.

[2]) Må vi blott till yttermera bekräftelse af, att det här gäller ett gammalt godt för oss som gått förloradt, taga en kort öfversigt:

De svenska domarena betraktades af Gustaf Vasa och Carl IX — och detta enligt redan då gammal uppfattning — som specielt *allmogens* hjelpare. Se föreg. s. 11. Deras verksamhet i forna tider, uti de delar vi framhållit i början af förevarande kapitel, har en omedelbar karakter af hjelp åt rättssökande.

Uppfattningan af domaren som en hjelp och ett stöd för dem, som ej kunde få sin rätt, har ett kraftigt uttryck i Johan Skyttes ord, sid. 409, vid instiftande

Tillämpning.

Må vi nu i detta ljus se det förhållande, som vi uti förra delen af detta kapitel framlagt, att grannländernas domare

dels utöfva en storartad praktisk verksamhet på områden, der den svenske domaren är fullkomligt overksam — vid boutredningar, auktioner etc.,

dels på andra områden, der den svenske domaren är verksam, praktiskt gripa in på ett helt annat sätt än hos oss — till gagn för omyndiga och i testmentsärenden,

dels på den allmänna civilprocessens område utöfva praktiskt vigtiga funktioner, hvartill hos oss man ej har erfarenhet om något motsvarande — »vägledning» etc.

Man lärer dervid omöjligen kunna tvifla, att det är i sin egenskap af allmänhetens *hjelpare* och i det praktiska intresset att hjelpa, som de norske och danske domarena utföra allt detta utomordentligt omfattande och nyttiga arbete, som ligger alldeles utanför den svenske domarens uppgift.

---

af Göta hofrätt; och då Gustaf III år 1776 invigde Vasa hofrätt framhöll han, att der skulle »den fattige och förtryckte finna en rättvis fristad för den mägtigares och orättvises förföljelse». I all synnerhet får man en stark känsla af domstolarnes och specielt Svea hofrätts hänsynslösa tendens att *hjelpa* den som led orätt uti en mångfald af allvarsamma ärekränkningsmål under 1600-talet och i det rent af rörande sätt, hvarpå domstolen sökte skydda personers heder; men utrymmet tillåter ej att här anföra några exempel härpå. Samma tendens att *hjelpa* folk går igen åter och åter i hvad som förekommer både i underrätterna, hofrätterna och inför Kongl. Maj:t under dessa domstolars dagliga praxis följande tidsskeden och framträder enkannerligen och på ett slående sätt i det som vi redan skildrat från Svea hofrätt i slutet af 1700- och början af 1800-talen (se sid. 353 o. f., jmfr noten sid. 743).

Denna hjelpsamhet mot parterna förutsattes ock, hvad särskildt häradshöfdingarne angår, i författningarna. I resolutionen på adelns besvär 1680 och i Landsh. Instr. 1687 § 5 säges, att häradshöfdingarne skulle vara bosatta inom sin jurisdiktion, »at the således kunna wara allmogen närmare wid handen, *til at hielpa och rådföra them*»; och i res. på allmogens besvär 1689 säges, att häradshöfdingarne skulle *undervisa* allmogen i vissa omnämda, på befallningshafvandena beroende ärenden. Under 1800-talet, i uppenbar följd af den öfverhandtagande formalismen och byråkratismen blef rättskipningens uppgift att vara en hjelp åt dem som led orätt jämte domarens känsla af sin ställning som hjelpare åt rättssökande allmer undanskuten. Ännu för några årtionden sedan var det dock på landsbygden vanligt, att befolkningen i allehanda angelägenheter enskildt sökte och fingo råd af domarena, men detta torde på de allra flesta håll hafva nära nog upphört.

Den svenske domaren har småningom lemnat allt detta å sido, emedan han kommit ifrån den tanken, att han skulle hjelpa folk, likasom från den tanken, att rätten öfverhufvud kunde vara en hjelp för människor; och helt naturligt så, emedan i verkligheten rätten gradvis förlorat sin forna höga och praktiska karakter. Detta är det innersta i saken.[1] Att så småningom lagstiftningen bygt på den negativa uppfattningen samt i många särskilda fall direkt stödt densamma, jäfvar icke det sagda; ty lagstiftningen är här blott ett uttryck af domareuppfattningen, enligt hvilken att »hjelpa» är något underordnadt och ojuridiskt. Det innersta i saken.

En talande exponent för förhållandet hos oss å ena sidan och i grannländerna å den andra utgör den olika rikligheten af tillfällen på hvardera hållet för rättssökande att göra rättsanspråk gällande. En exponent af förhållandet.

På landsbygden i Norge hållas »ting», om man medräknar tingläsnings- och förmyndareting, öfverhufvud hvar fjortonde dag. Men »extrarätter», urtima ting, hållas dessutom i häraderna så ofta, att i verkligheten domaren och hans tingsbiträde i allmänhet sitta i domstolen flere dagar i veckan, nästan hela året om. I Danmark är öfver hela riket en rättsdag i hvarje vecka af året anslagen för allmänheten, och dessutom hållas urtima ting som i Norge. Häremot gäller för Sverige, att ingenstädes på landet rättssammanträden ega rum mer än högst hvar fjerde eller hvar åttonde vecka, och dock alltid så, att under en fjerdedel af året denna tingsordning är afbruten, medan i en tredjedel af antalet domsagor ting hållas blott tre eller två gånger om året. Härtill kommer, att häradshöfdingarne i många och kanske flertalet domsagor nu för tiden ogerna och sällan

[1]) Detta förhållandets rent objektiva moment och karakteren af förändringen derutinnan likasom dess relation till den mera subjektiva sidan af förhållandet, och sålunda hvad som må vara den innersta *grunden* till, att det blifvit så, som det är, eller att här en vexelverkan egt rum, blir, allt, föremål för eller lärer framgå ur de senare kapitlen.

emot förr gå parterna till mötes med hållande af extra sammanträden eller urtima ting för handläggning af särskilda saker på parternas egen bekostnad, derhän att förmodligen inom många domsagor alls inga extra sammanträden annat än under sommarmånaderna ega rum. Då man härvid besinnar, att fordom, men visserligen ej efter medlet af 1500-talet, ting hölls en gång i veckan under de allmänna tingsperioderna, så är det påtagligt, att äfven i detta hänseende rättssökande hos oss i våra dagar befinna sig i en öfver all höfva dålig ställning, och en ställning, som alldeles direkt verkar (relativt i allmänhet, absolut i många fall), som hjelplöshet — och rättslöshet. [1])

På hela det stora område, hvarom vi först talat, råda bådadera principenligt, bredvid hänsynslöshet och godtycke — så snart det faller någon in att gå derefter.

[1]) Vill man, med afseende å hvad i detta kapitel omtalas, hafva en jämförelse med Finland i denna stund, så lärer först böra framhållas, att enligt hvad förut sid. 619 omtalats, protokollsväsendet knappast der, i den mån som hos oss, behersknr hela processen. Vidare torde, enligt hvad jag kan från olika orter sammanställa, gode män, tagna bland nämdemännen, anlitas mera än hos oss. Till sist synes det, som om urtima ting på parternas bekostnad oftare förekomme i Finland än hos oss. Att, såsom en finsk domare i närheten af Åbo, och som i öfrigt enligt upplysning vanligt i de omkring större städer belägna domsagor, hålla årligen omkring 30 urtima ting (brottmål inräknade) lärer ej förekomma för många svenska domare. Men man har också i hela Finland blott två ordinarie ting om året. I aflägsnare domsagor äro urtima ting kanske ej vanligare än hos oss.

I öfriga berörda hänseenden sammanfalla förmodligen finsk och svensk ordning i det hela temligen nära.

BEGREPPET OM DOMSTOLARNE SÅSOM TILLSAMMANS UTGÖRANDE ETT ORGANISKT HELT.

Uti det äldre, på härader och landskap bygda, domstolssystemet, sammanhållet af konungen som högste domare, saknades en instansordning så till vida, att i allmänhet taget saker kunde anhängiggöras lika väl vid ett högre som vid ett lägre ting [1]). Att emellan domstolarne rådde ett subordinationsförhållande, så att ett ting, der häradshöfdingen satt som domare, var underordnadt lagmanstinget, samt detta — likasom borgmästare och råd i städerna — underordnadt konungens räfst eller rättaretinget, är lika påtagligt, som det är klart, att domar, gifna på häradsting, voro efter vad underkastade pröfning på lagmanstinget och domar, gifna på det sistnämda, eller af borgmästare och råd, underkastade pröfning på konungstinget; medan i sista hand konungen egde i alla mål utforska sanning och döma. Ang. instansordning.

Sten Sture och riksens råd hade år 1491 i Telge stadga sökt göra gällande den uppfattning af lagen, att enligt densamma ingen kunde i rättssaker söka konungen eller riksföreståndaren, utan att först hafva »varit på häradsting och lagmansting» (eller rådstuga). Men af Carl IX:s påbud i samma

[1]) Se ang. lagmanstingen Stiernhöök, de jure Sveonum et Gothorum s. 34.

ämne ett århundrade senare, 1593 och 1598, framgår tydligt nog, att Sten Stures bemödanden att fastslå en instansordning i vanlig mening ej haft önskad påföljd. Carl IX:s författningar må hafva haft något större verkan; men synbarligen var det först med Svea hofrätts instiftande och genom föreskrifterna i 1614 års rättegångsordinantie, som det afsedda målet fullständigt vans.

I öfverensstämmelse med den frihet, som utöfvades af parterna i fråga om första anlitandet af en högre eller lägre domstol, anlitades efteråt i saken, genom anordning af domaren, högre och lägre domstolar, till hjelp efter omständigheterna. Således finner man stundom i slutet af 1500- och i början af 1600-talet saker blifva uppskjutna eller flyttade från lagmansting till räfst och från räfst till lagmansting — helt naturligt, då räfst ofta var förenad med lagmansting — äfvensom saker visade från lagmans- till häradsting och omvändt. Förhållandet har ett typiskt uttryck i ett förekommande fall, der värjemålsed med edgärdsmän finnes vara föreskrifven af räfst [1]), att afläggas på häradsting, hvarefter dom i saken gafs vid ett lagmansting; Er. Sparres lagm. dombok 1596 d. 16 jan.

Att vid de i lagsagorna på olika tingsplatser efter hvarandra försiggående lagmanstingen åtminstone civila mål ofta förekommo äfven på annat lagmansting än det, som egentligen afsåg det härad, hvarifrån saken kom, och stundom behandlades först på ett tingsställe, så vidare på ett annat inom lagsagan, innefattar ett uttryck af samma frihet.

Ang. bagatelldomstolar.

Utgående från en nu förherskande uppfattning om en synnerlig nytta och välsignelse af en flerhet instanser öfver eller efter hvarandra, prisar mången berörda författningar af 1491 och 1593 såsom läggande första grunden för ett ordnadt rättsväsende hos oss. Det lär dock ej kunna förnekas, att uti den af gammalt rådande praxis man haft en

[1]) Tinget synes åtminstone varit räfst, att sluta af platsen, der det höllS.

utgångspunkt för en annan ordning emellan domstolarne — än den i verkligheten etablerade — hvilken kunnat medföra väsentliga praktiska fördelar. Man hade bort kunna begagna seden att efter omständigheterna lita till en lägre (oftare sammanträdande och närmare belägen) domstol eller till en högre på det sätt, att man förbehållit anditande af den högre, lagmansrätten, som första instans för större och i rättsligt hänseende mera magtpåliggande saker, samt hänvisat mindre saker (bagatellsaker) till häradsrätten.

Men lagmansrätternas i och med hofrätternas tillkomst förändrade ställning, särskildt derutinnan att deras sammanträden egde rum mera sällan än förr [1]), utgjorde säkerligen det praktiska hindret för deras ifrågasättande som allmän första instans i vigtigare saker, medan förmodligen också den från Carl IX:s tid rådande tendensen att af politiska skäl minska lagmännens betydelse också torde hafva bidragit till, att man numera icke ville, på sätt här är i fråga, använda dem.

Hofrätterna blefvo deremot verkligen första instans för en del saker; men det var väsentligen det personliga deri, ståndsprivilegiet, som här var det bestämmande.

I städerna hade man verkliga bagatelldomstolar uti rätten »å Torgheno», sedermera kämnersrätten, hvilken nämligen upptog öfverhufvud mindre saker, som ej voro hänvisade till andra domstolar.

Eljest blef tanken om sakernas fördelning efter deras värde på lägre och högre domstolar utförd på det sätt, att saker under ett visst värde (summa appellabilis) alls icke fingo vädjas, eller att de fingo fullföljas i blott en högre instans. De små sakerna hafva sålunda hos oss under århundraden åtnjutit förmånen af ett snabbare afgörande, om man ock tillåfventyrs kan beklaga, att icke allt, som kan åsakas från säkerhetens synpunkt; med afseende å dem var

[1]) Enligt 1614 års rätteg. ordinantie p. 3 skulle lagmannen blott »åtminstone en gång hwart tridie Åhr tingta i alle Häreder öfwer sin hela Lagsagu».

iakttaget. De sista allmänna bestämmelserna af hithörande slag försvunno vid lagändringen den 18 Apr. 1849, med hvilken upphäfdes de förra bestämmelserna om, att ingen egde vädja från kämnersrätt i Stockholm, med mindre saken gälde mer än 30 daler, samt att vad från rådstufvurätt i hvilken stad som helst samt från lagmansrätt ej finge ske, utan att saken vore värd mera än 50 daler.

Samverkan. Under den af oss iakttagna perioden närmast före Svea hofrätts tillkomst framträder deremot någonting, som är af vida större betydelse än den reglerade yttre ordningen emellan domstolarna, nämligen en grundsats om de öfver- och underordnade domstolarnas eller alla domares *samverkan* för rättsskipningens ändamål, eller allas effektiva enhet under en högsta vilja i och för en samfäld uppgift — hvilken grundsats ännu länge under följande perioder gör sig gällande, men hvaraf nu föga eller rättare intet spår återfinnes.

Denna grundsats var tvifvelsutan härledd ur en, alltifrån folkungakonungarnes första framträdande som fridslagstiftare för hela riket, allt starkare utvecklad uppfattning om konungen som ej blott rättens högste vårdare utan ock som dess ursprung — alldeles i enlighet med den uppfattning, som ännu i denna stund råder i England, att all rätt har sin urkälla hos konungen, och att alla domare äro blott konungens andra jag.

Att konungen hos oss egde »aff Gudhi högste Doom hafwa öfwir alla Wäldzlika Domare», hade säkerligen den bibetydelse, att desse skulle döma så, som de ville »fore Gudi *svara* och *sinom Konunge*», såsom det i ett särskildt fall (i Dråpm. balken L. L.) säges om nämden beträffande dess uttalande om sanningen. För konungen var följaktligen också hvarje lägre domare blott ett hans organ, helst det var blott genom dylika organ, som han kunde uppfylla den honom personligen påhvilande pligt att »alla Rättwijso och Sannind styrkia» enligt konungseden.

En likadan lagmannens uppfattning om häradshöfdingars och underlagmäns ställning som organ åt honom återgår i en mängd i det föregående enligt domböckerna återgifna fall, der lagmannen gifver häradshöfding befallning om att in specie utföra lagmannens dom eller att eljest gå honom tillhanda (se t. ex. s. 71, 153, 209 jmfr ock s. 50 noten). Häradshöfdingarne lagmännens organ.

Men tanken får ett synnerligen skarpt uttryck i en del bref, intagna i lagmansdomböcker och ställda till underdomare. Så i ett bref utfärdadt vid ting den 19 Maj 1581 af Hog. Bielke och ställdt till en underlagman Per Larsson med erinringar vid något hans förfarande i embetet, der det heter: »Derföre är min befallning, att i (= Ni) her om flitteligen ransake förhjelpandes för[de] Abell Eriksson till det han kan finnas hafva rätt till», erinrande Hog. Bielke, att det »är emot eder ed i (= Ni) mig på embetets vägnar gjort hafver, att i inga bref upptage skulle ej heller göra några häradsdomar om intet» — —. Underlagmannen skulle gifva Hog. Bielke der »fullkomlig besked och svar på, och om ij kunne ställat till freds»; och slutet lyder: »Men hvar och icke så stellen dessa båda parterna till Distingen nästkommande, här rätter eder efter».

Magnus Brahe tog sakerna likadant. I ett bref från räfstetinget i Upsala år 1602 till två häradshöfdingar eller underlagmän heter det:

»Helsan med Gud allsmägtig: jag kunne eder Lasse Larsson och Olof Andersson icke förhålla att denne brefvisare Lasse Hansson i Fiskevik hafver varit här för landstinget och klageligen gifvit tillkänna att hans broder Marthen Hansson hafver uti underdånighet besökt vår N. F. (Nådige Furste) med en orätt berättelse och sedan fått H. F. N:s bref att han skall rifva hans hemman sönder som icke mer är till skatt än 6 öre, då satt här i rätten med mig . . . Olof Jonsson i Hambra hvilken vitnade sannfärdeligen att detta hemmanet som icke är större än 6 öre kan icke rifvas eller sönderstyckas, derföre kan den osannfärdeligen en sak berättar och får der bref på af W. N.

öfverhet icke så högt aktan som rättrisan och sanningen, *will fördenskull hafva eder samtligen tillsagt att i härom flitigt ransaka och sedan förhjelpe* denne Lars Hansson att honom icke sker förnär och der hans broder då icke vill efter laglig ransakning och dom rätta sig att i då meddele honom af rätten ett sannfärdigt vitnesbörd så förhoppas och visserligen mer than att H. F. N. låter honom njuta landsens lägenhet och icke tillstädjer att så små hemman blifva rifna, Item hvad annan orätt af sin broder är vederfaren at han hafver tagit äng och annat ifrån honom och intet utgjort i skatten *der skole i förhjelpa honom vederfaras hvad rätt är* och vill härmed hafva eder Gud befallet. Datum Upsala den 27 Januari 1602».

Att, såsom vi från räfstetingen det sett, häradshöfdingar och underlagmän der fingo personligen inför räfstherren göra reda för sina domar, är visserligen att se som uttryck af samma tanke, att underdomaren hade att i honom se en förman, med hvars uppfattning han borde möjligast söka konformera sin.

Hofrätten såsom spetsen och kraften i ett org. helt.

Efter hofrätternas tillkomst finna vi *dem* gent emot underdomarena, till hvilka lagmännen numera äro att räkna, intaga en ställning motsvarande de förre lagmännens gent emot deras underordnade, men hvarvid det nyss såsom karakteristiskt framhållna är i det yttersta utveckladt. Detta och i det hela en hofrättens egenskap af spetsen och kraften i ett organiskt helt återgår i mångfaldiga hänseenden:

1:o. Det var vanligt, att lagmän och andra underdomare fingo uppdrag att i saker, som behandlades vid hofrätten, i orterna anställa ransakningar och göra utredningar, som skulle insändas till hofrätten. Man sökte i första rummet att få ett för hofrättens ändamål pålitligt material, och man visade dervid icke alltid synnerlig hänsynsfullhet mot underdomaren. Hans »sjelfständighet» var icke då en hufvudsak. I ett bref från Svea hofrätt till häradshöfdingen Jöns Jönsson Lilliesparre i Norrvidinge af den 8 Juli 1619, med uppdrag till honom att åvägabringa en utredning, he-

ter det: »likväl mädan parterne hålla eder för wäld och partisch i saken, såsom och eder lagläsare, hwarföre wele wij, att i (Ni) tillförordne några andre af Adell uthi eder stadh som granneligen låthe ransaka så wäll om hustro Margreta Arwedzdotters godz som the injuriesaker, som Brömsérne medh theres consorter emot Oloff Stråle haffwe» — — — Enhet medels hofrätterna.

Något af samma slag eller ett prof på domstolarnes samverkan för ett gemensamt mål ligger deruti att, såsom förut omtaladt, sid. 315 noten, parterna ofta infunno sig i hofrätten, medförande bevis och utredningar om allahanda förhållanden, dem direkte på deras egen begäran meddelade af underrätterna.

Det som vid framställningen af hofrättssystemet, under rubriken »utvidgad tillämpning af tanken i muntliga förhör» sid. 365, omtalats, i den mån det utvisar, att Svea hofrätt brukade uppkalla underdomare och låta dem personligen afgifva upplysningar uti de sakers intresse, hvilka hofrätten sjelf hade under behandling, är ock att hänföra hit.

2:o. Hofrätternas skyldighet enligt rättegångsprocessen att granska de från underrätterna inkomna domböcker och deras praxis att dervid jämväl upptaga sakerna till rättelse, betecknar ock den genomgående tanken af enhet i domstolssystemet. Denna uttryckes också i Kongl. Majts bref till hofrätterna d. 8 Sept. 1687, enligt hvilket lagmännen skulle vid slutet af sina ting upprätta en lista öfver alla felaktiga häradsdomar med »omständlig berättelse deröfver», på det att hofrätten deri skulle kunna göra rättelse. Det omfattande bruket af underställning i brottmål går naturligtvis i samma riktning — att domstolssystemet i sin helhet var ansvarigt för rättvisan.

3:o. Den effektiva kontroll, som, efter föranledande af enskilda parter, hofrätterna utöfvade på underdomarena, utgående på att bereda parterna säkerhet för, att deras saker af desse domare rätteligen behandlades, utgör också ett mo-

Enhet medels hofrätterna.

ment i det enhetssystem, som domstolarne bildade. Här ifrågavarande tanke uttryckes i 1615 års rättegångsprocess' bestämmelser om hofrättens skyldighet att ingripa mot domare, i fall att rätten blefve af dem parterna »förnekad», att »theras saak hade länge wordet uppehållen», eller att domarene voro »uthi saken partijske och misstänkte». Hofrätternas protokoll utvisa ofta, att i dylika fall de utan dröjsmål och omsvep gåfvo parterna en praktisk hjelp, och detta kunde ske, antingen på sätt som nyss beträffande Jöns Jönsson Liljesparre, eller, som exempelvis förut sid. 410 i noten omnämts, genom bud med föreskrift, inspektion öfver domaren etc. eller t. ex. så, att en lagman eller en ståthållare omedelbart förordnades att företaga undersökning om förhållandet och vidtaga erforderliga åtgärder, eventuelt direkt hjelpa parten till sin rätt — se mångfaldiga exempel härpå i Svea hofrätts prot. på 1600-talet. För sitt förhållande fick domaren i regel ansvara vid personlig inställelse inför hofrätten.

Men enheten i domstolssystemet framträder här i all synnerhet deri, att sjelfva den sak, deri en part fann sig förorättad af underdomaren, ej lemnades hvilande i hans hand, utan att den skulle af hofrätten sjelf »skärskodas, ransakas och dömas, medh mindre någon märkelig Orsaak thet kraffde». Dermed var den naturliga tanken, att i första rummet saken och parterna eller deras rätt skulle främjas — såsom motsatt till ett system, deri främst domarens synpunkt och »värdighet» häfdas — på ett synnerligen betydelsefullt sätt fastslagen, tillika med den grundsatsen, att för denna uppgifts rätta genomförande domstolsorganismen som ett samverkande helt var ansvarig.

4:o. Samma tanke återgår i det mycket vanliga förhållandet, att underdomare lika väl som exekutorer hos hofrätten plägade framställa *förfrågningar* om lagens rätta mening eller om, huru de i särskilda fall borde förfara, samt att hofrätten dervid alltid i rättens och det praktiska behof-

vets intresse gaf svar med bestämda upplysningar. En gång heter det: »framstege Borgmestarne her i staden och ebland andre ärender förfregade sigh och om eet dråp, som een Bätzman opå een annan Bätzman i Calmarne bedrifwit hadhe» etc. och heter det, att det blef »dem swaradt at de skulle få swar — — — och Carl Olofsson fick sedhan Rettens declaration der opå». Svea hofrätts prot. den 26 Okt. 1618. Enhet medels hofrätterna.

Andra gånger ser man lagmän, häradshöfdingar, slottsfogdar, slottsrätter, kämnersrätter, öfverståthållaren, landshöfdingar, konsistorier, senare justitiekanslern etc. framställa frågor och få besked. Exempelvis finner man vid lagmansting i Alingsås den 8 Aug. 1692, att lagmansrätten beslutit, »att ett bref till Kongl. Hofrätten afgår dhes närmare explication och behagelige förklaring att inhempta, huruwijda Kongl. Hofrättens remissorial af den 23 Martii 1691 åhr till förstående, och om församblingen skall niuta reconvention eller icke med mehra, som tydeligen sielfwa brefwet skall her om förmähla». Den 18 Aug., d. v. s. medan lagmansrätten ännu var sittande, inkom hofrättens svar med önskade upplysningar. Enligt Svea hofrätts prot. den 12 April 1802 hade rådstufvurätten i Gefle inkommit med förfrågan, huru »förhållas borde» med ett vid utmätning hos en person uttaget belopp, som ej räckte både till utdömda böter och ersättning; och gaf hofrätten besked genom en så lydande »resolution:

> Det som jemlikt 17 Cap. 16 § handels Balken böter ej måga ur gäldbunden mans bo uttagas, förr än all annan skuld är godtgjord, samt Jagtupsyningsmannen Sjöberg på sådan grund är berättigad att af den tillgång, som hos Handlanden Nordberg funnits, så långt den räcker, njuta den honom i ofvanberörde mått tillerkände ersättning af 25 Rdr; Altså böra ifrågavarande 133 Rdr 16 sr Upsyningsmannen Sjöberg i afräkning på omförmäldte ersättningssumma tillställas, samt Nordberg, som sålunda ej kan de ådömde böterne 40 Dr. Smt erlägga, jemlikt 5 Cap, 4 § straff Blk i stället umgälla sin förbrytelse med tolf dagars fängelse vid vatn och bröd.»

När helst någon domare eller annan juridisk myndighet befann sig i ovisshet om lagtillämpning eller förfarande att iakttaga, synes man hafva kunnat begära upplysning eller anvisning af hofrätten, och hofrätten jämväl städse gifvit sådan, alltid med anläggning att effektivt gifva den frågande den hjelp, hvaraf han var i behof i rättens och rättskipningens allmänna intresse. Denna sed fortfor ännu in på 1800-talet, men förföll så småningom, derhän att numera en lägre domare, som kan befinna sig i ovisshet, aldrig kan påräkna råd eller hjelp af en högre domstol — och lika litet i högsta instans — utan på begäran derom som gifven sak anvisas att »ställa sig gällande lag och författningar till efterrättelse» d. v. s. att reda sig sjelf.

5:o. Såsom en yttring af samma tanke, hvarom vi här tala, framträder också den inom hofrätterna länge iakttagna välvilliga metoden att med beslut om talans ogillande i följd af sakens behandling vid orätt forum också angifva, *hvilket* forum i saken vore det rätta.

Hit hör också, att hofrätterna plägade på ansökning af parter förordna om skyldighet för underdomare att behandla civila mål vid urtima ting.

I båda fallen ankommer det, förstås, nu på underdomarens »sjelfständiga» bedömande.

Under här angifna förhållanden, som i sina särskilda punkter gifva ett — för oss nu alldeles främmande — intryck af homogenitet och gemensam ansvarighetskänsla inom domstolsorganismen, framträda ovilkorligt hofrätterna som *öfverdomstolar* i helt annan mening, än vi nu tänka oss dem.

Konungen förr den högsta ledande kraften.

Men detta har blott sin motsvarighet deri, att också Kongl. Maj:t under här afsedd tid och under likartade omständigheter framträder för oss som *högste öfverdomare* på ett helt annat sätt än nu är fallet. Den både kontrollerande och samverkande ställning, som hofrätterna intogo till underdomarena, återgår i förhållandet mellan Kongl. Maj:t och hofrätterna ända från deras tillkomst och in på 1800-talet:

Gustaf II Adolf framställer sig i 1615 års rättegångslag såsom den der egde »högsta dom öfver alla domare i Sverige» samt borde »om alla mål sanning utleta» och bryta alla orätta domar. Vid uppkommande lika röster i hofrätten skulle enligt Gustaf Adolfs föreskrift saken refereras för konungen personligen, om han vore tillstädes (Posse s. 49). Vid konungens frånvaro skulle de riksråd, som förestodo regeringen, när svåra saker förekommo i hofrätten, »med råd och dåd assistera och låta sig vara angeläget det hofrätten må hafva sin fulla gång», instr. d. 11 Juli 1621; och enligt instruktionen för regeringen vid en senare konungens bortresa, den 15 Juni 1626, anbefalles *riksråden att tillse*, det »hofrätten gör sitt kall efter ordinantien tillfyllest, flitigare och ej försumligare i K. M:ts frånvaro än närvaro». 1660 års add. till 1634 års reg.-form häfdar i all synnerhet hela rättsväsendets enhet under konungen, närmast genom drotseten, som skulle verka för »en likhet i alla hofrätter». Ang. högsta enhet.

Att parter kunde vända sig till Kongl. Maj:t för erhållande af föreskrifter till deras saks skyndsamma eller behöriga främjande i hofrätt, är något hvarpå från olika tider ofta nog återfinnas prof. För att underlätta riktigt bedömande af saker, som lågo hos Kongl. Maj:t, fingo ofta hofrätterna göra undersökningar eller utredningar. Likasom underrätter gjorde förfrågningar hos hofrätt, om huru de i särskilda fall skulle förfara, egde lika ofta sådant rum från hofrätternas sida hos Kongl. Maj:t [1]). Då man i en hofrätt icke kunde komma öfverens om lagens och förordningarnes rätta förstånd, så *skulle* man sådant berätta till konungen och syftet var, att »hvar och en må hafva visshet om lagens rätta förstånd och alla — — vederfaras lika och enahanda rätt»; K. Maj:ts bref d. 14 Nov. 1684. Kongl. Maj:t gaf vid för-

[1]) Enligt Kongl. Maj:ts bref den 24 Nov. 1681 skulle hofrätt upprätta dylika förfrågningar skriftligen. I K. F. den 29 Nov. 1689 omtalas också för kammar- och kommerskollegierna rätt att hos K. M:t »förfråga sig».

Ang. högsta enhet.

frågan alltid det praktiskt behöfliga svaret. Det förekom dervid på 1700-talet ej sällan, att svaret gafs i den (för öfrigt föga tillfredsställande) formen, att Rådet formligen *dekterade* det beslut, som hofrätten *i sitt namn gaf*. Se t. ex. rådsprot. 23 Apr. och 1 Okt. 1743.

Men det var ej blott gent emot hofrätterna, som konungens egenskap af högste öfverdomare yppar sig. Att Kongl. Maj:t omedelbart reagerade emot hvad som orätt var gjordt från hvarje domares sida, synes förr hafva betraktats som naturligt.

Folkets, efter antydningar i landskapslagarne, urgamla vana och rätt att, vid nekad rättvisa hos lägre domare, omedelbart besvära sig på högsta ort, hade fått sitt erkännande i Svea hofrätts förut omtalade pligt att upptaga dylika klagomål; men när Svea hofrätt förlorat egenskapen af högsta domstol torde konungens forna ställning till dessa frågor åter hafva trädt fram. Så sent som i slutet af 1700-talet se vi, att då Kongl. Maj:t vid afgörande af ett mål fann, att en domhafvande gjort sig skyldig till »glömska och efterlåtenhet», Kongl. Maj:t omedelbart förordnade, att hofrätten skulle gifva honom »en allvarsam föreställning»; d. 13 Maj 1785.

Den enligt Carl XI:s bref till rådet den 29 Mars 1682 konungen tillkommande »macht efter Sweriges Lag» att bestämma forum finnes vid några tillfällen på 1700-talet bragt i tillämpning. Men i någon större omfattning synes befogenheten, med afseende å de allmänna domstolarne, icke hafva utöfvats. En gång, d. 8 Okt. 1720, har jag funnit ett exempel på, att Kongl. Maj:t tillsvidare »inställt» en vid häradsrätt påbegynt rättegång. [1]) Uti de under envåldstiden såväl som under frihetstiden af Kongl. Maj:t, resp. ständerna, för särskilda fall insatta dömande kommissionerna tillgodogjorde sig emellertid högsta magten en rätt,

[1]) K. F. för exekut. i Stockholm d. 26 juni 1720 omtalar rätt för öfverdomare att »inhibera» underdomare att fortfara i förehafd sak.

som var ännu större; men, då den var alldeles oregelbunden och i sjelfva verket olaglig, torde knappast böra till densamma hänvisas såsom uttryck för grundsatsen om en Kongl. Maj:ts i hvarje särskild punkt efter behofvet praktiskt ingripande domsmagt. Ang. högsta enhet.

Ett mera allmänt uttryck tager denna tanke, om den kungliga domsmagten som en i allt ledande kraft, uti den rätt, som konungen sig förbehållit, att »arbitrera», d. v. s. döma efter fri hänsyn till det föreliggande fallets kraf, såsom motsats till att döma »presse» eller »stricte efter lagen», eller rättare sagdt och enkannerligen uti konungens befogenhet att efter sitt godtfinnande lemna till domare att utöfva samma frihet. Sådant kunde ske antingen mera generelt för särskilda slag af mål [1]) eller i ett visst konkret fall, såsom vi det sett t. ex. i saken Hamilton-Taubenfeldt sid. 320, noten.

I senare förf. t. ex. af 29 Mars 1699 göres med stort eftertryck gällande, att ingen annan än Kongl. Maj:t finge arbitrera. På 1700-talet lemnades åter genom särskilda författningar åt öfverrätterna att i vissa fall utöfva en dylik befogenhet, numera gemenligen betecknad med namnet »leuteration».

Det var i allt fall ännu länge mycket långt ifrån, att de särskilda domstolarne gälde som helt fristående från hvarandra och utan band af en högre vilja. Om icke en sådan enhet i systemet fans som i det engelska nu är rådande, nämligen att en högre domstols dom är ett bindande prejudikat för en lägre domare i lika sak, så fans dock något af detta förr hos oss. När hofrätten hade att afgöra underställda brottmål, så skulle den efter k. bref af d. 23 Apr. 1714

[1]) I K. M:ts resol. öfver adelns besvär 1 Sept. 1664, utsäges det, att en rätt att arbitrera vore enligt 1614 och 1615 års förf. afsedd »uti wissa ärender». Uti plakatet den 2 Okt. 1665, säges det för sabbatsbrott: »rätte sig Dommaren efter wijdare Lag och Ordning, om någon finnes, *och arbitrere* i thet öfrige som han thet wid sitt samwete och wid efterfrågan tryggeligen kan försvara».

Ang. högsta enhet.

och 10 Juni 1719, förfara »i anledning af förre præjudicatis» befintliga i kongl. bref och resolutioner. Gustaf III:s stränga räfster med felaktiga domare, enkannerligen med Göta hofrätt, i hvilken han personligen infann sig, utmärker hos honom en stark känsla af Sveakonungens gamla ställning till rättsskipningen. Att i mycket justitiekanslern var den handlande (Odhner, Gustaf III:s reg. kap. 5) betecknar blott, att konungen valt det för tiden passande organet.

Det nära sambandet emellan Kongl. Maj:t och hofrätterna framträder senare specielt deri, att uti besvärsmål hos Kongl. Maj:t det kunde förekomma, att efter remiss från Kongl. Maj:t förhör med parterna anställdes af hofrätten, t. ex. Svea hofr. civ. prot. d. 1 Febr. 1802; och detsamma visar sig ännu på 1840-talet deri, att förklaringar från parter i besvärsmål infordrades af Kongl. Maj:t genom hofrätten.

Men utan att i detta ämne ingå i vidare detaljer inskränker jag mig till att såsom betecknande för här afsedda enhetlighet i domstolsorganismen framhålla en omständighet. Det var tidigare vanligt och förekom ännu stundom långt in på 1800-talet, att en underrätt understält ett sitt utslag hofrätten, samt att dervid hofrätten, innan den yttrade sig, hemstälde frågan till Kongl. Maj:t och sålunda mottog från högsta instans besked om, huru man derstädes betraktade den fråga, deri första instansen blott förslagsvis yttrat sig. (Svea hofrätts prot. d. 10 Juni 1835). På likartadt sätt kunde det inträffa, att redan, medan en sak låg i hofrätten, den derstädes afslutades genom Kongl. Maj:ts ingripande i nådeväg — i det nämligen Kongl. Maj:ts benådningsrätt utöfvades i följd af hofrättens underdåniga hemställan derom, medan saken ännu låg i hofrätten, och innan hofrätten deri ännu uttalat sig, se t. ex. Svea hofrätts prot. d. 28 Jan. 1802.

Sammanfattas det här senast anförda, så är det oförtydbart, att den urgamla grundtanken om en högsta enhet i rättsskipningen var af praktiskt ingripande betydelse ut

öfver 1700-talet. Efter det nya statsskickets införande återfinna vi ännu en tid framåt blott enstaka reminiscenser från det gamla.

I denna stund är hos oss allt hvad som kallas enhetlighet, solidaritet eller *gemensam* ansvarskänsla inom domstolsorganismen — enligt gammalt begrepp — försvunnet; allt, hvad vi hittills omtalat som tecken eller rester af den tidigare ordningen eller den gamla tanken deri, är försvunnet. Nu hos oss.

Den ena instansen står öfver den andra utan annan känsla af samhörighet dem emellan, än att, när den lägre har dömt, så kommer den andras tur. De stå lika skilda, som de sidoordnade domstolarne i regel äro skilda från hvarandra.

Saken är alltid helt och hållet en tillhörighet för den domstol, hos hvilken den är formligen anhängig. Blott med den domstolens formligen gifna tillstånd eller uppå dess föranstaltande *kan* annan, jämsides eller lägre stående, domstol taga någon befattning med saken eller med någonting som rör densamma. — Att saken är parternas, och att de kunna hafva intresse af att få lita äfven till andra domstolar, är en underordnad synpunkt. För hvarje ingrepp från en högres sida och enkannerligen från högsta ort har man med yttersta omsorg skyddat sig [1]).

Men på samma sätt som saken ligger helt och hållet under den domstols herravälde, som har den om händer, så fordrar också denna domstol i första och sista rummet, att få vara obegränsadt »sjelfständig» i sitt bedömande af saken; och består domstolen af flere ledamöter (nämden förstås oräknad), så är också en hvar af dessa ledamöter i första rummet »sjelfständig», och sålunda får man allt för ofta se domstolen formligen upplösa sig i olika meningar, som karakteristiskt nog anses alltid böra återgifvas i prejudikatsamlingarne.

[1]) Ordningen är i verkligheten grundlagd genom 1734 års lag. Hvad som innehålles i 16 kap. R.B. om till och med parternas mycket begränsade klagorätt utgör en bekräftelse på ofvan stående satsen -- fattad i dess, vid jämförelse med det forna hos oss och det nuvarande dansk-norska (se här efteråt), framträdande mening.

Nu hos oss.

En hvar domare är sålunda principielt en enstaka stående individ, uttalande i sin tur och ordning sin personliga uppfattning om lagen. Att en uti instansordningen högre stående skulle ingripa förr än hans tur kommer, ses som ett intrång på en lägre ståendes värdighet, och till skydd derför gäller den bakvända satsen, att det är en dyrbar rätt för parterna att ej »förlora en instans». Då emellertid faktiskt, och ehuru en hvar domare naturligtvis gör anspråk på att uttala hvad lagen menar, man med detta öfverdrifna sjelfständighetssystem alltid har en chance kvar, så länge ännu en domstol finnes att anlita, så uppstår det naturliga resultatet, att i något mera betydande saker ingen tappande part är till freds, förr än han också fått göra ett försök i högre instans. Den sista stora lagändringen af 14 Juni 1901 har synbarligen också utgått från tanken om rättssäkerheten såsom beroende på tre instanser, hvilkas lättare genomlöpande man sålunda uppstält som mål.

Olika principer i grannländerna.

I Norge och Danmark, der man äfven på detta område hållit fast vid historiska förutsättningar, och der man *kan* fasthålla dem, emedan de hafva vårdats och utbildats, stå äfven på förevarande område förhållandena högst olika med hos oss.

Danmark.

Jag skall här framhålla några hufvudpunkter och dervid i första rummet tala om *Danmark*, der förhållandena framträda mera utpreglade, i hvad det organisatoriska angår, och der de äfven lättare kunnat få en egen karakter i följd af landets geografiska och befolkningsförhållanden.

Högre domare få anlitas omedelbart.

1:o. Ett stort antal saker behandlas och afdömas i första instans af öfverrättsdomare, och ändringssökande i dessa saker ligger direkt till den högsta domstolen:

Vi hafva redan sett, att tre ledamöter af öfverrätten i Köpenhamn, bildande en »skiftekommission», omedelbart omhändertaga alla dödsbon derstädes och i sammanhang med utredning af dessa och andra bon utöfva en

högst omfattande jurisdiktion, likasom vi ock sett, att kla- Danmark.
gomål öfver de af dessa domare träffade beslut omedelbart upptagas till pröfning af Höjesteret. Understiger sakens värde 200 kr., så erfordras dock särskildt tillstånd för rätt att vädja.

Samma instansordning gäller ock för sjö- och handelsrätten i Köpenhamn, både i hvad angår dess befattning med konkurser och dess befattning med alla andra under dess domvärjo fallande mål.

Denna ordning följer helt naturligt deraf, att också sjö- och handelsrättens ordförande är ledamot af öfverrätten.

Men härtill kommer den lika beaktansvärda allmänna anordningen af öfverrätten, »Landsover samt Hof- och Stadsretten» i Köpenhamn, hvilken är sammansatt af 19 domare. Desse samtlige äro på samma gång appelldomare för de landdistrikt, hela Seland och de kringliggande öarne, som äro lagda under denna öfverrätt, och domare i första instans för alla civila saker hörande till Köpenhamn. I sin dubla egenskap utöfva de en omfattande domsrätt, med en för olika saker och deras olika behof afpassad procedur.

Små skuldfordringsmål, i hvilka kapitalet understiger 200 kr., äro hänvisade för den formella behandlingen till två särskilda afdelningar af denna gemensamma öfver- och underdomstol. Går beloppet under 40 kr., så både handlägges och afdömes saken af en ensam domare. Gäller saken 40 kr. eller derutöfver, men mindre än 200 kr., så behandlas den, vid skriftvexling och vitnesförhör, af blott en domare, men fem taga del i afgörandet deraf. Domaren vägleder i alla dessa saker alltid parterna, såvidt de ej åtföljas af sakförare.

Den gifna domen gäller utan rätt till ändringssökande — om ej af regeringen särskildt tillstånd gifves [1]).

Härförutom finnes under landsover- samt hof- och

[1]) Om vilkoren för medgifvande se härefterät, sid. 872.

Danmark. stadsrätten en särskild afdelning, kallad »gästerätten», som, lika med en hvar af de båda nyssnämda, förestås af en assessor. Denna afdelning är tydligen tillkommen för att tillmötesgå just samma behof af snabbhet i förfarandet, som hos oss föranledt ett — i öfrigt föga anlitadt — särskildt forum för det fall, att tvist i handel uppkommer emellan köpare och säljare i staden, och att »det klagas genast». Det mesta af denna afdelnings jurisdiktion har dock öfvergått på sjö- och handelsrätten i Köpenhamn.

Fordringssaker af 200 kronors värde och derutöfver, som ej falla under gästerättsprocessen, behandlas enligt den allmänna processen; vitnesförhören i dessa saker ega, i olikhet med nyss omtalade, alltid rum å särskild tid i en af de särskilda »vitneskamrarne» inför en domare; men domen gifves af fem domare; appell ligger till Höjesteret.

Äfven från kriminal- och polisrätten i Köpenhamn — bestående af 14 domare — ligger ändringssökande direkte till Höjesteret. Att med afseende å alla af denna domstol behandlade saker *en* appellinstans kan gifva erforderlig trygghet, är besörjdt derigenom, att alla slutliga utslag i de vigtigare målen, egentliga brottmål och vissa polissaker, bero på fem domare, som, en hvar, fullständigt läsa akterna. De enklare målen afdömas af blott en domare. I mindre saker beror rättighet till ändringssökande på medgifvande af regeringen.

Der landsover- samt hof- och stadsrätten är appellinstans, således för landdistrikten, likasom för de orter som ligga under Viborgs landsoverret, blir antalet instanser tre; och detta är således utanför Köpenhamn regel.

I vissa slag af saker, såsom der det gäller »konungens inkomster» (i tullbedrägerimål, mål om stämpelskatt och arfsafgifter), beslut om försättande i konkurs eller om ackord, ligger dock klagorätt från alla underrätter omedelbart till Höjesteret — likasom fallet är med laga skiftessaker hos oss.

Men en allmän grundsats, som specielt markerar en-

hetligheten i systemet och som förtjenar ett rum för sig är denna: Danmark.

2:o. I hvarje fall, der en part eller rättssökande kan beklaga sig öfver rättsförnekelse, »rettens fornægtelse og voldsamt tvang», af en lägre domare eller annan »retsbetjent», kan han omedelbart söka rättelse och hjelp i Höjesteret. Hjelp vid förnekad rätt.

Denna bestämmelse och deruti innehållna förmån för den rättssökande motsvarar i effektivitet den forna föreskriften hos oss om, att man för nekad rättvisa af domare kunde genast tala i Svea hofrätt — enär Svea hofrätt då var högsta instans. Förmånen gäller i Danmark ej blott för sådant fall, som sjelfva uttrycken direkt gifva vid handen, t. ex. (oafsedt verkligt tvång) vid vägran af en begärd rättshjelp, en kvarstad, ett förbud eller dylikt, utan jämväl när en domare vägrar att företaga ett vitnesförhör eller att framställa en viss fråga till ett vitne. [1]) Jämväl tillämpas bestämmelsen, der en domare vägrar att utfärda ett protokoll öfver hvad som i en sak förekommit.

3:o. Principen om ej blott en hvar domares ansvar, utan om ansvarighet så att säga för hela domstolsorganismen såsom en enhet är i verkligheten från det gamla bibehållen i det danska systemet. När en part finner sig missnöjd med en i Danmark gifven dom, blir, såsom förr en gång hos oss, *jämväl den domare eller hela den domstolsafdelning, som afsagt domen, part inför den högre rätten.* Domaren *instämmes* jämte motparten till den högre domsto- Samfäld ansvarighet för domarena.

[1]) I Sverige har nu för tiden en rättssökande ingen rekurs och hjelp i fall af rättsförnekelse af sistberörda slag. En domare kan t. ex. bestämma sig för att ej höra vissa vitnen, af hvilkas uttalanden en parts väl och ve kan bero, och först när domaren så efter kanske månader och år gifver dom i hufvudsaken, har parten rätt att söka ändring, nämligen »i sammanhang med hufvudsaken». I den högre rätten kan sedermera godt ännu ett år förgå innan frågan om vitnesförhöret afgöres. Att under tiden vitnena kunna dö eller blifva odugliga, emedan de glömma tilldragelserna, är lätt att förstå. Men det är deremot icke lätt att förstå, i hvilket giltigt intresse en domares nyck eller oförstånd skall ställas utanför klander, der detta kan innebära, att oersättliga rättsförluster uppstå för de rättssökande.

Danmark. len; gäller det en boutredning, så är det till och med *nog* att instämma sjelfva skifterätten såsom bofördvaltare. Sker ändringssökande till högsta domstolen, Höjesteret, äro både mellaninstansens och den första instansens domare parter inför Höjesteret. I hvarje fall har klagandeparten öppen rätt att föra talan mot vederbörande domare om ansvar eller ersättning för »hans adfærd» d. v. s. för det sätt, hvarpå han behandlat saken [1]). Appellen *kan* anhängiggöras enbart för att få tillfälle mot domaren föra sådan talan, lika väl som den kan föras allenast för att af motparten utkräfva ansvar för hans obehöriga sätt att procedera i saken. Vanligen stämmes domaren blott för att »försvara sin dom»; men i den omfattningen *måste* han alltid göras till part. Derest ett tingsbiträde dömt i saken, är det dock den ordinarie domaren, som skall inkallas, ty den tillförordnade domaren handlar på den ordinaries ansvar.

En ordning som denna må kunna betraktas som föråldrad, och det är sedan lång tid tillbaka regel, att domaren icke möter i öfverinstansen, då ansvar mot honom ej är ifrågasatt; jämväl är domarens instämmande förenadt med något besvär för ändringssökanden. Men oafsedt den karakter af ansvarighet och gemensam ansvarighet, som med den beskrifna ordningen påtryckes rättsväsendet eller hela domstolsorganismen, så måste samma ordning också lända till att hålla parterna i saken uppe i nivå med dem, som hafva förtroendet att för dem besörja rätten, och alldeles förhindra ett sådant undertryckande af de rättssökandes personer och deras personliga värdighet, som gifvit den snöpliga karakteren åt hela vårt rättsväsende [2]). Allt hvad byråkratism heter är uteslutet med en

[1]) Hos oss äro, som bekant, de enskilde uteslutne från rätt att sjelfve mot domaren föra en sådan talan. Ansvarstalan, möjligen anordnad af just. kansler eller eller just. ombudsman eller föranledd af en öfverdomstol, kommer alltid som en fristående sak och träffar egentligen aldrig annat än formelt fixerade förpligtelser för domaren. Materiella, verkliga fel i behandlingen af mål, befinnas i regel oåtkomliga för vare sig anmärkning eller straff.

[2]) Jmfr från våra hofrätter och vår högsta domstol sid. 407 och 570 o. f.

grundprincip och en dermed öfverensstämmande praxis, sådana vi hafva för oss i det nyss beskrifna från Danmark. Danmark.

Såsom en speciel yttring af samma princip, hvarom vi här talat, är att anföra ett egendomligt förhållande.

I kraft af en författning från år 1796 skulle alla domstolar, utom den högst stående, i brottmål afgifva ett uttryckligt uttalande i sjelfva domen eller dess premisser, om huruvida i sakens utförande och behandling någon försummelse egt rum, eller om allt skett lagligt och försvarligt. I dom af mellaninstans gälde uttalandet, hvad underrätten angår, ej blott den förordnade aktors och försvararens utan jämväl underdomarens förhållande [1]). Denna ordning är ännu alltjämt upprätthållen, och i danska öfverrättsdomar återser man dylik attestation oupphörligt.

4:o. Ett i praktiskt hänseende högst betydelsefullt prof på det danska domstolssystemets egenskap af ett helt med samfäldt ändamål ligger i det som redan, sid. 421—3 och 591, omtalats, att vid sakers appellerande i högre rätt parterna, utan något hos öfverdomstolen sökt tillstånd, få anlita alla landets underdomstolar, och att dessa alla också utan vidare stå till tjenst för hållande af vitnesförhör och för befrämjande af utredning i den sak som ligger i högre rätt. Flere domstolar hjelpa samtidigt.

Domaren skall som regel tillkalla rättsvitnen, i lifssaker meddomsmän, att närvara vid här ifrågavarande förhör. Protokollen blifva som vanligt i Danmark färdiga omedelbart vid domstolsförrättningen och kunna således i utdrag erhållas utan dröjsmål. Det kan hända, att en underdomare sålunda får flere gånger vara verksam för en i högre rätt liggande sak.

Det förut, sid. 749 omtalade, att domare samfäldt bistå kvinnor i saker om faderskap till barn, är en likartad yttring af samma system [2]).

[1]) Detta är specielt för Norge framhållet af Schweigaard II: 29.

[2]) Från Norge förtjenar här framhållas, att i tingslag, der ordinarie ting mera sällan hållas, sak kan efter parternas öfverenskommelse uppskjutas till behandling vid en angränsande domstol.

Danmark.

Särskildt må framhållas parternas rent af obegränsade rätt [1]), att genom, helt formlöst, aftal bestämma hvilken första instans' domstol som helst till forum för deras tvistigheter. Den olägenhet detta kan medföra för särskilda domstolar har man sett som en underordnad omständighet.

Domaren ansvarig för tingsbiträde.

5:o. En proba på samhälligheten i den danska domstolsorganismen ligger också deri, att de tingsbiträden, »fuldmægtige», som i Danmark lika som hos oss utföra en större eller mindre del af arbetet inom domsagan, handla på domarens vägnar och på hans ansvar. För alla af tingsbiträdet begångna fel eller försummelser, hvaraf skada för någon uppstår, riskerar domaren att få betala ersättning, hvilket måste föranleda, att bandet emellan den ordinarie domaren och extraordinarien likaväl som uppsigten och handledningen från den förres sida måste arta sig till något helt annat än hos oss.

Extra domare ej använda.

6. Af lika så stor betydelse är det, att öfverhufvud inga extra eller tillfälliga domare förekomma i öfverrätterna eller i den kollegiala kriminal- och politirätten. Strängheten derutinnan är så stor, att t. ex. i Köpenhamns öfverrätt under förliden sommar blott en enda ny domare varit konstituerad för att fylla den lucka, som ferier och helsoskäl vållat under den »hetaste» årstiden. Det hemmavarande halfva antalet får arbeta dubbelt — och de som äro lediga få sjelfva betala den konstituerade hjelparens lön [2])!

I Höjesteret finnas bland landets förnämste juridiska auktoriteter ett antal extra domare att anlitas i nödfall, men det är så ytterst sällan, som de verkligen anlitas, att Höjesterets åldrige justitssekreterare kunnat försäkra mig, att under de inemot 30 år, han hört till domstolen, han icke sett en enda af dessa extra ledamöter i rätten mer än en enda gång, nämligen vid ett tillfälle på 1880-talet, då i följd af

[1]) Deuntzer, den danske civilproces s. 58.

[2]) I våra hofrätter och större rådstufvurätter tjenstgöra som bekant hela året om en mängd extra domare.

vissa extraordinära omständigheter samtlige de ordinarie le- Danmark.
damöterna voro uti en sak jäfvige.

I det yttre markeras särskildt samhälligheten inom En exponent
de kollegiala domstolarna dermed, att de särskilda ledamö- af systemet.
ternas olika vota aldrig offentliggöras.

I de flesta kollegiala rätter förekomma ej ens officielt några skiljaktigheter mer än högst undantagsvis. Allmänheten och parterna underrättas blott om det beslut, hvilket gäller som domstolens; och för detta böja sig också de som tillhöra minoriteten i domstolen, nämligen så att i allmänhet de »dissentierande» meningarne ej anmälas till protokollet. I Höjesteret anmälas de aldrig. I Köpenhamns öfverrätt och i kriminal- och politirätten i Köpenhamn tecknar en domare, som hör till minoriteten, sin afvikande, »dissentierande», röst till protokollet, blott om han någon gång så att säga vill protestera emot majoritetens beslut, men det sker så sällan, att bland Köpenhamns öfverrätts 1,332 domar [1]) för 1901 antagligen ej mer än tio voro förenade med ett dissentierande votum. Detta förhållande kan dock ingalunda tagas som bevis på, att enighet i alla andra fall verkligen rådt om beslutet. I sjelfva verket förekomma visserligen faktiskt skiljaktigheter ofta nog, men dessa synas blott i de vota, som vid aktens cirkulering en hvar domare tecknat deri, och hvilka strängt hemlighållas. Ej ens de som dissentierande *anmälta* vota offentliggöras i prejudikatsamlingar, men parterna kunna genom utdrag af protokollet få kännedom om dem. Inom den Viborgska öfverrätten (för Jutland) är det vanlig praxis att teckna skiljaktiga vota till protokollet. Allenast sådana till protokollet uttryckta skiljaktiga vota — men ej de varierande meningar, som eljest må hafva förekommit — framläggas uti appellinstansen, d. v. s.

[1]) Här afses blott de af 5 ledamöter beslutade.

i Höjesteret, eftersom från de kollegiala rätterna ändringssökande alltid ligger till Höjesteret [1]).

Allt det vi här talat om utgör konträra motsatser till hvad som finnes hos oss nu, på samma gång som det dock i mycket erinrar om vårt gamla eller om hvad som fans i båda länderna förr. — Likt mycket annat godt på rättens område har detta hos oss förtorkat eller vridits från sitt rätta syfte, medan det (åtminstone hittills) vårdats och utvecklats efter sin ursprungliga mening i Danmark.

Sällan ändringssökande i Danmark.

Skulle det nu vara något bevändt med det jag i detta ämne sagt eller med det jag framhållit och sammanställt som värdefullt i den danska ordningen, således i domstolsorganismens enhetlighet eller dess egenskap af lefvande, enhetlig kraft i mångfalden af organ, så skulle detta återgå uti en betydande auktoritet i domstolarnes uttalanden eller uti vida mera sällan än hos oss förekommande ändringsansökningar. Ja så synes ock vara fallet.

Eller hvilken svensk jurist skulle icke med mig stått förbluffad inför ett svar af min ärade vän kriminalrättsassessor Ussing på fråga, om det ofta söktes ändring i hans domstols utslag — nämligen då svaret var: »*meget* sjelden», med stark tryckning på »meget»?

Jag må erkänna, att jag uttryckte min förvåning här öfver med ett tillkännagifvande, att i Sverige parter (om de sjelfva varit ovissa) öfverhufvud icke hafva någon känsla af, att rätten är funnen dermed, att en domare dömt i målet; det går som gifven regel till en högre instans, såvidt parterna ej äro uttröttade, de ej se sig hafva råd att fortsätta längre, eller de ej förlora fatalierna. — Låt vara, att förhållandet med mitt svar blef något pointeradt, men un-

[1]) I Norge råder i denna punkt en annan sed än i Danmark, såsom förstås af tidigare omtalade metoden med officiel votering i Norges Höjesteret.

gefär så ser jag — och säkerligen något hvar hemma — saken [1]). Danmark.

Men assessor Ussing säger till och med, att det *öfverhufvud* i Danmark är »meget sjelden», som ändring sökes; och han bekräftar sina ord med officielt material. Detta ger vid handen, att från Köpenhamn under alla de tre åren 1898, 1899 och 1900 icke förekommit något ändringssökande i patentmål, samt att under samma tre år i öfrigt intet dylikt mål behandlats i Höjesteret. Detsamma var förhållandet med muntliga injurier, ärekränkningsmål, men af skriftliga injurier, tryckfrihetsmål, hade ändringssökande förekommit 1898 i två fall, 1899 i ett och 1900 i två fall. I saker om faderskap till barn appelleras jämväl ytterst sällan, kanske för hela landet en eller annan gång på året. — Och detta allt är dock saker, i hvilka hos oss ändringssökande sker i sammanlagdt säkert ett hundratal fall årligen. Patentmålen äro visserligen öfverhufvud hos oss vida vanligare än i Danmark, men i fråga om de två andra slagen är troligen frekvensen ej mindre än hos oss; — men man stannar i Danmark vid första domen, emedan man sökt förebygga onödigt vädjande, men förmodligen ock emedan det gjorts så mycket för, att domar skola åtnjuta förtroende. Något hinder för appell i patent- och paternitetsmål föreligger ej, men i injuriemål kan hinder finnas, om bötesbeloppet är lågt, ehuru särskildt tillstånd kan sökas och erhållas.

I kriminal- och polisrättens brottmålsdomar är ändringssökande vanligare, men det förhållande, att det i Danmark rent af väcker uppseende, om någon gång en ändring sker i dessa domar, betecknar i och för sig en för oss svenska jurister fullkomligt ny syn på tingen.

[1]) Det må här framhållas, att i verkligheten (i följd af mängden utaf alldeles uppenbara saker och eljest säkert af antydda skäl) ändringsansökningarna från härads- och rådstufvurätters utslag, allt tillsammanstaget, stiga till ett vida mindre antal, än man tror — enl. sammanställda siffror antagligen ej till mer än omkring 8 à 10 procent. I saker om mindre öfverträdelser, der vanligen på förhand ingen ovisshet råder, stannar man i regel vid första utslaget.

Danmark. Såsom särdeles betecknande för det egendomliga förhållandet framstår för mig den möda, som jag såg de två öfverrättsassessorerna herrar Meyer och Frydensberg göra sig för att tillsammans uträkna åt mig, när senast någon appell d. v. s. något ändringssökande hade förekommit mot någon dom af Köpenhamns skiftekommission (för sterbhusutredningar, konkurser etc.), deraf de båda äro ledamöter. Mot de hundratal af slutdomar i delningssaker, repartitioner, som årligen gifvas, förekomma på åratal intet ändringssökande. Eger sådant rum, så är det mot de i öfrigt mycket sparsamt förekommande formliga »decisioner», som stundom föregå definitiva hufvuddomen, och mot dylika sökes ändring i medeltal 2 à 3 gånger per år för hela Köpenhamn.

Det sades mig, att ändring förmodligen oftare söktes mot de domar i boutredningssaker, som gåfvos i landsorterna af en ensam domare; men när jag sålunda förfrågade mig i Fredriksberg, så erfor jag, att på 6 à 7 år ingen appell egt rum mot någon af de delningsdomar, som under denna tid der gifvits, 2 à 300 st., samt på omkring 3 år ej heller någon appell mot något annat beslut inom detta område. Men utanför denna 3-årsperiod erinrade man sig att 3 à 4 vad mot decisioner förekommit.

Ett lika märkeligt förhållande är följande:

Öfverrättsassessoren Lütken är formand, ordförande, i en kommission, som har att upptaga klagomål öfver kommunalbestyrelsens åtgöranden och beslut rörande fastighetstaxering i Köpenhamn. Men under de år, herr Lütken varit ordförande, *har icke ett enda klagomål öfver denna taxering kommit före vid kommissionen;* och enligt hvad för herr Lütken förmältes, då han mottog uppdraget, hade, *alltsedan kommissionens tillkomst år 1877, densamma aldrig behöft träda i verksamhet.*

Hos oss skulle naturligtvis i likartade saker klagomål vara något helt ordinärt och utgöra en del af proceduren.

För att i någon mån generelt bekräfta det här i detaljer

uttryckta skall jag blott meddela, att, enligt mig i Höje- Danmark.
steret godhetsfullt tillhandahållna sifror, derstädes under året 1900—1901 (räknadt från Mars till Mars) behandlades och afgjordes ej mer än 262 saker, medan antalet 1901—1902 utgjorde 288. Deraf utgjorde antalet civila mål det förra året 77, det senare (1901—1902) 89. Af domstolar, hvarifrån ändringssökande ligger direkt till Höjesteret, hade dock — enligt mig från resp. domstolar och från statistiska byrån i Köpenhamn välvilligast lemnade upplysningar — under året 1901 domar gifvits i ej mindre än 6,816 saker, oräknade de i gäldskommissionen »pådömda» 2,288 saker [1]), och de af skiftekommissionen gifna beslut, samt naturligtvis oafsedt de under kriminal- och politirätten förekommande fall (11,940 st.), deri personer »vidtagit» (godvilligt påtagit sig) böter utan dom.

Häremot är för vår Högsta Domstol att ställa ett medeltal för åren 1896—1900 af årligen 703 ändringsansökningar i civila mål (deraf 67 i skiftesmål, kommande från underrätt) och 504 i brottmål. De tre hofrätterna hade under år 1899 handlagt 3,810 civila mål och 1,670 brottmål, summa *5480* mål samt under år 1900 civila mål till antal af 3,775 och brottmål af 1,596, summa *5371* mål [2]). Mål af hofrätterna upptagna i första instans (51 st. år 1900) samt ansökningsärenden (1,791 st. år 1900) äro här ej medräknade.

Man måste blott af det här anförda se, att dansk rätt erbjuder oss mycket att begrunda. — I verkligheten ligger här såsom i så mycket annat af dansk rätt ett rent engelskt drag, ehuru det dock ej kommer upp emot de sifror jag en gång förut meddelat från England. Året efter det, då jag första gången besökte engelska domstolar eller år 1883 (egentligen mellan 1 Nov. 1882 och 1 Nov. 1883) hade

[1]) I gäldkommissionen hade under året *behandlats* 15,316 saker deraf dock 8221 förlikts och 3887 återkallats samt 930 balancerats till följande år.

[2]) Krigshofrätten hade hvartdera året 1899 och 1900 och handlagt 21 besvärsmål, som öka nyss angifna sifror för domar, hvaröfver ändring kunnat sökas i högsta domstolen.

i detta lands distriktsdomstolar, countycourts och andra (jämväl omfattande städerna) förekommit *en million femtontusen sjuhundraåttiosex* stämningsmål. Under samma tid söktes ändring uti *etthundraåttiosex* af dessa domstolars domar och beslut. Ändring gafs i *femtiotre*.

Norge. Beträffande Norge så råder en skiljaktighet med hänseende dertill, att en stor domstol, af jämförlig betydelse med Köpenhamns öfverrätt, utöfvande samfäldt första och andra instansens arbete icke förekommer i broderlandet. Men Kristiania stadsrätt är dock äfven appellrätt. Från denna såsom från andra kollegiala domstolar ligger ändringssökande omedelbart till den högsta domstolen, Höjesteret. Särskilda slag af saker äro i öfrigt befriade från mellaninstansen. I säregna fall kan konungen medgifva appell direkt till högsta domstolen. Civila saker under visst värde äro, om de ej gälla någons person eller medborgerliga anseende, uteslutna från rätt att öfverbringas till högre instans. Tillåtelse dertill kan dock under särskilda förutsättningar meddelas af regeringen. En speciel olikhet med Danmark ligger deri, att de extra ledamöterna i Norges Höjesteret äro derstädes i betydlig omfattning tagna i anspråk, i det att i denna stund fem af dem deltaga i sakernas behandling och afgörande i samma omfattning som de ordinarie, åtta ledamöterna. Fem andra, utsedda mest bland universitetets professorer, inträda blott vid förfall för någon af de ofvan nämde. Antalet af mål, som Norges Höjesteret behandlar, är ock något större än det som årligen behandlas af Danmarks Höjesteret, till bevis hvarpå kan anföras, att till den förra under 1897 och 1898 inkaminerades resp. 165 och 179 civila saker samt behandlades och afdömdes resp. 78 och 93 straffsaker, krigsrättssaker inbegripna. Men samtidigt handlades af Höjesterets »kjæremaalsudvalg» (tre ledamöter skiftesvis verksamma, utnämde af presidenten) en myckenhet af saker, efter föranledande till största delen af den nya ordningen för brottmålsprocessen. Under år 1898

inkommo sålunda till nämda udvalg 89 kjæremaal (klagomål öfver lägre domstols särskilda beslut under rättegång), 346 ankesager (rörande rättstillämpning), derutinnan udvalget blott i vissa fall, utan hänvisning till domstolen i sin helhet, sjelf kan träffa afgörelse, samt 231 ansökningar om förnyad behandling vid lagmansrätt. I öfrigt synes likheten med det danska vara så pass stor, att det med afseende å vår uppgift ej torde finnas skäl att ingå i vidare detaljer.

Till den först anmärkta skiljaktigheten — jämte hvad som följer af den 1887 införda nya kriminalprocessen — och till den deraf orsakade olikhet i utveckling är det förmodligen, som man har att hänföra, att i Norge enhetligheten i rättssystemet visserligen icke framträder i så utpreglad form som uti det danska systemet. — Men ingenstädes är frigjordheten från all samhällighet och från hänsyn till det samfälda syftet så genomförd inom domarekåren och inom rättssystemet som hos oss. Funnes icke underställningsskyldighet vid ådömande af allra högsta straff (dödsstraff eller lifstidsstraff) och i tryckfrihetsmål, så vore atomismen tänkbarast fullständig.

Om Tyskland, som i öfrigt haft att bygga på olika grund, *i politiskt intresse,* eller för möjliggörande af enhet under en gemensam öfversta riksdomstol, har *nödgats* underordna historiska förutsättningar inom de särskilda länderna och grunda ett system på vetenskaplig spekulation, så är det, då inga dylika orsaker, numera åtminstone, gälla för oss, föga försvarligt, att vi utan vidare underordna oss dess vetenskaplighets trollformler och vilja för alltid kasta bort vårt nationella goda — blott för att gå den juridiska byråkratismens ärenden.

RÄTTFÄRDIGHET GENT EMOT FORMALISM.

Rättfärdighet.

Med rättfärdighet i rättsskipning afser jag en tillämpning af rättslagen i möjligaste nära anslutning till den moraliska eller sedelagen, vare sig nu den positiva lagen tänkes som skild ifrån, mer eller mindre oberoende af sedelagen, eller som stödd på sedelagen och utgörande i särskilda punkter en sanktion af dess hufvudsakliga kraf [1]).

Det ligger i sakens natur, att en dylik rättstillämpning förutsätter en fullständig utredning af sanningen i hvarje sak, innan den bedömes; ty hänsyns tagande till moralen inbegriper, att den dömande beaktar alla de förhållanden, som utgjort driffjädern för parternas handlande. Häraf följer, att till frågan om rättfärdighet i rättsskipning hörer allt det, som i det föregående afhandlats om bevisning, om lekmäns deltagande i rättsskipningen — alldenstund deras uppgift derinom alltid främst utgår på sanningens fastställande —, om förhållandet emellan domare och lekmän, muntlighet och skriftlighet samt direkt eller indirekt hela förra afdelningen af föreliggande arbete. Frågorna om domareuppgiften och om domarenas inbördes ställning höra ock-

[1]) Då jag talar om »billighet», tänker jag mig ordet i dess alldagliga juridiska betydelse. Denna är ju något sväfvande, vidsträcktare än rättfärdighet, men tillsvidare åtminstone finner jag mindre lämpligt eller behöfligt att söka tekniskt bestämma densamma.

så hit, såvidt som på dessa frågor bero dels gränserna emellan rättslagens och sedelagens områden dels auktoriteten i den verksamhet, som utöfvas af rättslagens representanter, domarena. Att icke det kan vara tal om ett genomfördt rättfärdighetssystem annat än under förutsättning af ett fullständigt genomfördt sanningssystem, fastslå vi, i öfverensstämmelse med det nyss antydda, helt enkelt som ett korollarium af rättfärdighetsbegreppet.

Här skulle vi emellertid i främsta rummet beakta, såsom möjligast fristående, frågan om rättfärdighet vid sjelfva dömandet, således om domarens verksamhet under denna synpunkt i en sak, som antages vara utredd, eller som är utredd så mycket som den faktiskt blir det — nämligen i syfte att klargöra, i hvilken mån vår nuvarande rättsskipning utgår på rättfärdighet.

Att vår rätt förr varit ett verkligt rättfärdighetssystem, framgår af hvad vi derifrån redan kunnat meddela. Vi vinna derför kanske allra bäst innehållet i vår framställning af föreliggande ämne genom sammanställningar med det gamla hos oss.

Under de många år jag i olika arkiv, synnerligen riksarkivet, forskat uti högre och lägre domstolars domböcker från olika tidehvarf, har jag sålunda, såvidt denna fråga angår, kommit att hänföra mina iakttagelser under olika rubriker, från hvilka jag här tillåter mig att i korthet sammanställa det vigtigaste.

Forna principer vid dömandet.

A. Rättsskipningen utgick, som förr omtaladt, på att hjelpa folk; och såsom ett hufvudmoment i denna tanke framhålla vi här särskildt sträfvandet hos våra forna domare att bringa tvister eller ovissa förhållanden i *i hela sin omfattning* till praktiskt slut.

Detta är en så genomgående grundsats och en grundsats tryckande en så karakteristisk prägel på hela vårt forna processväsende, att den förtjenar att nämnas i första rummet. Prof på densamma gifves i hvarje dombok från den af oss

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] r. [illegible] till [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] Magnus [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] 695, [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible].

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible], [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]:

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] 13—22 [illegible] 1698 [illegible] [illegible]:

»[illegible] Jons Andersson i Lenabo [illegible] sin broder Johan Andersson Hök i Morgården [illegible] Liqvidation och richtighet med sig om [illegible] [illegible] i löst och fast efter theras [illegible]. — — påståendes ther hoos som en Creditor af [illegible] att niuta betalning för 42: 16 Rmt, som han sina föräldrar skall hafwa försträckt etc. — — — — — — —

Resolutio

Johan Andersson Hök i Morgården som suttit wid egendomen i löst och fast effter sine föräldrars död, bör med käranden *och dhe andre sine syskon* träda till Liqvidation, under gode män (en befallningsman och en nämdeman), och moste när han thertill kallad blifwer wijd 3 dr smt wijte angifwa så wähl egendomen, hwad den i löst och fast warit, som gälden huru högt den sig bestigit, att dher klart blifwa kan hwadh dhe andre syskonen effter föräldrarna med rätta till arfs falla bör». (Creditorerna skulle ock vid lika vite gifva upplysning om sina fordringars qvanto).

Vid häradstinget i »Skädewij» den 2 Maj 1699 finnes slutet på en ransakning lyda sålunda:

»Effter som nu Claes Wellamsons hustru Brita Ersdotter icke kan öfvertygas att hafwa förgripit sigh med skälsordh eller någon gärningh emot fadren Erich Hansson på Ufberget som han lijkwäll angifvit hafwer; Ty blijr Hu Brijta Ersdotter denna gången förskonter der medh, att hon till kiörkan och de fattige skall gifwa 6 dr Kmt effter till förne föresatt wijte för det

hon med swåra ordh, trätor och förbråelser förtörnat sin fader; och sattes henne nu medh 10 dr Smt wijte före, till hwilket hustru Brijta skall wara förfallen, om hon här effter medh något sådant beträdes; *och på det orsaken till trätorna må afskaffat blifwa:* Ty förordnas Länsmannen wälte Anders Dahl, att tillijka medh twenne Nämbdemän ransaka, om Barnen på sitt möderne ännu hafwa något af Fadern medh rätta att fordra, och giöra en laga skillnad dem emellan, så i det ena som det andra». Forna principer.

En sak vid ting den 20 Sept. samma år rörande ärekränkning slutade dermed, att vid vite på 10 daler silfvermynt förelades svaranden »att här effter icke på något sådant sätt Bruksskrifvaren Eric Schulth angripa eller förolämpa».

Vid höstetinget i Simtuna d. 29—31 Okt. 1718 finner man, att, i anledning af våldsam oenighet emellan föräldrar samt deras son och sonhustru, hvilka senare öfvertagit de förres hemman mot utgörande af »fördel» till dem, häradsrätten förordnat två nämdemän att »them behörigen ifrån hwar annan skilja och tilldela hwar och en thet han med rätta bör hafva», samt att prosten i församlingen anmodats att närvara vid delningen eller låta någon annan af presterskapet sig dervid infinna, »på thet at thenne skilnaden utan buller och oenighet må förelöpa». Då delningen dock skulle ske först nästa fardag, så sattes under tiden ett vite af 40 mark silfvermynt, »om the imedlertid på något sätt wisa sig oroliga». Det säges, att häradsrätten funnit »billigt» vidtaga denna anordning »til afböjande af widare förargelse, som i framtiden torde hafva någon swår efterföljd med sig».

I en annan sak, der en man till följd af iråkad ofärdighet blifvit ur stånd att sköta sitt hemman och derför önskade att lemna det till en af sina söner, förordnade rätten socknens länsman och en nämdeman »at wid anfordran giöra en laga delning» emellan barnen. I ännu ett par fall vid samma ting anordnade häradsrätten på lika sätt, genom

Forna principer.

gode män, om reglerande af familjers egendomsförhållanden, hvilka eljest kunnat leda till förvecklingar.

De fall, som här omtalats, utgöra slående prof på den rådande tendensen att på praktiskt sätt åvägabringa en afgörande lösning i oordnade eller oro väckande förhållanden; och då det härtill framhålles, att både i hofrätterna och i nedre revisionen det förekom, att ledamöter af dessa kollegier af vederb. domstol förordnades att anordna likvidation emellan parter eller att förlika dem, samt från skildringen af hofrätterna under sista delen af 1700-talet erinras om den rent af ömma omtanke och hjelpsamhet, som i flere der omtalade fall egnades parter och rättssökande, så förstår man, att den af oss framhållna allmänna grundtanken i här från en tidigare period citerade fall fortlefvat ännu lång tid derefter och äfven till god del under 1734 års lags tidigare herradöme.

Ingenting af det här afsedda finnes hos oss nu. Om det förr gälde, att såvidt praktiskt görligt, vid behof äfven med anlitande af extraordinära hjelpmedel, med biträde af utomstående personer eller med föreläggande af vite, stifta frid emellan de enskilde, så inskränker domaren hos oss i vår tid möjligast sitt ingripande [1]), och det betraktas som honom likgiltigt, om med en dom alla till saken hörande tvistefrågor blifva lösta eller ej. I verkligheten gäller det nu för våra domare som a och o att icke yttra sig i vidare omfattning än han är absolut nödsakad. — Må det här vara tillåtet erinra, att den engelska rättsskipningen fastslagit det som en af de allra första grundsatserna för dess förenade lag- och billighetssystem, att »så vidt möjligt alla emellan parterna tvistiga ämnen må blifva fullständigt och definitivt afgjorda», Act of 1873: 24. Det är rättfärdighetstanken i det gamla hos oss, som här går igen.

[1]) Exempelvis der det gäller utfående af förflöpande prestationer, så utdömes intet af det som förfallit till betalning efter stämningen eller under de år som kunnat förflöpa mellan stämningen och domen; der i stämningen blott talats om kapitalet, så utdömes ej räntan som flyter deraf, etc.

B. Hvarje verksamhet af domaren förutsatte hos honom tillvaro af erforderlig kunskap om saken; der sådan kunskap brast, förfor han så, som af dylik brist naturligt, påkallades. Hvar sak skulle tagas efter sitt verkliga värde. Forna paluel-par.

Om en sådan utgångspunkt vitna de gamla domböckerna tidt och ofta. Jag åberopar såsom exempel det från 1695 års lagmansting i Linköping sid. 448 omtalade fall, der det heter, att »vid sådan sakens tvifvelaktiga beskaffenhet» »understår sigh Rätten — — icke något vist att determenira» (bestämma).

Likartadt åskådningssätt påträffar man både tidigare och efteråt. Vid Erik Sparres lagmansting i Kopparbergs socken d. 10 Febr. 1596 heter det i en skuldfordringssak: »Bleff afsagt them emellen, att medhen owisst hwad som dher på war bethalet, thet en part mente, och hwad tilbake stodh, att the skulle drage halfve skadan hwar här udi».

På Nils Bielkes lagmansting i Östergötland 1607 förekommer för den 7 Juli i en brottmålssak, rörande ett öfverfall i mörka natten, ett uttalande i domboken lydande sålunda: »Och kunne icke heller Håkon (målseganden) sielff wetta, om thett war Gustakarar (folk från en by Gusta) eller hwem thett war, effter thet war om mörke natten, derföre kunne hwarkenn lag eller Nämpdenn någodt der om fullkommeligen dömma, uthann dem wenneligen förlichte, så att dee i Gusta skulle giffva Håkonn i Kullesbroo 5 daler Penninger och sedann på Begges sidor wara wänner och wäll förlichte». Likasom i förra fallet erkände man här, att strikt rätt ej kunde göras och gick en medelväg, som säkerligen var egnad att tillfredsställa billighetskänslan eller dock att stifta frid.

Det är ofta nog, man finner domaren ordna förlikning just derför, att han icke såg sig med säkerhet kunna göra rätt emellan parterna, och då man stundom ser lagmannen eller hofrätten (t. ex. 12 Maj 1641) formligen »befalla» parter att förlikas, torde man hafva grund antaga en tanke ligga derunder, att domstolen skulle vara fri från att tillämpa lag på saker, der en rättstillämpning skulle ske i

Forna principer. luften och således lända till att kompromettera domstolens värdighet.

I en sak emellan rådmannen Pripp i Landskrona och rådmannen Morsing i Ystad angående leveransskyldighet, afdömd af Kongl. Maj:t d. 17 Jan. 1765, heter det, att enär »desse parter således hwar på sitt sätt i detta contract brustit; Ty funno deras Excellencer med *billigheten* enligt at tilstyrka, det Morsing och Pripp böra i denna sak kännas wid halfwa skadan hwardera och at således den ersättning som Morsing af Pripp i detta mål fordrat — — må klyfvas i 2:ne lika delar» etc.

Det är den naturlighet och enlighet med det allmänna åskådningssättet, hvilka utgöra grundvalen i all verklig billighetsrättsskipning, som vi uti här anförda fall finna återspeglade. I all synnerhet är det sist anförda fallet och det dermed lika från 1596 värda uppmärksamhet. Det gäller här samma billighetens medellinje, som i romerska rättens »Medie igitur hæc a judice erunt dispicienda, ut neque delicatus debitor neque onerosus creditor audiatur». Digesta 13: 7: 25.

Gent emot vår forna, af sådana principer bestämda rättsskipning, står den nuvarande, hvilken generelt utmärkes deraf, att när en sak öfverlemnats af parterna eller eljest afslutats, domaren — vare sig han ser sig kunna göra rätt deri eller ej — formligen afgör den, som om han vore färdig med densamma, samt alltid på krona och öre efter formella grunder skiljer deri, huru fullkomligt uppenbart det för en hvar än må vara, att just den antagna strikta sifran är oriktig eller ej kan vara den rätta.

C. Den utomordentligt vigtiga billighetsgrundsatsen om, att husbonde i särskilda fall måste vara bunden af sin tjenares åtgörande, resp. stå i ansvar för derigenom annan orsakad skada, finna vi erkänd vid Lundii lagmansting år 1677, se sid. 435. I den saken var det nämden ensam som utgjorde domstolen, och det är föga tvifvelaktigt, att om,

icke, senare, nämden blifvit så alldeles undertryckt, som den det blifvit, den hade kommit att bringa nämda grundsats till allmänt erkännande i vårt system — såsom fallet nu är i Englands. I verkligheten har jag ej i våra domböcker senare återfunnit samma grundsats — andra forskare kunna kanske vara lyckligare. Forna principer.

I denna stund råder visserligen hos oss i allmänhet den motsatta eller den grundsatsen, att husbonde ej är ansvarig för tjenares åtgörande, oafsedt sådan ansvarighet ofta må anses sjelffallen bland menniskor handlande bona fide.

D. Grundsatsen, att tvåsidiga kontrakt ej få utan vidare anses brutna genom försummelse af ena parten, har sannolikt af gammalt varit allmänt gällande hos oss. Den återgår exempelvis vid lagmansting i Nerike den 26 Juni 1820 uti tvist emellan en jordegare och en torpare, deri lagmansrätten för framtiden angaf den förutsättning, hvarunder jordegaren skulle få anse besittningsrätten förlorad för torparen: Jordegaren skulle »låta bewisligen kalla torparen till öfwerenskomna dagswerkens fullgörande», innan denne kunde anses hafva ådagalagt motvilja och uraktlåtenhet. Märkligt nog har nämda vigtiga billighetsprincip på ett visst område temligen konsekvent utvecklat sig hos oss, nämligen i förhållandet emellan husvärd och hyresman i stad — troligen tack vare den absoluta och en hvar hotande orimligheten i husvärdarnes kontraktsformulär. Men utom detta område, torde grundsatsen om hänsyn till det härutinnan billiga vara temligen vacklande, eller i verkligheten ingen bestämd grundsats råda i denna stund. Att en domstol skulle såsom i citerade fallet angifva för parterna praktiska grunder för frågornas lösande, kan i vår tid ej tänkas.

E. I en Svea hofrätts dom den 24 Mars 1688, rörande förlust af rätt till fastighets lösande i följd af en köpares

Forna principer.

laliga förfarande och dermed vunnen fasta för honom, heter det, att »den Kongl. Rätten intet kan pröfwa skähligt at Matz Hansson således utan sitt förwållande och för andras mellankommande tergiversation och trädska skull, intet bör sin tillbörliga rätt förlora och qwitt gå», hvadan ock fastan upphäfdes och käranden fick sin rätt. Inför Carl XI hemställde, enligt rådsprot. d. 22 Dec. 1685, Bengt Oxenstierna, att en part, som »wijst sig vara morosus och subdole omgått med saken» skulle behandlas i enlighet dermed, och blef han äfven derför med högt straff belagd. Jmfr ock om bona fides sid. 766—7. Det ena med det andra står väl i öfverensstämmelse med, den tiden och ännu länge, rådande hedersgrundsatser i rätten, se kap. om hofrättssystemet sid. 402 o. a. Först anförda fallen erinra i öfrigt om romersk rätt nämligen det edikt der det heter, att prætorn »adversus varios et dolosos, qui aliis offuerunt calliditate quadam, subvenit, ne vel illis malitia sua sit lucrosa, vel istis simplicitas damnosa. Dig. 4: 3: 1.

I vår tid är det just med formella öfvertag, vunna huru som helst, man hos oss säkrast drifver igenom sina anspråk inför rätten. För tergiversation och tredska förebrås ingen, än mindre undanryckes en part det stöd för obehöriga anspråk, han dermed lyckats skaffa sig, utan håller han blott fast vid det formella stödet, så gäller det för honom, utan afseende på dess moraliska värdelöshet. För dess störtande fordras alltid en formel grund af ännu större styrka, och saknar den »tillbörliga rätten» en sådan grund, så har den intet erkännande att vänta.

Allmängiltigheten hos oss af denna nutidssats — gent emot den antydda forna — torde ingen jurist förneka.

F. Specielt inom brottmålsrättskipningen framträda i sjelfva slutmomentet af förfarandet, domen, vissa grundtankar, förtjenta af beaktande. Man lärer utan tvekan kunna säga, att förra tiders brottmålsrättskipning var, hvad straf-

fens mått angår, strängare än vår tids, men der öfvades i många hänseenden en billighet, som är i våra dagar okänd. Så anteckna vi 1:o — för att tala blott om förhållandena efter 1734 års lags tillkomst — att i många fall fattigdom, enfald eller allmänt elände togs som grund för lindrande eller efterskänkande af straff.

Parns. princip.

Enligt Norunda häradsrätts dombok d. 12 och 13 Februarii 1795 hade, efter åtal å en person för obehörigt hygge å häradsallmänning, häradsrätten frikänt den tilltalade, sedan det upplysts, att han vore fattig, och att han af sjukdom hindrats att vara i kyrkan och höra uppläsas Kon. Bef. hafvandes kungörelse om förbud rörande hygge å allmänningen.

Vid föredragning inför Kongl. Maj:t den 22 Febr. 1738 af en bondes und. ansökning om förskoning för 100 dr S^{mts} böter för olofligt svedjande å kronoallmänning, finner man, att beslut fattats om sakens remitterande till landshöfdingen »med befallning att underrätta sig huruvida bem^{te} Bonde dess böter utan hemmanets fördärf och ödesmåhl kan utbetahla, eller ock om han därigenom skulle komma att lida brist på födo och uppehälle». Efter sådan grund skulle det således afgöras, om bötesstraffet skulle utkräfvas.

Just. revisionens protokoll den 22 Mars 1791 utvisar, att, då med behöriga intyg styrkts, att en kvinna, som för olaglig bränvinsförsäljning dömts till böter, vore mycket fattig och derjämte hade svag syn, svag hörsel, stundom vore besvärad af svindel och dessutom hade fått en arm afbruten, högsta domstolen tillstyrkt, att hon, »i anseende till hennes styrkta *fattigdom* och *sjuklighet* måtte af gunst och nåd från det henne i brist af böterna ådömde arbete njuta befrielse». Då vatten- och brödstraff i anseende till en persons lyte »skulle med svårighet kunna verkställas, och hon möjligen kunde taga skada till sin helsa, om hon vatten och bröds straff undergå skulle», fick hon enligt högsta domstolens tillstyrkande i stället umgälla sin förbrytelse med 14 dagars *häkte*. Just. rev. prot. 4 Nov. 1791.

En kvinna, som var »i fattigt tillstånd, äger 3^{ne} barn och nu går med det fjerde», fick ådömdt spinnhusarbetet på 178 dagar mildradt till 4 dagars vatten och brödsstraff, att undergå efter tillfrisknande från barnsbörden.

För obehörigen sökt resning förskyldt straff finnes ef-

Forts. princip.

förskänkt i anledning af förebragt intyg, att sökanden vore »mycket enfaldig»; d. 4 Sept. 1740.

Likaså vid andra tillfällen.

Vid ett annat tillfälle befriades dylik sökande för plikten, emedan han vore »i fattigt tillstånd»; d. 16 Febr. 1738.

I ett fall befriades resningssökande från skyldighet att ersätta vederparten kostnad och skada på grund bl. a. deraf, att en viss omständighet »kunnat gifwa them någon anledning, till att söka härutinnan återwinning»; d. 22 Aug. 1740.

Då en för hor tilltalad kvinna så väl som hennes medanklagade »af enfaldighet lätteligen kunnat föreställa sig», att hon formligen vore skild från sin förrymde man, blefvo de båda befriade från ådömda horsböter och tillåtos att efter lysning och natt och år, om mannen ej återkomme, ingå äktenskap med hvarandra, men skulle erlägga ett ringa belopp till kyrkan; K. M:ts bref till Göta hofrätt d. 13 Maj 1785.

2:o. Med hänsyn till extraordinära omständigheter i särskilda fall kunde fordom domstol finna sig berättigad att skjuta missgärningsbalkens ord å sido, såsom då Svea hofrätt den 9 April 1802 bland annat »med afseende på den allmänna brist och hungersnöd, som innevånarne i Rättvik och kringliggande socknar — — lidit» fann ett antal bönder böra, för det de tillegnat sig ett parti spannmål och sig emellan fördelat detsamma, ej ansvara vidare, än att de till spannmålens egare, kapellanen Arborelius skulle, utöfver ersättning för spannmålens värde, erlägga efter eget tillbjudande tvänne fjerdingar korn samt ett mindre penningebelopp.

Ogent emot det här och i föreg. punkt anförda är det i sanning skriande exempel på hårdhet, domsmotiveringar och verkställighet i vår tid erbjuda. Att, som man får läsa i tidningarne, personer, snart sagdt vandrande på grafvens brädd, föras till fängelse för att aftjena obetydliga böter, eller att för samma ändamål i tider af hungersnöd en familjefader ryckes ifrån en hjelplös barnskara, lemnad åt sitt öde på ett torpställe i en ödemark, räknades synbarligen förr icke som rätt.

3:o. I extraordinära fall kunde ersättning för olaga häktning blifva tillerkänd den lidande, rådsprot. den 13 Juli 1743, ehuru vid denna tid någon lag om ersättning åt oskyldigt häktade icke fans, medan det är bekant, att i vår tid, oaktadt tillvaron, sedan 1886, af en dylik lag, lång tid förgick utan att oskyldigt häktade kunde bekomma någon ersättning, alldenstund än en, än en annan formel omständighet ansågs ligga i vägen. Forna principer.

4:o. På samma sätt, som, enligt hvad förut omtalats, injurier kunde »compenseras» eller kvittas, så kunde det ske, att när en oregerlig person ofredat folk och dervid efter förtjenst fått svar på tal, en god del af de hugg och slag han bekommit, räknades såsom honom tillgodokomna af »hans egne förwållande» och sålunda undantogos i straffberäkningen; Svea hofrätts utslag d. 15 Febr. 1790.

Kommer man någon gång i våra dagar till ett dylikt praktiskt resultat, så lärer det mera vara åklagaren eller vederbörande part än domaren, som har förtjensten deraf.

Det som förut omtalats, att den i 1734 års lag fastslagna grundsatsen om resning, när verkliga rätten kräfde brytande af dom, under 1700-talet tillämpades efter lagens mening, men att detta institut nu är förtorkadt, bör här bringas i erinring, ehuru det icke afser alldeles det ämne, som vi nu behandla, utan är ett, det första och vigtigaste *villkoret* för rättfärdighet i det slutliga bedömandet af alla saker. Institutet måste, tillämpadt eller åsidosatt, återverka på den allmänna andan i hela rättsväsendet och således äfven på sista akten i hvarje rättssak.

I allt fall ligga redan i det anförda ett afsevärdt antal rena billighetsgrundsatser, hörande till vårt forna rättssystem.

Omedelbart sammanhängande med vårt ämne äro de i ögonen fallande *allmänna beteckningarne* af den synpunkt, hvarifrån domstolarne sågo sin uppgift vid dömandet. »Samvete» angifves ofta under 1600 och 1700 talen som rätte- Allmänna beteckningar.

snöre för domen. »Billigheten» eller »christlig billighet» i andra fall. I andra säges, att då domstolen sett till, hvad som vore »rättvist och billigt», den kommit till det resultat, som domen angifver. I ett fall säger sig Svea hofrätt hafva tagit till rättelse ett kontrakts tydliga lydelse och ord samt hvad som »uti det öfriga med lagen, allmän mening och sjelfva billigheten och rättvisan enligt är»; d. 12 Nov. 1687. I bref till Åbo hofrätt den 19 Januari 1739 säger Kongl. Maj:t, att hofrätten skulle afgöra saken »som hofrätten på sina samweten finner med lag, sjelfwa måhlets beskaffenhet och des omständigheter enligit wara», och i bref till Göta hofrätt den 20 Mars 1740 säger Kongl. Maj:t, att hofrätten skulle afgöra en sak, »som hofrätten finner dess beskaffenhet och rättvisan fordra, samt the på sina samveten taga kunna». Ex æquo et bono säger sig stundom domare kommit till ett visst slut. Rättfärdighet finnes ock åberopad. I öfverensstämmelse med ett sätt att se sakerna, som bestämmes af sådana begrepp, var det som i ett högst extraordinärt fall »sjelfva moraliteten af gerningen» ansågs göra våld till rån, ehuru faktiskt något rån ej fullbordats; Konung Gustaf III:s bref till Svea hofrätt d. 11 Juli 1795.

I motsats till nyss anförda rättsliga formler står det i våra dagar typiska uttrycket »lagligt», under hvilket domstolen regelmessigt tänker sig som rättesnöre det skrifna eller tryckta lagbudet eller en logisk deduktion från ett eller flere lagbud i deras formella gestaltning. Der domstolen säger sig hafva funnit »rättvist» att döma på visst sätt, är visserligen i hvarje fall meningen den samma.

Billighetsskälen angifvos.

Men af lika stort intresse, som det må vara att beakta här anmärkta generella beteckningar för domstolens utgångspunkt vid sakernas bedömande, är det att iakttaga, huru som våra domstolar förr som regel fullständigt *angifvo* de billighets- eller rättfärdighetsskäl, som ledde dem till domen. Såsom prof härpå må först anföras några fall ur rådsprotokollen.

Den 5 Febr. 1743:

Billighetsskälen angåfvos.

»Protonotarien Rhodin föredrog Predikantens Andreas Litzons underdåniga ansökning, at han, som af Consistorio här i Staden, för begångit Lägersmål, hwarföre han redan lagligen plicktadt, blifwit ifrån thet Prästerliga Ämbetet Suspenderad, må nu mera i Nåder tillåtas, at åter få komma till Ämbetets wärkliga förrättning.

Hwarwid afhördes

1:mo) Södra Förstadz Kämners Rätts Utslag af d. 22 Octob. nästl[t] år.

2:do) Litzons förenämde underdåniga ansökning.

3:tio) Thenne Stadzens Consistorii häröfwer infordrade utlåtande.

Theras Excellencier togo sedan thetta mål uti öfwerwägande: Och althenstund Litzon, hwilken af egen samwetes drift förenämde sitt brott hos Consistorium angifwit och uptäckt, har sedermera både in för Gud och Församlingen betygadt en hiertelig ånger öfwer thetta sitt begångne fall, samt högeligen och med dyra försäkringar utlofwadt, at med all flit hädanefter villja, för sådane och andra förbrytelser, taga sig till wara, thet jämwäl utaf the till Consistorium inlemnade wittnesbörden blifwit förmärkt, at Litzon therefter, och under then tid han ifrån prediko-ämbetet warit Suspenderad, fördt ett Christeligit och anständigt lefwerne; Fördenskull och emedan om Litzons widare gudeliga upförande således gifwes ganska godt hopp, och alt straf bör ländа till förbättring; Ty funno Theras Excellencier i anseende till sådane härwid förekomne bewekande omständigheter, för godt at tillåta, thet må Litzon, som skall äga härliga Ämbetes-gåfwor, uti thet prästerliga Ämbetet åter insatt blifwa. Dock så at han, till förargelses undwikande, icke här i Staden, hwarest hans brott sig tilldragit, utan på någon annan ort, till Ämbetets förrättande admitterad och befordrad warder; I anledning hwaraf öpet Utslag upsättes».

Den 20 Maj 1743:

»Företogo sig Theras Excellencier till sluteligit afgiörande Saken emellan Advocat FiscalsÄmbetet i Carlscrona och Capitaine Lieutenanten Henck, angående then senares förbrytelser i tienstgiörandet wid Flottan. Och recapitulerades något af thet förut i thetta mål blifwit föredragit, samt afhördes utur

Billighetsskälen angifvas.

ransakningen the vittnens utlåtelser, som wid undersökningen äro hörde uti the emot Henck angifne mål; jämwäl ock Hencks ingifne underdåniga böneskrift om Nåd och förskoning.

Hwilket alt Theras Excellencier togo i noga öfwerwägande, och pröfwade wäl, i anseende till the uti Ämmiralitets Öfwerrättens dom anförde omständigheter, then samma, såsom med lag och SiöArticlar enlig, wara wäl grundad, så at Henck för thess grofwa brått och trolösa förhållande uti Ämbetet, giordt sig, efter Lagens stränghet, till thet uti samma Dom utsatte straff skyldig: Dock emedan härwid then mildrande omständighet förekommer, at Henck icke tillförene för något Ämbetes brott warit angifwen eller therföre till laga answar ställd, och han således tyckes kunna någon lindring i straffet för thenna af honom första gången begångne förbrytelse, förtiena; Förthenskull och i anseende så wäl härtill, samt at hans *hustru och Barn, hwilka skola wara uti ett fattigt tillstånd,* måge i framtiden, sedan han straffet utstådt, kunna hafwa af honom något understöd, när han, ehuruwäl skild utur Kronans tienst, likwäl genom tienstgiörande till Siös wid Handels Fartyg, eller andra utwägar, kan till sitt och the sinas underhåll något förtiena, funno Theras Excellencier sig föranlåtne at styrka Kongl. Maj:tt till Nåd för thenna förbemälte Henck uti thet honom ådömde dödzstraffet, på thet sätt, at han, hwilken förklaras, genom thetta sitt swåra brått, hafwa giordt sig så wäl owärdig till Kongl. Maj:ts och Kronans tienst, som ock förlustig af the förmåner, at hädanefter bruka thet Adelige namnet Henck, samt niuta Adeligit Stånd och Sköld, frij- och rättigheter, skall, i stället för dödzstraffet, afstraffas med en månadz fängelse wid watten och bröd, samt sedan försändas till Marstrand at ther uti Twå års tid uti fängsligit förwar hållas. För öfrigt och som hans Hustru och barn ingen delaktighet uti hans förbrytelse hafwa; Så pröfwade Theras Excellencier billigt, at the wid the them i Nåder förundte Adelige förmåner måge warda bibehålline, så at the såsom oskyldige, och hwilka sådant icke förwärkat, måge så hädanefter som härtills niuta Adeligit namn, Stånd och Sköld.»

Den 8 Mars 1738:

»Föredrog Revisions Secreteraren Cederholm Lieutenantens Samuel Heldenhielms underdåniga ansökning af den 27 Julii

nästledit åhr att få lösgifna några confiscerade waror som för honom wid Dahlarö af Tullbetiänterne anhållne blifwit, och det emot Tullens ärläggande, samt befrias ifrån de böter som Siö Tullsrätten honom ådömdt. Billighetsskäl-len angåfvos.

Hwarwid uplästes 1:o Stora Siö Tulls rättens i Stockholm den 20 Julii 1737 afsagde dom. 2) Commercie Collegii infordrade underdåniga utlåtande af den 12 Octr 1737. 3) Lieutenanten Heldenhielms påminnelser därwid. 4) Tull arrende Societetens infordrade underdåniga förklaring af den 30 Decr 1737. 5) Stora Siötulls rättens underdåniga förklaring. 6) Lieut^{n} Heldenhielms ytterligare supplique om slut.

Deras Excellenicer togo detta måhl i noga och behörigt öfwerwägande: Och aldenstund Lieutenanten Heldenhielm ganska ung rest ut i främmande tiänst att evertuera sig, och nyl. från England tillbaka kommit till Swerige, samt enständigt påstått det hans mening warit, hwad tullbart warit wid dess ankomst till Stockholm att angifwa, högel^{n} bedyrandes, att han icke wetat det de wid Dahlarö skulle angifwas, som han ock alt det lilla han utomlands förtiänt till desse sakers upkiöpande skall anwändt, och där honom sådant skulle fråntagas och han med böter anses, beklagar till sin timmeliga wälfärd att blifwa ruinerad, och han beslagarne deras andehl redan skall förnögt.

Ty pröfwade Deras Excellencier skiäligt i anseende till desse med flere förekomne bewekande omständigheter att tillåta, det må Lieutenanten Heldenhielm emot Tullens ärläggande återfå de för honom under confiscation dömde och anhållne waror: Och will Kongl. Maij^{t} därjämte befria honom ifrån de ådömde böters ärläggande; Dock komma ofwannämde omständigheter i resol^{n} ej att anföras, på det denna Kongl. Maij^{ts} nåd för Heldenhielm ej må till exempel dragas».

Från Svea hofrätt kan anföras som prof följande dess dom af den 20 Jan. 1791:

»Kongl. hofrätten har den insända ransakningen tillika med hustru Brobecks besvär sig föreläsas låtit; och ehuru af ransakningen inhemtas, at hustru Brobeck vid ofwan omförmälte tillfälle, då hon i kyrkan under sammanringningen inkommit och folket ännu icke warit samladt, tillsagt hustrurne Dahlman och Sundahl, hvilka intaget rum i Brobecks bänk, at sig

Billighetsskälen angåfvos.

derifrån begifva, samt at Hustru Dahlman, som jemte systren derefter i deras egen bänk sig förfogat, sedermera under samtal med systren, hustru Sundahl yttrat missnöje öfwer den mindre höflighet, hwarmed hon i så måtto af hustru Brobeck ansett sig hafwa blifvit bemött; Dock som hwarken hustru Brobecks förberörde till hustru Dahlman gjorde tillsägelse eller hwad thenne sistnämnde derom enskilt til ofwanbemälte sin syster sig utlåtit haft sådan påföljd, at derigenom oljud och förargelse upkommit, alltså finner wäl Kongl. Hofrätten at the således till det af Härads Rätten dem ådömda ansvar icke fällas kunna; *men at likwäl och tå Hustrurne Brobecks och Dahlmans ofwanberörde förhållande icke kan förenas med den saktmodighet*, som uti ett till Herrans dyrkan helgadt rum iakttagas bordt the böra herföre, undfå behörig warning: till hwilken ände Kyrkoherden i församlingen äger at till sig kalla nedannämnde hustrur Brobeck och Dahlman samt dem en sådan warning enskilt gifwa. I det öfriga hwad hustru Lundahl rörer, låter Kongl. Hofrätten wid Häradsrättens i den delen meddelte yttrande bero.»

I öfrigt hänvisas till det i bihanget införda.

I våra dagar gäller en helt annan metod och ordning. Om en gång — synnerligen så vidt civilt mål angår — en domstol går efter billighet, så blifva dock i regel de verkliga billighetsgrunderna ej angifna. Detta är egentligen ett högst slående bevis på sakens olika ställning nu emot förr. Billighet anses i våra dagar ej höra till rätten; billighet tros vara gamla tiders enfald, och när man ej kan frigöra sig från densamma, skall man dock ej tala om det. Hvad som duger är blott abstrakt logik, och den duger äfven om den sväfvar högt öfver och kanske mest förbiser den rena verkligheten.

Nu.

Genom den här gifna sammanställningen af några hos oss förr och nu rådande grundsatser och omständigheter vid sjelfva dömandet torde man hafva fått en allmän föreställning om karakteren af vårt nuvarande system. Denna karakter i sin egendomlighet framträder, för den som har

material till jämförelse, i snart sagdt hvarje dom eller utslag, som i högre eller lägre instans afkunnas. Hvarje försök att med någon som helst fullständighet för olika rättsområden angifva, huru och med hvilket resultat systemet verkar, under den synpunkt hvarifrån vi här se ämnet, skulle dock föra oss i större vidlyftighet än här är tillåten. Vi kunna endast anlägga på att med några sammanstälda exempel närmare belysa, huru systemet sådant det nu är, ställer sig i förhållande till ett kraf på rättfärdighet.

Fastighets-affärer.

Vi må först tala om afhandlingar om fast egendom. Derom säger lagen, i 1: 2 jordabalken, i hufvudsak blott, att de »skola skriftligen ske med tvegge manna vitne och de vilkor deri sättas», hvarå afhandlingen sig grundar.

Denna bestämmelse har under vår tid exempelvis i ett fall tolkats så, att en köpares klagomål, det säljaren vid hållen auktion å fastigheten och dessförinnan lemnat osanna uppgifter om beskaffenheten af den å fastigheten växande skog, dock med åtagen ansvarighet för uppgifternas sanning, — afvisats främst af det skälet, att då ifrågavarande uppgifter ej införts eller åberopats i sjelfva köpehandlingen, de icke voro för säljaren bindande, samt att i följd deraf köparen ej heller egde något anspråk på ersättning för liden förlust; Kongl. Maj:ts dom den 26 Febr. 1892 (Holm J. A. 1892 s. 58).

Denna tanke är genomgående; allt beror här blott på det i sjelfva köpehandlingen skrifna; den som förlitar sig på heder och aftal derbredvid och söker utkräfva något på grund deraf, anses och behandlas inför rätta som enfaldig och nästan ohederlig. Några ytterligare exempel skola bekräfta detta.

I ett fall hade en person på auktion inropat en fastighet, hans anbud befästats med klubbslag och köparen jämväl kontant erlagt en sjettedel af köpeskillingen; men han ansågs dock befogad att bryta köpet på den grund att form-

Fastighets-affärer.

ligt köpebref ej kommit att upprättas; Kongl. Maj:ts dom den 30 Nov. 1893 (Holm J. A. 1893 s. 501).

I ett fall hade en person i skriftlig och bevitnad handling åtagit sig att till viss annan person på vissa bestämda vilkor sälja en nyss inköpt fastighet. Detta åtagande ansågs af domstolarne sakna gällande kraft, enär det innefattade blott en utfästelse att framdeles sälja fastigheten, och den sålunda bedragne förklarades ej ens ega rätt till ersättning för den genom det brutna aftalet lidna skada; Kongl. Maj:ts dom den 18 Maj 1885 (Holm J. A. 1885 sid. 162).

I ett fall hade en person, som på auktion köpt en fastighet och erlagt hela köpeskillingen, 3,500 kr., haft olyckan att förlora köpebrefvet, hvarpå säljaren bestridt, att något köp uppgjorts. Vid derefter uppkommen rättegång förklarade visserligen fyra ledamöter af högsta domstolen, att säljaren vore pligtig att utfärda nytt köpebref. Men riktigheten af sådan påföljd och rättsuppfattning är att betrakta som temligen oviss, ty tre andra ledamöter ogillade köparens påstående om nytt köpebrefs upprättande — utan att de med ett ord antydde, huru köparen skulle få valuta för sin utlagda köpeskilling; Kongl. Maj:ts dom den 18 Dec. 1871. (Naumann J. T. 1873, sid. 558.)

Endast af hvad här anförts ser man, att i fråga om fastighetsköp det hos oss i denna stund är mest den rent formella sidan, på hvilken afseende fästes. God tro, den verkliga meningen i aftal, rättfärdighet komma i andra rummet, eller de hafva i det hela intet rum, ingen betydelse, annat än under förutsättning, att också formerna skydda dem [1]).

[1]) Att återgång af köp kan ådömas, der någon genom tvång eller svek föranledts att underteckna köpebref är sant, men detta möter blott de minimalaste kraf. Till jämförelse huru det härutinnan var förr kunna åberopas, jämte anförda rättsfall af 1688 (sid. 809), exemplet från 1597 års lagmansting sid. 148—9 samt anteckningarne från 1700-talet i noten sid. 766. Huru det nu är annorstädes, se det följande s. 905—9. Man tror hos oss, att det ej kan vara annorlunda än som vi hafva det; men vi stå snart sagdt ensamma.

Då, i öfverensstämmelse med det här anförda, på hela det stora och utomordentligt vigtiga rättsområde, som beteckFastighetsaffärer.nas af fastighetsaffärer, den verkliga rätten i och för sig intet erkännande och skydd åtnjuter, utan, vid hvarje oförsigtighet eller godtrogenhet, orätten när som helst kan göras till rätt, så länder blott detta förhållande till en oerhörd nedsättning af de allmänna hedersbegreppen samt till ett rättsbegreppens förvirrande, som i och för sig kunna förklara många företeelser hos oss, som eljest äro obegripliga — bland annat den hos oss allmänna apathien och likgiltigheten för rättsfrågor samt ringaktningen för rätt och juridik. Det kanske mest besynnerliga är, att man *i rättssäkerhetens intresse* håller på den vedertagna ordningen, förmenande att större trygghet för eganderätten beredes genom strängt fasthållande vid formen. Må man blott göra sig reda för, *hvilken* rättssäkerhet det är, som med ordningen främjas. Det är ju ej den verkliga rättens säkerhet utan formernas rättssäkerhet; och lika väl och lika lätt, som den senare upprätthålles blott genom domstolarnes hjelp, så skulle den förra, den verkliga rättens säkerhet, kunna upprätthållas genom domstolarnes hjelp — om domstolarne ville gå i den riktningen. Frågan är blott om, — eller: den ordning, i hvilken man inkommit, beror blott på — den åskådning som i allmänhet råder bland domarena; ty alldeles uppenbart lemna lagens ord i 1: 2 J. B. lika mycken möjlighet för dem att taga hänsyn till den verkliga rätten, verkliga afsigten, som att göra dessa begrepp i fall af kollision med formen till bisaker. Vore det ej så, så skulle ju lagen icke kunnat förr tillämpas på olika sätt mot nu. Det är den nu rådande allmänna domstolsformalismen ensam, som på förevarande området afvägt form och heder på sätt som vi nu se det inför våra ögon. Och tror man icke att i andra länder, med alldeles olika principer mot de nämda, eganderätten till fast egendom är lika väl tryggad som hos oss?

Andra rättsområden.

Från ett närliggande område må få anföras ett typiskt rättsfall. Sedan en intecknad skuldsedel förkommit, har egaren af intecknade egendomen likväl under ett år betalt räntan å skulden, men vägrar sedermera att betala någon ränta, annat än mot uppvisande af den, honom veterligen, förkomna skuldsedeln — som ej var löpande och som gjordes gällande af dess rätta egare (hvadan faktiskt ett särskildt kvitto skulle varit betryggande). Detta vägrande fann högsta domstolen »rättvist» (Holm J. A. 1896 s. 139), hvilket naturligtvis innebär, att det också vore enligt med rätt, om den (i denna affär) ohederlige egendomsegaren tillgodogjorde sig hela det belopp, af omkring 5,000 kr., hvarom det, kapital och ränta hopräknade, här var fråga. Att en dylik dom innefattar ett fullkomligt underkännande af hederns betydelse vid sidan af formen är i ögonen fallande. — Men denna dom är helt alldaglig. Tiotal och hundratal, om ej gällande just samma fråga, gifvas säkerligen årligen, uttryckande samma grundåskådning.

Från andra rättsområden må jag blott anföra följande:

En person A hade lånat till B 1,500 kronor och A hade på beloppet mottagit en revers, på hvilken dock B:s namn icke skrifvits af honom sjelf. A hade emellertid lemnat reversen till C, som instämde B till domstol med påstående om reversens infriande. Sedan B med ed betygat, att han ej underskrifvit eller gifvit annan uppdrag att underskrifva reversen på hans vägnar, ogillades käromålet, och utslaget derom vann laga kraft.

A sjelf instämde derefter B och påyrkade betalning på grund af den faktiskt gjorda försträckningen. I den saken blef det styrkt, att B emottagit ett kontant lån på 1,500 kr. af A, och underrätten förpligtade B att betala beloppet. Lånets och skuldens verklighet antogs sedermera som gifven och klar af hofrätten och af högsta domstolen, men dessa domstolar förklarade B ej skyldig att betala beloppet på det formella skälet, att en dom (nämligen efter kravet på den

ej undertecknade reversen) var gifven i saken. Högsta dom- Rättsfall.
stolen säger, att den funnit »rättvist» döma så. Holm J. A. 1902, sid. 92 [1]).

En ung dame hade som ogift och ännu omyndig hos en snickare beställt en del möbler samt af köpeskillingen genast betalt en del och (ett halft år före äktenskapets ingående) lemnat till snickaren förbindelse på resten. När det så gälde för snickaren att få resterande likvid, invände hon jämte sin man, att rekvisitionerna såsom gjorda under frun omyndighetstillstånd saknade rättslig giltighet. Att snickaren levererat möblerna var i saken ostridigt, men svarande makarna invände, att möblerna tillgodokommit hustruns fader, som deraf vore egare och innehafvare. Högsta domstolen fann det emellertid styrkt, att frun »beställt och bekommit» de ifrågavarande möblerna, men pröfvade »rättvist» att, emedan hon då varit omyndig, och förmyndaren ej visats hafva godkänt köpet, ogilla snickarens yrkanden om betalning för dem; Kongl. Maj:ts dom den 22 Mars 1889 (Holm J. A. 1889 sid. 152).

För min enskilda del menar jag, att allenast ett fall som detta ger fullkomlig anledning att fråga, om det öfver hufvud kan vara tal om »rättvisa» i ordets sanna bemärkelse, i ett land, der en högsta domstol kan stanna vid ett sådant slut. Att i det landet ordet rättvisa ingenting har gemensamt med ordets höga betydelse i den romerska rätten nämligen af en »fast och beständig vilja att gifva en hvar sitt» är alldeles uppenbart (Jmfr Dig. 26: 8; 5: 1, som i dylikt fall gifvit snickaren rätt att återtaga möblerna).

Med afseende å föreliggande saken finner jag det hufvudsakligen upprörande ligga deri, att icke högsta domstolen fordrade en utredning om, och att den således ej heller gaf ett besked om, huruvida verkligen svarandena sjelfva sutto inne med och begagnade de möbler, hvilkas betalande

[1]) En sådan dom vore särskildt i Danmark omöjlig, synes det; se »Örsteds Betydning» af J. Nellemann s. 153.

Rättsfall. de på formel grund undandrogo sig. Om så vore, hade de ju i verkligheten emot snickaren intagit en ställning som till moraliteten alls icke skiljer sig från tjufvens eller bedragarens, och ett högsta domstolens förklarande, att de ej behöfde betala möblerna, måste efter den enklaste rättfärdighets bud hafva varit förenadt med ett förordnande, att makarna skulle lemna åter möblerna till snickaren. Men det kan ju väl hända, att i verkligheten makarna aldrig kommit i besittning af möblerna, att det här gält just en sådan oförståndig åtgärd af omyndig, för hvars följder lagen afser att skydda den omyndiga etc., samt att i följd häraf, eller när allt togs tillsammans, herr X:s bestridande att betala kunde hafva godt fog för sig, kunde för en hederlig man vara väl försvarligt. Det kan sålunda jämväl hända, att högsta domstolens ord, att frun »bekommit» möblerna, blott betyder så mycket, som att snickaren lemnat ifrån sig dem, och att hon i första hand emottagit dem, men att i verkligheten en helt annan person hade den verkliga betalningsskyldigheten. I sådant fall vore högsta domstolens motivering ytterligt otillfredsställande, enär denna lemnar öppet att tänka, det svarande makarna på ett alldeles orättfärdigt sätt begagnat sig af ett juridiskt skäl, för att undgå en tydlig förpligtelse [1]); i hvarje händelse borde högsta domstolen ej hafva slutat saken utan att anordna, det snickaren finge sin rätt erkänd emot den, som eljest hade tillgodogjort sig varorna — ehuru jag medgifver, att efter för tillfället rådande begrepp, sådant varit det allra omöjligaste. Ej blott för en hvar af parterna utan för hela samhället, för det allmänna

[1]) Domen lyder in extenso sålunda: »Ehuru genom hvad i saken förekommit måste anses styrkt, att Y X bestält och bekommit de i den af A åberopade räkning upptagna varor; likväl och som Y X, enligt hvad ostridigt är, då varit omyndig; och mot makarne X:s bestridande ej kan anses ådagalagdt, att, på sätt A i Hof R:n sökt styrka, Y X:s dåvarande förmyndare lemnat tillstånd till varornas inköp eller sedermera under sin förmyndaretid godkänt köpet, pröfvas rättvist, med ändring af Hof R:ns dom i sjelfva saken, fastställa det slut, hvartill Häradsrätten kommit». (= »blir den af A i saken förda talan ogillad»). Ett justitieråd var skiljaktigt och dömde, likt hofrätten, svarandena att betala möblerna.

rättsmedvetandet, är visserligen domen, sådan den lyder, ytterligt beklagansvärd, ty den verkar i hvarje riktning demoraliserande, och dess slutresultat lika väl som sakens behandling utvisa, alldeles oförtydbart, att det dervid i högsta instans icke togs ringaste hänsyn till rättens höga uppgift — blott till lagen, som vore den ett aggregat af tomma former. Rättsfall.

Såsom i sist anförda sak antydt, står frågan om tyngden och värdet i en domstols bedömande af rättsfrågan i närmaste förhållande till den frågan, huru saksammanhanget och sanningen i målen utredas. Derutinnan ter sig förhållandet hos oss, synnerligen i civila mål, som regel, högst negativt — enligt hvad vi redan i förra afd. af detta arbete, främst på tal om de öfre instanserna, haft anledning framhålla. I följd deraf *kunna*, i flertalet fall, domstolarne ej med säkerhet göra verklig rätt, äfven med högsta uppfattning om betydelsen af sjelfva den dömande uppgiften. Ett slående prof härpå ligger i en sak som följande:

En person hade i kontrakt ang. bygnad och underhåll af en bro åtagit sig att låta inteckning i hans hemman ske till säkerhet för hans åtagande. Häradsrätten ålade honom efter stämning af ett sjösänkningsbolag att tillhandahålla åtkomsthandlingar för möjliggörande af inteckningen. Hofrätten fann det ej vara visadt, att han förbundit sig tillhandahålla dylika och ogillade den förda talan. Nedre revisionen yttrade: »Som bolaget icke ens uppgifvit, hvilka åtkomsthandlingar till ifrågavarande hemmansdel, O. må innehafva, och vid sådant förhållande grund saknas för bedömande» etc. Högsta domstolen: »Enär icke ens visadt blifvit, att inteckning — — blifvit sökt, och att hinder för inteckningens meddelande mött af den anledning, att O:s åtkomst till ifrågavarande hemman ej kunnat styrkas, funnes rättvist på det sätt fastställa Hofrättens domslut beträffande sjelfva saken, att bolagets derutinnan förda talan förklaras ej kunna för närvarande bifallas.» — Ingen visste, hvarom det skulle dömas; besluten bygdes hela vägen på

konstruerade antaganden. Alla de sju justitieråden kommo till samma slut, men de delade sig i ej mindre än fem olika motiveringar. Holm J. A. 1891 sid. 1. Fallet må vara temligen extraordinärt med hänsyn till den styrka, hvarmed det betecknar, hurusom saker kunna gå alldeles outredda genom instanserna. Att så sker är, som antydt, mycket vanligt, och fallet illustrerar på ett slående sätt, huru ovisst det under dessa förhållanden måste vara att genom vårt rättsmaskineri få fram den verkliga rätten.

Med afseende på öfriga exempel ur praxis skall framhållas, att om de också, ett hvart på sitt område, skarpt markera systemet, de dock icke på något sätt kunna betraktas som undantag. De äro i prejudikatsamlingarne införda bland det utgallrade antal af i rättsligt hänseende vigtiga saker, som särskildt ansetts upplysande; de äro, i hvad det materiella angår, helt enkelt typiska. Om dem samtliga torde man kunna säga, att om de förekommit under den tid, då den regel gälde, att domstolarne skulle döma, som »rättvist och *billigt*» vore, eller då domstolarne bedömde sakerna, som deras »beskaffenhet och rättvisan fordrade, samt the på sina samveten [1]), taga kunde», eller då det för domstolarne gälde som regel att bringa sakerna till praktisk afslutning, knappast något af de vota, vi i ofvan citerade saker framhållit som öfverraskande, hade kommit fram. Anmärkta domar äro egna för vår tid samt säkerligen också egna för vårt land.

Karakteren i den dömande verksamheten.

Skall man söka att allmänt karakterisera nu rådande åskådning eller sätt att taga sakerna, så torde man först böra göra detta negativt, genom att påpeka det som är obestridligt, att åskådning och åtgörande ej, som förr, bestämmas af billighet, vanligt samvete, eller af hänsyn till den verkliga rätten, och särskildt ej, som förr, af ett sträfvande

[1]) »Samvete» här helt säkert taget i vanlig, mensklig mening. Våra dagars och vårt lands jurister äro mycket samvetsgranna, men det bestämmande och heliga är för dem främst formen.

att i hela sin omfattning gifva hvar part sitt. Hvad som till domarens ledning blir kvar, blir i alla händelser lagen som mera tom och bokstafsmessig, än den förr vid tillämpningen stod för den dömande[1]). Sammanställer man så förhållandet

[1]) Ett exempel på detta har man deri, att blotta den omständigheten, att en person i handelsregistret står upptagen som »styrelse» för ett bolag, i vår tid kan anses göra honom till styrelse, medan den person, som visas verkligen vara bolagets styrelse, ställes utom räkningen; Kongl. Maj:ts utslag d. 3 juli 1893. (Holm J. A. 1893 sid. 289.) Någonting motsvarande detta (oafsedt sjelfva registreringsförhållandet) kan säkerligen ej tänkas hafva förekommit förr.

Ett annat exempel är det, att blotta det formliga förklarandet af en till straff dömd person, det han nöjes med underrätts dom, af högsta domstolen ansetts utesluta rätt för honom att öfverklaga samma dom eller rättare att tillgodo njuta den straffnedsättning, som hofrätten redan medgifvit! — från 1 år 3 månaders till 8 månaders straffarbete. Hofrätten hade ansett berörda förklarande blott innebära, att verkställigheten af straffet ej finge afbrytas, således ej hindra besvär, då besvärstiden ej var utlupen, se Holm J. A 1887 s. 198. Det var här ett blott ordningsbud, som blef af högsta domstolen beaktadt, medan sjelfva rättvisan förbisågs.

Ett tredje karakteristiskt prof på ensidig bokstafstolkning ligger deri, att bestämmelser om vite alltid utan vidare af domstol tillämpas efter orden och utan hänsyn dertill, att det i särskilda tillfällen ej rimligen kan vara frågan om annat än en skadeersättning med vitesbeloppet som maximum. I England betraktas det som sjelffallet, att domaren tager hänsyn till det billiga härutinnan samt efter omständigheterna fastställer ett belopp, oafsedt att vitesbestämmelsen fastställt ett vida högre. I Tyskland är den engelska grundsatsen till väsentlig del erkänd, nämligen beträffande sådana viten, som genom aftal emellan enskilde fastställas (Vertragsstrafe) t. ex. för afslutande af ett åtaget arbete inom viss tid, och detta i den form att, om ett dylikt vite är oproportionerligt högt, det kan af domaren nedsättas till passande belopp (Bürg. Gesetzbuch § 343). I Österrike och Schweitz gäller detsamma. Steinbach; Treu und Glauben sid. 44. I Sverige heter det: »allt eller intet», i det man blott ser till orden i kontraktet; och jag hörde just i enlighet dermed en för öfrigt högt aktad svensk jurist i kraftiga ordalag klandra det af de icke juridiska ledamöterna i en kompromiss i ett dylikt fall gifna votum, enligt hvilket vite af här ifrågavarande slag halfverats. Det märkliga är att se, huru äfven hos oss det rätta kommer fram, blott praktiskt förnuft får tala.

Ett fjerde lika karakteristiskt prof ligger i de bekanta processerna om statens rätt till rekognitionskogarne. Denna statens rätt underkändes blott på den formella grund, att något, som kunde kallas »köpebref» förefans, medan förutsättningarne och vilkoren för statens upplåtande af samma skogar (bergsbruks idkande, deraf staten beräknat en god inkomst), således det som här var hufvudsaken, förbisågs. Att staten aldrig hade afsett att för mottagna afgifter, emellan 20 och 30,000 kr., afstå från ett värde af minst 50 kanske 100 millioner kr. kunde också, med den rent formalistiska utgångspunkten, utan allt betänkande, lemnas å sido.

Våra domstolars notoriska oförmåga i vår tid att i ärekränkningsmål bedöma sakerna efter deras verkliga betydelse och värde för de lidande eller efter vanligt begrepp, är visserligen ock till väsentlig del att hänföra till en helt yttre och bokstafsmessig uppskattning af förhållandena, som i domstolarne gör sig gällande, och torde med fog kunna anteckna som ett femte betydelsefullt exempel.

dermed, att sakernas afgörande, såvidt i all synnerhet civila mål angår, i regel sker, utan att domaren säkert känner alla faktiska omständigheter vid dem, så följer blott häraf, att hänsyn till de moraliska sidorna af sakerna (för att här blott tala om de civila) ej är bestämmande — der det icke, som i vissa sorts saker (fastighetsaffärer exempelvis) anses, att dessa moraliska sidor ej ens lagligen få beaktas. Men i samma utgångspunkt ligger specielt, att bona fides saknar fotfäste, samt enkannerligen att den gamla betydelsefulla satsen »ingen lag är bättre att följa än sanning» (se sid. 658) d. v. s. sjelfva billighetens grundtanke, »jus æquare facto» (jämka rätten efter sakförhållandet) är helt enkelt omöjliggjord. Vi se också detta påtagligt deri, att för handeln, hvars lifsluft är bona fides och sakenlighet, vår rättsskipning i verkligheten är oanvändbar. Men de gifna hjelpmedlen föra oss ett stycke längre: Det är klart, att om domaren i regel känner för litet af sakerna för att kunna uppskatta dem efter deras moraliska värde, så känner han ofta ej ens så mycket, som erfordras för deras rent juridiska bedömande. — Denna brist träder ju också som det alldagligaste emot oss. Men på motsvarande negativa sätt gestaltar sig förhållandet vid sjelfva rättstillämpningen. Att domaren tager lagen bokstafsmessigt, innebär allt för ofta, att han tager till rättelse lagen i ett enda moment, som af en eller annan orsak blir framhållet, men förbiser alla andra dess bud eller dess allmänna anda — såsom i en del af de i föreg. noten anförda fall eller såsom i saken om möbelräkningen, sid. 823, der högsta domstolen såg blott på den regeln, att en omyndig ej lagligen kan sluta aftal. I verkligheten kunna vi i hvilken som helst civil sak få se domaren hos oss i våra dagar döma utan hänsyn till andan i lagen eller till det förnuftiga ändamålet med lagen, sedd som ett helt, lika väl som utan hänsyn till naturlig billighet, alldeles på samma sätt, som han när som helst kan komma att döma utan kännedom om verkliga sakförhållan-

det — och saken anses ej derför illa eller orätt bedömd. Att verkliga rätten, rättfärdigheten, blott med hänsyn till det här framhållna, står mycket nära egenskapen af bisak vid rättsskipning kan icke anses vara en förhastad slutsats.

Intermediära el. mellanliggande momenter.

Men rättens karakter af en rättfärdighetssak bestämmes icke blott af det sätt, hvarpå domaren tager sin uppgift vid sjelfva afdömandet af hufvudsaken, sammantaget med grundsatserna för bevisning eller för sanningens fastställande, utan dess karakter beror lika mycket af det sätt, hvarpå domaren tager hvarje akt eller tilldragelse hörande till sakens behandling, således stämning eller sättet för saks anhängiggörande, delgifning i allmänhet, forum, sakers sammanförande eller åtskiljande, fullmägtigskap, förhållandet emellan instanserna etc. På alla dessa momenters ordnande beror det också, lika som på de först berörda, om eller i hvilken grad rättfärdighet i det hela blir genomförd.

Med afseende å alla dessa mellanliggande momenter och deras olika gestaltning förr och nu, såsom förutsättningar för det vi här se som mål, kan jag ej heller tänka på att med någon fullständighet gifva en redogörelse. Jag skall endast söka att gifva ett bestämdt intryck om utvecklingens gång och om den allmänna karakteren af den ståndpunkt, hvarpå vi nu befinna oss.

Stämning.

Beträffande sålunda först stämning skall jag från det gamla blott anmärka, att man finner dom hafva kunnat gifvas i större omfattning än stämningen föranledde (Er. Sparres lagm. ting 1596), att positiv dom kunde gifvas för svaranden utan genstämning (ang. lösen af jord, Hog. Bielkes lagm. ting 1579), att delgifning af stämning med *en* af flere delegare i sterbhus var tillfyllest (Svea hofrätts domar 14 Febr. och 21 Febr. 1691), hvarjämte framhålles, att stämning förr kunde ske muntligen d. v. s. utan någon af domaren påtecknad skrift; att stämning, der svaranden ej kunde träffas, var giltig, om den lemnats i hans hus, der han bor, eller i hans gård, »ehwad han är hemma eller borta»

Stämning. (1667 års sjölag och 1695 års förordn. ang. rättegång). Huru allt detta togs under den första tiden efter 1734 års lags tillkomst, skall jag ej här försöka att utreda, blott framhålla att t. ex. muntlig stämning ännu fans, och att i det hela länge torde hafva följts samma naturliga ordning, som uttryckes i först angifna rättsfall. Men under de sista årtionden, hvarunder 1734 års regler om stämning (med blott ändring i vissa detaljer) voro gällande, hafva vi sjelfva sett stämningen öfvergången till en väsentligen formel sak, i hvilken föga eller intet berodde på det praktiskt behöfliga eller på god tro och heder, om blott någon föreskrift af ren ordningsnatur blifvit förbisedd eller ej kunnat efterlefvas. Så har i mångfaldiga tillfällen stämning icke kunnat verkställas, derför att svaranden vägrat att taga i sin hand ett exemplar af stämningen, derför att han stängt sig inne, då han sett stämningsmännen komma, eller derför att han sprungit undan för dem. I England der inför rätta den grundsats gäller, att ingen skall vinna en fördel genom ohederligt förfarande, låter man gerna svaranden löpa. Gör han det, så förstår han också hvarom det är fråga; och det behöfs ej mera. Hos oss hafva orden, att stämningen skall »ställas svaranden i händer» bundit tankarna uteslutande på det yttre förhållandet; det inre och verkliga, som med tagandet i händerna åsyftas, nämligen att svaranden fått kunskap om saken, förbisågs — och förbises ännu efter den nya lagen af 10 Juli 1899, deri det säges, att stämningen skall »öfverlemnas» till svaranden — äfven om det är uppenbart, att verkliga syftet vunnits.

Således är det helt vanligt, att personer infinna sig för rätta och tillkännagifva, att stämningen ej på formligt sätt kungjorts dem, samt att, ehuru de obestridligen i behörig tid fått all nödig kännedom om saken, domstolen dock förklarar, att de ej skola anses stämda. Der blott en del af flere sterbhusdelegare fått del af en stämning, har stämningen ogillats på den grund, att desse i verkligheten ej gifvit un-

derrättelse om stämningen åt alla de andra; Kongl. Maj:ts två domar d. 18 Febr. 1889 (Holm J. A. 1889 s. 76.) Detta resultat är tänkbart, blott emedan man mot all rimlighet icke som förr såg derpå, att i god tro taget det är de delgifna sterbhusdelegarnes sak att underrätta de öfriga. Det har behöfts ett uttryckligt förklarande i ny lag (d. 10 Juli 1899) för att i praxis vinna erkännande för en så naturlig tanke — som förr föll af sig sjelf (se ofvan). Stämning.

Den nya lagen tillmötesgår de vigtigaste kraf på lättnader, i hvad som hör till stämnings verkställande. Men att i lagtillämpningen den förra tendensen lefver kvar, erfar man genom iakttagande af ett par rättsfall. Då delgifning af en stämning skett med öfverlemnande till svaranden af en afskrift af stämningen, hvilken afskrift visserligen var riktig, men ej af två vitnen styrkt, så har högsta domstolen förklarat densamma ogiltig; Kongl. Maj:ts dom den 14 Dec. 1899, Holm J. A. s. 537. (Ännu då hade visserligen icke den nya stämningslagen, som säger, att afskriften skall vara besannad, trädt i kraft. Men enligt den förra lagen fans ännu mindre skäl för en så rigorös dom, hvilken alldeles förbiser, att det egentligen afsedda ändamålet i föreliggande fallet var vunnet.) På samma sätt har högsta domstolen genom utslag den 27 Okt. 1902 förklarat en delgifning af besvärshandlingar *ogiltig och klaganden hafva förlorat sin talan*, i anledning deraf att delgifningen icke enligt hofrättens föreläggande skett genom två stämningsmän utan genom två andra personer. Der en part, vid delgifning af handlingar enligt förut ofta omtalade lag af 14 Juni 1901, förbisett ett papper, som säkert var alldeles likgiltigt för motparten, men dock strikte hörde till akten, har högsta domstolen likaså förklarat delgifningen ogiltig och hela saken förlorad; K. M:s utsl. d. 4 Dec. 1902. Der en delgifning af besvärshandlingar är alldeles behörigt verkställd, men *bevis* derom inkommer till domstolen en dag senare än föreskrifvet är, kan part förklaras ha förlorat sin talan.

Att i dylika domar det är ren formalistisk åskådning af rätten som är bestämmande, och att rättfärdigheten i saken blifvit lemnad utom räkningen, är uppenbart.

Såvida icke förhållandena beröras af den nya stämningslagen, som angår blott de yttre sidorna af saken, råder i fråga om stämning alltjämt samma ordning, som yttrar sig i ett utslag af Stockholms rådstufvurätt, hvars uppläsande jag för några år sedan fick åhöra vid tillfälligt inträdande på en dess afdelning. Det innehöll, att, om ock öfverstelöjtnanten X. möjligen kunde hafva att fordra betalning för två hästar af »norra renhållningsbolaget i Stockholm» (som är firmans rätta namn), men han stält stämningen på »norra renhållningsbolaget» (utan tillägg af orden »i Stockholm»), så kunde ej saken upptagas. Den omständigheten, att en hvar visste, hvem det gälde, att två af afsedda och rätta bolagets styrelseledamöter fått del af stämningen, och att deras ombud nu var tillstädes betydde ingenting. Att käranden möjligen — om preskriptionstid för fordringen var nära utlupen — kunnat förlora all sin rätt, betydde ej heller något mot ett ordfel, hvaraf i hederligt affärslif ingen velat bereda sig en fördel. Men att de stämde nekade sig ha något att göra med »norra renhållningsbolaget», det gälde. Saken slopades, emedan för domstolen, och blott för domstolen, intet existerade af allt det, som var klart och hederligt inför hvar man; och det föreföll högst vilseledande, att det var med djupt allvar, med en påfallande högtidlighet, ordföranden kungjorde detta utslag, alldeles som om ett heligt värf dermed fullgjorts.

Fallet är fullkomligt typiskt. Efter dess grundtanke kan hvilket mål som helst i Sverige väntas slutligen afgjordt.

Forum. Angående forum befinnes under 1700 talet stundom i billighets intresse eftergift hafva gjorts i lagens stränga bestämmelser; sålunda exempelvis i ett fall, der en prest obehörigen dömts af ett domkapitel, men Kongl. Maj:t dock lät på dess utslag bero, utan att återförvisa saken till do-

maren. Som hufvudsakligt skäl angafs, att presten i fråga, Forum.
»som skall vara i ett fattigt tillstånd, skulle bringas på ytterligare omkostnad och olägenhet, i fall saken blefve till wederbörande domare hänwist». Men det säges, att detta skedde »för thenne gången», och domkapitlet skulle erhålla en »åtwarning»; rådsprot. d. 21 Jan. 1743

De under frihetstiden ofta förekommande extra domstolar eller kommissioner vitna i öfrigt om, att sjelfva den nutida uppfattningen om blott en viss efter särskilda grunder bestämd domstol såsom duglig för en saks bedömande, då ej fans. Beklagligtvis missbrukades seden att genom kommissioner afgöra särskilda saker, och det är säkerligen i viss mån reaktionen deremot, som bestämmer den nu rådande strängheten i fråga om rätt domstol.

I denna stund gäller som regel blott det strikt formenliga. Till slående prof på en med billighet ej väl förenlig stränghet rörande forum lända de fall, der bevakning af testamente ogillats på grund af misstag om, eller kanske omöjlighet att inom en kort tid utreda, den aflidne testamentsgifvarens forum. Då dom erhålles med tillkännagifvande, att det anlitade forum ej var det rätta, är tiden för anställande af bevakning vid annat forum i regel tilländagången, hvilket helt enkelt innebär, att testamentet utan vidare förfallit. Kongl. Maj:ts domar d. 16 Mars 1881 (Holm J. A. 1881 sid. 130) och d. 3 Juli 1901 (Holm 1901 sid. 324). Här har sjelfva saken med uppenbar orimlighet gjorts underordnad formen.

I fråga både om forum och om måls sammanförande är såsom betecknande att anmärka följande två rättsfall.

Den 23 Maj 1785 förklarade Kongl. Maj:t — i en sak rörande skada genom sjöolycka å skeppsladdning, deri flere olika personer voro delegare — att »Kongl. Maj:t, såsom tjenande till parternas förmon å ömse sidor att erhålla ett skyndesamt slut, i nåder vill hafwa förklarat, att hela detta twistemål må wid den KämnersRätt giöras anhängigt, hwar-

Forum. under de fläste af samteliga häruti delägande Victualiehandlare hafwa deras hemwist». Här skulle för ett århundrade tillbaka i parternas intresse en mångfald af mål, hörande under olika fora, få behandlas vid en domstol.

Egendomligt nog inträffade det, att just samma dag, i April 1899, jag i riksarkivet läst denna sak, jag i Stockholms rådstufvurätt fick det besked, att afseende ej kunde fästas på min framställda begäran, att 7 mål angående intrång på varunamnet salubrin, af doktor Håkansson instämda mot 7 olika apotekare i Stockholm, måtte bli behandlade på samma afdelning af rådstufvurätten. Dessa 7, alldeles lika »salubrinmål» blefvo i stället fördelade på så många afdelningar af rådstufvurätten, som för vanliga måls handläggande finnas, nämligen 4; och ej allenast detta, utan samtliga de 7 målen utsattes också ett hvart till behandling på en särskild rotel, således inför 7 olika grupper af domare. Derigenom ökades naturligtvis i yttersta grad tidsförlusten, besväret och kostnaderna för käranden. Men orimligheten deraf går dock icke upp emot det förhållande, att dessa mål således kommo att från början handläggas i samma rätt af 21 domare i stället för 3, *samt att*, då målen fortgingo under sommarferierna, hvarunder andra, delvis extra domare tjenstgjorde, ytterligare 21 domare fingo befattning med samma mål, så att till sist *ej mindre än 42 domare i Stockholms rådstufvurätt handlagt dem.* I ett land, der allting tages efter sundt förnuft och praktiskt behof t. ex. i England, skulle *en* domare ansetts tillfyllest för alla målen, och säkerligen icke käranden haft en tiondedel af det besvär, han under de här rådande förhållanden fick underkasta sig.

Det abderitiska i saken minskas ej dermed, att, om jag, alldeles ojuridiskt, skulle hafva sammanfört de 7 målen i en stämning, ehuru jag vet att de måste behandlas hvart för sig, jag på en dylik bakväg kunnat få dem alla inlottade på en afdelning. Det smakade mig dock alls icke att be-

gagna dylik fintlighet, utan jag hemstälde särskildt och på förhand till magistraten att ordna saken på tillfredsställande sätt. Men denna ansåg sig ej kunna göra annorlunda än som skedde.

Beträffande fullmagtväsendet torde jag få hänvisa till hvad derom på annat ställe anförts. Sid. 763 o. f. Fullmagt.

I hvad angår förhållandet emellan instanserna må anföras följande: Genom utslag den 16 Aug. 1892 (Holm J. A. 1892 sid. 426) förordnade högsta domstolen i en sak om ansvar å konkursgäldenär, att i anledning af bristande utredning målet i sin helhet skulle återgå till underrätten — för att således efter all anledning ånyo gå sin väg genom tre insatser. Detta var naturligtvis vida mer tillfredsställande, än om, som tre ledamöter det ville, målet skulle afdömas i befintligt skick, således outredt. Men jämför man med beslutet den ordning, som i Norges och Danmarks högsta domstolar råder (sid. 591), så måste man visserligen erkänna, att äfven det bättre alternativet står vida under det ändamålsenliga. Då vi förut sett, huru under 1700-talet hos oss ransakning och utredningen anordnades i de högre instanserna äfven i brottmål, så skulle förmodligen hundra år tillbaka ej heller hos oss vare sig det ena eller andra af alternativen i anförda saken behöft anlitas. Instansväsendet.

Ett annat exempel!

1886 i Aug. fick A i häradsrätt dom på G att betala 1,400 kr. med rättegångskostnader. 1887 i Nov. blef domen af hofrätt fastställd och vann laga kraft.

1887 i Dec. lemnade A:s hustru, som fått boskilnad, domen till kronofogden för verkställighet, men då svaranden företedde (ej laga kraftvunna) domar mot herr A, förklarade kronofogden sig ej kunna företaga utmätning.

Hustrun klagade hos konungens befallningshafvande, yrkande, att kronofogden måste förpligtas sjelf utgifva beloppet af hennes fordran eller verkställa domen.

Instansväsendet. I Mars 1888 ogillade K. B. H. i allo hennes talan. I Juni 1888 gillade Svea hofrätt denna resolution.

I Jan. 1890 undanröjde Kongl. Maj:t hofrättens beslut och visade utmätningsärendet åter till utmätningsmannen, kronofogden, men fann klagandens yrkande om ålåggande för kronofogden att genast redovisa beloppet vara af tvistig beskaffenhet och hänvisade henne att derutinnan stämma, »om hon ansåge sig dertill ega rätt». Efter så långt tvistande hade sannerligen all nödig utredning beträffande denna fråga, om kronofogdens personliga ansvarsskyldighet, bort kunna bringas tillsammans, och högsta domstolen visserligen också bort med ett klart besked afgöra den. Men den oerhörda formalismen möter oss äfven här. Som särskildt skäl verkade här antagligen, att det var högsta domstolen såsom myndighet i verkställighetsfråga, som nu yttrade sig; denna kunde ej veta, hvad högsta domstolen såsom judiciel instans menade, och kunde ej gå sig sjelf i sin andra egenskap i förväg. Holm J. A. 1890, sid. 23. Under 1700-talet, då exekutorerna stodo under hofrätternas direkta uppsigt och då man ofta ser hofrätterna likasom Kongl. Maj:t, t. ex. d. 23 Febr. 1743, gifva direkta order till desse i utmätningsärenden, hade efter all anledning en dylik omgång ej ifrågakommit.

Att nu för tiden en högre domstol aldrig dömer i en fråga eller i en del af en sak, som uteslutits eller försummats af lägre instans, men att detta i särskilda fall finnes hafva skett förr till fromma för rätten och parterna, är ock en omständighet att här beakta.

Till sist må anföras ett fall, hvilket är märkeligt, särskildt med hänseende dertill, att det rörde sig om ett belopp på ej mindre än 60,000 kr. Enligt påstående af en enskild målsegande P och allmän åklagare, borde ett bolag erlägga detta för flottning af 30,000 st. timmer i ett vattendrag, der flottning var förbjuden vid vite af 2 kr. pr stock. Saken förföll. Hvarför? Jo, P hade fått sig i besvärshän-

visning från häradsrätten förelagdt att till hofrätten ingifva sina besvär, men han hade kommit att upprätta sina besvär som ett förklarande, tecknadt på allm. åklagarens besvärsskrift, att han instämde i dennes besvär och yrkanden; och allm. åklagaren hade, såsom *hans* rätt var, genom konungens befallningshafvande med posten *insändt* besvären till hofrätten. Då således P:s besvär ej voro *ingifna*, kunde de, ehuru eljest lagliga, ej upptagas till pröfning. Allm. åklagarens åter ogillades på den grund, att han icke i formlig ordning anhängiggjort talan emot ledamöterna i bolagets styrelse. Hofrättens utslag fastställdes af högsta domstolen d. 2 Maj 1882. (Holm J. A. 1882, s. 245.)

Från alla här anförda fall och momenter i förfarandet framhålla vi till en början blott det, att till en domstolens uppgift att *hjelpa* parterna eller saken ingen hänsyn nu för tiden tages. Ang. »hjelpa».

Detta framträder som ett allmänt drag i hvad rör dröjsmål med domars meddelande, hvaruti frånseendet från det praktiskt behöfliga visar sig så genomgående, att t. ex. de af lagen förutsatta klagomål öfver onödigt uppskof i underrätt är gjorda alldeles meningslösa, derför att det är på förhand alldeles gifvet, att en hofrätt yttrar sig först långt efter utgången af det af underrätten gjorda uppskofvet, hvaröfver man klagar.

Det är visserligen sant, att i öfverrätterna målen med afseende å deras antagna mer eller mindre brådskande egenskap, äro enligt gällande arbetsordningar indelade i olika kategorier. Men såvidt det i ett särskildt fall behöfs, att saken tages utom sin vanliga tur och ordning för att ej rättsskipningens ändamål skall förfelas, så får man visserligen i regel förgäfves vänta.

Vill man något närmare göra sig reda för karakteren af förändringen i våra domstolars sätt att taga omförmälta intermediära momenter i sakbehandlingen, så hafva vi derutinnan en god hjelp, om vi iakttaga ett hithörande Förändringens karakter.

Ett prof; stämningsmanna-inst.

institut, nämligen den genom K. F. den 10 Aug. 1877 till stånd komna inrättningen af särskilda stämningsmän. Denna författning afsåg allenast att gifva anvisning om ett säkert och lämpligt sätt att besörja delgifning af stämningar och domstolars beslut. Stämningsmännen skulle vara till tjenst med dylika saker, »då de derom anlitades», men delgifning genom två ojäfviga personer hvilka som helst skulle fortfarande lagligen kunna ske. Ännu i denna stund gäller detsamma enligt lag; men praxis tenderar alltmer till att *fordra* delgifning verkställd på det formliga sättet, med anlitande af särskilda stämningsmän; och faktiskt hafva hofrätterna och högsta domstolen genom sitt sätt att formulera föreläggande om delgifning, eller högsta domstolen genom sitt sätt att tolka dylika förelägganden (se sid. 831) i stor omfattning betagit parterna den frihet, som lagen afsett för dem. Andan och meningen i lagen äro här utan kraft, så vidt de ej underordna sig det hjelpmedel, som var afsedt att blott stödja bådadera.

Præstanda-institutet.

»Utvecklingen» af vårt gamla præstanda-institut, som ju rätteligen skulle höra hit, men nu är försvunnet, utvisar samma skaplynne. Hvad som derunder hörde, borgen för kostnad och skada, fullgörande af dom, borgen för utdömda böter etc. såsom vilkor för rätt till saks dragande under högre instans, utgjorde en för vår rätt egendomlig tillämpning och utveckling af den naturliga fordran på säkerhet för tvistens föremål under processens fortgång eller af tanken, att en vinnande part ej genom ett, som det presumerades, obehörigt ändringssökande skulle förlora sin genom gifven dom redan vunna rättsliga ställning. Det gälde — såsom i stämningsmannainstitutet — en hjelp och ett stöd för ett förnuftigt och alldeles berättigadt ändamål, hvilket ändamål institutet var underordnadt. Såsom en sådan hjelp och ett sådant stöd har præstandainstitutet i generationer fortlefvat, och kunde så fortlefva, säkerligen till stor nytta för rättstillståndet, så länge det tillämpades enligt sitt natur-

liga syfte [1]), eller till dess att under senare årtionden ett uppväxande juristeri tagit efter sitt sinne saken om hand och gjort institutet till en form, absolut för dess egen skuld, — alldeles som det skett med stämningsmannainstitutet —, eller gjort det yttersta ändamålet, sjelfva rätten i sakerna och rättvisan, till ett sekundärt intresse, till något hvarefter man frågade i andra rummet, och sedan man först tillsett, om formen var fullgjord, oafsedt om det direkta ändamålet med formen d. v. s. säkerheten för motparten i verkligheten ändå förefans eller ej, eller oafsedt om säkerheten rimligen behöfde vara gifven eller ej. Något sådant som att en till formen felaktig borgensskrift skulle få rättas eller fullständigas, samt frågan om præstandums fullgörande bero på, om rättelse skedde, står alldeles utanför vår nuvarande domaregenerations åskådning och känsla af det rätta. Än mindre har ett sådant betraktelsesätt fått rum som det enkla och naturliga, att t. ex. firman James Dickson & C:o, enligt hvad hela Sverige visste, var fullkomligt vederhäftig för ett kostnadsbelopp på 100 kr., så att derföre ett fel i en borgensskrift för denna firma var alldeles betydelselöst — och till ett sådant innehåll hade dock institutet kunnat och bort utvecklas. Præstandainstitutet.

Slutligen gick det emellertid derhän, att præstanda ogillades på grund af de allra obetydligaste fel eller missskrifningar: borgensskrifter ogillades på den grund, att löf-

[1]) Som exempel på den forna praxis anmärkes blott, att enligt en Kongl. Maj:ts dom den 21 April 1738 hofrätts föreläggande för klagande part att fullgöra dom genom deposition ansetts ogiltigt såsom i det förevarande fallet »obilligt», samt att en annan gång en dylik deposition, vid hvilken klagande parten förklarat, att nedsatta beloppet »icke må på något sätt lyftas», så vidt det kan ses, icke ansetts ogiltig, då han senare förklarat sig afstå från detta villkor; d. 3 Juli 1740 i sak Witting-Böhnen. På strånghet vid præstanda ser man visserligen prof. Præstanda finnas naturligtvis på 1600 och 1700-talen ogillade och saker förlorade i anledning deraf. Men något sådant som de i vår tid oupphörligen förekommande exempel lärer man ej förr återfinna. Redan i rådet, med Carl XI som ordförande, uttalades och gälde satsen, att fatalia äro strictissimi juris, men redan beskrifna tillämpningen af resningsinstitutet bröt i mycket udden af denna sats och af hvad dermed sammanhängde.

Præstanda-institutet.

tesmännens vederhäftighet vitsordats af annan embetsmyndighet än den rätta; attest om parts oförmåga att nedsätta böter ogillades blott i följd af, att attesten undertecknats af borgmästare »på magistratens vägnar», då det rätteligen bort heta »på rådstufvurättens vägnar»; dylik attest ogillades såsom undertecknad af kapellpredikanten, der parten bodde, då den rätteligen bort undertecknas af pastorn i församlingen, etc.[1]).

I alla dylika fall, förekommande i oändligt antal i prejudikatsamlingarne, förföll också som omedelbar följd klagandens talan, alldeles utan afseende på, om denna var i sig sjelf behörig.

Institutet var, så uppfattadt och så tillämpadt, i sin helhet gjordt till en absurditet, och då det uppenbarligen ansågs omöjligt att återställa detsamma till förnuftig användning, fann man ingen annan utväg än — att totalt afskaffa detsamma, hvilket skedde genom lagen den 14 Juni 1901.

Förhållandet är i öfrigt väsentligen detsamma med instituten berättelser och muntliga förhör enligt 1734 års lag. De hafva under senare årtionden blifvit så förstådda och tillämpade, att all ursprunglig mening likasom all nytta af dem gått om intet, och de båda (förhören som en parternas rättighet) mást afskaffas, allt genom samma 1901 års lag [2]).

[1]) Med detta öfverensstämmer alldeles, att vid ett tillfälle ett ändringssökande hos Kongl. Maj:t afslogs, derför att i den erlagda revisionsskillingen, 100 kr., hade insmugit sig en Norges banks sedel å 5 kronor; Kongl. Maj:ts utslag d. 15 Febr. 1882. (Holm J. A. 1882, sid. 102.)

[2]) Det är här öfverallt samma förhållande, som med de många institut, af annan art, hvilkas förtorkande under rättstillämpningens formalism och själlöshet, vi förut omtalat, s. 747 noter, s. 755 o. f. Försvinnandet mot mediet af 1800-talet af de förra specialdomstolarne betecknar i stort den inträdande nya åskådningen. Det hade visat sig, att domstolarnas användning och användbarhet hakat upp sig på kompetensfrågor; de »saknade grund för urskiljande af sin behörighet eller obehörighet att den rättssökandes talan till pröfning upptaga», så att »parten måste förgäfves söka den ena domstolen efter den andra, innan han fann den rätta», säges det i lagutskottets betänkande vid 1834—5 års riksdag. Det är tydligt nog, att rättstillämpningens formalism omöjliggjort dem. Och då i stil och öfverensstämmelse dermed »enhet i rättsskipningens former» var gjord till juristernas lösen —

I alla sist nämda institut, likasom i stämningsmanna- Tillämpning.
institutet, är det fråga om högst vigtiga och betydelsefulla momenter hörande till måls beredning för afdömande. De hafva alla under vårt nyskapade juristeris regemente blifvit tomma formaliteter. — Och om vi, med ögat öppet för sagda obestridliga förhållande med de nämda institu-ten, betrakta alla öfriga ännu behållna (nämligen af dem som höra till förevararande kategori, mellanliggande momenter i målens utredning), och fråga, hvad man under sista årtiondena gjort af dem, så må jag undra, om man icke ser, att det råder ungefär samma förhållande och fel med dem alla, att de blifvit främst till formaliteter, icke underordnade förnuftiga ändamål, d. v. s. rättens realiserande enligt ursprungliga meningen, utan att de underordnat under sig detta ändamål och gjort det till bisak, till någonting som lemnas obeaktadt hvarje gång eller i hvarje punkt, der detta ändamål ej skyddas af formen.

Detta är i verkligheten alla institutens karakter i denna »Formalism«.
stund; ett hvart af dem har gjorts till sjelfändamål, då det blott skulle tjena rättvisan; och sålunda har det i högre instanser rent af kunnat bli ett mål för sjelfva samvetsgrannheten att riktigt »fiska» efter formfel för att kunna slopa saker. I detta hafva vi formalismen klar, den behöfver ej vidare definieras. På beskrifna området herskar den principielt.

Sammanställes det här sist vunna resultatet med det Sammanfattning.
som vi kort förut framhållit angående den vid sjelfva dömandet rådande grundåskådning, — nämligen att domaren, åtminstone i civila mål, ej håller sig ansvarig för, att domen bygges på verkliga sanningen, samt att, i följd deraf och af den ensidiga uppfattningen om sjelfva lagen, den

så blefvo alla dessa domstolar utan åtskilnad slopade. Så föllo äfven (1846) hallrätterna, hvilka bland annat haft att handlägga frågor emellan mästare och arbetare om arbetares anställning och entledigande etc. och således nu kunnat lända till en väl behöflig utgångspunkt, då det just gäller att ordna förhållandet emellan kapital och arbetskraft.

verkliga rätten blir något som, blott i andra rummet sökt, också blott tillfälligtvis träffas — så skall man bemärka, att de intermediära eller mellanliggande momenternas egenskap af former för sin egen skuld i verkligheten innebär, att en mycket stor mängd saker aldrig komma så långt som till bedömande efter sanningen eller rätten i dem, utan förfalla på grund af fel blott mot särskilda rent formella bestämmelser.

Hvad som ligger i den rådande ordningen som ett helt, framträder på ett slående sätt, om man här beaktar, att ett i 1700-talets rättsskipning ofta förekommande begrepp,

Merita causæ. »merita causæ» i vår tid icke existerar och för svenska jurister visserligen står som ett tomt ord.

»Merita causæ», motsvaradt af det engelska juristspråkets »merits of the case», betyder saken såsom skild från processuella omständigheter eller från alla formella synpunkter och således sedd med hänsyn till dess eget inre värde [1]). Till »merita» sträfvar i hvarje ögonblick den engelske domaren att komma, och han räknar det som sin pligt att möjligast bedöma hvarje sak efter dess verkliga värde. Han *kan* göra så, just och blott emedan han *dels* i kraft af den lika oemotståndliga som allsidiga sanningsutredningen, då han dömer i saken, känner allt som förekommit deruti, och som är af betydelse för dess moraliska likaväl som för dess juridiska bedömande, *dels* öfverhufvud icke i någon punkt låter det rent formella i något mellanliggande moment — stämning, delgifning, forum, fullmägtigskap, instansförhållande eller hvad det må vara — utöfva en sjelfständig inverkan på uppfattningen af saken utan betraktar ett hvart sådant moment blott som ett medel för rättens ändamål eller som en praktisk hjelp för dess nående, hvadan,

[1]) Se t. ex. rådsprotokollen d. 16 Febr. 1738: »merita causæ intet duga», d. 8 Mars och 10 Mars 1738 — resning vägrad, då sökanden ej anfört »några skiäl in meritis».

der rätten står klar, han ignorerar hvad helst, som kan brista uti ett dylikt intermediärt moment.

Alldeles uppenbart fans — om också ej sällan prof på formel stränghet påträffas — en mycket stor del af denna engelska grundåskådning i vår rättskipning på 1700 talet lika väl som dessförinnan. Man kunde på den tiden mycket väl skilja formen från innehållet, och det fans sålunda verkligen rum för begreppet af merita causæ.

Då detta begrepp i vår tid är dödt för våra jurister, så betyder detta helt enkelt, att för den svenske juristen rätten i sin helhet — i civila mål, hvarom vi här enkannerligen tala — uppgått under formen.

Detta blir så mycket ögonskenligare, som hos oss i denna stund sakförhållandet ofta, kanske oftast, ej särskildt för sig och fristående fastställes som en på förhand gifven grund för rättsfrågans lösande. Sakfrågorna, frågorna om hvad må anses som bevisadt i olika punkter, blandas i stället af domstolen till ett med de rättsliga deduktionerna, och då dessa sålunda få ansluta sig till de af reglerna om bevisbördans fördelning dikterade formuleringarne: »om äfven må anses som bevisadt, att — — likväl och som — —; förty, och då antagas måste — — etc.», så ökar formalismen i bevisningen hos oss formväsendet derhän, att man mera sällan torde finna en afgjord (civil) sak, om hvilken man kan med säkerhet säga, att den bedömts utan påverkan af en formel betraktelse i någon punkt.

Resultatet: Formalismen herskande.

I hvilken fråga som helst och när som helst kan en yttre form bli bestämmande; rätten som sådan bestämmer icke. Formalismen herskar hos oss, i stället för rättfärdighet. Detta är resultatet.

Tvekar någon om riktigheten af min sats, så inbjuder jag honom att iakttaga ett eller annat rättsfall.

I en sak rörande ersättning åt en köpare derför, att med en inköpt hemmansdel ej följde ett område, som an-

Prof. tagits höra dit, men som af säljaren förut afsöndrats derifrån (Holm J. A. 1889 sid. 251), kommo alla domstolar till samma resultat, ogillande af köparens talan, men en hvar af dem, gaf olika skäl. Justitierevisionen motiverade dertill sitt betänkande på sitt särskilda sätt, och de 5 ledamöterna i högsta domstolen delade sig i 4 grupper, en hvar med sin motivering, dock att ett justitieråds sammanföll med hofrättens. En hvar af de 6 olika grupperna af domar, som ju en hvar afsåg att uttrycka hela frågans innebörd, stödde sig på olika formella hållpunkter; ingen behandlade den moraliska, inre sidan af saken fristående från formerna; hade man afsett den och dömt efter merita causæ, så hade resultatet förmodligen blifvit ett helt annat, något som kan förstås blott deraf, att hofrätten och ett justitieråd funno, att käromålet måste ogillas, då köparen »icke påyrkat köpeaftalets återgång», utan kommit att formulera sin stämningstalan som blott afseende ersättning.

Oftare ser man domstolarne i olika instanser och ledamöterna sinsemellan i samma domstol skilja sig i, till slutsatsen, olika vota, så att man kan finna, till svar på den föreliggande frågan, underrätt säga A, hofrätt B och högsta domstolen C eller underrätt säga ja och hofrätt säga nej samt till sist slutet bero på 4 justitieråd mot 3, medan det har förekommit, att en dom i högsta instans afgjorts af 3 justitieråd mot 3, dervid den mening, som blef underkänd dock hade för sig alla 4 ledamöterna i hofrätten, förutom 2 af nedre revisionens — medan häradsrätten bedömt saken på ett tredje sätt (Kongl. Maj:ts dom d. 20 Nov. 1894; Holm J. A. 1894 s. 563).

I ett annat fall befinnes en hvar af högsta domstolens 5 i saken voterande ledamöter gifva 5 skilda yttranden, gående i åtminstone 4 olika riktningar (Holm J. A, 1894 sid. 604).

I en sak finner man:

häradsrätten alldeles ogilla framställd talan om skadestånd,

hofrätten (enhälligt) förklara påståendet om skadestånd »icke kunna för det dåvarande bifallas»,

2 revisionssekreterare hemställa om skadestånd med 5,828 kr. 36 öre,

1 revisionssekreterare hemställa om skadestånd med 2,885 kr. 44 öre,

4 justitieråd fastställa ett skadestånd af 4,350 kr. 51 öre,

medan 1 justitieråd bestämde skadeståndet till 2,328 kr. 63 öre,

och 2 justitieråd fastställde hofrättens dom.

Holm J. A. 1893 sid. 125.

Sällan är det som något invecklade saker ses lika af *alla* domare som behandlat dem. Ofta förekomma olika meningar i de, som man kunde tycka, enklaste frågor.

Att skiljaktigheter i omdömet om domstolsfrågor förekomma bland domare beror ju, oafsedt olika utredning i olika instanser, i ej ringa grad blott på menniskors olikhet i så många hänseenden, och är derför helt naturlig. Men hvad jag ville komma till är, att det allra mesta af den i våra domstolar framträdande, alldeles orimliga skiljaktigheten i sakernas bedömande beror just på våra domares uppfattning om rätten som en sak, hvilken är att taga främst från formernas synpunkt. Formalism i förh. till enhet och rättssäkerhet.

Der nämligen först hvad som är sant i målet afgöres enligt formella regler — om antal vitnen, vitnens jäfvighet, bevisskyldighet etc. — hvilka alla kunna fattas olika; der hvarje mellanliggande moment i utredningen betraktas som en formsak, inverkande på afgörandet af rätten i målet, och der till sist sjelfva rättsfrågans bedömande också bestämmes af ett väsentligen formelt betraktelsesätt, så uppkomma en sådan mängd af, i grund och botten, konstlade synpunkter för den föreliggande frågans lösande, att det i komplicerade fall svårligen kan tänkas, att alla dessa syn-

punkter skola för alla sammanfalla. Den olikhet i karakter och allmän åskådning, som naturligen förefins hos domarena, får genom alla de skiftande, formella utgångspunkterna ett extra-ordinärt underlag, och blott derför skilja *de* sig mången gång i åskådning om saker, som utomstående, hvilka ej äro bundna af dessa former, enhälligt taga på blott ett sätt.

Förhållandet skulle alldeles säkert blifva helt olika, om alla de med en sak sysselsatta domare, toge den så, som jag erfor det ofta ske i Kammergericht, Preussens högsta domstol — under Tysklands gemensamma Reichsgericht.

Kammergerichts-rådet Thinius meddelade mig, att han och många med honom förfore så, att efter ett måls öfverlemnande till dom, de efter samvete och praktisk uppfattning klargjorde för sig, huru det borde afgöras och derefter blott sökte en juridiskt passande form för domens uppställande. Efter sådan metod kan enhet påtagligen lättare vinnas. Våra domare gå en motsatt väg; de leda sig en hvar efter de formella synpunkterna utan att främst se på sakens eget värde, och som formerna äro så många, och dertill den ene kan gå på höger sida om en form, medan en annan går till venster om den, så kommer till sist kanske ingen till det, som borde vara målet för alla; och komma de äfven alla till *ett* beslut, så kan det väl hända, att detta är något som blott formelt, eller på ett visst, fristående sätt sedt, är riktigt, såsom i första saken sid. 843—4.

Med det sista har jag enkannerligen velat framhålla, att det som så ofta säges, att formerna gifva säkerhet och särskildt enhet i rättstillämpningen, är en fullkomlig illusion — nämligen med en sådant formernas betydelse som hos oss. Former som utgå på och trygga, det ingen dömes på grund af något hvaröfver han ej fått yttra sig, att alla saker blifva riktigt utredda, att tro och heder blifva erkända etc., leda direkt till rätt. Men der, såsom hos oss

i stor omfattning, formerna utgå på att binda vid deras egen yttre sida, måste verkan af dem blifva en helt annan.

Här omtalade förderfliga verkan af vår nutida formalism kan ej anses minskad deraf, att i ett och annat tillfälle dess strikta fordringar eller konsekvenser efterlåtas. Jag talar här ej om det förhållande, att våra domare inom de gränser, som formalismen uppdrager, otvifvelaktigt i allmänhet söka det efter samvete bästa möjliga; detta faller af sig sjelf. Men den så förstådda billigheten har, som man förstår, trångt utrymme. Här syftar jag på det förhållande, att i särskilda tillfällen, det mot all sed kan ske, att fordran på en strikt form skjutes å sido. Så har visserligen högsta domstolen efter vanlig praxis låtit en talan förfalla derför, att öfverklagade utslagets datum i saken tillhörande nedsättningsbeviset angifvits med 1 Mars i st. f. med 28 Febr. (ehuru målet eljest var rätt och fullständigt betecknadt och ingen tvifvelaktighet om meningen rådde); men då det fel i en borgensskrift förekom, att hofrätten, som afgjort öfverklagade utslaget, betecknats som Göta i stället för Svea, så har högsta domstolen sagt, att borgesskriften »måste så förstås», som om behörig hofrätt afsetts och således öfversett med formfelet; Holm J. A. 1900 resp. s. 248 och 194. Formerna sättas stundom å sido.

På samma sätt har det visserligen varit gifven vanlig praxis, att en försummelse af någon form vid delgifning af handlingar medförer förlust af talan, således förlust af hela den omtvistade rätten för den delgifningsskyldige parten, och i enlighet dermed finna vi en fattig kvinna hafva förlorat hela sin lilla hemmansdel på grund ej af bristande eganderätt, utan på grund deraf, att hon i rättegång om samma hemman försummat föreläggande att delgifva motparten sina besvär (Holm J. A. 1893 sid. 505).

Men då en gång följden af en försummelse att delgifva besvärshandlingar skulle enligt hofrätts föreläggande hafva varit, att en till 3 månaders straffarbete dömd person hade förlorat sin talan, så fann högsta domstolen skäligt un-

Formerna sättas stundom a sido.

danrödja föreläggandet och att låta klaganden utföra sin talan (Kongl. Maj:ts utslag d. 2 Mars 1874; Naumanns T. 1874 sid. 200), oafsedt att i detta fall risken, att det skulle uppstå orätt resultat genom formens stränga tillämpning, ej var så stor, medan det i föreg. fall var påtagligt, att största orätt blef rådande [1]). På likartadt sätt har det stundom eljest förfarits, d. v. s. efterlåtenhet visats i fall, der det gält mellanliggande momenter i förfarandet. Med den nya lagen af 14 Juni 1901 och med den i formalistisk riktning tillspetsade användningen af lagen om stämning och delgifning, kommer dock på dessa lagars områden dylik efterlåtenhet för framtiden att vara utesluten — till dess att förmodligen en gång lagtillämpningen finnes så omöjlig, att sjelfva delgifningsinstitutet likasom så många andra måste afskaffas. Men eftergifvande af formens kraf förekommer också helt extraordinärt i fall, som vi räkna till den konstitutiva rätten, och der man i allmänhet tänkt sig sådant omöjligt. Så har ett skogsafverkningskontrakt, undertecknadt af en enka eller rättare genom ett hennes ombud, förklarats giltigt och gällande för *hela hemmanet*, ehuru hon deri egde blott $^1/_3$, medan $^2/_3$ egdes af hennes 4 barn, af hvilka 2 vid kontraktets undertecknande voro omyndiga, och oafsedt att ingen underskrift för barnen egt rum. Här togs hänsyn dertill, att hvad som förekommit i saken ledde till, att »samma kontrakt varit godkändt äfven af hennes barn såsom delegare i hemmanet», ehuru dock för alla vanliga fall *påskrift* fordras för att godkännande skall gälla, medan också vunnen inteckning i hemmanet åberopas — ehuru dock naturligtvis eljest en inteckning anses som värdelös, om den intecknade handlingen är ogiltig; Kongl. Maj:ts dom d. 26 Febr. 1890 (Holm J. A. 1890 s. 39). Här gjordes å ena sidan stor billighet, med åsidosättande af alla gällande och vanliga regler för upplåtelse af nytjanderätt i

[1]) Lika många justitieråd eller 3 voro skiljaktiga och fastställde hofrättens utslag, derigenom den tilltalade frånkänts sin talan.

fast egendom. Men om dermed kanske öppet rum lemnades för den obilligheten, att ett bolag vann eganderätt till skog, som detsamma förvärfvat genom ett tvifvelaktigt kontrakt, och hvarför hemmansegarne ej fått betalning kanske till mer än en hundradel af dess värde, så var ej mycket vunnet med den omnämda billigheten. Formerna sättas stundom å sido.

Äfven i andra fall hafva afverkningskontrakt förklarats gällande för viss person, ehuru han ej undertecknat detsamma, se t. ex. Kongl. Maj:ts dom d. 7 Apr. 1891 (Holm J. A. 1891 s. 156).

I ett nyligen, den 8 Apr. 1902, afgjordt mål har högsta domstolen till och med bestämt, att en köpehandling, uttryckligen gällande $^{3}/_{16}$ delar af en hemmansdel, skulle anses gälla $^{7}/_{16}$ delar.

Med afseende å föreliggande ämne i sin allmänhet, torde det vara tvifvelaktigt, om i ett system, hvilket, som gifven regel, eljest låter allt bero på den strikta formen, och helst i ett system, hvilket aldrig gifver domaren tillfälle att med säkerhet känna *alla* moraliska grunder, som kunde tala i saken — ett dylikt tillfälligt dispenserande från formen verkligen hjelper upp förhållandet. Billigheten sålunda alldeles utom ordningen utöfvad, saknande alla naturliga förutsättningar, likasom fallet är med fri bevispröfning i vårt nuvarande system, vänder upp och ned på alla principer, nedbryter alla garantier och blir föga annat än godtycke. Brytes i en sak *en* forms betydelse som regulativ, och sättes billighet i dess ställe, så borde *alla* former i samma sak också underordnas billighet, och hela saken tagas efter sitt verkliga värde, för att likhet skall gälla för båda parterna. Betänkligheter dervid.

Af den här skildrade formalismen i domstolarnes åskådningssätt, hvilken icke undanrödjes genom ett och annat ensidigt undantag utan dock bestämmer det hela, är icke det den enda beklagansvärda följden, att domstolarne utesluta sig från möjlighet att i hvarje fall göra rätt efter den En följd af domstolsformalismen.

Formalismens tillspetsning.

verkliga rättens kraf. Det är gifvet, att parter och rättssökande ställa sitt förfaringssätt efter de grunder, som de veta gälla mest i domstolen. Då nu obetingadt de formella grunderna gälla mest, så blir naturligtvis första sträfvandet för parterna att få former eller formella öfvertag för sig. Finkänslighet och god tro äro dermed på förhand satta i prekärt läge, och att parterna skola göra större affär af verklighet och heder än deras domare, kan icke rimligen väntas. Sålunda lägger domstolsförfarandet hos oss på alla punkter hyende under ett hårdraget sätt att taga sakerna; och likasom i verkligheten ridderlighet ingenstädes står i så låg kurs och är en till så klen hjelp som inför rätta hos oss, så är det fullkomligen säkert, att intet så mycket som domstolsförfarandet länder att villa och nedsätta de allmänna rättsbegreppen. Att det förr härutinnan var helt olika, är påtagligt; och vi skola senare (se sid. 901 o. f.) erfara, att i de flesta länder i våra dagar domstolarne till moralens kraf intaga en mycket olika ställning mot hos oss. Att återverkan från parternas dåliga sätt att taga sakerna återigen i sin tur ytterligare bringar domstolsformalismen till sin spets, är blott helt naturligt.

Om effektivitet i rättsskipning.

Sedan jag har stält emot hvarandra i sin allmänna karakter det gamla systemet hos oss och vårt nuvarande under här föreliggande synpunkt, bör jag till sist framhålla en omständighet, som i sig må sägas innefatta slutresultatet af allt det för det ena och det andra egendomliga. Denna omständighet har, — då jag under så lång tid följt våra gamla domare på deras räfste-, lagmans- och häradsting, i hofrätterna och i rådet på 1600 och 1700-talen o. s. v. — framträdt för mig i en uppfordran att på en mångfald af ställen anteckna »effektivitet i rättsskipning». Det lider ej tvifvel, att vår forna rättsskipning hade uti sig något, som kan kallas effektivitet i prægnant mening, och som vår nuvarande rättsskipning saknar.

Ett allmänt intryck af detta olika förhållande får man redan, då man, under den af oss först beskrifna period, ser räfstherren regelbundet sluta sin dom med dessa ord: »härpå djerfves ingen tala vid 40 mark för konungs dom och 6 mark för lagmans dom», samt lagmannen, då han satt på lagmansting, lika regelbundet bjuda lydnad för sin dom vid 6 marks böter etc., och då man dermed jämför ett våra dagars utslag, med besvärshänvisning till hofrätten, eller t. ex. ett konungens befallningshafvandes förbud för en olaglig vattenbygnad, försedt med anvisning till den dermed missnöjde att inom viss tid klaga hos högre myndighet. Effektivitet i rättskipning.

Men ännu bestämdare framträder denna den forna rättsskipningens effektivitet, der lagmannen, såsom ofta brukligt, omedelbart förordnar häradshöfdingen och nämden i resp. tingslag eller »ovälde beskedelige gode män sampt med häradzhöfdingen» att fullborda gifven dom, eller der lagmannen säger, att »sex af nempden med häradzhöfdingen» skulle på platsen visa, huru stängning borde ske, och »en wiss åthskilnad them (parterna) emellan» göras (de två sista exemplen tagna från Erik Sparres lagmansting 1596). I flere fall finner man, att böter eller skadeersättning måste erläggas omedelbart vid tinget, eller att borgen derför genast skulle ställas. Sådant hör ock hit, likasom att för omtvistadt gods vederbörande part ofta nog fick anordna säkerhet, eller att, enligt kap. 35 rådst. balken af stadslagen, för brott tilltalad fick ställa borgen för sig — medan hos oss det nu heter, att N. N. dömdes till att undergå visst straff och »ställdes på fri fot».

Den relativa snabbhet hvarmed domen följde på afslutad förhandling, i det att enkannerligen aldrig särskilda slutting höllos i häradsrätterna, samt att ännu på 1700-talet och in på 1800-talet hofrätterna finnas, vid behof, efter någon dag eller några veckor hafva afgjort saker, som nu kunna hvila i hofrätten månader eller år — medan visserligen

Effektivitet i rättsskipning.

i andra saker lika långt dröjsmål som nu för tiden och än längre kunde förekomma — är ock en omständighet att här beakta. Att hofrätterna förr eftertryckligt hjelpte, genom underdomares fel eller försummelser lidande parter och rättssökande, samt i sådana och andra fall hade ståthållarena och lagmännen till sina verksamma mellanhänder, ger åt 1600- och ännu 1700-talens rättsskipning ett särskildt intryck af denna effektivitet.

Särskildt bör framhållas, att, med den hänsyn till omständigheterna, som rättsskipningen förr tog, det föll sig alldeles naturligt att tillämpa processlagens straffbestämmelser i fall, der sådant ej nu ifrågakommer. Då t. ex. resningsinstitutet tillämpades enligt lagstiftarens mening och lagens anda, så straffades, om ej särskilda omständigheter förekommo, den som obehörigen sökt resning, medan nu, då resningsinstitutet torkat bort, det lika litet reageras mot obehöriga ansökningar om resning, som afseende fästas på behöriga. Obehörigt processande parter, »temere litigantes», finnas ofta näpsta, medan nu sådant hör till sällsynta undantag.

Men hvad jag som allra vigtigast här vill framhålla, är att sjelfva rättens forna egenskap af en rättfärdighetssak eller af något, som både till medel och mål, på sanningens grund, verkade i öfverensstämmelse med ej blott lagen utan »med allmän mening och sjelfva billigheten och rättvisan» — se Svea hofrätts ord sid. 813—4 — förr måste hafva gjort rättsskipningen och hvarje dess funktion till något ganska annat än i vår tid, då, i likgiltighet för verkliga sanningen, rätten såsom en formsak kan när som helst innebära åsidosättande af allmänna meningens, sjelfva billighetens och rättvisans kraf med hänsyn till samtliga omständigheter i det föreliggande fallet.

Rättsskipningen *var* förr — om ock ofta nog missbrukad och verkande vida mindre regelbundet än nu — i medel som mål, något vördnadsbjudande, något godt, något

som stärkte i det goda, och var derför sjelf stark; den var en lefvande kraft, om hvars välgörande återverkan man aldrig behöfde tveka, enär den i princip anslöt sig till det, som efter högsta allmän mening var riktigt. Den *var* ock derför något, som man kunde önska skulle så mycket som möjligt påverka de enskilde i deras handel och vandel, ty de kommo dermed i riktigt förhållande till sina medmenniskor, såväl moraliskt som rättsligt sedt. Effektivitet i rättsskipning.

Nu saknande eget värdes underlag är rätten svag och håller sig derför sjelf tillbaka. Rätten gäller nu som något, hvilket så litet som möjligt skall gripa in i de enskildes verksamhet. Den allmänna lösen är hos oss rättens »inskränkande till sitt möjligen förnuftiga ändamål», och att den blott skall vara *en gräns* för andras verksamhet. Den Boströmska filosofien har uttryckt denna tanke, (se »philosophiska statsläran» §§ 12 och 26); det är den tanken, som i denna stund hos oss beherskar rättsskipningen och juristuppfattningen.

BLANDADE ÄMNEN.

I. Domars formulerande.

Äldre tiders domar synas väsentligen hafva utgått på att, med redogörelse för hvad frågan gälde, och hvad som förekommit i sjelfva saken, tillkännagifva för alla intresserade, hvad domstolen funne rätt, eller hvad som skulle åtgöras. Besluten affattades med hänsyn enkannerligen till deras behof, hvilka de angingo, och skrefvos sålunda också på det för en hvar lättfattligaste, vanliga skriftspråket. För närvarande och sedan länge brukas i öfverinstanserna att inleda domar och utslag med en rubrik, omfattande väsentligen en redogörelse för de i lägre instanser gifna beslut, hvilken metod i och för sig länder till att underordna det, som för parterna är af största intresset, nämligen att få erfara, huru den nu dömande fattar sjelfva saksammanhanget in konkreto. Den helt abstrakta karakteren af de sålunda gifna premisserna återgår sedan helt naturligt i sjelfva beslutet, och då hvardera afdelningen formuleras i en enda punkt, så blir helt naturligt, synnerligen i vidlyftiga saker, innehållet svårfattligt, stundom närmast obegripligt för lekmän, och bereder till och med, ofta, tränade jurister svårighet att öfverse saken. Att, med den för en

»Rubrik».

realistisk och praktisk uppfattning af sakerna och för en deremot svarande rättsutveckling så alldeles oförenliga domsformuleringen, denna kräfver ett oproportionerligt stort arbete, är en icke ringa olägenhet dermed. En speciel omständighet värd beaktande är den, att rubrikerna äro odugliga att använda i prejudikatsamlingarne, samt att för vinnande af ett sakligt underlag en särskild bearbetning måste göras efter handlingarne i målet. Men med huru stor skicklighet en dylik bearbetning än göres, så är det likväl icke authentiska aktstycken som för de kungliga domarna genom dessa prejudikatsamlingar tillhandahållas allmänheten.

Om rubrikernas oanvändbarhet.

I alla här antydda hänseenden har man i grannländerna intagit en annan ståndpunkt; och för att man skall tydligt se skiljaktigheten tillåter jag mig härmed återgifva en dom af Danmarks Höjesteret, enligt »Ugeskrift för Retsvæsen».

»Sagen Nr. $\frac{180}{1900}$.

Advokat Nellemann Aktor
contra
Niels Carl William Bentzen (Def. Højesteretssagf. Lunn).

(Afsagt den 2 November 1900.)

Ett prof från Danmark.

Statueret, at Lov Nr. 22 af 24 Marts 1875 § 1 ikke har forordnet offentligt Tilsyn med Dampskibe, der fare mellem 2 udenlandske Havne, og at det i saa Henseende er uden Betydning, om Skibene ere hjemmehørende i Danmark og om de gaa i fast Fart mellem de paagældende undenlandske Havne eller ikke. Skønt et dansk Skib faktisk havde været Genstand for Skibssyn, ifølje hvilket det kun maatte indtage 36 Passagerer, kunde det ikke paadrage Skibsføreren Strafansvar, at han paa en Rejse mellem 2 udenlandske Havne havde indtaget 81 Passagerer.

Kriminal- og Politirettens Dom af 10 April 1900 er saalydende:

Under nærværende efter Justitsministeriets Ordre anlagte Sag tiltales Skibsfører Niels Carl William Bentzen for Overtrædelse

af Lov Nr. 22 om Tilsyn med Dampfartøjer af 24 Marts 1875, og ere Sagens Omstændigheder ifølge Tiltaltes egen Erkendelse og det i øvrigt Oplyste følgende:

Tiltalte, der i en Aarrække har været Fører af det »Det forenede Dampskibsselskab« tilhørende, i Aarhus hjemmehørende Skruedampskib »Esbjerg« af Drægtighed 280 Reg. Tons, har paa en med bemeldte Skib i Dagene fra den 1:ste til 6 Juli f. A. foretagen Rejse fra Libau gennem Nord-Østersø-Kanalen til London medtaget et Antal af 81 Passagerer — hvoraf dog 33 vare mellem 2 og 18 Aar og 7 under 2 Aar — uanset, at det ved den senest forud, nemlig den 27de Oktober 1898, over Skibet i Medfør af fornævnte Lov af 24 Marts 1875 afholdte Synsforretning var fastsat, at Skibet uden Dækslast ikkun kunde indtage et Antal af 36 Passagerer, og uanset, at der paa Hoveddækket tillige medtoges 89 Stykker Heste. Af Passagererne havde de 4 Plads i Kahytten, medens Resten havde Soveplads paa Hoveddækket i et overbygget Rum, beliggende umiddelbart ved Siden af det, hvori Hestene vare opstaldede, og ikkun adskilt fra dette ved et af løst sammenføjede Bræder bestaande midlertidigt Skillerum, der ikke forhindrede, at Uddunstningerne fra Hestene trængte ind i Passagerrammet, hvis Kubikindhold kun udgjorde ca. 3500 Kubikfod.

Under Sagen er det oplyst, at Dampskibet »Esbjerg« i Aaret 1899 af »Det forenede Dampskibsselskab« har været benyttet ikke til at besørge en eller flere faste Ruter, men til forskjellige Farter, hvor der efterhaanden var Brug for det, og har gjort disse Farter — hvorunder det bl. a. ogsaa anløb danske Havne — i Henhold til sukcessivt modtagne Ordrer fra Rederiet i København. Det er saaledes bl. a. oplyst, at »Esbjerg« den 16 Juni f. Å. gik fra Newcastle via Aalborg til Libau, hvortil det ankom den 29 Juni, og at Skibet derpaa gjorde den ovennævnte Rejse fra Libau til London.

Efter Indholdet af § 1 i Lov Nr. 22 af 24 Marts 1875 findes Loven imidlertid ikke at have förordnet offentlig Tilsyn med Skibe, der fare mellem to udenlandske Havne, hvad enten saadanne Skibe — saaledes som »Esbjerg« — ere hjemmehørende i Danmark eller ej, og hvad enten de gaa i fast Fart mellem de paagældende udenlandske Havne eller ej, og den Omstændighed, at Skibet faktisk har været Genstand for et Skibssyn af den Art, som Loven har anordnet til Effektuering af det offentlige Tilsyn, findes ikke at kunne udvide dette offentlige Tilsyn til ogsaa at

gælde Farter, som ikke ifølge det ovenanførte er underkastet saadant Tilsyn.

Tiltalte vil derfor være at frifinde for det Offentliges Tiltale i denne Sag, og Sagens Omkostninger ville være at udrede af det Offentlige. — —

Thi kendes for Ret: Tiltalte Niels Carl William Bentzen bør for det Offentliges Tiltale i denne Sag fri at være. Sagens Omkostninger udredes af det Offentlige.

Højesterets Dom.

I Henhold til de i den indankede Decision anførte Grunde kendes for Ret:

Kriminal- og Politirettens Dom bør ved Magt at stande. I Salarium for Højesteret tillægges der Advokat Nellemann og Højesteretssagfører Lunn hver 60 Kroner, som udredes af det Offentlige.»

Här har man det naturliga och ändamålsenliga, lättfattlighet och öfversigtighet. — I öfverensstämmelse med hvad vi förut, sid. 795, antydt, offentliggöras icke de skiljaktiga meningar af enskilde ledamöter, som möjligen kunnat förekomma.

Danska domstolar uppställa i allmänhet sina domar efter samma mönster, gifvande sålunda i regel en fullständig sakframställning. Hade kriminalrätten i anförda fallet emot allt bruk försummat gifva behörig sakframställning, så hade utan tvifvel Höjesteret sjelf gifvit sådan. I Norge är metoden i det hela densamma. De skiljaktiga meningarne komma dock här till synes vid domen.

II. Juridisk utbildning.

Jämväl under denna rubrik hafva vi att anteckna afsaknaden nu af något, som förr fans hos oss.

På 1700-talet fungerade i hofrätterna, åtminstone i Svea hofrätt, några af ledamöterna som »examinatorer»; och de

som önskade att auskultera i hofrätten hade tydligen att inför dem styrka sig ega vissa kunskaper [1]). Å andra sidan hafva vi sett, att juris professorer, Lundius, Tengvall t. ex., idkade domareverksamhet. I den mån som det ena eller andra eller båda af här antydda förhållanden hörde till ordningen, kunde uppenbarligen icke den klyfta emellan juridisk teori och juridisk praxis föreligga, som, till stor skada för bådadera, i denna stund hos oss förefinnes, och som på ett högst slående sätt betecknas af mången gammal domares förmenande, att hans unga biträden ej kunna göra bättre än att glömma bort hvad de lärt vid akademien.

Teori och praxis.

I våra dagar upprätthålles i Tyskland den så nödiga förbindelsen emellan teori och praxis på genomfördt planmessigt sätt. Studiet vid universiteten afslutas i Preussen med prof, aflagda vid öfverrätterna, »Oberlandesgerichte». Examenskommissionens ordförande är en praktisk jurist; ledamöterna äro mestadels universitetslärare. Efter denna pröfning följer en minst treårig tjenstgöring i olika juridiska verksamhetssferer, och efter denna åter ett andra prof, som aflägges inför, uteslutande, praktiska jurister. I andra tyska stater är ordningen i hufvudsak lika [2]).

Från Danmark är åtminstone så mycket att här omförmäla, som att, vid aflåggande af de juridiska examina, praktiska jurister tjenstgöra som censorer. Censoratet år 1901 bestod af 2 ledamöter af Höjesteret, 4 öfverrättsassessorer, 1 öfverrättsprocurator, 1 kriminalrättsassessor. Det förhållande att såväl ledamöter i som advokater vid Höjesteret, hafva att aflägga prof före sin utnämning, bör ej heller lemnas onämdt — ehuru det vetenskapliga är här alldeles undanskjutet.

I Norge finnes ej något fast censorat af praktiska jurister, men sådana, mest advokater, bruka tillkallas, att som

[1]) Se t. ex. Svea hofrätts prot. d. 12 och 27 Sept. 1787 samt 4 Nov. 1789.
[2]) Vidare härom V. Bentzon. De juridiske Examiner i Tyskland och Danmark.

censorer närvara vid de muntliga examensprofven. I öfrigt gäller ungefär detsamma som i Danmark.

En ordning, synnerligen sådan som den här från Tyskland antydda, innefattar omedelbart, att juridisk teori och praxis lefva i gemenskap med hvarandra. Att båda dervid ömsesidigt klargöra och höja hvarandra, faller af sig sjelf. Riktigt nog kan i Tyskland fara vara förhanden, att praktiken blifver allt för vetenskaplig; och ett märkeligt uttryck af en sådan rent tysk tendens gaf under ett samtal presidenten i Kammergericht, excellensen von Drenkmann med orden: »Vi hafva här i Tyskland en allra högsta instans i vetenskapen». Att vi i Sverige ej böra låta oss hänföra af denna tendens, utan förr, såsom de engelska domarena, se rättsskipningen såsom främst en praktisk och en rättfärdighetens sak, synes ej tvifvelaktigt. Framför allt annat måste det vara af vigt, att domarens praktiska utbildning verkligen blir praktisk, och det är specielt med afseende härå, jag ville framhålla ett särskildt förhållande.

Nya lagberedningen har i sitt betänkande sid. 89 del I framstält de nuvarande hofrätterna som de lämpligaste »praktiska bildningsanstalter». Jag tror deremot, att man knappast kan tänka sig för en ung jurist en bättre praktisk bildningsanstalt än den, som representeras af en norsk eller dansk landtdomares kontor, der nämligen den unge juristen har för sig den lefvande verkligheten på alla områden, som falla under domareuppgiften, och får sjelf direkt befattning med alla arter af administrativt och praktiskt arbete, som juristen måste känna, för att i öfrigt förstå sin sak. Vi må tänka, att den utexaminerade juristen hos oss har en förhållandevis utmärkt skola hos en häradshöfding på landet. Men denna skola är dock ensidig och dess ämnen få. Der erbjuder sig t. ex. icke något tillfälle till inblick i boutredningsförhållanden i deras praktiska gestaltning, icke något tillfälle till omedelbar befattning med den affärsmessiga sidan deraf, icke till skötande af böcker och

Bildningsanstalter.

räkenskaper, hörande till dylik administration. Mången gammal svensk domare har haft i sin hand hundratal af bouppteckningar och ej sjelf förrättat någon. Han får oupphörligt handlägga frågor berörande utmätning, kvarstad etc. och har sjelf kanske aldrig sett, huru exekution praktiskt går till. Af förmyndareförhållanden befattar han sig blott med det formella och känner sig ofta så främmande för en något invecklad förmyndareredovisning, som om det vore ett aktstycke skrifvet på ett främmande språk. Om sammanhanget med fastighetsauktioner och köpeskillingslikvider kan han hafva ett helt ytligt begrepp — emedan de besörjas af en annan myndighet, hvars praxis han ej omedelbart iakttagit. Notarii-publici-ärenden och handelsregister kunna af samma orsak vara honom helt obekanta. En ung jurist kan följaktligen också ha varit biträde i en domsaga under lång tid och hafva dömt om en mångfald saker, hörande till en hvar af dessa kategorier, utan att dock känna sakerna mer än teoretiskt eller i andra hand — allt medan den danske eller norske unge juristen dag ut och dag in får befatta sig med alla dessa saker, såsom den sjelf i egen person både administrativt och juridiskt verksamme, och som den der personligen besörjer dem. Skiljaktigheten uppstår ju deraf, att (enligt hvad som beskrifvits i kap. om inbörden af domareuppgiften) den danske och norske underdomaren sjelf är bouppteckningsförrättare, boutredningsman, exekutor, auktionsförrättare, notarius publicus, förare af handelsregistren etc. Hufvudsaken är, att han *utför* allt dithörande arbete. Men han skrifver icke en tiondedel af de protokollsmassor, som den svenske domaren årligen måste producera.

Med afseende å anförda skiljaktigheter är det helt enkelt icke gerna möjligt, att den svenske juristen blir så praktisk som den norske eller danske. För att särskildt tala om juristen som domare, skall bemärkas, att den norske och danske domaren i allmänhet har användt någon tid af öfningsåren på en sakförares kontor och sålunda vant sig

vid att se sakerna jämväl och särskildt ifrån parternas synpunkt, hvilket den svenske för litet gör [1]).

Beträffande specielt hofrätterna som bildningsanstalter bör bemärkas, att de unga juristernas arbete i hofrätterna i det hela består blott i att öfva sig med skrifning af rubriker till domar, och af föreläggande för parter om ingifvande af felande protokoll och dylikt. Undantagsvis få de tillfälle att uppsätta utkast till en promemoria för föredragning af något mål. Rubrikerna, motsvarande de förra »berättelserna», som ingen läste, äro veritabla konststycken; de skola skrifvas i *en* punkt efter vissa mönster; föreläggandena måste också inpassas i vissa formulär, och det är så strängt med allt detta, att, som en högst förfaren hofrättstjensteman bedyrade på det kraftigaste, »de våga ej skrifva 'samt' i stället för 'och', utan att se efter i formuläret, huru det brukats förut». Promemorieskrifningen är det, hvaruti mest af innehåll och värde ligger, men är ju i verkligheten också blott ett formelt verk, rent skrifvarearbete, som med dömande och praktisk verksamhet har blott medelbart sammanhang. Äfven med den af lagberedningen afsedda ändring i hofrätternas verksamhetsformer, skulle deras egen karakter och de unga juristernas uppgift derstädes blifva väsentligen hvad de äro i denna stund. Den önskliga praktiska åskådningen af företeelserna kunde de ej finna der.

III. Decorum.

Bland mycket, hvarpå jag är beredd med afseende å föreliggande arbete, är äfven det, att, efter alla mina skild-

[1]) Af ledamöterna i Danmarks höjesteret har, enligt mig af en bland dem lemnad upplysning, säkert hälften under ett par år varit anställda hos en sakförare. Ungefär detsamma lärer gälla om nuvarande ledamöter i Köpenhamns öfverrätt. I Norge är förhållandet likartadt — antalet af f. d. advokater i höjesteret är i denna stund omkring fyra.

I Tyskland måste hvarje domare hafva tjenstgjort viss tid hos advokater, Staatsanwalt och Rechtsanwalt.

ringar och jämförelser, de fleste skola slå sig i ro med den tanken, att jag öfverdrifvit felen och urartningen i vårt nuvarande rättsväsende. Sådant vore ej mera förvånansvärdt än att, vid ett samtal med en ledande presterlig ledamot af vår riksdag om kravet på sanning i engelsk rätt, han förklarade, att detta (eller möjligen mente han min skildring deraf, i boken »om rättegångsväsendet i England») vore »öfverdrifvet». Saken är den, att man hos oss icke ens har en känsla af, att något idealt finnes till eller kan finnas på rättsskipningens område. Men gent emot de dermed sammanhängande vanliga illusionerna, att, hurudant nu rättsväsendet i allmänhet än må vara, gamla Sverige ej heller derutinnan ligger efter andra nationer, hänvisar jag utan allt undseende till följande förhållande.

Sanningens och rättens mellanhänder

I snart sagdt hela den öfriga civiliserade verlden vet man icke af andra personer än de högst bildade som medlare emellan domaremagten och de enskilde inför domstol; och i sådana länder som England, Frankrike, Norge är det obestridligt de mest framstående och ädlaste männen i landet, som, synnerligen i högre instans, besörja sanningens och rättens utredande, för att domstolen skall på grund deraf fullgöra sitt värf. Man tänker sig i dessa länder likasom i det gamla Rom ej någon uppgift kräfvande mer af förfinad och hög uppfattning. Tänk nu på detta och besök så någon af Stockholms rådstufvurätts afdelningar, eller Svea hofrätts förmak eller justitierevisionen, högsta domstolens förgård, en lördag, då »förhör» der hålles. Ni skall i hälften eller kanske tre fjerdedelar af de der, på Ciceros, Lord Herschels, Gambettas, Johannes Berghs plats uppträdande finna personer, ej blott saknande all juridisk och annan bildning utan saknande allt; de äro helt enkelt icke skräddare, gårdfari- och potatishandlare, timmermän och byggmästare, utan sådana, som förr idkat dylika yrken men fallit igenom, tillika med en del vaktmästare och skrifvare — och Ni skall dertill finna, att domstolen gläder sig fullkomligt lika

mycket åt att få sakerna framlagda och utredda för sig af dessa personer, som af de jurister, hvilka utgöra den andra afdelningen.

För vårt rättsväsende och ensamt för vårt passar det, att domstolen af hvilken förfallen, knipslug, bränvinsstinkande individ som helst tager de besked om sanning och rättsgrunder, hvarpå domstolen sedan skall bygga. Men kan Ni verkligen, med detta för ögonen, inbilla Eder, att rätten hos oss är något högt och ädelt? — att vårt rättsväsende tål jämförelse med högt stående länders? — Kan Ni med detta för ögonen inbilla Eder, att i vår rättsskipning det är fråga, som det första, om sanning och rättfärdighet? Nej det är klart, att en dylik yttre förnedring ej är möjlig, utan ett temligen fullständigt inre förfall.

Men jag skulle här framhålla en särskild sida af saken. Att sjelfva känslan för *decorum*, i dess djupa mening, är utesluten från ett rättsväsende som nöjer sig med dylika organer, är sjelffallet.

I sammanhang härmed är att beakta ett nära liggande förhållande. Ett rättsväsende med inre värdighet fordrar något motsvarande omkring sig och ej blott allra närmast intill dombordet. Far blott öfver till Åbo och träd in i dess rådstufvurätt, och Ni skall finna hela den yttre habitus der olika mot hos oss; något sådant, som att stadens »lösaste» befolkning skall njuta värme och frispektakel i domssalarna, vet man der ej om; offentlighetens grundsats förstås efter dess förnuftiga mening, så att blott sådana personer, som hafva något rimligt intresse i förhandlingarne, erhålla tillträde, ungefär på samma sätt som verkligen på *ett* håll i Sverige, i vår högst europeiska stad Göteborg. I de många andra länder, der jag bevistat rättsförhandlingar, synes man icke heller finna någon svårighet att göra den vid offentlighet erforderliga urskiljningen, med påföljd att offentligheten i rättsskipningen i de ledande kulturstaterna innebär, Offentlighet.

att en respektabel åhörekrets kan vara närvarande, hvilket i ej ringa grad är egnadt att nyttigt återverka på det, som hör till det yttre i sjelfva domstolsförhandlingarna [1]).

I de här anmärkta tvänne punkterna finna vi det, som kanske närmast bestämmer vår rättsskipnings yttre sida, såvidt den för allmänheten har en yttre sida, hvilket ej är fallet i de högre instanserna, med deras till det mesta hemliga förhandlingar. Der vid en underrätt en, såsom vanliga förhållandet är, högst aktningsvärd man sitter som ordförande, går gemenligen allt ordentligt och riktigt för sig som på ett annat sammanträde eller på en bolagsstämma. Men af justitias imponerande gestalt är hos oss ingenstädes och i intet hänseende något att skåda.

Surrogat. Men en del rätt egendomliga omständigheter framträda, då man på detta område, under jämförelser, ser på vårt nuvarande i sin allmänhet.

Förr finner man våra domare städse i domböcker och protokoll med en utsökt artighet, återspeglad i beteckningar och äretitlar, bemöta de personer, som kommo i beröring med rätten, nämligen i den mån, som dessa eljest sjelfva gjorde anspråk på det ena eller andra. Det var ej blott de förnäma herrar och fruar, för hvilka detta gälde, utan bonden framstår som välaktad, bokhållaren, inspektoren, kamreraren som välbetrodd, likaväl som adelsmannen välboren etc. Rätten lade icke an på att beröfva någon hans sociala ställning.

Vår tids domare vill icke, annat än som undantag, veta om värdighet hos några enskilda. Alla som framträda inför honom äro Andersson, Pettersson och Lundström.

---

[1]) I det gamla dansk-norska skriftliga systemet kan man klandra, att öfver hufvud *ingen* offentlighet eger rum i de lägre instanserna. Men der offentlighet råder, såsom i både den norska och den danska höjesteret, i Köpenhamns sjö- och handelsrätt samt synnerligen i de norska jury- och meddomsrätterna gör sig justitias, sjelfva rättvisans, höghet verkligen gällande.

Skilnad göres blott för embetsmannen, som har fullmagt på sin tjenst. Men det kan ock hända, att i protokollet beteckningen »herr» uteslutes såväl för expeditionschefen som för majoren. På föreliggande område har i öfrigt vårt juristeri, som eljest synes sterilt, verkligen skapat någonting: nya beteckningar för kvinliga parter, passande för alla kategorier, »ogifta» i stället för både »fröken» och »jungfru», »hustru» i stället för »fru», »enkan» i stället för »enkefrun». Talar man på en gång om kaptenen och fru Gyllenstråle, som vitnat om ett testamente, så skrifves det kanske helt nätt: »hustru Gyllenstråle» berättade det, »mannen Gyllenstråle» berättade det. Man må ju ha sina dubier, om sättet egentligen kan anses civiliseradt, men man skall betänka, huru nyttigt det är för menniskor att de få veta sin obetydlighet; och bredvid alla sålunda undertryckta yttre fåfängligheter hos massan tager sig det obligatoriska »Herr Häradshöfdingen», »Herr Rådmannen», verkligen något ut. Har domaren i öfrigt en gång kommit derhän med menniskor, att de låta förolämpa sig utan att knota, så har han dermed en magt öfver dem, med tillhjelp af hvilken han lättare kan bringa till genomförande de höga grundsatser, han sträfvar för. — Detta må de småsinnade naturer betänka, som stöta sig på juristspråkets allvarsord och ej förstå, att det här gäller likhet inför lagen.

En egendomlighet hos oss ligger också deri, att, när rätten skall öfverlägga, det icke sker så, som vanligt i andra länder, att domstolens ledamöter träda af och hålla öfverläggningen i ett annat rum; utan hos oss skall hela tingssalen utrymmas, parter och åhörare utdrifvas — äfven om, såsom visserligen ej alltid är fallet, ett rum finnes tillgängligt, der rättens ledamöter bekvämt kunde draga sig tillbaka för öfverläggning.

Fordran att parter skola *stå* inför rätten är hos oss drifven till sin spets. I andra länder, Norge, Danmark, Tyskland, England, Frankrike sitta parterna eller advoka-

terna, stående upp blott då de tala till rätten, och utan att ens detta hålles vigtigt. Det är det praktiskt behöfliga, specielt behofvet för parterna att i lugn och ro sköta sig med sina handlingar, som der är bestämmande. I många länder, Norge och Tyskland t. ex., få sjelfva de tilltalade i brottmål sitta och uppmanas dertill af domaren. Hos oss tager ofta en landtdomare det till protokollet, som en högst märkelig sak, om han låtit en hafvande kvinna sitta, då hon aflägger sitt vitnesmål, eller om en tilltalad fått lof att sitta ned, då han, stående inför dombordet sedan 8 à 10 timmar, håller på att falla till golfvet af ansträngning.

Säkerligen icke i något land har ordföranden så mycket att beställa med parternas »beteende» inför rätta som hos oss. Om de stå vårdslöst, luta sig emot bord eller bänk, blifva upprörda vid oväntade tilldragelser, så skola de tillrättavisas.

I Norge, Danmark och Tyskland är det sed, att, vid hvarje eds afläggande, domaren står upp. Men vår domare blir sittande, då eden aflägges.

Hvad vi här senast talat om såsom egendomligheter hos oss utmärker en påfallande tendens att ersätta justitias egen värdighet med domarens personliga — hvilken senare dock säkert skulle framträda bättre, om den förra främst komme till sin rätt. Såsom justitias tjenare är vår domare passiv, när en part i civilt mål döljer eller vränger sanningen, vägrar att gifva upplysningar, jäfvar trovärdiga vitnen, eller söker, om än på det ohemulaste sätt, eludera sin motparts rätt; och domaren ej blott förhåller sig passiv, utan, der den kränkte vädjar till honom om hjelp emot dessa ohederlighetens knep, så är det alldeles gifvet, att domaren, såsom partens rätt, med sin auktoritet stöder allt detta, som utom rätten är ohederlighet. Vid dylika förhållanden är sjelffallet uteslutet hvad som i England utgör decorum i dess högsta mening, att domaren, såsom äfven sedernas vårdade, »censor morum» i romersk mening, ej

blott underkänner alla invändningar utgående på orätt utan på det eftertryckligaste brännmärker hvarje försök att hindra rättvisan. Riktningen i rätten är der ännu i dag densamma, som Gustaf II Adolf angifvit i sin rättegångsprocess, att med rättsskipningen »all orätt och osanning må nedertryckt och affskaffat warda». Blott med en sådan grundriktning och ett hänsynslöst fullföljande af densamma *kan* i rättskipningen finnas verkligt decorum.

JURISTERI OCH JURIDISK BYRÅKRATISM.

Utvecklingen af vårt rättsväsende, så länge någon verklig utveckling gafs [1]), har väsentligen balancerats och bestämts af två slag af motsättningar, den emellan konung och råd, och den emellan folkelement och embetsdomare. Den ena eller andra af dessa motsättningar, emellan hvilka alltid en viss korrespondens rådde, spåras under århundraden i snart sagdt hvart aktstycke, som hör till vårt material — ehuru striden blott undantagsvis flammar upp i det yttre, sista gången då rådet fick åt en embetsdomstol lemna sin ställning i rättskipningen. All motsättning och strid är nu öfver. Det finnes blott en magt och en magthafvare — embetsdomaren.

Eller förnekas kanske denna sats?

Må vi först taga en öfversigt af konungens nuvarande ställning till rättsskipningen.

Konungens ställning till rättsskipningen hos oss.

Konungens urgamla rätt att bryta orätt dom och meddela resning är sedan 1789 och enl. § 18 reg. formen öfverlemnad till högsta domstolen.

Konungen har enligt 21 § reg. formen två röster i högsta domstolen, men, såsom helt naturligt under omständigheterna, utöfvas denna rätt icke — då man nämligen kan ställa utom räkning ett sådant fall som det den

[1]) Se sid. 910.

15 Maj 1889 förekommande, då Hans Majestät var närvarande och deltog i ett måls afgörande allenast till högtidlighållande af högsta domstolens hundraårsdag.

Af stor betydelse är konungens behållna rätt enl. § 25 reg. formen att i brottmål göra nåd, mildra lifsstraff samt återgifva ära och till kronan förverkadt gods, hvilken rätt likväl kan utöfvas först efter det, att högsta domstolen hörts i saken; men till sjelfva rättsskipningen hör ju icke ifrågavarande prerogativ. Det inträder först — och i öfrigt inom ett begränsadt område, — sedan rättsskipningen sagt sitt sista ord.

Man kan med större skäl här erinra om det förhållandet, att enligt en känsla, som så att säga är svensken medfödd, han i Konungen personligen alltjämt ser rättens högste vårdare, och om hvad som förekommer i fall, der följaktligen enskilde i rättsangelägenheter vända sig till Konungen personligen. Sådana fall inträffa ännu i dag ofta; personer, mest ifrån aflägsna landsändar, söka och få tillfälle att till Hans Majestät framställa sina bekymmer och klagomål i rättsangelägenheter. Hans Majestät hör dem med största tålmodighet, och i de flesta fall sker derefter så, att Hans Majestät i den klagandes närvaro omedelbart skrifver ett bref till justitiekanslern med anbefallning till honom att taga kännedom om handlingarne, undersöka, om klaganden fått sin rätt, samt vidtaga de åtgärder som kunna finnas lagliga. — Att justitiekansleren åter icke kan uträtta någonting, hvad sjelfva rättsfrågan angår, eller att han ej kan hjelpa vidare än med att gifva en upplysning eller ett råd eller, i händelse af förelupet felaktigt förfarande af någon embetsman, möjligen förordna om åtal emot denne, behöfver knappast anmärkas. Med allt sitt intresse för rätt och rättsskipning kan sålunda Konungen ej åtgöra mera än att visa sitt deltagande och gifva en dylik, mestadels alldeles effektlös hänvisning till sin högste ombudsman.

Hvad man än i öfrigt tänker om saken, måste man er-

känna, att bredvid det gamla, der Konungen personligen egde magt att i alla mål utleta verkliga sanningen och bryta alla orätta domar, Konungens nuvarande ställning till rättsskipningen betecknar ett uppgifvande till embetsdomaren af allt det innersta i Sveakonungens urgamla främsta prerogativ.

Konungens ställning i grannländerna.

Inom grannländerna åter har konungamagten det gamla kungliga prerogativet i behåll. Hela den befogenhet att bryta laga kraftvunnen dom och att återställa försutten tid, som hos oss tillkommer högsta domstolen, utöfvas jämte flere dermed likställda befogenheter, i grannländerna af konungen samt utöfvas med en liberalitet, som på det mest slående sätt betecknar det nordiska konungadömets ursprungliga egenskap af representant för billigheten i motsats till formalismen i rätten.

Enligt hvad jag haft tillfälle att på annat ställe, sid. 767-68, omförmäla, har hos oss förr och enligt 1734 års lags anda och mening resning plägat meddelas, närhelst verkliga rätten sådant kräfde. I vår tid afslås ansökningar om resning utan vidare och som en sjelffallen sak — verkliga rättens kraf må vara aldrig så uppenbart. Det är blott någon gång, då, så att säga, formerna sjelfva kommit i eljest olöslig strid med hvarandra, som högsta domstolen gifver den oundgängliga hjelpen. I grannländerna har det i stället blifvit så, att i det hela bifall till sökt resning lemnas som en sjelffallen sak.

Ang. resning m. m.

För att man skall fatta den här föreliggande, högst märkeliga skiljaktigheten emellan det svenska och det dansk-norska systemet, skola vi, till en början talande om *Danmark*, omnämna först,

a. Institut, likställda med resning.

Med afseende härå hafva vi främst att hänvisa till hvad som i kapitlen om hofrättssystemet sid. 422—3 och om högsta domsrätten sid. 591—2 för Danmark, likasom för Norge, sagts om vilkoren för rätt att i öfverinstans förebringa ny bevisning eller göra gällande nya invändningar och påståenden.

Likartadt med förestående fall är det, då en part, efter det saken blifvit upptagen till dom, önskar yttra sig eller tillägga något, innan domstolen afgör målet. Der icke domstolen är, med afseende å sakens beskaffenhet (privata politisaker, små skuldfordringsmål, skilsmessomål), pligtig att sjelf utreda målet, eller der icke motparten medgifver att utredningen förebringas, sökes tillståndet hos justitieministeriet, som med hänsyn till omständigheterna meddelar detsamma mot en afgift af 15 kr.[1]). Resning etc. i grannländerna.

Ungefär detsamma gäller, då någon önskar att få flere sjelfständiga käromål behandlade under ett, med »kumulation» af flere parter på ena eller andra sidan, eller då man önskar att ēn högre rätt må få afdöma en sak, som alls icke eller blott ofullständigt är bedömd i en lägre.

Det kungliga prerogativet utöfvas i förestående fall gemenligen af justitieministern i kraft af ett generelt kungligt uppdrag eller genom en embetsman i justitieministeriet, handlande på hans vägnar.

b. Resning i vår vanliga mening.

Det gäller här återställande af försutten tid eller återvinnande af förlorade fatalier, och för sådana fall är konungamagtens befogenhet öfverlåten dels till justitieministern dels till overövrigheden (amtmännen eller för Köpenhamn öfverpresidenten). Saken beror på amtmännen, öfverhufvud, der resning afser dom, meddelad af *underrätt* utanför Köpenhamn. Afslås ansökning af honom, så kan rättelse sökas hos justitieministern.

I en del saker meddelas resning efter den vanliga korta fristens utlopp, alldeles utan att någon särskild grund behöfver föreligga eller angifvas, såsom vid privata polissaker, men är tiden der begränsad till 4 månader (om ändring är att söka i öfverrätt) eller 6 månader (i höjesteret).

[1]) Hos oss saknar alldeles part här omskrifna rätt; eller det beror på domstolens godtfinnande att medgifva eller vägra den. Att här ifrågasätta hjelp genom resning skulle vara lönlöst.

Resning etc. i grannländerna.

Som allmän regel fordras eljest att »særegne omstændigheder» förekomma, och är tiden dervid för vissa saker absolut begränsad, till ett år för domar från sjö- och handelsrätten och i konkurs- och bodelningssaker samt till 6 månader, der det gäller utpantning, så att efter dessa resp. tider resning i dessa saker alls icke kan förekomma. För öfriga saker gäller en tid af 3 år, hvarunder tillfälle står part öppet att få särskilda omständigheter prövade som grund för resning af justitieministern eller overövrigheden. Det är mig bekant, att i justitieministeriet alltid infordras yttrande af vederbörande domare, så ock af amtmannen, derest icke sökanden förut försett sig med deras utlåtanden. Men, som antydt, sker prövningen med sådan liberalitet, att resning, då den sökes inom angifna tider, så godt som aldrig vägras, annat än då det synes uppenbart, att sökanden blott anlägger på att förhala saken. Härtill kommer emellertid, att, utom för de nyss angifna saker, der fristen är absolut bestämd, resning också ännu senare kan sökas, men dess medgifvande beror då på en särskild kunglig resolution.

Der någon förlorat sin sak genom motpartens svek, har han alltid och utan tids begränsning rätt att få saken återupptagen [1]).

Ett institut, som står vanlig resning nära, är det, i kraft af hvilket en sak, som med afseende å värdets ringhet rätteligen ej skulle få dragas under högre domstol, likväl kan appelleras efter särskildt medgifvande. Medgifvandet beror på justitieministern, hvilken dervid tager hänsyn såväl till den omständigheten, om domen kan anses riktig eller ej, som till den omständigheten, om saken kan hafva betydelse för sökanden utöfver det belopp, som den direkte afser.

Med afseende å alla ifrågavarande fall gäller, att ansök-

[1]) Så snart som den vanliga fatalietiden är utlupen i Sverige, är också rätten att söka ändring för parten förlorad.

ningen alltid skall ställas till konungen, ehuru, som anfördt, dess afgörande beror på justitieministern eller andra administrativa embetsmän. Resning etc. i grannländerna.

Den i Danmark nu förestående processreformen hotar att göra ända på det mesta af här beskrifna kungliga prerogativ i dansk rättsskipning. Det må vara påtagligt att i följd af den riktning, hvari systemet redan är infördt, den danska högsta domstolen, såsom öfvertagare af befogenheten, komme att ännu i lång tid utöfva densamma på ett helt annat sätt, än det motsvarande nu utöfvas af vår högsta domstol. Men det skulle dock bli så, att ett led af domstolsorganismen sjelf skulle komma att öfverväga och afgöra, i hvilken mån eftergifter böra ske i det strikta lagsystem, som domstolarne representera och tillämpa. Den nya synpunkt, som angifves just med prerogativets hvilande i konungens hand, skulle försvinna i och med öfverflyttningen; samma hänsyner och betraktelsesätt som gälla i domstolarne vid vanlig rättegång skulle införas under det billighetssystem, som prerogativet rätteligen betecknar, och som skulle vara en motsats mot domstolarnes syn på tingen, och det kan näppeligen betviflas, att sålunda småningom inom den högsta instansen skall uppstå en tendens att i billighetsinstitutet se blott en inkonsekvens, som ej bör befrämjas.

I *Norge* har man märkligt nog icke frångått det gamla systemet.

I fråga både om resning eller återställande af försutten tid och likartade från Danmark omförmälta institut gälla här i det hela samma grundsatser och samma ordning som hittills i Danmark. Ett par skiljaktigheter böra dock framhållas. I vissa fall, der det gäller höjesterets behandling af en sak, beror det erforderliga tillståndet på höjesteret sjelf. Så är fallet, der en part önskar i höjesteret förebringa ny bevisning, medan deremot för dylik rättighet i en stiftsöfverrätt medgifvandet, som dock i hvarje fall är »kurant» (med-

delas som gifven sak), beror på stiftsamtmannen. Gäller det att få bedömd en punkt, som lägre rätt förbigått, så beror det jämväl på höjesteret att meddela tillståndet, *om saken ligger der*, eljest på regeringen.

Der det gäller förlängning af appellfrister, är rättigheten numera begränsad; för dess meddelande fordrar regeringen särskilda grunder; efter tre års förlopp förekommer den ej.

Uppgifvelsen hos oss fullständig.

Sedan vi här iakttagit det motsvarande i grannländerna, kunna vi ännu tydligare se, huru fullständigt hos oss konungamagten fått åt embetsdomaren uppgifva den henne, enligt våra gemensamma historiska förutsättningar tillhörande befogenhet på rättskipningens område. — Vi se ock, hvad förändringen för vårt rättsväsende betyder: humaniteten i rätten undanträngd af formens tyranni. För konungen fins emellertid blott skenet af befogenhet kvar; knappast det. Man har kommit derhän, att det i denna stund nästan skulle taga sig ut som en orimlighet, om man i våra domssalar, såsom öfverallt i Tyskland, skulle anbringa konungens bild öfver domaresätet.

Rådet.

Den tredje på rättsskipningens område fordom så betydande magten, rådet, har längesedan spelat ut sin roll (s. 563).

Folkets ställning till rättsskipningen.

Återstår sålunda blott att fråga, hvad det blifvit af den fjerde, ursprungligen den första, kraften på rättsskipningens område — folket, »folkelementet».

Den ifrån sista perioden af vår urgamla rättsförfattnings bestånd och vidare periodvis fortgående skildringen från våra domstolar har visat, hurusom folkelementet, i följd främst af den muntliga förhandlingens undertryckande, alltmera förlorat sin verksamhetsförmåga och sjelfständighet. I det särskilda kapitlet om folkelementet hafva vi sedermera framlagt slutresultatet, sådant det, i all synnerhet i jämförelse med grannländerna, skarpt sticker i ögonen. Det består deri, att 1:o nämden, utan hvarje spår af sin forna sjelfständighet och sjelfkänsla, får nöja sig med att vara en folklig bekräftelse af embetsdomarens envälde, smickrad, om den be-

1 o. 2. Utl och vid domstolen.

tros att gifva en upplysning eller ett råd, och än mer smickrad, om den en gång får domarens tillstånd att, med risk af åtal, »öfverrösta» honom (jmfr s. 500); 2:o lekmännens forna ställning såsom utanför de allmänna rättssessionerna anlitade gode män fullkomligen förfallit, medan de i sakkunnighetsinstitutet (redan i det faktiskt etablerade) alldeles underordnats domaren.

Det sistberörda förhållandet träder i all synnerhet fram, då det beaktas, till hvilken utomordentlig betydelse i båda grannländerna »syn og skönsinstitutet», som har gemensam rot med vårt godemansväsende, utvecklat sig, samt enkannerligen om det bemärkes, att i Norge och ännu i Danmark gode männen med bindande kraft *afgöra* de till dem lemnade frågor; s. 633 o. f.

I sjelfva verket utmärker dock det här nyss sagda blott en del af det, hvartill lekmännen kunde användas i rättens tjenst. Det som kunde komma till som 3:um, skall framstå klart vid beaktande af några sifror ur norsk och dansk rättsstatistik, hvilka vi delvis redan sett i annat sammanhang. 3. Vid förlikning.

Under de fem sista år, för hvilka statistiska uppgifter för norskt civilrättsväsende äro mig tillgängliga, näml. 1894—1898, öfverlemnades till förlikningskommissionerna i Norge årligen öfver 90,000 saker. Norge och Danmark.

I Danmark hade under de fem åren 1895—1899 förlikningskommissionerna att behandla årligen ett antal saker, varierande emellan omkr. 52,000 och omkr. 64,000.

Dessa förlikningskommissioner äro i Norge alltid sammansatta af blott lekmän, två eller tre (tre der förliksmäkling skall ske i ett landdistrikt, på tvisteplatsen), valda af distriktets röstberättigade innevånare.

I Danmark bestå de allmänna förlikningskommissionerna, utanför Köpenhamn, af två ledamöter, valda af kommunalstyrelsen och amtsrådet [1]) eller af amtsrådet ensamt

[1]) hvars medlemmar väljas af kommunerna.

(der kretsen består af blott landtsocknar), i Köpenhamn af tre ledamöter näml. en öfverrättsassessor, en ledamot af magistraten och en borgarrepresentant.

I Norge går den förlikningsmännen pålagda ed ut på, att de skola »söka att förhjelpa en hvar till hvad rätt och billigt är». Ett högst betydligt antal saker, under hvardera af åren 1897 och 1898 öfver 68,000, blefvo sålunda verkligen bragta till afslutning förlikningsvis under kommissionernas bemedling. Der förlikning ej kan åvägabringas, är det vanliga, att sakerna hänvisas till behandling vid domstol i laga ordning; men i vissa fall, der det gäller antingen skuldfordran till högst 500 kr:s kapital, eller der saken beror på syn, och der intresset för ingendera parten öfverstiger 1,000 kr:s värde, kan under vissa förhållanden kommissionen komma att utöfva verklig domsrätt. Hvartdera af åren 1897 och 1898 blefvo (utöfver de förlikta sakerna) öfver 9,000 små gäldssaker och resp. 132 och 154 »aastedssager» sålunda afgjorda genom förlikningskommissionernas dom.

I Danmark ega förlikningskommissionerna ej domsrätt såsom i Norge. Förlikningsmännen skola enligt den grundläggande författningens anvisning sträfva att komma till lyckligt resultat efter »bästa öfvertygelse och samvete» samt handla med »redlighet» (Deuntzer). Det år, 1895, då antalet af kommissionerna behandlade saker utgjorde något öfver 52,000, blefvo nära 32,000 förlikta, eller återkallade af käranden. År 1899 förliktes eller återkallades 38,142 af behandlade 64,345 saker (hvaraf på Köpenhamn föllo 1,332 förlikta eller återkallade af 2,139 behandlade saker).

I hvartdera af grannländerna behandla sålunda lekmän ett vida större antal tvistesaker än som hos oss behandlas af alla härads- och rådstufvurätter tillsammans (46,650 tvistemål år 1899); och från allt, som svarar emot en sådan verk-
Hos oss. samhet, äro i vårt land lekmännen fullkomligen uteslutna. Men i här sist berörda punkt är det icke blott det nyss

anförda faktiska förhållandet hos oss, jämfördt med ordningen hos våra grannar, som talar om, i hvilket läge vi befinna oss. En högst märklig illustration gifves af följande: En illustration.

Det är bekant, att förslag om inrättande af förlikningskommittéer framstälts vid många riksdagar ända från början af 1800-talet. Lagkommittén (1826) och lagberedningen (1842) liksom nya lagberedningen (1884) hafva afstyrkt dylika förslag [1]), och det är också klart, att det är just i denna punkt som juristeriets strid emot vanlig mensklig uppfattning koncentrerar sig. Den äldre lagberedningen förde en argumentering, utgående på, att den strikta, formenliga rätten skulle riskeras vid dylika förlikningar — och skulle, menar denna beredning, allmänna förlikningsanstalter inrättas, så måste derför gälla som vilkor, att *män med grundlig lagkunskap komme att leda deras arbeten!* Nya lagberedningen har (Del. 1 s. 59) förklarat sina åsigter i ämnet vara »i allt väsentligt öfverensstämmande» med den äldres; och om hos oss någonting liknande förlikningsanstalterna i Norge och Danmark skulle komma till stånd, skulle det således förmodligen vara blott för att på ett nytt område införa exklusiv juriståskådning eller för att äfven under förlikningens namn stärka formalismen — allt medan naturligtvis lekmännen äfven här skulle få uppgiften att sanktionera både juristeriet och formalismen genom sin närvaro som dekoration [2]).

[1]) — medan i ett lagberedningens betänkande af 1849 angifvits, huru möjligen förlikningskommissioner kunde tänkas inrättade.

[2]) Nya lagberedningens samstämmighet med 1842 års beredning gäller visserligen också det af den sistnämda anförda skälet, att i andra länder »saknades den lätta tillgänglighet af domstolarne, som här (i Sverige) förefunnes.» Detta skäl är emellertid alldeles obegripligt, blott med hänsyn dertill, att i Norge och Danmark landtdomarena hålla ting mycket oftare än våra och dessutom hålla extra sessioner ofta eller oftast flere dagar i veckan året om (se sid. 771). Beaktas det vidare, att domarena i Norge och Danmark, såsom vi det sett på tal om boutredningar, auktion, exekutiva förrättningar etc. — äro för rättssökande tillgängliga och dem till hjelp i en mycket stor mängd af fall, der de svenska domarena alldeles ingen hjelp lemna dem, så måste man stanna dervid, att lagberedningens här anförda skäl, våra domstolars »lätta tillgänglighet», är gripet ur luften. Men nya lagberedningen har för egen räkning till dessa hufvudskäl helt karakteristiskt lagt ett tredje, och det är, att »sakförare-

Resultat. Resultatet är, att *på alla områden*, der man kan tänka sig en nyttig verksamhet i rättens tjänst af lekmännen, desse i Sverige äro hållna som odugliga och omyndiga.

Det finnes för folket likasom för konungen på rättsskipningens område alls inte mer än namnet och skenet af bevarad myndighet. — Embetsdomaren behöfver numera ej oroa sig om annat än att få ordningen på bindande sätt och i någon anslående form fastslagen.

»Juristeri». Med detta förhållande, att embetsdomaren, juristen, på rättskipningens område ensam har all magt, äro förutsättning och utrymme gifna för juristeri, i dess specifika betydelse af ensidigt framhäfvande af juriståskådning och underordnande af all annan åskådning — samt i öfrigt för utveckling efter ensidighetens egen önskan.

Vi komma således in på frågan om hvad vårt juristeri nu är, och det kan vara af stort intresse och af stor vigt att utforska och klargöra detta. Gäller det här en kraft i det rättas, det sannas och det ädlas tjenst? och en hängifven tjenst för en hög uppgift? Eller är juristeri en magt för sin egen skuld? Är det för samhället, staten, ett godt eller ett ondt? [1])

Redan den föregående skildringen gör oss bekanta med en hel del omständigheter, som gifva oss grunder för besvarande af uppstälda frågorna.

Förr och nu. Vi framhålla då följande:

---

tvånget vid underrätterna i Norge och Danmark utgjort en af de förnämsta anledningarne till inrättande af ifrågavarande institutioner». Äfven detta skäl saknar giltighet. I hvarken Norge eller Danmark existerar sakföraretvång. En hvar kan inför lägre och högre domstol, äfven inför högsta domstolen, sjelf föra sin talan, och kan, om han vill anlita fullmägtig, i alla vanliga fall, d. v. s. utom för höjesteret, välja emellan en auktoriserad sakförare och någon sin frände eller tjenare. I höjestret skall auktoriserad sakförare anlitas, men blott om ej parten uppträder personligen. Det synes som om just de af lagberedningen åberopade skäl genom sin grundlöshet tillräckligt vitna om omöjligheten af den riktning, hvari lagberedningen vill gå.

[1]) Jag behöfver ej framhålla, att blotta formen på mina frågor antyda, att jag, ehuru sjelf svensk jurist, ej är en vän af svenskt juristeri, men jag tänker, att svaren skola finnas oemotsägliga, och sedan må man döma om min ståndpunkt i ett annat läger som man vill.

1. Under den tid då konung och folk hos oss bestämde andan i rättskipningen, var verklig sanning det första målet för domstolen. Nämden ransakade för att finna den. Hofrätterna likaså. Konungen efterforskade sanningen i sista hand.

Nu och sedan allt gjorts beroende på domaren ensam, forskar i civila mål ingen domstol, som förr, efter verkliga sanningen, och äfven i brottmål nöja sig de högre instanserna, utan egen ransakning, med akternas eller formernas sanning. Parterna i civila mål stödjas ej ens skäligen af domaren i sina försök att få fram sanningen i målen. Sanningen har af embetsdomaren öfverhufvud gjorts till en formalsak och en sak, som är för domaren och hans uppgift närmast likgiltig. Se sid. 401, 579, 662 etc.

2. Under den tid, då rättskipningen var en konungens och folkets sak, låg ett verkligt rättfärdighetsträfvande deri. För vår nuvarande embetsdomare är ett dylikt sträfvande en naïveté; för honom har blott formen helgd. Se kap. om rättfärdighet gent emot formalism.

3. Under den förra regimen var domaren i stor omfattning en, rättssökandes och synnerligen de svagares, *hjelpare*. Under den nu rådande regimen är allt det innersta och egentliga af detta begrepp försvunnet, såsom vi det funnit af kap. om innebörden i domarens uppgift.

4. Under den tid, då konungen med folket ännu hade sin naturliga ställning i riket, var domstolsorganismen som ett helt verkligen ansvarig och gemensamt ansvarig för, att rättsskipningens uppgifter, verklig sanning och verklig rätt, realiserades. Under nu rådande ordning finnes ingen samverkan, ingen gemensam ansvarighet bland landets öfverordnade och lägre domare för nämda höga mål. En hvar domstol är en fristående myndighet, sjelfständig och — praktiskt taget — oansvarig (såvidt det ej gäller blott formella skyldigheter, att i viss tid ingifva handlingar, domböcker etc., fel i ett gravationsbevis, oriktig stämpel- eller

lösenberäkning och dylikt). Se vidare härom kap. om domstolarne som ett organiskt helt.

5. Förr, då konung och folk bestämde, särskildt i rättsskipningen, var det väsentligen det allmänna och folkliga rättsmedvetandet som deruti erkändes. Nämdens ord gälde, likasom parternas, och parterna voro de vigtigaste personerna i hvarje sak. Under embetsdomarens välde är allt det folkliga kväfdt i akt- och protokollsväsende, och hafva särskildt parterna skjutits åt sidan och det personliga i rättsskipningen öfverhufvud undertryckts på ett sätt, som säkerligen är enastående i nutida rättssystem. Det närmare derom är framstäldt i kap. om folkelementet, sid. 612 o. f. 642 o. f., samt vid skildringen af hofrättssystemet och högsta domsrätten, sid. 407 och 577.

Typiska prof. Jämte detta må jag få framhålla några typiska sidor eller exponenter af den enligt förestående nu rådande regime.

1:o. Medan den norske och danske »rättsbetjenten», — som det utan nedsättande mening heter — såsom domare i vår vanliga mening, såsom dödsbo- och konkursförvaltare, såsom exekutor och fogde, såsom auktionsföreståndare, såsom notarius publicus och förare af handelsregistren, dagligen, ifrån morgon och till kväll, året igenom är på embetets vägnar sysselsatt med att ordna eller främja utredning af oordnade eller tvistiga förhållanden, med att genom beslut under hand eller officielt fastställa rättsförhållanden, o. s. v., och medan han sålunda inom sin jurisdiktion säkerligen i många hundrade eller tusentals fall årligen bringar till afslutning särskilda förrättningar eller vidtager praktiska åtgärder, så utvisar statistiken för år 1900, att det är i medeltal ej mer än i 85 fall en landtdomare hos oss gifver beslut för ordnande af enskildes tvisteförhållanden. Detta är då genom formlig dom och först efter stämning och rättegång, ty rättegång är förutsättningen för, att domaren hos oss öfverhufvud skall besluta någonting.

Ett praktiskt ingripande eller praktiska åtgärders vidtagande eljest förekommer icke [1]). I många domsagor går antalet af domar i civila mål till blott 30 à 40 eller 50. I en och annan till 20 och något der öfver. Alldeles undantagsvis stiger det i någon domsaga till 200 à 300 [2]). Typiska prof.

För en hvar är det dock tydligt, att i en hel domsaga på i medeltal 30 à 40,000 innebyggare, äfven lefvande i de fredligaste och bäst ordnade förhållanden, årligen måste uppstå ett oändligt mycket större antal tvistefrågor, eller förekomma ovisshet om, hvad emellan dem är rätt, i ett oändligt mycket större antal fall än 85. Emellan grannar eller emellan jordegare och brukare rörande allehanda landbo-förhållanden, emellan husbönder och tjenare, emellan köpare och säljare, emellan arfvingar och testamentstagare, emellan förmyndare och myndlingar, fordringsegare och gäldenärer etc. uppkomma helt naturligt så lätt och ofta olika meningar och brytningar, att då i en hel domsaga ett stort antal af dylika kategorier gifvetvis finnes, det ej kan undgås, att i många hundradetals och kanske tusentals fall en domares medling och hjelp årligen behöfdes.

När domaren emellertid gifver sådan eller löser tvister i allenast 85 fall per år i en domsaga — eller kanske i 20 till 30 — så betyder detta intet annat, än att hans medling och hjelp öfverhufvudtaget ej stå till disposition, eller att de gifvas under sådana otillfredsställande omständigheter — nämligen blott efter stämning och formlig rättegång — att man i allmänhet måste söka att reda sig sjelf, hjelpa

[1]) Om lagfart och inteckning, gravationsbevis etc. tala vi ej för något af länderna.

[2]) Hela det positiva resultatet för år 1900 af den domstolarnes verksamhet, hvarom här är tal, sålunda afsagda domar i tvistemål (utom konkurs- och urarfvaärenden) för samtliga häradsrätter i riket var 10,068 och för samtliga rådstufvurätter 16,230 eller tillhopa 26,298 dylika domar, och häruti ingå till och med de allra minsta fordringsmål. Huru liten denna siffra är för ett land på 5 millioner innebyggare ser man bättre, då man bemärker, att af dessa afdömda mål falla exempelvis på hela Stockholms läns landsbygd allenast 276, på hela Upsala läns 154, på hela Södermanlands läns 163, på hela Skåne blott 1800 eller exakt 1,798 samt på Stockholms stad 2,784, på Göteborg 1,067, på Malmö 700.

Typiska prof. sig fram utan laga medel, kanske hjelpa sig med obehöriga medel, kanske afstå från sin rätt.

Der på stora och de vigtigaste områden domstolarne i Norge och Danmark hjelpa de enskilde och reglera förhållandena emellan dem, råder i Sverige hjelp- och rättslöshet. Detta är en sida af det svenska embetsdomarevä-sendet, som vill för sig taga allt, men till sist nöjer sig, blott alla andra äro uteslutna.

2:o. Detta är på det civila området. Från det kriminella, kan göras en ej mindre slående parallel. I Norge och Danmark hålla domarena sjelfva såsom undersökningsdomare alla egentliga ransakningar, sedan polismyndigheten i det hela blott afgifvit en anmälan om saken och dess uppenbara yttre sammanhang. I Sverige kan det i stora saker hända, att domaren icke på något sätt deltager i den första undersökningen. Polismyndigheten kan deri vara ensam verksam, och förfar stundom ungefär som en utländsk undersökningsdomare, ehuru domaren med ledning af det sålunda inhemtade senare genomgår hela målet. Förhållandet framträder tillspetsadt med afseende å behandlingen af häktade. I Danmark gäller, att en hvar som häktats eller anhållits skall inom 24 timmar ställas inför en undersökningsdomare. Denna bestämmelse iakttages så strängt, att t. ex. i Köpenhamn, på det denna frist ej i något fall skall bli öfverskriden, en ledamot af kriminal- och politirätten hvarje dag *på två olika tider*, dels kl. 11 f. m., dels kl. 4 e. m., infinner sig vid polishäktet och låter bringa alla inom de sista timmarne häktade inför sig, för afgörande om de lagligen skola i häkte kvarhållas eller ej. I särskilda fall kan det definitiva beslutet uppskjutas, dock ej längre än i tre dagar. Till och med på söndagarne infinner sig regelbundet kl. 1 e. m. en domare för sagda ändamål.

I Norge skola ock häktade skyndsammast bringas inför domaren; och i allmänhet torde det der ske öfverhufvud lika kort tid efter häktandet som i Danmark.

I Sverige åter finnes härom ingen annan bestämmelse Typiska prof.
och följes ingen annan ordning än att, sedan mål, deri någon är häktad, blifvit *hos domaren anmäldt*, han skall i stad sist inom 8 dagar och på landet inom 3 veckor företaga undersökningen. Så länge kan en häktad, som möjligen är oskyldig, få vänta blott på att hans sak skall, sedan allt är färdigt för rättslig behandling, företagas af domaren.

Men innan saken blifvit anmäld hos domaren, kan en för brott misstänkt person, såsom allmänt kända exempel utvisa, hållas i ransakningshäkte och vara underkastad polisförhör i veckor eller månader, utan att någon domare ingriper.

En annan typisk sida och exponent af den nu rådande 3:o.
regimen hos oss framträder under följande parallel. I Norge och Danmark få, likasom förr i våra hofrätter, parterna i öfverrätt (såsom i underinstansen) ohindradt använda så lång tid som de önska för sina sakers utredande, utan rätt för domaren att från domstolens synpunkt lägga något hinder i vägen. Sedan parterna sagt allt hvad de vilja, har domstolen sig förelagdt att inom en viss tid derefter, högst 12 veckor, hafva domen färdig [1]).

I Sverige åter har man, utgående från en uppfattning om, synnerligen, tvistesaker mera som ordningsfrågor än som frågor om parternas verkliga rätt, pålagt parterna i hofrätterna, såsom i högsta instans, att i de möjligast knapt tillskurna former inpassa ändringstalan och försvar, och när så fristen, ofta allt för tidigt, är till ända, och dermed parterna stälda utom rätt att vidare åtgöra något i sin sak, får denna ligga på hyllan i månader — kanske år — utan att något göres vid densamma.

Principerna i grannländerna och hos oss äro påtagligen alldeles motsatta. — Och att det är så från grunden

[1]) Jämväl i grannländernas högsta instans hafva parterna såsom det visats sid. 584 o. f. rymligt tillfälle att efter behof både utreda sakerna och plädera rättsfrågorna.

och genomgående, förstår man bäst, om man beaktar, att, enligt ett nyss citeradt ord, den danske och norske domaren är en rättens *tjenare* och ej vill vara annat, och helst om man dermed sammanställer den bekanta danske rättslärarens, den utpreglade högermannen, förre kultus- och justitieministern, professoren C. Goos ord i »den almindelige Retslære» del I, sid. 43: »Magtens roll är tjenande»; och »Magten för frihetens skuld», — ord som hos oss kungamagten kan godkänna, men som det sannerligen icke duger att använda om domaremagten.

Om vi nu — med bilden af vårt rättsväsende i här angifna hufvuddrag, under konungs och folks gemensamma vård, på den ena sidan om oss, och med bilden af vårt rättsväsende under nuvarande embetsdomareregime på den andra sidan om oss — ställa midt framför oss frågan *hvad vårt juristeri är*, så skall man tilläfventyrs ej finna det svårt att gifva ett temligen bestämdt svar. Att juristeriet hos oss ensidigt genomför sin formalistiska och negativa åskådning, med undertryckande af all annan, se vi till fullo bekräftadt. I rent af hvarje vigtigt hänseende inläggande uti rättsskipningen en annan uppgift, ett annat yttersta mål, än rättsskipningen hade, då den hvilade i konungens och folkets händer, inordnande rättsskipningen under en synpunkt, som är ingen annans än juristeriets egen, är juristeriet hos oss en *magt för sin egen skuld* och dermed just det, som man menar med juridisk byråkratism. Dess karakter angifves för oss närmare af det här ofvan i särskilda punkter sammanställda:

»Juridisk byråkratism».

Den juridiska byråkratismen betyder likgiltighet för sanning i rättsskipningen och likaså likgiltighet för rättfärdighet i rättsskipningen. Det är den som genomfört, att rättsskipningen ej skall vara till *hjelp* för de enskilde, sedan den först gjort densamma till något, deri de enskilde ej kunna se ett *godt*. Det är den som genomfört, att domarekåren och en hvar domare ej numera, som förr,

framstår som organ för statsmagten utan en hvar af kåren främst som en fristående och i allt det väsendtliga oansvarig magthafvare. Det är den juridiska byråkratismen, inför hvilken parterna i rättegång fått uppgifva sina personliga rättigheter och sin personliga värdighet, likaväl som inför densamma nämd och lekmän i rättens tjenst fått uppgifva sin, och det är först och sist den, som lefver på systemets formalism och själlöshet och — ensam uppbär systemet, sådant det är.

Att allt som kan kallas decorum i rätten förfallit under den juridiska byråkratismens regemente, länder till att särskildt illustrera densamma (sid. 861 o. f.).

Frågar man sig så, om den juridiska byråkratismen är ett godt eller ett ondt, eller hvad den öfverhufvud är, så kan det väl ej vara tvifvel om, hvilket ungefär svaret skall bli; men dess närmare formulerande öfverlemnar jag till en hvar sjelf, som har hjerta för, hvad *rätten* kan vara och skulle vara för menniskorna.

Att den juridiska byråkratismen verkar genom personligen hederliga, högt aktningsvärda män, minskar i öfrigt alls icke faran af densamma, utan gör den nästan större, emedan deras personliga hederlighet, som uppbära systemet, göra menniskor blinda för eller böjda att lindrigare bedöma systemets förderflighet.

Dess verksamhetsområde.

Vore nu rättstillämpningens område det enda, hvarpå den juridiska byråkratismen ville herska, vore dock frågan af måttliga dimensioner. Men dess anspråk och magt-tendenser gå vida längre.

Särskildt på lagstiftningens område framträder den juridiska byråkratismen, genom högsta domstolen, faktiskt som en mellanmagt; och ingen kan missförstå, att en högsta domstol, i hvilkens hand resningsinstitutets billighetsgrundsatser formligen torkat bort, skall i det hela sakna sinne för det, som i lagförslag utgör afvikelser från det

fastslagna nya systemet och formalismen, eller som utgår på ordnande af saker i den gamla rättsuppfattningens anda eller enligt moderna folkliga principer.

Att inom administrationen vårt juristeris ensidighet skall gå igen i motsvarighet till antalet af systembärare som flyttas öfver till den förra från domstolarne, är uppenbart; och i den delen är förskjutningen af oroväckande omfattning.

Det lider intet tvifvel, att vår juridiska byråkratism är en fullt ut lika omfattande fara i vår tid som rådet under Carl IX:s, och hvilken fara då föranledde den gamla tingsförfattningens omstörtande, se sid. 128 o. f. Jämväl rådet stödde sina anspråk på rätten; dess magt bestod deri, att det utöfvade konungens domsrätt, som ett dess eget prerogativ — såsom *konungens* domsrätt nu verkligen är ett prerogativ för byråkratismens högsta led. Jämväl rådet var en magt, söndrande konung och folk från hvarandra, ehuru rådet icke utgick på att genom rätten nedsätta folket, såsom vår juridiska byråkratism gör det. Denna sista riktar sitt tryck lika mycket åt båda hållen. Om den juridiska byråkratismen lägger färdiga domar för nämden och låter den nicka bifall till dem, så vill den förvisso helst lägga färdiga beslut också på konungens bord — en tendens, som på högst märkeligt sätt återgår uti den i våra dagar till en dogm gjorda satsen, att när för nationen vigtiga frågor skola afgöras, konungen ej må personligen uttala någon åsigt eller intaga en bestämd ståndpunkt, utan vara passiv [1]). Det personliga i konungamagten är för den juridiska byråkratismen en nagel i ögat lika väl som det personliga, der det från parters sida i rättegång eller från nämdens eller från lekmäns eljest vill göra sig gällande; och dock är det, som Geijer sant sagt, det personliga, som är det vigtigaste i vår historia, likasom all kraft hos

[1]) Om detta är en sats, som ett så att säga liberalt eller folkligt parti drifvit fram, så är det dock ej tvifvelaktigt i hvilkens ärende detta parti dervid gått.

oss kommit och gifvetvis måste komma från det personliga hos konungamagt som hos folkmagt. Och hvem kan tvifla om, att i oroliga förhållanden, hvarpå vi måste vara beredda, det är blott konungamagten som en personlighetens kraft, som ensam är mägtig att gifva den rätta ledningen? — Den juridiska byråkratismen tror sig att kunna regera med blott former, och med dylika göra en personlig ledning obehöflig. Den har ju också en rik erfarenhet från sitt speciella område, af huru krafter, folkets bästa krafter, sjelfkänsla, sjelfständighet, omdöme, kunna med formerna bindas och undertryckas. Men den frånser, att styrka och handlingskraft hos en hvar enskild och hos hela folket likasom hos en högsta ledande vilja är just det som behöfs, i hvad som står oss före. Det fordras rum för denna kraft, för sanning och verklighet, för praktisk åskådning och för praktiska intressen; och derför måste den juridiska byråkratismen undan.

Vi behöfva våra domare, sådana de skulle vara utan den juridiska byråkratismens system, såsom tjenare åt »en odelbar» statsmagt och seende sakerna med samma ögon som konung och folk — eller just så som de sjelfva, med afstrykande af juristeriet, personligen och privat se dem — samt förstående och tillämpande lagen, som denna förstods och tillämpades förr.

Finner man tilläfventyrs det framställda yrkandet nog positivt, så bör man blott ställa inför sig *först* vår juridiska byråkratisms nuvarande, obestridliga ställning af en »stat inom staten» samt *derefter* vårt statsskicks grundläggares uttryckliga förklarande — genom 1809 års konstitutions utskott — att en sådan »stat inom staten» icke hörde till det, som de afsågo att skapa.

BOSTRÖMSK FILOSOFI I FÖRHÅLLANDE TILL FRÅGAN OM RÄTTFÄRDIGHET I RÄTTSSKIPNING.

»Gerechtigkeit ist Volkskraft» [1]).

I det hittills från det praktiska rättslifvet anförda hafva vi inför oss ett material, som sätter oss i stånd att se, hvad det för verkligheten och i särskilda rättsfall kan betyda, då filosofen på det ena eller andra sättet bestämmer förhållandet emellan rätt och sedlighet, moralitet, nämligen der juristerna verkligen taga hans system till norm för sin tankegång.

Redan i ett föregående kapitel, sid. 853, hafva vi framhållit, att för Boström statens lag eller rättslagen gälde blott som en *gräns* för de enskilda personligheternas fria handlande. Hans uppfattning om rättslagens allmänna betydelse framträder för oss bestämdare, då vi härmed sammanställa hans uttalanden: att rättslagen är för de enskilde blott »negativ eller förbjudande» [2]); att de enskilde hafva till rättslagen »endast ett negativt förhållande», d. v. s., att de icke få »företaga eller underlåta något, hvarigenom denna

[1]) Ord från predikstolen i Lutherskyrkan i Berlin d. 12 Maj 1901.
[2]) C. J. Boströms »Satser om lag och lagstiftning» § 11: 6.

lags giltighet och verkställighet i staten skulle motverkas» [1]), medan deremot moral- eller sedelagen alltid är för dem positiv och befallande; att beträffande först kriminallagarne dessa ej rimligen kunna sägas stiftade för dem, som just förutsättas ej skola efterlefva dem d. v. s. brottslingarne, utan blott för staten sjelf och dess organer d. v. s. för åklagare, domare och verkställare, men att »äfven de öfriga lagarne i staten och särskildt de civila för rättstvisters slitande icke angå direkte eller omedelbart de privata medborgarne, och således ej eller äro stiftade för dem», hvadan äfven de omedelbart gälla blott för staten sjelf och dernäst medelbart för dess dömande organer [2]); att lagarne »i sjelfva verket endast äro nörmer för statens verksamhet att vinna och bibehålla sin förnuftiga form eller sina medlemmars organiska sammanstämmighet, så att hvar och en har sin bestämda rätts- och verksamhets-sphær» [3]), samt att *staten ej inskränker »den privata menniskans yttre verksamhet vidare än det är nödigt för hans eget* (statens) *förnuftiga ändamål, ty med någonting annat än detta bör och får han icke befatta sig»* [4]).

Hufvudsumman ligger i det här uti sista raderna anförda, och förklaringen till en sådan statens passivitet ligger i Boströms utgångspunkt eller hans definition på lag i sin allmänhet, såsom varande för ett hvart sinnligt förnuftigt väsende (staten likaväl som den privata menniskan) det väsendets eget förnuft tänkt som bestämmande och reglerande sinnligheten d. v. s. det vexlande och tillfälliga *hos detta samma väsende*, dock att det *privata* samhällets förnuft eller idé är att medräkna som moralisk lag för den enskilda menniskan; se »satser om lag och lagstiftning», §§ 6 och 11.

[1]) »Grundlinjer till philosophiska statsläran» af C. J. Boström § 26.

[2]) Strax efter säges rent ut, att de enskilde »hafva ingenting att göra med statens lag«.

[3]) Satser om lag etc. § 11: 4 och 5.

[4]) Anm. 18 vid samma arbete.

Likasom ett hvart sinnligt förnuftigt väsende måste sjelf »stifta» sin lag för sig, (staten stifta rättslagen för sig, den enskilda menniskan stifta sedelagen för sig), kan enligt Boström intet dylikt väsende göra sin lag till lag för något annat, och följden häraf blir just berörda blott negativa förhållande, att det ena väsendets lag är blott en *gräns* för det andra. Lika litet, säger B., som individen får stifta sin moraliska lag, sedelagen, för staten, lika litet kan staten få stifta sin juridiska lag, rättslagen, för individen; de, staten och individen, ha blott att ömsesidigt *respektera* hvarandras lagar; staten får icke *antaga* individens lag, individen får icke *antaga* statens [1]), och hvad detta i det för oss nu förevarande hänseende betyder, får ett prægnant uttryck i en Boströms biografs och beundrares, L. H. Åbergs ord, att i Boströms filosofi rättsordningen ej är att se såsom ett medel för något annat ändamål och särskildt ej för sedligheten, se nordisk familjebok.

Vi måste fasthålla, att för Boström var a och o »allmän sjelfständighet», »fullständigaste sjelfständighet» för alla »från den högste till den lägste» i den grad, att han sjelf betraktade sin statsteori som »i ordets sanna bemärkelse den mest liberala bland alla, som hittills blifvit uppställda» [2]). Af denna sats är det blott en andra sida, att det offentligas ingripande, statens regering finge utgå *blott på, att alla må njuta sin formella rätt och alla verka formelt rätt* [3]).

Denna frihet kunde ju för öfrigt icke vinnas annorlunda än så, att den enskilde inom en viss gräns inför lagen hölls obunden af den eljest i hvarje punkt positivt verkande sedelagen; och så mycket mer klart är det sålunda, att för fordran på rättfärdighet eller billighet, som ju omedelbart falla under sedelagen, principielt taget måste finnas en

[1]) Satser om lag etc. § 11; 8.

[2]) Detta är af Boström sjelf godkända ord uti redogörelsen för hans system i biografiskt lexikon § 83.

[3]) Ibdm § 66.

mycket oviss och prekär plats inom ett rättsväsende, bygdt på det Boströmska systemet.

Några i Boströms skrifter förekommande yttranden antyda i öfrigt, huru han tänkt sig förhållandet i vissa punkter, som positivt och för konkreta rättsfall bestämma, om det moraliskt eller det blott juridiskt rätta skall komma fram och bli gällande emellan de enskilde. På ett ställe [1]) heter det, att om den privata medborgaren af eller genom staten vill vinna den förmån, som består i »slitande af en rättstvist», så får han »icke begära henne på ett sätt, som vore stridande mot» de lagar, efter hvilka staten beviljar förmånen, samt att, om det dock så sker, »han naturligtvis måste om henne gå miste».

Bakom dessa ord ligger oförtydbart den tanke, som i fråga om de intermediära momenterna i en rättegång, se kap. om rättfärdighet etc. sid. 831, återgår i den af våra domstolar i denna stund praktiserade formalistiska åskådning, enligt hvilken exempelvis delgifning af besvärshandlingar med en motpart är ogiltig, och parten förlorar sin talan, der delgifningen visserligen fyllt det dermed afsedda ändamål men dock skett genom andra personer än stämningsmän.

Veterligen har icke Boström för rättssaker fordrat någon annan bevisningsmetod än den på hans tid gällande, men utgått ifrån denna i sina reflexioner uti ämnet, och i en dylik utgångspunkt ligger vidare, såsom förut framhållet, att icke de moraliska synpunkterna i målen kunna annat än tillfälligtvis komma till heders.

I fullkomlig öfverensstämmelse med det sagda står så Boströms definition på rättvisa i staten, såsom »ingenting annat än samstämmighet med det förnuftigt fattade statsändamålet», hvilka ord belysas af de derefter följande: »Allt, som icke kan *bevisas* vara hinderligt för hans (statens) om-

[1]) Satser om lag etc. anm. 16.

nämda ändamål, bör äfven i och för honom vara absolut heligt och oantasteligt» [1]). Den formalistiska grundåskådningen af rätten i dess förhållande till de enskilde rättssökande är här uppenbar. Den verkliga rätten, billigheten, rättfärdigheten var någonting, hvarpå det ej kom an, vidare än så vidt det kunde, som man väl hoppades, arbeta sig fram ur de gifna formerna.

Det som Boström på förevarande område sagt och tänkt är i öfrigt hufvudsakligen detsamma, som uttalats af hans tyska föregångare på den praktiska filosofiens område.

Kant fattade visserligen rätten på ett helt annat sätt än Boström: såsom inbegreppet af de förutsättningar, under hvilka den enes godtfinnande (Willkühr) kan förenas med den andres godtfinnande efter en allmän frihetslag; men han kom dock dertill, att en handling vore juridiskt rätt, om blott en hvars frihet efter en dylik lag ej dermed inskränktes, samt att (blott) det vore juridiskt orätt, som orsakade hinder i en annans sålunda bestämda frihet [2]). Det gäller i hvarje fall blott en formel begränsning, utgående på, att den enes godtfinnande kan stå tillsammans med den andres. Att, likasom enligt Kant lagstiftningen blott kunde fordra öfverensstämmelse i den yttre handlingen med lagen [3]) utan afseende på driffjädern för handlingen, han ej heller betraktade lagskiparens uppgift som en samvetssak, framgår af hans ord, att uttrycket »billighetsdomstol» innefattade en motsägelse. Detsamma framgår än tydligare af hans ord om det förhållande, att den strängaste rätten vore den högsta orätten, summum jus summa injuria, näml. att detta vore ett ondt, som på rättsvägen ej stode att afhjelpa, utan att sådant kunde ankomma blott på en »samvetsdomstol», medan »deremot hvarje rättsfråga måste dragas inför den allmänna domstolen». Af de högst egen-

[1]) Satser om lag etc. anm. 17 slutet.
[2]) Metaphysische Anfangsgründe der Rechtslehre XXXIII.
[3]) Trendelenburg, Naturrecht auf dem Grunde der Ethik, sid. 17.

domliga exempel, Kant anför, är det i öfrigt tydligt, att billighet var för honom ett begrepp af en mycket speciel och föga praktisk betydelse, och han torde knappast hafva ansett sig afgöra någon stor fråga, då han definierade billighet kort och godt som »ein Recht ohne Zwang», en rätt, som ej kunde lagligen utkräfvas [1]). Billighet stod för Kant utanför rätten.

J. G. Fichte, som specielt riktade sig mot omöjligheten att ur Kants utgångspunkter härleda den befogenhet att tvinga, som är det hufvudsakliga i statens rätt, rättslagen, deducerade denna befogenhet ur det frihetens begrepp, att en hvar måste inskränka sin frihet med hänsyn till möjligheten för en hvar annan att njuta frihet. Det var den »allmänna viljans» sak att fastställa gränsen. På god vilja hos de enskilde berodde dervid intet. Rättsidén finge ej påverkas af vare sig etiska (moraliska) eller religiösa begrepp. Gränserna skulle fastställas genom ett sinnrikt system af polis- och strafflagar; och dessa skulle i sjelfva verket, om Fichtes teorier hade genomförts, hafva kommit att ingripa så, att vid sträfvandet att upprätthålla allas frihet den enskildes när som helst kunnat gå förlorad. Här var motsättningen mot Boströms system mycket stor; men, beträffande det, hvarom vi nu särskildt tala, torde, om man ser på, huru Boströms teori i praktiken hos oss verkat, detsamma kunna i ej ringa mån tillämpas på Boström, som af den yngre Fichte sagts om J. G. Fichte, att han »aflöst rättens begrepp från moralens». Det som vidare säges, att J. G. Fichte, »med fullständigt uppdragna gränser för bådas områden genomfört rättens begrepp som sjelfständig vetenskap efter egen princip, oafhängigt från alla etiska bestämningar», kan dock ej tillämpas på Boströms system, alldenstund detta som högsta princip för både rätt och sedlighet sätter det absoluta förnuftet, således något

[1]) Metaph. Anfangsgr. XL och XXXVIII.

som är lika för båda. Det är hos Boström skiljaktigheten emellan de personligheter, hvilka gälla som subjekt för rättigheterna, och dessa personligheters olika ändamål, som orsaka skiljaktigheten emellan rätts- och sedelagen i tillämpningen.

Hegel skiljer på de eljest gemenligen sammanfallande begreppen moralitet och sedlighet, fattande sedligheten som enheten och sanningen af moralitet och formel rätt. Moralitet, det rätta såsom subjektets vilja, är »det tidigare momentet» af den formella rätten; staten är sedligheten, och statens rätt är friheten »i dess konkretaste gestaltning». Dessa vackra bestämningar hafva, lika litet som hans fordran på en byråkratisk grundval för staten, skyddat den Hegelska filosofien från beskyllningen, att dess utförande ledde till upplösning af all sedlig och borgerlig ordning [1]).

Beträffande det, som närmast angår vårt ämne, ligger redan i Hegels första ord under rubrik »domstolen» en entydan om, att det här gäller något, skildt från det, som från de enskildes ståndpunkt kan anses önskligt: »Rätten, trädd i verkligheten under lagens form, *är* för sig, står sjelfständig gent emot det enskilda (besondern) viljandet och menandet om rätten och har att göra sig gällande som något allmänt».

Formalismen i rätten står för Hegel som en nödvändighet. Också finner han sig föranlåten att fordra, det parterna, som i rättegång hafva att »genomgå en så vidlyftig formalism», »hvilken kan lika så godt göras till ett ondt och till och med till verktyg för orätt», skola, till sitt och rättens eget skyddande emot rättegångar och deras missbruk, underkasta saken behandling inför skilje- eller fredsdomare och söka förlikning, innan de skrida till rättegång. Att icke billigheten i verklig mening hörde till Hegels rättssystem, förstås äfven deraf, att han talar om en »Billigkeitsgerichtshof» som en särskild anstalt [2]).

[1]) »Anders Sandöe Örsteds betydning», af Nellemann se sid. 28–9.

[2]) Hegels Werke, Naturrecht und Staatswissenschaft sid. 66–69 och 278–9.

Vår rättsvetenskaps grundläggare en akademisk tänkare.

Man torde knappast göra Boström orätt, om man antager, att, med hans sjelfständighet i öfrigt som tänkare, det, så vidt frågan gälde rättsskipning och dess praktiska betydelse, var helt väsentligt hvad han derutinnan fann för sig hos Kant, Fichte och Hegel och andra tyska filosofer, som utgjorde underlaget för hans reflexioner rörande detta ämne. Med rättens tillämpande i praktiken hade han aldrig tagit någon som helst befattning. Han lefde öfverhufvud fullkomligt afskild ifrån allt, som hör till det praktiska affärslifvet, och han kunde derför lika litet känna dess behof, som han kunde få någon rätt stark känsla af, huru den motsats emellan formel rätt och moral verkade, hvilken framgick ur hans system. Hans studier voro teologens och filosofens, och uteslutande spekulerande med idéer kunde han väl tänka sig, att allt gick godt ihop med hans höga mål, medan kanske i verkligheten alla kollisioner blefvo lösta på ett sätt, som i blott ringa mån öfverensstämde dermed.

Dansk-norsk rättsvetenskaps grundläggare en praktisk man.

Fullkomligt olika utgångspunkt och grundåskådning gälde för den man, som inom den dansk-norska rätten och dess utvecklingshistoria intager en ställning, motsvarande Boströms inom vår rätt, nämligen Anders Sandöe Örsted. Född 1778 och död 1860, således sex år före Boström, var äfven han främst filosof och hänförd af den tyska filosofiens sträfvande att utfinna en »högsta princip» inom såväl rättslära som moral, från hvilken högsta princip sedermera hela vetenskapens innehåll kunde utvecklas blott med logikens tillhjelp [1]). Hans första skrift var sålunda en afhandling i Kants anda öfver moralens och rättens princip. Den Fichteska filosofien var så hans främsta ledare vid forskandet efter sanningen, men han kom på det klara med, att Fichte i det hufvudsakliga ej bragt frågorna längre än Kant. Hegel tilltalade honom än mindre, och han för-

[1]) »Anders Sandöe Örsteds betydning», af Nellemann s. 15.

Örsted. lorade småningom tron på att kunna »genom spekulationen komma till den säkra och klara kunskap om de högsta sanningar, han deri hade sökt» [1]). Men i all synnerhet trädde han i strid emot Fichtes och hans anhängares åskådning af rätten såsom skild från moral och religion och som sålunda beherskande ett område för sig, der moral eller religion intet hade att skaffa, och i motsats dertill häfdade han i det följande, både i skrifter och städse i praxis, att rättsordningen helt och genomgående måste stödja sig på moral och religion [2]). Örsted gick miste om en vid unga år sökt lärareplats vid Köpenhams universitet, förmodligen mest i följd af sin brytning med den der förherskande filosofiska åskådningen, men han egde, jämte stor allmän lärdom, en kännedom om dansk och utländsk rätt som förmodligen ingen före eller efter honom, och upptagen först i öfverrätten, så i högsta domstolen samt beklädande derefter de högsta och mest magtpåliggande administrativa embeten, jämväl som premierminister och justitieminister, alltid utvecklande en otrolig arbetskraft, delad mellan vetenskapen och embetsmannauppgifterna, hade han tillfälle att på snart sagdt hvarje rättens område göra gällande sina grundsatser om rätt i förhållande till moral och praktiskt behof [3]). Likasom Örsted städse bedömde de filosofiska systemens värde »efter deras förmåga att lösa de rättsliga

[1]) l. c. s. 18, 19 och 32, note.

[2]) l. c. 21.

[3]) Att Örsted förlorade sin samtids en gång så högt svallande beundran samt sin politiska ställning och blef en hatad man, hängde tillsammans med hans nyktra och kritiska åskådning och hans för politik efter då rådande fordringar föga lämpade anlag, samt kanske alldeles specielt dermed, att han i striden emellan de danska och tyska delarne af monarkien höll på de tyska hertigdömenas nationella rätt på ett sätt, som stötte den specifikt danska känslan. I alla förhållanden, i med- som motgång, behöll han samma fasthet och jämnvigt, stark främst genom de samma religiösa och moraliska grundsatser, som städse ledt honom i hans väg som »den danska rättsvetenskapens fader»; och i denna stund finnes troligen ingen Dansk, som förnekar, att han var en af sitt lands ädlaste söner, eller att det just är han som gjort dansk rätt och den danske domaren till hvad de nu i sina bästa sidor äro. Att den norska rätten i samma mån grundar sig på Örsted, hans verk och hans tankar, torde vara erkändt.

och etiska problemen på ett sätt, som tillfredsställde det verkliga lifvets fordringar och det sunda moraliska medvetandet» [1]), så såg han i hvarje föreliggande sak först på hvad som dess egen *natur* eller »förhållandets natur» kräfde, eller på hvad som var rätt, då alla omständigheter deruti beaktades. Begreppen, upprepar han ofta, kunna intet lära oss, enär ur dem blott kan utdragas, hvad man på förhand inlagt i dem [2]). Örsted höll fast vid den historiskt nedärfda rättsåskådningen, och hans tendens var att, med strängt beaktande af den gällande rätten eller »lagens anda», der dess bud icke var konkret uttryckt, alltid tillse hvad »naturlig rätt» (som var för honom något helt annat än en spekulativ »naturrätt») kräfde. Praxis var för honom teoriens pröfvosten, och han ansåg allmänna satser och begrepp säkra, först sedan han pröfvat dem för de enskilda fallen [3]). Örsted.

Sålunda alltid tillvaratagande den bestående rätten, utvecklande ur densamma det som var praktiskt godt och

[1]) l. c, sid. 28.

[2]) »Anders Sandöe Örsted som retslærd» af C. Ussing, Köpenhamn 1884 sid. 41. Det ofvan sagda föranleder mig att berätta en liten historia. En af våra juridiska professorer nämde till mig för några år sedan, att i hans föreläsningar gälde det för honom som det främsta att implanta »*begrepp*» hos de unga juristämnena, och i verkligheten finner man af hans skrifter, att det der mest rör sig om begreppsbestämningar i rent filosofisk form. Så inträffade det under sommaren 1902, att jag i Rostock, under min sammanvaro med den eminente rättshistorikern prof. Karl Lehmann, en gång fann mig föranlåten att för honom uttrycka min tillfredsställelse öfver det högst märkeligt praktiska sätt, hvarpå han skildrar rättens historia nämligen så, att de unga juristerna deraf måste se, hvad som menas med instituten, hvad de betyda för det verkliga affärslifvet, eller hvilket ändamål de hafva för de mänskliga behofven, med hvilken metod rättshistorien, som hos oss fattas som ett opraktiskt ämne, blir det förnämsta hjelpmedlet för undervisning om hvad som är rätt; och jag nämde dervid också om vår professors metod. Professor Lehmann berättade då, att han genom ryska jurister, som besökt Rostocks universitet erfarit, att samma metod följdes i deras hemland, annorstädes hade han icke trott den nu för tiden vara i användning. C. Ussings ord komma här väl à propos. Han säger: »Den abstrakta logiken är en herskare, mera sträng och mera obillig än en envåldskung, och billighetens kasuistik kan icke väntas i rättsvetenskapen förr, än metoden har bättre fått upp ögat för lifvets mångfaldighet d. v. s. blifvit mera realistisk», l. c. sid. 143.

[3]) Nellemann 45, 40, 39. Det är ett uttryck af tanken hos Örsted, då C. Ussing säger: »Vid undersökning af rätten bör vägen icke gå igenom lagtexten till lifsförhållandena, som den ordnar, utan från lifsförhållandena till de lagar, som skola användas på dem». Se hans nyss nämda arbete sid. 15.

Örsted. motsvarande det historiskt gifna rättstillståndets kraf, är det främst Örsted, som gjort dansk och norsk rätt till något utvecklingsbart, till något som kunde i sin helhet och i alla sina väsentliga momenter behållas, i följd hvaraf både Danmarks och Norges rättssystem också i denna stund ega sin fullkomligt nationella karakter, som säkerligen kommer att väsentligen bestå äfven genom de stora reformerna, allt under det att hos oss rättens urgamla anda, med märgen i alla de nationella institutionerna, rent af torkat bort under enbar och själlös formalism.

Särskildt för processrättens utveckling har Örsteds inflytande varit genomgripande, och det betecknar på ett för oss öfverraskande sätt det danska rättsväsendet, att det till stor del är genom af honom författade och motiverade domar, detta inflytande gjorde sig gällande — nämligen så, att deri utvecklade grundsatser stadigt följdes i praxis, lades till grund för den vetenskapliga behandlingen och till ej ringa del upptogos af lagstiftningen.

För att blott i allra största korthet gifva en antydan om den riktning, hvari Örsted här gick, må anföras:

I sammanhang med hans fastslående af rätta tanken i eventualmaximen grundades genom honom en ordning, alltjämt vidhållen, att en part ej, såsom hos oss, kan ställa sig utom räckhåll för en annan genom att blott uppfordra denne att bevisa; han skall sjelf i regel specificera sina förnekanden, såvidt han ej saknar personlig kännedom om förhållandena, och befinnes förnekandet obehörigt, faller detta sedan tillbaka på honom sjelf. Häremot svarar Örsteds sats, att den, som har nekat till ett för honom personligen bekant sakförhållande, som icke desto mindre i domen anses som bevisadt, bör betala rättegångskostnaderna.

Der en person kräfver en annan på grund af en klar förbindelse, är han dock icke utan vidare berättigad att vägra ingå i svaromål på ett af svaranden framstäldt kraf enligt räkning: han måste förklara sig öfver detta motkraf, och sker detta ej behörigen, så godkännes det emot den klara förbindelsen.

Örsted riktade sig mot den stela formalismen i vitnesbevisningen och sträfvade att göra naturlig uppfattning om juridisk visshet gällande. Den hos oss i allmänhet strängt fasthållna fordran, att vitnen på dokument måste hafva *samtidigt* iakttagit underskriften, frånkändes af Örsted giltighet. Synemän betraktades af honom som domare angående en viss del af faktum, åtminstone så vidt resultatet vore helt bygdt på tekniska grunder. Örsted.

För kriminal-processen uttalade Örsted grundsatsen, »att intet samtycke, ingen försummelse af ens rätt bör i kriminella mål förändra materiel orätt till formel rätt», en grundsats, som han dock icke genomdref till någon opraktisk ensidighet. Han förklarade, med rätta, som »öfverspänd» och som innefattande ett misskännande af det reala förhållandet, fordringen om, att en hvar, än så obetydlig, sak skulle behandlas med samma utförlighet och omständlighet som de mest magtpåliggande — en opraktisk sats, som naturligtvis ännu häfdas af vår nya lagberedning, se 1884 års förslag del I sid. 35. »Örsteds betydning», Nellemann sid. 86, 169, 92, 129, 139, 141, 226, 233.

Med det här anförda hafva vi blott antydt det rum, som, uti den allmänna dansk-norska processen, de moraliska och praktiska synpunkterna vunno genom de två grannländernas Boström, och i motsats till hvad fallet blef hemma hos oss. En mot vår skiljaktig uppfattning om rätten, nämligen som stiftad och tillvarande *för menniskornas skuld*, gaf der principielt tillfälle att på detta område taga direkt hänsyn till det för individen nyttiga i högre grad än hos oss, hvarest teorien säger, att rätten är till blott för ett abstrakt statsändamåls skuld, och att rättslagen och i det hela statsregeringen bör inskränka sig till vissa »formala momenters förverkligande». Karaktersdrag i dansk-norsk rätt.

Men samma tendens i dansk rätt verkade utanför den allmänna processen. Utgångspunkten ligger i en redan på Örsteds tid gammal grundåskådning, hvilken han uttryckte sålunda:

»Allt det goda, som låter sig åstadkomma med yttre

föranstaltningar, må inbegripas under förnuftets plan med rättsliga förhållandens stiftande. Blott hvad som ej kan uppnås med gemensam, samhällelig, af en allmän ordnande kraft ledd verksamhet, men bättre kan sättas i verket genom hvar enskilds fria och egna omsorg, är uteslutet från statsändamålet. Staten bör alltså frambringa organisationen af de skönaste, ädlaste, lyckligaste, med menniskans fysiska och moraliska intressen mest harmonierande, yttre förhållanden, hvartill offentlig omsorg kan leda» [1]).

Med en dylik uppfattning kunde det icke vara nog att gifva de enskilde frihet att stämma hvarandra inför rätta för att efter månaders och års rättegång få en rättstvist »sliten».

I förhållanden, der, enligt hvad alla veta, tvister och tvedrägt lätt komma att störa sammanlefnaden emellan menniskor, borde statsregeringen ingripa på ett förmedlande sätt, och så hade man kommit till den i kap. om domareuppgiften sid. 696 o. f. redan skildrade ordning med utredning genom domaren af sterbhus och andra bon eller med lösande under hand och utan rättegång af derunder uppkommande frågor.

Mycket af det öfriga, som omtalas i samma kapitel, i det hela domarens tillgänglighet som hjelpare åt parter och rättssökande, faller under samma rubrik.

I allt gäller det en domarens verksamhet i de enskildes moraliska eller praktiska intresse, hvilken verksamhet för oss är utesluten genom Boströms definitioner af rätt och rättvisa, eller hvilken verksamhet dock med stöd af dessa definitioner kunde undanskjutas. På samma sätt hade man i Danmark och Norge kommit till den redan (sid. 875 o. f.) skildrade ordning med offentliga förlikningsanstalter. Sådana voro möjliga just derför, att man icke såsom hos oss blott såg på det formella, strikta i rätten utan på det mo-

[1]) Eunomia del I sid. 51.

raliska momentet eller på något af människokärlek och kristlighet i rätten, som för vår rätt gjorts främmande. I öfverensstämmelse härmed har den dansk-norska rätten öfverhufvud hållit sig fri från den öfverdrift af formalism, som hos oss råder; så rörande fastighetsaffärer och i det hela, torde man kunna säga, på alla områden. Från dansk-norsk rätt må i öfrigt framhållas, att, bredvid det här antydda, den kan visa sig vida strängare än vår. Så är särskildt fallet gentemot olika former af ohederlighet, der den bedragne hos oss blott tillerkännes en oviss fordrings- eller ersättningsrätt (t. ex. om en person tager in på ett hotell och så aflägsnar sig utan att betala för sig), medan åtminstone i Danmark ohederligheten straffas efter förtjenst.

Jämförelser med andra rättssystem.

Men det vi här meddelat från Danmarks och Norges rätt har i denna stund sin motsvarighet i de flesta länder, ehuru i olika grad och i olika former; och det bör framhållas, att sjelfva det materiella i billigheten kommer till stor del från den färdigbildade romarrätten, ehuru Boström från sin egendomliga ståndpunkt fattar det så, att hos Romarne »den rationella rätten framträdde blott ofullkomligt» i deras jus gentium [1]). Det stora och det som gifvit den romerska rätten dess verldshistoriska betydelse ligger just uti dess utveckling från ytterlighet af formalism till æquitas, billighet, eller till ett beaktande i hvarje fall af det, med hänsyn till alla föreliggande omständigheter, rätta.

Romersk rätt.

Må det blott få framhållas, att romarrätten, sådan den fattas i hela det öfriga Europa, utgick på finnande af den verkliga sanningen i alla mål, att fordran på bona fides, god tro och heder, derinom var drifver till stor stränghet, och att bona fides också effektivt egde skydd derinom genom, behofvet motsvarande bestämmelser både inom kontraktsläran och processen. I fråga om fordran och skuld har sålunda en tysk rättslärd, K. Schneider, träffande fram-

[1]) »Den philosophiska statsläran» § 16.

Romersk rätt. hållit, att den svåra frågan om afvägande af kravet på kontrakts bindande kraft och parternas verkliga rätt var för alla tider löst af Romarne på det riktiga och enda riktiga sättet, genom framhäfvande af förutsättningen om bona fides, god tro, eller med andra ord genom uteslutande af tillfälle för ena parten att göra sig fördelar mot god tro, nämligen medels den vid hvarje behof af skydd för verkliga afsigten i aftal medgifna invändningen exceptio doli generalis.

Utvecklingen hade, för att anföra ett exempel, gått i den riktningen, att från största strånghet rörande testamentens (i vår mening) form man slutligen effektivt genomförde tanken att testators afsigt var fullkomligt bestämmande, med hvilka ord han än hade uttryckt den. Så blef också köp från en lika formel början slutligen en verklig bona fide handling. I hufvudsak var lagen, sådan den sist af Justinianus fastslogs, dikterad af humanitet i hvad de personliga förhållandena angår och af naturalis ratio (naturlig åskådning) samt allmän nytta beträffande ting [1]).

I vårt rättsmedvetande har man låtit från romersk rätt ingå främst sådana satser som »prima regula juris est negare», neka är den första rättsregeln; »jura sunt vigilantibus», man har ingen rätt, om man ej passar på; »actori incumbit probatio», bevisningen åligger käranden, den sista satsen här att anmärka, så vidt man derur utvecklat vår ensidiga teori om bevisskyldighet derhän, att i civila mål en svarande inga sanningsskyldigheter har, och att domaren sjelf är utan ansvar, om han dömer på grund af sanning eller osanning. Allt detta är regler som gifva intryck om alldeles motsatsen af sanning och god tro, humanitet och naturlighet, regler hörande till ett visst stadium, sämre om ock senare, af romersk rättsutveckling eller dock väsentligen att fatta på annat sätt än hos oss vedertagits. Det samman-

[1]) Så fattas det särskildt i England; se Encyclopædia Britannica, »Roman law»; och att det utvecklade begreppet af bona fides, tro och heder, i den tyska rätten just kommer från den romerska, erkänner hvarje tysk jurist.

hänger alldeles påtagligt med förfallet i rättsuppfattningen hos oss, att man, på rättstillämpningens område, under ett par generationer icke i romersk rätt haft öga för annat än sådant som det nämda; och ställningen hos oss karakteriseras träffande deraf, att sjelfva den romerska definitionen på rättvisa: »en fast och beständig vilja att gifva en hvar sitt» för våra jurister gäller föga mer än som ett obegripligt kuriosum. I andra länder är det, som redan angifvet, just och främst impulserna till billighet, till en rättsskipning motsvarande verklig rätt och praktiskt behof, som man tagit ur romersk rätt.

Engelsk-amerikansk rätt.

När man talar om billighet eller rättfärdighet i rätten, är det dock det engelska systemet, som — delvis bygdt på romerska grundsatser — främst tilldrager sig uppmärksamheten. Equity, billighet uppkom der såsom en motsättning och protest emot den allmänna rättsskipningens formalism. Equity gälde främst som ett samvetets kraf på verklig rätt och uppbars af rikets högste embetsman, kanslern, hvilken i denna sin egenskap helt egentligt betecknades som »the keeper of the kings conscience», vårdaren af konungens samvete. Genom århundraden uppburet af egna domstolar, equity courts, hvilkas verksamhet och magt länge blott motvilligt erkändes af de vanliga, common law-domstolarne, har equity i vår tid, främst genom 1873 års Rules, sammansmälts till *ett* med det allmänna systemet, så dock att equity-tanken är det uti, genom och öfver alla former främst bestämmande, derhän att, som den bekante Sir Charles Edward Pollock en gång sade till mig: »det gifves ingen form, som icke den engelske domaren sätter sig öfver för att göra rätt.» Rättfärdigheten i det engelska systemet ligger främst i dess absoluta fordran på sanning och i dess alldeles hänsynslösa utforskande af verkliga sanningen i hvarje sak, i följd hvaraf det första vilkoret för ett dömande efter moralitetens lagar, fullständig kännedom hos domaren af alla omständigheter, der är för-

Engelsk-amerikansk rätt,

handen. „Men för möjliggörande af en rättsskipning i antydd riktning, eller deri skilnaden emellan rättslag och moralitet är görligast minskad, kräfves äfven att inga formella hinder skapas genom de intermediära momenterna i rättsskipning, frågorna om stämning, forum etc., samt att dertill rättsskipningen har till sitt förfogande alla nödiga medel till genomförande af den verkliga rättens kraf. I verkligheten äro ock i engelsk rätt formerna öfverhufvud blifna till anvisningar om lämpligaste sättet att i särskilda punkter förfara, utan att någonsin sjelfva rätten kan förloras för deras förbiseende, om blott hvad som med formerna åsyftas verkligen uppnåtts, en tendens som återgår i de på snart sagdt hvar sida i de nya processlagarna förekommande anvisningar till domaren, att taga sakerna, som det med hänsyn till de föreliggande omständigheterna kan finnas rätt, passande eller lämpligt för ändamålet; och ingen gång låter domaren formerna stänga honom från att göra rätt lika litet som binda honom till något som är orätt. Hjelpmedel saknar domaren ej. Han »har magt att bevilja och skall bevilja, antingen ovilkorligt eller mot bestämmelser och vilkor, som han kan finna rätta, alla sådana hjelpmedel hvilka som helst, som någon af parterna må synas berättigad till» [1]), och hans befallningar verka ögonblickligt och oemotståndligt. Midt under en rättegång gifver domaren efter behof telegrafiskt en order till de under hans lydnad stående exekutiva myndigheterna. Det ur samma rot som vårt gamla »förbud» utvecklade institutet »injunction» sätter honom i tillfälle att i mångfaldiga hänseenden omedelbart förbinda parterna till utförande af det som i rättens intresse är nödigt; och vill exempelvis en part ej utfärda en handling, som han lagligen bort utfärda, så låter domaren handlingen skrifvas i lagens namn, så att den gäller för vederbörande (specific performance). För

[1]) Act af 1873 p. 7.

närmare kännedom om det hithörande kan jag hänvisa till min bok om rättegångsväsendet i England. Engelsk-amerikansk rätt.

Beträffande rättfärdighet i sjelfva dömandet må vi här inskränka oss till att framhålla den stränghet, hvarmed i engelsk likasom i amerikansk rätt domaren gör bona fides, förtroende och heder till norm för rättsligt ordnande af förhållandet emellan parter. Han behandlar såsom brott emot bona fides och han gifver, såsom gälde det svek, en förorättad hjelp öfverhufvud »emot alla handlingar, försummelser och allt dolskt förfarande, innefattande brott emot laglig eller af billighet fordrad (equitable) skyldighet, eller emot med fog bevisadt förtroende, så vidt annan person skadas genom dylika handlingar och försummelser eller dylikt dolskt förfarande, eller så vidt man derigenom bereder sig en obehörig eller emot samvete stridande fördel emot en annan»; Story, Equity Jurisprudence, del I, sid. 188. Om den kraft hvarmed och den omfattning, hvari heder och rättfärdighet enligt denna grundåskådning skyddas, kan allmänheten i vårt land helt enkelt ej göra sig en föreställning. Det är visserligen sant, att icke allt som i hvarje fall kunde fordras af samvete eller af vår kristna läras moralbud dermed realiseras, men det går i denna riktning uti en för oss otrolig grad.

Må blott ett par förhållanden framhållas:

Enligt gällande engelska och amerikanska lagar skola vissa afhandlingar vara upprättade skriftligt »för att ega giltighet.» Detta hindrar icke att regelbundet, der i följd af svikliga grunder eller af missförstånd ett träffadt aftal af här afsedt slag icke blifvit bragt till skriftlig form, men der parten gjort aftalet hvilande på förtroende eller på muntligt gjorda bestämmelser, domstolarne förklara ett så träffadt aftal giltigt emot den, som kryper bakom lagens ord om skriftlig form och sålunda söker svika det till honom hysta förtroendet; och förklaringen ligger *»i den allmänt gällande grundsatsen, att då författningen är tillkommen*

Engelsk-amerikansk rätt.

till skydd emot svek, så kan det aldrig tillåtas att bruka densamma till skydd eller stöd för svek». Story § 330 och Snell, Principles of Eq. s. 485. Denna sats ensam, ställd emot hvad som anförts från svensk nutida rättspraxis, rörande afhandlingar om fast egendom (sid. 819 o. f.) bör gifva ett slående intryck om skiljaktigheten mellan ett rättssystem, som hvilar på rättfärdighet och ett som hvilar på formalism.

Ett annat slående exempel från engelsk rättspraxis på förevarande område innehålles i en dom, år 1870 gifven af lord Westbury, att kontrakt är ogiltigt på grund af ett stort missförhållande emellan de värden eller fördelar, som de afhandlande parterna ömsesidigt skulle tillhandahålla hvarandra [1]), om nämligen den lidande antingen icke förstått, hvad han gjorde, eller han varit offer för svekfullt förfarande. Med detta bör sammanställas, att olikhet emellan parterna i fråga om deras sociala ställning eller deras intelligens regelmessigt betraktas som en vigtig omständighet vid afgörande, om svekfullt förfarande föreligger eller ej, samt att regelmessigt köpeafhandlingar upphäfvas, der säljaren befann sig i nöd och köparen dragit öfverdrifven fördel af hans betryckta ställning [2]).

Den rent moraliska karakteren af engelsk equity framträder i dess bekanta »maximer», elfva satser i ordspråksform, eller synnerligen i tre af dem: »Den som söker billighet (equity) måste göra billighet»; »Den som kommer inför billighet (en domstol, dömande efter billighet) måste komma med rena händer.» »Billighet ser till afsigten mera än till formen.»

Det förutsättes och fordras, såsom tydligt af de två först nämda satserna, något helt annat, än att den enskilde skall »stå på sig» med åberopande af formelt grundad rätt; och

[1]) Tanken gälde redan i romersk rätt, der »laesio ultra dimidium», kränkning utöfver hälften af det omhandlade föremålets värde, gälde som grund för aftalets ogillande.

[2]) Från E. Steinbach »Treu und Glauben im Verkehr» sid. 35.

utgångspunkten, äfven uttryckt i satsen: »lagen vill icke lida något som är omoraliskt» [1]), är uppenbarligen i grunden skiljaktig från allt som innehålles i de af Boström (i hans civiljustice § 16) uppställda sex rättsaxiomen, hvilka alla blott utgå på, att en hvar skall utan hinder få utöfva sin formella rätt. *Deras* karakter betecknas specielt af den af dessa, B:s satser, som säger, »att man genom sin rätts utöfning ej læderar (kränker) någon». Denna sats, om hvars giltighet knappast någon domare hos oss tvekar, är i sig sjelf brutal. Redan romersk rätt var fogligare, ty kejsar Justinianus förbjöd, att någon skulle på sin egen mark blott till grannens skada få uppföra höga murar, derigenom dennes utsigt öfver hafvet skulle hindras, och tillade, att han stälde menniskor, som gjorde så, i ondska lika med röfvare, hvilka han med rätt afskydde och pålade välförtjenta straff [2]). Den häri liggande grundtanke är tydligen en helt annan än den som ligger i B:s citerade sats. Engelsk-amerikansk rätt.

Här må jag särskildt framhålla, att engelsk equity, gemenligen öfversatt med »billighet», likasom æquitas i romersk rätt, långt ifrån hade någon karakter af svaghet eller efterlåtenhet [3]). Uttrycken beteckna fullt lika mycket stränghet, och det är för att utesluta missuppfattning härutinnan, och för att framhålla, att det här gäller något, hvilket hör till sjelfva rätten, som jag företrädesvis begagnar ordet »rättfärdighet». Eljest sammanfaller för mig detta ord ungefär med begreppet billighet.

Äfven i fransk rätt gälla om svekfullhets tillbakavisande grundsatser af helt annan styrka än hos oss. Der ena Fransk rätt.

[1]) Whartons Law-Lexicon sid. 184,

[2]) Novella LXIII: 1.

[3]) I sin afhandling till besvarande af Köpenhamns Universitets »prisspörgsmaal» ang. billighetens berättigelse, från 1830 talet, har Tobias A. F. Paulsen, senare etatsraad, sid. 100 utvecklat, hurusom alldeles med orätt man lång tid betraktat Romarnes æquitas som blott ett »hexamentum strieti juris». Den var, som han uttrycker det, i verkligheten en del af »den naturlige Pligtlovgivning», om den ock de facto ofta (man kunde säga: från ena sidan sedt) yttrade sig som en efterlåtenhet.

parten har begagnat sådana »manövrer», att tydligen utan dessa motparter icke skulle hafva gjort något aftal, är detta ogiltigt enl. § 1116 Code Civil. »Aftal skola utföras *i god tro*;» och »Aftal förbinda icke allenast till det som är uttryckt, utan till allt som efter *billighet*, bruk eller lag följer deraf», heter det i §§ 1134 och 1135 ibdm.

Men om vi gent emot det här omtalade lära finna, att vår rättsuppfattning likasom praxis beteckna moralbudens undanskjutande och stå på en låg ståndpunkt, hvad vill man månne tänka om vårt bredvid de i tyska rikets lagbok af
Tysk rätt. år 1896 innehållna hufvudgrundsatser rörande rättfärdighet och formernas rätt i sitt förhållande till hvarandra?

Jag återgifver först den lagparagraf, som motsvarar sist från England omtalade fall, näml. § 138 Bürg. Gesetzbuch: »Ett aftal, som stöter mot goda seder är ogiltigt. Ogiltigt är särskildt ett aftal, genom hvilket någon, tillgodogörande sig en annans nödställda belägenhet, lättsinne eller oerfarenhet, låter för en prestation utfästa eller tillhandahålla åt sig eller åt en tredje person förmögenhetsfördelar, hvilka öfverstiga prestationen på sådant sätt, att, under omständigheterna, dessa förmögenhetsfördelar stå i påfallande missförhållande till prestationen» (d. v. s. till det som den andre lemnat eller gjort).

§ 133 lyder: »Vid tolkande af ett tillkännagifvande om en persons vilja (Willenserklärung) beror det på den *verkliga meningen* (Wille) och icke på den bokstafliga betydelsen af uttrycket.»

Till allmänt upplifvande af den från romersk rätt hemtade och redan i Tyskland erkända grundsatsen om bona fides gäller den lika innehållsrika som korta § 157: »Kontrakt äro så att utlägga, som *tro och heder* (Treu und Glauben) med hänsyn till affärspraxis (Verkehrssitte) det fordra». Det bör särskildt framhållas, att denna bestämmelse i Tyskland också gäller allt som till fastighetsaffärer hörer.

Angående skuldförhållanden gäller § 242, lydande:

»Gäldenär är förpligtad att så fullgöra sin förbindelse (Leistung), som *tro och heder* med hänsyn till affärspraxis det fordra.» Tysk rätt.

Af blott dessa paragrafer lärer en hvar se, att den svenska specifika juristuppfattningen icke eus i Tyskland kan påräkna förståelse. Det för denna uppfattning typiska, förr en gång citerade yttrandet af en högst framstående svensk domare: »Billighet kan vara bra enskilde emellan, men en svensk domstol har intet därmed att göra», är helt enkelt oanvändbart utanför Sveriges gränser. Det duger annorstädes ej att komma med något dylikt. Man vill förstå detta, då det säges, att billighet i verkligheten ej är annat än en rättskipning, deri tro och heder, bona fides är andan och själen, och då jag kan åberopa ett yttrande af en tysk öfverrättsdomare, K. Schneider, [1]) att knappast något begrepp nu lägges så ofta till grund i tyska domsmotiveringar som detta begrepp tro och heder. Billighet anses i Tyskland helt enkelt hafva *rätt* att gälla mot formelt lagligt grundade anspråk. Jmfr Schneider sid. 54. Tysklands lagskipning likaväl som lagstiftning utgå på att realisera moralitetens och rättfärdighetens kraf d. v. s. att förverkliga det som för de enskilde, och efter enskildes giltiga uppfattning, är rätt och godt, lika så mycket som på att befrämja »statsändamålet.» Och särskildt tillgodoser den nya tyska rikslagen i stor omfattning kravet på att skydda de svagare i samhället för vinningslystnad och hänsynslöshet eller att främja det stora flertalets välfärd, se Steinbachs »Moral als Schranke» sid. 43, 55 samt »Treu und Glauben» sid. 54. Kants, Fichtes och Hegels åskådningar om billighet såsom något utanför rätten befintligt äro i det praktiska rättsväsendet alldeles öfvervunna ståndpunkter. Det är blott skada, att i följd af den tyska bevisningslärans ännu allt jämt ganska väsentligt formella karakter de högsinnade tankarna i

Billighetens *rätt*.

De svagares rätt.

[1]) »Treu und Glauben im Rechte der Schuldverhältnisse» sid. 3.

den konstitutiva rätten förvisso ej kunna komma till erkännande i hela sin afsedda omfattning.

Vår rätt. Om vi härefter återvända till vårt, så stå vi inför Boströms satser, att *rättslagen ej är stiftad för de enskilde*, och att rättvisa i staten är »ingenting annat än samstämmighet med det förnuftigt fattade statsändamålet» (hvari ligger specielt, att båda måste vara temliga likgiltiga för att skydda den ena individen mot den andra, den svagare emot den hänsynslöse, der det gäller väsentligen moraliska kraf); och man måste af blott det här ofvan anförda se, att dessa satser i verkligheten innefatta ej mindre än en förnekelse af rättens begrepp, sådan rätten i alla högre former faktiskt är, och sådan den förr varit särskildt hos oss. Det lider icke det ringaste tvifvel, att särskildt vår, tidigare rätt hemtat hela sitt väsentliga innehåll ur morallagen, nämligen så, att det är just dess bud, som successivt sanktionerats af lagskipning och lagstiftning. De Boströmska satserna äro derför blott uttryck af rättens inträdda förtorkning hos oss, och af en sådan rättens förtorkning, att åtminstone genom praxis ingen verklig utveckling mera kan ske [1]).

Men var då en så obetingadt ädelsinnad man som

[1]) Man behöfver, för att förstå detta sista, blott bemärka, att karakteren i vår allherskande formalism ligger deri, att den utesluter eller blott i andra hand och tillfälligt ser till de moraliska sidorna i hvar sak eller till de kraf, som dikteras utaf alla de verkliga omständigheterna i hvar sak. Då alla dessa sidor eller kraf sålunda äro uteslutna eller undanskjutna, så återstår till ledning för praxis och »rättsutveckling», utöfver sjelfva lagordet, blott sådana synpunkter som protokollsekrifningens och protokollsväsendets behof, domarens bekvämlighet, hänsyner till stämpel och lösen, en del allmänna satser, som: »domaren får ej hjelpa någon på en annans bekostnad», »ingen är skyldig att hjelpa sin motpart», »ingen bör gå förlustig om en instans» etc. samt först och sist »god ordning» kanske arbetsordningar; och *måhne någon kan förneka, att det just är hänsyner till dylikt, jämte de för hvart fall tillämpliga speciella formerna, som gifvit den senare tidens »rättsutveckling» hos oss sitt innehåll?* Måhne heller det kan förnekas, att en dylik »rättsutveckling» i verkligheten är blott en förvrängning eller en falsk form af rättsutveckling, ej förtjenande namnet deraf? Den måste vara falsk, ty rätten kan *utvecklas* blott ur lagens rätta anda, ur moralen; är den källan afstängd, såsom väsentligen hos oss, så är hvarje sann utveckling också slut. Att folkets röst i rättskipningen förlorat sin kraft, nämden blifvit en dekoration, bestyrker blott förhållandet; folket kan gälla något, blott der det skipas rätt efter naturliga grunder.

Boström likgiltig för moral i rätten? Detta menar jag för ingen del. Men han måste hafva tänkt, att när det gälde något som rättsordningen i sin verksamhet, så ankom det på de praktiska juristerna.

Boström berörde ej den prakt. rättstillämpningen.

»Statsändamålets» kraf i förhållande till rättsskipningen torde han icke närmare hafva bestämt, men om rättsskipningen så ordnats, att då domaren fattade sitt beslut, detta alltid mest möjligt stöddes på verklig samling, därmed de moraliska krafven omedelbart vunne ökadt rum, så kan det ej betviflas, att Boström funnit sådant tillfredsställande. Ej heller har man skäl tänka, att Boström varit motvillig mot en ordning, motsvarande den genom grannländernas boutredningsväsende möjliggjorda, hvilken så högst väsentligt främjar rätt och billighet på ett stort rättsområde, eller att han icke gerna sett, både att domarena i allmänhet i vidsträckt omfattning hjelpte rättssökande, och att genom förlikningsanstalter frid och harmoni emellan de privata personerna främjades. För Boströmsk filosofi är det rätteligt goda jämte det sedligt och det religiöst goda ett helt, likasom statens lag samt den enskildes lag, sedelagen, och den gudomliga lagen måste, om ock olika till arten, *sammanstämma* [1]). De äro nämligen för honom ytterst utgångna ur samma högsta förnuft, Gudomligheten, och utgående *alla* på menniskans eviga andes utveckling, på förverkligande af hennes absolut högsta goda, hennes eviga lif och salighet, hennes tillkomst till Guds rike eller Gud rikes tillkomst till henne [2]). Af dessa ädla ord följer omedelbart, att Boström var ifrig om moral i rätten. Men han har förutsatt oriktighet och bristfälligheter. (phil. statsläran § 35) i den positiva lagen, och dessa har han icke fattat som sin uppgift att göra något vid.

Hvad som härvidlag främst faller i ögonen är, att den

[1]) H. Edfeldt, i afhandl. om religionens, sedlighetens och rättens begrepp,
[2]) enligt Boströms egna ord, se »C. J. Boström och hans filosofi» § 13.

praktiska juridiken utan vidare stannat vid de korta satser, som Boström i egenskap af teoretiker uttalat. De hafva kunnat tolkas på olika sätt.

Juristernas filosofi.

Det är juristerna, som gjort tolkningen, och det har skett efter det svenska juristeriets vanliga regler; jmfr s. 826 o. f.

Den stora grundtanken och utgångspunkten, att rätt och morallag båda flyta ur samma urkälla, och derför väsentligt måste sammanstämma, har lemnats alldeles ur sigte, medan man bygt ett system på orden: att rättvisa vore »öfverensstämmelse med statsändamålet» samt att rättsskipningen bör inskränka sig till »formala momenters förverkligande» och till att »alla må njuta sin formella rätt». Detta blott har man sett på, ignorerande, hvad af heder, tro, samvete och hänsyn till praktiska behof de enskilde eller det privata samhället med fog tänkte sig in under formerna, tills man slutligen stannat vid den obeskrifligt vidriga satsen, att staten har »intet *omedelbart* intresse att förhindra, att parterna ljuga sig till rättigheter eller ljuga sig ifrån skyldigheter», emedan det »i allmänhet är staten likgiltigt, huru med privata rättigheter förfares» [1]). Dessa ord — som prægnant uttrycka den allmänna juristuppfattningen hos oss: att domarena ej hafva att göra med billighet eller moral eller med den innersta, verkliga rätten — peka på Boström. Men Boström skulle aldrig hafva uttalat dem.

»Statsändamålet.»

I ett annat stort hänseende återfinna vi samma metod att »utveckla» systemet. Boströms statslära är genomträngd och bestämd af grundsatsen om statsmagten såsom »en och odelbar», och han tänker sig i enlighet dermed alltid statsmagten, monarkens vilja såsom verkande genom hvarje embetsman, samt särskildt hvarje domare såsom blott ett statens eller monarkens organ [2]). Monarken är »ständigt

[1]) Se vår främste processualists mest bekanta arbete »Grunddragen af rättegångsförfarandet i tvistemål» sid. 55.

[2]) se »Philosp. Statslära» §§ 26, 45, 49, 54, 119, 141 och andra.

och vid alla domstolar den egentlige domaren», heter det i § 64 den phil. statsläran.

Denna grundtanke är för bestämmande af domarens ställning fullt lika vigtig som Boströms sats om »fullkomligaste sjelfständighet» för alla, »ifrån den högsta och ned till den lägsta»; men det är blott de sista orden, som vårt juristeri tagit till rättesnöre i praktiken. En hvar domares fullkomliga sjelfständighet i sitt bedömande af hvarje fråga har gjorts till ett stort moraliskt kraf och till en trosartikel med ytterligt gående konsekvenser; — medan man utan betänkande sett konungens egenskap af statsmagtens innehafvare beröfvad sitt egentliga innehåll, så vidt det vigtigaste, justitieförvaltningen, angår. Sjelfständighet.

Hvad enskilda menniskors »fullkomliga sjelfständighet» beträffar, har den satsen tagits så, att — i civila mål — rätten skall ingripa så litet som möjligt, hindra så litet som möjligt. Att detta, hvilket ju är detsamma som att lemna hänsynslösheten fritt utrymme, faktiskt blifvit till hjelplöshet och rättslöshet i stor omfattning för de mindre hänsynslösa, har fått gälla som välsignelse, sådan som Boström velat hafva det [1]).

Det är blott en annan sida af saken, att den Boströmska stats- eller rättsläran står och faller med en teori om den *för oss* bekanta staten (eller staten, sådan vi se den organiserad) såsom varande allenast ett »fenomen» eller en återspegling af den sanna, egentliga staten, en stat ej blott efter vanligt tal »i idéernas verld», utan ett förnuftigt, lefvande väsende, en personlighet, som Boström tillägger i relativ grad samma egenskaper eller bestämningar som Gudomligheten (se »C. J. Boström och hans filosofi» § 58 och 12). Denna, den sanna staten är sålunda ett väsende, Den stora fiktionen.

[1]) De stora exemplen ligga icke allenast i det förut i detta kap. sagda, bristen af hjelp genom domstolarne på hela det område der de norska och danska skifte- eller boutredningsrätterna äro verksamma och i frånvaron af offentliga förlikningsanstalter utan äfven i det som tidigare framhållits rörande upphörande i allmänhet af domarens egenskap som hjelpare och särskildt i det sid. 880—84 anförda.

som är till för sig sjelf och för sin egen skuld; och det är efter dess kraf, som förhållandena i vår stat skola inrättas.

På denna teori och denna Boströmska stat tror ingen svensk domare, och ingen tror således heller på den teoretiska grunden för, att här, i vår verkliga verld, ett »statsändamål» i och för sig skall tagas till norm, medan menniskornas och samhällets praktiska intressen lemnas å sido. Men fiktionen, som naturligt nog leder till, att den fingerade staten och dess ändamål skola hafva en särskild förespråkare, kan tillgodogöras, och det är det som den juridiska byråkratismen gjort för sin räkning — i och med den Boströmska filosofiens fixerande enligt det svenska juristeriets allmänna regler, och med yttre stöd af de med 1809 års reg. form på högsta domstolen lagda, från konungen tagna befogenheter. Det är *sålunda*, men ej genom den Boströmska filosofien enbar man funnit en grundval för vår juridiska byråkratism nämligen som en magt i staten — omslutande all annan magt, och tolkande »statsändamålet» för så väl konung som folk.

De skulle nog, som förr, vilja hafva rättfärdighet — med allt som deri ligger — in uti rättsskipningen. Men de få icke — ty »rättfärdighet är folkkraft» och dermed, hos oss, också kungakraft.

EN ILLUSTRATION — ELLER TVÅ.

Redan för inemot 25 år sedan höll jag i Herjeådalen urtima ting i fråga om bolags skogsköp och har derefter haft anledning att egna ej så ringa uppmärksamhet åt de ämnen, som ingå under den stora Norrlandsfrågan i sin allmänhet. Mina erfarenheter om de i mycket beklagliga förhållandena i först nämda provins och känslan af, att rätten här hade ett stort ansvar, hafva gifvit första impulsen till de forskningar och sträfvanden, hvaraf denna bok utgör sista utslaget; och i verkligheten ter det sig för mig som ett sammanförande af slutet med utgångspunkten, då jag nu, på basis af de vunna resultaten, ser mig i stånd att besvara den allvarliga frågan, »huru vi förlorade Norrland». Norrlandsfrågan.

För ett ytligt betraktelsesätt gäller det här allenast köpa och sälja, tillvaratagandet af landets naturliga rikedomar genom dem som bäst förstå sig derpå och som ega nödiga medel — förenadt med de olägenheter som följa deraf, att hemmansegarne varit oförståndiga eller kortsynta, samt att kapitalet efter sakens natur är en magt, som verkar något hänsynslöst. Att rätten här kunnat gifva någon hjelp, och att rätten öfverhufvud är afsedd till hjelp för

dylika förhållanden, är någonting som de allra fleste, hvilka nu stå häpna öfver de ödesdigra omstörtningarne, icke för ett ögonblick tagit med i räkningen; och dock äro vi fullkomligt berättigade att, med hänvisning blott till våra domares forna egenskap af allmogens *hjelpare*, och till hvad som för de enskilde låg deruti — således utan att tänka oss någon egendomlig utveckling af allmän rättspraxis eller lagstiftning —, fråga, om icke allenast med en stark uppfattning inom domarekåren af en dess ställning och uppgift som de svagares hjelpare, mycket kunnat vara olika, mot hvad det nu är.

Men låtom oss förutsätta, att vårt rättsväsende i sin helhet *utvecklat* sig i sin forna anda — i stället för att under de sista perioderna hafva förtorkats! Det är fullkomligt klart, att, med ett rättsväsende motsvarande sin höga uppgift, det nuvarande häpnadsväckande tillståndet — som förvandlat hälften af Norrlands och en stor del af Dalarnes hemmansegare till en lös befolkning beroende på bolagens och kapitalets godtycke — aldrig skulle hafva inträdt.

Huru olyckorna uppstått.

Till bevis för min sats länder en öfversigt af de hufvudsakliga omständigheter, hvarur olyckorna omedelbart härflutit:

Upplåtelser utan rimlig valuta.

1:o. a. Då de första norrländska skogsköpen på 1850-talet skedde, hade bönderna ingen aning om det värde, som låg i deras skogar, utan upplåto afverkningsrätter, på mestadels 50 år och värda i medeltal 50 à 100 kronor pr tunnland, för ett pris af ofta blott 25 à 50 öre, och i allt fall alltid för en ersättning, som icke motsvarade skogens värde mer än till några procent. Att bolagen hade mycket stora kostnader för flottleders anläggande, betyder härvid föga, då dessa kostnader enligt flottningsreglementena alltid omsorgsfullt och till sista öret amorterats.

Aftalen innefattade i allt fall ett stort missförhållande emellan upplåtarnes och köparnes fördelar; och bönderna

handlade uppenbart i okunnighet om betydelsen af hvad de gjorde eller af lättsinne eller oerfarenhet. Erinrar man sig nu (se s. 906 o. 908), hvad inför exempelvis engelsk-amerikansk och tysk rätt gäller för motsvarande fall, näml. att vid dylikt *missförhållande* förenadt med ena partens *oförstånd*, *lättsinne* eller *oerfarenhet* aftalet är ogiltigt, och skulle man tänka sig, att en deremot svarande rättsuppfattning rådt hos oss, så är det temligen visst, att *blott med ett dylikt stöd* för bönderna, många, kanske de allra flesta af de kontrakt, som först bragte byalag, socknar och hela landssträckor i bolags händer, aldrig blifvit gällande.

b. I ett mycket stort antal fall hafva bolagen, efter hvad en hvar norrländing vet, vunnit de stora byalagen för sig på det sätt, att inom dessa de först i hemlighet engagerat för sina intressen en man, som innehade alla de öfriga delegarnes förtroende. Utan att de anade, att han var bolagets ombud, åtnjöt lön eller särskilda förmåner af detsamma, kunde *han* öfvertala dem att ingå på upplåtelser, som de eljest aldrig skulle hafva gjort. Hade nu hos oss rådt sådana hedersgrundsatser i fråga om fastighetsaffärer, som enligt det förut antydda råder under den romerska rättens regler om dolus eller i all synnerhet enligt den engelska rättens regler om fraud, så synes det högst antagligt, att i många fall de på antydt sätt i affären förekommande obehöriga påtryckningar skulle hafva föranledt kontraktens ogillande. Ang. dolus.

Hos oss skulle det naturligtvis betraktats som enfald, nära nog som ohederlighet att hafva gjort gällande ett skäl som detta eller som det ofvan omtalade!

Öfverallt har det berott blott på den uppfyllda formen. Det skulle vara ett bevis på vår urgamla »frihet» och gedigenhet, att aftal finge gälla, som de formligen upprättats — och samma falska tal föres alltjämt. Bolagens rätt har ansetts som helig emot dem som i oförstånd nära nog mot intet afstått allt, och det har konsekvent betraktats som

nästan upprörande, när det ifrågasatts, att bolagen, med hänsyn till de stora fördelar de i allt fall vunnit, skulle underkasta sig någon inskränkning i sin formella rätt. — Rätten har som regel hjelpt bolagen att uttaga det yttersta och sista, som någon obillighet kunnat kräfva; domaren har i enlighet med det nya systemet i god tro tänkt, att han vore till just för att så hjelpa.

c. De för bönderna föga eller jämförelsevis intet inbringande skogsöfverlåtelserna hafva sedermera i en mycket stor mängd fall bragt dem till oerhörda kostnader, hvilka fört dem så nära ruin, att de sett sig nödsakade att, ofta på orimliga vilkor, åt bolagen upplåta sjelfva egande-rätten till hemmanen. Detta sammanhänger så, att bolagen, efter att hafva inköpt en kanske helt obetydlig hemmans-
Ang. laga skif-ten. del i by, der de eljest innehade afverkningsrätter, sökt laga skifte å samfällighetens skog. Mot sin vilja, utan någon fördel för dem, hafva bönderna sålunda i otaliga fall nödgats att blott till bolagens tjenst bekosta laga skiften; och hvad detta betyder kan man förstå deraf, att i ett enda skifteslag i Herjeådalen—Lillherrdals socken — kostnaderna för skiftet bestiga sig till minst 400,000 kr. I många byalag kunna skifteskostnaderna hafva gått till 75,000 och ett eller par hundra tusen kronor. Seende ingen möjlighet för sig att af sina hemman, hvilkas skog redan för en spottstyfver var bortsåld, utgöra sina andelar i dylika belopp, måste bönderna i en oändlig mängd af fall sälja hemmanen till bolagen för hvad pris dessa ville ge — och blefvo så sjelfva omedelbart lösa skogsarbetare eller kanske lika lösa arrendatorer åt sina räddare.

I sist berörda hänseende har möjligen icke rättsskipningen haft något tillfälle att ingripa — ehuru det under ett utveckladt rättfärdighetssystem ej varit otänkbart att domstolarne med afseende å förhållandena pålagt bolagen, som ensamme hade nyttan af skiftena, att betala en del deraf för de hemman, hvaråd de hade afverkningsrätt. Men

i allt fall skulle, med andra grundsatser inom rättsskipningen, från densamma kunnat utgå något uppslag till räddning för bönderna, om ej annat genom återverkan på vederbörligt håll. Kronan hade kunnat åtaga sig kostnaden eller en större del deraf, såsom i Norge, eller kronan hade kunnat åtminstone förskottera kostnaderna för att sedan småningom få dem godtgjorda af vederbörande — såsom det för många fall sker i Finland enl. förf. af 1881, 1885 och 1889. Jmfr med Finland.

Men intet häraf har skett hos oss.

Den omständigheten att bolagen som sökande faktiskt kunnat bestämma, hvilka som skulle förrätta skiftena, eller det förhållande, att skiftesförrättarne sålunda allmänt nog stått i ett visst beroende af bolagen, har varit en speciel, stor olägenhet för bönderna vid ifrågavarande laga skiften; och äfven här skulle en bättre rättsuppfattning, hvilken toge hänsyn till det billiga och praktiskt behöfliga, kunnat hjelpa bönderna, nämligen genom att föranleda ändring af lagen, derhän att, såsom i Finland [1]), opartisk myndighet alltid fritt utsåge skiftesförrättaren.

Att ordförandena i egodelningsrätterna, såsom i regel alldeles främmande för landtmäterigöromål och städse beredda att taga frågorna från en rent formel sida, kunnat vida mindre än eljest tänkbart vara de rättssökande till stöd, är härvid en andra afsevärd omständighet. Äfven härutinnan hade vi kunnat hemta något från Finland, der nämligen icke häradsrättens ordförande är sjelfskrifven ordförande i egodelningsrätten, utan dertill utses en person, som

[1]) Enligt kejs. landtmäterireglementet af 15 Maj 1848 § 1 och k. bref d. 17 Apr. 1849 både afgör guvernören, om öfverhufvud förrättningen skall ega rum, och bestämmer alldeles fritt, hvilken landtmätare inom länet skall utföra den. Jmfr komitébetänkande ang. landtmäteriet af 1887 s. 32. Att i enlighet med vår officialism inga sämjedelningar gälla, men att detta är förhållandet i Finland, om alla vederbörande tillkännagifva sin önskan, att de skola ega fortfarande bestånd (§ 175 kejs. regl. af 15 maj 1848), är en härvid högst beaktansvärd omständighet.

kan hafva nödig både erfarenhet och tid för att förmå praktiskt ingripa i skiftenas genomförande.[1])

2:o. I många fall hafva hemmansegarne haft anledning att emot bolagen framställa anspråk på skadeersättningar t. ex. för afverkning å trakter, som icke varit afsedda i upplåtelsehandlingen eller för missbruk af afverkningsrätt på det sätt, att afverkningen utsträckts till träd af annat slag eller andra dimensioner än som i kontraktet afsetts, eller att vid afverkningen ungskog skadats, eller att för vägar, timmervältor m. m. förödelse gjorts å skog. Men på grund af den utaf domstolarne fordrade formella bevisningen — med två vitnen, som kunna båda intyga, att just den och den stubben härrör från träd, hugget af det ifrågavarande bolagets arbetare, att desse arbetare haft uppdrag att hugga just det trädet etc., och hvilken bevisning aldrig kunnat genomföras — har regelbundet skadeersättning antingen alls icke gifvits eller utdömts till ett så ringa belopp, att det ej svarat mot mer än en ringa bråkdel af den skada, som verkligen gjorts, och som säkert nog skulle hafva ansetts för handen, om nämden såsom förr i tiden efter sitt fria bedömande eller ett norskt-danskt »skön» eller en jury skulle hafva fastställt ersättningsbeloppet.

Resultatet har blifvit, att bolagen regelmessigt gått fria, samt att de, trygga genom erfarenheten, antagit som regel att i alla tvifvelaktiga fall tolka kontrakten, som de finna för godt, och afverka hvad dem synes försvarligt, öfverlåtande åt hemmansegarne att sedan, bäst de gitte, föra en lönlös talan.

Må man blott betänka hvad ett sådant faktiskt förhållande betyder för rättstillståndet — och i Norrland ses en

[1]) Enligt nyssber. regl. af 1848 väljas ej blott ledamöterna utan äfven ordföranden i socknens egodelningsrätt, utom hvad Viborgs län angår, af *jordegarne inom socknen*, vid valförrättning anordnad af guvernören; hofrätten pröfvar, om den valde har erforderliga egenskaper. I Viborgs län finnes en egodelningsrätt, hvars ordförande har »lön på allmän stat»; länelandtmätaren är ständig ledamot; i öfrigt höra dit två, af jordegarne inom socknen valde, gode män.

dylik sakernas ställning som så naturlig, att man tycker det knappast kunna vara annorlunda!

När härtill kommer, att domatolarne, enligt hvad förut framhållits, närmast upphört att till deras fördel, som hotas af skadegörelse, använda sin rätt att meddela förbud och kvarstad, hafva i verkligheten hemmansegarne i de allra flesta fall stått alldeles hjelplösa gent emot bolagens godtycke. Andra rättsliga omständigheter.

Till bekräftelse å denna deras hjelplöshet har enkannerligen ländt den hos oss gällande grundsatsen, att husbonde ej kan i sådana fall som här berörda göras ansvarig för tjenares eller arbetares åtgöranden, annat än der det formligen visas, att husbonden gifvit föreskrift om åtgörandet, och ehuru en hvar begriper, att det skett med hans goda minne; och sjelfva bolagsformen har derjämte i många fall försvårat anträffandet af den rätte skyldige. Härförutom har den alltmer framträdande formalismen i förfarandet samt svarandens gynnade ställning i processen i det hela varit till gagn för bolagen, medan hemmansegarne alltid haft svårt att i de regelbundet alla instanser genomlöpande processerna undgå att i någon punkt försumma en formel eller ren ordningsföreskrift. — Och bönderna hafva mången gång ej ens varit i stånd att skaffa sig behöflig hjelp af enskilda jurister, alldenstund det hos oss ej gifver desse något anseende att biträda de svagare — hvilket, med annan rättsåskådning, i andra länder ses just som det ärofulla.

Men hvad vill man nu säga om det här i särskilda punkter anförda? — Gäller det här blott köpa och sälja eller frågor, som rätteligen skola tagas som blott penningefrågor? Gäller det icke fastmera, riktigt sedt, öfverallt och genomgående rättsfrågor — eller moraliska kraf, som icke rimligen bort lemnas utan rättsligt stöd?

Jo utan allt tvifvel.

Hade i här angifna hänseenden en rättslig ordning och uppfattning rådt sådan som i många andra länder och delvis förr hos oss, så kan intet tvifvel finnas derom, att

hemmansegarne öfverhufvud kunnat ganska godt bestå i kampen mot bolagens och kapitalets magt och hänsynslöshet. Böndernas sak har icke varit dålig; rätten har lemnat dem i sticket [1]).

Men svårigheterna och olyckorna hafva ökats för bönderna derigenom, att man opåtaldt låtit det ske, att länsmän och andra tjänstemän i de aflägsna bygderna mycket ofta varit engagerade som bolagens tjenare, i följd hvaraf mångenstädes bönderna ej heller i dem kunnat hafva det opartiska stöd, som de bort kunna påräkna.

Hade, som i vissa länder, domarena sjelfva haft exekutionen om hand, eller hade de exekutiva myndigheterna varit subordinerade rättsväsendet, så hade ej heller här sist antydda olägenhet behöft drabba bönderna.

Specielt ang. nybyggen och afvittring.

Det här framhållna angår Norrlandsfrågan i dess allmänhet. De omförmälta missförhållandena framträda lika i alla landsändar, som af denna fråga beröras. Men med afseende å vissa och många orter framträder, i jämnbredd med dessa missförhållanden, ett särskildt, nämligen det angående dispositionen af nybyggen och tillämpningen af afvittringsförfattningarne i öfrigt, hvilket innebär, att administrationen på ett högst olyckligt sätt påverkats af den i vår rätt under ett par generationer nyskapade, rent formalistiska åskådningen.

På samma sätt som rättsskipningen kunnat i hvarje punkt underordna saken och syftet under formen, har administrationen, på hvilken nybyggenas disponerande ome-

[1]) Jag säger å andra sidan icke utan vidare, att bolagens åtgöranden äro klandervärda eller förvånande. Vi veta alla, att det finnes ädla och utmärkta män i många bolag; och dessa hafva ej gått någon annan väg än de andra: Rättssystemet är af den beskaffenhet, att det förutsätter hänsynslöshet, för att något skall kunna uträttas. Vi lefva under ett rättssystem, som uppfordrar till och skyddar hänsynslöshet i st. f. att hämma den, under ett system, der granniagenhet, inför lagen, ej verkar bättre än enfald eller afståelse från rätten, och der följaktligen hänsynslöshet har en rätt att vara oklandrad. Ansvaret ligger helt på rättsskipningen.

delbart berott, kommit derhän, att densamma förbisett sjelfva det uppenbara ändamålet med den af konung och riksdag beslutade upplåtelsen af kronans marker.

Afvittringsförfattningarna angifva uttryckligen, att det med afvittringarne gälde *befrämjande af odlingen och befolkningen* i rikets norra provinser, och särskildt att med nybyggens upplåtande afsåges, att *idoge arbetare skulle få tillfälle till nya hemmans anläggande på kronans allmänningar och öfverloppsmarker* samt sålunda *landets uppodlande och bebyggande befrämjas*. — Och författningarna hafva under några årtionden tillämpats och tillämpas ännu i denna stund så, att vederbörande myndigheter låta nybyggena — utan afseende å odlingen och utan afsende å befolkningens behof — öfvergå till de skogsafverkande bolagen, samt till och med direkt lemna nybyggena i händerna på dylika bolag, allt med resultat att i denna stund det ojämförligt största antalet af nybyggena brukas af bolagen till skogsafverkning, medan befolkningen är gjord till bolagens arrendatorer eller arbetare! — Detta är icke rimligt.

Författningarne angifva också, huru stora arealer af kronans marker borde tagas och skulle högst få tagas till nybyggena.

Men dessa mått hafva på ett så oförsvarligt sätt öfverskridits (se Norrlandskomiténs und. framställningar), att i de nordligaste länen de för befolkningen afsedda men af bolagen innehafda nybyggena i medeltal torde vara vida mer än dubbelt så stora som de borde vara, nämligen omkr. 2,400 hektar [1]) i st. f. mellan 1,100 à 1,200 hektar duglig mark per mantal.

Som prof en sakernas vanliga gång, hvilken kanske mer än annat främjat missförhållandet, må anmärkas följande exempel.

Den 30 Maj 1873 hade, med riksdagens bifall, Kongl.

[1]) Medräknas impedimenter, så är medeltalet omkring 4,000 hektar.

Maj:t utfärdat stadga om afvittring i Vesterbottens och Norrbottens läns lappmarker, enligt hvilken hemman och nybyggen skulle hafva att bekomma högst betydande skogsanslag. Att meningen här som alltid var att befrämja jordegarnes, en fast befolknings bästa, är uppenbart. Så var, omkring 15 år derefter, enligt denna stadga afvittringen för tre stora socknar verkställd; staten afhände sig dermed ofantliga områden. — Men bönderna fingo intet. Hvarför? Jo ett skogsbolag hade omedelbart efter riksdagsbeslutets tillkomst, och innan bönderna fått någon klarhet om, hvad saken gälde, förmått dem att mot en ringa ersättning till bolaget för lång tid upplåta afverkningsrätt till all skog, de hade och kunde komma att få. Detta var något, som under afvittringens fortgång alla vederbörande myndigheter kände. Men verket fortgick i laga ordning, och desse vederbörande — som dock haft fritt tillfälle att tillvarataga alla giltiga intressen d. v. s. föranleda afvittringens inställande eller en rimlig öfverenskommelse med bolaget — kastade omedelbart i bolagets sköte alltsammans, jämte hela den landsändans framtid. Det har, såsom antydt, tillgått på samma sätt i en mängd af fall!

Förklaringen.

Att allt det här anförda skett, måste anses högst beklagligt. Men det har ej kunnat förekommas under rådande regime.

Det är ju »juridiskt», som äfven här ifrågavarande författningar skola tagas; och det svenska nutidsjuristeriet ser icke sakerna så, som alla menniskor se dem. Det ser icke, att då ett skogsbolag bekommer ett nybygge, detta afser att hugga skog, utan det antager, att bolaget tänker bli en »idog arbetare» och odla markerna. Det ser icke, att, då en bolagsinspektor blir antagen som åbo å ett nybygge, denne blott är ett andra jag för bolaget. Det ser icke, att, då en areal af 2400 i st. för tillåtna maximum, 1763 hektar upplåtits, ett öfvergrepp sannolikt egt rum. Deremot ser

det, helt olikt alla menniskor, rättens helgd och höghet just deri, att då det en gång beslutats, att skog skall upplåtas, den också blir upplåten — utan afseende på att i verkligheten bönderna, som skulle hjelpas, få en blott formel rätt, bolagen öfverhufvud taget allt, samt att absolut hela ändamålet både för de enskilde och för staten förfelas.

Men det ser icke, att, under ett sådant blindhetens och dumhetens [1]) regemente, sjelfva grundsatserna för ekonomisk och praktisk verksamhet förvridas, att ett handlande i god tro och i förlitande på lagens mening är hjelplöshet, men ett hänsynslöst exploiterande af lagens bokstaf och systemet blir lika med framgång, allt under det att de klokaste och bästa helt naturligt ej kunna se något hinder att begagna den hänsynslöshet, hvartill regimen inbjuder, och sålunda blifva verksamma till det helas förderf.

En påföljd, sådan som den verkligen inträffade, af de båda statsmagternas storartade offervillighet för ett stort mål betecknar med andra ord, att utförandet omhändertagits af en tredje magt, som ingenting ser och ingenting känner med konungs och folks ögon och hjerta, utan efter sina egna vyer tolkar lagen och bestämmer »statsändamålet» — nämligen med hänsyn påtagligen till intresset i en af vår Upsalafilosofi drömd stat högt öfver »sinneverlden» och med en logik, som möjligen passar för *dess* ändamål, men som intet har gemensamt med realiteterna, behofven eller verkliga rätten i den för oss existerande staten; jmf. föreg. kap.

För vår stat, eller då sakerna ses på vanligt menskligt sätt, måste allt det som enligt förestående tilldragit sig vara fullkomligt förnuftsstridigt.

Det måste också vara *lika orätt*, att i kraft af berörda, helt annat afseende författningar, en stor del af Norrlands och Dalarnes befolkning ställts på bar backe, *som att* betrakta afverkningsbolagen som sådana »idoge arbetare», hvilka af-

[1]) Jag ber om ursäkt, men ordet måste uttalas! Hvarje annat alternativ än det dermed uttryckta är lyckligtvis uteslutet.

vittringsförfattningarna afsett att hjelpa, *eller som att* utan afseende å förändrade förhållanden (der nämligen bönderna ej längre äro innehafvare af sina skogsrättigheter) utföra storartade skogstilldelningar, hvilka sålunda tillgodokomma just dem, som *icke* skulle ha desamma.

Ställ så tillsammans med detta hvad som, här förut, allmänt beträffande Norrlandsfrågan anförts!

Resultatet i dess helhet är, att här, på alla punkter, vårt juristeri, hvars opartiskhet förbjuder detsamma att hjelpa de svagare, sanktionerat hvarje stor akt af hänsynslöshet och lagarnes kringgående från de mägtigares sida, och detta på icke blott de tusentals svagares utan på hela statens bekostnad; och specielt häri lyser orätten fram.

Men samma juristeri och vår juridiska byråkratism säger nog, att allt detta är rätt; och då svarar jag, att, ser man icke eljest, så måste man se här, att vi stå inför ett »fiat justitia» af den art, att den naturliga och ovilkorliga följden är: »pereat mundus».

Är allt det här omtalade rätt, så måste vi absolut sätta något annat i stället, med risk att den juridiska byråkratismen efter sin logik kallar det för orätt — allenast för att folk och stat må kunna framgent existera.

Då emellertid lyckligtvis lagen i sig sjelf i det allra mesta är lika god som väl menad, behöfs för ändamålet blott, att man blir befriad från vår juridiska byråkratisms tolkning af densamma — eller med andra ord, att konung och folk sjelfva åter taga statens och sina öden om händer.

Unionsfrågan.

Att det uppenbarligen är det formalistiska, för vår nya juridik egendomliga sättet att fatta rätten, som mest skadat vårt förhållande till Norge och allt för länge hindrat oss från att — seende främst till saken — på den af billighet eller af hänsyn till andra partens åskådning dikterade öpna till-

mötesgåendets väg bereda en utveckling af det stora i unionstanken, sådan den gafs oss, samt i stället skapat ett system af spänning och aftvungna eftergifter, till dess att slutligen hvarje, äfven det största tillmötesgående förlorat sin rätta karakter och vinnande verkan — om ej alldeles sitt värde för ändamålet —, är ett ytterligare stort prof på, hvad vårt nyskapade juristeri tills dato betydt för landet.

Månne vi äro starka nog att bära ännu ett eller par dylika?

GRUNDER FÖR EN NY ORDNING.

Den nuvarande beskaffenheten och karakteren af vårt rättsväsende betecknar en brytning emot de rättshistoriska förutsättningarne och är att hänföra till orsaker utanför det område, der man naturligen skulle söka dem.

Orsakerna till nuvarande tillståndet.

Man finner dessa orsaker icke i domstolsorganisationen enbar, icke i processordningen enbar, icke i båda sammantagna. Ty vi hafva sett, beträffande anordningen af domstolarne, att deras sammansättning af lekmän jämte embetsdomare i olika former hos oss nu alldeles icke föranleder det, som af en dylik sammansättning eljest alltid är, och som *skulle* vara det naturliga resultatet, nämligen att det folkliga, naturliga rättsmedvetandet komme fram och blefve gällande; den folkliga formen gifver hos oss nu städse oblandad embetsmannaformalism till resultat. Och vi hafva sett, att de samma processregler, som formligen gält i vår tid likasom på 1700-talet, tillämpats nu på alldeles olika sätt, ofta på ett alldeles motsatt sätt emot det ursprungliga och af lagstiftaren afsedda. Man skulle hellre kunna söka orsaken i en förändrad rättsuppfattning. Men hos *hvilka* har då rättsuppfattningen förändrats? Man skall bemärka att, medan utvecklingen i andra länder gått och går ifrån det strikta,

bokstafsmessiga, stela och formalistiska, till större naturlighet och frihet, större enlighet med moraliska och praktiska kraf, så har hos oss, snart sagdt på alla punkter af rättsskipningen, formalismen intagit den förra naturliga uppfattningens plats. Men man kan ingalunda säga, att det är den *allmänna* uppfattningen inom vårt land, som bestämt denna riktning. Om sanning, god tro, heder och om kraf-ven derpå tänkes enskilde emellan hos oss icke lägre än eljest i verlden, utan är det fastmera tydligen en af juristerna häfdad uppfattning, som lagt sin tvångströja på allmänheten och de enskilde, och som nödgar dem att, ehuru motvilligt, på ett visst område, det af juristerna och lagen beherskade, inrätta sitt tänkande på ett för dem eljest ej naturligt sätt.

Den nya, för oss alldeles egna officiella rättsuppfattningen saknar fördenskuld giltighet i sig sjelf, ty den kunde vara giltig blott som omedelbart uttryck af en allmänt i den bildade verlden herskande eller af en inom landet ur naturliga förhållanden uppväxt folklig uppfattning. Men den herskande formalismen hänvisar till det rådande tillståndets verkliga orsak, till vår juridiska byråkratism, hvilken som en sjelfständig magthafvare skapat densamma. Endast ur denna byråkratism och ur denna byråkratism som en magt kan det rådande rättstillståndet förklaras. Domstolsorganisationen och dess verkningar i ena eller andra riktningen, processformerna, och hvad ur dem framkommer, beherskas i alla delar af vår juridiska byråkratism, likaväl som den ensam skapat rättsuppfattningen i dess ytterliga ensidighet; jmfr sid. 910.

Blott för en mycket ytlig och optimistisk åskådning kan det derför stå som tänkbart, att något kan vinnas till vårt rättsväsendes upphjelpande genom partiella reformer, på hvilket område man än vidtoge dem. Det stora maskineriet skulle inom kort tid bringa det infogade lilla nya hjulet att verka i samstämmighet med det gamla systemet; och

Om partiella reformer.

tänkas också så småningom nya delar inflickade på alla ställen, så skulle man dock blott i inbillningen hafva åstadkommit ett annat verk än det förra.

Hvad som fordras.

Skall något åstadkommas, verkande resultat af annan art, så måste hela det förfallna verket byggas om, under klar uppfattning af, att det i alla sina delar inrättas för ett nytt ändamål.

Detta nya ändamål borde generelt bestämmas inför det allmänna medvetandet af en ny svensk praktisk filosofi. Men vi hafva att reda oss, utan att någon sådan af användbar art är tillgänglig för oss.

Af allt hvad vi förut sett torde det emellertid framgå som oafvisligt att bringa en ny riktning och en ny anda in i vårt rättsväsende; organisationen och processens former måste samstämmigt inrättas för att tjena denna nya anda och riktning, och deraf följer också, att reformeringen måste vara genomgående. Men det nya ändamålet, den nya andan och riktningen behöfva lyckligtvis icke vara och böra icke vara andra än desamma som fordom bestämde vårt rättsväsende.

Grunderna och ämnena till nybygnaden erbjuder också till största delen det storslagna gamla hos oss eller kännedomen om, huru det förr varit, eller i allt fall medvetandet af verkligen svenskt nationelt rättslifs kraf. Den, som lägger an på att hemta nya grundtankar utifrån, kan dertill knappast hafva andra skäl, än att han icke vill hafva för rätta vederbörande den ställning och befogenhet, som i svenskt rättsväsende tillkomma dem. Vi måste *i allt hufvudsakligt* hafva åter det gamla, hvilket ensamt är nationelt, blott lämpande detsamma efter nya reala förhållanden, med hjelp vid behof af erfarenhet utifrån.

Första åtgärden: ang. nämdens ställning.

Den första åtgärden måste vara att undanrödja skenväsendet i sjelfva organisationen. Det ligger osanning under det hela, så länge underdomstolarne äro inrättade som folkdomstolar i vidare omfattning, än lekmännen kunna

fullgöra uppgifter derinom; och en utveckling af våra underrätter derhän, att de förmå tillmötesgå rättslifvets kraf, är dessutom absolut omöjlig, om aldrig en underdomare skall ega verka utan biträde af nämd. Men främst måste härutinnan få tala den erfarenheten från vår rättshistoria, att lekmannaelementets sammanbindande i allt med domaren gör detsamma till ett osjelfständigt och ringaktadt bihang till domaren, och specielt den erfarenheten, att, genom den skenfagra verksamheten utom dess rätta område d. v. s. det, der nämden kan med verklig sjelfständighet uttala sig, nämden satt innehållslöshetens stämpel på hela sitt framträdande och gjort sig förlustig all verklig auktoritet, såväl inför allmänheten som inför juristerna.

Beträffande domaren måste man här bredvid visserligen utgå från ett anspråk på, att hos honom skola finnas verkliga domareegenskaper; och blott med hänsyn dertill är vigtigt, att icke ett större antal af domare kräfves, än att nationen kan prestera sådane af verklig kompetens. Då i öfrigt den nu bestående skilnaden emellan stad och land, med hänsyn till de förändrade ekonomiska förhållandena, till stor del saknar giltighet, synes en sammanslagning af de mindre städerna med omliggande landsbygd utgöra en gifven utgångspunkt; och torde man sakna giltigt skäl att hos oss, mer än i Norge och Danmark, tänka sig kollegiala domstolar för de vanliga domsagorna, äfven om stad tillhör dem.

Domaren.

Stad och land.

I domsaga på landet, häradsrätt, äfven om den omfattade mindre stad, skulle således finnas en ordinarie domare (häradshöfding); för hela domsagan skulle rättssession ega rum på vissa dagar året om t. ex. en gång i månaden eller hvar fjortonde dag, dock så att alltid för staden en session komme att hållas hvar vecka; och dessutom skulle domaren — som måste hafva åtminstone ett biträde — eller någon i hans ställe hålla rättssessioner på särskilda orter inom domsagan på vissa tider och när eljest så påkallades.

Häradsrätt.

Rättssessioner.

Extra sessioner

Nämd i häradsrätt.

Nämd skulle emellertid ungefär som ursprungligen hos oss vara verksam blott i särskilda fall; som regel ej i bagatellmål utan blott i vigtigare kriminella mål och vidare i sådana vigtigare civila, der sjelfva sakfrågorna vore af en mera öfvervägande betydelse eller mera invecklade, men alltid blott så, att nämden ej besvärades med att öfvervara förberedande handläggningar af målen, utan tillkallades, då målen vore färdiga till framläggande för pröfning. Detta framläggande skulle då ske efter muntlighetens grundsatser, således i hela sitt sammanhang vid ett enda rättegångstillfälle. I den mån icke frågorna lösts af sakkunnige, skulle alla sanningsfrågor eller pröfning och fastslående af bevisningens resultat i dylika mål bero på nämden; och skulle med sanningsfrågor lika ställas sådana enkla rättsfrågor, som ej kräfva någon egentlig lagkunskap, t. ex. i allmänhet fastställande af sjelfva *skyldigheten* att gifva skadeersättning (förutom naturligtvis sjelfva ersättningens belopp, som *är* en ren sak- eller sanningsfråga). Nämdens beslut skulle fattas efter samråd med domaren men alltid sjelfständigt, och således utan att domaren afgåfve något votum eller eljest ingrepe i nämdens öfverläggning, annorlunda än såvidt gälde att meddela upplysningar — allt således väsentligen enligt den fordom hos oss rådande ordning.

Muntlig procedur.

Om skriftlig procedur.

Kunde man ej besluta sig för allmänt införande af en rent muntlig procedur, så skulle dock sådan ega rum i gröfre brottmål. Der man stannade vid skriftlighet, skulle domare och nämd fungera som meddomsrätt, i hvilken en hvar hade en röst. Protokollsskrifvandet skulle i alla händelser reduceras, såsom i grannländerna.

Sakkunnige.

I fråga om speciella och andra omständigheter vid hithörande ämnen, särskildt om sakkunnige, deras betydelse och ställning, hänvisas till det förut härutinnan hemstälda, se sid. 681 o. f.

Rådstufvurätt.

Rådstufvurätterna i de större städerna skulle behållas

vid ungefär sin nuvarande sammansättning, men mindre saker, polismål, mindre skuldfordringsmål och andra kunna behandlas och afgöras af en ensam domare, med rätt för honom att hänskjuta svårare frågor till en afdelning af tre eller fem domare eller att hos en sådan afdelning formfritt underställa redan meddeladt beslut, samt med rätt för part att, under omständigheter att närmare bestämma, äska afgörande i sådan mindre sak af en dylik afdelning.

Af tre eller fem domare skulle större eller mera magtpåliggande saker afgöras, dock att skriftvexling och möjligen annan blott förberedande behandling af saker skulle kunna försiggå inför en ensam domare.

I gröfre brottmål skulle rättsnämd afgöra frågan om skyldig eller icke skyldig. Som domare i dylika mål skulle fungera domstolens president med ett par ledamöter (eller andra tillkallade jurister) som bisittare med blott rådgifvande stämma, — likasom häradshöfdingen i nämdesaker ock skulle ega rätt att som bisittare anlita jurister, t. ex. sitt tingsbiträde. Nämd i stad.

I de saker vid rådstufvurätt, der bevisfrågan vore af invecklad natur, skulle i öfrigt, förutsatt muntlig förhandling, part kunna äska behandling inför nämd, att inkalla till tjenstgöring vid rådstufvurätten. Eljest skulle inflytandet af den allmänna, folkliga uppfattningen vid rådstufvurätterna sökas vunnet främst genom ett sakkunnighetsinstitut, såsom för landet, fungerande väsentligt efter grundtanken i det norska »syn och skön»; se sid. 633 o. f. Sakkunnighetsinstitutet i stad.

Såsom i många tyska städer vanligt, skulle städernas innevånare efter olika kategorier af näringar utse förtroendemän, bland hvilka i regel de sakkunnige skulle efter behof uttagas.

Der en ensam domare fungerade, skulle emellertid som regel både i häradsrätt och rådstufvurätt två rättsvitnen vara tillstädes, med någon uppgift möjligen utöfver hvad sjelfva namnet gifver vid handen. Rättsvitnen.

Skulle lagmansembetet upplifvas?

Om med afseende specielt å brottmålsprocessens behof lagmansembetet borde upplifvas efter mönster från Norge eller från det finska förslaget, torde allmänt betraktas som en synnerligen innehållsrik fråga. Men det lärer knappast vara nödvändigt eller riktigt att lägga hufvudvigten vid lagmansembetet, då man såsom nu för tiden inom hvart län eger rådstufvurätter af sådan betydelse, att de skulle kunna fullgöra en uppgift, till det mesta motsvarande den, som skulle tänkas hvilande på lagmannen. Af de större rådstufvurätterna kunde, förutsatt lika utnämning af deras ledamöter med landets öfriga domare, bildas domstolar, t. ex. under namn af landsrätter, hvilka dels, och i enlighet med hvad som ofvan nämts för behållna rådstufvurätter i allmänhet, utöfvade jurisdiktion *i första instans*, dels enligt föredöme från Tyskland, Norge och Danmark skulle fungera som *andra instans* uti mål, afdömda inom dess jurisdiktion (länet eller en del deraf) af en ensam domare, om saken eljest vore appellabel; och tanken i våra forna lagmansrätter och räfsteting borde gå igen i den formen, att distriktets häradshöfdingar inginge som meddomare i landsrätten —, såvidt gälde dess egenskap af andra instans, dock blott för saker kommande från andra domsagor än deras egna. Som president skulle efter särskildt förordnande fungera en af dem eller förste domaren af den förra rådstufvurätten; denne sist nämde skulle dock i regel vara vice president.

Landsrätter.

Förbindelse emellan landsortens domare.

Ett vigtigt önskemål, närmare förbindelse emellan domarena i landsorten till befrämjande af vidgade vyer och enhet i uppfattningen skulle dymedelst omedelbart vinnas.

Landsrättens uppgifter.

Vid denna landrätt som första instans skulle upptagas de *allra gröfsta* brottmålen från hela dess distrikt, till hvilket härutinnan kunde räknas äfven derinom eller derintill belägna städer med vanlig rådstufvurätt. I dessa mål skulle lånenämd afgöra bevisfrågan. Jämväl de allra vigtigaste civila mål t. ex. ang. mycket stora skogs- eller fastighets-

Länenämd.

och fidekommiss-tvister, ang. expropriation etc. skulle höra under landsrätten, hvilken dessutom skulle ega befogenhet att i extraordinära fall, exempelvis der oro yppades om den eljest kompetenta domstolens fördomsfrihet eller opartiskhet, omedelbart upptaga d. v. s. till sig draga sak hvilken som helst inom landsrättens jurisdiktion. På hvilken ort som helst derinom skulle landsrätten ega sammanträda.

Inspektion öfver samtliga domstolar inom distriktet skulle utöfvas af landsrätten eller närmast genom dess president eller vice president. Exekutionsväsendet, som förutsättes i viss omfattning underordnadt rättsväsendet, skulle jämväl stå under resp. landsrätters speciella ledning och kontroll. Landshöfdingens forna ställning till rättsväsendet borde i motsvarighet härtill kanske i någon form återupprättas.

Hjelp med boutredningar o. d.

Såsom en hufvuduppgift skulle efter lämplig fördelning läggas på landsrätterna samt de vanliga rådstufvurätterna och häradshöfdingarne att, synnerligen beträffande boutredningar och allt hvad dit hör, gifva de intresserade och rättssökande en hjelp, motsvarande den som i Norge och Danmark egnas dem; se sid. 697 o. f.

Ang. hofrätterna.

Beträffande hofrätterna är att utgå derifrån, att den första hofrättens tillkomst (s. 15, 132 o. f. och s. 307 o. f.) tvifvelsutan är att hänföra till, främst, politiska motiv, och att hofrättssystemet, utfördt, i alla tider verkat som en i vår nationella rättsförfattning inskjuten, mer eller mindre främmande beståndsdel, afbrytande de naturliga förbindelserna emellan den högsta dömande magten och de folkliga domstolarne i landsorterna. En boren representant för skriftlighet och aktväsende, betecknar det i vår tid, med en öppenhet, god tro och konsekvens, som i och för sig äro värda ett ärligt erkännande, formalismen i sin yttersta ensidighet, och en formalism, inför hvilken ingen tvekan råder om, att just i *den* och ingen annorstädes ligger rätten och rättssäkerheten. När en sannskyldig hofrättsman talar om billighet eller om en utveckling af vårt rättsväsende, gäller

det gifvetvis blott en ny, finare uttänkt form; utom akten och utom formen finnes för honom ingen gedigenhet eller fast grund. Hofrättssystemet vill icke annat än lefva och dö med aktväsendet och formalismen. Fordrar landet något annat, så kan det ej rimligen vara tal om att hafva hofrätterna kvar; och då andra anordningar lätt nog kunna fylla tomrummen, så förutsätter jag att, med ett nytt system, hofrätterna försvinna. Blefve de bestående, så blefve det nya blott en ny form och — en illusion.

Ändringssökande.

Ändringssökande från de förut beskrifna kollegiala rätterna skulle ligga direkte till högsta domstolen. Men klagorätten — äfven den till landsrätten — skulle i betydande grad inskränkas, i motsvarighet till den omfattning, hvari man kunde bereda trygghet för rättsskipningen i lägre instans.

Dess begränsande.

I princip skulle ändring kunna sökas blott uti beslut rörande rättsfrågor och blott i saker öfver visst värde. Rätt att söka ändring, der sådan efter regeln vore utesluten, skulle bero på konungen eller den som finge konungens uppdrag att derutinnan utöfva hans rätt t. ex. justitieministern eller justitiekanslern.

Sanningsfrågan att fullständigt utreda i första instans.

För sanningsfrågans fullständiga utredande i lägre instans skulle sådan omsorg användas, att aldrig tvifvel derutinnan behöfde förekomma till pröfning i den högre, nämligen med utgående ifrån den grundsatsen, att parterna skulle såsom sin första medborgerliga rätt[1]) lika mycket som deras pligt framlägga fulla sanningen i målen, men således också under motsvarande, behörigt ansvar för lögnaktighet (jmfr sid. 669 o. f.).

Oinskränkt pligt för parterna att framlägga alla målet rörande handlingar skulle fastslås. Alla vitnesjäf skulle försvinna, domaren och nämden tros om att, såsom i regel

---

[1]) »Rätt», derför att det gäller för part att kunna vinna med den sanning, som kanske han ensam känner; jmfr sid. 673—4.

fallet är, efter fritt iakttagande och bedömande af alla omständigheter bättre kunna afgöra, hvad som är sant eller sannolikt, än om de skulle hindras att höra eller se det ena eller andra, som kunde vara för den oerfarne förvillande. Förekomme i särskildt fall, företrädesvis i brottmål, speciel anledning för en domare att tro, det en nämd låtit sig hänföra af ett sken, så skulle han dock ega en viss vetorätt. Som regel skulle gälla, att vid giltigt tvifvel om att sanningen blifvit funnen, dess pröfvande af nyo kunde ske blott medelst sakens förnyade framläggande för den första domstolen, förstärkt till antalet.

I den mån man afstår från att genomföra ett sådant program, måste man visserligen också afstå från att göra appellinstansen och särskildt högsta domstolen till en instans blott för rättsfrågors pröfvande och nödgas lemna åt densamma att också lösa sakfrågor samt att göra detta på grund af ett material, som i regel är sämre än det som kunnat föreläggas den lägre domstolen. För sådant fall måste man emellertid medgifva parterna en lika rätt som i Norge och Danmark att, medan saken ligger i appelldomstolen, utan hinder anlita underrätterna för ytterligare sakutredningar. Men appelldomstolen skulle i extraordinära fall ock ega rätt, eventuelt pligt, att låta hela saken framläggas för sig vid förhör med parter och vitnen och i samma fullständighet som vid underrätt. Om man tvekar i detta kraf.

Vid fall af en part i underdomstol förnekad rätt eller rättegångsförmån skulle han ega omedelbart föra klagan i högsta domstolen. Vid förekommande missförhållande af ringare art i häradsrätt och eventuelt äfven i vanlig rådstufvurätt, skulle part ega att derom göra anmälan hos landsrättens president och denne böra efter omständigheterna ingripa. I hvarje fall skulle part vid ändringssökande i hufvudsaken ega mot den lägre domstolen likasom mot vederparten föra hvarje talan, som förelupet missförhållande, Vid förnekelse af rätt etc.

partiskt förfarande af domaren, illistighet af motparten, etc. kunde föranleda. Frågor om nekad rättvisa skulle i högsta domstolen upptagas och afgöras utan dröjsmål af ett utskott af högsta domstolen på tre ledamöter, hvilket utskott jämväl skulle ega att behandla andra ämnen t. ex. rörande alla de formella omständigheterna i vanliga appeller etc.

Utskott inom högsta domstolen.

Högsta domstolens magt.

Uti intet fall och af ingen form skulle högsta domstolen vara hindrad att genomföra det, som af rättfärdighet kräfdes. Saker skulle aldrig kunna »haka upp sig» på former; och högsta domstolen skulle hafva till sin disposition alla för ändamålet, verkliga rättens genomförande, praktiskt erforderliga medel, enkannerligen kunna direkt gifva alla nödiga befallningar till konungens befallningshafvande och andra myndigheter i orterna.

Angående föredragning i högsta domstolen hänvisar jag till min hemställan sid. 593 o. f.

Enhet i domstolsorganismen.

Men högsta domstolen, hvilken förutsättes bragt uti en ställning, utmärkande dess uppgift som organ under den odelade statsmagten, skulle såsom en dess hufvuduppgift söka genomföra enhetlighet inom domstolsorganismen; och denna kunde näppeligen befrämjas på naturligare sätt, än att vissa högsta domstolens ledamöter periodvis fungerade som presidenter i landsrätterna eller åtminstone fungerade så vid förekommande stora och hela allmänheten upprörande eller oroande rättsfall. Det skulle ej vara uteslutet, att ledamot af högsta domstolen också för en viss sak kunde öfvertaga presidiet i häradsrätt eller vanlig rådstufvurätt, likasom ju förr hos oss både konung och lagman kunde presidera i häradsrätt. För nuvarande tid länder i sin mån till föredöme härutinnan ej blott något liknande för England utan äfven vår egen konungssyn enligt 14: 3 J.B.

En dylik metod kunde särskildt vara af nytta för händelse i magtpåliggande sak, beroende på högsta domstolen, ytterligare utredning vid underrätt befunnes nödig.

I särskilda fall skulle högsta domstolen kunna förordna, att sak från början eller från visst stadium behandlades inför densamma i hufvudstaden samt sålunda der också omedelbart slutfördes.

Derest handelsdomstolar komme att upprättas, ej bestående af blott köpmän, borde en ledamot eller åtminstone en förutvarande ledamot af högsta domstolen förordnas som president i de vigtigaste bland dessa handelsdomstolar[1]). Handelsdomstolar.

I enhetens och rättssäkerhetens intresse skulle fastslås, att högsta domstolens enhälligt eller med stark majoritet gifna domar skulle gälla till efterrättelse för lika fall i lägre instans och i regel till senare efterrättelse för högsta domstolen sjelf. Prejudikat.

Största möjliga frihet för parterna i fråga om val af domstol för civil saks behandling och för domstolen kraftig befogenhet att, der rätten finnes det kräfva, bringa tvister i hela deras omfattning till definitivt slut förutsättas. Prorogatio fori etc.

Beträffande processen i sin allmänhet, så kan man ej komma till det derutinnan önskliga utan att hafva stående inför sig som det oafvisliga och alldeles bestämda målet för rättsskipningen, att dermed skall göras rättfärdighet. Det kan, såsom jag hoppas det skall framgå af min bok, ej råda ringaste tvifvel om, att rättfärdighet — såsom utgående, med formernas underordnande, på den verkliga rätten — är rättsskipningens berättigade och enda mål. Det kan icke gälla ett abstrakt »statsändamål», men väl i stor omfattning det verkliga samhällets bästa, allmän nytta och goda seder eller sedlighet, hvarunder i många fall de enskilde hafva att underordna sig. Men främst är rättsskipningen till för menniskorna och för häfdande af deras rätt enligt den konstitutiva rättens bud eller enligt dess anda och mening med hänsyn till alla verkliga omständigheter i hvar sak. Processens former äro till blott för att leda mot det förnuftiga Ang. processen i allmänhet. Rättsskipningens mål.

[1]) Detta vore ej mera märkvärdigt än att enligt 30 kap. köpmåla balken af stadslagen ett riksråd skulle »in till Stadin koma i tvem timum um åhrit — (för att) — allum Gästum och Byamannum rätt skipa», d. v. s. just döma i handelssaker.

ändamålet, ej för att göra rättssakerna till annat än hvad de från början äro: *parternas* saker, hvaruti domstolarne betjena dem för rättvisans skuld.

Billighet och strikt rätt.

I många fall kan det ej vara tal om, att med dylik rättsskipning nå fram till det, som moralen eller högsta praktisk lag bjuder, men i andra kan och bör det deraf utpekade målet temligen nära kunna träffas, åtminstone så att intet beslutas som uppenbart strider mot nämda bud. I många fall ligger sjelfva billigheten i hänsynslöst fastslående som rätt af det som ifrån viss sida sedt kan anses hårdt, och i många fall måste en rättshandling i och för sig och utan vidare afgöra rättsspörjsmål. Om *billighet* göres, då sådan är påkallad, d. v. s. kräfves af rätten, sedd i högre gestalt, skall det ej heller vara svårt att göra gällande *lagen i dess strikta kraf*, när sådant påkallas. *När* det ena eller andra må vara rätt, angifves, der tvifvel kan råda med hänsyn till rättslagens obestämdhet eller tystnad, oftast med hjelp af den naturliga folkliga uppfattningen eller af den erfarne domarens från allt juristeri och formalism frigjorda bedömande enligt den norm som ligger i orden: »ingen lag är bättre att följa än sanning». Kommer en gång vår rättsskipning att kunna fota sig på en fullkomlig kännedom hos domaren om saksförhållandena och dermed på erkännande af bona fides, god tro och heder, så blir den endast dermed en helt annan sak, än den nu är. Och stående på en basis, sådan som denna, skall domaren icke mera behöfva göra rätt med hänsyn blott till den yttre sidan af formerna, processlagens former, utan kunna återvända till 1700-talets första rättesnöre, merita causæ; jmf. sid. 842.

Det blir den kommande utvecklingens uppgift att skapa ett praktiskt system af det som nu måste framstå som en abstrakt tanke, och det först framträdande stora draget i det nya systemet skall vara, att man ej mera skall behöfva tala om något sådant som svårighet att hindra lagarnes kringgående — hvilket nu, i stor omfattning metodiskt ut-

fördt, väsentligen bidragit till det rådande oefterrättliga tillståndet i Norrland och Dalarne och i öfrigt är en i abnorm grad framträdande företeelse i vårt rättslif.

Parterna de vigtigaste personerna i hvar sak.

Sjelfva den allmänna processens karakter lärer i öfrigt böra väsentligen bestämmas af det för sakutredningen nödvändiga framträdandet af parterna som de främst berättigade och såsom de, hvilka också hafva de främsta pligterna i hvar sak. Att skjuta parterna undan bakom »advokattvång», skulle vara att skapa en ny form af formalism och byråkratism samt att åter göra rättsfrågorna sväfvande på abstrakta förutsättningar, der det dock främst gäller att bygga på verkligheter.

Realism.

I motsats till den nu rådande tendensen inom vårt rättsväsende att öfverhufvud taga sakerna abstrakt, efter allmänna satser, — en tendens som framträder allmänt deri, att man hos oss ej finner någon betänklighet i att se som domare fungera personer, hvilka äro erkändt främmande för det praktiska lifvet —, måste vi fordra realism och verklighetsåskådning i rättsskipningen, och deraf följer kravet på en genomgående mera praktisk utbildning af våra jurister än den, med hvilken de nu träda till domarens värf. Först med en sådan, kan ett fullt uppskattande af en annan innebörd i domareuppgiften, än man nu hos oss tänker sig naturlig, vara att vänta (jmfr förhållandena i grannländerna sid. 857 o. f.). Domarens uppgift som hjelpare åt rättssökande och parter och speciellt åt de svagare borde starkt framhållas.

Garantier:

Lekmäns närvaro i domstolen, med rätt och pligt för dem att verkligen sjelfständigt afgöra allt hvad som formligen lemnas till deras yttrande, skall innehålla den allmänna garantien för, att en juriståskådning, följande banor, som äro främmande för naturlig uppfattning, ej mera skall skapa ett sådant svalg emellan rätt och moral, som nu förvillar de allmänna föreställningarne; och det kan icke nog betonas, att det är just med hänsyn till det materiella underlagets

I. Lekmäns effektiva deltagande.

Omfattningen deraf.

för rättsskipningen beskaffenhet eller med hänsyn till den nu så vanliga oförenligheten emellan den sakliga verkligheten och den rättsliga slutsatsen, som regelbundet detta svalg uppstår, samt att således lekmännens medverkan i sjelfva rättsskipningen utöfver sanningsfrågors lösande i allmänhet ej behöfver eller bör påkallas. Men på sagda område, det vill således säga der det gäller lekmännen som bevisnämd eller som sakkunnige, är deras ofta förekommande medverkan med gällande röst oundgänglig till förebyggande af urartningar.

Specialdomstolar.

Blott på *särskilda* ekonomiska områden, handelns och sjöfartens, samt vissa andra näringars, der allenast dit hörande idkare kunna förvärfva den erforderliga sakkunskapen, samt der dessutom rättstillämpningen i det hela är temligen enkel för den som innehar denna sakkunskap, är lekmännens anlitande som domare önskligt och blir under vissa förhållanden rörande den allmänna rättsskipningen — såsom nu hos oss — nödvändigt.

Utanför den egentliga rättsskipningen kan i rättsangelägenheter lekmännens verksamhet vara i hög grad påkallad.

Förlikningskommissioner.

Så är fallet rörande förliksmäkling; och förklaringen dertill är, att det vid uppkomna stridigheter emellan menniskor i de allra flesta fall gäller främst och mest tvist om hvad som är sant eller förmåga att göra rätt för sig. I alla dessa fall kunna lekmän påtagligen mäkla lika godt som jurister och visserligen ofta vida bättre än juristerna, som ej kunna alltid så godt känna hvad som ligger bakom och under. Der rättsfrågor undantagsvis förekomma, är det dock högst önskligt, att äfven dessa lösas i godo, och detta kan i allt fall stundom ske, blott ett försök genom en respektabel mellanhand hvilken som helst göres. Lyckas försöket ej, blir frågan att som rättsfråga lösa.

En oändlig mängd af tvistigheter kunna emellertid sålunda ordnas genom lekmän, och derför saknas all orsak att undanskjuta lekmännen från förliksmäkling. Då dertill de offentliga förlikningsanstalterna i grannländerna visat

sig uträtta ett storartadt verk (se statistiska uppgifter sid. 875 o. f.) för frid och försonlighet emellan menniskorna, så borde vi förvisso taga dem till föredöme.

Men ensamt folkets deltagande i en omfattning motsvarande grundtanken i det gamla hos oss kan ej vara till fyllest för att återställa rätta förhållandena och garantera deras bestånd.

II. Återställande af konungens prerogativ.

För rätt svenskt både stats- och rättslif är det urgamla kungliga prerogativet att bryta orätta domar och medgifva rening uppenbarligen oumbärligt; och det borde derför — med förut (sid. 936) omtalade rätt att bevilja appel mot eljest ej appellabla domar och likartade befogenheter — återställas till konungen; jmfr s. 870 o. f.

III. Förändring af högsta domstolens ställning till lagstiftningen.

Högsta domstolens obligatoriska medverkan vid lagstiftning har synbarligen fastslagits i vår regeringsform i förbiseende — under den oerhörda brådskan med den nya grundlagens utarbetande — af den i grunden olika ställning, som gifvetvis komme att intagas af högsta domstolen, jämförd med det forna rådet. Detta utöfvade högsta domsrätten såsom representant så att säga — ehuru under konungen — för statsmagten i dess allmänhet och helhet, hvadan *det* helt naturligt t. ex. efter 1772 års reg. form § 42 borde höras om ny lag.

När högsta domstolen från sin fristående ställning nu höres, kan det icke förutsättas, att den skall yttra sig med samma blick för frågorna som förr rådet, hvilket naturligen måste hafva sett dem från konungens och folkets synpunkt, såsom praktiska frågor om det allmännas och de enskildes välfärd, utan det är stor fara att högsta domstolen, som ju alls icke bör vara beräknad för statsmannauppgifter, yttrar sig i främsta rummet såsom representant för en specifik juridisk åskådning, hvilken dermed får en öfvervigt, som ej är önsklig.

Högsta domstolens ifrågavarande prerogativ, hvilket på

ett, veterligen, för alla europeiska stater eljest främmande sätt (jmfr Bluntschli und Brater och v. Stengel, artiklarne »Staatsrat») pekar på ett specielt, högre mänskligt förstånd i statsangelägenheter än regerings och riksdags, länder sålunda också till ett statsrättsligt underlag för vår nu herskande juridiska byråkratism som en magt bredvid eller öfver statsmagtens rätta högsta organer eller »statsmagterna»; och då, särskildt, en sådan mellan- eller »öfvermagt» ej är önsklig, torde ifrågavarande prerogativet böra försvinna, äfven om icke, såsom fallet är, detsammas utöfvande visat sig draga allt för mycket af högsta domstolens tid och krafter från dess rätta verksamhetsområde.

»Nur im Studium der Geschichte und in der Pflege der Traditionen stärkt sich das Bewusstsein einer Nation».

BIHANG.

Rådsprotokoll i justitieärenden.

Den 18 Jan. 1739.

»Närvarande uti RådCammaren i Stockholm öfwer Justitiæ Saker
Deras Excellencier, Herrar Riksens Råd
Hr Gr. J. A. Meijerfeldt
Hr Gr. M. J. de la Gardie
Hr Gr. S. Lagerberg
Hr Gr. G. Bonde
Hr Gr. S. Barck
Hr Gr. C. G. Hårdh
Hr Gr. Th. Bielke
Hr Gr. J. Cronstedt

— —

Revisions Secreteraren Silfwerschlöld föredrog Jungfrurnes Britha och Anna Maria Wandels supplicationssak, den han berättade angå Restitution af Fatalier uti en dem och deras genom döden afgångne förmyndares, Rådmannens Petter Unonii och Handelsmannens Lorent Gammals sterbhus interessenter emellan af Rådstugu Rätten i Gefle, d. 27 Febr. förledit år afdömd Sak, berörande Redogiörelse för samma öf:er deras Föräldrars egendom och qwarlåtenskap förwaltade Förmynderskap, samt at de wäl emot bemälte Rådstugu Rätts i benämde sak fälte dom till Swea Hof Rätt hafwa wädiat. Men som bem:te Hof Rätt, genom resolution af d. 17 November samma år, förklarat dem hafwa af deras talan i berörde Sak sig förlustige giordt, eftersom de *hwarcken för Rättegångs kåstnaden stält behörig Borgen el:r Be-* Resning.

swären emot samma dom på *föresatt rättan dag hos Hof Rätten ingifvit*, så hafwa de derpå i underdånighet wändt sig till Kongl. Maij:st med ansökning om de således som nu förmält är å deras sida försummade Fataliers återställande.

Hwarom enär bemälte Britha och Anna Maria Wandels till Kongl. M:t insinuerade underdånige supplique blifwit upplåst, jämte de därwid fogade bilagor, som woro 1:o) Gefle Stadz ofwannämnde Dom, af d. 27 Sept. förledit år 2:o) Swea Hof Rätts d. 14 Nov. samma år fälte Desertions resolution, och 3:o) Cautions skrifft för de Expenser, hwarmed af Kongl. Maij:t de kunde ansees, där de intet niute nådig willfarighet i denna deras ansökte restitution af fatalierne.

Så afhördes sedan den underdånige Förklaring, som uppå afledne Rådman Unonii och Handelsmannen Gammals Sterbhus Interressenters och deras Förmyndares wägnar, Vice Hofmästaren wid Kongl. Maij:ts Page-stat Johan Mört, effterFullmackt inlagdt.

Och emädan deras Excellencier wid detta ährendets öfwerwägande funno at ofwannämnde supplicanter Britha och Anna Maria Wandel äro både ***fattige och omyndige,*** och ***en domares plickt fordrar, at wårda slikas Rätt*** och tilsee, at dem ingen oförrätt öf:ergår, hafwandes de såsom enfaldige Qwinspersoner hwarcken sielfwa, som sig borde, kunnat förstå hwad de till sakens fullföljande, och de därtill hörande præstanda bordt i ackttaga, eller därom af deras tillsatte Förmyndare blifwit underrättade och i deras sak bijträdde; Ty förklarade deras Excellencier sig hålla före och det så wäl i anseende till alt sådant som ock uti synnerhet i anledning deraf, at *Ständerne* uti deras till Kongl. Maij:st *wid 1727 års Riksdag upgifne underdåniga skrifwelse* af den 3 Julii angående Frälsebondens Lorents Lorentssons Sak emot Ryttmästaren Paul Rudbeck, utlåtit sig *finna betänckeligit, at betaga den fattiga tillfälle at fullföllja sin rätt för någon begången fehlacktighet i Processen,* at ingen mindre nåd och rättwisa desse Supplicanter wederfaras kan, än at öfwerdommaren som är Hof Rätten må ytterligare deras skiähl skierskåda, och tillsee om de något lidit i deras Arfs-Rätt.

Och resolverades fördenskull: Det *Kongl. Maij:st will i afseende på desse bewekande skiähl, återställa den tid, som offta bemälte Britha och Anna Maria Wandel försuttit,* till at fullgiöra det dem effter lagen till deras wads fullföljande emot Gefle Stads Rådstugu Rätts d. 27 Sept. förledit år fälte dom ålegat at i ackt taga; Så at Swea *Hof Rätt,* sedan den i följe af Rättegångs Balkens 15 Capitels 9: §: *förordnat någon beskiedl. person till Fullmäcktig och Curator ad litem* för bem:te fattige qwinspersoner till denna deras Saks utförande och därtill förelagdt en wiss termin, wid hwilken wädjande

Ombud förordnas.

Parten åligger, at ställa Borgen för widare kåstnad, eller träda i fängelse till Sakens slut, der deras wederparter sådant påstå skulle, nu uptaga merbem:te Britha och Anna Maria Wandels Beswär emot Rådstugu Rättens dom samt skiärskåda och tillsee, om och huruwida desse omyndige i deras Arfs-Rätt något lidigt, och sig deröfwer utlåta som med lag och förordningar samt sakens beskaffenhet enligit är.

Hans Excellence Hr Riks Rådet Gref:e Bonde gick neder i Cancellie Collegio.

Revisions Secreteraren Silfwerschiöld föredrog sedan widare Supplications Saken emellan en ifrån Wermland sig hit förfogad fattig Hustru, Ingeborg Andersdotter benämnd, och Skiepparen Östen Jonsson, hwilken sak bemälte Revisions Secreterare berättade äfwen angå Fataliers återställande, som denna hustru Ingeborg Andersdotter i underdånighet ansöker till at dermedelst återwinna sin $^{1}/_{108}$ dehl Arfwe jord uti Hemmanet Bränetorp, som Hennes man Jon Andersson, uthan hennes wettskap och samtycke, skall genom förlikning afhändt till bem:te Skieppare Östen Jonsson, och änskiönt hon, under det at merbemälte Östen Jonsson låtit med samma henne tillhörande Jordedehl lagfara, deremot protesterat, har ändock Härads Rätten i Carlstad lika fullt genom resolution af d. 20: Nov. år 1732 afslagit henne at giöra något åtahl derpå, samt sedermera d. 19 Nov. år 1734, medelt Östen Jonssons Fasta på samma Jordedehl. Resning.

Häruppå upplästes den öfwer Actis författade rotulen; och afhördes sedan merbem:te Ingeborg Andersdotters underdånige Böneskrifft, hwaruti hon af åtskillige anförde skiähl och omständigheter, om de af henne i denna Sak försuttne fataliers restitution anhåller.

Sammaledes upplästes de wid denna hennes Böneskrifft fogade Bilagor som woro:

1:o) Förliknings Skrifften emellan Jon Andersson, och Östen Jonsson af den 17 Martii 1732.

2:o) Carlstads Tings Rätts Utslag af d. 20. Nov. samma år, hwarmedelst den ogillat Hustru Ingeborgs Andersdotters emot denne dess mans Jon Anderssons med Östen Jonsson om hennes Jordedehl i Bränetorp giorde Protest och klander.

3:o) Bemälte Tingz Rätts på samma Jordedehl d. 19 Nov. 1734 utgifne Fastebref.

4:o) Landshöfdinge Baron Wrangels bemälte Parter emellan d. 17 Nov. 1735, fälte resolution, at med bem:te Hustrus emot hennes mans förlikning med Östen Jonsson giorde klander sig icke kunna befatta.

5:o) Några Attester som om samma Förliknings ingående d. 20: 21: och 23 Ianuarii år 1736 utgifne blifwit.

6:o) Carlstads Tingz Rätts i denna Sak d. 18 Feb. samma år fälte utslag.

7:o) Giötha Hof Rätts resolution, af den 16 Maij, at eij kunna giöra resning i Saken, el:r tillåta Ingeborg Andersdotter någon talan emot hennes mans med Östen Jonsson ingångne Förlikning.

8:o) En annan af denne hustru Ingeborg Andersdotter, jemte hennes Man Jon Andersson med Östen Jonsson om samma hennes Jordedehl d. 24 Sept. 1738 och således effteråt sedan hon giordt Saken hos Kongl. M:t anhängig, ingången förlikning.

Hwareffter och enär Wederpartens Östen Jonssons deremot ingifne underdånige Förklaring, och derwid följande allegater blifwit likaledes upläste, så wäl som de påminnelser, hwilka hustru Ingeborg Andersdotter medelst ett underdånigt d. 29 sidstl:e Nov. ingifwit memorial däremot anfördt, jemte däri åberopade 1. § uti 11: Cap: Giftermåls Balken.

resolverades.

Att aldenstund det 1:o) är uppenbart emot Lag, at mannen må sälja sin hustrus Fasta Gods, utan hennes friwilliga ja och underskrifft och mehrbem:te Hustru Ingeborg Andersdotter således hafft skiähl och fog till sitt giorda klander, emot hennes Mans Jon Anderssons handel med Östen Jonsson, hafwandes Tings Rätten 2:o) så mycket mehr samma hennes deremot giorde Protest bordt attendera, som den jämwäl finnes wara skiedd under påstående lagfart, och utstält samma klander till lagligit utförande henne och kiöparen Östen Jonsson emellan, men icke, som skiedt är, låta lagfarten gå fort, samt Fastebref därpå bewilja, och utgifwa; Fördenskull och i anseende till sådane skiähl och omständigheter finner Kongl. M:t skiähligit, offtabem:te Hustru Ingeborg Andersdotter den af henne i denna Sak försuttne tiden at återställa, så at hon, utan at Häradz Rättens i Carlstad d. 20: Nov. 1732 fälte utslag, och dess på ofwan berörde hennes Arfwejord d. 19 Nov. 1734 meddelte Fasta, skola henne i wägen ligga, må hafwa frihet sin rätt och talan, ang:de hennes arfwejord i Bränetorp emot Östen Jonsson, wid Härads Rätten å nyo uptaga och lagligen utföra.

Resning. Revisions Secreteraren Cederholm upläste Åboernes på Estorps Skattehemman uti Blekingen Olof Perssons och Pehr Jönssons underdånige supplique, hwaruti de å egen och såsom Förmyndare å afl:ne Swen Mattssons omyndige barns wägnar föredraga, hurusom bem:te hemmans Åboer skola ifrån uhrminnes tider hafwa ägt fritt hygge uti Åhry skog samt warit rätta ägare till qwarnbyggnaden wid Åhry kyrcka in till år 1729 då Bräckne Härads Tingz Rätt medelst dess, den 26 Febr: uti en där af Nämndemannen Pehr Torbiörnsson och Lars Larsson i Åhrby instämd sak emot Pehr Jönsson i Estorp ang:de

åwerckan, som denne senare uti berörde Åhrby mark och skog föröfwat, fälte utslag, Estorps hemman en sådan Rättighet ifrånkiänt. Och som bem:te Härads Rätt sedermera uti ett dylika samma Parter emellan instämdt måhl, som därstädes d. 9 Martii 1731, afdömdt blif:it förklarat at de af Estorps Åboer till bewis af deras påstådde gamla Rättighet till at hugga i Åhrby Skog jcke kunde giöra någon ändring uti Tings Rättens förra d. 26 Feb. 1729 gifne Utslag, samt därjämte, för den af Pehr Jönsson föröfwade åwärckan i berörde skog, pålagdt honom, at effter lag plickta 2 gånger 3 marker S:rmt, Så har wäl merbem:te Pehr Jönsson emot samma dom wädiat, till Lagmans Rätten och därstädes sökt wisa, det han så mycket mera borde ifrån de honom ådömde Böter befrias, som han och de andra Interressenterne i Estorps hemman, hwilka äfwen wid berörde Lagmans Ting närwarande warit, då till bewisan- och fulltygande, at berörde Estorps hemman till Åhryds marcks och skogs nyttiande ägde uhrminnes häfd och förmån, uptedt och inlagdt ett Borgmästares- och Råds- uti Kiöpenhamn år 1524: utgifwit wittnes bref, at de hördt, sedt och läst 5 gamla kiöpebref beseglade och ofördärfwade på Eskiltorpa och Gunnilstorpa fång och tilliggelse, som utnämner ibland Eskiltorps upräknade lägenheter en Qwarn wid Åhryds kyrckia, samt fritt hygge uti Åhry skog; men aldenstund bem:te Lagmans Rätt därutinnan d. 21 Aug. samma år fält en sådan dom, at emedan Breckne Häradz Tings Rätt i samma Sak d. 26 Feb. 1729 gifne utslag hade wunnit laga krafft i det at intet wad deremot wordet sökt, så kunde Lagmans Rätten sig därmed intet befatta med mindre upresning i Saken ehrhållas kunde, Hafwandes Giötha Hof Rätt jämwäl medelst dess uppå desse Estorps Skatteägares där giorde widare ansökning at blifwa bibehållen wid ofwannämnde qwarnbygnad wid Åhry kyrcka och fritt hygge uti Åhryds skog, d. 18 Oct: år 1737 gifne resolution, förklarat sig uti offta berörde Breckne Häradz Tings Rätts utslag af den 26 Feb. 1729: hwarpå bem:te Rätts d. 9 Martii 1731, och Lagmans Rättens d. 21 Aug. samma år fälte, samt laga krafft wundne domar sig grundade, ingen ändring kunna tillåta; Så anhålla de fördenskull i underdånighet, det Kongl. M:t täcktes i Nåder tillåta at denna deras så beskaffade Sak måtte å nyo inför Breckne Härad Tingz Rätt få uptagas och afgiöras.

Hwareffter och enär offtabem:te Härads Tingz Rätts uti målet Quæstionis d. 26 Feb: 1729: fälte utslag så wäl som dess sedermera d. 9 Martii 1731 och Lagmans Rättens d. 21 därpå följjande Aug. af sagde dommar jemte Giötha Hof Rätts resol:n af den 18 October 1737 samt ofwan förm:te Borgmästare och Råds i Kiöpenhamn år 1524 utgifne wittnesskrifft blifwit upläste; Så afhördes sedan hwad Åhryds hemmans Åboer emot denne ansökning uti sin däröfwer utgifne un-

derdånige förklaring, och därwid under Lit. A: B: och C: fogade Bilagor hafwa anfördt och sig åberopat.

Och resolverades;

Det Kongl. Ma:t uti öfwerwägande af de skiähl och omständigheter, som Estorps hemmans Åboer andragit, pröfwar skiähligt, dem uti denna deras underdåniga ansökning at willfara, samt i nåder så mycket mera tillåta, det måge bem:te Åboer utan afseende på Breckne Häradz Tingz Rätts d. 26 Feb: 1729 fälte utslag samt de sedermera utfallne dommar, och resolutioner in för bem:te Häradz Tingzrätt deras talan uti ofwanförm:te måhl emot Åhryds Hemmans ägare å nyo lagl:n utföra; som omyndige barns Rätt äfwen där under finnes bero.

Underställning. Revisions Secreteraren Silfwerschiöld upläste Swea Hof Rätts underdåniga skrifwelse och berättelse af d. 12 sidstl:e Dec. ang:de för detta Casseuren i Riksens Ständers Wexel-Banco Elias Dylander hwilken under des anförtrodde Embets förrättning i så måtto hwarjehanda otrohet föröfwat at han tid effter annan utgif:it till för detta Notarien i Banquen Elisæus Hyphof, som nu mera förrymd är åtskilliga falske Jnsättnings attester på ansenlige penninge Summor, såsom de woro i hans Cassa insatte, hwilka på samma Attester blifwit i Banquen uttagne så at bem:te Dylander sedan hans Cassa blifwit inwenterad, samt Cassa Boken öfwersedd och afsluten, till Banquen blifwit skyldig en Summa à 246 168 d:r kopp:mt hwarpå enär hans upgifne Fasta och lösa egendom är afdragen blifwit ändock en brist öfwer 170 000 d:r kopp:mtt hwartill för Banquens betalning ingen tillgång finnes. Och ehuruwäl Hof Rätten funnit, at merbemälte Elias Dylander för sådant sitt otillbörliga förhållande till swårt straff sig bråttzlig giordt samt at i anseende där till at Banquens medel eij annorledes än för allmänna kunna anses det 45 Capitlets 2: §: Missgiärnings Balken till samma mål lämpeligit är; Så hemställer den dock af befundne och updragne lindrande omständigheter Kongl. Maij:ts nådiga ompröfwande underdånigst, om icke offtabem:te Dylander må för dödzstraffet förskonas, och i dess ställe afstraffas på det sättet, at han ställes uti Hals Jern för en Pole en tima uppå Iern-Torget, at skiämmas, och sedan försändes till Marstrand at där uti hela sin lifstid arbeta, samt hans egendom dessutom, så långt den tillräcker, på hans skuld till Banquen i betalning gå.

Deras Excellencier utlåto sig effter något discurerande häröfwer at i ett så beskaffat måhl som detta är, hålla betänkeligit, at på den händelsen någondera af Parterne skulle emot Hof Rättens där uti fallande utslag wilja sedermera i underdånighet söka Kongl. M:t, genom något swar förut betaga dem den frihet och förmån, som dem eljest öppen står, och funno fördenskull, i anseende till sådant, för godt, at

lämna Hof Rätten fria händer detta målet så at afgiöra, som den på sine Samweten finner med sielfwa måhlets beskaffenhet, och dess omständigheter enligit wara, och hafwer den sedan sitt utslag därutinnan at utfärda, samt wederbörende kundgiöra låta.

Hwarom swar till Swea Hof Rätt afgår.

Deras Excellencier skildes sedan åt.

Justerat d. 12 Mart: 1739
O. N.»

Den 24 Jan. 1739.

»Närwarande uti Råd Cammaren i Stockholm öfwer Iustitiæ Saker deras Excellencier Herrar Riksens Råd;

Hr Gr. I. A. Meijerfeldt
Hr Gr. M. I. de la Gardie
Hr Gr. S. Lagerberg
Hr Gr. C. Gyllenborg
Hr Gr. G. Bonde
Hr Gr. S. Barck
Hr Gr. C. G. Hårdh
Hr Gr. Th. Bielcke
Hr Gr. I. Cronstedt
Hr Gr. I. Creutz

Revisionssak.

Sedan Utrikes Saker i dag blifwit föredragne, hwaröfwer särskildt Protocoll hållit är och Iustitiæ Expeditionen därpå inkallades, begynte Revisions Secreteraren Cederholm, effter Befallning at föredraga den ifrån Giötha Hof Rätt gratis inkomne Revisions Saken emellan John Wijnantz och Landshöfdingen Baron Carl G. Siöblad, hwilken Sak, bem:te Revisions Secreterare berättade angå 16000 D:r Silfr:mt, som Landshöfdingen Siöblad likmätigt dess d. 29 Augusti år 1726 utgifne förskrifning, för benämnde Wijnantz emottagne Fädernes Arf, blifwit, genom Konungens Befallningz Hafwandes i Malmö Lähn d. 4 Martii 1737 affattade Utslag skyldig förklarad till denna John Wijnantz at utbetala, el:r derföre laga utmätning undergå hwilken resolution Giötha Hof Rätt, medelst des bemälte Parter emellan d. 17 Juni 1738 utfärdade utslag förklarat böra under *Liquidation* hänskiutas, och utredas. Så at detta är, hwarom Parterne jemte Interesse, och Rättegångs omkostnad med hwarandra twista.

Och på det deras Excellencier måtte så mycket mera om denna Saks rätta sammanhang och beskaffenhet underrättade bliwa läto de

Revisionssak. sig först en Svite förelåsas den öfwer Actis författade relation, inhämtandes därutaf Quæstionen, el:r Status Controversiæ, i samma Sak däruti bestå, om likmätigt Konungens Befallningshafwandes i Malmö Lähn d. 4 Martii 1737 fälte resolution, — Wijnantz i händer hafwandes LandsHöfdingens Baron Carl G. Siöblads skuldeBref är Executivt, el:r effter Götha HofRätts affattade utslag, af den 17 Junii nästpåföljande år, Saken i afseende på de af bem:te LandsHöfdinge upptedde stridige påster bör först till behörig Liquidation och utredande hänskiutas.

Sedan uplästes ex Actis följande skrifter och Documenter; nemligen:

1:o) John Wijnantz d. 25 Oct. 1725, som då i Hamburg warit wistande, till vice Ammiralen, nu mera Landshöfdingen Baron C. G. Siöblad utgifne Fullmackt at wid Arfsdehlningen effter hans afledne Fader Directeuren Abraham Wijnantz des rätt, at i alt hwad honom Johan Wijnantz uti Sterbhuset kunde angå bewaka, och effter godtfinnande disponera, som han det för Wijnantz nyttigast funne.

2:o) Ett Extract utur den öfwer afledne Directeuren Wijnantz ägendom och qwarlåtenskap d. 22 Aug. 1726 arfwingarne emellan träffade ArfFöreningen hwarmedelst welat wisas, at fastän denne John Wijnantz, så wäl i Fadrens lifstid, som effter des död åtskillige penninge summor hade utbekommit har han dock på Baron Siöblads påstående erhållit en lika stor summa med den yngre Brodern, neml. 16000 D:r Silfr:mt.

3:o) Landshöfdingen Baron C. G. Siöblads d. 29 uti benämnde Aug. månad samma år utgifne Förskrifning, at han å John Wijnantz wägnar hade ricktigt emottagit ofwannämnde 16000 D:r Silfr:mts Summa, emot sin ograverade egendoms Pantförskrifwande.

4:o) Afskriffter så wäl af de 4:ra Wexlar, hwilka Wijnantz till några deruti upnämde summor åren 1726 och 1729 på Landzhöfdingen Siöblad dragit, som den senares bref huru samma Wexlar betalte blifwit. Hwarwid Revisions Secreteraren Cederholm berättade, at Wijnantz och hans hustru utlåtit sig gierna wilja bestå och godtgiöra hwad LandsHöfdingen Siöblad kan med behörigt quittence wisa sig å hans wägnar hafwa utbetalt, på det han, som är råkad i älende och stor fattigdom måtte uti denna Saken en gång komma med honom till slut och ändskap.

5:o) Afhördes Wijnantz år 1723 författade Räkning, at därmed wisa det han af sitt hos Landzhöfdingen Siöblad innestående 16000 D:r S:mts Arf, har åtniutit 8908 D:r dito mynt, och at han sålunda hade hos honom tillgodo 7092 D:r S:rmt.

6:o) Liunitz Härads TingsRätts i Skåne uppå Wijnantz därstädes d. 16 Ianuarii 1734 giorde anhållan om Landzhöfdingen Siöblads of-

wannämde obligations, el:r Förskrifnings intecknande, sedan bem:te Landzhöfdinge först deraf hafft behörig communication, och sig deröfwer förklarat d. 26 Oct. samma år fälte ändtelige resolution af det innehåld, at som Wijnantz Fordran fants wara illiquid så borde genom liquidation Parterne skillia det stridiga ifrån det ostridiga och när sådant wore wärckställdt, wille TingsRätten sig sedan om Jnteckningen widare utlåta. Revisionssak.

7:o) HofRättens öfver Wijnantz därstädes anförde Beswär emot samma bem:te Tings-Rätts resol:n, d. 14 Junii 1735 fälte utslag hwarmedelst bem:te HofRätt i afseende på befundne, samt uppdragne skiähl, förklarat, at Wijnantz den begiärte Jnteckningen på Landshöfdingen Siöblads honom pantförskrifne ograverade egendom, borde meddelas.

8:o) Nu mera framledne Gen. Lieut:s Landshöfdingens och öf:er Commendantens Baron Cronmans i lifstiden emellan offtanämde Parter, d. 4 Martii 1737: utfärdade resolution, at Landshöfdingen Baron Siöblad bordt inom 6 weckors tid, ifrån samma resolutions erhållande, till Wijnantz utbetala en summa af 16000 D:r S:mt, såsom den senares emottagne Fädernes Arf; dock at hwad därpå funnes wara betalt borde afdragas och Landzhöfdingen Siöblad godtgiöras, med mera, som angick Interesset, och omkåstnaden hwilket Wijnantz blifwit öppit lämnat wid wederbörlig Domstol at utföra.

Hwareffter och enär 9:o) Landshöfdingens Baron Siöblads den 31 uti samma månad med Wijnantz upprättade Sluträkning, blifwit äfwen upläst, hwaruti han, förmedelst åtskillige tid effter annan utbetalte Summor welat wisa det Wijnantz icke allenast skall hafwa utbekommit hela sitt till 16000 D:r S:rmt sig bestigande Fädernes Arf, utan ock deröfwer 746 D:r 16 samma mynt, med förbehåld. at framdeles ock då flera dem emellan förlupne handlingar öfwerkommas kunde, hwad denna Räkning öfwerstege till godo niuta; Så upläste Cancellisten Hultman sedan till Justerande det Extractum Protocolli, som d. 19 uti denna månad blifwit befalt skola till Riksens Ständers Secrete-Utskått, angde Ebbe Uhlfeldt Riddershantz löningz Liquidation nedgifwas.»

(Ny sak.)

»Åhr 1739

Ianuarius den 26.

Fredagen.

Närwarande uti Råd Cammaren i Stockholm öfwer Iustitiæ Saker Deras Excellencier Herrar Riksens Råd

Hr Gr. I. A. Meijerfeldt
Hr Gr. M. I. de la Gardie
Hr Gr. S. Lagerberg
Hr Gr. C. Gyllenborg
Hr Gr. S. Barck
Hr Gr. Th. Bielcke
Hr Gr. I. Cronstedt
Hr Gr. E. I. Creutz
Hr Gr. E. D. Taube

Forts. Och som det sedan befaltes at med den förledne Onsdag påbegynte Iohn Wijnantz Revisions Sak emot LandzHöfdingen Baron Carl G. Siöblad fortfaras skulle; Så begynte Rev. Secreteraren Cederholm

1:o) at upläsa Giötha HofRätts i samma Sak bem:te Parter emellan den 17 Junii förledit år 1738 gifne utslag hwarmedelst HofRätten i anseende till befundne, samt uti samma utslag updragne skiähl och omständigheter, pröfwat skiähligt, Gen:Lieutenantens LandsHöfdingens och Öfwer Commendantens Baron Cronmans d. 4 Martii 1737 fälte utslagz resolution at ändra och hänwisa Parterne till liquidation, hwilken under en god man å hwardera sidan, inom 2:ne månaders tid ifrån berörde utslagz dato wid 100:de D:r S:rmts wijte, för den emotwillige, borde för sig gå. Och emedan Wijnantz hos LandzHöfdingen Baron Siöbladh ägande Fordran härflöto af Barne Arf, som i Skåne honom tilfallit, och emottaget wore, bem:te Landshöfdinge jämwäl där sin revers och Förskrifning utgifwit; Ty borde och samma Liquidation skie uti Ystad; Och hwad därwid kunde wisas med riktige skiähl wara betalt, merbemelte Landzhöfdinge godtgiöras men det öfrige i qwarstad sättas och under laga giltig Borgen af Wijnantz få lyfftas. Men beträffande Räntan och Omkåstnader, som Wijnantz påstådt af offta bemälte Landzhöfdinge, Så emedan Landzhöfdinge Embetet hwars Utslag der i hade wunnit laga krafft, hänskiutit det måhlet under Dommaren, Så borde Wijnantz sådant sig till efterrättelse ställa.

Deras Excellencier frågade om: wid detta måhls afgiörande, Hof Rätts Ledamöterne warit Dissentientes.

Rev:Secreteraren Cederholm swarade underdånigst: At förutan Assessoren Bildenschiöld hafwa de andra denna Saken öfwerwarande Ledamöter warit merendels ense med Assessoren Hummels yttrade mening, som warit referent i samma Sak; Men Assessor Bildenschiöld dömdt 11320 D:r S:mt af Landzhöfdinge Siöbladhs egendom i qwarstad, at af Wijnantz emot Borgen få lyfftas; Jämwäl och lämnat hoom, Wijnantz fritt, at återwinna de 4,680 D:r S:mt och Räntan af Capitalet. Revisionssak.

Hwarom enär HofRättens voterings Protocoll blifwit

2:do) upläst. Anhördes sedan

3:tio) Wijnantz underdåniga Deduction så wäl som

4:to) Landzhöfdinge Baron Siöbladhs däremot ingifne Contra-Deduction, Såsom ock

5:to) och 6:to) de öfwer Parternes i denna Saken uti Nedre-Revisionen d. 3 Julii och 6 Nov. förledit år hafde Conferencer håldne Protocoller, jemte alla de skriffter och documenter som därwid ingifne blifwit.

Uppå tillfrågan: Om Parterne äro tilsagde at i dag till Conference här hos Kongl. Maij:t tillstädes wara? gaf rev:Secreteraren Cederholm underdånigst wid handen; At som Wijnantz hela tiden warit och ännu är af siukdom ansatt, så har han upskickat sin hustru, jemte Fullmäcktigen Cancellisten Tollstedt, at å sine wägnar samma conference bewista, samt at de nu jemte Landzhöfdinge Siöblads Fullmäcktig Häradzhöfdingen Grönlund wore uti förmaket tilstädes. Muntl. förhör inför Rådet.

Parterne blefwo däruppå inkallade och dem af hans Excellence Herr RiksRådet Grefwe Meijerfeldt förestält, at där de hade något till deras Saks widare uplysning at andraga och påminna, än hwad de redan upläste acta innehålla will Kongl. Maij:tt sådant dem nu tillåta.

Tollstedt aflade å sin siuklige och fattige Principals wägnar för denna Kongl. M:ts höga nåd och ynnest underdånig tacksägelse, med lika underdånig förmälan sig icke hafwa något mera el:r widare at wid handen gifwa, än hwad acta innehålla, och in för Kongl. Nedre revisionen redan anfördt blifwit, hwarpå han sig i underdånighet beropade, med säker förmodan, det lärer Kongl. Maij:tt finna skiäligit, at pålägga Herr Baron och Landzhöfdingen Siöblad förnöija den i nödlidande tillstånd warande Wijnantz hwad han honom effter i händer hafwande förskrifning ännu skyldig är.

Häradzhöfdingen Grönlund tackade likaledes i diupaste underdånighet för Kongl. Maij:tts des Principal H:r Landshöfdingen Baron Siöblad derutinnan ertedde nåd, at Kongl. Maij:st täckts sig denna saken till ett icke mindre nådigt än rättwijst afgiörande företaga; Och som bem:te des Principals skiäl till befriande ifrån Wederpartens Wij-

Revisionssak. nantz påstående woro nogsamt, så wäl in actis, som Contradeductionen anförde; Så understodo han sig intet, at med deras uprepande Kongl. Maij:tt beswärlig falla, utan dem sig underdånigst åberopade.

Parterne trädde sedan af:

Och enär deras Excellencier låtit därpå sig å nyo föreläsas Hof Rättens i denna Saken d. 17:de Junii fälte utslag, samt Assessor Bildenschiölds i den samma yttrade mening jemwäl ock recapitulerat de förra gången afhörde skriffter, togo de sedan hwad som å ömse sidor af Parterne anfördt blifwit uti noga öfwerwägande. Och aldenstund derwid befants, at änskiönt John Wijnantz alt ifrån sin hemkomst ifrån utrikes orter till Riket, sökt af Landshöfdingen Baron Carl G. Siöblad sitt återstående Fädernes Arf utbekomma, samt till den ändan genom sine till wederbörande Landshöfdinge i orten åren 1733: och 1734: ingifne Skriffter giordt Saken anhängig, jemwäl och wid Liunitz Härads TingsRätt d. 16 Ianuarii 1734 begiärt Jnteckning på bem:te Landzhöfdinges där i Länet belägna fasta egendom, hwilken ock honom genom Giötha HofRätts resolution af d. 14 Junii 1735 blifwit bewilliad, har dock merbem:te Landshöfdinge hela tiden hwarcken wid Rätterne, eller hos Konungens Befallningshafwande i Malmö Lähn till Wijnantz fordrans mötande samt at han wore derföre redan betald, upwist och framtedt några Originale Bewis och Documenter, hafwandes Wijnantz, som inga andra näringsmedel hafft at tillgå, igenom en sådant tidsens förhalande blifwit så utblåttad, at han sielf icke mächtat sin Process widare utföra, utan sedt sig ingen annan utwäg öfrig wara än wända
Hjelp genom Kongl. Maj:t. sig till Kongl. M:t samt om hielp och nådige Promotorialer anhålla, äfwen som ock Landzhöfdingen i orten finnes skiähligen hafwa blifwit föranlåten hela summan för executiv at förklara, till des något deraf med klara och tydel:a Bewis kunde af offtabem:te Landshöfdinge fulltygas wara till Wijnantz erlagt och betalt, hwartill jämwäl kommer, at Landshöfdingens Slöblads wid Giötha HofRätt under Wijnantz frånwaro upwiste och åberopade Original Documenter wid Parternes hos Kongl. M:t hafda muntelige Förhör, icke heller hafwa kunnat upwisas, hwarigenom Saken städze uti mörcker och owisshet försatt och hållen blifwit; Förthenskull och emedan deras Excellencier således funno det wara både nödigt och angelägit, at samma Documenter in originali böra förut upwisas, innan de med säkerhet sig i denna Saken kunna yttra och utlåta, Ty stannade de för denna gången öf:er den samma i det slutet; At Landshöfdingen Baron Carl G. Siöblad skall genom en Kongl. M:ts resolution af detta dato föreläggas twå månaders termin, ifrån det denna nu påstående Riksdag ändad och sluten är, till
Utredning. at wid Fämbhundrade D:r S:rmts wijte här uti Kongl. M:ts Justitiæ Revision ingifwa och *upwisa alla de Original Wäxlar, Bref och*

Documenter, hwarmed han täncker fultyga och bewisa något af de uppå Wijnantz Fädernes Arf emottagne 16000 D:r S:mt wara till bem:te Wijnantz erlagt och betalt, på det Kongl. Maij:tt sedan med så mycket större wiss- och trygghet må sig om detta ärendet kunna så utlåta, som med Lag, Rättwisa och Sakens rätta beskaffenhet enligit pröfwas.

Sedan inkallades Cancellisten Chemna; Och som deras Excellencier wille då wara allena, Så tilläts Iustitiæ Expeditionen att bortgå.

Justerat d. 12 Martii 1739
O. N.»

Den 1 Febr. 1739.

»Resolwerades

At emedan med denna stads beswurne Chirurgi dr. Schutzers d. 20 sidstl. Sept:br utgifne attest intygas och bewijses, at den suplicantens hustru Mauverts Fullmächtig Abraham Reenstierna i Aug. månad 1738 påkomna och ännu i den därpå följande Sept:er månad påstående siukdomen afhållit honom ifrån des åliggande sysslors behöriga bevakande, hafvandes äfvenväl densamma betagit honom den eftertankan, at i tid kunna giöra anstalt om hustru Mauverts honom ifrån Iönkiöping tillsände underdåniga Deductions inlefverande å rättan dag genom någon annan i sitt ställe, billigheten jämwäl fordra, att hon för hennes Fullmächtiges siukdoms skull i sin förmenta Rätt icke må lida; Ty pröfwar Kongl. Maj:t skiähligt merbemälte hustru Mauverts uti denne des underdåniga ansökning att willfara i nåder tillåtandes, det må hon sin deduction i ofvanförmälta af Giötha HofRätt d. 1 Juni sidstsförledne år afdömda sak ang:de sak numera i Kongl. Maij:ts Justitie Revisions Concellie ingifva. Och Resning.

Befaltes alt derföre det bemälte hennes wederpartens här i staden nu vistande Fullmäcktig, skall till den sammas mottagande upkallas och tilsägas med des swar eller contradeduction derpa inom 3 veckor inkomma».

Den 12 Mars 1740.

Närwarande deras Excellencier Herrar Riksens Råd
Hr Gr. Lagerberg
Hr Gr. Cronstedt
Hr Bar. Åkerhielm
Hr Olof Nordenstråle
Hr Bar. Wrangel

Hr Bar. Cederström
Hr Carl Ehrenpreus

Resning. Revisions Secreteraren Iserhielm föredrog Bondens Hans Olofssons i Loo, Styrnäs Socken och Ångermanlands Södra fögderij, underdåniga ansökning, om fataliers restitution uti saken emot Eric Ersson i Diuped, ang:de 8 1/4 sädes land jord i bem:te Loo by, hwilket Hans Olofssons Swärmoder, och sedermera thess dotter effter henne i arf tillfallit; men SwärFaderen Pehr Anderson genom en wid Tings och Lagmansrätten ingången förening, thet updragit till Eric Ersson i Djuped.

Och afhördes 1:o) Ångermanlands Tingz rätts den 6 Novemb:r 1705 utfärdade Fastebref för Hans Olssons Swärmoder Margareta Persdotter på 8 1/4 hemmanet Loo, hwilket henne i arf efter Faderen tillfallit.

2:o) Petå Tingsrätts resolution af den 17 Maji 1726, hwarigenom Eric Erssons i Diuped förde talan om berörde hemmans lösen honom afslås.

3:o) Förlikningen af den 9 Junii samma åhr, emellan Erick Ersson i Diuped och Margareta Persdotters mann Per Andersson, hwilken förlikning blifwit den 15 uti sistnämnde månad wid Lagmans Tinget fastställd, hwarunder Erick Ersson emot Tingsrättens förber:de resolution wädjat: Innehållandes föreningen, att Erick Ersson efter Per Anderssons och hans hustrus död skulle tillträda hemmanet Loo emot wärdering.

4:o) Föreningen af den 3 Febr:ii 1727: emellan Per Andersson och Erick Ersson i synnerhet om ett giftermål.

5:o) Extract af Tingsrättens protocoll den 14 Octob:r 1727 ang:de Margareta Persdotters, emot alla thessa förlikningar giorde protest som olaglige af mannen slutne om hennes arfwejord, hwarutinnan dock Tingsrätten förklarat sig icke kunna henne bifalla, i anseende till mannens wid Lagmansrätten ingångne förberörde förening.

6) Tingsrättens bewijs om Margareta Persdotter wad under Lagmansrätten, emot detta Tingsrättens utslag.

7:o) Extract af Lagmansrättens protocoll den 4 Octobr 1728 ang:de en wid Lagmans Tinget emellan Margareta Persdotters mann och Erick Ersson öfwerens kommen förening.

8:o) En af bem:te Margareta Persdotters mann Pehr Andersson den 8 Septemb:r 1737 utgifwen skrift hwaruti han förklarar sig icke på annat wilkor hafwa ingått förlikning med Erick Ersson, än att thenne skulle blifwa hans måg, som han dock eij fullgiordt.

9:o) Hans Olofssons i Loo underdåniga ansökning.

10:o) Erick Erssons förklaring.

Deras Excellencier togo detta mål i noga öfwerwägande: Och aldenstund 1:o) detta omtwistade 8 1/4 sädeslands jord finnes wara Hans Olofssons i Loo Swärmoder Margareta Pehrsdotter genom arf tillfallit, och således för hennes ärfda fasta gods bör anses, hwaruti 2:o) mannen Pehr Andersson efter lag hwarken gifto rätt ägt eller haft magt thet samma, utom hennes friwilliga ja och underskrift att sälja eller på något sätt henne och hennes Barn fränskillja. 3:o) Bem:te hustru Margareta Pehrsdotter äfwen finnes hafwa genom thess wid Tingsrätten den 14 Octob:r 1727 ingifne protest, emot then förlikningen och öfwerenskommelsen klandrat, hwilken mannen henne owetande, mindre thertill samtyckande slutit med Erick Ersson i Diuped, om en sådan hennes fasta egendomb: Hwartill 4:o) kommer att när bem:te Tingsrätt thenna hennes protest ej welat bifalla, har hon sin talan, genom wad till Lagmans Tinget sökt fullfölja: Och ehuruwäl mannen åter om thetta hemmans uplåtande till Erick Ersson i Diuped sig med honom förent, så finnes dock icke att han, till thenna senare förening haft mera hustruns samtycke än till then förra. 5:o) *Riksens Ständer* äfwen genom skrifwelse till Kongl. Maij:t *begiärt, att med fattigt och enfaldigt folk, som Fataliorne kommit att försitja, eij må i thet nogaste med deras återställande förfaras.*

Alltså pröfwade Deras Excellencier för skiähligt, thet må Hans Olsson i Loo then af honom sökte resning uti thenna sak i så måtto bewilljas, att honom tillåtes, sin talan emot Boteå Härads Tings rätts resolution af den 14 October 1727: wid wederbörande och näst infallande Lagmansting fortsättja och fullföllja, som har angående Hans Olofssons Swärmoders Margareta Pehrsdotters anförda protest och klander, emot mannens Per Anderssons med Erick Ersson ingångne förening, sig så att utlåta, som then samma kan pröfwa thet wara lag enligit, utan att Härads och förra Lagmans rättens therom utfallne utslag af den 15 Iunii 1726 och 4 Octob:r 1728, må therwid i wägen ligga. Hwarjämte ock Hans Olofsson bör så wäl wederbörande Lagman af thenna Kongl. Maij:ts resol:n del lämna, som ock om thenna thess talans fullföljande under Lagmans rätten, sin wederpart så tidigt kundskap meddela att han till genswar i thetta mål sig therwid må kunna inställa. Hwarom Kongl. Maij:ts resolution Parterne meddelas.»

— —

Den 8 Jan. 1743.

»Revisionssecreteraren Lagerfeldt föredrog Fru Friherrinnans Anna Christina Flemmings, å egne och thess Systers, fru Grefwinnan Maria Resning afslagen.

Catharina Flemmings wägnar, giorde underdåniga ansökning, om försutten tids återställande, till at hos Kongl. Maij:t söka ändring uti then, emellan them och theras Syster, Fru Grefwinnan Wendela Magdlona Flemming, genom Swea Hofrätts Dom af d. 17 April nästledit år, afgiorde Sak, angående ett af theras Moder, Fru Grefwinnan Wendela Christina Ståhlarm den 26 Januarii 1723 i lifstiden författadt Testamente eller Gåfwobref, hwarigenom berustade Säterijet Ekan blifwit till Grefwinnan Wendela Magdlona Flemming uplåtit, hwilket Fruerne Anna Christina och Maria Catharina Flemming bestrida, med påstående, at uti berörde Rusthåll, såsom theras Moders Arfwejord, sine Arfs andelar undfå, som them uti Hofrättens förenämde Dom afslagit blifwit.

Hwarwid afhördes

1:mo) En Kongl. Maij:tts Resolution af den 29 Martii 1690, at Herr Kongl. Rådet Axel Ståhlarm, skulle wara närmast att undfå Säteriet Ekan under en drägelig Rusttienst.

2:do) Herr Kongl. Rådets Grefwe Axel Ståhlarms Donations-Bref af d. 1 Jan. 1702, hwarigenom Rusttiensts rättigheten på Gården Ekan blifwit till thess dotter Grefwinnan Wendela Christina Ståhlarm skiänckt och updragen.

3:tio) En, angående Fädernesarfwet i löst och fast, efter framledne Öfwerste Lieutenanten Magnus Flemming, arfwingarne emellan d. 9 Junii 1719 träffad wärkelig öfwerenskommelse.

4:to) Fru Grefwinnan Wendela Christina Ståhlarms Gåfwobref af d. 26 Januarii 1723, theruti Säterij Rusthållet Ekan blifwit till hennes Dotter Fru Wendela Magdlona Flemming updragit, med all then rättighet, som thet år 1702 af thess Fader uppå henne är wordet transporteradt.

5:to) Fru Wendela Magnona Flemmings d. 14 Septemb. 1739 uti berörde Säterij Rusthåll erhållne immission.

6:to) Swea Hofrätts Dom af d. 17 April nästledit år, hwaruti restitution sökes.

7:mo) Fru Wendela Magnona Flemmings underdåniga Förklaring.

8:vo) Nedre Revisionens underdåniga Betänkande, hwarigenom, af andragne omständigheter underdånigst hemställes, om icke Fruarne Anna Christina och Maria Catharina Flemming then i thetta mål försuttne tiden må i nåder återställas, så at the inom 8:de dagen, ifrån Kongl. Maij:tts Utslags dato, kunna sig i Swea Hofrätt med theras anhållan, om ändrings sökande i Hofrättens Dom, anmäla.

Thetta mål togs sedan i öfvervägande; Och althenstund thet befinnes, at Regements Skrifwaren Collner, hwilken, såsom Fullmäktig, saken å Fru Grefwinnan Anna Christina och Fru Grefwinnans Maria

Catharina Flemmings wägnar i Swea Hofrätt utfördt, har wärkeligen warit här i Staden, tä Hofrättens dom, hwaruti försutten tids återställande nu i underdånighet sökes, d. 17 April nästledit år afsagd blef, och icke förän uti then therpå följande Junii månad utur Riket afwikit, så at han således både kunnadt och bordt, innan berörde dom wunnit laga kraft, sine Principalers rätt och bästa therutinnan behörigen bewaka och i ackt taga, för hwilkén hans wårdzlöshet och försummelse, the enligit 15 Cap. 13 § Rätt. B., äga wåld, at tala honom lagligen till, och söka sin skada åter; Altså och emedan thet wore ganska ömt, at låta thesse Syskon uti thenna Sak, som genom Hofrättens laga kraft wunna Dom redan blifwit afgiord, hwilken ock synes wara på nog klara skäl å Fru Grefwinnans Wendela Magnona Flemmings sida, grundad, å nyo råka med hwarandra uti twistighet, hwarigenom them emellan, såsom Syskon, än widare split och oenighet förorsakas kunde;» Ty funno Theras Excellencier, wid så fatta omständigheter, skiäligt, thet then i förberörde måtto emot Swea Hofrätts ofwannämde dom sökte restitution af Fatalierne icke kunde förbemälte Fruer Flemmingar bewiljas; Dock blifwa the ifrån the af Fru Grefwinnan Wendela Magnona Flemming fordrade expenser, hwarpå af henne ingen Förtekning ingifwen är, befriade. Hwarom öpet Utslag upsättes.»

Den 8 Januarii 1743.

»Revisionssecreteraren Lagerfeldt föredrog Bondens Nils Nilssons i Skinnemoen therom giorde underdåniga ansökning, att Wartofta Häradz Tingsrätts Dom af den 17 Junii 1741, uti en, emellan Nils Nilsson och hans Hustrus Broders Änka Karin Jonsdotter, jämte hennes Barns Förmyndare, upkommen twistig Sak, angående lösningsrätt till Åttondedels Skattehemmanet Skinnemon, hwilken Nils Nilsson, i anseende till föregångne afhandlingar, påstår sig äga, men berörde Tingsrätt honom ifrånkiändt, i Näder måtte ur wägen rödjas, och en annan owäldig Domare fria händer lämnas, at, utan afseende på berörde Dom, thetta mål uptaga och lagligen afgiöra. Resning.

Hwarwid afhördes

1:mo) En Föreningsskrift af den 2 Januarii 1729.

2:do) En skriftelig öfwerenskommelse af den 26 Martii 1741.

3:iio) Wartofta Häradz Tings Rätts Dom af den 17 Junii 1741.

4:to) Bemälte Tingsrätts Constitutorial af nästberörde år och dato för Olof Jönsson på Stora Nybygget och Anders Swensson i Smedinbo at wara Förmyndare för Måns Svenssons i Skinnemon 3:ne omyndiga barn.

5:to) En af Anders Persson i Härja den 1 Aug. 1736 utgifwen attest.

6:to) Ett Wartofta Häradzrätt Extractum Protocolli af den 23 Octob. 1741.

7:mo) Twenne Wartofta Tings Rätts Extracta Protocolli af den 18 Februarii 1742.

8:vo) Kyrkioherdens Eric Wallmarks attest af den 5 Martii 1742, at gamla Swen Jönsson i Skinnemon blifwit den 1 Maii 1738 död.

9:no) Ånkan Karin Jönssdotters och hennes omyndiga barns Förmyndares underdåniga Förklaring.

10:mo) Nedre Revisionens underdåniga Betänkande, theruti till Kongl. Maij:tts Nådiga ompröfwande i underdånighet hemställes, om icke Bonden Nils Nilsson i Skinnemon må öpet lämnas, at inom then tiugonde dagen, ifrån thet han af Kongl. Maij:tts Utslag ärhåller del, sig öfwer Wartofta Häradz Tingsrätts den 17 Junii 1741 afsagde Dom uti Giötha Hofrätt beswära, som har med Saken, enligit Lag och malets beskaffenhet, at förfara.

Hwarefter thetta mål togs uti öfwerwägande; och funno Theras Excellencier, i anseende till the af Nedre Revisionen andragna omständigheter, för skiäligt, thess therutinnan gifne underdåniga Betänkande at bijfalla, dock så, at Nils Nilsson, inom then Trettionde dagen, ifrån thet han ärhållit del af Kongl. Maij:tts Nådiga Utslag, bör sine beswär, öfwer Tingsrättens förenämde Dom af den 17 Junii 1741, uti Giötha Hofrätt ingifwa. J anledning hwaraf öpet Utslag upsättes.

Senare delen af n. revisionens betänkande i Nils Nilssons resningsmål lyder:

Skälen. — »hwilket med det mera, som andragit blifwit, Nedre Revisionen behörigen öfwerwägat, och ehuruwäl Nils Nilsson, i fall han welat anföra beswär öfwer fel i rättegången bordt enligt 25 Cap. 21 § R. B. wända sig dermed till Häfrätten; och althenstund thet troligt är, at han, som icke finnes då hafwa hafft någon fullmächtig, sådant icke förstådt, och TingsRätten wid denna sakens afslutande d. 17 Juni 1741 werkligen synes begådt sådane fel, som mot en laga rättegång stridande äro; i synnerhet 1:o) at saken utan föregången utwärkad stämning af barnens förmyndare, uppå Enkan Karin Jonsdotters ansökning och erhållne stämning, af TingsRätten blifwit uptagen och afgjord, 2:o) at TingsRätten emot 16 Cap. 4 § Rätteg.B:n förut icke lemnat sitt utslag öfwer Nils Nilssons giorde inwändning om upskof til witnens instämmande innan uti hufwudsaken dömt blef; hwartil

äfwen 3:o) kommer at TingsRätten sedan saken en gång den 17 Junii 1741 definitive war afgiord densamma åter d. 23 October samma år och den 17 Febr. 1742 uptagit; fördenskuld och emedan dessa felachtigheter af Håfrätten numera, i anseende til den försutne tiden icke kunna uptagas och pröfwas; ty finner Nedre Revisionen sig föranlåten at i underdånighet styrka Hans Kongl. Maijt at lemna Nils Nilsson öppet innom den tiugonde dagen ifrån det han af Kongl. Maijts nådiga utslag erhåller del sig öfwer Hwartofta Tingsrätts ofwanberörde d. 17 Junii 1741 fälte dom i Giötha Håfrätt at beswära, som har med saken enligt lag och målets beskaffenhet at förfara.

Stockholm den 30 Nov. 1742

Carl Iserhielm — Gustaf Lagerfeldt
L. J. Ehrenmalm — I. Wefwerstedt

Johan Rozir.»

Den 12 Jan. 1743.

»Revisionssecreteraren Iserhielm föredrog afledne Tapetmakarens Johan Fredrich Baders Änkas, hustru Sara Salvie Baders underdåniga ansökning, thet eij allenast en Kongl. Nedre BorgRättens d. 2 Junii 1716 utfallne Dom, uti förmåns twisten emellan afledne Inspectoren på Carlberg Hans Reinbots Borgenärer, hwad Interessets beräknande på afledne Inspectoren Hartwig Smilaus i samma Dom klassificerade fordran angår, må återbrytas; utan och ett annat Nedre Borgrättens Utslag af d. 12 Junii 1713, hwarigenom bemälte Schmilau är wordet tillåtit, at till sig handla Reinbots lösören, emot thet i Inventario utsatte wärde; Såsom ock framledne Hr RiksRådets och Öfwerste Marskalkens Grefwe Tessins fäldte Resolution af d. 17 April 1717, i följe hwaraf Schmilau fådt tillstånd, at för sin egen och några andra Reinbots Borgenärers fordringar äfwen, efter then i Inventario uptagne wärderings Summan, tillträda Skattehemmanet Dägeryd, jämwäl måtte i Nåder uphäfwas, så at thesse Resolutioner icke måge ligga Öfre Borgrätten i wägen, hwarest Saken genom Wad ifrån Nedre Borgrätten nu skall blifwit anhängig, till at utlåta sig öfwer then ärsättning, hustru Bader söker hos Schmilaus Änka för 400 D:r Kopp:mt, som Reinbots Sterbhus henne skall wara skyldig, och hon genom Schmilaus ofwanberörde förfarande stadnadt i mistning före. Resning.

Hwarwid Hans Excellence Herr RiksRådet Baron Åkerhielm steg up, efter som Hans Excellence underskrifwit Öfre Borgrättens i thetta mål infordrade underdåniga utlåtande; Och afhördes

1:mo) Nedre Borgrättens Dom af d. 12 Junii 1713, uppå Inspectoren Hartvig Schmilaus ansökning, at efter thet i Inventario åsatte wärde, få till större delen lösa afledne Inspectorens Reinbots på Carlberg befindteliga Egendom.

2:do) En förtekning på the lösören, som Schmilau fådt sig tillhandla, tillika med Bokhållaren Hammarlunds quittence af d. 23 April 1715 at Schmilau riktigt betalt then therföre utsatte Summan till 2284 daler 20 öre Kopp:mt.

3:tio) Nedre BorgRättens Dom af d. 2 Junii 1716.

4:o) Herr RiksRådet Grefwe Tessins Resolution af d. 16 Octob. 1716.

5:o) Ett Förslag af d. 17 Octob. 1717 huruwida Inspectoren Reinbots Egendom kunde till Creditorernes betalning wara tillräckelig.

6:o) Herr RiksRådet Grefwe Tessins Resolution af d. 17 Apr. 1717.

7:o) J. Stiernschantz attest, huru mycket han för gården Dägerby till Inspectoren Schmilau betalt.

8:vo) Nedre BorgRättens Dom af d. 12 Febr. 1741.

9:vo) Hustru Maria Liunggrens underdåniga Förklaring.

10:o) Öfre BorgRättens infordrade underdåniga utlåtande.

11:o) Nedre Revisionens underdåniga Betänkande, ther uti, af andragne omständigheter, hemställes, om icke Änkan Sara Bader ma sin talan i Öfre BorgRätten fullfölja, utan at Nedre Borgrättens år 1713 d. 12 Junii och Öfwerste Marskalkens d. 17 April 1717 fäldte och laga kraft wundne Utslag måge ligga i wägen. Men hwad Nedre Borgrättens Dom af d. 2 Junii 1716 i Concurs Saken beträffar, Så hölle Nedre Revisionen för betänkeligit, at i underdånighet styrka thertill, at i then samma, såsom flere Parter angående, och hwilken the nu uti lång tid låtit wara sig till efterrättelse, någon resning tillåta.

Hwarefter Theras Excellencier togo thetta mål under öfwerwägandea och stannade enhälligt i thet slut, Nedre Revisionens förenämde underdåniga Betänkande, för the theruti anförde skiäl skull, i så måtto at bijfalla, thet Hustru Salvia Bader må in för Kongl. Maij:tts Öfre Borgrätt sin talan behörigen fullfölja, utan at så wäl Nedre Borg Rättens d. 12 Junii 1713 och Herr RiksRådets samt Öfwerste Marskalkens Grefwe Tessins d. 17 April 1717 fäldte Utslag, som Nedre Borgrättens emellan afledne Inspectorens Hans Reinbots Borgenärer d. 2 Junii 1716 afsagde Dom, måge på något sätt Domaren, therutinnan i wägen ligga, hälst uti thenne Dom jämwäl then felaktighet finnes wara begången, at Inspectoren Schmilau, therigenom blifwit ränta pa sielfwa hufwudstolen till betalningens datum tillärkiändt, och således

för längre tid, än till thess gäldenärens Egendom blef i qwarstad satt. I anledning hwaraf öpet Utslag upsättes.»

Slutet af n. rev:s betänkande i nyss anförda resningssak lyder.

»Hwilket med hwad den sig förklarande parten theremot i underdånighet andragit, Nedre Revisionen i behörigt öfwerwägande tagit, och allthenstund thet befinnes, at berörde Inspectoren Hans Reinbots Stiufson Hartwig Schmilau som tillika war en concreditor uti Reinbotska Sterbhuset genom Nedre Borgrättens Utslag af den 12 Junii 1713 samt Öfwerste Marskalckens Hr Grefwe Tessins resolution af den 17 April fådt tillstånd, at till sig handla och tillträda all Reinbots både lösa och fasta egendom för thet ther å, uti upteckningen, åsatte werdie hwilket gemenligen plägar wara mindre än thet som egendomen i sig sielf kan wärd wara, och jemwäl i thetta gäldbundne Sterbhuset synes skedt, så wäl med lösören som then fasta egendomen, i thet hwad then senare angår, Degerby Skattehemman med Boskap och andra Inventarie persedlar, finnes werderat allenast till 2426 D:r: Men blifwit sedermera af Inspectoren Schmilau, likmätigt bifogadt bewis, utom ähreskäncken till 4600 D:r kopp:mt försåldt; ther likwäl wid slik händelse af Borgenärers sammanträde, enligt Lag, Kongl. Förordningar och öfligt bruk, Gäldenärens egendom genom offenteligit utrop, til then mästbiudande hade bordt försäljas, då then samma till thenna äneckias betalning för thes fordran af 400 dr kopp:rmt nogsamt kunnat wara tillräcklig. Skolandes wid thetta förfarande Hustru Baders förra man Bokhållaren Kiellstedt eij eller hafwa blifwit hörd; utan har hon efter erhållen kundskap therom inom natt och år, likmätigt 25 Cap. 22 § Rätteg:s B:n där å talt, då Nedre Borgrätten, genom Utslag af den 12 Febr. 1741 sig utlåtit, at till thenna Hustru Baders fordran af 400 D:r koppm:t af Reinbots egendom ingen tillgång woro; Hwaremot hon till Kongl. Maij:ts Öfre Borgrätt wädjat; men then samma för the laga krafftwundne Utslag skulle sig thermed icke lärer kunnat befatta; Förthenskull och af hwad således i thenna concurs sak med mera förelupit, finner Nedre Revisionen för sin del nogsam anledning wara, at i underdånighet styrckja thertill at Ånkan Sara Bader må sin talan uti Kongl. Maij:ts Öfre BorgRätt fullfölja, utan at Nedre Borgrättens af år 1713 den 12 Juni och ÖfwersteMarskalckens den 17 April 1717 fälte och laga krafft wundne Utslag, måge ligga domaren therutinnan i wägen. Men hwad Nedre Borgrättens Dom af den 2 Junii 1716 i Concurssaken beträffar; Så ehuru Schmilau theri- Skälen.

genom blifwit tillerkändt ränta på sielfwa hufwudstohlen till betalningens datum, och således i längre tid, än till thes Gäldenärens egendom sattes i qwarstad, Så håller dock Nedre Revisionen för sin del betänckeligit, at i underdånighet styrcka thertill, at i then samma såsom flere parter angående, och hwilcken the nu uti lång tid låtit wara sig till efterrättelse, någon resning tillåta.

Stockholm den 7 Junii 1742.

Carl Iserhielm — Gustaf A. Lagerfeldt
Carl Gustaf Löwenhielm — Joh. Rhodin

Johan Rozir.»

Samma dag förekom en tredje resningsansökan hvilken skulle afgöras; sedan Nedre Borgrättens und. utlåtande inkommit.

Den 17 Mars 1743.

Resning. »Sedermera föredrog Proto Notarien Rhodin Kyrckioherde Änkans, Hustru Magdalena Stuuts underdåniga ansökning, om återställande af försutten tid, till at hos Swea Hofrätt anföra beswär öfwer Kämners-Rättens i Örebro d. 18 Aug. nästledit År fäldte Utslag, uti Lägersmåls twisten emellan hennes dotter Christina Catharina Marckhelia och Prästmannen Magister Johan Lundmarck.

Hwarwid afhördes

1:mo) Kämners Rättens i Örebro ofwanberörde Utslag af d. 18 Aug. 1742.

2:do) Carl Hägerbergs attest af d. 21 Septemb. samma År, at Jacob Marchell först d. 15 i berörde Månad af PostContoiret här i Staden uttagit thet bref, som d. 5 dijt till honom ankommit.

3:tio Swea Hofrätts Utslag af d. 28 Septemb. 1742, hwarigenom Hofrätten förklaradt sig icke kunna Hustru Stuuts beswär, såsom försent ingifne uptaga.

4:to Ett Utdrag af Hustru Stuuts bref till Cancellisten Marchell af d. 3 Septemb. 1742.

5:to Hofrätts Postens Anders Lundmarcks attest af d. 10 Novemb. 1740, angående Cancellisten Marchells siukliga tillstånd.

6:to) Conrad Svahns attest af d. 9 Novemb. 1742 om thet samma.

7:mo) Prästmannen Lundmarcks i thetta mål infordrade Förklaring.

8:vo) Nedre Revisionens underdåniga Betänkande, theruti Kongl. Maij:tt, af andragna omständigheter, i underdånighet styrkes, at bewilja then af Hustru Stuut försuttne tidens återställande, så at hon

må inom 20:de dagen, ifrån thet Kongl. Maij:tts Utslag härom utfärdas, sine beswär i thetta mål uti Swea Hofrätt anföra.

Theras Excellencier togo sedan Hustru Stuuts förberörde underdåniga ansökning i öfwerwägande. och funno för godt Nedre Revisionens therutinnan gifne underdåniga Betänkande at bijfalla; I anledning hwaraf öpet utslag upsättes, hwilket samma dag, som thet extraderadt blifwer, kommer at dateras.»

Betänkandet i nyss nämda sak lyder sålunda:

»Underdånigt Betänkande angående Kyrkoherde Enkans Magdalena Stuuts i underdånighet giorde ansökning, om återställande af försutten tid, att hos Kongl. Maij:tt och Riksens Swea Hofrätt anföra Beswär, öfwer Cämnärs Rättens i Örebro d. 18 Aug. 1742 fälte utslag, uti Lägersmåls twisten mellan hennes dotter Christina Catharina Marchelia och Prästmannen Magister Johan Lundmarck. Skälen.

Til Cämners-Rätten uti Örebro har Kyrkioherde Enkian Magdalena Stuut låtit instämma Prästmannen Johan Lundmarck, för thet han skall under äktenskaps löfte til lägersmål läckat och med barn rådt hennes Dotter Christina Catharina Marchelia, hwaröfwer, sedan åtskillige wittnen blifwit wid Ransakningen afhörda, Cämners-Rätten d. 18 Aug. 1742, thet Utslag lemnadt, at som af berörde wittnen icke något thet ringaste öfwertygande emot Lundmarck Lägersmålet angående, skall blifwit yttradt; Marchelia jemwäl sielf inför Rätten widgått, at emellan henne och Lundmark ej något skall warit talt om äktenskap och trolofning, förr än sedan hon funnit sig hafwande; hwarutom hon äfwen öfwer allt i orten, skall för lättfärdighet wara känd och beryktad. Alltså frikallade Cämners Rätten Lundmark ifrån at wara Barnfader åt Marchelias framfödde oäkta Barn, och följakteligen ifrån thet påstådde äktenskaps löftet. Sedermera har Modren Magdalena Stuut, genom ett in specie til Påst Contoiret recommenderadt bref, af d. 3 Sept. therpå följande, anmodadt Cancelisten Jacob Marschel, som här i Stockholm skal wara boende, at, å sine wägnar, Beswär emot berörde Cämners Rättens Utslag uti Kongl. Maij:tts och Riksens Swea Hof Rätt anföra, men som Marschel wid brefwets ankomst d. 5 Sept. warit stadd i Linkiöping, hwarifrån han ej skall anländt förr än d. 15 i samma månad, då han förmäles hafwa straxt theruppå siuknadt, så at han ej warit i stånd at draga försorg om Beswärens upsättiande och ingifwande förr än d. 21 Sept. (öfwer hwilka omständigheter, hwad tiden angår då Marschel uttagit brefwet från Päst

Contoiret, och at han sedermera blifwit siuk, bewis finnes Sökandens underdåniga böneskrift bilagde) hwarefter Hof Rätten d. 28 i berörde månad resolverat, at som hustru Magdalena Stuut med sine Beswär öfwer Cämners Rättens Utslag i thetta mål icke inkommit, inom then tid som XXV Cap. 5 § Rätteg. Balken utsätter; altså kunde Hof Rätten the samma icke uptaga.

Ther uppå är nu bemälte Preste Enkia med sin underdånige ansökning til Kongl. Maij:tt inkommen om then således försuttne tidens återställande, i anseende til the uti thess underdånige Böneskrift anförde skiäl och omständigheter, hwilket alt, så wäl som thet af Prestmannen Lundmark, uti thess theröfwer i underdånighet afgifna förklaring, blifwit andragit, Nedre Revisionen hos sig öfwerwägat, och althenstund thet af ett wid Ransakningen afhördt wittne blifwit intygadt, at 1741 om Sommaren något för Larsmässo tiden har wid en aftonstund Lundmark kommit til Marchelias Moders gård, och tå han bemälte Marchelia råkat; hafwa the följgts åt in på en wind, hwarest hon haft sin säng, tå och wittnet som warit uti ett annat rum ther bredwid hördt, at the warit wid sängen; Såsom ock ett annat wittne berättadt, at Lundmark Larsmässo afton sistberörde år sökt Marchelia uti sitt qvarter i Örebro Stad, tijt hon til marknaden kommit, och om aftonen nog sent gått up i thess kammare, hwarwid ehuru flere i början warit tilstädes, har dock Lundmark, sedan de afträdt, allena med henne ther qwarblifwit, och bedt the bortgående, at sådant eij mätte blifwa kunnigt, instämmande jemwäl tiden, tå thetta skedt, med then tid Marchelia sitt foster framfödt; Förutan hwilka emot Lundmark i hufvudsaken befunne omständigheter, thet äfwen, hwad sielfwa Rättegången i thetta mål angår, af Sökanden är anfördt och med the ansökningsskriften följande bilagor bewist, at sedan förberörde Cämners Rättens Utslag utfallit, *har hon warit sorgfällig om Sakens fullföljande i Hof Rätten och therföre så tidigt besörgdt om Ransakningens och Utslagets sändande til Fullmächtigen* här i Stockholm. at om han wid brefwets ankomst warit i Staden, hade han haft tillräckelig tid til Beswärens författande och ingifwande. Hwartil kommer, at Marchelias moder icke mindre, än genom lägersmålet finner sin dotter beswärad af then uti Cämners Rättens Utslag införde utlåtelsen, at hon för lättfärdighet wore i orten känd och i anseende til hwilket hon äfwen i Cämners Rättens Utslag will ändring söka; Förthenskull och wid så fatte omständigheter både i hufwud Saken som rörande Rättegången, finner Nedre Revisionen sig föranlåten, at i underdåninghet styrka Kongl. Maij:tt till then af Kyrkioherde Enkian Magdalena Stuut försuttne tids återställande så at hon må inom Tiugonde Dagen, ifrån thet Kongl. Maij:ts Utslag härom utfärdas, sine

Afsigten be stämmande (såsom i England).

Beswär i thetta mål, uti Kongl, Maij:ts och Riksens Swea HofRätt anföra; Hwilket Nedre Revisionen härmed til Kongl. Maij:ts Nådige godtfinnande underdånigst hemställer.

Stockholm d. 7 Martii 1743.

Carl Iserhielm. Gustaf A. Lagerfeldt.
J. Wefverstedt. Joh. Rhodin.

Martin Swahn.»

Den 4 Sept. 1765.

Guldarbetaren Anders Ekholms och Skepparen Carl Matheisens underdåniga ansökning, thet Kongl. Maij:tt af anförda orsaker, i nåder må täckas återställa then af them försuttne tid till beswärs ingifwande i Commerce-Collegio, öfwer Rådstufwu Rättens i Hellsingfors den 23 nästlidne Maji gifne utslag uti saken emellan them och Stadsfiskalen Anders Polniander, angående någon emot them föregifwen olaga brädhandel och inlastning theraf til utskeppning på utrikes orter. Resning.

Härwid afhördes:

1:o) RådstufwuRättens förberörda Utslag.

2:o) Intygande om missnöjes förklarande theröfwer,

3:o) En vidimerad afskrifft af ett recommenderat bref från Ekholm till Caffèeskänken Åkerblad här i Staden, daterat den 28 Julii sistl. år, hwaruti the till Commercie Collegium upstälte beswär warit inneslutne.

4:o) General PostContoirets härstädes den 4 Septemb. samma år utgifne bewis om samma brefs ankomst och uttagande, jemte Åkerblads intygande, när samma rekommenderade bref blifwit honom tilstält.

5:o) Ekholms och Matheisens underdåniga ansökning, samt

6:o) StadsFiscalen Polnianders underdåniga förklaring

hwarpå thetta mål togs i öfwerwägande. Och althenstund thet af förenämde handlingar tydeligen befinnas, ej allenast at sökandena i rättan tid gifwit sitt missnöje öfwer Rådstufwu Rättens utslag tilkänna, utan ock at theras theröfwer författade beswär then 28 Julii sistl. år blifwit uti recommenderat bref till Caffée Skänken Åkerblad hitsände, hwilket bref jemwäl hit till Posthuset ankommit then 6 therpå följande Aug. och således fulla 14 dagar förr än tiden till beswärens ingifwande i Commerce Collegio, neml. den 21 i samma månad infölI; förthenskull och emedan *sökanderne således brukat all then försiktighet hos them stått till förwarande af öpen talan i thetta mål*

och icke på något sätt kunna sägas wara wållande thertil, at brefwet till Åkerblad, enl. the therom upläste bewis, sedermera ej blifwit förr än den 3 Sept. från posthuset utlemnat och samma dag af hans wanliga postbärare Netterström emot quittence til honom lefwererat, hwilket alt han inför Protocollet i Nedre Revision widgått, med tilläggning at, thetta bref kommit i Cassan på Posthuset at förläggas; Ty funno deras Excellencer wid så fatta omständigheter sig hafwa tilräckelig anledning at i underdånighet styrka til bifall af thenna underdåniga ansökning, och at Commerce Collegium, utan afseende på then til beswärens ingifwande försuttne tiden, må äga fria händer the samma uptaga och lagligen pröfwa;

Hwarom öppet Utslag skulle utfärdas.»